2.5 223

12

DON IOANNES ORDINIS CISTERCIENSIS S.^TI
BERNARDI S·R·E· PRESBITER CARDIN.^LIS BONA
PEDEMONTANVS DIE XXIX·NOVEM·MDCLXIX.
Obyt die 28 Octob 1674.

Alb. Clouuet sculp *Io Iacobus de Rubeis formis ad Temp. pacis cu privil. S Pontif.*

RERVM LITVRGICARVM LIBRI DVO.

Quibus quid contineatur, oſtendet Index poſt Præſationem.

AVCTORE

IOANNE BONA

S.R.E. tit. S. Bernardi ad Thermas

PRESBYTERO CARDINALI

Ordinis Ciſtercienſis.

ROMAE, Typis Nicolai Angeli Tinaſſij. 1671.

SVPERIORVM PERMISSV.

Sumptibus Ioannis Caſoni Bibliopolæ.

Imprimatur;

Si videbitur Reuerendiſſimo Patri Magiſtro Sacri Palatij Apoſtolici.

I. de Angelis Archiep. Vrbini Viceſgerens.

Rerum Liturgicarum libros ab Eminentiſſimo & Reuerendiſſimo D. Ioanne Bona Cardinali compoſitos, honoris cauſa iuſſus, perlegi, eximiæ pietatis, doctrinæ, & eruditionis refertos, & quos religioſiſsimus quiſque inoffenſo decurrat pede: tum ob facundiam, perſpicuitatem, ordinem, elegantiamque dignisſimos, qui, diu, multumque expectati, magno Eccleſiæ bono, & Eminentiſsimi nominis ornamento proferantur in lucem. III. Kal. Decembres. M DC LXX.

Alexander Pollinus.

Imprimatur.

Fr. Hyacinthus Libellus Sacri Palatij Apoſtolici Magiſter.

2.5.223

IESV CHRISTO
FILIO DEI
SVMMO ET AETERNO SACERDOTI
Ioannes ſolâ eius miſeratione S. R. E. Presbyter Cardinalis.

ERVCTAVIT cor meum verbum bonum, dico Tibi & conſecro opera mea, Pontifex ſempiterne, qui diſceſſurus de hoc mundo ad Patrem, factus ſacerdos tuæ victimæ, & victima Tui Sacerdotij, corporis & ſanguinis Tui admirabile ſacrificium inſtituiſti. Offero inquam Tibi quod Tuum eſt; neque enim dare Tibi aliquid poſſum, quod Tuum non ſit; neque Tu acciperes, ſi quid dare vellem, quod à Te non accepiſſem. Ideò Te adoro, & gratias ago miſericordiæ Tuæ, quia omnia bona mea Tua ſunt; nihilque meum eſt, niſi peccatum & infirmitas & ignorantia, præuaricatoris Adæ miſeranda hæreditas, jugumque grauiſſi-

mum humanæ captiuitatis, à quo ſolui numquam potero, niſi Tu à ſeruitute me liberes diſcuſsâ caligine & depulsâ ægritudine, manu Tuâ omnipotenti. Tu dixiſti, fiat lux, & facta eſt lux: cuius fulgore illuſtratus has Rerum Liturgicarum diſquiſitiones aggreſſus ſum, priſcos Eccleſiæ ritus perluſtrans, quantum Tu poſſe dediſti, de cuius plenitudine omnes accipiunt. Intraui vbi aperuiſti, aſſerendo & defendendo quæ certa ſunt, incerta verò & occulta ſollicitè inquirendo, donec Tu, qui doces hominem ſcientiam, latentem veritatem ſeruis Tuis manifeſtes. Tuum nunc eſt hunc qualemcumque laborem benigno fauore proſequi, vt Fideles Tui, ad quorum manus peruenerit, tantum myſterium impenſiùs colant, & profectu accreſcente frequentent: reliqui verò, qui ſectis adhæſerunt, auſpice Te, reducantur in viam, à qua infeliciter aberrarunt. Hoc votum meum eſt in Te & per Te, Ieſu Chriſte Redemptor mundi, qui omnium deſideriorum meorum ſcopus & meta es, & merces mea magna nimis.

LECTORI

Qua occaſione, quouè conſilio ſcriptus hic liber. Eius argumentum, & difficultas.

PAVCIS me præſari oportet, & tibi, benigne Lector, ſuſcepti operis rationem reddere. Ediderам Romæ ante aliquot annos Tractatum de Diuina Pſalmodia, eiuſque cauſis, myſterijs, & diſciplina; deque varijs ritibus omnium eccleſiarum in pſallendis diuinis officijs. Vidit eum aliquando & percurrere dignatus eſt Sfortia Pallauicinus Cardinalis ampliſſimus, de literis & de eccleſia optimè meritus, & vt erat mihi arctiſſima iunctus amicitia ab eo tempore, quo in domo S. Andreæ Societatis Ieſu hiſtoriam Concilij Tridentini toti orbi notiſſimam ſcribebat, protinus vrgere me atque compellere cohortatione, imperio, ac quotidiano penè conuitio cœpit, vt de Auguſtiſſimo noſtræ Religionis ſacrificio ſimile opus adornarem, amicè teſtatus me in hoc genere aliquid poſſe. Ego verò tametſi hominem tantæ dignitatis ſumma veneratione proſequerer, multoque difficilius exiſtimarem id negare quod præcipiebat, quàm efficere; conſcius tamen imbecillitatis meæ diu reluctatus ſum. Pondus enim grauiſſimum, & vix tractabile perhorreſcebam, nec audebam opus aggredi longum, perplexum, ac plurimi otij, quo maximè indigebam. Cumque hoc ſeculum eruditiſſimum ſit, nimiæ audaciæ ac temeritatis notam incurrere verebar, ſi quidpiam in publicum proferrem, quod non eſſet elaboratum & omni ex parte perfectum. Terrori denique fuerunt inextricabiles difficultates in ſingulis ritibus diuinæ Liturgiæ explicandis, ac è ruderibus antiquitatis in lucem proferendis, qui cum profundis tenebris ſepulti ſint, quædam dumtaxat tenuiſſima veſtigia apud priſcos ſcriptores reliquerunt. In his autem anguſtijs conſtitutum vrgebat quotidie Pallauicinus, adhibitis etiam amicorum auxiliaribus copijs & eorum interpoſita auctoritate, quorum præceptis refragari nefas erat; donec tandem timorem abijcere, onuſque ſuſcipere ſatius duxi, quàm deeſſe obedientiæ, quæ perfecta tunc eſſe cenſetur, cum nihil videt, nihil dijudicat.

Quicquid igitur obſtabat patientia ac ſtudij pertinacia vincere tentans,

tans, multa volumina euoluere, & ex ijs diligenter excerpere cœpi quæcumque ad propoſitum argumentum ſpectare viſa ſunt: & aſpirante diuina gratia tanta mihi ſenſim rerum congeries parata eſt, quæ exactoris deſiderio & expectationi aliqua ſaltem ex parte ſatisfacere poſſem. Iam ſeptimus annus elapſus eſt à prima operis delineatione, cui cum aſſiduè inſtarem, nullique parcens labori extremam manum imponere ſperarem, longa & moleſta correptus infirmitate & ſtudijs & libris repudium dicere coactus ſum. Priſtina verò valitudine reſtituta, alijſque rebus peractis, quæ quia differri non poterant, me diu occupatum tenuerunt; cum pauliſper reſpirare, & ad intermiſſa ſtudia redire cœpiſſem, mox grauius impedimentum ſubortum eſt, quod non ſolùm ab opere perficiendo, ſed ferè per annum ab omni librorum commercio auocauit. Nam Beatiſſimus Pontifex Clemens IX. me nihil tale aut merentem aut cogitantem à tranquillitate & pace quibus in Monaſterio perfruebar, repentè abſtractum & auulſum ad faſtigium euexit maximæ in eccleſia dignitatis, cui cum impar omnino ſim; vereor ne vox illa Prophetæ ad me pertineat, Eleuans alliſiſti me. Vixeram in Religione ab anno XV. ætatis meæ vſque ad LX. & agnoſcens in me aliquod ſignum diuinæ miſericordiæ optabam mori in nidulo meo, nec diem hominis deſideraui, Deus ſcit. Nunc autem expulſus à iucunditate monaſticæ vitæ rerum exteriorum tumultus patior, quibus aſſuetus non eram, & omiſſis genialibus ſtudijs ad curas ſeculi eiectus ſum, à quibus maximè abhorrebam. Ideò in longum protractum opus ſeriùs, quàm promiſeram, editum eſt.

Cæterùm in eo conſcribendo hiſtoriæ limites prætergreſſus non ſum. Ex concilijs & ſanctis Patribus, cæteriſque eccleſiaſticis atque eruditis Scriptoribus, & ex codicibus M. SS. ea dumtaxat delibaui, quæ ad Miſſæ inſtitutionem, ſacrorumque rituum originem ſpectant: quibus verbis, quo ritu, quo loco, qua hora, quo apparatu, qua lingua olim Miſſa celebraretur: idemne an diuerſus omnium eccleſiarum mos fuerit: quando, quomodo, & à quibus addita quædam & immutata. In quibus explicandis vt certo ordine progrederer, quæcunque pertinent ad Liturgiam duobus libris complexus ſum. Primus ea continet, quæ de illa generatim prænoſci debent. Alter ſingillatim ediſſerit omnes eiuſdem partes ab acceſſu ſacerdotis ad altare vſque ad eius receſſum, vt ex ſubiecto Capitum indice apparebit. In tanta autem conſuetudinum diuerſitate, priſcarumque rerum denſa caligine nonnulla ex coniecturis deduxi,

quæ-

quædam verò me neſcire profeſſus ſum, Magni Caſſiodori conſilium ſequutus, qui lib. de Anima cap. 14. ait: Melius eſſe in occultis cauſis confiteri ignorantiam, quàm periculoſam ſumere audaciam. *Quæ cunctis nota ſunt, non niſi leuiter tetigi, Lacedæmonios imitatus, quorum eſt apud Thucydidem lib. 4. illa, quæ ſemper mihi placuit, ſententia,* Non opportere multis verbis vti, vbi pauca ſufficiunt. *Quæ magis abſtruſa viſa ſunt, vel ipſe fuſius expoſui, vel fontes indicaui, è quibus poſſint curioſi explere ſitim.*

Partem aſceticam opuſculo ſeorſum euulgato pridem expoſui. Symbolica explicatio à pluribus haberi poteſt, qui de illa copioſiſſimè ſcripſerunt. Scholaſticis diſputationibus plena ſunt ingentia Theologorum volumina. Polemica illis reliqui, qui Miſſam vindicant à calumnijs hæreticorum. Alia fortaſſis erunt è profundiore ſapientia atque vberiori eruditione petenda, quæ me fugerunt carptim & per interſtitia ſcribentem. Norunt autem experti quàm ſit difficile ad huiuſmodi lucubrationes redire, poſtquam ab illis diſceſſum eſt. Multos quoque nodos vindice dignos ſupereſſe agnoſco, quos peritioribus ſoluendos relinquo. Omnium autem in quibus deliqui ab æquis rerum æſtimatoribus veniam facilè obtinebo, quia vt preclarè ſcribit Dionyſius Longinus, In magnis labi generoſum peccatum eſt.

E R R A T A.

Pag. *lege*

8. *linea* 3. *a ſine lege* euidentiſſime.
18. l. *penult.* offerrent.
20. l. 23. ad *lege* cum.
21 l. 2. fateantur.
24. l 20 Dionyſius.
34 l 6. *à ſine* nimium.
35. l. 19. Venerabilis.
41. l. 15. hac.
44. l. 9. Abaelardus.
47. l. 5. Nomocanone,
49 l. 16. inuſitatus.
50 l. 9. mutuata.
52. l. 36. noſti;
69. l. 3. ſint.
70. l. 17. monentur.
74. l. 33. fuerint.
87. l. 4 *à ſine* fuerint.
101. l. 13 Illiberitani.
103. l. 5 afferunt.
107. l. 3. *a ſine* in vſu erat.
115. l. 4. *a ſine* Erat.
118. l. 7 *a ſine* idololatria.
120. l. 12. conciliciatum.
l. 17. Pacianus.
123. l. 10. *à ſine* lib. 2.
127. l. 11. *a ſine* relatu.
136 l. 25. eodemque munera,
141. l. 3. *pro* tum *lege* non,
142. l. 12. cap. 31.
155. l. 11. *a ſine* Gregorius.

Pag. *lege*

162. l. 19. ait, vt in die.
165. l. 5. publicè fiant.
168. l. 3. *a ſine* eum.
174. l. 10. *a ſine* ex ipſo ære.
181. l. 4. in ſacrificio. *& in ſine lineæ dele* in.
Ibid. num. 3. l. 5. partem.
182. l. 8. offerre.
183. l. 13. de qua re.
187. l. 9. *à ſine* Ad idem.
188. l. 3. *a ſine* non deſciuiſſe.
197. l. 29. formam.
199. l. 26. quæ.
210. l. 11. *a ſine* vt ferunt.
226. l. 7 *à ſine* quia.
228. l. 23. videtur.
237. l. 31. *poſt* item *adde* concilij.
238. l. 5 Inueniatur.
l. 5. *a ſine* plures.
240. l 1. *poſt* ſequitur *adde* cui.
243 l. 5. Vnus.
256. *num.* 14. l. 23. propter.
258. *num.* 15. l. 6. facienti.
288. l 3 ſolus.
296. l. 22. illum.
299. l 25. ab ipſo 1
303. l 4. *à ſine* quæ.
308. l. 19. ordine.
309. l. *penult.* præſtari.
316. l. 23. hebdomadæ.

Pag. *lege*.

321. l. 3. inclinetur.
328. l. 1. Apoſtolicis.
333 l. 6. *a ſine* notis;
336. l 12. Noruegiæ.
338. l. 30. ad lectionem.
339. *num.* 2. l. 7. cereoſtata.
343. l. 6. *à ſine* oſculii.
344. l. 4. *a ſine* analogiam,
356. *num* 6. l. 29. et ius.
357. l. 30. proprijs.
361. l 17. ille.
363. l. 15. explicari.
364. l. 13. diſcimus.
368. l. 10. *a ſine* ſed plus.
391. l. 13. pœna.
l. 20 Boſphori.
392. *num.* 2. l. 8. idololatria.
393. l. 6. pro eis.
396. l. 25. genuino.
397. *num* 1. l. 11. vt poſſit.
398. l. 32. his quæ.
401. *num.* 3. *in ſine lin.* 16. *adde* in.
412. l. 24. indicenda.
420. *num.* 1. l. 19. eamdem.
424. l. 7. Aurelianenſi.
425 *num.* 4 l. 4. Ioannes XXII.
442. num. 8. l. 15. diaconi.
448. l. 7. *à ſine* ſumendam.
477. l. 5. cognitor:
l. 10. *à ſine* redeant.

INDEX LIBRORVM ET CAPITVM.

LIBER PRIMVS.

De his quæ ad Miſſam generatim ſpectant.

C A P. I.

De Miſſæ nomine, eiuſque origine. Non eſſe Hebraicum, Græcum, aut alterius idiomatis, ſed Latinum. Reijciuntur quorumdam opiniones. Quædam obiter de Agapis veterum Chriſtianorum. A duplici miſſione Miſſæ nomen deductum. Pagina 1.

C A P. II.

De multiplici nominis Miſſæ ſignificatione. Olim pro Collectis & lectionibus, & pro diuinis officijs vſurpatum. Quo ſenſu ad dies feſtos, & ad omnes populi conuentus tranſlatum. Cur veteres plurali numero Miſſas dixerint. Quid ſit Miſſas tenere. Pag. 6.

C A P. III.

Miſſæ nomen antiquiſſimum. A quibus primò vſurpatum. Epiſtolis Decretalibus ab Iſidoro collectis quæ fides habenda. De varijs Miſſæ nominibus. Dicta à Latinis Collecta, Dominicum, Agenda, Communio, Oblatio: à Græcis Liturgia, Myſtagogia, Synaxis, Telete, Anaphora, Proſphora, Oeconomia. Tertulliani de Miſſæ Sacrificio circumſcriptiones. Pag. 11.

CAP.

CAP. IV.
Miſſæ ſacrificium à Chriſto inſtitutum, ab Apoſtolis frequentatum. Ethnicorum calumniæ aduersùs Chriſtianos, & earum origo. Teſtimonia veterum Patrum de primitiuæ Eccleſiæ ſacrificijs. Pag. 20.
CAP. V.
Quo tempore, & quo loco prima Miſſa ab Apoſtolis celebrata ſit. Quis ex illis primus omnium celebrauerit. Quo apparatu, quibus veſtibus, quibus verbis, qua lingua. Addita quædam de linguarum mutatione. Cur lingua vulgo ignota Eccleſiaſticæ functiones peragantur. Pag. 25.
CAP. VI.
Diuerſas Eccleſiarum conſuetudines in Miſſæ celebratione olim fuiſſe, & nunc eſſe: Quæ ſit earum cauſa & origo. Sacrificium idem vbique quoad eſſentiam. Varios ritus Fidei vnitatem non lædere. Quid peccatum in hoc genere. Pag. 31.
CAP. VII.
Actum in Concilijs de Rituùm obſeruantia, eorumque varietate tollenda. Quomodo Sectarij Miſſam peruerterint. Romana Miſsa ſtudio Pontificum ab omnibus Occidentalibus recepta. Quorumdam in hoc renitentia, eiuſque cauſa. Romanæ Eccleſiæ tradita Miſſa à Petro Apoſtolo, ab alijs aucta. Romæ olim diuerſa officia. Quid in his immutatum à Fratribus Minoribus. Pag. 36.
CAP. VIII.
De Liturgijs Apoſtolorum. Exploditur à Lindano edita ſub nomine Petri. Dubiæ fidei eas eſſe, quæ Matthæo & Marco tribuuntur. Aſtruitur Liturgia Iacobi. Cuius aui cenſeantur Conſtitutiones Apoſtolicæ, & in eis deſcripta Clementis Miſſa. De Liturgia à Dionyſio tradita. Anceps de eo iudicium. Pag. 45.
CAP. IX.
De varijs ritibus eccleſiæ orientalis. Cur noua Liturgia à Baſi-

Baſilio Magno cōpoſitā. De Liturgia Chryſoſtomi. Quæ gentes lingua Illirica Miſſas agant. De Colchis, Iberis, Albanis, Melchitis, Neſtorianis, Iacobitis, Coptis, Æthiopibus, Maronitis, eorumque Liturgijs. Hymnus S. Ephram. Plurimas eſſe apud Orientales Liturgias. Pag. 51.

CAP. X.

De Miſſa Ambroſiana. A quo fuerit inſtituta. Ordo eius deſcribitur. Aliquot ritus peculiares eccleſiæ Mediolanenſis. Pag. 59.

CAP. XI.

De Miſſa Mozarabum. Cur Hiſpani dicti Mozarabes. Huius ritus inſtitutio. Hæreticorum fraude deprauatur. Deſijt tandem Romanis ritibus ſubrogatis. Quo tempore hæc mutatio contigerit, & de turbis ob eam exortis. A Franciſco Ximenio reſtituitur. Deſcribitur Miſſa Mozarabica, eiuſque ritus. Pag. 62.

CAP. XII.

De Miſſa Gallicana ante tempora Pipini & Caroli Magni. Eorum cura ritus Romanos in Galliam introductos. Quæ ſit Miſſa ante annos centum edita ab Illirico. Eam veterem Gallicanam non eſſe. Ritus Gallicani veſtigia ex antiquis Scriptoribus. An idem fuerint Galliæ & Hiſpaniæ mos in diuinis officijs. Coniectura & exempla veteris Miſſæ Gallicanæ. Pag. 71.

CAP. XIII.

De varijs Miſſarum generibus. Quæ ſit Miſſa publica & ſolemnis. Eandem generalem & legitimam dictam eſſe. Miſſam ab initio ſic inſtitutam, vt ei populus adeſſet, offerret, & communicaret. Miſſæ publica cur vetita in Monaſterijs. Miſſæ priuatæ & ſolitariæ diſcrimen. Origo ſolitariæ à Monachis. A quibus & quando prohibita. An & quatenus nunc licita ſit. Pag. 88.

CAP.

C A P. XIV.

Miſſa priuatæ perpetuus vſus Veterum teſtimonio & exemplis probatur ab initio Eccleſiæ & deinceps. Idem varijs argumentis oſtenditur. In vna eccleſia plura altaria, pluresque Miſſas olim fuiſſe. Miſſa ſine communicantibus antiquiſſima. Diluitur obiectio ex epiſtola S. Franciſci. *Pag.* 95.

C A P. XV.

Alia quædam Miſsarum genera. Miſsarum de Tempore & de Sanctis ratio & antiquitas. Quæ ſint Miſsæ votiuæ. Sacrificium pro defunctis ex Apoſtolica traditione offerri. De Miſsa Præſanctificatorum. Addita quædam de ea, quam Siccam *vocant. Refertur quorumdam abuſus, qui plures Miſsas in vnam congerebant.* *Pag.* 103.

C A P. XVI.

Duplex Miſsa Catechumenorum & Fidelium. Vtriuſque ratio & origo. Miſsa Catechumenorum quinam adeſſent. Veteris Eccleſiæ diſciplina erga Catechumenos. Altum de myſterijs ſilentium illis præſentibus. Quot fuerint eorum claſſes. De tempore Catecheſi conſtituto. Expulſio eorum ab eccleſia quo ſeculo deſierit. Expulſi cum illis etiam Pœnitentes, & Energumeni. *Pag.* 108.

C A P. XVII.

Quibuſdam olim peccatis negata venia, tum omnibus conceſſa. Pœnitentium quatuor claſſes, Flentium, Audientium, Subſtratorum, & Conſiſtentium. De ſingulis claſſibus, earumque origine, ſtatione, & diſciplina. De mulierum pœnitentia. Qui fuerint Hiemantes. Pœnitentes & alij, qui Miſſæ Fidelium adeſſe non poterant, quo ordine dimitterentur. De ſacramentali abſolutione. *P.* 118.

C A P. XVIII.

Veteris Eccleſiæ mores ex præſentibus æſtimandos non eſſe. Cur interdum mutati ritus. De diebus Aliturgicis. Feria quinta quare olim Miſſa caruerit. An quotidie veteres

teres Monachi celebrarint. De diebus Liturgicis, & de quotidiana oblatione. Qui fuerint dies Polyliturgici. Ab vno ſacerdote plures quandoque Miſſas vna die actas, & vnam à pluribus. Pag. 124.

C A P. XIX.

De Templis. Eorum vſus & neceſſitas. Origo ab Apoſtolis. Veterum Scriptorum de illis teſtimonia. Templi & eccleſiæ apud Antiquos diſcrimen. Miſſa aliquando extra eccleſiam, & ſine Altari peracta. Dicta quædam obiter de Cryptis ſubterraneis. Varia Templorum nomina. De Cœmeterijs. Erecta olim Templa ſupra Martyrum Sepulturas. Reliquiæ Martyrum ſub Altari. Pag. 138.

C A P. XX.

Altarium vſus & origo. Lignea ne fuerint, an lapidea. De Oratorijs priuatis. Antimenſia apud Græcos quid ſint. De eccleſiarum conſecratione, eiuſque ritus antiquitate. Vetus Templorum ſtructura. Ad quid fontes vel putei in atrio. Sua ſingulis loca tributa. Diſcretæ mulieres à viris. De Sanctuario ſeu Presbyterio, & de ſede Epiſcopali. Pag. 148.

C A P. XXI.

Sacrificium non niſi à ſacerdote ieiuno celebrandum. Aliquando tamen ſumpto cibo oblatum. Sublatus hic abuſus à Concilijs cum duplici exceptione. De Miſſis matutinis & veſpertinis. Quæ fuerint Miſſæ nocturnæ. Diuerſa olim hora Miſſarum ſolemnijs aſſignata pro dierum diuerſitate. Cur diebus ieiuniorum dilata quandoque Miſſa vſque ad veſperam. Quæ nunc hora Miſſæ ſolemni & priuatæ tributa ſint. Pag. 157.

C A P. XXII.

Quo ſigno Fideles tempore perſecutionis ad ſynaxim conuocarentur. Reijcitur quorumdam opinio. Reddita pace publica ſigna inſtituta & quæ. Lignorum vſus apud Græcos, quæ Semanteria dicuntur. A quo inuenta Campana.

pana. An à Paulino Epiſcopo Nolano. De Veterum tintinnabulis. Campanæ nomen, eiuſque etymologia. Quando cœperit Eccleſia Campanis vti. Ad quem ſpectet Campanas pulſare. De Campanis Religioſorum. Pag. 169.

C A P. XXIII.

Qualis debeat eſſe panis qui offertur & conſecratur in Miſſa. Quæ gentes azymo, quæ fermentato vtantur. Diſcutitur de hoc controuerſia inter Græcos & Latinos. Quibus argumentis & coniecturis probari poſſit vtramque eccleſiam per multa ſecula in fermentato ſacrificaſſe. De more offerendi panem & vinum. Quid ſit fermentum quod olim Pontifices ad eccleſias Vrbis mittebant. Miſſam antiquitus Euchariſtiam, nec non & panem communem in ſignum communionis. De forma ſeu figura panis conſecrandi. Quo tempore & qua occaſione panis azymus introductus. Hoſtiarum quibus hodie vtimur origo. Quo ſtudio olim facta. Duplex panis & vini præparatio. Addita quædam de Eulogijs. Pag. 178.

C A P. XXIV.

De ſacris indumentis Sacerdotum, Pontificum, & Miniſtrorum. Peculiares veſtes, eaſque pretioſas ſacrum agentibus in vſu ſemper fuiſſe. Quis olim earum color. Locus in quo condebantur, eiuſque nomina. Diaconicon, Sceuophylacion, Paſtophorion, Veſtiarium, Salutatorium. De ſingulis veſtimentis ſeorſum agitur. Pag. 200.

De Amictu, eiuſque vſu & nominibus. Dictus olim Anaboladium. Pag. 203.

De Alba & Cingulo. Albæ nomen vnde. Dicta etiam Camiſia. Lineæ tunicæ vſus apud Ethnicos. Pag. 204.

De Manipulo. Olim Mappula, Sudarium, Fanon. Eius forma & vſus. Pag. 205.

De Stola. Quid fuerit apud veteres Ethnicos, Iudæos, Chriſtianos. Cur noſtræ hoc nomen tributum. De pal-

la

la linoſtima, Stola olim Orarium, Quædam de hoc, eiuſque vſu ſacro & profano. Pag. 207.
De Planeta Penula Veterum quid fuerit. Quid Phenolium. Caſula ſeu Planeta diuerſa ſignificationes. Eius in ſacris origo, forma, & vſus. Pag. 211.
De veſtibus Pontificalibus, ac primum de caligis & ſandalijs, ſeu Compagis, eorumque vario vſu. Pag. 214.
De cruce pectorali. A Græcis Encolpion dicitur. Eius vſus recentior. Pag. 215.
De Tunica & Dalmatica epiſcopali, earumque forma, colore, & vſu. Pag. 216.
De Chirothecis, & earum vſu. Pag. 217.
De Anulo, eiuſque antiquitate & vſu. Ibid.
De Mitra, eiuſque vſu ſacro & profano. Quando cœperit idem vſus in Eccleſia. Cur Græci ea non vtantur. Quando & à quibus conceſſa Abbatibus. Pag. 218.
De Baculo Paſtorali, eiuſque nominibus, figura, materia, & vſu. Quid Subcinctorium, Epigonatium, Orale, Gremiale. Pag. 220.
De Pallio Archiepiſcopali. Quid ſit. Quædam de vſu ipſius. Quibus concedi ſoleat. Eius origo. De Pallio Græcorum. Pag. 221.
De veſtibus Miniſtrorum, ac primùm de Cappa ſiue Pluuiali. Pag. 225.
De veſte Diaconorum. Olim Colobium, nunc Dalmatica. Eius origo, forma, & vſus. Pag. 226.
De veſtibus Subdiaconorum. Olim ſola Alba vtebantur, poſtea Tunicam & Manipulum addiderunt. De Planetis, quæ antiquitus communes erant omnibus Ordinibus. Pag. 227.
De habitu ſacro Clericorum. Quid & quale ſit Superpelliceum. Pag. 228.

C A P. XXV.

De Miſſæ apparatu in vaſis, ſupellectili, luminaribus, In-

cenſo, Miniſtris, Cantoribus, & alijs quæ infra ſeparatim indicantur. Pag. 229.

De *Calice, eiuſque origine & materia. Ligneos quandoque fuiſſe, lapideos, & corneos; æneos item & ſtanneos. Actum fuſiùs de vitreis. Eccleſiam non niſi aureos & argenteos approbaſſe. Addita his gemmæ & alia ornamenta. Quidam Calices cum anſis. Quidam maiores & minores; miniſteriales, & baptiſmi.* Pag. 229.

De *Patena, eiuſque forma & materia. Tangere vaſa ſacra quibus liceat. Ad quem olim ſpectaret illorum cuſtodia.* Pag. 236.

De *alijs vaſis ſeu inſtrumentis ad ſacrificium ſpectantibus, ac primùm de fiſtula, qua ſanguis* Domini *à calice hauriebatur. Varia eius nomina. Cur ſanguinis communioni confirmationis nomen tributum. Locus Ambroſij perperam correctus reſtituitur.* De *vſu fiſtulæ.* Pag. 238.

De *Vrceis, alijſque vaſis ad infundendum calici vinum & aquam.* De *Colatorio & Aquamanili.* Pag. 240.

Recenſentur ſacra Græcorum inſtrumenta latinis ignota. Ea ſunt Lancea, Aſteriſcus, Dicerion, Tricerion, Cochlear, & Flabella. Aſtruitur Flabellorum vſus in Eccleſia Latina. Pag. 242.

De *Candelabris; alijſque vaſis ad vſum luminum. Ea in Eccleſia antiquiſſima eſſe. Soluitur obiectio ex Lactantio, & ex concilio Illiberitano.* Pag. 243.

Cur ſine Cruce celebrari Miſſa non debeat. De *huius ritus antiquitate.* Pag. 245.

De *Thuribulis & vſu Incenſi. Antiquiſſimum eum eſſe apud omnes nationes.* Pag. 246.

De *libris Liturgicis, eorumque veneratione, & ornamentis. Quid fuerit Cantatorium.* Pag. 247.

De *palla linea, quæ Corporale dicitur, Olim longior &* *latior*

latior erat. De ſudariolo ſeu Purificatorio, quo tergitur calix. De velo quo tegitur. Addita quædam de aliis velis. Pag. 249.

Olim Acolythos ſindonem & ſacculos ad Miſſam portaſſe, & cur. De alia ſindone pro recipiendis oblationibus. De velo offertorij. Pag. 252.

Deſcribuntur Altaris & Eccleſiæ ornamenta. Pag. 253.

De his qui altari inſeruiunt, ac primum de Diacono. Huius Ordinis dignitas & origo. Pag. 256.

De officijs & muneribus Diaconorum. Addita quædam de Diaconiſſis. Pag. 258.

De Subdiaconis. Quando cœperit Subdiaconatus inter ſacros ordines recenſeri. Quæ ſint officia Subdiaconi. Pag. 260.

Minorum Ordinum antiquitas & origo. Afferuntur de ſingulis veterum Patrum teſtimonia. Apud Græcos ſoli Lectores ordinantur. Pag. 261.

Quæ ſint officia ſingulorum Ordinum minorum. Diſcrimen inter Miniſtros Regionarios, Stationarios, Baſilicarios, & oblationarios. De Archipresbyteris & Archidiaconis. Pag. 264.

Cantus Eccleſiaſtici origo. Quando cœperit Organorum vſus. Olim plebs fidelis in eccleſia canebat: tum inſtituti cantores. Pag. 265.

Schola cantorum Romæ & alibi inſtituta. Quale fuerit olim eccleſiaſtici Cantus ſtudium. De Cantorum ordinatione in Eccleſia Orientali. Pag. 267.

LIBER SECVNDVS.

Quo ſingulæ Miſſæ partes ac ritus ſingillatim explicantur.

CAP. I.

Sacerdotis ad celebrandũ præparatio in quo conſiſtat. Præmittenda peccatorum confeſſio. Quædam obiter de priſco vſu confeſſionis. Apologiæ, preces præparatoriæ, & pſalmi. Reconciliatio & pax cum omnibus. Puritas animi. Olim in vſu erat noctis antecedentis peruigilium. Ieiunium neceſſarium, & carnis munditia. Lotio manuum, & nitor veſtium. Orationes recitandæ à ſacerdote, dum ſacris veſtibus induitur. Panis & vini proxima præparatio. Pag. 272.

CAP. II.

Sacerdotis ad altare duplex proceſſio. De ritu Confeſſionis ante Miſſam præmiſſo Pſalmo Iudica me Deus. *Confeſſio generalis omnium gentium more probatur. Variæ eius formulæ. Sanctorum poſt eam commemoratio cum oſculo altaris.* Pag. 282.

CAP. III.

De *Introitu & eius inſtitutione. Antiphona quid ſit. Hymnum* Gloria Patri *Apoſtolicæ traditionis eſſe. Omnes Introitus ex Pſalmis, paucis exceptis. Tropi aliquando ijs additi. Quædam illorum exempla. De veteri verſione Pſalmorum, quæ Italica dicitur, eiuſque vſu in Miſſa. Eam adhuc vigere apud nonnullos in diuinis officijs. Græcorum duplex Introitus.* Pag. 293.

CAP.

C A P. IV.

Alterni cantus origo. De precatione Kyrie eleiſon. *Eam ſemper & vbique in vſu fuiſſe. Cur à Latinis græcè dicatur. Quo ritu cantari conſueuerit. Ipſi addita aliquot verba. Prolixæ preces olim poſt K*yrie eleiſon. *Hymnus* Gloria in excelſis *à quibus compoſitus & auctus. Priſco more à ſolis Epiſcopis dicebatur. Inſerti eidem quidam verſiculi. Pag.* 302.

C A P. V.

Origo & vſus Sacerdotalis ſalutationis Dominus vobiſcum. *Græcorum ſalutatio* Pax omnibus. *Epiſcopi quoque pacem precantur. Quare præmitti ſoleat ante Collectam* Oremus, *& aliquando* Flectamus genua. *Collectæ nomen æquiuocum. A quo primùm Collectæ ſiue orationes inuentæ, & quæ forma in ijs ſeruanda. Earum concluſio explicatur. Cur dum recitantur, manus & brachia extendantur. De Laudibus, quæ olim poſt Collectam dicebantur. Pag.* 312.

C A P. VI.

Epiſtolæ nomen cur lectionibus Liturgicis tributum ſit. Earum vſus antiquiſſimus. Lectæ aliquando Pontificum epiſtolæ. Ordo Lectionum à quo primùm inſtitutus. Quo olim ritu & à quibus legerentur. De Graduali ſeu Reſponſorio, eiuſque origine & varijs ritibus. Vox Alleluia *quando primùm audita. Vſus eius in Miſſa. Cur omittatur in ſeptuageſima. Tractus quid ſit. De Sequentijs & illarum auctoribus. Pag.* 326.

C A P. VII.

Lectum euangelium in eccleſia à tempore Apoſtolorum. Non ſtatim hoc munus tributum Diaconis. Varij ritus legentium & audientium. Libro euangeliorum habitus

honor 110

honor in Eccleſia, in Synodis, publicè & priuatim. Vetus quidam Monachorum mos. Sermones, homiliæ, & monitiones ad populum poſt euangelium. Quædam de ſolemni Pœnitentium abſolutione. Pag. 337.

CAP. VIII.

Incipit Miſſa fidelium. Symbolum eius initium. Traditum ab Apoſtolis ſine ſcripto. Quotuplex ſit, & quando cœperit in eccleſijs cantari. Offertorium, eiuſque ritus. Mos panem & vinum offerendi antiquiſſimus. Alia quædam his addita. De Agno à Romanis oblato calumnia Photij. Diſcrimen inter munera & oblationes. Non omnium dona ab eccleſia recepta. Communio duplex. Non ſemper qui offerebant, communicabant. Offerentium nomina publicè olim recitabantur. Offerendi mos quando deſierit. Oblationem Charta poſita in altari. Pag. 348.

CAP. IX.

Ritus oblationum deſcribitur. An omnes offerentes accederent ad altare. Orationes quibus munera offeruntur diuerſas eſſe in diuerſis eccleſijs. Vinum aqua miſceri ex Chriſti inſtitutione. Græci bis aquam miſcent. Quo apparatu dona ſacranda deferant è protheſi ad altare. Quo ſitu olim collocaretur hoſtia in altari. Thurificatio, & lotio manuum. Sacerdotis pro ſe ad populum deprecatio. Orationes ſecretæ. Pag. 362.

CAP. X.

Præfatio Miſſæ, eiuſque ratio, nomina, & inſtitutio. Vſus ipſius in omnibus eccleſijs, ſed formulæ diuerſæ. Tot erant olim Præfationes quot Miſſæ. Poſtea in Romana Eccleſia redactæ ad nouem. Tributa perperam hæc reſtrictio Pelagio Papæ. Addita vna communis, & altera de B. Virgine. Clauditur Præfatio hymno Seraphico. Eius

ritus

ritus & origo. Duplex Triſagion. Quot ſint hymni Liturgici. *Pag.* 374.

C A P. XI.

Tranſitur ad Canonem. Ipſum interpolare illicitum. Varia eius nomina. Origo & auctores inueſtigantur. Agitur de prima Canonis oratione. In ea mentio Papæ, Epiſcopi, & Regis fit. Orat ſacerdos generaliter pro cunctis fidelibus, tum ſpecialiter pro offerentibus. De nominum recitatione. *Pag.* 382.

C A P. XII.

Diptycha quid ſint, & quot eorum genera, qui vſus. Inſcripta eis nomina viuorum & defunctorum. De ſolis viuis hic agitur. Cur fiat in canone quorumdam ſanctorum commemoratio. Quædam notatu digna de Coſma & Damiano. Diuerſos fuiſſe mores eccleſiarum in hac ſanctorum commemoratione. De oratione Hanc igitur oblationem*, eiuſque varijs formulis apud Antiquos.* *Pag.* 390.

C A P. XIII.

De conſecratione, eiuſque forma & ritu. Olim fideles poſt verba conſecrationis reſpondebant Amen: *Mos eleuandi ſacramentum antiquiſſimus apud Græcos. Quando cœperit apud Latinos. Explicantur reliqua vſque ad commemorationem defunctorum. Error Græcorum ſchiſmaticorum perſtringitur. Latini ab eorum calumnia vindicantur.* *Pag.* 397.

C A P. XIV.

Refertur & reijcitur quædam interpolatio. Memoria defunctorum recitatis eorum nominibus. Cur Dionyſius ſola Diptycha mortuorum commemoret. Specialis ri-

tus

tus Mozarabum. Quare cum mortuis nomina ſimul ſanctorum recenſeant. Qua ratione ſacrificium oblatum pro ſanctis. De oratione Nobis quoque peccatoribus. *Olim poſt eam benedictiones frugum & aliarum rerum fieri ſolebant. Omnes ſacræ & Eccleſiaſticæ functiones intra Miſſarum ſolemnia. Finis Canonis.* *Pag.* 405.

CAP. XV.

De priſco vſu Orationis Dominicæ in ſacrificio. Gregorij magni hac de re ſententia expenditur. Ipſius orationis præfationes. Olim interdicta Catechumenis. Breuis eius expoſitio. Addita Oratio Libera nos, *quæ Emboliſmus nuncupatur. Hoſtiam frangi & particulam in calicem mitti mos eſt omnium eccleſiarum. Horum rituum antiquitas.* *Pag.* 413.

CAP. XVI.

Benedictiones epiſcopales ante communionem; & priſcus earum vſus. De duplici benedictione in Miſſa. Olim preces indictæ poſt orationem Dominicam. Mos antiquus denuntiandi feſta, ieiunia, aliaſque functiones poſt fractionem hoſtiæ. Ritus dicendi Agnus Dei *quando & à quo inſtitutus. Orationes ante communionem. Oſculum pacis. Quædam obiter de oſculo.* *Pag.* 420.

CAP. XVII.

Ritus & vſus Antiphonæ, quæ communio nuncupatur. Orationes ſacerdotis ante communionem. Eius dandæ & accipiendæ diuerſa conſuetudo. Quotidiana Veterum communio. Ea ad Clerum, tum ad miniſtros altaris redacta. Olim Euchariſtia manu excepta, domi ſeruata,

ſtruata, ad abſentes miſſa, delata in itinere, cuſtodita in eccleſiis, defunctis conſepulta. Hi mores an, & quando deſierint. Qui fuerint alicubi in communione abuſus. Modus, ordo, ſitus communicantium. Pag. 431.

C A P. XVIII.

Communio olim ſub vtraque ſpecie. Sub vna tantùm nunquam vetita, imò multoties vſitata à primis eccleſiæ ſeculis, & deinceps. Quando & qua occaſione fieri deſierit ſub vtraque. Græcorum ritus in paranda euchariſtia, quam pro infirmis conſeruant. Mos eorum diſcutitur corpus Domini *ſanguine intinctum communicantibus porrigendi. Viguit aliquando idem vſus in Occidente. Horribile exemplum damnationis hæreticorum calamo intincto in ſanguine Chriſti.* Pag. 444.

C A P. XIX.

Communio puerorum. De *ea quid ſenſerint antiqui Patres, & quæ veteris Eccleſiæ praxis fuerit. communionis nomen æquiuocum. Perceptionem euchariſtiæ & mutuam Fidelium ſocietatem ſignificat. Quæ fuerit Communio laica, quæ eccleſiaſtica. Quibuſdam olim negatum viaticum euchariſtiæ in fine vitæ. Examinantur Doctorum ſententiæ de communione peregrina.* De *eulogiis, earumque vſu ac diſtributione,* Pag. 451.

C A P. XX.

Ablutio & gratiarum actio poſt communionem. Orationes pro his qui communicarunt. Oratio ſuper populum. Dimiſſio aſtantium dicente Diacono Ite Miſſa eſt. *Cur hæc dimiſſio certis diebus omittatur. Conſummatio Miſ-*

ſa,

ſa, & populi benedictio. Eius origo & ritus diuerſi. Euangelium poſt Miſſam. Vſus ipſius recentior. Receſſus ſacerdotis ab altari. Hymnus trium puerorum. Sacrarum veſtium depoſitio. Finis Libri. *Pag.* 462.

APPENDIX. *Pag.* 471.

RERVM LITVRGICARVM LIBER PRIMVS.

De his quæ ad Miſſam generatim ſpectant.

CAP. I.

De Miſſæ nomine, eiuſque origine. Non eſſe Hebraicum, Græcum, aut alterius idiomatis, ſed Latinum. Reijciuntur quorumdam opiniones. Quædam obiter de Agapis veterum Chriſtianorum. A duplici miſſione Miſſæ nomen deductum.

DE Miſſæ ſacrificio clarè & ſtrictim diſceptaturo pri- I.
ma ſtatim occurrit de nomine difficultas; ſunt enim
nomina indicia rerum, & vt Epictetus apud Aria-
num *lib.* 2. *cap.* 17. auctor eſt, principium eruditio-
nis eſt intelligentia vocabulorum. Quidam Do-
ctores Hebraicæ antiquitati nimiùm addicti Hebrai-
cum nomen eſſe putant ex Deuteronomij cap, 16.
V. 10, vbi vox *Miſſah* reperitur, quæ oblationem
ſignificat. Quam ſententiam mordicus ſuſtinent Ioannes Reuchlinus
lib. 2. hebraicarum Eruditionum, Claudius de Sainctes in *præf. ad Li-
turgias Patrum*, Baronius *ann.* 34. *numer.* 59. Genebrardus de *Li-
turgia Apoſtolica cap.* 7. Antonius Demochares aduerſus Miſolitur-
gos *tom.* 2. *cap.* 1. & alij iſtorum aſſeclæ, qui nullo ſuffulti veterum te-
ſtimonio aſſerunt Apoſtolos ab Hebræis, Latinos à Petro Principe
Apoſtolorum Miſſæ vocabulum accepiſſe, ac ſi nihil antiquum, nihil ca-
tholicum foret, niſi hebræo nomine inſignitum. Sed vt optimè Bellar-

minus obſeruat, *lib.* 1. *de Miſſa cap.* 1. Si vox iſta hebraica in vſu Apoſtolis fuiſſet, eam certè retinuiſſent etiam Græci & Syri, atque aliæ nationes, vt retinuerunt alias ſimiles, vt *Amen*, *Alleluia*, *Sabbaoth*, *Oſanna*, *Sathan*, *Sabbatum*, *Paſcha*. Vocabula enim Hebraica per Græcos ad nos deuenerunt; cum ipſi etiam Apoſtoli, & primi Eccleſiæ Doctores græcè ſcripſerint. Porrò apud Græcos nulla eſt mentio huius vocis; neque apud Patres hebraicæ linguæ peritos, Origenem, Epiphanium, Iuſtinum, Hieronymum, quod certè admirandum videri poſſet, ſi ex Hebræis ad Chriſtianos illa vox emanaſſet.

II. Aliam huius nominis originem proponit Genebrardus, libri citati cap. 3. ex græca voce *Myeſis* à verbo *myeo*, quod eſt doceo, inſtituo, & ſpiritualiter initio: & ſignificat propriè initiationem, ſeu myſticam doctrinam, quæ per diuinam inſpirationem in abdito mentis percipitur ſine humano magiſterio; vt docet Corderius in Onomaſtico Dionyſij: hinc autem ait Genebrardus deriuatum forſitan eſſe nomen Miſſæ mutatâ terminatione, quæ ſecundum diuerſitatem linguarum variari ſolet. Nam Græci, inquit, hanc vocem ſic pronunciant *Myiſis*, vnde mutata terminatione Miſſa à Latinis deduci potuit. At hæc leuiſſima Genebrardi coniectura eſt, tanti viri doctrinâ & eruditione prorſus indigna. Neque obſtat quod apud quoſdam Græcos ſcriptores aliquando vox *Miſſa* legatur, vt apud Conſtantinum in Tacticis, quem Ioannes Meurſius citat in gloſſario Græco-barbaro; hi enim recentiores ſunt poſt annum Chriſti Milleſimum, & hanc vocem, ſicut & alias, à Latinis acceperunt, & alio ſenſu vſurpant, præſertim ſcriptores Tactici, qui eâ paſſim vtuntur pro precibus, quas in exercitu milites Chriſtiani mane & veſpere recitabant.

III. Tertia & ſingularis hac de re opinio eſt viri doctiſſimi Gabrielis Albaſpinæi, qui *lib.* 2. *de Sacram. Euchar. cap.* 3. reiectis aliorum etymologijs Miſſam dici autumat à nomine *Meſſ*, quod apud gentes ſeptemtrionales ſignificat feſtum ſiue congregationem. Quia verò populi, vt ſacrificio interſint, in vnum adunantur, ideò Miſſæ nomen ipſi ſacrificio inditum arbitratur. Vt autem probet Miſſæ nomen pro feſto accipi, & pro populi adunatione, multa congerit ex Capitularibus & Concilijs Franciæ, ſed ex illis potius deducitur Miſſæ nomen ad feſtum & conuentum populi denotandum translatum fuiſſe, vt ex his quæ Capite ſequenti num. v. dicemus, manifeſtè patebit. Nec veriſimile videtur quod à gentibus ſeptemtrionalibus Miſſæ nomen emanare potuerit, quia eum ſeriùs ad eas Euangelij prædicatio peruenerit, illud potius ab illis acceperunt, à quibus fidei myſterijs imbuti ſunt. Ioannes Lidius in Gloſſario Latino-barbaro vocum quæ reperiuntur in Epiſtolis Nicolai Clemangij, *Miſſa*, inquit, *Meſſ*, *mercatus*, *nundinæ*. Cur verò Miſſæ nomen nundinis tributum fuerit, commodius dicam Capite ſequenti.

His

His exploſis, quarta ſententia, eaque vera & indubitata ſtabilien- IV.
da eſt, Miſſę vocabulum Latinum eſſe à mittendo dictum. Eſt enim
Miſſa idem ac miſſio, ſicut *remiſſam* pro remiſſione dicebant Antiqui.
Tertullianus lib. 4. aduerſus Marcionem cap. 18. *Diximus de remiſſa pec-
catorum.* Cyprianus de bono patientiæ: *Dominus baptizatur à ſeruo, & re-
miſſam peccatorum daturus ipſe non dedignatur lauacro regenerationis cor-
pus abluere.* Optatus Mileuitanus lib. 1. *Non potuit in remiſſam peccato-
rum tingi.* Victor Tunonenſis in Africa Epiſcopus lib. de Pœnitentia
cap. vlt. *Merebimur remiſſam omnium peccatorum.* Huius autem appella-
tionis cauſam non omnes eamdem tradunt. Quidam volunt Miſſam
dictam à mittendo, quòd olim fieret ex donis à populo miſſis, & in vnum
collatis, quæ expoſitio Sectariorum eſt, Miſſam cum *Agape*, ſeu conui-
uio Chriſtianorum confundentium. Erat autem *Agape* conuiuium pu-
blicum, quod in Eccleſiâ poſt ſumptam Euchariſtiam fieri ſolebat ad
mutuam charitatem fouendam, & ad pauperes refocillandos. Hiero-
nymo adſcripta Commentaria in Epiſt. 1. ad Cor. cap. 11. *In Eccleſia
conuenientes oblationes ſuas ſeparatim offerebant, & poſt communionem quæ-
cumque eis de ſacrificijs* (de his nimirum, quæ quiſque obtulerat) *ſuper-
fuiſſent, illic in Eccleſia communem cœnam comedentes, pariter conſume-
bant.* Et Chryſoſtomus in eandem Epiſtolam hom. 27. *Statis diebus men-
ſas faciebant communes, & peracta ſynaxi, poſt Sacramentorum commu-
nionem omnes commune inibant conuiuium, diuitibus quidem cibos adferen-
tibus, pauperibus autem & qui nihil habebant etiam vocatis, & omnibus
communiter veſcentibus.* Oecumenius quoque in ipſam Pauli Epiſtolam,
*Præcipuis diebus ſiue feſtis, poſt ſacrorum Myſteriorum participationem, age-
bantur communes cœnæ, præparantibus illas diuitibus, ac pauperes inuitan-
tibus.* His verò teſtimonijs diuerſam fuiſſe Agapen à Sacrificijs euinci-
tur: idque etiam probat Pamelius ex pluribus Tertulliani Textibus *ad
cap. 39. Apologetici*, quo in loco magnus ille Africanus elegantiſſimè
Agapen deſcribit. Quædam dumtaxat decerpo, quia parerga hæc ſunt.
Cœna noſtra de nomine rationē ſui oſtendit. Vocatur enim Agape, *id quod
dilectio penes Græcos eſt. Quantiſcunque ſumptibus conſtet, lucrum eſt pietatis
nomine facere ſumptum. Siquidem inopes quoque refrigerio iſto iuuamus.
Non prius diſcumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur, quan-
tum eſurientes capiunt: bibitur, quantum pudicis eſt vtile: ita ſaturantur,
vt qui meminerint etiam per noctem adorandum ſibi Deum eſſe: ita fabu-
lantur, vt qui ſciant Dominum audire. Aequè oratio conuiuium dirimit,
inde diſceditur, non in cateruas cæſionum, neque in claſſes diſcurſationum,
nec in eruptiones laſciuiarum; ſed ad eandem curam modeſtiæ & pudicitiæ,
vt qui non tam cœnam cœnauerint, quàm diſciplinam.* Ad hæc eadem con-
uiuia reſpexiſſe puto Plinium Iuniorem, cum in epiſtola ad Traianum de
Chriſtianorum cœtibus diſſerens ait, *coëunt ad capiendum cibum, pro-
miſcuum tamen & innoxium.* Triplex autem erat Agape, Natalitia,

Funebris, & Connubialis, quas commemorat Nazianzenus in carmine de diuerſis vitæ generibus hoc diſticho:

Non epulum natale *adiens cum pluribus*, *aut quod*
Funereum *eſt*, *vel quod* connubiale *petens*.

Solitas quoque exhiberi in dedicationibus Eccleſiarum Gregorius Magnus teſtatur *lib.* 1. *ep.* 54. ad Petrum Subdiaconum, & *lib.* 9. *ep.* 71. ad Mellitum Abbatem. Agunt de iiſdem paſſim antiqui Patres, quos refert Iacobus Boſius *lib.* 6. *Roma ſubterranea cap.* 27. & Concilium Gangrenſe anathemate peſtringit illos, qui eas ſpernebant. Poſtea ob luxum, diſſenſiones, & alios abuſus, qui ſenſim irrepſerant, ſublatæ ſunt, vt ſcribit Auguſtinus *lib.* 6. *confeſſ. cap.* 2. *& epiſt.* 64. & ab Oriente quidem eas proſcripſit Synodus Laodicena, ab Africa verò tertia Cartaginenſis, à Gallia Aurelianenſis ſecunda, & Cabilonenſis.

V. Alijs placuit Miſſam dici quaſi *tranſmiſſam*, eo quod populus per miniſterium Sacerdotis preces & oblationes ad Deum tranſmittat. Stephanus Eduenſis *lib. de Sacram. altaris cap.* 18. Hac ſalutatione, *nempe Ite Miſſa eſt*, monentur aſtantes recedere, quia miſſa eſt hoſtia: Propterea miniſterium Sacro-ſanctum Miſſa nuncupatur. Petrus Cluniacenſis *lib.* 2. *miracul. cap.* 28. Sacrificium offerunt, quod ex vſu iam veteri tracto nomine, quia Deo mittitur, Miſſa vocatur. Rupertus Abbas *lib.* 2. *de diu. off. cap.* 23. Sacroſanctum altaris miniſterium idcircò Miſſa dicitur, quia ad placationem inimicitiarum, quæ erant inter Deum & homines, ſola valens & idonea mittitur legatio. D. Thomas *tertiâ P. qu.* 83. *art.* 4. *ad* 9. In fine Miſſæ Diaconus populum licentiat dicens, *Ite Miſſa eſt*, ſcilicet hoſtia ad Deum per Angelum, vt ſcilicet ſit Deo accepta. Alio ſenſu Magiſter ſententiarum *lib.* 4. *diſt.* 13. Miſſam à mittendo dictam aſſerit, quod Angelus à Deo mittatur, vt aſſiſtat Sacrificio. Nicolaus Beguinius Rhemenſis *lib.* 3. *de Paſchate cap.* 3. à mittendo deriuatam ait eo ſenſu, quo Chriſtus à Patre miſſus dicitur: quia hæc hoſtia & à Deo Patre primum ad nos ſalutis noſtræ causâ miſſa eſt, & eandem eius quoque causâ ad eumdem rurſus mittimus. Alcuinus *lib. de diu. officijs cap.* 40. aliam rationem commemorat, quia nos mittit ad Deum.

VI. Alij denique, quorum non ambigimus veriſſimam eſſe ſententiam, à miſſione ſeu dimiſſione populi, Miſſæ nomen ortum eſſe aſſeuerant, ita vt Miſſa idem ſit ac miſſio populi, & licentia diſcedendi. Audiendus primo loco Auitus Vienneuſis Archiepiſcopus, qui circa finem quinti Seculi, & initio Sexti floruit. Is epiſt. 1. ad Gundobadum Burgundionum Regem, *non miſſum facitis*, inquit, *nihil eſt aliud quam non dimittitis. A cuius proprietate Sermonis in Eccleſiis, palatijſque, ſiue pratorijs* Miſſa *fieri pronuntiatur, cum populus ab obſeruatione dimittitur. Nam genus hoc nominis etiam in Secularijs auctoribus, niſi memoriam veſtram per occupationes lectio deſueta ſubterfugit, inuenietis*. Hæc Auitus,

qui

qui non exprimit ſeculares auctores, apud quos nomen Miſſæ hoc ſenſu reperitur. Mihi verò occurrunt, Cicero, qui in fine Philipp. 5. placere dixit, *legiones bello confecto miſſas fieri*: & Suetonius in Caligula cap. 25. vbi agens de Lollia Paulina, quam in vxorem duxerat, *Breui*, ait, *miſſam fecit*, hoc eſt, dimiſit. Porrò verbis Auiti nihil efficacius ad ſupra memoratos ſcriptores redarguendos, qui Miſſæ nomen exoticum fingunt, & aliunde deriuant. Miſſio autem in veteri eccleſia duplex erat: vna poſt Euangelium & Sermonem, quando Catechumeni, infideles, pœnitentes, & alij, quibus vetitum erat Sacramentorum participationi intereſſe, à Diacono dimittebantur hac voce, *ſi quis eſt Catechumenus, exeat foras*: vel vt dicit Gregorius lib. 2. Dialog. cap. 23. *Si quis non communicat, det locum*: & hæc dicebatur Miſſa ſeu miſſio Catechumenorum, de qua ex profeſſo agam infra Capite XVI. Altera erat Initiatorum, cum re diuina peracta eos Diaconus dimittebat dicens, *Ite Miſſa eſt*: & hæc Miſſa Fidelium vocabatur. Iſidorus *lib. 6. originum cap.* 19. Miſſa tempore ſacrificij eſt, quando Catechumeni foras mittuntur, clamante Leuita, ſi quis Catechumenus remanſit, exeat foras: & inde Miſſa. Subſcribit Iſidoro ijſdem verbis Rabanus Maurus *lib. de Inſtitut. Clericorum cap.* 32. Florus Magiſter, & Remigius Antiſiodoren. in fine expoſitionis Miſſæ, *Miſſa*, inquiunt, *nihil aliud intelligitur, quam dimiſſio, id eſt abſolutio, quam celebratis omnibus tunc Diaconus eſſe pronunciat, cum populus à ſolemni obſeruatione dimittitur*: quæ verba ab Alcuino tranſcripſerunt. S. Gregorius in libro Sacramentorum feriâ ſextâ Paraſceues: *Deinde communicat ipſe, & omnis clerus, & fiant Miſſæ.* Vbi Pamelius ad marginem adnotauit, *ex poſtrema hac clauſula colligere eſt, cur Miſſa nuncupetur, nempe à dimittendo populo*. Menardus, & Ordo Romanus ibidem ſic legunt: *& communicant omnes ſub ſilentio, & expleta ſunt vniuerſa*. Caſſianus *lib.* 11. *Inſtitut. cap.* 15. vanitatem deſcribens cuiuſdam ſolitarij, qui in cella ſua quaſi in Eccleſiâ Sacrum agebat, *tum*, inquit, *quaſi Diaconus Miſſam Catechumenis celebrabat*. Hugo Victorinus *lib.* 2. *de Eccleſ. officijs cap.* 41. *Dicit Diaconus*, Ite Miſſa eſt, *quaſi reuertimini ad propria. Ab hac miſſione, id eſt dimiſſione Miſſam dicunt appellari*. Bernoldus Presbyter Conſtantienſis in expoſitione Ordinis Romani apud Caſſandrum *in Liturgicis cap.* 26. *Miſſam ideo appellari dicimus, quia lecto Euangelio foras mittuntur ex pronunciatione Diaconi, qui minimè offerendo vel communicando non poterant intereſſe ſacramentis diuini Myſtery*. Caſſianus *lib.* 3. *Inſtit. cap.* 7. mores deſcribens veterum Monachorum ait, illum qui ad diurnam orationem non occurrebat, priuſquam primus pſalmus finiretur, non audere oratorium introire, ſed Congregationis Miſſam pro foribus præſtolari, hoc eſt dimiſſionem Monachorum peracto officio. Et ibidem *cap.* 11. ait, die Dominico vnam tantum Miſſam, hoc eſt dimiſſionem ante prandium celebrari: quia nimirum ſemel tantum conueniebant, & officia

quæ

quæ ante prandium dici conſueuerant, ſine interuallo & dimiſſione vno contextu ſimul cum ſolemni ſacrificio recitabant. Apud Goldaſtum to.2. rerum Alamannicarum extat Interpretatio vocabulorum barbaricorum Keronis Monachi S.Galli, qui ait; *Miſſa, quia mittitur populus.*

Poſſem paginas latè implere aliorum teſtimonijs, ſed ex allatis ſatis conſtat Miſſam à miſſione dici, & populi dimiſſionem ſignificare. Fruſtrà nititur Genebrardus hanc Miſſæ etymologiam conuellere quaſi nimis frigidam, & modicæ reuerentiæ erga tantum myſterium: cum enim doceat Plato in Cratylo, nomina ex propria rei nota deducenda eſſe, inconueniens, inquit, foret Auguſtiſſimum Sacrificium à minima ſui parte vel accidente nuncupari. Sed Genebrardus nimis addictus fuit rebus Hebraicis, & fortaſſe non legit Auiti, & aliorum quos ſupra citauimus teſtimonia, quæ ſi vidiſſet, eorum procul dubio auctoritati ceſſiſſet: neque enim credibile eſt viros ſapientiſſimos temerè, & ſine ratione tale nomen Diuino Sacrificio impoſuiſſe; cum præſertim nullum ſit, quo ipſum, vtpote ineffabile exprimere valeamus. Facilè etiam diluitur quod obijcit Albaſpinæus, tribus nimirum primis ſeculis Miſſæ nomen inauditum fuiſſe, cum tamen eſſent dimiſſiones; nam primo non admittimus Miſſæ nomen poſt tertium Seculum cœpiſſe, de qua re Capite III. agendum erit: deinde nomina poſteriora ſunt rebus, & illis iam exiſtentibus, vel ex ipſarum naturâ, vel ex circumſtantijs, vel ab aliquo euentu imponuntur.

CAP. II.

De multiplici nominis Miſſæ ſignificatione. Olim pro Collectis & lectionibus, & pro diuinis officijs vſurpatum. Quo ſenſu ad dies feſtos, & ad omnes populi conuentus translatum. Cur veteres plurali numero Miſſas dixerint. Quid ſit Miſſas tenere.

I. PErit rerum cognitio, ſi nomen ignoratur, à noſcendo enim dictum eſt nomen, quaſi notamen & index rei quam deſignat, vt docet Iſidorus *lib.*1. *Orig.cap.*7. Quia verò nõnunquam ad plures res ſignificandas idem nomen adhibemus, exactam rei notitiam habere non poſſumus, niſi prænoſcamus ad quid primitùs ipſum nomen conſtitutum vel excogitatum fuerit, & qua ratione ad ipſius participationem aliæ res admiſſæ ſint: nam vt præclarè Maximus Martyr ait diſputans aduerſus Pyrrhum; *Dicere aliquid, nec eius quod dicitur varias ſignificatio-*

cationes diſcernere, nihil aliud eſt quam confundere. Optime quoque Ptolemæus lib. de iudicandi facultate docuit, vtiles eſſe diſſertationes, quæ dictionem explicant, non ſui ipſius cauſâ, ſed quia ad reddendum de re iudicium conferunt. Quia igitur in Miſſæ nomine multiplex ſignificatio reperitur, de ſingulis aliquid dicendum eſt, ne quis nominis æquiuocatione deceptus à vera rei, de qua agitur, intelligentiâ aberret.

Communi autem & primigeniâ ſignificatione accipitur primò pro miſſione, vt in Concilio Carthaginenſi quarto can. 84. *Epiſcopus nullum prohibeat vſque ad Miſſam Catechumenorum*, ideſt vſque ad miſſionem, ſeu dimiſſionem, & expulſionem Catechumenorum, *neque Hæreticum, neque Iudæum, neque Gentilem eccleſiam ingredi, & audire verbum Dei*. Eodẽ ſenſu Caſſianus caput 13. lib. 2. Inſtit. ſic inſcribit, *quare poſt Miſſam nocturnam*, videlicet poſt miſſionem Monachorum à nocturnis officijs, *dormire non oporteat* & cap. 15. ſic, *quâ lege modeſtiæ poſt Orationum Miſſam vnuſquiſque ad ſuam cellulam redeat*. Sanctus quoque Benedictus in Regula cap. 17. *Poſt expletionem trium pſalmorum, recitetur lectio vna, verſus, & Kyrie eleiſon, & Miſſæ ſint*. & in fine. *Kyrie eleiſon, benedictio, & fiant Miſſæ*. Quam phraſim, vt patet, à Caſſiano mutuatus eſt, & ipſe ſupra explicauit cap. 12. vbi agens de matutinis Laudibus, *Canticum*, inquit, *de Euangelio, Litania, & Completum eſt*: & in fine cap. 9. *ſupplicatio Litaniæ id eſt Kyrie eleiſon, & ſic finiantur vigiliæ nocturnæ*. Ita cum Diaconus dicit, *Ite Miſſa eſt*, ſenſus eſt dimiſſionem eſſe congregationis, licere omnibus abire.

Secundò accipitur pro lectionibus, & precibus, quæ ab initio Liturgiæ vſque ad dimiſſionem Catechumenorum explentur: qua acceptione Concilium Valentinum c. 1. ſanciuit, vt Sacroſancta Euangelia in Miſſa Catechumenorum poſt Apoſtolum legerentur.

Tertiò pro illa parte Liturgiæ, quæ eſt ab offertorio vſque ad finem, & dicitur *Miſſa Fidelium*. Hoc ſenſu Miſſæ nomine vtitur Cæſarius Arelatenſis Hom. 12. his verbis *ſi diligenter attenderitis, cognoſcetis quia non tunc fiunt Miſſæ, quando diuinæ lectiones in Eccleſia recitantur; Sed quando munera offeruntur, & corpus, vel ſanguis Domini conſecratur. Nam lectiones ſiue Propheticas, ſiue Apoſtolicas, ſiue Euangelicas etiam in Domibus veſtris aut ipſi legere, aut alios legentes audire poteſtis: Conſecrationem vero corporis, & ſanguinis Chriſti non alibi, niſi in domo Dei, audire vel videre poteritis*.

Quartò ſumitur Miſſa in Concilio ſecundo Mileuitano cap. 12. pro collectis ſiue orationibus, quæ in Miſſæ ſacrificio legi ſolent. *Placuit vt preces, vel orationes, ſeu Miſſæ, quæ probatæ fuerint in Concilio ab omnibus celebrentur*. Eodem ſenſu Miſſæ nomen vſurpatum à S. Benedicto, Smaragdi Abbatis opinio eſt in expoſitione Regulæ S. Benedicti ad illa verba cap. 17. *& fiant Miſſæ, & Miſſæ ſint*. Miſſarum enim nomine II.

Colle-

Collectas intelligit ſiue orationes, quæ in fine officij à Sacerdote dicuntur, quas ideo Miſſas dici putat, quia Deo mittuntur. Conſenſit Smaragdo vir doctiſſimus Hugo Menardus *in notis ad cap. 23. & 24. concordiæ Regularum*, qui huc trahit Caſſianum lib. 2. cap. 7. vbi eos reprehendit, qui nec dum benè finito pſalmo in orationem procumbunt *ad celeritatem Miſſæ* properantes, hoc eſt ad finem officij, vt Alardus Gazæus Caſſiani Scholiaſtes bene interpretatur, non *ad celebritatem Miſſæ*; id eſt ad recitationem collectæ, quæ poſt Pſalmos recitatur, vt minus probabiliter legit & explicat Menardus. Trahit huc etiam Iſidorum & Tetradium in ſuis Regulis, quos aliter intelligendos eſſe mox demonſtrabo. Quod verò attinet ad S. Benedictum, manifeſtum eſt ibi Miſſarum nomine dimiſſionem indicari, formulâ tunc temporis in diuinis officijs vſitatâ. Quod ſi de oratione locutus fuiſſet, eam proculdubio expreſſiſſet, ſicut expreſſit *Kyrie eleiſon*, & orationem Dominicam. Porrò Collectæ S. Pater mētionem facit cap. 11. ſub nomine benedictionis, cum ſtatuit lecto Euangelio, & data benedictione incipiendos eſſe Matutinos. Reliqua officia oratione Dominicâ concludi voluit, vt latius tradidi in tractatu de Diuina Pſalmodia *cap. 16. §. 17. num. 2.*

III. Quintò S. Aurelianus Arelatenſis Epiſcopus in Regula Monaſterij, quod iuſſu Childeberti Regis Arelate conſtructum fuit, modum pſallendi præſcribens ait: *Sexta feria poſt Nocturnos duæ Miſſæ fiant in æſtate, in hieme tres. Nam Dominica omni tempore, & in æſtate, & in hieme, poſt Nocturnos ſex Miſſæ fiant. Si verò euenerit, vt tardiùs ad vigilias ſurgatur, quantum Abbati viſum fuerit, tantum legatur. Quando ſignum fecerit, qui legit ſine morâ conſurgat, vt canonicus Miſſarum numerus poſſit impleri.* Et infrà. *Quotidie ad librum facite Miſſas tres. Vnus Frater legat paginas tres, aut quatuor, & fiat oratio. Iterum legat tantum, fiat alia oratio. Tertio legat idem tantum, & ſurgite, dicite Antiphonam de Pſalmis in ordine, poſtea reſponſum, deindè Antiphonam. Iterum legat alius Frater, & ſic impletis tribus Miſſis dicite Matutinarios canonicos.* Et paulò poſt. *In Natali Domini, & in Epiphania dicite vnum Nocturnum, & facite ſex Miſſas de Eſaia Propheta; iterum dicite ſecundum Nocturnum, & legantur aliæ ſex de Euangelio.* Et mox. *In Martyrum feſtiuitatibus tres aut quatuor Miſſæ fiant: primam Miſſam de Euangelio legite, reliquas de paſſionibus Martyrum.* Hic luce clarius conſtat Miſſam accipi pro lectione; quo ſenſu quoque eadem voce vtitur S. Cæſarius in ſua Regula dicens, *Omni Dominica ſex Miſſas facite, primâ Miſſâ ſemper Reſurrectio legatur: perfectis Miſſis dicite Matutinos.* Itemque in ſua Regula Tetradius, vbi ait, *Duos Nocturnos faciunt, & tres Miſſas*, quæ euidentiſſimæ lectiones ſunt, non autem Collectæ, vt putat Menardus. Quarè autem ab iſtis Patribus Miſſæ nomen lectionibus tributum fuerit, non eſt facile explicare, niſi dixerimus ex eo deſumptam nomenclaturam, quia dum illæ leguntur, pſalmorum decantatio dimittitur: quæ expoſitio eſt Benedicti Haefteni *Diſquiſ.*

Mona-

Monaſtic. lib. 7. tract. 8. diſq. 5. ita vt lectio ſit quædam dimiſſio, ſeu intermiſſio Pſalmorum. Obſcurior eſt Iſidori ſententia, qui cap. 7. ſuæ Regulæ ait: *In quotidianis officijs vigiliarum primum tres pſalmi canonici recitandi ſunt: deinde tres Miſſæ Pſalmorum, quarta Canticorum, quinta matutinorum officiorum. In Dominicis verò diebus, vel feſtiuitatibus Martyrum, ſolemnitatis causâ, ſingulæ ſuperaddantur Miſſæ.* Neque enim ſatis percipio de quibus Miſſis hic ſermo ſit: an videlicèt tres Miſſæ pſalmorum ſint tres orationes poſt ſingulos pſalmos, vt Menardus exponit: an tres lectiones tribus pſalmis correſpondentes, vt cenſet Haeftenus: an potiùs Miſſam Pſalmorum, deindè Canticorum, tum Matutinorum ille vocauit totum complexum ex pſalmis, & lectionibus, quæ nunc ſunt primum, ſecundum, & tertium Nocturnum, & Laudes. Niſi fortè tres Miſſæ pſalmorum ſint totidem eorumdem, tum Canticorum, & Laudum ſub vna concluſione modulationes, quæ ideò dicantur Miſſæ, quia poſt ſingulas fit quædam quaſi dimiſſio, & interruptio. Id ſanè non improbabile ex eo mihi videtur, quod in eodem capite diſertis verbis orationum, & lectionum meminit: in vigilijs autem Miſſas, ſiue interruptiones proximas varietatis causâ ſtatutas, ex ipſo contextu non obſcurè colligimus: *Vt ſeruorum Dei mentes diuerſitatis oblectamento exerceantur, & ad laudem Dei ſine faſtidio excitentur.*

Sextò ſolet Miſſa pro diuino officio interdum accipi, vt in Concilio Agathenſi cap. 30. vbi ſtatuitur, quod in concluſione matutinarum, vel veſpertinarum Miſſarum poſt hymnos capitella de pſalmis dicantur, & plebs collecta oratione ad veſperam ab Epiſcopo cum benedictione dimittatur. Caſſianus loco ſupra citato, *Quare poſt Miſſam Nocturnam,* ideſt poſt nocturnum officium, *dormire non oporteat*: & rurſum, *Miſſa canonica celebrata*, id eſt Hora, ſiue officio. Petrus Ciaconius in ſuis ad Caſſianum alphabeticis Annotationibus, Miſſa, inquit, pro quacumque ſynaxi, ſiue congregatione, quam Monachi publicè orandi causa faciebant, apud Caſſianum ſumitur, nempè tertia, ſexta, nona, & alijs, ſiue noctu fieret, ſiue interdiu. Regula cuiuſdam Patris cap. 30. *Duodecim pſalmi in nocturnis conuentibus cantabuntur, præter illam Miſſam, quæ celebratur in ortu Solis*: id eſt præter officium Primæ. IV.

Septimò, quia Miſſa actio præcipua eſt, quæ in die feſto peragitur, ideò nomen Miſſæ pro ipſa feſtiuitate à mediæ ætatis ſcriptoribus paſſim vſurpatur, apud quos Miſſa S. Martini, vel S. Ioannis idem eſt, ac feſtum S. Martini, vel S. Ioannis. Iuo Carnotenſis in Decreto *p.* 15. *cap.* 190. Et ſi totam Quadrageſimam ante Miſſam S. Ioannis implere non poteſt, poſt Miſſam impleat, id eſt poſt feſtum. & infra permittens in quibuſdam feſtiuitatibus aliquam publicè pœnitentibus indulgentiam, inter cæteras numerat Miſſam S. Ioannis Baptiſtæ, & S. Mariæ. In concilio Piſtenſi ſub Nicolao I. c. 3. communi placito conſtituimus, vt vſq; ad Miſſam S. Remigij, *ideſt Kalendas Octobris*, ſpatium habeant. Heraldus V.

raldus Turonenſis Archiepiſcopus in ſuo Capitulari c.61. agens de feſtiuitatibus anni in quibus feriari oportet, Miſſam recenſet S. Ioannis Baptiſtæ, Apoſtolorum Petri & Pauli, S. Martini, & S. Andreæ. Eginardus Abbas *epiſt. 23. Volumus circa Miſſam S. Martini ad palatium venire*. Frodoardus in Chronico an. 921. *Facta pactione vſque ad Miſſam S. Martini*; & an. 945. *Circa Miſſam S. Ioannis Hugo Dux placitum cum Rege habuit*, Aimonius lib. 5. cap. 34. Refectiones commemorat in *Miſſa S. Germani*. Annales Bertiniani an. 877. *Richildis veniens ad Ludouicum in Miſſa S. Andreæ attulit ei præceptum*. Idem frequentius reperitur in Capitularibus Caroli Magni, & Ludouici Pij, vt *lib. 2. cap. 18. Spatium vſque ad Miſſam S. Martini dare decreuimus*, & cap. 20. edicit, *vt pontes ad Miſſam S. Andreæ reſtaurati ſint*. In edicto quoque Piſtenſi in Capitulari Caroli Calui *ſec. 31. §. 31. Qui lucrum de vineis in illis partibus promeruerit, octo dies poſt Miſſam S. Remigii ſibi prouideat, & ſi neceſſe illi fuerit ad Miſſam S. Martini ad ſuum conductum redeat*. In Appendice tomi 2. Scriptorum hiſtoriæ Francorum Andreæ du Cheſne extat epiſtola cuiuſdam Catuphi ad Carolum Magnum, in cuius fine eum hortatur, vt cum conſilio Synodi Francorum celebrari conſtituat in Regno ſuo *Miſſam* S. Michaelis, & paſſionem S. Petri. Eamdem ob cauſam ad quemcumque populi cœtum, ſiue congregationem indicandam Miſſæ nomen translatum legimus, quia populi multitudo numquam frequentiùs ſolet in vnum congregari, quam vt Miſſæ ſacrificio interſit. Hinc apud Baronium anno 519. in Indiculo, ſeu Relatione de ſcelere Theſſalonicenſium, ſtatuerunt Epiſcopi, ne quis Miſſas foras Ciuitatem teneret, vt multitudo eſſet futuræ ſeditioni congregata. Hinc etiam Germanis, teſte Kiliano in Dictionario, *Francfurter Miſſe, Strasburger Miſſe*, idem eſt, ac nundinæ Francfurti, & Argentorati; quæ nominatio, vt Ioachimus Vadianus ait *lib. 1. de veteribus Germaniæ Monaſterijs*, inde nata videtur, quia multis in locis ſtatæ, & annuæ nundinæ feſtis diebus annectuntur, idque ob populi frequentiam ad Miſſas celebriores confluentis.

VI. Octauò tandem ſumitur Miſſa pro tota diuini Sacrificij celebratione, quatenus vtramque comprehendit Catecumenorum, & Fidelium: quæ acceptio adeò in ore omnium communis eſt, vt recentiores vix aliam agnoſcant huius nominis ſignificationem. Hinc errandi occaſionem accepit magni nominis Theologus, qui ſolum noſtri temporis vſum attendens, quoties apud Caſſianum, & S. Benedictum Miſſę nomen inuenit, de Miſſæ ſacrificio intellexit: ex quo ſequeretur pluries in die, imò etiam poſt prandium ſacrificia olim à Monachis oblata; quia etiam poſt Veſperas, & poſt Completorium S. Pater Benedictus ſua illa phraſi vtitur, *& Miſſæ ſint, & Miſſæ fiant*. Hoc autem errore nihil abſurdius. Porrò apud Antiquos Miſſæ, & Miſſarũ ſolemnia plurali numero ſępius quàm ſingulari legentibus occurrunt; vel quia duplex erat Miſsa Catecume-

norum

norum, & Fidelium; vel quia Miſsæ nomine omnia diuina officia, omnemque Sacramentorum adminiſtrationem intelligebant. Ideò S. Benedictus *in Regula cap.60.* loquens de Sacerdotibus, qui in Monaſterio ad habitum, & profeſſionem recipiebantur, ait, *Concedatur ei poſt Abbatem ſtare, & benedicere, & Miſſas tenere*; id eſt ſacrum celebrare, & Sacramenta adminiſtrare. In quibuſdam Editionibus legitur *Miſſas canere*; ſed vera lectio eſt, & phraſis in Eccleſiâ vſitata *Miſſas tenere*. Concilium Agathenſe cap.21.Si quis extra parochias Oratorium in agro habere voluerit, vt ibi *Miſſas teneat*, iuſtâ ordinatione permittimus. Concilium Bracharenſe primum cap. 16. Si quis feria quinta, quæ vocatur cœna Domini, *Miſſas non tenet*, anathema ſit. Eſt autem *Miſſas tenere*, & eas celebrare, & eis intereſse, vt in præcitato concilio Agathenſi c.47. *Miſſas* die Dominico ſecularibus totas *tenere* ſpeciali ordinatione præcipimus.

CAP. III.

Miſſæ nomen antiquiſſimum. A quibus primò vſurpatum. Epiſtolis Decretalibus ab Iſidoro Collectis, quæ fides habenda. De varijs Miſſæ nominibus. Dicta à Latinis Collecta, Dominicum, Agenda, Communio, Oblatio; à Græcis Liturgia, Myſtagogia, Synaxis, Telete, Anaphora, Proſphora, Oeconomia. Tertulliani de Miſſæ Sacrificio circumſcriptiones.

HIs de nomine Miſſæ, eiuſque notatione prælibatis, eiuſdem nominis antiquitas diſquirenda eſt. Putat Baronius anno 34. n.59. natam hanc vocem ſimul cum Eccleſia, & à primis eius poſt Chriſtum Fundatoribus Petro,& Paulo ex Hebraicis fontibus Romanis traditam: qua etiam vſum fuiſſe ait Iacobum fratrem Domini, & Epiſcopum Hieroſolymorum in ſua quam poſteris reliquit Liturgiâ. Sed pace tanti viri, vtrumque,quo nititur,fundamentum falſum eſt. Nam Miſſa non eſt nomen Hebraicum, vt ſupra diximus: & vt concedamus legitimam eſſe Iacobi Liturgiam, quod ſuo loco examinabitur, nomen Miſſæ non Iacobi, qui græcè ſcripſit, ſed latini interpretis eſt: nec vſquam Græci Scriptores, niſi poſt multa ſæcula ea voce vſi ſunt. Adſtipulantur Baronio Ioſeph Vicecomes, & Ioannes Baptiſta Scortia in ſuis tractatibus de ſacrificio Miſſæ,& Stephanus Durantus libro de Ritibus Eccleſiæ,at-

que alij recentiores, qui vt probent Miſſæ nomen Apoſtolicæ ætatis eſſe, & Chriſtianæ Religioni coæuum, ex Romanis Pontificibus primi, & ſecundi ſeculi, teſtimonia nullius roboris coaceruant: dudum enim ab Eruditis obſeruatum eſt illorum Epiſtolas decretales vſque ad Siricium ſuppoſititias eſſe, à quodam Hiſpano ſub nomine Iſidori (quicumque ille fuerit) ſub finem ſeptimi ſeculi pia fraude confictas, & ex ſententijs veterum Canonum, legum etiam ciuilium, & Sanctorum Patrum, qui quarto, & quinto ſeculo floruerunt, turpi anachroniſmo, eodemque ferè ſtylo, ac dicendi charactere, magna ex parte contextas, quas primum ex Hiſpania in Galliam detulit labente octauo ſeculo Riculfus Epiſcopus Moguntinus; & inde in alias regiones diſſeminatæ, ac communiter receptæ ſunt. Sed tandem impoſtura detecta eſt, & Baronius de his Epiſtolis diſſerens anno 865. earum falſitatem agnoſcit, & apertè fatetur, *ne quis*, inquit, *calumniari poſſit ab Eccleſia Romana aliquid huiuſmodi commentum eſſe*. Earum igitur teſtimonijs tamquam falſis, & inutilibus reiectis, certiora ex veris, & legitimis Pontificum, ac Patrum ſcriptis proferenda ſunt. Extat primo loco epiſtola Pij ad Iuſtum Epiſcopum Viennenſem, (quam recipiunt Orthodoxi, nec audent omninò reprobare Sectarij) ſcripta, vt Baronio viſum eſt, anno Chriſti 166. Eius initio ſic loquitur S. Pontifex: *Soror noſtra Euprepia, ſicut bene recordaris, titulum domus ſuæ pauperibus aſſignauit, vbi nunc commorantes Miſſas agimus*. Extat etiam alia Cornelij Papæ ad Lupicinum eiuſdem Viennenſis Eccleſiæ Epiſcopum, in qua ait nō licuiſſe tunc Chriſtianis, neque in Cryptis notioribus publicè Miſſas agere propter acerrimam perſecutionem. Scripta eſt circa annum 254. & inter pſeudepigraphas, nec quidem ab eterodoxis recenſetur. Quarto ſeculo vixit Ambroſius, qui ep. 13. ad Marcellinam ſororem; *Ego*, inquit, *manſi in munere, Miſſam facere cœpi*. & ſer. 34. *Moneo vos, vt qui iuxta Eccleſiam eſt, & ſine graui impedimento poteſt, quotidie audiat Miſſam*. In oratione item præparatoria ad Miſſam inter genuinos eius partus agnita à Caſaubono; Anſelmo autem contra fidem veterum Codicum à nupero ſcriptore perperam tributa; *Concede mihi*, ait, *hodie, & ſemper Miſſarum ſolemnia puro corde, & pura mente celebrare*. Auguſtinus Ambroſio æqualis ſerm. 91. de temp. *In lectione quæ nobis ad Miſſas legenda eſt*. Item ſerm. de temp. 237. *Ecce poſt ſermonem fit Miſſa Catecumenis, manebunt Fideles*. Ruffinus Aquileienſis in latina interpretatione Clementis Romani Miſſæ nomine vſus eſt, cum in textu græco nomen Liturgiæ, ſiue Sinaxis, inuenit. Quinti ſeculi teſtis, & aſſertor eſt S. Leo cognomento Magnus, qui epiſt. 81. ad Dioſcorum Alexandrinum ſacrificium iterari iubens, cum vna celebratio multitudini populi non ſufficit, *Neceſſe eſt*, inquit, *vt quædam pars populi ſua deuotione priuetur, ſi vnius tantum Miſſæ more ſeruato, ſacrificium offerre non poſſint, niſi qui prima diei parte conuenerint*. Victor Africanus eiuſdem temporis ſcriptor initio lib. 2. Vuandalicæ perſecutionis,

Libe-

Liberum arbitrium habetis in Eccleſijs veſtris Miſſas agere. Paulinus non ille celebris Nolanus Epiſcopus, ſed, alius qui paucis poſt illum annis vixit, in *vita S. Martini lib. 4.*

Præcedat Miſſam miſeratio, gratior hæc eſt
Hoſtia, mandatum faciens prius obtege nudum.

Porrò Ambroſius, Auguſtinus, & alij citati eo nomine vſi ſunt tanquam conſueto, & dudum Fidelibus vſitato, vt patet: qui vſus, poſt Auguſtini tẽpora adeò communis factus eſt, vt ſuperfluum ſit ſequentiũ ſeculorum teſtes proferre. Ætate verò Gregorij Magni eumdem vſum inualuiſſe ex epiſtolis, & ſermonibus eius paſſim, & ex ſcriptoribus Synchronis manifeſtum eſt. Iulianus Anteceſſor Cpolitanus, qui primus omnium Nouellas Iuſtiniani, paulò poſt eius deceſſum, latinas fecit, Nouellam 58. ſic transfert: *Si quis in domo ſua Oratorium habuerit, non audeat in eo ſacram facere Miſſam, niſi Clericos Catholicæ fidei habuerit deputatos ex iuſſione religioſiſſimi Epiſcopi Ciuitatis, vel beatiſſimi Patriarchæ*. Hanc ſententiam ex translatione Iuliani refert Iuo *P. 3. Decreti cap. 191. & p. 6. cap. 424.* Communis ergò apud Antiquos non ſolum ſacros, ſed & profanos ſcriptores, Miſſæ acceptio pro Chriſtiano ſacrificio fuit; & quamuis nos lateat, quis primum ea voce vſus ſit, liquet tamen antiquiſſimam eſſe, à Sanctis Pontificibus Pio, & Cornelio, quorum primus ſecundo, alter tertio ſeculo vixit, ac deinceps vbique ab omnibus Occidentalibus vſurpatam.

Quia verò nomina ad abditas rerum naturas, & proprietates, quantum fieri poteſt, exprimendas à Sapientibus inuenta ſunt: res autem altiſſimæ, & ſupernaturales adeò humanum intellectum excedunt, vt non ſolum nominari, ſed nec concipi quidem poſſint; hinc factum arbitror, vt Sancti Patres ad explicandum hoc Myſterium plura vocabula excogitarint, de quibus nonnulla hîc adnotanda ſunt; quæ ad hanc tractationem illuſtrandam plurimum conferent. II.

Latinorum nominum primum, & vſitatiſſimum eſt *Collecta*, quia colligitur in vnum populus, vt ſacrificio interſit: quo ſenſu etiam in veteri teſtamento *Leuit. 23. & Deuter. 16.* cœtus fidelium, dieſque ſolemnes *Collecta* dicebantur. Tertullianus in fine libri de fuga in perſecut. *Sed quomodo colligemus? Quomodo Dominica ſolemnia celebrabimus? Poſtremo ſi colligere interdiu non potes, habes noctem*. Optatus Mileuit. lib. 2. *Non enim grex, aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, & quod excurrit, Baſilicas, locum vbi colligerent, non habebant*. Irenæus lib. 3. cap. 3. *Confundimus omnes eos, qui quoquo modo, præterquam oportet, colligunt*. Auguſtinus in Breuiculo Collationum cum Donatiſtis in Collatione tertiæ diei: *Confitebantur ſe Collectam, & Dominicum egiſſe*. In Actis Sanctorum Martyrum Saturnini, & ſociorum apud Bollandum die 11. Februarij, oblati fuiſſe Proconſuli dicuntur, quia contra interdictum Imperatorum *Collectam*, ſiue *Dominicum* celebraſſent. Sed quia

colligi

colligi in vnum populus, & conuenire ſolebat, non ſolum ad ſacrificiũ, ſed etiam ad alia diuina officia peragenda, Veteres *Collectæ* nomine pro quouis ſolemni conuentu vtebantur. Hieronymus in Epitaphio Paulæ, *Poſt Alleluia cantatum, quo ſigno vocabantur ad Collectam*. In ſynodo S.Patricij tom.1.Conciliorum Angliæ, *Quicumque negligentia cauſa ad Collectas manè, vel veſpere non occurrerit, alienus habeatur*. De alijs huius nominis ſignificationibus agam commodiùs lib.2. cum *de Collectis* ſermo erit.

Dicitur ſecundò *Dominicum*, vt ex locis modo citatis conſtat, quia nimirum maxima, & præcipua functio eſt, quæ ex Domini inſtitutione, & præcepto in Eccleſia peragitur. Clarè Cyprianus epiſt.63.ad Cœcilium, *Numquid ergò Dominicum poſt cænam celebrare debemus, vt ſic myſticum calicem frequentandis* Dominicis *offeramus?* & lib.de op.& eleemoſinis: *Locuples, & diues es, &* Dominicum *celebrare te credis, quæ corbonam omnino non reſpicis, quæ in Dominicum ſine ſacrificio venis, quæ panem de ſacrificio, quod pauper obtulit, ſumis*. Auguſtinus item ep. 86. verſus finem loquens de ſermone Pauli in Troade, *Per diem*, inquit, *hora* Dominici *fuerant congregati*, hora ſcilicet celebrandi ſacrificij. Hinc vox illa Chriſtianorum, quæ in actis proconſularibus S.Saturnini ſæpius legitur, *Chriſtiani ſumus, & ſine* Dominico *eſſe non poſſumus*: Dominicum *cum fratribus celebraui*: *Non poteſt intermitti* Dominicum. Et in Romano Martyrologio 8. kal. Ianuarij multa millia Martyrum commemorantur, qui Nicomediæ, cum ad *Dominicum* in Chriſti Natali conueniſſent, iuſſu Diocletiani in Eccleſia clauſi, incenſo igne conſumpti ſunt. Templum quoque, ſiue locus, in quo ad ſacrum celebrandum Fideles conueniebant, Dominicum olim dicebatur, vt infra Cap.19.explicabo.

Tertiò, in Concilio Cartaginenſi ſub Celeſtino Papa vocatur *Agenda* his verbis, *Numidius Epiſcopus Maſſylitanus dixit: In quibuſdam locis ſunt Presbyteri, qui aut ignorantes ſimpliciter, aut diſſimulantes audacter, præſente, & inconſulto Epiſcopo cumplurimis in domicilijs agant Agenda, quod diſciplinæ incongruum cognoſcit eſſe Sanctitas veſtra. Ab vniuerſis Epiſcopis dictum eſt: Quiſquis Presbyter inconſulto Epiſcopo Agenda in quolibet loco voluerit celebrare, ipſe honori ſuo contrarius exiſtit*. Eſt autem hic Canon inſertus Capitularibus Caroli Magni *lib. 6. cap.* 234. & diſtinctiùs *Additione* 4. *cap.* 50. Vtrobique verò decernitur, ne quis Presbyter inconſulto Epiſcopo celebret *Agendam*: Agendam, inquam, in ſingulari, non *Agenda* in neutro plurali, vt malè legitur in ſynodo præcitata. Anaſtaſius Bibliothecarius in Leone II. *Ne Mauri Epiſcopi Agenda celebraretur*. Ritum quoque ſacrificij ordinem agendi vocat Auguſtinus *ep.* 118. *cap.* 6. Agendam denique mortuorum paſſim legimus in Antiphonario S. Gregorij, & in antiquis Scriptoribus officiorum Eccleſiaſticorum. Sicut enim *facere* apud ſacros, & profanos ſcriptores ſignificat *ſacrificare*, ita ipſum ſacrificium Agenda nuncupatur. Leuitici cap.15: loquens Moy-

ſes

ſes de duobus Turturibus in ſacrificium offerendis ait: *Faciet vnum pro peccato, & alterum in holocauſtum.* & cap. 23. *Facietis Hircum pro peccato.* Iudicum cap. 13. *Faciemus tibi hœdum.* Plautus in Aulularia act. 4. ſc. 2. *O Fides Mulſi congialem plenam faciam tibi fideliam.* Virgilius ecl. 3. *Cum faciam vitulâ pro frugibus, ipſe venito.* Cicero pro Muræna, *Iuno ſoſpita cui omnes Conſules facere neceſſe eſt.* Porrò actio non tota Miſſa, ſed pars eius præcipua dicitur, nempè Canon, vt ſuo loco videbimus.

Quartum nomen eſt *Communio*, quod non ſolum pro vſu Euchariſtiæ, ſed etiam pro ſacrificio quo conficitur, aliquando acceptum eſt: non, quia neceſſe ſit plures in Miſſa communicare, vt oſtendam, cum de Miſſa priuata agendum erit; ſed quia in ea fit conſecratio, & participatio corporis, & ſanguinis Chriſti, & ideò ſine communione eſſe non poteſt. Damaſcenus lib. 4. de fide orthod. cap. 14. inter alias huius diuini ſacrificij nuncupationes, & hanc receuſens ait, *Communio optimo iure appellatur, quia per illud cum Chriſto commercium habemus, ac carnem ipſius, & diuinitatem percipimus; atque adeò nos inter nos communicamus, atque copulamur. Quia enim ex vno pane participamus, omnes vnum Chriſti corpus & vnus ſanguis, & alij aliorum membra efficimur, Chriſtique concorporei exiſtimus.* Quia igitur inſeparabilis eſt à Sacrificio eiuſdem participatio, & olim extra ipſum nemo communicabat, idcirco illi communionis nomen inditum fuit. Attingunt traditam à Damaſcenò communionis notionem Nazianzenus Orat. 3. Iſidorus Peluſiota *lib. 1. ep.* 228. & Pachymeres ad *cap. 3. Hierarchiæ Eccleſiaſticæ.*

Quintò vocari ſolet *Oblatio*, quia in ea Chriſtus Agnus ſine macula, offertur, & immolatur, quod vocabulum communiſſimum eſt, vt oſtendit Pamelius ad lib. Tertull. de cultu fœminarum cap. 11. vbi multas cōgerit ipſius Tertulliani, & aliorum Patrum auctoritates. Ennodius Ticinenſis ſub finem Apologetici Eccleſiam ſic loquentem inducit; *Me, quam Dei ſummi templa, repudiatis Fanorum cultibus, & noua lucis nitore gaudentem fecerunt eſſe conſpicuam, quam à victimis liberauit Oblatio.* Vbi perſpicuè pro Sacrificio incruento oblatio accipitur, licet aliæ ſint eius vocis ſignificationes. Ita offerendi verbum pro ſacrificij celebratione reperitur apud Auguſtinum ep. 118. *Alibi nullus dies omittitur, quo non offeratur, alibi Sabbato tantum, & Dominico.* Et apud Optatum lib. 1. *Erat altare loco ſuo, in quo Pacifici Epiſcopi ſuo tempore obtulerunt.* Poſſem & alia nomina afferre, quæ Miſſam apud Latinos ſignificant, qualia ſunt *hoſtia, fractio panis, myſterium, latria, pignus, ſanctum, menſa, pretium, bonum, gratia,* & ſimilia: ſed de his legi poſſunt Ioſeph Vicecomes *lib. 1. de ritibus Miſſæ*, Ioan. Dartis *de conſec. diſt. 2. tract. de Euchar. cap.* 19. & diffuſiſſimè Theophilus Raynaudus in Onomaſtico Euchariſtico.

A Græcis Patribus vocatur primò *Liturgia*; quæ vox apud Grammaticos quodcumque publicum munus, ſeù miniſterium denotat. Vtuntur eâ in hoc ſenſu Plato, Ariſtoteles, Demoſthenes, Xenophon, Iſocrates, III.

tes,

tes, & alij profani ſcriptores, quorum teſtimonia proferunt Lexicographi Græci. Eadem in Pandectis hac ipſa notione reperitur, *lib. 50. tit. 6. in reſcripto Marci Antonini, ac Lucii Veri*, qui Diui Fratres nuncupantur: paſſimque in Græcis legibus *Aliturgeſia* pro immunitate à publicis muneribus occurrit. Apud Chriſtianos autem ab ipſis naſcentis Eccleſiæ incunabulis conſuetudo inualuit, vt pro ſacrificio Corporis,& Sanguinis Domini accipiatur: nulla ſiquidem functio eſt, nullum miniſterium magis publicum, quam actio Sacerdotis Deo ſacrificium offerentis. Actuum 13. vox illa *Miniſtrantibus illis Domino* græcè eſt *Liturgunton*, quod quidem miniſterium nihil aliud fuiſſe creditur, quàm ſacrificium,atque ideò Textum illum ſic vertit Eraſmus,*cum illi Domino ſacrificarent*. Hinc translatum Liturgiæ nomen ad ipſum contextum,& ordinem ſacrificij, cum dicimus Liturgiam Iacobi, Baſilij, Chryſoſtomi. Obſeruat tamen vir eruditus Vincentius Riccardus in commẽt. ad Proclum de traditione Miſſæ, quod quando Patres vocem Liturgiæ pro ſacrificio vſurpant, ſemper Epitheton *ſacra*, vel *myſtica* adiungunt.

Secundò, à S. Dionyſio cap. 1. Eccleſ. hierarchiæ *Myſtagogia* appellatur, quæ idem eſt, ac ſecreta actio, diuina participatio, introductio ad myſteria; vndè Myſtagogicæ dictæ ſunt Catecheſes quinque Cyrilli Hieroſolymitani, in quibus differit de hoc ſacrificio. Nazianzenus Orat. 17. ad Ciues ſuos,alloquens Præfectum illis iratum, *Eodem*, inquit, *ore, quo hanc ad te deprecationem obeo, ſacroſanctum Myſterium perago in cælum nos tollens*: vbi græcè eſt *Myſtagogia*. Damaſcenus etiam Orat.de Defunctis, ait eos iuuari Myſtagogijs, id eſt ſacrificijs.

Tertiò idẽ Dionyſius initio cap. 3. eiuſdẽ libri *Synaxim* nominat,hoc eſt collationẽ, quia nos in Chriſto ſimul adunat, & in ijs qui eâdẽ mẽſa fruuntur,diuinã efficit morũ ſimilitudinẽ,animũ colligens,& reducẽs in vnũ, ac Deo coniungens.Quamuis autem alij Patres hac voce,vti ſoleãt pro quacumque Fidelium congregatione, ſiue ad Orationem, ſiue ad Pſalmodiam, ſiue ad audiendum verbum Dei, vt ex Caſſiano conſtat *lib.2. cap.10. & coll.2.cap.vlt.* Dionyſius tamen eam ſemper adhibet ad denotandam Liturgiam; imò Pachymeres in Paraphraſi cum vtramque notionem adducat, hanc ſolam probat, aliam reijciens tanquam nimis humilem, & ingenio Dionyſij indignam. *Synaxis*, inquit, *minimè intelligenda populi congregatio, prout aliqui nunc temporis vocem illam accipiunt, ſed cum Deo coniunctio, communioque*.

Quartò ab eodem ibidem *Telete* nuncupatur. Eſt autem *Telete* Lexicographis initiatio, conſecratio,perfectio. Suidas ait eſſe ſacrificium myſteriorum plenum, maximum, & honoratiſſimum. Syneſius in fine ep.58. de hoc Sacramento loquens *Arcanum myſterium* vocat, græcè *Teleten*. Plato in Phœdone *Teletas* vocat ceremonias, & 2. de Rep. *Expiationes*. Apuleius propè finem lib. 11. deſcribens ritum quo Sacerdotio, more Ethnicorum,initiatus fuit, *Mihi*, inquit, *prædicat quæ forent*

ad

ad vſum Teletæ *neceſſariò præparanda*. Et infra, *Inopinatis, & vſquequaque mirificis imperijs rurſum interpellor, & cogor tertiã quoq;* Teletã *ſuſcitare*. Lucianus Samoſatenus Chriſtum blaſphemans in Dialogo de morte Peregrini ait, ipſum cruci affixum fuiſſe ob inſtitutam nouam *Teleten*, nouum ſcilicet myſterium, nouum Sacrificium, nouam Religionem. Auguſtinus lib. 10. de Ciuitate Dei cap. 9. de Teletis agit, magicis nimirum conſecrationibus, quibus impius Porphyrius docebat aptam fieri animam ſuſceptioni ſpirituum, & diuinæ viſioni. Vera autem notio, ad quam reſpexit Dionyſius, cum hoc nomen ſacrificio tribuit, eſt perfectio, & conſummatio; quia in illo Chriſtus offertur fons totius perfectionis: vel quia functio perfectiſſima eſt Chriſtianæ Religionis, vim habens perfectricem, qua carent cætera Sacramenta, quibus proindè nomen *Teleta* nullo modo conuenire poteſt, niſi iſtud acceſſerit tanquam vltima perfectio, & conſummatio. Qua de cauſa conſueuit Eccleſia reliqua Sacramenta conficere, & adminiſtrare vel intra Miſſarum ſolemnia, vel ſaltem coram Euchariſtiã, quæ idcircò *Omnium Teleton Telete* dicitur, quia omnibus myſterijs, & Sacramentis ſupremam veluti manum imponit, eiſque vim & ſanctitatem largitur.

Quintò dicitur *Anaphora*, eleuatio, ſurſum elatio: ſiue vt Heſychius Chriſtianus Lexicographus explicat, ſupplicatio, & inuocatio. Hoc nomine inſcribitur ſancti Baſilij Liturgia ab Andrea Maſio è Syriaco idiomate in Latinum tranſlata. Dicitur autem Anaphora, quia ſacrificium ſurſum ad Deum fertur: vel quia Sacerdotis & aſſiſtentium corda ad eundem attollit. Nam ſi omnis oratio eſt aſcenſio mentis in Deum, multò potiori ratione hoc ſacrificio conuenit, quod Actum habet nobiliſſimum latriæ, & genus orandi perfectiſſimum. Optimè hoc expreſſit Anaſtaſius Sinaita Orat. de Synaxi. *State obſecro cum reuerentia, ſtate cum timore tremendâ illa eleuationis hora. Quo enim affectu, & quo animo quiſque illo tempore aſſiſtit, ſic & ad Dominum ſurſum fertur. Anaphora enim dicitur, quia ſurſum ad Deum fertur*. In Liturgia Baſilij Diaconus dicit, *Stemus cum timore, attendamus ad ſanctam oblationem*, græce anaphoran, *in pace offerendam*. In fine item Pſalmi 50. *Tunc acceptabis ſacrificium iuſtitiæ, oblationem*, græca verſio LXX. legit *Anaphoran*.

Sextò dicitur *Proſphora*, quæ vox latinè oblationem ſignificat, de qua ſupra actum eſt. Loca Sanctorum Patrum, à quibus Proſphora pro ſacrificio accipitur, multa congerit Riccardus in comment. ad Orat. 6. Procli pag. 242. Ego vnum afferam Euſebij Cæſarienſis lib. 6. hiſt. Eccl. cap. 43. vbi agit de iuramento, quod Nouatus extorquebat à ſuis, ne redirent ad Cornelium. *Oblatione facta*, inquit (græcè habetur Proſphora) *portionem ſingulis diuidens, dum eam tradit, miſeros homines benedictionis loco iurare cogit, manus eius qui portionem accepit ambabus ſuis manibus comprehenſas retinens, nec prius dimittens, quam iurati iſta dixerint; ipſis enim vtar illius verbis: Iura mihi per corpus, & ſanguinem Domini noſtri*

Ieſu Chriſti, te nunquam meas partes deſerturum, nec ad Cornelium eſſe rediturum.

Septimò Epiphanius Hær.75. *Oeconomiæ* nomine vtitur pro ſacrificio: idemque eſt apud illum facere œconomiam, ac ſacrificium offerre, vt ſcitè notat Billius in ſcholijs ad Iambicum XV. Nazianzeni n. 25. Scio quidem hanc vocem frequenter à Patribus vſurpari ad exprimendum Incarnationis myſterium, vt à Tertull. adu. Praxeam cap. 23. ab Athanaſio Orat.3. à Clemente Alex. lib.5. Strom. à Cyrillo ſæpè in libris de Incarnatione, ab Anaſtaſio Sinaita in Odego cap. 2. & ab alijs, ſed ob ſummam connexionem Incarnationis cum Euchariſtia, pro hoc quoque myſterio non incongruè accipitur, in quo teſte Damaſceno lib.4. de Fide orth. cap. 14. omnis Dei charitas & ſuauitas exhibita nobis eſt, quæ ſplendet in Incarnatione. Ideò Euſebius lib.8. Demonſtr. Euangel. dixit tradidiſſe Chriſtum diſcipulis ſuis *ſymbola diuinæ Oeconomiæ*. Eſt autem Oeconomia prouida rei adminiſtratio, ad aliorum commodum, & vtilitatem ordinata, quæ tam in Incarnatione, quàm in Euchariſtiæ inſtitutione mirabiliter eluxit.

Alia à Græcis diuinæ Liturgiæ tributa nomina (qualia ſunt *Hierurgia, Eulogia, Agathon, Myſterion, Latria, Dipnon, Telaion*, & ſimilia, quæ latinè ſunt *Actio ſacra, Benedictio, Bonum, Myſterium, Cultus, Cœna, Perfectio*) ſupracitati Auctores Vicecomes, Dartis, & Raynaudus ſuppeditabunt.

IV. Conſigno hoc caput varijs appellationibus, quibus vetuſtiſſimus Latinorum Tertullianus hoc ſacrificium, ſiue Euchariſtiam circumſcribit, licet interdum obſcurè, ne arcana myſteria infidelibus, & indignis proderentur. Apologetici cap. 39. *Edam iam nunc ego ipſe negotia Chriſtianæ factionis. Corpus ſumus de conſcientia Religionis, & diſciplinæ vnitate, & ſpei fœdere. Coimus ad Deum, coimus ad literarum diuinarum commemorationem: ſummumque futuri iudicij præiudicium eſt, ſi quis ita deliquerit, vt à communicatione orationis & conuentus & omnis ſancti commercij relegetur.* Et infra, cœnam Chriſtianorum, ſiue Agapen ſupra commemoratam eleganter deſcribit. Rectè autem hoc caput, vt notat Pamelius, ab omnibus penè inſcribitur, *De diſciplina Chriſtianorum*, in quo Miſſa deſcribitur, qualis tunc in Africa agebatur. Cœtus enim præcipuè cogebantur propter ſacrificium, cui lectio Scripturarum, & peccatorum, ac pœnitentium excluſio annexa erant. Myſteria autem ante Agapen celebrata haud obſcurè indicat Apoſtolus ep. 1. ad Cor. cap. 11. in eodem Apologetico cap. 30. poſtquam dixit Chriſtianos orare pro Imperatoribus, atque ipſis precari quæcumque hominis vota ſunt, ait: *Hæc ab alio orare non poſſum, quam à quo ſcio me conſecuturum, quoniam, & ipſe eſt, qui ſolus præſtat, & ego famulus eius, qui eum ſolus obſeruo, qui ei offero optimam, & maiorem hoſtiam* (maiorem ſcilicet quàm Gentes offerent) *quam ipſe mandauit*. Non ignoro hunc locum aliò detorqueri à Centuriatoribus, ſed lib. ad Scapulam cap. 2. disertè meminit

ſacri-

ſacrificij dicens, *Itaque & ſacrificamus pro ſalute Imperatoris, ſed Deo noſtro, & ipſius, ſed quo modo præcepit Deus, purà prece*. Addit autem puram precem, ſicut & in Apologetico addidit, *orationem de carne pudica*, non quod de ſolo precum ſacrificio loquatur: verum quia noſtrum ſacrificiũ Ethnico opponit, in quo *reprobi Bouis* ſanguis immolabatur; *non enim*, inquit, *eget Deus conditor vniuerſitatis odoris, aut ſanguinis alicuius: hæc enim dæmoniorum pabula ſunt*. Nos verò prece pura Deo ſacrificamus, quia noſtrum ſacrificium incruentum eſt, ſoliſque precibus, & inuocationibus perficitur. lib. 2. ad vxorem cap. 4. agens de muliere fideli viro infideli nupta ait. *Quis* vxorem ſuam *nocturnis conuocationibus*, *ſi ita oportuerit, à latere ſuo adimi libenter feret? Quis ſolemnibus Paſchæ abnoctantem ſecurus ſuſtinebit? Quis ad conuiuium illud Dominicum, quod infamant, ſine ſua ſuſpicione dimittet?* Et infra cap. vlt. felicitatem prædicat matrimonij Fidelis cum Fideli, *quod Eccleſia conciliat, & confirmat oblatio, & obſignat benedictio. Simul orant, ſimul ieiunia tranſigunt, in Eccleſia Dei pariter vtrique, pariter in conuiuio Dei: eleemoſyna ſine tormento, ſacrificia ſine ſcrupulo.* lib. 2. de cultu fœminarum cap. 11. *Vobis*, ait, *nulla procedendi cauſa non tetrica. Aut imbecillus aliquis ex fratribus viſitatur, aut ſacrificium offertur, aut Dei ſermo adminiſtratur. Quidnis horum grauitatis, & ſanctitatis negotium eſt.* Lib. de Anima cap. 17. aduerſus Academicos diſputans non eſſe in dubium ſenſus deuocandos docet, *ne & in Chriſto de fide eorum deliberetur: ne fortè dicatur, quod deceptus ſit, & alium poſtea ſenſerit vini ſaporem, quod in ſanguinis ſui memoriam conſecrauit*. Quod autem hic obſcuriùs loquitur, clariùs explicat lib. 4. adu. Marcionem cap. 40. dicens, *Sanguinem ſuum in vino conſecrauit*. Et paulò ante iam dixerat, *Acceptum panem, & diſtributum diſcipulis, corpus illum ſuum fecit, hoc eſt corpus meum dicendo, id eſt figura corporis mei*. Quomodo autem hæc verba Catholicum ſenſum habeant, ita vt in Sacramento ſit ſimul veritas, & figura corporis Chriſti; atque vnum alteri non repugnet, oſtendunt Pamelius in Notis, & Bellarminus lib. 2. de Euchar. cap. 7. eâdem phraſi vſus eſt Tertullianus lib. 3. contra eundem Marcionem cap. 19. Nam cum iſte impiè aſſereret corpus Chriſti phantaſticum fuiſſe, eum redarguit Tertullianus ex eo, quod Chriſtus Euchariſtiam inſtituit tamquam figuram corporis ſui, corporis ſcilicet veri, & non phantaſtici in cruce poſtea immolandi. Eodem modo loquendi vſus eſt Apoſtolus in ep. ad Hebr. cap. 1. cum dixit filium Dei eſſe figuram ſubſtantiæ Patris, cum quo tamen ſtat cum eſſe Patri conſubſtantialem. Ipſe verò Tertullianus mentem ſuam clariùs explicat infra lib. 5. cap. 8. dicens: *Panis, & calicis Sacramento iam in Euangelio probauimus corporis, & ſanguinis Dominici veritatem aduerſus phantaſma Marcionis*. Lib. de orat. cap. 6. *Chriſtus panis noſter eſt, quia vita Chriſtus, & vita panis. Tum quod & corpus eius in pane cenſetur: Hoc eſt corpus meum*. Et propè finem expreſsè diſſerit de ritu orandi, de oſculo pacis, de orationibus ſacrifi-

ctorum, de Stationibus, & de ſacrificij participatione. Rurſum lib. de Anima cap. 9. falſas Priſcillæ reuelationes commendans, poſtquam defecerat ad Montanum; *Eſt hodie*, inquit, *Soror apud nos reuelationum charismata ſortita, quas in Eccleſia inter Dominica ſolemnia per ecſtaſin in ſpiritu patitur. Prout Scripturæ leguntur, aut pſalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur, ita inde materiæ viſionibus ſubminiſtrantur. Poſt tranſacta ſolemnia dimiſſâ plebe ſolet nobis renunciare quæ viderit.* Porrò hic exactam eorum omnium, quæ etiam nunc in Miſſarum celebratione aguntur, periphraſim habemus; lectionem ſcripturarum, cantum pſalmorum; adlocutiones, cum Sacerdos populum ſalutat, docet, hortatur; petitiones in Collectis, & alijs orationibus, ac demum in fine populi dimiſſionem. lib. de Reſurrect. carnis cap. 8. *Caro corpore, & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & anima de Deo ſaginetur.* Et infrà eiuſdem myſterij meminit cap. 26. & 37. lib. de præſcript. cap. 36. nonnulla recenſens, quæ docebat Romana Eccleſia, inter cætera ait: *Legem, & Prophetas cum Euangelicis, & Apoſtolicis literis miſcet, & inde potat fidem: eam aqua ſignat, Sancto Spiritu veſtit, Euchariſtia paſcit.* lib. de Corona cap. 3. agens de traditionibus, quæ ſine ſcripto in Eccleſia ſeruantur, *Euchariſtiæ*, inquit, *Sacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum à Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quam præſidentium ſumimus. Oblationes pro defunctis, pro natalitijs annua die facimus. Calicis, aut panis etiam noſtri aliquid decuti in terram anxiè patimur.* Omitto alia, vt ad lib. de Pudicitia cap. 9. nos veſci ait *opimitate Dominici corporis, ſcilicet Euchariſtia*: Et cum lib. de Idolatria cap. 7. ingemit Chriſtianum, *eas manus admouere corpori Domini, quæ Dæmonijs corpora conferunt*: & his ſimilia plura. Libuit autẽ ex hoc potiſſimũ ſcriptore allegata teſtimonia ſumere, quod magni ponderis eius auctoritas ſit ad probandas diuinas, & apoſtolicas inſtitutiones.

CAP. IV.

Miſſæ ſacrificium à Chriſto inſtitutum, ab Apoſtolis frequentatum. Ethnicorum calumniæ aduerſus Chriſtianos, & earum origo. Teſtimonia veterum Patrum de primitiuæ Eccleſiæ ſacrificijs.

I. CHriſtus Redemptor noſter, *immutabile habens ſacerdotium*, vt ait Cyrillus Hieroſolymit. Catec. 10. *neque factitio oleo vnctus, ſed ante ſecula à Patre*, ipſe per ſeipſum nouæ legis, quam condidit, ſacrificium inſtituit, infinitæ ſuæ erga nos charitatis indicium: idque adeò euidenter aſtruunt Matthæus, Marcus, & Lucas Euangeliſtæ, vt nefas ſit

viro

viro Chriſtiano hoc Fidei dogma in dubium reuocare. *Ipſe enim Dominus*, vt ſcitè Paulinus ſcribit epiſt. 5. ad Seuerum, *Hoſtia omnium Sacerdotum eſt, qui ſemetipſum pro omnium reconciliatione Patri libans, victima Sacerdotij ſui, & Sacerdos ſuæ victimæ fuit*. Cuius inſtitutionis rationem reddens B. Laurentius Iuſtinianus ſerm. de Euch. cap. 7. ait: *Ad roborandam fidelium credulitatem nullum præter ſe fieri voluit huius Sacramenti inſtitutorem: Non Prophetam, non Patriarcham, non Iuſtum, non Angelorum quempiam, ſiue de inferioribus, ſiue de medijs, ſiue de ſuperioribus. Ipſe planè illud inſtituit, qui ſemetipſum tradidit, cuius eloquia veriſſima ſunt, cuius ſapientia falli nullatenus poteſt, cuiuſue ſententia mutari nequit, ipſo perhibente qui ait*, Cœlum, & terra tranſibunt, verba autem mea non præteribunt. *Nulla igitur humanis mentibus ineſſe debet infidelitatis ambiguitas, quando Deus ſolus iſtud perficit myſterium*. Ideò Chriſtus *Telearchus* Magni Dionyſij voce *cap. 1. cæl. hier.* nuncupatur, quia ab ipſo prima ratio initiandi, primuſque ritus celebrandi profluxit; cum in vltima cœna ſeipſum obtulit Deo Patri ſub ſpecie panis, & vini; idemque fieri iuſſit ab Apoſtolis, eorumque ſucceſſoribus vſque ad mundi conſummationem, *Hoc facite*, inquit, *in meã commemorationem*.

Chriſti verò mandata non neglexerunt Apoſtoli, nam vt ſcribit in II.
eorum Actis cap. 2. S. Lucas, *Erant perſeuerantes in communicatione fractionis panis*. Et infrà cap. 20. *Vna Sabbatorum cum conueniſſent ad frangendum panem*; ad Sacramenta ſcilicet, & myſteria celebranda, vt exponunt Auguſtinus epiſt. 88. ad Caſulanum, Beda in Commentarijs citati capitis, & alij Patres paſſim. Paulus quoque 1. ad Cor. cap. 11. ſic ſcribit. *Conuenientibus vobis in vnum iam non eſt Dominicam cœnam manducare*. Et paucis interiectis, à Chriſto ſacrificium inſtitutum narrat dicens, *Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Ieſus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit*, Accipite, & manducate, *Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem*. Idem ad Timotheum ep. 1. cap. 2. *Obſecro fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones*. Quem locum ad ſacrificiũ Miſſæ aptiſſimè refert Auguſtinus epiſt. 59. ad Paulinum quæſt. 5. dicens: *Eligo in his verbis hoc intelligere, quod omnis, vel penè omnis frequentat Eccleſia, vt precationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod eſt in Domini menſa, incipiat benedici: orationes, cum benedicitur, & ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur, quam totam petitionem ferè omnis Eccleſia Dominica oratione concludit. Interpellationes autem, ſiue vt noſtri Codices habent, poſtulationes fiunt, cum populus benedicitur. Tunc enim Antiſtites velut Aduocati ſuſceptos ſuos per manus impoſitionem miſericordiſſimæ offerũt pietati. Quibus peractis, & participato tanto Sacramento, gratiarum actio cuncta concludit*. Hæc Auguſtinus, ex cuius expoſitione euidentiſſimè colligitur talem eius æuo fuiſſe ordinem Miſſæ, qualis nunc permanet

in

in Eccleſia Romana, quæ cum Africanâ tunc conteſſera∪it, vt loquitur Tertullianus, *de Præſcript. cap. 36.* Nam primo præmittuntur precationes vſque ad Canonem: ſequitur Canon, quem nomine orationis intelligit Auguſtinus, in cuius fine oratio Dominica recitatur. Tum meminit benedictionis Epiſcopalis, quæ olim communioni præmitti ſolebat. Demum poſt communionem gratiarum actione Miſſarum ſolemnia terminantur. Omnes autem Apoſtolos ad modum, & ritum Sacri Miniſterij aliquid contuliſſe, teſtatur Epiphanius Hær. 79. *Petrus*, inquit, *& Andreas, Iacobus, & Ioannes, Philippus, & Bartholomæus, Thomas, Thaddæus, & Iacobus Alphæi, & Iudas Iacobi, & Simon Cananæus, & Matthias in complementum duodecim electus, hi omnes electi ſunt Apoſtoli per orbem ſacram Euangelij functionem adminiſtrantes, vna cum Paulo, & Barnaba, ac reliquis, & myſteriorum inſtitutores cum Iacobo fratre Domini, & primo Hieroſolymorum Epiſcopo.* Myſteriorum autem nomine ſacrificij celebrationē intelligi ſuperuacuè hic probare conarer. Idem tradūt Nicolaus Methonenſis *Tract. ad eos qui hæſitant*, & Cabaſila in *Expoſitione Liturgiæ cap. 29.*

III. Huc pertinent aduerſus Chriſtianos Ethnicorum calumniæ ob cœtus anteculanos, & occulta conuenticula, vnde *natio latebroſa, & lucifugax* dicta apud Minutium Felicem. Et quia aliquid ſuboſcurè perceperant de Sacramento corporis, & ſanguinis Chriſti, accuſabant eos de cœde infantis, & epulis Thyeſteis. *Dicimur ſceleratiſſimi*, ait Tertullianus Apolog. cap. 7, *de Sacramento infanticidij, & pabulo, inde & poſt conuiuium inceſto.* Cœcilius apud Minutium: *Infantis ſanguinem ſitienter lambunt, huius certatim membra diſpertiunt, hac fœderantur hoſtia.* Iuſtinus Martyr in dialogo cum Tryphone: *An vos etiam de nobis creditis, homines nos vorare, & poſt epulum lucernis extinctis nefario concubitu promiſcuè inuolui?* Athenagoras in Apologia pro Chriſtianis: *Trium flagitiorum infamis rumor de nobis ſpargitur, impietas quæ Deos tollat, epulæ Thyeſteæ, concubitus inceſti.* Idem obiectum à Tyranno Martyribus Lugdunenſibus ex illorum Actis didicimus apud Euſebium initio lib. 5. Eccleſ. hiſtoriæ. Theophilus ad Autolycum lib. 3. *Iſtud præterea, & crudeliſſimum, & immaniſſimum eſt, quod nobis intendunt crimen, nos humanis carnibus veſci.* Quæ profectò calumnia ex eo eſt orta, quod Chriſtiani metu perſecutionis clam conuenirent, vt Miſſæ intereſſent, & Chriſti corpore reficerentur. Promiſcui autem concubitus hinc fortè nata ſuſpicio, quod vtriuſque ſexus Fideles *antelucanis coitionibus*, vt ait Minutius, cōgregarentur; quæ prima fuit Celſi Epicurei aduerſus Chriſtianos criminatio, teſte Origene lib. 1. aduerſus eumdem: vel quia per oſculum pacis ſe inuicem ante communionem ſalutabant. Ideò Tertullianus *lib. 2. ad vxorem cap. 4.* non paſſurum ait maritum gentilem vxorem fidelem cum cæteris Fidelibus nocturnis conuocationibus conuenire *ad Conuiuium Dominicum, quod infamant*, ſuſpicionibus videlicet ſupra enarratis. Miratus ſum virum magnæ eruditionis, & dignitatis

in

in Notis ad Tertullianum contrà communem ſententiam hunc locum de Agapis explicare; cum ipſimet Sectarij fatentur, non poſſe aliter exponi, quam de conuiuio Euchariſtico, niſi vis manifeſta textui inferatur. Prædictas verò criminationes quidam ad Gnoſticos, & Adamitas referunt, & ad eorum nefarios congreſſus, quod quamuis à veri ſimilitudine non abhorreat; verius tamen videtur Ethnicorum malitiæ adſcribendas eſſe, qui ex odio aduerſus Chriſtianos, & ex eorum occultis, vt diximus, coitionibus occaſionem arripuerunt falſa illis crimina imponendi. Sed præſtat alia teſtimonia Patrum afferre, quæ nulla poſſint interpretatione in alium ſenſum detorqueri.

Ignatius Apoſtolorum diſcipulus conſuetudinem, quæ tunc vigebat, IV. ſacrificium offerendi ſæpè commemorat in ſuis Epiſtolis, in ea præſertim, quam Smyrnenſibus ſcripſit, ex qua hæc verba recitat Theodoretus in impatibili dialogo 3. *Euchariſtias, & oblationes non admittunt, quod non confiteantur Euchariſtiam eſſe carnem Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti*. Preſbyteri Achaiæ in Epiſtola quam de Martyrio S. Andreę conſcripſerunt, ipſum Proconſuli dixiſſe referunt, *Ego omni die ſacrifico omnipotenti Deo*. Irenęus Polycarpi diſcipulus lib. 4. cap. 32. *Dominus ſuis diſcipulis dans conſilium primitias Deo offerre ex ſuis creaturis non quaſi indigenti, ſed vt ipſi nec infructuoſi, nec ingrati ſint, eum qui ex creatura panis eſt accepit, & gratias egit dicens:* Hoc eſt corpus meum. *Et calicem ſimiliter, qui eſt ex ea creatura quæ eſt ſecundum nos, ſuum ſanguinem confeſſus eſt, & noui teſtamenti nouam docuit oblationem, quam Eccleſia ab Apoſtolis accipiens in vniuerſo mundo offert Deo*. S. Laurentius apud Ambroſium lib. 1. offic. cap. 41. dicebat Sixto: *Quo Sacerdos Sancte ſine Diacono properas? Nunquam ſacrificium ſine miniſtro offerre conſueueras*. Iuſtinus Martyr, qui Apoſtolorum temporibus proximus fuit, circa finem Apologię 2. pro Chriſtianis ſic diuinæ Liturgiæ ſeriem deſcribit. Nos preces, & ſupplicationes fundimus, *vt digni idoneique ſimus, qui veritate agnita per opera etiam ipſa boni, atque officioſi rerum adminiſtratores, & datorum nobis mandatorum cuſtodes inueniamur, atque vt ſalute ſaluemur ſempiterna. Finitis verò precibus, mutuis nos inuicem oſculis ſalutamus. Deinde ei qui fratribus præeſt, offertur panis, & poculum aquæ, & vini; quibus ille acceptis laudem, & gloriam rerum vniuerſarum Patri per nomen Filij, & Spiritus Sãcti offert, & Euchariſtiam ſiue gratiarum actionem pro eo quod nos donis ſuis hiſce dignatus ſit, prolixè exequitur. Atque vbi ille preces, & gratiarum actiones abſoluit, populus, qui adeſt omnis fauſta approbatione acclamat dicens,* Amen. *Amen autem voce hebræâ* Fiat *ſignificat. Præſidens verò poſtquam gratiarum actionem perfecit, & populus vniuerſus apprecatione lętà eam comprobauit, qui apud nos vocantur Diaconi, atque Miniſtri diſtribuunt vnicuique præſentium, vt participet eum, in quo gratiæ actæ ſunt, panem, vinum, & aquam, & ad abſentes perferunt. Porrò alimentum hoc apud nos appellatur Euchariſtia, quod nulli alii participare licitum eſt, quam veram*

eſſe

eſſe doctrinam noſtram credenti, & lauacro propter remiſſionem peccatorum, & generationem abluto, & ita vt Chriſtus tradidit viuenti. Non enim, vt communem panem, & communem potum iſta ſumimus, ſed quemadmodum per verbum Dei caro factus Ieſus Chriſtus ſeruator noſter, & carnem, & ſanguinem ſalutis noſtræ causâ habuit, ad eumdem modum etiam eam, in qua per preces verbi eius ab ipſo profecti gratiæ ſunt actæ, alimoniam, vnde ſanguis, & caro noſtra per mutationem aluntur, incarnati illius Ieſu carnem, & ſanguinem eſſe docti ſumus. Nam Apoſtoli in Commentarijs à ſe ſcriptis, quæ Euangelia vocantur, ita tradiderunt præcepiſſe ſibi Ieſum. Eum enim pane accepto cum gratias egiſſet dixiſſe, Hoc facite in mei recordationem; Hoc eſt Corpus meum. *Et poculo ſimiliter accepto, & gratiis actis dixiſſe,* Hic eſt ſanguis meus: *ac ſolis ipſis ea tradidiſſe.* Hæc Iuſtinus, qui poſt pauca ait die Solis, hoc eſt die Dominica, fieri omnium conuentum, legique ſcripta Apoſtolorum, & Prophetarum: tum ab eo qui præſidet, orationem haberi, qua populum inſtruit, & ad imitationem eorum quæ lecta ſunt adhortatur. Poſt hæc conſurgere omnes, Deumque precari, offerri deinde panem, vinum, & aquam, & reliqua fieri, quæ ſupra commemorauit. Optatus Mileuitanus lib. 1. meminit Eccleſiæ, & altaris, in quo Cyprianus, Lucianus, & alij Sancti Epiſcopi celebrauerant. Dionyſios *cap. 3. Eccl. hier.* poſtquam magnificis verbis ſalutaris hoſtiæ oblationem, & ſacrificij excellentiam extulit, Pontifex, inquit, de ſacrificio dignitatem ſuam ſuperante ſe purgat, ad Chriſtum prius exclamando, *Tu dixiſti, Hoc facite in meam commemorationem.* Cyprianus ep. 63. ad Cœcilium quoſdam reprehendit, qui *in calice Dominico ſanctificando, & plebi miniſtrando non hoc faciunt, quod Ieſus Chriſtus Dominus, & Deus noſter ſacrificij huius auctor, & Doctor fecit, & docuit.* Euſebius *lib. 1. Demonſtr. Euang. cap. 10.* poſtquam multum diſſeruit de ſacrificio à Chriſto inſtituto, tandem concludit nos ſacrificare memoriam celebrantes magni illius ſacrificij, ſecundum myſteria, quæ ab ipſo tradita ſunt. Ambroſius in precatione ante Miſſam: *Ego Domine*, inquit, *memor venerandæ paſſionis tuæ accedo ad altare tuum, licet peccator, vt offeram tibi ſacrificium, quod tu inſtituiſti, & offerri præcepiſti in tui commemorationem pro ſalute noſtra.* Auguſtinus lib. 83. quæſtionum qu. 61. *Sacerdos noſter in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech ſeipſum obtulit holocauſtum pro peccatis noſtris, & eius ſacrificii ſimilitudinem celebrandam in ſuæ paſſionis memoriam commendauit, vt illud quod Melchiſedech obtulit Deo, iam per totum orbem terrarum in Chriſti Eccleſia videamus offerri.* Poſſem hic longum Sanctorum Patrum Catalogum texere aſſerentium ſacrificium noſtrum à Chriſto ad Apoſtolos, ab iſtis ad nos profluxiſſe; ſed nolo in re clarâ & indubitata, nimiâ prolixitate grauare lectorem.

CAP.

CAP. V.

Quo tempore, & quo loco prima Miſſa ab Apoſtolis celebrata ſit. Quis ex illis primus omnium celebrauerit. Quo apparatu, quibus veſtibus, quibus verbis, qua lingua. Addita quædam de linguarum mutatione. Cur lingua vulgo ignota Eccleſiaſticæ functiones peragantur.

QVia Chriſtus in vltima Cœna, qua corporis & ſanguinis ſui tremendum ſacrificium inſtituit, omnes Apoſtolos Sacerdotio initiauit, tributâ eis conſecrandi poteſtate, vt vnanimi conſenſu Sancti Patres & Theologi aſſeuerant; hinc orta eſt controuerſia quandonam cœperint tradita ſibi facultate vti, ſtatimne ac Dominus à morte rediuiuus ſurrexit, an poſt aduentum Spiritus Sancti. Silent de hac re Scripturæ, ſilent antiqui Patres: vulgus autem Scriptorum in duas partes ſciſſum eſt. Quidam putant abſtinuiſſe Apoſtolos à celebratione in triduo Paſſionis, vtpotè mœſtos de nece ſui Domini, & diſperſos ſicut oues abſque paſtore; depulsâ verò mœſtitiâ per gaudium Reſurrectionis nihil obſtitiſſe, quin illicò Sacrum peregerint, vt hunc ſupremum cultum redderent Deo, ſiue in gratiarum actionem pro glorioſa Magiſtri à mortuis Reſurrectione, ſiue in memoriam acerbiſſimæ mortis eius, ſiue pro ſua, aliorumque Fidelium conſolatione: idque feruidus eorum zelus, amorque ardentiſſimus, & aliæ quædam congruentiæ, quas affert Raynaudus *lib. de prima Miſſa ſect.* 1. *cap.* 2. perſuadere videntur. Alij exiſtimant nequaquam auſos fuiſſe tam ſublime miniſterium aggredi, donec ad illud diſponerentur diuinæ gratiæ plenitudine, qua in aduentu Spiritus Sancti imbuti ſunt. Et hæc quidem ſententia probabilior mihi videtur, cuius præcipuum momentum ex eo deduci puto, quod vt affirmant melioris notæ Theologi, adhuc lex antiqua vſque ad Pentecoſten vigebat, nouâ nondum ſufficienter promulgata; nec decebat nouum offerri ſacrificium, Sacerdotio nondum tranſlato. Fauent Actus Apoſtolorum, in quibus *cap.* 2. legimus Apoſtolos accepto Spiritu Sancto hortatos eſſe populum ad pœnitentiam; continuòque ſubdunt, fuiſſe eos *Perſeuerantes in communicatione fractionis panis, & orationibus*: cumque eadem verba ante deſcriptam miſſionem Spiritus ſancti Lucas *cap.* 1. dixiſſet, nullam facit mentionem fractionis panis, ſed *erant*, inquit, *perſeuerantes vnanimiter in oratione, & obſecratione*; quia nimirum ante Pentecoſten nondum erat vſus Sacrificij, & Communionis. Suffragatur huic ſententiæ Heſychius in *cap.* 9. *Leuitici* dicens Chriſti ſacrificium innoteſcere cœpiſ- I.

ſe, *ex quo Spiritus adueniens Parthos, & Medos, & Elamitas, & omnium gentium primitias ad Apoſtolorum Cœnaculi ſuperiora collegit*. Conſentit quoque Paſchaſius *lib. de corp. & ſanguine Domini cap.* 21. *Ex quo*, inquit, *renouati ſunt Sancti Apoſtoli per aduentum Sancti Spiritus de Cælis, & inebriati muſto Charitatis; ex eo ſanè credimus hunc calicem in Eccleſia conſecratum, quoniam ille Spiritus veritatis, in quo renouati ſunt ex vetuſtate, induxerat eos in omnem veritatem; & confirmauerat in plenitudinem Doctrinæ*. Primum igitur Chriſtianæ Eccleſiæ ſacrificium Hieroſolymis peractum eſt, in ipſomet Cœnaculo, in quo Spiritum Sanctum acceperant, non à Iacobo Fratre Domini, vt *lib. de Apoſtol. Liturgia* exiſtimat Genebrardus; ſed à Petro Principe Apoſtolorum, vt ſcribit Demochares *Tomo* 2. *de Miſſa cap.*5. Nemini enim conuenientiùs hæc prærogatiua tribui poteſt, quã Petro, *Quem*, vt verbis vtar S. Leonis Magni Serm. 3. in ſua Aſſumpt. *Omnibus Apoſtolis, cunctiſque Eccleſiæ Patribus Chriſtus præpoſuit, cui conſortium potentiæ ſuæ tribuit Diuina Dignatio*. Rectè Aſterius Amaſenus Hom. in Principes Apoſtolorum: *Sicut Petrus primus omnium, Gentibus ac Iſraëlitis tanquam Epiſcopus & Paſtor omnium prædicauit; ita credendum eum primum ſacrificium obtuliſſe*.

II. Quis verò qualiſue fuerit primi huius ſacrificij apparatus, incertum eſt; vixque aliud dici poteſt quàm omnia decentiſſimè compoſita, & ornata fuiſſe, quantum loci, temporis, perſonarumque conditio, atque aliæ circumſtantiæ permittebant. Succenſa lumina non defuiſſe credibile eſt, illorum enim vſus in Sacris apud Hebræos vigebat, quibus iuſſerat Deus *Exodi* 25. *& Leuitici* 24. aureum Candelabrum in templo fieri, & lucernas ſeptem. Adhibitam quoque veſtem à profana, & communi diſtinctam, quamuis negent Hugo Victorinus *lib.*2.*de officiis Eccleſ.cap.*11. & Vvalfridus Strabo *cap.* 24. conſentaneum videtur Apoſtolicæ pietati, & reuerentiæ erga tantum myſterium, cum præſertim ante oculos haberent Sacerdotum Legalium exemplum, imò & Gẽtilium, quibus in ſacrificijs veſtis erat peculiaris. Planetæ S. Petri ab Antiochia Pariſios delatæ, & in tẽplo S. Genouefæ collocatæ meminit in vita S. Hugonis Cluniacenſis alter Hugo eiuſdem Monaſterij Monachus apud Surium die 29. Aprilis. Sacram item veſtem S. Ioannis Euangeliſtæ Gregorio Magno tranſmiſſam refert Ioannes Diaconus in eius vita *lib.*3. *cap.* 59. Sunt & aliæ quædam hiſtoriæ de veſtibus Apoſtolorum, quibus in oblatione diuini ſacrificij vſi fuiſſe dicuntur, quarum dubia eſt fides, tum propter antiquitatem, tum propter Veterum de illis ſilentium. De Penula Pauli Troade relicta, quam Planetam ſiue Caſulam fuiſſe plerique exiſtimant, ſermo erit infra capite XXIV. Puto autem hic locum habere regulam traditam ab Auguſtino lib.4. de Baptiſmo cap. 24. *Quod vniuerſa tenet Eccleſia, nec à Conciliis inſtitutum, ſed ſemper retentum eſt, non niſi auctoritate Apoſtolica traditum rectiſſimè creditur*. Audaciùs igitur quàm par eſſet Nicolaus Alemannius in *Diſſertatione de parietinis Lateranenſibus*

cap.

cap.9. Sacrarum veſtium vſum non ſolum Apoſtolis, ſed etiam Apoſtolicis viris abnegat; idque ait explodendum eſſe tanquam ridiculum, & ab omnibus viris doctis improbari. Nimia prorſus audacia. Nemo enim negabit viros doctos fuiſſe Valdenſem, Democharem, Baronium, Stapletonium, Sauſſayum, & alios contrariæ ſententiæ aſſertores. Fatemur quidem Chriſtum non alijs quàm proprijs veſtibus indutum hoc Sacramentum inſtituiſſe: Apoſtolis verò, & Apoſtolicis viris ſacra indumenta auferre nemo poteſt, niſi ſimul oſtendat à quo primùm fuerint introducta, alioquin regulæ ab Auguſtino traditæ, & Concilio Tridentino aduerſabitur, à quo *ſeſſ.22. cap.5.* inter cætera quæ pia Mater Eccleſia ſacrificiò adhibet ex Apoſtolica diſciplina & traditione, veſtes recenſentur. Honorius in Gemma animæ cap. 89. Apoſtolos ait, & eorum ſucceſſores in quotidianis veſtibus Miſſas celebraſſe: mox ſubdit, *Sed Clemens tradente Petro Apoſtolo vſum ſacrarum veſtium ex lege ſumpſit, & Stephanus Papa in ſacris veſtibus Miſſas celebrari conſtituit.* At hæc quis non videt aſyſtata eſſe? Nam ſi tradente Petro vſus ſacrarum veſtium ſancitus eſt, quomodo Apoſtoli, & eorum ſucceſſores, Apoſtolorum Principis traditionem, ſeu præceptum neglexerunt in quotidianis veſtibus celebrantes? Stephanus autē id tantum decreuiſſe dicitur, ne miniſtri veſtes ſacras ferrent extra Eccleſiam. Ioſeph Vicecomes, vt probet Apoſtolos profanis indutos veſtibus ſacrificaſſe, naſcentem Eccleſiam ſumma rerum inopiâ laboraſſe, & pecunia caruiſſe ait, qua veſtes peculiares ad vſum ſacrificij compararet: tum inquit Gentiles id nequaquam permiſſuros, quorum perſecutioni ſe palam expoſuiſſent, ſi diuerſa à communibus veſtimenta in Sacris adhibuiſſent. Sed iſtæ obiectiones ſuo vitio cadunt. Ex Actibus ſiquidem Apoſtolorum conſtat, eos qui ad Chriſtum conuertebantur prædia vendidiſſe, eorumque pretium Apoſtolis obtuliſſe, quo abundè poterant & egenorum neceſſitatibus prouidere, & veſtes ac reliqua emere, quæ ad ſacrificij vſum requirebantur. Nec illis Chriſti diſcipulis, quos Euangelium diuites, & potentes vocat, pietatem defuiſſe credimus ad emendas veſtes Apoſtolis incruentum Sacrificium offerentibus, qua prius moti fuerant ad pretioſa aromata comparanda, quibus corpus Chriſti mortuum vngeretur. Quod verò de Gentilibus addit, inane eſt: non enim publicè Sacris operabantur Apoſtoli, ſed in locis ab infidelium notitia remotis, ſeruata ab omnibus inuiolabilis ſilentij fide, ſine teſtibus, ſine arbitris. Vnde eſt illud Tertulliani in Apologetico cap. 7. *Si ſemper latemus, quando proditum eſt quod admittimus? Imò à quibus prodi potuit? Ab ipſis enim reis? Non vtique, cum vel ex forma omnibus myſterijs ſilentij fides debeatur. Si ergò non ipſi proditores ſui, ſequitur vt extranei. Et vnde extraneis notitia? Cum ſemper etiam piæ initiationes arceant profanos, & arbitris caueant.* Nihil igitur obſtat, quin Apoſtoli ſacris veſtibus vti potuerint: quod verò vſi ſint, pietas eorum & erga auguſtiſſimum miniſterium reuerentia euincit. Et ſi aliquando

communibus indumentis vti inſtans neceſſitas coegit, non alijs ſanè quam illis, quæ tunc honeſtiora habebantur. Nec improbabile puto, quod quædam ex illis in ſacros vſus translata, & quodammodo ſanctificata fuerint, quibus propterea profani homines ad fidem conuerſi, vti deinceps, ob diuini ſacrificij reuerentiam, deſierint.

III. His præmiſſis de primæ Miſſæ apparatu, diſquirendum nunc eſt quibus verbis, ſiue qua formula Apoſtoli Sacrum peregerint; de qua re duas inuenio veterum Patrum ſententias inter ſe diſcrepantes. Nam Gregorius Magnus *lib. 7. ep. 63.* morem Apoſtolorum fuiſſe ſcribit, ſola oratione Dominica oblationis hoſtiam conſecrare; additis procul dubio verbis Conſecrationis. Honorius item in Gemma animæ cap. 86. *Miſſam*, inquit, *Dominus Ieſus inſtituit, quando ex pane & vino corpus & ſanguinem ſuum fecit, & memoriam ſui Suis celebrare præcepit. Hanc Apoſtoli auxerunt, dum ſuper panem & vinum verba quæ Dominus dixit, & Dominicam orationem dixerunt.* Clariùs idem expreſſit Vualfridus Strabo cap. 22. de rebus Eccleſiaſticis. *Quod nunc agimus multiplici orationum, cantilenarum, & conſecrationum officio, totum hoc Apoſtoli & poſt ipſos proximi, vt creditur, orationibus & commemoratione paſſionis Dominicæ, ſicut ipſe præcepit, agebant ſimpliciter. Et relatio Maiorum eſt, ita primis temporibus Miſſas fieri ſolitas, ſicut modò in Paraſceue Paſchæ, in quo die apud Romanos Miſſæ non aguntur, communionem facere ſolemus, id eſt præmiſſa oratione Dominica, & ſicut ipſe Dominus noſter præcepit commemoratione paſſionis eius adhibita, eos Corpori Dominico communicaſſe & Sanguini, quos ratio permittebat.* E contrario Proclus Conſtantinopolitanus in libello de traditione diuinæ Liturgiæ ſic loquitur. *Saluatore noſtro in cælis aſſumpto, Apoſtoli antequam per omnem terrarum orbem diſpergerentur, conſpirantibus animis conuenientes ad integram orandum diem conuertebantur: & cum multam conſolationem in myſtico illo Dominici Corporis ſacrificio poſitam reperiſſent, fuſiſſimè longoque verborum ambitu Miſſam decantabant: id enim pariter ac docendi inſtitutum cæteris rebus omnibus tanquam præſtantius anteponendum exiſtimabant. Maxima ſanè cum alacritate plurimoque gaudio huic diuino Sacrificio tempus inſumentes inſtabant impensè, iugiter memores illorum verborum Domini dicentis,* Hoc eſt corpus meum: & Hoc facite in meam commemorationem: *et* Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem in me manet, & ego in eo. *Quo circa & contrito ſpiritu multas preces decantabant impensè diuinum implorantes Numen.* Chryſoſtomus quoque Hom. 27. in primam ad Cor. idem affirmat. *Cum ſacras illas cænas accipiebant Apoſtoli, quid tum faciebant? Nonne in preces conuertebantur & hymnos? nonne in ſanctas vigilias? nonne in longam illam doctrinam & multa philoſophia plenam?* Hæ ſunt in ſpeciem diſſidentes Patrum ſententiæ, quæ facilè conciliari poſſunt, ſi dixerimus Apoſtolos vtramque formulam & breuem & prolixam diuerſis temporibus adhibuiſſe: breuem quidem cum temporis anguſtia, vel perſequentium me-

tu

tu premebantur; prolixam verò eum per tempus & occupationes licebat. Credo autem ab initio breuiſſimum fuiſſe Liturgiæ ritum, ita exigente primę Chriſtianitatis inter procellas aduerſantium naſcentis conditione: poſtea verò creſcente Fidelium numero cœperunt Apoſtoli lectiones, preces, ceremonias adijcere, quibus & ſacrificij dignitas clarius eluceſceret, & maior ipſi veneratio conciliaretur, pietaſque Fidelium ac feruor magis accenderentur; exemplo nimirum veteris Teſtamenti, in quo plures à Deo ceremonias inſtitutas ſacræ Literæ nos docent.

Supereſt nunc alia difficultas explananda, quâ linguâ Apoſtoli celebrauerint. Ioannes Echius *lib. 2. de ſacrif. Miſſæ cap. 2.* nullo adhibito teſte auſus eſt diffinire, Miſſam non niſi Hebraicè actam tam ab Apoſtolis quàm ab eorum Succeſſoribus vſque ad tempora Adriani Imperatoris: & tunc demum cœpiſſe Eccleſiam lingua Græca in Sacris vti. Sed huius ſententiæ nullum reperio apud Veteres fulcimentum; multa autem habeo quæ ipſam conuellant. Secundo enim labente ſeculo, quo vixit Adrianus, iam fides noſtra in varias regiones propagata erat, Apoſtoli autem donum linguarum à Spiritu ſancto acceperant; vt fidem, eiuſque myſteria ſingulis gentibus proprio cuiuſque idiomate prædicarent & docerent, non exotico, & præſertim Hebraico, quod tunc temporis nec vulgo quidem Hebræorum notum erat. Deinde Iacobus Liturgiam ſuam græcè ſcripſit: hanc autem legitimum illius Apoſtoli fœtum eſſe ſuo loco oſtendemus. Paulus item de publicis Eccleſiæ precibus ad Corinthios ſcribens, *Si benedixeris*, inquit, *Spiritu, qui ſupplet locum idiota quomodo dicet* Amen *ſuper tuam benedictionem, quoniam quid dicas neſcit?* Hæc autem verba S. Thomas & alij ita interpretantur, vt velint Apoſtolum loqui de ſacrificio Miſſæ, & nolle ipſum agi ſermone prorſus ignoto & peregrino; qualis tunc erat Hebraicus Corinthijs & alijs nationibus. Aſſerendum itaque videtur Apoſtolos eorumque Succeſſores eo idiomate in ſingulis regionibus vſos, quod tunc illis commune & vernaculum erat: & ita Hieroſolymis Chaldaicè; Antiochiæ verò, Alexandriæ & in alijs Græcorum Ciuitatibus Græcè; Romæ autem & in toto Occidente latinè celebraſſe. Nititur hæc mea aſſertio antiquiſſimæ & immemorabili Eccleſiæ conſuetudini: in Occidente enim non inueniuntur antiquæ Liturgiæ, niſi Latinæ: In Oriente verò, quamuis multæ diuerſarum linguarum nationes ſint, quæ Chriſtiana profeſſione cenſentur veteres tamē Liturgias nō habent, niſi Græcâ quâ Græci, & Melchitę, & Chaldaicâ linguâ, qua Maronitæ, Neſtoriani, & Iacobitæ per varias prouincias diſperſi vtuntur. Hinc autem liquet vetuſtas offerendi formulas maximâ curâ & religioſiſſima ſolicitudine à Maioribus noſtris cuſtoditas fuiſſe, vt ſicut vna eſt fides, ita vna eſſet lingua communis, qua multæ nationes poſſent mutuò communicare. Miſſæ enim Chaldaico, Græco, & Latino ſermone primum compoſitæ, eodem ſemper IV.

per celebratæ ſunt, quamuis illæ linguæ deſierint eſſe vulgares. Gentes autem quæ in Occidēte ſucceſſu temporis Chriſtianam Religionem amplexæ ſunt, Germani, Franci, Angli, Poloni, & alij Septemtrionales, latinâ linguâ, licet illis ignota eſſet, Sacrificium offerebant. In Africa etiam Latinæ linguæ vſus in Sacris ſemper viguit,licet eam populus non intelligeret,vt Auguſtinus teſtis eſt in Expoſitione inchoata Epiſtolæ ad Romanos. Idem accidit in Oriente quo ad linguam Græcam & Chaldaicam, quam ijs vtuntur in diuinis officijs, quamuis Populis ignotæ ſint, qui vel Græcâ vulgari, vel Arabicâ communiter loquuntur. Fert hoc rerum humanarum viciſſitudo,vt linguæ vulgares mutationibus ſubiectę ſint, vel quia corrumpuntur alterius Nationis commercio,vel quia Prouinciæ in extraneorum Principum dominium tranſeunt,qui proprias leges, & mores, & linguam in eas introducunt. Vetus Gallorum lingua, qua vti ſolebant priuſquam Regnum illud in Prouinciam à Romanis redigeretur, penitùs abolita eſt. Sic etiam Hiſpani proprium amiſerunt ſermonem, cum poteſtati Romanorum ſubditi fuerunt. Veteres Francos, qui Regnum in Gallijs conſtituerunt, Germanicâ linguâ loquutos Beatus Rhenanus *lib. 2. rerum Germanicarum* oſtendit, ex antiquiſſimo Codice Euangeliorum,quem Friſingæ ſe vidiſſe ait in linguam Francicam translatum, quæ eadem eſt ac Germanica. Regiones quoque Septemtrionales à Romanis ſubactæ latinè loqui didicerunt, donec ipſa latina lingua interijt, & ex eius corruptione in Italiâ, Galliâ, & Hiſpania vulgares hodiernæ exortæ ſunt. Eodem fato Græcâ, & Chaldaicâ extinctis,Turcica,Arabica,& aliæ vulgares in pleriſque Regnis Orientalibus ſucceſſerunt. Vt autem Religio aduerſus huiuſmodi mutationes inconcuſſa maneret, ſemper & vbique Orthodoxa Eccleſia vetus idioma in diuinis officijs retinuit,id exigente Sacrarum rerum dignitate & maieſtate, vt nihil in ijs immutetur, nihilque erroneum aut impurum in eas irrepat: quod facilè contingeret, ſi eas ab antiquo ſermone, quo ab Apoſtolis & Apoſtolicis viris traditæ ſunt, in alium recentiorem, vel à primæuo diuerſum transferre liceret. Quod ſi Græca,& Latina lingua conſeruatæ olim non eſſent, & vſque ad nos propagatę propter neceſſarium earum vſum in Sacris functionibus,iam inutiles nobis forent veterum Cōciliorum Canones,Antiquorum Pontificum Conſtitutiones,Sanctorum Patrū & aliorum Lucubrationes Græco,vel Latino ſermone exaratæ, quia nec eas legere, nec intelligere poſſemus, ſicut non intelligimus priſcos Hiſpaniæ characteres, qui in nummis conſeruati ſunt, nec ſcimus quid dicat Pœnulus apud Plautum, quia lingua Punica, qua ille loquitur, dudum interijt. Narrat Polybius *Lib. 3. hiſt.* quod cum inita pax eſt poſt ſecundum bellum Punicum, pacta primę pacis vix intelligebantur, adeò lingua tempore interiecto mutata erat. Idem nunc apparet in Italicâ noſtra, & in Gallicâ, multum enim diſcrepat hodierna ab antiqua. Cum ergò experientia docuerit ſingulis ferè ſeculis vulgare idioma

idioma mutari, ſi Miſſa ſermone vulgi celebraretur, iiſdem mutationibus ſubiecta foret, non ſine graui diſpendio debitæ venerationis, & cum euidenti periculo deprauationis. Tolleretur etiam neceſſaria ad Fidei vnitatem Eccleſiarum communicatio, quæ hoc vinculo nectitur: nec poſſet Sacerdos Italus in Galliâ, aut in Germaniâ, nec Germanus aut Gallus in Italia ſacris operari. Quare ſapientiſſimè ab Eccleſia conſtitutum eſt, vt quo idiomate Miſſæ primùm inſtitutæ ſunt, eo ſemper celebrentur, licet populo ignotum ſit. Præceſſit exemplum huius diſciplinæ in veteri Teſtamento, nam cum populus poſt captiuitatem Chaldaicè loqueretur, Pſalmos tamen & Scripturas Hebraicè ſemper cantauit, & legit; quem morem Hebræi etiam hodie in Synagogis obſeruant: nec enim voluit Deus mutari Scripturam, licet Populus linguam mutaſſet. Eadem Romanis cura fuit ſeruandi in Sacris ſermonis antiquitatem, nam carmina Saliorum vix Sacerdotibus ſuis intellecta, vt ait Quintilianus *Lib. 1. Inſtit. Orat. cap. 6.* numquam mutarunt, quia vetabat Religio, & conſecratis vtendum erat. De alijs gentibus, quæ linguâ peculiari ſacra myſteria celebrant, locus agendi erit cum de proprijs cuiuſque nationis Liturgijs tractabo.

CAP. VI.

Diuerſas Eccleſiarum conſuetudines in Miſſæ celebratione olim fuiſſe, & nunc eſſe. Quæ ſit earum cauſa & origo. Sacrificium idem vbique quo ad eſſentiam. Varios ritus fidei vnitatem non lædere. Quid peccatum in hoc genere.

MIſſæ inſtitutio ita ad Chriſtum referenda eſt, vt ipſum eius Auctorem agnoſcamus quo ad eſſentiam, quæ mutari non poteſt; cætera verò, quæ ad Preces, & Ritus, & Ceremonias pertinent; & quæ paraſceuaſtica, & acceſſoria, ac veluti parerga ſunt; ab Apoſtolis, eorumque Succeſſoribus conſtituta fateamur. Huc enim pertinent Apoſtoli verba ad Corinthios, *Cætera cum venero diſponam*, vt docet Auguſtinus hunc locum tractans ep. 118. ad Ianuarium: *Vnde*, inquit, *intelligi datur, quia multum erat, vt in epiſtola totum illum agendi ordinem inſinuaret, quem vniuerſa per Orbem ſeruat Eccleſia, ab ipſo ordinatum eſſe, quod nulla morum diuerſitate variatur*. Sunt igitur quædam in omnibus Liturgijs, in quibus omnes Eccleſiæ conueniunt, vtpotè ſine quibus Sacrificij ratio nullo modo ſubſiſteret; cuiuſmodi ſunt Panis & Vini præparatio, Oblatio, Conſecratio, Conſummatio, & ipſius Sacramenti communicare volentibus I.

bus diſtributio. Aliæ item præcipuæ partes ſunt, quæ licet ad Sacrificij integritatem non ſpectent; in omnibus tamen omnium gentium Liturgijs reperiuntur, Pſalmorum ſcilicet modulatio, lectio ſacræ Scripturæ, Miniſtrorum apparatus, thurificatio, Catechumenorum & aliorum profanorum excluſio, Precatio pacis, Preces diuerſæ, Gratiarum actio, & ſi quæ alia ſunt eiuſdem generis. Modus autem & ritus, quibus hęc omnia peraguntur, verba quibus preces concipiuntur, Ordo ceremoniarum, & reliqua minoris momenti diuerſis Eccleſijs diuerſa, & peculiaria ſunt: nec ita ab Apoſtolis & Apoſtolicis viris inſtituta fuerunt, vt perpetua forent & immutabilia. Ideò in illis varietates apparent, & mutationes, quæ vnitatem Eccleſiæ non ſcindunt, nec Fideles offendunt. Narrat Auguſtinus Ep. 118. ſibi dubitanti de varijs Eccleſiarum obſeruationibus dixiſſe Ambroſium, *Ad quam fortè Eccleſiam veneris, eius morem ſerua, ſi cuiquam non vis eſſe ſcandalo, nec quemquam tibi*. Idem Ep. 86. *In his rebus, de quibus nihil certi ſtatuit diuina Scriptura, mos populi Dei vel inſtituta maiorum pro lege tenenda ſunt: de quibus ſi diſputare voluerimus, & ex aliorum conſuetudine alios improbare, orietur interminata luctatio*. Hieronymus Ep. 28. ad Lucinium, *Illud te breuiter admonendum puto traditiones Eccleſiaſticas, præſertim quæ fidei non officiunt, ita obſeruandas vt à maioribus traditæ ſunt: nec aliorum conſuetudinem aliorum contrario more ſubuerti*. Nicolaus I. Epiſt. 2. ad Photium, *De conſuetudinibus, quas nobis opponere viſi eſtis ſcribētes per diuerſas Eccleſias diuerſas eſſe conſuetudines, ſi illis canonica non obſiſtit auctoritas, pro qua obuiare debeamus, nihil iudicamus, vel eis reſiſtimus*. Fulbertus Carnotenſis Ep. 2. ad Finardum: *Plura ſunt in eccleſiaſticis officijs, in quibus Orientales Eccleſiæ & noſtræ communi obſeruatione ſibi reſpondent: ſunt verò alia, in quibus alias ab alijs cultu diſpari, & varia obſeruatione audiuimus diſſonare. Nec tamen nos offendit obſeruantiæ diuerſitas, vbi fidei non ſcinditur vnitas*. Ernulfus Roffenſis Epiſcopus Epiſt. 2. Tomo 2. Spicilegij editâ, Chriſtum ait docuiſſe quæ facienda erant, ſed non præfixiſſe modum quo fieri deberent. Tum ſubdit. *Hinc eſſe videtur quod ait*, Hoc facite in meam commemorationem: *Non ait, hoc modo facite. Vnde nonnulla Chriſtianæ Religionis inſtituta eum in Eccleſiæ naſcentis initio ſuæ modum originis accepere, quem in progreſſu eiuſdem credentis propter quaſdam rationabiles cauſas non diu tenuere*. Eodem tomo Spicilegij, quod vir eruditiſſimus Lucas Dacherius Monachus Benedictinus Congregationis S. Mauri de re literaria optimè meritus, ex veterum monumentis, è ſitu Bibliothecarum erutis ſumma cura & iudicio in plures Tomos diſtinctum edidit; extat Tractatus Ratramni Monachi Corbejenſis contra Græcorum oppoſita, qui lib. 4. multa diffusè congerit, vt oſtendat mutari ſubinde ſalua Fide conſuetudines, eaſque in diuerſis Eccleſijs diuerſas eſſe. Gregorius Protoſyncellus aduerſus Marcum Epheſinum apud Leonem Allatium de Synodo Photiana pag. 531. *In ritibus*, inquit, *Eccleſiaſticis conſue-*

ſue-

ſuetudo eſt varia. Nam Conſtantinopolitana maior Eccleſia in celebrandis officijs alio more vtitur, alio verò maiora Monaſteria, alio minora ad quietem accommodata; denique alia Sacerdotum ſecularium Eccleſiæ. Quin Tabenneſiotæ in vno eodemque cœnobio varios ieiunandi, pſallendiq. modos habebant, alijs per biduum ieiunantibus, aliis per hebdomadam: & his quidem ad veſperam, illis verò de media nocte ſacros hymnos canentibus: quod fiebat etiam in Monaſterio Acœmetorum. Alia de hac rituum diuerſitate Græcorum teſtimonia idem Allatius affert in Hottingero conuicto *cap. 3.* & *lib. 3. de perpetua conſenſione Eccleſiæ Occid. & Orient. Cap. 13. & 14.* Aſſerit Sozomenus *lib. 7. c. 19.* neminem poſſe eaſdē traditiones per omnia ſimiles in omnibus Eccleſijs reperire, quamuis inter ſe conſentiant. Cui Socrates ſuffragatur *lib. 5. Cap. 21.* dicens cuiuſque religionis varios eſſe ritus, licet in eadem fide conſentiant. Vt enim doctè Bernardus ait *Ep. 77.* ad Hugonem Victorinum, *Ibi vnuſquiſque in ſuo ſenſu ſecurus abundat, vbi aut certæ rationi, aut non contemnendæ auctoritati quod ſentitur non obuiat.* Tertullianus denique his omnibus antiquior initio libri de Velandis Virginibus, *Regula fidei*, inquit, *vna omnino eſt, ſola immobilis & irreformabilis. Cætera iam diſciplinæ & conuerſationis admittunt nouitatem.*

Cauſæ verò tantæ rituum varietatis in tanta Fidei vnitate hæ fuiſſe videntur. II. Vel quia diſpares diuerſarum Nationum mores & ingenia ſunt, quæ diuerſos ritus & ceremonias vt in rebus politicis, ita etiam in Eccleſiaſticis exigunt: vel quia nullo extante de his Chriſti vel Apoſtolorum præcepto, libera facultas Epiſcopis relicta eſt id ſentiendi & decernendi, quod vnicuique ſalua Fide magis expediens viſum fuit: vel quia ſæuiente in Chriſtianos perſecutione, cœtus Epiſcoporum in vnum cogi non potuit, in quo communibus ſuffragijs communis forma Sacrificij celebrandi ab omnibus cuſtodienda ſtabiliretur. Diuiſis enim Prouincijs inter Apoſtolos ad Euangelij prædicationem, credibile eſt vnumquemque illorum gentibus, quas fide imbuerant, modum quoque Liturgiæ tradidiſſe ad eorum mores & conſuetudines, quibus ante ſuſceptam fidem viuebant, accommodatū. Quia verò diſſimiles apud varias Nationes mores ſemper fuerunt, hinc orta rituum diuerſitas eſt. Eadem libertate alios item Antiſtites vſos fuiſſe, qui in varijs regnis ſucceſſu temporis Euangelium diſſeminarunt, Eccleſiaſticæ hiſtoriæ Scriptores docent. Nota eſt Epiſtola Gregorij Magni ad Auguſtinum, quem in Angliam miſit, vt illas gentes ad Fidem conuerteret. Illi enim interroganti, *Cur vna cum ſit fides, ſunt Eccleſiarum conſuetudines tam diuerſæ? & altera conſuetudo Miſſarum eſt in Romana Eccleſia, atque altera in Galliarum Eccleſiis tenetur?* Sic reſpondet S. Pontifex. *Nouit fraternitas tua Romanæ Eccleſiæ conſuetudinem, in qua ſe meminit enutritam. Sed mihi placet, vt ſiue in ſancta Romana, ſiue in Galliarum, ſiue in qualibet Eccleſia aliquid inueniſti, quod plus omnipotenti Deo poſſit placere, ſollicitè eligas, &*

in Anglorum Eccleſia, quæ adhuc in fide noua eſt, inſtitutione præcipua, quæ de multis Eccleſijs colligere potuiſti, infundas. Non enim pro locis res, ſed pro bonis rebus loca nobis amanda ſunt. Anſelmus quoque Cantuarienſis in Reſponſione ad querelas Valeranni Cap. 1. eidem conquerenti de varietate rituum Eccleſiaſticorum, habere nos à Sanctis Patribus ait, quod ſi vnitas ſeruatur charitatis in fide Catholica, nihil officit conſuetudo diuerſa. Natas autem varietates aſſerit ex humanorum ſenſuum diuerſitate, qui quamuis in vnitate non diſſentiant, in aptitudine tamen & decentia adminiſtrationis non concordant: quia quod vnus aptius eſſe iudicat, alius ſæpe minùs aptum æſtimat. In Eccleſia Neocæſarienſi quædam ſuo tempore introducta refert Baſilius Magnus *Epiſt. 57. ad Clerum eiuſdem Eccleſiæ*, quæ tempore Gregorij Thaumaturgi in vſu non erant. Andreas Maſius vir eruditus cum animaduerteret breuiorem eſſe apud Syros quā apud Græcos Baſilij Liturgiam, hanc huius rei affert rationem Præf. in Liturgiam Syrorum: *Quippe is fuit perpetuus hominum in religione ſenſus, vt intra præſcriptas à Patribus ceremonias quantumuis ſanctiſſimas ſeſe continere pauci potuerint. Vnde pro temporis tractu ad illas pro vario Antiſtitum pietatis affectu alia atque alia addita, multa etiam mutata videre eſt.* Solus Fidei Canon, vt ſupra diximus, inconcuſſus, & immutabilis eſt; cætera quæ ad ritus, & diſciplinam pertinent, iuſta interueniente cauſa, ſine reprehenſione mutari poſſunt. Hoc Pelagius II. Epiſtola ad Epiſcopos Iſtriæ, poſt Magnum Leonem & alios ſuos Prædeceſſores, profeſſus eſt, ſpecialem ſcilicet Synodalium Conciliorum cauſam fidem eſſe: quicquid verò præter fidem agitur, nihil obſtare, ſi ad iudicium reuocetur. Hoc idem aſſerit Auguſtinus lib. 2. de Baptiſmo contra Donatiſtas, dicens, *Ipſa Concilia, quæ per ſingulas regiones vel prouincias fiunt, plenariorum Conciliorum auctoritati, quæ fiunt ex vniuerſo orbe Chriſtiano, ſine vllis ambagibus cedere: ipſaque plenaria ſæpe priora poſterioribus emendari, cum aliquo experimento rerum aperitur quod clauſum erat, & cognoſcitur quod latebat, ſine vllo typho ſacrilegæ ſuperbiæ, ſine vlla inflata ceruice arrogantiæ, ſine vlla contentione liuidæ inuidiæ, cum ſancta humilitate, cum pace Catholica, cum charitate Chriſtiana.*

III. Atque vtinam Eccleſiæ Antiſtites ab hac regula pacis & charitatis nullo vnquam tempore receſſiſſent; in tanta enim conſuetudinum diuerſitate nulla fuiſſet animorum diſſenſio, nullæ inter Chriſtianos ſciſſuræ, nulla ſcandala: nihilque ineptum, nihil reprehenſibile in Eccleſiaſticos ritus irrepſiſſet. Sed dum plerique poteſtate ſibi tradita abutuntur, dum nimirum ſibi ſuiſque adinuentionibus indulgent, dum veterum Patrum ſtatuta paruipendunt, in varios errores lapſi ſunt. Et primò quidem rituum varietas, qua Græci à Latinis, & vtrique inter ſe olim diſcrepabant; ingens augmentum ſumpſit ex nimia libertate, quam ſibi temerè arrogarunt, quidlibet in hoc genere audendi, minorum etiam gentium Epiſcopi, & ipſi quoque Monaſteriorum Præfecti, adeò vt non-

nulli

nulli Apoſtolicis inſtitutionibus neglectis, veterumque Patrum auctoritate poſthabita, multa prorſus inſulſa, & ab Eccleſiaſtica grauitate aliena Ritualibus libris inſeruerint, quæ in antiquatis Codicibus hodie legimus, & deteſtamur. Aduerſus hanc licentiam iuſta percitus indignatione S. Innocentius Papa huius nominis Primus ſic ad Decentium Epiſcopum Eugubinum ſcripſit. *Si inſtituta Eccleſiaſtica, vt ſunt ab Apoſtolis tradita, integra vellent ſeruare Domini Sacerdotes, nulla diuerſitas, nulla varietas in ipſis Ordinibus & Conſecrationibus haberetur. Sed dum vnuſquiſque non quod traditum eſt, ſed quod ſibi viſum fuerit, hoc æſtimat eſſe tenendum, inde diuerſa in diuerſis locis vel Eccleſiis aut teneri aut celebrari videntur, ac fit ſcandalum populis, qui dum neſciunt traditiones antiquas humana præſumptione corruptas, putant ſibi aut Eccleſias non conuenire, aut ab Apoſtolis vel ab Apoſtolicis viris contrarietatem inductam. Quis enim neſciat, aut non aduertat, id quod à Principe Apoſtolorum Petro Romanæ Eccleſiæ traditum eſt, ac nunc vſque cuſtoditur, ab omnibus debere ſeruari, nec ſuperinduci aut introduci aliquid, quod aut auctoritatem non habeat, aut aliunde accipere videatur exemplum? Præſertim cum ſit manifeſtum in omnem Italiam, Gallias, Hiſpanias, Africam, atque Siciliam, inſulaſque interiacentes nullum inſtituiſſe Eccleſias, niſi eos quos Venerabilis Apoſtolus Petrus, aut eius Succeſſores conſtituerunt Sacerdotes. Aut legant ſi in iis Prouinciis alius Apoſtolorum inuenitur aut legitur docuiſſe. Quod ſi non legunt, quia nuſquam inueniunt, oportet eos hoc ſequi, quod Eccleſia Romana cuſtodit, à qua eos principium accepiſſe non eſt dubium, ne dum peregrinis aſſertionibus ſtudent, caput inſtitutionum videantur omittere. Sæpè Dilectionem tuam ad Vrbem veniſſe, ac nobiſcum in Eccleſia conueniſſe, & quem morem vel in conſecrandis myſterijs, vel in cæteris agendis arcanis teneat, cognouiſſe, dubium non eſt: quod ſufficere ad informationem Eccleſiæ tuæ, vel reformationem, ſi Præceſſores tui minus aliquid aut aliter tenuerunt, ſatis certum haberem, niſi de aliquibus conſulendos nos eſſe duxiſſes.* Hæc fuſiùs ex Innocentio huc tranſcribenda putaui, vt eius teſtimonio euincerem primarias Eccleſias proprios ritus à Fundatoribus accepiſſe; quoſdam verò ex ſucceſſoribus per licentiam, & poteſtatis abuſum ſæpè illos immutaſſe, & nouitates introduxiſſe. Hoc primum in hoc genere peccatum fuit, quod dum alij euitare nimio ſtudio conati ſunt, ſtultorum more in contrarium inciderunt, ſemel enim ſuſceptis cõſuetudinibus pertinaciùs adhærentes turbas in Eccleſia ſuſcitarunt, vt mox videbimus, cum Romani Pontifices, vel abuſus Epiſcoporum incuria introductos euellere, vel errores hæreticorum fraude inſertos expungere, vel aliquid in ijs innouare iuſtis de cauſis voluerunt. Alij denique nullum ſtatuentes diſcrimem inter capita fidei & diſciplinæ, ex varietate rituum, dogmatum quoque diuerſitatem æſtimantes, mutuis inter ſe odijs & concertationibus exarſerunt, diſruptoque vinculo pacis & dilectionis, Schiſmati, & erroribus patentiſſimum oſtium apertum eſt. Quot & quam

luctuoſæ tragœdiæ inter Græcos & Latinos hac de cauſa exortæ ſint, notum eſt omnibus. A Photio illarũ initium ſeculo nono, & nondũ finis: adhuc enim in pleriſq; Orientalibus ferox odium aduerſus Latinos feruet; & fortè acrius, quam cum primum ab vnitate, & obediẽtia Romanæ Eccleſiæ defecerunt. Superbia omnium malorum cauſa rebellionis origo fuit; tum acceſſerunt ex Rituum diuerſitate vani prætextus: nec enim Orientalibus lis vnquam de ritibus mota eſt à Romana Eccleſia, quæ ſedulò potius in hanc curam ſemper incubuit, vt illibati ſeruarentur. Debet igitur vnaquæque Eccleſia cuſtodire ritus ſuos, ſed receptos à Maioribus, longoque vſu præſcriptos, & legitima auctoritate approbatos. Si quid verò innouatum, ſi quid perperam immutatum, id expungendum, & corrigendum eſt.

CAP. VII.

Actum in Concilijs de Rituum obſeruantia, eorumque varietate tollenda. Quomodo Sectarij Miſſam peruerterint. Romana Miſſa ſtudio Pontificum ab omnibus Occidentalibus recepta. Quorumdam in hoc renitentia, eiuſque cauſa. Romana Eccleſia tradita Miſſa à Petro Apoſtolo, ab alijs aucta. Romæ olim diuerſa officia. Quid in his immutatum à Fratribus Minoribus.

I. INitium cogendi Concilia in Actibus Apoſtolorum deſcribitur Cap. 15. cum Chriſtianorum cauſa aduerſus Iudæos, qui Gentibus ad fidem conuerſis Circumciſionem & alia Moſaicæ legis præcepta ad ſalutem neceſſaria eſſe docebant, diſcuſſa ac definita fuit. Nata igitur cum Eccleſiâ ſimile cum ipſa incrementum, & ſummam in ea auctoritatem habuerunt, ſemperque à Fidelibus cum ingẽti veneratione ſuſcepta ſunt. *Aguntur*, inquit Tertullianus Lib. de ieiu. cap. 13, *certis in locis Concilia ex vniuerſis Eccleſiis, per quæ & altiora quæque in commune tractantur, & ipſa repræſentatio totius nominis Chriſtiani magna veneratione celebratur*. Altiora autem quæ in his tractantur, nemo eſt qui ignoret. Ad ea enim pertinet non ſolum de dogmatibus fidei agere, ſed ritus etiam in ſacris functionibus ſeruandos præſcribere, ſuccreſcentibus malis remedia afferre, exortas controuerſias componere, collapſam diſciplinam reparare. Ideò ſancitum fuit, vt frequenter in vnum Epiſcopi conuenirent, vt ſi quid alienum à fide & ab Eccleſiaſticis obſeruationibus diabolica fraude irrepſiſſet, communi conſenſu corrigeretur. Magna Synodus

Nicœna

Nicæna *Can.* 5. Statuit bis in anno hæc concilia celebrari, ante Quadrageſimam, & circa tempus Autumni: Ad quem Canonem S. Leo reſpexit, cum ad Epiſcopos Siciliæ ſcripſit ſaluberrimè à Sanctis Patribus conſtitutum, vt bini debeant in annos ſingulos Epiſcopórum eſſe conuentus. Hæc ſanctio innouata eſt in concilio Antiocheno ſub Iulio I. Can. 20. & in Regienſi ſub Sixto III. c. 7. In primò autem Arauſicano ſub Leone Magno c. 29. in Agathenſi ſub Symmacho c. 71. in Emeritenſi ſub Vitaliano c. 7. in Aurelianenſi ſecundo & quarto ordinatum eſt ſingulis annis Epiſcopos congregari; quod item præcepit Hilarius Papa Epiſt. 8. ad Galliæ Metropolitanos. Nicolaus I. Ep. 27. Ludouico & Carolo Regibus conqueritur Epiſcopos de ipſorum Regnis non fuiſſe Romam ad Synodum miſſos, vt nouitatum mala, quę multiplicata erant, faciliùs tolli poſſent. Romę autem conuocari Concilium ſolebat circa finem Septembris, vt ex pręcitata Leonis Magni Epiſtolà colligitur, ad quod ſingulis annis aliquot Epiſcopi ex qualibet Prouincia ſpecialiter electi conuenire debebant: ita enim decernit ibidem S. Pontifex his verbis; *Terni ſemper ex vobis ad diem tertium Kalendarum Octobrium Romam fraterno concilio ſociandi occurrant, & indiſſimulanter à vobis hæc conſuetudo ſeruetur. Quoniam adiuuante gratia Dei faciliùs poterit prouideri, vt in Eccleſiis Christi nulla ſcandala, nulli naſcantur errores, cum coram Beatiſſimo Petro ſemper in communione tractatum fuerit, vt omnia instituta Canonumque Decreta apud omnes Domini Sacerdotes inuiolata permaneant.* Quia verò diſcrepantia rituum, diſſenſionum fomenta præbebat, ſedulò huic tollendę Sancti Epiſcopi Synodaliter congregati incubuerunt. Vndę in Concilio Epaunenſi anno 509. c. 27. & in Gerundenſi anno 517. c. 1. Statutum eſt, vt idem Miſſę ordo in vniuerſa Prouincia ſeruaretur, quem ſeruabat Eccleſia Metropolitana; anno autem 563. Bracarenſe I. c. 22. conſtituit, vt eodem ordine Miſſæ ab omnibus celebrarentur, quem Profuturus eius Eccleſię Archiepiſcopus à Sede Apoſtolica ſuſceperat: Et ſeculo ſequenti Bracarenſe II. C. 1. ſanciuit, *Vt per ſingulas Eccleſias Epiſcopi per Diæceſes ambulantes primùm diſcutiant Clericos, quomodo Ordinem Baptiſmi teneant vel Miſſarum, & qualiter quæcumque officia in Eccleſia peragantur. Et ſi rectè quidem inuenerint, Deo gratias agant; ſi autem minus, docere debeant ignaros.* Vlterius progreſſus Teodulfus Aurelianēſis in Ep. ad Clerum ſuum Cap. 4. decreuit deferri ad Synodum libros, veſtimenta & vaſa ſacra. *Quando*, inquit, *more ſolito ad Synodum conuenitis, veſtimenta, & libros & vaſa ſacra, cum quibus veſtrum miniſterium & iniunctum officium peragitis, vobiſcum deferte: nec non duos aut tres Clericos, cum quibus Miſſarum Solemnia celebratis, vobiſcum adducite, vt probetur quam diligenter, & quam ſtudioſè Dei ſeruitium peragatis.* Idem in ſuo Capitulari pręcepit Riculfus Epiſcopus Sueſſionenſis. Tanta ſolicitudine & zelo antiqui Patres ſatagebant, ne quis in ordine Sacrificij ſtatutos à maioribus terminos tranſiliret. Nouerant enim quam facilę

foret

foret in ſuperſtitiones & ineptias incidere, ſi omnibus permitteretur quidpiam vel minimum in ſacris Ritibus innouare.

II. Sectariorum hoc proprium fuit, vt cum à fide deficerent, libros quoque Rituales vel ſuis erroribus inficerent, vel priuata auctoritate immutarent. Quid auſi ſint in hoc genere Gnoſtici, Adamitæ, Pepuziani, & alia huiuſmodi monſtra, turpe eſt enarrare. De Neſtorio, ſiue de Theodoro Mopſueſteno eius magiſtro ita LeōtiusBizantinus ſcribit Lib. 3. aduerſus eumdem Neſtorium. *Audet & aliud malum non ſecundum ad ſuperiora, aliam enim Miſſam effutiuit, præter illam, quæ à Patribus tradita eſt Eccleſijs, neque reueritus illam Apoſtolorum, nec illam magni Baſilij in eodem ſpiritu conſcriptam. In qua Miſſa blaſphemijs, non precationibus, Euchariſtiæ myſterium oppleuit.* Donatiſtæ vt calumniam Catholicis ſtruerent, ſparſerunt in vulgus, eos ſolitum Sacrificij ritum immutaſſe, vt patet ex Optato Mileuitano in fine lib.3. *Nihil*, inquit, *probauit aſpectus ex ijs quibus perturbatus erat auditus. Viſa eſt puritas, & ritu ſolito ſolemnis conſuetudo perſpecta eſt. Cum viderent diuinis Sacrificijs, nec mutatum quicquam, nec additum, nec oblatum, pax à Deo commendata volentibus eſt.* De ijſdem ſic ſcribit Auguſtinus Epiſt. 119. c. 18. *Donatiſtæ nos reprehendunt, quod ſobriè pſallimus in Eccleſiâ diuina cantica Prophetarum, cum ipſi ebrietates ſuas ad canticum Pſalmorum humano ingenio compoſitorum quaſi tubas exhortationis inflamment.* Ipſorum autem tanta erat rabies, tam immane odium aduerſus Catholicos, vt altaria frangerent tanquam polluta, in quibus celebrauerant. Sacrificia enim Cæciliani, & eorum qui cum ipſo communicabant impura eſſe & Deo innisa prædicabant. Iacobitas diuerſas Miſſarum editiones habuiſſe contra traditiones Eccleſiaſticas, teſtatur auctor Anonymus editus à P. Combefis *Tract. de hæreſi Iacobitarum*, quem putat eſſe Demetrium Cyzicenum. De Pauli Samoſateni in hac re impietate legenda Epiſtola Synodi Antiochenæ apud Euſebium lib.7. hiſt. cap. 30. De ſectatoribus Apollinarij refert Sozomenus lib.6. hiſt.Eccl.cap.25. quod ritibus vtebantur alienis à catholicæ Eccleſiæ inſtitutis. Iſaac Catholicus Armeniorum Inuect. 2. aduerſus eoſdem, hæreſi 25. *Rem ſacram*, inquit, *contemnunt, neque ornamentum mutant, aut habent ſacrarum veſtium varietatem pro ſacro miniſterio, quas magnus Silueſter lege ſanxit. Eorum autem quilibet ijs veſtibus indutus, quarum vſus communis eſt, quaſque nullo paſſim diſcrimine adhibere ſolemus, ita ad altare ingreditur.* Nimis in longum irem, ſi cunctas Sectas percurrere vellem, & quid in ſacros ritus ſingulæ peccarint, enarrare. Poſtquam enim ab Eccleſia reſilierunt, minus ſe feciſſe putarunt, niſi id quod in ea excellentius & ſanctius eſt, Sacrificium videlicet, & Sacramentum Corporis & Sanguinis Chriſti, falſis & inter ſe contrarijs opinationibus peruerterent. Et vt veteres omittam, adeò multa nobis exempla recentiores Miſoliturgi ſuppeditant, vt omnium ſeculorum errores nedum exæquent, ſed excedant. Ipſum Miſſæ nomen ita ple-

pleriſque exoſum eſt, vt Miſſam odiſſe amoris inter ipſos, & fraternitatis ſymbolum ſit.

Et hæc quidem fuit hæreticorum peruerſitas & audacia, quam Patres Orthodoxi ſedulò ſemper comprimere ſtuduerunt, eos ritus illibatos cuſtodientes, quos Eccleſiæ legitimè traditos agnouerunt. Et nè in re tanti momenti à veritatis ſemita aberrarent, omnes ferè Occidentales regiones Romanæ Eccleſiæ adhæſerunt, *In qua*, vt ait Auguſt. Ep. 162, *ſemper viguit Apoſtolicæ Cathedræ principatus*. Ita docuit in ſuis Præſcriptionibus cap. 36. Latinorum antiquiſſimus Tertullianus, percurrendas nimirum Apoſtolicas Eccleſias veritatem ſcire cupientibus, *Romanam præſertim, cui totam doctrinam Apoſtoli cum Sanguine ſuo profuderunt*. Et eiuſdem ſeculi ſcriptor Irenæus Lib. 3. Cap. 3. *Ad hanc*, ait, *Eccleſiam*, nempè Romanam, *propter principalitatem neceſſe eſt omnem conuenire Eccleſiam, hoc eſt, eos qui ſunt vndique Fideles, in qua ſemper ab his qui ſunt vndique conſeruata eſt ea, quæ ab Apoſtolis eſt traditio*. Hoc ſummorum Pontificum, hoc Epiſcoporum, piorumque Principum ſtudium, hæc cura fuit, vt omnes gentes, quæ in Occiduis partibus ſunt, traditiones & Ritus Romanæ Eccleſiæ in ordine Miſſæ ſequerentur; ex quo paulatim factum eſt, vt proprijs, ſi quos habebant, vſibus abrogatis Romanos receperint, adeò vt in pleriſque Eccleſijs veterum conſuetudinum non ſolùm nulla remanſerint veſtigia, ſed ipſa etiam memoria euanuerit. Africanam Eccleſiam vt fide, ita & ritibus cum Romana conueniſſe ex ſcriptis Tertulliani, Cypriani, Optati, & Auguſtini non obſcurè colligimus: quòd ſi qua varietas fuit, ea, vt ſæpè dictum eſt, ad ſola accidentalia pertinebat, Sacrificij non ſolùm ſubſtantia, quæ rituum diuerſitate labefactari non poteſt, ſed forma etiam ac ſerie Pſalmodiæ, Lectionum, & Precum, vt ſupra oſtenſum eſt Capite III. num. 4. inconcuſſa permanente. Marius Victorinus Afer Lib. 1. adu. Arium ſententiam citat ex Liturgia Africana, quæ in ordine Romano non extat: *Sicut*, inquit, *& in oblatione dicitur, Munda tibi populum circumdatalem, æmulatorem bonorum operum, circa tuam ſubſtantiam venientem*. Fulgentius quoque Ruſpenſis in Fragmentis editis à Sirmondo cap. 14. in Epiſt. 1. ad Cor. quodam teſtimonio Liturgiæ Africanæ vtitur, quod in Romana non reperitur. Ex quibus, & ex alijs quibuſdam coniecturis ſuſpicor ritum Africanum illi ſimilem tunc fuiſſe, qui in Hiſpania *Mozarabicus* dictus eſt. In Anglia prima fidei ſemina ſparſiſſe dicitur Ioſeph ab Arimathia, vt Gildas Britannus ſcribit: & Tertullianus teſtis eſt *Lib. adu. Iudæos Cap. 7.* Britannorum inacceſſa Romanis loca, ipſo viuente Chriſto ſubdita fuiſſe; nam tempore Eleutherij Papæ ſub Lucio Rege Euangelium publicè ſuſceperunt, vt narrat Beda Lib. 1. cap. 4. Hiſt. gentis Anglorum. Cum autem pulſis Britannis ab Anglis & Saxonibus idololatris Inſula occupata fuiſſet, Gregorius Magnus miſſo in eam Auguſtino, gentes illas ab idolorum cultu ad fidem Chriſti conuertit. Nec vlli dubita- III.

re

re fas eſt, quin ab ijſdem Pontificibus Eleutherio & Gregorio Romanos ritus acceperint à quibus fidem ſuſceperunt: Licet Gregorius facultatem tribuerit Auguſtino ex aliarum Eccleſiarum; præſertim Gallicanæ, vſibus decerpendi quicquid magis ad Dei gloriam expedire iudicaſſet. Poſtea verò iuſſu Agathonis miſſi ſunt ex Vrbe Cantores, qui populum illum cantum Romanum docerent, de qua miſſione prolixam hiſtoriam refert Beda *Lib.* 4. *cap.* 18. Hiſpaniam Iacobi Apoſtoli prædicatione ad fidem conuerſam, conſtans illarum partium traditio eſt: nec deſunt qui ſentiant Paulum quoque eas regiones peragraſſe, & illic prædicaſſe. Aſſerit Tertullianus ad Scapulam Cap.4.nomen Chriſtianum ibidem vexatum à Præſide Legionis, & Cyprianus Epiſt.68.ſcripſit ad Clerum & plebes in Hiſpania conſiſtentes. Quo verò ritu tunc vterentur nos latet, niſi quod Concilium Bracarenſe I. refert, Profuturum Archiepiſcopum Ordinem Miſſæ ab Apoſtolica Sede accepiſſe. Sed hic Ordo qualis fuerit incertum eſt. Scimus autem quod omnes Hiſpaniarum & Galliæ Narbonenſis Eccleſiæ ritu Mozarabico, de quo agam Cap.XI. diu vſæ ſunt vſque ad Gregorium VII. quo procurante Romanum ſuſceperunt. Germaniæ & Septentrionis plures nationes inter eas quæ ſuo tempore Chriſti legem amplexæ fuerant, enumerat Tertullianus Lib. adu. Iudæos: cumque S. Bonifacius fundato Moguntino Epiſcopatu Euangelium plurimùm propagaſſet, Romanum etiam ritum ibidem conſtituit, de qua re extant Gregorij Secundi Literæ ad eundem Bonifacium. In Gallia ferè omnes ciuitates primos Epiſcopos ab Apoſtolis illuc miſſos venerantur, quorum Catalogum hic texere & examinare, non eſt mei inſtituti. Cum verò Franci Galliarum regnum in ſuam poteſtatem redegiſſent, gentes illæ, Clodonæo Rege baptizato, Chriſto initiatæ ſunt. Ritus ibidem varios fuiſſe fuſiùs oſtendam, cum de Miſſa Gallicana tractabo. Pipino autem & Carolo Magno regnantibus, proprijs vſibus relictis, Romanis vti cœperunt.

IV. Hac vniformitate in omnes Eccleſias Occidentales, excepta Mediolanenſi, tandem introducta, factum eſt vt errores & abuſus tollerentur, quos experientia docuit in multa conſuetudinum diſcrepantia vix poſſe euitari. Non omnibus tamen Eccleſijs, quæ Latino ſermone ſacra perſoluunt, eadem facilitate potuerunt Pontifices perſuadere, vt proprios Ritus abrogarent, & Romanis vterentur. Exortę ſunt enim turbæ & contentiones, pugnantibus quibuſdam pro patrijs moribus tanquam pro aris & focis, ac ſi ſalus in illis, & fidei fundamenta conſiſterent. Adhærent nimirum plerique mortalium conſuetudinibus, quas cum lacte imbiberunt, longo vſu aſſueti ea omnia reſpuere, quæ ab illis diuerſa ſunt. Quod ſi robur accedat præiudicatæ opinioni ex eorum ſanctitate, quos veluti Auctores Rituum ſuorum colunt, vix locus relinquitur contrariæ perſuaſioni, omnem inobedientię & peruicaciæ notam eluente prętextu pietatis & Religionis. Hanc reddit rationem Sozomenus *Lib.* 7. *Cap.* 19.

cur

cur plerique ſemel ſuſceptis ritibus pertinaciter inhæſerint, quia videlicet ob reuerentiam vel eorum qui eos ab initio introduxerunt, vel eorum qui iſtis ſucceſſerunt, præuaricari ſibi nec licitum, nec tolerandum eſſe putabant. Sequitur Sozomenum Nicephorus lib. 12. cap. 34. *Tales*, inquit, *diſſenſiones in Eccleſiis inualuiſſe opinor, reuerentia eorum qui eis ab initio præfuerunt, & qui illis deinde ſucceſſerunt. Nam ij tanquam leges quaſdam ab illis acceptas per manus poſteris tradiderunt; non ſatis pium, neque ferendum eſſe arbitrati, ſi traditiones in quibus educati eſſent non honorificè colerent, ſed contemptim reiicerent*. Accedit alia ratio ex ipſa vi & potentia conſuetudinis, quæ cum inueterata eſt, vix poteſt vinci. Ideò homines vindices eſſe ſolent & acerrimi propugnatores legum, & ceremoniarum, quas à Maioribus acceperunt, & cum ijs innutriti ſint, non facile poſſunt ab earum vſu diuelli. Omnes denique in his quæ fidei non aduerſantur, abundant in proprio ſenſu, adeò, vt nec Sancti viri ab hoc communi mortalium affectione immunes fuerint. Cui dicto fidem præſtat Ambroſius lib. 3. de Sacram. cap. 1. *In omnibus*, ait, *cupio ſequi Eccleſiam Romanam, ſed tamen & nos homines ſenſum habemus, ideò quod alibi rectiùs ſeruatur, & nos rectè cuſtodimus*. Hæc Ambroſius, ſi tamen ipſe horum librorum, qui de Sacramentis inſcribuntur, Auctor eſt. Teſtatur quidem Auguſtinus ſcripſiſſe Ambroſium libros de Sacramentis, ſiue de Philoſophia aduerſus Platonem, quorum meminit *lib. 2. Retract. cap. 4. & de doctrina Chriſtiana lib. 2. cap.* 28. eoſque petijt ſibi mitti à S. Paulino epiſt. 34. Sed illi vel perierunt, vel alicubi latent, longèque diuerſi ſunt ab his qui nunc extant, vt patet ex ſententijs quas ex illis citat idem Auguſtinus Lib. 2. primi operis aduerſus Iulianum cap. 5. & tribus ſequentibus. De his verò, quos hodie habemus, fecit primò vt dubitarem ſtyli diuerſitas; cum enim Opera Ambroſij ante aliquot annos haud perfunctoriè percurrerem, cum ad hoc perueni, viſus ſum mihi alterius linguæ hominem ab Ambroſio prorſus diuerſum loquentem audire. Tum animaduerti loca Scripturæ in his citata non eſſe eius verſionis, qua in alijs libris Ambroſius vti conſueuit. Quædam etiam in his reperi, quæ ſeculo Ambroſij minùs conuenire viſa ſunt. Nihilominus à ſcriptoribus octaui & noni Seculi laudantur ſæpius tanquam Ambroſij legitimus fœtus, quorum auctoritati cedens eos deinceps ſub eius nomine, cuius eſt poſſeſſio, ſemper citabo. Meam autem ſuſpicionem ſeu coniecturam Doctioribus examinandam relinquo, & ad Miſſam Romanam redeo à qua digreſſus ſum. Hæc, vt dixi, ab omnibus in Occidente recepta eſt, cunctorum enim repugnantium & contradicentium peruicaciam vicit Pontificum poteſtas & induſtria, Regumque, ac Principum erga Apoſtolicam Sedem reuerentia.

Porrò hic de Miſſa Romana inquirendum neceſſariò videtur, à quo V.
primùm inſtituta fuerit, & quibus incrementis ad eum ſtatum peruenerit, in quo nunc reperitur. Vtrumque dubium egregiè diſſoluit Vval-

fridus Abbas *lib. de reb. Eccl.cap.22.* Nam poſtquam ſtatuit ex Maiorum traditione conſtare Miſſam temporibus Apoſtolorum multò breuiorem fuiſſe quam nunc ſit, proficiente deinde Religione à Succeſſoribus Apoſtolorum auctam, non quod illis fuerint ſcientia & pietate maiores, ſed quia tempora ſic exigebant: tum ſubdit. *Et Romani quidem vſum obſeruationum à B. Petro Principe Apoſtolorum accipientes, ſuis quique temporibus quæ congrua indicata ſunt addiderunt. Quorum morem ideò in ſacris rebus tam multæ gentes imitantur, quia & tanti magiſterii ex apice Apoſtolico primordiis clarent, & nulla per orbem Eccleſia æquè vt Romana ab omni fæce hæreſeon cunctis retrò temporibus pura permanſit.* Poſt hæc percurrens ordinem Miſſæ fuſiùs ediſſerit, à Celeſtino Papa *Introitum*, à Teleſphoro *Hymnum Angelicum*, ab alijs alia inſtituta, quæ à nobis Lib. II. cum de ſingulis Miſſæ partibus agemus, ſingillatim examinabuntur. Vigilius Papa epiſt. ad Eutherium, *Ordinem precum*, ait, *in celebritate Miſſarum nullo nos tempore, nulla feſtiuitate ſignificamus habere diuerſum, ſed ſemper eodem tenore oblata Deo munera conſecrare. Quapropter ipſius canonicæ precis textum direximus ſubter adiectum, quem Deo propitio ex Apoſtolica traditione ſuſcepimus.* Idem aſſerit Iſidorus lib. I. de Eccl. Offic. cap. 15. *Ordo Miſſæ vel orationum, quibus oblata Deo Sacrificia conſecrantur primum à Sancto Petro eſt inſtitutus, cuius celebrationem vno eodemque modo vniuerſus peragit orbis.* Legendus quoque Innocentius I. loco citato Capite ſuperiori. Ex quo & alijs habemus antiquam, & immemorabilem traditionem eſſe, Miſſæ ordinem à Petro Apoſtolo traditum Romanæ Eccleſiæ, cui Succeſſores aliquot preces, & ceremonias addiderunt. Ita enim fert rerum omnium conditio, vt initium ſuum habeant, ſequatur incrementum, omnibus demum numeris perficiantur. Quod verò dixit Iſidorus Miſſæ celebrationem vno eodemque modo peragi ab vniuerſo Orbe, hoc de re & ſubſtantia, non de verborum tenore ac ceremonijs intelligendum eſt. Quod item aſſerui omnes Eccleſias Occidentales, Mediolanenſi exceptâ, Miſsâ Romana nunc vti, de illis etiam dictum volo, quæ Miſſale proprium habent, ſiue Seculares ſint, ſiue Regulares. Omnes enim cum Romanis conueniunt in forma & diſpoſitione Miſſæ; idem prorſus apud omnes eſt Canon; idem ordo & eadem ſeries Confeſſionis, Introitus, Collectarum, Epiſtolæ; Gradualis, Verſus, vel Tractus, Euangelij, Symboli, Offertorij, Præfationis, Canonis, Communionis, gratiarum actionis, & finis. Quod autem aliqui omittant pſalmum ante Confeſſionem, quod formulam confeſſionis breuiorem habeant, quod panem & vinum vnica oblatione offerant, quod item oblatio alijs verbis concepta ſit: quod diuerſas à Romanis Epiſtolas & Euangelia legant, quod non eaſdem feſtiuitates Sanctorum celebrent, quod in modo procedendi, thus adolendi, & alijs huiuſmodi minutioribus ab vſu Romano diſcrepent, hæc proculdubio nec Ritus diuerſitatem inducunt, nec Ritum peculiarem conſtituunt.

Scri-

Scribit Ioannes Langhecrucius *lib.* 2. *de Diuinis officijs ritè peragendis*, relatus à Cornelio Schultingio Tomo 1. Bibliothecæ Eccl. p. 1. cap. 45. Miſſalia particularia diuerſarum Eccleſiarum poſt Concilium Aquiſgranenſe ſub Ludouico Pio introducta fuiſſe. Nam Carolus Magnus hortatu & iuſſione ſummorum Pontificum Ritum Romanum in Gallia ſeruari præcepit; varietas autem, & diuerſitas à Romano in aliquibus Eccleſijs inde exorta videtur, quod ſinguli Epiſcopi pro ſuo arbitratu, vel pro loci cōditione, aut patriæ moribus aliquid vel addiderūt, vel ſubtraxerunt, ſibique propria officia compoſuerunt; idemque fecerunt Ordinum religioſorum Præfecti, & dum vnus vnam, alius aliam partem mutat, à veſtigijs & inſtitutione primorum Auctorum deflexerunt. Hoc ipſum in Hiſpania contigiſſe arbitror poſt Gregorium VII. qui illic Romanum officium introduxit. Ordines autem Religioſi illum ritum ab initio ſuſceperunt, qui vigebat in ea Prouincia, in quâ prima ordinis cuiuſque fundamenta iacta ſunt. Succeſſu verò temporis tam generalia comitia, quam ſupremi Ordinum moderatores poteſtatem ſibi arrogarunt plura mutandi & innouandi, quod manifeſtum cuique erit, ſi antiqua, & noua, & medij temporis Ritualia inter ſe conferre voluerit. Hæc autem licentia quidlibet pro arbitrio audendi ſine certa lege, & diſciplina adeò quandoque excreuit, vt in multis codicibus adhuc extent officia, Miſſæ, Hymni, Orationes, quę ſine riſu, vel potiùs indignatione legi non poſſunt. Olim in Concilio Mileuitano, ſeu potius Carthaginenſi, vt citatur in Codice Eccleſiæ Africanæ cap. 103. ſancitum fuit, ne quid publicè in Eccleſia recitaretur, niſi prius in Synodo approbatum foret. Sciebant enim ſapientiſſimi Patres non omnium eſſe Eccleſiaſticam in his grauitatem & diſciplinam ſeruare; magnamque futuram in rebus ſacris perturbationem, ſi ſapientibus & inſipientibus paſſim & ſine delectu licuiſſet proprias adinuentiones, tanquam Spiritus Sancti dictata, Eccleſiæ obtrudere, & diuinis altaribus admouere. Nouiſſimè verò Apoſtolica Sedes ſacram Rituum Congregationem inſtituit, à qua non ſolum ſumma ſapientia & prudentia examinantur officia, quæ particulares Eccleſiæ ſibi concedi petunt; ſed leges etiam ſancitę ſunt, quibus per licentiam vſurpata poteſtas coërcetur, & abuſibus olim gliſcentibus via deinceps præcluſa eſt. VI.

Ipſam Romanam Eccleſiam ab aliqua varietate non fuiſſe immunem teſtatur Petrus Abaelardus Epiſtola Apologetica, quam vir turbulentus temerè ſcripſit aduerſus S. Bernardum pag. 250. *Antiquam*, ait, *Romanæ Sedis conſuetudinem nec ipſa Ciuitas tenet; ſed ſola Eccleſia Lateranenſis, quæ mater eſt omnium, antiquum tenet officium, nulla filiarum ſuarum in hoc eam ſequente, nec ipſa etiam Romani Palatij Baſilica.* Quæ autem fuerit hæc diuerſitas, & quando cœperint aliæ Eccleſiæ à Lateranenſi diſcrepare, nec Petrus dicit, nec alibi memini me legiſſe. Illud verò certiſſimum eſt, quod vir doctiſſimus, ſacrorumque rituum peritiſſimus Radul- VII.

dulfus Tungrenſis docuit *Lib. de canonum obſeruantia*, duplicem olim in Vrbe fuiſſe modum diuini officij, vnum breuiorem quo Romana curia, ſiue Capella Pontificia vtebatur; alterum prolixiorem pro cæteris eccleſijs Vrbis, qui propriè Ritus Romanus dicebatur. Atque hinc ortum eſt diſcrimen in antiquis codicibus ſæpe occurrens officiorum ad vſum Curiæ, & ad vſum Eccleſiæ Romanæ. Officium Curiæ breuius erat & mutationibus obnoxium, ob varias & continuas occupationes ſummi Pontificis & Cardinalium, aliorumque Prælatorum, qui ei in Sacello, ſiue vt loquitur Abaleardus, in Baſilica Palatij diu noctuque intereſſe ſolebant. Officium Eccleſiæ prolixius erat, manſitque multo tempore integrum abſque vlla mutatione. Quæ fuerit vtriuſque differentia incertum eſt, niſi quod ex ipſo Radulfo & ex alijs officiorum expoſitoribus liquet diſcrimen potiùs in Horis canonicis, quam in Miſſa fuiſſe: idque libri Miſſarum M.SS. euincunt, qui cum libro Sacramentorum, & Antiphonario S. Gregorij in forma & ſerie Miſſę vniformiter conueniunt. Docet autem Radulfus in præcitato libro propoſit. 22. operâ Fratrum Minorum vtrumque officium Curiæ & Eccleſiæ in vnum coaluiſſe, ita vt prolixiori & proprio abrogato, omnes poſtea Eccleſiæ officio Curiæ vſę ſint. Quomodo verò id acciderit, ipſe enarrat his verbis. *Hodie omnium credulitas & opinio diuulgatur, quod nullæ Eccleſiæ ſeruent Ordinem S. Romanæ Eccleſiæ, niſi Fratres Minores: nec in aliquorum, niſi in ipſorum Breuiariis & libris contineatur, ex eo quia B. Franciſcus in Regula præcipit, vt clerici faciant diuinum officium ſecundum dictum Ordinem, vbi Breuiaria habere poſſunt. Huius autem rei Romæ contrariam didici veritatem. Nam olim quando Romani Pontifices apud Lateranum reſidebant, in eorum Capella ſeruabatur diuinum Officium non ita completè, ſicut in aliis Vrbis eccleſijs collegiatis. Imò Clerici Capellares ſiue de mandato Papæ, ſiue ex ſe officium Romanum ſemper breuiabant, & ſæpe alterabant, prout Domino Papæ & Cardinalibus congruebat obſeruandum. Et huius officii Ordinarium vidi Romæ à tempore Innocentij III. recollectum, & iſtud officium breuiatum ſecuti ſunt Fratres Minores. Inde eſt quod Breuiaria eorum, & libros officij intitularunt ſecundum conſuetudinem Romanæ Curiæ: non autem curauerunt mores aliarum eccleſiarum vrbis Romæ recipere & obſeruare. Aliæ autem nationes Orbis Romani libros & officia ſua habent è directo ab ipſis Eccleſijs Romanis, & non à Capella Papæ, ſicut ex libris & tractatibus Amalarij, Valfridi, Micrologi, Gemmæ, & cæterorum de Officio diuino ſcribentium colligitur euidenter.* Et multis interpoſitis, quibus oſtendit officium Fratrum Minorum nullo modo poſſe dici Romanum, quod ab ipſis immutatum & confuſum fuit, ſubdit. *Sciendum tamen quod Nicolaus Papa III. natione Romanus de gente Vrſinorum, qui cœpit anno Domini MCCLXXVII. & palatium apud S. Petrum conſtruxit, fecit in Eccleſijs Vrbis amoueri Antiphonarios, Gradualia, Miſſalia, & alios libros officij antiquos quinquaginta, & mandauit vt de cætero eccleſiæ Vrbis vterentur*

libris

libris & Breuiarijs Fratrum Minorum, vnde hodie in Roma omnes libri ſunt noui & Franciſcani. Hæc Radulfus, qui omnia quæ ſpectant ad Romanos ritus diligentiſſimè inueſtigauit, eorumque vindex acerrimus fuit.

CAP. VIII.

De Liturgijs Apoſtolorum. Exploditur à Lindano edita ſub nomine Petri. Dubiæ fidei eas eſſe, quæ Matthæo & Marco tribuuntur. Aſtruitur Liturgia Iacobi. Cuius æui cenſeantur Conſtitutiones Apoſtolicæ, & in eis deſcripta Clementis Miſſa. De Liturgia à Dionyſio tradita. Anceps de eo iudicium.

Eccleſias ab Apoſtolis inſtitutas formam aliquam & ritum offerendi Sacrificium ab iiſdem accepiſſe nemo opinor inficias ierit, cui nota ſit ſacrificij cum religione inſeparabilis & intrinſeca connexio. An verò Liturgiæ, quæ nomine quorumdam Apoſtolorum inſcriptæ circumferuntur, legitimæ ſint, diſquirendum nunc eſt. Et primò quidem occurrit illa, quam Petri Apoſtolorum Principis inſcriptione inſignitam circa finem ſuperioris ſeculi grecè, & latinè edidit ex Codice M.SS. Cardinalis Sirleti, & notis illuſtrauit vir doctus Guilelmus Lindanus, addiditque pro ea Apologeticon multa eruditione refertum. Sed qui ipſum accuratè perlegerit, mecum fatebitur nihil aliud ex eo concludi, niſi quod Petrus ſeu voce, ſeu ſcripto, Eccleſię primum Antiochenę, deinde Romanæ Liturgiam aliquam tradiderit. Quod verò iſta, quam Sirletum in Apulia reperiſſe ait, ea ipſa ſit, nec ille probat, nec vllus credet, qui nouerit verum à falſo, & proprium ab alieno diſcernere. Si enim hæc Miſſa verè eſt Principis Apoſtolorum, quomodo Romana Eccleſia, quæ eius lipſana & epiſtolas inter tot perſecutionum procellas vſque in præſentem diem ſolicitè conſeruauit, hanc egregiam ſacrificandi formulam neglexit? Cur nullum eius veſtigium extitit per mille quingentos & amplius annos apud Orthodoxos ſcriptores? Vbi tanto tempore delituit, & vnde emerſit? Nempe in Apulia, quæ olim magna Græcia, reperta eſt, *pulcherrima calographia deſcripta*, vt Lindanus ait cap. 9. Apologiæ, *vt impreſſam non pauci ſpectatores iudicarint*. At ex hoc liquet iſtud exemplar recentiori manu ſcriptum fuiſſe, & fortaſſis idem qui ſcripſit, compoſuit, cum nulla præſertim fiat mentio antiqui Codicis, ex quo deſcriptum ſit. Detegit quoque impoſturam Canon Romanus, prout hodie I.

die in vſu eſt, eidem inſertus, quem à quodam Scholaſtico compoſitum, vt ait Gregorius Magnus *Lib.7.Ep.64.* & ab aliquot Pontificibus auctum ſuo loco demonſtrabimus. Sunt in ea quædam orationes ex libro Sacramentorum Gregorij, eſtque conſarcinata ex Miſſa latina, & ex Liturgijs Iacobi, Baſilij, & Chryſoſtomi. Quibus ritè perpenſis, ea mihi ſuſpicio in mentē venit, præterito ſeculo ſcriptam fuiſſe ab aliquo Sacerdote Italo-græco, vel exercitij gratia, vel vt Græcam Liturgiam, de cuius nimia prolixitate ſæpe Romæ conqueſti ſunt, ad hanc breuiorem formam redigeret. Nomen autem Petri ei præfixit, vel quia Canon Romanæ Eccleſiæ, cuius Petrus fundator fuit, præcipua eius pars eſt; vel vt ei auctoritatem tanti nominis interpoſitione conciliaret. Narrat Lindanus breuiſſimam Petri Liturgiam apud Franciſcum Turrianum extitiſſe, ſed ea nuſquam comparuit.

II. Extant etiam Matthæi & Marci Euangeliſtarum nominibus Liturgiæ, quas, cum pleriſque, inter dubiæ fidei ſcripta recenſeo. Illa Aethiopum, hæc Alexandrinorum dicitur eſſe: Matthæum enim fidem in Aethiopia prædicaſſe aſſerit Romanum Martyrologium; Marcus verò Alexandrinæ Eccleſiæ primus Antiſtes fuit. Et illa quidem vnde primum prodierit, neſcio: hæc Sirleti manu obſtetricante educta eſt in lucem ex vetuſto Codice Monaſterij Roſſanenſis in Calabria Ordinis S. Baſilij, ex quo idem Sirletus eam deſcribi curauit, miſitque Pariſios Ioanni à S. Andrea eius eccleſiæ Canonico, atque ibidem græcè, & latinè edita fuit. De illa altiſſimum vbique ſilentium eſt: hanc commemorat & veluti Pſeudepigrapham reijcit ſeculi XII. Scriptor Theodorus Balſamon *Reſp. 1. ad Marcum Patriarcham, & ad Can. 32. Concilij Trullani.* Nicolaus Methonenſis in *libello ad eos qui hæſitant* ait, Marcum Liturgiam Eccleſiæ Alexandrinæ tradidiſſe, quod & alij aſſerunt, & nos vltrò fatemur: an verò iſta, quæ ad nos peruenit, ipſa ſit, quam Marcus ſcripſit, res in ambiguo eſt, deficientibus per multa ſecula veterum Patrum atteſtationibus.

III. His ergò reiectis, vel in quæſtione relictis, de Liturgia Iacobi fratris Domini Hieroſolymorum Epiſcopi omnium celeberrima paulò fuſiùs differendum eſt. Scripſit de illa erudititiſſimam epiſtolam ad Bartoldum Nihuſium Leo Allatius in eius Symmictis editam pag. 176. qua eam ab hæreticorum oppoſitionibus vindicat, & prolatis Antiquorum teſtimonijs genuinum Iacobi fœtum eſſe demonſtrat. Magni autem ponderis ad eius veritatem ſtabiliendam, in primis eſt perpetua Eccleſiæ Græcæ traditio, quæ illam ſemper vt legitimam agnouit. Conſentiunt Græcis Syri, qui teſte Abrahamo Ecchelenſi in notis ad Hebedieſu de Scriptoribus Chaldaicis pag. 135. aſſerunt S. Iacobum primum omnium Liturgiam ſcripſiſſe, & ad eius normam cæteras inſtitutas fuiſſe: idque confirmat Abraham, Ioannis Maronis, qui intra ſextum & ſeptimum viuebat ſeculum, aliorumque Antiquiorum teſtimonio, qui in eius Liturgiæ Commentarijs affirmant hanc traditionem ad ipſos per manus deductam

à tem-

à tempore Apoſtolorum. Accedunt traditioni eiuſdem exemplaria in vetuſtiſſimis Codicibus exarata, & ex ea veterum Patrum excerptæ apud Allatium auctoritates ad Catholicæ fidei dogmata comprobanda. Synodus Trullana c.32. eius teſtimonio vtitur, vt refellat eorum errorem, qui ſolam aquam in Sacrificio offerebant. Manuel Malaxus *in Homocanone cap.* 220. eam in vſu fuiſſe ait vſque ad tempora Baſilij Magni: eiuſque meminit Proclus *in Tract. de traditione Diuinæ Liturgiæ*, & Cyrillus Hieroſolymitanus multa ex ea tranſtulit in quintam Catecheſim myſtagogicam. Varias adhibent machinas ad eam abolendam Sectarij, ſed omnem ipſorum conatum irritum eſſe facilè oſtendam. Aiunt reperiri in ea vocem *Homouſion* ante Concilium Nicænum ignotam: vocem quoque *Theotocos* in Concilio Epheſino repertam. Atqui id temerè & falſò ab illis dicitur. Nam Athanaſius *in Libro de Decretis Concilij Nicæni* auctores profert qui nomine *Homouſij* ante ipſum Concilium vſi ſunt. Theodoretus item *Lib. 1. hiſt. Eccl. cap.* 13. eam vocem non eſſe nouam ait, neque à Patribus Nicçæ congregatis inuentam, ſed à maioribus receptam. Et vt alios ſileam, ipſemet Euſebius Cæſarienſis Arianæ factionis propugnator hoc idem aſſerit apud Theodoretum ibidē, & apud Socratem *Lib.* 1. *Cap.* 5. Simili modo ante Concilium Epheſinum B. Virginem *Theotocon*, ideſt Dei Genetricem nuncupatam Euagrij teſtimonio euincitur, qui *Lib.* 1. *hiſt. Cap.* 2. Neſtorium reprehendit, quod hanc vocem à multis ſpectatiſque Patribus vſurpatam reiecerit: cui conſentit Theodoretus *lib. 4. hæret. fabul. cap.* 12. dicens, antiquiſſimos fidei Orthodoxæ Prædicatores iuxta traditionem Apoſtolicam Matrem Domini *Deiparam* nominaſſe & credidiſſe. Aiunt inſuper *Triſagion* & *Doxologiam* recentioris æui eſſe, atque inde concludunt perperam tribui Iacobo hanc Liturgiam, in qua iſta reperiuntur, ſed nugas agunt, nam *Hymnus ter Sanctus* Iſaiæ cap. 6. legitur; & Glorificatio Sanctiſſimæ Trinitatis ab Apoſtolis emanauit, qui cum credentes baptizarent in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti, eos docuerunt Patri & Filio & Spiritui Sancto ſolemnem *Doxologiam* decantare. Aiunt denique alia quædam in ea eſſe, quæ recentiorum ſunt. Hoc probandum ipſis erat; aiunt enim illi, nos negamus. Sed vltro concedamus nonnulla addita à recentioribus, vt in ſimilibus fieri ſolet, an idcircò abijcienda omnia velut ſpuria, illa etiam quæ genuina ſunt? An ideò Pentateuchum Moyſi tribuendum non erit, quia in fine Deuteronomij ipſius mors & ſepultura ab alio ſcriptore addita eſt? Non eſt hominis ſani ſic argumentari. Nihil igitur officiunt Iacobi Liturgiæ Nouatorum obiectiones. Eam ipſi temerè explodunt, nos veterum teſtimonio nixi amplectimur & approbamus.

Duodecim Apoſtolorum nomine duas extare Liturgias apud Orien- IV.
tales ſcribit Abraham Ecchellenſis in notis præcitatis. Liturgiæ quoque S. Barnabæ meminit Alexander Monachus in eius vita apud Metaphraſtem. Hæc autem perijſſe creditur, illas non vidi. Recenſeri item

poteſt

poteſt inter Apoſtolicas ſancti Clementis Romani Liturgia in Libro Conſtitutionum deſcripta & ab Apoſtolis accepta, vt ille ait, à qua paucis me expediam. Teſtimonium de illa perhibet Proclus Initio tract. *de traditione Miſſæ* aſſerens B. Clementem Apoſtolis dictantibus eam ediſſe: cuius ſententiæ adhærent Baronius anno 102. num. 23. Bellarminus *lib. de Scriptorib. Eccleſiaſticis*, & alij, qui eam legitimam eſſe putant, ſed auctam à ſucceſſoribus. Sicut enim formulam Symboli ab Apoſtolis traditam Patres deinde auxerunt, vt fidei myſteria clariùs exprimerent: ita Liturgiæ ab illis prout ferebant tempora contextæ, ab alijs poſtea amplificatæ fuerunt. Alij tamen non infimi ſubſellij ſcriptores, qui negant Clementem Apoſtolicarum Conſtitutionum auctorem eſſe, ab eo conſequenter Miſſam abiudicant, quæ pars illarum notabilis eſt. Photius Cod. 112. tria capita ipſis Conſtitutionibus opponi ait, ſed quæ facilè dilui poſſint. Epiphanius hæreſi 70. num. 10. citat librum Conſtitutionum Apoſtolicarum, tum ait. *Qui Liber tametſi dubiæ apud nonnullos fidei ſit, non eſt tamen improbandus; Nam in eo quæ ad Eccleſiæ diſciplinam attinent omnia comprehenduntur; neque quidquam aut in fide ac Catholica profeſſione deprauatum, aut Eccleſiæ adminiſtrationi ac decretis contrarium continent.* Sed has Conſtitutiones quas Epiphanius citat, diuerſas videri ab his quæ octo libris comprehenſæ circumferuntur, obſeruat Petauius in ſuis Animaduerſionibus: quædam enim illarum ſententiæ ab Epiphanio citatæ in vulgatis non extant. At hæc Petauij coniectura eſt, qua non obſtante haud improbabile exiſtimo eaſdem eſſe, ſed interpolatas, & aliquibus in locis vel librariorum incuria, vel hereticorum fraude deprauatas. Quidam putant ad eas alludere Dionyſium Alexandrinum in epiſtola quam refert Euſebius lib. 7. cap. 7. in qua nihil prorſus deprehendo, quod ad Clementem referri poſſit. Quicquid autem ſit de Auctore harum Conſtitutionum, certum apud omnes & exploratum nunc eſt, quod ſi ab Apoſtolis immediatè dictatæ non fuerunt, Concilio tamen Nicæno antiquiores ſunt, & in his continetur diſciplina Eccleſiaſtica, qua Orientalis Eccleſia ſub Ethnicis Imperatoribus ante Magnum Conſtantinum regebatur, vt vir eruditiſſimus Ioannes Morinus docet *Parte 2. de ſacris Ordinat. pag.* 20. Cui adſtipulatur Ioannes Fronto in prænotatis ad Kalendarium Romanum §. 5. Petrus item de Marca *lib. 3. Concordiæ cap.* 2. eius libri Auctorem ſaltem ſeculo tertio floruiſſe ait, idque omnibus hodie perſuaſum eſſe. Eſt igitur Miſſa Clementis antiquiſſima, eiuſque teſtimonio ſæpius vtar, ſi non præcisè vt ab Apoſtolis editæ, & à ſucceſſoribus auctæ, quod valde probabile eſt; ſaltem vt à Patribus ſecundi vel tertij ſeculi vſurpatæ.

V. Illam denique Apoſtolicam Liturgiam plerique exiſtimant, quam Dionyſius magnifico ſtylo deſcribit Cap. 3. *eccleſ. Hierarchiæ*. Si enim iſte Areopagita fuit, Athenarum Epiſcopus, & S.Pauli diſcipulus; Sacrificij ritum & ceremonias ipſum ab eo accepiſſe, à quo fide imbutus

fuerat

fuerat, rationi conſentaneum videtur. At inſurgunt multi ex aduerſo; & multa obijciunt, quibus probare conantur non eſſe Dionyſij Areopagitæ opera, quæ illi tribuuntur, ſed alterius recentioris. Aiunt ipſum nunquam ſe Areopagitam aut Epiſcopum nominare, cum tamen non defuerint illi occaſiones hos ſibi titulos tribuẽdi. Cap. 7. Eccl. Hier. Millenariorum hæreſim confutat, quæ circa annum Chriſti 120. exorta eſt. Cap. 6. eiuſdem libri Monachorum ſolemnem conſecrationem refert, aſſerens eos multò antiquiores fuiſſe, quam ipſe fuerit. *Hinc Sancti* inquit, *Præceptores noſtri diuinis eos appellationibus ſunt proſecuti*. De his tamen apud ſcriptores primi & ſecundi ſeculi nulla diſtincta mentio reperitur, ſed de ſolis Deo dicatis Virginibus: neque ſi fuerunt tunc Monachi, credibile videtur, illius ſeculi perſecutionibus & alijs circumſtantijs attentis, eos tot ceremonijs fuiſſe ab epiſcopis Deo dicatos. Cap. 7. cœl. Hierarch. & c. 1. de Diu. nominibus Deum *Triſhypoſtaton* vocat, ſuntque illi tres perſonæ *tres hypoſtaſes*, eâque voce vtitur tanquam ſuo tempore vſitata; cum tamen conſtet hoc nomine Græcos primùm vſos poſt Concilium Alexandrinum anno 362. celebratum, repugnantibus Latinis, vt ex Hieronymo conſtat epiſt. 57. Cap. vltimo eccl. Hier. de infantium baptiſmo, eiuſque circumſtantijs agens, quas Ethnici irridebant, ſe id ſcribere ait, quod diuini Pontifices ab antiqua traditione edocti vſque ad ipſum produxerunt. Qui ſunt autem hi Pontifices, quæ antiqua traditio, ſi hic fuit Areopagita Pauli diſcipulus? Plura de his Morinus *lib. de ſacr. ordinat. Præf. in ritus Ordinationum traditos à Dionyſio*. Omitto magis vulgatas obiectiones, vt quod de illo ſiluerint antiqui Patres, Euſebius præſertim & Hieronymus: quod à ſeculo Apoſtolorum ſtylus abhorreat, grandiloquus, inuſitatæ, ac in rebus etiam facilibus dithyrambos ſupergrediens: quod ea ſcripta hominis videantur, qui in otio & pace ſenuerit: quod nullum in illis veſtigium appareat perſecutionum & calamitatum, quibus primi ſeculi Eccleſia vexabatur: quod ſacrorum rituum pompa & apparatus, templorumque maieſtas, & magnificentia, ſicut ab eo deſcribuntur, naſcenti Eccleſiæ & Sacerdotibus, ſæuientium tyrannorum metu, ſecretò celebrantibus non conueniant: & alia eiuſdem generis, quæ apud alios legi poſſunt. His verò oppoſitionibus, qui hæc opera Areopagitæ vindicant, acerrimis & prolixis diſſertationibus reſpondent; ſed quam plenè, & quam ſolidè, viderint doctiores: neque enim tanti me facio, vt quæſtionem inter viros doctos diu agitatam, & perplexis hinc inde difficultatibus intricatam dirimere, vel componere auſim. Mota hæc lis erat ante annos octingentos viuente Photio, qui cod. 1. ſuæ Bibliothecæ Theodori Presbyteri librum de hac controuerſia à ſe lectum refert, ſed non exprimit tempus quo ille ſcripſit. Per me igitur cuique licebit, cui maluerit, parti adhærere, nam qui Apoſtolico ſeculo vixiſſe contendunt, propoſito noſtro magis fauent; qui poſterioris æui fuiſſe volunt, fateri tamen debent cir-

ca finem quarti ſeculi vixiſſe, ante annos ſcilicet mille trecentos, quod ad conciliandam Dionyſij ſcriptis venerationem & auctoritatem ſatis eſt. Vnus fortaſſis fuit ex profeſſoribus Platonicæ Philoſophiæ, qui in ſchola Alexandrina, circa finem quarti ſeculi vel initio quinti, ſapientiæ laude floruerunt; Chriſti verò fidem amplexus, doctrinam qua prius imbutus fuerat retinuit: nulla enim eius pagina legi poteſt, in qua non appareant phraſes, axiomata, & idiotiſmi Platonicorum. Iacobus Billius *Sacrarum obſeruationum lib.* 1. *cap.* 23. oſtendit apud Gregorium Nazianzenum quædam reperiri mutata à Dionyſio, ſed vereor ne ex præiudicata opinione id quod ſibi probandum erat, tanquam certum poſuerit, Dionyſium ſcilicet, vtpotè Pauli diſcipulum, Nazianzenum præceſſiſſe; dicent enim qui contrariæ ſunt ſententiæ, Dionyſium potius ea à Gregorio accepiſſe. Sermo quoque extat inter opera Ioan. Chryſoſtomi de Pſeudoprohetis & falſis Doctoribus editus à Gerardo Voſſio, in quo hæc verba leguntur, *Vbi Dionyſius Areopagita volucris Cœli?* Sed plerique viri docti hunc ſermonem Pſeudepigraphum putant. His ergò omiſſis tanquam incertis, id breuiter referam quod indubitatum & ab omnibus conceſſum eſt; primam ſcilicet mentionem Dionyſij Areopagitę eiuſque operum, quæ ad noſtram notitiam peruenerit, factam fuiſſe in Collatione habita Conſtantinopoli in Palatio Iuſtiniani Imperatoris anno 532. inter Catholicos & Seuerianos, ſiue Acephalos, in Collatione ſecundæ diei: ſiquidem in eo congreſſu ab hereticis citata, & ab Orthodoxis tanquam ſpuria repudiata fuerunt. Sed cum poſtea matura conſideratione agnouiſſent eorum librorum in fide ſoliditatem, & admirabilem doctrinam, eos amplexi ſunt, & tributum Areopagitę nomen auctori permanſit. Primi inter Græcos, qui Dionyſium Areopagitam cum laude citarunt, fuere Leontius *lib. de Sectis Act.* 3. *& Lib.* 2. *contra Neſtorium & Eutichetem*: & Anaſtaſius Sinaita *Lib.* 7. *Anagogic. contempl. in Hexaëmeron*, qui ambo Iuſtiniano imperante viuebant. Inter Latinos primus fuit Gregorius Magnus hom. 34. quem plures deinde ſequuti ſunt. Lis autem de Auctore tunc nulla erat, poſtea à Criticis ſeptimi vel octaui ſeculi excitata fuit, quorum argumentis reſpondit Theodorus relatus à Photio Cod. 1. Atque vtinam aut ille extaret, aut epitomen reſponſionum eius Photius excerpſiſſet, forſitan enim ſolidas Dionyſij vindicias haberemus.

CAP.

CAP. IX.

De varijs Ritibus Eccleſiæ Orientalis. Cur noua Liturgia à Baſilio Magno compoſita. De Liturgia Chryſoſtomi. Quæ gentes lingua Illyrica Miſſas agant. De Colchis, Iberis, Albanis, Melchitis, Neſtorianis, Iacobitis, Coptis, Aethiopibus, Maronitis, eorumque Liturgijs. Hymnus S. Ephram. Plurimas eſſe apud Orientales Liturgias.

PLurimæ nationes, quæ Chriſti fidem profitentur, per Orientem diſperſæ ſunt, non tam locorum interuallo à nobis diſſitæ, quam lingua, moribus, & rituum diuerſitate. De ſingulis ſtrictim agendum: licet enim multæ ab Eccleſiæ communione præciſæ ſint, omnes tamen nobiſcum vnanimiter conueniunt in ſubſtantia Sacrificij, & in his omnibus quę Fides Orthodoxa de tanto myſterio credenda proponit; in modo tantum & ritu offerendi diſcrepantes. A Græcis ordior, qui quondam per Orientem longè latèque dominati ſunt. Habent illi Iacobi Apoſtoli Liturgiam, qua diu vſi ſunt, donec Baſilius Magnus diuino edoctus magiſterio ſuam compoſuit. De illa actum eſt ſupra. Hanc verò commendat Proclus in ſępe laudato opuſculo *De traditione diuinæ Miſſæ*, Trullana Synodus can. 32. Leontius *lib. 3. adu. Neſtorium*, & alij Patres Græci quàm plurimi. Cauſam verò, qua motus fuit Baſilius ad nouum offerendi Sacrificij ordinem componendum, hanc tradit Proclus, quia Miſſam à Iacobo editam, fidei feruore deficiẽte, homines terrenis negotijs immerſi nimiæ prolixitatis accuſabant, quare ſalubri vſus conſilio eam in compendium redegit. *Magnus*, inquit, *Baſilius hominum ſocordiam & in deterius prolapſionem conſpicatus, ac proinde longinquitate productæ Miſſæ pertæſos; non quod ipſe ſuperuacaneum quidquam vel nimis longius productum in ea fore arbitraretur, ſed vt pariter tum ſimul orantium, tum audientium ignauiam ex longo illo temporis interuallo præcideret, breuiorem recitandam tradidit.* Ipſa autem Baſilij Vita inter opera Amphilochij aliam profert cauſam his verbis. *Poſtulauit à Deo*, poſtquam Epiſcopus ordinatus fuit, *quò ſibi gratiam & ſapientiam & intellectum concederet, vt ſuis ipſe verbis incruentum Deo ſacrificium offerret, vtque in ipſum Spiritus Sancti aduentus fieret. Poſt ſex autem dies adſtans Dominus in viſione cum Apoſtolis, pane & vino in ſacro altari propoſitis, Baſilium excitauit dicens, ſecundùm petitionem tuam repleatur os tuum laude, vt tuis ipſe verbis incruentum ſacrificium offeras. At ille non ferens oculis viſionem ſurrexit tremebundus, accedenſque* I.

denſque ad ſacrum Altare cœpit dicere, ita in charta ſcribens: Repleatur os meum laude, vt cantem gloriam tuam Domine Deus noſter, qui nos creaſti, & duxiſti ad hanc vitam, *ac reliquas ſacræ Liturgiæ preces. Poſt precum verò finem eleuauit panem, intensè orans & dicens*, Attende Domine Ieſu Chriſte Deus noſter de ſancto habitaculo tuo, & veni ad ſanctificandum nos: *& quæ ſequuntur*.

II. Iacobus Goar vir doctus, ſacrorumque rituum peritiſſimus in Græcorum Euchologio pag. 185. ex gemino fine, quem ſibi Baſilium in edenda Liturgia præfixiſſe aſſerunt Proclus & Auctor vitæ, geminam quoque ab ipſo diuerſis temporibus ſcriptam fuiſſe ſuſpicatur. Vnam prolixiorem, quo diutius Deo vacaret, alteram breuiorem, nè Populo & ipſis ſacris miniſtris tœdium pareret: & hanc putat Goar poſteritati traditam, omniumque conſenſu approbatam. At quicquid ſit de hac coniectura, illud certiſſimum eſt duplicem extare Baſilij Liturgiam, vnam è
I. græco translatam, quæ incipit, *Dominus Deus noſter, qui cæleſtem panem, vniuerſi mundi nutrimentum, Dominum noſtrum & Deum Ieſum Chriſtum Saluatorem & Redemptorem & Benefactorem nos benedicentem & ſanctificantem miſiſti, ipſe benedic hanc propoſitionem, & eam ſuſcipe in ſupercæleſti tuo altari*: Alteram ex Syriaco ſermone ab Andrea Maſio Latinè redditam, quæ *Anaphora* inſcribitur, & ſic incipit: *Aeterne Deus, qui in principio homines creaſti ad immortalitatem*: & hæc à græca in multis diuerſa eſt, & multò breuior. His accedit tertia à prædictis etiam differens, quam Victorius Scialach Maronita ex vetuſto Codice linguâ Aegiptiacâ cum Arabicâ interpretatione ſcripto in latinum tranſtulit, quæ Bibliothecæ Patrum inſerta eſt, & ab hac oratione exorditur, *Domine qui noſtri corda omnium*. Ipſa quoque græca exemplaria diſſimilia eſſe agnoſcit Goar, adeò vt difficile ſit iudicare quinam ſit purus & germanus Baſilij textus. Obſeruauit hanc diuerſitatem prædictus Scialach, eiuſque reddidit hanc rationem; quod ſicut Latini & Græci Antiſtites in ſuis Liturgijs, quas ab Apoſtolis acceperunt, multa vel addiderunt vel immutarunt; idem etiam ab Alexandrinis & Aegyptijs par eſt credere prò temporum opportunitate factitatum. Nemo ſe continuit intra terminos à Maioribus conſtitutos, ſed quiſque addidit quæ ſibi aptiora viſa ſunt ad excitandam in ſe & in alijs pietatem: Porrò Miſſa Baſilij certis dumtaxat diebus vtuntur Græci, in Dominicis ſcilicet ſanctæ & magnæ Quadrageſimæ, dempta Dominica Palmarum; in ſancta & magna Feria quinta, in magno Sabbato, in Vigilia Natiuitatis Chriſti & Epiphaniæ, & in die feſto ipſius Baſilij.

III. Reliquo anni tempore Liturgia Chryſoſtomi vtuntur, qui nouæ formulæ componendæ manum admouit eâdem qua Baſilius ratione impulſus, vt B. Proclus eius diſcipulus, & in throno ſucceſſor affirmat, ſic in eodem opuſculo ſcribens. *Haud verò multò poſt* Baſilium *Pater ille noſter aurea præditus lingua Ioannes de ouium ſalute, vt paſtorem decet, ſtrenua*

cura

cura ſolicitus, naturæ humanæ ſocordiam ignauiamque reſpiciens, fibras omnes ac radices ſathanici prætextus huius prorſus voluit euellere. Et idcirco multa præcidit,& conciſiori preſſiorique oratione Sacrum conficiendum ſtatuit, ne ſenſim homines, qui libertatem quandam & inertiam, quam maximè complectuntur, fallacibus aduerſarij rationibus decepti ab eiuſmodi Apoſtolica hac & diuina abſterriti traditione eam omitterent, quemadmodum hoc ipſum multis, variis ſæpe in locis, accidiſſe ad hanc vſque diem deprehendimus. Hanc Chryſoſtomi Liturgiam edidit in ſuo Euchologio Iac. Goar, & cum pluribus tam impreſſis quàm M. SS. exemplaribus contulit, diſcuſſit, & notis illuſtrauit adeò copioſè & eruditè, vt nihil eius diligentiæ addi poſſit. Excerpſit quædam Chryſoſtomus ex Baſiliana, & in ſuam tranſtulit: plura deinde ab alijs àddita, & pro cuiuſque nutu inſerta ſunt, vnde maxima exemplarium varietas emanauit.

Aliæ nationes ſunt, quæ quamuis alterius linguæ ſint, Græcorum tamen ritibus adhærent; Roxolani in primis ſeu Moſcouitæ, qui cum Epiſcopi Græci & ſchiſmatici prædicatione à cultu idolorum ad Chriſti fidem conuerſi fuerint, ab eodem Græcorum ritus acceperunt & adhuc retinent, ſermone Illyrico. Hos panem ordeaceum in Miſſa offerre & conſecrare ſcribit, neſcio qua fide, Ioannes Faber Viennenſis Epiſcopus *Tract. de eorum Religione*. Ijdem ritus eàdem linguâ in vſu ſunt apud Chriſtianos Tartaros circa Tauricam Cherſoneſum, apud Circaſſos, & quaſdam Ponticas nationes: itemque in Seruia, Myſia, Boſnia, Bulgaria, Ruſſia minori Regi Poloniæ ſubiecta, in Volhinia, Podolia, & parte quadam Lituaniæ, & in alijs finitimis regionibus. In Iſtria verò, in Liburnia, & in Dalmatia littorali, Miſſa & alia officia linguâ quoque Sclauonica celebrantur, ſed ritus Romanus eſt. Cœpit autem hæc lingua in ſacris Eccleſiæ functionibus audiri ſeculo nono, quo Moſcouitas Chriſtianæ religioni nomen dediſſe ſub imperio Baſilij Macedonis oſtendit Baronius in Appendice Tomi VII. *de Ruthenis à Sede Apoſtolica receptis*; licet alij id ſeriùs contigiſſe putent propè finem ſeculi decimi, imperantibus Baſilio iuniore, & Conſtantino. Eodem ſeculo nono S. Methodius Morauiæ Apoſtolus vixit, qui literis Sclauonicis à Conſtantino quodam Philoſopho repertis eam gentem inſtruxit, Deique laudes decantare docuit: tum Ioannes VIII. Romanus Pontifex *Epiſt.*247.*ad Sfentopulchrum Moraniæ Comitem ſcripta anno* 880. Miſſas in ea prouincia linguâ Sclauonica cantari permiſit, dummodo Euangelium prius Latinè, deinde Sclauonicè legeretur. Narrat Thomas Archidiaconus Spalatenſis in hiſtoria Epiſcoporum Salonitanorum editâ à Ioanne Lucio cap. 16. tempore Alexandri II. à Legato Apoſtolicæ Sedis coactam Synodum omnium Prælatorum Dalmatiæ & Croatiæ, in qua ſtatutum eſt, ne quis de cætero in lingua Sclauonica præſumeret diuina Myſteria celebrare, niſi tantum in Latina & Græca. Idem ſtatuit Gregorius VII. Alexandri Succeſſor *lib.7. epiſt.*11. ad Vratiſlaum Bohemiæ Ducem ſic ſcribens. IV.

Quia

Quia Nobilitas Tua poſtulauit, quod ſecūdum Sclauonicam linguam apud vos Diuinum celebrari annueremus officium, ſcias nos huic petitioni tuæ nequaquam poſſe fauere. Et paulò poſt. *Vnde ne id fiat auctoritate B. Petri inhibemus, Teque ad honorem omnipotentis Dei huic vanæ temeritati viribus totis reſiſtere præcipimus.* In prouincijs tamen ſupra nominatis dudum recepta conſuetudo præualuit.

V. Vtuntur item Græcis ritibus Colchi & Iberi, inter mare Caſpium & Pontum Euxinum ſiti, nunc Mengrellenſes & Georgiani dicti, ſuo quiſque idiomate. Horum mores & hæreſes fusè deſcribit Clemens Galanus, qui eas regiones perluſtrauit, *Parte 1. Conciliationis Eccleſiæ Armeniæ cum Romana cap. 12.* In eodem Iſthmo inter Iberiam & mare Caſpium ſita eſt Albania, quæ Armeniorum ſequitur ritus. Alia eſt Albania in Europa, quæ ad mare Ionicum vergit, & Illyrico ſiue Dalmatiæ iungitur, atque etiam Epirum complectitur, habetque proprium idioma ab Illyrico & Græco diuerſum, quo gentes illæ ſacra peragunt ritu græco. Inter Orientales multitudo numeroſa Chriſtianorum eſt, qui à quibusdam *Græci-Arabes*, ab alijs communiter *Melchitæ* vocantur. Horum vulgaris ſermo Arabicus eſt, ſed in ſacris græco vtuntur, græcę enim opinionis & ritus ſunt; atque ideo *Melchitæ* ſiue Regij & Imperiales nuncupati fuerunt, quia edictis Imperatorum obedientes Chalcedonenſe Concilium receperunt, & in hoc differunt à Neſtorianis & Iacobitis. Ipſi verò Neſtoriani & Iacobitæ per Syriā, Aſſyriam, Perſidem, & Indiam, aliaſque finitimas Aſiæ regiones ingenti numero diſſeminati, proprias habent Liturgias ſermone Chaldaico, non multum à Græcis diſcrepantes, in quibus Neſtoriani Neſtorium & Theodorum Mopſueſtenum; Iacobitę autem Dioſcorum & Eutychen tanquam Sanctos inuocant & venerantur. Noti ſunt eorum errores, nec opus eſt in his recenſendis immorari. Alij ſunt Iacobitæ Aegyptij, quos Cophtos, ſeu Coptos incerta deriuatione vocamus, forſitan à Copto non incelebri ſuperioris Aegypti ciuitate, cuius Strabo, Plinius, & Ptolemæus mentionem faciunt. Iſtis peculiaris eſt Liturgia linguâ Cophticâ, quam Athanaſius Kircherius in Prodromo Copto veterem Aegyptiacam eſſe docet, contradicente Ioanne Grauio, qui in deſcriptione Pyramidum Aegyptiarum Græcam corruptam eſſe contendit.

VI. Copticæ ſimilem Miſſam habent Aethiopes ſiue Abaſſini, vtraque enim Eccleſia Aegyptia & Aethiopica à Patriarcha Alexandrino ritus Coptici olim adminiſtrata, & ijſdem ferè ceremonijs imbuta fuit. Officia diuina linguâ Aethiopicâ celebrant, quæ tamen à populari diuerſa eſt. In Lexico Aethiopico Iobi Ludolfi edito Londini poſt Epiſtolam præliminarem Io: Michaelis Vvanslebij extat Indiculus librorum M.SS. Aethiopicorum, quorum primus eſt *Liber Liturgiarum*, in quo ſunt decem Liturgiæ ſic inſcriptę. 1. Sancti Ioannis Euangeliſtę. 2. Trecentorum decem & octo Patrum Orthodoxorum. 3. Sancti Epiphanij Orthodoxi.

4. S. Ia-

4. Sancti Iacobi Syracenſis. 5. Sãcti Ioannis Chryſoſtomi. 6. Cuiuſdam innominati. 7. Sanctorum Apoſtolorum. 8. Sãcti Cyriaci. 9. Sancti Gregorij. 10. Sancti Dioſcori Patriarchæ Alexandrini, impij ſcilicet illius, qui in Cõcilio Chalcedonenſi damnatus fuit, quem Aethiopes illius erroribus imbuti vt ſanctum colunt. Edita eſt eiuſdẽ Dioſcori Liturgia in fine huius Codicis linguâ Aetiopica cum Latina interpretatione prædicti Vvãſlebij. Sed non eſt integra, nam multę orationes primis dumtaxat verbis initialibus indicantur, integræ verò reperiuntur in Liturgia Aethiopica editâ Romæ ſimul cum nouo Teſtamento. Multa etiam deeſſe arbitror, nam breuiſſima eſt, & non niſi fragmentum prolixioris Liturgię, quales eſſe ſolent apud Orientales. Sic incipit, *A ſeculo & vſque in ſeculum eſt Dominus in regno ſuo, Dominus in Trinitate, Dominus in Diuinitate ſua. Antequam aurora & diluculum, antequam dies & noctes eſſent, antequam crearentur Angeli, fuit Dominus in Regno ſuo: Antequam expanderentur Cæli, & antequam appareret facies Aridæ, & antequam germinarent herbæ, fuit Dominus in Regno ſuo. Ante Solem, & Lunam, & Stellas, & ante circuitus luminarium, fuit Dominus in regno ſuo. Antequam animalia quæ repunt, antequam aues quæ volant, & antequam belluæ maris eſſent, fuit Dominus in Regno ſuo. Antequam crearetur homo ad imaginem, & ſimilitudinem eius, & antequam transgrederetur præceptum, fuit Dominus in Regno ſuo. Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto in ſecula ſeculorum.* Dicit Diaconus, *Pro beato* &c. eſt oratio pro ſtatibus Eccleſiaſtico, Politico, Oeconomico, quæ hic deeſt, & habetur in ea quę Romæ edita eſt. Sacerdos. *Audiat Cælum & auſcultet Terra, & contremiſcant fundamenta Fortium: Beneplacito Patris ſui deſcẽdit ad* (monet hic interpres hiatum eſſe in M.S.) *Peregrinus fuit. In virginitate immaculata Deus natus eſt. In cauernã pecudũ illatus eſt. Munera Regũ ſui honoris accepit.* Et ſic breuiter cõmemorat vitã Chriſti, & ſuo ordine vltimam cœnam, & prolatis verbis conſecrationis proſequitur Paſſionem, Mortem, Reſurrectionem, Aſcenſionem, & Miſſionem Spiritus Sancti. Poſtea ait. *Illum Spiritum tuum mitte ſuper hunc Panem, & ſuper hunc Calicem. Veniat Agnus & videamus illum in caſtris, vt mactemus illum, & lætemur in illo.* Sic enim orat, ac ſi nondum peracta eſſet conſecratio. Similis autem oratio reperitur in Liturgia Gręca, quã explicabimus Lib. II. Cap. XIII. *Ne autem videatur cuiquam ex nobis, quaſi corpus hoc quod comedit, ſit corpus abſque ſanguine & ſpiritu: & dum bibit calicem hunc, quod ſit ſanguis tantum abſque corpore & ſpiritu: ſed corpus, ſanguis, & Spiritus eſt. Prout eſt Deitas eius, quæ cum humanitate vnum eſt.* Ita Blaſphemus ille, qui vnam dumtaxat in Chriſto naturam impiè aſſerebat. Demum indicantur aliquot orationes communes, & alia breui ſuperaddita terminatur hoc Fragmentum.

Armenia inter cæteras Aſiæ regiones multitudine populorum nulli VII.
ſecunda, S. Bartholomęi Apoſtoli, ac deinde S. Gregorij illuminatoris prædicatione ad Chriſti fidem conuerſa, eam diu illibatam conſeruauit,

donec

donec tandem Græciæ erroribus inquinata ab vnitate Eccleſiæ miſerabili & adhuc permanente diſſidio ſeiuncta eſt. Multa de Armeniorum religione, & hæreſibus Clemens Galanus ſcripſit tomis tribus Romæ editis de illius eccleſiæ cum Romana conciliatione. Habent & ipſi ſpecialem Liturgiam proprio idiomate, quæ ab erroribus ipſorum expurgata Romæ excuſa eſt Armenicè & Latinè typis S. Congregationis de propaganda Fide: ſed illis gentibus diſplicuit, quod in ea quædam mutata. Præter omnium Orientalium morem, Euchariſtiam in azymis conficiunt, & contra diuinam atque Apoſtolicam traditionem aquam vino non miſcent. Inter ipſos & Græcos implacabiles ſemper diſſenſiones fuerunt, ſuoſque ritus inuicem deteſtantur. Horum tamen Liturgia græcanicum ritum in pleriſque imitatur: adeò vt verba quædam græca in ea permanſerint: extat eius ſynopſis apud Caſſandrũ in Liturgicis cap. 12. Aliam etiam vidi M. S. à quodam Sacerdote Armenio in latinum tranſlatam, quæ paucis exceptis ab impreſſa Romæ non differt, & illi prorſus conuenit, quæ à Caſſandro deſcripta eſt. In Armenia maiori Naſciuanenſis prouincia ſita eſt, quæ ad veram & Catholicam fidem tempore Ioannis XXII. à B. Bartholomæo Bononienſi Ordinis Prædicatorum conuerſa ab eodem Latinos ritus accepit, quibus omnes in ea degentes linguâ Armeniâ vtuntur.

VIII. Hactenus recenſitis nationibus pauciores numero, ſed fide ac religione præſtantiores ſunt Maronitæ, Libani montis iuga, & vicinas planities incolentes. Vnde nomen acceperint, an à Maronia Syriæ ciuitate, an à S. Marone Abbate, vel potius à quodam Marone hæretico Monothelita, incertum eſt. Et ipſi quidem à Marone Abbate ſui nominis originem deriuant: ſed probabilior videtur poſterior deriuatio, de qua teſtimonium perhibet teſtis oculatus Guillel. Tyrius, qui *lib. 22. cap. 8. ſuæ hiſtoriæ* refert, eos ſuo tempore Maronis errores abiuraſſe, & deinceps Romanę Eccleſię adhęſiſſe, in cuius fide vſque in hodiernum diem conſtantiſſimè perſeuerant. De his plura Morinus *in præf. ad ipſorum ordinationes*, & ego etiam quædam breuiter tetigi *lib. de diu. Pſalmodia cap.* 18. §. 16. Arabicè loquuntur, ſed ſacras functiones peragunt linguâ Chaldaica, ſiue Syriaca. Cum Gręcis conueniunt in quibuſdam conſuetudinibus, ab ipſis verò & à reliquis Orientalibus, exceptis Armenijs, diſcrepant, quod Euchariſtiam in azymis conficiunt. Liturgiam peculiarem habent, eamque prolixam, quam vidi M. S. & in latinum conuerſam in Romano ipſorum Collegio. Gabriel Sionita in Epiſtola ad Nihuſium de nonnullis ritibus Maronitarum, inter Symmicta Leonis Allatij, in eorum Liturgijs eadem ferè contineri ait, quæ in Miſſa Latina, diuerſo tamen ordine, diuerſiſque ceremonijs. Apparet autem hic conſenſus & vniformitas, ac veluti ex diuerſis vocibus conſonantia, ſiue diſcors concordia in omnibus Liturgijs: & inde palam fit ordinem ſacrificij ab Apoſtolis traditum eſſe, & in omnem terram diffuſum.

Quam-

Quamuis enim differant diuerſarum gentium Liturgię in ſingularum partium collocatione, & in verbis, quibus Orationes concipiuntur, iiſdem nihilominus membris coaleſcunt, quæ ſunt, peccatorum ante omnia confeſſio, tum introitus ſiue quoddam quaſi proëmium, deinde Pſalmi, ac lectiones ſacræ Scripturæ, & potiſſimùm Euangelij; Symboli recitatio, lotio manuum, commemoratio & inuocatio Sanctorum, præces pro omnibus viuis & defunctis, gratiarum actio & benedictio, præter ea quæ eſſentialia ſunt, oblationem ſcilicet, conſecrationem, & communionem. Porrò hæc conſtans & perpetua omnium gentium conſpiratio nonniſi à Spiritu Sancto eſſe poteſt, cuius influxu totum corpus Eccleſiæ in pace & vnitate fouetur, & conſeruatur. Id verò Maronitis peculiare eſt, quod dum Sacerdos celebrat, Chorus ſubinde concinit hymnos quoſdam S. Ephrem Syri, qnos valde elegantes eſſe eius linguę periti teſtantur. Vnum hic tranſcribo qui lectori non diſplicebit. Sunt autem omnes verſus in textu ſyriaco ſeptem ſyllabarum.

Hymnus dum Sacerdos incenſat.

Gloria Trinitati
Perpetua atque æterna
Super incenſum hoc ſuauitatum,
Quod offerimus in honorem tuum.
Remittas in eo Domine debita noſtra,
Et dimittas in eo ſtultitias noſtras,
Et ſit in eo requies mortuis,
Ac ſpes & cuſtodia viuis.
Erigantur in eo Eccleſia,
Et cuſtodiantur in eo Monaſteria.
Multiplicetur in eo tranquillitas in terra,
Et in Regibus pax dominetur.
Mitte in eo Domine ſanitatem,
Et curationem omnibus languentibus,
Et ſurgent è lectulis
Corpora iacentia in anguſtijs.
Et ille qui fecit de labore ſuo
Indigentibus ac pauperibus
Opus gratia tua,
Habitare faciat in habitaculo eius benedictiones.
Et illorum qui attulerunt oblationes
Et primitias ad templum ſanctum,
Oblationes acceptentur,
Ac peccata dimittantur.

H *Bene-*

Benedic fruges anni,
Ac ſemina & fructus cuſtodiantur,
Et à noxijs prohibeantur.
Et edant eſurientes,
Et gratias agant tibi.
Recordamur in oratione
Super incenſum hoc ſuauitatum
Annuntiationis tuæ Domine & conceptionis,
Natiuitatis & nutritionis tuæ,
Et crucifixionis tuæ pro nobis,
Mortis & ſepulturæ tuæ,
Excitationis ac reſurrectionis tuæ,
Aſcenſionis tuæ in cælum,
Ac ſeſſionis tuæ ad dexteram,
Et totius diſpenſationis tuæ,
Quam operata eſt apud nos voluntas tua.
Et parentum ac magiſtrorum noſtrorum,
Qui fatigati ſunt, & laborauerunt, & docuerũt nos,
Et oſtenderunt nobis viam vitæ,
Vt ambularemus in ea in domum Regni.
Et mortuorum ac defunctorum,
Qui induerunt te ex baptiſmo.
Et participes feciſti eos per pietatem tuam corpore tuo,
Et ſanguine tuo ſancto.
Et omnes qui dixerunt, Recordamini noſtri
In oratione propter Dominum noſtrum,
Viſita eos Domine pietate tua.
Et per miſerationem miſericordiæ tuæ
Sit à theſauro tuo,
Per orationem benedictæ Mariæ
Matris quæ genuit te,
Et per orationem Martyrum benedictorum,
Qui interfecti ſunt propter te,
Et Sanctorum ac Iuſtorum
Qui placauerunt te odore incenſorum tuorum,
Pater, & Fili, & Spiritus Sancte,
Vnus Deus verus,
Tibi gloria, ac ſuper nos miſericordia tua,
In omni momento in ſecula. Amen.

IX. Erunt fortaſſis & aliæ gentes peculiaribus & diuerſis vtentes conſuetudinibus, ſed vt verba vſurpem Nicephori Calliſti lib. 12. cap. 34. *Valde mihi laborioſum & difficile eſſet variantes per vrbes & regiones omnes Ec-*

cle-

cleſiarum conſuetudines ennumerare & perſcribere : id enim omnino fieri nequit. Abraham Ecchellenſis in notis ad Catalogum Hebedieſu pag. 134. numerari ait apud Orientis Chriſtianas gentes ſupra quinquaginta Liturgias partim communes, partim proprias ſingularum gentium; ex his autem extare penes ſe triginta & vnam, quæ ſic ab eo recenſentur: Vna S. Iacobi, duæ duodecim Apoſtolorum nomine, maior ſcilicet ac minor; duæ S. Petri, vna S. Ioannis Euangeliſtæ, vna S. Marci, præterea S. Dionyſij Areopagitæ, S. Sixti Papæ, Iulij Romani Pontificis, S. Ioannis Chryſoſtomi, S. Baſilij, S. Cyrilli Alexandrini, S. Iacobi Niſibenſis, S. Gregorij Theologi, D. Ioannis Maronis Patriarchæ Antiocheni, alterius Ioannis Patriarchæ Antiocheni, Euſtathij item Patriarchæ Antiocheni, Moſis Barcephæ, Iacobi Edeſſeni, Philoxeni, Eleazari Epiſcopi Babylonis, Marutæ Epiſcopi Tagritenſis, Thomæ Giarmachitæ, Matthęi Paſtoris, Ioannis Barſuſan, Neſtorij, Theodoreti, Diodori, Narſis, Barſomæ. Gabriel quoque Sionita in epiſtola præcitata ſe habere codicem M. S. teſtatus eſt ſexdecim Anaphoras, ſeu Liturgias complectentem, quarum prima adſcribitur Xyſto Pontifici Romano, ſecunda Ioanni Euangeliſtæ. 3. Petro Principi Apoſtolorum. 4. duodecim Apoſtolis. 5. Iacobo fratri Domini. 6. Sancto Marothæ. 7. Dionyſio, quem Barſelibæum nuncupant. 8. Ioanni Chryſoſtomo. 9. Matthęo Paſtori. 10. Ioanni Patriarchę cognomento Barſuſan. 11. Euſtathio. 12. Marco Euangeliſtæ. 13. Proclo Epiſcopo Byzantino diſcipulo S. Ioannis Chryſoſtomi. 14. Moſi Barcephæ. 15. Phillixino. 16. Iulio Pontifici Romano. Duę in Bibliotheca Patrum poſtremæ editionis reperiuntur, Gregorij Nazianzeni & Cyrilli Alexandrini nomine prænotatæ, quas Victorius Scialach ex textu Arabico Latinas fecit.

CAP. X.

De Miſſa Ambroſiana. A quo fuerit inſtituta. Ordo eius deſcribitur. Aliquot Ritus peculiares Eccleſiæ Mediolanenſis.

DE Ritibus Mediolanenſis Eccleſiæ multa ſcripſit Ambroſiani collegij Doctor Ioſeph Vicecomes, *lib. 2. de Ritibus Miſſæ*, quæ nec approbare, nec refellere in animo eſt. Ait illos à S. Barnaba Apoſtolo inſtitutos, à S. Miroclete auctos, à S. Ambroſio illuſtratos, ideòque Ambroſianos poſt eius deceſſum dici cœpiſſe: cumque de illis abolendis ageretur, miraculis approbatos fuiſſe. Ad hæc autem probanda, cum multa ſibi ſuppetere teſtimonia afferat, nullum tamen profert, præter Galuaneum & Beroldum, quos inquit in inſtructiſſima Bibliotheca I.

Ambroſiana, & in tabulario eccleſiæ Metropolitanæ M.SS. aſſeruari. Sed iſti ignoti ſcriptores fuêt, quorum auctoritas quanti ponderis ſit, alijs diſcutiendum relinquo. Neſcio enim qua ætate vixerint, & quo nixi fundamento ea ſcripſerint, quæ Vicecomes ex illis refert. Quod verò attinet ad Miſſæ Ambroſianæ inſtitutionem, de qua nobis ſermo eſt, Vvalfridus Strabo ante annos octingentos Ambroſio adſcribit *lib. de reb. Eccleſ. cap. 22.* his verbis. *Ambroſius Mediolanenſis Epiſcopus tam Miſſæ, quam cæterorum diſpoſitionem officiorum ſuæ eccleſiæ & alijs Liguribus ordinauit. Quæ & vſque hodie in Mediolanenſi tenentur Eccleſia.* Straboni autem ſuffragatur illius Eccleſiæ & totius Italiæ traditio, à qua ſine euidenti ratione recedendum non eſt. Sed ſiue Ambroſius, ſiue alius antiquior eos ritus inſtituerit, id pro certo habendum, non fuiſſe à mutationibus immunes, quas alijs contigiſſe ſupra oſtendimus. Fuerunt enim ab Archiepiſcopis aucti ſæpius, & aliqua ex parte innouati, vt perſpicuum erit antiqua Miſſalia cum recentioribus conferenti.

II. Ordo autem Miſſæ Ambroſianæ hic eſt. Sacerdos Miſſam celebraturus ſtans in infimo altaris gradu ſignat ſe ſigno crucis, tum Pſalmo *Iudica me Deus* cum antiphona alternatim recitato, dicit Verſum *Confitemini Domino quoniam bonus*, reſpondentque Miniſtri, *Quoniam in ſeculum miſericordia eius.* Et immediatè ſequitur confeſſio more Romano. Ea peracta dicit Verſus *Adiutorium noſtrum in nomine Domini*, *& Sit nomen Domini benedictum*, poſt quos ſecretò recitat hanc orationem. *Rogo te altiſſime Deus Sabaoth, Pater Sancte, vt pro peccatis meis poſſim intercedere & aſtantibus veniam peccatorum promereri, ac pacificas ſingulorum hoſtias immolare.* Mox accedens ad altare dicit aliam orationem, *Oramus te Domine*, vt in Romano. Deinde in cornu Epiſtolæ legit *Ingreſſam*, quæ eſt veluti Introitus Romanus, ſed ſine Pſalmo, ſine *Gloria*, & ſine repetitione. Eâ finita dicit *Dominus vobiſcum* non ſe vertens ad populum, ſtatimque ſequitur *Gloria in Excelſis*, ſi dici debeat, poſtea ter *Kyrie eleiſon*, & iterum *Dominus vobiſcum*. Sequitur Oratio ſuper populum vna, vel plures, vt ordo officij poſtulat, & rurſus dicit *Dominus vobiſcum*. Legit deinde Epiſtolam, & poſt eam *Alleluia* & Verſum, vel cantum ſine *Alleluia* pro ratione temporis. Diebus verò Dominicis & alijs ſolemnioribus ante Epiſtolam legitur Lectio vna ex veteri Teſtamento cum Pſalmello, vt vocant, inſtar Gradualis Romani. Poſt Epiſtolam præmiſſa oratione *Munda cor meum*, dicit *Dominus vobiſcum*, ſeque ſignans in fronte, ore, & pectore ait, *Lectio S. Euangelij* &c. & dum reſpondetur *Gloria tibi Domine*, inclinans versùs Crucem petit benedictionem, quæ eſt ſimilis Romanæ: tum legit Euangelium. Eo lecto in medio altaris dicit *Dominus vobiſcum*, ter *Kyrie eleiſon*, atque iterum *Dominus vobiſcum*. Legit deinde Antiphonam poſt Euangelium, & tertiò repetit *Dominus vobiſcum*: tum ait *Pacem habete*, cui reſpondetur, *Ad te Domine*. Subiungit quartò *Dominus vobiſcum*, & orationem ſiue Collectam vnam vel plu-

res, quas vocant ſuper ſindonem clara voce. Mox accipit patenam cum hoſtia & eam offert, infuſoque vino & aqua in calicē ipſum quoque offert: & ſuper oblatā recitat aliquot orationes, poſt quas legit Offertorium, & poſt ipſum ait *Dominus vobiſcum*, & ſi *Credo* dicendum ſit, hoc loco dicitur. Poſtea præmiſſo *Dominus vobiſcum*, dicit clara voce vnam, vel plures orationes noſtris Secretis ſimiles. Sequitur Præfatio ſingulis ferijs & feſtis propria: tum Canon idem cum Romano, paucis quibuſdam verbis exceptis, quæ infra ſuo loco notabuntur. Immediatè ante conſecrationem priuſquam dicat *Qui pridie*, accedit ad cornu Epiſtolæ, & ſummitates digitorum lauat & extergit nihil dicens. Canone autem perſoluto vſque ad orationem Dominicam excluſiuè frangit hoſtiam, & particulā in calicem miſſa legit Confractorium, & eſt quædam Antiphona in ſingulis Miſſis diuerſa: ſtatimque ſubdit, *Oremus. Præceptis ſalutaribus moniti*, cum oratione Dominica, & *Libera nos quæſumus Domine*, alta voce. His finitis ait, *Pax & communicatio Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit ſemper vobiſcum*: cui reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo*. Dicit deinde, *Offerte vobis pacem*, & reſpondetur, *Deo gratias*. Tum recitat tres orationes ante communionem, dictoque *Domine non ſum dignus*, communicat ſe corpore & ſanguine Domini: & facta purificatione dicit in cornu Epiſtolæ Tranſitorium, quod idem eſt ac Romanis Communio, *Dominus vobiſcum*, & vnam vel plures orationes poſt communionem. Subdit iterum, *Dominus vobiſcum*, ter *Kyrie eleiſon*, & in medio altaris ſignat ſe dicens, *Benedicat & exaudiat nos Deus*. Reſpondetur, *Amen*. Sequitur *Procedamus in pace*. Reſpondetur, *In nomine Chriſti*. Mox ait, *Benedicamus Domino*, & reſponſo *Deo gratias*, dicit orationem *Placeat tibi*, benedicitque populum, & legit initium Euangelij ſecundum Ioannem. Denique recedit dicens canticum *Benedicite* more Romano. In Miſſis ſolemnibus altare, & oblata incenſant, ſicut Romani ſolent.

Cæterum Ambroſiani numquam dicunt *Agnus Dei* niſi in Miſſa pro Defunctis. Textus Scripturarum quas legunt in Miſſa non ſemper congruit cum editione vulgata: in his enim, & præſertim in Pſalmis vtuntur peculiari verſione quæ antiqua & Italica nuncupatur, de qua agam Libro II. Cap. III. In Dominicis Quadrageſimę dicto *Dominus vobiſcum* poſt Ingreſſam, preces recitant pro Eccleſia, pro Pontifice & omni Clero, pro Imperatore & Rege, pro omni ſtatu hominum, & pro diuerſis neceſſitatibus, Choro vel Miniſtro ad ſingulas reſpondente *Domine miſerere*, vel *Kyrie eleiſon*. In die ſancto Reſurrectionis & per octauam in eccleſijs Collegiatis duas Miſſas cantant, vnam pro baptizatis, alteram de Feſto. Per totam Quadrageſimam nullam habent Miſſam pro feriā ſextā, nec celebrant ea die: idque omnino prohibuit S. Carolus in tertia Synodo Diœceſana Decreto 20. etiam funeris, vel exequiarum, ſiue alterius cuiuſue rei occaſione. Et in Synodo XI. huius antiquæ cōſuetudinis hanc reddit rationem, quod illa dies plena mœroris ſit ob acerbiſſimam Chri- III.

ſti

ſti paſſionem; ſacrificium verò ſpiritualem populi lœtitiam præ ſe ferat. Tum ſtatuit vt illis diebus Crux in altari adoranda ſolemni ritu exponatur, & concio de paſſione Domini habeatur. In Eccleſia Metropolitana hoc inter cætera ſpecialiter obſeruatur, quod celebrans cantata oratione ſuper ſindonem medius inter Diaconum, & Subdiaconum, præcedentibus duobus Acolythis cum duobus vaſis argenteis, deſcendit ad ingreſſum Presbyterij, vbi recipit oblationes panis & vini more antiquo, quas duo ſenes de ſchola quam vocant S. Ambroſij, induti linteo albo, nigroque caputio cæteris ſenibus comitantibus offerunt, ſinguli videlicet tres hoſtias, & vaſculum argenteum vino albo plenum. Poſt hæc deſcendens ad ingreſſum chori inferioris recipit mulierum oblationes, quas duæ item ſeniores ijſdem ceremonijs offerunt. Sunt & alia multa, quæ ab illa inſigni & celeberrima Eccleſia ſpeciali ritu obſeruantur, ſed pro meo inſtituto hæc pauca ſufficiunt.

CAP. XI.

De Miſſa Mozarabum. *Cur Hiſpani dicti Mozarabes. Huius ritus inſtitutio. Hæreticorum fraude deprauatur. Deſijt tandem Romanis ritibus ſubrogatis. Quo tempore hæc mutatio contigerit, & de turbis ob eam exortis. A Franciſco Ximenio reſtituitur. Deſcribitur Miſſa* Mozarabica, *eiuſque ritus.*

I. OFficium diuinum, quo olim Hiſpania, & vicinæ gentes vtebantur, Gothicum & Mozarabicum dictum eſt. Gothicum, quia originem habuit eo tempore, quo Reges Gothi ibidem dominabantur: Mozarabicum verò, quia cum Arabes Hiſpaniam penè omnem occupaſſent, Chriſtiani *Mixtarabes*, & corrupto vocabulo Mozarabes, ideſt mixti cum Arabibus dicti ſunt. Quidam à Muza Arabe, qui Toletum expugnauit, Chriſtianos qui in ea ciuitate remanſerant, Muzarabes dictos autumant, ſed prior etymologia præferenda, cui rerum Hiſpanicarum ſcriptores cōſentiunt. A quibus & quo tempore hoc officium inſtitutum fuerit, incertum eſt. Baronius anno *633.* eius auctorem fuiſſe putat Iſidorum Hiſpalenſem. Cum enim Patres in Concilio quarto Toletano, cui præfuit Iſidorus, congregati decreuiſſent Can. 2. per omnem Hiſpaniam & Galliciam vnum & eumdem modum ſeruari in Miſſarum ſolemnitatibus, & in matutinis, ac veſpertinis officijs, ipſi Iſidoro, qui cæteris doctrina & ſan-

& ſanctitate antecellebat, hoc munus ex Baronij coniectura demandatum fuit, vt eccleſiaſtica officia componeret, quibus omnes Hiſpaniarum Eccleſiæ deinceps vterentur. Confirmat Baronij aſſertionem inſcriptio librorum, quibus hæc officia continentur. Sic enim inſcribi ſolent, *Officium Gothicum, ſiue mixtum ſecundum regulam S. Iſidori dictum Mozarabes*. Mihi autem, ne huic ſententiæ ſtatim adhæream, quædam ſunt, quæ grauem ingerunt difficultatem. Nam primò in Miſſa S. Martini in oratione *poſt nomina* hæc verba leguntur; *Hunc virum, quem ætatis noſtra tempora protulerunt, iubeat auxilium noſtris ferre temporibus*: Martinus autem obijt anno Domini 402. & primus ex Confeſſoribus paulo poſt obitum publico cultu cœpit honorari, ergo multò ante Iſidorum hæc Miſſa ſcripta fuit. Deinde ſi Iſidorus huius officij auctor fuit, cur nec Braulio Cæſaraugustanus, nec Ildefonſus Toletanus viri ſancti & Iſidoro familiares, ille in elogio ipſius Iſidori, hic in libro de Scriptoribus Eccleſiaſticis nullam operis adeò excellentis mentionem faciunt? His accedit quod Concilium quartum Toletanum aliquot huius officij ritus *Can.* 11. *& ſequentibus* tanquam iam antea vſitatos commemorat: & tertium item Toletanum, annis 44. ante quartum, Can. 2. ſtatuit in ſingulis eccleſijs Symbolum recitari priuſquam dicatur oratio Dominicalis, qui eſt mos peculiaris Miſſæ Mozarabicæ. Ipſe quoq; Iſidorus *lib. de Script. Eccleſ.* Leandri fratris ſui & in ſede Hiſpalenſi anteceſſoris ſcripta recenſens, teſtatur ipſum in Eccleſiaſticis officijs non paruo ſtudio laboraſſe, & in ſacrificij Laudibus atque Pſalmis multa dulciſonè compoſuiſſe. Ioannes Mariana *lib. 6. de rebus Hiſpaniæ cap.* 5. vſum inquit obtinuiſſe, vt Iſidoro ritus Mozarabicus tribuatur, nonnulla tamen Leandrum inueniſſe. Quod ſi Leander dumtaxat inuenit, crediderim hoc officium Concilio tertio Toletano, cui Leander interfuit, antiquius eſſe, & ſeculo quinto iam in vſu fuiſſe, vt ex Miſſa Sancti Martini modò oſtendimus; ſed de primo eius Auctore non conſtare, ab ipſo tamen Leandro illuſtratum, ab Iſidoro auctum, ab alijs progreſſu temporis amplificatum, nominatim ab Ildefonſo, cuius opera Iulianus Toletanus *in Appendice ad librum eius de Scriptoribus Eccleſiaſticis* in quatuor partes diuiſit, & tertiam fuiſſe ait Miſſarum, Hymnorum, atque Sermonum. Ipſe item Iulianus, qui diem clauſit extremum Aera Hiſpanica 728. anno ſcilicet Chriſti 690. ſcripſiſſe dicitur, vt in eadem Appendice Felix Epiſcopus refert, *Librum Miſſarum de toto circulo anni in quatuor partes diuiſum, in quibus aliqua vetuſtatis incuria vitiatas ac ſemiplenas emendauit, atque compleuit, aliquas verò ex toto compoſuit. Item librum orationum de feſtiuitatibus, quas Toletana Eccleſia per totum circulum anni eſt ſolita celebrare, partim ſtylo ſui ingenij depromptum, partim etiam inolita antiquitate vitiatum, ſtudioſè correctum in vnum congeſſit, atque eccleſiæ Dei vſibus ob amorem reliquit ſanctæ Religionis*. Petrus quoque Ilerdenſis Epiſcopus orationes & Miſſas edidit eleganti ſermone diuerſis ſolemni-

tatibus

tatibus congruentes. Et Saluus Abbas Albaildenſis Monaſterij Miſſas etiam & orationes atque hymnos compoſuiſſe dicitur, plurimam cordis compunctionem legentibus & audientibus tribuentes.

II. Quamuis autem hoc officium à viris ſanctis, & Orthodoxis compoſitum fuerit, Hiſpania tamen ab Infidelibus deuaſtata, ita erroribus refertum eſt, vt Elipandus Toletanus Epiſcopus ex ipſis officijs deprauatis plura acceperit teſtimonia ad ſuam hæreſim aſtruendam, vt conſtat ex Albino Flacco libro aduerſus eumdem Elipandum. Diu viguit hic ritus in Hiſpania, in Gallia item Narbonenſi, & in alijs regionibus Gothorum regno ſubiectis, donec Gregorij VII. auctoritate in Romanum mutatus eſt. Extat de hac re ipſius Gregorij Epiſtola exhortatoria ad Alfonſum Caſtellæ & Sancium Aragoniæ Reges, & ad Epiſcopos in eorum ditione conſtitutos, in qua primò aſſerit Hiſpaniam in ordine diuini officij cum Romana Vrbe initio ſuſceptæ fidei habuiſſe concordiam; *Sed poſtquàm*, inquit, *veſania Priſcillianiſtarum diu pollutum, & perfidia Arianorum deprauatum, & à Romano ritu ſeparatum, irruentibus prius Gothis, ac demum inuadentibus Saracenis, regnum Hiſpaniæ fuit; non ſolum religio eſt diminuta, verum etiam mundanæ ſunt opes labefactatæ*. Tum illos hortatur, vt Romanæ Eccleſiæ ordinem & officium recipiant: *quod etiam*, ait, *Epiſcopi veſtri ad nos nuper venientes iuxta conſtitutionem Concilij per ſcripta ſua facere promiſerunt, & in manu noſtra firmauerunt*. Hæc Gregorius epiſt.64. lib.1. qui etiam per legatum ſuum in Hiſpaniam miſſum ad hoc negotium perficiendum ipſos Reges ſolicitabat. Narrat Petrus de Marca in hiſtoria Bearnij lib. 2. cap. 9. Romanum officium Gothico exploſo receptū primò fuiſſe in Regno Aragoniæ anno milleſimo ſexageſimo octauo, tēpore Alexandri II. qui hac de cauſa Hugonem Candidum Cardinalem legatum ſuum miſit in Hiſpaniam. Idem ait in Catalonia obſeruari curaſſe Comitem Raimundum Berengarium. Exploſum item à Regno Nauarræ curante Sancio Rege Aragonum, poſtquam operâ & ope Gregorij VII. Nauarræ Rex electus fuit. Et Sancium quidem primum omnium Pontifici obtemperaſſe teſtantur hiſtorici, quem propterea idem Gregorius lib.1. ep.63. valde commendat. Alfonſus verò adhuc nutabat & obnitebatur ſuaſu cuiuſdam Roberti Cluniacenſis, qui nefandiſſimus ſeductor & ab introitu eccleſiæ ſeparatus dicitur à Gregorio lib.8. ep.3. Rem denique promouente Conſtantiâ Reginâ Alfonſi vxore, quæ in Galliâ nata Romano officio à tempore Caroli Magni illic recepto, vt pote illi aſſueta, fauebat; conſenſit Rex vt Gothico officio abrogato Romanum reciperetur. Hac de cauſa ſic ipſum Regem laudat Gregorius lib.6. epiſt.2. *Noueris Excellentia tua, Dilectiſſime, illud vnum admodum nobis, imò clementiæ diuinæ placere, quod in eccleſijs regni tui matris omnium S. Romanæ Eccleſiæ ordinem recipi, & ex antiquo more celebrari feceris. Denique in illo quem hactenus tenuiſſe videmini, ſicut ſuggerentibus Religioſis viris didicimus, quædam contra Catholicam fidem inſerta eſſe patulò*

con-

conuincuntur. Quæ cum relinquere, & ad priſcam conſuetudinem, ſcilicet huius Eccleſiæ, reuerti deliberaſti, non dubiè te B. Petrum patronum optare, & ſubditorum tuorum ſalutem cæleſti gratia inſpirante, ſicut Regem decet, curare monſtraſti.

Acta ſunt iſta circa annum milleſimum octuageſimum, ſubditis pertinaciter contradicentibus, qui à veteri precandi ordine, & ab auitis ceremonijs ęgerrimè diſcedebant. Placuit autem primoribus populi rem non ratione ſed ferro decerni, ac ſi omne ius in armis foret. Duo viri electi ſunt, quorum vnus pro Romano, alter pro Gothico officio ſingulari certamine pugnarent. Aiunt viciſſe illum qui pro Gothico pręliabatur. Sed vrgente Regis præcepto, & adhuc populo tumultuante, litem igni dirimendam tradiderunt. Vterque Codex officiorum Romani & Gothici ſuccenſo rogo iniectus eſt. Gothicus illæſus in igne permanſit, Romanus flammis conſumptus eſt. Vtrumque euentum pugnæ & ignis Rodericus Archiepiſcopus Toletanus refert *lib. 6. de rebus Hiſpaniæ cap. 26.* teſtis vnicus & ſingularis, qui illis non interfuit, nec potuit intereſſe. Nam Gregorius VII. quo præcipiente officium mutatum eſt, obijt anno 1085. Rodericus autem 1245. Alij recentiores ipſum Rodericum ſequuti ſunt, penes quem huius fabulæ vel hiſtoriæ fides ſit. Tunc igitur in Hiſpania Romanus ritus Mozarabico abrogato receptus fuit; qui tamen in aliquibus Monaſterijs aliquanto tempore cuſtoditus eſt, vt aſſerit Rodericus, qui etiam teſtatur translationem Pſalterij ritus Gothici propriam adhuc ipſo viuente in plurimis Eccleſijs Cathedralibus, & in Monaſterijs recitatam fuiſſe. Adeò verum eſt ęgrè diuelli homines à conſuetudinibus, quas à maioribus receperunt. Ne autem tantæ antiquitatis ritus omnino interiret, viri celeberrimi Franciſci Ximenij Archiepiſcopi Toletani cura prouidit. E Gothicis enim tumulis ſuſcitatum nouis characteribus recudi iuſſit, inſtituto Sacerdotum collegio, à quibus quotidie diuina officia & Miſſarum ſolemnia vſque in hodiernum diem hoc ritu celebrantur in ſacello, quod in maiori Eccleſia Toletana ędificauit. Sunt etiam Toleti aliquot Parœcię, in quibus Ordo iſte Mozarabicus adhuc ſeruatur, idemque fit Salmanticę in ſacello Doctoris Talabricenſis. De illius origine, duratione & inſtauratione diffusè & eleganter tractat Aluarus Gometius *lib. 2. de rebus geſtis Cardinalis Ximenij*. III.

Porrò Miſſa Mozarabica hæc eſt. Poſtquam Sacerdos veſtes ſacras induit, dicit Reſponſorium, *Pater peccaui in cælum & coram te. Kyrie eleiſon. Pater noſter. Ab occultis meis.* cum oratione, *Deus qui de indignis dignos facis.* Deinde procedit ad altare, & præmiſſa Angelica ſalutatione ait: *In nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti. Amen. Spiritus Sancti adſit nobis gratia. Introibo ad altare Dei. Iudica me Deus.* Finito Pſalmo, & repetita Antiphona dicit hos verſus, *Dignare Domine die iſto. Confitemini Domino quoniam bonus. Ora pro nobis ſancta Dei genitrix,* ſequi- IV.

I turque

turque Confeſſio cum verſibus, & oratione, *Aufer à nobis*. Et ſtatim accedit ad altare, facitque crucem ſuper aram dicens, *In nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti*. Et oſculato altari recitat Antiphonam de cruce, *Salue Crux pretioſa*, cum quatuor Collectis. Tum demiſſo capite dicit. *Per gloriam nominis tui Chriſte Fili Dei viui, & per interceſſionem S. Mariæ Virginis, & B. Iacobi, & omnium Sanctorum tuorum auxiliare, & miſerere indignis ſeruis tuis, & eſto in medio noſtri Deus noſter, qui viuis, & regnas in ſecula ſeculorum*. Mox in dextro cornu altaris legit Introitum cum verſiculo Pſalmi, & glorificatione Sanctiſſimæ Trinitatis his verbis concepta: *Gloria & honor Patri & Filio & Spiritui Sancto in ſecula ſeculorum, Amen*. Vltima pars Introitus repetitur poſt Pſalmũ, & iterum poſt *Gloria*. Qua repetitione peracta dicit; *Per omnia ſecula ſeculorum*. Reſpondetur, *Amen*. Sequitur immediatè *Gloria in excelſis*: & iterum, *Per omnia ſecula ſeculorum*, & oratio, ante quam non dicitur *Oremus*, nec in fine *Per Dominum noſtrum*: ſed tantum reſpondetur, *Amen*. Recitata oratione progreditur ad medium altaris dicens, *Per miſericordiam tuam Deus noſter, qui es benedictus & viuis & omnia regis in ſecula ſeculorum*. Reſpondetur *Amen*. Poſtea ſtans in medio ait, *Dominus ſit ſemper vobiſcum*. Reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo*. Legitque Prophetiam: *Lectio Iſaiæ Prophetæ*. Reſpondetur *Deo gratias*, & in fine lectionis, *Amen*. Iterum Sacerdos dicit, *Dominus ſit ſemper vobiſcum*. Tum canitur Reſponſorium non diſſimile Graduali Romano. Quo decantato Sacerdos dicit, *Silentium facite*: & legit Epiſtolam, *Sequentia Epiſtolæ Pauli Apoſtoli ad Romanos*. Reſpondetur *Deo gratias*, & in fine *Amen*. Eâ lecta petit benedictionem, & præmiſſa ſalutatione *Dominus ſit ſemper vobiſcum*, legit Euangelium, *Lectio S. Euangelij ſecundum Ioannem*. Reſpondetur *Gloria tibi Domine*, & in fine *Amen*. Tum iterum dicit, *Dominus ſit ſemper vobiſcum*, & cantatur laus, ideſt verſus cum *Alleluia* in principio & in fine. Offert deinde hoſtiam & calicem cum orationibus proprijs, & thus adolet, ſi Miſſa ſolemnis ſit. Sequitur oratio, *In ſpiritu humilitatis*, vt in officio Romano. Tum ait, *Adiuuate me fratres in orationibus veſtris, & orate pro me ad Deum*. Reſpondetur. *Adiuuet te Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus*. Cantatur deinde *Sacrificium*, & eſt Antiphona cum quibuſdam verſiculis correſpondens Offertorio Romano: & lauat manus dicens, *Lauabo inter innocentes manus meas*. Et poſt lotionem benedicit oblata. Mox inclinatus ante altare dicit ſub ſilentio hanc orationem. *Accedam ad te in humilitate ſpiritus mei, loquar ad te, quia multam ſpem in fortitudine dediſti mihi. Tu ergo Fili Dauid, qui reuelato myſterio ad nos in carnem veniſti, clauo crucis tuæ ſecreta cordis mei adaperi, mittens vnum de Seraphim, qui candenti carbone illo, qui de altari tuo ſublatus eſt, ſordentia labia mea emundet, mentem enubilet, docendique materiam ſubminiſtret, vt lingua quæ proximorum vtilitati per charitatem ſeruit, nec erroris inſonet caſum, ſed veritatis reſultet ſine fine præconium.*

Per

Per te Deus meus, qui viuis & regnas in ſecula ſeculorum. Amen.

Poſt hanc orationem ſic in Miſſali ſcriptum eſt. *Incipit Miſſa.* Fortè V.
quia huc vſque adeſſe poterant Catechumeni. Dicit Sacerdos, *Dominus ſit ſemper vobiſcum,* & orationem diei conuenientem, cui reſpondetur *Amen.* Subdit, *Per miſericordiam tuam Deus noſter, qui es benedictus & viuis & omnia regis in ſecula ſeculorum.* Et reſponſo *Amen,* eleuat manus dicens, *Agios, Agios, Agios, Domine Deus æterne, tibi laudes & gratias. Eccleſiam ſanctam catholicam in orationibus in mēte habeamus, vt eam Dominus fide & ſpe, & charitate propitius ampliare dignetur. Omnes lapſos, captiuos, infirmos, atque peregrinos in mente habeamus, vt eos Dominus propitius reſpicere, redimere, ſanare, & confortare dignetur.* Reſpondet chorus vel Miniſter. *Præſta æterne Omnipotens Deus.* Sequitur breuis ſermo ad Populum, qui inſcribitur *Miſſa*, in qua Sacerdos aſtantes hortatur, vt diei ſiue feſtiuitatis myſteria contemplentur. Formula hæc eſt ex die Aſcenſionis Domini.

Placeat, dilectiſſimi fratres, ſecularium cogitationum faſce depoſito in ſublime mentibus ſubuolare, & impoſitam ætheris faſtigio aſſumpti hominis communionem ſequacibus cordis oculis contueri. Ad incomparabilem nobis claritatem attonitus vocandus aſpectus eſt. Ieſus Dominus noſter humilitatem nobis terrarum, cælorum dignitate commutat. Acuius neceſſe eſt viſus eſſe, reſpicere quo ſequamur. Hodie Saluator noſter poſt aſſumptionem carnis ſedem repetit Deitatis. Hodie hominem ſuum intulit Patri, quem obtulit paſſioni. Hunc exaltans in cælis, quem humiliauerat in infernis. Hic viſurus gloriam, qui viderat ſepulturam. Et qui aduersùs mortem mortis ſuæ dedit beneficium, ad ſpem vitæ donauit reſurrectionis exemplum. Hodie rediit ad Patrem; cum tamen ſine Patris, qui ſibi æqualis eſt, poteſtate non venerit. Hodie aſcendit in cælum, qui obſequia cæleſtium, cum deſcenderet, non amiſit. Ita in Patris naturæ vnitate conſiſtens, vt cum homo cælum nouus intraret, nouum tamen Deus hominem non haberet. Petamus igitur ab omnipotentia Patris per nomen Filii Saluatoris gratiæ ſpiritualis ingreſſum, æternæ beatitudinis donum, beatæ manſionis aſcenſum, catholicæ credulitatis augmentum, hæreticæ infidelitatis excidium. Audiet profectò in confeſſione, quos in perditione quæſiuit. Adſiſtet ſuis, qui non deſtitit alienis. Aderit agnitus, qui non defuit agnoſcendus. Non patietur orphanos eſſe deuotos, qui filios facere dignatus eſt inimicos. Dabit effectum ſupplicationis, qui promiſit ſpiritum ſanctitatis. Amen.

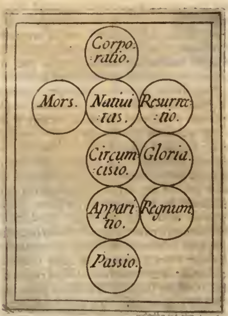
Hac lecta concione, quæ in ſingulis Miſſis diuerſa & propria eſt, ſubſequitur oratio deſiniens in hæc verba, *Per miſericordiam tuam Deus noſter, in cuius conſpectu ss. Apoſtolorum, & Martyrum, Confeſſorū atque Virginum nomina recitantur. Amen. Offerunt Deo Domino oblationem Sacerdotes noſtri, Papa Romenſis & relsqui pro ſe, & pro omni Clero, & plebibus Eccleſiæ ſibimet conſignatis, vel pro vniuerſa fraternitate. Item offerunt vniuerſi Presbyteri, Diaconi, Clerici, ac Populi circumadſtantes in honorem Sanctorum*

pro ſe & ſuis. Reſpondetur, *Offerunt pro ſe, & pro vniuerſa fraternitate.* Subdit Sacerdos: *Facientes commemorationem beatiſſimorum Apoſtolorum & Martyrum, glorioſæ S. Mariæ Virginis, Zachariæ, Ioannis, Infantium: Petri, Pauli, Ioannis, Iacobi, Andreæ, Philippi, Thomæ, Bartholomæi, Matthæi, Iacobi, Simonis, & Iudæ, Matthiæ, Marci, & Lucæ.* Reſpondet Chorus, *& omnium Martyrum.* Ait Sacerdos, *Item pro ſpiritibus pauſantium Hilarij, Athanaſij, Martini, Ambroſij, Auguſtini*, & recenſet quadraginta ſex nomina, quorum pleraque ſunt epiſcoporum Toletanorum. Reſpondetur, *& omnium pauſantium.* Quomodo autem eum cæteris defunctis quorumdam quoque Sanctorũ commemoratio hîc fiat, Lib. II. Cap. XIV. explicabo. Sequitur oratio quæ dicitur *Poſt nomina*, cui reſpondetur *Amen*, ſtatimque dicit Sacerdos: *Quia tu es vita viuorum, ſanitas infirmorum, ac requies omnium fidelium defunctorum in æterna ſecula ſeculorum.* Tum legit aliam orationem, quæ vocatur *Ad pacem*, & ſic concluditur, *Quia tu es vera pax noſtra, & charitas indiſrupta, viuis tecum, & regnas cum Spiritu Sancto vnus Deus in ſecula ſeculorum. Amen.* Subiungit Sacerdos eleuans manus, *Gratia Dei Patris Omnipotentis, pax ac dilectio Domini noſtri Ieſu Chriſti, & communicatio Spiritus Sancti ſit ſemper cum omnibus vobis.* Reſpondetur, *& cum hominibus bonæ voluntatis.* Deinde dicit, *Quomodo aſtatis pacem facite.* Reſpondet Chorus, *Pacem meam do vobis, pacem meam commendo vobis, non ſicut mundus dat, pacem do vobis.* Quibus cum verſiculo *Gloria & honor Patri* repetitis, ait Sacerdos, *Habete oſculum dilectionis & pacis, vt apti ſitis ſacroſanctis myſterijs Dei.* Et ſtatim dat pacem diacono vel miniſtro, & ille populo. Poſt hæc iunctis manibus inclinat ſe dicens: *Introibo ad altare Dei mei.* Reſpondetur, *Ad Deum qui lætificat iuuentutem meam.* Mox ait Sacerdos, *Aures ad Dominum*, Reſpondet Miniſter, *Habemus ad Dominum.* Sacerdos, *Surſum corda*: Miniſter, *Leuemus ad Dominum.* Sacerdos, *Deo ac Domino noſtro Ieſu Chriſto Filio Dei, qui eſt in cælis, dignas laudes, dignaſque gratias referamus.* Miniſter, *Dignum & iuſtum eſt.* Tum dicit Sacerdos quam vocant *Illationem* propriam in ſingulis Miſſis, & vt plurimum valde prolixam ad inſtar Præfationis Romanæ: & poſt eam cantatur *Sanctus* more Romano, niſi quod in fine addunt græcè; *Agios, Agios, Agios, Kyrie Otheos.* Et protinus ſubiungit Sacerdos orationem, quæ dicitur *Poſt ſanctus*, & eſt veluti appendix Præfationis, *Verè Sanctus, verè benedictus Dominus noſter Ieſus Chriſtus filius tuus &c.* Quâ finita illico ſubmiſſa voce incipit Canonem his verbis.

Adeſto, adeſto, Ieſu bone Pontifex in medio noſtri, ſicut fuiſti in medio diſcipulorum tuorum & ſanctifica hanc oblationem, vt ſanctificata ſumamus per manus S. Angeli tui, ſancte Domine, & redemptor æterne. Quibus dictis ait. *Dominus noſter Ieſus Chriſtus in qua nocte tradebatur* &c. Fitque conſecratio, & eleuatio. Sequitur deinde oratio, quæ dicitur *Poſt pridie* diuerſa pro diuerſitate Miſſarum, Dum ait, *Te præſtante ſancte Domine,*

quia

quia tu hæc omnia nobis indignis ſeruis tuis valde bona creas, ſanctificas, viuificas, benedicis & præſtas nobis, vt ſit benedicta à te Deo noſtro in ſecula ſeculorum. Amen. Accipit deinde Corpus Domini de patena, & ponit ſuper calicem diſcoopertum, & ait *Dominus ſit ſemper vobiſcum*, reſpondet Chorus, *Et cum ſpiritu tuo*. Ait Sacerdos, *Fidem quam corde credimus, ore autem dicamus*: ſtatimque eleuat corpus Domini, vt videatur à populo, & dicunt omnes Symbolum, *Credimus in vnum Deum Patrem Omnipotentem*. Interim Sacerdos frangit hoſtiam per medium in duas partes: & accepta vna parte facit ex ea quinque particulas & ponit in patena in linea recta, habentque ſingulæ proprium nomen: nam prima vocatur *Corporatio*, hoc eſt incarnatio, 2. *Natiuitas*, 3. *Circumciſio*, 4. *Apparitio*, 5. *Paſſio*. Accepta ſimiliter altera parte, facit ex ea quatuor particulas, quarum hæc ſunt nomina, 6. *Mors*, 7. *Reſurrectio*, 8. *Gloria*, 9. *Regnum*, & eas collocat in patena ordine hîc expreſſo.

Statimque digitos benè purgat, & cooperto calice orat ſecretò pro Fidelibus viuentibus, ſiue vt verbis Miſſalis vtar, facit *Memento pro viuis*: Hæc autem omnia ferè complentur, dum Chorus cantat Symbolum. Tum recitat orationem Dominicam præmiſſa breui præfatione, quæ in-

ſin-

ſingulis Miſſis variatur. Ad ſingulas petitiones reſpondetur *Amen*; hac excepta *Panem noſtrum quotidianum*, cui reſpondetur, *Quia Deus es*. Sequitur immediatè oratio ſemper eadem, *Liberati à malo, confirmati ſemper in bono tibi ſeruire mereamur Deo ac Domino noſtro. Pone Domine finem peccatis noſtris, da gaudium tribulatis, prabe redemptionem captiuis, ſanitatem infirmis, requiemque defunctis. Concede pacem & ſecuritatem in omnibus diebus noſtris, frange audaciam inimicorum noſtrorum, & exaudi Deus orationes ſeruorum tuorum omnium fidelium Chriſtianorum in hac die & in omni tempore. Per Dominum noſtrum.* Poſt hanc orationem accipit particulam, cui nomen *Regnum*, & mittit in calicem dicens ſubmiſſa voce, *Sancta Sanctis, & coniunctio corporis Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit ſumentibus & potantibus nobis ad veniam, & defunctis praſtetur ad requiem.* Tum dicit alta voce, *Humiliate vos ad benedictionem. Dominus ſit ſemper vobiſcum.* Et benedictionem tribus diſtinctis petitionibus largitur, quibus ſingulis reſpondetur *Amen*. Qua impertita iterum ait, *Dominus ſit ſemper vobiſcum.* Et cantatur Reſponſorium, quod vocatur *Ad accedentes*, quo mouentur fideles accedentes ad communionem, vt diligentet perpendant quem cibum ſint ſuſcepturi. Poſtea accipiens aliam particulam, cui nomen *Gloria*, tenet illam ſuper calicem,& facit *Memento pro defunctis*, eorumque commemoratione peracta, ac breui præmiſſa oratione ſumit illam particulam quam habet in manu, cæteraſque per ordinem. Tum ſumit calicem, factaqure ablutione legit hanc Antiphonam, *Refecti Chriſti corpore & ſanguine, te laudamus Domine. Alleluia, Alleluia, Alleluia.* Sequitur oratio Romanæ *Poſtcommunioni* ſimilis, & poſt eam *Dominus ſit ſemper vobiſcum*, finemque annuntiat dicens, *Solemnia completa ſunt in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, votum noſtrum ſit acceptum cum pace.* Reſpondetur *Deo gratias*. Recitat denique flexis genibus ante altare *Salue Regina* cum oratione, *Concede nos famulos tuos.* Et conuerſus ad populum dat ei benedictionem dicens, *In vnitate Sancti Spiritus benedicat vos Pater & Filius.* Amen. Statimque diſcedit ab altari. Et notandum quod Sacerdos nunquam ſe vertit ad populum, niſi cum hanc poſtremam benedictionem largitur; & cum dicit, *Adiuuate me fratres in orationibus veſtris.*

Confeſſionem more Romano, & alias orationes ante Introitum, ſicut & Antiphonam *Salue regina* in fine addidit officio Gothico Franciſcus Ximenius. Addidit etiam officia quędam Sanctorum & alia feſta recentioris æui, atque ideò propter hæc quæ adiecit, Miſſale mixtum nuncupauit.

CAP.

CAP. XII.

De Miſſa Gallicana ante tempora Pipini & Caroli Magni. Eorum cura Ritus Romanos in Galliam introductos. Quæ ſit Miſſa ante annos centum edita ab Illyrico. Eam veterem Gallicanam non eſſe. Ritus Gallicani veſtigia ex antiquis Scriptoribus. An idem fuerit Galliæ, & Hiſpaniæ mos in Diuinis officijs. Coniectura & exempla veteris Miſſæ Gallicanæ?

IMplicatum hærere me fateor in hac diſquiſitione, in qua ſuſcepti operis ratio exigit, vt de Miſſa ante Pipinum, & Carolum Magnum in Gallijs vſitata, eiuſque ritibus agam: cum enim tot ſeculorum decurſu eorum memoria interierit, nemo non videt quam difficile futurum ſit è ruderibus antiquitatis veluti è tumulis ſepultos eruere, & ad lucem reuocare. Conabor tamen, Dei gratia aſpirante, quæ & qualis ea Miſſa fuerit ex quibuſdam veſtigijs, quæ in veterum ſcriptorum monumentis ſuperſunt, indagare; & cum quorumdam hac de re coniecturas examinauero, meas proponam, liberumque iudicium de vtriſque lectori relinquam. Vt autem certa ab incertis ante omnia ſecernam, hoc tanquam exploratiſſimum ſuppono, veteres ritus in Gallicanis eccleſijs abrogatos, & Romanos introductos fuiſſe iuſſu pijſſimorum Regum Pipini & Caroli Magni ante annos ferè nongentos. Cuius rei luculentum teſtimonium præbet idem Carolus in Tractatu de ſacris Imaginibus contra ſynodum Græcorum, quem à diuerſis auctoribus compoſitum, vt docet Baronius anno 794. Religioſiſſimus Princeps Adriano Papæ examinandum miſit. Nam lib. 1. cap. 6. poſtquam dixit Eccleſiam Gallicanam nunquam à Romana receſſiſſe, ait: *Quæ dum à primis fidei temporibus cum ea perſtaret in religionis ſacræ vnione, & ab ea paulò diſtaret, quod tamen contra fidem non eſt, in officiorum celebratione, venerandæ memoriæ genitoris noſtri Illuſtriſſimi atque Excellentiſſimi viri Pipini Regis curâ & induſtriâ, ſiue aduentu in Gallias Reuerendiſſimi & Sanctiſſimi viri Stephani Romanæ Vrbis Antiſtitis, eſt ei etiam in pſallendi ordine copulata, vt non eſſet diſpar ordo pſallendi, quibus erat compar ardor credendi, & quæ vnitæ erant vnius ſanctæ legis ſacra lectione, eſſent etiam vnitæ vnius modulationis veneranda traditione, nec ſeiungeret officiorum varia celebratio, quas coniunxerat vnicæ fidei pia deuotio. Quod quidem & Nos collato nobis à Deo Italiæ regno fecimus, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ faſtigium ſublimare cupientes,* I.

pientes, & Reuerendiſſimi Papæ Adriani ſalutaribus exhortationibus parere nitentes, ſcilicet vt plures illius partis eccleſiæ, quæ quondam Apoſtolicæ ſedis traditionem in pſallendo ſuſcipere recuſabant, nunc eam cum omni diligentia amplectantur, & cui adhæſerant fidei munere, adhęreant quoque pſallendi ordine. Quod non ſolum omnium Galliarum Prouinciæ, & Germania, ſiue Italia; ſed etiam Saxones & quædam Aquilonaris plagę gentes per Nos, Deo annuente, ad veræ fidei rudimenta conuerſę, facere noſcuntur. Idem Carolus in præfatione Homiliarum totius anni, quas eius iuſſu Alcuinus collegit, Pipinum ait genitorem ſuum totas Galliarum eccleſias Romanæ traditionis cantibus decoraſſe. Extant de hac cura Pipini & Caroli in propagandis Romanis ritibus aliquot epiſtolæ Summorum Pontificum inter eas, quas ipſe Carolus collegiſſe dicitur, edidítque Gretzerus, nempè 25. Pauli Papæ ad Pipinum, in qua ſcribit ſe ei miſiſſe Antiphonale & Reſponſale: & ex 43. eiuſdem Pauli conſtat, quanta ſolicitudine optimus Rex ſatageret, vt Religioſi ſui regni bene inſtructi eſſent in cantu Romano. Ibidem Epiſt. 82. Adrianus Papa Carolo ſcribit ſe illi miſiſſe Sacramentarium S. Gregorij, quod petierat. Et *Lib. 5. Capitularium cap. 219.* ſancitum eſt, vt vnuſquiſque Presbyter Miſſam celebret ordine Romano. Poſſem & alia ex hiſtoricis illorum temporum teſtimonia afferre, ſed illis in re aperta opus non eſt. His igitur prætermiſſis ad rem propoſitam accedendum eſt.

II. Matthias Flaccus Illyricus Centuriatorum Magdeburgenſium ac rigidorum Lutheranorum Princeps, Miſſam Latinam in antiquo codice M. S. repertam typis mandauit Argentinæ anno 1557. eique hunc titulum præfixit, *Miſſa Latina, quæ olim ante Romanam circa ſeptingeſimum Domini annum in vſu fuit, bona fide ex vetuſto authenticoque Codice deſcripta.* Et in Epiſtola præliminari ad Principem Palatinum Rheni opinari ſe ait eam in vſu fuiſſe in Occidente, præſertim in Gallia, & in Germania, *antequam Romana* Miſſandi *ratio vbique recepta eſt.* Deſunt in ea Introitus, Collectæ, Epiſtola, Graduale, Euangelium, Offertorium, Pręfatio, Poſtcommunio, & quędam alia, quæ generaliter tantùm ſine vlla ſpeciali aſſignatione nominantur; quia dierum feſtorumque varietas diuerſos exigit Introitus, diuerſas Orationes, Epiſtolas, & reliqua, quę ſingulis Miſſis peculiaria ſunt. Ex quo deſtruitur falſa Illyrici opinatio exiſtimantis vnicam olim fuiſſe Miſſę celebrandę rationem abſque vllo diſcrimine temporum & feſtiuitatum. Huius autem Miſſę euulgatione credidit vir improbus ſe plurimum detrimenti Catholicę Eccleſiæ allaturum, ac ſi illa antiquos ſacrificij ritus perperã innouaſſet; ſed excœcauit illum malitia ſua, nam è contrario Orthodoxæ fidei dogmata, receptique Eccleſię ritus ex ea paſſim confirmantur, Sanctorum ſcilicet, & B. Virginis inuocatio, realis præſentia Chriſti in Euchariſtia, confeſſio auricularis, oratio pro viuis & defunctis, & alia eiuſdem generis multa. Quod cum Lutheri aſſeclæ ſtatim animaduertiſſent, omnia edita exemplaria quot-

quot

quot reperire potuerũt, in vnum congeſta igne protinus concremarũt: & hinc factum eſt, vt codex ille rariſſimus ſit, quem nec Caſſander, nec Pamelius viderunt, licèt eo tempore vixerint, & in perquirendis libris ad ſacros ritus pertinentibus diligentiſſimi fuerint. Vidit tamen Menardus, qui eam Miſſam examinat, & cum alterâ ſimili à ſe edita confert in notis ad librum Sacramentorum S. Gregorij *pag. 380. & ſequentibus*. Vidit Guillelmus Duperatius, qui eius ſynopſim refert in Tractatu de iuribus & antiquitatibus capellæ Regis Galliarum *lib. 2. cap. 13. à pag. 561. & deinceps*. Hanc ego Romæ & alibi diu, ſed fruſtra, quæſitam reperi tandem Viennæ in inſtructiſſima Imperatoris Bibliotheca ſtudio ac diligentia cantoris celeberrimi Caroli Veterani, qui eam tranſcripſit ex edito Codice, quem ipſi libentiſſimè communicauit V. Cl. eiuſdem Bibliothecæ præfectus Petrus Lambecius. Incidit poſtea in manus meas eruditum opus Annalium Eccleſiaſticorum Francorum auctore Carolo le Cointe, quibus inſerta eſt *Tomo 2. anno 601. num. 20.* cum varijs notis & obſeruationibus. Ne quid autem hîc deſit, quod ad Miſſæ Latinæ illuſtrationem pertineat, eam in calce huius operis veluti appendicem recudi faciam, ſimul cum alterius ſimilis Miſſæ fragmento nondum edito.

Porrò Guillelmus præcitatus, & eum ſequutus Carolus, quamuis non III. ignorarent, quæ fides præſtari poſſet hæretico peruicaciſſimo; alijs tamen ſtudijs impediti ne rem accuratius perpenderent, ipſi aſſerenti ſine teſte, & ex mera ſuſpicione omni fundamento deſtituta, illam eſſe Miſſam in Gallicanis eccleſijs vſitatam, antequàm Romanam recepiſſent, facilè crediderunt, idque nonnullis coniecturis ſtabilire conati ſunt. Sed quam longè abſit hæc Miſſa à veteri Gallicana, & quam falſum de ipſa ac præpoſterum iudicium tulerit Illyricus hîc primitus oſtendam; mox meas de vera Gallicana Miſſa coniecturas proponam, peritorumque ac eruditorum hominum, quibus Gallia abundat, cenſuræ ſubijciam. Quæro autem primo loco, vnde ſciat Illyricus Miſſam quam edidit regnum Pipini anteceſſiſſe, aut quo teſte, quoue argumento id probet. An Pythagoricum illud obtrudet, *Ipſe dixit*? At ego didici nulli mortalium credere, niſi dicti ſui rationem reddat. Credo potiùs viro ſapientiſſimo Hugoni Menardo, qui loco citato haud contemnendis rationibus demõſtrat non tantæ eſſe antiquitatis, quantam illi ſectarius affinxit, ſed duobus aut tribus ſeculis poſteriorem. Quis etiam illum docuit Romanâ antiquiorem & ab ea diuerſam eſſe? Clauſis enim vel in totum Homericis oculis liquet, vt phraſim Tertulliani vſurpem, eam meram ac puram Miſſam Romanam eſſe diuerſis orationibus interpolatam. Notauit hoc Georgius Vvicellius Lutheri primùm diſcipulus, poſtea catholicus in defenſione Liturgiæ Eccleſiaſticæ, ſtatim ac in eam oculos fixit. *Edidit*, inquit, *Illyricus repertam Miſſam Latinam non triumphans tamen de theſauro tanto aduerſus Catholicos, cum vel cæcutienti homini appareat totum il-*

lud quod edidit, contra Lutheri, Caluinique ſectas edidiſſe, ſed & nobis Catholicis rem longè gratiſſimam feciſſe. Quid enim ibi niſi Miſſam Latinam, quæ hodie in vſu generali eſt, inſciens imprudenſque defendit? Tantum abeſt, vt ſuo ſectæque more oppugnet. Locupletior eſt illa quidem, pluſque precum continet, ſed omnino tamen eadem eſt cum vſitata; cuius etiam dicta factaque omnia paſſim ſequitur, vt diuerſam eſſe confirmare nemo audeat. Hæc Vvicellij verba refert & laudat Carolus le Cointe anno ſupra notato num. 21. Eidemque conſentit agnoſcens hanc eſſe puram putam Miſſam Romanam, quæ hodie in vſu eſt, licet plures inſertæ ſint ei orationes. Ait nihilominus hanc Miſſam his precationibus auctam Gallicanam fuiſſe: ac ſi Gallicanæ eccleſiæ tunc relictis proprijs ritibus ordinem Romanum iuſſu Pipini ſuſcepiſſe cenſeantur, cum reiectis precationibus Miſſæ Illyrici adiunctis puram Miſſam Romanam frequentare cœperunt, quod ſanè abſurdum foret. Sicut enim homo nudus, & idem diuerſis indutus veſtibus, vnus & idem homo eſt: ita Miſſa Romana ſemper Romana eſt, etiam ſi plures eidem orationes immiſceantur. Deinde Illyrici Miſſa nullam habet ſimilitudinem aut conuenientiam cum his quæ de Miſſa veteri Gallicana mox citandi auctores tradiderunt. Aiunt enim in Gallicanis Miſſis Martyrum paſſiones deſcriptas fuiſſe, cuius rei in Miſſa Illyrici ne minimum quidem veſtigium extat. Aiunt antiquum ordinem Miſſarum diuerſum prorſus fuiſſe ab vſu Romanæ Eccleſiæ, at Miſſa Illyrici à Romana non differt, imò eadem eſt, ſed interpolata. Denique obſeruo nullam huius Miſſæ Illyricianæ apud antiquos Patres & eccleſiaſticos ſcriptores mentionem reperiri; nullam eius in Concilijs ſiue in Decretis ſummorum Pontificum approbationem extare: ex quo conficitur priuatâ alicuius Epiſcopi inſtitutione Miſſæ communi & Romanæ tot orationes ſuperadditas, vt ijs recitandis Sacerdos occuparetur, cum Miſſam ſolemniter decantabat, eo præſertim tempore, quo Introitum, Graduale, Symbolum, & cætera huiuſmodi Chorus modulatur. Idem prorſus dicendum de duabus ſimilibus Miſſis, quas ex antiquis codicibus Hugo Menardus edidit in Appendice ad librum Sacramentorum S. Gregorij, eas nimirum peculiari deuotione ab aliquo Epiſcopo inſtitutas: Tantum abeſt vt olim toti Galliæ communes fuerunt. Cumque in illis regionibus tot Concilia habita ſint, tot viri doctrina & eccleſiaſtica eruditione præſtantiſſimi floruerint, quorum etiam nunc ſcripta leguntur, nulla tamen harum Liturgicarum precationum vel tenuis vmbra in illis apparet, quod certè magni momenti eſt ad Illyrici commentum explodendum de ipſius Miſſa communiter in Gallijs vſurpata.

IV. Accedit aliud argumentum ad falſam Illyrici perſuaſionem euertendam, quod alia quædam Miſſa eodem modo interpolata reperitur ad vſum alicuius eccleſiæ Romanæ Diœceſeos, quam opportunè mihi videre contigit, dum Illyricianam euoluerem. Ea extat in Codice M. S. Bibliothecæ Eminentiſſimi Cardinalis Chiſij num. 1521. charactere

Lon-

Longobardico, cui deſunt quædam folia in principio, & multò plura in fine. Continet primò aſpirationes ad Deum ex pſalmis artificioſè contextas, & alias orationes ac Litanias: ſecundò ordinem Miſſæ vſque ad Euangelium dumtaxat, nam reliqua vel ab iniqua manu auulſa, vel hominum incuria deſunt, magno eccleſiaſticæ eruditionis detrimento. Hoc fragmentum hactenus ineditum, ne prorſus intereat, publici iuris faciam in fine huius Tractatus poſt Miſſam Illyrici, cui ferè in omnibus cõſonat, quamuis orationes ſuperadditæ ſæpe diſſimiles ſint. Hæc autem nullo modo ſpectabat ad Galliam, nam vtitur verſione Pſalmorum Italica, quæ diu in vſu fuit non ſolum in Vrbe, ſed & in omnibus Eccleſijs ſuburbicarijs, ac etiam in alijs regionibus, excepta Gallia quæ verſionem à S. Hieronymo emendatam ſtatim recepit, atque ideò Verſio Gallicana dicta eſt. Cum igitur Miſſa Romana multis ſuperadditis orationibus ad inſtar eius quam Illyricus veterem Gallicanam fuiſſe dixit, in Italia quoque vſitata, atque alijs eccleſijs communis fuerit, hinc ſatis perſpicuè infertur non fuiſſe eum ritum ſpecialem alicuius regni aut prouinciæ; ſed vni tantùm vel aliquot eccleſijs priuatâ proprij Epiſcopi auctoritate abſque vlla ſynodorum, vel Apoſtolicæ Sedis approbatione tributum. In Miſſali item M. S. Bibliothecæ Vaticanæ num. 3807. proponitur oratio *Summe Sacerdos* pro celebrantis arbitrio recitanda, dum in Choro *Kyrie* vel *Gloria* cantatur. Eadem præſcribitur in Miſſali Hiſpalenſis Eccleſiæ & ordinis Prædicatorum. Ex quibus omnibus & ex duabus Miſſis editis à Menardo id quoque deducitur, quod prædictę interpolationes in ſolis Miſſis ſolemnibus locum habebãt, vt tam Sacerdos quam Miniſtri, pſallente Choro, ijs vel ex integro vel ex parte recitandis occuparentur. Ex ſilentio autem veterum ſcriptorum, qui nullam harum Miſſarum mentionem faciunt, & ex raritate codicum in quibus repertæ ſunt, non improbabiliter conijcio, vel ab eccleſijs, quibus traditæ erant, non fuiſſe receptas; vel ſtatim cum ſuis auctoribus interijſſe. Abhorrent enim plerique à prolixitate; & qui religioſiores ſunt ægrè nouitatibus conſentiunt; nec orationes in publicis eccleſiæ functionibus facilè admittunt, niſi fuerint iuxta decretum Mileuitani Concilij, aliaſque Eccleſiaſticas ſanctiones ſynodali vel Apoſtolica auctoritate approbatæ. Miſſas huiuſmodi cœpiſſe arbitror prope finem ſeculi decimi, ſiue initio vndecimi, vt de ſuis aſſerit Menardus, qui Illyricianam his antiquiorem non putat. Eiuſdem æui, decimi nimirum ſeculi, eſt Codex Chiſius, nam characterem Longobardicum, quo ſcriptus eſt, in fine eius ſeculi deſijſſe viri periti à me conſulti aſſeuerant. Idem colligitur ex Sanctis, qui prima parte libelli in litanijs recenſentur, nam cum omnes ſancti Monachi ſingillatim inuocentur, non tamen illi qui circa annum milleſimum & deinceps floruerunt. Notæ quoque muſicales, quibus in Ordine Miſſæ prænotantur *Gloria in excelſis*, & *Dominus vobiſcum*, illæ ſunt, quæ in vſu erant ante Guidonem Aretinum. Hæc omnia, ſi rite perpendantur,

Illyrici commentum refellunt, qui ſine probabili teſtimonio auſus eſt Miſſam à ſe repertam veteris Gallicanæ nomine publicare.

V. Reſtat nunc pars diſquiſitionis obſcurior, quæ reuerâ, & qualis fuerit in Gallijs ſacrificij offerendi ratio ante Pipinum vſitata. Et quia non licet in re tam graui aliquid proprio ingenio fingere, aut diuinare; euoluenda Antiquorum monumenta ſunt, & ſolerter inueſtigandum, an ſaltem eius veſtigia alicubi reperiantur, vt ex ijs, quantum fieri poterit, de toto corpore, quod interijt, iudicium ferre poſſimus. Occurrit autem hæc indaganti primus omnium Hilduinus, qui in epiſtola ad Ludouicum Pium quam ſuis Areopagiticis præfixit, poſtquam de vitâ S. Dionyſij Scripta cuiuſdam Visbij commemorauit, alterum teſtem profert antiquum ordinem Miſſæ Gallicanæ his verbis. *Cui adſtipulari videntur antiquiſſimi, & nimia penè vetuſtate conſumpti Miſſales libri continentes Miſſæ ordinem more Gallico, qui ab initio recepta fidei vſu in hac Occidentali plaga eſt habitus, vſquequò tenorem, quo nunc vtitur, Romanum ſuſceperit. In quibus voluminibus habentur duæ Miſſæ, quæ ſic inter celebrandum ad prouocandam diuinæ miſerationis clementiam, & corda populi ad deuotionis ſtudium excitanda, tormenta Martyris ſociorumque eius ſuccinctè commemorant, ſicut & reliqua Miſſæ ibidem ſcripta aliorum Apoſtolorum vel Martyrum, quorum paſſiones habentur, notiſſimè decantant.* Hæc Hilduinus, ex quo habemus primam notam Miſſæ Gallicanæ, quod eius ſcilicet orationes ſanctorum Martyrum paſſiones ſtrictim complecterentur. Alteram ſuppeditat Carolus Caluus Imperator ſic ſcribens in Epiſtola ad Clerum Rauennatem. *Vſque ad tempora abaui noſtri Pipini Gallicana eccleſia aliter quàm Romana vel Mediolanenſis eccleſia diuina celebrabant officia, ſicut vidimus & audiuimus ab eis, qui ex partibus Toletanæ eccleſiæ ad nos venientes ſecundum morem ipſius eccleſiæ coram nobis ſacra officia celebrarunt. Celebrata etiam ſunt coram nobis Miſſarum officia more Hieroſolymitano auctore Iacobo Apoſtolo, & more Conſtantinopolitano auctore Baſilio: ſed nos ſequendam ducimus Romanam Eccleſiam in Miſſarum celebratione.* Hæc altera nota eſt, quod Miſſa Gallicana eadem eſſet ac Toletana, quandoquidem Carolus, vt eius diſcrimen à Romana oculis & auribus perciperet, more Toletano iuſſit coram ſe celebrari. Huc etiam ſpectat Berno Augienſis Abbas, qui cap. 2. ait, *In noſtri Monaſterij Archiuo habetur Miſſalis longè aliter ordinatus, quam Romana Eccleſia ſe habeat vſus.* Loquitur autem ibi de diuerſitate veteris Miſſæ Gallorum & Hiſpanorum à Romana. Cum igitur ex teſtimonio Hilduini Abbatis hoc Miſſæ Gallicanæ peculiare fuerit, quod eius orationibus Martyrum paſſiones inſertæ eſſent: cum Carolus Rex teſtetur ſe ab eccleſia Toletana adſciuiſſe Presbyteros, qui priſco & dudum in Gallijs abolito ritu coram ſe ſacrificium offerrent: hinc manifeſtè deducitur veterem Miſſam Gallicanam ei ſimilem fuiſſe, quæ Toleti & per vniuerſam Hiſpaniam atque etiam in Gallia Narbonenſi Gothorum regno ſubdita agebatur, eo ritu qui Mozarabicus nuncupatur, de

quo Capite ſuperiori actum eſt;eo ſiquidem ritu ſanctorum geſta & paſſiones in præfationibus, & alijs liturgicis precibus commemorantur, eique ſoli conuenit eſſe prorſus diuerſum à Romano,vt de ſuo Miſſali aſſeruit Berno Abbas. Accedit huic ſententiæ,ſeu mauis coniecturæ,robur ex Gregorio Turonenſi, in cujus hiſtoria quædã Miſſæ Gothicæ veſtigia in eccleſijs Gallicanis eo viuente celebratæ mihi deprehendere viſus ſum. Nam *lib. 4. cap. 16.* lectam primò ad Miſſam ait Prophetiam,tum Lectionem ex Apoſtolo, demum Euangelium; agit autem de S. Tetrico Epiſcopo Lingonenſi. Et lib.8. cap.7. *Adueniente*, inquit, *die Dominico Rex eccleſiam ad ſpectanda Miſſarum ſolemnia petit, fratres verò conſacerdoteſque qui aderant,locum Palladio Epiſcopo ad agenda feſta prabuerunt. Quo incipiente Prophetiam, Rex interrogat quis eſſet.* Libro item 7. cap.8. meminit ſilentij indicti in Miſſa, quod proprium eſt Miſſæ Mozarabicæ, ſicut & legere in ſingulis Miſſis Prophetiam ante Epiſtolam. Cæſarius quoque Arelatenſis hom. 12. Lectiones Propheticas, Apoſtolicas, & Euangelicas recitatas in Miſſa commemorat. Poterunt & alia huiuſmodi veſtigia in rerum Gallicarum ſcriptoribus fortaſſis reperiri, ſi quis eos attentiùs euoluat; ſed mihi tantum otij non eſt.

Cæterum non abſurdam neque incredibilem eſſe hanc ſententiam de VI. vtriuſque Miſſæ Gallicanæ & Hiſpanicæ ſimilitudine, præter ea quæ dicta ſunt, alia etiam perſuadent. Dum enim vetuſtos Codices ad propoſitum mihi ſcopum pertinentes in celebrioribus Bibliothecis perquiro, factum eſt Dei nutu vt duos antiquiſſimos repererim; quorum ſeriem, ſtylum, characterem, ſingulaſque Miſſas in eis contentas ſedulò conſideranti venit protinus in mentem, vtrumque eſſe vetus Miſſale Gallicanum, quia & illis adamuſſim conueniunt, quæ Hilduinus tribuit Gallicis Miſſalibus à ſe viſis; & priſcis ritibus conſonant Eccleſiæ Toletanæ, ex qua Carolus Caluus ſacerdotes adſciuit, vt antiquum Galliæ morem ab ipſis celebrantibus diſceret. Vtrumque autem cum ipſo Gothico, ſeu Mozarabico à Cardinali Ximenio edito conferens, inueni ordinem & methodum Miſſæ eumdem eſſe, orationes verò diuerſas. Vnus ex his codicibus extat in Bibliotheca Sereniſſimæ Suecorum Reginæ ante annos nongentos ſcriptus, vt periti cenſent,literis quadratis & maiuſculis, ſignatus num.*626.* quem olim fuiſſe aiunt ampliſſimi viri Petauij Senatoris Pariſienſis, emptum verò à Regina poſt eius deceſſum. Deſunt ei aliquot folia in principio, & in fine. Initio præfixus hic titulus eſt manu recentiori,*Miſſale Gothicum*; & ex eo quædam liturgicæ precationes excerptæ ſunt, & tomo VI. Bibliothecæ veterum Patrum editionis nouiſſimæ Pariſienſis inſertæ pag. 155. Alter eſt Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ eiuſdem ferè antiquitatis, cui imperitus Antiquarius manu quoque recentiori Miſſæ Romanæ titulum inſcripſit, cum ab ea plurimum diſtet. In Codice Reginæ, quo diu vti licuit benignitate V. Cl. Benedicti Mellini eius Bibliothecæ præfecti, eſt Miſſa propria S. Martini

Tuto-

Turonenſis Epiſcopi, tributo ei nomine Patris noſtri; ex quo ſuſpicor hoc Miſſale vel Turonenſis, vel alterius Gallicanæ eccleſiæ fuiſſe huic Sancto ſpecialiter dedicatæ; nam in Miſſali Mozarabico extat quidem de eo Miſſa propria, ſed ſine additione *Patris noſtri*. Vt autem appareat vtriuſque Miſſæ diſcrimen, aliquot eius orationes hîc tranſcribam, primùm quidem ex Codice Reginæ, quem Gallicanum vocabo, deinde ex Mozarabico.

Collecta de S. Martino ex Miſſali Gallicano.

SVmmi Sacerdotis tui Patris noſtri Martini Epiſcopi hodie depoſitionem celebrantibus tribue nobis Domine, vt ſicut commemorationem eius deuotiſſimè colimus, ita & opus fideliter imitemur.

Eadem ex Mozarabico.

IEſus Deus noſter & Domine, qui inluſtrem meritis Martinum Confeſſorem atque Pontificem ita feciſti ſapientiam cuſtodire, vt in gloria mereretur & iucunditate conſiſtere: da nobis verę ſapientię intellectum, & ſanctæ operationis ſtudium, vt pauperibus prærogantes ſubſtantiam, facinorum noſtrorum euadamus vindictam.

Oratio poſt nomina ex Gallicano.

AVditis nominibus offerētium, Fratres Cariſſimi, omnipotentis Dei inenarrabilem miſericordiam ſupplices poſtulamus, vt nomina noſtra, qui in hunc celeberrimum diem in honorem ſancti Antiſtitis ſui Martini offerimus, benedicere & ſanctificare ipſo ſuffragante dignetur: & quod illi hodie collatum eſt ad gloriam, nobis quoque proficiat ad ſalutem.

Eadem ex Mozarabico.

DEus qui mirabilis es in Sanctis tuis, cuius cultui deputatur, quicquid amicis tuis honoris impenditur; intenta oratione te poſcimus, vt hunc diem quem ſancti, & incomparabilis viri Martini inluſtrauit exceſſus, proſperum nobis & poſteris in rebus actionum propitiatus indulgeas. Tribuaſque vt cuius veneratores ſumus, imitatores effici mereamur. Hunc etiam virum, quem Cœlicolis admirandum, Martyribus adgregatum ætatis noſtræ tempora protulerunt, iubeas auxilium noſtris ferre temporibus. Dubium enim non eſt, quod ſit Martyr in cœlo, qui fuit Confeſſor in ſeculo. Cum ſciatur non Martino martyrium, ſed martyrio defuiſſe Martinum. Oramus Domine, vt qui tantum potuit tuis æquari virtutibus, vt vitam mortuis redderet, dignetur etiam defun-

defunctorum ſpiritus conſolari, ac viuentes in tribulatione defendere, qui potens fuit mortuos ſuſcitare.

Oratio Ad pacem *ex Gallicano*.

INclina Domine aurem tuam ad preces familiæ tuæ, & da pacem, quam permanere iugiter præcepiſti. Illud etiam ſpecialiter præſtare digneris, vt parem charitatem teneamus, quam Pontifex tuus Martinus in hoc ſeculo, te opitulante, meruit obtinere.

Eadem ex Mozarabico.

MVltis coram te Deus Pater exultantes in laudibus Confeſſoris tui Martini hodierna die obitus memoriam facimus, doctrinam recolimus, operum memoramus. Qui licet totum vitæ ſuæ curſum glorioſa decorauerit pace, finem tamen ineffabili charitatis bono reddidit & probabilem & inluſtrem. Cum vicinum ſui cernens terminum finis, pacem inter ſe diſcordantibus reſtituit Clericis. Quo ad æternam continuò vocatus hæreditatem, exemplo Domini tenendam ſuis pacem diſcipulis commendaret. Huius ergo viri ſuffragijs pelle à nobis Deus quicquid diuidit vnitatem, & dona, vt eidem conſortes ſimus in prœmio, cuius hîc dilectionis edocemur exemplo.

Inlatio, ſiue Præfatio ex Gallicano.

DIgnum & iuſtum eſt nos te Domine Deus noſter in laudibus S. Martini honorare, qui ſancti ſpiritus tui dono ſuccenſus, ita in ipſo tyrocinio fidei perfectus, vt Chriſtum texiſſet in paupere, & veſtem quam egenus acceperat mundi Dominus induiſſet. O felix largitas, qua Diuinitas operitur. O clamidis glorioſa diuiſio, quæ militem texit & regem. Inæſtimabile donum eſt, quod veſtire Dominum meruit Deitatis. Dignè huic confeſſioni tuæ prœmium commiſiſti: dignè Arianorum non ſubiacuit feritati: dignè tanto amore Martinus perſecutoris tormenta non timuit, ſecurus quia tanta erat gloriatio paſſionis, vt per quantitatem veſtis exiguæ & veſtire Dominum meruit, & videre. O animi imitanda benignitas. O virtutum veneranda potentia. Sic egit ſuſcepti pontificatus officium, vt per formam probabilis vitæ obſeruantiam exegerit diſciplinæ. Sic Apoſtolica virtute ſperantibus contulit medicinam, vt alios ſupplicationibus, alios viſu ſaluaret. Hæc tua Domine veneranda potentia, cui cum lingua non ſupplet meritis exorare, operibus S. Martini te opitulante mereamur imitari. Per Chriſtum Dominum noſtrum.

Eadem

Eadem ex Mozarabico.

DIgnum & iuſtum eſt nos tibi gratias agere, Domine Sancte, Pater æterne, Omnipotens Deus, in depoſitione anniuerſariæ commemorationis S. Martini epiſcopi, & confeſſoris tui. Quem pro pietate tua, & ſeruitute ſua, tam beatum labore, quàm munere inter Sanctorum omnium florentiſſimas legiones, ac feliciſſimos Martyrum choros, & inluſtres eminentium Seniorum cathedras dextri ordinis locum tenere confidimus. Quia bona arbor bonos fructus facit, & bonus homo de bono theſauro cordis ſui bona profert. Cumque in eodem Euangelio ipſe docuerit, ex fructibus eorum cognoſcetis eos: hunc ergo inter iuſtos iuſtè numerandum teſtantur facta per ſeculum, ſigna poſt tranſitum, opera dum vixit, mirabilia poſt receſſum. Cum præſertim ad vnum ſanctitatis culmen diuerſus mittat aſcenſus, non vna eſt virtutum via, quæ gloriæ tuæ ducit ad regnum. Quid enim minus eſt crucem ferre per tempora, quàm mortem ſubire per vulnera? Quid inferius eſt mundum vincere, quàm gladium non timere? Cum plus luctaminis habeat diuturnitas crucifixi, quam celeritas interempti. Quid ſupereminet affectus martyrij conſummatus, quam diutiùs cuſtoditus? Non diſtat propter te mortificatus à mortuo, cum in vtroque ſit glorioſum & abuti velle quod placeat. Pugnam ſuſtinere ſine defectu, an coronam rapere ſine metu? Propoſitum non mutare ſub ſpatio, an implere deſiderium ſub momento? Par eſt vt credimus inlecebris non cedere per dolorem, vbi æqualis in dilectione animus. Percuſſor deeſt fidei, non confeſſor. Voluit triumphare dum militat, qui militare non deſtitit dum conſummat. Inter carnales pugnas & ſpiritales inſidias laboroſius eſt hoſtem occultum ſuperare, quàm publicum. Quia non ſit leuius ſperare ſemper quem caueas, quàm non formidare quem videas. Iugiter in procinctu prouidere cautelam, quàm fortiter in congreſſu ſeruare conſtantiam. Non intereſt in anguſtia viuere ſeruitutis, aut in pœna deuincere feriendum. Quotidie declinare quod decipiat, aut cum compendio ambire quod finiat. Poſtremò in agone Martyrum & extruendam fidem, hoc ſemper proponitur quod horreat; hic etiam quod delectat. Ibi tormenta terrori, hîc etiam blandimenta diſcrimini. Ibi homo nititur expugnare per amara, hic diabolus inlaqueare per dulcia. Ibi mors ſecuritatem præſtat, hic ſecuritas mortem facit: ibi alienæ impietas, hic propriæ naturæ mobilitas inimica eſt. Sed in his omnibus nihil ſibi ſine adiutorio tuo arroget humana fragilitas. Tuis muneribus debet vnuſquiſque deputare quod vicit, qui tuis viribus portauit vterque quod pertulit. Horum tu verus arbitror Deus, quos propter nos ſupplices quæſumus, vt ſicut illi tibi accepti, ita nos illis mereamur eſſe ſuſcepti. De quibus hoc nobis ſufficit credere quod vna amoris tui causâ per diuerſa merita, diſcreto vel ſine vel tempore, feliciter afflicti, veraciter probati, potenter prædi-

ditis,

diti, clementer aſſumpti, & æqualiter ſint beati. Cui meritò omnes Angeli & Archangeli non ceſſant clamare quotidie, ita dicentes. *Sanctus*, *Sanctus*, &c.

Ex his in exemplum adductis palam fit vtramque Miſſam eodem, vt dixi, tenore procedere, licet orationes diuerſæ ſint. Sunt autem in his quædam obſcura in quibus hæret ſenſus, vitio procul dubio ſcriptoris, ſed ego apographum fideliter expreſſi, venerandam reueritus antiquitatem. Vt verò magis appareat quis & qualis ſit tenor Miſſæ, quam Gallicanam puto, operæ pretium duxi ex eodem Miſſali M. S. Reginæ integram Miſſam S. Stephani Protomartyris hoc loco in publicum proferre, in qua deſunt Antiphonæ, Epiſtola, Euangelia, & alia huiuſmodi quæ in diſtincto Codice contineri ſolent. Deſunt quoque ea omnia, quæ omnibus Miſſis communia ſunt. Si quis eam conferat cum Mozarabica edita à Ximenio, inueniet orationes diuerſas eſſe, ſicut vidimus ſupra in Miſſa S. Martini, ſed forma eadem eſt.

Ordo Miſſæ in Natali S. Stephani Protomartyris. VII.

Præfatio.

Hac præfatione carent Miſſæ Mozarabicæ.

VEnerabilem atque ſublimem beatiſſimi Protomartyris Stephani paſſionem hodie celebrantes, Dominum Martyrum Fratres cariſſimi deprecemur, vt ſicut illi contemplatione meritorum ſuorum coronam dare dignatus eſt, nobis quoque pleniſſimam miſericordiam ipſius precibus flexus in omnibus largiatur. Per Dominum noſtrum.

Collectio ſequitur.

DEus qui S. Stephano Martyri tuo & principatum in miniſterio, & principem in martyrio contuliſti, dum nobis ſancti diei huius feſtiuitatem pro eius vel commemoratione vel paſſione donaſti; exaudi quæſumus ſupplices familiæ tuæ preces, nobis eius peculiare præſidium tribue, cuius pro inimicis ac peccatoribus preces pijſſimus acceptaſti. Tribue etiam vt pro nobis interceſſor exiſtat, qui pro ſuis perſecutoribus ſupplicauit. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum, qui tecum beatus viuit.

Collectio poſt nomina.

OMnipotens ſempiterne Deus, qui Sanctorum virtute multiplici Eccleſiæ tuæ ſacrum corpus exornans, primitias Martyrum glorioſi Le-

ſi Leuitæ tui Stephani ſanguine dedicaſti: da nobis diem natalis eius honore præcipuo celebrare, quia non diffidimus eum fidelibus tuis poſſe ſuffragari, qui Dominicæ charitatis imitator, etiam pro ſuis perſecutoribus ſupplicauit. Tribue quæſumus per interuentum ipſius, vt viuentes ſalutem, defuncti requiem conſequantur æternam.

Collectio ad Pacem.

DEus charitatis indultor, Deus indulgentiæ munerator, qui S. Martyri tuo Stephano in paſſione largitus es, vt imbrem lapidum clementer exciperet, & pro lapidantibus ſupplicaret; pietatem tuam Domine ſubnixis precibus exoramus, vt dum Martyris tui paſſionem recolimus, per interceſſionem ipſius, pacis ſecuritatem, & peccatorum noſtrorum veniam conſequi mereamur.

Conteſtatio Miſſæ.

DIgnum & iuſtum eſt, æquum & iuſtum eſt te laudare, teque benedicere, tibi gratias agere omnipotens ſempiterne Deus. Qui gloriaris in conuentu ſanctorum tuorum, quos ante Mundi conſtitutionem prælectos ſpiritali in cæleſtibus benedictione ſignaſti: quoſque vnigenito tuo per aſſumptionem carnis & crucis redemptionem ſociaſti: in quibus ſpiritum tuum ſanctum regnare feciſti, per quem ad felicis martyrij gloriam pietatis tuæ fauore venerunt. Dignè igitur tibi Domine virtutum feſta ſolemnitas agitur, tibi hæc dies ſacrata celebratur, quam B. Stephani primi Martyris tui ſanguis in tuæ veritatis teſtimonium profuſus magnificum nominis tui honore ſignauit. Hic eſt enim illius hominis primus confeſſor, quod eſt ſupra omne nomen, in quo vnicum ſalutis noſtræ præſidium, Pater æterne, poſuiſti. Hic in eccleſia tua quam ſplendidum ad cunctorum animos confirmandos vnicæ laudis præceſſit exemplum. Hic poſt paſſionem Domini noſtri Ieſu Chriſti victoriæ palmam primus inuaſit. Hic vt Leuitico miniſterio per ſpiritum ſanctum ab Apoſtolis conſecratus eſt, niueo candore confeſtim emicuit, martyrij cruore purpureus. O benedictum Abrahæ ſemen, Apoſtolicæ doctrinæ & dominicæ crucis prior omnium factus imitator & teſtis. Meritò cœlos apertos vidit, & Ieſum ſtantem ad dexteram Dei. Dignè igitur ac iuſtè talem ſub tui nominis confeſſione laudamus, Omnipotens Deus, quem ad tantam gloriam vocare dignatus es: ſuffragia eius nobis pro tua pietate concede. Talis pro hac plebe precetur, qualem illum poſt trophœa venientem exultans Chriſtus excepit. Illi pro nobis oculi ſublimentur, qui adhuc in hoc mortis corpore conſtituti ſtantem ad dexteram Patris Filium Dei in ipſa paſſionis hora viderunt. Ille pro nobis obtineat, qui pro perſecutoribus ſuis, dum lapidaretur, orabat ad te

San-

ſancte Deus, Pater omnipotens. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum, qui pro peccatis noſtris naſci carne per Virginem, & pati dignatus eſt mortem, vt Martyres ſuos ſuo pati doceret exemplo. Cui meritò omnes Angeli atque Archangeli ſine ceſſatione proclamant dicentes. *Sanctus, Sanctus*, &c.

Collectio poſt Sanctus.

VEre ſanctus, verè benedictus Dominus noſter Ieſus Chriſtus vnigenitus tuus, qui Martyrem ſuum Stephanum cœleſtis aulæ Collegio numerauit, qui corporis noſtri infirmitatem ſuſcepit, priuſquam pium ſanguinem pro humana ſalute funderet, myſterium ſacræ ſolemnitatis inſtituit. Ipſe enim pridie quam pateretur, accepit panem &c.

Hic ſequitur conſecratio.

Poſt Myſterium.

HOc ergo facimus Domine, hæc præcepta ſeruamus; & ſacri corporis paſſionem ſacris ſolemnibus prædicamus. Quæſumus Omnipotens Deus, vt ſicut veritatem nunc ſacramenti cœleſtis exequimur, ipſi veritati Dominici Corporis & Sanguinis hæreamus. Per Dominum.

Ante Orationem Dominicam.

GLorioſi Leuitæ exemplis, & beatiſſimi Martyris Stephani magiſterijs inſtituti æterno Regi & Patri Deo precem, Fratres cariſſimi, cum omni humilitate fundamus, vt dato nobis fidei calore vel munere ad martyrij nos deſiderium amoris ſui igne ſuccendat, eiuſque imitatores efficiat, qui non ſolum pro ſui gloria, verùm etiam pro exemplis eruditionis noſtræ paſſionem ſuſtinuit. Et cui conferre dignatus eſt in paſſione virtutem, intercedendi pro nobis tribuat facultatem. Et orationem, quam præcipere dignatus eſt, dicere ſine cunctatione permittat. *Pater noſter.*

Poſt orationem Dominicam.

LIberà nos à malo Omnipotens Deus, & tribue nobis ſupplicibus tuis tam promptum pro Chriſto tuo ad patiendum animum, vt probemur non nos martyrio, ſed nobis defuiſſe martyrium. Per eumdem Dominum noſtrum.

Benedictio populi.

DEus qui tuos martyres ita vinxiſti charitate, vt pro te etiam mori cuperent, ne perirent. Amen.

Et Beatum Stephanum in confeſſione ita ſuccendiſti fide, vt imbrem lapidum non timeret. Amen.

Exaudi precem familiæ tuæ, amatoris inter feſta plaudentem. Amen.

Accedat ad te vox illa intercedens pro populo, quæ pro inimicis orabat in ipſo martyrio. Amen.

Vt ſe obtinente, & te remunerante perueniat illuc plebs ad quæſita per gratiam, vbi te cœlis apertis ipſe vidit in gloria. Amen.

Quod ipſe prꝑſtare digneris, qui viuis & omnia regis in ſecula ſeculorum. Amen.

Collectio poſt Euchariſtiam.

DEus perennis ſalus, beatitudo inæſtimabilis, da quæſumus omnibus tuis, vt qui ſancta & beata ſumpſerunt, & ſancti iugiter ac beati eſſe mereantur. Quod ipſe præſtare digneris.

Conſummatio Miſſæ.

GRatias agimus tibi Domine multiplicatis circa nos miſerationibus tuis, qui & Filij tui natiuitate nos ſaluas, & Martyris Stephani deprecatione ſuſtentas. Per. &c.

Explicit Miſſa S. Stephani,

VIII. Vt autem propoſita à nobis de Miſſa Gallicana opinio ſeu coniectura & clarior euadat, & firmiùs ſtabiliatur, non ingratum lectori vel iniucundum fore exiſtimaui, ſi ex alio antiquiſſimo Codice M. S. nempe ex Palatino Bibliothecæ Vaticanæ ſupra memorato aliam Miſſam adijcerem, quę omnino conſonat cum ſuperiori S. Stephani, eademque methodo ac eodem tenore procedit. Scriptus autem fuit Codex ab homine linguæ latinæ prorſus imperito, adeò enim miſerè deprauatus eſt, vt vix vlla linea legatur ſine mendis. Verborum errores, vt *dilixi* pro *dilexi*, *anteſtes tuos* pro *antiſtes tuus*, *conſequerit* pro *conſequeretur*, & alios eiuſdem generis paſſim occurrentes facilè emendaui: vbi autem ſenſus nutat, nec verba cohærent, nihil mutare volui, ne fortè perperam diuinando longiùs à ſcopo aberrarem. Lectoris peritioris erit fœdis vulneribus à rudi ſcriptore inflictis medicam manum adhibere. Porrò Miſſa de S. Germano eſt, cuius feſtiuitas, quamuis in Miſſali Mozarabico deſcripta ſit, caret tamen Miſsâ propriâ, totumque officium in communi Confeſſorum Pontificum aſſignatur.

Miſ-

Miſſa S. Germani.

Præfatio.

VEnerabilem diem atque ſublimem, Fratres Cariſſimi, prompta deuotione celebremus, miſericordiam Domini noſtri ſuppliciter exorantes, vt Beatiſſimi Germani Antiſtitis, & Confeſſoris ſui, cuius exempla miramur, & ſi æquari factis eius non poſſumus, ſaltem veſtigia ſequi, & fidem nobis contingat imitari.

Collectio.

GRatias tibi agimus Omnipotens Deus pro virtutibus Beatiſſimi Germani Antiſtitis tui, quas ei Pater omnipotens non immeritò tribuiſti, quia te Apoſtolica confeſſione rebus omnibus plus amauit; diſcuſſit à ſe diuitias, vt paupertate ſpiritus cœlorum regna conſcenderet: manſuetudinē tenuit, vt terram ſui corporis ſpiritualiter poſſideret: lugere delectatus eſt in ſeculo, vt cœleſtem conſolationem ex muneris tui largitate perciperet: iuſtitiam eſuriuit atque ſitiuit, vt tuis ſaturaretur eloquijs: eleemoſinam iugiter fecit, vt indeſinenter non tantùm ſibi, ſed & cæteris pietatis tuæ miſericordiam obtineret: puritatem cordis habuit, vt te videret: fidem ſeruauit, vt filijs tuis fraterna ſe participatione coniungeret. Per cuius interuentum precamur.

Deſunt hic duæ lineæ abraſæ.

Poſt nomina.

AVditis nominibus offerentum indeficientem diuinam clementiam deprecemur, vt has oblationes plebis, quas in honorem Beatiſſimi Germani Antiſtitis & Confeſſoris offerimus (*deeſt aliquid*) Signatum diem hodiernæ ſolemnitatis celebremus cum inconcuſſa fidei libertate, quam ille conſtanti mente defendit, vt robur patientiæ eius --

Deſunt hic etiam duæ lineæ abraſæ.

Oremus etiam & pro ſpiritibus carorum noſtrorum, quorum idem Omnipotens Deus & numerum nouit & nomina, vt omnium memoriam faciat, omnium peccata dimittat. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Collectio ad pacem.

DEus pro cuius ſacro nomine Beatus Germanus Antiſtes tuus deſiderauit perſecutionem *pati* propter iuſtitiam, vt & ſi martyrium non perferret, fide tamen pertenderet: nec timeret odijs hominum & maledictionibus ſubiacere, dummodo mercedem copioſam conſequeretur

tur in cœlo, & ad illas beatitudines euangelicas perueniret; te per huius interuentum precamur, vt pacem quam te iubente dilexit in ſeculo, perpetualiter Eccleſiæ poſſidendam tribuas in futuro. Per Dominum noſtrum.

Conteſtatio Miſſæ.

DIgnum & iuſtum eſt, verè æquum & iuſtum eſt, nos tibi gratias agere, & pietati tuæ in honorem ſummi Sacerdotis tui Germani Epiſcopi & Confeſſoris laudes canere, vota perſoluere, eiuſque enarrare virtutes, quas ei Domine Pater Omnipotens non immeritò tribuiſti, quia te Apoſtolica confeſſione rebus omnibus plus amauit, &c. *Repetit ea quæ habentur ſupra in prima Collecta, tum ſubdit.* Dilexit te Domine ex toto corde, & ex tota mente, & ex tota anima ſua, & proximum ſuum tanquam ſeipſum; vt ſecundum quod in his duobus mandatis vniuerſa lex & Prophetæ pendebant, ad eas quas diximus euangelicas beatitudines perueniret. Et quia tu Domine Ieſu Chriſte Apoſtolis tuis dixeras, vt euntes per vniuerſum mundum vniuerſæ creaturæ euangelium prædicarent, & virtutes efficerent, hæc tuus deuotiſſimus Germanus Epiſcopus. . . . eorum veſtigia ſubſecutus per totas Gallias, Romæ, in Italia, in Britannia annis triginta corpore afflictus . . . . iugiter in tuo nomine prædicauit, hæreſes abſtulit, adduxit populum ad plenam & integram fidem, eiecit dæmones, mortuos ſuſcitauit, ægris reddidit priſtinam ſanitatem, impleuitque omnia ſigna, virtutes vtique adeptus. Sic cœpit vt creſceret: Sic pugnauit vt vinceret. Sic conſummauit, vt mortis tenebras præteriret. Martyrijs ſe coniungeret ſtola, cum centeſimum fructum perceperit, & vita hac peracta regnum inhabitarit æternum. Quod credentes Deus Pater Omnipotens ſupplices exoramus, vt in eius apud te patrocinijs & interceſſionibus pietati tuæ commendati nos in omnibus tuam miſericordiam conſequamur, Angelica te exultatione laudantes & dicentes. *Sanctus, Sanctus, Sanctus.*

Collectio poſt Sanctus.

BEnedictus planè qui venit in nomine Domini, benedictus Deus, Rex Iſraël; pax in terra, gloria in excelſis. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Filium tuum, qui pridie quam pateretur.

Poſt Secreta.

DEſcendat, precamur Omnipotens Deus, ſuper hæc quæ tibi offerimus, Verbum tuum ſanctum: deſcendat inæſtimabilis gloriæ tuæ ſpiritus: deſcendat antiquæ indulgentiæ tuæ donum, vt fiat oblatio noſtra hoſtia ſpiritalis in odorem ſuauitatis accepta. Etiam nos famulos tuos per ſanguinem Chriſti tua manus dextera inuicta cuſtodiat.

Ante

Ante orationem Dominicam.

AGnoſce Domine verba quæ præcepiſti, ignoſce præſumptioni quam imperaſti: ignorantia eſt non noſſe meritum, contumacia eſt non ſeruare mandatum, quo dicere iubemur, *Pater noſter*, &c.

Poſt Orationem.

LIbera nos à malis omnibus, auctor bonorum Deus, ab omni tentatione, ab omni ſcandalo, ab omni opere tenebrarum; & conſtitue nos in omni bono, & da pacem in diebus noſtris, auctor pacis & charitatis. Per Dominum noſtrum.

Benedictio Populi deeſt.

Collectio poſt Euchariſtiam.

SVmpſimus ex ſacris altaribus Chriſti Domini ac Dei noſtri corpus & ſanguinem ... credentes vnitatem beatæ Trinitatis. Oremus vt ſemper nobis fide plenis eſurire detur ac ſitire iuſtitiam, ſicque opus eius confortati ſalutaris eſcæ gratia faciamus, vt non in iudicium, ſed in remedium, ſacramentum quod accepimus, habeamus. Per Dominum noſtrum.

Collectio in fine Miſſæ.

CHriſte Domine, qui & tuo veſci corpore, & tuum corpus effici vis Fideles, fac nobis in remiſſionem peccatorum eſſe quod ſumpſimus: atque ita ſe animæ noſtræ diuina alimonia per benedictionem tuam facta permiſceat, vt caro ſpiritui ſubdita, & in conſenſum pacificum ſubiugata obtemperet, non repugnet, per Spiritum Sanctum, qui in vnitate Patris & Filij coæternus viuit & regnat in ſecula ſeculorum. Amen.

Hæ ſunt Miſſæ, quas veluti Gallicanas è M. SS. Codicibus nunc pri- IX.
mùm produxi, breuiores quidem quàm editæ in Mozarabico, ſed eodem ſtylo, eodemque tenore contextæ. Sicut autem Baſilius, & Chryſoſtomus, alijque Eccleſiæ Orientalis Antiſtites, quamuis haberent à ſenioribus ſuis ſibi traditas Liturgias, proprijs tamen verbis ſacrificium offerre maluerũt: ita credendum ſanctos Epiſcopos, qui ritu in hoc & ſuperiori Capite deſcripto vtebantur, eo retento in ordine ac veluti textura Miſſę, mutaſſe nihilominus orationes, vt & ipſi proprijs verbis Deum ad aram precarentur. A quibus primùm compoſitæ fuerunt, ignoramus; non eſt tamen dubitandum quin à viris & vitæ ſanctimonia & fidei integritate conſpicuis editæ ſint, alioquin non fuiſſent ab Eccleſia receptæ. Nec cuiquam ſcrupulum ingerere debet quod in Miſſa Sancti Germani

in oratione quæ *Poſt ſecreta* inſcribitur, Sacerdos iam peracta conſecratione orat, vt deſcendat Verbum in oblata, nam hæc oratio nihil habet alienum à fide, vt *Lib.II. Cap.XIII.* explicabo. Ioannes Morinus eccleſiaſticæ antiquitatis ſagaciſſimus indagator in Comment. de ſacris Ordinationibus *parte* 2. *pag.* 261. antiquiſſimum Codicem ſe vidiſſe teſtatur ſcriptum in Gallia poſt annum 511. & ante annum 560. ad vſum, vt ipſe putat, Eccleſiæ Pictauienſis, continentem Ordinem Romanum, in quo ter Regni Francorum, & ſæpiùs ſancti Hilarij mentio fit: quæ, ſi vera ſunt, euidenter euincunt Romanos ritus initio ſeculi ſexti in Gallia receptos fuiſſe. Sed quàm firmum ſit Morini argumentum alijs examinandum relinquo: ego enim non dubito, quin leuiſſimæ coniecturæ teſtimonium præferri debeat omni exceptione maius tum Caroli Magni & Caroli Calui aſſerentium Ordinem Romanum curante Pipino in Gallicanis Eccleſijs introductum fuiſſe, cum antea proprio vterentur: tum Gregorij Magni, qui in epiſtola ad Auguſtinum Anglorum epiſcopum, Gallicanos ritus à Romanis diſtinguit: tum aliorum Scriptorum, qui vnanimi conſenſu eidem veritati adſtipulantur. Illum verò Codicem tantæ eſſe antiquitatis non credo, quantã illi Morinus tribuit. Nam nec ſatis intelligo, cur Regnum Francorum illis annis coarctet, qui à quingenteſimo vndecimo vſque ad 560. elapſi ſunt: nec Hilarij memoriam ſolius Pictauienſis eccleſiæ, aut ſolius Galliæ finibus circumſcriptam fuiſſe arbitror, cum Romæ etiam & vbicunque Chriſtus colitur celeberrima fuerit. Verum hæc & reliqua omnia, quæ in hoc Capite pertractaui peritorum cenſuræ lubens ſubijcio, paratus de ſententia decedere, cum quis certiora protulerit.

CAP. XIII.

De varijs Miſſarum generibus. Quæ ſit Miſſa publica & ſolemnis. Eandem generalem & legitimam dictam eſſe. Miſſam ab initio ſic inſtitutam, vt ei populus adeſſet, offerret, & communicaret. Miſſa publica cur vetita in Monaſterijs. Miſſæ priuatæ & ſolitariæ diſcrimen. Origo ſolitariæ à Monachis. A quibus, & quando prohibita. An et quatenus nunc licita ſit.

I. PLura Miſſarum genera, ſicut & varios ritus ſupra recenſitos, in vſu olim fuiſſe, atque etiam nunc eſſe manifeſtum eſt. Sunt enim Miſſæ ſolemnes & quotidianæ, publicæ & priuatæ, legitimæ & ſolitariæ, ge-

generales & peculiares, de tempore & de ſanctis, feriales & votiuæ, pro viuis & pro defunctis. Eſt & Miſſa Præſanctificatorum, & alia quam ſiccam vocant, de quibus deinceps agendum erit.

Miſſa ſolemnis, quam hodie conuentualem, canonicam, capitularem, præcipuam, & maiorem vocamus, illa propriè dicitur, quæ cum cantu & ſolemni ceremoniarum apparatu, Miniſtris & Clero aſſiſtentibus, ſuorumque Ordinum munia exercentibus celebrari conſueuit; cui pompæ addebant Antiqui frequentiam populi offerentis & communicantis. Publicæ nomen inde ſortita eſt, quod publicè fiat in eccleſia, & priuatæ opponatur; quo ſenſu ait Anaſtaſius in vita Agathonis Papæ Miſſam publicam latinè factam Conſtantinopoli: nonnulli tamen obſcuri nominis ſcriptores hoc ſtatuunt inter ſolemnem & publicam diſcrimen, quod illa cum cantu & pompa, hæc verò ſine cantu & apparatu, ſed in Eccleſia coram Fidelium multitudine, peragatur. A Valfrido Strabone in fine cap. 22. legitima nuncupatur, quod hæc potiſſimum Eccleſiaſtica lege inſtituta & comprobata ſit. Ab Amalario generalis dicta eſt, qua denominatione interdum vtuntur antiqua Monachorum Ritualia, quia totus cœtus ei ſolet intereſſe. Vna igitur & eadem cenſeri debet, quæ à quibuſdam ſolemnis, ab alijs publica, legitima, & generalis nominatur, quibus vocibus indiſcriminatim vtemur pro ea, quæ ſolemniter, in publico cœtu, præſcriptis ab eccleſia legitimis ritibus celebratur.

Et quidem ab initio ſic Sacrificium principaliter inſtitutum fuiſſe, vt publicè ac ſolemniter fieret, clero, & populo aſtante, offerente, ac communicante, ipſe tenor Miſſæ, & veteris Eccleſiæ praxis euincunt. Omnes enim orationes, atque ipſa Canonis verba in plurali numero, tanquam plurium nomine proferuntur. Hinc Sacerdos populum inuitat ad orationem dicens, *Oremus*: & cum eumdem ſalutat, ait, *Dominus vobiſcum*. Tum moniti fideles vt corda erigant ad Deum, reſpondent, *Habemus ad Dominum*. Hinc etiam in Canone collectæ plebis nomine ſemper orat, vt cum dicit, *Supplices rogamus & petimus*: *Hanc oblationem cunctæ familiæ tuæ*: *offerimus præclaræ Maieſtati tuæ*: *Vt quotquot ex hac altaris participatione ſacroſanctum Filÿ tui corpus & ſanguinem ſumpſerimus*: *Nobis quoque peccatoribus*, & alia huiuſmodi multa, ex quibus liquet nihil aliud eſſe Miſſam, quam Sacerdotis & totius cœtus actionem, cui plures circumſtetiſſe indicant illa verba, *& omnium circumſtantium, quorum tibi fides cognita eſt & nota deuotio*, quæ aliò detorqueri non poſſunt. Ad communionem verò aſtantium ea ſpectant, quibus Sacerdos Deum precatur, fieri corpus & ſanguinem Domini omnibus ſumentibus in vitam æternam. & poſt communionem ait, *Quod ore ſumpſimus pura mente capiamus*: *ſatiaſti familiam tuam muneribus ſacris*: ſuntque ferè omnes eiuſdem tenoris orationes, quæ peractâ communione recitantur; quia nimirum illi, dumtaxat intererant Miſſæ, qui poſſent offerre & de Sacramento participare. Hinc Cyprianus *Serm. de Lapſis*, & Leo Papa *Serm. 4. de Quadrag.* II.

M popnli

populi communicantis mentionem faciunt: & can. 10. Apoſtol. ac 2. Concilij Antiocheni ſub Iulio I. decernitur vt omnes Fideles, qui ad eccleſiam conueniunt, communicent, recuſantes ab eccleſia eijciantur & excommunicentur. *Sciendum eſt*, inquit Micrologus cap. 51. *quod ſoli communicantes diuinis myſterijs intereſſe conſueuerunt, vnde & ante oblationem iuxta canones iubebantur exire catechumeni & pœnitentes, videlicet qui nondum ſe parauerant ad communicandum. Hoc quoque ipſa Sacramentorum innuit confectio, in qua Sacerdos non pro ſola ſua oblatione & communicatione, ſed & aliorum, rogat, & maximè in Oratione poſt communionem pro ſolis communicantibus orare videtur. Nec propriè communio dici poteſt, niſi plures de eodem ſacrificio participent.* Hæc fuit conſuetudo primorum Fidelium, quam ſuo adhuc tempore Romæ viguiſſe S. Hieronymus *lib. adu. Iouinianum* teſtatur. Sed priſtino populi feruore poſtea refrigeſcente, retenta eſt communio Cleri, quæ deinde redacta eſt ad communionem dumtaxat Diaconi, & Subdiaconi, vt fuſiùs oſtendemus, cum de ipſa communione ſermo erit. De hac autem publica ſiue ſolemni Liturgia pro temporum, ſeu regionum varietate varij quoque mores fuerunt. Iuſtinus *Apolog.*2. ſolo die Dominico conuentum tunc factum, & ſacramentum præſentibus diſtributum, abſentibus per Diaconos miſſum aſſerit. In Prato ſpirituali *cap.* 108. legimus ſanctum quemdam Presbyterum ab Angelo eductum è carcere, vt die Dominico ſacrificium offerret. Palladius in Vita Abbatis Arſiſij ſcribit Sabbato ſolùm & Dominico die conueniſſe in eccleſiam Monachos, qui erant in monte Nitriæ, ex more videlicet illius Prouinciæ. Socrates item *lib.* 5. *cap.* 21. die Dominico Sabbatum additum ait ab omnibus Eccleſijs, excepta Romana & Alexandrina. Pachomio Abbati mandatum ab Angelo, vt primo, & vltimo die hebdomadæ Monachi ſub eo degentes ad diuinorum myſteriorum communionem accederent, refert *lib.*3.*cap.*13. Sozomenus. Quotidie demum Miſſa ſolemnis peragi cœpit, quod non vbique, ſed alicubi ſuo tempore receptum teſtatur Auguſtinus *epiſt.* 118. Plura de hac re infra Cap. XVIII.

III. Porrò hæc Miſſa publica dicta eſt, non à loco, quia olim in cryptis, abditiſque ac remotiſſimis locis agebatur, ſed à conuentu populi circumſtantis, offerentis, & communicantis. Qua de cauſa Gregorius Magnus Caſtorio Ariminenſi Epiſcopo ſcribens *lib.*4.*cap.*43. Miſſas publicas fieri in Monaſterio vetat; *ne* ſcilicet *in ſeruorum Dei ſeceſſibus occaſio præbeatur popularibus conuentibus, & ſimpliciores ex hoc animas plerumque, quod abſit, in ſcandalum trahat; frequentior quoque introitus mulieribus arceatur.* Et *lib.*5. *ep.*46. Felicem Piſauri Epiſcopum reprehendit, quod in templo Monaſterij à ſe conſtructi ſuam Cathedram collocaſſet, ibique publicas Miſſas egiſſet, iubetque Cathedram illicò auferre, nec deinceps ibidem Miſſas publicas celebrare. Idem *lib.* 7. *Indict.*1. *ep.*6. Epiſcopo Lunenſi, & *Indict.*2. *ep.*72. Epiſcopo Firmano;

item-

itemque *lib.8.ep.3.* Epiſcopo Neapolitano præcipit Oratorium Monaſterij abſque Miſſis publicis ab eis conſecrari. Vita enim Monachorum ex proprio inſtituto ab omni ſtrepitu aliena eſſe debet, ſolitudini dedita & contemplationi: atque ideò illorum eccleſiæ ſine titulo & ſtatione diu fuerunt, & quamuis ampliſſimè eſſent ac magnificentiſſimè extructæ, Oratoria potius ſiue Capellæ vocabantur, vt ex titulo Decretalium de Capellis Monachorum conſtat, in quibus vetitum erat ſacramenta pœnitentiæ & Euchariſtiæ fidelibus adminiſtrare, publicoſq; conuentus, & publicas Miſſas celebrare: quam conſuetudinem vſque ad tempora S. Bernardi permanſiſſe teſtis eſt Philippus Abbas *lib. de Continentia Clericorum cap.83.* Vetuit quoque Miſſas publicas in Monaſterijs Concilium Lateranenſe ſub Callixto II. *cap.17.* his verbis. *Interdicimus Abbatibus & Monachis publicas pœnitentias dare, & infirmos viſitare, & vnctiones facere, & Miſſas publicas cantare.* Et Innocentius III. *lib.2.Regeſti 14.ep.18.* Veterum veſtigijs inſiſtens prohibet ne Diœceſis Epiſcopus in Monaſterio Carroffenſi, cuius priuilegia confirmat, publicas Miſſas agat. Non tamen ex his infertur, vt quidam perperam exiſtimant, vetitam olim fuiſſe in Monaſterijs Miſſam ſolemnem cum cantu & Miniſtrorum aſſiſtentia; ſed ea dumtaxat prohibita eſt, ad quam Fideles promiſcuè admittebantur, & quæ ab Epiſcopis cum totius populi cœtu agebatur: ne ſecularium concurſus Monachos diſtraheret, & ab interna mentis tranquillitate auocaret. Ipſis autem Monachis ſemper licuiſſe Miſſam ſolemniter decantare excluſis Secularibus, ſicut nunc etiam ſolent arctiſſimæ ſolitudinis cultores Carthuſiani, antiquiſſima Ritualia nos docent, quæ ritus & ceremonias Miſſæ ſolemnis exactiſſimè præſcribunt, ſeruatis ad amuſſim omnibus, quæ ad Miſſæ apparatum & celebritatem ſpectant. Idem colligitur ex Regula S. Benedicti *cap.38.* vbi de hebdomadario menſæ Lectore tractans præcipit eum die Dominico poſt Miſſas & communionem petere ab omnibus pro ſe orari, & ter repetito verſu *Domine labia mea aperies*, accipere in Eccleſia benedictionem, qui mos apud Monachos adhuc viget.

Miſſis autem publicis ſiue ſolemnibus & generalibus opponuntur priuatæ & ſolitariæ, ſiue peculiares, quæ priuatim & peculiariter ſine cantu, vno dumtaxat Clerico miniſtrante; ſiue in eccleſia, ſiue in priuato Oratorio aguntur. Sunt qui velint hoc diſcrimen inter ſolitarias & priuatas intercedere, quod ſolitariæ illæ ſint, in quibus ſolus Sacerdos communicat, etiamſi plures interſint: priuatæ verò, quæ vel in priuatis domibus, vel extra populi frequentiam, ijs tamen qui adſunt communicantibus agi ſolent. Alij rectiùs, & conformius ad praxim aliquando in eccleſia vſitatam, ſolitariam vocant, quæ à ſolo Sacerdote nemine præſente & reſpondente fiebat olim in Monaſterijs: priuatam verò, quæ ſine diacono & ſubdiacono & cantoribus, vno tantùm miniſtrante celebratur; ſiue aliqui Fideles ei interſint, ſiue nullus adſit: ſiue ſolus celebrans IV.

 com-

communicet, ſiue ſint aliqui communicantes. Huic etiam quotidianæ nomen tributum fuit, quia ſingulis diebus à Sacerdotibus frequentari conſueuit. Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 56. *Caſſius*, inquit, *Narnienſis Epiſcopus quotidianum offerre conſueuerat Deo ſacrificium, ſeque in lacrymis inter ipſa ſacrificiorum arcana mactabat.* Priuatæ nomenclaturam accepit, vt à ſolemni, quæ publicè fit, diſcerneretur: alioquin omnes Miſſæ publicæ ſunt, quatenus publicum diſtinguitur à ſecreto & occulto. Nam ipſum ſacrificium munus publicum eſt, & publico totius Eccleſiæ nomine offertur, in commemorationem mortis Chriſti quæ eſt publicum beneficium, geritque Sacerdos miniſtri publici officium, & pro omnibus orat, neminemque qui velit & dignus ſit, repellit à communione: neque vllæ ſunt Miſſæ occultæ & angulares, vt blaſphemat Lutherus. Odo Cameracẽſis in expoſitione Canonis ad illa verba, *& omnium circumſtantium cum primitus*, inquit, *Miſſæ ſine Collecta non fierent, poſtea mos inoleuit Eccleſiæ ſolitarias, & maximè in Cænobijs, fieri Miſſas. Et cum non habeant, quam pluraliter Collectã ſalutent, nec plurales mutare poſſint ſalutationes, conuertunt ſe ad Eccleſiam, dicentes ſe Eccleſiam in Eccleſia ſalutare*, & paucis interiectis. *Secundum quem ſenſum in hoc loco circumaſtantes accipiuntur omnes vbique Fideles, qui in vnitate totius corporis & ſibi adhærent inuicem & ſummo capiti*. Conſonat Stephanus Eduenſis ita ſcribens lib. de Sacram. altaris cap. 13. *Sciendum eſt quod ſi vnus tantum ſit præſens, vel nulli ſint præſentes, vt in Miſſis ſolitarijs: non ideo mutantur quæ pluraliter ſolent fieri orationes. Primò enim Miſſæ non ſolebant celebrari ſine collecta Fidelium multitudine. Poſtea mos inoleuit, ſolitarios ſicut Monachos celebrare ſolitarias, quod eis conceſſum eſt ex indulgentia. Inde etiam Seculares conſueuerunt Miſſas cantare priuatas. Tunc fiunt ſalutationes ad omnes Fideles, qui aſſiſtunt quaſi præſentes, fide, & charitate ſacramentis communicantes.* Ex quibus verbis palam fit actas aliquando in Monaſterijs Miſſas à ſolo Sacerdote nemine præſente & reſpondente, quæ idcircò ſolitariæ dictæ ſint: & inde ad alios Sacerdotes Miſſæ priuatæ, qualem ſupra deſcripſimus, celebrationem emanaſſe. Verum Miſſas priuatas non à Monachis, ſed à primæ eccleſiæ Patribus originem traxiſſe Capite ſequenti oſtendam: Miſſas autem ſolitarias in cœnobijs actas ex indulgentia, vt loquitur Eduenſis, ſiue ex priuilegio; canonicæ ſanctiones demonſtrãt, quæ ſublatis omnibus priuilegijs, ne quis ſolus Miſſas ageret, diſtrictè prohibuerũt.

V. Concilium Moguntinum ſub Leone III. c. 43. ait, *Nullus Presbyter, vt nobis videtur, ſolus Miſſam cantare valet rectè. Quomodo enim dicet* Dominus vobiſcum, *vel* ſurſum corda *admonebit habere, & alia multa his ſimilia, cum alius nemo cum eo ſit?* Quæ verba tranſtulit in Capitulare Regũ Franciæ Benedictus Leuita *lib. 5. c. 93.* & Synodus Pariſienſis ſub Gregorio IV. lib. 1. cap. 48. *Irrepſit in pleriſque locis partim incuriâ partim auaritiâ reprehenſibilis vſus, & congrua emendatione dignus, eo quod nonnulli Presbyterorum ſine miniſtris Miſſarum ſolemnia frequentent. Vnde conueniendus imò in-*

interrogandus nobis videtur huiuſmodi corporis & ſanguinis Domini ſolitarius conſecrator, quibus dicit Dominus vobiſcum, *& à qua illi reſpondetur,* & cum Spiritu tuo : *vel pro quibus ſupplicando Domino inter cætera,* Memento Domine, & omnium circumſtantium, *cum nullus circumſtet, dicit. Quæ conſuetudo quia Apoſtolicæ & Eccleſiaſticæ authoritati refragatur, & tanto myſterio quandam dehonorationem irrogare videtur, omnibus nobis in commune viſum eſt, vt deinceps huiuſcemodi vſus inhibeatur, prouideatque vnuſquiſque Epiſcoporum, ne in ſua parochia quiſquam Presbyterorum Miſſam ſolus celebrare præſumat.* Extat & decretum Concilij Nannetenſis idem vetans apud Iuonem p. 3. c. 70. *Definiuit ſanctum Concilium, vt nullus Presbyter ſolus præſumat Miſſam celebrare. Cui etenim dicit* Dominus vobiſcum, Surſum corda, *aut* Gratias agamus Domino Deo noſtro, *cum nullus ſit qui reſpondeat? aut aut in Canone* & omnium circumſtantium, *cum nemo adſit? aut quem inuitat ad orationē, cum dicit* Oremus, *cum nullus ſit qui ſecum oret? Aut ergo iſta penitus reticenda ſunt, & non ſolum non erit perfectum ſacrificium, verum etiam incurret, quiſquis eſt ille, illam terribilem ſententiam :* ſi quis tulerit de hoc, tollat Deus partem eius de libro vitæ: *aut ſi hæc muris & parietibus inſuſurrauerit, ridiculoſum erit. Quapropter illa periculoſa ſuperſtitio, maximè à Monaſterijs Monachorum, exterminanda eſt. Prouideant autem Prælati, vt Presbyteri in Cœnobijs & in alijs Eccleſijs cooperatores habeant in celebratione Miſſarum. Si quis hæc tranſgreſſus fuerit, ab officio ſuſpendatur.* Similiter Theodulfus Aurelianenſis Epiſcopus in ſuo Capitulari ad Clerum cap. 7. ait : *Sacerdos Miſſam ſolus nequaquam celebret. Eſſe enim debent, qui ei circumſtent, quos ille ſalutet, à quibus ei reſpondeatur, & ad memoriam illi reducendum eſt illud Dominicum,* Vbicumque fuerint duo vel tres in nomine meo congregati, & ego ſum in medio eorum. Ratherius item Veronenſis Epiſcopus editus à Luca Dacherio *tomo 2. Spicilegij* in epiſtola Synodica ad Presbyteros, *Nullus ſolus Miſſam cantet.* Porrò cantare Miſſam Priſcorum phraſi illi etiam dicebantur, qui ſine cantu & priuatim celebrabant. Ita loquuntur Cluniacenſes in ſtatutis ante annos ſexcentos ſcriptis, quæ extant tomo 4. Spicilegij, lib. 2. cap. 30. *Sacerdotes poſſunt ſine licentia Miſſas priuatas cantare.* Sic etiam loquitur liber vſuum Ord. Ciſtercien. ante annos quingentos conſcriptus cap. 59. *Per totum annum poſſunt fratres cantare Miſſas priuatim tempore lectionis & poſt offerendam Miſſæ in conuentu,* ideſt poſt offertorium Miſſæ conuentualis. Et infra. *Qui cantant priuatas Miſſas, moderentur ita voces ſuas tam ipſi quàm adiutores eorum, ne alij impedimentum patiantur.* Reiectæ itaque & reprobatæ fuerunt Miſſæ ſolitariæ, quæ à ſolo ſacerdote nemine adſtante & reſpondente dicebantur, hac potiſſimum ratione, quia abſurdum viſum eſt, quod Sacerdos diceret, *Dominus vobiſcum, ſurſum corda, Gratias agamus,* cum nullus reſponderet : aut inuitaret ad orandum dicens *Oremus,* nemine præſente qui ſecum oraret : & in canone memoriam faceret omnium circumſtantium, cum nemo adeſſet.

Fue-

VI. Fuerunt etiam aliqui plus iuſto ſcrupuloſi,qui ne mendaces inuenirẽtur,ſi ad vnum ſolum præſentem plurales ſalutationes dirigerent,à ſacrificij oblatione abſtinebant,niſi præter Clericum miniſtrantem vnus ſaltẽ præſens adeſſet, vt verè poſſet celebrans duobus aſtantibus dicere, *Dominus vobiſcum*,& *Orate Fratres.* Extat canon de hac re apud Gratianum de conſec. diſt. 1. c. 61. *Hoc quoque*, inquit, *ſtatutum eſt, vt nullus Presbyterorum Miſſarum ſolemnia celebrare præſumat, niſi duobus præſentibus, ſibique reſpondentibus ipſe tertius habeatur: quia cum pluraliter ab eo dicitur* Dominus vobiſcum, *& illud in ſecretis* Orate pro me, *aptiſſimè conuenit, vt ipſius reſpondeatur ſalutationi*. Idem ſancitum fuit in Concilio Colonienſi p. 2. c. 18. Et liber vſuum Ciſtercien. *Qui Miſſam*, ait, *cantare voluerit, duos teſtes habeat*. Refert autem Gratianus præcitatum canonem ex Soteris Papæ Conſtitutionibus: ab alijs tribuitur Anacleto, in cuius epiſt. 1. leguntur hæc verba: *Sacerdotes quando Domino ſacrificant, non ſoli hoc agere debent, ſed teſtes ſecum adhibeant, vt Domino perfectè in ſacratis Deo ſacrificare locis probentur*. Micrologus cap. 2. vtrique adſcribit. At neutri conuenire certiſſimum eſt; nihil enim magis alienum à praxi & ſpiritu illius ſeculi, quam ſolitariæ Miſſæ celebratio: nec puro voluiſſe ſanctos illos Pontifices editâ lege abuſum tollere, qui nonniſi poſt aliquot ſecula inter Monachos irrepſit. Nota eſt Laurentij Diaconi ad Sixtum vox, cum duceretur ad martyrium, *Tu nunquam ſine miniſtro ſacrificium offerre conſueueras*; ita enim ferebant illorum temporum recepti mores: & aliunde conſtat Anacleti epiſtolam ſuppoſititiam eſſe, & ex malè compactis recentiorum ſententijs conſarcinatam. An verò vſus ſacrum agendi ſine miniſtro nunc omnino ſublatus ſit, fateor me ignorare. Memini tamen me legiſſe quibuſdam Monachis, ſiue Eremitis perpetuò incluſis indultum aliquando à Romano Pontifice, vt ſoli poſſent ſine reſpondente ſacrificium offerre: idque de incluſis confirmat gloſſa ad citatum canonem Gratiani. Nec alienum à ratione videri debet, quod quis ſolus dicat *Dominus vobiſcum*; nam his verbis ſalutatur Eccleſia, quæ eſt vna in multis, & tota in ſingulis, vt doctè probat Petrus Damiani in opuſculo ad Leonem incluſum, qui huius dubij ſolutionem ab eo petierat, an liceret Eremitis, cum ſingulares in cellula commorantur, dicere *Dominus vobiſcum*: cui lucubrationi titulum idcircò præfixit, *Dominus vobiſcum*. Multa congerit Petrus, vt hoc licitum eſſe oſtendat, quæ apud ipſum legi poſſunt. Quod ſi Sacerdos, cum ſolus recitat nocturnas & diurnas preces, omnia pluraliter profert, quæ plurali numero in diuinis officijs digeſta ſunt; dicit enim *Venite adoremus, venite exultemus, Oremus, Benedicamus*, cum nemo illic ſit, qui ſecum adoret, exultet, oret, benedicat: cur id non liceat ſacrificium offerenti, cum id agat in perſona totius Eccleſiæ, cuius corpus vnum eſt vnius fidei ſoliditate ſubſiſtens, & viuificantis ſpiritus vna virtute perfuſum? Nulla igitur abſurditas eſt in plurali ſalutatione, cum quis ſolus Miſſas agit, licet hodie fieri nequeat ſine ſpeciali Apoſtoli-

ſtolicæ Sedis diſpenſatione, contrario vſu, qui olim vigebat, dudum antiquato, & Eccleſiaſticis legibus abrogato.

C A P. XIV.

Miſſæ priuatæ perpetuus vſus Veterum teſtimonio & exemplis probatur ab initio Eccleſiæ & deinceps. Idem varijs argumentis oſtenditur. In vna eccleſia plura altaria, plureſque Miſſas olim fuiſſe. Miſſa ſine cõmunicantibus antiquiſſima. Diluitur obiectio ex epiſtola S. Franciſci.

SEmper viguit in Eccleſia priuatæ Miſſæ, vno ſaltem præſente & miniſtrante, laudabilis conſuetudo, quam Hȩretici Miſoliturgi aliquando prohibitam fuiſſe nunquam poterunt demonſtrare. Siue enim dicatur priuata à loco, quia in priuato aliquo Oratorio agitur: ſiue à tempore, quia non feſtis, ſed priuatis diebus fit: ſiue ab aſſiſtentibus, quia vel vnus dumtaxat, vel pauci ei interſunt: ſiue ex eo quod ſolus Sacerdos in ea communicet: ſiue alia quacumque ex cauſa: ſemper eam licitam, ſemperque in vſu fuiſſe, probatiſſimis veterum Patrum teſtimonijs & exemplis demonſtrabo. Nam primò Apoſtoli circa domos panem frangebant, Euchariſticum videlicet, vt illorum acta teſtantur. Viros deinde Apoſtolicos, qui eos proximè ſequuti ſunt, ſæpè priuatim celebraſſe in domibus, in carceribus, in cryptis, in cœmeterijs, in tugurijs, ex his quȩ hic & infra Cap. XIX. dicemus manifeſtum erit. Tertullianus lib. de fuga in perſecut. cap. 14. *Si colligere interdiu non potes, habes noctem. Non potes diſcurrere per ſingulos, ſit tibi & in tribus Eccleſia.* Ac ſi diceret, ſi die luceſcente, atque omnibus congregatis celebrare non potes, noctu celebra & priuatim, etiamſi vel tres ſoli præſentes ſint. Hoc autem ſenſu Miſſa priuata *Collecta* ſiue *Synaxis* dici non poteſt, & ideò Auguſtinus in Breuiculo Collationum diei tertiæ *Collectam à Dominico* tanquam ſpeciem à genere diſtinguit. Scribit Euſebius in vita Conſtantini *lib.4.cap.*17. eum ſtatim poſt baptiſmum Oratorium in Palatio extruxiſſe, quin & ambulatoriam ȩccleſiam ſiue motorium templum habuiſſe, cum in caſtra proficiſcebatur, cuius exemplum nobiles Palatinos poſtea ſequutos eſſe narrat Sozomenus *lib.1.cap.*8. ne Miſſæ ſacrificio, etiam in caſtris, carerent. Idem Euſebius *ibid.cap.*45. refert Epiſcopos, qui ex omnibus prouincijs ad dedicationem Eccle- I.

ſiæ

ſitæ Hieroſolymorum copioſa multitudine conuenerant, incruenta ſæpius ſacrificia obtuliſſe. Marcellum Papam ſæpe in domo Lucinæ celebraſſe Acta eius commemorant. Gregorius Nazianzenus orat. 19. in laudem Patris, eum in cubiculo ſuo Sacrum egiſſe aſſeuerat: & in encomio ſororis ſuæ Gorgoniæ domeſticum ei altare fuiſſe teſtatur. Meminit etiam Oratorij priuati Auitus Viennenſis *ep. 6. ad Victorium Epiſcopum*. Paulinus Nolanus ante lectulum ſuum parari ſibi altare iuſſit, ibique Sacrificium obtulit, Vranio teſte in eius vitâ, paucis horis antequam moreretur. De Ambroſio hoc refert Paulinus Presbyter qui geſta eius conſcripſit: *Per idem tempus cum transTyberim apud quandam clariſſimam inuitaretur, vt ſacrificium in domo offerret, quædam balneatrix, quæ paralytica in lecto iacebat, ſellulâ ad eandem domum portari ſe fecit*, & oſculatis ibidem ſancti viri veſtimentis ſanata eſt. Auguſtinus *lib. 22. de Ciuit. Dei cap.* 8. miſſum fuiſſe ait vnum ex ſuis Presbyteris in domum cuiuſdam Heſperij à malignis ſpiritibus vexatam, qui obtulit ibi ſacrificium corporis Chriſti, & ceſſauit vexatio. Cabades Rex Perſarum, vt Theophanes ſcribit anno Chriſti 508. audiens ingentium pecuniarum & pretioſi lapidis congeriem in quodam caſtro repoſitam eſſe, ipſum occupare conabatur. Dæmones autem ipſum theſaurum cuſtodientes impedimento illi erant; quare admota Magorum & Iudæorum arte, nec eo potitus, Epiſcopum Chriſtianum præcepit adduci, qui peracta Synaxi & particeps factus diuinorum myſteriorum dæmones expulit, & nullo negotio caſtrum tradidit Regi, qui eo miraculo commotus poteſtatem fecit, vt quicumque vellet ad baptiſmum accederet. Iterum Auguſtinus *lib. 3. contra Creſconium Donatiſtam cap.* 29. Acta publica refert, quibus Syluanus conuincebatur plures cuiuſdam eccleſiæ calices tradidiſſe, ex quo non leue indicium ſumitur plures Miſſas in ea priuatim actas, neque enim tot calices neceſſarij fuiſſent, ſi ſola ſolemnis acta foret. Chryſoſtomus *hom. 3. in ep. ad Epheſios, & 17. ad Hebræos* quotidianam oblationem ſuo tempore fieri ſolitam affirmat: idemque Hieronymus aſſerit *in cap. 1. ep. ad Titum*. Concilium Agathenſe *c.* 21. priuata Oratoria in agris permiſit, in quibus Miſſa haberi poſſet, etiam in feſtiuitatibus, exceptis diebus Paſchæ, Natalis Domini, Epiphaniæ, Aſcenſionis, Pentecoſtes, ſancti Ioannis Baptiſtæ, & alijs, ſi quæ fuerint, maioribus ſolemnitatibus. Gregorius Magnus *lib. 5. ep.* 43. mandat Ioanni Epiſcopo Syracuſano, vt Miſſas agi permittat in domo Venantij Patricij. Et *hom. 37. in Euang.* de Caſſio Narnienſi Epiſcopo ſermonem habens, morem illi fuiſſe ait, quotidianas Deo hoſtias offerre, ita vt penè nullus dies vitæ eius abſcederet, quo non omnipotenti Deo hoſtiam placationis immolaret. Tum ait eumdem morti proximum in Epiſcopij Oratorio Miſſas feciſſe. Ioannes Eleemoſynarius, vt Leontius narrat in eius vita cap. 41. cum populum vidiſſet ab eccleſia egredi poſt lectum Euangelium, & ipſe exijt, ſeditque cum turbâ dicens, ego propter

tet vos deſcēdo in ſanctam eccleſiam, nam Miſſas poteram mihimet facere in Epiſcopio. Barlaam Presbyter, vt ex Ioannis Damaſceni narratione didicimus, in cubiculo Ioſaphat, ipſo ſolo præſente, ſacrum peregit. Ven. Beda *lib. 4. hiſt. Anglorum cap.* 14. peſtiferam mortalitatem interceſſione Oſuualdi Regis ſublatam deſcribens, Miſſas ait celebratas fuiſſe per cuncta Monaſterij Oratoria pro gratiarum actione. Plura autem Oratoria loco & ſitu ſeparata in Monaſterijs extruere vſus antiquiſſimus fuit, nam S. Benedictus, teſte Gregorio Magno *lib. 2. Dialog. cap.* 8. in montis Caſſini ſummitate duo ædificauit, vnum S. Ioannis Baptiſtæ, alterum S. Martini. Et Maurus eius diſcipulus, teſte Fauſto in vitâ ipſius, quatuor in ſuo Monaſterio conſtruxit, in honorem ſanctorum Petri Apoſtoli, Martini, Seuerini, & Michaëlis Archangeli. Concilium Toletanum XVI. cap. 8. quotidie Miſſas peculiares pro Rege & filijs celebrari præcepit. Extat & Reſcriptum Zachariæ Papæ ad Pipinum Regem mandans nullum Oratorium pro Miſſis priuatis, niſi prius dotatum ab Epiſcopo conſecrari. Theodulfus Aurelianenſis in ſuo Capitulari *cap.* 45. decreuit vt Miſſæ quæ per dies Dominicos peculiares à Sacerdotibus fiunt, non ita in publico fiant, vt per eas populus à publicis Miſſarum ſolemnibus, quæ hora tertia canonicè fiunt, abſtrahatur. In chronico Centulenſi *Tomo* 4. *Spicilegij lib.* 2. *cap.* 11. extat conſtitutio Angelberti Abbatis, qua præcipit ſingulis diebus triginta ſaltem Miſſas in diuerſis altaribus à Monachis agi, in quibus memoria haberetur Adriani Papæ & Caroli Magni, qui tunc viuebant. Grodegandus Metenſis Epiſcopus, qui tempore Pipini vixit, in regula Canonicorum *Tom.* 1. *Spicilegij editâ cap.* 42. meminit eleēmoſynæ datæ Sacerdotibus pro Miſſis priuatis. Apud Chriſtophorum Brouuerum *lib.* 3. *Antiq. Fuldenſium cap.* 12. ſupplex libellus à Monachis porrectus legitur, in quo petunt inter cætera, vt poſſint Presbyteri Miſſas ſæpius celebrare, vtque competens ad hoc ſpatium eis detur, ſicut à maioribus ſuis dabatur. Ionas Aurelianenſis *lib.* 1. *Inſtitut. Laicalium cap.* 11. *tomo* 1. *Spicil.* ait Sacerdotes tunc ſolitos fuiſſe ſacrificium Deo offerre in ædiculis extra templum ædificatis.

Nullus erit finis, ſi paginas implere voluero Scriptorum Eccleſiaſti- II.
corum teſtimonijs aſſerentium Miſſas priuatas ſeculo nono, decimo, & ſequentibus in vſu fuiſſe; ſed & ſuperfluum eſt, nam ipſimet Sectarij hoc fatentur, qui priuata ſacrificia ſine frequentia & communione veteri Eccleſiæ ignota fuiſſe procaciter affirmant, cœpiſſe autem dicunt octauo ſeu nono ſeculo Aeræ Chriſtianæ. Horum peruicacia vt fortiùs reprimatur, alia quædam argumenta & indicia prætererite non poſſum, quibus priuatæ Miſſæ antiquitas vberiùs confirmetur. Et primum quidem argumentum deſumitur ex Miſſis, quæ quotidie in honorem Sanctorum fieri conſueuerunt: cuius moris Gregorius Papa teſtis irrefragabilis eſt *lib. 7. ep. 29. Indict.* 1. ad Eulogium Alexandrinum, *Nos,* inquit,

penè omnium Martyrum, diſtinctis per dies ſingulos paſſionibus, collecta in vno Codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Miſſarum ſolemnia agimus. Ideò antiquis Calendarijs pauca Sanctorum nomina inſcripta legimus, illorum ſcilicet quorum dies Natalis feſtino populi concurſu, & ſolemni ſacrificio colebatur, & hi olim exiguo numero continebantur. De cæteris Miſſæ priuatæ diebus ſingulis agebantur, tametſi Calendario non eſſent adſcripti. Alterum inditium ſuppeditant Miſſæ pro defunctis, quæ particulariter & priuatim quotidie agebantur. Nam Concilium Vaſionenſe II. actum anno 529. vt peritiores Chronologi oſtendunt, licèt cum primo in vulgatis editionibus confundatur, Miſſas Defunctorum à Miſſis publicis diſtinguit, ſtatuens cap. 3. vt in Miſſis, quæ fiunt in defunctorum commemorationibus, ſemper *Sanctus* dicatur, eo ordine quo dicitur ad Miſſas publicas. Et Amalarius *lib. 4. cap.* 42. loca quædā fuiſſe teſtatur, in quibus quotidie Miſſa pro defunctis celebrabatur. Tertium ex multitudine Sacerdotum deduci poteſt, qui quotidie ſacris operari ſolebant. Erant autem multi in eadem Eccleſia, & Cornelius Papa apud Euſebium *lib. 6. hiſt. cap.* 43. ſcribens ad Fabium Epiſcopum Antiochenum, quadraginta quatuor tunc Romæ fuiſſe aſſerit, quos ſpecialibus Eccleſijs addictos fuiſſe non cōſtat; neque enim ſcimus an tot fuerint ſub Cornelio in Vrbe tituli, ſiue Baſilicæ. Quidam etiam, ſaltem ante Concilium Chalcedonēſe à quo id prohibitum eſt, ſacerdotio initiabantur, nec vlli certę eccleſiæ alligabantur, ſicut de ſe ipſo S. Paulinus ep. 6. ad Seuerum ſcribit, *Ea conditione in Barcinonenſi Eccleſia conſecrari adductus ſum, vt ipſi Eccleſiæ non alligarer, in ſacerdotium tantùm Domini, non etiam in locum Eccleſiæ dedicatus*. Eadem libertate S. Hieronymus à Paulino Epiſcopo Antiocheno, vt ipſe inquit, *epiſt.* 61. *cap.* 16. Presbyter ordinatus fuit. Eodem modo Flauianus Macedonium Anachoretam ordinauit, quem laudat in hiſtoria Monaſtica *cap.* 13. Theodoretus. Et hos tamen ſæpius celebraſſe nemo dubitabit; ſed priuatim, quia titulo & eccleſia carebant.

III. Non leue tandem inditium Miſſæ peculiariter actæ præbet altarium multitudo in eâdem eccleſia, de quibus veterum Patrum teſtimonia non deſunt. Gregorius Magnus *lib. 5. ep.* 50. ad Palladium Santonenſem Epiſcopum, *Veniens*, inquit, *lator præſentium inſinuauit nobis Fraternitatem veſtram eccleſiam conſtruxiſſe, atque illic tredecim altaria collocaſſe, ex quibus quatuor necdum dedicata comperimus remanſiſſe*. Loquitur autem de altaribus ad vſum ſacrificij, nam & reliquias Sanctorum ipſi Epiſcopo mittit in ijs collocandas; atque eidem præcipit, vt prouideat ne ibidem ſeruientibus alimoniarum ſuffragia deſint. Acca Epiſcopus, vt refert Beda *lib. 5. hiſt. cap.* 21. acquiſitis vndecumque reliquijs beatorum Apoſtolorum & Martyrum, in venerationem illorū altaria ædificauit diſtinctis porticibus intra muros eccleſiæ. Plura item altaria Romæ fuiſſe in Baſilica Principis Apoſtolorum, non ſolum ad Orien-

Orientem iuxta ritum Eccleſiæ, ſed & in alias partes diſtributa ſcribit Vvalfridus cap.4. Apud Bedam Miſſas actas in cunctis Oratorijs Monaſterij: plura item Oratoria conſtructa à ſanctis Benedicto & Mauro, iam ſupra commemorauimus. Alia huiuſmodi occurrunt paſſim in Actis Sanctorum, & in chronicis ac Ritualibus Monachorum, ſiue fuerint Oratoria à corpore eccleſiæ muro ſeiuncta, ſiue altaria ſub eodem tecto; quæ ſanè multiplicatio inutilis proculdubio fuiſſet, ſi non niſi ſemel in die ſacrificium offerre in eadem eccleſia licuiſſet. Græcorum alia eſt conſuetudo, vnicum enim altare in ſingulis eccleſijs habent, nec fas eſſe putant intra ſepta eiuſdem templi ſacrum eâdem die iterare. Ideò Patres & Hiſtorici Græci vnius tantum altaris in vna Eccleſia mentionem faciunt; cuius vnitatis analogiam inde accipi ferunt, quia vnus eſt Chriſtus, vna Fides, vna Eccleſia, vnicum Sacrificium. Vnigenam aram vocat Tyrius Orator in Panegyrico Encœniorum templi à Paulino Epiſcopo ædificati, quem libro X. ſuæ hiſtoriæ inſeruit Euſebius. An verò hic ritus ab Eccleſia Latina olim receptus fuerit, non liquet; niſi quod huc reſpexiſſe videtur Concilium Antiſiodorenſe anno 578. vt Sirmondus docet, celebratum, cum cap. 10. edicit non licere ſuper vno altario vna die duas Miſſas dicere. Verum hæc ſynodus Oecumenica non fuit, & fortaſſis de Miſſis ſolemnibus intelligi debet: nam ſtatim ſubdit, non licere Presbytero ſacrum facere in altario, in quo illa die Epiſcopus Miſſas dixerit: quod de quacumque Miſſa interpretor, ne eadem ſanctio bis inutiliter repetita cenſeatur. Porrò Græci tametſi vnicum in Eccleſia altare habeant, plura tamen ipſi Eccleſiæ proxima, muroque diſiuncta conſtruunt Sacella ſiue Oratoria, quæ *Parecclesia* ab illis vocantur, quaſi Eccleſiarum Appendices, in quibus profeſtis diebus, vt refert Goar in notis ad Euchologium pag. 16. Liturgias priuatim agunt, feriâ ſecundâ de Angelis, tertiâ de B. Virgine, quartâ de S. Ioanne Baptiſta, quintâ de Apoſtolis, ſextâ de cruce, Sabbato pro defunctis. Non omnes tamen Paraeccleſiæ templi muro adhærent, ſed quædam longè abſunt, & per ambitum Monaſterij diſperſę ſunt, celebranturque in his Hebdomadarij per vices, vt notat Leo Allatius in epiſt. ad Ioannem Morinum de Grecorum recentiorum templis. Et Græci quidem priſtinum morem conſtanter retinuerunt: Latini autem, quamuis antiquitus plura Oratoria loco diſſita in Monaſterijs habuerint, ea iam pridem in maiorem eccleſiam, varijs ædificatis altaribus, tranſtulerunt.

Aiunt nonnulli, quorum ſententiæ non inuitus accedo, creuiſſe numerum altarium & Sacerdotum, poſtquam populus qui Miſſæ aderat, aderant autem omnes, deſijt communicare: nam cum omnes vni Miſſæ præſentes erant, & communicabant, pluries celebrare neceſſarium non erat. Quo verò tempore deſierint Fideles, qui Miſſæ intererant, Sacramenti participes fieri; & quando in vna eccleſia plures Miſſæ dici cœperint, IV.

 rint,

rint, non eſt facile definire: vtrumque tamen antiquiſſimum eſt. Leo Magnus in ep. ad Dioſcorum Alexandrinum mandat iterari ſacrificium, cum Fidelium multitudo tanta eſt, vt omnes ſimul Baſilica recipere non poſſit; ex hoc eñim ſequeretur, quod vna pars populi ſuâ deuotione priuaretur, ſi vnius tantum Miſſæ mos ſeruandus eſſet. Tum ait plenum pietatis ac rationis eſſe, vt quoties Baſilicam præſentia nouæ plebis impleuerit, toties ſacrificium ſubſequens offeratur. Hanc verò Sacrificij iterationem S. Pontifex præcepit ex more, qui tunc Romæ vigebat; *Vt in omnibus*, inquit, *obſeruantia noſtra concordet*. Et infra. *Vt quod noſtra conſuetudini ex forma paterna traditionis inſedit, tua quoque cura non negligat*. De S. Pontifice Deus dedit auctor Pontificalis ſic ſcribit: *Hic conſtituit ſecundam Miſſam in Clero*. Ad quæ verba Petrus Vrbeuetanus in ſcholijs ait: *Quia tunc forſitan ad inſtar Græcorum non cantabatur in Eccleſia niſi vna Miſſa, quod magis ædificabat ſecundum antiquos*. At ex allato Leonis teſtimonio patet morem iterandi ſacrificium multò ante in Romanam Eccleſiam inductum fuiſſe. Proſper etiam *lib. de prædictionibus dimidij temporis cap. 6.* bis intra paucas horas ſacrum oblatum ſcribit in eadem eccleſia. Huc item referenda ſunt, quæ de duplici Sacro eadem die celebrato Cap. XVIII. afferemus, cũ de diebus polyliturgicis agẽdũ erit.

V. Miſſas præterea nemine communicante antiquis Patribus cognitas fuiſſe, notiſſimum eſt. Chryſoſtomus Tom. 3. in ep. ad Epheſios, *Fruſtrà eſt*, inquit, *quotidianum ſacrificium, fruſtrà adſtamus altari, nemo eſt qui participet*. Idem repetit hom. 61. ad populum Antiochenum. Et hom. 5. in ep. 1. ad Timoth. poſtquam mala recenſuit indignè communicantium, in eorum perſona obijcit ſibi, *Quomodo iſta perpetimur, cum ſemel tantùm per annum ea ſacramenta ſumamus?* In Mediolanenſi Eccleſia quotidie oblatum ſacrificium docet Ambroſius ſerm. 34. in quo populum adhortatur, vt qui non eſt legitimè impeditus ſingulis diebus interſit Miſſæ. Mox admonet vt in Quadrageſima, die ſaltem Dominico, offerant & communicent. Cum igitur populo ſuadeat quotidie Miſſam audire, in Quadrageſima verò ſaltem die Dominico communicare, ſatis euidenter oſtendit nullam tunc fuiſſe conſuetudinem in illa Eccleſia toties communicandi, quoties Miſſa audiretur. Gennadius Maſſilienſis *lib. de Eccl. dogm. cap.* 53. populum item hortatur ad communicandum omnibus Dominicis diebus, ſi tamen mens ſine affectu peccandi ſit. Concilium quoque Agathenſe præcipit Secularibus vt die Dominico Miſſam audiant: ad communionem verò eos non adigit, niſi in die Natiuitatis Domini, Paſchatis, & Pentecoſtes. Varios autem hac de re cuiuſque eccleſiæ mores fuiſſe aſſerit Auguſtinus *ep.* 118. vbi ait alios quotidie, alios dumtaxat certis diebus communicaſſe: quam varietatem prolixè deſcribit Vualfridus Strabo *cap.* 20. qui rurſum de eâdem diſſerens *cap.* 22 hoc addit: *Eſſe quoſdam qui ſemel in die communicare, etiam ſi pluribus interfuerint Miſſis, pro dignitate ſacramentorum ſufficere credant:*

eſſe

eſſe verò alios, qui ſicut in vna, ſic in omnibus quibus affuerint Miſſis in die communicare velint, quorum neutros culpandos exiſtimo. Erant igitur viuente Strabone nõnulli Fideles adeò tenaces priſci moris communicandi in Miſſa cui aderant, vt communionem ſæpius ſumere eadem die non dubitarint ſi pluribus Miſſis intereſſent. Verum huius moris an alij præter Strabonem teſtes proferri poſſint, haud ſcio. Vſus autem communicandi, quoties quis ſacris intererat, iampridem deſierat, vt modo oſtenſum eſt ex teſtimonio Chryſoſtomi, Ambroſij, & aliorum, in vtraque Eccleſia Græca & Latina. Primi & ſecundi poſt Chriſtum ſeculi felicitas hæc fuit, cum multitudo Credentium, quorum erat cor vnum & anima vna, ardentiſſimo Dei amore ſuccenſa nihil impenſiùs deſiderabat, quàm ad hoc ſupercæleſte conuiuium accedere, in quo anima de Deo ſaginatur, vt loquitur Tertullianus. At propè finem tertij cœpit feruor ille langueſcere, & numerus communicantium imminui: quam tepiditatem ægrè ferentes Patres Concilij Illibertiani *cap.* 28. ſtatuerunt Epiſcopum non debere munera ab eo accipere qui non communicat. Patres item Concilij Antiocheni *can.* 2. omnes qui ingrediuntur Eccleſiam, & ſe à perceptione ſanctæ communionis auertunt, ab Eccleſia remoueri decreuerunt. Patres denique Concilij Toletani I. *c.* 13. eos abſtineri præceperunt, qui intrant Eccleſiam & non communicant. Ex quibus infertur hanc deſuetudinem, quæ ſanctis illis Epiſcopis multùm diſplicuit, eo tempore cœpiſſe quo Concilium Illiberitanum actum eſt, labente nimirum tertiò ſeculo, vt probabilior ſententia fert, quam ſolidè probat Morinus *lib.* 9. *de pœnitentia cap.* 19. & illi quidem infrequentiam communionis damnarũt, nunquam tamen dixerunt ideò à Miſſæ celebratione abſtinendum, quia nulli eſſent qui vellent communicare, alioquin deterior foret Sacerdotis quàm populi conditio, ſi tunc ſolùm celebrare poſſet, cum adſunt communicantes, his verò deficientibus non poſſet, vt ipſemet de corpore & ſanguine Domini participaret.

Multa obijciunt Sectarij, vt Miſſam priuatam abrogandam eſſe perſuadeant, quibus doctiſſimè ſatisfecerunt Bellarminus & alij, qui in hac palæſtra ſummâ cum laude deſudarunt. Nequeo tamen vnum illorum argumentum omittere, quod ex epiſtola S. Franciſci ad Sacerdotes ſui ordinis deſumunt, ſummoperè exultantes ac ſi per eam praxis priuatim celebrandi radicitus euellatur. Epiſtolæ verba hæc ſunt. *Moneo præterea & exhortor in Domino, vt in locis in quibus morantur fratres vna tantùm Miſſa celebretur in die, ſecundum formam Sanctæ Romanæ Eccleſiæ. Si verò in loco plures fuerint Sacerdotes, ſit per amorem charitatis alter contentus auditâ celebratione Sacerdotis alterius*. En inquiunt vir Dei vnam dumtaxat in die Miſſam admittit, idque ſecundum formam Romanæ Eccleſię. Porrò Catholici vim huius obiectionis varijs modis declinare nituntur. Lucas Vvaddingus longo commentario oſtẽdit eum loqui de Miſſa publica & conuentuali, priuatas autem cuiuſque arbitrio reliquiſſe. Alij dicunt VI.

non

non determinari qualis ſit,vel eſſe debeat illa Miſſa,ſolemniſne an priuata,& ſic contra ritum priuatim offerendi nihil ex hoc teſtimonio concludi. Sunt etiam qui dicant agi ibidem de ſola quinta feria aute Paſcha, non de alijs diebus. At hæ ſolutiones parum ſolidæ mihi videntur, nam vim offerunt textui,in quo manifeſtè hortatur,vt vna tantum in die Miſſa dicatur,cui reliqui Sacerdotes interſint eâ contenti. Ideò alij,vt ſe faciliùs à difficultate expediant, falſam eſſe aiunt & ſuppoſititiam epiſtolam, ſanctoque viro perperam tribui; dicit enim Romanæ Eccleſiæ tunc morem fuiſſe,vt vna tantum Miſſa diceretur, quod procul à vero diſtat, nec fas eſt ſuſpicari virum ſanctum aut ſcienter mendacium ſcripſiſſe, aut Eccleſiæ Romanæ vſum, qui tunc vigebat, ignoraſſe. At ego admiſſâ epiſtola tanquam vera, & legitima, ſumptam ex ea obiectionem nullo negotio dilui poſſe exiſtimo, ſi dixerimus Seraphicum Patrem, qua humilitate à Sacerdotij ſuſceptione ipſe abſtinuit, eâdem hortari ſuos ne quotidie celebrent. Quod verò ait *ſecundum formam Romanæ Eccleſiæ*, de ritu ſeruando in ipſa celebratione exponi & intelligi debet; neque trahendum ad vnicam celebrationem, ac ſi ea tunc foret Romanæ Eccleſiæ inſtitutio: Optimè enim nouerat plures in die fieri oblationes; ſed ſicut in regula præcepit vt fratres officium recitarent ſecundum morem Romanæ Eccleſiæ; ita hic monet vt ſecundum formam eiuſdem Eccleſiæ agantur Miſſæ: tum humilitatis causâ, & ne Sacerdotes ex frequenti celebratione tepidiores fierent, hortatur,vt vnica oblatione, cui omnes intereſſent, contenti; reliqui abſtinerent. Quia verò ſciebat id contra vſum communiter receptum eſſe,ſola exhortatione vſus eſt,non præcepto. Scio quidẽ Cartuſianos, & alios quoſdam Monachos vnam tantum Miſſam, ad quam omnes conueniebant, ſolis dieb. Dominicis & ſolemniorib. antiquitus egiſſe,vt oſtendam Capite XVIII. ſed in Romana Eccleſia nunquam legi hunc vſum fuiſſe. Si autem hæc ſolutio non placeat, reſpondendum erit, ſingularem vnius quantumuis Sancti aſſertionem, ſeu opinionem non tanti eſſe, vt iuſtè poſſit alijs innumerabilibus & omni exceptione maioribus, qui pro vſu priuatæ Miſſæ teſtimonium perhibent, anteponi, eorumque vim & auctoritatem infringere ac ſuperare.

CAP.

C A P. XV.

Alia quædam Miſſarum genera. Miſſarum de Tempore & de Sanctis ratio & antiquitas. Quæ ſint Miſſæ votiuæ. Sacrificium pro defunctis ex Apoſtolica traditione offerri. De Miſſa Præſanctificatorum. Addita quædam de ea quam ſiccam *vocant. Refertur quorundam abuſus, qui plures Miſſas in vnam congerebant.*

SIc ſtabilitâ tam publicæ quàm priuatæ Miſſæ vera notione & anti- I.
quitate, ad alia earum genera explicanda procedendum eſt. Primò
autem occurrunt quæ de Tempore dictæ ſunt: ſicut enim annus ſolaris
quatuor temporum ſucceſſione dilabitur, hiemis ſcilicet, veris, æſtatis,
& autumni; ita annus eccleſiaſticus ſuas habet temporum varietates, in
quibus vitæ, paſſionis, & doctrinæ Chriſti myſteria, fideique noſtræ ſacramenta recoluntur. Anni verò ſolaris cũ Eccleſiaſtico Analogiã diffusè explicat *lib. 6. ſui Rationalis* Guil. Durandus, vbi docet hiemẽ repręſentari à Septuageſima vſq; ad Paſcha, ver ab Aduentu vſque ad Septuageſimã, æſtatem à Paſchate vſq; ad octauam Pentecoſtes, & ab hac vſq; ad primam Dominicam Aduentus autumnum. Quędam autem officia propria Miſſarum his tẽporibus aſſignata fuiſſe, vel ab Apoſtolis, vel ab eorũ ſucceſſoribus, quæ ideò de tẽpore nuncupantur, antiqua traditio eſt. Feſta ſiquidẽ Natiuitatis, Epiphaniæ, Reſurrectionis, & Aſcẽſionis Chriſti, ac Pentecoſtes, & ieiunia Paſchæ ſolemnitatem antecedentia, atque his diebus Synaxes Apoſtolica inſtitutione cœpiſſe teſtes ſunt Conſtitutiones Apoſtolicæ, Tertullianus lib. de ieiunijs, Theophilus Alexandrinus in Epiſtolis Paſchalibus, Irenæus apud Euſebium lib. 5. hiſtoriarum: & in his conuenerunt omnes Eccleſiæ; licèt de die, quo Natiuitas Domini, eiuſque Apparitio, ac Reſurrectio coli deberent, lites olim acerrimæ motæ ſint. De tempore Aduentus ante Natiuitatem mentio fit in Concilio Turronenſi II. cap. 17. & in Matiſconenſi I. c. 9. quæ ante Gregorium Magnum acta ſunt. Officia verò & Liturgiæ tum his diebus, tum ſingulis Dominicis, certiſque ferijs per annum agendæ extant in antiquiſſimis ſacramentorum libris ſanctorum Pontificum Gelaſij & Gregorij, & in Lectionario S. Hieronymi, atque in Ordine Romano.

Aliæ Miſſæ ſunt, quæ in honorem Sanctorum agi ſolent, cum illo- II.
rum memoria annuâ ſolemnitate recolitur. Audiendus de his Cyprianus epiſt. 34. *Sacrificia pro eis*, pro eorum ſcilicet honore, *ſemper offeri-*

mus,

mus, quoties Martyrum paſſiones & dies anniuerſariâ commemoratione celebramus. Et epiſt. 37. ad Clerum ſuum, diligenter annotari mandat dies, quibus Martyres excedunt, ac ſibi ſignificari; *vt*, inquit, *celebrentur hic à nobis oblationes & ſacrificia ob commemorationes eorum*: quo teſtimonio nullum præſtantius. Ad idem reſpexit Cypriani Magiſter Tertullianus, cum libro de corona militis cap.3. ait; *oblationes pro natalitÿs annua die facimus*; quem locum malè detorquet Rhenanus ad cuiuſque diem natalem more Ethnicorum, quod valde alienum eſt à ſpiritu Chriſtianorum illius æui, & à ſeueritate Tertulliani. Confirmant eiuſdem ritus antiquitatem Eccleſiæ Smyrnenſis Fideles in epiſtola, qua Polycarpi martyrium deſcribunt apud Euſebium *lib.4. hiſt.Eccl. cap.15.* eiuſque oſſa ſe collegiſſe aiunt, & in loco decenti condidiſſe; & in eodem loco natalem ipſius hilari conuentu, qui ſine ſacrificio non erat, quotannis celebraturos. Subſcribit Auguſtinus *lib.8. de Ciu. Dei cap.27.* vbi docet non ſanctis Martyribus, ſed Deo ſacrificium offerri, cum Sacerdotes in honorem ipſorum ſacrum faciunt. *Quis*, inquit, *audiuit aliquando ſtantem Sacerdotem ad altare, etiam ſuper ſanctum corpus Martyris ad Dei honorem cultumque conſtructum, dicere in precibus: offero tibi ſacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane, cum apud eorum memorias offeratur Deo, qui eos & homines & Martyres fecit?* Idem fuſiùs proſequitur lib. 20. contra Fauſtum Manichæum hæc inter cætera ſcribens: *Populus Chriſtianus memorias Martyrum religioſa ſolemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & vt meritis eorum conſocietur, atque orationibus adiuuetur: ita tamen vt nulli Martyrum, ſed ipſi Deo Martyrum ſacrificemus, quamuis in memorias Martyrum conſtituamus altaria. Quis enim Antiſtitum in locis ſanctorum corporum aſſiſtens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo, qui Martyres coronauit, apud memorias eorum, quos coronauit*. Porrò citati Patres de ſolis Martyribus loquuntur, quia Confeſſorum feſtiuitates ſeriùs in Eccleſia receptæ ſunt; & in Frontonis Calendario ante nongentos annos ſcripto non niſi quatuor adſcripti ſunt, Martinus ſcilicet Turonenſis, Gregorius Magnus, Leo Papa, & Syluester. Cum autem Martinus obierit anno Domini 402. vt Baronius computat, Temporis notam habemus, quo feſta ſanctorum Confeſſorum celebrari cœperunt, nam ipſi primùm hic honor delatus fuit, in cuius poſtea memoriam S. Benedictus in monte Caſſino Oratorium conſtruxit.

III. Sunt & Miſſæ, quæ pro aliqua ſpeciali cauſa aut neceſſitate ſeu publica ſeu priuata interdum celebrautnr, quæ votiuæ dicuntur. Ad has ſpectant Miſſa quam ſcribit Auguſtinus *lib.22. de Ciuit. Dei cap.8.* actam in domo priuata, vt liberaretur à ſpirituum vexatione: Miſſa quam Proſper *lib. de Prædict. dimidÿ temporis cap.6.* narrat celebratam in gratiarum actionem ob puellæ à diabolo obſeſſæ liberationem: Miſſa pro

Ca-

Catechumenis Feriâ quartâ poſt quartam Dominicam Quadrageſimæ, cuius mentionem faciunt Amalarius *lib. 1. cap.* 8. & ordo Romanus; Miſſa ad prohibendum ab idolis, quæ olim Kalendis Ianuarij fieri ſolebat, de qua Menardus in notis ad librum ſacramentorum pag. 33. Quotquot denique pro aliqua, vt dixi, neceſſitate, vel in B. Virginis, ſiue Sanctorum venerationem extra ſolemnes eorum feſtiuitates, & antiquitus agebantur, & nunc quoque aguntur, inter votiuas computandæ ſunt. Orabat autem & offerebat vetus Eccleſia non ſolùm pro omnibus in ea viuentibus, ſed etiam pro infidelibus, vt eos Dominus ad fidem conuerteret, & pacem illis ac proſperitatem largiretur. Notiſſimum eſt illud Tertulliani ad Scapulam, *Chriſtianus nullius eſt hoſtis, nedum Imperatoris, quam ſciens à Deo ſuo conſtitui, neceſſe eſt vt & ipſum diligat, & reuereatur, & honoret, & ſaluum velit cum toto Romano imperio. Itaque & ſacrificamus pro ſalute Imperatoris.* Et ante ipſum Apoſtolus *ep. 1. ad Timoth. cap.* 2. præcepit fieri obſecrationes pro Regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt; & tamen Reges tunc Deum non colebant, vt Chryſoſtomus *hom. 6. in hanc epiſtolam* notat, ſed in infidelitate multis poſtea temporibus perſtiterunt. In libro ſacramentorum Reginæ Suecorum ante annos nongentos ſcripto plures leguntur Miſſæ votiuæ, quarum refero inſcriptiones. Pro ſalute Fidelium viuorum, pro iter agentibus, in tribulatione, in natali Presbyteri qualiter ſibi Miſſas agat, tempore mortalitatis, pro mortalitate animalium, pro ſterilitate, ad poſtulandam pluuiam, ad poſcendam ſerenitatem, poſt tempeſtatem & fulgura, pro his qui Agapen faciunt, Miſſa in Monaſterio, *ſiue pro Monachis*; in natali genuino, *in die ſcilicet anniuerſaria, qua quis natus eſt*; pro ſterilitate mulierum, in benedictione viduæ quæ caſtitatem profeſſa ſit, in conſecratione virginis, tempore belli, pro Regibus, contra Iudices malè agentes, in contentione, contra obloquentes, pro irreligioſis vt conuertantur, pro infirmo, pro reddita ſanitate, pro domus ſeu familiæ incolumnitate. Cornelius Schultingius *Tomo 3. Biblioth. Eccleſ.* P. 1. Miſſas votiuas pro varijs neceſſitatibus, & pro diuerſis hominum ſtatibus centum & quindecim ex diuerſarum eccleſiarum Miſſalibus collegit. Alias item habet P. 2.

Apoſtolica quoque traditio eſt ſacrificium pro defunctis offerre. IV.
Tertullianus de cor. mil. c. 3. *Oblationes pro defunctis annua die facimus.* Idem lib. de exhort. Caſtitatis cap. 11. loquens de vxore defuncta, *pro cuius*, inquit, *ſpiritu poſtulas, pro qua oblationes annuas reddis.* Et de monogamia cap. 10. *Offert annuis diebus dormitionis eius.* Cyprianus epiſt. 66. ad Furnitanos, *Epiſcopi*, ait, *anteceſſores noſtri cenſuerunt, ne quis frater excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret, ac ſi quis hoc feciſſet, non offerretur pro eo, nec ſacrificium pro dormitione eius celebraretur: neque enim apud altare Dei meretur nominari in Sacerdotum prece, qui ab altari Sacerdotes & Miniſtros voluit auocare.* Epiphanius *hær.* 75.

inter errores Aetij hunc enumerat, quòd negaret offerendum eſſe ſacrificium pro defunctis. Chryſoſtomus hom. 69. ad Populum Antiochenum, *Non temerè*, inquit, *ab Apoſtolis hæc ſancita fuerunt, vt in tremendis myſterijs defunctorum agatur commemoratio*. Iſidorus lib. de Officijs Eccl. cap. 18. *Sacrificium pro defunctorum fidelium requie offerri, vel pro eis orari, quia per totum hoc orbem cuſtoditur, credimus quod ab ipſis Apoſtolis traditum ſit*. Auguſtinus tum alibi ſæpe, tum præcipuè in libro de cura pro mortuis gerenda eidem veritati ſuffragatur. Ritum verò pro defunctis offerendi magnificè, vt ſolet, deſcribit Dionyſius in eccleſiaſtica hierarchia: & Damaſcenus Orat. pro mortuis Apoſtolicum hoc eſſe inſtitutum ſanctorum Patrum teſtimonio oſtendit. Sed pluribus teſtibus opus non eſt, nam in hunc morem tota conſpirat antiquitas. Nec Fideles dumtaxat, ſed etiam Ethnicos ſacrificij quodam genere Defunctos coluiſſe docet Scæuola lib. 34. digeſtorum tit. 1. de alim. vel cib. legatis lib. 18. §. vlt. *Cibaria & veſtiaria per fideicomiſſum teſtator dederat, & ita adiecerat; quos libertos meos, vbi corpus meum poſitum fuerit, ibi eos morari iubeo, vt per abſentiam filiarum mearum ad ſarcophagum meum memoriam meam quotannis celebrent*. Ad quam legem notat Gothofredus ea ſacra anniuerſaria fuiſſe.

V. Eſt denique Miſſa Præſanctificatorum, quæ tamen æquiuocè dicitur Miſſa, cum careat conſecratione corporis & ſanguinis Ieſu Chriſti. De ea ſcripſit Leo Allatius eruditiſſimam & omnibus numeris abſolutam diſſertationem ad Bartoldum Nihuſium editam in fine operis de Eccleſiæ occidentalis atque orientalis perpetua conſenſione; in qua curioſus lector quicquid ad eam pertinet reperiet. Baſilio & Chryſoſtomo antiquior eſt, eiuſque origo ad Synodum ſaltem Laodicenam referri debet, quam Baronius *anno* 314. Nicænam anteceſsiſſe oſtendit. Sancitum enim in ea fuit can. 49. *Non oportere in Quadrageſima panem offerre, niſi Sabbato & Dominicis tantùm*. Quibus diebus fiat, oſtendit can. 52. Concilij Trullani. *In omnibus*, inquit, *ſanctæ Quadrageſimæ ieiunij diebus, præterquam Sabbato & Dominica, & ſancto Annuntiationis die, fiat ſacrum Præſanctificatorum miniſterium*. Hunc morem adhuc ſeruat Orientalis Eccleſia, Occidentalis autem eo numquã vtitur, aut vſa eſt niſi feriâ ſextâ maioris hebdomadæ. Ritus eius apud Græcos hic eſt. Die Dominica præter illius diei oblationem quinque alios panes conſecrant pro totidem ſequentibus ferijs vſque ad Sabbatum. Tum ſingulis diebus ſub veſperam conueniunt in eccleſia, & in ipſo Veſpertinarum precum officio Sacramentum antea conſecratum proponunt & ſumunt, præmiſſis pſalmis gradualibus, & recitatis quibuſdam canticis, lectionibus, & orationibus, quæ legi poſſunt in Euchologio cũ notis Goar *pag.* 187. *& ſequentibus*. Et quia panem antea conſecratum, & ſanctificatum ſumunt, vocant hoc officium Præſanctificatorum, ſiue ante conſecratorum; quo in ſola Quadrageſima, non in alijs ieiunijs vtuntur, quia vt ait Theodorus

Bal-

Balſamon in notis ad prædictum canonem Trullanum, hoc ieiunium præcipuum eſt, magiſque ſolemne, & à Domino inſtitutum.

Confundunt nonnulli cum Præſanctificatis Miſſam quam *ſiccam*, ſiue *nauticam* vocant; ſed turpiter hallucinantur: nam Miſſa Præſanctificatorum legitimâ auctoritate inſtituta eſt, & verè in ea Chriſti corpus adeſt & ſumitur, licèt antea conſecratum. At Miſſa ſicca ab indiſcreta & priuata quorundam deuotione duxit originem, cui nimium indulgentes fuerunt Sacerdotes. Larua eſt & ſimulatio quædam veræ Miſſæ, ſicca proculdubio & ieiuna, vtpotè carens non ſolum conſecratione, ſed etiam ſumptione corporis Chriſti, ſimilis cœnæ ligneæ & lapideæ, quam Lampridius & alij referunt ſæpe conuiuis ſuis Heliogabalum exhibuiſſe. Inualuit tamen, adeò vt aliquando viris ſanctis & doctis non diſplicuerit. Guillelmus de Nangiaco Monachus in libro geſtorum S. Ludouici narrat Religioſiſſimum Regem, cum è tranſmarinis partibus rediret in Galliam, corpus Chriſti in naui decentiſſimè collocari, atque ibi officia diuina & Miſſam excepto Canone quotidie celebrari feciſſe. Eandem commendat Genebrardus *lib. de Liturgia Apoſtolica cap.* 30. pro his qui mane integræ Miſſæ intereſſe non poſſunt, pro nauigantibus, pro infirmis, & quando defuncti poſt meridiem ſepeliendi ſunt; pro qua re in vſu fuiſse ſuis temporibus teſtatur, ſeque Taurini *anno* 1587. in exequijs viri nobilis, qui veſpere ſepeliebatur, huiuſmodi Miſsæ cum Diacono & Subdiacono cantatæ interfuiſse. Modum eam celebrandi ſic deſcribit Durandus in Rationali lib. 4. cap. 1. Sacerdos *ſi ex deuotione non ex ſuperſtitione velit totum officium Miſſæ ſine ſacrificio dicere, accipiat omnes veſtes ſacerdotales, & Miſſam ſuo ordine celebret vſque ad finem offerendæ, dimittens Secreta quæ ad ſacrificium pertinent. Præfationem verò dicere poteſt, licèt in eâdem videantur Angeli inuocari ad conſecrationem corporis & ſanguinis Chriſti. De canone verò nihil dicat, ſed orationem Dominicam non prætermittat, & quæ ibi ſequuntur ſub ſilentio dicenda, non dicat: calicem vel hoſtiam non habeat, nec de his quæ ſuper calicem ſeu Euchariſtiam dicuntur vel ſiunt, aliquid dicat vel faciat. Poteſt etiam dicere*, Pax Domini ſit ſemper vobiſcum: *& exinde Miſſæ officium ſuo ordine peragat. Melius eſt tamen alia omittere*. Hæc autem Miſsa nautica dicitur, vt ait Durandus *lib. 2. de Ritibus Eccleſiæ cap.* 4. ex libro Sacerdotali, quia in mari & fluminibus celebrari ſolebat, in quibus propter motum & agitationem fluctuum vix poteſt ſacrificium offerri ſine periculo effuſionis. Declamant acriter aduersùs eam Guil. Eſtius *orat.* 13. *Theologica*, & Laur. Landmeter *lib. 2. de veteri Clerico & Monacho cap.* 84. qui ambo exiſtimant paulò ante Guidonem de monte Rocherij cœpiſſe, à quo laudatur & approbatur *tract.* 4. *cap.* 7. *Manipuli Curatorum* quem ſcripſit anno 1333. ſed errant; quia, vt vidimus, iam in vſu viuente S. Ludouico Rege, qui obijt anno 1270. eamque deſcribit Durandus qui eodem tempore vixit, & Petrus Cantor qui floruit anno 1200. eiuſdem meminit in Verbo abbre- VI.

O 2 uia-

uiato *cap*.29. vbi ait Miſſam ſiccam eſſe ſine gratia & humore confectionis Euchariſtiæ,& nihil Fidelibus prodeſſe. Nunc prouidâ Epiſcoporum curâ vbique gentium,vt puto, obliterata & abrogata eſt.

VII. Cæterum præter Miſſam ſiccam irrepſerat & alius deteſtabilis abuſus, quem Petrus Cantor loco citato acerrimè perſtringit. Solebant enim eo tempore nonnulli Sacerdotes plures Miſſas in vnum congerere, celebrantes Miſſam diei, vel aliam præcipuam ſuo ordine vſque ad offertorium; tum aliam incipientes vſque ad eundem locum, deinde tertiam & quartam eodem modo. Poſtea tot ſecretas orationes dicebant, quot Miſſas inchœperant: demum ſub vno canone ſacrum perficiebant, totidem additis in fine Collectis, quot initio recitauerant. Originem huius abuſus adſcribit Petrus Sacerdotum cupiditati, qui cum illicitum eſſe ſcirent pluries in die celebrare, has plurium Miſſarum inſitiones inuenerunt, vt deuotioni multorum petentium pro ſe offerri ſacrificium, vnica celebratione ſatisfacientes, plura pro vno ſacrificio ſtipendia acciperent. Has autem Miſſas barbaro vocabulo *Biſaciatas & triſaciatas* nuncupat, quia duplicem vel triplicem habebant faciem: quas veluti monſtruoſas & contrarias inſtitutioni & conſuetudini Eccleſiæ improbat,& deteſtatur.

CAP. XVI.

Duplex Miſſa Catechumenorum & Fidelium. Vtriuſque ratio & origo. Miſſæ Catechumenorum quinam adeſſent. Veteris Eccleſiæ erga Catechumenos diſciplina. Altum de myſterijs ſilentium illis præſentibus. Quot fuerint eorum claſſes. De tempore Catecheſi conſtituto. Expulſio eorum ab Eccleſia quo ſeculo deſierit. Expulſi cum illis etiam pœnitentes, & Energumeni.

I. VIgente in Eccleſia ſeueriori diſciplina,anxiè admodum & ſolicitè cauebant antiqui Patres, ne vlla ſibi eſſet cum impijs, profanis, & impuris hominibus cõmunicatio, quos non ſolùm à myſteriorum participatione, ſed ab ipſo etiam aſpectu arcere ſolebant. Ideò cancellis & velis eccleſiarum ſanctuaria vndique clauſa erant, ne quiſpiam in ea aut nondum Chriſtianâ fide imbutus, aut aliqua ſorde pollutus introſpiceret. Cumque inchoarentur eorundem myſteriorum ſolemnia, omnes indigni à Diaconis eijciebãtur,donec prioris vitæ maculas præſcriptis purgationibus eluiſſent. Hinc orta duplicis Miſſæ diuiſio à duplici miſſione, quarum vna Catechumenorum, altera Fidelium dicebatur. Et illa quidem duobus vel tribus primis Eccleſiæ ſeculis,aliquot precibus & pſal-

pſalmis conſtabat, quibus abſolutis voce Diaconi dimittebantur Catechumeni,& alij qui Miſſæ fidelium adeſſe non poterant. Sed cum poſtea ſancti Patres & epiſcopi animaduertiſſent ſermones & Scripturarum expoſitiones ad infidelium conuerſionem, cæterorumque inſtructionem multum conferre, admiſſi ſunt omnes in eccleſia donec lecto Euangelio fieret ſermo; quo habito,& illis excluſis, Miſſa Fidelium incipiebat. Ita ſancitum fuit in Concilio Carthaginen. 4. c. 84. *Vt Epiſcopus nullum prohibeat ingredi eccleſiam,& audire verbum Dei, ſiue gentilem, ſiue hæreticum, ſiue iudæum, vſque ad Miſſam Catechumenorum*. Huius autem edicti rationem reddit Concilium Valentinum Hiſpaniæ c. 1. dicens, *Hæc inter cætera cenſuimus obſeruandum, vt ſacroſancta euangelia ante munerum illationem vel Miſſam catechumenorum in ordine lectionum poſt Apoſtolum legantur; quatenus ſalutaria præcepta Domini noſtri Ieſu Chriſti, vel ſermonem ſacerdotis non ſolùm Fideles, ſed etiam Catechumeni ac pænitentes, & omnes qui ex diuerſo ſunt, audire licitum habeant. Sic enim Pontificum prædicatione audita nonnullos ad fidem attractos euidenter ſcimus*. Ideò Auguſtinus & alij Patres, interdum gentiles, interdum hæreticos, ſæpè etiam iudæos in ſuis ſermonibus exagitant, quia ſimul cum fidelibus illis intereſſe conſueuerant. Quamuis autem cum catechumenis etiam pœnitentes & energumeni dimitterentur, Miſſa tamen, ſiue dimiſſio, à ſolis catechumenis nomen accepit, quia maior tunc erat illorum numerus, & nonnunquam contingere poterat, vt nulli eſſent pœnitentes vel energumeni. Ven. Beda *lib. 2. comment. in Eſdram* ipſos Catechumenos nouæ vitæ auditores appellat, quia vox Græca Catechumenus idem eſt ac Latinè auditor. Et ante ipſum Iſidorus lib. 7. orig. cap. 14. *Catechumenus dictus pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, nec dum tamen baptiſmum percepit, nam Catechumenus græcè auditor eſt*. Tertullianus lib. de pœnit. cap. 6. *Nemo ſibi aduletur, quia inter Auditorum tyrocinia deputatur*, & paulò poſt. *Itaque audientes optare intinctionem, non præſumere oportet*. Cyprianus ep. 13. *Audientibus ſi qui fuerint periculo præuenti & in exitu conſtituti, vigilantia veſtra non deſit*. & ep. 24. *Optatum inter lectores doctorem Audientium conſtituimus*, Magiſtrum ſcilicet Catechumenorum, ſeu Catechiſtam; quo munere functi ſunt Alexandriæ viri celeberrimi Pantænus, Clemens,& Origenes. Erant autem Catechumeni Chriſtianæ fidei tyrones, de quibus ſic loquitur Tertullianus l. c. *Quicquid mediocritas noſtra ad pænitentiam ſemel capeſſendam & perpetuò continendam ſuggerere conata eſt, omnes quidem deditos Domino ſpectat, ſed præcipuè Nouitiolis iſtis imminet, qui incipiunt diuinis ſermonibus aures rigare*. Nemo enim admittebatur ad baptiſmum, niſi præmiſſo tyrocicinio: & ſi quis infans baptizabatur, ſuſceptores ſe illos docturos ſpondebant, cum ad ætatem capacem perueniſſent.

Non omnia tamen Religionis noſtræ myſteria, nec ipſum quidem II.
Symbolum fidei illis exponebant; ſed quædam reſeruabant vel circa finem tyrocinij, vel poſt baptiſmum. Auctor eſt Iſidorus *lib. 2. de offic.*

ſic. Eccl. cap. 21. Symbolum Catechumenis traditum non fuiſſe, niſi cum mox baptizandi erant, & dicebantur *Competentes*. Ambroſius ep. 33. ad Marcellinam ſororem, *Poſt lectiones*, inquit, *& tractatum dimiſſis Cathecumenis ſymbolum aliquibus Competentibus in baptiſterijs tradebam*. Sozomenus *lib.* 1. *cap.* 19. Concilij Niceni hiſtoriam texens Symbolum omittit; *nam veriſimile eſt*, ait, *nonnullos qui non ſunt initiati myſterijs hunc librum perlecturos*. Modus verò, qui in traditione Symboli ſeruabatur, accuratè deſcribitur in Ordine Romano in denuntiatione Scrutinij ad electos; præmiſſis enim exorciſmis, lectiſque initijs quatuor Euangeliorum, Symbolum ipſis recitabatur primum græcè, deinde latinè, addita præfatione parænetica, & ſubiuncta appendice in eiuſdem Symboli commendationem. Orationem quoque Dominicam nefas erat Catechumenis diſcere, vel recitare, ſed eam audiebant poſt Symboli traditionem adiecta ſingulis petitionibus breui, & ſolida expoſitione, quam dabimus infra lib.II. Cap.XV. Ideò autem interdicta illis erat hæc oratio ante lauacrum, quia vt ſcitè loquitur Cyprianus ep.74. ad Pompeium, *Natiuitas Chriſtianorum in baptiſmo fit*, nec poteſt Deum patrem habere, qui filius Eccleſiæ non eſt. Filij ergo Dei, & fratres fidelium non cenſebantur, niſi per aquam regenerati, ac propterea priuſquam renati eſſent, dicere non audebant, *Pater noſter qui es in cælis*. Hac ipſa de cauſa cum Fidelibus orare nequibant, teſte Chryſoſtomo, qui *hom.* 79. *ad Pop. Antioch.* diſſerens de vi, & potentia orationis factæ in Eccleſia ait: *Et Cathecumenis quidem permiſſum hoc nondum eſt, quoniam nondum ad hanc peruenere fiduciam: vobis autem & pro terrarum orbe, & pro Eccleſia, & pro gubernantibus ipſam & præſidentibus iubetur orationes emittere*. Primi etiam Arauſicani Concilij canone 20. vetitum erat, ne cum Fidelibus benedictionem acciperent, ſed ſeorſim: nec licebat Epiſcopis, illis præſentibus, manus imponere ſuper ordinandos, vt ſtatuit Concilium Laodicenum c. 4. aut baptizare, ex decreto præcitati Arauſicani c. 19. adeò vt ab aſpectu eius lauacri remouerentur, quod tantoperè exoptabant. Innocentius I. ep. ad Decentium Eugubinum agens de ſacramento Confirmationis eiuſque formâ ait: *Verba dicere non poſſum, ne magis prodere videar, quàm ad conſultationem reſpondere*. Et Cyrillus Alexandrinus lib.7. adu. Iulianum, *Dicerem*, inquit, *de his*, nempè de baptiſmi myſterijs, *niſi reuererer aures non initiatorum*. Ambroſius item baptiſmatis myſteria expoſiturus initio libri de initiandis ait: *Nunc de myſterijs dicere tempus admonet, atque ipſam ſacramentorum rationem edere; quam ante baptiſmum ſi putaſſemus inſinuandam nondum initiatis, prodidiſſe potiùs, quàm edidiſſe æſtimaremur*. Ex hac autem diſciplina emanaſſe puto canonem 37. Concilij Illiberitani, quem Baronius ſuppoſititium ſuſpicatur: alij verò multùm ſe torquent, vt congruam eius atque orthodoxam interpretationem inueniant. Verba canonis hæc ſunt. *Placuit picturas in eccleſia eſſe non debere, ne quod colitur & adoratur in parietibus depin-*

depingatur. Quibus verbis fruſtrà abutuntur ſectarij, vt huius Concilij auctoritate ſacrarum Imaginū vſum & cultum conuellant. Alia enim fuit illorū Patrum mens, quæ ex more illius ſeculi ſollicitè cauentis, ne Religionis noſtræ arcana infidelibus proderentur, æſtimanda eſt. Vetuerunt ergo, ne id quod colitur & adoratur, in parietibus pingeretur; id verò quod pingendum non erat, obſcurè explicarunt illis verbis, *quod colitur & adoratur*, vt ſoli fideles intelligerent eo canone prohiberi imagines Dei, & Chriſti Saluatoris, ne à Gentilibus irruentibus ſæpe in eccleſias contumelia afficerentur, & irriderentur Chriſtiani ac ſi hominem colerent tanquam Deum: neuè catechumeni Deum, quem incircumſcriptum, immenſum, & materiæ expertem prædicari audiebant, humana figura pictum videntes, aliquid alienum ab eius maieſtate conciperent. Deinde obſeruandum non prohibuiſſe in tabulis pingi, quia commodè auferri poterant, & obducto velamine à profanorum aſpectu ſubmoueri.

Nullum verò ſacramentum ſtudioſius celabant, quam Euchariſtiam, III.
de qua propterea antiqui Patres & pauca ſcripſerunt, & obſcurius loquuti ſunt; quia vel aderant eorum ſermonibus non initiati, vel timebant ne libri ſiue tractatus in manus illorum inciderent. Optimè Baſilius lib. de Spiritu Sancto ad Amphiloch. cap. 27. *Quæ nec intueri fas eſt non initiatis, non conueniebat eorum doctrinam ſcripto publicitus circumferre*: Et Gregorius Nazianzenus *Orat.* 42. Pleraque, ait, myſteriorum noſtrorum ne enuntiari quidem iis poſſe, qui ſunt extra fidelium communionem. Ambroſius item lib. 1. offic. cap. 50. *Non omnes vident alta myſteriorum, quia operiuntur à Leuitis, ne videant qui videre non debent*. Quod ſi aliquandò de hoc myſterio mentio habenda foret, illud eâ periphraſi obuoluebant, *Norunt Fideles*. Auguſtinus in Pſal. 33. *Nondum erat ſacrificium, quod fideles norunt*. Idem in Pſal. 39. *Sacrificium verum quod fideles norunt*. Et infra. *Corpus, quod noſtis, quod non omnes noſtis, quod vtinam qui noſtis omnes, non ad iudicium noueritis*. Et in Pſ. 109. ad illa verba, Tu es Sacerdos in æternum: *Fidelibus loquor. Si quid non intelligunt Catechumeni, auferant pigritiam, feſtinent ad notitiam*. Chryſoſtomus hom. 72. in Matth. *Euchariſtiæ myſterium quanta miſericordia plenum ſit, initiati ſolummodo nouerunt*. Et hom. de proditione Iudæ. *Norunt initiati quæ dicuntur*. Idem hom. 40. in 1. ad Cor. *Volo quidem apertè hoc dicere, non audeo tamen propter eos, qui non ſunt initiati*. Rurſum Auguſtinus lib. 10. de Ciu. Dei cap. 6. *Hoc eſt ſacrificium Chriſtianorum, quod Sacramento altaris fidelibus noto frequentat eccleſia*. Orthodoxus apud Theodoretum *Dialogo* 1. *&* 2. Cum in Euchariſtiæ mentionem incidiſſet, obſcurè & ænigmaticè loquendum eſſe monet, quod fortè aliqui adeſſent non initiati. Hac autem circumſpectione vſi ſunt paſſim antiqui Patres; vel quia putabant myſteriorum maieſtatem quodammodo imminui, ſi apertè coram catechumenis, & profanis hominibus enuntiarentur: vel vt

co-

eorum deſiderium in corde initiandorum magis accenderent. Cyrillus Hieroſol. in præfat. Catecheſeon: *Cum catecheſis recitatur, ſi catechumenus ex te quæſierit, quid dicebant Doctores? nihil dicas externo*. Et infra. *Fueras & tu aliquando catechumenus, neque propoſita myſteria tibi enarrabantur. Quando autem ſublimitatem eorum, quæ nunc traduntur, experientia didiceris, tunc planè intelliges dignos non eſſe catechumenos, qui ea audiant*. Auguſtinus verò tract. 96. in Ioannem teſtis eſt ſacramenta Fidelium ideò catechumenis non prodi, *vt ab eis tanto ardentiùs concupiſcantur, quanto honorabiliùs occultantur*. Hanc diſciplinam ſpernentes Marcioniſtæ ad omnia myſteria catechumenos cum Fidelibus indiſcriminatim admittebant, vt Epiphanius *hær.* 42. & Hieronymus in *cap. 6. ep. ad Galatas* referunt. Eoſdem à Tertulliano perſtringi credo lib. de Præſcript. hæreticorum cap. 41. *Non omittam ipſius converſationis hæreticæ deſcriptionem, quàm futilis, quàm terrea, quàm humana ſit: ſine grauitate, ſine auctoritate, ſine diſciplina, vt fidei ſuæ congruens. In primis quis catechumenus, quis fidelis incertum eſt: pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant*. Catholici autem adeò religioſè Fidelium, & Catechumenorum diſtinctionem ſeruabant, vt Athanaſius *Apolog.* 2. falſi conuincat aduerſarios, qui ſacræ menſæ tempore ſacrificij à Macario euerſæ teſtes catechumenos producebant, hac illatione: *Si catechumeni intus erant, ergo non eſt celebrata oblatio*. Eodem argumento Teophanes Abbas & Confeſſor in Chronographia Conſtantinum Magnum Romæ à Syluestro, non autem Nicodemiæ ab Euſebio baptizatum fuiſſe euincit, *Nondum enim luſtratus*, ait, *ſi Nicænæ Synodo interfuiſſet, neque diuinorum myſteriorum, neque precum à ſanctis Patribus factarum extitiſſet particeps: id verò dicere, ne dum ſentire iniquiſſimum eſt*. Palladius conſonat in vita Chryſoſtomi, vbi tanquam ſcelus grauiſſimum exaggerat, quod in tumultu aduersùs illum excitato, quidam non initiati irruptione facta in eccleſiam ea aſpexerint, quæ nefas erat illis intueri. Gaudentius item Brixianus ſerm. 2. ad Neophytos regreſſos à fonte, *Ea ſolum*, inquit, *aperienda Neophytis, quæ præſentibus Catechumenis explanari non poſſunt*. Epiphanius denique, vt alios omittam, ſacramentum Euchariſtiæ expendens in Ancorato, Audientium & ipſe præſentiam reueritus formam eius occultè refert hoc modo. *Videmus quod accepit Saluator noſter in manus, & vbi gratias egiſſet dixit, Hoc meum eſt hoc & hoc*. Quod ſi aliquis ex cathecumenis ignoranter ſuſcepiſſet Euchariſtiam, ſtatim baptizabatur, vt ex Conſtitutionibus Apoſtolicis lib. 7. cap. 26. colligitur, & ex Timotheo Alexandrino, addita interpretatione Balſamonis. Etiam Eulogiæ ſiue panis reliquiæ, quæ diſtribui ſolebant poſt Miſſam, negabantur Catechumenis, vt conſtat ex cap. 7. Theophili Alexandrini cum eiuſdem Balſamonis explicatione. Nam cum panis vſualis & communis aliquid in terram decuti anxiè, eo quod eſſet materia Euchariſtiæ, Fideles paterentur, vt loquitur Tertullianus multo magis

magis inconueniens exiſtimabant fruſta panis benedicti dare profanis & nondum initiatis. Illis tamen dabant ſal, non ſolùm in baptiſmate, ſed etiam in catechumenatu; ad quem ritum,non autem ad Eulogias,reſpexit Auguſtinus *lib.2. de pecc. mer. & remiſſ. cap. 26.* cum ait, *Quod accipiunt Catechumeni quamuis non ſit corpus Chriſti,ſanctum eſt tamen, & ſanctius quàm cibi quibus alimur, quoniam ſacramentum eſt.* Et lib. 1.confeſſ. cap. 11. agens de ſuo catechumenatu, *Audieram ego*, inquit, *adhuc puer de vitâ æternâ nobis promiſſa per humilitatem filij tui Domini Dei noſtri, & ſignabar iam ſigno crucis, & condiebar eius ſale.* Hoc vnicum erat catechumenorum ſacramentum, de quo Concilium tertium Carthaginenſe can. 5. *Placuit vt etiam per ſolemniſſimos Paſchales dies ſacramentũ catechumenis non detur, niſi ſolitum ſal.* Mos autem in hoc canone præſcriptus vigebat in Gallia tempore Caroli Magni, eius enim Capitularia *lib. 7. cap. 190.* præcipiunt,vt in Paſchate ſacramentum catechumenis non detur,*ſed tantùm benedictum ſal à Sacerdotibus pro communione tribuatur.* Poſt baptiſmum verò egreſſi de lauacro mel & lac deguſtabant tanquam ſymbola myſticæ infantiæ: idque Tertullianus *lib. de corona cap. 3.* inter antiquas traditiones enumerat, *Inde ſuſcepti*, ait, id eſt ex fonte *lactis & mellis concordiam prægustamus.* Cui conſonat Hieronymus adu. Luciferianos dicens, *Multa quæ per traditionem in eccleſijs obſeruantur, auctoritatem ſibi ſcripta legis vſurpauerunt: veluti in lauacro ter mergitare caput, deinde egreſſos lactis ac mellis guſtare concordiam ad infantiæ ſignificationem.* Rurſum Tertullianus lib. 1. contra Marcionem cap. 14. *Ille vſque nunc nec aquam reprobauit creatoris, qua ſuos abluit: nec oleum, quo ſuos vnguit: nec mellis & lactis ſocietatem, qua ſuos infantat.* Hunc ipſum ritum ſancta virgo Agnes expreſſit, cum dixit: *Mel & lac ex ore eius ſuſcepi.*

Porrò Catechumenos in varias olim claſſes diſtinctos reperio. IV.
Nam primò infideles declarabant ſe Chriſti fidem amplecti velle: tum priuatim in aliqua domo Paganiſmi falſitatem edocebantur: poſt hæc in eccleſia admittebantur ad conciones audiendas: deinde in eâdem eccleſia precum & orationum participes effecti poterant in genua procumbere: demum datis nominibus in albo eorum ſcribebantur, qui mox ſacro fonte abluendi erant. Singularum claſſium ordo & nomina can. 7. Concilij primi Conſtantinopolitani ſic exprimuntur. *Primo die ipſos Chriſtianos facimus, ſecundo catechumenos, deinde tertio exorcizamus ſiue adiuramus ipſos, ter ſimul in faciem eorum & aures inſufflando; & ſic eos catechizamus ſiue initiamus, & curamus, vt longo tempore verſentur in eccleſia,& audiant Scripturas,& tunc eos baptizamus.* Idem ordo indicatur can. 95. Concilij Trullani. Alij alijs nominibus vtuntur: ſed in latina eccleſia omnes claſſes ad quatuor redactæ ſunt, quæ in ſermonibus & tractatibus latinorum Patrum paſſim occurrunt. Quidam enim ab infidelitate ad fidem conuerti deſiderantes audiebant in eccleſia verbum Dei, ſed nondum petebant baptiſmum, & ij dicebantur *Audientes*. Alij audito ſermone procumbebant in genua,& orationũ eccleſiæ aliquo modo parti-

ticipes erant, & vocabantur *Subſtrati*, ſiue *Genua flectentes*. Alij in fide rectè inſtituti baptiſmum petebant, & dicti ſunt *Competentes*. Qui verò ex iſtis in albo baptizādorum deſcripti erant, *Electi* nuncupari ſolebant. Auguſtinus *ſerm. 116. de tempore* Competentium nomen ex eo deducit, quod gratiam baptiſmi ſimul peterent. *Primùm*, inquit, *Cōpetentes iſti, quare hoc nomine vocentur, agnoſcat. Competentes dicuntur ſimul petentes, quomodo conſedentes nihil aliud eſt niſi ſimul ſedentes, & colloquentes nihil aliud eſt niſi ſimul loquentes, concurrentes ſine dubio non intelliguntur, niſi ſimul currentes: ita & competentes non poſſunt aliud intelligi, niſi ſimul petentes.* Idem ſentit Iſidorus lib. 2. de eccl. off. cap. 21. *Competentes ſunt, qui iam poſt doctrinam fidei, poſt continentiam vitæ, ad gratiam Chriſti percipiendam feſtinant: ideoque appellantur competentes, id eſt, gratiam Chriſti petentes, nam catechumeni tantùm audiunt, necdum petunt.* Hæ duæ claſſes Catechumenorum & Competentium frequentiùs à ſanctis Patribus commemorantur: quia nomine catechumeni Audientes & Subſtratos intelligunt, & Electos à Competentibus vt plurimùm non diſtinguunt. In Codice M. S. Reginæ Suecorum *num.* 914. extat antiquiſſima collectio Canonum, & poſt eam ſermo ad Coniugatos ſine nomine Auctoris, in quo omnes compellans qui adeſſe concioni ſolebant fideles & pœnitentes ſine claſſium diſtinctione, catechumenos autem, & competentes diſtinctè nominat. *Audite*, inquit, *Cariſſimi membra Chriſti, & matris Catholicæ filij. Quod dico Competentibus audiant Fideles: quod dico Fidelibus, audiant Competentes: quod dico competentibus & fidelibus, audiant pænitentes: quod dico Fidelibus, & Competentibus, & pænitentibus, audiant Catechumeni. Audiant omnes, omnes timeant, nemo contemnat.*

V. In primordijs eccleſiæ, & cum neceſſitas exigebat, nullum tempus Catecheſi præfinitum erat, ſed quoſcumque conſtabat de ſua ſalute ſolicitos eſſe, & in fide ſufficienter inſtructos, Apoſtoli, eorumque diſcipuli baptizabant. Poſtea viſum eſt Patribus, vt diu perſiſterent in ediſcendis fidei rudimētis, certo tempore inſtructioni præfixo, diuerſo tamen pro regionum, & perſonarum varietate, atque exigentia. Concilium Illiberitanum Flaminibus triennium præſcripſit c. 4. Fœminis, quæ maritum ſine cauſa reliquiſſent, quinquennium, c. 11. Reliquis biennium, c. 42. Iudæos octo menſibus inter Catechumenos retinendos eſſe ſtatuit Concilium Agathenſe c. 34. Ipſos verò catechumenos lapſos tribus annis inter Audientes morari Nicæna Synodus ſanciuit c. 14. Et cum ſæuiente perſecutione hæc ſpatia contracta fuiſſent, hæc ipſa Synodus c. 2. vetuit, ne id deinceps fieret, ſed ſtatuta tempora ſeruarentur. Demum poſt aliquot ſecula redactum tempus eſt ad dies quadraginta, ad tempus ſcilicet Quadrageſimæ, in qua ſex ſcrutinia haberi ſolebant, & ſeptimum in vigilia Paſchæ, de quibus non eſt hic tractandi locus. Inquirebant autem Epiſcopi & Presbyteri qui mores eſſent, quæ vita, quæ fides Catechumenorum, & ſi qui diſcoli reperiebantur, ſeueriori diſciplina vſque ad eie-

eiectionem coërcebantur, vt patet ex can. 5. Concilij Neocæſarienſis.
Præclarè Iuſtinus Martyr Apolog. 2. *Quicumque perſuaſum habuerint & crediderint eſſe ea vera, quæ à nobis docentur & dicuntur; ac viuere ſe ita poſſe polliciti fuerint, docentur orare ieiunantes, & à Deo anteriorum peccatorũ veniam poſtulare, nobis vnà cum illis orantibus & ieiunantibus. Deinde eò à nobis ducuntur, vbi aqua eſt, & eodem regenerationis modo, quo ipſi regenerati ſumus, regenerantur.* Alludit ad hanc diſciplinam Arnobius lib. 2. adu. gentes, cum ait *feritate atque inhumanitate depoſitis reſumere animas ingenia mitiora, vt ad illud quod dabitur, poſſint eſſe paratæ*, ad baptiſmum ſcilicet & ad Euchariſtiam, de quibus Sacramentis obſcurè loquitur & timidè propter infideles. Priùs itaque docebantur, tum fidem profitebantur, deinde precibus ac ieiunijs, alijſque operibus pœnitentiæ incumbebant, feritatem atque inhumanitatem deponentes, vt Arnobius ait accommodatè ad profanorum myſteriorum inſtitutiones; Chriſtiana verò phraſi, priori vitæ renunciantes ac peccatorum veniam poſtulantes. Mox lauacro abluti ſynaxi aderant, & ad communionem corporis Chriſti admittebantur. In his autem gradatim procedebant ſeruato ordine ſupra deſcripto, donec lotis ſalutaribus vndis omnia myſteria pandebantur. Ab impijs etiam ſectis hoc olim obſeruatum, vt profani procul à ſacris arcerentur; Iamblichus docet lib. 2. de vita Pythagoræ cap. 32. *Cum externis & vt ſic dicam profanis, ſi quandoque vſus ferret congrediendum eſſe, nequaquam ſua ſacra enunciabant, ſed per ſymbola & arcanas teſſeras obſcurè & latenter ſibi mutuò ſenſa mentis velut ænigmatibus ſignificabant.* Et Plutarchus lib. de garrulitate, *Dicendi homines, tacendi Deos magiſtros habemus, in eorum ſacris & myſterijs vnà nobiſcum accepto ſilentio.* Apuleius quoque *lib. 11. fabulæ Mileſiæ* poſtquam narrauit ſe à Sacerdote, ſemotis procul profanis, ad ſacrarij penetralia deductum: *Quæras forſitan ſatis anxiè quid deinde dictum, quid factum? Dicerem, ſi dicere liceret: cognoſceres, ſi liceret audire. Sed parem noxam contraherent aures & linguæ temerariæ curioſitatis.* Tum ænigmaticè ſubdit. *Acceſſi confinium mortis, & calcatò Proſerpinæ limine per omnia vectus elementa remeaui. Nocte media vidi ſolem cãdido coruſcantẽ lumine, Deos inferos, & Deos ſuperos. Acceſſi coram & adoraui de proximo. Ecce tibi retuli, quæ quamuis audita, ignores tamen neceſſe eſt.* Eodẽ modo à ſacris Cereris ſubmotos impios & ſceleratos voce præconis, eâq; territũ Neronẽ ijs adſtare auſum non eſſe ſcribit Suetonius.

Sed redeo ad Miſſam, è qua habito poſt Euangelium ſermone VI.
tam Catechumeni, quàm infideles, & alij immundi abire, ac è foribus templi egredi voce Diaconi iubebantur, ipſas fores cuſtodientibus Miniſtris, eaſque claudentibus poſtquam fuerant egreſſi. Erant olim hoc munus Diaconorum, vt notant Maximus & Pachymeres ad cap. 5. Eccleſiaſticæ Hierarchiæ. *Nota*, inquit Maximus, *quod Diaconi fores tunc cuſtodierint, nunc verò ſubdiaconi.* Clemens autem *lib. 8. Conſtitut.* ait Diaconos tunc ſtetiſſe ad portas per quas viri, Subdiaconi ad

eas, per quas mulieres ingrediebantur. Concilium verò Laodicenum ſtatuit Miniſtrum, ideſt Subdiaconum, vt Zonaras, Balſamon, & alij interpretes explicant, non oportere fores relinquere. A Subdiaconis tandem ad Oſtiarios hoc officium peruenit, quia vt obſeruat S. Thomas in *ſupplem. 3. p. qu. 37. art. 2.* antiquis temporibus ob paucitatem miniſtrorum omnia inferiora miniſteria Diaconis committebantur, ſed ampliatus eſt poſtea cultus diuinus, & Eccleſia alios ordines ſibi inſtituit. At nunc abijt in deſuetudinem hic ritus, & à foribus templorum diſceſſerunt Oſtiarij, ſublatiſque repagulis omnes indiſcriminatim ad ipſum altare irrumpunt, ad quod nonniſi Sacerdotibus, eorumque miniſtris fas erat accedere. Qua ætate id fieri cœperit incertum eſt: ex his autem, quæ S. Thomas quæſtione præcitata ſcribit, colligunt nonnulli ante ipſius tempora hunc morem deſijſſe; quæ coniectura certior redditur ex Ioanne Zonara, qui in notis ad Concilium Laodicenum, ait ſuo tempore, centum ſcilicet & quinquaginta annis ante Thomam, à ianuæ cuſtodia miniſtros receſſiſſe. Mihi haud improbabile videtur eccleſiæ fores cunctis introire volentibus tunc patuiſſe, cum iam nulli erant infideles, nulli catechumeni & pœnitentes, qui à Synaxi arcerentur, & peracta concione dimitterentur. Id verò in Eccleſia Latina circa annum Chriſti ſeptingenteſimũ contigiſſe, argumento eſſe multa poſſunt. Nam primò iſtius dimiſſionis nulla fit mentio in antiquis Miſſalibus, & Ritualibus: nec vllum eius veſtigium extat apud veteres officiorum expoſitores, Strabonem, Micrologum, Rabanum, Amalarium, Alcuinum: licet alios quoſcumque ritus minutiſſimè ſoleant explicare. Patres etiam & Concilia poſt annum 700. nihil prorſus de hac re agunt, quamuis nonnunquam de Miſſa Catechumenorum atque Fidelium ex priſco vſu ſermonem habeant. Neque obſtat Amalarius ita ſcribens lib. 3. cap. 36. *Conſuetudo noſtra eſt, vt Catechumenos repellamus ante Euangelium*: nam de alio ritu loquitur, qui à media Quadrageſima vſque ad Sabbatum ſanctum ſuo tempore vigebat, & aliquot poſt ipſum ſeculis in vſu fuit, eius enim meminit Ioannes Beleth, qui viuebat anno 1190. *lib. de diu. offic. cap. 34.* quia cum nemo eſſet qui baptiſmum peteret ex Ethniciſmo vel Iudaiſmo conuerſus, ſed omnes baptizandi filij Chriſtianorum & infantes eſſent, quidam ex illis ad ſolemne Paſchatis baptiſma reſeruabantur. Et hi manebant in eccleſia donec legeretur Epiſtola, & cantato Graduali Diaconus elata voce dicebat; *Catechumeni recedant: ſi quis Catechumenus eſt, recedat; omnes Catechumeni recedant foras*. Et egrediebantur expectantes præ foribus eccleſiæ, vſque ad finem Miſſæ; ipſiſque egreſſis legebat Diaconus Euangelium. Hic mos erat primi & ſecundi ſcrutinij: in tertio verò quod apertionis aurium dicebatur, tradito Symbolo & explicata Dominica oratione, annuntiabat Diaconus vt diſcederent; & egrediebantur parentes cum infantibus, eiſque relictis ſub cuſtodia, donec Miſſarum ſolemnia perficerentur, regreſſi

greſſi in eccleſiam tam ipſi parentes quàm ſuſceptores cum oblationi-
bus, eas pro illis offerebant: quæ omnia fuſiùs in Ordine Romano de-
ſcribuntur. De hac igitur dimiſſione Amalarius, & Beleth intelligendi
ſunt; non de illa ſolemni & quotidiana, à qua Miſſa Catechumenorum
nomen accepit, licet hæc ab illa promanarit. Auguſtinus ſerm. 237. de
temp. *Ecce poſt ſermonem fit Miſſa Catechumenis, manebunt fideles, venietur
ad locum orationis.*

Græci priſtinum morem adhuc retinent, & quamuis in eorum eccle- VII,
ſijs nulli ſint Catechumeni, nulli pœnitentes, in ſingulis tamen Liturgijs
ſolemni formula Diaconus ait. *Quotquot eſtis Catechumeni recedite. Ne
quis Catechumenus ſuperſit. Quicumque fideles in pace Dominum oremus.*
Siue vt habetur in Liturgia Iacobi, *Nullus Catechumenus, nullus eorum
qui nondum initiati ſunt: nullus eorum, qui nobiſcum orare non poſſunt, in-
terſit. Recognoſcite vos inuicem. Fores obſeruate. Omnes recti.* Diſtin-
ctio tamen expreſſa in Liturgiam Catechumenorum & Fidelium apud
Græcos non reperitur; tametſi ſemper eadem fuerit actio Miſſæ apud il-
los, & apud Latinos: eademque apud vtroſque circa Catechumenos &
pœnitentes diſciplina. Dionyſius *cap. 3. Eccl. Hierarchiæ* magnificè hunc
ritum & diffuſiſſimè deſcribit, ex quo præcipua quædam excerpam.
Exinde, inquit, ſacrarum literarum lectio recitatur, qua finita ſacro am-
bitu arcentur Catechumeni, & cum ijs energumeni ac pœnitentes, illis
qui diuinorum aſpectu & communione digni ſunt, remanentibus. Porrò
Catechumenos & Energumenos, eoſque qui pœnitentia ducuntur, ſa-
croſanctæ Hierarchiæ mos patitur quidem audire ſacram Pſalmodiam,
diuinamque ſacrarum Scripturarum recitationem: verum ad ea quæ
deinceps ſequuntur ſacrificia & ſpectacula nequaquam hos conuocat,
ſed perfectos perfectorum oculos. Ac poſtremus quidem ordo Cate-
chumenis tributus eſt, quod exortes ſint & ignari omnis hierarchicæ per-
fectionis, neque dum per diuinam natiuitatem diuinum ſtatum aſſecuti,
paternis eloquijs foueantur, viuificiſque formis ad beatum illum, qui ex
diuina generatione proficiſcitur, vitæ, luciſque principem progreſſum ef-
formentur. Porrò energumenorum turba immunda quidem & ipſa eſt,
veruntamen ſecundum locum ſuperiorem à Catechumenorum extremi-
tate obtinet. Cæterum opinor, imò verò compertum habeo, ſinceriſſi-
mum ſacrorum Ordinum iudicium cenſere, præ iſtis deteſtabiliſſima ob-
ſidione teneri eos, qui deformem vitam deferentes, ſententijs moribuſ-
que perditis dæmonibus conſentiunt, dum ea quidem quæ & verè ſunt,
& immortaliter poſſidentur, atque eternaliter delectant, per extremam
ſibique pernicioſam dementiam auerſantur, materialem verò pluribuſ-
que perturbationibus obnoxiam immutationem, perditaſque ac corrup-
trices voluptates, & inſtabilem, eamque alienam, neque verè exiſten-
tem, ſed apparentem delectationem ambiunt & conſectantur. Hi ergò
primi, & quidem magis propriè quam illi, ſegregatiua miniſtri voce ar-

cean-

ceantur: neque fas ſit eis cuiuslibet alterius rei ſacræ participes euadere, præterquam eloquiorum Dei, quorum magiſterio ad meliorem frugem conuerti poſſint. Hæc Dionyſius, ex quo conſtat morem eijciendi cum Catechumenis, Energumenos & Pœnitentes antiquiſſimum eſſe. Nomen autem Energumeni ad eos extendit Dionyſius, qui carnalibus immunditijs ſeruientes peruerſis moribus cum dæmonibus conſentiunt, quod alibi me legiſſe non memini: nec puto veterem Eccleſiam Energumeni appellatione carnales homines vitioſis paſſionibus agitatos, ſed eos dumtaxat, qui corporaliter à Diabolo obſeſſi & poſſeſſi erãt, intellexiſſe. Agit de Energumenis, & de oratione ſuper illos effuſa in Eccleſia, antequam expellerentur, Chryſoſtomus *hom. 3. & 4. de Dei natura aduerſus Anomæos*. Cæterum in his omnibus dimittendis certus ordo ſeruabatur, qui vix percipi aut explicari poterit, niſi de Pœnitentibus, eorumque gradibus & claſſibus quædam ex veteris Eccleſiæ diſciplina breuiter præmittantur.

CAP. XVII.

Quibuſdam olim peccatis negata venia: tum omnibus conceſſa. Pœnitentium quatuor claſſes, Flentium, Audientiũ, Subſtratorum, & Conſiſtentium. De ſingulis Claſſibus, earumq; origine, ſtatione, et diſciplina. De mulierum pœnitentia. Qui fuerint hiemantes. Pœnitentes, & alij, qui Miſſæ Fidelium adeſſe non poterant, quo ordine dimitterentur. De Sacramentali abſolutione.

I. IN exordio Chriſtianæ Religionis tantum erat pietatis ſtudium, tantum odium improbitatis, vt quibuſdam ſceleribus, quæ atrociora viſa ſunt, omnis prorſus veniæ ſpes, omnis pœnitentia denegaretur; adeò vt qui ea commiſiſſet, quamuis à diuina miſericordia eorum remiſſionem veræ contritionis ſubſidio obtineret, nunquam tamen poſſet cum Eccleſia reconciliari. Ea erant idolatria, homicidium, & adulterium. Conſtat ex Tertulliano *lib. de Pudicitia* vbi iam factus Montani aſſecla acriter inuehitur aduersùs decretum Zephyrini Papæ, quo adulteros ad pœnitentiam admitti edixerat. Idem liquet ex Concilio Illiberitano, & ex epiſtola Innocentij Primi ad Exuperium *cap. 2.* in qua ait duriorem fuiſſe obſeruationem tempore perſecutionum, ne communionis conceſſa facilitas, homines de reconciliatione ſecuros non reuocaret à lapſu; reddita

autem

autem eccleſijs pace rigorem illum in miſericordiam commutatum eſſe. An verò priori, ac ſeueriori vigente diſciplina prædictorum criminum reis in fine vitæ, ſiue in periculo mortis conſtitutis reconciliatio conceſſa fuerit, dubiæ quæſtionis eſt. A Patribus enim Concilij Illiberitani ſancitum fuit, vt nec quidem in fine daretur eis communio; & ex nonnullis epiſtolis Cypriani patet hunc vſum tunc viguiſſe in eccleſia Africana: alij ex aduerſo remouere ab eccleſia etiam illius temporis hunc feralem rigorem ſatagunt, nec vllum vnquam in fine vitæ verè pœnitentem excluſum fuiſſe aſſerunt à venia & reconciliatione. Et quidem ſi veniæ nomine ſacramentalem dumtaxat à peccatis abſolutionem intelligant, non eſt hæc ſententia improbabilis: ſed plenam reconciliationē, quæ in publicarum precum participatione, & in iure offerendi munera in ſynaxi, ac percipiendæ Euchariſtiæ conſiſtebat, illis conceſſum nego; & hic ſaltem eſt ſenſus antiquorum canonum ſtatuentium, vt nec in fine eis communio concederetur. Quod ſi aliquis abſolutionem ſub mortem conſecutus conualuiſſet, intra cœtum Fidelium non admittebatur, niſi priùs peracta pœnitentia illorum conſortio dignus redderetur.

Poſtquam autem rigidioris diſciplinæ emollita duritie omnibus criminibus, etiam tribus ſupradictis, indulgentiæ, & miſericordiæ ianua aperta eſt; non tamen facilè quibuslibet petentibus facultas concedi ſolebat agendi in eccleſia pœnitentiam, niſi prius conſtaret admiſſa flagitia eos ſeriò deteſtari, & verè optare dignos facere pœnitentiæ fructus, ac mores emendare. Ideo in area vltra omne eccleſiæ tectum diu ante porticum permanebant, vbi ſacco induti, & cinere aſperſi omnium Fidelium eccleſiam ingredientium pedibus prouoluti rogabant, vt pro ipſis apud Epiſcopum, & Presbyteros, ac vniuerſam fraternitatem intercederent, & ius agendæ pœnitentiæ impetrarent; Huc alludit Tertullianus lib. de Patientia cap. 12, *Hæc expectat, hæc exoptat, hæc exorat pœnitentiam quandoque ineuntis ſalutem*. Et de Pœnit. cap. 3. *Adſiſtit pro foribus, & de nota ſua exemplo cæteros admonet, & lacrymas fratrum ſibi quoque aduocat, & redit plus vtique negotiata, confeſſionem ſcilicet, quam communicationem, Nec amittit, ſed praeparat fructum.* Cyprianus quoque lib. de lapſis, Caſti & Aemilij, qui tormentis vexati lapſi erant, pœnitentiam commemorans ait: *Sic ſic Caſto & Aemilio aliquando Dominus ignouit; ſic in prima congreſſione deuictos, victores in ſecundo prælio reddidit, vt fortiores ignibus fierent, qui ignibus ante ceſſiſſent, & vnde ſuperati eſſent, inde ſuperarent. Deprecabantur illi non lacrimarum miſeratione, ſed vulnerum, nec ſola lamentabili voce, ſed laceratione corporis & dolore*. Euſebius item in fine *libri 5. Hiſtoriarum* petitam & obtentam à Natali confeſſore, qui ab hæreticis deceptus Epiſcopatum apud illos acceperat, pœnitentiam enarrat dicens, ad pedes Zephyrini Epiſcopi ſeſe cum lacrymis indutum ſacco & conſperſum cinere abieciſſe; nec ſolum cleri, ſed & ſecularium veſtigijs aduolutum, multiſque

tiſque precibus vſum, oſtenſis etiam vibicibus plagarum, quas pro Chriſti confeſſione pertulerat, Eccleſiam tādem ſuis fletibus commouiſſe. Ipſa verò pœnitentiæ opera Tertullianus eleganter commemorat lib. de pœnit. cap. 9. *Exomologeſis proſternendi & humilificandi hominis diſciplina eſt, conuerſationem iniungens miſericordiæ illicem, de ipſo quoque habitu atque victu mandat, ſacco, & cineri incubare, corpus ſordibus obſcurare, animum mœroribus deijcere, illa, quæ peccauit triſti tractatione mutare: cæterum paſtum & potum pura noſſe, non ventris ſcilicet, ſed animæ causâ: plerumque verò ieiunijs preces alere, ingemiſcere, lacrymari, & mugire dies noctesque ad Dominum Deum ſuum, Presbyteris aduolui, & caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis ſuæ iniungere*. Idem de pudicitia *cap.* 13. pœnitentem depingit conciliatum & concineratum, cum dedecore & horrore compoſitum, omnium lacinias inuadentem, omnium veſtigia lambentem, omnium genua detinentem. Simili modo Cyprianus *lib. de Lapſis* hæc eſſe ait pœnitentium exercitia, impenſiùs orare, diem luctu tranſigere, vigilijs ac fletibus noctem ducere, ſtratos ſolo cineri adhærere, in cilicio & ſordibus volutari. Sic Pacianum *Parenæſi de pænit.* Deijcere mœroribus animum, ſacco corpus inuoluere, cinere perfundere, macerare ieiunio, mœrore conficere, multorum precibus adiuuare.

III. Obſeruant Eruditi, in ſcriptis Tertulliani, Cypriani, & aliorum Patrum qui ducentis & quinquaginta annis poſt Chriſtum floruerunt, nullam reperiri pœnitentium in varias claſſes diſtinctionem, ſiue Epiſcoporum prudentiæ commiſſa tunc fuerit, ſiue reuerâ poſt Nouati hæreſim incœperit, quod probabilius exiſtimo. Cum enim Nouatiani perperam aſſererent non eſſe in eccleſia poteſtatem peccata poſt baptiſmum dimittendi, in quo, teſte Paciano, eorum hæreſis ſita erat, non quod ſimpliciter negarent Lapſis pœnitentiam: viſum eſt Patribus modum & ordinem pœnitendi certis legibus ſtabilire; atque ideò quatuor pœnitentium gradus ſiue ſtationes conſtituerunt, quarum prima dicebatur *Fletus*, ſecunda *Auditio*, tertia *Subſtratio*, quarta *Conſiſtentia*. Has Græci proprio idiomate vocant *Proclauſin*, *Acroaſin*, *Hypoptoſin*, & *Syſtaſin*.

IV. Primus itaque gradus, ſeu prima ſtatio flentium erat, qui admiſſi ad pœnitentiam in porticu extra eccleſiam commorabantur peccata ſua publicè confitentes & deplorantes, cilicio & cinere ſorditati, & ad miſericordiam excitandam omni ex parte compoſiti. Nihil ad iſtos pertinebat Miſſa Catechumenorum, nullæ ſuper eos manuum impoſitiones erant, nullæ orationes recitabantur; ſed Fideles priuatim Deum orabant, vt veram illis pœnitentiam largiretur. Hac veluti fibula, vt Pacianus *in paræneſi* ait, cum eccleſia nectebantur: à templi enim veſtibulo excluſi ne prædicationem quidem audire poterant, pietatem dumtaxat ingredientium implorabant, vt pro ipſis apud Epiſcopum & Clerum intercederent. In hac ſtatione manebant quidam per annum, alij per biennium,

alij

alij etiam per plures annos pro criminum varietate, & feruore pœnitentiæ.

Secundus gradus Auditio eſt. Stabant Audientes intra fores Eccleſiæ in propylæo, ſiue intra portam in Narthece; vbi lectionem Scripturarum, earumque interpretationem, & ſermonem audiebant, ab illa lugubri & humili deprecatione abſoluti; ſed nullæ erant ſuper eos manuum impoſitiones, nullæ orationes, eo quod iſtarum expiationum nondum capaces æſtimarentur. Statio autem, ſeu locus auditionis, præter hos pœnitentes, quinque hominum genera complectebatur, Ethnicos, Iudæos, Hæreticos, Schiſmaticos, & primi generis cathecumenos. Pro ratione autem contritionis & humiliationis citiùs vel tardiùs tranſitus ab hac claſſe ad tertiam concedebatur.

In tertio gradu erant Subſtrati manentes intra ambitum Eccleſiæ vſq; ad Ambonem, vltra quem progredi nefas illis erat. Hi ieiunijs, precibus, humicubationibus, alijſque operibus laborioſis affligebantur, atque in ſingulis ſynaxibus preces ſuper illos in genua procumbentes cum manuum impoſitione fundebantur; idque per longum tempus, & interdum per plures annos: atque interim in eorum mores diligens inquiſitio fiebat, an verè contriti eſſent, an ſincera eorum conuerſio. Stabant etiam in hac ſtatione Catechumeni ſecundi & tertij generis, & energumeni. Hi poſtremi licèt diſtincti eſſent à Pœnitentibus, impuri tamen æſtimabantur, nec poterant cum Fidelibus permiſceri, eo quod eſſent dæmonis habitaculum. Curabantur autem extra Miſſarum ſolemnia ab exorciſtis per exorciſmos, intra Miſſam ab Epiſcopo ſiue Presbytero per manuum impoſitionem, cui ſemper oratio adiungebatur.

Quartus gradus dicitur Conſiſtentia, in quo conſtituti pœnitentes Fidelium precibus & ſacrificio vſque ad finem aſſiſtebant, offerre tamen munera ad altare, & conſequenter communicare non poterant, quia ius offerendi iuri communicandi annexum erat, atque his potiſſimum Fideles ab alijs diſcernebantur. Sedes conſiſtentium erat ab Ambone versùs Sanctuarium, ſiue permixti fuerint cum fidelibus, ſiue ab illis ſeparati, quæ res obſcura eſt: fuiſſe tamen ſeiunctos probabili coniectura ex hoc deduco, quia alioquin potuiſſent cancellis appropinquare, quod illicitum erat non offerentibus & excluſis à communione. In hac quoque ſtatione illi ſæpius collocabantur, qui ob aliquam leuiorem culpam communione aliquando priuabantur, nullâ præter hanc pœnâ mulctati. Ita Concilium Illiberitanum c.21. *Si quis in ciuitate poſitus tres Dominicas Eccleſiam non acceſſerit, pauco tempore abſtineat, vt correptus eſſe videatur.* Et cap.50. *Si quis Clericus, ſiue Fidelis cum Iudæis cibum ſumpſerit, placuit eum à communione abſtinere.* Sunt & alij eiuſdem Concilij canones huc referendi, ex quibus conſtat ſic abſtentos ſola communione priuatos in reliquis fidelium commercio non caruiſſe. Quidam addunt quintum gradum perfectionis, & malè: quia perfectio non

Q gra-

gradus, ſed finis erat & fructus pœnitentiæ; cum ea plenè perfuncti, & à peccatis abſoluti id quod perfectum eſt, corpus ſcilicet & ſanguinem Ieſu Chriſti percipiebant.

IV. Mulieribus numquam publica pœnitentia, ſaltem primis Eccleſiæ ſeculis imponi ſolebat; ſed priuatim flebant, ieiunabant, & alia pœnitentiæ opera exercebant. Id poſtea permiſſum Viduis, quia ceſſabat metus, ne à viris vexarentur. Exemplum habemus nobiliſſimæ matronæ Fabiolæ, quæ repudiato viro ob adulterium, alteri incauta nupſit; in ſe autem reuerſa poſt obitum ſecundi, errorem publicè confeſſa eſt. *Et tota Vrbe Romana ſpectante*, vt in eius Epitaphio epiſt. 30. Hieronymus ſcribit, *ante diem Paſchæ in Baſilica Laterani ſtetit in ordine Pœnitentium, Epiſcopo, Presbyteris, & omni populo collacrymante; ſparſum crinem, ora lurida, ſqualidas manus, ſordida colla ſubmittens*. Erant & aliqui Pœnitentes, qui *Hyemantes* dicti ſunt. Nam Synodus Ancyrana c. 17. leproſos, & eos qui cum brutis rem habuerunt, inter Hyemantes orare præcepit. At qui fuerint iſti, dubiæ quæſtionis eſt. Quidam putant fuiſſe *Arreptitios*, quos S. Maximus *in Scholijs ad cap. 6. Eccleſ. Hier.* ita vocari arbitratur, quod veluti tempeſtatibus agitati in continua quaſi hyeme verſentur. Horum vero ſententiam reprobat Zonaras in notis ad citatum canonem Ancyranum: *Sed qui ſint*, inquit, *haud facilè dixerim*. Alij collocant eos in primo ordine pœnitentium, nullumque agnoſcunt diſcrimen inter hyemantes & lugentes. Quibuſdam magis placet hyemantium nomine illos intelligi, qui ſub dio extra omne eccleſiæ tectum manebant; cuiuſmodi erant maiori excommunicatione percuſſi, ab eccleſia prorſus præciſi: quo etiam in loco procul ſcilicet à porticu, iuſſi ſunt ſtare leproſi, ne cæteros inficerent; & qui cum brutis atque contra naturam luxuriabantur, quos monſtra, portenta, & furias nuncupabant. Horum autem coniecturam ideò cenſeo probabiliorem, quod illi fauere videatur Tertullianus *lib. de Pudicitia*, apud quem aliud eſt limine Eccleſiæ, aliud toto tecto ſubmoueri. Fornicatores enim & adulteros ad limina ſeu fores Eccleſiæ inter Pœnitentes admiſſos ait *cap. 3.* quamuis fruſtra, vt benè notat Pamelius *num. 30.* ſi Eccleſia eis veniam dare non poterat, vt ipſe perperam aſſeruit: *Reliquas autem*, inquit cap. 4. *libidinum furias impias & in corpora & in ſexus vltra iura naturæ, non modò limine, verùm omni eccleſiæ tecto ſubmouemus, quia non ſunt delicta, ſed monſtra*. Hi ergo qui in area, & flentes qui in porticu morabantur, diuini ſacrificij nullo modo conſortes erant: cæteri omnes qui eccleſiam ingrediebantur, ſed Miſſæ fidelium intereſſe non poterant, hoc ordine, præuia Miniſtri iuſſione è templo excedebant.

V. Primi omnium voce Diaconi poſt Euangelium & ſermonem admoniti exibant Infideles, & poſt illos Catechumeni primi generis, & Pœnitentes ſecundi. His egreſſis monebat Diaconus populum, quid peteret à Deo pro Catechumenis ſecundæ claſſis, qui ſubſtrati dicebantur, qui-

bus

bus etiam indicebat vt capita inclinarent orationibus Sacerdotum, quibus ſuper illos recitatis, & ipſi exibant. Idem ritus his egreſſis erga Energumenos ſeruabatur: & his poſt preces dimiſſis, vocati aderant Competentes & Electi, & poſtquam iſti oratione item ſuper eos peracta receſſerant, idem Diaconus Pœnitentes tertiæ claſſis ad orationem aduocabat, iiſque procumbentibus manus imponebantur ab Epiſcopo & Presbyteris, recitatis orationibus, quarum formulæ prolixæ & diſtinctæ ſuper omnes ab eccleſia emittendos legi poſſunt lib. 8. Apoſtolicarum Conſtitutionum; ac demum his dimiſſis fores eccleſiæ claudebantur, quas Miniſtri cuſtodiebant, ne quis à ſacris excluſus denuò ingrederetur, aut aliquis Fidelium abſcederet; ſtatimque Miſſa fidelium, quam Iuo Carnotenſis *epiſt.* 219. Miſſam Sacramentorum vocat, inchoabatur. Sancitus eſt hic ordo expulſionis *can.* 19. Concilij Laodiceni, deque eo agit Theodorus Antiochenus ad *can.* 5. Concilij Neocæſarienſis. Pœnitentes verò quartæ claſſis vſque ad finem Miſſæ, vt ſupra diximus, cum fidelibus morabantur communionis expertes. Quod autem ſpectat ad Sacramentalem abſolutionem, an eam Epiſcopi ſeu Sacerdotes ſub finem conſiſtentiæ, an in fine ſubſtrationis impertirentur, cum ab ea ad conſiſtentiam tranſibant, diuerſæ ſunt Eruditorum ſententiæ, quas non eſt huius loci examinare. Quod ſi ſpecialiter ſermo ſit de conſuetudine Romanæ Eccleſiæ, ex Sozomeno *lib.* 7. *cap.* 16. & ex Nicephoro *lib.* 12. *cap.* 28. manifeſtè colligitur dilatam Romæ abſolutionem vſque ad finem quarti gradus. De hac enim Eccleſia tractantes, pœnitentes commemorant qui Miſſæ intererant, nec tamen Euchariſtiæ participes erant: & eos aiunt peractâ Miſsâ in terram cum fletu corruiſſe, quibus occurrens Pontifex ſimiliter cum lacrymis collabebatur, & eos erigens pro illis orabat, ac deinde dimittebat. Illi verò priuatim ieiunijs & alijs pœnis ſe affligebant, ac poſtea elapſo tempore ab Epiſcopo conſtituto à peccatis abſoluebantur. Non ergo Subſtratis, qui cum catechumenis exibant, ſed Conſiſtentibus, qui vſque ad finem Miſſæ manebant in eccleſia, abſolutio dari ſolebat. Eumdem morem ſeruatum in Africa, vt intra Miſſarum ſolemnia abſoluerentur pœnitentes proximè ante orationem Dominicam non obſcurè docet Optatus Mileuitanus lib. 22. *Etenim inter vicina momenta dum manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare conuerſi Dominicam orationem prætermittere non poteſtis*. Manuum autem impoſitio ſuper Subſtratos quædam tantum oratio & benedictio erat, quam in terram procumbentes à Sacerdotibus accipiebant. A qua proſtratione probabile eſt ortam aduerſus Chriſtianos Paganorum calumniã aſſerentium apud Minutium Felicem, *Eos Antiſtitis ac Sacerdotis colere genitalia, & quaſi parentis ſui adorare naturam*; eo quod Pœnitentes Presbyteris aduolui ſolerent, & charis Dei adgeniculari, vt loquitur Tertullianus.

C A P. XVIII.

Veteris Eccleſiæ mores ex præſentibus æſtimandos non eſſe. Cur interdum mutati ritus. De diebus Aliturgicis. Feria Quinta quare olim Miſſa caruerit. An quotidie veteres Monachi celebrarint. De diebus Liturgicis, & de quotidiana oblatione. Qui fuerint dies Polyliturgici. Ab vno Sacerdote plures quandoque Miſſas vna die actas, & vnam à pluribus.

I. DE ſacris Eccleſiæ ritibus, eorumque veneranda antiquitate illi proculdubio malè merentur, qui priſcos mores præſentis temporis conſuetudine metientes, omnem veterem diſciplinam ad huius æui praxim expendunt, ea perſuaſione decepti, quod nihil vnquam ab iis vſibus diuerſum fuerit, quos à parentibus & præceptoribus didicerunt, & quibus ab infantia aſſueuerunt. Quod ſi aliquando priſcorum Patrum monumenta euoluunt, quæ in illis obſcura ſunt obſcuriora reddunt veterem Eccleſiam cum præſenti comparantes: & ſi fortè in aliquid incidunt, quod ab hodiernis ritibus diſcrepet, ſubſiſtunt & nutant, vel inconſultò reſpuentes, vel falſa interpretatione in alienum ſenſum detorquentes quicquid à ſuis præiudicatis opinionibus abhorret. Ex quo fit vt in maximos errores, inque rituum Eccleſiaſticorum confuſiſſimam perturbationem labantur, quia nimirum illorum cauſas, & fundamenta, ac ipſaſmet definitiones ignorant, quas bene percipere nemo poteſt, niſi ideam & imaginem antiquæ diſciplinæ in mente habeat. Multa quidem vocabula nobis & priſcis Patribus communia retinemus, ſed ſenſu ab eo quem tunc habebant non minùs alieno, quàm noſtra tempora à primis poſt Chriſtum ſeculis remota ſunt, vt palam fiet cum de oblatione, de communione, deq; aliis partibus diuini Sacrificii Libro ſecundo diſſeremus. Poſſem multa proferre Eccleſiaſticæ diſciplinæ detrimenta, quæ mater errorum ignorantia peperit, ſed alienum hoc eſt à meo inſtituto, & quicquid in hoc genere peccatum eſt, naturæ lapſæ corruptioni ſemper in peiora ruentis malim adſcribi, quàm illorum negligentiæ qui ſuccreſcentibus malis non obſtitiſſe vel fomenta præbuiſſe cenſentur. Vetus mortalium querimonia eſt, à maiorum pietate, feruore, & zelo nos receſſiſſe, Chriſtianæ probitatis vix remanſiſſe veſtigia: & quamuis fides vna, perpetua, & inuariabilis eſt, verè tamen,

cre-

credentium numerus adeò in dies decreſcit, vt Chriſtus Saluator noſter prænunciarit, vix ſe fidem in hominibus inuenturum, cum terrarum orbem iudicaturus adueniet: *Cum venerit*, inquit, *Filius hominis, putas inueniet fidem in terra?* Moribus autem immutatis, ſacros quoque ritus variari conſequens fuit. Et multa quidem ſapientiſſimè ab Oecumenicis Concilijs & à ſummis Pontificibus, quorum eſt in populum Chriſtianum ſumma poteſtas, & irrefragabilis atque infallibilis auctoritas, innouata fuerunt, id exigente temporum conditione, quæ priſtinæ conſuetudinis diſtrictionem ſemper in eodem ſtatu manere non patitur: ſed & fatendum nihilominus eſt non paucos abuſus ſenſim irrepſiſſe hominum vitio vel imperitiâ, quibus nunc aduerſum ire & remedium afferre difficillimum eſt, cum in mores tranſierint quæ vitia fuerunt. Diſtinguendæ igitur ætates, diſquirenda mutationis ratio, & omnia ad ſua principia reuocanda ſunt, vt certa rerum notitia habeatur. Tum illud ſolerter cauendum eſt, ne ea quæ iuſtè & prudenter ſtatuta ſunt, cum abuſibus & corruptelis abſque legitima auctoritate introductis temerè confundantur. Optimè de hac re Hugo à S. Victore lib. 2. de ſacram. Fidei par. 11. in fine cap. 12. *Etiamſi alijs temporibus aliquando non ita fuiſſe, & nunc aliter eſſe quàm fuit, demonſtretur: non tamen cogitare debemus, quaſi leuitate aliqua factum ſit, vt nunc aliter teneatur & aliter inſtitutum ſit, quàm fuit. Sed quod tunc oportebat & ita ſalubre fuit, vt ſic teneretur, & ſic iuberetur: nunc autem alia eſſe tempora, & aliud eſſe congruum ſiue neceſſarium ſaluti humanæ.* Hac monitione neceſſe fuit lectorem initio huius Capituli præmunire, in eo ſiquidem & deinceps quædam tractanda ſunt ab vſu hodierno longè diuerſa, quæ præcipiti ſententia damnare quidam ſcriptores auſi ſunt, vel pertinaciter ea olim facta negantes, quæ hodie non fiunt, vel ſuſque deque omnia vertentes, vt eadem ad hodiernas conſuetudines accommodent. Sed iam tempus eſt vt de diebus Aliturgicis, Liturgicis, & Polyliturgicis, quorum occaſione hæc præmiſſa ſunt, tractationem aggrediamur.

Apud Græcos dies *Aliturgici* erant & hodie item ſunt omnes dies II.
Quadrageſimæ, quibus Miſsâ Præſanctificatorum vtuntur, exceptis Sabbato, Dominica, & die Annunciationis. Diem Sabbati Alexandriæ & Romæ Liturgiâ olim caruiſſe teſtatur Socrates lib. 5. hiſt. Eccl. cap. 21. *De Synaxi*, inquit, *variæ conſuetudines ſunt: nam quanquam omnes vbique in orbe terrarum Eccleſiæ ſingulis ſeptimanis vertentibus die Sabbati myſteria celebrant, Alexandrini tamen & Romani ex antiqua traditione iſtud facere renuunt.* Addebant Sabbato Alexandrini feriam quartam & ſextam, vt idem aſſerit eodem loco. *Rurſus*, ait, *Alexandriæ quartâ feriâ & eâ quæ dicitur Paraſceue, & leguntur Scripturæ, & Doctores eas interpretantur, omniaque quæ ad ſynaxim pertinent adminiſtrantur, præter myſteriorum celebrationem.* Socrati adſtipulatur eiſdem ferè verbis Nice-

pho-

phorus Calliſtus *lib.* 12. *cap.* 34. Eccleſia Mediolanenſis ſextas quaſque ferias Quadrageſimæ ſine ſacrificio tranſigit, vt ſupra dictum eſt Cap. X. In eadem Quadrageſima officio Miſſæ caruit feria quinta, vſque ad Gregorium II. cuius vitam ſcribens Anaſtaſius ait, *Hic quadrageſimali tempore, vt in quinta feria ieiunium, atque Miſſarum celebritas fieret in eccleſijs, quod non agebatur, inſtituit*. Notat verò Durandus *lib.* 6. *Rationalis cap.* 36. & 43. hinc ortam eſſe varietatem Epiſtolarum & Euangeliorum, quæ huic feriæ aſſignantur. Cum enim eius officium à Gregorio Magno inſtitutum non fuerit, diuerſæ epiſtolæ & diuerſa Euangelia à diuerſis Eccleſijs pro eo ordinata ſunt, vel quia ſeriùs ad eas peruenit Gregorij II. decretum, vel quia eiuſdem officium à quorumdam Eccleſiarum Epiſcopis pridem fuerat inſtitutum. De hac feria Vualfridus Strabo cap. 20. hæc ſcribit. *Melchiades Romæ præſulatum agens ſtatuit vt nulla ratione Dominicâ aut quintâ feriâ ieiunium quis fidelium ageret. Pagani enim his diebus quaſi ieiunia frequentabant. Ideò B. Gregorius in diſpoſitione officiorum anni infra Quadrageſimam quintam feriam vacantem dimiſit, vt quia feſtiua erat veluti Dominica, etiam officio diei Dominicæ celebris haberetur. Quæ quinta feria, quoniam poſtmodum cæpit vt cæteræ ieiunijs applicari, Gregorius iunior ſtatuit eam Miſſis & orationibus eſſe ſolemnem, & vndecumque colligens eiuſdem diei augmentauit officia*. At hæc Anaſtaſio aduerſari videntur: ille enim ait Gregorium conſtituiſſe vt ieiunium & Miſſarum celebritas hac die fieret, quod prius non agebatur: Strabo verò Miſſam propriam ab illo inſtitutam aſſerit, cum prius Miſſa diei Dominicæ ipſâ feriâ quintâ repeteretur. Melchiadis ſtatutum à Strabone citatum refert Gratianus *de conſecr. diſt.* 3. *cap. Ieiunium*, ex epiſtola eius ſuppoſititia ad Epiſcopos Hiſpaniarum. Habetur quoque in libro de Romanis Pontificibus Damaſo Papæ perperam tributo his verbis. *Hic conſtituit, ne vlla ratione die Dominica, aut quinta feria ieiunium quis fidelium ageret, quia eos dies Pagani quaſi ſacrum ieiunium celebrabant*. Quicquid autem ſit de hoc Melchiadis Decreto, certum eſt in antiquis Sacramentorum libris, itemque in Lectionarijs & Calendarijs nullam inueniri Miſſam vel Euangelium tam in Quadrageſima, quàm extra ipſam per totum annum feriæ quintæ aſſignatum, niſi poſt Gregorium II. in Quadrageſima tantùm, & in octauis Paſchæ. Cuius Eccleſiaſtici ritus ex Concilio Narbonenſi anno 589. celebrato rationem petendam putat Ioannes Fronto in Prænotatis ad ſuum Calendarium §. 6. in quo ſtatutum eſt, ne vllo religioſo cultu hæc dies tranſigeretur. *Ad nos peruenit*, aiunt Patres illius Concilij, *quoſdam de populis Catholicæ fidei execrabili ritu quintam feriam, qui & dicitur dies Iouis, multos excolere & operationem non facere. Quam rem pro Dei timore execrantes & blaſphemantes, quicumque ab hac die præter feſtiuitates in eo die venientes, auſus vel auſa fuerit vacare & operam non facere, ſi ingenuus eſt aut ingenua de Eccleſia repellendus, & ſub pœnitentia mittendus anno vno, & eleemo-*

ſyna-

ſina & metu ſatisfaciat, vt eis Dominus ignoſcat: ſi ſeruus aut ancilla fuerit, contenta flagella correcti Domino conſignantur, & vltra talia eos obſeruare non permittant. Declamat quoque aduersùs eos qui feriam quintam colebant Auguſtinus in fine ſermonis 215. de tempore, vbi inter cætera hæc habet. *Quia audiuimus quòd aliquos viros vel mulieres ita diabolus circumueniat, vt quinta feria nec viri opera faciant, nec mulieres laniſicium, coram Deo & ſanctis Angelis eius conteſtamur, quia quicunque hoc obſeruare voluerint, niſi per prolixam & duram pœnitentiam tale ſacrilegium emendauerint, vbi arſurus eſt diabolus, ibi & ipſi damnandi ſunt. Iſti enim infelices & miſeri, qui in honore Iouis in quinta feria opera non faciunt, non dubito quòd ipſa opera die Dominico facere nec erubeſcunt nec metuunt*. Nullo igitur honore feria quinta colebatur, nec vllus in ea cogebatur Fidelium conuentus, donec Gregorius II. ſtatuit, vt in Quadrageſima ieiunio & Miſsâ, ſicut & aliæ legitimæ feriæ, coleretur. Extra Quadrageſimam verò diu manſit ſine proprio & ſolemni Sacrificio, & ſi quis priuatim ſacrificare voluiſſet, præcedentis Dominicæ Miſsâ vtebatur. Sic Anaſtaſij & Strabonis ſententiæ conciliari commodè poſſunt, neque enim puto vni potius quam alteri credendum, cum ambo eodem tempore vixerint. Præcitata Strabonis verba Micrologus tranſcripſit c.50. hæc de ſuo adiungens, *In hebdomada quoque Pentecoſtes quinta feria officio Dominica inofficiatur. Sabbata etiam ante Quadrageſimam & ante Palmas Dominicarum ſuarum officia recipiant, nec immeritò, cum quilibet dies priuati de ſuis Dominicis ſoleant inofficiari*. Cur autem hæc Sabbata carerent officio, ratio aſſignari poteſt ex libro Sacramentorum S. Gregorij apud Pamelium, quia D. Papa dabat eleemoſynam, cuius ritus mentionem faciunt Amalarius *lib.1. cap.9.* & alij officiorum expoſitores, nihil tamen quod ad hiſtoriam pertineat afferentes. *Sabbatum ante Palmas*, inquit Amalarius, *prætitulatur in Sacramentario noſtro, & in Antiphonario, Sabbato vacat, Dominus Papa eleemoſynam dat.* Deinde pias huius rei expoſitiones comminiſcitur. Clariùs de hac re diſſerit Grimoldus Abbas in Præfatione libri Sacramentorum editi à Pamelio tomo 2. Liturgic. pag. 388. Agens enim de diebus, qui in Sacrament. Gregorij Magni carent officio, ait. *Sicut quorundam relatu didicimus Domnus Apoſtolicus in eiſdem diebus à Stationibus penitus vacat, eo quod cæteris ſeptimanæ ferijs Stationibus vacando fatigatus, eiſdem requieſcat diebus, ob id ſcilicet vt tumultuatione populari carens & eleemoſynas pauperibus diſtribuere & negotia exteriora liberiùs valeat diſponere*. Erant igitur Romæ Aliturgici illi dies in quibus Pontifex, qui ſemper ſolebat Miſſarum ſolemnijs aſſiſtere, quieſcebat; quem ritum ſeruabant etiam omnes Eccleſiæ Romanis vſibus adhærentes.

Dies item Aliturgici olim erant feria ſexta maioris hebdomadæ, quę III.
ſola hodie in Eccleſia Latina ſacrificio caret, & Sabbatum ſanctum, qua die licet Miſſa nunc celebretur, ea tamen agi ſolebat in nocte Re-

ſur-

ſurrectionis, ad quam ſpectat. Et hoc quidem Sabbatum omni officio vacabat, feria autem ſexta habet Miſſam Præſanctificatorum, qua Græci ſemper in Quadrageſima vtuntur modo ſupra explicato. Extat de hoc biduo teſtimonium S. Innocentij Papæ epiſt. ad Decentium, in qua docens oportere ſabbato ieiunare, hanc rationem affert, quia ſi *ſextâ feriâ propter paſſionem Domini ieiunamus, Sabbatum prætermittere non debemus, quod inter triſtitiam atque lætitiam temporis illius videtur incluſum. Nam vtique conſtat Apoſtolos biduo iſto & in mœrore fuiſſe, & propter metum Iudæorum ſe occuluiſſe. Quod vtique non dubium eſt in tantum eos ieiunaſſe biduo memorato, vt traditio Eccleſia habeat iſto biduo ſacramenta penitùs non celebrari.* Ait deinde hanc formam ſingulis hebdomadis eſſe tenendam, quod procul dubio de ſolo ieiunio exponi debet, de quo præcipuè loquitur, non autem de omiſſione Miſſæ, quam obiter aſſumit ad ieiunij conuenientiam aſtruendam. Poſſent quoque inter Aliturgicas computari feria ſecunda & tertia, quibus extra Quadrageſimam nulla in antiquis Codicibus Miſſa annotatur. Epiphanius in expoſitione fidei *num.* 22. ſacros conuentus & ſynaxes quartâ, ſextâque feria, & Dominica ab Apoſtolis inſtitutas ait. An verò hæc inſtitutio de Liturgia intelligenda ſit, incertum eſt: nam cum varij Eccleſiarum mores eſſent, ſi Liturgiam illis tantùm diebus agi Apoſtoli præcepiſſent, omnes eam legem obſeruaſſent. Crediderim Epiphanium de conſuetudine Alexandrinæ Eccleſiæ loquutum, quam Cypria ſequebatur. His diebus Baſilius Magnus *Ep.* 289. *Ad Cæſariam Patriciam* addidit Sabbatum. *Singulis certè diebus*, inquit, *communicare & participare ſancti corporis & ſanguinis Chriſti bonum & fructuoſum eſt, cum dixerit ipſe perſpicuis verbis, Qui comederit carnem meam & biberit ſanguinem meum, vitam habet æternam. Iam verò quis dubitat, quin vitæ frequentiùs participare, non ſit aliud omnino quam frequenter viuere? Quater igitur nos ſingulis ſeptimanis communicamus, Dominico die, feria quarta, in Paraſceue, & Sabbato: Sed & per dies etiam alios, ſi Martyris alicuius memoria celebretur.* Additum quoque eſt Sabbatum ab Occidentalibus, qui quartâ & ſextâ feriâ, ac Sabbato ieiunabant, & celebrato ſacrificio ieiunium ſoluebant. Tertullianus de ieiunijs cap. 14. *Stationibus quartam & ſextam feriam dicamus, & ieiunijs Paraſceuen*, ideſt Sabbatum vtpote quod ſit Paraſceue Dominicæ, vt notat Pamelius. Olim etiam ad diem Sabbati remitti ſolebant Sanctorum feſtiuitates in diebus Quadrageſimæ occurrentes ex ſtatuto Synodi Laodicenæ cap. 51. *Quod non oporteat in Quadrageſima Martyrum natales peragere, ſed eorum in Sabbato & Dominica tantùm memoriam fieri.* Idem clariùs exprimitur in Capitulis Martini Bracarenſis cap. 48. *Non liceat in Quadrageſima natales Martyrum celebrare, ſed tantùm Sabbato & Dominico die pro commemoratione eorum oblationes offerri.* In ſecundo Concilio Matiſconenſi c. 6. decernitur, vt reliquiæ ſacrificiorum feriâ quarta vel ſexta dentur infantibus vino permixtæ, quia nimirum hæ

feriæ

feriæ præ cæteris celebres erant. Nuſquam tamen reperio, quod ſecunda, & tertia omni prorsus ſacrificio carerent, vnde non credo Aliturgicis accenſendas eſſe. Reſtat Dominica poſt ſabbatum quatuor Temporũ, quæ propriâ Miſsâ caret, & vacare dicitur in priſcis ſacramentorum libris. Nam cum Sabbati huius Miſſa & ei annexa Sacrorum Ordinum collatio Veſpere celebraretur, ſæpe contingebat vt ieiunio vſque ad lucem producto Miſſa die ſabbati inchoata ſequenti Dominicâ perficeretur, ipſaque Dominica proprio officio careret, niſi propriam haberet celebritatem, ſicut Dominica Reſurrectionis. Tempore S. Auguſtini diuerſæ erant diuerſarum Eccleſiarum hac de re conſuetudines; ſicut ipſe teſtatur tract. 26. in Ioannem: *Sacramentum corporis, & ſanguinis Chriſti alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum in Dominicâ menſa præparatur, & de menſa Dominica ſumitur.* Et ep. 118. ait, *Alibi nullus dies intermittitur, quo non offeratur, alibi Sabbato tantùm & Dominico, alibi tantùm Dominico.* In Monaſterijs antiquo ritu omnes dies Liturgiâ carebant excepta Dominica & ſolemnitatibus; idque ex regulis & hiſtorijs veterum Monachorum perſpicuum eſt. S. Benedictus Miſſæ mentionem bis facit in regula ſua *cap. 35. & 38.* ex vtroque autem loco colligitur Dominicis tantùm & feſtiuis diebus ad Miſſæ ſacrificium Monachos cõueniſſe. Aegyptios Monachos ſabbato dumtaxat & die Dominica ad diuina myſteria celebranda & percipienda in vnum congegari conſueuiſſe narrat Caſſianus *lib. 3. Inſtitut. cap. 2.* Cartuſianos olim diebus tantùm Dominicis & feſtis Miſſas celebraſſe referunt Petrus Cluniacenſis *lib. 2. Miracul. cap. 28.* Guibertus Abbas *lib. 1. de vita ſua cap. 11.* & Petrus Bleſenſis *Epiſt. 86.* quæ legenda cum notis viri eruditiſſimi Petri de Guſſanuilla. S. Fructuoſus Bracarenſis Epiſcopus in regula ſecunda Monachorum *cap. 13.* omni die Dominico congregari Monachos ad Collectam præcipit, & non pluſquam ſeptem dies interponere. Regula Magiſtri *cap. 45.* Miſſam agi mandat diebus Dominicis & in Natalitijs Sanctorum. Eiuſdem ritus occurrunt paſſim exempla in vitis Patrum Orientalium, quæ hîc referre vt nimis longum, ita & ſuperfluum foret: nuſquam enim ſolemnis conuentus ibidem mentio fit, niſi feſtis diebus, qui ſoli publica Sacri oblatione colebantur.

Venio nunc ad dies Liturgicos, quo nomine ſi priuatam & quotidianam celebrationem complectimur, extra controuerſiam eſt ſemper licuiſſe quacumque die Sacrificium offerre, paucis dumtaxat exceptis quibus id nominatim vetitum fuit, quales ſunt in Eccleſia Orientali dies Quadrageſimæ quibus Præſanctificatis vtuntur, & in Eccleſia Romanâ feria ſexta & ſabbatum maioris hebdomadæ, in Eccleſia autem Mediolanenſi omnes feriæ ſextæ Quadrageſimæ. Teſtimonia veterum Patrum de vſu quotidiani Sacrificij quædam attuli ſupra Capite XIV. cum de Miſſis priuatis agerem, quibus alia hîc ſuperaddam, vt priuatæ oblationis laudabilis conſuetudo firmiùs IV.

R ſtabi-

ſtabiliatur. Tertullianus de ieiun. cap. 14. *Nobis certè omnis dies etiam vulgata conſecratione celebratur*. Andreas Apoſtolus ſe quotidie hoſtiam incruentam immolaſſe teſtatus eſt, vt Acta eius referunt à Presbyteris Achaiæ conſcripta. Cyprianus epiſt. 54. ad Cornelium, *Epiſcopatus noſtri honor grandis & gloria eſt pacem dediſſe Martyribus, vt Sacerdotes qui ſacrificia Dei quotidie celebramus, hoſtias Deo & victimas preparemus*. Baſilium Magnum quotidie ſacris operatum ſcribit Amphilochius in eius vita: idemque Baronius de S. Ambroſio aſſeuerat. Chryſoſtomus hom. 60. ad Pop. Antioch. Deum ait nobis ſua beneficia per ſingulos dies quodammodo per hæc myſteria alligare, non annuatim ſicut olim Hebræis. Et hom. ſequenti Dominum per ſingulos dies venire inquit, vt videat in ſacra menſa diſcumbentes. Innocentius I. epiſt. ad Exuperium Epiſcopum Toloſanum ideò à Sacerdotibus ſeruandam pudicitiam docet, quia non præterit dies, qua à ſacrificijs diuinis vacent. Petrus Chryſologus ſerm. 5. loquens de Chriſto, *Hic eſt vitulus*, ait, *qui in epulum noſtrum quotidie ac iugiter immolatur*. S. Bonifacium Archiepiſcopum Moguntinum quotidie Miſſam celebraſſe refert Serarius *lib. 3. rerum Mogunt. notat. 12. in eius vitam* ex quodam fragmento S. Ludgeri. Gregorius Turronen. *lib. 1. de gl. confeſſ. cap. 22.* calicem & patenam vocat miniſterium quotidianum. In veteri Miſſa edita ab Illyrico Sacerdos poſt communionem Deum orat, ne ad damnationem ſibi proueniat, quod corpus & ſanguinem Chriſti quotidie audet accipere. Ne verò deeſſent diebus ſingulis propriæ Miſſæ, Alcuinus Caroli Magni Magiſter rogatu S. Bonifacij Archiepiſcopi Miſſam compoſuit de Trinitate pro die Dominica, pro feria II. de Sapientia, pro feria III. de Spiritu Sancto, pro feria IV. de Charitate, pro feria V. de Angelis, pro feria VI. de Cruce, pro Sabbato de S. Maria. *Et hoc ideò*, teſte Micrologo cap. 60. *vt Presbyteri illius temporis nuper ad fidem conuerſi, nondum Eccleſiaſticis officijs inſtructi, nondum etiam librorum copia prediti vel aliquid haberent cum quo officium ſuum qualibet die poſſent explere. Vnde & adhuc quidam eaſdem orationes quotidie, etiam cum proprio abundent officio, nolunt pratermittere. In ſingulis quoque hebdomadibus ſexta feria de Cruce, ſabbato de S. Maria penè vſquequàque ſeruatur, non tam ex auctoritate, quàm ex deuotione*. In antiquis Vſibus Monachorum feria II. notatur Miſſa pro Defunctis, feria III. de S. Benedicto, ſiue de Sancto cuiuſque congregationis inſtitutore; feria IV. pro familiaribus, feria V. de Spiritu Sancto, feria VI. de cruce vel de paſſione Domini, ſabbato de S. Maria. Miſſam de Trinitate olim Ciſtercienſes ſingulis diebus Dominicis cantabant poſt Primam. Nunc autem quæ Miſſæ ſingulis ferijs proprio officio carentibus aſſignatæ ſint, ex Rubricis Miſſalis Romani conſtat, & ex praxi communiter recepta. Sunt & Miſſæ votiuæ nulli diei addictæ, quæ quoties occaſio fert ad arbitrium Sacerdotis celebrantur. Extat de Miſſis quotidianis Concilij primi Toletani ſub Anaſtaſio Papa hoc decre-

cre-

cretum c. 5. *Presbyter, vel Diaconus, vel Subdiaconus, vel quilibet Eccleſiæ deputatus clericus, ſi intra ciuitatem, vel in loco in quo eccleſia eſt, aut caſtello, aut vico, aut villa, ad eccleſiam ad ſacrificium quotidianum non acceſſerit, clericus non habeatur.* At hic canon ad Miſſam ſolemnem pertinet, quandoquidem iubet omnes Eccleſiaſticos ordines ad eam conuenire. Ex hoc autem infertur eam quotidie in Eccleſia Toletana initio quinti ſeculi actam fuiſſe, quod teſte Auguſtino ſupra citato alicubi ipſo viuente ſeruabatur. Cæterum de Miſſa ſolemni ſingulis diebus cãtanda varias olim fuiſſe diuerſarum Eccleſiarum conſuetudines ſuperiori paragrapho demonſtratum eſt, recenſitis diebus qui apud Antiquos Aliturgici erant. Quo verò tempore Sacrum quotidianum atque ſolemne vbique cœperit frequentari, non liquet: ex antiquis autem Sacramentorum libris, & ex Ritualibus Monachorum manifeſtum eſt octauo ſeculo hunc ritum in omni ferè regione receptum, vt non ſolùm diebus Dominicis, & feſtiuis, ac in diebus Stationum, ſiue in peruigilio maiorum feſtiuitatum ſolemnis Miſſa celebraretur, ſicut Apoſtolica traditio, primique & ſecundi ſeculi vſus ferebat; ſed ſingulis etiam diebus, ſola feria VI. ante Paſcha excepta: qui mos hodie in omnibus eccleſijs collegiatis & conuentualibus exactiſſimè obſeruatur.

Erant & alij dies in veteri Eccleſia, quos Polyliturgicos vocare libet, V.
in quibus ab vno Sacerdote plures Miſſæ dicebantur, ſicut hodie fit in die Dominicæ Natiuitatis. Quamuis enim Leo Magnus *Epiſt. ad Dioſcorum Alexandrinum* eâdem die iterari Miſſam prohibeat, niſi ob anguſtiam Eccleſiæ omnis populus intereſſe non poſſit: hoc tamen decretum vel ita intelligendum eſt, vt id paſſim non liceat, & quandocùmque Sacerdoti libuerit; ſed certis tantùm diebus & ex aliqua cauſa: vel non vſu, aut contraria ſanctione à ſummis Pontificibus abrogatum fuit. Leonem III. ſeptem quandoque imò & nouem Miſſas celebraſſe ex Vualfrido Strabone cap. 21. refert Baronius tom. 9. an. 816. Notabilia ſunt Strabonis verba, & ideò non omittenda. *Diuerſitas quædam inter Sacerdotes oboriri ſolet, quia eſt talis qui ſemel tantùm in die Miſſam celebrare velit, nimirum credentes idem myſterium paſſionis Chriſti cunctarum neceſſitatum eſſe generale ſubſidium. Alius verò bis, ter, vel quoties libet, eadem myſteria in die iterare congruum putat, credentes tanto amplius Deum ad miſericordiam flecti, quanto crebriùs paſſio Chriſti commemoratur. Et fortaſſe conſuetudinem ſuam inde confirmandam exiſtimant, quia Romanorum vſus habet duas vel tres interdum vnius ſolemnitatis facere Miſſas, vt in Natiuitate Domini Saluatoris & aliquorum feſtis Sanctorum. Et reuerâ non eſſe abſurdum crediderim, ſi dum plures in vna die faciendæ ſunt Miſſæ, vnus Sacerdos duas vel tres neceſſitate vel voluntate perſuadente celebret potius, quàm quaſdam dimittat. Ad hoc accedit, quod totius vſus Eccleſiæ habet ſæpius Miſſas agere pro viuis, pro defunctis, pro eleemoſynis, & alijs diuerſis cauſis, quod etiam officia his attributa teſtantur. In diebus itaque publicâ ce-*

 lebri-

lebritate conſpicuis aut illæ diuerſarum rerum neceſſitates ſunt intermittendæ, aut concurrentibus ſibimet publica obſeruatione & priuata neceſſitate, vtriuſque expletio ſuis eſt diſcernenda officijs, vel vna oblatione diuerſæ cauſæ ſunt explendæ. Hactenus Strabo, cui auctor Gemmæ animæ adſtipulatur lib. 1. cap. 114. *Semel in die debet Miſſa ab vno Sacerdote celebrari, ſicut & Chriſtus ſemel voluit immolari. Si autem neceſſitas cogit, id eſt ſi duæ feſtiuitates ſimul occurrunt, duæ vel tres celebrari poterunt*. Sunt & Conciliorum decreta ad hunc ritum pertinentia. Nam Toletanum XII. habitū ann. 681. can. 5. ſic loquitur. *Relatum nobis eſt quaſdam de Sacerdotibus non tot vicibus communionis ſanctæ gratiam ſumere, quot ſacrificia in vna die videntur offerre; ſed in vno die ſi plurima per ſe Deo offerāt ſacrificia, in omnibus ſe oblationibus à communione ſuſpendunt, & in ſola tantùm extremi ſacrificij oblatione communionis ſanctæ gratiam ſumunt*. Vetat autem id fieri ſub pœna ſuſpenſionis. Et in Emeritenſi aliquot annis ante Toletanum habito ſub Vitaliano Papa c. 19. cautum eſt, vt Presbyter qui plures eccleſias ſub ſuo regimine habet, in ſingulis die Dominicâ Miſſas agat. At verò Salegunſtadienſe anno 1022. celebratum cap. 5. numerum præfixit decernens, ne quis præſumeret amplius quàm tres Miſſas in die celebrare. Nec deſunt Sanctorum exempla, qui pluries in die ſacrificium offerebant, nulla etiam vrgente neceſſitate, quia nimirum ſic ferebat illorum temporum conſuetudo. De Leone III. diximus ſupra, quem Durantus *lib. 2. cap. 7.* falsò putat primum fuiſſe, cum Strabo dicat eum non longè à ſuis temporibus claruiſſe. S. Vdalricum Epiſcopum Auguſtanum duas & tres Miſſas vna die celebraſſe ſcribit in eius vita Berno Augienſis. A S. Norberto duas quotidie actas, itemque à S. Aiberto Monacho legimus apud Surium. De S. Libentio Bremenſi Epiſcopo idem in ſua Metropoli narrat Krantzius *lib. 4. cap. 11.* In libello de Alamannicæ eccleſię Fraternitatibus, quem edidit Goldaſtus *tomo 2. Alaman. Antiquit.* occurrit Fraternitas more priſcorum Monachorum inita inter Monaſterium Augienſe & S. Galli tempore Caroli Magni, in qua conuentum vtrimque eſt, vt quandocumque aliquis frater obierit, eo die Presbyteri tres Miſſas, & cæteri fratres pro eo Pſalterium decantarent. Et hæc quidem vniuerſim euincunt licitam olim fuiſſe multiplicem eâdem die celebrationem, non ſolùm id aliqua cauſa exigente, ſed etiam liberè & ex ſola Sacerdotis deuotione. In Eccleſia autem Romanâ antiqua viguit conſuetudo bis vel ter offerendi Sacrificium in certis quibuſdam feſtiuitatibus, quas operæ pretium duxi hîc breuiter recenſere.

VI. Prima fuit dies Kalendarum Ianuarij ex veteri Frontonis Kalendario ante annos nongentos conſcripto, in qua duæ Miſſæ cantari ſolebant, vna de octaua Natiuitatis, altera de S. Maria: quia vt ait Durandus in ſuo Rationali lib. 6. cap. 5. *hac die duo feſta concurrunt, ſcilicet parientis & partus: vnde & duæ Miſſæ celebrantur, prima de pariente ſcilicet de B. Virgine,*

gine, in qua dicitur introitus, Vultum tuum; *& communio*, Simile eſt regnũ cœlorum homini negotiatori: *ſecunda eſt de partu, ſcilicet de Filio, in qua dicitur introitus*, Puer natus eſt nobis; *vel in alijs eccleſijs*, Dum medium ſilentium. *Vnde & in quibuſdam Gradualibus officium vtrumque intitulatum inuenitur*. Nunc verò vtrumque feſtum in vnum conflatum eſt, nam oratio in Miſſa eſt de S. Maria, Euangelium de Circumciſione, reliqua de octaua: in officio autem maior pars eſt de ipſa Virgine, additis nonnullis de Circumciſione, & de octaua, à qua hæc dies in antiquis Sacramentorum libris, nulla facta mentione Circumciſionis, denominatur. In priſco Ordine Romano ipſis Kalendis Ianuarij alia Miſſa reperitur, *Ad prohibendum ab Idolis*, cuius prima oratio hæc eſt. *Omnipotens ſempiterne Deus da nobis voluntatem tuam & fideli mente retinere, & pia conuerſatione depromere, vt Eccleſia tua à profanis vanitatibus expiata non aliud profiteatur verbis, aliud exerceat actione*. Meminit huius Miſſæ Menardus in notis ad lib. Sacram. pag. 33. vbi optimè obſeruat rationem huius Miſſæ inſtituendę fuiſſe, quia olim Pagani Kalendas Ianuarij multiplici ſuperſtitione polluebant.

Altera eſt dies Cœnę Domini, in qua Epiſcopus tres Miſſas celebrabat, quę teſte Menardo ibid. pag. 68. extant in antiquo Codice Remenſi, quarum prima erat pro reconciliatione Pœnitentium, ſecunda pro conficiendo Chriſmate, tertia ſerotina de ipſa diei ſolemnitate, cum oratione *Deus à quo & Iudas*. Has item Miſſas reperi in libro Sacramentorum Petauiano, nunc Reginæ Suecię, omnium quos vidi antiquiſſimo. Olim quoque duas Miſſas hac die in quibuſdam Eccleſijs actas, vnam mane, alteram ſerò ſcribit Auguſtinus epiſt. 118. ad Ianuarium.

Tertia eſt vigilia Aſcenſionis Domini, in qua duplex Miſſa præſcribitur, vna de Feria, ſiue de Rogationibus; altera de ipſa vigilia, vt conſtat ex Kalendario Frontonis, & ex priſcis Miſſalibus. Ipſo quoque Aſcenſionis die in prædicto Codice Reginæ duæ Miſſę notantur, & in ſingulis propria Pręfatio.

Quarta tres dies ieiuniorum hebdomadę Pentecoſtes complectitur, in quibus aſſerit Micrologus cap. 58. duas Miſſas ab aliquibus ſuo tempore decantatas, vnam de octaua ſiue de feſto Spiritus Sancti poſt Tertiam, alteram de ieiunio quatuor Temporum poſt Sextam.

Quinta eſt dies Natiuitatis Domini, in qua tres Miſſæ dicuntur: & hæc ſola cęteris abrogatis in vſu permanſit. Addit Ioannes Fronto in prænotatis ad ſuum Kalendarium §. 10. ſanctum diem Reſurrectionis, dicens: *In die Paſchatis ſunt tres Miſſæ, prima ſabbatina de nocte, ſecunda de die, tertia in conceſſione Ordinum, quæ non adnotatur, quia ſumitur de communi*. Erat enim Miſſa quędã ſpecialis, quæ ſemper dicebatur in Ordinũ collatione. In pręcitato Codice Reginæ, & in alijs antiquis extat etiam Miſſa de Paſcha annotino, quæ recurrente die anniuerſaria baptiſmatis pro his celebrari ſolebat, qui præcedenti anno baptizati fuerant, non omiſ-

omiſſo diei officio, in qua leguntur iſtæ orationes. *Deus per cuius prouidentiam nec præteritorum momenta deficiunt, nec vlla ſupereſt expectatio futurorum, tribue permanentem peractæ quam recolimus ſolemnitatis effectum, vt quod recordatione percurrimus, ſemper in opere teneamus.* *Per.* Alia. *Deus qui renatis fonte baptiſmatis delictorum tribuis indulgentiam, præſta miſericors, vt recolentibus huius Natiuitatis inſignia plenam adoptionis gratiam largiaris.* *Per Dominum.* In alio Codice Reginæ, quem ſupra Cap. XII. Gallicanum ritũ continere dixi, ſingulis diebus octauarum Paſchatis duæ ſunt Miſſæ, vna pro paruulis qui renati ſunt, altera de ipſa feſtiuitate. Eadem Miſſa extat in Codice Palatino Bibliothecæ Vaticanæ ibidem laudato ſic inſcripta, *Miſſa Matutinalis per totam Paſcham pro paruulis qui renati ſunt maturè dicenda.* Eius oratio hæc eſt. *Deus qui credentes in te populos gratiæ tuæ largitate multiplicas, reſpice propitius ad electionem tuam, vt qui ſacro baptiſmate ſunt renati, regni cæleſtis introitum mereantur.* *Per Dominum.* Græcos quoque in die Reſurrectionis Miſſam vnam ante ſolis exortum celebraſſe ſcribit Gabriel Philadelphienſis relatus à Gretſero *lib. 3. comment. in Codinum cap. 1.*

VII. Multiplex item ſacrificium in natalitijs Sanctorum offerri conſueuerat, cum duorum vel plurium eâdem die feſtiuitas agebatur: qua de cauſa in vetuſtis Sacramentorum libris duæ Miſſæ certis diebus notantur, vt *die 20. Ianuarij* vna de S. Sebaſtiano, altera de S. Fabiano: *die 3. Maij* de Inuentione S. Crucis, & de Sanctis Alexandro, Euentio, & Theodulo: *die 28. Iunij* de S. Leone, & de vigilia Apoſtolorum. Et hac die in libro ſacramentorum ſancti Gregorij edito ab Hugone Menardo ante ſecundam Miſſam extat hæc nota. *Quando Apoſtolicus duas Miſſas celebrat vna die, inter eas non lauat os, niſi poſt officium; ſed abſque interuallo finitâ priore incipitur alia:* nimirum vt ieiunus celebret. In Codice Reginæ de ſanctis Apoſtolis Petro & Paulo *die 30. Iunij* tres ſunt Miſſæ, vna de S. Petro ſolo, altera de vtroque ſimul, tertia de S. Paulo. *Die 29. Iulij* ex Sacramentali Pamelij duæ quoque ſunt, nempè de S. Felice, & de ſanctis Simplicio, Fauſtino, & Beatrice: *Die 28. Auguſti* de ſancto Hermete, & de S. Auguſtino: *Die ſequenti* de martyrio S. Ioannis Baptiſtæ, & de S. Sabina. *Die 8. Septembris* de Natiuitate S. Mariæ, & de S. Adriano: *Die 14.* de Exaltatione S. Crucis, & de ſanctis Cornelio & Cypriano: *Die 16.* de S. Euphemia, & de ſanctis Lucia & Geminiano: *Die 11. Nouembris* de S. Menna & de S. Martino: *Die 23.* de S. Clemente, & de S. Felicitate: *Die 29.* de S. Saturnino, & de vigilia S. Andreæ. Nunc autem prædictæ feſtiuitates vna die occurrentes vel ſimul vnico officio celebrantur, vel altera in alium diem transfertur, aut ipſa die ſola commemoratione expeditur.

Sunt & aliæ cauſæ multiplicationis Miſſarum de ijſdem Sanctis nimirum cum eorum Reliquiæ in diuerſis Eccleſijs conditæ erant. Sic feſto S. Felicitatis cum ſeptem filijs *die 10. Iulij* tres Miſſæ aſſignantur in Kalen-

lendario Frontonis, quia in tribus diuerſis locis ipſorum corpora ſepulta fuerunt, & ad ſingula concurrebat populus, & idem Sacerdos in ſingulis Sacris operabatur. Sic etiam Papa in die Apoſtolorum bis olim celebrabat, ſemel in Baſilica S. Petri, & iterum in Baſilica S. Pauli, vt Prudentius teſtatur hym. 12. de Coronis.

Aſpice per bifidas plebs Romula funditur plateas,
Lux in duobus feruet vna feſtis.
Transtyberina prius ſoluit ſacra peruigil Sacerdos,
Mox huc recurrit, duplicatque vota.

Vel quando eiuſdem Sancti memoria in pluribus locis colebatur, vtpote in Baſilica ipſi dedicata, & in loco vbi conditus fuit. Et hæc eſt cauſa trium Miſſarum, quæ in die S. Laurentij dicebantur, quarum prima erat vigiliæ, quæ ſerò fiebat propter ieiunium, quando more Eccleſiaſtico dies feſtus incipiebat: altera ſummo mane, tertia poſt Tertiam. Tres quoque Miſſas ſingulari priuilegio Natiuitati S. Ioannis Baptiſtæ tributas liquet ex libro Sacramentorum Pamelij, & ex alijs Codicibus quos laudat Menardus in notis ſui Sacram. pag. 169. vigiliarum ſcilicet, diluculi, & diei. Harum mentionem faciunt Alcuinus cap. 30. Amalarius *lib. 3. cap.* 38. *& lib.* 4. *cap.* 40. Hugo Victorinus *lib. 3. de Offic. Eccleſiaſt. cap. 6.* & Baronius *in notis ad Martyrolog. die 24. Iunij.* Berno quoque in vita S. Vdalrici ſcribit eum in hoc feſto bis ſacrificaſſe, *vt eſt,* inquit, *ſtatutum.* Miſſæ verò eâdem die primo mane celebratæ poſt hymnum *Te Deum laudamus* in Matutinis decantatum, mentio fit in vita Roberti Regis Franciæ ſcripta ab Helgaldo Monacho Floriacenſi. Duę item Miſſæ leguntur in libro Sacram. S. Gregorij apud Pamelium, & in Codice Ratoldi apud Menardum pag. 32. pro die S. Ioannis Euangeliſtæ, primo mane, & in die, quarum meminit Amalarius *lib.* 4. *cap.* 40. eaſque negligendas non eſſe ait Radulfus in fine libri de Canonum obſeruantia.

Poſtrema plurium Miſſarum celebrandarũ cauſa fuit, vt ſupra ex Strabone notauimus, cum Miſſa votiua pro aliqua neceſſitate, aut Miſſa defunctorum pro alicuius ſepultura, aut cõmemoratione agenda erat. Concilium Carthaginenſe relatum c. ſacramenta Altaris, *de conſec. diſt.* 1. Imminẽte alicuius ſepultura, eã fieri ſolis orationibus præcepit, ſi iam pranſi Sacerdotes inuenirentur. Ex quo infertur, quod ſi ieiuni forent, poterant iterum Miſſas agere. Concilium Oxoniẽſe in Anglia tẽpore Honorij III. vnam Miſſam in die dici mandat; exceptis die Natiuitatis & Reſurrectionis, & exequijs ac ſepultura Defunctorum. In regno Valentię, & in alijs quibuſdam locis Hiſpaniæ Sacerdotes bis vel ter celebrant in die commemorationis omniũ defunctorum ſiue ex priuilegio, ſiue ex conſuetudine, quæ fortaſſis ex eo profluxit, quod Alexander II. qui vnam dumtaxat in die Miſſam agi pręcepit, morem celebrandi vnam de die, alteram pro defunctis refert, & non abrogat. Certum nihilominus eſt hunc morem

rem

rem iam pridem deſueuiſſe. Decretum Alexandri extat apud Gratianem *de conſecr. diſt.* 1. *c. ſufficit*. Cui conſonat Innocentius III. c. conſuluiſti *de celebratione Miſſarum*, his verbis: *Reſpondemus quod excepto die Natiuitatis Dominicæ, niſi cauſa neceſſitatis ſuadeat, ſufficit Sacerdoti ſemel in die vnam Miſſam ſolummodo celebrare.* Addit Honorius III. ibidem c. *Te referente*, valdè felicem eſſe, qui celebrat dignè vnam.

VIII. Hæc de multiplici ſacrificio ab vno Sacerdote vna die peracto dum ſcribo, incidi in librum cuiuſdam recentioris, qui ex preſenti tempore antiquum æſtimans audacter pronuntiat non ab vno Sacerdote in ſuprafcriptis caſibus ſacrificatum, ſed à pluribus, quia nimirum hunc hodie vſum in Eccleſijs vidit, vt cum duæ Miſſæ eâdem die celebrandæ occurrunt, ſicut in Quadrageſima & in aliis vigiliis, vna de feria, altera de feſto, hæc ab vno Sacerdote poſt Tertiam, illa ab altero poſt Nonam peragatur. Sed ſi antiquos ſacrorum rituum expoſitores, & libros rituales perlegiſſet, inueniſſet proculdubiò diuerſos tunc fuiſſe Eccleſiæ mores: nam quoties duæ Miſſæ cantandę erat, vnus & idem ſiue Preſbyter, ſiue Epiſcopus, ſiue Pontifex Maximus, vtramque cantabat, vt ex allatis veterum teſtimoniis euincitur. Sicut enim hodie in die Natiuitatis Domini vnus Sacerdos tres Miſſas celebrat, ita & tunc in aliis diebus polyliturgicis. Nam vnus Sacerdos vni Eccleſię addictus erat, & cum plures eſſe cœperunt, ex his hæbdomadarij conſtituebantur, qui vt loquitur Cyprianus *Epiſt.* 5. *ad Clerum* ſinguli per ſingulas vices alternabant. Hebdomadarius autem quidquid publicè in Eccleſia cantandum erat, ipſe canebat, ſiue vna ſiue plures pro more illius temporis Miſſę occurrerent: eademque munera in maioribus ſolemnitatibus qui dignior erat in clero fungebatur. Narrat Palladius in vita Abbatis Arſiſij in Eccleſia Montis Nitrię octo fuiſſe Presbyteros, inter quos qui primus erat ſolus offerebat, & quamdiu ipſe viuebat, reliqui nec offerebant, nec iudicabant, nec ſermonem habebant. Libuit hoc obiter adnotare, & ad alium veteris Eccleſię ritum enucleandum progredior.

IX. Solemne hoc fuit in vtrâque Eccleſia Gręca & Latina, vt vnum & idem ſacrificium à pluribus interdum Sacerdotibus celebraretur: Epiſcopo enim ſiue Presbytero celebrante reliqui quotquot aderant Epiſcopi, ſeu Presbyteri ſimul celebrabant, eiuſdemque ſacrificij participes erant. Hic autem mos hactenus ſeruatur à Gręcis: apud nos verò in ſolis ordinationibus Presbyterorum, & Epiſcoporum permanſit. Huius celebrationis modum & ritum latè deſcribit Ioannes Morinus *lib. de Sacris ordinationibus parte* 3. *exercit.* 8. *cap.* 1. Res ipſa probatur antiquorum canonum & Patrum teſtimonijs. Conſtitutiones Apoſtolicæ lib. 8. Epiſcopum deſcribunt ſacris operantem cum Presbyteris circumſtantibus, ſimulque offerentibus, & communicantibus. Eundem ritum ſupponunt canon 8. Apoſtolorum aduerſus Presbyteros & Diaconos, qui oblationis factæ participes non fuerint: canon S. Concilij primi To-

leta-

letani præcipiẽs omnes Presbyteros, & Diaconos quotidiano Sacrificio adeſſe: canon 14. Cōcilij Aruernenſis mãdans Presbyteros in præcipuis feſtiuitatibus nullo loco diuina celebrare myſteria, niſi cū Epiſcopo ſuo in ciuitate. In Concilio Chalcedonenſi Baſſianus ab epiſcopatu Epheſino depoſitus de Stephano in ſedẽ ſuã intruſo ſermonẽ habens ait, *Stephanus Presbyter meus fuit. Quatuor annis Miſſas mecum celebrabat, mecũ communicabat*. Domnus Antiochiæ Epiſcopus Simeonis Stylitæ vitam admiratus ſimul cum illo ſacrificium celebrauit, eoque peracto alter alteri tradidit communionem, vt referunt in hiſtoria Eccleſiaſtica Euagrius *lib.* 1. *cap.* 13. & Nicephorus *lib.* 14. *cap.* 51. Ebbonem Remenſem Archiepiſcopum narrat Flodoardus ad Miſſæ celebrationem cum aliis Epiſcopis proceſſiſſe, cum ſedi ſuæ reſtitutus fuit. Ioannes VIII. in fine octauæ Synodi ad Photium ſcribens ſuos Apocriſarios defendit, quod cum ipſo Photio ſimul ſacrificare noluerint. Athanaſius *Apolog.* 2. *pro fuga ſua* Iſchyræ calumniatori ſuo exprobrat, quod nunquam ſynaxim cum alijs Presbyteris fecerit. Vetus Pontificale Rothomagenſis Eccleſiæ apud Menardum in notis ad Sacrament. pag. 81. *Mos*, inquit, *eſt Romanæ Eccleſiæ, vt in confectione corporis & ſanguinis Domini adſint Presbyteri, & ſimul cum Pontifice verbis & manibus conficiant.* In alio antiquo Rituali ſiue Rationali ceremoniarum apud Morinum loco cit. reperitur hic titulus, *De diuerſis Sacerdotibus ſuper vnam oblatam celebrantibus*. Ordo etiam Romanus hunc ritum exprimit, qui adhuc vigebat tempore Innocentij III. Nam lib. 4. de Myſterijs Miſſæ cap. 25. *Conſueuerunt*, ait, *Presbyteri Cardinales Romanum circumſtare Pontificem, & cum eo pariter celebrare, cumque conſummatum eſt ſacrificium, de manu eius communionem recipere.* Improbat audacter ac temerè hanc conſuetudinem Durandus *in* 4. *ſent. diſt.* 13. *quæſt.* 3. quem multi è Scholaſticis ſequuti ſunt rem clariſſimam intricatiſſimis difficultatibus implicantes, quorum aliqui multa fingunt in eâ incommoda & pericula, alij negant vnquam fuiſſe ab Eccleſia Romana vſurpatam, & quæ prolata ſunt priſcorum Patrum teſtimonia aliò detorquent: ac ſi in Eccleſia nihil vnquam factum ſit, niſi quod fieri nunc vident. Illos nimirum in varia abſurda præcipites egit antiqui ritus deſuetudo, & ex deſuetudine ignorantia. Hic ego non diſputo, ſed conſtanter aſſero hunc fuiſſe Eccleſiæ morem per plura ſecula, qui in Eccleſia Orientali adhuc viget. Hunc conuellere ſcholaſticis ſubtilitatibus audax conſilium eſt. Deſijt fateor ille mos, non quia acumini diſputantium Eccleſia ceſſerit; ſed quia ritus ac ceremoniæ non in æternum permanent, tollique poſſunt ac mutari ſine fidei ac vnitatis diſpendio. Cur autem deſierit, cauſa mihi videtur fuiſſe, primò quidem quod fundatis ordinibus Mendicantium, & longè latèque propagatis, multiplicata ſunt onera Miſſarum, atque ideò neceſſe fuit ſingulos Sacerdotes, vt ijs ſatisfacerent, ſingulis diebus priuatim celebrare. Deinde quia charitas multorum refrixit, ceſſauit etiam frequens acceſſus ad hoc

ſacramentum, adeò vt hodie nec ipſi quidem Miniſtri in pleriſque Ecclesijs communicent, licet ſacrificio cooperentur. Olim verò hic ritus diebus feſtis & ſolemnioribus potiſſimùm ſeruabatur: quia ſicut populus tunc ſacro adeſſe, & ſacra communione refici conſueuerat; ita viri Eccleſiaſtici Miſſæ ſolemni miniſtrabant, & quiſque ſui ordinis miniſterio fungebatur, ac in vnum propterea conueniebant, omneſque pariter ſacram ſynaxim peragebant, Chriſtique corpus & ſanguinem in fine percipiebant. Hæc autem verè & propriè communio Eccleſiaſtica dicebatur à ſanctis Patribus tantoperè commendata, qua Clerici delinquentes diuerſimodè pro criminum varietate priuabantur, & cum quis ab ea totaliter abſtentus erat, veluti redactus ad laicam conditionem inter laicos in Eccleſia locum habebat.

CAP. XIX.

De Templis. Eorum vſus & neceſſitas. Origo ab Apoſtolis. Veterum Scriptorum de illis teſtimonia. Templi & Eccleſiæ apud Antiquos diſcrimen. Miſſa aliquando extra Eccleſiam, & ſine Altari peracta. Dicta quædam obiter de Cryptis ſubterraneis. Varia Templorum nomina. De Cœmeterijs. Erecta olim Templa ſuprà Martyrum ſepulturas. Reliquiæ Martyrum ſub Altari.

I. QVamuis Deus vbique ſit, & in omni loco ad eum liceat puras, & & innocuas leuare manus, vt Apoſtolus docet, 1. *Tim.* 2. ſacrificium tamen, cum ſit publicus & maximus Dei cultus, neceſſariam habet cum altari & templo connexionem. Obeundum enim eſt per publicum miniſtrum ad hoc munus legitimè deputatum; nec decet vt tantum myſterium fortuitò peragatur, vbicunque Sacerdoti libitum fuerit, ſed locus ritè conſecratus requiritur, cuiuſmodi eſt altare, cuius ſanctitati & venerationi vt proſpiceretur, & omnia profana ab eo arcerentur, additum eſt templum, tanquam domus Numini ſacra, ad quam omnes ſtatis horis conuenirent, primò quidem vt ſacrificio intereſſent, deinde vt alias Religionis functiones ſanctiùs & congruentiùs in ea exercerent. Sicut autem extra templum Hieroſolymitanum nefas erat in veteri Lege victimas immolare; ita in Euangelicâ certa loca ab Apoſtolis eorumque Succeſſoribus delecta ſunt, extra quæ illicitum foret ſacrificium offerre; niſi neceſſitas, cui parent omnes leges, diſpenſationi in-

ali-

aliquo caſu locum eſſe ſuaderet. Hinc Cyrillus Alexandrinus lib. aduerſus Antropomorphitas cap. 12. *Donum*, ait, *ſine oblatio, quam myſticè celebramus, in ſolis Orthodoxorum ſanctis eccleſijs offerri debet, neque alibi omnino. Qui ſecus faciunt, apertè legem violant.* In eandem ſententiam loquitur Baſilius lib. de Baptiſmo cap. 8. *Nobis periculum eſt male obiti mandati, ſi loci rationem neglexerimus, maximè ſi Sacerdotij myſteria in locis profanis celebrauerimus: propterea quod ea res indicium haberet contemptus in celebrante, offendiculum quoque generaret.* A temporibus igitur Apoſtolorum loca fuiſſe Deo dicata, quæ à quibuſdam Oratoria, ab alijs eccleſiæ dicebantur, in quibus populus orare, verbum Dei audire, ſynaxim agere, & corpus Chriſti ſumere conſueuerat, Paulus Apoſtolus ad Corinthios ſcribens *ep. 1. cap.* 11. teſtis locupletiſſimus eſt. *Conuenientibus*, inquit, *vobis in eccleſiam audio ſciſſuras eſſe inter vos*, & paucis interiectis. *Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum, aut Eccleſiam Dei contemnitis?* Et ſi enim nomen eccleſiæ pro Fidelium congregatione frequēter ſumatur; hic tamen ab Apoſtolo pro ipſo loco, in quem illi conueniebant, vſurpari euidens eſt. Quem locum exponens Baſilius in regulis breuioribus Interrog. 310. ait: *Quemadmodum ratio non permittit, vt vas vllum commune in ſancta introferatur, eodem modo etiam vetat ſancta in domo communi celebrari.* Hoc ipſum confirmat Auguſtinus qu. 57. in Leuiticum: *Eccleſia dicitur locus, quo Eccleſia congregatur. Nam Eccleſia homines ſunt, de quibus dicitur*, Vt exhiberet ſibi glorioſam eccleſiam. *Hanc tamen vocari etiam ipſam domum orationum, idem Apoſtolus teſtis eſt vbi ait*, Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum, an Eccleſiam Dei contemnitis? *Et hoc quotidianus loquendi vſus obtinuit, vt ad Eccleſiam prodire, aut ad Eccleſiam confugere non dicatur, niſi qui ad locum ipſum parieteſque prodierit, vel confugerit, quibus Eccleſia congregatio continetur.* Eiuſdem Apoſtolici temporis aliud teſtimonium ad Eccleſiarum noſtrarum originem comprobandam profert Nicephorus *lib. 2. cap. 3.* ex Euodio S. Petri in Antiochena Cathedra ſucceſſore, aſſerente in domo illa, in qua Chriſtus hoc ſacrificium inſtituit, & in qua Spiritus Sanctus aduenit, tamquam in prima Chriſtianorum eccleſia Iacobum primum Hieroſolymorum Epiſcopum conſecratum fuiſſe, & ſeptem Diaconos ordinatos. Romæ item ab Apoſtolis dedicatas Eccleſias eo ipſo tempore, quo fidem ibi prædicare cœperunt, oſtendit Baronius *anno Chriſti* 57. *numer.* 100. Extat in Bibliotheca Reginæ Sueciæ Codex antiquiſſimus, in quo aliquot fragmenta ex diuerſis Martyrologijs in vnum compacta ſunt, ſimul cum fragmento Ordinis Romani de ritu Baptiſmi. In vno autem ex dictis fragmentis hæc leguntur, kalendis Auguſti. *Romæ, dedicatio prima eccleſiæ à Beato Petro conſtructæ & conſecratæ.* Eadem verba reperiuntur in vetuſtiſſimo Martyrologio S. Hieronymi nomine inſignito, & à Luca Dacherio *tom. 4. ſui Spicilegij* edito: itemque in alio nuper Lucæ euulgato à viro eruditiſſimo Franciſco Ma-

S 2 ria

ria Florentino, cui alia conſonant ab eodem in notis indicata. Quæ autem fuerit Eccleſia prima præ omnibus in Vrbe conſecrata, an ea quæ in Exquilijs titulus Eudoxiæ, ſiue S. Petri ad Vincula poſtmodum dicta fuit: an titulus Paſtoris, nunc S. Pudentianæ in colle Viminali; an verò alia idem diligenter exquirit Exercit. 11. ad diem primam Augusti, in qua multa congerit de primi, ſecundi, & tertij ſeculi Eccleſijs. Eamdem veritatem confirmant antiqui Patres. Tertullianus de Idololat. cap. 7. *Tota die ad hanc partem zelus fidei perorabit ingemens Chriſtianum ab idolis in eccleſiam venire, de aduerſarij officina in domum Dei*. Idem de Virginib. velandis cap. 13. *Certè virginitatem ſuam in Eccleſia abſcondant, quam extra eccleſiam celant. Timent extraneos, reuereantur & fratres; aut conſtanter audeant & in vicis virgines videri, ſicut audent in eccleſijs*. Et de pudicitia cap. 4. nefarios quoſdam ſubmotos ait, *non modo limine, verùm omni Eccleſiæ tecto*. Iræneus & Origenes altaris & Eccleſiæ meminerunt, *ille lib. 4. cap. 20. & 34. Hic homilia 11. in Numeros*. Zeno Veronenſis *ſerm. de Pſal. 126*. Conuentus, inquit, Eccleſiarum, quos ad ſecretam Sacramentorum religionem ædificiorum ſepta concludunt, conſuetudo noſtra domum Dei ſolita eſt nuncupare. Optatus Mileuitanus *lib. 2.* ait Donatiſtas inter quadraginta & quod excurrit Baſilicas non habuiſſe locum Romæ vbi colligerent, id eſt ſacrificium offerent. Euſebius denique *lib. 8. Eccleſ. hiſt. cap. 2.* edicta Imperatorum promulgata fuiſſe ſcribit de euertendis Chriſtianorum eccleſijs, ex quibus manifeſtè deducitur eas dudum extitiſſe. Facta eſt hæc euerſio imperante Diocletiano. Sed & tempore Philippi Cæſaris quinquaginta & amplius annis ante Diocletianum Chriſtianos Eccleſias habuiſſe ex eo conſtat, quod idem Euſebius narrat *lib. 6. cap. 34*. Cum enim Philippus, vtpotè Chriſtianus in Vigilia Paſchæ Eccleſiam ingredi vellet, ab Eccleſiæ aditu ob ſcelera quæ commiſerat ab Epiſcopo excluſus, & non niſi peracta pœnitentia admiſſus fuit; ſiue id Romæ contigerit ſub Fabiano Papa, vt putat Baronius *anno 246.* ſiue Antiochiæ ſub S. Babyla, vt refert auctor Chronici Alexandrini ex narratione Leontij Epiſcopi Antiocheni; & confirmat Chryſoſtomus *in orat. de eodem S. Babyla contra gentes*, tacito tamen nomine Imperatoris. Nec deſunt teſtimonia ab his etiam qui foris ſunt. Nam Philo Iudæus libro, quem inſcripſit de vita contemplatiua, ſeu de virtutibus ſupplicum, vitam primorum Chriſtianorum deſcribens, ſi Euſebio credimus *lib. 2. hiſt. cap. 17.* & Hieronymo *lib. de Scriptoribus Eccleſiaſticis*, in ſingulis eorum domicilijs ſacellum quoddam fuiſſe ait, quod *Semneum* vocabant, in quo remotis arbitris ſanctioris vitæ myſteria peragebant. Lucianus quoque Ethnicus, qui Apoſtolorum temporibus vixit, res Chriſtianorum deridens in Philopatre Critiam quemdam introducit, qui cum ab aliquo Fidelium chriſtianus fieri ſuaderetur, ab eo deductus eſt in locum, vbi conuentus Chriſtianorum agebatur. *Pertranſiuimus, inquit, ferreaſque portas & area limina. Multis autem ſuperatis ſca-*

ſcalis in domum aurato faſtigio inſignem aſcendimus, qualem Homerus Menelai fingit eſſe. Atque ipſe quidem omnia illa contemplabar, quæ inſularis ille adoleſcens. Video autem tum Helenen mehercle, ſed viros in faciem inclinatos & palleſcentes. Scio in dubium reuocari à quibuſdam Criticis an hic Dialogus à Luciano ſcriptus ſit; fatentur tamen auctoris eſſe eiuſdem temporis, qui Traiano Imperatori ob victoriam in Oriente partam hac compoſitione gratulari voluerit. Eſt & apud Lampridium de eccleſijs Chriſtianorum luculentum teſtimonium, cum enim Chriſtiani locum quemdam, qui publicus fuerat, vt erigeretur in eo eccleſia, occupaſſent, Popinarij autem dicerent eum ſibi deberi, Lampridius ait Alexandrum Imperatorem reſcripſiſſe, melius eſſe vt quomodocumque illic Deus coleretur, quàm dari Popinarijs.

II. Quamuis autem ex communi vſu nullum ponatur diſcrimen inter Templum & Eccleſiam, primis tamen ſeculis Templi nomine non vtebantur Chriſtiani, ſed Eccleſiæ. Templa enim tunc vocabantur ingentia ædificia, in quibus animalia idolis immolabantur. Hinc B. Hieronymus epiſt. ad Riparium adu. Vigilantium. *Mortuo cadaueri atque polluto præbebant excubias, vt poſt multa ſecula Dormitantius ſomniaret, imò eructaret immundiſſimam crapulam, & cum Iuliano perſecutore Sanctorum baſilicas aut deſtrueret, aut in templa conuerteret.* Hinc etiam Valerianus Imperator, teſte Flauio Vopiſco, ad Senatum ſcripſit; *Miror vos, Patres ſancti, tandiu de aperiendis libris Sibyllinis dubitaſſe, perinde quaſi in Chriſtianorum Eccleſia, & non in templo omnium Deorum tractaretis.* Templi verò nomen primitiuæ Eccleſiæ Patres idcircò non vſurpabant, vt non ſolùm à ritibus Ethnicorum, ſed etiam à vocabulis ſe abhorrere indicarent. Atque ideò Gentiles illud identidem inculcabant, nulla eſſe Chriſtianis Templa, ſectam eſſe irreligioſam, & quæ nullum coleret Deum, vt teſtantur illorum temporum ſcriptores, Arnobius *lib. 6. contra Gentes*, Minutius Felix *in Octauio*, Lactantius *lib. 6. diuin. inſtit. cap. 2.* Clemens Alexandrinus *lib. 7. ſtrom.* Origenes *lib. 8. contra Celſum*: qui omnes reſpondebant, nulla Chriſtianis eſſe Templa, qualia apud nationes erant, ſublimibus elata faſtigijs, quibus putarent diuinitatem concludi: nullas habere aras ad oſtentationem extructas: nullas immolare victimas, neque thus adolere: Deum iſtis non indigere, nec habitare in templis manufactis, vt Paulus dixit *Actuum* 17. diſputans cum Athenienſibus, impium eſſe Numinis Maieſtatem vnius ædiculæ anguſtijs circumſcribere, cum homines latiùs habitant: in noſtra mente Templum illi dedicandum eſſe, in noſtro pectore conſecrandum. Sic loquitur Minutius Felix, ſic Origenes, ſic Lactantius. Huius autem elegantiſſima verba hæc ſunt in fine libri de ira Dei. *Sit nobis Deus non in templis, ſed in corde noſtro conſecratus. Deſtructibilia ſunt omnia quæ manu fiunt. Mundemus hoc templum, quod non fumo, non puluere, ſed malis cogitationibus ſordidatur: quod non cereis ardentibus, ſed claritate ac luce ſapientiæ*

illu-

illuminatur. Hæc ille contra Paganos, qui ſolam externam ſpeciem attendentes, in quo verus Dei cultus conſiſteret, ignorabant. Quod ſi nomine templi non ſacrilega Gentium delubra, non dæmonum fana, ſed loca Deo vero ſacrata intelligantur, in quibus Fideles congregari ſolebant, vt Deum precarentur, ſacra myſteria celebrarent, & alia religionis officia obirent, nemo inficias ibit, ſua ſemper Chriſtianis fuiſſe templa, ſiue conuenticula, qua voce Arnobius *lib.* 4. Ammianus Marcellinus *lib.*27. & alij vſi ſunt, quocumque tandem nomine vocarentur.

III. Sæuiente perſecutione, cum ab omni prorſus conuentu Imperatorum edictis Chriſtiani excluderentur, quocumque loco poterant ad peragendam ſynaxim conueniebant. Teſtimonium de hoc perhibet Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium *lib.* 7. *hiſt.* vbi *cap.* II. conuentus ſibi interdictos aſſerit, *& cap.*22. ſic loquitur: *Cumque ab omnibus fugaremur, atque opprimeremur, nihilominus tunc quoque feſtos egimus dies. Quiuis locus, in quo varias ærumnas ſingillatim pertulimus, ager inquam, ſolitudo, nauis; ſtabulum, carcer, inſtar templi ad ſacros conuentus peragendos fuit.* In carceribus ſacrificium offerri conſueuiſſe ex actis ſanctorum Proceſſi & Martiniani, Clementis Ancyrani, aliorumque Martyrum paſſim didicimus; & ex Cypriano, qui *epiſt.*5. hortatur clerum ne glomeratim ad Martyres in carcere viſitandos concurrant, & vt Presbyteri qui illic apud Confeſſores offerunt, ſinguli cum ſingulis Diaconis per vices alternent. Legimus etiã apud Metaphraſten in vita S. Luciani Presbyteri & Martyris, quod in die Theophaniæ rogatus à diſcipulis in carcere celebrauit. Sed cum deeſſet altare, nec metu perſecutorum poſſet inferri, S. Martyr dixit: Menſa vobis erit hoc pectus meum, non futura Deo minùs honeſta eâ quæ fit ex inanimi materia: Templum verò ſanctum vos mihi eritis me omni ex parte circundantes, *Sacro igitur cœtu eum in orbem circumſtante*, vt ſcribit Philoſtorgius lib.2. hiſt. Eccleſ. cap. 14. *tanquam iam morientem, eccleſiæ ſpeciem ita ſimul & munimentum eo præbente; ne ea quæ à pijs peragebantur, viderentur*; Sacrum egit, ſeque primum & alios myſteriorum participes effecit. Verba Philoſtorgii, tacito eius nomine vt ſolet, exſcripſit Nicephorus *lib.* 8. *cap.*31. Hunc autem Lucianum ſuæ ſectæ Martyrem Ariani prædicabant, ſed ab hac ſuſpicione liberat eum Baronius *anno* 311. *&* 318. *& in notis ad Martyrologium.* Apollonius Brixienſis Epiſcopus in Sindone cœlitus demiſſa Miſſam in carcere celebrauit, vt refert ex Mombritio Bollandus *die* 15. *Februarij.* Romæ clam celebrandi locum præbebant ampli receſſus ſubterranei in Cryptis arenarijs; à quibus tamen excludebantur, cum vehementior perſecutio vrgebat, vt docet literæ Cornelij Papę ad Lupicinum Epiſcopum Viennenſem. Extant adhuc & pars maxima mirabilium Vrbis ſunt huiuſmodi Cryptæ varijs cuniculis ac multiplicibus amfractibus effoſſæ, quarum ſtructuram, & longè latèque protenſa ſpatia in vicos diſtincta, cum diuerſis manſionibus & cubiculis meritò admirantur quotquot eas in-

ingrediuntur. Scripſit de his duo ingentia volumina Iacobus Boſius Italicè, à Paulo Aringo in latinum tranſlata præfixo titulo *Roma Subterranea*. Eaſdem Hieronymus ſic deſcribit initio libri 12. in Ezechielem. *Dum eſſem Romæ puer, & liberalibus ſtudijs erudirer, ſolebam cum cæteris eiuſdem ætatis & propoſiti diebus Dominicis ſepulchra Apoſtolorum & Martyrum circuire, crebroque cryptas ingredi quæ in terrarum profunda defoſſa ex vtraque parte ingredientium per parietes habent corpora ſepultorum, & ita obſcura ſunt omnia, vt propemodum illud propheticum compleatur:* Deſcendant in infernum viuentes: *& rarò deſuper lumen admiſſum horrorem temperet tenebrarum, vt non tam feneſtram, quam foramen dimiſſi luminis putes: rurſumque pedetentim acceditur, & cæca nocte circumdatis illud Virgilianum proponitur.*

Horror vbique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.

Quod autem Hieronymus ſoluta oratione, id ligata Prudentius expreſſit *Hym. 11. de Coronis.*

Haud procul extremo culta ad pomeria vallo
Merſa latebroſis crypta latet foueis.
Huius in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primas namque fores ſummo tenus intrat hiatus,
Illuſtratque dies limina veſtibuli.
Inde vbi progreſſu facili nigreſcere viſa eſt
Nox obſcura loci per ſpecus ambiguum,
Occurrunt celſis immiſſa foramina tectis,
Quæ iaciunt claros antra ſuper radios.
Quamlibet ancipites texant hinc inde receſſus
Arcta ſub vmbroſis atria porticibus,
Attamen exciſi ſubter caua viſcera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat.
Sic datur abſentis per ſubterranea ſolis
Cernere fulgorem, luminibuſque frui.

In his cryptis ſepultũ fuiſſe S. Hippolyti corpus ait Prudentius, inde enim effoſſa arena ſepeliẽdis Martyribus ampli receſſus relicti ſunt. Nullibi verò frequentiùs quàm in huiuſmodi ſubterraneis cæmeterijs ſiue areis, vt latini vocabãt, nõ ſolùm Romæ, ſed & alibi paſſim fideles cõgregabantur. Teſtes ſunt antiqui Patres. Tertullianus ad Scapulam cap. 3. *Sub Hilariano Præſide, cum de areis ſepulturarum noſtrarum adclamaſſent, Areæ non ſint, areæ ipſorum non fuerunt.* Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium *lib. 7. hiſtor. cap. 11.* Aemilianum præfectum dixiſſe ait, *Nullatenus licebit vobis conuentus agere, aut ea quæ vocatur cæmeteria adire.* In geſtis purgationis Cœciliani, *Ciues in area Martyrum fuerunt incluſi.* Et in geſtis purgationis Felicis, *Tollat aliquis de veſtris in aream, vbi orationes facitis.* Pontius in paſſione S. Cypriani loquens de edicto Valeria-

ni

ni aduerſus Chriſtianos, *Iuſtum eſt vt nulla conciliabula faciant, neque cœmeteria ingrediantur.* S. Stephanus in eiuſdem Valeriani perſecutione Miſſam in crypta celebrans ſuperuenientibus militibus ante altare decollatus eſt, vt acta eius teſtantur, & ex his Romanum Martyrologium *die 2. Auguſti.* Euſebius iterum *lib. 9. cap. 2.* Maximinus *dum ad ſubruendam pacem nihil non molitur, primùm quidem noſtros à conuentibus, qui in cœmeterijs fieri ſolebant, neſcio quo prætextu arcere aggreſſus eſt.* Hæ tunc erant Chriſtianorum Eccleſiæ. Ibi diuina peragebant myſteria, ibi ſtationes celebrabant, ibi populum inſtruebant, ibi baptiſmum & reliqua ſacramenta adminiſtrabant. Nec ſolùm occaſione perſecutionis, ſed reddita etiã Eccleſię pace, ſi qua pietatis ſiue neceſſitatis ratio vrgeret, extra tẽplũ Deo conſecratũ Miſſas agere ſancti & priſci Patres non dubitarunt. Narrat de ſeipſo Theodoretus *hiſt. Religioſa c. 20.* quod cũ virũ Sanctum & incluſum nomine Marim viſitaſſet, & ille myſtici ſacrificij vidẽdi diuturno deſiderio teneretur, rogauit vt illic diuini doni fieret oblatio. *Ego verò*, inquit, *libenter obtemperaui, & ſacra vaſa adferri iuſſi, nec enim procul aberat locus, diaconorumque manibus vtens pro altari, myſticum & diuinum ac ſalutare ſacrificiũ obtuli.* S. Paulinus Epiſcopus Nolanus, vt Vranius refert in eius vita, hora ſibi mortis imminente iuſſit ſibi ante lectulũ ſacra myſteria exhiberi, vt vna cũ Epiſcopis, qui præſentes aderant, oblato ſacrificio animam Deo cõmendaret. S. Vulfrannũ Epiſcopum Senonenſẽ, cũ in Friſiã nauigaret, naui manente immobili, Miſſam in mari celebraſſe ſcribit Ionas Monachus Fontanellen. in eius vita apud Bollandum *die 20. Martij.* Plura ſuppeditant huiuſmodi exempla veterum Patrum monumenta, ex quibus nonnulla ſupra attulimus Cap. XIV.

IV. Sed his omiſſis reuertor ad templa, quæ vbi feliciora illuxerunt tempora, ad honorem veri Dei tum à Conſtantino Imperatore, tum ab Helena eius matre, tum ab alijs eorum exemplo vbique gentium extructa ſunt, vt Euſebius in hiſtoria & in vita Conſtantini, Nicephorus *lib. 8. cap. 30.* & alij paſſim eccleſiaſtici Scriptores recenſent. Tunc magnifica illis nomina à ſanctis Patribus tributa ſunt. Dicebantur enim euangelicã auctoritate *Domus Dei*, & *Domus orationis*, tamquam locus ad colendum & orandum Deum ſpecialiter deputatus. A Græcis *Kyriaca*, à Latinis *Dominica* dicta ſunt: cuius nomenclaturæ rationem reddit Euſebius orat. de laudibus Conſtantini cap. 17. *In vrbibus*, inquit, *ac pagis, in agris ac deſertis Barbarorum locis fana ac delubra in honorem vnius omnium Regis ac Domini dedicauit, vnde etiam Domini vocabulo honorata ſunt, non ab hominibus, ſed ab ipſo omnium Domino cognomentum ſortita. Ab eo quippè* Dominica *appellantur.* Antiochiæ nobiliſſimum Templum fuiſſe, quod *Dominicum aureum* vocabatur, tradit Hieronymus in Chronico. Cyprianus *lib. de opere & eleemoſ.* matronã diuitẽ reprehendit, quę in *Dominicum* ſine ſacrificio ibat. Factas cœdes in *Dominico* & altare de *Dominico* ſublatum cõqueruntur Marcellinus & Fauſtinus Presbyteri Luciferiani

Pa-

partis ſchiſmaticæ aduersùs Damaſum in libello precum ad Imperatores. Regula S. Pachomii cap. 54. *Si neceſſitas impulerit, vt Monachus foris maneat*, *vel in* Dominico *manebit vel in Monaſterio eiuſdem fidei.* Auguſtinus *lib.* 22. *de Ciuit. Dei cap.* 10. Memorias appellat dicens, *Nos Martyribus noſtris non templa ſicut Dijs*, *ſed* Memorias *ſicut hominibus mortuis*, *quorum apud Deum viuunt ſpiritus*, *fabricamus.* A Græcis *Martyria* nuncupantur, quæ in honorem Martyrum erecta ſunt. Euſebius *lib.* 3. *de vita Conſtantini cap.* 48. ſcribit Conſtantinopolim maximis ab eo *Martyrijs* ornatam fuiſſe. In actis Concilij Chalcedonenſis ſæpe memoratur Martyrium *ſanctiſſimæ & pulchrè victricis Martyris Euphemiæ*, in quo illud celebratum eſt. Marcus Diaconus in vita S. Porphyrij, *cum ei occurriſſem in gradibus* Martyrij & infra. *Iuimus in* Martyrium *glorioſi Martyris Timothei.* Agit de hac voce Baronius in notis ad Martyrologium *die 6. Iulij.* In eodem Martyrologio locus, in quo plura Martyrum corpora ſepulta ſunt, *Concilia Martyrum* nuncupatur *die* 23. *Iunij.* Synodus Laodicena *can.* 9. ſtatuit, ne fideles orationis cauſa eant in cœmeteria, aut quæ dicuntur Martyria Hæreticorum. Sic *Apoſtolia* dicebantur, quæ Apoſtolorum; & *Prophetea*, quæ Prophetarum memoriæ dicata erant. Sozomenus lib. 8. cap. 17. *Rufinus conſularis in ſuburbio Chalcedonis magnam eccleſiam in honorem Petri & Pauli extruxit, &* Apoſtolium *ab ipſis appellauit.* Theodorus Lector lib. I. *Reliquiæ S. Samuelis in eius* Propheteo *ſunt poſitæ. Eucteria* quoque & *Proſeucteria* à Græcis, à Latinis *Oratoria* omnes eccleſiæ ſæpius vocantur: quæ verò ampliores & auguſtiores ſunt, vſus obtinuit, vt *Baſilicæ* nominentur: quamuis nonnulli quaſcumque eccleſias Baſilicas vocent. Occurrit paſſim hoc nomen apud Hieronymum, Auguſtinum, Paulinum, & alios; quod à gentilibus, vt alia multa, acceptum eſt. Erant enim Baſilicæ Regum habitacula vel publica ædificia, in quibus iudicia exerceri, atque à mercatoribus & nummulariis negotia tractari ſolebant, quorum ſtructuram deſcribit Vitruuius *lib.* 5. demum ea vox eccleſijs Chriſtianorum tributa eſt, vel propter ædificij magnificentiam: vel quia ibi vt ait Iſidorus *lib.* 15. *Origin. cap.* 4. Regi omnium Deo cultus & ſacrificia offeruntur: vel quia profanæ Baſilicæ in eccleſias Chriſti conuerſæ ſunt, ad quod alludere videtur Auſonius in gratiarum actione ad Gratianum Auguſtum pro ſuo conſulatu dicens, *Baſilica olim negotijs plena, nunc votis pro tua ſalute ſuſceptis. Tituli* denique dicuntur, vt apud Anaſtaſium in Marcello Papa, *Hic vigintiquinque titulos in Vrbe Roma conſtituit propter Baptiſmum & Pœnitentiam*, *& propter Martyrum ſepulturas.* Prudentius hym. 12. de Coronis,

Parte alia titulum Pauli via ſeruat Hoſtienſis.

Quæ autem fuerit origo Titulorum; qua de cauſa, ſiue qua occaſione erecti fuerint: an idem initio fuerint titulus & eccleſia, vt plerique ſentiunt; an aliquot diſcrimen interceſſerit, vt mauult Florentinius exer-

T cit.

cit. 11. in vetuſtius Martyrologium, nimis operoſum foret hîc diligentius examinare. Plura de his curioſus lector inueniet apud eundem Florentinium ibidem, & apud illos qui de titulis & de eccleſijs Vrbis ſcripſerunt.

V. Mos olim Chriſtianorum fuit, vt cum ab Ethnicis fidei cauſâ vexabantur, in areis & cœmeterijs, in quibus Martyrum corpora quieſcebant, ad ſynaxim peragendam conuenirent, vt ſupra oſtendimus: poſtquam verò Dei nutu extinctis tyrannis & profligato Ethniciſmo, Romanum imperium crucis gloriam agnouit; cum iam liceret palam & vbique Chriſto Deo erigere templa, in ijs præcipuè locis excitari cœperunt, in quibus paulò ante congregari, & clam myſteria celebrare conſueuerant: atque inde originem traxiſſe mihi videtur celeberrimus & inuiolabilis Eccleſiæ ritus, vt ſine Martyrum Reliquijs nullum templum nullumue altare ædificetur. Cœpit hic primùm in Eccleſia Romana obſeruari, & ab ea ad alias dimanauit. De Felice I. ſummo Pontifice ſic ſcribit Anaſtaſius; *Hic conſtituit ſupra ſepulcra aut memorias Martyrum Miſſas celebrari*; quia fortaſſis de hoc legem edidit, ne aliter fieri poſſet. Prudentius poſtquam locum deſcripſit, in quo repoſitum fuit S. Martyris Hippoliti corpus, ita canit;

Illa Sacramenti donatrix menſa, eademque
Cuſtos fida ſui Martyris appoſita.
Seruat ad æterni ſpem iudicis oſſa ſepulchro,
Paſcit item ſanctis Tybricolas dapibus.

Concinit Prudentio Paulinus Natali 9. S. Felicis.

Spectant de ſuperis altaria tota feneſtris,
Sub quibus intus habent Sanctorum corpora ſedem.
Namque & Apoſtolici cineres ſub cælste menſa
Depoſiti, placitum Chriſto ſpirantis odorem
Pulueris inter ſancta ſacri libamina reddunt.

Idem *initio epiſtolæ 12. ad Seuerum* Reliquias ad Baſilicam dedicandam neceſſarias eſſe aſſerit, eique mittit ad hunc effectum particulam ligni ſanctæ Crucis. Ambroſius *epiſt.* 54. ad Marcellinam ſororem, *Cum Baſilicam*, inquit *dedicare vellem mihi tamquam vno ore interpellare cæperunt, dicentes, ſicut in Romana, ſic Baſilicam dedices. Reſpondi, Faciam ſi Martyrum Reliquias inuenero.* Inuenit autem ſanctorum Geruaſij & Protaſij corpora, & Baſilicam Romano more dedicauit. Idem *initio libri de hortatione ad Virginitatem* de Reliquijs Sanctorum Vitalis & Agricolæ ſermonem habens ait, *Munera ſalutis accipite, quæ nunc ſub ſacris altaribus reconduntur.* Hieronymus aduersùs Vigilantium, qui auſus eſt, Martyrum cultum impijs ſcriptis conuellere; *Malè ergo facit Romanus Epiſcopus, qui ſuper mortuorum hominum Petri & Pauli ſecundùm nos oſſa veneranda, ſecundùm te vilem puluiſculum, offert Domino ſacrificia, & tumulos eorum Chriſti arbitratur altaria.* Auguſtinus lib. 20. contra Fauſtum

Ma-

Manichæum cap.21. *Populus Chriſtianus memorias Martyrum religioſa ſolemnitate concelebrat,& ad excitandā imitationem,& vt meritis eorum cōſocietur,atq; orationibus adiuuetur:ita tamē vt nulli Martyrū,ſed ipſi Deo Martyrum ſacrificemus, quamuis in memorijs Martyrum conſtituamus altaria*. Et ſerm.113.de diuerſis,qui eſt de S.Cypriano,elegāter oſtendit tēplum ibi cōſtructum,in quo ſanguis Chriſti bibitur,vbi ille ſuum fudit. Gregorius Magnus *lib.5.epiſt.* 45. Leontio Ariminenſi facultatem tribuit Eccleſiam dedicandi, *in qua*, inquit, *Reliquiarum ſanctuarium volumus collocari*, & infra *epiſt.*50. Epiſcopo Santonenſi Reliquias mittit pro conſecrandis altaribus. Agit de eadem re *lib.*7. *Indict.* 2. *ep.* 11. 12. 73. 74. 85. *lib.* 9. *ep.*26. *lib.*10.*ep.*12. *& lib.*1. *Dialog. cap.* 10. Gregorius Turonen. in vita S. Senoch Abbatis,*erecto altari,& loculo in eo ad recipiendas Sanctorum Reliquias præparato, ad benedicendum inuitat Epiſcopum*. Apud Sozomenum *lib.*5.*cap.* 8. Zeno Epiſcopus Gazæ eccleſiam ædificauit, altare in ea erexit, ibique repoſuit reliquias Martyrum. Theophanes in Iuſtiniano facta refert apud Conſtantinopolim Encænia Apoſtolorum, & recondita lipſana Andreæ & Lucæ Apoſtolorum, quæ ſolemni pompa à Menna Epiſcopo in templum delata ſunt. Cum verò hic mos ab Iconomachis conuelli & abrogari cœpiſſet, ſeptima Synodus can. 7. ſtatuit, vt quæcunque templa ſine Martyrum Reliquijs conſecrata erant, in ijs Reliquiæ cum precibus conſuetis ponerentur: & ſi quis templum ſine Reliquijs conſecraret, deponeretur, tanquam tranſgreſſor eccleſiaſticarum traditionum. Huius Chriſtianæ conſuetudinis teſtis eſt vel inuitus vir impius & Chriſtiano nomini infenſiſſimus Eunapius Sardianus, qui *in Aedeſio* Fani Serapidis ruinam deplorans, ibi Monachos introductos, & Martyrum Reliquias collocatas rabioſiſſimè exaggerat. Quod ſi aliqua ſacella ſiue Oratoria in villis erigebantur, Concilium Epaunenſe *can.*25. prohibuit,ne Reliquiæ Sanctorum in illis collocarentur,niſi Clericos vicinæ Parochiæ adeſſe contingeret, qui ſacris cineribus pſallendi frequentia famularentur. Lego etiam apud Theodoretum & Sozomenum erecta quandoque templa ſuper tumulos Confeſſorum. Ille enim *in hiſt. religioſa cap.*24. loculo Zebinæ Monachi maximum templum inædificatum ſcribit. Hic *lib.*8.*Eccl. hiſt.cap.*19.de S. Nilamnone Monacho agens, qui mortem à Deo impetrauerat, ne onus Epiſcopale ſubiret, ait: *Templum ſuper eius ſepulchrum indigenæ conſtruxerunt*. Antiquiſſima tamen & vbique recepta conſuetudo fert, vt Martyrum Reliquiæ in Altarium conſecratione adhibeantur, quorum animas ſub altari Dei Ioannes in cœlis vidit cap. 6. Apocalypſis. Hæc autem Martyrum veneratio ex eo dogmate fidei orta eſt, qua Sanctorum communionem credimus & fatemur. Fideles etenim, vt hoc factis profiterentur,in ijs locis ad orationem & ad diuina myſteria participāda conueniebant,in quibus Sanctorū lipſana poſita erant,vt ea ratione, quam ſtatus defunctorum permittit, cum illis communicarent. Per illa ſiquidem repræſentatur Eccleſia

triumphans, quæ ſic aliquo modo cum militanti communicat, & ſacrificio noſtro intereſt. Nam licet ipſa lipſana & oſſa Sanctorum abſente anima ſenſu careant,reſpectum nihilominus dicunt ad animam quæ in cœlis eſt, & ipſis ineſt ſemen quoddam reſurrectionis, & æternitatis. Hac eadem de cauſa veteris Eccleſiæ Patres Epiſcopos Orthodoxos ſub altari ſepelire cõſueuerunt,vt cum ipſis ſacrificia & ordinationes fierent: quia ad ſeruandam fidei vnitatem, & ad legitimam ſucceſſionem indicandam communionem viuentis Epiſcopi cum Anteceſſore defuncto neceſſariam exiſtimabant. Apparet huius moris veſtigium in collatione Catholicorum cum Donatiſtis habita Carthagine tempore Innocentij I. *cognitione prima cap.* 204. nam ibi Donatus Epiſcopus Sitiſenſis Orthodoxus dixit: *ſupra corpus Epiſcopi Catholici Preſbyterum ordinaui, & Deo volente ordinabitur illic Epiſcopus.*

CAP. XX.

Altarium vſus & origo. Ligneane fuerint, an lapidea. De Oratorijs priuatis. Antimenſia apud Græcos quid ſint. De Eccleſiarum conſecratione,eiuſque ritus antiquitate. Vetus Templorum ſtructura. Ad quid fontes vel putei in atrio. Sua ſingulis loca tributa. Diſcreta mulieres à viris. De Sanctuario ſeu Presbyterio, & de ſede Epiſcopali.

I. Annexa templis ſunt altaria, quæ ſemper ad vſum ſacrificij extitiſſe in typum, & teſtimonium illorum, in quibus ſacrificium Miſſæ ex Chriſti inſtitutione offerendum erat, demonſtrat Demochares in prolixo opere de Miſſa aduersùs Miſoliturgos *Tom.* 1. *cap.* 15. Ea primum ab Adamo erecta fuiſſe non dubitamus: nam primus omnium ſacrificium obtuliſſe creditur, ſuoſque filios docuiſſe frugum & animalium primitias offerre Deo; cuius verò ſtructuræ altaria illa fuerint, an ſubdio, an in loco clauſo & Deo ſpecialiter conſecrato, vt putat Iacobus Boulduc *lib.* 1. *de Eccleſia ante legem cap.* 1. cum de his Scriptura ſileat, non eſt facile definire. His igitur omiſſis, quæ ad noſtrum inſtitutum non pertinent, de altaribus noui teſtamenti agendum eſt, in quibus corporis & ſanguinis Chriſti ſacrificium incruentum immolatur. *Habemus altare*, inquit Apoſtolus ad Hebr. c. 13. *de quo edere non habent poteſtatem, qui tabernaculo deſeruiunt*; altare ſcilicet, in quo conficitur & diſtribuitur Euchariſtia, vt explicant catholici Doctores. Tertullianus

nus lib. de orat. cap. 14. *Nonne ſolemnior erit ſtatio tua, ſi & ad aram Dei ſteteris?* & lib. 1. ad vxorem cap. 7. *Aram Dei mundam proponi oportet*. Cyprianus epiſt. 66. *Neque enim apud altare Dei meretur nominari in Sacerdotum prece, qui ab altari Sacerdotes & miniſtros voluit auocare*. Optatus Mileuitanus, quem Sectarij reprehendunt, quod tanti faciat altaria, *Quid eſt*, inquit, *altare, niſi ſedes Domini noſtri?* & infra. *Altaria in quibus obtulerunt olim Cyprianus, Lucianus, & cæteri Martyres confregiſtis, vnde à multis pignus ſalutis perpetuæ, tutela fidei, ſpes reſurrectionis æterna accepta ſunt*. Tanta erat Donatiſtarum rabies aduersùs Catholicos, tam immane odium, vt altaria frangerent tanquam polluta, in quibus celebrauerant. Sacrificia enim Cæciliani, & eorum qui cum ipſo communicabant impura eſſe & Deo exoſa prædicabant: quorum inſaniam poſt multa ſecula Græci ſchiſmatici imitati ſunt, altaria veluti inquinata lauantes, in quibus Latini ſacrum obtulerant. Primis Eccleſiæ ſeculis an lignea fuerint, vel lapidea, non liquet. Vtraque crediderim tempore perſecutionis vſitata, prout rerum locorumque opportunitas ferebat. Vſus autem ligneorum magis expeditus erat, quia faciliùs de loco in locum transferri poterant. Plerique Scriptores aſſerunt à S. Syluestro conſtitutum, vt altaria lapidea eſſent; ſed huius decreti nulla mentio apud Antiquos reperitur. Concilium Epaunenſe anno 509. celebratum ſtatuit c. 26. vt altaria, niſi ſint lapidea, infuſione Chriſmatis non ſacrentur. Altaris quoque lapidei tanquam communiter tunc vſitati meminit Gregorius Nyſſenus, qui eodem ſeculo quo Syluester claruit, *Orat. in baptiſmum Chriſti* his verbis: *Nam & Altare hoc ſanctum cui adſiſtimus lapis eſt natura communis, nihil differens ab alijs cruſtis lapideis, ex quibus parietes noſtri extruuntur, & pauimenta exornantur: poſtquam verò Dei cultui conſecratum atque dedicatum eſt ac benedictionem accepit, menſa ſancta eſt, altare immaculatum, quod non amplius ab omnibus promiſcuè tangitur, ſed à ſolis Sacerdotibus, iiſque venerantibus contrectatur*. Hæc de altari lapideo Nyſſenus, ligneum verò eo ipſo ſeculo Athanaſius commemorat *epiſt. ad Solitarios* dicens, *Cum rapuiſſent ſubſellia & cathedram & menſam, erat enim lignea, & vela Eccleſiæ*. Ex quibus intelligimus promiſcuum tunc vſum in Oriente lignei & lapidei viguiſſe. Etiam in Africa erant eodem tempore lignea, vt ex Optato Mileuitano manifeſtum eſt lib. 6. Refert enim fracta à Schiſmaticis altaria in ijs locis, in quibus ligna abundabant: raſa autem, vbi lignorum inopia erat, ne fortè nouis erigendis ligna deeſſent. Erant & altaria argentea, nam in libro Pontificali legimus Conſtantinum Magnum feciſſe in Baſilica Conſtantiniana altaria ſeptem ex argento puriſſimo, penſans ſingulum libras 260. Et Sixtus III. obtuliſſe dicitur Baſilicæ S. Mariæ altare argenteum puriſſimum penſans libras 300. Poſtea ſanciuit Eccleſia, vt nemini liceat celebrare, niſi in altari lapideo conſecrato; ſed quis hoc primùm certa lege firmauerit, Sylueſterne an alius, adhuc incer-

certum eſt. Erant autem olim diuerſæ altarium ſtructuræ: nam aliquando vni tantùm columnæ menſa lapidea ſuperiacebat, quale deſcribitur *lib. 20. hiſtoria Miſcellæ* altare Deiparæ Virginis in Blachernis, qualia ſunt etiam hodie altaria quædam ſubterranea Romæ in Eccleſia S. Cæciliæ. Aliquando quatuor columnis eadem menſa ſuffulta erat, & de his altaribus loquitur Syneſius in fine Cataſtaſis, *Sacratas columnas amplectar, quæ puram & incontaminatam à terra menſam ſuſtinent*. Interdum duæ ſolæ columnæ ex vtroque latere ipſum altare ſuſtinebant: ſuntque adhuc Romæ in cryptis & cœmeterijs quædam huiuſmodi altaria duabus vel pluribus innixa columnis, quibus Chriſtiani tempore perſecutionis ibidem latentes vtebantur. Denique nonnulla quadro ſuperpoſita ædificio tumuli formam referebant, tanquam Martyrum ſepulcra; quæ propriè altaria quaſi altæ aræ dicebantur.

II. Et hæc quidem altaria fixa & immobilia loco adhærent, in quo conſtruuntur: ſunt autem & alia portatilia & motoria, quæ Epiſcopi iter agentes ſecum olim ferebant, vt in his poſſent extra eccleſiam in locis ab ea remotis celebrare. Horum meminit Ven. Beda *lib. 5. hiſt. cap. 11.* & Hincmarus Remenſis in Capitulis editis anno XII. ſui Epiſcopatus, hoc de illis ſanciuit: *Nemo Presbyterorum in Altario ab Epiſcopo non conſecrato cantare præſumat. Quapropter ſi neceſſitas popoſcerit, donec eccleſia, vel altaria conſecrentur, & in Capellis etiam, quæ conſecrationem non merentur, tabulam quiſque Presbyter, cui neceſſarium fuerit, de marmore, vel nigra petra, aut litio honeſtiſſimo, ſecundùm ſuam poſſibilitatem, honeſtè affectatam habeat, & nobis ad conſecrandum afferat, quam ſecum cum expedierit deferat, in qua ſacra myſteria ſecundùm ritum Eccleſiaſticum agere valeat*. Ex hoc decreto palam fit, quinam veteri ritu altaris portatilis vſus ſit, nimirum cum in altaribus fixis nondum conſecratis, vel in Oratorijs priuatis, quæ conſecrari nec ſolent nec debent, celebrandum eſt. Ipſa verò priuata Oratoria in domibus Principum & nobilium virorum permittuntur, vt notiſſimum eſt: & de ijs canonicæ ſanctiones inſertæ ſunt Capitularibus Caroli Magni *lib. 6. cap. 101. & 205. & lib. 7. cap. 329.* probibetur, ne Miſſæ celebrentur in locis non conſecratis & incongruentibus, niſi cauſa hoſtilitatis & longinqui itineris; & id in altaribus ab Epiſcopo conſecratis. Legitur idem ſtatutum in Concilio Pariſienſi ſub Ludouico Imperatore *lib. 1. cap. 47.* & in Capitulari Theodulfi Aurelianenſis *cap. 11.* Græci altaria portatilia non habent, ſed eorum vice vtuntur Antimenſijs, cuius nominis ratio hæc eſt, quod ea adhibeant loco menſæ ſiue altaris. Extat horum conſecratio in Euchologio Græcorum *pag. 648.* & ibi in notis Iacobus Goar longam & inſulſam affert Ioannis Citri Epiſcopi diſputationem cœcutientis in huius nominis aſſignanda etymologia. Quid ſint, explicat idem Goar ex Scriptotibus Græcis. Sunt videlicet quidam panni altarium ritu & vice conſecrati, quibus à multis ſeculis vtitur Eccleſia Orientalis, cum Liturgiam celebrare contingit in alta-

ri

ri non conſecrato. Theodorus Balſamon in expoſitione can. 31. Concilij Trullani, *Ideò*, inquit, *reperta ſunt Antimenſia, & ſiunt à Pontificibus, quo tempore celebrant dedicationem Eccleſiæ, vt ponantur in ſacris Menſis, quando permiſſu Antiſtitis oblatio Liturgiæ fit in Oratorio*. Et Manuel Charitopulus *lib. 3. Iuris Orientalis* Antimenſia non in omnibus altaribus poni docet, ſed in his tantùm, de quibus neſcitur, an ſint conſecrata.

Templorum autem cõſecratio è veteri teſtamento ad nouum, ab Apo- III.
ſtolis ad ſucceſſores emanauit; atque hunc ritum ſeruauit Eccleſia totius Orientis & Occidentis conſenſu. Sunt qui Euariſto Papæ eius originem adſcribunt, ſed multò certius eſt Apoſtolicum inſtitutum eſſe, niſi dicamus ab hoc Pontifice ſcripto promulgatum, quod ſola traditione ab Anteceſſoribus acceperat. Aut fortè addidit ad veteres ceremonias, vt ſine Miſſæ ſacrificio Baſilicæ non conſecrarentur, vt ex illo referunt Canonum collectores. Alij ex aduerſo ſcribunt ante imperium Conſtantini Magni nullas fuiſſe eccleſiarum dedicationes propter metum perſecutionis; in quorum ſententiam facilè ibo, ſi de publicis & ſolemnibus agãt: ſi verò de priuatis & clam peractis ſermo ſit, nullatenus illis conſentire poſſum, nam veterum Patrum teſtimonio iam ſupra euici ſemper Chriſtianos ſuas eccleſias habuiſſe, quas ab Epiſcopis, Moſaicæ legis exemplo, & Apoſtolica inſtitutione edoctis diuino cultui certis ceremonijs conſecratas, nemo certè negabit, cui perſpecta ſit in rebus etiam minoris momenti illorum temporum diſciplina. S. Cæciliam inducias à Deo petijſſe legimus, vt domus ſua in eccleſiam conſecraretur, integro ſeculo ante Silueſtrum. De aliis Eccleſijs Apoſtolicis temporibus Romæ dedicatis, diximus ſupra. Accedit huic aſſertioni robur ex eo quod ſcribit lib. 10. hiſtoriarum Euſebius Cæſarienſis: deſcribens enim lætum & tranquillum ſtatum Eccleſiæ, poſtquam Conſtantinus chriſtianæ Religioni adſcriptus fuit, emicaſſe ait in omnium vultu diuinam quamdam hilaritatem, cum templa viderent paulò ante deſtructa rurſus à ſolo in immenſam altitudinem erigi, & longè maiori cultu ac ſplendore, quàm illa, quæ prius demolita fuerant, niteſcere. Et initio cap. 3. ait, *Votiuum nobis ac deſideratum ſpectaculum præbebatur, dedicationum ſcilicet feſtiuitas per ſingulas vrbes, & Oratoriorum recens ſtructorum conſecrationes.* Et poſt pauca. *Iam verò Antiſtitum abſolutiſſima ceremoniæ, & accurata ſacrificia Sacerdotum, & diuini quidam auguſtique Eccleſiæ ritus hinc pſalmos canentium, & reliquas nobis diuinitus traditas voces auſcultantium, illinc diuina & arcana obeuntium miniſteria*. Quibus verbis Euſebius lætitiam Chriſtianorum deſcribit, conſecrationes & ſacrificia, quę prius occultè fiebãt, iam publicè peragi ſpectantium, cum maxima maieſtate & ſolemnitate. Tantæ verò religionis hæc conſecratio fuit, vt impius ac penè ſacrilegus haberetur, ſi quis in eccleſia nondum conſecrata ſynaxim feciſſet. Nihil clarius ad hoc probandum, quàm S. Athanaſij Apologia ad Con-

ſtan-

ſtantium, cuius potiſſima pars in eo verſatur, vt ſe purget apud Imperatorem, quod in eccleſia nondum abſoluta & conſecrata ſacrificium celebraſſet. Cur autem oleum in altaris conſecratione adhibeatur, edifferit grandiloquo ſermone Dionyſius *in fine cap.4. Eccleſiaſtica Hierarchia*, ex quo huius moris antiquitas demonſtratur. Finis non erit,ſi in his immorari, & calamo indulgere voluero. Siſto igitur, & ad veterem templorum ſtructuram tranſeo, cuius notitia neceſſaria eſt, vt veteris Eccleſiæ ritus faciliùs percipi poſſint.

IV. Chriſtianorum templa ſic olim erant diſpoſita, vt veteris Templi Hieroſolymitani, quantum fieri poterat, ſimilitudinem quamdam præ ſe ferrent, & ad illius formam proximè accederent. Ea conſtabant varijs membris & ædificijs,quæ ſi vellem ſingillatim deſcribere, nimis in longum hic liber protraheretur. Multæ enim occurrunt in eorum explicatione difficultates, quæ Eruditorum torquent ingenia, nec facilè expediri poſſunt. Prolixis igitur ac ferè inutilibus diſputationibus omiſſis, ea breuiter attingam, quæ ad propoſitum mihi argumentum ſpectant. Quæ fuerit eccleſiarum forma ante Conſtantinum, incertum eſt; nam Euſebius, qui eas iuſſu Diocletiani ſolo æquatas ſcripſit, earum formam non deſcripſit. Credibile tamen eſt pijſſimum Principem amplioribus quidem ſpatijs eas inſtauraſſe, ſed ex ijs quæ deſtructæ fuerant, ædificij typum ſumpſiſſe,qui in veterum Scriptorum lucubrationibus vſque in hodierum diem perſtat. Euſebius *lib.3. de vita Conſtantini cap.34. & ſequentibus* Templum Hieroſolymis ab eo conſtructum graphicè pingit. Fuſiùs autem & accuratiùs *lib.* 10. *hiſtoriarum cap.* 4. aliud templum cum omnibus ſuis ædificijs deſcribit, quod in vrbe Tyro magnificè erexit illius ciuitatis Epiſcopus Paulinus, cui idem Euſebius hoc mirabile eccleſiaſticæ hiſtoriæ opus dedicauit, vt ex initio huius libri decimi apparet. Gregorius quoque Nazianzenus Eccleſiam, quam Pater Nazianzi extruxerat, eleganter expreſſit oratione quam in funere ipſius Patris recitauit. Paulinus item Nolanus exactam Baſilicæ delineationem nobis reliquit *ep.* 12. *ad Seuerum*, & *Natali* 9. *ac* 10. S. *Felicis*. Ex his & alijs Antiquorum monumentis apertè colligitur Græcorum & Latinorum templa eiuſdem olim ſchematis fuiſſe, & primò quidem, quod attinet ad ſitum, ita erant diſpoſita, vt ad ortum ſolis æquinoctialem verterentur. Tertullianus teſtis eſt in Apologetico cap.16. *Inde ſuſpicio quod innotuerit nos ad Orientis regionem precari.* Et adu. Valentinianos cap.3. alludens ad Chriſtianorum eccleſias, vt ipſimet Sectarij agnoſcunt, ait: *Noſtra columba domus ſimplex, editis ſemper & apertis & ad lucem. Amat figura Spiritus Sancti Orientem.* Auctor libri Apoſtol. Conſtit. lib. 2. cap. 61. *Eccleſia ſit longa ad inſtar nauis ad Orientem conuerſa.* Euſebius templum Paulini teſtatur ſeſe ad radios Solis orientis aperuiſſe. Iſidorus lib. 15. Origin. cap. 4. *Antiqui, quando templum conſtruebant, Orientem ſpectabant æquinoctialem, vt qui deprecaretur rectum aſpiceret Orien-*

orientem. Sed de hac re eiuſque cauſis fuſiùs egi in Tract. de diuina Pſalmodia *cap.* 6. §. 2. Hic autem mos adeò exactè à Monachis noſtris olim ſeruabatur, vt non ſolùm maius altare, ſed & reliqua omnia ad Orientem verſa ſint. Paulinus tamen Nolanus *Epiſt.* 12. aſſerit ſe in Baſilica quam ædificauit hunc morem neglexiſſe. *Proſpectus*, inquit, *Baſilicæ, non vt vſitatior mos eſt, Orientem ſpectat, ſed ad Domini mei B. Felicis Baſilicam pertinet, memoriam eius aſpiciens*. Quod verò non omnia altaria, quæ in eâdem eccleſia ſunt, ad ortum reſpiciant, ſic excuſat Vualfridus Strabo cap. 4. *Cognoſcimus non erraſſe illos vel errare, qui templis vel noniter Deo conſtructis, vel ab idolorum ſqualore mundatis propter aliquam locorum opportunitatem in diuerſas plagas altaria ſtatuerunt, quia non eſt locus vbi non ſit Deus. Veriſſima enim relatione didicimus in Eccleſia, quam apud Aeliam Conſtantinus Imperator cum Matre Helena ſuper ſepulchrum Domini miræ magnitudinis in rotunditate conſtituit: itemque Romæ in Templo, quod ab antiquis* Pantheon *dictum à B. Bonifacio Papa, permittente Phoca Imperatore, in honorem omnium Sanctorum conſecratum eſt: in eccleſia quoque B. Petri principis Apoſtolorum, altaria non tantùm ad Orientem, ſed etiam in alias partes eſſe diſtributa. Hæc cum ſecundùm voluntatem vel neceſſitatem fuerint ita diſpoſita, improbare non audemus. Sed tamen vſus frequentior & rationi vicinior habet in orientem orantes conuerti, & pluralitatem maximam eccleſiarum eo tenore conſtituit.* Narrat Procopius *lib.* 1. *de bello Perſico cap.* 17. Dianæ & Iphigeniæ templa in vrbe Comana Deo à Chriſtianis conſecrata fuiſſe, nihil immutata ſtructura: in quibus, alijſque ſimilibus neceſſarium fuit ad veterem ſitum altaris conſtructionem accommodare.

Partes verò ſeu membra præcipua cuiuſque templi quænam fuerint, V.
præcitati auctores docuerunt. Prima pars Atrium ſeu veſtibulum dicebatur, ſpatium ſcilicet clauſum, amplum, & quadratum, porticus habens columnis ſuffultas vel in omnibus lateribus, vel in tribus aut duobus, ſiue in vno dumtaxat ante aditum Baſilicæ, & deſuper extructas cellas. Medium erat ſub dio poſitum patenti planitie, & ante fores aquæ ſalientes, ſeu putei & canthari ac conchæ, ne Chriſtiani illotis manibus templum adirent. Euſebius in deſcriptione templi à Paulino extructi, *Hic*, ait, *ſacrarum expiationum ſigna poſuit, fontes ſcilicet ex aduerſo eccleſiæ ſtructos, qui interius ſacrarium ingreſſuris copioſos latices ad abluendum miniſtrarent.* Eidem lotioni poſitum fontem in atrio Baſilicæ Vaticanæ Paulinus Nolanus commemorat epiſt. 33. ad Alethium, *vbi cantharum miniſtra manibus & oribus noſtris fluenta ructantem faſtigiatus ſolido ære tholus ornat, & inumbrat, non ſine myſtica ſpecie quatuor columnis ſalientes aquas ambiens.* Idem ep. 12. ad Seuerum,

Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lauat amne miniſtro.

Ita Leo Magnus fontem cum cantharo ante Baſilicam S. Pauli condidit addito hoc epigrammate.

Vnda lauat carnis maculas, ſed crimina purgat,
Purificatque animas mundior amne fides.
Quiſque ſuis meritis veneranda ſacraria Pauli
Ingrederis, ſupplex ablue fonte manus.
Perdiderat laticum longæua incuria curſus,
Quos tibi nunc pleno cantharus ore vomit.
Prouida Paſtoris per totum cura Leonis
Hæc ouibus Chriſti larga fluenta dedit.

Meminit etiam aquæ luſtralis in veſtibulo templi Syneſius Epiſcopus *epiſt.* 121. & vbi fontes, aut putei haberi non poterant, fodiebantur ciſternæ, vt Paulinus teſtis eſt *Natali* 9. *S. Felicis* in deſcriptione templi à ſe conſtructi.

Forſitan hæc inter cupidus ſpectacula quæras,
Vnde replenda ſit hæc tot fontibus area diues,
Cum procul vrbs, & ductus aquæ prope nullus ab vrbe
Exiguam huc tenui demittat limite guttam.
Reſpondebo: nihil propria nos fidere dextra,
Nil ope terrena confidere: cuncta potenti
Depoſuiſſe Deo, & fontes præſumere cælo.
Denique ciſternas adſtruximus vndique tectis,
Capturi fundente Deo de nubibus amnes,
Vnde fluant pariter plenis cana marmora labris.

Hodie in atrijs Baſilicarum conchæ & labra ponuntur, & aquâ ſale conſperſa, ac ſacerdotali benedictione ſanctificata replentur, qua fideles frontem aſpergunt, cum templum ingrediuntur. Huius autem aquæ vſum ab Apoſtolica traditione emanatum, & Alexandri I. decreto ſtabilitum docet Baronius anno 132. Porrò in porticu ante fores eccleſiæ ſtabant Pœnitentes primi ordinis, de quibus ſupra actum eſt Cap. XVII. Erat & ibidem locus egenis ſtipem mendicantibus attributus: licet enim illis, ſicut & cæteris fidelibus, precum cauſâ templi fores paterent, non tamen intus ab orantibus eleemoſynam petere permittebantur, ne ſacra agentibus, Deumque precantibus moleſti eſſent. *Propterea*, ait Chryſoſtomus hom. 28. ad Populum Antioch. *Ante eccleſias & Martyrum monumenta pro foribus pauperes ſedent, vt nos ex huiuſmodi ſpectaculo multum capiamus vtilitatis*. Et Gregorius Nazianz. orat. De amore Pauperum, *Petitionum gemitus internis templi cantibus ex aduerſo reſpondet, atque aduerſus myſticas voces miſerabilis luctus excitatur.*

VI. Secunda pars ipſa aula Baſilicæ erat, ad quam patebat aditus per tres portas, quarum media magnitudine & ornamentis alias ſuperabat. Proximus ianuæ intra eccleſiam occurrit Narthex, locus in quo primùm viciniores portæ infideles, tum cathecumeni, & Pœnitentes ſecundi ordi-

ordinis commorabantur. Poſt Narthecem ſequitur Naon ſiue ipſum templum cancellis vel tabulatis à Narthece ſeparatum, in quo ſtabant inferiorem partem occupantes Pœnitentes tertij generis: poſt quos manebant Fideles ſeruatâ ſexus & ordinis diſtinctione; nam viri à mulieribus, virgines à nuptis, Monachi à Secularibus ſeparati erant. Pœnitentes quarti gradus orabant cum fidelibus, à ſacramentorum participatione abſtinentes, donec plenariam abſolutionem conſequerentur. His Eligius Nouiomenſis in ſiniſtra parte templi ſtationem aſſignat hom. 8. ad Pœnitentes: *Cur ergo in ſiniſtra parte eccleſiæ poſiti eſtis? Non ſine cauſa vſus Eccleſiæ hoc obtinuit, ſed quia Dominus in iudicio oues, hoc eſt iuſtos, à dextris, hædos verò, id eſt peccatores, à ſiniſtris ponet*. Mulieres autem à viris vetuſtiſſima conſuetudine ſegregatas clariſſimè oſtendunt Philo *de vita Supplicum*, Conſtitutiones Apoſtolicæ *lib. 2. cap. 61*. Auguſtinus *de Ciuit. Dei lib. 22. cap. 8*. Cyrillus Hieroſolymit. *in Præfatione Catecheſeon*, Ordo Romanus, & alij quos in re nemini ignota inutile eſt recenſere. Virgines quoque ſeorſum à nuptis ſtetiſſe Origenes docet tract. 26. in Matthæum, *Venit*, inquit, *ad nos traditio talis, quaſi ſit aliquis locus in templo, vbi virginibus quidem conſiſtere licet & orare Deum; expertæ autem thorum virilem non permittebantur in eo conſiſtere*. Conſentit Ambroſius ad Virginem lapſam cap. 6. *Quomodo tibi actu illo ignominioſo non veniebat in mentem habitus virginitatis, proceſſus in eccleſiam inter virgineos choros?* Et paulo poſt. *Nonne vel illum locum tabulis ſeparatum, in quo in eccleſia ſtabas, recordari debuiſti, ad quem religioſæ matronæ & nobiles certatim currebant tua oſcula petentes quaſi ſanctioris & dignioris?* Alicubi inuenio datum locum mulieribus in ſublimi ſpecula propè teſtudinem clathris interpoſitis, vt à virorum conſortio, & colloquio ſubducerentur. Narrat Amphilochius præcepiſſe Baſilium, vt vela è ſpeculis ſuſpenderentur, & ſi quæ mulier deprehenſa eſſet caput emittere ad reſpiciendum, dum ſacra agebantur, extra communionem fieret. Dicitur quoque idem Baſilius apud Amphilochium, ſiue Chryſoſtomus, vt alij ſcribunt, Diaconum ſibi miniſtrantem ab altari ſubmouiſſe, eo quod mulierem ſurſum in tabulato manentem procaciter inſpexiſſet. Fauet Gregorio Nazianzenus *in ſomnio de templo Anaſtaſiæ* his verſibus de ſeipſo concionante.

Denique virginei cœtus, matronæ & honeſtæ
E tectis aures ad mea verba dabant.

Nec ſolùm dum ſtarent in eccleſia, ſed etiam dum irent, hæc virorum & mulierum diſtinctio ſeruabatur. *Confluunt populi ad eccleſias*, ait Auguſtinus lib. 2. de Ciuit. Dei cap. 28. *caſta celebritate, honeſta vtriuſque ſexus diſcretione*. Erat enim in illis, vt ſapienter ſcribit Tertullianus de præſcript. cap. 43. *grauitas honeſta, apparitio deuota, & proceſſio modeſta*

Tertia pars Sanctuarium, ſiue Sacrarium, vel Presbyterium complectebatur, quod erat ſub apſide cancellis vel parietibus concluſum. VII.

In eo altare maius eminebat, & aliud minus, quod Græci *Protheſim* vocant, in quo dona præparantur. Erant & Clericorũ ac Presbyterorum ſubſellia pro cuiuſque gradu & dignitate, & in loco editiori ſedes Epiſcopalis, quam Prudentius *Hymno de S. Hippolyto* ſublime tribunal vocat, & Nazianzenus *in ſæpe citato ſomnio* ſublimem thronum. Ideò autem altior erat, vt ex ea poſſet Antiſtes populum monere, circumſpicere, & cuſtodire. *Numquid aliud*, ait Ambroſius lib. de dignit. Sacerdotali cap. 6. *Interpretatur Epiſcopus, niſi ſuper inſpector? Maximè cum in ſolio in eccleſia editiore ſedeat.* Hunc ipſum thronum in altiſſimo loco poſitum à Paulino Tyrio aſſerit Euſebius, cum magnificum eius templum deſcribit. Id verò ex Apoſtolica inſtitutione habet Eccleſia, nam idem Euſebius *lib. 7. hiſt. cap. 19.* thronum ſeu cathedram Iacobi Apoſtoli primi Hieroſolymorum Epiſcopi adhuc ſuis temporibus extantem à fidelibus coli ſumma veneratione teſtatur. Quod ſi Patres Concilij Anthiocheni apud Euſebium *lib. 7. cap. 30.* Paulum Samoſatenum reprehenderunt, quod altum ſibi thronum in eccleſia ſtatuiſſet: Si Seuerus Sulpitius *Dialogo 2.* celſa ſede reſidentes Epiſcopos arguit; illos tantùm hæc obiurgatio caſtigat, qui modum excedentes ac veluti in ſolio regali ſedentes tyrannicam ſibi in Clerum dominationem vſurpabant. In ipſum autem Preſbyterium nefas olim fuit ſecularibus ingredi, vt Germanus Conſtantinopolitanus docet, hanc ſacratiorem templi partem latiſſimè explicans, in Theoria rerum Eccleſiaſticarum. Vetuit hoc Concilium Turonenſe II. *can. 4.* ſtatuens, vt pars illa, quæ à cancellis versùs altare diuiditur, choris tantum pſallentium Clericorum pateat. Ad orandum verò & communicandum Laicis & Fœminis, ſicut mos eſt, pateant Sancta Sanctorum. Quem canonem Capitulari ſuo inſeruit Carolus Magnus *lib. 7. cap. 203.* Hoc idem ſanciuit Synodus Romana ſub Eugenio II. c. 33. *Vt nulli Laicorum liceat in eo loco, vbi Sacerdotes, reliquine Clerici conſiſtunt, quod Presbyterium nuncupatur, quando Miſſa celebratur conſiſtere, vt liberè ac honorificè poſſint ſacra officia exercere.* Repetit hoc Decretum in ſua Synodo Leo IV. & addit, ne ſeculares intra ſacros Cancellos tentent accedere, niſi Epiſcopo permittente. At Ambroſius Mediolanenſis ne Thedoſio quidem Imperatori hoc permittere voluit, vt narrat Theodoretus *lib. 5. cap. 17.* Sozomenus *lib. 7. cap. 24.* & Nicephorus *lib. 12. cap. 41.* Synodus Trullana *can. 69.* nemini licere edixit intra ſepta altaris ingredi, excepto Imperatore, cum dona ſua offerre vellet. Solius igitur oblationis causâ id permiſſum Imperatori, ſed creſcente licentia & & diſciplina corruente etiam thronum in ſacrario Imperator ſibi erexit Patriarchali ſublimorem. In Gallia negatum Laicis oblationes ferre ad altare, ſed Sacerdos vel Miniſtri extra ſepta egrediebantur, vt eas ab illis acciperent: aliquando tamen id ſolis fœminis vetitum, non autem viris, vt docet Lupus in notis ad citatum canonem Trullanum. Plura de templis, eorumque ſtructura, & ædificijs ſcire cupienti abundè ſatisfacient.

cient Leo Allatius in tractatu *de Narthece veteris eccleſiæ*, *& de templis recentiorum Græcorũ*, itemque in diſſertatione *de Solea veteris eccleſiæ edita inter eius Symmicta*, de qua etiam diffusè agit vir eruditiſſimus Petrus Poſſinus *in Gloſſario tom. 1. Georgij Pachymeris*: Iulius Cæſar Bulengerus *Opuſc. de templo*: Iacobus Goar *in notis ad Euchologium pag. 13. & ſequentibus*: Ioannes Dartis *in Comment. Decreti de conſecr. diſt. 1. tract. de eccleſiis, earumque origine & forma.* Legendus quoque Procopius de ædificiis Iuſtiniani, qui *lib.* 1. templum S. Sophiæ & S. Michaelis in Anaplo deſcribit, & *lib.* 5. templum Deiparæ Hieroſolymis magnificentiſſimè cõſtructum. Structuram verò S. Sophiæ fuſiùs exprimit Georgius Codinus *lib. de originibus Conſtantinopolitanis*; cuius etiam extat elegans deſcriptio verſibus exametris in Codice Græco M. S. Palatino Bibliothecæ Vaticanæ, quam nuper edidit, ac eruditiſſimis commentarijs illuſtrauit Carolus du Freſne. Nobis ad alia properantibus iſta ſufficiunt.

CAP. XXI.

Sacrificium non niſi à Sacerdote ieiuno celebrandum. Aliquando tamen ſumpto cibo oblatum. Sublatus hic abuſus à Concilijs cum duplici exceptione. De Miſsis matutinis & veſpertinis. Quæ fuerint Miſſæ nocturnæ. Diuerſa olim hora Miſſarum ſolemnijs aſsignata pro dierum diuerſitate. Cur diebus ieiuniorum dilata quandoque Miſſa vſque ad veſperam. Quæ nunc hora Miſſæ ſolemni & priuatæ tributa ſint.

QVamuis Chriſtus de hoc mundo diſceſſurus ad Patrem poſt eſum I.
Agni & communem cum diſcipulis cœnam, adimpletis legalibus ceremonijs, ac fine impoſito antiquis ſacrificijs, nouum ſui corporis & ſanguinis ſacramentum inſtituerit; Eccleſia tamen eiuſdem magiſterio edocta præcepit, vt hoc myſterium nonniſi à Sacerdotibus ieiunis celebraretur; nec à fidelibus, niſi ſint ieiuni, perciperetur. Optimè Gregorius Nazianzenus *orat.* 40. docens non omnem Chriſti actionem à nobis imitandam eſſe, *Ille*, inquit, *Paſchatis myſterium diſcipulis in cœnaculo tradidit, & poſt cœnam: nos in templis & ante cœnam.* Ieiuni ſcilicet, vt explicat Nicetas in Commentario. Cui conſonans Auguſtinus *epiſt.* 118. ait. *Liquidò apparet, quando primum acceperunt Diſcipuli corpus & ſanguinem*

nem Domini, non eos accepiſſe ieiunos. Numquid tamen propterea calumniandum eſt vniuerſa Eccleſia, quod à ieiunis ſemper accipitur? Et hoc enim placuit Spiritui Sancto, vt in honorem tanti Sacramenti in os Chriſtiani prius Dominicum corpus intraret, quàm cæteri cibi. Nam ideò per vniuerſum orbem mos iſte ſeruatur. Neque enim quia poſt cibos dedit Dominus, propterea pranſi aut cœnati Fratres ad illud ſacramentum accipiendum conuenire debent, aut ſicut faciebant quos Apoſtolus arguit & emendat, menſis ſuis iſta miſcere. Namque Saluator quo vehementiùs commendaret myſterij illius altitudinem, vltimum hoc voluit arctius infigere cordibus & memoriæ diſcipulorum, à quibus ad Paſſionem digreſſurus erat. Et ideo non præcepit, quo deinceps ordine ſumeretur, vt Apoſtolis, per quos eccleſias diſpoſiturus erat, ſeruaret hunc locum. Nam ſi hoc ille monuiſſet, vt poſt cibos alios ſemper acciperetur, credo quod eum morem nemo variaſſet. Eiuſdem conſuetudinis teſtis eſt Tertullianus lib. 2. ac Vxorem cap. 5. *Non ſciet maritus quid ſecretò ante omnem cibum guſtes, & ſi ſciuerit panem, non illum credit eſſe qui dicitur.* Cyprianus idipſum confirmat epiſt. 63. *Chriſtum offerre oportebat circa veſperam diei, vt hora ipſa ſacrificij* veteris Teſtamenti *oſtenderet occaſum, & veſperam mundi. Nos autem reſurrectionem Domini mane celebramus.* Conſentiunt paſſim antiqui Patres Baſilius hom. 1. de ieiunio. *Neque enim fieri poteſt, vt abſque ieiunio quiſquam ſacris operari audeat.* Chryſoſtomus. hom. 27. in epiſt. 1. ad Cor. *Tu prius quàm communices, ieiunas, vt quomodocumque communione dignus appareas.* Idem ſer. 9. ad Pop. Anthioch. hortatur non ieiunos, qui quadam moti ſuperſtitione ad eccleſiam non accedebant, vt cum cæteris conuenirent, non Dominici corporis, ſed diuinorum eloquiorum participes futuri. Et epiſt. 125. ſcribens ab exilio Cyriaco Epiſcopo aduersùs ſuos calumniatores, *Dixerunt*, inquit, *quod ad communionem non ieiunos receperim. Et ſi quidem hoc feci, expungatur nomen meum ex albo Epiſcoporum, & non ſcribatur in libro fidei Orthodoxæ, quoniam ecce & ſi quid tale admiſi, abijciet me etiam Chriſtus è regno ſuo.* Paſchaſius Radbertus lib. de ſanguine & corpore Domini cap. 20. *Sacramentum fuit, quod Dominus poſt Cœnam Apoſtolis hoc tradidit. Sic enim illud oportebat impleri circa finem diei ad veſperam, vt hora ipſa ſacrificij oſtenderet iam finem ſeculi adueniſſe. Porrò Apoſtoli ideò ieiuni iam non erant, quia neceſſe fuit, vt Paſcha illud typicum priùs compleretur, deinde ad verum Paſchæ ſacramentum tranſirent. Cæterum vniuerſaliter in Eccleſia omnes cum ſumma religione ieiuni communicare conſueuerunt.*

II. Et hæc quidem vetus inſtitutio fuit, ſed non ſemper, nec ab omnibus cuſtodita. Mos enim quidam præualuerat in Africa, qui viuente Auguſtino adhuc vigebat, ipſo teſtante *epiſt.* 118. vt in die anniuerſaria qua cœna Domini recolitur, ſacramenta altaris veſpere ſumpto cibo celebrarentur. De qua re in codice canonum Eccleſiæ Africanæ extat can. 41. ex Concilio Carthaginenſi celebrato anno Domini 397. his verbis: *Vt ſacramenta altaris nonniſi à ieiunis hominibus celebrentur, excepto*

vno

vno die anniuerſario, quo cœna Dominica celebratur. Hunc autem morem ſynodus Trullana abrogauit *can.* 29. dicens ſanctos Patres tunc fortaſſe propter aliquas in ijs locis occaſiones eccleſiæ vtiles ea diſpenſatione vſos fuiſſe: cæterum oportere deinceps Apoſtolicas & paternas traditiones ſequi. Idem ſancitum antea fuiſſe à ſynodo Laodicena c. 50. notant plerique; verum citatus canon aduersùs illos editus eſt, qui feria quinta prædicta ieiunium ſoluebant. Refert Socrates *lib.5.hiſt.eccl. c.*21. abuſum celebrandi ſumpto cibo in Aegyptum latiùs irrepſiſſe. *Aegyptij*, inquit, *qui Alexandrinis finitimi ſunt, & illi qui Thebaidē incolunt, ſabbato ſynaxin exequuntur illi quidem, ſed non vt mos fert chriſtianorum myſteria participant. Nam vbi epulati ſunt, & varijs cibarijs ſe ſaturarunt, ſub veſperum oblatione facta myſterijs communicant.* Idem narrant Sozomenus *lib.*7. *cap.*19. & Nicephorus *lib.*12.*cap.*34. Ab eodem abuſu Galliam non fuiſſe immunem indicat can.9. ſecundæ ſynodi Matiſconenſis decernens, *vt nullus Presbyter confertus cibo, aut crapulatus vino ſacrificia contrectare, aut Miſſas priuatis feſtiſque diebus concelebrare præſumat. Iniuſtum eſt enim, vt ſpirituali alimento corporale præponatur. Sed ſi quis hoc attentare tentauerit, dignitatem amittat honoris. Iam enim de tali cauſa & in concilijs Africanis definitum eſt.* Confirmat deinde citatum canonem concilij Carthaginenſis cum exceptione diei cœnæ Dominicæ. In Hiſpania verò hanc ipſam corruptelam hæretici Priſcillianiſtæ introduxerunt, quæ in concilio Braccarenſi primo c.16. & in ſecundo *can.* 10. deſcribitur & damnatur. *Quod ſi illo die*, vt rectè Strabo argumentatur cap. 19. *poſt prandium communicare non licet, cui & exemplum Domini & quorundam aſſenſus ſuffragari videbatur; multo minùs alijs temporibus licet, quibus horum neutrum cognoſcitur attributum.* Alius item mos apud quoſdam Sacerdotes inualuerat, vt in exequijs defunctorum non ieiuni & veſpere celebrarent, quia nimirum ſepulturæ non ſolebant inferri, niſi prius ſacrum pro ipſis præſente cadauere ageretur. Id vetuit citato canone ſynodus Carthaginenſis decernens ſolis orationibus defunctorum, ſiue Epiſcoporum, ſiue cæterorum commendationem pomeridiano tempore fieri; ſi ſacerdotes iam pranſi inueniuntur. Idem ſtatuit Bracarenſe II. *can.* 10. Patres verò cōcilij Nannetēſis ſiue Agathenſis, vt refert Gratianus *cap.Presbyter, diſt.* 91. præceperunt Sacerdotem manere ieiunum vſque ad ſtatutam horam, vt neceſſitatibus defunctorum ſuccurrere poſſet. Eadem ieiunij lex miniſtris quoque altaris indicta fuit à Conc. Antiſiodorenſi an.578. c.19. *Non licet Presbytero, aut Diacono, aut Subdiacono poſt acceptū cibū vel poculum Miſſas tractare, aut in eccleſia, dum Miſſæ dicuntur, ſtare.* Cuius canonis ratio eſt, quia per id tempus nefas erat quemquam de clero ſacrificio inſeruire vel adſtare, niſi ſimul cum ſacerdote communicaret. A regula autem non communicandi violato ieiunio duo caſus excipiuntur. Primus eſt, cum imminente mortis periculo ſumendi Viatici neceſſitas vrget. Alter, ſi ſacerdos celebrans repentinā correptus infirmitate deficiat, tunc

enim

enim ſi myſteria conſecrata ſunt, alius Sacerdos etiam non ieiunus inchoatum ſacrificium perficere debet. Primum caſum comprobat praxis Eccleſiæ vbique recepta: de ſecundo ſic ſanciuit Concilium VII. Toletanum c. 2. *Cenſuimus conuenire, vt cum à Sacerdotibus Miſſarum tempore ſancta myſteria conſecrantur, ſi ægritudinis acciderit quilibet euentus, quo cœptum nequeat conſecrationis explere myſterium, ſit liberum Epiſcopo, vel Presbytero alteri conſecrationem exequi officij cœpti*, & poſt pauca. *Ne tamen quod naturæ languoris cauſâ conſulitur, in præſumptionis perniciem conuertatur, nullus poſt cibum potumque quamlibet minimum ſumptum Miſſas facere; nullus abſque patentis prouentu moleſtiæ miniſter, vel Sacerdos, cum cœperit, imperfecta officia præſumat omnino relinquere. Si quis hæc temerè præſumpſerit, excommunicationis ſententiam ſuſtinebit.* Concilium poſtea Toletanum XI. c. 14. ad præcauendos huiuſmodi caſus inſtituit, vt vbi temporis, vel loci, ſiue Cleri copia ſuffragatur, habeat ſemper ſacrificans vicini ſolaminis adiutorem, qui eius vices exequatur.

III. Vetus igitur & Apoſtolica traditio eſt, ne quis audeat ad diuina myſteria non ieiunus accedere. Contrarium abuſum concilia & Patres tanquam ſummum crimen ab Eccleſia ſuſtulerunt, grauiſſimâ anathematis, & depoſitionis interpoſita pœna. Quod ſi legentibus antiquos Patres occurrant nonnunquam Miſſæ veſpertinæ ſiue nocturnæ, nihil ex his inferre licet, quo preſcripta ſacrificantibus ieiunij lex conuelli queat. Certum eſt enim quod primis Eccleſiæ ſeculis aliquando bis in die Synaxes factæ ſunt, exemplo forſitan Synagogæ; quæ matutinum & veſpertinum ſacrificium offerebat: quamuis enim ea lex abrogata eſſet, non eſt tamen improbabile, quod ad nouum teſtamentum in Eccleſiæ primordijs tranſlata aliquandiu fuerit; legalia ſiquidem paulatim extincta ſunt, nec ſtatim veterum rituum obliuiſci potuerunt, qui erant ex Circumciſione fideles. Erant & aliæ Miſſæ veſpere, & noctu peractæ, quarum vſus, vt mox videbimus, per aliquot ſecula in Eccleſia permanſit. Sed hinc deduci nullo modo poteſt, quod tunc Sacerdotes non ieiuni offerrent: & ſi aliqui ſumpto cibo ſacrificabant, hoc ad abuſus pertinet, qui ſenſim irrepſerát, vel ex ignorantia Eccleſiaſticæ legis & Apoſtolicę traditionis, vel ex prauitate hæreticorum qui præſcriptos canones dedita opera violabant, vel arctatus ille mos ad ſolum diem Dominicæ cœnæ, aut reſpicit tempus perſecutionis, quo neceſſitas legem vincebat. Tertullianus *de corona militis cap. 3.* vtrumque ſacrificium matutinum & veſpertinum commemorat his verbis: *Euchariſtiæ ſacramentum & in tempore victus & omnibus mandatum à Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm præſidentium ſumimus.* Ac ſi diceret, *Tempore victus* id eſt cœnæ, qua hora Chriſtus hoc myſterium inſtituit, Euchariſtiam ſumimus; atq; etiam *antelucanis cœtibus*, & conſequenter ante omnem cibũ. Clariùs Cyprianus *ep. 63. ad Cæcilium* de vtroq; ſacrificio agit, redarguens Aquariorum errorem, qui ſemel mane, ſemel veſpere ſole-

bant

bant efferre; ſed in ſacrificijs matutinis ſolam aquam, ne vinum redolerent: in veſpertinis, quia poſt cœnam, vinum mixtum aqua offerebant. Vtrumque autem morem reprobat tanquam abſurdum, & Diuinæ atque Apoſtolicæ traditioni contrarium. Similiter Auguſtinus *epiſt.* 118. reſpondens Ianuarij inquiſitionibus morem hunc bis offerendi mane & veſpere viguiſſe docet in Africa in ſolo die anniuerſario Dominicæ cœnæ *Quæris*, inquit, *quid per quintam feriam vltimæ hebdomadis Quadrageſimæ fieri debeat, an offerendum ſit mane, & rurſum poſt cœnam: an ieiunandum & poſt cœnam tantummodò offerendum: an etiam ieiunandum & poſt oblationem, ſicut facere ſolemus, cœnandum.* Reſpondet autem, quod ſi diuina Scriptura quid ſit faciendum præſcribit, ita procul dubio faciendum vt legimus: & ſi quid horum tota per orbem frequentat Eccleſia, quin ita faciendum ſit diſputare, inſolentiſſimæ inſaniæ eſſe. Tum ait caſum propoſitum nec definitum in Scriptura, nec vniuerſalis Eccleſiæ conſuetudine firmatum; ſed ex eorum genere eſſe, quæ per loca & regiones variantur. Quamuis enim Eccleſiæ more receptum eſſet, quod myſteria ſemper à ieiunis celebrarentur, nonnullos tamen probabilis quædam ratio delectauit, vt eo die quo cœna Domini recolitur, poſt cibum offerri & accipi deceat corpus & ſanguinem Chriſti, tanquam in inſigniorem commemorationem myſterij ab ipſo poſt legalem cœnam inſtituti; quibus contradicere ſanctus Pater non audet. Cur verò ipſa die mane & veſpere oblatio fieret, ex eo putat inſtitutum, quod quidam eâdem die corpus lauabant & prandebant, & propter illos mane offerebatur, veſpere autem propter ieiunantes. Miſſas quoque matutinas, & veſpertinas reperimus in concilio Agathenſi c. 30. & in tertio Aurelianēſi c. 28. eo ſenſu quo nocturnam Miſſam apud Caſſianum, vſurpato nomine Miſſæ non pro Liturgia, ſed pro populi dimiſſione, quacumque hora & ad quamcumque eccleſiaſticam functionem cōueniret, vt ſupra Cap. II. explicauimus. In quibuſdam eccleſijs vſus Miſſæ veſpertinæ permanſerat in vigilijs aliquarum feſtiuitatum, ſolebant enim Miſſam nocturnam Natiuitatis Domini, & matutinam quam nonnullæ eccleſiæ in diei Reſurrectionis aurora celebrabant, in vigilijs earūdem feſtiuitatum veſpere ſolemniter agere. Has autem & alias quaſcumque eiuſdem generis ſuſtulit Pius V. conſtitutione quarta reuocatis omnibus priuilegijs, & appoſita pœna ſuſpenſionis.

Miſſas nocturnas plures olim fuiſſe veterum monumenta declarant: IV.
at ex his ea ſola permanſit, quæ in nocte Natiuitatis Domini vbique celebratur. Tribuitur eius inſtitutio Teleſphoro Romano Pontifici, qui martyrio coronatus eſt anno 154. cuius decretum refert Gratianus *c. Nocte ſancta, de conſecr. diſt.* 1. Sed epiſtola decretalis Teleſphori, è qua canonem Gratianus excerpſit, ſuppoſititia eſt, nam præter alia argumenta id euidenter ex eo concluditur, quod peruigilium, & pernoctatio, imò & ipſa feſtiuitas Natiuitatis multis annis poſt Teleſphorum ſtata

die coli cœperunt, nempe ſub Iulio I. vt Florentinius in notis ad ſuum Martyrologium diffusè probat *Exercit.2.* Miſſæ autem nocturnæ huius diei, ſicut & aliarum quæ diluculò, & hora tertia dicuntur, meminit Gregorius M. *in lib. Sacramentorum,& hom.8. in Euangelia.* Quod verò Abnalhaſſatus Cophtita *cap. 15. conſtit. Aegyptiacarum*, citatus ab Abrahamo Ecchellenſi *in præfatione concilij Nicæni quam ex Arabico in Latinum tranſtulit, pag. 62.* à Patribus eiuſdem Concilij ſancitum fuiſſe ait, vt in die Natiuitatis & Epiphaniæ Miſſa noctu ageretur, alijs examinandum relinquo. Hæc forſitan fuit Cophtorum traditio, poſtquam feſtum Natiuitatis, quod die ſexta Ianuarij ſimul cum Epiphania in pleriſque regionibus agebatur, ab ipſa ſeiunctum eſt. Eſt & alia quædam Miſſa nocturna, niſi quis velit eam potiùs matutinam nuncupare, in quibuſdam Prouincijs præſertim in Polonia, & Germania hodie vſitata tribus vel quatuor horis ante lucem, quæ ab initio Introitus Miſſa *Rorate* nuncupatur, & in aduentu Domini ad honorem B. Virginis cum ingenti ſolemnitate cantatur. Reliquæ Miſſæ nocturnæ abierunt in deſuetudinem, quarum præcipua erat Miſſa Sabbati ſancti pertinens ad diei ſequentis noctem, in qua Chriſtus creditur reſurrexiſſe. Hieronymus *in Matth. cap.25.* traditionem Apoſtolicam fuiſſe ait, in die Vigiliarum Paſchę ante noctis dimidium populos dimittere non liceat. Eiuſdem moris teſtis eſt Tertullianus lib.2. ad vxorem cap.4. *Quis ſolemnibus Paſcha abnoctantem ſecurus ſuſtinebit? Antiqui*, ait Hugo Victorinus lib. 3. de ſpecialibus Miſſæ obſeruat. cap. 21. *iam ferè tranſacto die Sabbati Officium hoc celebrarunt: Sed modernorum debilitas ad epulas feſtinans tempus prænenit deſtinatum.* Puto autem quod ritus paulò ante Hugonem alicubi cœperit immutari. Ipſe enim obijſſe dicitur anno 1140. At Concilium Claromontanum anno 1095. *can.26.* ſtatuit vt in Sabbato Sancto ieiunium circa noctem protrahatur: & Guil. Durandus, qui viuebat anno 1280. *lib. 6. Rationalis cap.76.* veterem ritum in quibuſdam Eccleſijs vſque ad ſua tempora permanſiſſe aſſeuerat: idemque de ſuo tempore poſt annum ſcilicet 1400. aſſerit Thomas Valdenſis *cap.25. Tom.3. Doctrinalis.* Theodorus Balſamon *in can.90. Trullanum* ſcribit Chriſtianos religioſiores toto illo Sabbato in eccleſia manere ſolitos, & ſexta noctis hora, id eſt media nocte diuinis Sacramentis communicare, & hora ſeptima eiuſdem noctis Pſalmodias matutinas audire. Idem ſtatuit Ordo Romanus, non dimittendum ſcilicet populum ante mediam noctem, & in ipſa nocte matutina luce erumpente redeundum eſſe in eccleſiam ad nocturnas vigilias Paſchæ celebrandas. In Monaſterijs verò ſigna pulſari iubet, cum prima ſtella in cœlo viſa fuerit, & tunc cantari Litaniam, ac poſtea ad Miſſam procedi. Quod autem præcipit Ordo Romanus, Eccleſia quoque Gallicana ſeruabat, teſte Amalario lib. 4. cap. 20. *In ſabbato ſancto*, inquit, *expectant omnes ieiuni vſque ad noctem, quando Miſſa celebratur Reſurrectionis Domini.* Et infra cap. 40. *In nocte*

ſancta

ſancta Reſurrectionis Domini Miſſam celebramus propter eandem Reſurrectionem, quæ in ea completa eſt. Nunc circa meridiem hanc Miſſam canimus, ſed quamuis hora anticipetur, non ſunt tamen mutatæ orationes, in quibus noctis mentio fit. Dicimus enim in Collecta, *Deus qui hanc ſacratiſſimam noctem gloria Dominicæ Reſurrectionis illuſtras.* Et in præfatione, *In hac potiſſimum nocte*: & infra actionem, *communicantes & noctem ſacratiſſimam celebrantes.* Quater item in anno, in Sabbatis nimirum quatuor temporum Miſſa noctu celebrari conſueuit, ſicut Leo primus teſtatur epiſt. 81. ad Dioſcorum Alexandrinum; *Quod à Patribus noſtris propenſiore cura nouimus eſſe ſeruatum, à vobis quoque volumus cuſtodiri, vt non paſſim diebus omnibus ſacerdotalis vel leuitica ordinatio celebretur, ſed poſt diem ſabbati eius noctis, quæ in prima ſabbati luceſcit, exordia deligantur. Quod eiuſdem obſeruantia erit, ſi mane ipſo Dominico die, continuato Sabbati ieiunio, celebretur.* Ideò vt notat Micrologus cap. 29. *Quatuor Dominicæ quæ huiuſmodi ieiunia proximè ſubſequuntur, in libris Sacramentorum* vacantes *prætitulantur, eo quod proprijs careant officijs. Hæ autem Dominicæ antiquitus ab officio vacabant, quia celebratio Ordinationum iuxta decreta ſanctorum Patrum tam ſerò fiebat in Sabbato, vt potius Dominicæ, quam Sabbato adſcriberetur.* Hinc etiam præcepit Ordo Romanus, ne ſabbato quatuor tẽporum in Quadrageſima oratio ſuper populum diceretur; qua reuerà carent antiqua Miſſalia, quia ad illam & capita & genua flectebant fideles, quod die Dominico nefas erat. Concilium Claromontanum c. 24. de his Sabbatis ita ſanciuit: *vt protrahatur ieiunium vſque ad veſperas, & ſi fieri poteſt vſque in craſtinum, vt magis appareat in die Dominico ordines fieri.* Alia Miſſa nocturna acta olim eſt in vigilia Pentecoſtes, in ipſa ſcilicet nocte quæ luceſcit in Dominica, vt notat Menardus ad lib. Sacrament. *pag.* 161. At ordo Romanus ſtatuit ſic officium in hac vigilia diſponi, vt hora octaua diei ingrediantur ad vigilias vel Miſſarum ſolemnia, & hora nona expleta omnia conſumentur. Certum eſt etiam noctu ad Miſſas conueniſſe fideles, cum Tyrannorum perſecutio vexabat Eccleſiam, de qua re notiſſima eſt Tertulliani ſententia lib. de fuga in perſecut. *Si colligere interdiu non potes, habes noctem.* & ad vxorem l. cit. *Quis nocturnis conuocationibus, ſi ita oportuerit à latere ſuo adimi libenter feret?* Eidem ſuffragatur Prudentius hymno de S. Laurentio.

Hunc eſſe veſtris Orgijs
Moremque & artem proditum eſt,
Libent vt auro Antiſtites.
Argenteis ſcyphis ferunt
Fumare ſacrum Sanguinem,
Aureque nocturnis Sacris
Adſtare fixos cereos.

Subſcribit Auguſtinus epiſt. 86. ad Caſulanum, in qua differens de

his, quæ Lucas in Actibus Apoſtolorum narrat Paulo accidiſſe cum eſſet Troade, ait. *Poſt peractum diem ſabbati noctis initio fuerant congregati, quæ vtique non iam ad diem Dominicum, hoc eſt ad vnam ſabbati pertinebat; & ita eâdem nocte fracturus panem, ſicut frangitur in ſacramento corporis Chriſti, produxit ſermonem vſque ad medium noctis, vt poſt ſacramenta celebrata rurſus vſque ad diluculum alloquens congregatos, quoniam multum feſtinabat, vt luceſcente proficiſceretur Dominico die.* Huc etiam pertinent cœtus antelucani, propter quos natio Chriſtianorum latebroſa & lucifugax dicebatur, de quibus Plinius *lib.* 10. *ep.* 97. ad Traianum ſcribit, *quod ſoliti eſſent ſtato die ante lucem conuenire, carmenque Chriſto quaſi Deo dicere ſecum invicem.* In his autem conuentibus ſacramentorum celebrationem non defuiſſe ex moribus illius ſeculi manifeſtum eſt.

V. Reddita poſtmodum Eccleſiæ pace certa hora rei diuinæ celebrationi tributa eſt, diuerſa tamen pro dierum temporumque diuerſitate. Scribit Anaſtaſius in vita Teleſphori ipſum conſtituiſſe, ne quis præſumeret ante curſum horæ tertiæ Miſſas celebrare, quod decretum referunt Amalarius *lib.* 3. *cap.* 42. & Strabo *cap.* 23. Sed hos decepit Pſeudo-Iſidorus, qui primorum Pontificum Epiſtolas decretales auſu temerario finxit, totique Eccleſiæ tanquam legitimas merces obtruſit. Quid enim magis alienum à conditione illius ſeculi, quo Chriſtiani furentium Imperatorum gladios declinantes ſummo ſtudio latitabant, quàm huius legis editio, quæ nullo modo poterat obſeruari? Noctu & in occultiſſimis locis conueniſſe fideles ad Synaxim ſupra citatus Tertullianus nos docet, qui aliquot annis poſt Teleſphorum florere cœpit imperante Seuero: nec aliter ſanè poterant, vt & dignitati Sacrificij, & propriæ vitæ ſecuritati proſpicerent. Probabilis igitur ſententia eſt, magiſque congrua, quam refert Baronius *anno* 382. hanc tertiæ horæ præfixionem à S. Damaſo ſancitam fuiſſe, ex præſcripto, vt aiunt, canonis Nicœni, qui tamen non extat. Hanc autem horam quolibet die feſto ſeruatam ſemper fuiſſe veterum Patrum peruincit auctoritas, quamuis Concilium Aurelianenſe tertium c. 14. refragari videatur, id ſeruari præcipiens in præcipuis dumtaxat ſolemnitatibus, ob aliquam fortaſſis illarum partium ſpecialem rationem, vel conſuetudinem, quæ tunc temporis vigebat. Sidonius Appollinaris lib. 5. epiſt. 17. *Cultu peracto vigiliarum, quas alternante mulcedine Monachi, Clericique Pſalmicines concelebrauerant, quiſque in diuerſa ſeceſſimus, non procul tamen, vtpote ad tertiam præſtò futuri, cum ſacerdotibus res diuina facienda.* Gregorius Turonenſis in vita S. Nicetij, *Hora tertia*, inquit, *cum Populus ad Miſſarum ſolemnia conueniret.* Gregorius Magnus *hom.* 37. *in euan.* de Caſſio Narnienſi Epiſcopo ſermonem habens ait, *Oblaturus ſacrificium ad horam tertiam venerat.* Narrat Ioannes Moſchus in Prato ſpirituali *cap.* 27. cuiuſdam villæ habitatores Presbyterum ſuum apud Epiſcopum accuſaſſe, quod die Domini-

co

eo nunc hora tertia, nunc hora nona Miſſam celebraret non ſeruans ſolemnem ac legitimum ordinem ſanctæ oblationis. Theodulphus Aurelianen. in ep. ad Clerum ſuum *cap.*45. quod à Gratiano *de conſecr.diſt.* 1. *c.*52. ſub Auguſtini nomine perperam citatur, ſtatuit vt Miſſæ peculiares die Dominico non ita publicò fiant, vt per eas populus à publicis Miſſarum ſolemnibus, quæ hora tertia canonicè fiunt, abſtrahatur. In diebus autem ieiuniorum extra Quadrageſimam horam diei nonam ſacrificio offerendo deſtinarunt Antiqui. Teſtatur id Epiphanius *ſub finem lib.*3.*aduerſus hæreſes* differens de moribus primitiuæ Eccleſiæ, vbi ait feria quarta & ſexta per totum annum celebratam Liturgiam hora nona, quia nimirum fideles illis diebus ieiunare ſolebant. Ambroſius in Pſal. 118. in explicatione verſic. 62. *Indictum eſt ieiunium, caue ne negligas. Et ſi te fames quotidianum rogit ad prandium, tamen cæleſti magis te ſeruato conuiuio. Non epula parata extorqueant, vt cæleſtibus ſis vacuus ſacramentis. Differ aliquantulum, non longè eſt finis diei: imò plerique ſunt eiuſmodi dies, vt ſtatim meridianis horis aduen iendum ſit in eccleſiam, canendi hymni, celebranda oblatio.* Vbi obſeruandum quod ait pleroſque eſſe, non omnes dies ieiunij, in quibus poſt meridiem itur in eccleſiam, canuntur hymni, & circa horam nonam fit oblatio: quadrageſimalis enim ieiunij alia ratio eſt, vt infra oſtendemus. Concinit Prudentius hym. poſt ieiunium, qui eſt 8. quotidianorum.

Nona ſubmiſſum rotat hora ſolem,
Partibus vix dum tribus euolutis,
Quarta deuexo ſupereſt in axe
Portio lucis.
Nos breuis voti dape vindicata
Soluimus feſtum, fruimurque menſis
Affatim plenis, quibus imbuatur
Prona voluptas.

Idem hymno 6. de Coronis.

Ieiunamus ait, recuſo potum,
Nondum nona diem reſignat hora.

Hæc Prudentius docens fideles ſolitos ieiunare vſque ad nonam. Ordo Romanus de ieiunio Pentecoſtes ſic decernit. *Ieiunium faciant IV. & VI. feria, & in ſabbato vſque ad horam nonam.* Deinde præſcribit quæ Lectiones ad Miſſam legi debeant. Concilium Moguntinum apud Iuonem Carnotenſem *p.*4. *cap.* 35. loquens de ieiunio quatuor temporum, *Quarta*, inquit, *& ſexta feria, & ſabbato veniant omnes ad eccleſiam hora nona cum litanijs ad Miſſarum ſolemnia.*

At in ieiunijs Quadrageſimalibus Miſſa tardiùs agi ſolebat, & hæc *Statio ſera* dicitur à Tertulliano lib. de ieiunijs, *quæ ad veſperam ieiunans pinguiorem orationem Deo immolat.* Fideles enim ad veſperam hoc ieiunium ſoluebant audito ſacro. Clarè explicat hunc ritum præcitatus VI.

Theo-

Theodulphus cap.39. *Solent plures, qui ſe ieiunare putant*, loquitur autem de quadrageſimali obſeruatione, *mox vt ſignum audiunt ad nonam manducare, qui nullatenus ieiunare credendi ſunt, ſi ante manducauerint, quàm veſpertinum celebretur officium. Concurrendum eſt enim ad Miſſas, & auditis Miſſarum ſolemnÿs, ſiue veſpertinis officÿs, largitis prius eleemoſynis ad cibum accedendum eſt. Si verò aliquis neceſſitate conſtrictus fuerit, vt ad Miſſam venire non valeat, æſtimata veſpertinà hora, & completa oratione ſua, ieiunium ſoluere debet:* Refert hoc capitulum Gratianus *de conſacr. diſt.* 1. c. *ſolent*, ex Concilio Cabilonenſi: at vir eruditiſſimus Lucas Dacherius Amalario tribuit ex M-S. Cod. Abbatiæ Corbeienſis *Tomo* 7. *ſui ſpicilegÿ pag.* 173. Cuiuſcumque autem ſit, priſcum morem celebrandi hora veſpertina in diebus ieiunij quadrageſimalis apertiſſimè confirmat. Idem ritus ſeruabatur olim in vigilia Natiuitatis Domini, vt ex Ordine Romano palam fit. *In vigilia*, inquit, *Natiuitatis Domini hora nona canunt Miſſam ad S. Mariam, qua expleta canunt veſpertinalem ſynaxim, dehinc vadunt ad cibum.* Paulinus quoque Nat. 7. S. Felicis eundem ritum viguiſſe canit in ipſius peruigilio.

Noſtis eum morem, vt ieiunare ſolemus
Ante diem, & ſerò libatis veſpere ſacris
Quiſque ſuas remeare domos. Tunc erga ſalutis
Cœtibus à templo Domini, poſtquam data feſſis
Corporibus requies, ſumpta dape, cæpimus hymnis
Exultare Deo, & pſalmis producere noctem.

Vnde colligitur etiam in alijs ieiunijs. extra Quadrageſimam dilatum quandoque ſacrum vſque ad veſperam. Huius autem moris hæc ratio aſſignari ſolet, quia rigor pœnitentiæ & ieiunij mœſtitia gaudium illud & animi exultationem excludebat, quam Fideles ex ſacrificio & Euchariſtiæ communione percipiebant, quæ ſalutis noſtræ pignus eſt, & reſurrectionis fiducia. Ita docet Ioannes Zonaras *in can.* 52. *concilÿ Trullani*, nimirum ieiunij tempus expiandis intimo dolore criminibus inſtitutum fuiſſe, ſacrificium verò feſtiuam habere ſolemnitatem & lætitiam; quæ ſimul ſtare non poſſunt: neque enim in ſola ciborum abſtinentia conſiſtebat ieiunium, ſed omnes ad eccleſiam diluculò confluebant inculto habitu ac cinere conſperſi, cumque luctu & lacrymis tabeſcerent, dare locum Euchariſtiæ, mutuoque complexu & oſculo ſigna præbere hilaritatis, inter corporis ſqualorem & animi triſtitiam, incongruum exiſtimabant: nam ſacrificij alacritas ieiunij mœrorem turbaſſet, & ieiunij luctus ſacrificij iucunditatem ademiſſet. Idem de baptiſmo aſſerit Tertullianus in fine libri, quem de illo conſcripſit; cum enim dixiſſet Chriſtum poſt baptiſmum quadraginta diebus ieiunijs functum, ſubdit; *Ergo & nos, dicet aliquis, à lauacro potius ieiunare oportet. Et quis enim prohibet, niſi neceſſitas gaudÿ, & gratulatio ſalutis?* Quod ſi gaudij neceſſitas cauſa erat, ne recens baptizati ieiunarent; tanto magis æquum fuit,

vt

vt fideles ab omni ieiunio, eique annexo mœrore eximeret Euchariſtia, quæ totius hilaritatis fons eſt, & omnium gaudiorum plenitudo. Ideò Miſſa ad illud tempus differri ſolebat, quo ieiunium ſolui poterat, vt ſacræ menſæ participes effecti, & modeſta refectione refocillati animo & corpore lætarentur. Eamdem ob cauſam feſtiuitates Martyrum in Quadrageſima peragi ſynodus Laodicena c. 51. próhibuit,quia veteris eccleſiæ ritu feſtum agere & non ieiunare connexa inuicem erant, ac propterea Orientalis eccleſia, quæ ſolam feſtiuitatem [Annuntiationis in] Quadrageſima celebrat, ea die non ieiunat: & Patres decimi concilij Toletani feſtum ipſum Annuntiationis ad diem XVIII. Decembris tranſtulerunt, qua adhuc in Hiſpania ſolemniter agitur ſub nomine expectationis partus B. Virginis, ea ratione permoti quod minimè deceret tantam ſolemnitatem in Quadrageſima celebrari; *ſicut*, inquiunt, *auctoritate regulari cantum eſt*. Et ne viderentur id ſine exemplo inſtituiſſe, addunt; *In multis namque eccleſijs à nobis & ſpatio remotis & terris hic mos agnoſcitur retineri*. Et quis ſcit an hac de cauſa feſtum S. Patris Benedicti ad diem XI. Iulij à Maioribus noſtris translatum primitus fuerit; ſed poſtea in Italia abrogatum ob excitatam inter Caſinenſes & Floriacenſes Monachos controuerſiam de translatione Reliquiarum eiuſdem Sancti in Galliam? ſed hæc mea & mera ſuſpicio eſt, in qua hîc immorari extra opus foret. Eodem zelo diſciplinæ eccleſiaſticæ imbuti, qui canones pœnitentiales ediderunt, diem Dominicum alioſque feſtiuos eximunt à ieiunio. Concilium item Turonenſe II. *c.*17. prandium Monachis concedit, quando Miſſæ id eſt feſtiuitates Sanctorum ſunt. Sed regredior ad Quadrageſimam, à qua digreſſus ſum. In ea Latini circa finem diei, imminente, vt dixi, ieiunij ſoluendi hora, quotidie ſacrificium offerre conſueuerunt: Græci verò Miſſa vtuntur Præſanctificatorum, de cuius inſtitutione & ritu egi ſupra Cap. XV. Irrito conatu Romanā Eccleſiam calumniatur Nicetas Pectoratus Hieromonachus Studita, ac ſi antiquos canones & ieiunij legem tranſgrediatur, quotidie in Quadrageſima celebrans, idque hora tertia, vt falsò ſupponit. Nam tempore Nicetæ anno circiter 1050. adhuc vigebat mos veſpere celebrandi, nec vllus extat legitimus canon, quo ſacrificium ijs diebus prohibeatur. Trullanum ſiquidem, à quo Miſſa Præſanctificatorum præcipitur, ab eccleſia reprobatum fuit: & Laodicenum, ad quod eius originem nonnulli referunt, non fuit vniuerſale. Pluribus inuehitur aduersùs Nicetam Vmbertus Siluæ Candidæ epiſcopus, ſed nimis acriter, nec ſemper appoſitè. Porrò Nicetas violati ieiunij Latinos ante horam nonam celebrantes accuſat, quia Græci falſa quadam perſuaſione, ne dicam ſuperſtitione, decepti Euchariſtiæ perceptione violari ieiunium putabant: quo etiam errore quoſdam in Africa imbutos fuiſſe indicat Tertullianus in fine libri de oratione. *Stationum diebus non putant plerique ſacrificiorum orationibus interueniendum, quod ſtatio ſoluenda ſit accepto corpore Domini. Ergo de-*

no-

uotum Deo obſequium Euchariſtia reſoluit? an magis Deo obligat? Nonne ſolemnior erit ſtatio tua, ſi & ad aram Dei ſteteris? Accepto corpore Domini & reſeruato, vtrumque ſaluum eſt, & participatio ſacrificij & executio officij. Cuius ſententiæ hic ſenſus eſt. Licet ſumptio Euchariſtiæ ieiunio non obſit, ſi tamen hic te ſcrupulus angit, potes & ieiunium ſeruare & ſacrificio intereſſe, accepto corpore Domini & non manducato, ſed reſeruato. Tunc enim Euchariſtia manu accipi conſueuerat, & domum deferri, ac ibidem ſumi, vt ſuo loco videbimus.

VII. Liquet ex dictis quæ horæ olim ſacrificio fuerint aſſignatæ, Tertia nimirum diebus feſtis, Nona diebus ieiuniorum per annum, & in Quadrageſimâ Veſpertina. De diebus ferialibus nihil antiqui canones determinarunt, vt Marcellus Francolinus obſeruat *lib. de tẽpore horarũ canonicarũ c. 29.* Vſus tamen obtinuit, vt illis hora ſexta non incongruè tribueretur; nã cũ hora tertia diebus lætitiæ, nona diebus luctus & afflictionis præfixa ſit, rationi conſentaneũ videtur, vt diebus cõmunibus, qui nec lætitiæ nec luctus ſunt, ſed quoadmmodo medii, Miſſæ item officium hora ſexta, quæ inter tertiam & nonam media eſt, perſoluatur. Horæ autem de quibus loquimur illæ ſunt, quas Aſtronomi inæquales, planetarias, & naturales vocant, diuiſa ſemper die in duodecim horas, æquales quidem inter ſe, ſed inæquales ſi cum alijs diebus comparentur. Nam dies æſtiui in XII. horas ſecti eas longiores habent, quam hiemales, quorum horæ item XII. breuiores ſunt. Sic horam tertiam dicimus, cum quarta pars diei exacta eſt; ſextam, cum meridies eſt; nonam cum tres diei partes elapſæ ſunt. Veſpertinum verò tempus totum illud ſpatium complectitur, quod à nona vſque ad occaſum Solis reſiduum eſt. Fuſiùs de his tractaui lib. de diuina Pſalmodia *cap. 3.* At hæc nunc horarum præſcriptio contrario vſu abrogata eſt, aliquo dumtaxat antiquitatis veſtigio permanente in Miſſæ publicæ ſiue ſolemnis celebratione. Sic enim decernunt Rubricæ Miſſalis §. 15. *Miſſa conuentualis ſolemnis ſequenti ordine dici debet. In feſtis duplicibus & ſemiduplicibus, in Dominicis, & infra Octauas, dicta in choro hora tertia. In feſtis ſimplicibus & ferijs per annum dicta ſexta. In Aduentu, Quadrageſima, quatuor temporibus, & vigilijs quæ ieiunantur poſt nonam.* Ita factum eſt vt non prorſus veneranda vetuſtas interierit, dum ordo à ſanctis Patribus præſcriptus ſaltem in publica officiorum recitatione retinetur, quamuis legitimus horarum punctus nullo modo attendatur. Neque enim horæ nonæ officium tertia vel quarta poſt meridiem in vigilijs pſallimus, neque Veſperas in Quadrageſima circa Solis occaſum, ſed vna vel duabus horis ante meridiem: quæ anticipatio, vt doctiſſimus Francolinus ſcribit cap. 34. *Quædam eſt noſtri temporis calamitas, ne dicam abuſus.* Cœpit hæc horarum præuentio poſt ſeculum duodecimũ introduci, tum priſtina ſeueritate paulatim relaxata mollior diſciplina ſucceſſit, de qua ſatius eſt tacere quàm loqui. Miſſæ priuatæ quacumque hora nunc dici poſſunt ab aurora vſque ad meri-

ridiem, de qua re Francolinus diſſerit *cap. 39.* Amalarius Fortunatus *lib. 3. cap. 42.* poſt laudatum Teleſphori Papæ ſupra à nobis reprobatum canonem, ne quis præſumeret ante horam tertiam Miſſam celebrare, non licere ait hanc regulam tranſgredi, niſi vrgente neceſſitate: tum narrat ſe vidiſſe Leonem Papam, tertium ſcilicet, diluculò celebraſſe. *Vidi*, inquit, *Leonem Apoſtolicum diluculò intrare ad Miſſam, neſcio vtrum causâ neceſſitatis intercedente hoc ageret, an ſola poteſtate.* Hanc verò temporis peruerſionem non probat, *Fulget enim*, ait, *poteſtas ratione decorata.* Sed Amalarius de ſummo Pontifice vitæ ſanctitate conſpicuo benigniùs loqui potuiſſet; ex eius tamen zelo dignoſcimus legem ſiue conſuetudinem non celebrandi, etiam priuatim, ante horam tertiam eo tunc rigore ſeruatam, vt ab illa nemo potuerit ſine aliorum admiratione & cenſura deuiare.

CAP. XXII.

Quo ſigno Fideles tempore perſecutionis ad Synaxim conuocarentur. Reijcitur quorundam opinio. Reddita pace publica ſigna inſtituta & quæ. Lignorum vſus apud Græcos, quæ ſemanteria *dicuntur. A quo inuenta campana. An à Paulino Epiſcopo Nolano. De veterum tintinnabulis. Campanæ nomen, eiuſque etymologia. Quando cœperit Eccleſia Campanis vti. Ad quem ſpectet campanas pulſare. De campanis Religioſorum.*

ORitur hæc diſquiſitio ex ſuperiori, eſtq. eius veluti appendix, quãuis I.
enim ſacræ Synaxi certa fuerit hora deſtinata, quia tamen difficilè potuit credentiũ multitudo ætate, ſexu, conditione diuerſa, & habitatione ac loco diſſidens ſtatis horis in eccleſia adunari; credibile eſt aliquod ſignum anteceſſiſſe, quo omnes in vnum cogerentur. Quale autem hoc fuerit, conijcere quidem poſſumus, ſed non certò definire. Amalarius *lib. 4. de diu. off. cap. 21.* lignorum ſonitu Chriſtianum populum congregatum ait, quando latitabat per cryptas propter perſecutores. Non aſſentitur Amalario Baronius *an.* 58. *num.* 103. et meritò tum quia huius rei nullum extat antiquum monumentum: tum etiam quia ratio ipſa non patitur vt eo tempore, quo abdita loca ad conueniendum ſtudioſiſſimè quærebant, eo lignorum ſtrepitu ſe proderent, & ad necem ſibi inferendam Gentiles prouocarent. Veriſimilior videtur Strabonis coniectura

cap. 5. *de rebus eccleſ.* quod nimirum ſola deuotio aliquos cogeret ad ſtatutas horas concurrere: alij prænunciationibus publicis inuitarentur, & in vna ſolemnitate proximè futuras diſcerent. Sed hæc referre ad naſcentis eccleſiæ tempora difficillimum eſt, nam vexati fideles acerbiſſimis gentium perſecutionibus locum ſæpe mutare, cumque abditiſſimum nec inuentu facilem quærere cogebantur, vnde nec ſolo religionis ſtudio conuenire poterant, nec in vno conuentu alterius præmoneri. Baronius *ibidem num.* 102. viros quoſdam delectos arbitratur, qui curſores dicerentur, quorum munus eſſet ſingulos fideles perquirere, & priuatim monere, quando & quo loco conuenire deberent. Vt autem probet hanc opinionem nullum illorum temporum teſtimonium profert, præter Ignatij epiſtolam ad Polycarpum ita ſcribentis. *Decet, Beatiſſime Polycarpe, concilium cogere ſacroſanctum, & eligere ſi quem vehementer dilectum habetis & impigrum, vt poſſit diuinus appellari curſor, & huiuſmodi creare, vt in Syriam profectus laudibus celebret impigram charitatem veſtram ad gloriam Dei.* Hac ſola auctoritate fretus id aſtruit Baronius, cui ne aſſentiar ipſamet cogit epiſtola, quæ ſi attentè legatur, non de Curſore loquitur, qui Synaxim indiceret, ſed de Legato qui mittendus erat in Syriam ad Antiochenos: vnde circa finem ait, *Saluto eum qui deſignandus eſt, vt mittatur in Syriam.* Addo quod hanc epiſtolam non genuinum Ignatij fœtum eſſe, ſed ſuppoſititium viri eruditi dudum obſeruarunt, & ad id probandum multa afferunt non parui ponderis argumenta. Quod ſi aliqua fides illi præſtanda ſit, potior apud me erit alia Baronij ſententia, iuſſu nimirum Epiſcopi vnumquemque ſecretò conuocatum. Hoc verò colligit ex his verbis eiuſdem epiſtolæ: *Crebriùs celebrentur conuentus, nominatim omnes inquire, ſeruos & ancillas ne faſtidias.* At nutante fundamento firmum ædificium ſuperſtrui nequit. Fieri ſic potuit, & fortaſſis ſic factum eſt; ſed nullum producere teſtem poſſumus, qui id factum aſſeueret. Aliquam ſanè teſſeram ſiue ſignum fuiſſe, quo chriſtiani & ſe mutuò agnoſcerent, & loca ſcirent ac tempora ſynaxeos peragendæ, certæ fidei res eſt; ſed quale hoc ſignum fuerit, ignoramus. In actis S. Cæciliæ dicitur Valerianus S. Vrbanum Pontificem reperiſſe, qui ad vitandas paganorum inſidias latebat, *ſigno quod acceperat*, quodque omnino neceſſarium erat, vt mutua inter fideles ſocietas, atque germanitas conſeruaretur.

II. Conuerſo autem ad fidem Conſtantino, cum pace & tranquillitate potiri cœpit Eccleſia, ſumma pietas Imperatoris, & Chriſtianorum alacritas, quam deſcribit Euſebius teſtis oculatus initio *libri X. ſuæ hiſtoriæ*, nos dubitare non ſinit, quin publicis ſignis, quæ ab omnibus perciperentur, populus ad eccleſiam cœperit conuocari. Ea diuerſa fuiſſe veterum Scriptorum monumenta teſtantur. Pachomius Abbas tubæ ſonitu congregari Monachos præcipit, ſicut olim Moyſi imperauit Deus *Numer. cap.* 10. vt duas tubas argenteas faceret, quarum ſonitu ad mo-

uenda caſtra, ad feſta, ad ſacrificia multitudo conuocaretur. *Cum audierit*, inquit Pachomius regulæ ſuæ cap. 3. *vocem tubæ ad Collectam vocantis, ſtatim egrediatur*. Climacus item ait *Gradu* 19. ſigno ſacræ tubæ canente coactos Fratrum cœtus. Alij malleo vtebantur, quo ſingulorum cellæ pulſabantur. Hiſtoria Lauſiaca *cap.* 104. in vita Abbatis Adolij, *excitatorio malleo*, inquit, *pulſabat cellas omnium eos congregans ad oratoria*. Caſſianus libro 4. Inſtitut. cap. 12. *Cum ſonitum pulſantis oſtium ac diuerſorum cellulas percutientis audierint, ad orationem eos ſcilicet, ſeu ad opus aliquod inuitantis, certatim è cubilibus ſuis vnuſquiſque prorumpit*. In Bethleemitico Monaſterio hac voce *Alleluia* conuocatas Moniales ad Collectam ſcribit Hieronymus *epiſt.* 27. Vſi ſunt etiam Græci lignorum percuſſione, quorum vſum antiquiſſimum eſſe ex actis ſecundæ ſynodi Nicœnæ conſtat. Ibi enim *Act.* 4. ex libro miraculorum S. Anaſtaſij Martyris legimus, quod cum eius Reliquiæ Cæſareæ appropinquarent, ciues omnes lætitia magna perfuſi ligna ſacra pulſantes obuiam facti ſunt. Eorumdem frequens habetur mentio apud Græcos ſcriptores. Theodorus Petreorum Epiſcopus in vita S. Theodoſij Archimandritæ, *Monachi*, ait, *lignum pulſabant præter ſolitam propemodum horam*. Nicephorus Blemides in vita S. Pauli Latrenſis, *Imperat vt ante tempus lignum congregans Monachos pulſetur, & ſacra Myſtagogia peragatur*. Theodorus Studita in carminibus, *Velut tuba percute lignum tempore ſuo vt opus eſt*. Auctor vitæ S. Niconis cognomento *Metanœite*, *Et ligni pulſatione omnes fratres conuocat*. Et tubæ quidem ac mallei vſus ad ſola Monaſteria pertinuiſſe videtur, ligna autem ab omnibus eccleſijs Orientalibus vſurpata fuerunt, longoque ſpatio permanſit eorum conſuetudo, quia vt paulo poſt videbimus, campanas ſeriùs receperunt. Nunc quoque Græci & aliæ nationes ſub tyrannico Turcarum imperio ijſdem lignis vtuntur, quæ à Græcis *Semanteria*, ſiue Chiroſemantra, quod manibus teneantur atque pulſentur, nuncupantur. Ea ſic deſcribit Leo Allatius in diſſertatione de recentiorum Græcorum templis. *Sacerdotes Græci ligneo inſtrumento ad Græcos in eccleſiam conuocandos vtuntur. Id eſt lignum binarum decempedarum longitudine, duorum digitorum craſſitudine, latitudine quatuor, quàm optimè dedolatum non fiſſum aut rimoſum, quod manu ſiniſtra medium tenens ſacerdos vel alius, dextra malleo ex eodem ligno curſim hinc inde tranſcurrens modo in vnam partem, modò in alteram, propè vel eminus ab ipſa ſiniſtra, ita lignum diuerberat, vt ictum nunc plenum, nunc grauem, nunc acutum, nunc crebrum, nunc extenſum edens, perfecta Muſices ſcientia auribus ſuauiſſimè moduletur*. Hæc Allatius, qui aliud Semanterion eſſe ait inſignis magnitudinis, adeò vt quandoque ſex palmos latitudo, vnum craſſitudo, triginta longitudo exæquet, quod in turribus catenis ferreis appenditur, & malleo pulſatur. Campanas verò vſui Græcis eſſe cœpiſſe anno 865. refert Baronius ex hiſtoriæ Venetæ ſcriptoribus aſ-

 ſeren-

rentibus Vrſum Patriciacum Venetiarum Ducem primum omnium dono miſiſſe duodecim mirificæ artis & valdè ſonoras Michaëli Imperatori, qui eas in turri ad S. Sophiam extructa collocauit. Ad Orientalem igitur Eccleſiam delatæ ſunt ſeculo nono, cum iam dudum in Occidentali receptæ fuiſſent. Sed à quo primum inuentæ, cuiuſque opera vel auctoritate in Eccleſiam introductæ ſint, incompertum eſt.

III. Polydorus Virgilius lib. de Inuentoribus rerum id Sabiniano Pontifici adſcribit, qui Gregorio Magno ſucceſſit. De eodem Onuphrius Panuinius in epitome ſummorum Pontificum ſic ſcribit, *Hic Papa Campanarum vſum inuenit, iuſſitque vt ad horas canonicas, & Miſſarum ſacrificia pulſarentur in eccleſia.* Sed Anaſtaſius in eius vita nihil de campanis ab eo iuuentis dicit, nec ſcio à quo hoc didicerint Panuinius, & Polydorus. Angelus Roccha *in comment. de campanis cap.* 1. à S. Hieronymo, qui ducentis circiter annis ante Sabinianum vixit, campanarum mentionem factam credidit cap. 33. & 39. regulæ Monacharum, eiuſdem regulæ perperam Hieronymo tributæ falſa inſcriptione deceptus. Tum ait S. Paulinum Epiſcopum in ſuam Nolanam eccleſiam primum omnium hunc vſum inuexiſſe. Conſentiunt paſſim recentiores, quod attinet ad Paulinum: & alij quidem adinuentas ab eo tradunt, alij verò earum vſum à gentilibus acceptum ad Eccleſiam ab eodem translatum autumant, ſiue minora dumtaxat tintinnabula, quæ iam vbique in vſu erant, eccleſiæ tradiderit; ſiue ab his deſumptâ forma, maiora confici curauerit. Nemo tamen veterum Patrum, qui res Paulini accuratiſſimè proſecuti ſunt, hanc memorabilem eius inuentionem laudat, vel attingit; vnde fit vt huic aſſertioni ægrè aſſenſum præbeam, quæ nullo legitimo teſte munita eſt. Auget ſcrupulum ipſemet Paulinus, qui epiſt. 12. ad Seuerum conditam à ſe Baſilicam, & ſingulas eius partes deſcribens, nullam tamen campanarum ſiue turris campanariæ mentionem facit, cum alia nihilominus minora ædificia exactè commemorat. Agunt de campanis, earumque vſu in eccleſijs Alcuinus, Amalarius, Vvalfridus, Strabo, qui Caroli Magni & Ludouici Pij temporibus claruerunt, quarto ſeculo poſt Paulini deceſſum, ſed de Paulino ſilent, ſicut & alij ſequentium ſeculorum ſcriptores. Verba Strabonis omittenda non ſunt. Ita enim loquitur cap. 5. rerum Eccleſiaſticarum, *De vaſis fuſilibus vel etiam productilibus, quæ ſimpliciter ſigna vocantur, quia eorum ſonoritate quibuſdam pulſibus excitata, ſignificantur horæ, quibus in domo Dei ſtatuta celebrantur officia: de his inquam hic dicendum videtur, quod eorum vſus non adeò apud antiquos habitus proditur.* Eorum *vſum primò apud Italos affirmant inuentum. Vnde & à Campania, quæ eſt Italiæ Prouincia, eadem vaſa maiora quidem* campanæ *dicuntur: minora verò quæ & à ſono tintinnabula vocantur, nolas appellant à Nola eiuſdem ciuitate Campaniæ, vbi eadem vaſa primò ſunt commentata.* Fortaſſis ſciolus quiſpiam, cum hæc apud Strabonem legiſſet, de ſuo addidit

dit Paulinum, qui Nolæ in Campania Epiſcopus fuit, campanas & nolas in eccleſiam induxiſſe, & hoc commento ſequioris æui ſcriptoribus fucum fecit. Quiſquis autem fuerit, qui hoc Paulino primus adſcripſit, cautiùs proceſſiſſet, ſi campanæ, & nolæ vocabula Paulini ſeculo & aliquot ſequentibus inaudita fuiſſe conſideraſſet. Res ſanè vetus eſt, ſed vox recentior. Non me latet Quintilianum, qui ſub Domitiano viuebat, nolæ meminiſſe *lib.8. inſtitut. cap. vlt.* vbi inter ænigmata recenſet, quod Cæcilius dixit de quadam muliere, eam fuiſſe in triclinio Coam, in cubiculo Nolam: at hic nola longè diuerſa ſignificatione accipitur, conficta voce à nolendo ſenſu obſcœno, quem peritiores Grammatici explicant apud Voſſium *lib. 4. inſtit. Orator. cap.* 11. §.5. reiecta falſa Cœlij Rhodigini & aliorum opinione, qui ex vſu ſui temporis hanc vocem interpretati ſunt.

IV. Porrò Veteres peluis, lebetis, æris, æramenti, codonis, & tintinnabuli vocibus vſi ſunt, donec nolæ & campanæ vocabula adinuenta & communi quodam latinè ſcribentium conſenſu approbata fuerunt. Tintinnabulum deſcribit Plautus in Trinummo *act.4. ſc.2.* his verſibus.

Nunquam adepol temerè tinnijt tintinnabulum,
Niſi quis illud tractat aut mouet, mutum eſt, tacet.

Plutarchus *lib.4. ſympoſiacon qu.5.* Helluones & obſonatores eos dici notat, qui in foro piſcatorio verſantur, & tintinnabulum, quod græcè *codon* dicitur, celeriter exaudiunt. Eo enim ſonitu ſignum dabatur vendendi piſces: cuius rei iucundiſſimam narrat hiſtoriam Strabo Geographus *lib.* 14. cuiuſdam Citharœdi, qui cum artem ſuam in Iaſſo inſula oſtentaret, quamprimùm tintinnabulum increpuit, illicò omnes eo relicto ad piſces dilapſi ſunt, præter vnum ſurdaſtrum, cui Citharœdus gratias egit, quod cæteris audito tintinnabuli ſigno abeuntibus ſolus remanſiſſet: At ille, numquid ait iam ſonuit tintinnabulum? & eo affirmante, ipſe item ſurgens protinus digreſſus eſt. Scribit etiam Porphyrius *lib.4. de abſtin. animalium* Samnæos, genus quoddam Philoſophorum in India, ad codonis ſeu tintinnabuli ſonum ſolitos congregari ad preces & ad cibum. Vſos quoque tintinnabulis Sacerdotes Proſerpinæ refert Appollodorus *lib. de Dijs*, idemque teſtatur de Sacerdotibus Deæ Syriæ Lucianus *in dialogo de eâdem*. Idem agens de viris mercede conductis ait in ditiorum ædibus familiam & mercenarios ad opera olim excitatos tintinnabulis, quorum ingens ſonus eſſet, vt ab omnibus poſſet audiri. Ab Auguſto poſita tintinnabula in faſtigio ædis Iouis Capitolini refert Suetonius. Tumulo quoque Porſenæ regis eadem appenſa aſſerit Plinius *lib.36. cap.13.* quæ vento agitata longè ſonitum referebant. Nota eſt Iuuenalis inuectiua in verboſam mulierem *ſat. 6.*

Ver-

Verborum tanta cadit vis,
Tot pariter pelues, & tintinnabula dicas
Pulſari: iam nemo tubas atque æra fatiget,
Vna laboranti poterit ſuccurrere Lunæ.

Notum eſt etiam Martialis diſtichon lib. 14.

Redde pilam, ſonat æs thermarum, ludere pergis?
Virgine vis ſola lotus abire domum.

Notus eſt denique vſus tintinnabulorum in veteri teſtamento: Exodi 28. *Ad pedes tunicæ quaſi mala punica facies, mixtis in medio tintinnabulis, ita vt tintinnabulum ſit aureum.* Et Eccleſiaſtici 45. *Cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro, dare ſonitum in inceſſu ſuo.* Ex his & alijs teſtimonijs liquidò conſtat id quod ſupra diximus, campanæ & nolæ vocabulum recentius, rem ipſam antiquiſſimam eſſe. Vnde autem campanæ nomen deriuatum ſit, Grammatici inquirunt, & quaſdam afferunt notationes, quæ plus argutiarum, quàm veritatis habere noſcuntur. Plerique à Campaniæ regione deducunt, vel quia ibi grandiores fieri cœperunt, vel quia primùm in ea prouincia repertæ ſunt: ſic vaſa fictilia ab Horatio lib. 1. ſat. 6. *campana ſupellex* dicuntur, quia in Campania ex luto & argillâ pulcherrima fingebantur. Quare idem lib. 2. ſat. 3. ait.

Qui Veientanum feſtis potare diebus
Campana ſolitus trulla.

Et Iſidorus lib. 16. orig. cap. 24. *Campana*, inquit, *à regione Italiæ nomen accepit, vbi primùm eius vſus repertus eſt.* Loquitur autem de trutina, quæ conſtat ſcapo notis diſtincto ad librarum diſcrimina indicanda; nam ſubdit, *Hæc duas lances non habet, ſed virga eſt ſignata libris, & vncijs, & vago pondere menſurata.* Poteſt quoque campana ex ære campano deſumi, quod omnium præſtantiſſimum eſſe aſſerit Plinius lib. 34. cap. 8. *In reliquis palma Campano.* Licet enim ſupra *cap.* 2. Corinthium cæteris præferre videatur, illud tamen non erat purum æs, ſed commixtio omnium metallorum, vt ex eodem Plinio notat Iſidorus *lib.* 16. *orig. cap.* 19. vbi etiam ait æs campanum vtenſilibus & vaſis omnibus probatiſſimum eſſe. Nec eſt improbabile campanæ nomen tunc tintinnabulis inditum, cùm ipſo ære maiora fieri cœperunt: quo autem anno id contigerit, non liquet.

Hieronymus Magius cap. 2. libelli de Tintinnabulis, quem capta Cypro captiuus & ſeruus hominis Turcæ omnibus libris deſtitutus ex penu memoriæ in ergaſtulo ſcripſit, putat campanas tunc eccleſiarum turribus impoſitas, cum ethnicorum Principum odia aduersùs Chriſtianos iam ſatis refrixiſſent. Eiuſdem ſententiæ Baronius eſt *an.* 58. licet fateatur incompertum eſſe annum, quo id primitus factum eſt. Mihi autem vero propius videtur, ſtatim ac reddita Chriſtianis eſt pax, ad conuocandum populum tintinnabula adhibita, primùm minora, deinde gran-

grandiora: etenim ad idem munus cœtum congregandi paſſim apud Ethnicos in vſu erant: multoque aptior ad multitudinem coadunandam campanarum ſonitus eſt, quam ſtrepitus lignorum, aut clangor tubarum, quia & longiùs diffunditur, & faciliùs percipitur. Cum S. Benedictus circa annum 495. in ſpecu Sublacenſi monaſticæ profeſſionis fundamenta iaceret, Romanus monachus, à quo ſanctæ conuerſationis habitum ſuſceperat, panem ipſi portare certis diebus ſolebat, quem per funem in ſpeluncam ſubmittebat. *Reſti autem*, inquit Gregorius lib. 2. dialog. cap. 1. *paruum tintinnabulum inſeruit, vt ad eius ſonum vir Dei cognoſceret, quando ſibi Romanus panem præberet*. Ex quo colligimus tintinnabuli vſum apud Monachos iam eo tempore percrebuiſſe: nec dubito quin de tintinnabulo idem Benedictus intelligi debeat, cum de ſignificanda hora operis Dei agens in regula cap. 43. ait: *Ad horam diuini officij, mox vt auditum fuerit ſignum, relictis omnibus ſumma cum feſtinatione curratur*. Nam veteres ſigni nomine campanam metonymicè intelligebant, quia per eam datur ſignum diuini officij. Gregorius Turonen. in vita S. Gregorij Lingonenſis, *commotoque ſigno Sanctus Dei ad officium dominicum conſurgebat*. Idem in Nicetio Lugdunenſi, *quod Presbyter audiens iuſſit ſignum ad vigilias* cõmoueri. Et lib. 3. hiſtor. Franc. cap. 15. *Dum per plateam præterirent, ſignum ad matutinas motum eſt*. Eulogius Martyr in Apologetico, *per idem tempus grauiter in nos præſidialis graſſabatur inſania, ita vt excelſa pinnaculorum proſterneret, quæ ſignorum geſtamina erant ad conuentum canonicum quotidie Chriſticolis innuendum*. Quidam ex actis S. Lupi Senonenſis Epiſcopi nomen campanæ receptum credunt initio ſeptimi ſeculi, vel in fine ſexti. In his enim hoc factum narratur. *Clotharius Rex vbi comperit campanam S. Stephani ſonum edere gratiſſimum, iuſſit eam Pariſios transferri, vt eius tinnitu ſæpius delectaretur. Diſplicuit ea res beato Epiſcopo. Itaque mox vt ablata eſt à Senonibus, omnem ſoni gratiam amiſit: ita Rex intelligens ocius iubet ſuo illam loco reſtitui. Vbi autem ad pontem Senonicum ventum eſt, redyt illi priſtinus ſonus, & ob ſancti viri merita ſeptimo milliario auditus eſt*. Idem confirmari poteſt ex Audoeno Rothomagenſi in vita S. Eligij apud Surium *lib. 2. cap. 21.* his verbis. *Cum aliquando viſitaret diœceſim ſuam, vt ſolent Epiſcopi, quadam ex cauſa interdixit, ne curſus id eſt preces canonicæ & ſacrificium celebrarentur in Baſilica quadam, donec ipſe iuberet. Erat illic Presbyter quidam ſibi malè conſcius, ob cuius culpam id fecerat beatus Epiſcopus. Is paruipendens eius ſententiam, cum procul illum receſſiſſe arbitraretur, campanam horâ ſtatutâ vti moris erat pulſare cœpit. Sed vt eius temeritas reprimeretur, campana rationis expers Beato viro obtemperans nullum ſonum reddidit. Perſtitit ille trahendo reſtim campanæ, ſed ſonum exprimere non potuit*.

Verum in his teſtimonijs ex actis ſanctorum Lupi & Eligij aduertendum eſt in primis Scriptoribus nomen campanæ non reperiri, ſed à VI.
[illegible] Lau-

Laurentio Surio, qui priſcas loquendi formulas recentioribus commutauit, contra fidem veterum Codicum ſubſtitutum fuiſſe, non ſine graui diſpendio ſacræ & profanæ eruditionis. Puram Eligij vitam, qualem ſcripſit Audoenus, edidit *tomo V. ſui Spicilegij* Lucas Dacherius, cuius in veterum ſcriptis ab interitu vindicandis ſummam diligentiam & acutiſſimum iudicium omnis poſteritas collaudabit. Prænarratam igitur hiſtoriam ſic proprio ſermone ſcribit Audoenus. *Alio tempore cum Diœceſes ſuas, vt epiſcopis mos eſt, viſitaret, extitit quædam certa cauſa, vt in vna Baſilica interdiceret curſum vel oblationem, quouſque ipſe iuberet, celebrari. Erat autem illic Presbyter quidam mala conſcientia ſaucius, cuius videlicet ob culpam excommunicatio proceſſerat, qui Epiſcopi iuſſis minùs obtemperandum credens, verbaque eius leuiter valdè ferens, cum longiùs eum à loco illo abiiſſe æſtimaret, mox ſignum Eccleſiæ ſtatuta hora, ſicut mos erat pulſare cœpit. Tunc ad confutandam humanam præſumptionem, magis inſenſibilis quam rationabilis creatura verbis Epiſcopi parens, veluti ſibi interdicto ſilentio nullum ad pulſantis niſum ſignum reddidit ſonum. Deinde Presbyter diutiùs funem terebrans, cum cerneret tinnulum omnino permanere mutum, egreſſus protinus Baſilicam cauſam cunctis manifeſtat.* Tum illum refert pœnitentiam egiſſe, & loco ab Eligio reconciliato, *mox ſigno tacto ſonus priſtinus rediit in tintinnabulum.* In his autem apparet Audoenum ſigni & tintinnabuli vocabulo, non campanæ vſum eſſe. Beda tamen qui ſexaginta circiter annis poſt Audoenum floruit *lib. 4. hiſtor. cap. 23.* deſcribens obitum Hildæ Abbatiſſæ auditum ait à quadam moniali *notum campanæ ſonum, quo ad orationes excitari vel conuocari ſolebant.* Eâdem voce vtuntur paſſim octaui, noni, & ſequentium ſeculorum ſcriptores, ex quo conijcio nomen campanæ grandioribus tintinnabulis impoſitum circa finem ſeptimi ſeculi, & octauo, ac nono apud omnes diffuſum eſſe. Anaſtaſius in vita Leonis IV. *Fecit in Eccleſia S. Andreæ campanile, & poſuit campanam cum malleo æreo & cruce exaurato.* Monachus Saugallenſis *in lib. de eccleſiaſtica cura Caroli Magni cap. 31.* narrat tempore eiuſdem Caroli vixiſſe opificem in omni opere æris excellentiſſimum, qui optimam campanam, ſeu campanum, vt ille loquitur, conflauit, cuius ſonitũ cũ Imperator miraretur, promiſit artifex, ſe multo præſtantius conflaturũ ſi pro ſtanno centũ libras argẽti illi daret. Accepto autem argento vir nequã ſtannũ pro argento poſuit, & campanam breui tempore perfecit, quæ cum Regi placuiſſet immiſſo ferro pulſatorio iuſſit in campanario ſuſpendi. Cumque cuſtos eccleſiæ & reliqui Capellani eam mouere ad ſonitum niterentur, nec poſſent, indignatus auctor operis apprehenſo fune pertraxit æramentum, & ecce ferrum elapſum in verticem ipſius decidit, & occîdit. Argentum verò repertum iuſſit Carolus inter Palatinos egentes diſtribui. Alia eiuſdem temporis teſtimonia fruſtra congererem, nam poſt Carolum Magnum omnes ferè ſcriptores voce campanæ vel ſigni indiſcriminatim vſi ſunt. Seculo item octauo barbara vox *Clocca* audiri cœpit. Ea-

vti-

vtitur S. Bonifacius epiſcopus Moguntinus & martyr *epiſt.* 9. rogans Huetbertum Abbatem, vt vnam ſibi cloccam tranſmittat. Et Gutbertus ad Lullum epiſcopum *epiſt.* 89. inter reliquas eiuſdem Bonifacij, *Cloccam,* inquit, *qualem ad manum habui tuæ paternitati mittere curauimus.* Rudolphus quoque in vita S. Liobæ Abbatiſſæ, *Mater eius*, ait, *vidit per ſomnium ſe quaſi ſignum eccleſiæ, quod vulgò cloccam vocant, in ſinu ſuo habere, idque immiſſa manu tinniens extrahere.*

Signum verò ſiue campanam pulſare pertinebat antiquitus ad Sa- VII.
cerdotes, & S. Benedictus *in regula cap.* 47. hoc munus Abbati imponit, vt ipſe horam operis Dei diu noctuque nunciet, aut tali ſolicito fratri iniungat hanc curam, vt omnia horis competentibus compleantur. Amalarius *lib.* 3. *cap.* 1. hoc officium non eſſe à Presbytero ſubterfugiendum ait: & in Capitul. Caroli Magni *lib.6.cap.*168. ſtatuitur, vt Sacerdotes ſigna tangant horis canonicis. Idcircò Ordo Romanus & antiqua Ritualia, itemque concilium quartum Carthaginenſe materiam Oſtiariatus in ſola clauium traditione conſtituunt, nulla habita mentione pulſationis campanæ, quia hoc ad eius officium non pertinebat. Sic olim præcepit Deus, vt filij Aaron ſacerdotes tubis clangerent ad conuocandam multitudinem: qui ritus ad noui Teſtamenti ſacerdotes tranſiuit, & in Eccleſia diu permanſit. At hodie officium Oſtiarij eſt, quem decet ſuperpelliceo indutum eſſe, dum ſigna pulſat, quia munus ſui ordinis exercet. Nec ſine ratione Maiores noſtri decreuerunt à Deo ſacratis viris ſigna tangi, quia & ſacra res eſt fidelem populum ad diuinum officium, ad Miſſam, ad communionem, ad audiendum verbum Dei coadunare: & ipſæ campanæ epiſcopali benedictione, ſanctique olei vnctione conſecratæ ſunt, & inter ſacra eccleſiæ vaſa connumerantur. Et vſum quidem benedicendi campanas ſcribit Baronius à Ioanne XIII. traxiſſe originem, qui anno 968. campanam Lateranenſem miræ magnitudinis, antequam ſuper campanile eleuaretur, ſacris ritibus Deo conſecrauit, atque Ioannis nomine nuncupauit, *qui ritus*, inquit, *in eccleſia perſeuerauit.* Sed multo antiquiorem eſſe ex ritualibus libris integro ſeculo ante Ioannem XIII. conſcriptis palam fit, in quibus formula benedicendi & vngendi campanas reperitur, hoc præfixo titulo, *Ad ſignum eccleſiæ benedicendum*, vt eruditiſſimus Menardus teſtatur in notis ad lib. Sacrament. *pag.* 207. ex Codice Rhemenſi tempore Caroli Magni exarato. In ipſa verò conſecratione nomine alicuius ſancti campana inſignitur, ſiue vt à ceteris proprio veluti nomine diſtinguatur; ſiue quia ad pietatem magis conducere arbitrati ſunt primi huius ritus inſtitutores, ſi voce alicuius Sancti plebs ad eccleſiam conuocari diceretur. Quod autem ſpectat ad vſum campanarum, memini me legiſſe apud quoſdam Iuris canonici Interpretes non licere Religioſis plures campanas habere, ſed vnam dumtaxat, ſicut Ioannis XXII. in conſtitutione, quam vocant extrauagantem, *cap. vni-*

co, de officio Custodis. Atqui ea constitutio de ſolis Mendicantibus loquitur, eiſque mandat ne plures campanas habeant ſine licentia Apoſtolicæ ſedis: propter lites inter ipſos & cathedrales eccleſias hac de cauſa exortas: at vbi plures ſine contradictione poſſidebant, illis deinceps liberè vti permiſit. De Monachis nihil decernit, imò Zacharias Papa, & Calliſtus II. Caſſinenſibus conceſſerunt quandocumque vellent, etiam in ciuitatibus ſigna pulſare, vt patet ex eorum Bullario *conſtit.* 4. & 11. & hoc quoque pro Monachis Angliæ ſtatuiſſe Callixtum narrat in ſuis Chronicis Gul. Thorne an. 1085. Exſtent priſca Monachorum Ritualia, quæ diebus feſtis omnia ſigna pulſari mandant, & hanc pulſationem *claſſicum* vocant. Templarijs autem, Hoſpitalarijs, & alijs habentibus in ſuis domibus oratoria *C. patentibus, de priuilegijs,* campanarum vſus à Celeſtino III. vetitus fuit.

CAP. XXIII.

Qualis debeat eſſe panis qui offertur & conſecratur in Miſſa. Quæ gentes azymo, quæ fermentato vtantur. Diſcutitur de hoc controuerſia inter græcos & latinos. Quibus argumentis & coniecturis probari poſſit vtramque Eccleſiam per multa ſecula in fermentato ſacrificaſſe. De more offerendi panem & vinum: Quid ſit fermentum quod olim Pontifices ad eccleſias Vrbis mittebant. Miſſam antiquitus Euchariſtiam, necnon & panem communem in ſignum communionis. De forma ſeu figura panis conſecrandi. Quo tempore & qua occaſione panis azymus introductus. Hoſtiarum quibus hodie vtimur origo. Quo ſtudio olim factæ. Duplex panis & vini præparatio. Addita quædam de Eulogijs.

I. CVm ſacramentum Euchariſtiæ, quod ſingulari prærogatiua & ſacramentum eſt & ſacrificium, ex pane & vino conſtet, nulla vnquam de vino inter Catholicos quæſtio fuit; omnes enim vini nomine audito, illud ſtatim mente concipiunt, quod ab vuis exprimitur, & hominibus in potum exhibetur. De pane verò inter Orientales, & Occidentales acerrimæ motæ ſunt lites: nam Orientales fermentato vtuntur, & hunc ſolum legitimam eſſe materiam huius Sacramenti affirmant: Oc-

Occidentales autem in azymis conficiunt, vtentes tamen fermentato non damnant. Adhærent Latinis in vſu Azymorum Maronitæ & Armenij, ſed quo tempore his vti cœperint, præter morem cæterorum Orientalium, difficile eſt inuenire. Aiunt Maronitæ antiquiſſimam eſſe in ſuis eccleſijs hanc conſuetudinem, ſed eius initium deſignare non poſſunt. Morinus in præfatione ordinationis Maronitarum *pag.383.* ad probandam huius ritus antiquitatem ex Dauide illarum gentium Archiepiſcopo, qui viuebat anno Domini 1053. teſtimonium affert excerptum ex notis Abrahami Ecchellenſis ad catalogum librorum Chaldaicorum *pag.144. editionis Romanæ*; ſed nihil ex eo concluditur, nam Dauid ibi citatus hoc ſolum refert, Chriſtum in pane azymo ſacramentum inſtituiſſe. De Armenijs diuerſæ ſententiæ ſunt. Quidam enim aiunt Magnum Gregorium illuminatorem primum Armeniæ Patriarcham vna cum Tiridate Rege ad fidem conuerſo Romam profectum fuiſſe, vt cum S. Silueſtro Pontifice, & cum Imperatore Conſtantino, qui Chriſtianam Religionem nuper etiam amplexus fuerat, fœdus, & concordiam inirent, atque ibi ſanctum Patriarcham azymorum vſum didiciſſe, ſuæque Eccleſiæ tradidiſſe: ſed quicquid ſit de fide huius narrationis, quam alijs examinandam relinquo, probandum his erat, non pro certo ponendum, quod Eccleſia Romana tunc azymis vteretur. Alij conijciunt id moris eos vſurpare cœpiſſe, cum Eutychianis adhæſerunt, vnam ſcilicet Chriſti naturam ea oblatione profitentes, ſicut panis azymus nulla eſt vnione commixtus, vt Iſaac Catholicus Inuectiua I. aduersùs ipſos ait cap. 7. *Panem azymum*, inquit, *Iudæorum more offerentes nulla vnione commixtum, vnius naturæ myſterium faciunt.* Demetrius item Cyzicenus in tractatu de hæreſi Iacobitarum Chatzitzariorum, qui ſunt Armenij, editus à P. Combefis poſt hiſtoriam Monothelitarum ait: *Oblationem faciunt azymam, inque calicem communionis Iacobitarum more ſolum vinum infundunt, nec miſcent aqua. Ac iuniores quidem ex cauſa irrationabili id ceremoniæ inductum nugantur: veteres autem eorum doctores ſanctum à Deo afflatum ac Martyrem Gregorium Magnæ Armeniæ epiſcopum oblationem eiuſmodi ſine fermento, ac calicem ſine aqua, eis ideò tradidiſſe calumniantur, quia inquiunt quem Chriſtus panem diſcipulis tribuit in cœna myſtica, azymum erat, ac calix ſine aqua: quos tamen Eccleſia Catholica Apoſtolicam ac Patrum traditionem legitimè ſeruans non probat.* Extat & quædam Armeniorum hiſtoria ipſorum ſchiſma ac rituum mutationem Nierſi Patriarchæ adſcribens, qui vt rem gratam Regi Perſarum tunc Armeniæ dominanti faceret, conciliabulum in ciuitate Theuin ſexto ſeculo inchoâte coegit, in quo decretũ fuit anathematizandam eſſe ſynodum Chalcedonenſem, rituſq; veteres ſacrificij innouãdos, vt hoc religionis diſſidio omnino à Græcis ſepararentur. At Clemens Galanus qui omnes ferè Armeniorum libros perluſtrauit, de impio Nierſe Patriarcha agens *lib. I. conciliationis eius Eccleſiæ cum Romana*

mana cap. 10. conſentit quidem in reliquis prænarratæ hiſtoriæ, negat tamen aliquid ſpectans ad ſacrificium ſtatutum fuiſſe in conciliabulo Theuinenſi: inferius autem *cap.* 17. ex hiſtoria Armenia ea quæ ſequuntur de Ioanne Oznienſi Patriarcha recenſet. *Hic iuſſu Homaris Saracenorum Ducis, & auxilio Caliphæ Babilonis ſynodum congregauit in vrbe Manaſchierti in confinibus Harcanæ Prouinciæ, vbi conuenientibus cum Armenis ſex Aſſyrijs Epiſcopis, definita fuit in Chriſto vna natura, vna voluntas, & vna operatio: fueruntque à ſacris ablata myſterijs fermentum & aqua, canoneque ſtatutum eſt non eſſe amplius in ſacrificijs aquam vino miſcendam.* Acta ſunt hæc circa tempora ſextæ Synodi generalis, dum Armenia ſub duriſſimo Saracenorum iugo pœnas lueret ſchiſmatis & impietatis: ex quibus ſatis conſtat azymum panem, & vinum ſine aqua ab Armenijs offerri cœpiſſe in ſignum diuiſionis à Catholica Eccleſia, & in ſymbolum hæreſis Eutychianæ. Ideò Patres Trullani qui anno 692. canones ſub nomine ſextæ ſeu quiniſextæ ſynodi ediderunt, decimo circiter annò poſt impia decreta à Ioanne Oznienſi promulgata, ipſos Armenios acriter reprehendunt, quod vinum ſolum ſine mixtione aquæ in ſacra menſa offerrent, Apoſtolicam traditionem deteſtabili errore ſubuertentes, *Ad noſtram*, inquiunt, *cognitionem peruenit, quod in Armeniorum regione vinum tantùm in ſacra menſa offerunt, aquam illi non miſcentes*: id verò prohibent ſub pœna depoſitionis. De panis autem mutatione ex fermentato in azymum ſilent, licèt eodem tempore & in eodem ſacrilego Oznienſis conciliabulo ſancita fuerit; nec eos accuſant quod fermentatum reijcere, & azymum introducere, nulla habita ratione veteris conſuetudinis, auſi ſint. An id fortaſſis ad eorum notitiam non venerat? vel potius de hac re ſiluerunt, quod indifferens exiſtimarent, ſiue quis azymum, ſiue fermentatum panem in ſacrificio offerret? Vterque enim verè eſt panis, nec vlla extat eccleſiaſtica regula, quæ alterutrum interdicat. Aquam verò vino miſcere, mos eſt vniuerſalis Eccleſiæ ex diuina & apoſtolica traditione: atque ideò Armenij in crimen vocati ſunt, quia ſolum vinum ſine aqua offerebant; non autem propter vſum azymi panis, ſiue hunc perperam ab illis vſurpatum neſcierint Trullani Antiſtites, ſiue diſſimulandum cenſuerint.

II. Orta deinde eſt, quatuor ferè ſeculis poſt ſextam ſynodum, controuerſia de azymo & fermentato, & diu agitata inter Græcos & Latinos, partium potius quàm veritatis inueniendæ ſtudio, vt in ſimilibus fieri ſolet: atque hinc factum eſt, vt pertinaciter contenderint ſuam quiſque conſuetudinem à Chriſto & ab Apoſtolis ad noſtra vſque tempora deriuare. Sed ſi omiſſis hac de re Scholaſticorum ſubtilitatibus & argumentis, quæ apud ipſos legi poſſunt, veritatem ſincerè & ſine affectu ad alterutram partem ex veterum Patrum monumentis, & ex praxi eccleſiæ inueſtigare voluerimus, inueniemus proculdubio, quam parui momenti ſint, in re quæ à facto pendet, doctorum ſpeculationes: tum perſpi-

ſpicuè cognoſcemus multùm intereſſe inter tempora quæ præceſſerunt, & quæ poſtea ſequuta ſunt; eoſque turpiter errare, qui ex præſenti rerum ſtatu omnem æſtimant antiquitatem. Inquirendum igitur hîc eſt, quo pane vſa ſit ſacrificio vetus Eccleſia, azymone, an fermentato, an in vtroque indiſcriminatim: ſpecialiter verò vtrum apud Latinos ſemper in vſu fuerit azymus panis; vel potius antiquitus fermentatum adhibuerint, & poſtea azymum receperint, & quo tempore id factum ſit. Breuem ſed luculentam de hac quæſtione diſquiſitionem ſcripſit rei antiquariæ peritiſſimus Iacobus Sirmondus; ex qua vt ingenuè fateor me profeciſſe, ita etiam agnoſcet benignus lector, quot argumenta, coniecturas, & teſtimonia adiecerim ad eius ſententiam confirmandam. Putat Sirmondus vſum fermentati in eccleſia Latina ab ipſo ſuſceptæ religionis exordio cœpiſſe, & multis exinde ſeculis perſtitiſſe. Et mihi quidem hoc valdè probabile viſum fuit, priuſquam illius tractatum vidiſſem, & in hac ſententia confirmatus ſum, cum rem ipſam intimiùs perluſtraui: non ita tamen illi adhæreo, quin paratus ſim certiora docentibus ſtatim & ex animo conſentire.

Quod igitur vetus eccleſia fermentato pane in partibus quoque occidentalibus diu vſa ſit, probatur primo loco ex more offerendi, qui olim vigebat. Nam vt idem Sirmondus ſapienter aduertit, vetus in in Eccleſia Chriſtianorum mos fuit, vt qui ad Miſſas celebrandas conueniebant, ſuam vnuſquiſq; ſacrificij panem adferret. Cuius conſuetudinis apud priſcos Antiſtites tanta fuit religio, vt hanc etiam ſynodicis decretis; ne obſoleſceret, ſanciendam putarint, nec diſſimulandum ſi quis violaret. Ita enim decreuit Concilium Matiſconenſe II. c. 4. *Reſidentibus nobis in ſacro concilio, cognouimus quoſdam chriſtianos relicto fratrum cætu à mandato Dei aliquibus locis deuiaſſe ita vt nullus eorum legitimo obſecundationis parere velit officio Deitatis, dum ſacris altaribus nullam admouent hoſtiam. Propterea decernimus, vt omnibus Dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris & mulieribus offeratur tam panis quàm vini, vt per has immolationes & peccatorum ſuorum faſcibus careant, & cum Abel vel cæteris iuſtè offerentibus promereantur eſſe conſortes.* Ad hunc item morem reſpexit concilium Nannetenſe c. 9. quo Presbytero mandat, vt de oblationibus quæ offeruntur à populo & conſecrationi ſuperſunt, partes inciſas habeat in vaſe nitido, quas poſt Miſſam illis diſtribuat, qui non communicarunt. Liber Sacramentorum S. Gregorij editus à Pamelio, poſtquam præcepit cantari offertorium, ait: *& offeruntur à populo oblationes & vinum, è quibus in altari ponuntur, vt ſacrentur.* Conſonat Ordo Romanus his verbis: *Archidiaconus accipiens oblatas ponit tantas ſuper altare, quantæ poſſunt populo ſufficere.* Eiuſdem oblationis factæ à fidelibus illuſtria habemus exempla in Theodoſio Imperatore, celebrante Ambroſio, & in Valente, celebrante Baſilio, vt narrat Theodoretus *lib. 4. eccleſ. hiſtor. cap. 17. & lib. 5.* III.

cap.

cap. item 17. Adeò autem initio eccleſiæ mos iſte inualuerat, vt digni reprehenſione haberentur, qui nihil offerentes alienæ oblationis partem ſumebant. Quo nomine Cyprianus diuitem fœminam increpans, lib. de opere & eleemoſynis; *Locuples*, inquit, *& diues es & Dominicum celebrare te credis, quæ in Dominicum ſine ſacrificio venis, quæ partem de ſacrificio, quod pauper obtulit, ſumis*. Idem vrget Auguſtinus, ſeu quiſquis eſt auctor ſermonis 215. de tempore dicens, *oblationes, quæ in altario conſecrentur, offerre. Erubeſcere debet homo idoneus, ſi de aliena oblatione communicauerit*. Et Eligius Nouiomenſis tract. de rectitud. catholicæ conuerſat. to.9. Auguſtini. *Ille bonus Chriſtianus eſt, qui ad eccleſiam frequentiùs venit, & oblationem, quæ offeratur Deo, in altari exhibet*. Hoc idem confirmant verba ſacerdotis ſuum in Miſſæ precibus & populi ſacrificium atque hoſtias ſępius commemorantis. *Orate*, ait, *fratres vt meum ac veſtrum ſacrificium acceptabile fiat apud Deum*. & infra. *Memento Domine omnium pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc ſacrificium*. Item. *Hanc igitur oblationem ſeruitutis noſtræ, ſed & cunctæ familiæ tuæ quæſumus vt placatus accipias*. Et in orationibus quę Secretę dicuntur, *Suſcipe preces populi tui cum oblationibus hoſtiarum. Suſcipe munera populorum tuorum*. Et clariùs Dominica V. poſt Pentecoſten, *Propitiare Domine ſupplicationibus noſtris, & has oblationes famulorum famularumque tuarum benignus aſſume, vt quod ſinguli obtulerunt ad honorem nominis tui, cunctis proficiat ad ſalutem*. Sunt & alia eiuſdem generis multa, quæ priſcum illud tempus reſpiciunt, quo populi oblationes conſecrabantur. Quod ſi Sacerdos oblatum à fidelibus panem pro ſua & illorum communione conſecrabat, non alium ſanè quam communem & vſitatum ac de more fermentatum, qui ſingulis tam diuitibus quàm pauperibus ſemper in promptu eſſet: cum præſertim primis eccleſiæ ſeculis propter metum perſecutorum ſæpe in cryptis & in carceribus ſacrum occultè, & ex occaſione celebrari oporteret, pane proculdubio communi, quia azymum nec vbique conficere, nec ſemper paratum habere poterant. Scio quidem virum doctiſſimum Albaſpinæum *lib. 1. obſeru.5.* & ſequentibus ea quæ de oblationibus allata ſunt, aliter interpretari; ſed ſingularis eius ſententia eſt, & contra communem Doctorum ſenſum. Ait ille has oblationes, de quibus Cyprianus & alij loquuntur, nihil ad Euchariſtiam pertinere; neque partem ex ijs decerptam, vt conſecraretur; ſed referendas eſſe ad Eulogias, ſiue ad panem in fine Miſſæ diſtribuendum. Nam panis, inquit, qui offerebatur, fermentatus erat, Euchariſtia verò ex pane ſine fermento conficiebatur: Quod genus argumenti quanti ſit ponderis, nemo non videt. Imò quia panis fermentatus offerri ſolebat, conſequens eſt vt & idem conſecraretur: nec vllo modo ad Eulogias trahi poteſt quod Cyprianus ſcribit arguens mulierem, quæ partem ſumebat de ſacrificio, quod pauper obtulerat. Vnde enim probare poterit, quod nomen ſacrificij Eulogijs

vnquam

vnquam tributum ſit? aut quod tempore Cypriani eccleſia azymis vterentur? Id demonſtrandum erat, non tanquam indubitatum ſtatuendum. Adhuc mos perſeuerat, vt in quibuſdam ſolemnitatibus integer panis atque is fermentatus ſimul cum vino ab his quorum intereſt offeratur, vt cum Epiſcopi conſecrantur, cum Reges coronantur, cum aliquis in numerum Sanctorum adſcribitur: ex quo veluti per rimulas antiqua panis fermentati offerendi conſuetudo perſpicitur, & olim quidem ipſemet panis, qui oblatus erat, conſecrari ſolebat: at nunc remanente ſola & nuda oblatione in his celebritatibus, quæ rarò accidunt, in reliquis diſciplina mutata eſt. Sed pergo, & ſeriùs à Latinis recepta azyma alijs argumentis oſtendo.

1. Sedente Nicolao I. Pontifice Maximo Græcorum ſchiſma aduersùs Latinos exortum eſt, curante Photio viro improbo & turbolento, qui S. Ignatio è ſede Patriarchali iniuſtè depoſito, thronum Conſtantinopolitanum inuaſerat. Hoc autem diuortium ne temere, & abſque conſilio feciſſe videretur, magno ardore Latinos inſectatus eſt, & illis tanquam grauiſſima crimina obiecit quæcumque in eorum ritibus & diſciplina à moribus Græcorum diſcrepabant. Eos itaque reprehendere cœpit quod Sabbatis ieiunarent, quod vxores Presbyteris prohiberent, quod ijſdem Presbyteris non permitterēt Chriſmate baptizatos linire, quod clerici barbas raderent, quod octo hebhomadas ante Paſcha non obſeruarent, quod Agnum Iudæorum ritu in altari offerrent & benedicerent, quamquam id falsò obijcerētis & ſi quæ ſunt alia eiuſdem generis quæ Michaël & Baſilius Imperatores ad Nicolaum Papam, hic ad Hincmarum & ad alios Galliæ Antiſtites miſit diſcutienda & refellenda: de qua res extat eiuſdem Hincmari Epiſtola ad Odonem Epiſcopum Bellouacenſem *edita tomo ſecundo operum eius pag.* 809. De azymis autem nec verbum quidem, quam certè obiectionem non omiſiſſet, qui etiam falſa crimina de illis per calumniam finxit, & de multo leuioribus litem mouit. Ex quo ſilentio, ſi non euidenti, ſaltem probabili conſecutione deducitur azymi panis vſum circa annum Chriſti 860. nondum in Eccleſia Latina viguiſſe. Quod ſi quis contendat ex Photij ſilentio nihil concludi cum ſit argumentum purè negatiuum: obſecro vt cauſam aſſignet motæ poſtea de azymis controuerſiæ. Non enim video, cur de his tacuerit Photius, & poſt duo ſecula Michaël Cerularius Photij ſucceſſor tam aſperè loquutus ſit; niſi quia viuente Photio non erant in vſu, tempore autem Cerularij nuper recepta fuerant. De vi argumenti negatiui nolo hic odioſam texere diſputationem, ſed neque neceſſarium eſt; noſtra ſiquidem aſſertio non ſoli ſilentio Photij innititur, ſed alia habet validiora firmamenta atque adminicula, quibus fulcitur & credibilis ſit, vt ex progreſſu patebit. Precor etiam viros eruditos, vt me doceant, an poſt Chriſtum & deinceps per annos mille vlla vnquã de azymis, eorumque IV.

vſu

vſu in ſacrificio mentio habita reperiatur, niſi occaſione Sectariorum, qui illis vſi ſunt, vt à conſuetudine catholicę Eccleſiæ ſe alienos oſtenderent, ſicut de Armenijs diximus ſupra, & de Ebionæis mox videbimus. Argumentum verò, quod plerique Scholaſtici tanquam inſolubile opponunt; Chriſtum ſcilicet prima die azymorum Euchariſtiam inſtituiſſe, ideòque Eccleſiam eius exemplo azymis vſam eſſe, quanti roboris ſit, viderint ſapientiores Theologi & iudicent. Nam Chriſtus illo pane in vltima cœna vſus eſt, qui apud Hebræos in illa ſolemnitate communis erat: nec vt ait Algerus lib. 2. de Sacram. corporis & ſanguinis Domini cap. 10. *ideò Chriſtus azymum panem in vltima cœna conſecrauit, quia res ſic exigeret; ſed quia illa cœna alium panem non exhibuit*. Et ſi poſt Reſurrectionem aliquando conſecrauit, vt communiter aſſerunt ſancti Patres, panem communem & fermentatum adhibuiſſe credendus eſt, à quo poſt dies azymorum omnes vtebantur. Dato item & non conceſſo, quod ſemper azymis vſus eſſet, nihil tamen ex hoc pro azymis concludi poſſet: certiſſimum eſt enim, non omnem Chriſti actionem præceptum continere, alioquin celebranda à nobis forent hæc myſteria poſt cœnam, quia cœnâ peractâ ab ipſo ſunt inſtituta. Ex praxi quoque Eccleſiæ apparet, quanta ſit vis in hoc argumento, nam vſum fermentati ipſa approbauit. Deinde quis non videt Scholaſticos ad hanc rem pertractandam præoccupatis mentibus acceſſiſſe? Cum enim ab infantiâ ſola azyma offerri viderint, eaque ſola in ſcholis & in exedris prædicari audierint, ea ſola ſemper in vſu fuiſſe crediderunt; & hoc poſito, varias ſubinde conuenientias, variaque argumenta excogitarunt, vt quod ſemel conceperant firmiùs ſtabilirent. Veræ autem ſapientiæ nihil magis aduerſatur, quam à teneris annis certis quibuſdam principijs ſine delectu & examine mentem imbuiſſe. Vnde iam olim notauit Ammonius Ariſtotelis commentator; eos qui falſis doctrinis innutriti erant, multa puerilia atque inepta adeo pertinaciter defendiſſe, vt nulla ratione potuerint ab ijs diuelli. *Quo ſemel eſt imbuta recens, ſeruabit odorem Teſta diu*, inquit Horatius. Pari quoque ratione qui ex præſcripto proprij inſtituti, ſiue ex affectu erga præceptores, certis opinionibus adhærent, omnia ſecundum illas dijudicant quacumque auctoritate & demonſtratione poſthabita, ad eaſdem trahentes quicquid audiunt, quicquid legunt. Non enim ſeruant traditum à Beato Hilario Pictauienſi Epiſcopo *lib. 1. de Trinitate* ſalutare documentum, vt cum Doctorum tractatus legunt, non præconceptas perſuaſiones illis inferre, ſed veritatem potiùs ab his referre conentur. *Optimus enim Lector eſt*, ait ille, *qui dictorum intelligentiam expectet ex dictis potiùs, quàm imponat; & retulerit magis, quàm attulerit: neque cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem præſumpſerit intelligendum*. Sed redeo ad Scholaſticos. Hi videntes vſum fermentati dudum apud Orientales inualuiſſe, eiuſque moris orginem ignorantes, ne hanc difficultatem

taciti

taciti declinaſſe viderentur, hanc hiſtoriam commenti ſunt.

V. Aiunt vtramque Eccleſiam græcam & latinam abſque vlla controuerſia poſt huius ſacrificij inſtitutionem & deinceps azymis vſam fuiſſe exemplo Chriſti, qui in azymis conſecrauit. Poſtmodum ſuperueniſſe hæreſim Ebionæorum, qui docebant legalia præcepta ſimul cum Euangelio ſeruanda eſſe, ideòque in myſterijs azymo pane vtebantur. In eorum verò deteſtationem vniuerſam eccleſiam orientalem & occidentalem reiectis azymis fermentatum panem ad menſam Domini adhibuiſſe. Demum illa hæreſi profligata, latinam Eccleſiam ad priſtinum morem azymorum rediſſe, Græcis receptam ea occaſione fermentati conſuetudinem retinentibus. At vnde prodierit hæc hiſtoria, incertum eſt. Refert eam S. Thomas *in 4. ſent. diſt. 11. qu. 2. art. 2. quæſt. 3.* eamque tribuit Leoni Papæ. Sed quis fuerit iſte Leo, nec ipſe dicit, nec ſe reperiſſe ait Franciſcus Suarez *To. 3. in 3. P. diſp.* 44. *ſec. 3.* Quis igitur huic narrationi fidem præſtet, cuius apud antiquos ſcriptores per mille ferè annos nullum apparet veſtigium? Agit diffusè de hæreſi Ebionis Epiphanius *hær.* 30. ſed quòd eius occaſione fermentati vſus introductus fuerit, nullo modo teſtatur, nec verbum quidem de hac re in alijs extat, qui de Ebionæis ſcripſerunt. Quin potius idem Epiphanius inter cæteros illorū errores hunc recenſet, quòd myſteria quotannis celebrabant ad Eccleſiæ & Sanctorum imitationem, in quibus panes azymos,& ad alteram myſterij partem ſolam aquam adhibebant, notans illos quòd vtramque materiam ſacramenti peruerterent. Scio quoſdam ſcriptores hoc loco abuti ad probandum vſum azymorum temporibus Apoſtolorum, ac ſi dixerit Epiphanius Ebionæos myſteria feciſſe in azymis ad imitationem Eccleſiæ, & Sanctorum. Sed niſi vim inferamus textui, imitatio Sanctorum ipſa tantùm myſteria reſpicit, non eorum materiam; alioquin dicendum foret eos aquam quoque adhibuiſſe ad imitationem Sanctorum. Illud itidem conſiderandum, quod ſi tunc temporis omnes Eccleſiæ azymis vtebantur, cur repræhenſi ſunt Ebionæi, quod myſteria in azymis conficerēt? aut quomodo Epiphanius notam eis erroris infert, ſi in hoc à præſcriptis ritibus non aberrabant? An quia illi dicebant legales ceremonias ſeruandas eſſe, quarum vna erat vſus azymorum; ideò Eccleſia azyma à ſacris abſtuliſſe credenda eſt? An propter paucorum abuſum æquum fuit morem deſerere, quem ipſi Scholaſtici à Chriſto, & ab Apoſtolis deriuatum arbitrantur? Imò Ebionæi hac de cauſa rei habiti ſunt, quia à communi vſu fermentati recedentes azymum panem vſurparunt, vt eo veluti ſymbolo ab orthodoxis diſcernerentur, ſuumque dogma de legis hebraicæ obſeruantia eiuſdem azymi vſu confirmarent. Hoc igitur commentum de pane azymo, primò quidem omnium conſenſu vſitato, exinde in deteſtationem Ebionæorum exploſo, demum extincta ſecta à ſolis Latinis rurſum recepto, tanquam abſurdum & incredibile reſpuendum eſt.

VI. Eodem cum Scholaſticis præiudicio deceptus fuit Hugo Eterianus *lib.2. de hæreſib. quas in Latinos Græci deuolu unt cap. 17.* dicens *Latinorum ſancta eccleſia æternaliter azyma offert & immolat, ſecundum Chriſti traditionem.* Stephanus quoque Eduenſis *lib. de Sacram. altaris cap. 17.* Romanam Eccleſiam de azymo pane immolare ait, Græcos autem de fermento; quod, inquit, *non conſentit ſanctorum Patrum doctrina, quia in ſacro eloquio nunquam inuenitur fermentum accipi in bonum.* Sed hi recentiores ſunt, & nimis probant: ſi enim ex Chriſti traditione azymus panis immolaretur, quis vnquam auſus fuiſſet fermentatum adhibere? Nec verum eſt, vt luce clarius conſtat, quod fermentato non conſentiat ſanctorum Patrum doctrina: non alio enim pane quam fermentato vſi ſunt Athanaſius, Baſilius, Nazianzenus, Chryſoſtomus, Cyrillus, & quotquot fuerunt ſanctitate & doctrina conſpicui Sacerdotes in eccleſijs orientalibus. Simili errore lapſus eſt Barlaamus Hieracenſis epiſcopus, qui ſe aſſerit vixiſſe quadringentis annis poſt ſchiſma, poſt annum ſcilicet 1300. Hic ad amicos ſuos in Græcia conſtitutos ſic ſcribit. *Eccleſia Romana ante inchoatum Schiſma pluribus quàm ſeptingentis annis per azyma conficiebat ſanctiſſimam Teletam. Alexander enim Romanus Pontifex, qui ſub Adriano glorioſo martyrio vitam finiuit hoſtiam de azymo eccleſiæ Romanæ ſtatuit.* Verum hic alijs contradicit aſſerentibus Romanam Eccleſiam ſemper in azymis conſecraſſe ex Chriſti inſtitutione. Deinde in actis legitimis S. Alexandri Papæ nihil ab eo de azymis ſtatutum legimus: imò Romæ & in alijs occidentalibus eccleſijs longo poſt ipſum tempore fermentatum in ſacrificio adhibitum multis argumentis probari poteſt. Occurrit primo loco mulier incredula, quæ vt narrat Ioannes Diaconus in vita Gregorij Magni *lib. 2. cap. 41.* ſancto Pontifici celebranti ſolitas oblationes obtulerat: cui tempore communionis myſteria traditurus cum diceret, *Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti conſeruet animam tuam*, riſit mulier. At ille dextram ab eius ore conuertens, partem illam Dominici corporis ſuper altare depoſuit. Expletis verò Miſſarum ſolemnijs, matronam coram populo inquiſiuit, quam ob rem corpus Dominicum ſumptura ridere præſumpſerit. At illa ait, quia panem, quem proprijs manibus me feciſſe cognoueram, tu corpus Dominicum perhibebas. Tum Gregorius facta oratione pro mulieris incredulitate particulam panis in carnem, & ipſam carnem rurſus in panem conuertit. Porrò hæc mulier panem communem & vſitatum obtulit, quem ipſa fecerat pro domo ſua: ſi enim azymum feciſſet & obtuliſſet, quo vti tunc in ſacrificio mos foret, non potuiſſet ignorare, cui fini panis ille inuſitatus deſtinatus eſſet, nec indicia ſiue incredulitatis ſiue ignorantiæ ridendo præbuiſſet. Credidit S. Thomas *3. p. qu. 74. art. 4.* Eccleſiam Romanam huius Gregorij tempore azymum panem tanquam diu vſitatum adhibuiſſe, ipſumque Gregorium in Regiſtro eius conſuetudinis rationem reddidiſſe. At à viris eruditis dudum obſerua-

natum fuit eam ſententiam ſuppoſititiam eſſe, nec in ſcriptis Gregorij repetiri. Quidpiam ſimile legitur in Regiſtro Gregorij VII. *lib. 8. epiſt.* 1. & hinc fortaſſis allucinatio proceſſit, & primo Gregorio tributum quod ſeptimi eſt. De eodẽ pane cõmuni Ambroſius loquitur lib. 4. de Sacram. c. 4. *Tu fortè dicis, Meus panis eſt vſitatus, ſed panis iſte panis eſt ante verba ſacramentorũ, vbi acceſſerit conſecratio, de pane fit caro Chriſti.* Dum autẽ nominat panẽ vſitatum & in menſa communiter vſurpatũ, certè de azymo explicari non poteſt. Illuſtre etiam de hac re teſtimonium perhibent Concilij XVI. Toletani Patres, quod æra Hiſpanica 731. anno ſcilicet Chriſti 693. actum fuit, c. 6. *Ad conuentus noſtri agnitionem delatum eſt, quòd in quibuſdam Hiſpaniarum partibus quidam Sacerdotum partim neſcientia impliciti, partim temerario auſu prouocati, non panes mundos & ſtudio præparatos ſupra menſam Domini in ſacrificio offerant, ſed paſſim quomodo vnumquemque aut neceſſitas impulerit, aut voluntas coegerit, de panibus ſuis vſibus præparatis cruſtulam in rotunditatem auferant, eamque ſuper altare cum vino & aqua pro ſacro libamine offerant. Quod factum nequaquam in ſacra auctoritatis hiſtoria vſpiam geſtum perpenditur.* Et paucis interiectis, quibus ex euangelio oſtendunt Chriſtum non particulam panis, ſed integrum panem accepiſſe & conſecraſſe, atque ex eo particulas confregiſſe, quas particulatim diſcipulis tribuit, ſubdunt. *Vnde temeritatis eius, atque neſcientiæ cupientes terminum ponere, id vnanimitatis noſtra delegit conuentus, vt non aliter panis in altari Domini ſacerdotali benedictione ſanctificandus proponatur, niſi integer & nitidus, qui ex ſtudio fuerit præparatus, neque grande aliquid, ſed modica tantùm oblata, ſecundùm quod eccleſiaſtica conſuetudo retentat: cuius reliquiæ, aut ad conſeruandum modico loculo abſque aliqua iniuria conſeruentur, aut ſi ad conſumendum fuerit neceſſarium, non ventrem illius qui ſumpſerit grani farciminis onere premat, ſed animam alimonia ſpirituali reficiat.* Quid clarius hoc canone ad id quod intendimus aſtruendum? Si enim debuiſſent illi ſacerdotes azymum panem conſecrare, de hoc ante omnia redarguti fuiſſent, quod non azymum prout mos ferebat, ſed panem vſualem & communem, & conſequenter fermentatum conſecrarent: atqui de hoc ſynodus tacet, & eo tantùm nomine illos caſtigat, quod panes non erant nitidi, & ad illud miniſterium, ſicut par erat, peculiari ſtudio præparati, atque fortuitò & indecenter de communi menſa decerpti. At idem facere videtur concilium Calchutenſe in Anglia anno 787. dum c. 10. præcipit oblationes fidelium tales fieri, vt panis ſit non cruſta. In Concilio quoque Nannetenſi ſupra citato conſtituunt Patres, *Vt de oblationibus quæ offeruntur à populo, & conſecrationi ſuperſunt, vel de panibus quos offerunt fideles ad Eccleſiam, vel certè de ſuis Presbyter conuenienter partes inciſas habeat in vaſe nitido, vt poſt Miſſarum ſolemnia, qui communicare non fuerunt parati, Eulogias omni die Dominico & in diebus feſtis exinde accipiant.* Quod decretum iiſdem verbis extat inter capitula, quæ Hincmarus

marus Remenſis dedit Presbyteris ſuis anno 852. *cap.* 7. & hinc liquet nullum fuiſſe tunc diſcrimen inter panem qui ſupererat conſecrationi, & alium communi vſui Presbyteri deſtinatum, quia vel ex illo vel ex iſto indiſcriminatim partes haberi pro Eulogijs illi Antiſtites decreuerunt. Atque hinc etiam confirmatur quod ſuperiùs dictum eſt, orto iam ſchiſmate Græcorum adhuc in Eccleſia Latina vſum fermentati permanſiſſe.

VII. Quod ſi veteres Patres percurrere, & omnem euoluere antiquitatem libeat, inueniemus proculdubio ſic à tempore Apoſtolorum & deinceps de pane euchariſtico omnes loqui, vt nonniſi de communi & fermentato commodè intelligi, & explicari queant. De Apoſtolis legimus in eorum actis *cap.*2. *&* 20. quod ibant per domos frangentes panem, & fideles erant perſeuerantes in communicatione fractionis panis, & vnâ ſabbati id eſt die Dominica conueniebant ad frangendum panem, qualem ſcilicet in domibus fidelium reperiebant. Ibi autem agi de perceptione Euchariſtiæ, omnium interpretum concors ſententia eſt. Tertullianus ad vxorem lib.2. cap.5. *Non ſciet maritus quid ſecretò ante omnem cibum guſtes. Et ſi ſciuerit panem, non illum credit eſſe qui dicitur.* Sciuiſſet autem, ſi panis ille diuerſus à communi fuiſſet. Auguſtinus *epiſt.* 59. loquens de pane Euchariſtico, *benedicitur*, inquit, *ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur:* quia nimirum integer panis conſecrari, & ex eo particulæ communicantibus diſtribui ſolebant. Narrat Gregorius Turonenſis *lib.* 1. *de gloria Martyrum cap.* 87. Epachium Presbyterum, cum indignè celebrare præſumpſiſſet, ſumpto Sacramēto in terram corruiſſe, & proieciſſe ab ore ſacri myſterij particulā, quam dentibus comminuere nō potuit. Alia multa his ſimilia occurrunt paſſim in ſanctis Patribus & Concilijs, ſed nimis in longū irem, ſi vellem ſingula recenſere. Ruperto Abbati, & alijs recentioribus aſſerentibus Eccleſiam Romanam nunquam in ſacrificio fermentum admiſiſſe, quæ fides habenda ſit, ex dictis manifeſtum eſt. Nec vnquam Humbertus Cardinalis, & reliqui ſcriptores qui primitus aduersùs Græcos acerrimè pro azymis decertarunt, hanc perpetui moris præſcriptionem in ſuæ cauſæ defenſionem & robur afferre auſi ſunt, ſcientes nihil in ea præſidij fore, quod ſeriùs à Latinis recepta azyma non ignorarent. Petrus Cluniacenſis, qui integro ſeculo poſt Humbertum floruit, lib. 4. epiſt.17. ad S.Bernardum, *Teſtes*, inquit, *ſumus & nos temporis noſtri* (noſtri ait, non antiqui) *qui Romanam Eccleſiam, & totam Latinam linguam offerre Deo ſalutare ſacrificium azymi panis videmus, cum Græca Eccleſia & maxima Orientis pars, ac barbaræ ſed Chriſtianæ gentes ſacrificare de fermentato dicantur.* Tum ait ob has vſuum diſſonantias tam antiquos, quàm modernos à mutua charitate deſciuiſſe, quia in his nihil quod fidem læderet inuenerunt. Græcus etiam homo Demetrius Chomatenus Bulgariæ Archiepiſcopus, quem citat Sirmundus, cum animaduer-

uertiſſet nullos vſquam canones azymorum meminiſſe, rectè coniecit eorum morem ſeriùs & poſt Photij ſchiſma in Romanam Eccleſiam ſe inſinuaſſe. Hinc doctiores inter Græcos ſchiſmaticos controuerſiam de azymo & fermentato malè excitatam fuiſſe fatentur, nec propter hanc diſcrepantiam, quæ ritus eſt non dogmatis, diſſidium ab initio contigiſſe agnoſcunt, & teſtantur. Illorum verò teſtimonia legi poſſunt apud Leonem Allatium in diſſertatione de perpetuo conſenſu Eccleſiæ occidentalis atque orientalis ad Ioannem Chriſtianum de Boineburg edita cum eiuſdem tractatu de Purgatorio, & in Hottingero conuicto *cap. 9.* Conſentit ex Latinis Hildebertus Turonenſis Archiepiſcopus, agens enim *epiſt.*44. de quodam Sacerdote qui ex pane communi ſacrificium obtulerat, grauiùs puniendum ait Eccleſiæ ſeu populi ſcandalum, qui ea nouitate offenſus fuerat, quàm delictum, in ea enim conſuetudinem potius quàm fidem impugnatam fuiſſe. Non poſſum autem hoc loco omittere aut diſſimulare Rabani Mauri ſententiam, qui *lib.* 1. *de Inſtitutione clericorum* (quem ſe ſcripſiſſe teſtatur anno Domini 819.) *cap.*31. ait, *Panem infermentatum & vinum aqua mixtum in ſacramentum corporis & ſanguinis ſanctificari oportet.* Quæ verba & alia, quę ſequuntur ad comprobandum azymorum vſum, aſſertioni noſtrę proculdubio aduerſari videntur. Sed dum attentiùs conſidero nullam viuente Rabano de azymo, & fermentato controuerſiam extitiſſe; nec ab alijs illius ſeculi ſcriptoribus azymorum pro vſu ſacrificij mentionem fieri, ſuſpicatus ſum addita illa ab aliquo recentiore ex ritu ſui temporis. Vt igitur hac de re certior fierem, ad codices M. SS. confugiendum eſſe exiſtimaui, vnumque reperi in Bibliotheca Vaticana *num.* 1149. ſic inſcriptum *Rabani Mauri liber de officijs Eccleſiaſticis*: & ſic incipientem, *Qualiter ad diuinum officium inſtrui oportet ſanctiſſimum Ordinem clericorum, inſtitutio Eccleſiaſtica narratione declarat multimoda.* Eſt autem lib. 3. citati operis *de inſtitutione Clericorum*, iſque in multis ab edito diuerſus. Ex quo meam ſuſpicionem haud temerariam fuiſſe cognoui, librumque Rabani à recentioribus auctum, & interpolatum fuiſſe non inconſultè iudicaui.

Ad eumdem fermentati vſum comprobandum præteriri non debent VIII. Melchiadis, Siricij, & Innocentij Romanorum Pontificum decreta. De Melchiade hæc in eius vita leguntur. *Hic fecit vt oblationes conſecratæ per eccleſias ex conſecratu Epiſcopi dirigerentur; quod declaratur fermentum.* De Siricio hæc ſcripta ſunt. *Hic conſtituit vt nullus Presbyter Miſſas celebraret per omnem hebdomadam, niſi conſecratum Epiſcopi loci deſignati ſuſciperet declaratum, quod nominatur fermentum.* Innocentius verò epiſt. ad Decentium cap. 5. ſic ſcribit. *De fermento quod die Dominico per titulos mittimus, ſuperfluè nos conſulere voluiſti, cum omnes eccleſiæ noſtræ intra ciuitatem ſint conſtitutæ: quarum Presbyteri, quia die ipſa propter plebem ſibi creditam nobiſcum conuenire non poſſunt, idcircò fermentum*

à no-

à nobis confectum per Acolythos accipiunt, vt ſe à noſtra communione maximè illa die non iudicent ſeparatos: Quod per Parochias fieri debere non puto, quia non longè portanda ſunt Sacramenta, nec nos per cœmeteria diuerſa conſtitutis Presbyteris deſtinamus, & Presbyteri eorum conficiendorum ius habent atque licentiam. Ad ſtatutum autem Melchiadis hæc in ſcholijs ſuis ineditis addit Petrus Epiſcopus Vrbeuetanus. *Diebus enim Dominicis mittebat Romanus Pontifex per titulos Vrbis fermentum confectum ab ipſo per ſuos Acolythos, vt à communione eius plebs non putaret ſe ſeparatam, quia recipiebat corpus Chriſti de fermento ab ipſo conſecrato. Ad Eccleſias autem cœmeteriorum extra Vrbem poſitas non mittebatur, quia ſacramenta longè deferri non poſſunt.* Mos verò non deferendi in cœmeteria, de quo hîc mentio fit, poſtea abrogatus fuit. Nam in vitis Pontificum à Ioanne III. conſtitutum lego, vt oblationes & amulæ, vel luminaria in cœmeterijs per omnes Dominicas de Lateranis miniſtrarentur. Et Gregorius III. diſpoſuiſſe dicitur, vt in cœmeterijs circumquaque poſitis luminaria ad vigilias faciẽdas,& oblationes de Patriarchio per oblationarium deportarentur ad celebrandas Miſſas. Mittebant itaque Pontifices ad eccleſias Vrbis in ſignum mutuæ communionis panem, qui fermentum dicebatur, quo nomine ipſam Euchariſtiam intelligendam eſſe, non autem Eulogias, vt contendit Baronius, ex verbis Melchiadis & Siricij manifeſtè deducitur: illi enim de pane conſecrato loquuntur, non de Eulogijs, quibus nomen conſecrationis aptari non poteſt. Et Innocentius rationem reddens propter quam illud fermentum non mittebatur extra Vrbem, *quia*, inquit, *non longè portanda ſunt ſacramenta*. De ſacramento igitur hic ſermo eſt, non de Eulogijs, quæ non ſunt ſacramentum. Nec puto hunc ritum non mittendi procul ſacramenta à Ioanne & Gregorio tertijs abrogatum, cum in cœmeteria mitti oblationes è palatio Lateranenſi decreuerunt, nullam enim conſecrationis mentionem faciunt, nomen autem oblationis pani oblato ad vſum ſacrificij tribui quoque ſolebat, antequam à Sacerdote conſecraretur. Sed videamus qua ratione motus Baronius nunquam potuit adduci vt crederet fermenti nomen tributum aliquando Euchariſtiæ; *quia*, inquit, *notiſſimum eſt Romanam ac ſimul Occidentalem omnem Eccleſiam non niſi in azymo pane conſueuiſſe Euchariſtiam conficere*. Ita ille *anno* 313. agens de rebus Melchiadis. At ego oſtendere hîc enitor vſum fermentati Romę & in Occidentali Eccleſia diu viguiſſe: ideòque aſſero fermenti nomen à prędictis Pontificibus Euchariſtiæ tributum, quia in pane fermentato conficiebatur. Narrat ibidem Baronius viros eruditos in hac re elucidanda admodum laboraſſe, & inter alios Latinum Latinium, à cuius ſententia ait ſe diſſentire. Optaui ſanè, cum primùm hæc ſcriberem, Latinij de hoc fermento diſſertationem, ſi fortè extaret, videre; ſperabam enim me aliquid in ea reperturum, quo res obſcuriſſima vtcumque poſſet elucidari. Cumque aliquando de hoc colloque-

loquerer cum viro humaniſſimo; rerumque omnium præſertim Eccleſiaſticarum notitia maximè imbuto Franciſco Maria Brancatio S. R. E. Cardinali & Epiſcopo Viterbienſi, ſe prælo paratam habere dixit ſecundam partem Epiſtolarum ipſius Latinij ex ſuę Eccleſiæ Bibliothęca mox edendam ſtudio Dominici Magri eiuſdem canonici & Theologi notæ eruditionis, inter quas erant Latinij & Antonij Auguſtini de fermento opiniones duabus epiſtolis alterius ad alterum expreſſæ, quas protinus ad me mitti curauit. Et Latinius quidem ad ipſum Auguſtinum tunc Epiſcopum Ilerdenſem ſcribens putat fermentum, de quo agitur, verum ſacramentum Euchariſtię omnino fuiſſe, quod cum legiſſem gauiſus ſum me in eam ſententiam veniſſe, quæ dudum homini doctiſſimo placuerat, eique propterea firmiùs adhæſi. Cur verò fermenti nomen ipſi ſacramento tributum ſit, expendens Latinius duas cauſas comminiſcitur, quę pace tanti viri mihi prorſus abſurdę, & à moribus illorum temporum ex toto alienæ viſæ ſunt. *Appellabatur autem fermentum*, inquit, *non quia aliquid haberet commune cum fermento, quo vtimur ad panem fermentandum, ſed ea fortaſſe ratione, vel quia velut maſſa & conſperſio eſſet vtriuſque partis ſacramenti corporis videlicet & ſanguinis ita mixta, vt nullo modo ſeparari poſſet. Vel quia eadem ipſa maſſa propriè fermenti vicem obtineret in alia maiori maſſa fermentanda, quæ ſatis eſſe poſſet ad populum cuiuſque tituli communicandum*. Hanc verò mixtionem eo conſilio factam arbitratur, vt Manichęi, qui à vino abhorrebant, detegerentur: nam mittens Pontifex illud fermentum Presbyteris præcipiebat, ſi Latinio credimus, *vt per eoſdem Presbyteros plebi vniuerſa aſtanti diligentiſſimè declararetur fermentum illud à ſummo Pontifice confectum & conſecratum cum admixtione vtriuſque ſpeciei eo conſilio fuiſſe, vt qui cum Catholica Eccleſia ſentirent, & in eius communione manere vellent, dum illud ſumerent profiterentur ſe ſub ſpecie panis & vini ſimul mixta Euchariſtiam accipere, & tam panis quàm vini creatorem Deum agnoſcere, & non Principem tenebrarum, vt de vino in creatoris omnium iniuriam Manichæi blaſphemi aſſerebant*. At miſſum ex hoc motiuo fermentum, nec ex Actis Melchiadis & Siricij, nec ex epiſtola Innocentij vlla ratione colligi poteſt. Nulla item aſſertæ mixtionis vtriuſque ſpeciei apparet neceſſitas ad detegendos Manichęos; cum enim tunc ſub vtrâque ſpecie fideles communicarent, multo faciliùs deprehendi poterant, ſi à ſanguinis poculo per Diaconum porrecto abſtinerent; quo indicio ſub Leone Magno eos proditos *ex eius ſermone* 4. *de Quadrag.* conſtat. Nihil etiam legimus in ſcriptoribus illorum temporum, quo Latinij coniectura inniti queat. Deinde mixtio corporis & ſanguinis tunc inaudita fuit, & à moribus ac ritibus Eccleſiæ omnino per illa tempora diſſidebat, vt Lib. II. palam fiet, cum de communione intincta diſſeremus. Porrò ad Latinij epiſtolam breuiter reſpondens vir ſolidæ doctrinæ & eruditionis Ant. Auguſtinus, ſuamque de hoc fermento opinionem expo-

ponens, miſſum à prædictis Pontificibus panem conſecratum aſſerit, cum negari non poſſit quod illi clariſſimè dicunt; ſed ex præconcepta ſententia de perpetuo azymorum vſu in Eccleſia Latina putat *fermenti appellationem non veram eſſe, ſed vſurpatam, & qua vulgus vteretur pro azymis illis ſinceritatis & veritatis; inde fortaſſe appellationis origine ſumpta, quod eâdem die, qua læti omnes participes fierent ſacræ menſæ poſt longam quadraginta dierum inediam, eadem verba de fermento audirent, & pro græco azymorum verbo, latino vterentur contrariæ ſignificationis*. At hinc videre licet magnos quoque viros errori obnoxios eſſe, cum alicui opinioni ab infantia adhærentes antiquos ritus ad illam expendunt & accõmodant. Nam quid magis alienum à communi vſu loquendi, quàm quod nomen fermenti pro azymis accipiatur? Quia nimirum in die Paſchatis audiebant fideles, *epulamini non in fermento malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſinceritatis, & veritatis*; idcircò Euchariſtiam cõtraria ſignificatione vocabant fermentum. Neminem futurũ credo, cui hoc ſuaderi poſſit. Cæterum epiſtolę Latinij & Auguſtini editæ iam ſunt *parte 2. epiſtolarum ipſius Latinij pag. 166. & ſequentibus*. Diuerſa ab his eſt Sirmondi ſententia, qui Euchariſtiam ex eo fermentum à prædictis Pontificibus dictam exiſtimat, non quod ex pane fermentato eſſet, ſed quod ipſa, quocumque ex pane fieret, Eccleſijs ad quas mittebatur fermenti vicem præſtaret, eiſque vnionis inter ſe vinculum eſſet, ſicut fermentum maſſæ cui commiſcetur. At nihil vetat, quin vtrumque verum ſit, & Euchariſtiam fermentum dictam, quia reuerà ex fermento erat: & ſymbolicè etiam fermentum nuncupatam, quod ſignum ſit vnitatis, & vinculum charitatis.

IX. Sic expedita videri poterat controuerſia de fermento ad Eccleſias olim miſſo: ſed emergunt alij nodi, quorum difficilis valdeque perplexa ſolutio eſt: nec eos diſſimulauit in præcitata epiſtola Latinius, ſed proponit his verbis. *An autem titulares Presbyteri eodem die Dominico Miſſas integras celebrarent, ideſt an verè ipſi conſecrarent & offerrent; & an vnà cum fermento à Pontifice miſſo propriam quoque oblationem peracta conſecratione ſumerent; an tantùm alteram, & an ſoli ipſi vel etiam populus ex altera, vel vtrâque communicarent, vt in re valdè obſcura nihil videtur temerè pronunciandum*. Hæc reuerà obſcura ſunt, nam cum ſupra diximus ſacrificium peractum ex oblationibus fidelium, quomodo hi Pontifices è Lateranenſi Patriarchio mitti oblationes decreuerunt? & ſi panis, quem mittebant, erat conſecratus; certum eſt quòd ad Miſſam à Presbyteris titulorum celebrandam non pertinebat. An igitur à fidelibus ſolitas oblationes accipiebant in Miſſa conſecrandas, ex quibus & ex pane conſecrato, quem Pontifex miſerat, tam Sacerdos quàm aſtantes in ſignum mutuæ pacis, dilectionis, atque vnitatis communicabant? Hoc planè veriſimile, imò certum mihi videtur: nam vinum miſiſſe Pontifices nuſquam apparet, Miſſæ autem Sacrificium ſine panis

& vini oblatione & conſecratione agi non poterat; quare fideles more tunc vſitato vtrumque offerebant, & ex ipſis muneribus ſacrum agebatur, ſine vllo reſpectu ad panem miſſum è Lateranenſi palatio, niſi quòd illum cum oblationibus recenter conſecratis communicaturis diſtributum putamus. Cohæret hic ritus cum alijs veteris Eccleſiæ conſuetudinibus. Mos enim fuit, vt qui eiuſdem fidei eſſent ſibi mutuò mitterent Euchariſtiam in ſignum communionis, ſicut teſtantur Euſebius *lib. 5. hiſt. eccl. cap.* 24. Nicephorus *lib. 4. cap. 39.* & Ioannes Moſchus *in Prato ſpirituali cap.* 29. idque ſaluo iure celebrandi, quod ſacrũ illud munus non auferebat. Ita pari ratione miſſa per titulos euchariſtia, nullum præſtabat impedimentum, quin poſſent & deberent eorum Presbyteri ſynaxim agere. Quia verò ſacramenta procul deferre vetitum erat, abſentibus & longè conſtitutis in ſymbolum fraternæ charitatis panis communis mitti ſolebat, cuius rei teſtes ſunt Auguſtinus *epiſt.* 34. & Paulinus *epiſt.* 41. 45. 46. quem morem diu permanſiſſe Flodoardus docet *lib. 4. hiſt. Rhemenſis cap. 3.* ſcribens Formoſum Papam Carolo Regi Francorum panem miſiſſe pro pignore pacis & vnanimitatis. Sic imminuto fidelium feruore, vſui frequentiſſimo ac ferè quotidiano communionis ſucceſſit vſus Eulogiarum, de quibus infrà. Aliam veterem conſuetudinem deſcribit Alcuinus *lib. de diuinis off. cap.* 37. agens de ordinatione Epiſcopi in Romana Eccleſia, *Pontifex ad communicandum porrigit ei formatam, atque ſacram oblationem, quam accipiens communicat ſuper altare, cætera verò reſeruat ſibi ad communicandum vſque ad dies quadraginta.* Idem habetur in ordine Romano, vbi eſt etiam exemplar *Formatæ*, quæ datur Epiſcopo nouiter conſecrato. Eiuſdem panis conſecrati, quem acceptum ab Epiſcopo in die ſuæ ordinationis Presbyteri conſumere debent quadraginta diebus quotidie ex eo particulam ſumentes, hiſtoriam narrat Fulbertus Carnotenſis Epiſcopus *epiſt. ad Finardum* myſticam eius ritus rationem reddens. Ex hac autem Fulberti epiſtola manifeſtum eſt, tunc Presbyteros per illos quadraginta dies quotidie celebraſſe, & tempore communionis particulã hoſtiæ de manu Epiſcopi ſuſceptæ, & eam quam ipſimet conſecrabant, comediſſe. *Sicut enim*, ait ille, *multæ Eccleſiæ ſunt per vniuerſum orbem terrarum propter diuerſa loca, & tamen vna eſt ſancta catholica Eccleſia propter vnam fidem: ſic & multæ ſunt oblatæ propter vota offerentium, vnus panis eſt propter vnitatem corporis Chriſti. Nam panis ab Epiſcopo conſecratus, & panis à Presbytero ſanctificatus in vnum & idem corpus transfunditur, propter ſecretam vnius operantis potentiæ virtutem.* Hinc autem ſuſpicor ſumendam originem & rationem duplicis panis, qui ab Epiſcopo in die ordinationis ſuæ offertur: olim enim vterque conſecrabatur, alter pro conſecrante & alijs Miſſæ aſſiſtentibus, alter pro prædicta quadraginta dierum epiſcopi tunc promoti communione. Si ergo panis conſecratus, quem Pontifex Epiſcopis, Epiſcopus Presby-

teris in Miſſa ordinationis præbebat, vt ex eo ſingulis diebus particulam ad communicandum decerperent, nullatenus impediebat quin quotidie ſacris operarentur; nemo certè abſurdum aut à moribus Eccleſiæ, pro vt illa ferebant tempora, alienum exiſtimabit, quod Preſbyteri Romani accepta à Pontifice Euchariſtia, quæ fermentum dicebatur; Miſſam nihilominus diebus Dominicis agerent, & alium panem oblatum de more à fidelibus conſecrarent, atque ex vtroque ſe & alios communicarent. Hæc mea opinio eſt, quam precor vt expendant viri docti & periti, & ſi quid certius magiſque conſentaneum repererint, libentiſſimè amplectar.

X. Quæcunque verò de hac re hactenus ſcripta ſunt, ſi quis attento animo, & à præiudicijs opinionum libero percurrerit, fatebitur, ni fallor, azymorum vſum non ſemper extitiſſe in Eccleſia occidentali: tum etiam agnoſcet multa ab hodiernis ritibus prorſus diuerſa olim viguiſſe, quæ nunc legitimâ poteſtate immutata & antiquata ſunt, ita exigente rerum, temporum, & hominum conditione. Quod ſi vſus azymorum perpetuus in Romano Patriarchatu non fuit, inquirendum conſequenter videtur, quo tempore & qua occaſione introductus ſit. Et quidem, quod ſpectat ad tempus, probabilis mihi ſemper viſa eſt Sirmondi coniectura exiſtimantis, tunc à Latinis recepta azyma, cum illis opponi tanquam graue crimen à Græcis ſchiſmaticis cœperunt. Hoc verò contigit ſub Pontificatu Leonis IX. vel paulò ante, thronum Conſtantinopolitanum occupante Michaele Cerulario, qui primus omnium Latinæ Eccleſiæ azymorum cauſâ bellum indixit, quem alij poſtea ſecuti Latinos per ludibrium *Azymitas* nuncupabant, eorumque ſacrificium hac de cauſa execrabantur. Quamuis autem annus præciſè aſſignari non poſſit, quo panis azymus ad vſum ſacrificij initium habuit, ſaltem à ſcopo non aberrabit, qui illud ad tempus referendum cẽſuerit, quod inter Photium & Ceruların, centum & ſeptuaginta circiter annorum decurſu, interceſſit. Occaſionem verò non ſine manifeſtis indicijs inde natam arbitror, quod cum paulatim Fidelium ſacro aſſiſtentium, imò & Clericorum communio defierit, ſufficeretque modicus panis pro celebrantis & Miniſtrorum in Miſſis ſolemnibus communione; in priuatis verò pro ſolo ſacerdote: cumque populus alicubi vel panem non offerret, vel minus aptum ad ſacrificium, ſenſim factum eſt, vt ad exiguam quantitatem idem panis redigeretur, eiuſque conficiendi cura ad Sacerdotes & Clericos pertineret: & quia azymus faciliùs parabatur, nec vllo canone vetitus erat, hic fermentato ſubſtitui cœpit, & per omnes eccleſias paulatim propagari. Sed hæc clariora euadent, ſi altiùs perſcrutemur, quænam olim panis conſecrandi forma ſeu figura fuerit, & quomodò ad eam, qua nunc vtimur deuentum ſit. A primis autem Eccleſiæ ſeculis ſumpto principio, cum dira perſecutione per illa tempora vexaretur Eccleſia, integros ac ſolidos panes

quales

quales vel præ manibus erant, vel à fidelibus offerebantur, cuiuſcumque formæ ſeu figuræ forent, in altari poni & conſecrari, atque in partes comminui, & communicaturis diſtribui conſueuiſſe, ex re ipſa exploratiſſimum eſt. Reddita verò pace ſeruatam figuram rotundam ſiue orbicularem inſinuant Patres Græci, & Latini. Epiphanius *in Ancorato num.* 57. loquens de pane qui in corpus Chriſti conuertitur, agnoſcit in eo rotunditatem. Cæſarius Nazianzeni frater *Dialogo 3. de fide Cathol. interrog.* 169. comparans corpus Chriſti inter nos degentis cum eodem in ſacramento ſub ſpecie panis exiſtente, illud ait eſſe artubus compoſitum, hoc rotundum. Seuerus Alexandrinus in *ordine Miſſæ* hoſtiam circulum appellat. Eamdem rotunditatem aſtruunt Patres concilij XVI. Toletani ſupra citati. Gregorius *lib.4. Dialogor.cap.* 55. refert Presbyterum quemdam duas ſecum oblationum coronas detuliſſe. Oblationibus autem coronæ nomen inditum à rotunditate notat Petrus Vrbeuetanus in ſcholijs ad vitam Zephyrini Papæ, qui ibidem conſtituiſſe dicitur, vt coronam conſecratam de manu Epiſcopi acciperet Presbyter tradendam populo. Iſo Monachus de miraculis S. Othmari Abbatis cap. 3. rotulas panis vocat Oblatas, quæ in eius ſepulchro mirabiliter repertæ ſunt. Hanc ipſam figuram confirmant picturæ quæ in antiquis codicibus M. SS. & in parietibus veterum Eccleſiarum non alia forma quàm circulari eaſdem Oblatas repræſentant. Cruce quoque ac nomine Ieſu Chriſti ſaluatoris noſtri ſignatas fuiſſe teſtantur Goar *in notis ad Euchologium pag.* 117. Arcudius *lib.3. de Sacram. cap.* 38. & Sirmundus *de azymo cap.* 4. earumque formas æri inciſas exhibent. Diuerſos verò fuiſſe in diuerſis eccleſijs Oblatarum characteres, ex concilio Arelatenſi V. diſcimus, quod anno 554. celebratum fuit: nam c. 1. ſtatuit, *Vt oblata, quæ in ſacro offeruntur altario, à Comprouincialibus Epiſcopis ad formam Arelatenſis offerantur eccleſiæ*: non pro cuiuſque arbitrio ſignatæ ſeu formatæ. At progreſſu temporis pro ſigno crucis & Ieſu nomine aliæ effigies inductæ ſunt, in azymis præſertim quibus hodie vtimur, Chriſti ſcilicet crucifixi, vel ad columnam alligati, vel è ſepulchro emergentis & reſurgentis, quas ex diuerſis partibus orbis ſibi tranſmiſſas Aloyſius Nouarinus profert in Agno Euchariſtico *cap.* 69. Quo verò tempore cœperint hoſtiæ eâ formâ cudi, quæ nunc paſſim viget in omnibus Eccleſijs occidentalibus, ex ſcriptoribus qui poſt annum Chriſti milleſimum floruerunt, inueſtigandum eſt.

Differit de hac re, ſed parum diſtinctè, Honorius in Gemma animæ lib. 1. cap. 66. *Fertur quod olim Sacerdotes à ſingulis domibus & familijs farinam accipiebant, quod adhuc Græci ſeruant, & inde Dominicum panem faciebant, quem pro populo offerebant, & hunc conſecratum eis diſtribuebant. Poſtquam autem Eccleſia numero quidem augebatur, ſed ſanctitate minuebatur; propter carnales ſtatutum eſt, vt qui poſſent ſingulis Dominicis, vel* XI.

tertia Dominica, vel ſummis feſtiuitatibus, vel ter in anno communicarent. Et quia populo non communicante, non erat neceſſe panem tam magnum fieri, ſtatutum eſt eum in modum denarij formari vel ſieri; & vt populus pro oblatione farinæ denarios offerret, pro quibus traditum Dominum recognoſcerent, qui tamen denarij in vſum pauperum, qui membra ſunt Chriſti, cederent, vel in aliquid, quod ad hoc ſacrificium pertinet. Et ſupra *cap.* 35. de eâdem forma panis per modum denarij ſcribens ait. *Ideò imago Domini cum literis in hoc pane exprimitur, quia in denario imago & nomen Imperatoris ſcribitur.* Hæc Honorius qui viuebat anno 1130. Ernulfus item Roffenſis epiſcopus, qui obijt anno 1124. *Epiſt. ad Lambertum tomo 2. ſæpius laudati ſpicilegij*, poſtquam probauit aliquos Eccleſiæ ritus alio modo cœpiſſe, & alio modo per eius incrementa cucurriſſe; *Patet*, inquit, *atteſtantibus ſcripturis, ſacramenta Altaris, quæ ieiuni modò accipimus, Diſcipulos Domini cœnatos accepiſſe. Patet etiam quod ſumimus de menſa lapidea ac ſacrata; illos ſumpſiſſe de menſa lignea, non ſecundum morem Eccleſiæ ſacrata, aut fortaſſe nulla. Illi panes quotidianos comederunt: nos in forma nummi panem accipimus.* In quibus verbis illud obiter notandum, quod ait Apoſtolos panes quotidianos comediſſe, hoc eſt communes & fermentatos. His verò antiquior Humbertus Cardinalis in Reſponſione ad Michaëlem Conſtantinopolitanum, & ad Leonem Acridanum ſcripta anno 1054. *Ad magnam Chriſti menſam illum ſolum adhiberi panem ait, quem Diaconi cum ſubdiaconis, ſeu ipſi ſacerdotes ſacris amictis veſtibus cum melodia Pſalmorum conſperſum & in ferro paratum ex ſecretario proferunt.* Et paulò poſt. *Nos tenues oblatas ex ſimila præparatas integras & ſanas ſacris altaribus ſuperponimus, & ex ipſis poſt conſecrationem fractis cum populo communicamur.* Antiquæ item conſuetudines Cluniacenſes à S. Vldarico collectæ circa annum 1070. *tom.4. Spicilegij pag.* 217. communionem moribundi deſcribentes, Sacerdotem ad eccleſiam accedere aiunt, corpus Domini frangere, & partem quam allaturus eſt ſuper calicem tenere. Ex quibus teſtimonijs liquet, etiam poſt recepta azyma non adeò tenuem fuiſſe panem, quin frangi poſſit & diuidi in partes, quæ pro adſtantium communione ſufficerent. Non ergo videntur fuiſſe Oblatæ viuentibus Humberto, & Vldarico per modum denarij; ſed ad eam formam redactæ ſunt propè finem illius ſeculi; cuius rei teſtem habemus fide digniſſimum Bernoldum Presbyterum Conſtantienſem, quem Trithemius ait ad vtilitatem eccleſiaſticæ Reipublicæ compoſuiſſe volumen, quod prænotauit Ordinem Romanum, claruiſſe autem anno 1060. Latet hic liber nondum typis editus, ſed ex eo nonnulla excerpſit & tranſtulit in ſua Liturgica tacito auctoris nomine Georgius Caſſander. Idem tamen *epiſt.* 114. ſic de illo ſcribit ad Iacobum Pamelium. *Eſt apud nos libellus quidam iuſtæ magnitudinis, in cuius initio ponitur Ordo quidam Romanus, deinde eius expoſitio, cuius Auctor ſcripſiſſe ſe teſtatur anno Domini* 1089. *quem*

ſuſpi-

ſuſpicor eſſe Bernoldum Presbyterum Conſtantienſem. Et bene ſuſpicatus eſt, conteſtante Trithemio, & nota temporis non diſcrepante. Sed ſiue Bernoldus fuerit, ſiue alius, propoſito noſtro ſatis eſt, quod labente ſeculo vndecimo ſcripſerit. Is igitur apud Caſſandrum in Liturgicis *cap.* 27. de forma panis ſic diſſerit: *Manifeſtum eſt cuius menſura vel formæ debeant eſſe ſacerdotum Oblatæ, quæ ex pugillo ſimilæ fieri iubentur, & ad ſpeciem coronæ, quod eſt tortam panis offerre. Menſura pugilli minima eſt omnium menſurarum, vnde poſſit panis fieri, quæ ſcilicet menſura legitimo iure conſtituitur ſacerdotibus ad miniſterium altaris. Quod ſi minor menſura quam pugillus non inuenitur in totâ ſerie veteris & noui Teſtamenti, & ſi nihil omnino debet fieri intra vel extra templum Domini abſque menſura & ratione, videntur Oblatarum minutiæ ad Chriſtum & ad Eccleſiam nihil pertinere, quia ſunt abſque menſura & ratione*. Hæc & alia plura Auctor ille expoſitionis Ordinis Romani, quæ ſe omiſiſſe aſſerit Caſſander ibidem his verbis. *Plura ab eodem Auctore alioquin prudenti, pio, & eccleſiaſticarum traditionum ſtudioſiſſimo in eam ſententiam dicuntur, qui indigniſſimè tuliſſe videtur ætate ſua in quibuſdam eccleſiis Oblatas panis, quæ priſcâ Eccleſiæ conſuetudine ad vſum ſacrificij ad menſam Domini à populo fideli offerebantur, ad imaginem nummorum, & ad tenuiſſimam quandam & leuiſſimam formam à veri panis ſpecie alienam fuiſſe redactas: quare per contemptum minutias nummulariarum oblatarum appellat, imaginariam & vmbratilem leuitatem illis tribuit, & indignas eſſe panis vocabulo pro ſua tenuitate; ac propter eas officium atque religionem Eccleſiaſtici officij multum per omnem modum confundi aſſerit, pluribuſque & acerbioribus dictis eas inſectatur, quæ omnia vt aſcribam expedire hoc loco non putaui*. Et reuerà neceſſarium non fuit, ex ſupradictis enim, cumulatiùs quàm oporteret, habemus huius ſcriptoris ætate cœpiſſe hoſtias, quibus nunc vtimur, iam vſu azymorum introducto, quæ acrius à Græcis impugnata fuiſſent, ſi formam nummi ab initio accepiſſent. In hac autem re credibile eſt maiores noſtros paulatim & per gradus proceſſiſſe: nam viuente Humberto & pro azymis ſcribente, panis, vt diximus, tantæ erat magnitudinis, vt ex eo conſecrato tot particulæ frangi poſſent, quot erant neceſſariæ ad populum communicandum. Poſtea interiectis quadraginta ferè annis, cum præcitata Ordinis Romani expoſitio ſcripta eſt, ad hanc minimam formam redactus eſt, quam vtpote nouam & tunc incipientem ſcriptor ille tanta acerbitate inſectatur. Quia verò nouitates in Monaſterijs à frequentia hominum remotis ſeriùs innoteſcunt, non ſtatim à Monachis huiuſmodi oblatæ nummulariæ receptæ ſunt, vt ex earum forma in quibuſdam Ritualibus præſcripta euincitur: quod in alijs etiam eccleſijs contigiſſe euidens eſt; nam Petrus Abbas Cluniacenſis, qui doctrina & ſanctitate claruit anno 1150. *lib.* 1. *Miracul. cap.* 5. ſcribit hominem quemdam, qui corpus Domini indignè ſuſceperat, numquam illud traijcere potuiſſe, *ſed fruſtra omnia*, inquit,

com-

comminuti corporis Chriſti cum vino, quod ſuſceperat, in vas quod ori ſuppoſitum fuerat, refundere coactus eſt. Ex quo patet talem fuiſſe tunc panem, vt deglutiri non poſſet, niſi dentibus comminutus. Denique eodem tempore, quo nummulariæ Oblatæ introductæ fuerunt, præter oblatam maiorem pro Sacerdote, aliæ item minores pro communione populi ſunt inſtitutæ, quæ licet integræ conſecrentur, & ſingulis integræ porrigantur, nomen tamen particularum ex antiqua conſuetudine retinuerunt.

XII. Simili modo in panis conſecrandi præparatione diuerſi gradus pro temporum diuerſitate ſeruati ſunt. Primorum enim ſeculorum mos fuit panem communem & proprijs vſibus paratum offerre & conſecrare. Pacato poſtmodum Eccleſiæ ſtatu placuit Patribus non vulgares panes, ſed ſtudio ad id paratos adhiberi. De S. Radegunde Regina legimus, quod oblatas manibus ſuis factas locis ſacris diſpenſabat. Concilium Toletanum XVI. ſancinit, vt non aliter panis in altari ſanctificandus proponatur, niſi qui ſtudio fuerit præparatus. Theodulfus Aurelianenſis in ſuo Capitulari panes in ſacrificium offerendos nitidè & ſtudio ſè fieri mandat; atque diligenter obſeruari ſtatuit, vt tam panis quàm vinum & aqua mundiſſimè tractentur, nihilque vile, nihil non probatum in his inueniatur. S. Vvenceſlaus Dux Bohemiæ in magno Belgij chronico laudatur, quod ſpicas propria manu colligeret, excuteret, & ex his panem ſacrandum formaret. Nullo autem loco ſtudioſiùs, quàm in Monaſterijs idem panis parabatur. Modum hîc breuiter deſcribam ex ſtatutis Monachorum à B. Lanfranco Archiepiſcopo Cantuarienſi collectis *cap. 6.* & ex antiquis conſuetudinibus Cluniacienſium à Luca Dacherio editis *to. 4. ſpicilegij*, atque ex alijs Monachorum Ritualibus. Et primò quidem frumentum quantumuis purum granatim eligebant, lauabant, & in ſacculo mundo ad hoc ſolum opus deſtinatum ponebant, honeſtoque famulo dabant, qui deferret ad molendinum. Tum hic lauabat molam, aliudque frumentum prius frangi curabat, vt ſine aliqua ſorde moleretur. Exinde reportabat farinam, quam Secretarius, ſiue, vt nunc loquimur, Sacriſta indutus alba & amictu, cribro prius abluto & extenſa circum cortina cribrabat. Demum Sacerdotes ſeu Diaconi alba induti, lotiſque manibus, & pſalmos recitantes, farinam aqua conſperſam in vaſe nitidiſſimo coagitabant, igneque ſuccenſo lignis aridis ad hoc de induſtria præparatis hoſtias coquebant, ſumma cura cauentes, vt nec proprius quidem flatus ad eas pertingeret. Tanta in illis erat erga panem conſecrandum reuerentia; tam ſeuera & anxia in eo conficiendo ſolicitudo. Venit hîc in mentem dictum Tertulliani ſæpius citatum lib. de corona militis cap. 3. *Calicis aut panis, etiam noſtri, aliquid decuti in terram anxiè patimur*. Etiam noſtri inquit, id eſt communis & domeſtici, qui apud Chriſtianos in ſummo ſemper honore fuit, quod ex eo Euchariſtia conficiatur. Memini etiam

me

me legiſſe peculiares olim vineas eccleſiæ traditas, vt ex illis optimum vinum fieret in vſum ſacrificij. S. Remigius, teſte Flodoardo *lib. 1. hiſt. Remen. cap.* 18. vineam reliquit, vt inde vinum diebus Dominicis, & alijs feſtis ſacris altaribus offerretur. Ibas Edeſſenus in ſynodo Berytenſi accuſatus fuit quod vinum vile in vſum ſacrificij præberet. Qui verò ſint hodierni mores in panis & vini præparatione; nimis notum omnibus eſt, nec me oportet in his enarrandis inutiliter occupari. Cæterùm panis & vini duplex eſt præparatio, vna remota, de qua hactenus actum eſt: altera proxima, cum ſacrificij inſtat celebratio. Hæc à Latinis in ſacrario peragitur quod attinet ad panem, poſita hoſtia ſuper patena, additiſque particulis pro his, qui ſacræ communionis participes eſſe volunt. At vinum & aqua calici infunduntur cum oratione & benedictione immediatè ante offertorium, qui ritus ſuo loco explicabitur. Græcos quoque eamdem præparationem quondam in Scenophylacio ſiue ſacrario peregiſſe docet Goar in notis ad Liturgiam Chryſoſtomi *n.* 22. At ex Liturgijs quibus hodie vtuntur, & ex communi eorum praxi conſtat manifeſtè tam panem quàm vinum in Protheſi ab illis, ſiue in minori altari, præparari; priuſquam Sacerdos & Miniſtri ad ſanctum Bema, quod eſt maius altare, ſacris veſtibus induti procedant. Olim cum panis fermentatus erat & iuſtæ magnitudinis, diſſectis ex ipſo tot partibus, quot erant neceſſariæ ad ſacrificium & ad fidelium communionem; ipſius reſiduum in alias partes ſcindi, & his qui non communicauerant in fine Miſſæ diſtribui ſolebat, qui ritus adhuc permanet in Eccleſia Orientali. Eulogiam vocant Græci, ſiue benedictionem; & Antidoron, quia datur loco doni, ſiue Euchariſtiæ, qui à ſanctis Patribus donum nuncupatur. Eulogiæ nomen pro ipſa Euchariſtia quandoque vſurpatum reperitur, vt à Cyrillo Alex. epiſt. ad Neſtorium: *Accedimus ad myſticas Eulogias & ſanctificamur, participes facti ſacra carnis & pretioſi ſanguinis omnium noſtrum Saluatoris Chriſti*: & à Maximo martyre ad cap. 3. Eccl. hier. *Eleuans Sacerdos ſacrum panem, oſtendebat Eulogiam dicens, Sancta Sanctis*. Frequentiùs tamen ab ea diſtinguitur, tamquam id quod eius vices aliquo modo ſupplebat. Hoc concilium Nannetenſe indicat c. 9. decernens, vt Eulogiæ in fine Miſſæ ijs, qui communicari parati non fuerint, diſtribuantur. Quod decretum quidam Canonum collectores S. Martyri & Pontifici Pio perperam tribuunt, non conſiderantes epiſtolam eius, è qua ſumitur, eſſe ſuppoſititiam: nec aduertentes ſecundo ſeculo, quo ille vixit, nondum fuiſſe Eulogias in Eccleſia, de quibus Tertullianus, Cyprianus, & alij æquales ſilent, quia quicumque tunc aderant ſacrificio communicare ſolebant; Eulogiæ autem inſtitutæ ſunt, vt his darentur qui myſteriorum participes fieri aut non poterant, aut nolebant. Earum meminit Nazianzenus *orat. in funere Patris*. Concilium quoque Laodicenum paulo ante Nicænum ſub S. Silueſtro celebratum c. 14. prohi-

buit

buit ne ſancta inſtar Eulogiarum in feſto Paſchæ ad alienas parœcias mitterentur: vbi Balſamon in ſcholijs Latini ritus ignarus Latinos calumniatur, ac ſi panem conſecratum perinde ac communem diſtribuerent. Vera autem huius canonis expoſitio ex veteris Eccleſiæ conſuetudine ſumenda eſt. Tanta enim erat mutuæ vnionis & ſocietatis inter fideles religio & zelus, vt ſi omnes de vno & eodem pane ab eodem Sacerdote conſecrato participare potuiſſent, id libentiſſimè in toto terrarum orbe feciſſent, quo ſic oſtenderent ſe omnes in Chriſto vnum eſſe. Ideò non ſolum Romanæ, ſicut ſupra diximus, ſed aliarum etiam quarundam eccleſiarum vſus fuit, vt ab eccleſia primaria ciuitatis ipſa Euchariſtia ad ſingulas parœcias ab Epiſcopo mitteretur, quatenus ſcirent omnes, qui ab vno Epiſcopo regebantur, ſe cum illo vnum corpus efficere. Id in Paſchali feſtiuitate fieri vetuit ſynodus Laodicena, vel quia oporteret omnes Presbyteros ea die Epiſcopo celebranti cum plebe ſibi commiſſa adſtare, & ritu tunc vſitato cum eodem celebrare: vel alia de cauſa nobis ignota. Cætera, quæ de Eulogijs, earumque vſu ac diſtributione dicenda forent, pleniùs Lib. II. pertractabimus, cum de communione diſſeremus.

CAP. XXIV.

De ſacris indumentis Sacerdotum, Pontificum, & Miniſtrorum. Peculiares veſtes eaſque pretioſas ſacrum agentibus in vſu ſemper fuiſſe. Quis olim earum color. Locus in quo condebantur, eiuſque nomina. Diaconicon, Sceuophylacion, Paſtophorion, Veſtiarium, Salutatorium. De ſingulis veſtimentis ſeorſum agitur.

I. SAcerdotem ſacris operaturum non communi, & quotidiano habitu, ſed alio peculiari, & auguſtiore vti oportere, notiſſimum eſt: quem ritum catholica Eccleſia ab Apoſtolis acceptum vſque ad noſtram tranſmiſit ætatem, quamuis in veſtium numero & forma aliquid fuerit ſucceſſu temporis immutatum. Præceſſerat huius rei typus in veteri teſtamento, nam Sacerdotibus & Leuitis ſpecialia veſtimenta certis ritibus & ceremonijs conſecrata in vſu erant, cum legales Deo victimas immolabant; quorum antitypum in eccleſia reperiri congruum fuit, vt habeant legales vmbræ aliquid ſibi reſpondens non ſolum in

cœle-

cœleſtibus exemplaribus, ad quæ iuſſit Deus omnia fieri; ſed etiam in rebus noſtris, quæ vt ait Dionyſius in eccleſiaſtica Hierarchia, partim ſunt typi cœleſtium, partim Moſaicarum vmbrarum corpora, teſtante Apoſtolo *ad Hebr.* 10. quod habuerit lex vmbram futurorum. Imò etiam in lege naturæ propria fuiſſe ſacerdotibus indumenta, cum ſacrificia Deo offerrent, Auctores graues aſſeuerant: & Rupertus Abbas *lib. de incendio oppidi Tuitienſis cap.* 16. poſtquam dixit iuri primogeniti annexam fuiſſe ſacerdotij dignitatem, ad ipſum ſpectaſſe putat veſtes Eſau valde bonas, quibus Rebecca induit Iacob, cum ſimulans fratris perſonam benedictionem ei ſurripuit. Huc autem pertinet Penula à Paulo Troade relicta, quam fuiſſe veſtem ſacerdotalem ſuo loco indicabo. Huc lamina, ſeu mitra epiſcopalis, quam geſtaſſe Ioannem euangeliſtam Polycrates Epheſi epiſcopus auctor eſt apud Euſebium *lib.* 3. *hiſt. cap.* 31. Huc infulæ, quorum meminit Tertullianus *lib. de Monogamia cap.* 12. Huc querelæ Optati Mileuitani de profanatis à Donatiſtis Eccleſiæ ornamentis. Huc Stephani I. decretum, qui vt ait Anaſtaſius, ſacerdotes & Leuitas veſtibus ſacratis in vſu quotidiano non vti, niſi tantùm in eccleſia, conſtituit. Huc tunica, qua Presbyter Nepotianus in miniſterio Chriſti vtebatur, quam ſibi relictam Hieronymus ſcribit *in epiſt. de eius morte ad Heliodorum*. Huc eiuſdem Hieronymi teſtimonium in cap. 44. Ezechielis, vbi ait: *Religio diuina alterum habitum habet in miniſterio altaris, alterum in vſu vitâque communi*. Huc denique exempla diuinæ vltionis referenda aduersùs eos, qui ſacris veſtibus abuſi ſunt, qualia legimus *lib.* 1. *Vvandalicæ perſecutionis*. apud Victorem de Proculo, qui cum diuina miniſteria, & eccleſiæ ornamenta profanaſſet, ſibi linguam fruſtatim comedens turpiſſima morte conſumptus eſt: & apud Theodoretum *lib.* 2. *hiſt. Eccl. cap.* 27. de Thymelico ſaltatore, qui veſtem ſacram in theatro geſtans expirauit. Serica autem, atque auro argentoque contexta hæc indumenta vt plurimùm fuiſſe, præſertim poſt Conſtantinum, ex vitis ſummorum Pontificum apud Anaſtaſium, qui eorum donaria recenſet, & ex alijs ſcriptoribus haud obſcurè colligimus: neque enim credimus aliquid vile aut indecorum diuini ſacrificij vſibus adhibuiſſe fideles, qui omnia ad ipſum ſpectantia ſumma & incredibili veneratione proſequebantur. De colore nihil memini me legiſſe, niſi quod candidi in feſtis Paſchalibus mentio fit à Gregorio Turonenſe in vita S. Nicetij Lugdunenſis epiſcopi: & nigri à Theodoro lectore, qui *lib.* 1. *Collectan.* refert Acacium Conſtantinopolitanum ſeipſum, & ſedem, & altare nigro amictu operuiſſe in ſignum mœſtitiæ ob impium edictum aduersùs ſynodum Chalcedonenſem à Baſiliſco Imperatore anno 476. promulgatum. Hieronymus quoque *lib.* 1. *adu. Pelagianos* candidę veſtis vſum commemorat dicens, *Quæ ſunt rogo inimicitia contra Deum, ſi tunicam habuero mundiorem? Si Epiſcopus, Presbyter, Diaconus, & reliquus ordo Eccleſiaſti-*

cus in adminiſtratione ſacramentorum candida veſte proceſſerint? Fidelium verò tanta fuit, vt dixi, erga ipſas veſtes & pallas altaris reuerentia, vt mulieribus eas contingere vetitum ſit c. 37. concilij Antiſſiodorenſis, imo nec ingredi quidem in Secretarium, in quo illæ conſeruabantur, niſi ſoli miniſtri ſacrati poterant, ſicut præcipit canon 66. concilij Agathenſis. Et ne quis auderet in proprios vſus eas transferre, aut alijs vendere vel donare; idque ſub pœna excommunicationis prohibuit concilium III. Braccarenſe *can.* 2.

II. Locus, in quo indumenta & vaſa ſacra reconduntur, à Græcis *Diaconicon*, *Sceuophylacion*, *Paſtophorion*; à Latinis *Veſtiarium*, *Secretarium*, *Sacrarium*, & barbara voce *Sacriſtia* nuncupatur. Diaconici nomen paſſim hoc ſenſu reperitur in Euchologio: & Simeon Theſſalonicenſis deſcribens epiſcopi ſacris veſtibus induti comitatum vſque ad altare; *Educitur*, inquit, *è Diaconico, & Diacono ipſum præcedente, & deducentibus Presbyteris duobus per portam templi dexteram & ſoleam iter agit vſque ad ſanctum Bema*, id eſt altare. Sceuophylacij & Sceuophylacis, id eſt cuſtodis ſacræ ſupellectilis mentio eſt apud Balſamonem in Nomocanonem Photij *tit.* 2. *cap.* 2. apud eumdem Simeonem Theſſalonicenſem *lib. de Templo*, & apud illos qui de dignitatibus Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ diſſerunt. At hodie Græci non in Diaconico, ſed in ipſo Bemate ſacris veſtibus ad peragenda diuina officia induuntur: nec vllum habent Sceuophylacion iunctum eccleſiæ, quia ſacra vaſa & veſtimenta in proprijs ædibus, vel in loco tutiori conſeruant, vt Leo Allatius obſeruat in diſſertatione *de Templis Græcorum recentiorum*. Paſtophorium legimus 1. *Machab. cap.* 4. *&* 3. *Eſdræ cap.* 8. Radeuicus Friſingenſis lib. 4. de geſtis Friderici cap. 13. *Vulpes*, inquit, *& Lepores Paſtophoria eccleſiæ & officinas canonicorum ingreſſa*. De Veſtiario hæc habentur in ritu antiquo Miſſæ apud Menardum pag. 273. *Sacerdos in veſtiario, cæterique Miniſtri ſanctis veſtibus iuxta ordinem induantur*. Et in reſtitutione Ebbonis Remenſis ibidem in notis, *Ductus eſt Ebbo epiſcopus in veſtiarium, & indutus epiſcopalibus veſtimentis; ſimiliter & alij epiſcopi proceſſerunt cum eo ad celebrationem Miſſæ*. Secretarij vox paſſim occurrit in vitis Pontificum, ex quibus aliqui ſepulti dicuntur prope Secretarium. Fortunatus in vita S. Radegundis, *Intrans in Secretarium Monacha veſte induitur*. Sacrarium ſic definitur ab Vlpiano l. 1. *Digeſtorum* tit. 8. *Eſt locus in quo ſacra reponuntur*. Sumitur aliquando pro Presbyterio, quod ſolis olim Sacerdotibus, ſacriſque Ordinibus initiatis peruium, ſecularibus inacceſſum erat. Appellatur & Receptorium à Sidonio Apollinari *lib.* 5. *epiſt.* 17. *Et nuntiatum eſt progredi epiſcopum de Receptorio*, ad ſacrum ſcilicet faciendum. In Concilio Matiſconenſi I. c. 2. Salutatorium vocatur. Et Gregorius Magnus *lib.* 4. *epiſt.* 54. vſum Pallij præſcribens Mariniano Rauennæ Archiepiſcopo, *Quo non aliter*, ait, *uti memineris, niſi in propria tuæ ciuitatis eccleſia, dimiſſis iam*

filijs

filÿs procedens à Salutatorio ad ſacra Miſſarum ſolemnia celebranda: peractis verò Miſſis idem in ſalutatorio curabis deponere. Ex eo autem quod dicit, *dimiſſis iam filÿs*, illorum temporum conſuetudinem intelligimus. Solebant enim epiſcopi ante Miſſarum celebrationem in ipſo loco ſedere, & ſalutationes fidelium excipere, qui ſe illorum orationibus commendabant, aut aliquod negotium ipſis communicabant: quibus dimiſſis, ſacris veſtibus induti ad altare procedebant; atque hinc factum eſt vt idem locus Salutatorium diceretur. Hoc & Presbyteri faciebant, teſte Seuero Sulpitio *lib.2. Dialog. cap.*1. vbi ait ſediſſe Presbyteros in Secretario, vel ſalutationibus vacantes, vel audiendis negotijs occupatos, dum interim S. Martinus eo munere fungi detrectans ſibi ſoli vacaret. Eiuſdem ſalutatorij meminit Gregorius Turonenſis *lib. 2. hiſt. Franc. cap.*21. *& lib.*7. *cap.*22. in vtroque loco indicans epiſcopos ac Presbyteros interdum in eo manſionem habuiſſe. Græci ſacerdotes, quoties rem diuinam acturi ſacra ſumunt indumenta, ea ſolent benedicere & oſculari, vt ex ordine Liturgiæ S. Ioannis Chryſoſtomi conſtat: nec in eorum Euchologio vlla extat oratio ad ipſa ſemel & vniuerſim cultui diuino dedicanda. At verò Latini poſtquam ea præſcriptis verbis benedixerunt, benedictionem non repetunt; ſed amictum dumtaxat, manipulum, & ſtolam in medio, vbi crux aſſuta vel texta eſt, oſculantur. In Miſſa tamen veteri, quam ex codice Ratoldi Abbatis Corbeienſis libro Sacramentorum S. Gregorij addidit Menardus, Epiſcopus ſacris operaturus ſingula indumenta benedicit, deferente eaminiſtro & ante ſingula rogante, vt ipſa benedicat, ſicut fert Græcorum mos. His præmiſſis ad omnia ſingillatim enucleanda tranſeundum eſt, eo ordine quo indui ſolent, à ſacerdotalibus ducto principio, quæ ſunt ſex, Amictus, Alba, Cingulum, Manipulus, Stola, & Planeta.

De Amictu, eiuſque vſu & nominibus. Dictus olim Anaboladium.

PRima veſtis, quam ſacerdos ſumit, eſt Amictus, qui primum capiti, deinde humeris inijcitur. Antiquus ſcriptor de ritibus veteris Eccleſiæ ſub nomine Caroli Magni, *Poſt ſandalias in eccleſia veſtimẽtis ſequitur ſuperhumerale, quod fit ex lino puriſſimo.* Amalarius lib. 2. cap.17: *Amictus eſt primũ veſtimentum noſtrum, quo collum vndique cingimus.* Rupertus Abbas lib. 1. de diu. off. cap.19. *Sacerdos in officio altaris Amictu caput ſuum obnubit.* Gemma animæ lib.1. cap. 201. *Hinc humerale, quod in lege* Ephod, *apud nos Amictus dicitur, ſibi imponit, & illo caput & collum & humeros vnde & humerale dicitur, cooperit, & in pectore copulatum duabus vittis ad mammillas cingit.* Sunt quidam qui Ami- III.

ctui ex holoſerico vel aurea textura plagulam aſſuunt colori & opificio caſulæ ſiue ſtolæ conſimilem; ſed hujus aſſumenti nullum veſtigium reperio apud antiquos ſcriptores. Ambroſiani tertio loco Amictum ſumunt poſt Albam & Cingulum. Varia ei nomina tribuuntur, nam ſicut vidimus, Humerale vocatur, & per analogiam ad legalium ſacerdotum indumenta *Ephod*, quia vt Hieronymus docet *epiſt.* 128. *ad Fabiolam*, vbicumque in Exodo ſeu in Leuitico Superhumerale legitur apud Hebræos *Ephod* appellatur. An verò Amictus noſter idem prorſus ſit cum Ephod veteris legis, quæſtio anceps eſt, quam tractat Sauſſaius *Panoplia Sacerdotalis parte* 1. *lib.* 1. *cap.* 2. In Ordine Romano *Ambolagium*, rectius autem Anabolagium ſiue *Anaboladium* nuncupatur: Anabole enim græcè idem eſt ac latinè Amictus. Iſidorus lib. 19. Orig. cap. 25. *Anaboladium*, inquit, *amictorium lineum fæminarum, quo humeri operiuntur*. Eadem voce vtitur Ambroſius *lib. de benedictionibus Patriarcharum*, nam vbi nos legimus Gen. 49. *Lauabit in ſanguine vuæ pallium ſuum*, ipſe legit *Anaboladium ſuum*. S. Columba Virgo, cuius vita breuiter recenſetur in Martyrologio Gallicano *die vltima Decembris*, vt à ſatellitibus ſpatium orandi ante Martyrium impetraret, dedit eis Anabolarium ſuum, quod pallij ſericei genus Sauſſaius interpretatur.

De Alba & Cingulo. Albæ nomen vnde. Dicta etiam Camiſia. Lineæ tunicæ vſus apud Ethnicos.

Linea tunica talaris erat prima veſtis ſacerdotalis in veteri Teſtamento, quæ nobis ſecunda eſt. Græcè *poderis* dicitur, quia deſcendit vſque ad pedes, quos illi podas vocant. Paulinus Tyriorum epiſcopus orat. habitam in templi dedicatione apud Euſebium *lib.* 10. *cap.* 4. ſic exorditur: *Amici & ſacerdotes Dei, qui podere induti eſtis*, ſacra ſcilicet tunica talari, vt Latinus interpres loquitur. A ſcriptoribus eccleſiaſticis Alba à colore nuncupatur: cuius nominis mentio fit in concilio Carthaginenſi ſub Anaſtaſio I. *can.* 41. quo præcipitur vt Diaconus tempore tantum oblationis vel lectionis Alba vtatur. Et in Narbonenſi ſub Pelagio II. vbi decernitur, ne Diaconus aut ſubdiaconus vel lector, antequam Miſſa conſumetur, Alba ſe præſumat exuere. Legitur quoque in Ordine Romano, & in tractatu de ritibus Eccleſiæ, quem ſub nomine Caroli Magni edidit Vvolfangus Lazius. Alij Camiſiam vocant. Amalarius lib. 2. cap. 18. *Poſtea Camiſiam induimus, quam Albam vocamus*. Iſidorus lib. 19. originum cap. 21. *Poderis eſt tunica ſacerdotalis linea corpori aſtricta vſque ad pedes deſcendens. Hæc vulgò Camiſia vocatur*. Et cap. ſequenti, *Camiſias*, inquit, *vocamus, quod in his dormimus in Camis, id eſt in ſtratis noſtris*. Camiſiæ igitur nomen ei tri-

ei tributum, quia ſimilis eſt tunicæ lineæ interiori, qua vtimur in camis, id eſt in lectulis noſtris. Camas enim dixerunt Græci ſtrata humilia, & terræ propiora. Anaſtaſius in vita Benedicti III. inter donaria, quæ Rex Saxonum miſit eccleſiæ S. Petri, enumerat *Camiſias albas ſigillatas holoſericas cum chryſoclauo*. Camiſias autem auro clauatas non ad ornatum templi, vt credidit Caſaubonus, ſed ad vſum Sacerdotum ſacrificantium comparatas obſeruauit Ferrarius *lib. 3. de re veſtiaria cap. 5.* Neque enim hic agitur de tunicis lineis interioribus; in quibus aurum mitti Alexander apud Lampridium dementiam iudicabat propter auri rigorem & aſperitatem; ſed de Camiſijs, quæ ſuper alias veſtes inijciuntur, in quibus auri rigor & aſperitas geſtantibus non eſt incommoda. Ordo Romanus, vbi loquitur de epiſcopi conſecratione, *lineam* ſine addito vocat dicens, *Induunt eum lineam & cingulum.* Lineam verò tunicam etiam ab Ethnicis in ſacris adhibitam teſtatur Apuleius in Apologia, *Mundiſſima lini ſeges inter optimas fruges terra exorta non modo induui & amictui ſanctiſſimis Aegyptiorum ſacerdotibus, ſed opertui quoque in rebus ſacris vſurpatur.* Idem *fabula Mileſia lib. 2.* ſacerdotes deſcribit linteæ veſtis candore puro luminoſos. De ſacerdotibus Iſidis nota ſunt Ouidij carmina:

Nec tu linigeram fieri quid paſſit ad Iſim
Quæſieris.

Et alibi:

Nunc Dea linigerâ colitur celeberrima turbâ.

Pythagorici quoque lineis veſtibus vtebantur, vt docet *Schefferus lib. de Italica Philoſophia cap. 14.* de cuius rei cauſa interrogatus Apollonius apud Philoſtratum *lib. 8.* reſpondit, *Quia me terra quæ alit, etiam veſtit.* Et paulò poſt. *Veſtem quam morticinis plerique ferunt non puram eſſe ratus Pythagoras, linea veſte vſus eſt.* Porrò Alba ne defluat & greſſum impediat cingulo ſtringitur, quod in lege baltheus, à Græcis Zona dicitur. De eius profano vſu multa congerunt Sauſlaius *lib. 3. citata Panopliæ*, & Ferrarius *lib. 1. de re veſtiaria*. Varias autem cingulorum formas deſcribit Iſidorus *lib. 19. Originum cap. 33.*

De Manipulo. Olim Mappula, Sudarium, Fanon. Eius forma, & vſus.

Manipulus poſterioris æui additamentum eſt, neque in antiquis Ritualibus commemoratur, nec à priſcis Patribus inter ſacras veſtes recenſetur. Erat autem lintea ſindon ſiue mappula brachio ſiniſtro alligata, qua ſudor & ſordes abſtergebantur, vt illi paſſim teſtantur, qui de diuinis officijs tractatus ediderunt. Alcuinus, *Mappula, quæ in ſiniſtra parte geſtatur, qua pituitam oculorum, & narium detergimus,* V.

pra-

præſentem vitam deſignat, in qua ſuperfluos humores patimur. Amalarius lib. 2. cap. 24. *Sudarium ad hoc portamus, vt eo detergamus ſudorem. In manu ſiniſtra portatur, vt oſtendatur in temporali vita tædium nos pati ſuperflui humoris.* Rabanus Maurus lib. 1. de Inſtit. Clericorum cap. 18. *Quartum Sacerdotis indumentum Mappula ſiue mantile eſt, quod vulgo Fanonem vocant.* Eſt autem Fano vox Saxonica, quæ expanſum vel extenſum ſignificat, vt docet Voſſius *lib. 2. de vitijs ſerm. cap. 7.* In Ordine Romano qualiter Miſſa celebretur: *Deinde Subdiaconus regionarius ponit Mappulam in ſiniſtro brachio Pontificis ſuper planetam.* Tempore Gregorij Magni ſoli clerici Romanæ Eccleſiæ Mappulis vtebantur: Sic enim ille loquitur *lib. 2. epiſt. 54.* ad Ioannem Archiepiſcopum Rauennatem. *Illud autem quod pro vtendis à clero veſtro Mappulis ſcripſiſtis, à noſtris eſt Clericis fortiter obuiatum dicentibus nulli hoc vnquam alij cuilibet eccleſiæ conceſſum fuiſſe. Sed nos ſeruantes honorem fraternitatis tuæ, licet contra voluntatem antedicti cleri noſtri, primis Diaconibus veſtris in obſequio dumtaxat tuo Mappulis vti permittimus: alio autem tempore, vel alias perſonas hoc agere vehementiſſimè prohibemus.* Durauit autē hic Mappulæ ſiue ſudarij lintei vſus, donec in locum eius Manipulus, non ad tergendas ſordes, ſed ad ornatum ſuffectus eſt; qui propterea eius materiæ & texturæ eſt, ex qua ſtola & planeta fieri ſolent. Hanc verò mutationem mappulæ in manipulum ſeculo decimo factam conijcio: nam Alcuinus & Amalarius, qui ſeculo nono vixerunt, mappulis vſum tunc viguiſſe oſtendunt. Manipuli autem mentio fit in veteri Miſſa ex codice Ratoldi Abbatis Corbeienſis apud Menardum, qui Ratoldus vixit anno 980. Olim vt apparet ex antiquis picturis, eius forma longior erat & ſtrictior, vix duos pollices excedens, quemadmodum & ſtola, & linea vtrimque æquali à ſummo ad imum limbum defluebat: nec erat extrema pars latior, ſicut nunc eſt. Quod verò Manipulus proprium ſubdiaconi indumentum, vt Scholaſtici exiſtimant, veteri vſu non fuerit, argumento eſſe inter cætera poteſt, quod illo vterentur, qui nullo ordine initiati erant. Teſtis eſt Lanfrancus Cantuarienſis *epiſt. 13.* dicens, *In cænobijs Monachorum etiam Laici cum Albis induuntur ex antiqua Patrum inſtitutione ſolent ferre Manipulum.* Verum hæc conſuetudo, vt in notis ad eandem epiſtolam vir eruditus Lucas Dacherlus obſeruat, abrogata poſtmodum fuit in concilio Pictauienſi ſub Paſchali II. c. 5. *Vt nemo Monachorum deinceps Manipulis vtatur, niſi fuerit ſubdiaconus.* Manipulo noſtro reſpondet apud Græcos *Epimanicion*, de quo agit Goar in notis ad Chryſoſtomi Liturgiam *n. 12.* Cum Planeta totum corpus ambiret, vt mox videbimus, ea ſuper brachia duplicata & triplicata, vt Gemma animæ ait *lib. 1. cap. 207. & 208.* Manipulus extremo loco brachio expedito imponebatur: qui ritus tunc omnibus Presbyteris communis, nunc in ſolis Epiſcopis remanſit, quibus peracta confeſſione à Miniſtris imponitur; quia priſco more poſt confeſſionem caſula eleuari ſolebat.

De

De ſtola. Quid fuerit apud veteres Ethnicos, Iudæos, Chriſtianos. Cur noſtræ hoc nomen tributum. De palla linoſtima. Stola olim Orarium. Quædam de hoc, eiuſque vſu ſacro & profano.

STolæ nomen apud profanos ſcriptores tam Græcos à quibus fluxit, VI.
quàm Latinos, muliebrem veſtem ſignificat ad talos vſque demiſſam. Vnde Cicero mores effœminatos Marci Antonij redarguens *Philip.* 2. ait, *Sumpſiſti virilem togam, quam ſtatim muliebrem ſtolam reddidiſti*. Erat autem propriè matronarum veſtimentum, vt docet Ferrarius *de re veſtiaria lib. 3. cap.* 17. àdeò vt impudicæ mulieris nota foret breuior tunica, & Tertullianus *lib. de Pallio cap.* 4. inter ſigna eiuratæ pudicitiæ recenſet, matronam in publico ſine ſtola. Interdum tamen ſumptam legimus pro quolibet genere veſtimenti, Regum, Sacerdotum, & Priuatorum. Nam *Geneſ.* 41. cum Pharao conſtituit Ioſeph ſuper vniuerſam terrā Aegypti, veſtiuit eum ſtola byſſina: & ipſe Ioſeph *Gen.* 45. ſingulis fratribus ſuis proferri iuſſit binas ſtolas; Beniamin verò dedit quinque ſtolas optimas. In libro quoque Eſther *cap. 6.* cum dixiſſet Aman eum quem Rex honorare vellet, debere indui veſtibus regijs: tum ſequitur tuliſſe ſtolam, & induiſſe Mardochæum. Filium item prodigum ad ſe reuertentem iuſſit Pater indui ſtola prima, eximia ſcilicet, & omnium quæ domi erant pretioſiſſima. Zozimus *lib.* 4. ait Iulianum conceſſiſſe Procopio, vt regiam ſtolam haberet: & Diodorus Siculus *lib.* 2. narrat Arbacem, qui primus ex Medis Aſſyriorum imperium defuncto Sardanapalo occupauit, indutum regia ſtola Regem appellatum fuiſſe. De ſtola ſummi Sacerdotis in lege veteri agit Ioſephus *lib.* 15. *Antiquit. cap.* 14. *& lib.* 18. *cap.* 6. Sacerdotes item ſtantes ante altare cum ſtolis Sacerdotalibus cōmemorat lib. 2. Machabæorum cap. 3. Zozimus *lib.* 4. loquens de titulo Pontificis Maximi Imperatoribus olim tributo ait, *ſimul ac ſummum Imperium quiſque conſequebatur, ſtola Sacerdotalis ei offerebatur à Pontificibus, & continuò Pontificis Maximi titulus ei tribuebatur*: tum refert Gratianum eam ſtolam ſibi oblatam auerſatum fuiſſe, quod illicitum exiſtimaret Chriſtianum eo habitu vti. Stolæ formam exprimit Xenophon *lib.* 8. *Cyripæd.* his verbis. *Elegit itaque ſtolam Medorum & ipſe ferre, & vt familiares ea induerentur perſuaſit. Hac enim viſa eſt ei occultare ſi quis defectum aliquem haberet in corpore*: quia nimirum totum corpus tegebat præter caput & collum. Simili modo deſcribit ſtolam Sacerdotalem S. Germanus Conſtantinopolit. *in Theoria Liturgiæ*, quam eſſe ait ignicolorem, demiſſam vſque ad pedes inſtar poderis Aaron. Nec dubito quin talis fuerit ſtola illa

auro

auro contexta, quam ſcribit Theodoretus *lib. 2. hiſt. cap. 27.* à Conſtantino Magno donatam Macario Epiſcopo Hieroſolymitano, vt ea indutus diuini baptiſmatis miniſterium perficeret, à Cyrillo autem venditam, vt illi aduerſarij obijciebant. Et hæc quidem erat ſtolæ forma apud veteres Ethnicos, Iudæos, Chriſtianos: at nunc ſtola noſtra non veſtis, ſed veluti torques eſt à collo per humeros ad pectus pendens, & vſque ad genua protenſus. Quod ſanè ornamentum, quando cœperit à ſacerdotibus in ſacris adhiberi, & cur ei ſtolæ nomen tributum ſit, ſolerti indiget diſquiſitione. Quidam æuo Apoſtolorum cœpiſſe ſcribunt, eo quod legerint ſtolam S. Iacobi Apoſtoli miſſam fuiſſe à Theodoſio Hieroſolymorum epiſcopo ad S. Ignatium Conſtantinopolitanum; & ſtolam S. Stephani Protomartyris à Macario item Hieroſolymitano datam Helenæ Auguſtæ, & ab ea Veſontionem tranſmiſſam. Sed hos ſcriptores vocis æquiuocatione deceptos euidens eſt; ſtola enim illorum temporum, vt ex dictis conſtat, veſtis oblonga erat totum corpus ambiens, nihilque habet commune cum ſtola hodierna præter nomen. Durandus in Rationali *lib. 3. cap. 5.* ſtolæ initium ad illud tempus refert, quo Alba deferri cœpit. *Notandum*, inquit, *quod antiquitus ſtola erat veſtis candida pertingens vſque ad veſtigia, qua Patriarchæ vtebantur ante legem: quam primogeniti, cum benedictionem Patris acciperent, induebant, & Domino victimas vt Pontifices offerebant. Sed poſtquam Alba cœpit portari, mutata eſt in torquem.* Hæc tamen leuis coniectura eſt, & nos certiora huius rei indicia dabimus ex Concilijs mox referendis. Vnde autem nomen ſtolæ huic ornamento? An quia ſucceſſit veteri ſtolę, vt innuit Durandus? An potius deducta eſt nomenclatura à faſcia, quæ in limbo eius veſtis aſſuta erat, quæ olim ſtola dicebatur, retento totius veſtis nomine in parte quadam illius? Ita conijcit, & mea quidem ſententia probabiliter, Vincentius Riccardus *in Commentarijs ad orationem ſextam ſancti Procli.* In extrema namque parte antiquæ ſtolæ, vt obſeruat Bayfius *de re veſtiaria cap. 17.* aſſuta erat faſciola ſeu limbus ipſam veſtem ambiens, cui cum ſit valde ſimilis hodierna ſtola, hinc fieri potuit, vt hoc illi nomen tributum ſit. In actis ſancti Silueſtri, quæ Damaſo adſcribuntur, ab eo conſtitutum legimus, vt Diaconi Dalmaticis in eccleſia vterentur, & pallâ linoſtimâ læua eorum tegeretur: Zoſimus item conſtitutum feciſſe dicitur, vt Diaconi læuas tectas haberent de pallis linoſtimis; vbi fortè legendum linoſtema, idest ex lino & lana contexta, quæ vt ait Iſidorus *lib. 19. Orig. cap. 22.* dicta eſt linoſtima, quia in ſtamine linum, in trama lanam habet. Nomine autem huius pallę nihil commodius intelligi poteſt, quam ſtola Diaconalis, quæ in humero ſiniſtro ab ipſis defertur ad differentiam ſacerdotalis à collo ante pectus pendentis. Stolæ item mentio fit ſub nomine Orarij, in concilio Laodiceno tempore eiuſdem Silueſtri habito *cap. 22. & 23.* quibus Subdiaconis & Lectoribus prohibetur ne Orarijs vtantur. Ex

quo

quo duplici teſtimonio infertur ante annos mille & trecentos vſum ſtolæ in eccleſia inualuiſſe.

Porrò nomine Orarij ſtolam, qua nunc vtimur, intelligi, omnes eccleſiaſtici ſcriptores teſtificantur. Gemma animæ lib. 1. cap. 204. *Deinde circumdat collum ſuum ſtola, quæ & Orarium dicitur.* Rabanus Maurus lib. 1. cap. 19. *Quintum eſt quod Orarium dicitur, licet hoc quidam ſtolam vocent.* Alcuinus de diu. off. cap. 39. *ſequitur Orarium, id eſt ſtola.* Ordo Romanus, *ſubdiaconi regionarij accipiunt ad induendum Pontificem veſtimenta, alius Orarium, alius Planetam.* Anaſtaſius in vita Agathonis, *eâ hora S. Synodus vnà cum Principe eius Orarium auferri iuſſerunt à collo eius,* Macarij ſcilicet Antiocheni. Adſtipulantur veterum conciliorum Patres, à quibus multa de vſu Orarij ſancita ſunt, quæ ſatis ſuperque conſtat ad ſtolam pertinere. Concilium Laodicenum iam ſupra citatum tempore S. Silueſtri. Bracarenſe I. anno 563. c. 27. *Placuit, quia in aliquantis huius prouinciæ eccleſijs Diacones abſconſis infra tunicam vtuntur Orarijs, ita ut nihil differre à Subdiacono videantur, vt de cætero ſuppoſito ſcapulæ, ſicut decet vtantur Orario.* Toletanum quartum ſub Honorio c. 27. *Epiſcopus recipiat Orarium, annulum, & baculum: Presbyter Orarium & planetam: Diaconus Orarium & Albam.* Et cap. 39. *Orarijs duobus nec Epiſcopo quidem licet nec Presbytero vti; quanto magis Diacono, qui miniſter eorum eſt? Vnum igitur Orarium oportet Leuitam geſtare in ſiniſtro humero, propter quod orat ideſt prædicat: dexteram autem partem oportet habere liberam, vt expeditus ad miniſterium ſacerdotale diſcurrat. Caueat igitur amodo Leuita gemino vti orario, ſed vno tantùm & puro, nec vllis coloribus, aut auro ornato.* Bracarenſe III. ſub Adeodato c. 3. *Cum Sacerdos ad ſolemnia Miſſarum accedit aut pro ſe Deo ſacrificium oblaturus, aut ſacramentum corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti ſumpturus, non aliter accedat, quàm Orario vtroque humero circumſeptus, ita vt de vno eodemque Orario ceruicem pariter & vtrumque humerum premens ſignum in ſuo pectore præferat crucis.* Moguntinum ſub Leone III. c. 28. *Presbyteri ſine intermiſſione vtantur Orarijs propter differentiam ſacerdotij dignitatis,* quando ſcilicet miniſteria ſui ordinis obeunt: niſi fortè hoc loco præter ſolitum ſumatur Orarium impropriè pro veſte talari, qua reuerà ſine intermiſſione vti debent Sacerdotes. Quo item ſenſu interpretantur nonnulli canonem, quem Gratianus 17. *qu.* 4. *c.* 25. & Iuo *p.* 10. *c.* 139. tribuunt concilio Triburienſi, *Vt Presbyteri non vadant niſi ſtola vel orario induti. Etſi in itinere ſpoliantur vel vulnerantur, aut occiduntur non ſtola veſtiti, ſimplici emendatione ſua ſoluantur; ſi autem cum ſtola, triplici.* Minor enim pœna infligitur illi, qui iniuriam irrogat ſacerdoti ſine habitu incedenti, cum poſſit ſe ignorantiæ exceptione excuſare. Ex quo patet Orarium hîc accipi pro communi veſtimento, quod ita proprium Sacerdotis foret, vt eum diſcerneret à ſeculari. Quod ſi primam huius vocis originem inſpiciamus, profana

 eſt,

eſt, & ab eo ſenſu diuerſa quo nunc vſurpatur. Antiquis enim ſcriptoribus tam Ethnicis, quàm Chriſtianis Orarium nihil aliud eſt quàm ſudarium, ſtrophium, linteolum, quo facies abſtergitur. Flauius Vopiſcus in Aureliano, ipſum primum, ait donaſſe oraria populo Romano quibus vteretur populus ad fauorem. Quia videlicet in altum ſublatis orarijs fauoris ſignum oſtendere, & Regem venerari cenſebantur. Ambroſius orat. quam habuit in obitu Satyri fratris deſcribens tempeſtatem qua iactabatur, *Diuinum*, inquit, *fidelium ſacramentum ligari fecit in orario, & orarium inuoluit collo, atque ita ſe deiecit in mare.* Quo loco orarium non ſtolam, vt quidam arbitrati ſunt, ſed vulgare linteum ſignificat; nam Satyrus Laicus erat, ad quem ſtola ſacra nullo pacto poterat pertinere. Ambroſius iterum *epiſt.* 54. de miraculis ſanctorum Geruaſij & Protaſij, *Quanta oraria iactitantur? & tactu ipſo medicabilia repoſcuntur?* Similiter Auguſtinus lib. 22. de ciuit. Dei cap. 8. *Oculum lapſum ligauit orario, nec niſi poſt ſeptem dies putauit eſſe ſoluendum.* Pontius in vita S. Cypriani, *Fratres linteamina & oraria ante eum ponebant, ne ſanctus cruor defluus abſorberetur à terra.* Erat autem orarium magis longum quàm latum, inſtar faſciæ, vt ex loco citato Ambroſij de Satyro fratre oſtendit Caſaubonus in notis ad Vopiſcum. Facit Gregorius Turon. *lib. 3. hiſtor. cap.* 5. vbi refert Sigiſmundum Burgundionum Regem filium ſuum dormientem iuſsiſſe occidi, *Dormienti*, ait, *orarium ſub collo poſitum ac ſub mento ligatum, trahentibus ad ſe inuicem duobus pueris, ſuffocatus eſt.* Ex hac autem orarij forma oblonga ſuſpicor translatum hoc vocabulum in Eccleſiam, & ſacræ ſtolæ tributum: cui ſuſpicioni robur aliquod addit ſupra relatum Silueſtri decretum de palla linoſtima ex lino, ſicut & ſudarium, contexta. Eius verò etymon ab ora deductum non adeò inuериſimile eſt, vt quidam ſcribunt, nam orâ veſtis facies tergi ſolebat, antequam linteola in vſu eſſent. Plautus in Mercatore act. 1. ſc. 2. *Sume laciniam*, partem ſcilicet extremam veſtimenti, *atque abſterge ſudorem tibi*. Ab ore tamen probabiliùs ſumitur, quia orario os tergitur, quam notationem ſequi videtur Prudentius *hym. 1. de coronis*, hoc verſu:

Hic ſui dat pignus oris, vt ferunt, Orarium.

Alij ab orando deriuant, eo quod ſacris prædicatoribus ſiue oratoribus detur, vt aiunt Alcuinus & Rab. Maurus; quibus conſentit Beda in collectaneis de ſeptem Ordinibus, *Bene oratoribus conuenit orarium, conueniens veſtimentum officio.* Sitne græca an latina vox ambiguum eſt: crederem tamen à Latinis ad Græcos deueniſſe, nam Suidas homo Græcus & auctor veteris Etymologici latinum vocabulum eſſe teſtantur. Qui verò græcum eſſe contendunt, triplicem eius afferunt etymologiam. Balſamon *in can. cu. Concilij Laodiceni* & Matth. Blaſtares *in ſynopſi canonum* à verbo ορο, quod Græcis idem eſt ac obſeruo ſiue cuſtodio, deducunt, eo quod diligenter obſeruent in myſterijs quæ agen-

agenda ſunt, eaque orario ſignificent Diaconis, qui ſunt in Ambone. Simeon Theſſalonicen. deriuat ab ora, quæ Heſichio eſt pulchritudo ſeu venuſtas, quia Diaconum gratiæ venuſtate ornat, & diuino decore illuſtrem reddit. Arcudius *lib. 6. cap.* 16. ab hora ſiue tempore, quia Diaconus accepta extremitate ſtolæ tribus digitis inuitat populum ad orandum, cantores ad pſallendum, oſtenditque horas & tempus, quo aliquid eſt faciendum: quæ conſuetudo etiam hodie viget in Græcia. Quamuis autem orarium commune ſit Diaconis & Presbyteris, à Græcis tamen Diacono propriè tribuitur, ſtolam verò ſacerdotalem Epitrachelion vocant, quod latius eſt orario, nec vllis literarum notis exaratum, ſicut orarium Diaconorum, cui ter inſcriptum eſt verbum *Agios* id eſt *Sanctus*. Claudo hanc de orario tractationem Iſidori ſententiâ in regula Monachorum *cap.* 12. vbi ait non licere Monacho orario vti, quod ante ipſum vetuerat concilium Aurelianenſe primum cap. 21. Sed hîc orarium iuxta primam vocabuli originem pro linteo accipitur ad tergendam faciem; nam poſt pauca ait Iſidorus, non debere Monachum vultus curam gerere, ne laſciuiæ & petulantiæ crimen incurrat.

De Planeta. Penula veterum quid fuerit. Quid Phenolium. Caſula ſeu Planeta diuerſæ ſignificationes. Eius in ſacris origo, forma, & vſus.

Poſtremum Sacerdotis ſacris operaturi indumentum quidam Penulam, alij caſulam ſeu Planetam vocant; quæ voces à profana ſignificatione ad ſacram translatæ ſunt. Penula quid fuerit apud veteres Græcos & Latinos, quæ eius forma, quis vſus in communi veſtitu, latè proſequuntur Bulengerus *lib. de ſacris veſtibus cap.* 20. Ferrarius *de re veſtiaria lib.* 1. *cap.* 36. *& ſequentibus*, & Albertus Rubenius *lib. item* 1. *de re veſtiaria cap.*6. An verò Penula, quam Paulus Apoſtolus 2. *ad Timoth. cap.* 4. ſe Troade apud Carpum reliquiſſe ſcribit, veſtis ſacra fuerit, an alia communis frigori ac imbribus depellendis, an verò ſcriniolum ſeu theca libris & membranis referta, diuerſæ ſunt ſententiæ, quas illius epiſtolæ expoſitores, & Baronius *anno Chriſti* 58. *n.* 67. recenſent. *Fruſtra ſunt*, ait Gretſerus lib. 1. coment. in Codinum cap. 16. *qui Phænolium latinè penulam vertunt, nulli penulæ inter veſtes ſacras locus eſt, tametſi non ignorem, quid de penula apud S. Paulum nonnulli philoſophentur*. Subſcripſit primùm huic ſententiæ Ferrarius in prima ſui tractatus editione, at in ſecunda *in fine cap.* 37. palinodiam cecinit his verbis. *Hæc olim opinabamur, cum nondum penulæ figuram in antiquis monumentis videre contigiſſet, decepti etiam clarorum virorum auctoritate, qui penulam veſtimentum apertum eſſe docuerunt. Sed poſtquam non vna* VIII.

penulæ imago in manus venit, mutare opinionem cogimur, veſtemque ſacrificantium cum Baronio penulam fuiſſe fatemur. Agit idem de penulis toto lib. 2. partis ſecundę, vbi eius extat figura admodum ſimilis Planetę ſacerdotali. Meminit Penulę Pauli Tertullianus *lib. de oratione cap.* 12. Porrò Phęnolium ſiue Phęlonium Gręcorum indumentum planetę noſtræ correſpondens à Latinis interpretibus penulam dici, nequidquam reclamante Gretſero, aliquot teſtimonijs probat Baronius *loco citato num.* 69. Nam vt cætera omittam, Nicephorus Conſtantinopolitanus ſcribens & dona mittens Leoni III. ex antiqua translatione ait, *Miſimus fraternæ veſtræ beatitudini encolpium aureum, tunicam candidam, & penulam caſtaneam.* Pro Penula autem in textu Græco Phælonium legitur. De caſula quoque ſiue Planeta pro communi veſtitu olim à Latinis vſurpata veterum Scriptorum teſtimonia habemus. Acta S. Fulgentij apud Bollandum die 1. Ianuarij cap. 18. *Caſulam pretioſam vel ſuperbi coloris ipſe non habuit, nec Monachos ſuos habere voluit. Subtus caſulam nigello vel lactineo pallio circumdatus inceſſit.* Regula Macarij cap. 27. inducit Monachum contumacem dicentem, *Hic ego durare non poſſum, ſed accipiam caſulam meam, & ibo vbi voluerit Dominus.* Caſula autem hoc loco accipitur pro cuculla Monachali. Theodemarus Abbas in epiſt. ad Carolum Magnum, *Cucullam nos eſſe dicimus, quam alio nomine caſulam vocamus.* Auctor vitę S. Cęſarij Arelaten. *Ambulans* Cęſarius *per plateam ciuitatis, vidit contra in foro hominem, qui à Damonio agebatur, in quem cum attendiſſet, habens manum ſub caſula, vt à ſuis non videretur, crucem contra eum fecit.* Ioannes Diaconus in vita S. Gregorij *lib.* 2. *c.* 45. quendam fuiſſe Monachum ait, qui à fratre ſuo ſeculari veſtē petijt dicens, *Caſulam non habeo, ſed fac charitatem, eme mihi.* Erat etiam caſula quotidianum Eccleſiaſticorum indumentum, nam in concilio habito apud Liptinas in pago Cameracenſi anno 743. c. 7. decretum fuit, vt Presbyteri vel Diaconi non ſagis laicorum more, ſed caſulis vterentur ritu ſeruorum Dei. Pro veſte ſeruili accipitur caſula à Procopio lib. 2. de bello Vandalico cap. 26. *Areobindus*, inquit, *magiſter militiæ à Iuſtiniano miſſus in Africam ad Gontharin acceſſit non prætoria nec militari veſte indutus, ſed famulo vel priuato homini propria, quam latinè caſulam vocant Romani.* Pro veſte item ſeculari Planetæ nomen acceptum ex vita S. Fulgentij *cap.* 29. colligimus, cuius auctor ſcribit, eo ambulante tempore imbris, viros nobiles planetis ſuis ſuper ipſum expanſis imbrem repuliſſe. Caſſianus deſcribens habitum Monachorum *lib.* 1. *inſtit. c.* 7. ait illos planeticarum & birrorum pretia declinaſſe. Iſidorus quoque in Regula Planetas Monachis interdixit. Cum ſit igitur æquiuocum caſulæ & planetę vocabulum, quo primum tempore à profano & promiſcuo vſu ad ſacrum translatum ſit, non liquet. Legitur nihilominus caſulæ nomen in antiquo Ordine Romano, in libris Alcuini, Amalarij, Rabani Mauri, & aliorum qui de ritibus ſacris

ſcrip-

ſcripſerunt: & concilium quartum Toletanum c. 27. *Presbytero*, ait, *in ſua ordinatione Planeta datur, quæ idem eſt ac caſula*. Fit etiam caſulæ mentio in teſtamento S. Remigij apud Flodoardum *lib. 1. c. 18.* Quod verò ſacerdotes ante caſularum vſum Dalmaticis vterentur, quas poſtea Diaconis conceſſerint, cum caſulis vti cœpiſſent, aſſertio ſingularis eſt Vvalfridi Strabonis *cap. 24.* cui fauent Acta S. Silueſtri edita à P. Combefis, in quibus mentio fit Euphroſyni Pamphiliæ Epiſcopi, qui dum myſteria perageret colobium vnum habebat, quod magni illius Apoſtoli ac fratris Domini Iacobi eſſe dicebat, quo indutus ſacrã oblationem explebat. Hinc factum vt Romani hactenus ſacerdotes colobijs vſi ſint. Quod tamen brachiorum nuditas diſpliceret, Dalmaticas manicatas potius, quàm colobia placuit appellare. Hæc ille priſcus ſcriptor. Porrò caſula, teſte Iſidoro *lib. 19. origin. cap. 24.* per diminutionem à caſa dicitur, quod totum hominem tegat, quaſi minor caſa. Planetæ verò nomen ex eo deducitur, quia oris errantibus euagatur: & vt ait Gemma animæ *lib. 1. cap. 207.* limbus eius errabundus vtrimque in brachia ſubleuatur. In vita S. Popponis Abbatis apud Bollandum *die 25. Ianuarij num. 58.* Caſubula nuncupatur, *In celebratione Miſſarum Caſubulam, qua induebatur, lacrymis humectabat*. In Eccleſia Orientali Phænolium, ſiue caſula Pontificalis à Presbyterali in hoc differt, quod iſta ſimplex, illa multis crucibus inſignita eſt, & ideò *Polyſtaurion* dicitur, ac ſi latinè *Multicrucium* diceremus. Olim caſulæ rotundæ prorſus erant, totum ambientes hominem à collo vſque ad pedes, vnicam in medio aperturam habentes, per quam caput immittebatur: qua de cauſa neceſſarium erat, vt ſacerdos operari ac manibus liberè vti poſſet, eas ſuper brachia reuoluere & complicare. Sic indutos Põtifices & ſacerdotes in priſcis eccleſiarum parietibus cernimus: ſuntque etiam hodie Græcorum caſulæ eiuſdem formæ. Latini verò ad vitandum incommodum ex amplitudine & protenſione totum corpus cum brachijs circumcludente proueniens, eas paulatim à lateribus ſcindere & decurtare cœperunt, donec ad formam, qua hodie vtimur, redactæ ſunt. In opere muſiuo, quod olim erat in Baſilica Lateranenſi, cuius Ectypon extat in Muſæo Barberino, poſtea typis cuſum à Cæſare Raſpono nunc S.R.E. Cardinali *lib. 1. de Baſilica Lateranen. cap. 14.* expreſſa eſt effigies Ioannis XII. Papæ, quem miniſtri induunt planeta, ex vtroque latere aperta, & tam in parte anteriori quàm in poſteriori in acumen deſinente, & vltra cubitum protenſa, quam certè non erat neceſſarium in vtroque brachio duplicare, aut triplicare, vt Gemma animæ ait. Factum autem fuit illud opus anno 960. Teſtatur Morinus *lib. de ſac. ordinat. p. 2. in notis ad Græcorum ordinationes* antiquæ formæ caſulas ducentos circiter annos præ ſe ferentes in multis eccleſijs aſſeruari: ex quo teſtimonio & ex pictura ſupra relata facilè conijci poteſt, quo tempore huiuſmodi ſciſſio fieri cœperit, & quomodo ſenſim pro-

pagata

pagata fuerit; quam nullo Pontificum ſeu ſynodorum decreto ſtabilitam inuenio. Quia verò planeta totum olim inuoluebat ſacerdotem, hinc ortus eſt vſus vt à miniſtro eleuetur, cum ſacerdos hoſtiam & calicem eleuat, quæ praxis antiquitus neceſſaria, ne pedibus obuerſans flectenti genua impedimento eſſet, adhuc perſeuerat, tametſi ceſſante causâ ſuperflua ſit. Hinc etiam permanſit vſus, quem pauci fortaſſis intelligunt, vt in Quadrageſima alijſque diebus ieiuniorum, quibus Miniſtri vtuntur planetis, complicatæ ſint à parte anteriori, quod olim propter earum amplitudinem neceſſarium erat, vt expediti eſſent ad miniſtrandum: ſicque paulatim introductum eſt, vt Diaconus, cuius in Miſſa potiſſimum eſt miniſterium, planetam exuat, eiuſque loco ſtolam latiorem accipiat: quod æui recentioris eſt, nam ordo Romanus non exui planetam, ſed eleuari mandat: & *Diaconi*, inquit, *leuant Planetas in ſcapulas*. Vſum verò duplicis ſtolę, vt oſtendimus, cum de ſtola ageremus, antiqui canones non permittebant.

De veſtibus Pontificalibus, ac primum de caligis, & ſandalijs ſeu compagis, eorumque vario vſu.

IX. ET hæc quidem ſunt indumenta, quæ ſingulis ſacerdotibus rem diuinam facturis ſunt neceſſaria: epiſcopi autem, cum ſolemniter celebrant, alia ſupradictis adijciunt, nempè ſandalia & caligas, crucem pectoralem, tunicellam, dalmaticam, chirothecas, anulum, mitram, baculum, & ſi ſit Archiepiſcopus pallium: de quibus diffusè agunt Sauſſaius *in Panoplia epiſcopali*, & Vicecomes *lib. 3. de Miſſæ apparatu*. Sandalia pedum ſunt tegumenta, caligę verò hîc pro tibialibus vſurpantur, quamuis de caliga veterum diuerſa ſit Eruditorum ſententia. Sandalia ab antiquis compaga ſiue compagia, rectiùs compagi nuncupantur, qua voce pro calceo regio & ſenatorio vſi ſunt Trebellius Pollio, & Iulius Capitolinus. In Ordine Romano accipiuntur compagi pro caligis, ait enim tit. de ordinatione epiſcopi, *Induunt electum campagos, ſandalia*, & reliqua. Eorum vſum conceſſum aliquando Diaconis à ſummis Pontificibus Gregorius Magnus docet *lib. 7. epiſt. 28. Indic. 1.* ad Ioannem Syracuſanum ſcribens Diaconos eccleſię Catanenſis calceatos compagis procedere pręſumpſiſſe, quod ſolis Diaconis eccleſiæ Meſſanenſis à Prædeceſſoribus ſuis conceſſum fuerat. Alcuinus ait ſandalia eſſe genus calceamentorum, quo induuntur Miniſtri eccleſiæ. Extat etiam canon inſertus Capitularibus Caroli Magni *lib. 5. cap. 219.* Vt omnis presbyter Miſſam celebret ordinę Romano cum ſandalijs. Ex Amalario autem *lib. 2. cap. 25.* conſtat ſubdiaconos quoque ſandalijs vſos; nam diuerſa fuiſſe ait epiſcoporum, ſacerdotum, diaconorum, & ſubdiaconorum ſandalia, quorum myſticam rationem

ediſſerit. Primi enim noſtræ religionis Antiſtites, cum ſemper ſtuduerint maximam diuinis myſterijs reuerentiam impendere, omnes eorum miniſtros ſplendidis veſtibus, tantoque miniſterio congruis ornari decreuerunt, adeò vt nec quidem ſordidis & communibus calceis fas illis fuerit ad altare accedere, multò minus nudis pedibus, quod nec ipſis Aeolythis licere Ordo Romanus *tit. de die Paraſceues* edixit. Varia ideò ſandaliorum genera pro varietate miniſtrorum conſtituerunt, quæ nunc abierunt in deſuetudinem, illis ſolis permanentibus, quibus vtuntur epiſcopi ſolemniter celebrantes. Ordo Romanus ad Abbates ſandaliorum vſum extendit, agens enim de illorum ordinatione, *Epiſcopus*, inquit, *dat ei baculum & pedules*. Sunt autem pedules idem ac ſandalia, quæ Leo Nonus Abbatibus Caſſinenſibus conceſſit, teſte Leone Oſtienſi *lib. 2. Chronici*: idque alijs poſtea ab Apoſtolica ſede indultum fuit.

De cruce pectorali. A Græcis Encolpion dicitur. Eius vſus recentior.

X. De ſigno crucis, eiuſque veneratione & vſu, deque paruis crucibus, quæ collo appendere inſtar amuleti ab ipſis eccleſiæ incunabulis Fideles conſueuerunt, à viris doctis ingentia volumina conſcripta ſunt: de cruce verò cum Sanctorum Reliquijs, quam nos pectoralem dicimus, quia ante pectus pendet, Græci *Encolpion* vocant, eo quod ſinu geratur, ſilent omnes rituum eccleſiaſticorum ſcriptores, Alcuinus, Amalarius, Strabo, & alij etiam recentiores. In Miſſa Illyrici & in ijs quas edidit Menardus, cum omnia indumenta pontificalia numerentur, nihil tamen de cruce; ex quo fit, vt hunc ritum non admodum antiquum exiſtimem. Scio huc referri à nonnullis verſum Gregorij Nazianzeni carm. 21. *Namque crucem in membris, medioque in corpore geſto*. Sed ſi contextus rectè expendatur, nihil hîc de cruce pectori appenſa ab epiſcopo celebrante: nam crucem ſecum ferre, commune erat omnibus Chriſtianis etiam laicis & mulieribus, quod latè probant qui de cruce commentaria ediderunt. Huc etiam refert Baronius *to. 9. anno* 811. Encolpion aureum cum partibus ligni crucis Leoni III. miſſum à Nicephoro Conſtantinopolitano. Putat enim Encolpij nomine crucem pectoralem ſignificari, de qua ſermo nunc eſt; ſuæque opinioni confirmandæ octauæ Synodi œcumenicæ teſtimonium affert, in qua *Act.* 5. Helias Vicarius ſedis Hieroſolymitanæ narrans aduentum ſuum in regiam ciuitatem, & qualiter ab Imperatore ipſe cum ſocijs receptus fuerit, *Impoſuit*, inquit, nempè Imperator, *ſuper colla noſtra Encolpium ſuum, & dixit: ecce iudicium eccleſiæ exigat Deus à ceruicibus veſtris in die iudicij*. Ego autem non video, quomodo hinc colligatur Encol-

col-

colpium fuiſſe inſigne epiſcoporum : nam qui illud impoſuit fuit Imperator ; Helias verò Presbyter erat, non epiſcopus : neque hîc agitur de cruce, quam Pontifex ſacris operaturus pectori appendit, vt ex contextu manifeſtum eſt.

De Tunica & Dalmatica epiſcopali, earumque forma, colore, & vſu.

XI. DE Tunica & Dalmatica quatenus Subdiaconi & Diaconi ſunt indumenta, mox agam, cum de Miniſtrorum veſtibus incidet ſermo : nunc de illis agendum, quatenus inter ſacras Epiſcoporum veſtes recenſentur. Ordo Romanus vtriuſque meminit, cum epiſcopalia enumerat indumenta, & vnam quidem Dalmaticam minorem, alteram Dalmaticam maiorem nuncupat. Tunicam Amalarius *lib.*2. *cap.*22. hyacinthini coloris fuiſſe ait, & ſubuculam nominari. In Miſſa Illyrici *ſubtilis* nomine indicatur, cui ſuffragatur Gemma animæ *lib.*1. *cap.*229. dicens, *Subdiacono ſupradicta veſtes conceduntur*, quæ ſcilicet ſunt miniſtrorum inferioris gradus, *inſuper duæ alia ideſt* ſubtile *& ſudarium adduntur. Subtile, quod & ſtricta tunica dicitur, portat vt ſe iuſtitia quaſi lorica induat.* Olim tunica epiſcopalis coccinei coloris erat, vt vel ipſæ picturæ veteres oſtendunt ; Dalmatica verò albi, purum referens & incontaminatum ſacerdotis ſtatum, vt ſcribit Simeon Theſſalonicenſis. Vſum eius antiquiſſimum eſſe Auctor quęſtionum veteris & noui Teſtamenti euincit, cuius hęc ſunt verba quęſt. 46. *Quaſi non hodie Diaconi Dalmaticis induantur, ſicut epiſcopi.* Hic autem ſiue ſit Hilarius Diaconus, vt plerique exiſtimant ; ſiue alius quiſpiam, ſe ſcripſiſſe teſtatur *quæſt.* 44. trecentis annis poſt Hieroſolymę excidium, quæ vrbs capta & deſtructa fuit anno Chriſti LXXI. Non omnes tamen epiſcopos paſſim Dalmaticis vſos credendum eſt: ſanctus enim Gregorius *lib.*7. *epiſt.* 113. Aregio epiſcopo ſic ſcribit. *Communis filius Petrus Diaconus nobis innotuit, quod fraternitas veſtra, tempore quo hic fuit, popoſcerit vt ſibi & Archidiacono ſuo vtendi Dalmaticis licentiam præberemus.* Et poſt pauca. *Huius auctoritatis noſtra ſerie petita concedimus, atque te & Archidiaconum tuum Dalmaticarum vſu decorandos eſſe conceſſimus, eaſdemque Dalmaticas filio noſtro Cyriaco Abbate deferente tranſmiſimus.* Ex cuius conceſſionis tenore deducitur vſum Dalmaticarum Epiſcopis ab Apoſtolica ſede tributum fuiſſe. In Miſſa Ratoldi apud Menardum inter indumenta epiſcopalia vnius dumtaxat tunicæ fit mentio, *ſuper hac*, ait, ideſt accepta ſtola, *miniſtretur ei tunica gyris in tintinnabulis mirificè refecta*, ad ſimilitudinem ſcilicet Aaron ſacerdotis. Vt enim obſeruat Stephanus Eduenſis *lib. de Sacram. altaris cap.* 11. quidam Pontifices vna, alij duabus tunicis vtebantur ; quod etiam notauit Durandus *lib.*3. *cap.* 10. *ſui Rationalis.*

De

De Chirothecis, & earum vſu.

CHirothecas Apoſtolicæ traditionis eſſe ſcripſit Honorius in Gemma animæ lib 1. cap. 215. *Chirothecarum vſus*, inquit, *ab Apoſtolis eſt traditus: ab Apoſtolis* inquam, non *ab epiſtolis*, vt perperam in editis legitur. Sed hoc credibile non eſt, cum per aliquot ſecula nullum earum monumentum reperiatur, nec illis vnquam vſa ſit eccleſia orientalis. Porrò chirothecas latina voce manicas nuncupant antiqui ſcriptores, qua vſus eſt Plinius *lib. 3. epiſt. 5. ad Macrum*, quæ de ſtudijs & lucrubationibus Plinij ſenioris auunculi ſui eſt: *Manus*, ait, *hyeme manicis muniebantur, vt ne cœli quidem aſperitas vllum ſtudijs tempus eriperet*. Ordo Romanus agens de ordinatione epiſcopi hanc orationem dicendam præſcribit, quando electus induitur manicis. *Immenſam clementiam tuam rogamus omnipotens piſſime Deus, vt manus iſtius famuli tui fratris noſtri, ſicut exteriùs obducuntur manicis iſtis, ſic interiùs aſpergantur rore tua benedictionis*. In Miſſa Ratoldi apud Menardum manicæ etiam cum alijs Pontificalibus indumentis memorantur. Et in Miſſa Illyrici extat oratio ad induendas manus. Ex his autem colligitur quãta ſit earum vetuſtas. Vſum denique chirothecarum à Leone IX. conceſſum Abbatibus Caſinenſibus Leo Oſtienſis ſupra relatus aſſerit: & eo antiquior Ordo Romanus in ordinatione Abbatis ex canone Theodori Archiepiſcopi Cantuarienſis, qui obijt anno 690. poſt datam ei ab epiſcopo Regulam ait, *Tunc tradat ei chirothecas & baculum*. XII.

De Anulo, eiuſque antiquitate, & vſu.

NOn eſt huius loci Anulorum originem inueſtigare, ſed & ſuperfluum eſt, nam *Gen.* 38. Iudam legimus anulum & armillam geſtaſſe; nec vllus ferè liber eſt in veteri Teſtamento, in quo eius mentio non fiat. Vſum autem ferendi anulum à Chriſtianis receptum fuiſſe Clemens Alexandrinus *lib. 3. ſui Pædagogi cap.* 11. teſtis eſt. At verò epiſcopis inter reliqua ſui Ordinis inſignia traditos Anulos, mille & amplius annorum teſtimonia habemus tum in Ordine Romano & alijs ſacramentorum antiquiſſimis libris, tum apud Surium *die 3. Decembris* in Vita S. Birini Dorceſtrenſis epiſcopi, qui vixit anno 640. tum demum in quarto Concilio Toletano c. 27. quo ſancitur, vt epiſcopo iniuſtè depoſito tamquam ſuæ dignitatis ſignum Anulus reſtituatur, qui dudum recepto in eccleſia ritu in ſua ordinatione ipſi dari conſueuerat. Neque obſtat Alcuini, Amalarij, & Rabani de Anulo ſilentium: nam iſtis tacentibus loquuntur alij, qui eos ducentis & amplius annis anteceſſerunt, vt ex allatis teſtimonijs luculenter apparet: & fortaſſis diuerſæ fuerunt diuerſis locis & temporibus hàc de re conſuetudines. XIII.

De Mitra, eiuſque vſu ſacro & profano. Quando cœperit idem vſus in Eccleſia. Cur Græci ea non vtantur. Quando & à quibus conceſſa Abbatibus.

XIV. Mitra Pontificalis ex veteri Teſtamento ſumpta eſt, vt rectè ſcribit Honorius *lib.* 1. *Gemmæ cap.* 214. Ea enim vtebantur ſacerdotes, vt ſacræ literæ indicant *Exodi* 29. *& Leuitici* 8. Erat & profanum capitis ornamentum, quo primùm Ionios, deinde Aegyptios, Syros, & Lydos vſos fuiſſe ethnici ſcriptores tradiderunt. Olim etiam pro muliebri corona ſumebatur, ex qua faſciolæ pendebant, vnde Virgilius *redimicula mitræ* commemorat. Deo quoque ſacratis Virginibus mitra in Africa imponi ſolebat, de qua Optatus Mileuitanus lib. 2. *Felix*, inquit, *inter crimina ſua & facinora nefanda, ab eo comprehenſam puellam, cui mitram ipſe impoſuerat, à qua paulò ante Pater vocabatur, nefariè inceſtare minimè dubitauit.* Iſidorus lib. 19. orig. cap. 31. *Mitra eſt pileum Phrygium caput protegens, quale eſt ornamentum capitis deuotarum. Sed pileum virorum eſt, mitra autem fœminarum.* Ab Alexandro II. conceſſum mitræ vſum Vratiſlao Duci Boemiæ in ſignum intimæ dilectionis, Gregorius VII. teſtis eſt *epiſt.* 38. *libri* 1. aſſerens id Laicis nunquam antea tributum. Brachmanes ſacerdotes mitra gemmis ornata vti conſueuiſſe refert Philoſtratus *in vita Apollonij*. Eamdem vſurpaſſe ſummum ſacerdotem Deę Syriæ Lucianus *in Dea Syria* ſcripſit: idemque tradidit de Pontifice Maximo ethnicæ ſuperſtitionis Prudentius *hym.* 9. *de coronis* his verſibus.

Summus ſacerdos nempe ſub terram ſcrobe
Acta in profundum conſecrandus mergitur,
Mirè infulatus, feſta vittis tempora
Nectens, corona tum repexus aurea,
Cinctu Gabino ſericam fultus togam.

Mitræ nomina multa ſunt, dicitur enim cidaris, tiara, infula, phrygium, corona ſacerdotalis, cuphia, de quibus Lexicographi græci & latini conſulendi ſunt. De ipſius vſu in Eccleſia duæ ſunt eruditorum ſententiæ. Quidam enim exiſtimant recentem adinuentionem eſſe, quæ circa annum Chriſti milleſimum incœperit, quam opinionem probant primò ex tabulis & alijs veterum monumentis, in quibus tam ſummi Pontifices, quàm reliqui Epiſcopi omnibus quidem pontificalibus ornamentis induti, ſed nudo ſemper capite delineati apparent. Secundò ex libris ritualibus ante annos ſeptingentos ſcriptis, & ex antiquis rerum eccleſiaſticarum ſcriptoribus, qui cum ſatis accuratè omnia indumenta epiſcoporum recenſeant, de mitra tamen prorſus ſilent. Alij è diuerſo mitræ vſum putant ab ipſis Apoſtolis fluxiſſe, idque varijs rationibus & teſtimonijs ſuadere conantur, contrariam verò ſententiam

fluxis

ſtrixis dumtaxat argutijs niti aiunt, atque omni ſolido fundamento deſtitui. Propugnat acriter hanc mitræ antiquitatem Andreas du Sauſſay *lib. 1. Panopliæ epiſcopalis*, omnibus ad hoc argumentum ſpectantibus diligentiſſimè collectis, quæ apud ipſum legi poſſunt. Ego autem crediderim vtramque opinionem poſſe facillimè conciliari, ſi dixerimus mitram quidem, qualis eſt hodie, nuperum ornatum eſſe, qui ante millesimum Chriſti annum vix fuerit in eccleſia: negari tamen non poſſe, quin à temporibus Apoſtolorum aliquod fuerit capitis ornamentum, quo peculiariter, ſi non omnes, aliqui ſaltem Epiſcopi vſi ſint. Hoc enim euincere videntur, quæ ad probandam mitræ antiquitatem Sauſſaius congeſſit, præſertim ex Epiphanio, qui in hæreſi Antidicomarianitarum affirmat Iacobum Apoſtolum bracteam ſeu petalum in capite portaſſe: ex Polycrate *apud Euſebium lib. 5. hiſt. cap. 24.* & ex Hieronymo *lib. de ſcript. eccleſ.* aſſerentibus Ioannem item Apoſtolum laminam auream in fronte geſſiſſe: ex Gregorio Nazianzeno, qui *orat. 5. poſt reditum à fuga* loquens de ſua ordinatione capiti ſuo cidarim impoſitam ait: ex Balſamone & alijs ſcriptoribus græcis, qui fatentur Patriarcham Alexandrinum Phrygio vti, ſiue loro, vt grecè ſcribunt, ex eo quod illud miſerit Cyrillo Celeſtinus Papa, cum eum iuſſit Epheſino concilio vice ſua præſidere. Qua verò de cauſa Græci Antiſtites, dempto Alexandrino, olim Phrygio non vterentur, quæſtio anceps eſt, quam tractat eruditiſſimus Goar in notis ad epiſcopi ordinationem *pag. 34.* Vera ratio illa videtur, quam ipſemet Balſamon, quamuis ſchiſmaticus, inſinuat, quia reliqui hanc honoris prærogatiuam à Romano Pontifice non habuerunt. Quid verò & quale fuerit illud Phrygium ſiue lorum non conſtat. Aliquos tamen inter Græcos extitiſſe qui ſibi ius Phrygij vſurparint, idem Goar aſſeuerat: communiter verò vſque ad hodiernum diem ab hoc ornamento abſtinuerunt, nec vllus eſt in Græcia mitræ vſus. Reliqui epiſcopi orientales Maronitæ, Neſtoriani, & Iacobitę Cidari vtuntur, quę ipſorum capiti imponitur, dum ordinantur, vt ex eorum Ritualibus apud Morinum manifeſtum eſt. De mitris verò ſanctorum Silueſtri, Auguſtini, & aliorum epiſcoporum, qui in occidente ante annos mille & amplius floruerunt, ab hodiernis non multum diſſimilibus, & inter lipſana quarundam eccleſiarum aſſeruatis, non eſt meum ferre iudicium. Nonnullis inſignium monaſteriorum Abbatibus tam mitræ quàm aliorũ Pontificalium ornamentorum vſum poſt annum milleſimum conceſſum probatiſſima teſtantur monumenta. Alexandrum II. hoc priuilegium conceſſiſſe Abbati S. Auguſtini Cantuariæ Guill. Thorne eius cœnobij Monachus refert in ſuis chronicis. In Bullario quoque Caſinenſi extat eiuſdem Pontificis cõſtitutio, qua eadem gratia Abbati Cauenſi conceditur. Extat item in Bibliotheca Cluniacenſi ſimile priuilegium Vrbani II. pro Abbate Cluniacenſi: & Petrus Diaconus *lib. 4. chron. Caſin. cap. 17.* ſcribit eundem

Vrbanum facultatem dediſſe Abbati Caſinenſi vtendi compagis, chirothecis, Dalmatica, & Mitra. Recentiora omitto. Priuilegium autem Honorij I. & Theodori initio Bullarij Caſinenſis relatum, quo mitram & alia inſignia Pontificalia Abbati Monaſterij Bobienſis à S. Columbano fundati largiuntur, alijs examinandum relinquo. Damnant vſum Pontificalium in Abbatibus Bernardus *epiſt. 42. ad Henricum Senonenſem*, & Petrus Bleſenſis *epiſt. 90. ad Guill. Abbatem fratrem ſuum*: ille ſpiritu humilitatis, hic zelo zelatus pro epiſcopis, quibus hæc Abbatum prærogatiua diſplicebat, de qua re extat *epiſt. 27. lib. 2.* Goſfridi Vindocinenſis. Latè tandem propagata eſt mitræ geſtandæ conceſsio, non ſolùm ad Abbates; ſed etiam ad quarundam eccleſiarum ſecularium Præpoſitos; & ad Cathedralium dignitates & Canonicos, quorum hîc catalogum texere ſuſcepti operis inſtitutum non patitur.

De Baculo Paſtorali, eiuſque nominibus, figura, materia, & vſu. Quid Subcinctorium, Epigonatium, Orale, Gremiale.

XV. QVod Regibus ſceptrum id Baculus eſt Epiſcopis, inſigne ſcilicet auctoritatis, ſolicitudinis, & correctionis. Porrò baculi epiſcopalis mentio fit in Ordine Romano, & in concilio quarto Toletano ante annos mille celebrato tanquam præcipui & dudum vſitati Epiſcoporum ornamenti. Virga paſtoralis dicitur, & latina voce Pedum, quod feſto auctore eſt baculus recuruus, quo paſtores vtuntur ad comprehendendas oues vel capras, de quo Virgilius ecl. 5.

At tu ſume pedum, quod me cum ſæpe rogaſſet,
Non tulit Antigenes.

Honorius *lib. 1. cap. 217.* etiam ferulam vocari ait, quæ à feriendo nomen habet; eſt enim baculus ſine virga, qua puerorum manus feriuntur, vnde eſt illud Iuuenalis ſat. 1. *Et nos ergo manum ferulæ ſubduximus.* In vitis ſanctorum Galli & Magnoaldi *cambuta* vocatur, quæ ſignificat baculum retortum. Honorio Capuita, alijs Gambuta, camboca, vel cambuca eſt; pro qua voce apud Durandum *lib. 3. Ration. c. 15.* in omnibus ferè editionibus ſambuca perperam irrepſit. Budæo dicitur lituus Pontificius, quali olim augures vtebantur, de quo Cicero *lib. 1. de diuinatione*, & Gellius *noct. Attic. lib. 5. cap. 8.* In teſtamento S. Remigij apud Flodoardum argentea cabuta figurata occurrit, vbi Briſſonius legit cambutam. Erant igitur huiuſmodi baculi aliquando argentei; nam & Sauſſaius *lib. 2. Panoplia* ait ſe vidiſſe Rhemis Baculum S. Remigij auri laminis coopertum, cælaturiſque artificioſis circumquaque exornatum. Fuerunt & cupreſsini, de quibus teſtimonium habemus in epiſtolis Stephani Tornacenſis *epiſt. 233. & ſequenti*. Nam

in

in priori Abbas Syluæ maioris ipſi Stephano ſcribens ait, *mittimus veſtra cariſsima Paternitati munuſculum indignum dignitate veſtra, ſed officio congruum, baculum videlicet cypreſsinum*: & in poſteriori ad epiſcopum Aurelianenſem, *munuſculum vobis mittimus baculum paſtoralem cypreſsinum, officio veſtro & qualitate myſterij congruum, & quantitate miniſterij condignum*. Abbatibus quoque baculus paſtoralis tribuitur in Ordine Romano, qui mos antiquiſſimus eſt. Apud Græcos item non ſolum epiſcopis, ſed præfectis etiam monaſteriorum baculum tradi in eorum ordinatione oſtendit Goar *in notis ad Euchologium pag.* 313. ex Codino, & Simone Theſſalonicenſi. Forma tamen baculi apud orientales diuerſa eſt; non eſt enim in ſummitate curuus ſiue retortus, ſed ſumma pars deſinit in globum eburneum, vel in ſignum crucis, vel in lignum tranſuerſum ad inſtar literæ Tau: vel duobus ſerpentibus ex ebore ornatur, qui reflexis capitibus ſe mutuò reſpiciunt.

In Miſſa ab Illyrico edita inter Pontificalia indumenta poſt Cingulum recenſetur Præcinctorium, quod ab Honorio *lib.* 1. *Gemma cap.* 208. ſubcingulum, ſiue ſubcinctorium nuncupatur. Sed hodie nemo eo vtitur in eccleſia latina, niſi ſolus Romanus Pontifex, cum ſolemniter celebrat, eſtque inſtar parui cuiuſdam manipuli è ſiniſtro latere pendens. Huic apud Græcos aſſimilatur Epigonatium formæ quadrāgularis palmi & dimidij ex vtroq; latere, quod è Zona appenſum geſtatur, ſoliſq; epiſcopis & alijs in dignitate conſtitutis permittitur. Latinè dici poteſt *ſupergenuale*. Eſt & aliud peculiare ſummi Pontificis ornamentum, quo vtitur ſolemniter celebrans, eſtque velum ſericum ſubtiliſſimum diuerſis coloribus diſtinctum & virgatum, quod poſt Albam & cingulum capiti imponit, & replicat ſuper humeros & ante pectus. Orale olim dicebatur, nunc fanonem vocant. Quidam recentior putat ſubcinctorium idem eſſe ac Gremiale, ſed errat: nam Gremiale pannus eſt, qui in gremio epiſcopi celebrantis ponitur, cum ſedet, & cum ordines confert; de quo agit Ceremoniale epiſcoporum *lib.* 1. *cap.* 11.

De Pallio Archiepiſcopali. Quid ſit. Quædam de vſu ipſius. Quibus concedi ſoleat. Eius origo. De Pallio Græcorum.

Poſtremum Pontificale ornamentum eſt Pallium, quod ſolis Patriarchis & Archiepiſcopis competit. Eſt autem pallium faſcia lanea candida tribus circiter digitis lata, & in modum circuli contexta, quæ ſuper humeros imponitur, ex quo circulo alia ſimilis faſcia ante pectus, alia deorſum ex oppoſito pendet, duæ ſuper humeros demittuntur: quæ faſciæ purpureis crucibus ſunt inſignitæ. Ipſum autem pallium tribus aciculis, ſiue ſpinulis aureis alligatur. Fit ex lana Agno- XVI.

rum

rum candidorum ſine macula, qui in die ſanctæ Agnetis in eiuſdem eccleſiâ viâ Nomentanâ ſingulis annis offerri ad Miſſam ſolemnem & benedici ſolent, ac ſubdiaconis Apoſtolicis conſignari, & in aliquo Monaſterio ſanctimonialium nutriri, donec veniat tempus ipſos tondendi. Ex quorum lana texuntur pallia, quæ in Baſilicam Vaticanam delata ſuper corpora ſanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli ponuntur in vigilia Natalis ipſorum, ibique tota nocte dimittuntur, ac die ſequenti deputatis cuſtodienda traduntur. Pallio ſemper & vbique vtitur Romanus Pontifex, cuius eſt ſuper omnes eccleſias ſummum ius ac plenaria poteſtas: reliqui eo vti non poſſunt niſi intra eccleſiam certis quibuſdam & deſignatis diebus, cum Miſſarum ſolemnia celebrant, idque ex antiqua conſuetudine, quam indicat Gregorius Magnus *lib. 2. epiſt.* 54. Ioanni Archiepiſcopo Rauennati ſic ſcribens; *Illud, Frater cariſſime, tibi non putauimus ignotum, quod penè de nullo Metropolitano in quibuslibet mundi partibus ſit auditum, extra Miſſarum tempus vſum ſibi pallij vindicaſſe.* Et lib. 4. ep. 50. Virgilio Arelatenſi, *Pallium,* inquit, *tranſmiſimus, quo Fraternitas tua intra eccleſiam ad ſola Miſſarum ſolemnia vtatur.* Idem ſtatutum fuit in ſynodo Romano ſub Ioanne VIII. edita ab Holſtenio. c. 3. *Quicumque Metropolitanorum per plateas vel in Litanijs vti Pallio præſumpſerit, & non tantùm in præcipuis feſtiuitatibus, & ab Apoſtolica ſede indictis temporibus, ad Miſſarum ſolummodo ſolemnia, careat illo honore.* Si tamen verum eſt quod Flodoardus ſcribit in hiſtoria Remenſis Eccleſiæ lib. 3. cap. 10. *Hincmarus,* eius eccleſiæ Archiepiſcopus, *pro ſuæ ſanctitatis ac ſapientiæ reuerentia per interuentionem Lotharij Imperatoris pallium ad quotidianum ſuſcepit vſum è quarto Leone Papa, à quo iam aliud perceperat in deſignatis ſibi ſolemnitatibus debitè fruendum. Quem quotidianum pallij vſum nulli vnquam Archiepiſcopo ſe conceſſiſſe, vel deinceps conceſſurum eſſe idem Papa in epiſtola tunc ad eum directa teſtatur.* Sed commentitiam eſſe huiuſmodi conceſſionem ex epiſtola 47. Nicolai I. ad ipſum Hincmarum, & ex eiuſdem ad Nicolaum reſponſione manifeſtum fit. Cum enim memoratus Pontifex ſibi valde diſplicere ſcripſiſſet, quod ille pallio vteretur vltra dies ſibi ab Apoſtolica ſede indultos, reſpondet Hincmarus *tomo 2. editionis Sirmondi circa finem epiſt. 26.* his verbis. *Poſtremò de pallio à mea præſumptione non certis temporibus & iuxta morem alijs Metropolitanis definitis vſo, vnde veſtræ Sanctitatis auribus intimatum eſſe indignitati meæ ſcripſiſtis, auctoritati veſtræ veraciter fateor, quod & in iſtis regionibus per alios, ſi vobis placuerit, reſcire valebitis, quia niſi in die Natalis Dominici, & in die ſancta Reſurrectionis eius, vix in toto anno eodem pallio vtor.* Falſa igitur eſt Flodoardi narratio, ipſomet Hincmaro teſte, qui oppoſitam ſibi vſurpationem facilè potuiſſet diluere prolato Leonis priuilegio, ſi extitiſſet. Conceſſum tamen Brunoni Colonienſi ab Agapito II. vt eo præter conſuetudinem vteretur, quoties vellet, ſcribit Rogerus Monachus in eius vita *cap. 23.*

apud

apud Surium die 11. *Octobris*. Milo quoque in vita S. Lanfranci Cantuarienſis *cap.* 11. refert Alexandrum II. duo pallia illi dediſſe, vnum quod de altari Romano more accepit: alterum quod ſua manu ei porrexit, cum quo Miſſam celebrare ſolebat, in indicium ſui amoris. Poſſet etiam pro vſu quotidiano pallij afferri canon 6. concilij I. Matiſconenſis, quod anno 582. celebratum fuit, quo præcipitur, vt Archiepiſcopus ſine pallio Miſſas dicere non præſumat, nulla facta dierum ſolemnium, & non ſolemnium diſtinctione. Sed tunc forſitan non ijdem erant mores, cum præſertim eo tempore ſolus Arelatenſis in Gallia vſu pallij potiretur. Vel certè explicandus eſt canon non de quotidiana, ſed de ſolemni dumtaxat celebratione. Quod verò vir doctiſſimus ex eodem canone infert, duo tunc fuiſſe pallia, vnum Romanum, Gallicanum alterum; & hoc quidem vſos propria auctoritate Metropolitanos, quoties libuit; illud autem miſſum à Romano Pontifice pro certis dumtaxat & deſignatis diebus: hoc inquam accuratiùs examinandum foret; mihi enim nihil hactenus videre contigit, quo poſſit hæc coniectura ſtabiliri. Cæterum non omnibus Archiepiſcopis hunc honorem tributum, ſed ijs ſolummodo qui inter ipſos præcipui erant, nemo ignorat, qui in veteri hiſtoria verſatus ſit. Nam in Gallia nemini mittebatur, niſi ſoli Arelatenſi, de qua re extant epiſtolæ Vigilij ad Auxanium, Pelagij I. ad Sapaudum, & Gregorij Magni ad Childebertum Regem Francorum *lib.4. ep.* 53. In Hiſpania ſoli Hiſpalenſi, in Dalmatia Salonitano, in Italia Rauennati, in Sicilia Syracuſano, in Sardinia Caralitano, vt ex epiſtolis Gregorij liquet: ſiue hoc fieret intuitu eccleſiarum ſeu ciuitatum præ cæteris eminentium: ſiue ob vicariatum Apoſtolicæ ſedis illis Archiepiſcopis tributum; quo titulo conſtat Pallio item à ſummis Pontificibus inſignitos fuiſſe Archiepiſcopos Corinthi, Theſſalonicæ, & primæ Iuſtinianæ. De S. Malachia hæc narrat Bernardus *vita ipſius cap.* 15. viſum ſibi Romam proficiſci, quia Metropoliticæ ſedi deerat adhuc, & defuerat ab initio Pallij vſus, quod eſt plenitudo honoris. Conceſſum poſtea fuit omnibus Archiepiſcopis, vt hoc ornamento ab Epiſcopis diſtinguerentur. Nonnullos quoque epiſcopos interdum hoc honore affecerunt Romani Pontifices, vel intuitu meritorum, vel alia iuſta de cauſa. A Marco Papa, qui obijt anno 336. conceſſum Oſtienſi epiſcopo refert Anaſtaſius. Siagrio epiſcopo Auguſtodunenſi à Gregorio Magno, cuius extat hac de re ad illum epiſtola 114. lib.7. Actardo Nannetenſi ab Adriano II. vt ipſe teſtatus eſt in epiſtola ad eum directa his verbis. *Decus tibi Pallij ſolo miſerationis affectu contulimus, vt habeas pro exilio & catena Pallij ornamenta, non ad eccleſiæ cui incardinandus es perpetuum inſtitutum, ſed ad tuum ſpecialem certique temporis vſum*. Idem Priuilegium habuit Theodulfus Aurelianenſis, de quo ipſe ſic cecinit.

Solius

Solius illud opus Romani Præſulis extat,
Cuius ego accepi pallia ſancta manu.

Vualo item ſiue Valenus Metenſis epiſcopus à Ioanne VIII. Pallium ſuſcepit, propter quod orta eſt controuerſia inter ipſum & Bertulfum Treuirenſem Archiepiſcopum, quam Hincmarus Remenſis compoſuit. Extat epiſtola Ioannis ad ipſum Vualonem in ſupplemento Conciliorum Galliæ *pag.* 295. cui additæ ſunt notæ hac de re ex hiſtoria Treuirenſi. Ipſum quoque pallium, vt de cæteris ſileam, Gregorius VII. Brunoni Veronenſi *lib.* 1. *ep.* 24. pollicitus eſt, ſi Romam iret: *quia*, inquit, *Anteceſſorum noſtrorum decreuit auctoritas, niſi præſenti perſonæ pallium non eſſe concedendum.* Nunc eo vtuntur perpetuo priuilegio epiſcopi Lucenſis & Ticinenſis in Italia, & Bambergenſis in Germania. Origo eius in vtrâque eccleſia Orientis & Occidentis antiquiſsima eſt. A Marco Papa conceſſum Oſtienſi iam diximus, at Baronius *anno* 336. *n.* 62. Marco antiquiorem putat; eſt autem corrigendus, quod Phrygium à Celeſtino miſſum Cyrillo Alexandrino pallium eſſe crediderit, cum proculdubiò capitis ornamentum fuerit, vt ſupra indicauimus. Eiuſdem meminit Iſidorus Peluſiota *lib.* 1. *ep.* 136. fuſiùs differens de eius vſu & myſtica ratione. Confirmat eius vetuſtatem Liberatus Diaconus Carthaginenſis, qui in Breuiario *cap.* 18. narrat ſententiam damnationis à Felice Pontifice latam aduersùs Acacium Conſtantinopolitanum, quam is recipere noluerat, à quodam Monacho pallio eius alligatam fuiſſe, cum ad ſacra celebranda ingrederetur. Poſſet & pallij antiquitas aſtrui ex reſcripto Valentiniani Imperatoris, quo Metropoli Rauennę anno 432. multas ſubijcit ciuitates, eiuſq; Archiepiſcopo vsũ pallij concedit apud Rubeum in hiſtoria Rauennatum. At illud reſcriptum omnino falſum & ſuppoſititium eſſe oſtendit Baronius *tomo* 5. *pag.* 631. *editionis Romanæ*: tum alijs de cauſis, tum quia non ſpectabat ad Imperatorem pallij vſum largiri; quicquid in contrarium vir doctus ſcripſerit, qui hoc non probat. Quod verò ſpectat ad canonicas conciliorum generalium ſanctiones, nihil de eo ſancitum legimus ante octauam ſynodum aduersùs Photium, quæ de pallio agit can. 27. quia nimirum eius conceſsio omnino pendet ab auctoritate ſummi Pontificis, à quo etiam conſtituta fuit forma iuramenti, quod Archiepiſcopi, antequam illud accipiant, præſtare tenentur. Græci *Omophorion*, & *epomadion* vocant, vt Theodorus Balſamon docet *in reſponſ. ad* 11. *quæſt. Marci Alexandrini*. Differentia tamen ingens eſt inter pallium Latinorum, & Græcorum Omophorion, ſiue Humerale, vt Latini interpretes vertunt: nam Latinum iam ſupra deſcripſimus, Græcum verò eſt longa faſcia eiuſdem cum latino aut paulò maioris latitudinis, collum primitus inuoluens, tum à collo per medium pectus infra genua deſcẽdens, crucibus itidem intertexta. Olim vſque ad pedes protendebatur, nam Zonaras in vita Conſtantini Copronymi ait Anaſtaſium inſi-

ſtentem

ſtentem veſtigijs Germani Patriarchæ Omophorion eius calcaſſe, vt ſic eum moneret, ne properaret. Aliud etiam diſcrimen inter vtrumque reperitur, quod latinum ſolis Archiepiſcopis tribuitur, græcum omnibus Epiſcopis commune eſt, qui illud deponunt eum Euangelium legendum eſt, & reaſſumunt paulò ante communionem, vt docet Simeon Theſſalonicenſis *lib. de templo & Miſſa*. Plura de pallio Franciſcus Florens *ad tit. Decretalium de vſu & auctoritate pallij*: & de Omophorio Græcorum Goar *in notis ad Euchologium pag.* 312. *n.* 8. Habertus *ad partem ſecundam liturgia ordinum obſeruat.* 3. et Morinus *de ſacris ordinat. p.* 2. *in notis ad gracas ordinat. n.* 19. vbi latè oſtendit inter pallium latinorum, & græcorum Omophorion magnum diſcrimen intercedere.

De veſtibus Miniſtrorum, ac primùm de Cappa ſiue Pluuiali.

HActenus de veſtibus celebrántium, ſiue in primo, ſiue in ſecundo Sacerdotio conſtituti ſint. Quia verò Miniſtris rem diuinam ſolemni ritu facienti aſſiſtentibus, Presbyteris videlicet, Diaconis, Subdiaconis, & clericis ſpecialia quoque indumenta aſſignata ſunt, de his breuiter agendum eſt. Ordo Romanus agens de ordine Proceſſionis, quando Epiſcopus celebraturus eſt, *Duo*, inquit, *Presbyteri ita vt ad Miſſam, excepto quod Cappis induti ſunt, veſtiti miniſtrent ei*. Eſt autem cappa, pro vt ſumitur hoc loco, veſtis eccleſiaſtica à ſola parte anteriori aperta, ab humeris vſque ad pedes protenſa, quam recentiores Pluuiale vocant, quia olim pluuiæ tempore ſumebatur, vt Ferrarius *lib.* 1. *de re veſtiaria cap.* 39. ſuſpicatur. Et hinc fortè emanauit, vt à parte poſteriori capitis tegumentum aſſutum haberet, quod caputium vocamus, cuius quædam forma ſeu veſtigium in hodiernis pluuialibus remanſit. Silent de hoc indumento veteres rerum Eccleſiaſticarum ſcriptores; eius tamen vſum antiquitus viguiſſe ordo Romanus euincit, cui ſuffragantur Lanfrancus *epiſt.* 13. *ad Ioannem Normannorum Archiepiſcopum*, & alij quos refert Sauſſaius *prima parte Panoplia ſacerdotalis lib.* 7. *cap.* 5. Gulielmum Anglorum Regem S. Hugoni Abbati Cluniacenſi miſiſſe cappam penè auream totam, narrat Auctor miraculorum eius, in qua vix niſi aurum apparebat, vel margaritarnm & gemmarum textus; inferiùs autem vndique tintinnabula reſonantia, ipſaque aurea pendebant. Latiùs poſt annum milleſimum extenſa eſt Cappæ ſignificatio ad plures veſtes ſacras & profanas, vt ex Gloſſarijs patet. Cappa pro quotidiana Monachi veſte vtitur Gaufridus Abbas in vita S. Petri Tarantaſien. cap. 27. *Tolle tibi cappam hanc manicatam.* Loquitur autem de cuculla monachali. Pro veſte communi ſecularium Cæſarius Ciſtercienſis lib. 1. Dialog. cap. 38. *Videntes illum cappa trita* XVII.

atque vetuſta indutum, æſtimantes eum ſcholarem pauperem & vagum, ſuſcipere renuerunt. Pro habitu ſummi Pontificis Petrus Damiani *lib. 1. ep. 20.* ad Cadolaum Antipapam, *habes iuxta morem Romani Pontificis rubeam cappam*. Sunt & cappæ epiſcoporum & canonicorum, quibus induti choro interſunt, de quibus non eſt hic locus diſſerendi.

De veſte Diaconorum. Olim colobium, nunc Dalmatica. Eius origo, forma, & vſus.

XVIII. Diaconorum proprium indumentum nunc eſt Dalmatica ex inſtitutione ſancti Silueſtri, qui vt legimus in eius actis, præcepit vt Dalmaticis in eccleſia vterentur, cum anteà teſte Alcuino Colobijs vti ſolerent. Erant autem colobia tunicæ ſine manicis, non quod prorſus manicis carerent, ſed quia ad cubitum tantùm pertingebant. Dalmaticæ verò manicatæ erant, talares, ſericæ, albæ, auro ornatæ, & plagulis ſeu clauis ex purpura aſſutis diſtinctæ. In Dalmatia primum inuentæ, & illinc Romam tranſlatæ ſunt, vnde & nomen acceperunt, ſicut ait Iſidorus *lib. 19. Orig. cap.* 22. Clauatas fuiſſe purpura præter Iſidorum ibidem, aſſerunt alij ſcriptores Eccleſiaſtici diuerſis vocibus clauos explicantes. Ait enim Rabanus habuiſſe duos tramites, Alcuinus duas virgulas, Amalarius duas lineas, alij duas zonas purpureas. Remanſit itaque in Dalmaticis priſcus mos Anguſtorum clauorum, vt ſcribit Rubenius *lib. 1. de re veſtiaria cap.* 8. qui ideo exiſtimat datam Diaconis Dalmaticam Anguſticlauiam, vt inferiores Presbyteris cenſerentur, qui latum clauum portabant, quæ erat veſtis ſenatoria vnico clauo purpureo diſtincta, qualia fuiſſe colobia Monachorum docet Dorotheus *ſerm.* 1. dicens, *ſignum purpureum aſſumimus in colobium noſtrum, innuentes nos in Chriſti militiam adſcriptos eſſe, & vniuerſas afflictiones eius ſuſtinere debere: etenim quando paſſus eſt Dominus noſter, geſtauit purpureum veſtimentum*. Purpurâ autem etiam clericos quondam vſos patet ex concilio Narbonenſi apud Baronium *anno* 598. nam vſum purpuræ Clericis interdixit. Hodie duobus anguſtis clauis ornatur Dalmatica nullâ habita ratione coloris purpurei, imò aliquando ſine clauis fit. Planeta verò vno lato clauo diſtinguitur, qui in multis adhuc apparet ex vtrâque parte in crucis figuram formatus, quam vt ait Tertullianus lib. de cor. mil. cap. 13. *Illic purpura tua ſanguis Domini, & latus clauus in cruce ipſius*. Dalmaticam Romanis in vſu fuiſſe Lampridius teſtis eſt, qui de Commodo & de Heliogabalo Imperatoribus ſcribit in dedecus & probrum ipſorum, quod Dalmaticati in publicum proceſſerint: vel quia mollium & delicatorum veſtis cenſebatur, vel quia exotica & Romanorum oculis inſueta erat. Eius fit mentio in actis S.Cypriani, ſed ſacrane an commu-

nis illa fuerit diuerſæ ſunt ſententiæ. Ego omnino communem fuiſſe credo: illo enim æuo nondum ad vſum ſacrum translata fuerat. Eutychianus Papa cōſtituiſſe dicitur in libro Pontificali, vt quicumque fidelium Martyrem ſepeliret, ſine Dalmatica aut colobio purpurato nullatenus ſepeliret; quod honoris cauſa conſtitutum reor. Sed cum idem honos ſummis Pontificibus, ac ipſis etiam Diaconis tribueretur, vt Gregorius indicat *lib.4. Dialog.cap.*40. decreto ſuo idem *lib.4. epiſt.*44. ſanciuit, ne feretrum quo Romani Pontificis corpus ad ſepeliendum ducitur, Dalmaticis tegeretur. Differit de Dalmatica Baronius *in notis ad Martyrologium die vltima Maij*, cuius in ea deſcribenda lapſus notauit Ferrarius *lib.3. de re veſtiaria cap.* 9. Proprium quoque Diaconorum ornamentum apud omnes nationes orientales, & occidentales eſt ſtola ſiue orarium in humero ſiniſtro, de quo ſupra actum eſt.

De veſtibus Subdiaconorum. Olim ſola Alba vtebantur; poſtea Tunicam & Manipulum addiderunt. De Planetis, quæ antiquitus communes erant omnibus Ordinibus.

SVbdiaconi Romanæ eccleſiæ, ſedente in Apoſtolico throno Gregorio Magno, ſola Alba induti ſuo miniſterio fungebantur: quem morem alias eccleſias ab ipſa Romana accepiſſe idem Gregorius aſſerit *lib.7. epiſt.64. ad Ioannem Syracuſanum*. Poſtea, teſte Honorio in *Gemma animæ lib.* 1. *cap.* 229. duæ illis veſtes peculiares tributæ ſunt, Tunica, quam ſubtile vocat, quia ſubtilius contexta; & ſudarium ſiue mappula, cui hodie ſucceſſit Manipulus. Conſtat autem ex Ordine Romano magnum olim diſcrimen inter Dalmaticam Diaconi & tunicam Subdiaconi extitiſſe: nam titulo de ordine proceſſionis ante Miſſam loquens de veſtibus Diaconorum ſtolas & Dalmaticas recenſet; Subdiaconis verò ſibi congruas veſtes præbendas eſſe dicit, *quæ apud quoſdam*, inquit, *ſubdiaconales nominantur, & mappula in ſiniſtra manu ferenda*: ſed quæ illæ fuerint nominatim non exprimit. Nulla nunc differentia reperitur inter Dalmaticam Diaconi, & tunicam Subdiaconi, niſi quod huius manicæ ſtrictiores & breuiores ſunt: quæ differentia ſæpè etiam negligitur. Diebus ieiuniorum & in Aduentu tam Diaconi quàm Subdiaconi planetis vtuntur. Quando autem, & qua occaſione hic ritus cœperit, non liquet. Eius meminit Ordo Romanus, à quo vſus Planetæ etiam Acolythis tribuitur. Nam in ordine eccleſiaſtico Romanæ Eccleſiæ, vel qualiter Miſſa celebratur, *Subdiaconus*, inquit, *tenet Pallium Pontificis in brachio ſuo ſuper planetam*. Et paulò poſt. *Subdiaconus regionarius tenens mappulam Pontificis in brachio* XIX.

chio ſiniſtro ſuper planetam reuolutam exiens ad regiam Secretarij dicit. Item. *Parat Euangelium qui lecturus eſt reſerato ſigillo ex praecepto Archidiaconi ſuper planetam Acolythi*. Et infra. *Archidiaconus ſuſcipit amulas, quem ſequitur cum ſcypho ſuper planetam Acolythus*. Conſentit Amalarius, qui lib. 2. cap. 19. *Caſula*, inquit, *eſt generale indumentum ſacrorum ducum, & pertinet generaliter ad omnes clericos*. Item. *Caſula dupla eſt, poſt tergum inter humeros, & ante pectus*. Nullum autem tam ordo Romanus, quàm Amalarius ponunt diſcrimen inter planetam ſiue caſulam ſacerdotum & aliorum ordinum. Cum enim ſcriberent de re notiſſima, & eo tempore omnium oculis ſubiecta, non ſatis expreſſerunt an & quomodo huiuſmodi planetæ inter ſe differrent. In alijs autem auctoribus nihil reperio, quo hic ritus clariùs explicetur. Suſpicor itaque Planetæ nomen æquiuocum tunc fuiſſe, & pro veſte acceptum, qua ſacerdotes & miniſtri poſtremò induebantur, quæcumque illa fuerit: ſicut hodie, vt ſupra notauimus, cappam vocamus latum illud indumentum, quo Cardinales, Epiſcopi, & Canonici amiciri ſolent, cum publicas & eccleſiaſticas functiones obeunt, vel choro aſſiſtunt ſacris veſtibus non induti: ſicut etiam cappæ nomen tribuimus externo amictui multorum Religioſorum, atque etiam ſecularium; licet multum ab inuicem diſcrepent. Quod ſi diſplicet hæc coniectura, viderint peritiores quid de hac re ſtatuendum ſit; nam eaſdem fuiſſe Sacerdotum, Diaconorum, & Subdiaconorum, atque Acolythorum planetas non credo, nec conueniens & veriſimile videretur.

De habitu ſacro Clericorum. Quid & quale ſit ſuperpelliceum.

XX. NVnc Clerici minorum Ordinum, cum ſacerdoti celebranti miniſtrant, ſuperpelliceis vtuntur, quæ vox barbara eſt, & ante annos ſexcentos incognita: res autem ſub alijs nominibus an fuerit ab antiquis deſignata, incertum eſt. Qui à temporibus Apoſtolorum vſum ſuperpellicei deriuant, vetuſta ei vocabula tribuunt; nam quidam eſſe Ephod contendunt, alij phelonium Græcorum, alij lacernum birrum, de quo in actis Cypriani; alij amphibalum, de quo Remigius in teſtamento ait; *futuro Epiſcopo ſucceſſori meo amphibalum album* paſchalem relinquo: quæ omnia accuratiùs examinare propoſita mihi breuitas non patitur. Illud ſanè certum eſt tempore S. Hieronymi, vt ipſe teſtatur *lib. 1. adu. Pelagianos*, omnem clerum in ſacrificij conſumatione candidis veſtibus miniſtraſſe. Poteſt etiam hoc confirmari ex concilio Narbonenſi anno 589. acto, quo ſancitum fuit, ne Diaconus, Subdiaconus, aut lector, antequam Miſſa conſumetur, Alba ſe præſumant exuere. Ex quo colligitur etiam Clericos alba indutos ſacrificio aſtitiſ-

aſtitiſſe. Sicut autem alba talaris eſt, ita etiam ſuperpelliceum talare olim fuiſſe Stephanus Tornacenſis, qui viuebat anno Chriſti 1180. teſtis eſt *epiſt.* 123. *ad Albinum Cardinalem*, cui mittit ſuperpelliceum nouum, candidum, & talare. Honorius ſimiliter de indumentis Clericorum differens *lib.* 1. *cap.* 232. veſtem eſſe ait laxam & talarem. Succeſſu verò temporis decurtatam eſſe concilium Baſileenſe oſtendit *ſeſſ.* 21. vbi decernens quomodo diuinum officium in eccleſia celebrandum ſit, præcipit clericis habere tunicas mundas, & ſuperpellicea vltra medias tibias longa. Nunc adeò detruncata ſunt, vt vix ad genua pertingant.

CAP. XXV.

De Miſſæ apparatu in vaſis, ſupellectili, luminaribus, Incenſo, Miniſtris, Cantoribus, & alijs, quæ infra ſeparatim indicantur.

POſt Sacerdotum & miniſtrorum indumenta ſequuntur ea quæ propiùs ipſum ſacrificium attingunt, ſacra ſcilicet vaſa, ſupellex & ornatus altaris, & reliqua ad Miſſæ apparatum pertinentia, de quibus breuiter agendum eſt.

De Calice, eiuſque origine & materia. Ligneos quandoque fuiſſe, lapideos, & corneos; æneos item, & ſtanneos. Actum fuſiùs de vitreis. Eccleſiam nonniſi aureos & argenteos approbaſſe. Addita his gemmæ & alia ornamenta. Quidam calices cũ anſis. Quidam maiores, & minores; miniſteriales, & Baptiſmi.

A Calice incipio, in quo ſanguis Chriſti, redemptionis noſtræ pretium, conſecratur. De eius origine nemo qui credat Euangelio ambigere poteſt. Ibi enim legimus Redemptorem noſtrum in vltima cœna, poſtquam tradidit diſcipulis ſuis ſub ſpecie panis corpus ſuum, accepiſſe calicem, & dediſſe illis ac dixiſſe, vt omnes ex eo biberent ſanguinem ſuum, qui mox pro illis & pro multis effundendus erat in remiſſionem peccatorum. Hoc teſtatur Apoſtolus ſe accepiſſe I.

à Do-

à Domino & fidelibus tradidiſſe, *quoniam Dominus Ieſus, in qua nocte tradebatur, accepit panem & gratias agens fregit & dixit*; Accipite & manducate, *Hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur. Similiter & calicem poſtquam cœnauit dicens, Hic calix nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine.* Hinc Feria quinta maioris hebdomadæ, in qua huius ſacrificij inſtitutio recolitur, *Natalis Calicis* ab antiquis Patribus vocabatur, quia tunc calix à profano vſu ad ſacrum Chriſto auctore translatus eſt. Præclarè Eligius Nouiomenſis Epiſcopus hom. 10. in cœna Domini, *Vocatur*, inquit, *hac dies cœna Domini, vocatur & natalis Calicis, quia hac eâdemque die myſticum Paſcha Dominus cum diſcipulis celebrans, Sacramenta corporis & ſanguinis ſui illis, atque per illos nobis tradidit, & ipſe celebrationis initium fecit.* Qualis autèm fuerit calix, quo Chriſtus primùm vſus eſt, deſcribit Baronius *anno* 34. *num.* 63. Bedæ nixus teſtimonio his verbis. *Non prætermimus tamen dicere quod calix ille, in quo Redemptor noſter Ieſus Chriſtus ſacratiſſimam Euchariſtiam conſecrauit, vt egregium tantæ rei monumentum, à communi vſu ſelectus, ac ſumma induſtria aſſeruatus, adhuc Bedæ temporibus Hieroſolymis viſebatur, de quo hæc ipſe lib. de locis ſanctis cap. 2. In platea, quæ Martyrium & Golgotha continuat, exedra eſt, in qua Calix Domini ſcriniolo reconditus per operculi foramen tangi ſolet & oſculari: qui argenteus calix hinc inde duas habens anſulas ſextarij Gallici menſuram capit.* A Chriſto igitur initium calicis habemus, quem ab Apoſtolis & deinceps à Patribus in ſacrificijs adhibitum fuiſſe extra controuerſiam eſt, cum ſacrum celebrari ſine illo non poſſit. Ex qua verò materia primis eccleſiæ ſeculis fabricari ſoleret, hîc primo loco inueſtigandum eſt. In Concilio Triburienſi ſub Formoſo c. 18. celebre apophthegma refertur S. Bonifacij Epiſcopi Moguntini: *Vaſa quibus ſacroſancta conficiuntur myſteria, calices ſunt & patenæ, de quibus Bonifacius Martyr & epiſcopus interrogatus, ſi liceret in vaſculis ligneis ſacramenta conficere, reſpondit: Quondam ſacerdotes aurei ligneis calicibus vtebantur, nunc è contra lignei ſacerdotes aureis vtuntur calicibus.* Honorius quoque in Gemma animæ lib. 1. cap. 89. *Apoſtoli*, inquit, *& eorum ſucceſſores in ligneis calicibus Miſſas celebrauerunt.* Sed Honorio id aſſerenti ſine legitimo teſte non credo: & ex verbis Bonifacij inferri non poteſt, quod vſus lignei calicis communis fuerit in primitiua eccleſia. Crediderim potiùs S. Antiſtitem zelo Dei ſuccenſum præteritorum comparatione ſua tempora redarguiſſe, id quod homines paſſim ſolent. Fuiſſe in aliqua eccleſia calicem ligneum vel propter rerum penuriam, vel propter incuriam ſacerdotum non inficior, neque enim concilium Triburienſe loco citato ſtatuiſſet, ne quis deinceps ſacra myſteria in ligneis vaſculis conficere præſumeret, niſi hic abuſus alicubi irrepſiſſet. Canones quoque editi in Anglia ſub Edgaro Rege *cap.* 41. calicem fuſilem eſſe decernunt, vetantque ne omnino in ligneo fiat conſecratio. Pyxidem ligneam & in ea corpus

Domini commemorat Rupertus Abbas *lib. de incendio Tuitienſi cap.* 5. Sed hæc conſeruandæ eucharistiæ, non conficiendæ deſtinata erat. Inter abuſus etiam recenſeo lapideos & corneos calices. De lapideis ſiue marmoreis mentio fit in vita S. Theodori Archimandritæ apud Surium *die* 22. *Aprilis*; narrat enim Georgius Presbyter eius ſcriptor, quod cum monaſterium ab illo ædificatum auctum eſſet, ſed argentea ſupellectili careret, & vaſa tantùm marmorea in myſterijs adhiberentur, miſit ſanctiſſimus Theodorus Archidiaconum ſuum ad regiam ciuitatem, vt argenteum vas ad ſacrorum myſteriorum vſum emeret. Ex lapide item onychino factos legimus, nam in ſynodo Duziacenſi edita à Cellotio *p.* 4. *cap.* 5. inter crimina Hincmari Laudunenſis hoc numeratur, quòd calicem onychinum auro & gemmis ornatum à Rege donatum ab eccleſia ſuſtulerit. In actis S. Berneucardi epiſcopi Hildesheimenſis ſcriptum eſt plures ab eo calices datos eccleſiæ, & vnum ex lapide onychino, alterum chryſtallinum mira induſtria. Leo Oſtienſis *in fine lib.* 3. *chronici Caſinen.* inter ornamenta à Victore III. Caſinenſi eccleſiæ relicta duos calices Onychinos recenſet. Similis lapidi onychino eſt ſardonyx, ex qua gemma Sugerius Abbas ſe altaris officijs calicem pretioſum comparaſſe ait *in libro de geſtis ſuis*, cum regnum adminiſtrabat. Cornei meminit Synodus Calcutenſis in Anglia ſub Adriano I. quæ eius vſum prohibuit *cap.* 10. Thomas item Bartholinus *lib. de medicina Danorum domeſtica* ſcribit penes ſe eſſe calicem corneum, quo olim in ſacrificio Miſſæ vtebantur Noruegi. Fuerunt & calices vitrei, qui proculdubio mundiores, & decentiores erant, & ideo antiquior ac frequentior eorum vſus. Putant nonnulli à Zephyrino Papa ſtatutum fuiſſe, vt calices vitrei eſſent, in libro enim Pontificali ſic de eo ſcriptum eſt. *Hic fecit conſtitutum de eccleſia, vt patenas vitreas miniſtri ante ſacerdotes portarent, dum epiſcopus Miſſam celebraret*. At hic de calicibus nec verbum quidem; extendere autem ad calices ſtatutum de patenis, vt plerique faciunt, ego non audeo, Pontifice nihil de illis decernente: cum præſertim nos lateat ad quem vſum portarentur illæ patenæ à miniſtris, quas probabiliter crediderim diſtribuendæ potius populo communioni, quàm ſacrificio deſeruiſſe. Alij huc pertrahunt Tertullianum, qui lib. de pudicitia cap. 7. ait: *Procedant picturæ calicum veſtrorum, ſi vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius*, ouis ſcilicet perditæ & à Domino requiſitæ, & humeris eius reuectæ. Et infra cap. 10. *Si fortè patrocinabitur paſtor, quem in calice depingis*. Et poſt pauca. *At ego eius paſtoris ſcripturas haurio, qui non poteſt frangi*. Sed hic Tertullianus nihil de materia calicis exprimit, deque ſola pictura & fractura loquitur, quæ non ſolum vitreis, ſed etiam argenteis conuenire poſſunt, illius præſertim ſcriptoris ſtylo, qui metaphoris abundat, & obſcuritatem vbique affectauit, vt de illo teſtatur Lactantius *lib.* 5. *cap.* 1. Continent autem citata verba, vt hoc obiter notem,

illius

illius iam hæretici aduerſùs Catholicos amarulenta conuitia, ac ſi paſtorem ouem perditam geſtantem in calicibus pingerent, vt hinc in omne ſcelus animarentur tanquam pœnitentiam ſummi Paſtoris miſericordia recepturi poſt lapſum, quam ipſe negabat. Alij ad aſtruendum vitrei calicis vſum plurima coaceruant veterum Patrum teſtimonia, in quibus fracti calicis mentio fit, ac ſi nihil frangi poſſit, niſi ſit vitreum. At hos redarguunt Grammatici, apud quos frangi dicitur quicquid rumpi, diſcerpi, ſcindi, ſecari, collidi, conteri, comminui poteſt. Vnde Cicero orat.6. in Verrem, *Aureus anulus, quem habebat, fractus eſt & comminutus*. Et lib. 4. ad Atticum epiſt. 3. *Quinti fratris domus coniectu lapidum fracta eſt*. Certiores vitrei calicis probationes probæ notæ ſcriptores ſuppeditant. Apoſtolicis temporibus proximus fuit Marcus hæreticus & magus, qui teſtibus Irenæo *lib.1.cap.9.* & Epiphanio *hær.34.* vitreum calicem catholicorũ morem æmulatus, vt putat Baronius, in myſterijs adhibens, vinum album præſtigijs ſuis mutabat in rubrum, ac ſi per eius inuocationem ſanguis ſtillaret in calicem. Donatus quoque epiſcopus Aretinus & martyr calice vitreo vtebatur, quem fractum à Paganis fuſa oratione reparauit, vt ſcribit Gregorius Magnus *lib.1.Dialog.cap.7.* S.Hieronymus *in fine epiſtolæ 4.ad Ruſticum* laudans Exuperium epiſcopum Toloſanum, *nihil*, inquit, *illo ditius, qui corpus Domini caniſtro vimineo, & ſanguinem portat in vitro.* Cæſarius itẽ Arelatenſis, vt narrat Cyprianus eius diſcipulus in vita ipſius, vitreo calice vſus eſt, cuius illa verba referuntur, *An non in vitro habetur ſanguis Chriſti?* quia nimirum aurea & argentea vaſa proredimendis captiuis diſtraxerat. Calicis quoq; vitrei fracti, & meritis S. Laurentij martyris in eius Baſilica Mediolanenſi reparati meminit Gregorius Turonenſis *lib. 1. de gloria Martyrum cap. 46.* Quod verò plures, præcipuè in Gallia, tam Epiſcopi quàm Presbyteri vitreo calice vſi ſint, non in aliquam eccleſiæ legem, neque in eccleſiæ Gallicanæ conſuetudinem, ſed in temporum calamitatem referendum eſt ob barbarorum incurſiones, quæ coegerant omne aurum eccleſiæ pauperibus & in captiuitate degentibus erogari, vt Hieronymus & Cyprianus ſupra citati aſſeuerant. S. Benedictus Ananienſis, vt vitæ eius ſcriptor ait, vaſa ad conficiendum Chriſti corpus nolebat ſibi eſſe argentea: ſiquidem primùm ei fuerunt lignea, deinceps vitrea, ſic tandem conſcendit ad ſtannea. Sanctus item Columbanus æneo calice vſus eſt, cuius exemplum Gallus eius diſcipulus imitatus vaſa argentea recuſauit, vt habent eius acta apud Surium *die 16. Octobris*. Verum hæc priuata illorum opinio fuit, & idem Benedictus mutata poſtmodum ſententia non ſolum calices, ſed & lampades & candelabra, aliaque ornamenta ex argento admiſit. Porrò Gratianus *de conſecr.diſt.1.c.45.* & Iuo *p.2.c.131.* ex quodã concilio Rhemenſi canonem afferũt, quo præcipitur, ne quis in ligneo aut vitreo Calice præſumat celebrare. At quale fuerit hoc conciliũ, & quo

tem-

tempore celebratum, nec illi dicunt, nec mihi libet diuinare, licèt non ignorem à quibuſdam recentioribus ad æuum Caroli Magni referri, qui tamen ſui dicti nullam afferunt certam rationem. Pluries itaque vetitum, nunquam ſtatutum aut approbatum legimus calicis lignei, aut vitrei, ſiue lapidei, vel cornei vſum. Prohibetur ſimiliter in eodem canone Rhemenſi calix ex ære vel aurichalco, *quia ob vini virtutem parit æruginem, quæ vomitum prouocat.* Mandat autem vt ſi non ex auro, ſaltem ex argento fiat. Quod ſi quis tàm pauper eſt, vt argenteum habere non poſſit, ſaltem ſtanneum habeat. Richardus verò Cantuarienſis Archiepiſcopus immediatus S. Thomæ martyris ſucceſſor in ſynodo à Rogero Houedenſi relata præcepit, ne conſecraretur Euchariſtia niſi in calice aureo vel argenteo,& ne ſtanneum calicem epiſcopus benediceret. Cui conſonans Petrus Damiani *opuſc.* 23. *cap.* 1. acriter inuehitur aduersùs incuriam ſacerdotum, qui ſtanneis, vel etiam ſupparis cuiuſcumque metalli calicibus, eiſque ſordidis vtebantur, quos proprijs adhibere labijs vir quilibet potens non dignaretur.

Hæc mihi de calicibus ex ligno, vitro, aliâue materia præter aurum & argentum non fabricandis ex veterum monumentis comperta ſunt; ex quibus colligitur orthodoxam Eccleſiam ſemper & vbique in hoc conſpiraſſe, vt aureis vel argenteis calicibus ſacerdotes vterentur. Vrbanum Primum feciſſe omnia miniſteria ſacrata argentea, & patenas argenteas 25. appoſuiſſe narrat ſub nomine Damaſi auctor libri Pontificalis: non tamen hinc inferendum, vt quidam perperam faciunt, tunc primùm ex argento cuſos calices fuiſſe. Nam liber Pontificalis refert quid ille fecerit, quid verò ab alijs ante ipſum factum ſit,& quibus vaſis vſi ſint, non dicit. Contrarium potiùs euincitur ex facto S. Laurentij martyris integro ferè ſeculo ante Vrbanum, qui vt ſcribit S. Ambroſius *lib.* 2. *de officijs cap.* 28. iuſſus à Sixto Pontifice aurum eccleſiæ pauperibus erogare, martyrium ſubire maluit, quàm S. Pontifici non obedire. Aurum igitur egenis diſtribuit, vaſa ſacramentorum vendidit: quia in vſus pauperum, vt ibidem docet Ambroſius, vaſa eccleſiæ etiam initiata confringere, conflare, vendere licet. Eleganter Prudentius *hym.*2. *de coronis* perſecutorem introducit petentem à Laurentio inter Eccleſiæ theſauros etiam vaſa ſacra his verſibus. II.

Hunc eſſe veſtris orgijs
Moremque & artem proditum eſt,
Hanc diſciplinam fœderis,
Libent vt auro Antiſtites.
Argenteis ſcyphis ferunt
Fumare ſacrum ſanguinem,
Auroque nocturnis ſacris
Adſtare fixos cereos.
Tunc ſumma eſt cura Fratribus,

Vt ſermo teſtatur loquax,
Offerre fundis venditis
Seſtertiorum millia.

Hic mos fuit primorum Chriſti fidelium, qui venditis poſſeſſionibus pretia Apoſtolis in communem Eccleſiæ vſum afferebant. Non ergo deerant Apoſtolis nummi, quibus & fratrum neceſſitatibus prouiderent, & quæ ſpectabant ad vſum ſacrificij compararent. Curaſſe autem vt ea maximè decentia eſſent, & vt vaſa ſacra ex pretioſo metallo fabricarentur non leui coniectura inferre poſſumus ex eorum pietate & maxima veneratione, qua diuina myſteria corporis & ſanguinis Chriſti proſequebantur. Deriuata ab illis ad poſteros hæc cura & religio eſt, adeò vt etiam ſæuiente perſecutione aureos & argenteos calices eccleſiam habuiſſe fide digniſſimi ſcriptores teſtentur. Optatus Mileuitanus *lib.* 1. loquens de Menſurio epiſcopo, *erant*, inquit, *eccleſiæ ex auro & argento quàm plurima ornamenta, quæ nec defodere terra, nec ſecum portare poterat.* In his autem ornamentis potiorem locum calices obtinuiſſe nulli dubium eſſe poteſt; nam *lib.6.* inter ſcelera Donatiſtarum hoc etiam recenſet, quod calices fregerint. *Fregiſtis*, inquit, *calices Chriſti ſanguinis portatores, quorum ſpecies reuocaſtis in maſſas, mercem nefarijs nundinis procurantes. Emerunt forſitan in vſus ſuos ſordidæ mulieres: emerunt Pagani facturi vaſa in quibus incenderent idolis ſuis.* Ex quibus verbis duo euidenter deducuntur, vnum quod etiam ſub ethnicis Principibus Chriſtianorum perſecutoribus, quibus imperantibus Donatiſtæ eruperunt in Africa, habebat Eccleſia vaſa aurea & argentea: alterum quàm ineptè viri aliàs non indocti eam Optati ſententiam, *Fregiſtis calices*, afferant ad probandum, quod calices tunc vitrei fuerint, à qua inconſulta opinione proculdubio receſsiſſent, ſi integrum Optati textum legiſſent: neque enim vitri fragmenta vendi poterant, & in Paganorum vaſa conflari. Extant acta Proconſularia aduersùs traditores ſub Diocletiano & Maximiano apud Baronium *to.2. anno* 303. quorum meminit Auguſtinus *epiſt.* 165. *ad Generoſum & in libris aduersùs Creſconium*, ex quibus conſtat traditos à Donatiſtis non ſolùm ſacros codices iuxta edictum Diocletiani, ſed etiam calices aureos & argenteos. Huc item ſpectat quod Gregorius Turonenſis ſcribit *lib.* 1. *de gloria Martyrum cap.* 38. in cryptis ſubterraneis, in quibus olim fideles metu perſecutionis ſacris operari conſueuerant, varia miniſteria argentea reperta fuiſſe. Sopitis verò perſecutionibus ſub Conſtantino Magno & deinceps cœperunt eccleſiæ aureis, argenteis, & gemmatis calicibus abundare. Ipſe Conſtantinus, vt liber Pontificalis in Syluestro recenſet, eccleſias quas ædificauit, ſacris donarijs locupletans inter cætera feciſſe dicitur calices minores ex auro puriſſimo XL. penſantes ſingulos libras ſingulas: calices miniſteriales L. penſantes ſingulos libras binas: calices argenteos XX. penſantes ſingulas libras decem. Celebre eſt viri impij conuitium, quem cum miſiſſet

fiſſet Iulianus Apoſtata ad expilandum templum Antiochenum, vt refert Theodoretus *lib. 3. hiſt. ec. l. cap.* 8. ſacrorum vaſorum, quæ Conſtantinus donauerat, magnificentiam admirans, *en*, inquit, *cuiuſmodi vaſis filio Mariæ miniſtratur*. Baſilicam Principis Apoſtolorum plurima ex auro & argento vaſa & ornamenta poſſediſſe, quando Alaricus Gothorum Rex Vrbem diripuit, Paulus Oroſius *lib.* 7. iucunda & memorabili hiſtoria enarrat. Auguſtinus *conc.* 2. *in Pſ.* 113. explicans verſiculum *ſimulacra gentium argentum & aurum*, ait: ſed enim & nos pleraque inſtrumenta & vaſa ex huiuſmodi materia vel metallo habemus in vſum celebrandorum ſacramentorum, quæ ipſo miniſterio conſecrata ſancta dicuntur. Chryſoſtomus aureum calicem & gemmis ornatum commemorat *hom.* 51. *in Matthæum*. Agathias *lib.* 2. *de reb. Iuſtiniani* gentem Alemannicam templa expilaſſe ait, amulas, calices, acerras, & alia vaſa ex puro auro diripuiſſe. Ipſemet Chosroes Rex Perſarum tametſi infidelis, vt refert Theophylactus Simocatta *lib. 5. hiſtor. cap.* 13. Sergio martyri crucem auream & gemmatam dono dedit ob victoriam eius ope obtentam; itemque calicem, & diſcum, & thuribulum aurea omnia, vt eius interceſſione prolem haberet à Sira coniuge, quæ erat chriſtiana. S. Perpetuus Turonenſis epiſcopus duos calices aureos eccleſiæ ſuæ legauit, vt legimus in eiuſdem teſtamento nuper edito *tomo* 5. *ſpecilegij*. Childebertum Regem ſexaginta calices aureos gemmis pretioſis ornatos ab Hiſpania in Galliam detuliſſe ſcribit Gregorius Turonen. *lib. 3. hiſt. Franc. cap.* 10. omitto reliquos eiuſdem vel ſequentium ſeculorum, quorum teſtimonia in re clariſſima ſuperflua ſunt. Inter calices autem aureos, gemmis diſtinctos, & argenteos, quos eccleſijs donatos legimus, nonnulli paſſim occurrunt magni ponderis non vſui, ſed ornamento. Conradus epiſcopus in chronico Moguntino ſacra vaſa illius eccleſiæ deſcribens calices recenſet tantæ quantitatis, quòd cum ipſis diuina myſteria nequaquam poterant celebrari: quorum vnus duas habebat anſas, quæ poterant manus replere leuantis. Carolus Magnus apud Anaſtaſium in vita Leonis III. obtuliſſe dicitur calicem maiorem cum gemmis & anſis duabus penſantem libras LVIII. Idem Anaſtaſius in Gregorio III. commemorat inter donaria calicem cum gemmis penſantem libras XXXIV. & in Leone IV. calices maiores ex argento puriſſimo, qui pendent, inquit, in arcu numero X. et alios qui pendent inter columnas numero XL. penſantes ſimul libras CCLXVII. Et in Paſchali I. Fecit calices maiores ex argento pendentes numero XLII. qui omnes ſimul penſant libras CCLXXXI. Habebant hi catenulas & anſas, quibus ante altare diebus feſtis appendebantur. Iterum in Leone III. Fecit calicem maiorem cum gemmis & anſis duabus penſantem libras XXXVI. Eumdē dediſſe ait S. Petro calicem aureum præcipuum tetragonum ſpanoclyſtum diuerſis ornatum lapidibus pretioſis penſantem libras XXXII. nec

non & patenam auream ſpanoclyſtam miræ magnitudinis gemmis decoratam penſantem libras XXV. & vncias IX. In his obſeruandum non ſolùm maiores, qui ad ornatum erant, ſed alios etiam ad vſum ſacrificij anſatos olim fuiſſe. Ordo Romanus agens de officio miſſæ, *leuat*, inquit, *Archidiaconus calicem per anſas, & tenet exaltans illum iuxta Pontificem*. Magnum chronicon Belgicum calicem aureum commemorat habentem duas auriculas, quem S. Henricus Imperator eccleſiæ S. Laurentij obtulerat. Ideò autem anſatos fuiſſe puto, vt commodiùs tractari poſſent, & illis porrigi, qui ex ipſis Chriſti ſanguinem haurire ſolebant. De calice S. Remigij, qui propter imagines in eo inciſas *imaginatus* dicebatur, & de verſibus in eo ſculptis legendus Flodoardus *lib.* 1. *hiſt. Rhemen. cap.* 10. *&* 18. Erant & calices baptiſmi, vt colligitur ex Anaſtaſio in Innocentio I. quibus myſticum poculum lactis & mellis recens baptizatis porrigebatur, de quibus non eſt hic locus diſſerendi. Conſtat quoque ex antiquis Ritualibus plures in vno ſacrificio adhibitos olim calices, quorum vnus ipſi ſacrificanti, & miniſtris, & alijs ſacerdotibus, ſi qui erant priſco ritu concelebrantes, inſeruiebat: alij plures vel pauciores pro numero fidelium communicantium apponebantur, qui grandiores & capaciores erant, & dicebantur miniſteriales, quorum ſæpe fit mentio in vitis Pontificum. Reſpexit ad hanc calicum pluralitatem liturgia Iacobi, in qua Diaconis præcipitur, vt attollant diſcos, id eſt patenas, & calices ad impartiendum populo. Simili modo in Conſtitutionibus Apoſtolicis monentur Diaconi præteruolantes beſtiolas abigere, ne in pocula incidant. Permanſit hæc conſuetudo vſque ad tempora Gregorij II. qui in epiſt. 14. qua reſpondet conſultationibus S. Bonifacij, conſtituit ne plures calices in altari ponerentur, eo quod hic vſus inſtitutioni Chriſti non conueniret, qui omnes de vno & eodem calice communicauit: cuius rationis pondus non eſt meum examinare. Obſeruo tamen Gregorij II. ſeculo communicantium numerum adeò imminutum fuiſſe, vt plures calices neceſſarij non fuerint. Sublata denique communione ſub vtrâque ſpecie, mos ille prorſus abolitus eſt. Armenij duos calices adhibent in Miſſa, ſed alter patenæ Latinorum, ſiue Græcorum diſci vicem gerit, in quo panem conſecrandum ponunt, in altero autem vinum.

De patena, eiuſque forma & materia. Tangere vaſa ſacra quibus liceat. Ad quem olim ſpectaret illorum cuſtodia.

III. Annexa calici eſt patena, quæ eius operculum eſt, ſic dicta à patendo, qua voce vſus eſt Columella *lib.* 12. *cap.* 43. genuſque vaſis apud profanos ſcriptores ſignificat latis & patentibus labris. Græci *di-*

ci *diſcon* vocant. Sed diſcus magis cauus & capacior eſt, ne panis & micæ excidant. Patenas magni ponderis, gemmiſque ornatas ſæpè memorat Anaſtaſius inter donaria Pontificum penſantes XXV. vel XXX. libras. Et in Leone III. meminit patenæ maioris aureæ cum gemmis & anſis duabus. Porrò iſtæ cum tantæ magnitudinis eſſent, vſui eſſe non poterant ſacerdoti celebranti. Erant autem & patenæ miniſteriales cæteris ampliores, quæ diſtribuendæ populo Euchariſtiæ deſeruiebant. Erant & Chriſmales ad vſum Baptiſmatis & Confirmationis. Ex eâdem materia qua calices conflatas fuiſſe, cum par vtrorumque ſit ratio, credibile eſt. Zephyrinus vitreas fieri ſanciuit, Vrbanus argenteas, quod qualiter intelligi debeat, iam ſupra dictum eſt. An Chriſtus conſecratum panem in diſco ſeu patena poſuerit, non exprimunt Euangeliſtæ: eius tamen vſum æui Apoſtolici eſſe Liturgia Iacobi oſtendit. Sculptum in patena vultum Saluatoris referunt Anaſtaſius in vita Gregorij IV, & Ioannes Diaconus in vita S. Anaſtaſij epiſcopi Neapolitani. Vtriuſque verò tam calicis quàm patenæ extat in Ordine Romano conſecratio, vnctione Chriſmatis certiſque precibus adhibitis, quem ritum è veteri teſtamento ad nouum profluxiſſe reor. Ideò vetitus vtriuſque tactus profanis hominibus decreto Sixti I. à quo ait liber Pontificalis, conſtitutum, vt miniſteria ſacrata non tangerentur, niſi à Miniſtris. Decreto item Laodiceni ſub S. Silueſtro c. 21. ſancitum eſt, non oportere ſubdiaconum vaſa ſacrata contingere. Et concilium Agathenſe c. 66. ſtatuit, non oportere inſacratos miniſtros vaſa Dominica contingere. Quod verò attinet ad ſubdiaconos, data illis facultas eſt ea tangendi in concilio Bracarenſi primo ſub Ioanne III. c. 28. *Placuit vt non liceat cuilibet ex lectoribus ſacra altaris vaſa portare, niſi his qui ab epiſcopo ſubdiaconi fuerint ordinati.* Acolythis etiam eamdem licentiam conceſſam ex Ordine Romano manifeſtum eſt. His cuſtodiendis ſacrorum vaſorum cuſtos, quem Græci Sceuophylacem & Cemeliarchen vocant, olim deputabatur, cuius inter officia & dignitates Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ meminit Codinus *cap.* 1. Fungebatur hoc officio in eccleſia Romana S. Laurentius, de quo Prudentius ſic canit.

Hic primus è ſeptem viris,
Qui ſtant ad aram proximi,
Leuita ſublimis gradu,
Et cæteris præſtantior,
Clauſtris Sacrorum præerat,
Cæleſtis arcanum domus
Fidis gubernans clauibus.

Neque licitum vnquam fuit extra Sceuophylaceum ſeu Diaconicon, quod Latini Secretarium dicebant, illa aſportare, aut in domibus priuatis conſeruare. Hinc Athanaſius *Apolog.* 2. à calumnia confracti cali-

cis,

cis, quam finxerant aduerſus ipſum Ariani, ſufficienter ſe purgat dicens locum illum, in quo confractum poculum iactitabant, eccleſiam non fuiſſe, nec quemquam Presbyterorum ei loco vicinum repertum eſſe, cum myſticum poculum nuſquam niſi apud legitimos eccleſiæ præſides inuenitur. In concilio item Chalcedonenſi inter crimina, quę Ibæ epiſcopo Edeſſeno obiecta fuerunt, ſecundum hoc fuit, quod calicem gemmatum magni pretij inter vaſa ſancta eccleſiæ ſub cuſtodis cura non repoſuerit, & neſcirent quid de eo factum eſſet. Idem mos ſemper & vbique in eccleſia inualuit, vt vaſa miniſterij neque in priuata domo, neque à profanis hominibus; ſed in æde ſacra à miniſtris eccleſiaſticis ſolicitè & cautè ſeruarentur.

De alijs vaſis ſeu inſtrumentis ad ſacrificium ſpectantibus, ac primùm de fiſtula, qua ſanguis Domini à calice hauriebatur. Varia eius nomina. Cur ſanguinis communioni confirmationis nomen tributum. Locus Ambroſij perperam correctus reſtituitur. De vſu fiſtulæ.

IV. PRæter calicem & patenam alia ſunt vaſa & inſtrumenta, quæ remotiùs ad ſacrificium ſpectant, & ideò non conſecrantur. Ea enumerat Ordo Romanus, vbi agit de ordine celebrandę Miſſæ; & paſſim occurrunt apud Anaſtaſium inter donaria ſummorum Pontificum. Ab his paucis me expediam, nam ſi fuſiùs & ſingillatim cuncta proſequi vellem, nimis in longum extenderetur hæc diſquiſitio. Ordior à digniori diuinum Sacramentum propiùs attingente, nempe à Fiſtula ſeu cannula aurea vel argentea, qua ſanguis Chriſti olim è calice hauriri ſolebat. Eius vſum explicat Ordo Romanus his verbis. *Diaconus tenens calicem & fiſtulam ſiet ante epiſcopum, vſque dum ex ſanguine Chriſti quantum voluerit, ſumat: & ſic calicem & fiſtulam ſubdiacono commendet.* Conradus epiſcopus in chronico Moguntino de Miſſę apparatu ſcribens ait, *Erant fiſtulæ quinque ad communicandum argenteæ deauratæ.* Leo Oſtienſis *in fine lib. 3. chron. Caſin.* inter donaria Victoris III. ad vſum ſacrificij fiſtulam vnam auream cum angulo, & alias argenteas enumerat. Liber vſuum ordinis Ciſtercienſis *cap. 53.* agens de ritu communionis in Miſſa ſolemni, fiſtulam inquit neceſſariam non eſſe, cum ſoli Miniſtri communicant: cum verò plures communicant Fiſtula vti debent, quam peracta communione ab vtrâque parte ſugendo à ſanguine Domini euacuari iubet. In alijs tamen antiquis Monachorum Ritualibus vſus fiſtulę prę̨ſcribitur ſacerdoti & miniſtris, cęteriſque omnibus cōmunicare volentibus. Ab Anaſtaſio in Adriano *ſiphon* nuncupatur. *Obtulit cali-*

calicem maiorem fundatum cum ſiphone penſantem libras XXX. Sunt enim ſiphones tubi, ſiue fiſtulæ, quibus aqua in fontibus emittitur. Apud Miræum in codice piarum donationum *cap.* 21. extat teſtamentum S. Euerardi comitis anno 937. in quo inter ſupellectilem ſacram *Pipa aurea* nominatur, id eſt cannula ad hauriendum ſanguinem ex calice, vt optimè Miræus in notis explicat. Antiqua Cartuſianorum ſtatuta *calamum* vocant. *Ornamenta*, inquiunt, *aurea vel argentea præter calicem & calamum, quo ſanguis Domini ſumitur, in eccleſia non habemus*. Credo autem quod per analogiam ad calamum, quo ſcribimus, etiam pugillarium nomen fiſtulæ inditum ſit in Ordine Romano. Pugillares enim numero multitudinis numerantur inter inſtrumenta ſacra, quæ Pontifici ad Stationem procedenti præferebantur: & numero ſingulari idem liber ait, *Deinde Archidiaconus tradit calicem ſubdiacono, qui tradit ei pugillarem, cum quo confirmat populum*. Scio quidem pugillarium nomine à Latinis ſcriptoribus intelligi tabulas, in quibus olim ſcribebant, quæ græcè *pinacidia* dicuntur: ſed poſtea idē vocabulum tranſlatum eſt ad ſtilos ſeu graphia, ſiue etiam pennas vel calamos ſignificandos, quibus literæ formantur; & ex hac ſimilitudine idem nomen, vt dixi, fiſtulæ ſeu calamo tributum eſt, quo ſanguis è calice exugebatur. Populum verò confirmare, eſt ipſum Dominico ſanguine reficere & ſanctificare: ſicut enim baptizatus vnctione Chriſmatis & manus impoſitione ab epiſcopo accepta perfici dicebatur, vt loquitur concilium Illiberitanum c. 38. & 77. vnde factum eſt, vt chriſmatis ſacramento confirmationis nomen impoſitum ſit: ita qui acceperant corpus Domini, accepto etiam calice phraſi illius ſeculi confirmari dicebantur, ac ſi ſanguinis potus communionis complemētum eſſet, vt ait Micrologus *cap.* 19. ſicut chriſma complementum quoddam baptiſmi cenſebatur; adeò vt nondum chriſmate vncti, ſicut obſeruat Albaſpinæus *ad cit. c.* 77. *Illiberitanum*, nec perfectè chriſtiani haberentur, nec ad euchariſtiam, quæ eſt maximum & perfectiſſimum Chriſtianorum myſterium admitterentur. Non quòd baptiſmus ſine chriſmate non ſit perfectum ſacramentum, ſed quia per eam vnctionem nouum gratiæ robur additur ad fidei confeſſionem: & quia vſus illorum temporum ferebat, vt fideles ſub vtrâque ſpecie communicarent, calicis participatio veluti complementum euchariſtię phraſi tunc vſitata cenſebatur. Atque huc credo reſpexiſſe Tertullianum lib. 4. adu. Marcionem c. 40. dum ait, *In calicis mentione teſtamentum conſtituens ſanguine ſuo obſignatum, ſubſtantiam corporis confirmauit*. Hoc item ſenſu dixiſſe exiſtimo Sixto Pontifici Laurentium Diaconum apud Ambroſium lib. 1. offic. cap. 41. *Experire certè vtrum idoneum miniſtrum elegeris, cui commiſiſti Dominici ſanguinis conſecrationem*. Sic enim ſcriptum eſt in antiquis codicibus tam editis quàm M. SS. non *diſpenſationem*, vt in vulgatis libris correctum eſt. Huic autem lectioni nullatenus formidandæ aut corrigendæ, ſed omnino reſtituendæ,

fauet

fauet contextus, nam ſequitur, *conſumandorum conſortium ſacramentorum, huic conſortium tui ſanguinis negas?* Conſors ſcilicet erat Diaconus conſecrationis & conſumationis ſacramẽtorum, & Ambroſius modo loquendi illius ſeculi non de conſecratione ſacramentali, ſed miniſteriali loquutus eſt. Certũ eſt enim quod Diaconus non conſecrabat ſanguinem Chriſti; ſed eo à ſacerdote conſecrato ſanctificabat, confirmabat, & quodammodo conſecrabat populum ipſum ſanguinem miniſtrando & diſpenſando. Petrus Bleſenſis *epiſt.* 123. *ad Epiſcopum Londonenſem* præcitata Ambroſij verba ſic explicat. *Nobis enim Diaconis conſecratio illius ſalutaris hoſtiæ committitur, non vt conficiamus, ſed vt conficientibus humiliter aſſiſtamus*. At verò hoc ſenſu non ſolùm Diaconus, ſed omnes aſtantes dicerentur conſecrare: & huc pertinet Guerrici Abbatis ſententia *ſerm.* 5. *de Purificatione* dicentis: *Non ſolus ſacerdos ſacrificat, non ſolus conſecrat; ſed totus conuentus fidelium qui aſtat cum illo conſecrat, cum illo ſacrificat.* Hæc autem explicatio à ſenſu veteris eccleſiæ remotior, & minùs propria eſt, cui prior præferri debet, vt dicatur Diaconus conſecrare, quatenus ſanguinem diſpenſat, qui eſt conſecratio & ſanctificatio noſtra, & fons atque eſſentia omnis ſanctificationis. Vtitur nunc fiſtula ſummus Pontifex cum ſolemniter celebrat, illa hauriens quantum vult de ſanguine, reliquum miniſtris relinquens, qui eâdem fiſtula ipſum abſumunt. Idem vſus adhuc permanet in celebri Monaſterio S. Dionyſij in Francia ordinis S. Benedicti, nunc congregationis S. Mauri, quæ veteri diſciplina reſtaurata, monaſticarum Congregationum & merito & numero nulli ſecunda, doctrina & ſanctitate mirabiliter floret. Ibi enim Miniſtri more antiquo ſub vtrâque ſpecie communicant, & ſanguinem è calice fiſtula hauriunt. Apud Græcos fiſtulæ vſum nuſquam reperio, nam cochleari communionem corporis ſimul & ſanguinis miniſtrant, vt ſuo loco videbimus.

De Vrceis, alijſque vaſis ad infundendum calici vinum & aquam. De Colatorio & Aquamanili.

V. VT vinum & aquam calici infundamus, vrceis ſiue vrceolis vitreis vel argenteis vti ſolemus, quos hodie ampullas vocamus. Olim verò ſinguli fideles vinum in ſcyphis ſiue amulis offerebant, ex quo Diaconus calici infundebat, quantum ſacrificanti & communicantibus ſufficiebat. Ita ordo Romanus ſæpe cum agit de Ordine Miſſæ. *Pontifice*, inquit, *oblationes populorum ſuſcipiente, Archidiaconus ſuſcipit poſt eum amulas, & refundit in calicem maiorem, quem ſequitur cum ſcypho*, continente ſcilicet aquam, *ſuper planetam Acolythus*. Item. *Ornato altari Archidiaconus ſumit amulam Pontificis cum vino de ſubdiacono oblationario regionario, & refundit ſuper colum in calicem*. Et alibi inter vaſa ſacri

ſacri miniſterij amulas argenteas recenſet ad vina fundenda. In vitis quoque Pontificum paſſim reperiuntur donatæ eccleſijs amæ argenteæ & ſcyphi argentei, ac etiam aurei & gemmis diſtincti tum ad vſum, tum ad ornatum; nam plures referuntur penſantes libras XII. XV. XX. & multo amplius. In actis Proconſularibus ſupra citatis cum alijs vaſis ſacris, quæ traditores iuxta edictum Diocletiani dediſſe leguntur, etiam vrcei argentei nominantur. Ordo Romanus inter vaſa ſacra gemelliones argenteos numerat, quos ornamenta quædam gemmata eſſe putat Bulengerus *lib. de donarijs Pontificum cap.* 50. Rectiùs autem Voſſius *lib. de vitijs ſermonis* gemelliones eſſe ait vaſa & vrceolos eiuſdem generis & formæ ſimilis, vt ferè ſolent gemini fratres. Non diſſimili notione gemellarium lego apud Auguſtinum *in pſal.* 80. et eſt genus vaſis ſic dictum quod geminam menſuram contineret. Vrceolis ſiue amulis aut ſcyphis iungebant antiqui *Colatorium*, quod eſt vaſculum concauum ſubtiliſſimis foraminibus in imo fundo perforatum, per quod vinum & aqua ex amulis ſiue vrceolis in calicem refundebantur, ne quid impuri in ipſum efflueret. Illud Ordo Romanus aliquando colatorium, nonnumquam colum & colam fœminino genere nuncupauit. Eius meminit Anaſtaſius in Sergio II. & Benedicto III. Chronicon Moguntinum ſæpius citatum, *erant* inquit, *Colæ argenteæ nouem, per quas vinum poterat colari*. In Muſæo Barberino extat paruum colatorium inſtar cochlearis cum oblongo manubrio. Aliud item argenteum inſtar ſcutellæ, cuius minutiſſima foramina pulcherrimum opus reticulatum efformant. Manſit Colatorij memoria in antiquis quorumdam Monaſteriorum Ritualibus, an verò vſus adhuc perſeueret, incompertum mihi eſt. Lauandis manibus, quoties in ipſa actione Miſſæ opus eſt, Ordo Romanus Aquamanile, Aquimanile, & vas manuale aſſignat, quod etiam barbaro vocabulo Aquamanus dicitur tum ibi, tum apud Anaſtaſium. Reperitur quoque Aquimanile in Pandectis *de ſupellectili legata l.* 3. ſic dictum, vt notat illic Gotofredus, quod ex eo aqua manet in peluim, vel quod aquam poſcere ſolerét antiqui his verbis, *Aquam manibus*, vt apud Plautum in Truculento, & in Perſa. Ait quoque concilium Carthaginenſe IV. ſubdiaconum in ſua ordinatione ſuſcipere de manu Archidiaconi ſcyphum aquæ cum Aquamanili, & manutergio, quia nimirum ad ipſum ſpectabat aquam ad miniſterium altaris præparare, ipſamque lauandis manibus epiſcopo, presbyteris, & diaconis præbere.

Recenſentur ſacra Græcorum inſtrumenta Latinis ignota. Ea ſunt Lancea, Aſteriſcus, Dicerion, Tricerion, Cochlear & Flabella. Aſtruitur Flabellorum vſus in Eccleſia Latina.

VI. Alia quædam ſacri miniſterij inſtrumenta habent Græci Latinis ignota, nempè *Lanceam*, ſiue gladiolum lanceæ figuram habentem, qua hoſtiam conſecrandam ab integra panis maſſa ſecant. *Aſteriſcum*, qui duobus arcubus conſtat radijs ad inſtar ſtellę fultis, quo hoſtias conſecrandas cooperiunt, ne vela eas tangant, & ordinē particularū turbent. *Dicerion*, quod eſt cereus biſulcus, & *Tricerion*, quod eſt cereus triſulcus, quibus Epiſcopus celebrās ſæpe populo benedicit, & vtrumq; frequenter manibus geſtat. Cochlear ab ipſis *Labida* dictum, quo vtuntur ad communionē fidelibus porrigendam. Hanc vocem Genebrardus & Heruetus in Liturgijs quas ediderunt forcipē interpretati ſunt, ſed malè, vt in notis ad Liturgiam Chryſoſtomi *p.* 152. doctiſſimus Goar obſeruat. Habent deniq; *Flabella*, quibus duo Diaconi ex vtroq, latere altaris muſcas & alias immundas beſtiolas præteruolantes abigunt, ne ſacra contingant. Sacra *Ripidia* vocant Græci, *ripis* enim & *ripidion* flabellum eſt. Horum vſus in eccleſia orientali antiquiſſimus eſt, & expreſsè habetur in conſtitutionibus Apoſtolicis *lib.* 8. *cap.* 12. atque in Liturgijs Baſilij, Chryſtomi, alijſque Græcis & Syriacis. Manubrium habent ligneum ſatis longum, cuius extremitati facies Cherubini ſex alis circumdata affigitur, eiuſque motu ventilant Diaconi ſancta dona certis temporibus, quæ in ordine Liturgiæ notantur. Quod ſi deſint flabella, ſolent linteola & vela manu apprehendere, & ijs ventilare. Nec ſolùm ad abigendas muſcas inuenta ſunt, ſed etiam propter quaſdam myſticas rationes, quæ ad meum propoſitum non ſpectant, & legi poſſunt apud S. Germanum *in ſua Theoria*, & apud Iobium Monachum relatum à Photio in ſua bibliotheca *c.* 222. *lib.* 6. *cap.* 25. In Ordine Romano, & in multis Latinorum ritualibus libris nulla fit mentio flabellorum, ex quo ſilentio colligunt quidam carniſſe Latinos his inſtrumentis. Sed eorum vſum aliquando viguiſſe tam in Romana, quàm in alijs occidentalibus eccleſijs, fide digniſſimis teſtibus demonſtrabo. Ioannes Moſchus *cap.* 150. *Prati ſpiritualis* narrat epiſcopum quemdam Italum coram Agapito ſummo Pontifice Romæ celebrantem, cùm ſanctæ oblationis orationem non concluderet, eo quòd iuxta conſuetudinem S. Spiritus deſcenſum non videret, rogaſſe Pontificem, vt iuberet ab altari recedere Diaconum, qui flabellum tenebat, quo amoto vidit continuo epiſcopus Spiritus Sancti aduentum. Hildebertus Turonenſis epiſcopus *epiſt.* 8. cùm miſiſſet amico flabellum, de vſu ipſius tropologicè differit, tum oſtendit ad vſum ſacrificij deſtinatum illud fuiſſe dicens: *Dum igitur deſtinato tibi fla-*

bi flabello deſcendentes ſuper ſacrificia muſcas abegeris; à ſacrificantis mente ſuperuenientium incurſus tentationum catholicæ fidei ventilabro exturbari oportebit. Ita fiet vt quod ſuſceptum eſt ad vſum, myſticam tibi præbeat intellectum. In antiquis Cluniacenſium conſuetudinibus editis *tomo* 4. *ſpicilegij lib.*2. *cap.*30. vſus flabelli his verbis commemoratur. *Vſus miniſtrorum, qui ſemper duo debent eſſe, ſtans cum flabello propè Sacerdotem, ex quo muſcarum infeſtatio exurgere incipit, donec finiatur, eas arcere à ſacrificio & ab altari, ſeu ab ipſo ſacerdote non negligit.* Ceremoniale denique Pontificium tempore Nicolai V. quod M. S. extat in bibliotheca Barberina *cod.* 2365. cap. de his quæ ſeruanda ſunt circa miniſterium, quando epiſcopus Cardinalis Miſſæ ſolemnia celebrat, propè finem Capituli ait, *Deferant quoque æſtiuo tempore flabella ad eijciendas muſcas à miniſterio.* Eadem quoque flabella ſæpius commemorat in deſcriptione Miſſæ, quam Papa ſolemniter cantat. Hodie in eccleſia Romana, cum ſummus Pontifex ſolemniter celebraturus procedit, duo flabella ex pennis pauonum compacta hinc inde portantur, ſed nullus eorum intra Miſſam vſus eſt.

De Candelabris, alijſque vaſis ad vſum luminum. Ea in eccleſia antiquiſſima eſſe. Soluitur obiectio ex Lactantio, & ex concilio Illiberitano.

COmmunia omnibus eccleſijs ſunt candelabra, lumina, crux, thuribulum, & libri, de quibus diſtinctè agendum eſt. Candelabra, aliaque vaſa affabrè facta ex auro, argento, alioue metallo, quibus fixæ candelæ, vel ellychnia oleo fota accendebantur ad præbendum lumen, ab ipſis Apoſtolorum temporibus fuiſſe in eccleſia, inde oſtendit Baronius *anno* 58. quia hic vſus iam ante vigebat apud Hebræos, quibus in templo & lucernæ ſuccenſæ erant, & aureum candelabrum pretioſiſſimum, *Exodi* 25. egregiè deſcriptum. Quam verò ſumptuoſa hæc eſſent, ſatis expreſſum habemus apud Anaſtaſium, & alios, qui ſummorum Pontificum & Principum donaria recenſentes, frequenter enumerant pharos coronatos, lampades cum delphinis, canthara cereoſtata, & lucernas aureas atque argenteas, multique ponderis, in quibus non ſolùm cera & oleum commune, ſed aliquando oleum pretioſiſſimum & opobalſamum incendebatur. His autem vaſis diues erat eccleſia etiam ſub ethnicis Imperatoribus, qui ipſam deuaſtabant. In actis enim Proconſularibus traditæ leguntur in Africa miniſtris Diocletiani lucernæ argenteæ ſeptem, æneæ vndecim cum catenis ſuis, cereoſala duo, candelæ breues æneæ cum lucernis ſuis ſeptem. Et Prudentius in hymno S. Laurentij in perſona Tyranni cecinit, VII.

Argenteis ſcyphis ferunt
Fumare ſacrum ſanguinem,
Auroque nocturnis ſacris
Adſtare fixos cereos.

Eſt & canon 3. Apoſtolorum, ne liceat aliquid aliud ad altare offerre præter oleum ad luminaria, & incenſum tempore ſanctæ oblationis. Athanaſius in epiſt. ad orthodoxos de Arianorum perſecutione ethnicos ab illis in eccleſiam introductos conqueritur, qui candelabra depoſuerunt, & cereos idolis incenderunt. Eumdem luminum vſum indicat Paulinus *Nat. 3. S. Felicis.*

Clara coronantur denſis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris.
Nocte dieque micant, ſic nox ſplendore diei
Fulget: & ipſa dies cæleſti illuſtris honore
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.

Ex quibus apparet non ſolùm noctu, ſed etiam interdiu ſuccenſa lumina, quem morem culpabat Vigilantius dicens, *propè ritum gentilium videmus ſub prætextu religionis introductum in eccleſias ſole adhuc fulgente moles cereorum accendi.* At Vigilantio neruosè, vt ſolet, Hieronymus reſpondit oſtendens eum morem vniuerſalem eſſe in oriente, & occidente, non ad fugandas tenebras, ſed ad ſignum lætitiæ demonſtrandum. Aliam addit rationem Iſidorus *lib. 7. originum cap. 12.* vt ſub typo luminis corporalis illa lux oſtendatur, de qua in Euangelio legitur, *Erat lux vera, qua illuminat omnem hominem.* Præclarè item Micrologus cap. 11. *Iuxta Romanum Ordinem nunquam Miſſam abſque lumine celebramus, non vtique ad depellendas tenebras, cum ſit clara dies, ſed potius in typum illius luminis, cuius ſacramenta ibi conficimus, ſine quo & in meridie palpamus, ſicut in nocte.* Hunc vſum improbare videtur Lactantius Firmianus *lib. 6. diu. inſtit. cap. 2.* ſic ſcribens. *Num igitur mentis ſuæ compos putandus eſt, qui auctori & datori luminis candelas ac cereorum lumen offert pro munere?* At ſi bene perpendatur, ſolos ethnicos, quos impugnat, reprehendit; quia lumina Deo accendebant tanquam in tenebris degenti, & luce indigenti. Difficilior obiectio ſeſe offert ex c. 34. concilij Illiberitani, *Cereos per diem placuit in cœmeterys non incendi, inquietandi enim Sanctorum ſpiritus non ſunt.* Qui ſanè canon crucem fixit interpretibus, tum ob prohibitionem, quæ omnium eccleſiarum conſuetudini aduerſari videtur; tum ob eius rationem, quia nō ſatis conſtat, quomodo poſſint ſanctorum ſpiritus luminibus inquietari. Variæ Doctorum explicationes extant in commentarijs ad ipſum concilium nouiſſimè editis Lugduni, quæ ibidem legi poſſunt *pag. 321. & ſequentibus.* Sed vt verum fatear, nulla earum nodum ſoluere mihi videtur, nec meum eſt tantas componere lites. Forſitan in illa Prouincia ex luminum in cœmeterijs accenſione aliqua ſuperſtitio irrepſerat, quę citato canoni occaſionem dedit, ex cuius igno-

rantia obſcuritas & difficultas in eius intelligentiâ orta eſt. Plura de vſu luminum in eccleſia congerit Baronius loco citato.

Cur ſine cruce celebrari Miſſa non debeat. De huius ritus antiquitate.

INter candelabra Crux in altari collocari ſolet, quem ritum antiquiſſimum eſſe oſtendunt plerique ex canone 3. concilij ſecundi Turonenſis habiti anno 570. *Vt corpus Domini in altari non in imaginario ordine, ſed ſub crucis titulo componatur.* De cuius legitimo ſenſu certant viri eruditi, & adhuc ſub iudice lis eſt. Alij verò multo antiquiorem meritò exiſtimant, vtpote qui ab Apoſtolicâ traditione profluxerit. Ab aſpectu ſiquidem crucis ſacerdoti celebrandi paſſio Chriſti in memoriam reuocatur, cuius paſſionis viua imago & realis repræſentatio hoc ſacrificium eſt, mortem cruentam Saluatoris noſtri incruentè exprimens, tanquam idem ſacrificium, quod in cruce oblatum eſt; quamuis diuerſo modo offeratur. Ideò ſancti Patres, vt ſeraphicus Bonauentura teſtatur *lib. de myſterijs Miſſæ*, ſtatuerunt ne quiſquam Miſſas agat, niſi in altari adſit imago crucifixi. Ideò etiam Chriſti cultores maxima ſemper veneratione ſignum crucis proſequuti ſunt, adeò vt ad omnem aditum atque exitum, ad veſtitum, ad calceatum, ad menſas, ad lauacra, ad lumina, ad cubilia, ad ſedilia frontem tererent crucis ſignaculo, vt loquitur Tertullianus *cap. 3. de corona militis*. Baſilius lib. de ſpiritu ſancto *cap.* 27. inter dogmata, quæ ſine ſcripto recepimus ex Apoſtolica traditione; hoc primo loco commemorat, vt ſigno crucis ſignentur, qui ſpem in Chriſto collocarunt. Auguſtinus tract. 118. in Ioannem, *Quid eſt*, inquit, *ſignum Chriſti, niſi Crux Chriſti! quod ſignum niſi adhibeatur ſiue frontibus credentium, ſiue ipſi aquæ ex qua regenerantur, ſiue oleo quo chriſmate vnguntur, ſiue ſacrificio quo aluntur; nihil horum ritè perficitur.* Nec ſolum crucis ſignaculo in omni actu ſe munire conſueuerunt fideles, ſed & materialem ipſius crucis figuram venerari, de qua re antiquos canones Antonius Auguſtinus collegit *lib. 16. iuris Pontificij tit.* 14. Crucis aureæ in altari meminit Beda *lib. 2. hiſt. cap.* 20. Et Ionas Aurelianen. adu. Claudium Taurinen. in præfat. lib. 2. *Multa*, inquit, *ſunt quæ mos ſancta eccleſiæ, ſicut à maioribus tradita ſunt & derelicta, quadam inſita atque natiua celebratione frequentat. Neque enim noſtro tempore vſus irrepſit figuram crucis in baſilicis Sanctorum ſtatui, ſed mos antiquæ obſeruationis legitimus id inſtituit.* VIII.

De

De Thuribulis, & vſu Incenſi. Antiquiſsimum eum eſſe apud omnes nationes.

Thuribulum ſiue Thymiamaterium, quod etiam ſuffitorium dicitur ab Anaſtaſio, vas eſt in quo thura & varij odores incenduntur in ſolemni oblatione, idque ex Apoſtolica traditione, & Moſaicæ legis exemplo. Nulla eſt eccleſiaſtica ceremonia, cuius crebrior mentio fiat in antiquis & recentioribus omnium gentium Liturgijs, quàm thuris & thymiamatis, quod ſæpè inter ſacrificandum adoletur. Solemne hoc fuit omni nationi quantumuis barbaræ & veræ religionis experti, vt nullum ſacrificium ritè peragi crediderint ſine incenſo vel aliquo ſaltem odorifero ſuffimento. Magi thure Chriſtum Deum venerati & profeſſi ſunt. Simili modo Poëtæ à diuinitatis proteſtatione thuris oblationem inſeparabilem eſſe putabant, *Templa tibi ſtatuam*, ait Ouidius, *reddam tibi thuris honorem*. Qua perſuaſione chriſtiani idolis ſacrificaſſe cenſebantur, qui ſummis digitis aliquot thuris grana in ignem iniecisſent, quos *thurificatos* vocabant, vt ab alijs lapſis diſcernerentur, qui libellatici, ſacrificati, & idolatræ vocabantur, ſicut ex Cypriano docet Baronius *to.2. an.* 253. Notum eſt dictum Tertulliani in Apolog.cap.9. *examinatorem chriſtianorum adhiberi vt foculum vt acerram oportebat.* Eſt autem acerra vas, in quo thus reponi ſolet. Oblata thymiamateria duo à Conſtantino Magno ex auro puriſſimo penſantia libras XXX. itemque aliud aureum cum gemmis penſans libras XV. refert liber Pontificalis in Silueſtro. Idē in Sergio ait: *Hic fecit thymiammateriū aureū maius cum columnis & cooperculo, quod ſuſpendit ante imagines tres aureas B. Petri Apoſtoli, in quo incenſum & odor ſuauitatis feſtis diebus, dum Miſſarū ſolemnia celebrantur, omnipotenti Deo opulentius mittitur.* Vſū verò adolendi altaria intra ſolemnia diuini officij vetuſtiſſimum eſſe, indicat Ambroſius ad cap. 1. Lucæ dicens, *atque vtinam nobis quoque adolentibus altaria ſacrificium deferentibus aſſiſtat Angelus.* Eumdem ritum explicat expoſitor Ordinis Romani apud Caſſandrum in Liturgicis, *poſt Credo*, inquit, *thuribula per altaria portantur, & poſtea ad nares hominum feruntur, & per manus fumus ad os trahitur.* Eſt & *can.* 3. Apoſtolorum ſupra citatus, quo ſancitur ne quid ad altare offeratur præter oleum pro luminaribus, & incenſum tempore oblationis. In libro veterum conſuetudinum monaſterij Floriacenſis diebus ſolemnioribus præſcribitur, vt ante matutinum & veſperas ſacriſta thurificet omnia altaria. Idem olim monachi ante priuatas orationes obſeruare ſolebant, præſertim Græci, vt ex vitis eorum conſtat. Quod verò miniſtris altaris, ac poſtea circumſtantibus etiam laicis thuris ſuffitus præberi ſoleat; non ad dignitatis prærogatiuam, vt per abuſum irrepſit, ſed ad religionem pertinet, vt nimirum excitet ad orationem, & effectum diuinæ gratiæ repre-

repreſentet. Vnde Apoc. 8. incenſa ſunt orationes Sanctorum, & in pſalmo canimus, *dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo*. Sacerdos item in Ordine Romano benedicens Incenſum orat, vt omnes inſidiæ & phantaſmata dæmonum, omneſque languores vi odoris ipſius effugentur. Thuris denique vſui à tempore Apoſtolorum in eccleſia recepto non obſtat Tertullianus, qui in apologetico *cap. 30.* ait nos puram precem offerre Deo, *non grana thuris vnius aſſis, non arabicæ arboris lacrymas*: Non Arnobius, qui *lib. 7. adu. gentes* latè oſtendit thuris vſum rem nouellam eſſe, temporibus heroicis, Numæque Pompilio, ac matri ſuperſtitionis Etruriæ ignotam: non Athenagoras, cuius hæc ſunt verba in legatione pro chriſtianis; *opifex ille & pater vniuerſorum nō ſanguine eget, non nidore, non floribus & ſuffimentis fragrantibus, cum ipſe ſit odor longè ſuauiſſimus, cum nulla re indigeat, nihil extra ſe deſideret*. Iſti inquam non obſtant, quia de vſu thuris in ſacrificijs gentilium, deque illorum multiplici ſuperſtitione loquuntur: nos autem neque thure ſacrificamus Deo, neque ipſi ſuffitum tanquam indigenti offerimus, nec ſolùm credimus ſine interno cultu ad religionem ſufficere, & vt loquitur Tertullianus *lib. de corona cap. 10.* thus quidem incendimus, *ſed non eodem ritu, nec eodem habitu, nec eodem apparatu, quo agitur apud idola*. Eſto, quod noua res fuerit ſuffimigatio in ſacris ethnicorum ſcribente Arnobio, at non fuit noua in ſacrificijs veri Dei, vt ex veteri teſtamento liquet, ex quo in nouum profluxit.

De libris Liturgicis, eorumque veneratione & ornamentis. Quid fuerit Cantatorium.

DE libris Liturgicis & ritualibus ſuperfluum videtur ſcribere, cum ſine illis ſacrum nequeat celebrari. Fuiſſe autem ab initio eccleſiæ certas Liturgiarum formulas ab Apoſtolis & apoſtolicis viris compoſitas, oſtendimus ſupra *cap. 8.* Refert Gennadius *lib. de ſcript. eccleſ.* Voconium Caſtellanũ Mauritaniæ oppidi epiſcopum, & Muſæum preſbyterum Maſſilienſem, ſacramentorum, officiorumque egregia volumina ſcripſiſſe, quæ ſi extarent, multa nobis de antiquis ritibus perſpecta forent. Digeſſit quoque Miſſarum ordinem Gelaſius Papa, & poſt eum Gregorius Magnus: quorum Miſſalia ſeparatim extabant anno Domini 831. in Abbatia Centulenſi, ſiue S. Richerij. Sic enim recenſentur in chronico eius Monaſterij *lib. 3. cap. 3. tomo 4. ſpicilegij*, in indice Bibliothecæ, *de libris ſacrarij, qui miniſterio altaris deſeruiunt, Miſſales Gregoriani tres. Miſſalis Gregorianus & Gelaſianus modernis temporibus ab Albino ordinatus: Miſſales Gelaſiani* XIX. Librum ſacramentorum S. Gregorij edidit Pamelius *to. 2. Liturgicorum*, qui deinde correctior prodijt, notiſque eruditiſſimis illuſtratus ab Hugone Menardo X.

Mona-

monacho Benedictino Congregat. S.Mauri. Porrò Miſſali magna olim adhibita reuerentia, & in Capitulari Caroli M. ex concilio Aquiſgranenſi decernitur, vt ſi opus ſit Miſſale ſcribere, perfectæ ætatis homines ſcribant cum omni diligentia. Nulli autem ſacrorum codicum diuino ſacrificio inſeruientium maior veneratio exhibita, quàm libro Euangeliorum: nam Euangelium typum gerit Chriſti in eo loquentis, & ideò in octaua Synodo *cap. 3.* decretum eſt librum Euangeliorum & ſacram Imaginem Domini noſtri Ieſu Chriſti æquo honore adorari: & in concilijs idem codex Euangeliorum in ſublimi throno editiori loco poni conſueuit. Eum theca pretioſiſſima aurea vel eburnea, gemmiſque diſtincta cum imagine Chriſti crucifixi includere, aureiſque literis ſcribere mos priſcus fuit, quem indicant Gregorius Magnus *lib. 12. epiſt. 7. ad Theodelindam*; & Gregorius Turonenſis *lib. de gloria confeſſ. cap. 63. & lib. 3. hiſtor. Franc. cap.* 10. Conſonat Aimonius *lib. 2. de geſtis Francorum* narrans à Childeberto Rege auectas ab Hiſpanijs, inter eccleſiaſtici miniſterij vtenſilia, capſas XX. Euangeliorum ſolido auro fabricatas & gemmis ornatas. Libri quoque euangeliorum gemmis forinſecus, & auro exornati mentionem facit Simeon Monachus *lib. 2. de Dunelmenſi eccleſia cap.* 12. Leo Oſtienſis *lib. 3. chronici Caſinenſis cap.* 20. *&* 74. inter ornamenta illi eccleſiæ acquiſita & relicta à Deſiderio Abbate, qui poſtea Victor III. Romanus Pontifex fuit, enumerat libros epiſtolarum & euangeliorum, ac ſacramentorum cum tabulis aureis & argenteis. Flodoardus item *lib. 3. cap.* 5. librum ſacramentorum ebore, argentoque decoratum commemorat. Apud Goldaſtum *to. 1. rerum Alamanicarum* extat liber de origine Monaſterij S. Galli, in quo legimus Hartmotum Abbatem librum euangeliorum auro, argento, lapidibuſque pretioſis ornaſſe. Ducas in hiſtoria Byzantina *cap.*42. capta Conſtantinopoli Euangelia adhibitis ornamentis mirâ arte compacta, auro argentoque inde reuulſis partim venundata, partim proiecta conqueritur. Alia multa paſſim occurrunt, ſed hæc carptim relata ſufficiunt, vt dignoſcamus communem hanc librorum Liturgicorum venerationem fuiſſe. Horum autem ornamentorum rationem reddit Rupertus Abbas *lib. 2. de diu. offic. cap.* 23. dicens, *Codices quoque Euangelici auro & argento, lapidibuſque pretioſis non immeritò decorantur, in quibus rutilat aurum cæleſtis ſapientiæ; nitet argentum fidelis eloquentiæ, fulgent miraculorum pretioſi lapides, quæ manus Chriſti tornatiles aureæ plenæ hyacinthis operatæ ſunt.* Recolo me legiſſe in commentarijs rerũ Moſcouiticarũ non audere Moſcouitas Euangeliũ tangere, niſi prius lauerint manus, ſeq; ſigno Crucis munierint, & inclinato capite honorẽ ei exhibuerint: quorum tametſi ſchiſmaticorum reuerentiã par eſſet omnes Orthodoxos imitari. Morem, qui nunc viget collocandi ſuper puluinar librum Miſſalem, antiquum eſſe colligo ex Ordine Romano, in quo ſtatuitur vt perlecto Euangelio accipiat ſubdiaconus pul-

uinar

uinar & euangelium à diacono, eumque præcedat. In eodem libro inter ea quæ portantur ante Pontificem euntem ad Stationem, nominatur *Cantatorium*, quod nihil aliud eſſe conijcio quàm librum ſeu potius tabulam, in qua ſcriptum erat Reſponſorium canendum poſt epiſtolam; nam infra ait, *Poſtquam legerit* ſubdiaconus epiſtolam, *aſcendit cantor cum cantatorio, & dicit Reſponſorium*. De tabulis, quas cantor in manu tenet, agit Amalarius *lib. 3. cap. 16.* ſed cum omnia trahat ad ſenſum myſticum, nihil quod ad rem ipſam pertineat inde erui poteſt, niſi quod huiuſmodi tabulæ ex oſſe fieri ſolebant. Forſitan ad hoc cantatorium pertinet, quod Oſtienſis *lib. cit. cap. 20.* de Abbate Deſiderio refert, *Fecit & libellum ad cantandum ante altare ſiue in gradu, eumque tabulis eburneis mirificè ſculptis, & argento annexuit*. Nam Reſponſorium poſt epiſtolam in gradu olim cantabant, & hinc Gradualis nomen accepit.

De palla linea, qua Corporale dicitur. Olim longior & latior erat. De ſudariolo ſeu Purificatorio, quo tergitur calix. De velo, quo tegitur. Addita quædam de alijs velis.

POſt vaſa & inſtrumenta proxima eſt ſupellex, & primò quidem palla linea ſiue ſindon, in qua corpus Chriſti conſecratur, cui XI.
propterea *Corporalis* nomen ab eccleſiaſticis ſcriptoribus inditum fuit. Apoſtolos non in nudo altari, ſed pannis ſeu linteis ornato ſacrum celebraſſe omnino credendum eſt, ob maximam reuerentiam, qua ſanctiſſimum Chriſti corpus venerabantur. At verò Silueſter in libro Pontificali conſtituiſſe dicitur, vt ſacrificium altaris non in ſerico neque in panno tincto, ſed tantùm in lineo ex terra procreato conſecraretur; ſicut corpus Domini in ſindone linea & munda ſepultum fuit. Græci etiam velo lineo quadrato vtuntur inſtar noſtri Corporalis, quod explicatur lecto euangelio, & expleta ſynaxi complicatur. *Iliton* vocant, de quo Chryſoſtomus in Liturgia, & eius diſcipulus Iſidorus Peluſiota *lib. 1. epiſt. 123.* appoſitè ad Silueſtri conſtitutionem, *Pura*, inquit, *illa ſindon, quæ ſub diuinorum donorum miniſterio expanſa eſt, Ioſephi Arimathenſis eſt miniſterium. Vt enim ille Domini corpus ſindone inuolutum ſepulturæ mandauit, per quod vniuerſum mortalium genus reſurrectionem percepit: eodem modo nos propoſitionis panem in ſindone ſacrificantes, Chriſti corpus ſine dubitatione reperimus*. Nomen Corporalis ſæpe legitur in Ordine Romano, in quo etiam extant tres orationes ad illud benedicendum, quibus Antiſtes Deum precatur, vt ipſum linteamen cœleſti benedictione ſanctificetur ad conſecrandum ſuper illud corpus & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti. In eodem libro palla corporalis nuncupatur: *Vbi*, inquit, *palla corporales lota fuerint, nullum aliud linteamen ibi-*

dem debet lauari. Glaber Rodulfus Monachus *lib.5. hiſt. cap.* 1. applicatione Corporalis fugatos morbos, extincta incendia narrans, vocat illud Chriſmale: quod nomen illi etiam tribuitur à Beda in ſuo Pœnitentiali, neſcio qua de cauſa. Olim multò longius & latius fuit, quàm hodie ſit; nam totum altare eo tegebatur; & ideò palla ac linteamen vocabatur. Colligitur hoc manifeſtè ex ordine Romano, qui duorū Diaconorum operam exigit ad illud expandendum, & complicandum. Sic enim ait. *Tunc venit ſubdiaconus ferens in brachio dextro patenam, & in ſiniſtro calicem, & ſuper calicem corporale; quod accipiens Diaconus ponit ſuper altare à dextris proiecto capite altero ad Diaconum ſecundum vt expandatur*. Item clarius. *Diaconus accipiens Corporale ab Acolytho, alio ſe adiuuante Diacono, ſuper altare diſtendat: quod vtique linteum ex puro lino eſſe contextum debet, quia ſindone munda corpus Domini legitur inuolutum in ſepulchro: & tantæ quantitatis eſſe debet, vt totam altaris ſuperficiem capiat*. Et infra poſt communionem. *His ita peractis duo Diaconi complicantes corporale ponant ſuper calicem*. Ideò autem totum altare tegebat, vt tot in eo panes commodè poſſent collocari, quot neceſſarij erant pro multitudine communicantium, qua ceſſante & ipſum ſtrictius factum eſt. Vnicum quoque fuit olim corporale, nec aderat parua illa palla, qua nunc calicem operimus: cum enim palla corporalis latior eſſet, ea etiam vtebantur ad tegendum calicem. Liber antiquorum Vſuum Ciſtercienſium cap.53. *Diaconus poſito offertorio ſuper altare, ponat calicem ſuper corporale in ſecundo plicatu anterioris & ſiniſtra dextraque partis & panem ante calicem, reuoluens ſuper eum Corporale*. Vetus item Ceremoniale Congregationis Burſfeldenſis ordinis S. Benedicti cap. 44. ait, *Diaconus explicet corporale habens tres plicatus in latum, & quatuor in in longum, medium latitudinis ponens in medio altaris*. Et infra. *Plicatu extrema partis corporalis calicem operiat*. Manet hodie hic ritus apud Cartuſianos. Eccleſia autem Romana ad tegendum calicem paruam adhibet pallam, de qua loquitur Innocentius *lib. 2. de myſterijs Miſſæ cap.56.* dicens: *Duplex eſt palla, quæ dicitur corporale, vna quam Diaconus ſuper altare totam extendit, altera quam ſuper calicem plicatam imponit*. Hunc vſum Romanorum ſequutos fuiſſe æuo ſuo Italos omnes, & Alemannos, Gallos verò vno tantùm Corporali vſos teſtatur Radulfus Tungrenſis *lib. de canonum obſeruantia prop. vltima*. B. Ioannes de Parma Ordinis Minorum ſeptimus Miniſter Generalis, vt ex annalibus Vvaddingi refert in eius vita Henſchenius die 19. Martij, fratribus ſuis præcepit, vt pallam diuiſam à corporali calici ſuperponerent. At hic vſus iam alicubi vigebat tempore S. Anſelmi Cantuarienſis, vt conſtat ex eius opuſculo de ſacramentorum diuerſitate ad Valerannum epiſcopum, ipſi enim Anſelmo ſcribens Valerannus ait, *inter conſecrandum nonnulli ab initio calicem operiunt, quidam corporali, alij panno complicato inſtar ſudarij, quod repertum legimus in monumento non cum linteaminibus*

poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in vno loco. Cui reſpondens Anſelmus neutram conſuetudinem reprehendit, tutius tamen & decentius putat vt calix operiatur, ne quid immundum in ipſum cadat. In Miſſa Ambroſiana eſt oratio ſuper ſindonem, quam dicit ſacerdos ante offertorium, cum Diaconus in Miſſa ſolemni Corporale expandit ſuper altare. Thecam pretioſam ſiue peram ad reponenda corporalia memorat Conradus epiſcopus in chronico Moguntino. De ſudariolo ſeu Purificatorio, quo nunc vtimur ad tergendum calicem, nullam apud antiquos ſcriptores mentionem factam inuenio. In Ordine item Romano nihil præſcribitur de tergendo calice peracta communione. Ait enim, *Hoc officio iuxta altare peracto, & pugillari cum quo confirmetur populus per ſubdiaconum regionarium iam accepto, traditur calix ab Archidiacono eidem ſubdiacono perferendus Acolytho, vt reponatur in paratorio*. Et alibi ait: *Diacono nimis cautè procurandum eſt, ne quid in calice aut patena ſanguinis vel corporis Chriſti remaneat*. Quomodo autem tam calix quàm patena abſtergerentur, priuſquam reponerentur in paratorio, non dicit. Obſcurum ſimiliter eſt quid per *paratorium* intelligatur, an area ſiue armarium, quo vniuerſa ſacra ſupellex reconderetur, an capſula ſoli calici aſſeruando deſtinata. Monachi olim ad tergendum calicem linteolo vtebantur in cornu epiſtolæ cuiuſque altaris appenſo, vbi etiam erat parua piſcina, in quam ſecundam calicis ablutionem proijciebant, vt adhuc apparet in antiquis eccleſijs, præſertim Ciſtercienſium. Græci ſpongia vtuntur, qua & calicem & diſcum detergunt, vt docet Goar in notis ad Liturgiam Chriſoſtomi *n.* 177. Eam verò in ſacrificio incruento vſurpant, quia ſacrificij cruenti à Chriſto oblati pars fuit & inſtrumentum. Vſus veli, quo calix operitur, antiquiſsimus eſt: nam c. 72. Apoſtolorum ſancitur, ne quis velum ſanctificatum in vſus ſuos conuertat: & in concilio Bracarenſi III. tempore Adeodati Papæ c. 2. illi excommunicatione damnantur, qui eccleſiaſtica ornamenta & vela in vſus ſuos transferre, vel alijs donare aut vendere præſumpſerint. Hormiſda quoque Romanus Pontifex *epiſt.* 73. gratias agit Epiphanio Cõſtantinopolitano ob calices & vela ab eo ſibi directa. Græci tribus velis ſacra tegunt: vno diſcum, altero calicem, tertio eoque maiori vtrumque ſimul. Hunc verò *Aërem* vocant, quia per modum aëris circa terram expanſi ſacra dona ambit, cuius nomen & formam ab eccleſia Hieroſolymitana in reliquas orientales deriuaſſe Typicon Sabæ teſtatur apud Goar in Liturgiam Chryſoſtomi *n.* 51. Notandum eſt autem veli nomine ſæpè aulæa ſeu periſtromata intelligi, quibus eccleſiæ parietes ornantur: itemque ſiparium ſiue cortina, quæ ante portas ſanctuarij à Græcis appendi ſolet. Et ad hoc velum referendas puto orationes veli, ſeu velaminis, quæ in Liturgia Iacobi Apoſtoli, & in Baſilij Magni Anaphora leguntur, non autem ad velum calicis, vt quidam exiſtimauit. Erat olim apud Latinos aliud velum ſiue cortina, quæ inter chorum &

Presbyterium, vbi chorus in medio eccleſiæ ante altare & presbyterium ſitus eſt, quadrageſimali tempore expandi ſolebat, de qua agunt Vſus antiqui Ciſtercienſes *cap.* 15. & vetus ceremoniale Benedictinum *cap.* 31. Eius vſum adhuc vigere in quibuſdam eccleſijs Gallicanis à viris doctis & fide dignis intellexi.

Olim Acolythos ſindonem & ſacculos ad Miſſam portaſſe, & cur. De alia ſindone pro recipiendis oblationibus. De velo offertorij.

XII. IN Ordine Romano præcipitur Acolythis vt ſindonem in collo ligatam habeant: & ne abſque ſindone & ſacculis procedant. Et ſindone quidem vtebantur, ne nudis manibus ſacra vaſa contingerent: in ſacculis verò oblationes reponebant. Deſcribens enim Ordo Romanus ritum Miſſæ poſt datam pacem ante communionem ait, *& accedentes ſubdiaconi ſequentes cum acolythis, qui ſacculos ad hac idoneos portant à dextris & à ſiniſtris altaris: ipſi ergo ſubdiaconi extendentibus acolythis brachia cum ſacculis ſequentes à fronte, parant ſinus ſacculorum archidiacono ad ponendum oblationes prius à dextris, deinde à ſiniſtris.* An verò iſtæ oblationes eſſent conſecratæ, libenter à peritioribus diſcerem. Et ſanè primo intuitu ſuſpicatus ſum, ne fortè eſſent eulogiæ poſt Miſſam diſtribuendæ, vel pauperibus mittendæ: ſed verba quæ immediatè ſequuntur non conueniunt eulogijs, & ſatis apertè indicant, quod fuerint conſecratæ. *Tum vadunt*, inquit, *acolythi dextra leuâque poſt epiſcopos ſiue presbytheros circum altare, vt ipſi ſacerdotes incipiant hoſtias confringere, patena præcedente, quam duo ſubdiaconi regionarij deferunt ad diaconos cauſa confractionis, vt ipſi quoque frangant, quando Pontifex annuerit eis.* Et paulò poſt. *Expleta confractione diaconus minor leuata de ſubdiacono patena defert eam ad Pontificem, vt communicet corpore Dominico.* Tum deſcribit communionem cæterorum tam eccleſiaſticorum, quàm laicorum. Accedit quod iſtæ oblationes ab altari ſumebantur mittendæ in ſacculos; in altari verò illæ dumtaxat oblationes remanebant poſt offertorium, quæ conſecrari debebant. Cuius verò formæ vel ex qua materia eſſent iſti ſacculi ſilet Ordo Romanus, morem enim deſcribit tunc vſitatum & omnibus notum; nec alibi occurrit mihi apud priſcos ſcriptores vel minimum horum ſacculorum veſtigium. Viderint & iudicent qui in euoluendis antiquorum monumentis magis verſati ſunt. Mihi libuit inter ſacram Miſſæ ſupellectilem hos quoque ſacculos ex ordine Romano recenſere. Erat & ſindon ad populi oblationes recipiendas. *Oblationes*, ait idem Romanus ordo, *à Pontifice ſuſcipit ſubdiaconus & ponit in ſindone.* Et alio loco clariùs. *Oblationes à Pontifice ſuſcipit ſubdiaconus regionarius & porrigit ſubdiacono ſequenti, & ſubdiaconus*

ſequens ponit in ſindone, quam tenent duo Acolythi. Reliquas oblationes poſt Pontificem ſuſcipit Epiſcopus hebdomadarius, & ipſe manu ſua mittit eas in ſindonem, quæ eum ſequitur. Adhuc viget aliquo modo hic ritus in eccleſia metropolitana Mediolanenſi, nam in Miſſa ſolemni celebrans medius inter diaconum & ſubdiaconum deſcendit ad ingreſſum presbyterij, vbi extenſa ſindone ante gremium, quæ per ſubdiaconum & diaconum hinc inde tenetur, recipit oblationes panis & vini à duobus ſenibus peculiari habitu veſtitis: tum deſcendens ad ingreſſum chori inferioris eaſdem oblationes accipit à duabus mulieribus prouectæ ætatis ſpeciali item veſte indutis. Erat & velum oblongum, quod ab ordine Romano offertorium nuncupatur, cuius etiam hodie & vocabulum & vſus permanet. *Leuat*, inquit, *calicem Archidiaconus de manu ſubdiaconi, & ponit eum ſuper altare iuxta oblationes Pontificis à dextris, inuolutis anſis cum offertorio ſuo.* Item. *Cum dixerit Pontifex* Per ipſum, cum ipſo, *leuat Archidiaconus cum offertorio calicem per anſas.* Vſus ordinis Ciſtercienſis cap. 53. *Diaconus opertis manibus de offertorio tenens ſiniſtra manu pedem calicis, dextra autem patenam offerat ſacerdoti.* Nunc communiter velum offertorij dicitur, & pendet è collo diaconi cum offert calicem ſacerdoti: eoque vtitur ſubdiaconus cum tenet patenam, quam porrigit diacono circa finem Dominicæ orationis. Hoc ipſum velum Fanonem vocat Ordo Romanus his verbis. *Poſtquam viderint calicem, in quo ſanguis Domini eſt, fanone circumdatum, & audierint* ſed XIII.
libera nos à malo, *vadunt & præparant calices.*

Deſcribuntur Altaris & Eccleſiæ ornamenta.

Spectant etiam ad ſacram ſupellectilem pro Miſſæ celebratione neceſſariam tegumenta altaris, lintea ſcilicet, quæ velamina, pallæ, operimenta, mappæ, & mantilia dicuntur: ſpectant & amicula anteriora, quæ pallia & Frontalia à recentioribus, ab antiquis veſtes nuncupantur. Denique ad idem pertinent vaſa aurea & argentea, Flores, thecæ pretioſæ cum reliquijs Sanctorum, & alia eiuſdem generis, quæ licèt neceſſaria non ſint, ſolent tamen ad ornatum altaris adhiberi. Extat in ordine Romano, & in antiquo ordine dedicationis eccleſiæ apud Menardum benedictio linteaminum. Iuo Carnotenſis 2. *P. decreti cap.* 132. ex concilio quodam Rhemenſi ait, *Obſeruandum eſt vt menſa Chriſti, id eſt altare, vbi corpus Dominicum conſecratur, vbi ſanguis eius hauritur, vbi ſanctorum reliquiæ reconduntur, vbi preces & vota populi in conſpectu Dei à ſacerdote offeruntur, cum omni veneratione honoretur: & mundiſſimis linteis & pallijs diligentiſſimè cooperiatur, nihilque ſuper eo ponatur, niſi capſæ cum Sanctorum reliquijs, & quatuor Euangelia.* Optatus Mileuitanus *lib. 6.* tanquam morem vbique receptum commemorat, quod altaria

ria

ria linteis operirentur. Ait enim, *quis fidelium neſcit in peragendis myſterijs ipſa ligna*, altaria ſcilicet quæ in Africa lignea erant, *linteamine cooperiri? inter ipſa ſacramenta velamen potuit tangi, non lignum*. Victor epiſcopus *lib. 1. de perſecut. Africana* Proculum quendam ab impio Geiſerico in prouinciam Zeugitanam aduersùs catholicos miſſum ſcribit, qui rapaci manu cuncta deuaſtans de pallis altaris camiſias ſibi & femoralia fecit. Theoderetus *lib. 1. hiſt. eccl. cap. 29.* loquens de Encænijs ſiue conſecratione templorum, quæ à Conſtantino Magno Hieroſolymis ædificata fuerunt, diuinum altare aulęis regalibus, vaſiſque aureis omni genere gemmarum collucentibus ornatum fuiſſe refert. Iuſtinianus epiſt. ad Hormiſdam Romanum Pontificem ſe duo pallia ſericea eidem direxiſſe ait ad ornamentum altaris ſanctorum Apoſtolorum. Adrianum feciſſe veſtes duas ſuper altare teſtatur Anaſtaſius, maiorem vnam ex auro puriſſimo atque gemmis, in qua expreſſa Dei genitricis in cœlum Aſſumptio: aliam de ſtauracio ornatam in ambitu blattis. Leo III. apud eundem fecit veſtem ſuper altare tyriam habentem gryphas maiores, & duas notas chryſoclauas cum cruce: aliaſque pretioſiſſimas pro diuerſis eccleſijs. Idem fecit ante Confeſſionem Principis Apoſtolorum Angelos ex argento puriſſimo dextra leuâque penſantes libras CXLVI. Nec non & alios Angelos duos ex argento puriſsimo deauratos ſtantes in trabe maiori & penſantes ſimul libras LXIII. & alios Angelos quatuor minores ex argento puriſsimo deauratos penſantes ſimul libras LXVIII. Paſchalis fecit in altari S. Petri veſtem miræ magnitudinis pulchram & decoratam nimis ex auro gemmiſque contextam, præfigurantem hiſtoriam qualiter idem Apoſtolus à vinculis per Angelum ereptus eſt. Sergius II. fecit vela alba holoſerica, ex quibus ſacrum circumdatur altare. Narrat Procopius *lib. 2. de bello Vvandalico cap. 9.* quod vaſa templi Salomonis, quæ ab vrbe Roma Giezericus Rex tranſtulerat in Africam, & Beliſarius ex Africa victo Gilimere Conſtantinopolim detulerat, Iuſtinianus Imperator Hieroſolymam miſit, Chriſtianorumque eccleſijs dono dedit, vt ijs nimirum ad ornatum vterentur. Sunt & periſtromata, quæ parietibus appendi ſolent, & ab antiquis vela nuncupantur, de quibus ſæpè Anaſtaſius in vitis Pontificum. Ait enim Gregorium III. vela ſerica alba feciſſe ornata blatto circumquâque in Baſilica pendentia. Zacharias item ex pallijs ſericis fecit vela pendentia inter columnas. Adrianus per vniuerſos arcus Baſilicæ Principis Apoſtolorum fecit vela numero LXV. de pallijs tyrijs atque ſundatis. Idem in Baſilica S. Mariæ ad Præſepe fecit vela num. XLII. & in Lateranenſi per diuerſos arcus LVII. Leo III. plura in diuerſis eccleſijs, & in Baſilica S. Pauli pendentia in arcubus XLIII. Paſchalis fecit in eccleſia S. Petri vela de chryſoclauo per arcus presbyterij habentia hiſtoriam de mirabilibus Apoſtolorum num. XLVI: Sergius II. obtulit cortinas Alexandrinas pretioſiſsimo opere contextas & alia vela holoſerica & ex

auro

auro texta. Nicolaus fecit vela auro texta cum gemmis. De velis ante portas ſic canit Paulinus *Nat. 6. S. Felicis.*

Cedo, alij pretioſa ferant donaria, meque
Officij ſumptu ſuperent, qui pulchra tegendis
Vela ferant foribus, ſeu puro ſplendida lino,
Siue coloratis textum fucata figuris.

& ſupra *Natali 3.*

Aurea nunc niueis ornantur limina velis.

Crebra velorum ante portas maiores templorum, quas regias vocabant, mentio fit apud eundem Anaſtaſium, vt in Leone III. de Baſilica S. Petri, *fecit vela alba holoſerica maiora tria, quæ pendent ante regias in introitu*: De S. Maria ad Præſepe, *fecit velum aliud maius album, quod pendet ante regias maiores in introitu*. Græci autem ex veteri inſtituto portis ſacrarij vela appendunt, quæ in eorū Typicis & euchologijs paſſim commemorantur. De Floribus poſitis in altari teſtimonium habemus S. Auguſtini *lib. 22. de ciuit. Dei cap.8.* vbi enarrans miracula Protomartyris Stephani virum primarium nomine Martialem multum à chriſtiana religione abhorrentem conuerſum ad Chriſtum oratione pro ipſo à genero eius fuſa in B. Stephani Oratorio, & admotis floribus ex eius altari deſumptis. *Viſum*, inquit, *eſt genero eius, vt iret ad memoriam S. Stephani, & illic pro eo quantum poſſet oraret: deinde abſcedens aliquid de altari florum quod occurrit tulit, eique cum iam nox eſſet, ad caput poſuit: & ſe credere dixit.* Hieronymus in epitaphio Nepotiani: *Erat ſolicitus ſi niteret altare, ſi parietes abſque fuligine, ſi pauimenta terſa, ſi ianitor creber in porta, vela ſemper in oſtijs, ſi ſacrarium mundum, ſi vaſa luculenta, & in omnes ceremonias pia ſolicitudo diſpoſita. Baſilicas eccleſiæ & Martyrum conciliabula diuerſis floribus & arborum comis, vitiumque pampinis adumbrauit.* Sanctus Seuerus, vt de eo refert Gregorins Turonenſis lib. de gloria Confeſſ. cap. 50. *Solitus erat flores liliorum tempore quo naſcuntur colligere, ac per parietes huius ædis appendere.* Loquitur autem de eccleſia, in qua ſepultus fuit. Paulinus *natali 3. S. Felicis.*

Ferte Deo pueri laudem, pia ſoluite vota.
Spargite flore ſolum, prætexite limina fertis:
Purpureum ver ſpiret hiems, ſit floreus annus
Ante diem, ſancto cedat natura diei.

Sunt & alia huiuſmodi multa apud veteres Patres, ex quibus deducitur quanta fuerit illorum cura in adornandis templis & altaribus, non alia ſanè de cauſa, niſi quia in ipſis peragitur ſacrificium corporis & ſanguinis Ieſu Chriſti, Sanctorumque corpora in eiſdem condita ſunt.

De his

De his qui altari inſeruiunt, ac primum de Diacono: Huius ordinis dignitas, & origo.

XIV. ET hæc quidẽ de apparatu, qui ad ſacrificium extrinſecus adhibetur, dicta ſufficiant: nunc de intrinſeco agendum eſt, qui & Miniſtros ſacerdoti inſeruientes complectitur, & cantores. Primus autem miniſterij locus debetur Diacono, qui primo & præcipuo in ſacrificij oblatione officio fungitur, cæteriſque ampliorem dignitatem habet, quia propiùs ad altare accedit: ac propterea ab antiquis Patribus miniſtri nomen antonomaſticè ſortitus eſt. Hinc Commodianus, qui tempore S.Silueſtri viuebat, in Inſtructionibus pro eccleſiaſtica diſciplina per primas verſuum literas *cap.* 68. ſic ad Diaconos loquitur.

Myſterium Chriſti Diacones exercite caſtè,
Idcircò Miniſtri facite præcepta magiſtri.
Nolite ludere perſonam Iudicis æqui,
Integrate locum veſtrum per omnia docti,
Surſum intendentes, ſemper Deo ſummo deuoti.
Tuta Deo reddite ſacra miniſteria aræ,
Rebus in aduerſis exemplum dare parati.
Inclinate caput veſtrum Paſtoribus ipſi.
Sic fiet vt Chriſto poſſitis eſſe probati.

Præclarè Iſidorus deDiaconis ſcribens lib.2.de off.eccl.cap.8.*Sine ipſis*, inquit, *Sacerdos nomen habet, officium non habet. Nam ſicut in Sacerdote conſecratio, ita in Miniſtro diſpenſatio ſacramenti. Illi orare, huic pſallere mandatur. Ille oblata ſanctificat, hic ſanctificata diſpenſat. Ipſis etiam Sacerdotibus proper præſumptionem non licet de menſa Domini tollere calicem, niſi eis traditus ſit à Diacono. Leuitæ inferunt oblationes in altaria, Leuitæ componunt menſam Domini, Leuitæ aperiunt arcam teſtamenti: Non enim omnes vident alta myſteriorum, quæ operiuntur à Leuitis, ne videant qui videre non debent, & ſumant qui ſeruare non poſſunt.* Eadem repetit & confirmat concilium Aquiſgranenſe primum *c.* 7. & ijs antiquior Epiphanius *hær.*75.tanti facit Diaconi minſterium,vt ne Epiſcopum quidem abſque Diacono vnquam fuiſſe, aut eſſe poſſe aſſeueret. Diaconorum originem multi Doctores S. Hieronymum ſequuti *epiſt.* 85. *ad Euagrium* à Leuitis antiquæ legis repetunt, quibus idcircò tum Diaconorum,tùm Leuitarum nomen indiſcriminatim tribuere ſolent: quia ſicut presbyteri noſtri filiorum Aaron, ita Diaconi Leuitarum vice in eccleſia funguntur, atque ideò in illis iſtorum typum agnoſcimus. Sacri tamen & euangelici diaconatus primordia à libro Actuum Apoſtolorum *cap.* 6. ſumenda ſunt, quando Apoſtoli ſeptem viros elegerunt, & orantes manus ipſis impoſuerunt. Quo exemplo Patres concilij Neocæſarienſis *can.* 15. hanc legem ediderunt. *Diaconi ſeptem eſſe debent ex canone, &*

ſi ma-

ſi magna ſit ciuitas. Eius autem rei fidem facit liber Actuum Apoſtolorum, Sed cum poſtea creuiſſet in multis ciuitatibus numerus Diaconorum, adeò vt Iuſtinianus Imperator *Nouella 3. cap. 1.* Regiæ Vrbis Diaconos centenario numero concluſerit, ne hic numerus Apoſtolico exemplo aduerſari videretur, auſa eſt ſynodus in Trullo ſine legitima auctoritate congregata præcitatum canonem Neocæſarienſem ſugillare, & inſuper definire ſeptem primos Diaconos non fuiſſe ab Apoſtolis ſacramentali ordinatione initiatos, ſed tamquam œconomos & diſpenſatores cibo & potui diſtribuendo deſtinatos, quam falſam opinionem fusè proſequitur can. 16. Chryſoſtomi teſtimonio pro ſe perperam allegato. At Chryſoſtomi in cap. 6. Actuum, cæterorumque patrum ſenſus eſt, ſi bene perpendatur, duplex illis miniſterium Apoſtolica ordinatione & manuũ impoſitione collatum fuiſſe, ſacrificio ſcilicet aſſiſtẽdi, & bona Apoſtolis oblata pauperibus diſtribuendi; illud autẽ primarium eorum munus, hoc ſecundarium fuit, & præ illo vix attendendũ. Qua de re ſcribens Ignatius Martyr epiſt. ad Trallianos ait, *Oportet autem & Diaconos miniſtros exiſtentes myſteriorum Ieſu Chriſti ſecundum omnem modum omnibus placere. Non enim ciborum & potuum ſunt miniſtri, ſed eccleſiæ Dei.* Clariſſimè etiam Cyprianus epiſt. 65. *Diaconos poſt aſcenſum Domini in cælos Apoſtoli ſibi conſtituerunt epiſcopatus ſui & eccleſiæ miniſtros.* Quod ſi profano dumtaxat miniſterio incubuiſſent, non tam exactum de illis examen fieri iuſſiſſet Apoſtolus *1. ad Timoth. cap. 3.* antequam ordinarentur. Ad idem aſtruendum plerique referunt hos Aratoris ſubdiaconi verſus in hiſtoria Apoſtolica.

Iura miniſterij ſacris altaribus apti
In ſeptem ſtatuere viros, quos vndique lectos
Leuitas vocare placet: cum ſplendida cœpit
Eccleſia fulgere manus, quæ pocula vitæ
Miſceat, & latices cum ſanguine porrigat Agni.

Nec ommittenda hoc loco Optati Mileuitani ſententia *lib. 1.* aſſerentis epiſcopos in primo, presbyteros in ſecundo, diaconos in tertio ſacerdotio conſtitutos, qua loquendi formula manifeſtè oſtendit ſacrum eſſe ipſorum officium, & pro ſacro primis eccleſiæ ſeculis habitum. Imò quarumdem in Gallia eccleſiarum olim mos fuit, vt in Diaconorum ordinatione manus eorum chriſmate vngerentur, vt docet Menardus in notis ad librum Sacramentorum S. Gregorij *pag. 289.* ex antiquo Pontificali, & ex epiſtola Nicolai I. ad Rodulphum Archiepiſcopum Bituricenſem.

De officijs & muneribus Diaconorum. Addita quædam de Diaconiſsis.

XV. NEminem latet plura & diuerſa eſſe munera Diaconorum; ſed quædam ex illis abierunt in deſuetudinem, quædam adhuc perſeuerant. Diſſerunt de his diffuſiſſimè duo viri eruditiſſimi Iſaacius Habertus *ad partem IX. Pontificalis Græcorum*, & Ioannes Morinus *lib. de ſacris ordinat. par.* 3. Ego paucis ea perſtringam. Primum & præcipuum eſt epiſcopo vel presbytero ſacrum faciendi aſſiſtere, & quodammodo coöperari, ipſumque in omnibus adiuuare præſcriptis ritibus, qui in diuerſis eccleſijs diuerſi ſunt. Deinde euangelium legere, de qua re fuſiùs ſuo loco: panem & vinum offerre, non quidem conſecrando, vt ex can. 2. Concilij Ancyrani malè intellecto deducunt ſectarij, ſed vtrumque ſacerdoti conſecraturo præſentando: munera enim quæ olim Diaconus è manibus populi accipiebat, nunc ex Protheſi accipit, eaque offert Sacerdoti, Sacerdos Deo. Apud Græcos celebrantem ſæpius admonet de ijs quæ agenda ſunt, vnde in Liturgijs ea paſſim verba Diaconi ad ſacerdotem occurrunt, *Benedic Domine, extolle, immola*, & his ſimilia. Populum excitat ad attentionem elata voce dicens, *Attendamus*. Miniſtros inferiores officijs ſuis applicat, & illis ſigno, nutu, & aliquando ſublato orario indicat quid & quando agere, ſeu pſallere, aut legere debeant. Indignos à communione ſubmouet: Cathecumenis, pœnitentibus, energumenis, & infidelibus ſtato tempore edicit vt ab eccleſia egrediantur. Poſtquam oblatio in altari poſita eſt, flabellum tenet & ventilat, vt beſtiolas prætervolantes abigat à ſacris donis. Curabant olim Diaconi, vt quiſque in eccleſia ſuum locum teneret, portamque cuſtodiebant qua viri ingrediebantur. Dominicum ſanguinem, imò & corpus, fidelibus diſtribuebant, quod Cyprianus *lib. de Lapſis*, Iuſtinus Martyr *circa finem 2. Apologiæ*, Conſtitutiones Apoſtolicæ, & plures antiqui Patres clarè teſtantur. Hic autem mos ante concilium Nicænum adeò inualuerat, vt etiam presbyteris eucharistiam porrigerent, quam audaciam ipſa Synodus coërcuit *can.* 18. Inſuper vetitum eis eſt *can.* 15. concilij II. Aurelianen. & 38. Carthaginenſis IV. ne præſente presbytero corpus Domini Fidelibus traderent. In conſecratione Chriſmatis, ac in omnibus eccleſiaſticis officijs epiſcopo aſſiſtunt, eidemque aſtant prædicanti. Eorum etiam munus eſt prædicare, quod tamen primariò epiſcopis conuenit: itemque baptizare, ſi epiſcopo & presbytero abſentibus neceſſitas id poſtulet, vt ſancitum fuit in concilio Illiberitano *c.* 77. In ſolemni verò baptiſmatis adminiſtratione ad ipſos ſpectat baptizandos inſtruere, & ad exorciſmum, ac deinde ad immerſionem detractis veſtibus præparare. Secundariò autem & extra myſteria eorundem erat diſtribuere, vt ſupra diximus, eleemoſynas, pauperum menſis miniſ-

miniſtrare, curam gerere Martyrum & Confeſſorum, qui in carcere ob Chriſti fidem detinebantur, eiſque neceſſaria ſuppeditare; eorum vota & vltimam voluntatem excipere, & ad epiſcopum deferre: eccleſiaſtica negotia apud Imperatorem procurare, ſacris virginibus præeſſe. Miſſos quoque Diaconos, vt epiſcoporum abſentium in cõcilijs vices gererent, ex ipſorum Actis conſtat, eiuſque moris exempla affert Lupus in *notis ad can. 7. Trullanum*. Denique Cyprianus *epiſt. 13.* permittit Diaconis pœnitentes reconciliare in abſentia epiſcopi, & Presbyteri, eoſque abſoluere, non quidem ſacramentaliter, ſed à pœnis ſatisfactorijs, ſiue ab excommunicatione. Verba Cypriani hæc ſunt: *Occurrendum puto fratribus noſtris, vt qui libellos à Martyribus acceperunt & prærogatiua eorum apud Deum adiuuari poſſunt, ſi incommodo aliquo & infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectata præſentia noſtra apud presbyterum quemcumque præſentem, vel ſi presbyter repertus non fuerit, & vrgere exitus cœperit, apud Diaconum quoque exomologeſin facere delicti ſui poſſint, vt manu eis in pœnitentiam impoſita veniant ad Dominum cum pace, quam dari Martyres literis ad nos factis deſiderauerunt.* Quia verò epiſcopi præcipua quæque per Diaconos agebant, hinc illi inſoleſcere, ſe presbyteris præferre, ante illos ſedere auſi ſunt, quorum ſuperbiam ſæpius carpunt antiqui Patres, & multoties eccleſiaſticis canonibus repreſſa eſt: ſed hæc omitto, quia prorſus parerga ſunt.

Erant & Diaconiſſæ, de quarum ordinatione & miniſterijs in vtrâque eccleſia græca & latina eruditè, vt ſolet, differit Morinus *lib. de ſacris ordinat. p. 3. exercit.* 10. Multa etiam ſcitu digna de his congerit Goar in euchologio in notis ad earum ordinationem. Munus illarum præcipuum fuit, ea mulieribus officia præſtare, quæ Diaconi viris. Ideò portas cuſtodiebant, per quas illæ ingrediebantur, earumque conſeſſus in eccleſia ordinabant: principia fidei & ritus baptiſmi eis exponebant, ipſiſque aderant, cum ad immerſionem nudabantur. Iuſſa epiſcopi ad eaſdem referebant, & ſi aliqua vellet epiſcopum, presbyterum, vel diaconum alloqui, eam propter honeſtatis teſtimonium comitabantur. Viduarum quoque, & pauperum, ſacrarumque Virginum ſimul cum diaconis curam gerebant. Ante annos ferè ſexcentos ceſſauit in Occidente earum ordinatio & miniſterium; in Oriente verò iam deſierat viuente Balſamone, vt ipſe ait in *notis ad can. 15. concilij Chalcedon.* Multa de illis extant veterum canonum ſtatuta, ſed in his immorari non eſt huius loci. *Licet* enim, vt ait Epiphanius hær. 79. *Diaconiſſarum ordo in eccleſia ſit*, non tamen ad ſacerdotij functionem, aut vllam eiuſmodi adminiſtrationem inſtitutus eſt; ſed vt muliebris ſexus honeſtati conſulatur. Extat earum benedictio in Ordine Romano, & in antiquis Ritualibus.

De Subdiaconis. Quando cœperit Subdiaconatus inter ſacros ordines recenſeri. Quæ ſint officia Subdiaconi.

XVI. Secundus miniſtrantium locus Subdiaconorum eſt, quorum licèt expreſſa mentio in ſacris literis non reperiatur, eorum tamen inſtitutio vel ad Chriſtum, vt recentiores Scholaſtici exiſtimant, vel ad Apoſtolos referenda eſt. Fuiſſe Romæ ſeptem Diaconos, totidemque Subdiaconos aſſerit Cornelius Papa in epiſt. ad Fabium epiſcopum Antiochenum apud Euſebium *lib. 6. hiſt. eccl. cap. 43.* Eodem æuo Optatum quemdam in Africa ſubdiaconum à ſe ordinatum ſcribit Cyprianus *epiſt.24.* Eorumdem mentionem faciunt Ignatius epiſt. ad Antiochenos, Conſtitutiones Apoſtolicæ *lib. 8.* & concilium Laodicenum. Ab initio & deinceps per aliquot ſecula Subdiaconatus inter minores ordines numerabatur, nec ei annexus erat cœlibatus. Quamuis enim concilium Illiberitanum *can.33.* Subdiaconis indixerit continentiam, certò conſtat hanc legem nec alibi, nec in ipſa Hiſpania tunc fuiſſe receptam, vt Morinus demonſtrat *P. 3. ſacr. ordin. exercit. 12. cap.5.* Poſt ſextum verò ſeculum vix aliqua memoria ſubdiaconorum reperitur, qui non fuerint continentiæ voto adſtricti. Et Romæ quidem iam ab his continentia ſeruabatur tempore Pelagij II. qui ſubdiaconis Siciliæ præcepit, vt more Romanæ Eccleſiæ nullatenus ſuis vxoribus miſceren tur, vt teſtatur Gregorius Magnus eiuſdem immediatus ſucceſſor *epiſt. 42. lib. 1. & 34. lib. 3.* A Romana autem ad alias Occidentis eccleſias eadem inſtitutio propagata eſt: qua occaſione paulatim cœpit hic ordo à minoribus ſeparari, & maioribus ac ſacris accenſeri. Nam cum priùs extra ſanctuarium & altare conferri ſoleret, inualuit poſtea quorumdam epiſcoporum conſuetudo eum intra Miſſarum ſolemnia conferentium, & ita ſenſim maioribus æquiparatus eſt. Multum nihilominus tempus interceſſit, antequam certa & inuiolabili lege inter ſacros recenſitus ſit. Etenim Petrus Cantor, qui viuebat anno 1200. relatus à Menardo in lib. ſacram. *pag. 280.* ait: *De nouo inſtitutum eſt ſubdiaconatum eſſe ſacrum ordinem.* Subdiaconi officia ex Romano Pontificali hæc ſunt. Aquam ad miniſterium altaris præparare, diacono miniſtrare, Pallas altaris & corporalia abluere, calicem & patenam in vſum ſacrificij diacono offerre, oblationes quæ veniunt ad altare ſuſcipere, vt ex ijs quantum ſatis eſt in altari ponatur. Eadem ferè referunt antiquiſſima Ritualia edita à Morino. Iſidorus *epiſt. ad Ludifredum Cordubenſem Epiſcopum* ea ſic recenſet. *Ad Subdiaconum pertinet calicem & patenam ad altare Chriſti deferre, & Leuitis tradere, eiſque miniſtrare: vrceolum quoque & aquamanile & manutergium tenere epiſcopo: Presbyteris & Leuitis pro lauandis ante altare manibus aquam præbere.* Addit Alcuinus eiuſdem miniſterium eſſe, vt deferat diacono linteum,

ſuper

ſuper quod conſecrandum eſt corpus & ſanguis Domini: & vt peracto ſacrificio, quæ ſuperfuerint à diacono colligenda vel deportanda ſuſcipiat. Olim nec calicem, nec patenam, nec oblationes in altari ponebant, ſed hæc omnia porrigebant diaconis, eiſque ſeruiebant intra Sanctuarium; ſed ad altare minimè accedebant. De legenda ab illis epiſtola nihil legimus in antiqua eorum ordinatione, nec apud veteres ſcriptores: hoc enim munere Lectores fungebantur, vt ſuo loco oſtendemus. Ex concilio IV. Carthaginenſi conſtat licuiſſe eis vaſa ſacra contingere, ſed vacua: nam cum corpus & ſanguinem Chriſti continent, id illis prohibitum fuit c.21. concilij Laodiceni, quo ſancitur non oportere miniſtrum (id eſt Subdiaconum qui diacono miniſtrat) locum habere in Diaconijs & ſacra vaſa tangere. Sic enim hunc canonem, & quidem rectè, Balſamon interpretatur. Apud Græcos Subdiaconi extra Sanctuarium ordinationem ſuſcipiunt, vaſa ſacra contingunt, ſed non in Miſſarum ſolemnijs. Ipſa autem vaſa abſtergunt, ornant, diſponunt, vt ſacrificio apta ſint. Iubente diacono profanos ab eccleſia expellunt, cum ſcilicet diaconus dicit, vt catechumeni diſcedant. Portas Sanctuarij cuſtodiunt, ne quis indignus ingrediatur: & propè illas commorantur, vt ſint parati ad iuſſa diaconi capeſſenda; ad altare verò non accedunt. Tricerium & luminaria in ſanctuario præparant, epiſtolam autem in Miſſa non legunt. Hæc ſunt Græcorum ſubdiaconorum munia ex Euchologio excerpta, ex quibus liquet eos à Latinis multum differre, noſtriſque Acolythis magis quàm Subdiaconis ſimiles eſſe.

Minorum Ordinum antiquitas & origo. Afferuntur de ſingulis veterum Patrum teſtimonia. Apud Græcos ſoli Lectores ordinantur.

Tertia claſſis miniſtrantium Clericos minorum Ordinum complectitur, Acolythos ſcilicet, Exorciſtas, Lectores, & Oſtiarios; quos antiquiſſimos eſſe, & ab Apoſtolis, vel ab immediatis eorum ſucceſſoribus inſtitutos Doctores ſcholaſtici aſſerunt, ſed non probant. Suſpicatur Arcudius *lib.6. de ſacram. cap. 9.* omnes minores ordines vnica hypodiaconi voce à priſcis Patribus comprehenſos, eo quod diacono ſinguli ſubeſſent; ſed hæc leuiſſima ſuſpicio eſt. Eorum diſtincta mentio nec in Actis aut epiſtolis Apoſtolorum, nec apud Patres primi & ſecundi ſeculi reperitur. Conſtitutiones Apoſtolicæ, ex quibus teſtimonia pro aliquibus ex his Ordinibus accipiunt, poſterioris æui ſunt, vt alibi diximus. Nec ſuffragatur illis epiſtola Ignatij ad Antiochenos, quam licèt admittamus vt legitimam, contra quam ſentiant Critici eterodoxi, ſolidum tamen ex ea argumentum pro omnibus ſumi non poteſt; XVII.

quia

quia nec ſingulos enumerat, & inter eos Laborantes receſſet & Cantores, miſcens ſimul ordines & officia eccleſiaſtica. Dicendum igitur cum S. Thoma *in ſupplem. tertiæ P. qu. 37. art. 2.* quod temporibus Apoſtolorum omnia miniſteria, quæ ordinibus minoribus competunt non à diſtinctis perſonis, ſed ab vno dumtaxat miniſtro exercebantur, qui & Oſtiarij & Lectoris & Exorciſtæ & Acolythi officio fungebatur. Verba Angelici Doctoris hæc ſunt. *In primitiua eccleſia propter paucitatem miniſtrorum omnia inferiora miniſteria diaconibus committebantur, vt patet per Dionyſium cap. 3. eccl. hierarchiæ, vbi dicit*, miniſtrorum alij ſtant ad portas templi clauſas, alii aliud proprij ordinis operantur; alij autem ſacerdotibus proponunt ſuper altare ſacrum panem & benedictionis calicem. *Nihilominus erant omnes prædictæ poteſtates, ſed implicitè in vna diaconi poteſtate. Sed poſtea ampliatus eſt cultus diuinus, & eccleſia quod implicitè habebat in vno ordine, explicitè tradidit in diuerſis.* Contigit nimirùm eccleſiæ, quod hominibus ſolet, qui dum tenue patrimonium habent, vno ſeruo contenti ſunt, qui ſolus omnia adminiſtrat. Si verò redditus augeantur, ſeruorum etiam augetur numerus; eòque magis creſcit familia, quo illi locupletiores & ſpectabiliores euadunt. Sic euangelicæ prædicationis initio paruula adhuc & latitans eccleſia paucis indiguit eccleſiaſticarum functionum miniſtris. Creſcente autem credentium multitudine, & auctis facultatibus ex fidelium oblationibus, cum ſoli diaconi non poſſent omnibus incumbere, diuerſa onera & officia diuerſis perſonis diſtributa ſunt; ex quo factum eſt vt ſplendidiori & auguſtiori apparatu eccleſiaſticarum functionum ceremoniæ peragerentur. Græci ex his ordinibus vnum tantùm agnoſcunt, nempè Lectoratum, cæteros prætermittunt: quem morem in eccleſia orientali vetuſtiſſimum eſſe euchologia ante annos octingentos ſcripta, antiqui quoque canones conciliorum, quæ in illis regionibus celebrata ſunt, & Græcorum Antiſtitum, quorum doctrinam & ſanctitatem chriſtianus orbis vbique colit & veneratur, exempla ac monumenta euincunt. Agit de hac re ſæpè laudatus Morinus *par. 3. exerc.* 14. Quod ſi alicubi præter Lectores alios etiam legimus, certum eſt eos nudum miniſterium habuiſſe abſque vlla ordinatione vel manuũ impoſitione, ſed ſola deſignatione & arbitrio epiſcoporum. In eccleſia autem occidentali diſtinctam mentionem omnium ordinum minorum habemus in concilio Romano ſub Siluestro, nam *can.* 7. Acolythi, Exorciſtæ, & Lectores; *can.* 9. Oſtiarij nominantur. In concilio item Carthaginenſi IV. ſub Anaſtaſio *can. 6. & ſequentibus* materia & forma ſingulorum præſcribitur. Non ignoro hæc duo concilia à quibuſdam Criticis ſuppoſititia cenſeri, ſed quicquid de illis ſit, alia ſuppetunt certiora ab antiquioribus teſtimonia. Nam Cornelius Papa in epiſtola ſupracitata ad Fabium Antiochenum apud Euſebium aſſerit ſuo tẽpore fuiſſe in eccleſia Romana Acolythos duos & quadraginta, Exorciſtas

ciſtas & Lectores cum Oſtiarijs quinquaginta duos. Tertullianus Lectorum meminit *lib. de præſcript. cap.* 41. vbi perſtringens hæreticorum ordinationes tamquam temerarias & inconſtantes, *hodie*, inquit, *diaconus, qui cras Lector*. A Cypriano quoque memorantur *epiſt.* 24. 33. 34. Acolythos verò idem nominat *epiſt.* 42. 55. 78. & Exorciſtas epiſt. 76. *Quod hodie etiam geritur*, ait, *vt per Exorciſtas voce humana & poteſtate diuinâ flagelletur, & vratur, & torqueatur diabolus*. Tertullianus item *lib. de ſpectaculis cap.* 26. exemplum refert mulieris, *quæ theatrum adijt, & inde cum dæmone redijt. Itaque in exorciſmo cum oneraretur immundus ſpiritus, quod auſus eſſet fidelem aggredi; conſtanter, & iuſtiſſimè quidem, inquit, feci: in meo eam inueni*. Et eiuſdem æui Minutius Felix Exorciſtas quoque deſcribit adiurantes dæmones per Deum viuum, per Deum verum. An verò iſti de Exorciſtis loquantur, tamquam de clericis ad hoc officium ſpecialiter ordinatis; vel potiùs presbyteri eo tunc munere fungerentur, ſicut reuera functi ſunt epiſcopi, vt narrat Euſebius *lib. 5. hiſt. cap.* 16. agens de Montano & falſis eius Prophetijs, incertum eſt. Omitto alia Tertulliani loca, quæ à quibuſdam afferri ſolent ad huius ordinis antiquitatem oſtendendam, *vt de Idololatria cap.* 11. *de anima cap.* 57. *de corona milit. cap.* 11. in his enim de ſolemni exorciſmo ſermo eſt, qui Baptiſmo præmitti ſolet. Negat Auctor conſtitut. Apoſtolicarum *lib.* 8. *cap.* 26. Exorciſtam ordinari: *nam hoc munus*, inquit, *ſpontaneæ Dei erga homines beneuolentiæ & gratia eſt, qui illud nimirum gratis dat cui vult*. Et quidem initio eccleſiæ communis erat hæc gratia cunctis fidelibus, vt habetur Marci vlt. *In nomine meo dæmonia ejcient*. Poſtea verò ſubtracta hac poteſtate conſtituit eccleſia ordinem, qui dæmonia expelleret: & conc. Antiochenum c. 10. facultatem tribuit Chorepiſcopis ordinandi exorciſtas. Illud autem hoc loco prætermittendum non eſt, quod narrat Seuerus in vita S. Martini. Nam cum dixiſſet Hilarium Pictauienſem epiſcopum ſæpè tentaſſe diaconi officium Martino imponere, & hunc ſemper reſtitiſſe, ſubdit: *Intellexit vir alterius ingenij hoc eum modo poſſe conſtringi, ſi id ei officij imponeret, in quo quidam locus iniuriæ videretur. Itaque exorciſtam eum eſſe præcepit. Quam ille ordinationem, ne deſpexiſſe tanquam humiliorem videretur, non repudiauit*. Ex quo liquet tempore S. Hilarij, qui obijt anno, vt plerique exiſtimant, 367. ordinem Exorciſtarum ab alijs diſtinctum, & inter humiliores ſeu minores computatum extitiſſe, adeò vt iniuriæ tribui poſſet, quod vir aliquis eximius ad illum aſſumeretur. S. Felicem primò Lectorẽ, deinde Exorciſtã ordinatũ fuiſſe Paulinus *in eius Natali* 4. teſtatur his verſibus.

—— Primis Lector *ſeruiuit in annis,*
Inde gradum cæpit, cui munus voce fideli
Adiurare malos, & ſacris pellere verbis.

Quæ

Quæ ſint officia ſingulorum Ordinum minorum. Diſcrimen inter Miniſtros Regionarios, Stationarios, Baſilicarios, & Oblationarios. De Archipresbyteris & Archidiaconis.

XVIII. Officia ſingulorum Ordinum ex Romano Pontificali hæc ſunt. Acolythi debent ceroferarium ferre, luminaria eccleſiæ accendere, vinum & aquam ad Euchariſtiam miniſtrare. Olim ex ordine Romano ferebant patenam, ſindonem, ſacculos, & chriſma ante Pontificem, quando procedebat ad Stationes: vaſa ſacra diaconis porrigebant, manutergium portabant, & aquam ad lauandas manus miniſtrabant. Exorciſtam oportet abijcere dæmones, & dicere populo, vt qui non communicat, det locum; & aquam in miniſterio fundere. Lectoris munus eſt ſcripturas in eccleſia legere, vnde & nomen accepit: & panem ac omnes fructus nouos benedicere. Antiquitus epiſtolam & Euangelium legebant, vt ſuo loco patebit. Apud Græcos Lector, qui illis eſt Anagnoſtes, omnes ſcripturas legit præter Euangelium: cereos & lampades accendit: ignem affert, cum aqua calida calici infundi debet, de quo ritu infra agemus: luminaria fert ante myſteria in magno introitu, cum ſcilicet è protheſi ad altare deferuntur: hymnos Cantoribus præcinit: panem, vinum, & aquam defert Sacerdoti, cum ſacris operaturus eſt: eccleſiam ornat & præparat quæ in ea ſunt neceſſaria. Oſtiarius percutit cimbalum & campanam: eccleſiam & ſacrarium aperit & claudit: & librum aperit ei qui prædicat. Ex his autem miniſtris quidam in Ordine Romano, & apud Anaſtaſium in vitis Pontificum dicuntur Regionarij, qui per Regiones diſtributi Pontifici in illis miniſtrabant. Alij Stationarij, qui eidem aderant in Stationibus celebranti. Erant & Baſilicarij ſeu Palatini, qui in Baſilica Lateranenſi per vices ſeruiebant. Erant denique Oblationarij, ad quos ſpectabat oblationes ſuſcipere, & deferre Archidiacono. Abijt nunc in deſuetudinem hæc diſtinctio, quæ diaconos, ſubdiaconos, & acolythos tantùm comprehendebat. Defierunt quoque minorum ordinum officia, quæ plerùmque à pueris, & ab hominibus mercede conductis, nulliſque ordinibus initiatis exercentur. Priſcis temporibus nemo clericus ordinabatur, qui alicui eccleſiæ non eſſet addictus. Admiſſi autem pueri in conſortium cleri primò literas, cantum, & ritus eccleſiaſticos edoceri ſolebant, vt paſſim legimus in vitis Pontificum: tum Oſtiarij, deinde Lectores ordinabantur, & ſic per gradus ad reliquos ordines aſcendebant, cum prius ſingulorum officia exercuiſſent. Atque hinc oriebatur, vt rerum eccleſiaſticarum peritiſſimi eſſent, in quibus fuerant ab ipſa penè infantia enutriti. Collabi cœpit hæc diſciplina ante

annos

annos circiter quingentos, donec paulatim ad illos mores deuentum eſt, quibus nunc vtimur & viuimus.

Epiſcopo ſolemniter celebranti plures miniſtri aſſiſtunt, qui cum presbyteri vel diaconi ſint, non eſt de illis ſpecialis diſquiſitio inſtituenda. Eminet inter Presbyteros Archipresbyter, inter Diaconos Archidiaconus, de quorum officio & dignitate quicquid ex priſco eccleſiæ vſu dici poteſt vir diligentiſſimus Io. Morinus in vnum collegit, & ſolerter diſcuſſit lib. de ſacr. ord. *P. 3. exerc. 16.* Iſaacius item Habertus de antiquo gradu & officio Archidiaconi eruditè diſſeruit *ad P. 1x. Archieratici obſeruat. 6.* His igitur prætermiſſis, reliquum eſt vt de Cantoribus agamus, quorum officium verſatur in quibuſdam Liturgiæ partibus decantandis.

Cantus Eccleſiaſtici origo. Quando cœperit Organorum vſus. Olim plebs fidelis in eccleſia canebat: tum inſtituti Cantores.

A Primordijs eccleſiæ pſalmos & hymnos in conuentu Fidelium decantatos fuiſſe Apoſtolus aſſerit ad Epheſios ſcribens cap. 5. *loquentes vobismetipſis in pſalmis & hymnis & canticis ſpiritualibus*: quæ verba de mutuo & alterno cantu intelligenda eſſe Interpretes docent: nec ſectarij audent negare hunc vſum ſemper in Eccleſia viguiſſe. *De hymnis & pſalmis canendis*, inquit Auguſtinus epiſt. 119. cap. 18. *ipſius Domini & Apoſtolorum habemus documenta, & exempla, & præcepta.* Vberrimè tractarunt hoc argumentum viri docti, quos cito in Tract. de Diuina Pſalmodia *cap. 17. §. 2. n. 3.* Sed & Plinius ethnicus ſcriptor de cantu primorum Chriſtianorum teſtimonium perhibuit in epiſt. ad Traianum, qua eorum mores deſcribens ait, *ſolitos fuiſſe ſtato die ante lucem conuenire, & carmen Chriſto quaſi Deo dicere ſecum inuicem*, alterna videlicet modulatione. Quod autem Theodoretus *lib. 4. hiſt. eccl. cap. 26.* Ephrem Syro, & Auguſtinus *lib. 9. confeſs. cap. 7.* Ambroſio Mediolanenſi eccleſiaſtici cantus originem tribuiſſe videntur, id explicat Theodoretus de hymnorum modulatione, & certa quadam harmonia, quam Ephrem ad Harmonij impias cantiones explodendas inſtituit: Ambroſius verò ad fidelium in eccleſia excubantium conſolationem hymnos & pſalmos ſecundùm morem orientalium partium cãtari præcepit, quem morem à Mediolanenſi eccleſia ad alias penè omnes Occidentis migraſſe aſſerit Auguſtinus: quod certè non abſolutè de cantu intelligi poteſt, quem ſemper vſitatum fuiſſe conſtat; ſed de modo canendi alternatim, quem Ambroſius introduxit, cæteri imitati ſunt. Notabile eſt quod Synodus Antiochena ad S. Dionyſium Papam apud Euſebium *lib. 7. hiſt. cap. 30.* ſcripſit: nam inter ſcelera Pau- XIX.

li Samoſateni refert, quod pſalmos in honorem Domini Ieſu Chriſti cani ſolitos, ex quo arguitur eccleſiaſtici cantus antiquitas, aboleuerit, & mulieres magno Paſchæ die pſalmos quoſdam in eccleſia canere ad ſui ipſius laudem inſtituerit. Poſtea labentibus annis muſicæ vocali addita eſt organica ſiue inſtrumentalis tempore Vitaliani Papæ, vt pleriq́ue exiſtimant, de cuius vſu in eccleſia diſſerui loco citato Diuinę Pſalmodiæ *n. 4.* At in Gallijs ignota fuiſſe organa ante Pipinum auctor eſt Sigebertus *anno 766.* referens à Conſtantino Imperatore ipſi dono miſſa, antea nunquam viſa: idemque narrant Annales Metenſes *anno 757.* Tempore Apoſtolorum & aliquot ſubſequentibus ſeculis vniuerſus fidelium cœtus Sacerdoti ſolemniter celebranti reſpondere, & ſimul cum clero pſallere ſolebat, vt ex Liturgia S. Iacobi, & ex lib. 8. Conſtitut. Apoſtolicarum manifeſtum eſt. Cyprianus lib. de orat. *Sacerdos,* inquit, *parat fratrum mentes dicendo* Surſum corda, *vt dum reſpondet plebs* Habemus ad Dominum, *admoneatur nihil aliud ſe, quàm Dominum cogitare debere.* Iuſtinus Martyr *Apolog. 2.* idem afferit dicens, *Præpoſitum preces fundere, & populum fauſtè acclamare* Amen. Chriſoſtomus etiam *hom. 36. in 1. ad Cor.* confirmat hunc morem dicens, *conueniebant olim omnes & pſallebant communiter. Hoc nunc quoque facimus.* Et Hieronymus *Præf. lib. 2. comment. in ep. ad Gal.* Romanæ plebis fidem laudat magno ſtudio & frequentia ad eccleſias & ad Martyrum ſepulcra concurrentis, *vbi,* inquit, *ad ſimilitudinem cæleſtis tonitrui* Amen *reboat.* Cęſarius denique Arelaten. vt Cyprianus in eius vita commemorat, compulit laicos & populares homines pſalmos & hymnos promere altâque & modulata voce inſtar clericorum alios gręcè, alios latinè proſas & antiphonas decantare, ne illis ſpatiũ ſuppeteret ad fabulas in eccleſia effutiendas. Quia tamen vix fieri poterat, quin eccleſiaſticę harmonię concentus populi canentis imperitiâ turbaretur, Patres concilij Laodiceni *c. 15.* ſtatuerunt, *non oportere præter canonicos cantores qui ſuggeſtum aſcendunt, & ex diphtera ſeu membrana cantant,* quod nos dicimus ex libro, non autem memoriter, *alium quemlibet in eccleſia pſallere.* Verum hic canon non fuit vbique receptus, vt ex allatis Cęſarij & Chryſoſtomi teſtimonijs conſtat: idemque ipſe Chryſoſtomus clariùs oſtendit hom. 1. de verbis Iſaię *vidi Dominum,* in qua acriter reprehendens pſallentis populi cacophoniam & immodeſtiam, non eos vt ſileant monet, ſed vt ſcitè & modeſtè concinant. In Gallia popularis cantus conſuetudinem ſublatam exiſtimo paucis annis poſt Cæſarium: Synodus enim II. Turonen. c. 4. ſanciuit, *vt laici ſecus altare, quo ſacra myſteria celebrantur, inter clericos tam ad vigilias quàm ad Miſſas ſtare penitus non præſumant; ſed pars illa, quæ à cancellis versùs altare diuiditur, choris tantum pſallentium pateat clericorum.*

Schola Cantorum Romæ & alibi inſtituta. Quale fuerit olim eccleſiaſtici cantus ſtudium. De Cantorum ordinatione in Eccleſia orientali.

CVm in cantu eccleſiaſtico & clericalis diſciplinę vigor, & chriſtianæ religionis, ſacrarumque functionum maieſtas maximè eluceat; ſummo ſemper ſtudio Romani Pontifices, & aliarum eccleſiarum Antiſtites curarunt, vt Clerici à teneris annis canendi regulas ediſcerent, dato eis magiſtro, qui vt ſcitè loquitur Tertullianus lib. de Pallio cap. vlt. *primus* eſſet *informator literarum & primus edomator vocis*. Ideò Romę Schola Cantorum inſtituta fuit, cuius originem Petrus epiſcopus Vrbeuetanus in ſcholijs ad vitam Leonis IV. ſic deſcribit: *Quamuis circa tempora Silueſtri Papæ plures fuerint in Vrbe eccleſiæ, nõ tamen ſingulæ clericos vel Monachos habebant, qui in illis officia obirent. Presbyteri enim titulis, & Diaconi Diaconijs præfecti, ſuo quiſque tantùm officio vacabant, illi ſacramentis adminiſtrandis, hi pauperibus procurandis. Ideòque ordinata fuit ſchola Cantorum, quæ in Vrbe communis erat, & ſtationes, proceſſiones, ac feſta principalia eccleſiarum Vrbis ſequebatur: quæ in ſchola pueri in cantu, lectione, & moribus ſacris inſtituebantur, in communi viuebant, & Primicerium, cuius tunc magna erat in Vrbe dignitas, Præfectum habebant.* Hinc ad reliquas ciuitates eadem inſtitutio propagata eſt: nam Leidradus Lugdunenſis Archiepiſcopus ad Carolum Magnum ſcribens ait; *habeo ſcholas Cantorum, ex quibus plerique ita ſunt eruditi, vt alios etiam erudire poſſint.* Synodus Valentina ſub Lothario c. 18. *Vt de ſcholis tam diuinæ quàm humanæ literaturæ, nec non & eccleſiaſticæ cantilenæ iuxta exemplum Prædeceſſorum noſtrorum aliquid inter nos tractetur, & ſi poteſt fieri, ſtatuatur & ordinetur.* Crodogangus Metenſis epiſcopus in regula Canonicorum à Luca Dacherio primum edita *to. 1. ſui Spicilegij* de Cantoribus & ſchola Cantorum agit *cap. 50.* Primam verò huius collegij ſiue ſcholæ inſtitutionem quidam Hilaro Papæ, alij Gregorio Magno tribuunt, cui etiam debetur eccleſiaſtici cantus in meliorem formam inſtauratio. Licèt enim, vt diximus, ab initio eccleſię vſus canendi Romę fuerit, neſcimus tamen quales ante Gregorium fuerint eccleſiaſticæ modulationes, quę canentium diſciplina. Ioannes Diaconus in eiuſdem Gregorij vita *lib. 2. cap. 6.* ſcribit eum conſtituiſſe ſcholam Cantorum, & ei cum nonnullis prædijs duo habitacula fabricaſſe, vnum ſub gradibus Baſilicę B. Petri Apoſtoli, alterum ſub domibus Patriarchij Lateranenſis. Porrò cantus ab eo inſtitutus ille eſt planus & vniſonus, quem ab ipſo Gregorianum nuncupamus, progrediens per certos limites & terminos tonorum, quos modos ſeu tropos vocant Muſici & octonario numero definiunt, ſecundùm naturalem ge- XX.

neris diatonici diſpoſitionem. Huic cantui, quo hactenus vſa eſt Eccleſia occidentalis, cum Galli & Germani nonnulla miſcuiſſent, Religioſiſſimus Imperator Carolus Magnus ad primigeniam S. Gregorij harmoniam reſtitui curauit, vt idem Ioannes Diaconus ibidem aſſeuerat. In vita ipſius Caroli à Monacho Engoliſmenſi conſcripta *cap.*8. inter ſcriptores hiſtoriæ Francorum, prolixè narratur contentio habita Romæ inter Gallos & Romanos Cantores, quis meliùs caneret; quam litem diremit Carolus pro Romanis lata ſententia, vtpotè qui à B. Gregorio inſtructi fuerant; petijtque ab Adriano Papa cantores, quos miſit in Galliam, vt veram cantandi normam docerent. Qua in re admirabilis fuit Pij Regis ſolicitudo, vt fuſiùs docet Monachus Sangallenſis in lib. de eccleſiaſtica cura Caroli M. *cap.* 5. *& ſequentibus*. Ordo Romanus ait ex prædicta ſchola pueros nobiles cubicularios ſummi Pontificis fieri conſueuiſſe. Transferebantur nimirum in Oratorium Pontificis, quod olim cubiculum vocabatur, vt docet Baronius in Martyrologio *ad diem* XI. *Iuny*, & inter clericos Pontificios numerabantur. Sic à tenera ætate enutritus fuit Sergius I. de quo hæc refert Anaſtaſius. *Hic veniens Romam tempore Adeodati, quia ſtudioſus erat & capax in officio cantilenæ, ſcholæ cantorum pro doctrina eſt traditus, & Acolythus factus per ordinem aſcendens à Leone II. in titulo S.Suſannæ presbyter ordinatus eſt*. Sergius item II. cum puer eſſet à Leone III. ſcholæ Cantorum traditus ad erudiendum literis & cantilenæ melodijs, aſcendens deinde per omnes gradus Summus Pontifex creatus eſt. Similia ſcribit Anaſtaſius de Gregorio II. Stephano III. & Paulo I. Huiuſmodi ſcholam, in qua pueri cantu & literis ac moribus inſtruerentur, ducentis ferè annis ante Gregorium Magnum extitiſſe in Africa Victor epiſcopus indicat *lib.*5. *de perſec. Africanæ ſub impio Rege Hunerico*, vbi deſcribens multitudinem fidelium pergentium in exilium, ſeparatos ex illis ait, ſuggerente quodam Terchario, qui cum Lector catholicus eſſet, acceſſerat Arianis, duodecim infantulos ſtrenuos & aptos modulis cantilenæ, quos ipſe in eccleſia diſcipulos habuerat. Hi reuocati Carthaginem, & varijs ſupplicijs affecti, vt orthodoxam fidem deſererent, in ea ſemper conſtantes tormentis ſuperuixerunt. *Quos nunc Carthago*, ait Victor, *miro colit affectu, & quaſi duodecim Apoſtolorum, chorum conſpicit puerorum. Vna degunt, ſimul veſcuntur, pariter pſallunt, ſimul in Domino gloriantur*. Fauet Auguſtinus, qui quantum vigeret in Africa ſtudium eccleſiaſtici cantus luculenter oſtendit *lib.* 10 *confeſſionum cap.* 33. In Gallia quoque Carolus Magnus *lib.* 1. *capitularium cap.*72. hoc de eiſdem ſcholis decretum edidit. *Scholæ legentium puerorum fiant: pſalmos, notas, cantus, computum, grammaticam, per ſingula monaſteria vel epiſcopia diſcant*. Quandonam Romæ ſublata ſit ſchola Cantorum ſub Primicerio communiter viuens, nuſquam reperio. Adhuc tamen vigebat ſeculo decimo tertio, nam Cęſar Raſponus

Car-

Cardinalis in erudito opere de Baſilica Lateranenſi *lib.* 2. *cap.* 4. ponit conuentionem anno 1232. initam inter Lateranenſem eccleſiam,& Primicerium ac ſcholam Cantorum, qua aſſignantur quidam prouentus ipſi Primicerio cum decem Cantoribus pro officio in die S. Ioannis Baptiſtæ, & in Stationibus eiuſdem eccleſiæ. Apud Græcos ordinantur Cantores eodem ritu quo Lectores, vt conſtat ex Euchologio, & ex varijs Ordinationum græcarum libris editis à Morino. Diuerſum tamen à Lectore ordinem Pſaltes ſiue Cantor non conſtituit, vt obſeruat Habertus *ad partem* IV. *Pontificalis Græcorum obſeru.* 4. niſi quod ille recitat, hic concinit: vnde illi in ordinatione liber Apoſtolicus, huic pſalterium præbetur. At verò Maronitis diuerſa eſt Lectoris & Cantoris ordinatio, eſtque apud illos Cantoratus gradus ad Lectoratum. De diſciplina pſallendi hæc ſanciuit ſynodus Trullana can. 75. *eos qui in eccleſijs ad pſallendum accedunt, volumus nec inordinatis vociferationibus vti, & naturam ad clamorem vrgere; nec aliquid eorum, quæ eccleſiæ non conueniunt & apta non ſunt, adſciſcere; ſed cum magna attentione & compunctione Pſalmodias Deo, qui eſt occultorum inſpector, offerre.* Congeſſit in notis ad hunc canonem plura, quæ ad cantum eiuſque diſciplinam ſpectant, Chriſtianus Lupus. Diaconos pſallere in eccleſia Gregorius Magnus prohibuit in concilio Romano, cuius acta in eius Regeſto deſcripta ſunt *lib.* 4. *epiſt.* 44. ſed ſolos ſubdiaconos,& clericos minorum ordinum hoc munere fungi conſtituit; ac propterea ſcholam Cantorum pro puerorum inſtitutione aut primus erexit, aut reſtituit. Clericos autem eccleſiæ adſcriptos debere per ſeipſos pſallere Iuſtinianus Imperator edixit *C. de epiſc. & clericis l.* 42. §. 10. additque cauſam edicti dignam ponderatione. *Nam qui conſtituerunt vel fundarunt ſanctiſſimas eccleſias pro ſua ſalute & communis Reipublicæ, reliquerunt illis ſubſtantias, vt per eas debeant ſacræ Liturgiæ fieri, & vt in illis à miniſtrantibus pijs clericis Deus colatur.* Et initio dixit ſe ideò hoc ſanxiſſe, *ne ex ſola eccleſiaſticarum rerum conſumptione clerici appareant, nomen quidem habentes clericorum, rem autem non implentes.*

FINIS LIBRI PRIMI.

RERVM LITVRGICARVM LIBER SECVNDVS.

Quo ſingulæ Miſſæ partes ac ritus ſingillatim explicantur.

DISCVSSIS in primo libro, vt vires meæ tulerunt, omnibus quæ ad Miſſam, eiuſque originem, progreſſum, diſciplinam, varioſque ritus, & apparatum pertinere viſa ſunt; ſuſcepti operis ratio exigit, vt in hoc ſecundo ſingulas eius partes in ordinem digeſtas aggrediar; illarumque cauſas, inſtitutionem, incrementa, mutationes, & ſi quid in illis abditum, obſcurum, & difficile occurrit ex antiquis monumentis, & ex praxi eccleſiæ, quantum fieri poterit, ſeorſum expediam & explanem. Ordior autem à proxima Sacerdotis ad celebrandum præparatione, poſt quam totum Liturgiæ contextum ab acceſſu ipſius Sacerdotis ad altare vſque ad receſſum, Deo opitulante, explicabo.

CAP.

C A P. I.

Sacerdotis ad celebrandum præparatio in quo conſiſtat. Præmittenda peccatorum confeſſio. Quædam obiter de priſco vſu confeſsionis. Apologia, preces præparatoriæ, & pſalmi. Reconciliatio & pax cum omnibus. Puritas animi. Olim in vſu erat noctis antecedentis Peruigilium. Ieiunium neceſſarium, & carnis munditia. Lotio manuum, & nitor veſtium. Orationes recitandæ à Sacerdote, dum ſacris veſtibus induitur. Panis & vini proxima præparatio.

I. SACERDOS Miſſam auſpicaturus primò ſe ipſum ad tantum opus diſponit, vt ſit purus mente & corpore: tum ea præparat quæ ſpectant ad ſacrificium. Et animæ quidem puritatem comparat ſacramentali confeſſione, ſi alicuius culpæ ſibi conſcius ſit. Id enim Apoſtolus præcepit dicens, *probet autem ſe ipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat: qui enim manducat & bibit indignè, iudicium ſibi manducat & bibit*. Eccleſiaſtica autem conſuetudo, ſicut Patres concilij Tridentini docent *ſeſſ.* 23. *cap.* 7. declarat eam probationem neceſſariam eſſe, vt nullus ſibi conſcius mortalis peccati, quantumuis ſibi contritus videatur, abſque præmiſſa ſacramentali confeſſione ad ſacram euchariſtiam accedere debeat. Ideò Chryſoſtomus initio ſuæ Liturgiæ ait; Sacerdos diuinũ myſteriũ peracturus ante omnia confiteri, & cum omnibus reconciliatum ſe habere debet. Et in Liturgia Baſilij exclamat Pontifex, *Sancta Sanctis*: cuius formulæ idem quoque Chryſoſtomus meminit *hom.*61. *ad pop. Antioch. & hom.*17. *in epiſt. ad Hebræos*. In antiquo Miſſali Romanæ eccleſiæ monetur Sacerdos celebraturus conſcientiam ſuam per puram confeſſionem optimè præparare. Atque vt antiquius teſtimonium proferam, hoc ipſum Cyprianus apertiſſimè docet lib. de Lapſis, oſtendens quàm ſit pernicioſum ad Euchariſtiam accedere, & corpori Domini ac ſanguini vim inferre ante expiata delicta, ante criminis exomologeſim, ante purgatam conſcientiam. Tum poſt narrata quædam exempla diuinæ vindictæ aduersùs indignè communicantes, eos laudat qui nullo crimine idololatriæ maculati, vel ob ſolas de illo cogitationes, confitebantur.

Quanto, inquit, *& fide maiores, & timore meliores ſunt, qui quamuis nullo ſacrificij aut libelli facinore conſtricti, quoniam tamen de hoc vel cogitauerunt, hoc ipſum apud Sacerdotes Dei dolentes & ſimpliciter confitentes, exomologeſin conſcientiæ faciunt, animi ſui pondus exponunt, ſalutarem medelam paruis licèt & modicis vulneribus exquirunt.* Quæ verba de ſecreta & auriculari confeſſione intelligenda eſſe quis dubitet? publicam enim de cogitationibus, deque modicis peccatis Eccleſia nũquam admiſit. Quod & ſi parergon nolui hoc loco tacitus præterire propter Eterodoxos, qui priuatam pœnitentiam ex publica ſumpſiſſe originem contendunt, cum potiùs publicæ delictorum pœnitentiæ priuata confeſſio ſemper adnexa fuerit; quod fuſiùs probare ad propoſitum mihi argumentum non ſpectat. Tertullianus lib. de baptiſmo cap. 20. *Nobis*, ait, *gratulandum eſt, ſi non publicè confitemur iniquitates aut turpitudines noſtras.* Et de Pœnitentia cap. 10. *Pleroſque hoc opus*, id eſt confeſſionem, *vt publicationem ſui aut ſuffugere, aut de die in diem differre præſumo, pudoris magis memores quàm ſalutis: veluti illi qui in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione, conſcientiam medentium vitant, & ita cum erubeſcentia ſua pereunt.* Hac autem comparatione Patres antiqui & recentiores vti ſolent aduersùs illos, qui ob verecundiam turpia quædam & grauiora crimina in arcano pœnitentiæ tribunali, quod ſemper in Eccleſia fuit, Sacerdoti abſcondunt momentaneam confuſionem æternæ præferentes. Sed reuertor ad Cyprianum, qui confeſſionis neceſſitatem ante communionem rurſum exaggerat epiſt. 10. clerum ſuum reprehendens, quod Lapſis auſus fuerit Euchariſtiam dare, *nondum pænitentiâ acta, nondum exomologeſi facta, nondum manu eis ab epiſcopo, & clero impoſita.* Quod licèt de reconciliatione cum eccleſia, & abſolutione à pœnis intelligatur, hæc tamen ſacramentalem confeſſionem adiunctam habebat. Si autem Sacerdoti rem diuinam facturo nihil confeſſione expiandum occurrat, eius tamen ſententiæ meminiſſe debet, quam per os Sapientis protulit Spiritus ſanctus, *de propitiato peccato noli eſſe ſine metu*: quia nimirum de obtenta peccatorum remiſſione nemo in hac vita ſecurus eſt. Ideò antiqui Sacerdotes ſuam ſemper infirmitatem ſuſpectam habentes, humanique cordis prauos & profundiſſimos receſſus formidantes, in quibus ſæpè latent minuta & occulta peccata, ſcientes quoque multa non aduertentibus irrepere, multa è memoria excidere, cum timore & tremore in opera pœnitentiæ incumbebant, & ſacris operaturi prolixis precationibus, quas Apologias vocabant, ad oſtium diuinæ miſericordiæ pulſabant, vt ab omni macula expurgarentur. Plures huiuſmodi Apologiæ extant in priſcis Sacramentorum libris, quarum pręcipuę apud Menardum legi poſſunt pag. 242. & infra in Appendice. Dicuntur autem Apologiæ, quia in his Sacerdos excuſat & purgat ſe, quod peccator & indignus ad ſacra myſteria accedere præſumat. Obſeruat Menardus

nardus eas olim legi conſueuiſſe ante offertorium, cum peractâ Miſsâ Catechumenorum incipiebat Miſſa Fidelium; ſed in ea quam edidit Illyricus, & in Codice Chiſio, de quo Lib.I. Cap.XII. actum eſt, pleræque dicuntur ante Introitum, & dum *Gloria in excelſis*, & Graduale cantantur. Vnam hîc tranſcribo, ex antiquiſſimo Miſſali Sereniſſimæ Reginæ Sueciæ, quod vetus Gallicanum eſſe ante tempora Pipini ſupra indicaui.

Apologia Sacerdotis.

ANte tuæ immenſitatis conſpectum, & ante tuę ineffabilitatis oculos, ò Maieſtas mirabilis, ſcilicet ante ſanctos vultus tuos, magne Deus, & maximæ pietatis ac poteſtatis omnipotens Pater, quamlibet non ſine debita reuerentia, attamen nulla officij dignitate, vilis admodum peccator accedo, & reus conſcientiæ teſtis adſiſto. Accuſo me tibi, & non excuſo: & coram teſtibus confiteor iniuſtitiam meam tibi Domino Deo meo. Confiteor inquam, confiteor ſub teſtibus iniuſtitiam impietatis meæ, vt remittas impietatem peccati mei. Confiteor quod niſi remittas, rectè me punias. Habes me confitentem reum; ſed ſcio, non niſi verbis emendantem. Verbis enim placo, operibus offendo. Culpam ſentio, emendationem differo. Subueni ergò, ſubueni pietas ineffabilis. Ignoſce, ignoſce mihi Trinitas mirabilis. Parce, parce, parce ſupplico, Deitas placabilis. Exaudi, exaudi, exaudi me rogo his verbis illius Filij tui clamantem, Pater æterne Deus peccaui in cœlum & coram te: iam non ſum dignus vocari filius tuus, fac me vt vnum de mercenarijs tuis. Et nunc Pater miſericors vnicum miſericordiæ tuæ portum Chriſto fauente peto, vt quod per me vileſcit, per illum acceptum ferre digneris. Qui viuis & regnas in ſęcula ſæculorum. Amen.

II. Præter Apologias erant aliæ orationes præparatoriæ, quas Georgius Pachymeres mox citandus *proteleſticas* vocat, quòd ante Teleten ſeu ſacrificium dicerentur. Huiuſmodi eſt celeberrima illa S. Ambroſij à celebri ſcriptore contra fidem veterum Codicum Anſelmo Cãtuarienſi adſcripta, quæ incipit, *Summe Sacerdos, & vere Pontifex*. In Miſſa veteri ex codice Ratoldi Abbatis apud Menardum *pag.*259. hæc initio leguntur. *Antequam epiſcopus Miſſam celebret, ingredietur quoddam oratorium, & ſecundùm cordis compunctionem ſe ipſum libamine orationis Deo offerat*. Tum mandat dici hanc orationem, quam priſca Monachorum Ritualia recitari in ingreſſu eccleſiæ præcipiunt poſt diei Dominicæ proceſsionem. *Via Sanctorum omnium Ieſu Chriſte, qui ad te venientibus claritatis gaudium contuliſti, introitum templi iſtius Spiritus Sancti luce perfunde, qui locum iſtum Sanctorum tuorum Martyrum nomine vel*

ne vel ſanguine conſecraſti: præſta quæſumus omnipotens Deus, vt omnes iſti in te credentes obtineant veniam pro delictis, ab omnibus liberentur anguſtijs, impetrent quicquid petierint pro neceſſitatibus ſuis, placere ſemper præualeant coram oculis tuis, quatenus per te & per S. Petrum militem tuum muniti mereamur aulam Paradiſi introire. Amen.

Preces verò præparatorias, eaſque prolixas ſemper in vſu fuiſſe, crebris Sanctorum exemplis docemur, qui tandiu in oratione perſeuerabant, donec gratiâ Spiritus Sancti mirabiliter imbuti eius virtute & impulſu ad celebrandum excitarentur. De ſumma enim puritate, quæ ad tantum miniſterium requiritur, longè aliter ac nos ſentiebant. Narrat Dionyſius *epiſt. 8. ad Demophilum*, ſanctum Carpum virum ob mẽtis puritatem ad Dei contemplationem aptiſsimum nunquam ſacros myſteriorum ritus auſpicatum fuiſſe, niſi prius ipſi inter præparatorias orationes ſacra quædam & propitia viſio apparuiſſet. Idem refert Ioannes Moſchus in Prato ſpirituali *cap.* 27. de quodam presbytero, qui poſt nocturnos hymnos ſedens propè ſanctum altare Miſſarum ſolemnia non incipiebat, quouſque vidiſſet Spiritum Sanctum altare obumbrantem. Sic eodem referente *cap.* 150. quidam epiſcopus coram S. Agapeto Pontifice celebrans tempore oblationis diu perſtitit non concludens orationem, quia iuxta conſuetudinem Spiritus Sancti deſcenſum non vidit. Et hic quidem quorumdam Sanctorum mos fuit, omnibus autem Sacerdotibus indiſcriminatim S. Bonauentura *lib. de præpar. ad Miſſam cap.* 5. ſic loquitur. *Proba te ipſum ex quanta charitate, & quali feruore accedis. Non ſolùm enim mortalia vitanda ſunt, ſed etiam venialia peccata per negligentiam & otium multiplicata, & etiam per inconſiderationem ac per diſtractionem diſſolutæ vitæ & malæ conſuetudinis, licèt non occidant animam, tamen reddunt hominem tepidum, grauem, & obnubilatum, & indiſpoſitum & ineptum ad celebrandum, niſi dicti pulueres & ſtipulæ venialium per afflatum ſpiritus & flammam charitatis ventilentur & conſumantur exardeſcente igne cordis, & ex conſideratione propriæ vilitatis.* Vſus quoque quorumdam pſalmorum ante Miſſam antiquus eſt. Vetus Miſſa ab Illyrico edita antequam Sacerdos ſacris veſtibus induatur, dici mandat, ſi tempus permiſerit, flexis genibus coram altari ſeptem Pſalmos pœnitentiales cum litania & alijs prolixis precibus, poſt quas ſequuntur alij ſeptem pſalmi, nempè *Quam dilecta. Benedixiſti. Inclina Domine. Fundamenta eius. Domine Deus ſalutis meæ. Credidi propter quod. Memento Domine Dauid.* Codex Chiſius tres tantùm pſalmos à Sacerdote ſacris veſtibus induto cum circumſtantibus clericis dicendos præſcribit, videlicet *Quam dilecta. Benedixiſti. Inclina Domine.* Iidem præſcribuntur in codice Tiliano apud Menardum *pag.* 266. Miſſale Hiſpalenſe editum anno 1534. iubet dici ſeptem Pſalmos Pœnitentiales, vel *Quam dilecta* cum reliquis, qui hodie notantur in Miſſali Romano, & leguntur in pleriſque Miſſalibus

M. SS. Bibliothecæ Vaticanæ. Micrologus cap. 1. *Preſbyter, cum ſe parat ad Miſſam, iuxta* Romanam conſuetudinem decantat hos pſalmos, *Quam dilecta, Benedixiſti, Inclina Domine, Credidi*, Deinde *Kyrie eleiſon, Pater noſter* cum precibus; & oratione pro peccatis. Quidam præmittunt hymnum *Veni creator Spiritus*. Cæterum de his pſalmis nec Ordo Romanus in prima, tertia; & quarta deſcriptione Miſſæ, nec Amalarius, nec Alcuinus loquũtur, ex quorũ ſilẽtio conijcio circa annũ Domini 900. ante Miſſas ſolemnes recitari cœpiſſe. Pſalmos autem pœnitentiales cum Litania idem Ordo Romanus in ſecunda deſcriptione Miſſæ commemorat dicens: *Duo preſbyteri cum ſeptem diaconis coram epiſcopo ſtantes miniſtrent ei; cantantes cum illo ſeptem pſalmos pœnitentiales cum Litania.*

III. Spectat etiam ad animæ puritatem comparandam vt Sacerdos, quãtum eſt in ſe, pacem cum omnibus habeat, nec vlla ſit ei querela aduerſus aliquem. Ita Chryſoſtomus initio ſuæ Liturgiæ, & Pontificale Græcorum in principio ordinis Liturgiæ Patriarchalis. Hoc autem Domini præceptum eſt: *ſi offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid aduerſum te; relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo; & tunc veniens offeres munus tuum.* Ita Matthæi cap. 5. Cum enim ſacrificium ſymbolum pacis ſit; & mutuæ vnionis profeſsio ac proteſtatio, neceſſaria prorſus eſt ante ſacram ſynaxim cum fratribus reconciliatio, ne ſacramentum vnionis & pacis ſine pace & vnione recipientes, mendaces coram eo inueniamur, qui eſt Deus pacis & dilectionis. Præclarè Tertullianus lib. de Oratione cap. 10. *Memoria præceptorum viam orationibus ſternit ad cælum, quorum præcipuum eſt, ne prius aſcendamus ad Dei altare, quàm ſi quid diſcordiæ vel offenſæ cum fratribus contraxerimus, reſoluamus. Quid eſt enim ad pacem Dei recedere ſine pace? ad remiſſionem debitorum cum retentione? Quomodo placabit patrem iratus in fratrem?* Habemus de hac re veterem formulam lib. 2. conſtit. Apoſtol. qua diaconus clamabat, *ne quis contra aliquem, ne quis in ſimulatione*. Sequitur apud Chryſoſtomum loc. cit. expurgatio cordis à prauis cogitationibus, vt nimirum, ſicut ait Auguſtinus tract. 26. in Ioannem, *Innocentiam apportemus ad altare*. Scribit Dionyſius *cap. 3. eccl. hierarch.* à diuina ſacrificij excelſitate olim ſubmotos non eos dumtaxat, qui à chriſtianæ vitæ ſanctitate deſciuerant, ſed & eos qui à deteriore quidem vita receſſerant, nondum verò animos à priſtinæ impuritatis phantaſmatis ſatis expurgauerant. *Ideò his demum tam auguſta patere myſteria, qui ad diuini ac deifici habitus immobilitatem, vimque actuoſam peruenere, qui ſoli Deo vnicè adhæreant, quique omnino irreprehenſibiles ſint, atque immaculati.* Suffragatur Chryſoſtomus hom. 17. in ep. ad Heb. *Vox illa*, ait, *in noſtras aures incurrens alios quidem repellit & eijcit, alios autem introducit & ſiſtit. Nam quando dicit* SANCTA SANCTIS, *hoc dicit: ſi quis*

non

non eſt Sanctus, non accedat. Non ſolum inquit à peccatis purus, ſed etiam ſanctus. Sanctum enim non facit ſolùm liberatio à peccatis, ſed etiam præſentia ſpiritus & bonorum operum abundantia. Non ſolùm, inquit, volo vos à cœno eſſe liberatos; ſed albos eſſe & ſpecioſos.

IV. Olim quoque in vſu erat apud Græcos totius noctis antecedentis peruigilium, cum poſtera die ſacrum myſterium celebrandum foret, quod non ſolùm à Sacerdotibus, ſed etiam à populo ſeruabatur. Teſtatur Socrates *lib. 2. hiſt. eccl. cap.* 8. vbi referens Athanaſij fugam ait, *veſpera quidem erat, populus autem per totam noctem vigilabat, quia ſynaxis futura erat.* Et Georgius Pachymeres à Petro Poſsino magno rei literariæ bono nouiſsimè editus ex cod. M. S. Bibliothecæ Barberinæ lib. 1. hiſt. Michaelis Palæologi cap. 11. *A veſpera,* inquit, *nocturnæ decantata ſunt preces, poſtera quippè die ſacrum facere Præſul decreuerat.* Nec aliena fuit ab hoc inſtituto Romana Eccleſia, nuſquam enim legimus vel in Ordine Romano, vel in libris Sacramentorum Miſſarum ſolemnia peracta fuiſſe, niſi prius in eccleſia vigiliæ nocturnæ cum laudibus perſolutæ eſſent. Quem ritum etiam nunc ſeruandum eſſe docent Regulæ Miſſali Romano præfixæ, quibus horam celebrandi determinant.

Hæc de animæ diſpoſitionibus. Ad corpus pertinent ieiunium & munditia. De ieiunio, quod celebrans ſeruare debet à media nocte antecedente, dictum eſt ſupra Cap. XXI. Lib. I. Munditia eſt duplex, in ipſo corpore & in veſtimentis. Prima in caſtitate conſiſtit, quæ quantoperè ſit neceſſaria Sacerdoti paſsim docent ſancti Patres, & alij doctiſsimi ſcriptores, qui de ſacrorum hominum continentia integros tractatus ediderunt. An verò nocturna illuſio ſine culpa eueniens ſequentis diei celebrationem impediat, quæſtio anceps eſt, in cuius ſolutione diſsident ab antiquis recentiores, ſed nec illi quidem inter ſe conueniunt. Auguſtinus ſerm. 244. de Temp. *Poſt pollutionem,* inquit, *quæ nobis nolentibus fieri ſolet, nobis communicare non licet; niſi prius præcedat compunctio & eleemoſyna, & ſi infirmitas non prohibet, etiam ieiunium.* Simili rigore vtuntur veteres libri Pœnitentiales. Antiqua verò Ciſtercienſium & aliorum Monachorum ſtatuta eâ ſorde fœdatos, non ſolùm à celebratione, ſed ab omni quoque altaris miniſterio arcebant. Alij arbitrio Patris ſpiritualis, vel propriæ cuiuſque conſcientiæ dictamini rem decernendam dimittunt. Mihi regula ſeruanda videtur à Gregorio Magno præſcripta *lib. 12. epiſt. 31.* in reſponſione ad XI. interrogationem Auguſtini epiſcopi Anglorum, quam Gratianus Decreto inſeruit *diſtinct. 6. cap. 1.* vt nimirum quiſque conſideret, ex qua radice inquinatio illa proceſſerit. Longior illa eſt, quam vt debeat hîc tota tranſcribi, & vtiliùs legi poterit apud Gregorium. Facit etiam ad hoc argumentum collatio XXII. Caſsiani de nocturnis illuſionibus, quæ eſt ſecunda Abbatis Theonę.

Acce-

V. Accedit lotio manuum, quam ex quodam naturæ inſtinctu ipſimet ethnici ſacrificio præmittebant; nec manuum dumtaxat, ſed etiam totius corporis. Id de Græcis & Aegyptijs teſtatur Herodotus in Euterpe. De Romanis Perſius *Satyra* 2.

Hæc ſanctè vt poſcas, Tiberino in gurgite mergis
Mane caput bis terque, & noctem flumine purgas.

Et Tibullus lib. 2. eleg. 1.

Caſta placent ſuperis, pura cum veſte venite,
Et manibus puris ſumite fontis aquam.

Euclio item apud Plautum in Aulularia *act.* 4. *ſc.* 2. *Nunc lauabo vt rem diuinam faciam.* Eſt & illud Heſiodi, *Illotis manibus ſacra tractare eſt nefas.* Eadem religio Hebræis fuit, legimus enim cap. 30. Exodi poſitum in templo labrum æneum cum aqua, vt quando ſacerdotes ingreſſuri erant tabernaculum teſtimonij, & acceſſuri ad altare, manus antea lauarent. Simile vas ad eumdem finem, ſed multò capacius in ingreſſu templi poſuit Salomon, quod *Mare aneum* nuncupauit. Hinc probabile eſt hunc ipſum morem ad Chriſtianos fluxiſſe, vt canthari & luteres aqua pleni, vel etiam fontes ante fores templorum collocarentur, vt ſupra indicaui Cap. XX. Lib. I. quatenus ſacrificia vel preces oblaturi puras ad Deum manus leuarent, ſicut Apoſtolus ſcripſit 1. *ad Timoth. c.* 2. & externa lotione internæ puritatis admonerentur. *Quæ ratio eſt*, ait Tertullianus lib. de orat. cap. 11. *manibus quidem ablutis, ſpiritu verò ſordente orationem obire?* et Chryſoſtomus hom. 61. ad pop. Antioch. *Dic mihi, immundiſne manibus ad ſacrificium eligeres accedere? Non, vt ipſe puto; ſed nec omnino malles accedere, quàm manibus illotis. Ita in paruo quidem es tam reuerens, ſordidam autem habens animam accedis, & audes tangere?* Eodem ſpiritu Anaſtaſius Synaita orat. de ſacra ſynaxi aduersùs eos declamat, qui lotis quidem manibus, ſed polluta conſcientia corpus Domini ſuſcipiunt. Dorotheus denique *ſerm.* 9. narrans cuiuſdam Monachi ſuſpicionem, qui putabat ſe ſummo mane vidiſſe fratrem manducantem, ait: *Vidit ipſum manus abluentem, vt ad communionem accederet.* Ex veteri igitur Eccleſiæ inſtituto Sacerdos lauat manus ante ſacrum, Deum interim exorans vt ſicut exteriùs abluuntur manuum inquinamenta, ſic ab eo mundentur interiùs ſordes mentis: eſt enim corporis munditia interioris innocentiæ profeſſio. Qua de cauſa non ſolùm à corpore, ſed etiam à veſtimentis omnis immunditia abeſſe debet: idque ſummoperè curabant priſci æui Fideles ad Euchariſtiam acceſſuri. Anaſtaſius in præcitata oratione de ſacra ſynaxi, *Multi quidem non laborant, qua puritate & pænitentia ad ſacram menſam adeant, ſed quibus veſtimentis exornentur.* Idem docet Chryſoſtomus hom. 52. in Matthæum, *In nonnullis eccleſijs hunc morem corroboratum videmus, vt diligenter multi ſtudeant quo modo manibus lotis, mundis induti veſtimentis in eccleſiam ingrediantur: quomodo autem animam*

atque

atque mentem ſuam puram offerant Deo, nullam prorſus habent curam. Luculentiùs autem orat. de Sancto Philogonio; *Hortor vos*, inquit, *ne negligenter ad diuina myſteria accedatis. Abſurdum enim eſt tantam habere curam corporalium, vt appetente feſto multis ante diebus veſtem è ſcriniȳs deprомptam diligenter appares, omnibuſque modis temetipſum ornes, nitidumque reddas: animæ verò neglectæ, ſordentis, ſqualidæ nullum habere reſpectum.* Neque damnat Chryſoſtomus corporis & veſtium munditiam, ſed animæ cultum præferendum docet: nam & ipſe moriturus priuſquam communionem acciperet, exutus prioribus veſtimentis candida & nitentia ſumpſit, vt Palladius ſcribit in eius vita. Hebræos quoque templum ingreſſuros mundis ſe veſtibus induiſſe doctiſſimus inter illos Philo teſtatur, qui *lib. de Cherubim* eos ſimiliter reprehendit, qui dabant operam, vt candidis, & diligenter emaculatis veſtibus amicti templum ſubirent; mentem verò maculoſam in ipſa penitiſſima ſacraria inferre non verebantur.

Veſtibus autem cõmunibus ſuperaddit Sacerdos ſacratā veſtimenta eo ordine quo ſupra *Lib.I.Cap.XXIV.* quo de illis diſſerui, recenſita ſunt, niſi quod quædam Eccleſiæ vt Ambroſiana & Lugduuenſis amictum ſumunt poſt albam. Ad ſingula verò certas preces in Miſſali deſcriptas recitat, quæ in diuerſis eccleſijs diuerſæ ſunt, verbis non ſenſu. Earum nec Ordo Romanus, nec Amalarius, nec alij eiuſdem ſeculi Scriptores mentionem faciunt. Deſunt quoque in antiquioribus Miſſalibus M. SS. & in libro Sacramentorum S. Gregorij. Ex quo ſuſpicor ante annum 900. non fuiſſe ſaltem vbique in vſu. Extant autem apud Menardum in veteri Miſſa ex codice Ratoldi Abbatis Corbeienſis, qui obijt ann. 986. ſed verſibus conceptæ, miniſtro ad ſingulas veſtes petente ab Epiſcopo, vt eas benedicat. *Miniſter*, inquit, *adminiſtret ſuperhumerale & dicat*, Iube benedicere, *reſpondet Epiſcopus.* VI.

Virtus ſumma Deus, cunctorum rector opimus,
Tu benedic noſtrum, quo nunc ornamur, amictum,
Vt ſeruire tibi valeamus corde pudico.

Poſtea miniſtret ei albam, & dicat vt ſupra. Reſpondet Epiſcopus.

Veſtibus Angelicis induti rex pietatis,
Poſſimus libare piȳ libamen odoris.
Clemens & praua purges contagia mentis,
Ac citiùs delenda malæ contagia mentis.

Et ſic de reliquis, ritu videlicet Græcorum, qui vt conſtat ex Liturgia Chryſoſtomi, antequam ſumant ſacra indumenta, ea ſemper benedicunt. In alia Miſſa ex Codice Tiliano ſcripto anno 1032. extant ad ſingulas veſtes breues orationes apud eumdem Menardum. Ad amictum, *Obumbra Domine caput meum vmbraculo ſanctæ fidei; & expelle à me nubila ignorantiæ.* Ad albam, *Indue me Domine veſtimento ſalutis, & circumda me lorica fortitudinis.* Ad Zonam. *Domine accinge in me cu-*

ſtodiam

ſtodiam mentis meæ, nec ipſa mens inflectatur ſpiritu elationis. Ad ſtolam, *Stolâ iuſtitiæ circumda Domine ceruicem meam, & ab omni corruptione peccati purifica mentem meam.* Ad caſulam, *Indue me Domine ornamento charitatis & pacis; vt vndique munitus virtutibus poſſim reſiſtere vitijs, & hoſtibus mentis & corporis.* Ad manipulum, *Da mihi Domine ſenſum rectum & vocem puram, vt implere poſſim laudem tuam.* Auctor Micrologi, quem Pamelius vixiſſe putat tempore Gregorij VII. de præparatione ad Miſſam ita ſcribit cap.23. *Presbyter cum ſe parat ad Miſſam, in primis cantat pſalmos.* Quam dilecta: Benedixiſti, Inclina, Credidi. *Deinde* Kyrie eleiſon, Pater noſter, *Verſ.* Ego dixi Domine: Conuertere Domine: Fiat miſericordia: Sacerdotes: Protector noſter: Domine exaudi. *Oratio.* Aufer à nobis Domine iniquitates noſtras & peccata noſtra, vt mereamur puris mentibus ad ſancta ſanctorum introire. *Alia.* Actiones noſtras. *Paratus autem venit ad altare.* Nec alias commemorat orationes. In Miſſa Illyrici ſunt ſpeciales precationes ad ſingulas veſtes, quæ infra legi poſſunt in Appendice. In alia Miſſa ex Codice Chiſio ſunt ipſemet, quæ ſupra ſcriptæ ſunt ex Codice Tiliano. In Miſſali Romano impreſſo Venetijs ann.1534. præmittitur ordo celebrationis Miſſæ ſeorſim etiam excuſus *per D. Ioannem Burchardum Argentinum Decretorum Doctorem & Magiſtrum ceremoniarum D. Papæ*, qui ait orationes dum induitur Sacerdos non ex præcepto, ſed ex deuotione dici & poſſe ijs dimiſſis recitari Pſalmum *Miſerere*, aut alium conuenientem. An verò hodie hæc ſententia tuta ſit, ſcholaſticis diſcutiendum relinquo.

VII. Sic indutus Sacerdos, & omni ornatus Miſſatica paratura, vt auctor vitæ S. Vdalrici epiſcopi Auguſtani loquitur, panem & vinum ad vſum ſacrificij præparat; quod à Latinis in Sacrario, à Græcis in Protheſi fit. Et Latini quidem nulla ceremonia in pane præparando vtuntur, niſi quod hoſtiam patenæ ſuperponunt & præparant ante Miſſam. Vinum vero infundunt calici & aqua miſcent in altari, poſt panis oblationem, eo ritu, qui infra ſuo loco explicabitur. At Græci maiori apparatu hoc ipſum præſtant in minori altari ad læuam maioris poſito, in quo dona ſacranda primò proponuntur, & primam quodammodo ſanctificationem precibus Sacerdotis accipiunt. De qua re cum in concilio Florentino Græci à Latinis interrogati fuiſſent, illorum nomine Epiſcopus Mitylenenſis legitimè ac canonicè reſpondiſſe fertur: & quamuis non ſit ſcripta eius reſponſio, credibile tamen eſt nihil aliud eum dixiſſe, quam quod S. Germanus, & poſt eum Cabaſilas, & alij græcorum rituum explanatores ſcribunt, hæc omnia quæ fiunt in Protheſi ad præparationem pertinere, & ad ea referri quæ paulò poſt in ſummo altari gerenda ſunt. Græcus itaque Sacerdos ſacris veſtibus indutus procedens ad protheſim ſeu menſam propoſitionis lauat manus cum miniſtris dicens, *Lauabo inter innocentes manus meas*, & quæ ſequuntur vſque ad fi-

ad finem Pſalmi. Tum Diaconus præparat diſcum ſiue patenam lancis profundioris figuram habentem & ponit in parte ſiniſtra, calicem verò ad dexteram: ſumitque Sacerdos manu ſiniſtra panem, dextera ſanctam lanceam, nempè gladiolum adinſtar lanceæ huic miniſterio deputatum, & cum eâ ſignum crucis facit ſuper ſigillum oblatæ. Eſt autem ſigillum crucis effigies pani impreſſa. Poſt hæc ſcindit ipſum ſigillum in partes & ponit in diſco, & attollit, adoletque incenſum, & Diaconus infundit vinum & aquam in calicem; multæque interim orationes recitantur, quæ in Liturgia Chryſoſtomi legi poſſunt. Imitantur vini & aquæ præparationem antequam Miſſam inchoent quidam Latinorum, vt Cartuſiani, Prædicatores, & veteri ritu Ciſtercienſes ac quidam alij. Statim enim ac peruenerunt ad altare, vinum calici infundunt, & aquam miſcent, breuique oratione benedicunt. Plerique autem ſanguinis & aquæ, quæ de latere Chriſti emanarunt, myſterium commemorant: quem ritum in Eccleſijs Gallicanis paſſim viguiſſe teſtatur Sauſſaius in Panoplia ſacerdotali *par. 1. lib. 8. cap. 20. art. 5.* Sed redeo ad Græcos. Obſeruant illi hunc morem, vt facta maioris hoſtiæ oblatione plures deinde particulas ſingillatim offerãt, quas *meridas* vocant: quia cum ſacrificium plures fines & effectus habeat, Ijs ſignificandis particulas multiplicant. Et primam quidem hoſtiam vt debitum Deo cultum reddant in memoriam Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti offerunt. Secundam ad honorem glorioſæ Virginis Mariæ, vt Deus ipſius precibus ſacrificium acceptare dignetur, ſiue vt gratias ei agant pro beneficijs ipſi Virgini & nobis per ipſam collatis. Tertia eſt in honorem S. Ioannis Baptiſtæ, ſanctorum Apoſtolorum, & aliorum quos nominant. Quarta pro ſalute viuentium, quorum nomina recitant quotquot voluerint, vt eis Deus peccata dimittat, & omnia bona largiatur. Quinta pro defunctis, eorum item nominibus recitatis. Quod ſi Sancti alicuius ſolemnia eâ die celebrentur, propriam illius venerationi particulam ſecernunt & offerunt. Poſſunt etiam pro quocumque voluerint ſingillatim offerre. Similiter & reliqui Sacerdotes celebranti aſſiſtentes, & Diaconi, ſi velint, tollunt particulas pro ijs quoque nominatim, qui ſibi commendati ſunt. Nec Diaconi propterea cenſendi ſunt officium ſibi non debitum ſacrilegè vſurpare, vt credit Arcudius *lib. 3. de Sacram. cap. 13.* non enim de hac oblatione loquuntur canones ab eo citati; ſed de alia quæ fit in altari, & ad ſolos Sacerdotes pertinet. In hac verò quæ illi præuia eſt, & à conſecratione longiùs remota, nihil aliud facit Diaconus, niſi quod particulas ſcindit, & in diſco reponit à Sacerdote poſtea conſecrandas. His peractis thus adoletur tum ipſis donis, tum velaminibus, & protheſi, ac toti ſacrario; & aliquot orationibus, pſalmoque quinquageſimo recitatis finis imponitur primæ parti Liturgiæ, quæ eſt præparatio donorum, & primum offertorium. Porrò particulas illas ſimul cum maiori hoſtia à Sacerdote conſecrari certiſſimum

Nn eſt,

eſt, quicquid in contrarium afferant quidam Græci recentiores hoc perperam negantes. Primus autem huius erroris diſſeminator fuit Simeon Theſſalonicenſis, quem Arcudius egregiè confutat *lib. cit. à cap.* 10. *vſque ad* 18.

CAP. II.

Sacerdotis ad altare duplex proceſſio. De ritu Confeſſionis ante Miſſam, præmiſſo pſalmo Iudica me Deus. *Confeſſio generalis omnium gentium more probatur. Varia eius formula. Sanctorum poſt eam commemoratio cum oſculo Altaris.*

I. SAcerdotis ad offerendum ſacrificium euntis duplex eſt proceſſio, vna è proprijs ædibus ad eccleſiam, altera in ipſa eccleſia à Sacrario ad Altare, & prima quidem, ſi de epiſcopo ſermo ſit, fieri ſolebat cum ingenti pompa & apparatu. Crux enim & luminaria præibant, vt Nicephorus *lib.* 13. *cap.* 8. & Marcus Diaconus *in vita S. Porphyrij Epiſcopi* ſcribunt. Sequebatur clericorum, & presbyterorum ingens comitatus, cuius antiquiſſimum teſtimonium habemus in Concilio Laodiceno c. 56. *Quod non oporteat presbyteros ante proceſſionem epiſcopi introire ſacrarium & ſedere, ſed cum epiſcopo debent ingredi.* Magnum Baſilium vidit Ephrem Syrus procedentem in eccleſiam in die ſancto Theophaniæ & circa eum venerandum clerum candidatum & obſequentem ei, vt auctor vitæ eius aſſeuerat. Ambroſius geſtus indecoros reprehendens *lib.* 1. *de officijs cap.* 18. ait ſe iuſſiſſe, ne quidam Clericus vnquam præiret ſibi, quia velut quodam inſolentis inceſſus verbere oculos ſuos feriebat. Hinc procedere apud Antiquos nihil aliud eſt, quàm in eccleſiam ad ſynaxim celebrandam conuenire. Auguſtinus lib. 22. de Ciuit. Dei cap. 8. *ſedebam iam proceſſurus*, nempè in eccleſiam ad ſacrificium offerendum. Leo Magnus *epiſt.* 81. ad Dioſcorum Alexandrinum, *qui noſtris proceſſionibus atque ordinationibus frequenter interfuit.* Diurnus Pontificum *cap.* 45. de dedicando Oratorio intra Monaſterium, *ſic tamen vt non illic publica proceſſio teneatur*, id eſt publica Miſſa, quæ vt alibi obſeruauimus, in Monaſterijs vetita erat. Altera proceſſio ad altare, ſiue epiſcopus celebret ſiue presbyter, antiquo more qui adhuc viget, ſolemniter fieri ſolet. Vtramque ſic deſcribit Ordo Romanus.

Denunciata Statione diebus feſtis primo mane præcedit omnis Clerus Pontificem ad eccleſiam, exceptis qui in obſequio illius comitantur, qui ordine

ſuo

ſuo ſcribuntur, expectantes Pontificem in eccleſia. Sed dum venerit Pontifex prope eccleſiam exeuntes Acolythi & Defenſores ex regione illa, cuius die ad officium fuerit in obſequio, præſtolantur eum loco ſtatuto, antequam veniat vbi deſcenſurus eſt. Porrò Defenſores qui fuerint, quando & à quo inſtituti, deque illorum ſtatu, munere, & iuriſdictione latè diſſerit Morinus lib. de ſacris ordinationibus parte 3. exercit. 16. cap. 6. & duobus ſequentibus. *Similiter & Presbyter Tituli vel eccleſiæ vbi ſtatio fuerit, vna cum Maioribus domus illius ciuitatis, vel patre Diaconiæ, ſi tamen illa eccleſia Diaconia fuerit, cum ſubdito ſibi Presbytero & manſionario thymiamateria deferentibus in obſequium illius, inclinato capite dum venerit. Acòlythi quidem cum Defenſoribus primùm, deinde Presbyteri cum ſuis, petita benedictione diuiſis hinc inde partibus, prout militant, præcedunt Pontificem vſque ad eccleſiam. Cum verò eccleſiam introierit Pontifex, non aſcendit continuò ad altare, ſed prius intrat in Secretarium ſuſtentatus à Diaconibus, qui eum ſuſceperint de ſellari deſcendentem. Vbi cum intrauerit ſedet in ſella ſua. Et Diaconi ſalutato Pontifice egrediuntur è ſecretario, & ante fores eiuſdem mutant veſtimenta ſua. Et parat Euangelium qui lecturus eſt, reſerato ſigillo ex præcepto Archidiaconi ſuper planetam Acolythi. Pontifex autem per manus Subdiaconorum regionariorum mutans veſtimenta ſolemnia, ordinabiliter compoſitis per Primicerium & Secundicerium veſtimentis eius vt bene ſedeant; nouiſſimè per diaconum vel ſubdiaconum, cui ipſe iuſſerit, pallio ſuperinduitur & configitur per acus in planeta retro, & ante, & in humero ſiniſtro. Deinde Subdiaconus regionarius porrigit ei mappulam inclinans ſe ad genua ipſius. His ita compoſitis inuitante ad regiam Secretarij præfato Subdiacono ſcholam, quartus ſcholæ qui ſemper nuntiat Pontifici de cantoribus, adſtans ante faciem Pontificis, & nutum eius ad pſallendum expectans, ſtatim dum innuit ei, egreditur ante fores Secretarij & dicit,* Accendite. *Qui dum incenderint, ſtatim Subdiaconus ſequens tenens thymiamaterium aureum pro foribus ponit incenſum, vt pergat ante Pontificem. Et ille quartus ſcholæ ad priorem, vel ſecundum, ſiue tertium inclinato capite dicit,* Domini iubete. *Tunc ſtatuuntur duæ acies in choro per ordinem ab vtroque latere, & mox incipit prior ſcholæ antiphonam ad introitum. Subdiaconi verò de ſchola leuant planetas cum ſinu, vt nimirum expeditiores ſint ad miniſtrandum. Quorum vocem,* cantorum ſcilicet, *Diaconi dum audierint, continuò intrant ad Pontificem in Secretarium. Tunc Pontifex eleuans ſe dat manum dexteram duobus Presbyteris, & illi oſculatis manibus ipſius procedunt cum ipſo ſuſtentantes eum, præcedentibus ante eos Diaconibus ſeptem. Tunc miniſtri cum thymiamaterio & thuribulis non amplius ternis procedunt ante ipſum mittentes incenſum, & ſeptem Acolythi portantes ſeptem cereoſtata foras eccleſiam accenſa procedunt ante Pontificem vſque in chorum. Poſt thuribula portatur Euangelium propius Epiſcopo. Eadem autem proceſſio fit ab auſtro in ſeptemtrionem. Tunc procedit Pontifex, & antequam veniat ad ſcholam, di-*

uidentur cereoſtata quatuor ad dexteram, tria ad ſiniſtram. Et pertranſit Pontifex in caput ſcholæ, & in gradu ſuperiori inclinato capite ad altare primò adorat ſancta, & ſtat ſemper inclinatus vſque ad verſum prophetalem: nimirum vſque ad verſum Pſalmi, qui poſt introitum cantatur. Hæc Ordo Romanus de proceſſione ſummi Pontificis ad Miſſam, prout illa ferebant tempora. Eadem multò fuſiùs deſcribitur in eodem libro in tertia Miſſæ deſcriptione. Turmas enim præcedentium Pontificem, eorumq;ordinem & nomina accuratiùs exprimit. Tum ait equum Pōtificis præceſsiſſe Acolythum ſtationarium geſtantē Chriſma in mappula inuoluta cum ampulla;alioſque Acolythos portantes ſacculos,ſindonē, aquammanus, calicem,patenam,ſcyphos,pugillares, gemelliones,colatorium,amas,cruces,euangelia,& omnem ſacram ſupellectilem. Sunt & alia minutiora, quæ ibidem legi poſſunt. Hodie ſummus Pontifex ſolēniter celebraturus hoc ordine procedit. Præcedunt nobiles Laici, tum Acolythi, Clerici Cameræ Apoſtolicæ, Subdiaconi, & vnus Acolythus ferens thuribulum, & alij ſeptem Acolythi cum ſeptem candelabris. Sequitur Subdiaconus qui epiſtolam lecturus eſt ferens crucem, quem ab vtroque latere comitantur duo oſtiarij cum virgis. Deinde Pœnitentiarij cum planetis, tum Abbates, Epiſcopi, Archiepiſcopi, & Patriarchę cum mitris: Poſtea Diaconi Presbyteri, & Epiſcopi Cardinales: & poſt eos Pontifex ſub conòpœo, quod octo Principes ſiue oratores Regum, aut alij ex nobilioribus portant. Aſſiſtunt Pontifici duo Diaconi Cardinales, eo pręcedente qui lecturus eſt Euangelium, poſtremam Pluuialis Pontificij partem ſuſtinente nobiliori Laico, qui ibi adſit, quacumque fulgeat dignitate. Subſequitur longo ordine familia Pontificia, omneſque Palatini, ac demum Protonotarij & Prælati, qui non ſunt induti veſtibus ſacris, omnes cum cappis quas vocant, ſeù ſpecialibus indumentis, quibus in publicis functionibus vti ſolent.

II. Cæterorum Epiſcoporum proceſſio erat ſecundo loco in ipſo Ordine Romano, vbi Miſſa deſcribitur ex Patrum Occidentalium inſtitutione. Eius modus hic eſt. Proceſsionem coram Epiſcopo acturis à cuſtode Eccleſiæ in Sacrario ornamenta præbenda ſunt, Presbyteris cappæ, Diaconis ſtolæ & Dalmaticæ, Subdiaconis ſibi congruæ veſtes & mappulæ in ſiniſtra manu ferendæ, Acolythis candelabra & thuribulum portaturis caſulæ. Tertia verò impleta procedunt Diaconi de ſacrario diuidentes ſe in duas partes, quatuor ad dexteram, tres ad ſiniſtram. Et tunc procedit Epiſcopus, eoque innuente cantatur Introitus. Poſt hæc ponit incenſum in thuribulo, & oſculatur Euangelium: & procedunt Acolythi cum candelabris primùm vnus, deinde duo & duo, & Subdiaconi ſimiliter, atque poſt eos Diaconi. Et ſic procedit Sacerdos in chorum ducentibus eum duobus Presbyteris cappis indutis. Hæc ſummatim ibidem. Nunc autem quomodo fiat huiuſmodi proceſſio Ceremoniale Epiſcoporum, & alij libri rituales indicant, qui omnium

nium manibus teruntur. Sunt tamen diuerſarum Eccleſiarum diuerſæ conſuetudines, quas ſi vellem ſingillatim deſcribere, nimis in longum hoc caput protraheretur. Vnam ex his non omittam, quæ eſt Eccleſiæ Turonenſis, ex libro de proceſſionibus Eccleſiaſticis Iacobi Eueillon Canonici Audegauenſis cap. 5. *In Eccleſia*, inquit, *Turonenſi magno ſplendore & apparatu procedit hac pompa. Agmen ducit Theſaurarius longo interuallo præcedens & cereum accenſum candelabro argenteo præferens, affectante apparitore qui turbam ſubmoneat. Sequuntur ordine ſingulatim incedentes, ſed longo ab inuicem ſpatio ſeiuncti, ſeptem pueri ſymphoniaci albis & tunicis veſtiti cum ſingulis candelabris & cereis ardentibus. His ſuccedunt ſex ſubdiaconi tunicis quoque, & cætero ſui ordinis cultu inſignes, quorum vnus crucem ſublimem effert, tres deinde Sanctorum Reliquias, duo reliqui libros argenteos inauratos Epiſtolarum & Euangeliorum miſſalium geſtant. Tum Diaconus & Subdiaconus maiores ad præcipuum altaris miniſterium præcincti: poſt hos qui crucem Archiepiſcopalem & paſtoralem baculum præferunt. Poſtremo loco progreditur Archiepiſcopus Pontificali ornatu conſpicuus cum duobus aſſiſtentibus Canonicis, & totidem Clericis ſeu Capellanis Pluuiale Pontificium ab vtraque parte ſubleuantibus. Hoc ordine procedunt à ſecretario in nauim eccleſiæ ſecundùm dextrum chori latus, atque inde per medium chorum ad altare: exceptis dumtaxat pueris ceroferarijs, qui cum ad ſummum chorum venerint, ibi ad lineam directi conſiſtunt, quatuor à dextera, tres à ſiniſtra parte, & prætereunte Pontifice omnes candelabra ſua ordinatim diſpoſita in ſolo ante aquilam pulpiti collocant, atque inde ſecedentes duo ad altare pergunt, reliqui ſcholæ cantorum ſe adiungunt. Atque hunc procedendi ritum antonomaſticè* Ordinem *vocant*. Eiuſdem proceſſionis mentionem faciunt Amalarius *lib. 3. cap.* 5. Rupertus Abbas *lib.* 1. *cap.* 28. & Gemma animæ *lib.* 1. *cap.* 7. qui tamen ſymbolicas dumtaxat ipſius rationes ediſſerunt.

Sacerdos cum peruenerit ad altare ſtans in infimo eius gradu, præmiſſo pſalmo *Iudica me Deus*, recitat cum miniſtris Confeſſionem, qua finita aſcendens ad altare dicit orationes *Aufer à nobis*, & *Oramus te Domine*: & ſi ſit epiſcopus ſolemniter celebrans oſculatur euãgelium. Deinde ipſa Ara incenſatur, choro interim introitum concinente. In Ordine Romano cum ſint quatuor Miſſæ deſcriptiones, quæ ferè coincidunt, non niſi in ſecunda, quæ ex inſtitutione Patrum occidentalium dicitur eſſe, mentio fit confeſſionis, nulla tamen eius formula præſcripta. *Pontifex*, inquit, *poſtquam in medietatem chori perducitur, presbyteris qui eum ducebant ſiue Diaconibus manus eius oſculantibus, propriaque repetentibus loca, inclinans ſe Deum pro peccatis ſuis deprecatur. Tunc erectus primùm duobus presbyteris, deinde Diaconis omnibus pacis oſcula dabit per ordinem.* Poſt hæc aſcendens ad altare primò euangelium, deinde ipſum Altare oſculatur. Quæ quidem oſcula tum miniſtrorum, tum euangelij, & altaris in omnibus ferè antiquis Ritualibus III.

ſan-

ſancita ſunt. Quod verò Miſſam generalis confeſſio antecedat, ritus antiquiſſimus eſt, vt mox oſtendam; ſed diuerſæ in diuerſis eccleſijs eius formulæ ſunt. Præmittitur ſignum crucis, à quo omnia auſpicari ſemper chriſtianis ſolemne fuit, teſte Tertulliano, qui *lib. de corona mil. cap. 3.* inter ea quæ ex traditione ſine vllius ſcripturæ teſtimonio vſurpantur, hoc etiam recenſet. Sequitur Pſalmus *Iudica me Deus* cum antiphona *Introibo ad altare Dei*; quem tempore S. Ambroſij dici conſueuiſſe aſſerunt recentiores, qui de Miſſæ ſacrificio ſcribunt, ſed perperam: liber enim de initiandis *cap.* 8. & liber quartus de ſacramentis *cap.* 2. quæ duo loca ab illis citantur; nec de ſacerdote, nec de Miſſa loquuntur; ſed de recenter baptizatis. *His abluta plebs*, ait Ambroſius loco priori, *diues inſignibus ad Chriſti contendit altaria dicens*, Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat iuuentutem meam. *Depoſitis enim inueterati erroris exuuijs, renouata in aquilæ iuuentutem, cæleſte illud feſtinat adire conuiuium.* Et libro citato de Sacramentis, *veniebas*, inquit, *deſiderans ad altare, quo acciperes Sacramentum. Dicet anima tua*, Introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat iuuentutem meam. *Depoſuiſti peccatorum ſenectutem, ſumpſiſti gratiæ iuuentutem. Hoc præſtiterunt tibi ſacramenta cæleſtia*, Baptiſmi videlicet & Confirmationis, de quibus in præcedentibus ſermo fuit. Citant quoque in hunc pſalmum Auguſtini commentarium: verùm ſi quis ipſum attentè legerit, nihil reperiet de eius ante ſynaxim recitatione. In Miſſa edita ab Illyrico ponitur hic pſalmus peracta confeſſione ab epiſcopo recitandus poſt quam oſculum pacis præbuit miniſtris. In alia veteri Miſſa codicis Chiſij idem pſalmus cum antiphona *Introibo* à Sacerdote & miniſtris alternatim dici ante confeſſionem ſtatutum eſt, vt hodie fit. Micrologus quoque cap. 23. *paratus*, inquit, *Sacerdos venit ad altare dicens antiphonam*, Introibo ad altare Dei, *& pſalmum* Iudica me Deus, *poſt quem ſequitur confeſſio*. Alia Miſſa ex codice Tilliano apud Menardum poſtquam epiſcopus indutus eſt veſtibus ſacris ait, *oſculetur duos presbyteros & duos Diaconos incipiens per ſe*, Introibo ad altare Dei *cum Pſalmo* Iudica me Deus. Ex Miſſali antiquo Bibliothecæ Vaticanæ num. 4772. Sacerdos hunc pſalmum recitat cum antiphona, dum pergit ad altare, quò cum peruenerit, dicit confeſſionem. Eumdem ritum ſeruant Carmelitæ. Miſſale Romanum à Paulo III. recognitum & Lugduni editum an. 1550. dici hunc pſalmum præcipit à ſolo ſacerdote manifeſtè vel ſub ſilentio antequam accedat ad altare. In alijs verò tam editis quàm M. SS. Miſſalibus multò antè Paulum III. idem mos ſtatuitur, quo nunc vtimur: cuius etiam mentionem faciunt Stephanus Brulefer Armoricus, qui viuebat an. 1480. *in declaratione myſteriorum Miſſæ*, & Guibertus de Tornaco, qui floruit an. 1260. *lib. de officio epiſcopi cap.* 17. vir denique ſacrorum rituum peritiſſimus Paris Craſſus in M. S. ceremoniali ſummi Pontificis *cap.* 65. arbitrarium ſuo tem-

tempore fuiſſe ait hunc pſalmum dicere vel omittere. Licèt enim ex conſuetudine etiam in Miſſis pro defunctis diceretur, nulla tamen id lege ſtabilitum erat. Ex his autem benè perpenſis intelligimus ante annos ferè octingentos, quo tempore ſcriptus fuiſſe videtur Codex Chiſius, hunc pſalmum cum ſua antiphona ante Miſſam recitari conſueuiſſe; cum tamen ritum nec vbique receptum, & quandoque mutatum, donec Pius V. in poſtrema Miſſalis recognitione ab omnibus, qui Romanis ritibus vtuntur eum confeſſioni præmitti præcepit.

Expleto pſalmo tam Sacerdos quàm miniſtri confitentur alterutrum peccata ſua, aſſerentes generalibus verbis ſe in multis deliquiſſe;quod naturæ inſtinctu fit. Iuſtus enim in primordio ſermonis accuſator eſt ſui, vt ait Sapiens *Prou.* 18. ſecundùm verſionem ſeptuaginta Interpretum. Hinc ſacerdotes & prophetæ veteris teſtamenti ea verba veluti formulam conſuetam deprecationibus ſuis præmittebant, *peccauimus, Domine, iniuſtè egimus, iniquitatem fecimus*: & hæc generalis confeſſio omnia illorum ſacrificia præcedebat, vt teſtatur R. Moſes Maiemonides in lib. Iad tract. de pœnitentia, & tract. de precibus totius anni. Hinc etiam Iacobus Apoſtolus Liturgiam ſuam à peccatorum accuſatione exorditur his verbis. *Peccatorum multitudine inquinatum ne me ſpreueris, Domine Deus noſter. Ecce enim accedo ad diuinum hoc & ſupercæleſte myſterium; & indignus quidem, ſed de tua bonitate confiſus emitto tibi vocem: Deus ſis mihi peccatori propitius. Peccaui in cælum & coram te, neque dignus ſum qui oculos obuertam huic ſacræ & ſpirituali menſa, in qua vnigenitus filius tuus & Dominus noſter Ieſus Chriſtus mihi qui peccator ſum & omnibus maculis labefactatus myſticè proponitur in ſacrificium.* Sic in ea quæ Marci Euangeliſtæ nomen præfert Sacerdos initio petit à Deo remiſſionem peccatorum & propitiationem omni populo ſuo. Sic Baſilius in precatione, qua ſacris operaturus vti ſolebat, totus eſt in petenda peccatorum remiſſione. *Ne reſpexeris*, inquit, *me impuriſſimum peccatorem, meâue cauſa iratus ſis populo tuo. Ne memineris Domine turpium ſermonum, quos ex ore meo protuli, vt non exaudias preces meas. Parce prauitati meæ, elue maculas peccatorum meorum, exterge ſordes cordis mei, emunda mentem meam ab omni putredine delictorum.* Simili modo in Ordine oblationis,quem ſcripſit Seuerus Patriarcha Alexandrinus,Sacerdos initio petit veniam peccatorum recitans pſalmum quinquageſimum. Et paucis interiectis ait: *peccaui tibi, propitius eſto peccatori, ſuſcipe deprecationem meam, & condona mihi delictum meum, Domine dominator omnium miſerere mei.* Conſentiunt Aethiopes quorum Sacerdos initio Miſſæ ſic ait. *Tu ſcis Domine quod huic myſterio ſancto, quod ex te procedit, immundus ſum. Non eſt mihi facies appropinquandi, neque os laudem tuam aperiendi, & gratias agendi. Sed ſolùm propter multitudinem miſerationum tuarum parce mihi Domine quia peccator ſum.* Iiſdem ferè verbis Baſilius Magnus Liturgiam inchoat,

quam

quam ex veteri lingua Aegiptiaca & ex Arabica in latinum tranſtulit Victorius Scialach Maronita. *Domine*, inquit, *qui noſti corda omnium: ſancte qui quieſcis in ſanctis: qui ſalus ſine peccato es: qui potes dare veniam peccatis. Tu Domine noſti nos non eſſe dignos, neque eſſe paratos, ſed indignos hoc miniſterio tuo ſancto. Non mihi eſt facies vt accedam ad ingrediendum, atque vt os aperiam coram gloria ſancta tua: ſed ſecundùm multitudinem clementiæ tuæ parce mihi peccatori.* Eumdem ritum ſeruant Maronitæ, quorum Sacerdos in principio Liturgiæ recitat ante altare hanc orationem. *Rogo te Deus, vt facias me dignum accedere ad altare tuum mundum ſine macula & ſordibus, quia ſeruus peccator ſum, & commiſi peccata & abſurda coram te, neque ſum dignus accedere ad altare tuum mundum, neque ad ſacramenta tua ſancta: ſed rogo te, ò pie, ò miſericors, ò amator hominum, reſpice me oculo miſericordiæ.* Et poſtea dicit totum pſalmum *Miſerere mei Deus*. Sacerdos quoque Armenus cum veſtibus ſacris indutus eſt, ante altare inclinatus dicit confeſſionem more latinorum, vt ex eorum Liturgia conſtat edita Romæ typis Congregationis de propaganda fide; cui conſonat eiuſdem ſynopſis apud Caſſandrum cap. 12. Liturgicorum. Idem mos reperitur in alijs Liturgijs orientalium atque huc pertinent tot latinorum Apologiæ, de quibus ſupra loquutus ſum.

V. Confeſſionem, qua nunc vtitur Romana Eccleſia, Pontianum Papam, ſiue Damaſum inſtituiſſe aiunt plerique recentiores, quorum aſſertio ſine legitimo teſte nullius apud me ponderis eſt. Non dubito quin aliqua formula generalis confeſſionis antiquiſſima ſit & Apoſtolicæ traditionis; ſed hanc ſpecialem, quæ hodie in vſu eſt, Pontiano vel Damaſo aſsignare tacentibus hac de re priſcis ſcriptoribus non audeo. Ad eam alludit in ſuo Pœnitentiali Egbertus Epiſcopus Eboracenſis, qui viuebat anno 730. *Dic ei cui confiteri vis peccata tua: mea culpa, quia nimis in cogitationibus, locutione, & opere peccaui.* Tum ſequitur benedictio ſuper pœnitentem. *Miſereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, conſeruet te in omni opere bono, & perducat ad vitam æternam.* Quæ formula extat in antiquis Miſſalibus Romanis, & aliarum Eccleſiarum, ex quibus nonnullæ ſunt, quæ adhuc ea vtuntur. In Miſſa Illyrici non exprimitur forma confeſsionis, ſed omittitur; ſicut & alia, quæ communia erant & omnibus nota. *Coram altare*, inquit, *ſtans cum proceſſione proferens confeſſionem det indulgentiam miniſtris.* Miſſa vetus Menardi ex codice Ratoldi Abbatis loco confeſsionis ponit hanc orationem. *Suſcipe confeſſionem meam vnica ſpes ſalutis meæ*: quę extat in Miſſa Illyrici. Eadem oratio Confeſsionis vicem ſupplet in Codice Tiliano, alia addita quæ incipit, *Deus propitius eſto mihi peccatori.* In Codice Chiſio confeſsio his verbis concepta eſt. *Confiteor Deo omnipotenti & iſtis*, quorum ſcilicet Reliquiæ in eo altari ſunt, *& omnibus Sanctis eius, & vobis fratribus, quia ego miſer*

pec-

peccaui nimis in lege Dei mei, cogitatione, ſermone, & opere, pollutione mentis & corporis, & in omnibus malis, quibus humana fragilitas contaminari poteſt; propterea precor vos, vt oretis pro me miſero peccatore. Sequuntur orationes pro abſolutione, vt infra in Appendice. Breuiùs concipitur apud Micrologum cap. 23. *Confiteor Deo omnipotenti, iſtis & omnibus Sanctis, & tibi frater, quia peccaui nimis cogitatione, locutione, opere, & in pollutione mentis & corporis. Ideò precor te, ora pro me. Miſereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, & confirmet te in omni opere bono, & perducat nos pariter Ieſus Chriſtus filius Dei viui in vitam æternam. Amen. Indulgentiam & remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum tribuat nobis omnipotens & miſericors Dominus. Amen.* In antiquis conſuetudinibus Monaſterij Cluniacenſis *lib. 2. cap. 30.* apud virum eruditiſſimum Lucam Dacherium to. 4. *ſui Spicilegij* ſtatuitur ne confeſſio verbis amplioribus quàm iſtis dicatur. *Confiteor Deo & omnibus Sanctis eius, & vobis Pater, quia peccaui in cogitatione, locutione, & opere: mea culpa, precor vos orare pro me.* Harum conſuetudinum vetuſtum exemplar vidi in Bibliotheca Vaticana Palatina n. 564. In Miſſali Romano M. S. Bibliothecæ Barberinæ n. 1861. confeſſio his verbis exprimitur. *Confiteor Deo omnipotenti, & B. Mariæ Virgini, & beatis Apoſtolis Petro & Paulo, S. Auguſtino, S. Hieronymo, & omnibus Sanctis, & vobis Pater me grauiter peccaſſe per ſuperbiam in lege Dei mei, cogitatione, delectatione, omiſſione, conſenſu, verbo, & opere, mea culpa, mea maxima culpa. Ideò precor beatiſſimam & glorioſam Virginem Mariam, & omnes Sanctos & Sanctas, & vos Patrem orare pro me.*

In Miſſali eccleſiæ Sarisberienſis in Anglia edito Pariſijs an. 1555.
hic ritus inchoandi Miſſam præſcribitur. Cum Sacerdos induit ſe in- VI.
cipit *Veni creator ſpiritus* cum oratione *Deus cui omne cor patet.* Sequitur pſalmus *Iudica me Deus* cum Antiphona *Introibo*, qua poſt Pſalmum repetita dicit *Kyrie eleiſon, Pater noſter, Aue maria.* His dictis accedit ad gradum altaris & ait, *Confitemini Domino quoniam bonus: Quoniam in ſeculum miſericordia eius. Confiteor Deo, B. Mariæ, omnibus Sanctis, & vobis; quia peccaui nimis cogitatione, locutione, & opere mea culpa: Precor S. Mariam, omnes Sanctos, & Vos orare pro me. Miſereatur tui omnipotens Deus, dimittat tibi peccata tua, liberet te ab omni malo, conſeruet & confirmet in omni opere bono, & perducat te ad vitam æternam. Abſolutionem & remiſſionem omnium peccatorum veſtrorum, ſpatium veræ pænitentiæ, gratiam & conſolationem S. Spiritus tribuat vobis omnipotens & miſericors Dominus. Adiutorium noſtrum in nomine Domini: Sit nomen Domini benedictum.* Deinde oſculatur Diaconum & Subdiaconum dicens, *Habete oſculum pacis & dilectionis, vt apti ſitis ſacroſancto altari ad perficiendum officia diuina.* Miſſale Hiſpalenſe de mandato Alfonſi Manrique Cardinalis & Archiepiſcopi editum anno 1574. hanc habet confeſſionem. *Confiteor Deo, B. Mariæ, & omnibus Sanctis eius: & vo-*

bis fratres manifeſte omnia peccata mea, quia peccaui nimis per ſuperbiam cogitatione, locutione, opere, & omiſſione, & in cunctis vitijs meis malis, mea culpa. Miſereatur, vt in Romano. Indulgentiam & remiſſionem & abſolutionem omnium peccatorum noſtrorum, & ſpatium veræ ac fructuoſæ pænitentiæ per gratiam S. Spiritus tribuat nobis omnipotens & miſericors Dominus. Sequuntur tres orationes, Aufer à nobis. Sancti Spiritus Domine corda noſtra mundet infuſio. Exaudi queſumus Domine ſupplicum preces. Item oratio, Deus qui de indignis dignos facis. Tum ſignat ſe & accedit ad altare.

Miſſale Auguſtanum ab Othone Cardinali epiſcopo ante annos centum editum initium Miſſæ ſic exhibet. Sacerdos ſtans ante altare ait, Sancti Spiritus adſit nobis gratia. Amen. Sequuntur verſus, Et introibo ad altare Dei. Confitemini Domino quoniam bonus. Tum flexis genibus ſic confitetur. Ego reus & conſcius omnium malorum meorum Confiteor Deo Patri omnipotenti, & B. Mariæ ſemper Virgini, & omnibus Sanctis, & vobis in Chriſto, quod ego miſer & indignus peccator peccaui nimis in vita mea mala cogitatione, locutione, conſenſu, viſu, ore, opere, & omiſſione, mea culpa, mea grauiſſima culpa. Ideò precor glorioſiſſimam Virginem Mariam, ſanctos Apoſtolos Petrum & Paulum, atque Andream; Vdalricum, Sebaſtianum, Vitum; ſanctas Mariam Magdalenam, Catharinam, Barbaram, Afram cum ſodalibus ſuis, iſtos & hodiernos, & omnes ſanctos Dei & patronos, & vos orare pro me peccatore. Amen. Abſolutio. Miſereatur veſtri omnipotens Deus, & dimiſſis omnibus peccatis veſtris perducat vos Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſine macula cum gaudio in vitam æternam. Amen. Oratio. Indulgentiam, remiſſionem, & abſolutionem omnium peccatorum noſtrorum, ſpatium vitæ ac veræ pænitentiæ, cor ſemper pænitens, & felicem conſumationem per gratiam Spiritus Sancti Paracliti tribuat nobis pius Pater & miſericors Dominus. Amen. Verſus. Exurge Domine adiuua nos. Domine Deus virtutum conuerte nos. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiſcum. Oratio. Exaudi quæſumus Domine ſupplicum preces.

Eccleſia Lugdunenſis ſic peragit Confeſſionem. Et introibo ad altare Dei. Pone Domine cuſtodiam ori meo. Confitemini Domino quoniam bonus. Confiteor Deo omnipotenti. Miſereatur veſtri omnipotens Deus. Amen Fratres per virtutem ſanctæ crucis, & per interceſſionem beatæ & glorioſæ ſemperque Virginis Mariæ, & per merita omnium Sanctorum Dei. Miſereatur noſtri omnipotens Deus, & dimittat nobis omnia peccata, & perducat nos Dominus noſter Ieſus Chriſtus cum ſuis Sanctis ad vitam æternam. Amen. Abſolutionem & veram remiſſionem omnium peccatorum veſtrorum per confeſſionem, contritionem, pænitentiam, & per ſatisfactionem & emendationem vitæ tribuat nobis omnipotens Pater, pius & miſericors Dominus. Amen. Adiutorium noſtrum in nomine Domini. Sit nomen Domini benedictum. Orationes. Conſcientias noſtras. Adſit nobis quæſumus Domine virtus Spiritus Sancti. Amen. Et gratia S. Spiritus illuminare dignetur hodie ſenſus, corda, & corpora noſtra. Amen. Pænitentiam peto

pro

pro omnibus peccatis & offenſionibus meis. *Pater noſter.* *Et vobis fratres.* *Aue Maria.* Oratio ante altare. *Deus qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras peccatorum, me miſerum fragilemque peccatorem à tua non repellas pietate, neque aſpicias ad peccata & ſcelera mea, & immundas turpeſque cogitationes, quibus flebiliter à tua diſiungor voluntate; ſed ad miſericordias tuas, & fidem deuotionemque eorum, qui per me peccatorem tuam expetunt miſericordiam. Et quia me indignum medium inter te & populum tuum fieri voluiſti, fac me talem, vt dignè poſſim exorare miſericordiam tuam pro me, & pro eodem populo tuo. Et adiunge voces noſtras vocibus Angelorum tuorum, vt ſicut illi te laudant in excelſa beatitudine, ita nos quoque eorum interuentu mereamur te laudare in hac peregrinatione. Per Dominum.*

In Miſſa, cui S. Gregorij nomen tributum eſt, edita Pariſijs ſtudio VII.
Ioannis à S. Andrea cum interpretatione græca Georgij Codini, Sacerdos ſic incipit, *Confitemini Domino quoniam bonus*; & reſpondet miniſter, *Quoniam in ſeculum miſericordia eius.* Deinde Sacerdos dicit: *Confiteor Deo, B. Virgini Mariæ, & omnibus vobis fratres, quia peccaui nimis verbo, opere, cogitatione, & omiſſione. Ideo precor vos vt oretis Deum pro me.* Tũ reſpondent qui adſunt per miniſtrum. *Miſereatur tui omnipotens Deus, & tribuat tibi remiſſionem peccatorum tuorum, & liberet te ab omni malo, ſaluetque te & confirmet in omni opere bono, & perducat ad vitam æternam. Per Dominum noſtrum.* Deinde precatur Sacerdos: *Abſolutionem & remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum tribuat nobis omnipotens Dominus.* Sequitur, *Adiutorium noſtrum*, & oratio *Aufer à nobis*.

Miſſale Romanum Pauli III. auctoritate editum hanc breuiſſimam confeſſionis formulam habet. *Confiteor Deo omnipotenti, B. Mariæ ſemper Virgini, B. Petro, & omnibus Sanctis; & vobis fratres, quia peccaui, mea culpa: precor vos orare pro me.* Veruntamen in multis M. SS. ante annum 1300. eadem prorſus legitur, quæ nunc in Miſſali Pij V. ſtatuta eſt. In veteri ritu Mozarabum nulla erat confeſſio, ſed eam addidit Cardinalis Ximenez: vicem autem confeſſionis ſupplebant aliæ orationes, quæ Libro I. Cap. II. in illius Miſſæ deſcriptione legi poſſunt. In ordine Romano & alijs vetuſtiſſimis Ritualibus multæ ſunt formulæ confeſſionis generalis admodum prolixæ, & multa peccata continentes, quæ vix queant in vno homine reperiri. Hæ verò à publicè pœnitentibus in eccleſia fieri ſolebant, & non pertinent ad noſtrum inſtitutum. In ipſa autem generali confeſſione pectora tundimus latentes in conſcientia culpas ea tunſione accuſantes & caſtigantes, cuius ritus mentionem faciunt antiqui Patres. Gregorius Nazianzenus orat. 15. *Templum cum cilicijs ingrediamur, ac diu noctuque inter gradus & altare pectora tundamus.* Auguſtinus ſerm. 8. de verbis Domini. *Sequutus eſt ſonus tunſionis pectoris veſtri, audito ſcilicet quod Dominus ait*, Confiteor tibi Pater. *Tundere autem pectus quid eſt niſi arguere quod latet in pectore, & euidenti pulſu occultum caſtigare peccatum? Confiteor audiſtis, qui confi-*

tetur non attendiſtis. Adeò videlicet aſſueti erant fideles tunſioni pectoris, cum peccata confitebantur, vt audito hoc verbo *Confiteor*, ſtatim pectus manu pulſarent. Idem Auguſtinus in Pſ. 146. *Quid aliud ſignificat pectorum tunſio? Niſi fortè putamus oſſa noſtra aliquid peccaſſe cum tundimus pectus. Sed ſignificamus nos cor conterere, vt à Domino dirigatur*. Sic Publicanus apud Lucam percutiebat pectus ſuum dicens, *Deus, propitius eſto mihi peccatori*. Et qui morti Chriſti Domini præſentes fuerant videntes prodigia quæ facta ſunt, reuertebantur percutientes pectora ſua. Hoc autem ductu naturæ fit, quia de corde exeunt cogitationes malæ & omnia peccata, & percutientes pectus culpas noſtras agnoſcimus & fatemur.

VIII. Confeſſioni ſubduntur aliquot verſiculi ex Pſalmis, qui in diuerſis eccleſijs diuerſi ſunt: tum ſequitur oratio, *Aufer à nobis*, quæ extat in vetuſtiſſimis Miſſalibus & in Ordine Romano in officio dedicationis Eccleſiæ poſt Litanias, eiuſque meminit Micrologus *cap.* 23. ſed apud illum præcedit confeſſionem. Eſt etiam in Miſſali Mozarabico ſic concepta: *Aufer à nobis quæſumus Domine cunctas iniquitates noſtras, & ſpiritum ſuperbiæ & elationis cui reſiſtis, & reple nos ſpiritu timoris, & da nobis cor contritum & humiliatum quod non ſpernis, vt ad ſancta ſanctorum puris mereamur mentibus introire*. Eodem ſenſu Maronitæ initio Miſſæ ſic orant: *Fac nos Domine Deus lotis jam cordibus noſtris & emundatis ab omni conſcientia mala & cogitationibus ſordidis dignos introire ad ſancta ſanctorum tua alta & excelſa, & ſplendidè ac purè ſtare ante altare tuum ſanctum; & miniſtrare tibi victimas ſpirituales & excelſas in fide & veritate*. Denique Sacerdos aſcendens ad altare ipſum in medio oſculatur dicens hanc orationem: *Oramus te Domine per merita ſanctorum tuorum, quorum Reliquiæ hic ſunt & omnium ſanctorum, vt indulgere digneris omnia peccata mea*. Ideò autem Sanctos commemorat, quorum Reliquiæ ibi ſunt, quia ſine illis altare non conſecratur, vt ſupra oſtendimus, cum de Templis ageremus. Nota verò Ortodoxæ fidei apud veteres erat Sanctorum memorijs communicare; & illic offerre ſacrificium, vbi illorum corpora aſſeruantur. Teſtis eſt Optatus Mileuitanus lib. 2. arguens Macrobium Donatiſtam, quod memorijs Sanctorum non communicaret tamquam Schiſmaticus. *Ibi*, inquit, id eſt Romæ, *ſunt duorum memoriæ Apoſtolorum. Dicite ſi ad has ingredi potuit, ita vt obtulerit illic, vbi Sanctorum memorias eſſe conſtat*. Teſtis Hilarius lib. aduerſus Conſtantium. *Audi heretice*, ait, *damnationis publicum ſenſum & intellige te diuinæ religionis hoſtem, & inimicum memoriys Sanctorum*. Quamuis enim communicatio cum Sanctis per fidem, ſpem, & charitatem præcipuè intelligatur; ſemper tamen Chriſtiani Martyrum ſepulcra venerati ſunt, & ſuper illa altaria erexerunt, eorumque Reliquias habere optauerunt, vt cum ijs etiam mortuis, quantum fieri poteſt, communicarent.

CAP.

CAP. III.

De Introitu, & eius inſtitutione. Antiphona quid ſit. Hymnum Gloria Patri *Apoſtolicæ traditionis eſſe. Omnes Introitus ex Pſalmis, paucis exceptis. Tropi aliquando ijs additi. Quædam illorum exempla. De veteri verſione Pſalmorum, quæ Italica dicitur, eiuſque vſu in Miſſa. Eam adhuc vigere apud nonnullos in diuinis officijs. Græcorum duplex Introitus.*

DVM Sacerdos ad altare procedit chorus pſallit antiphonam, I.
quæ ritu Romano *Introitus*, Ambroſiano *Ingreſſa* dicitur; quia nimirum tunc canitur, cum Sacerdos intrat ad altare. Eius inſtitutio ab his qui eccleſiaſticos ritus explanant Cęleſtino Papæ vnanimi ferè conſenſu tribui ſolet. Auctor enim libri Pontificalis in eius vita ſic ſcribit. *Hic conſtituit vt CL. Pſalmi David ante ſacrificium pſallerentur antiphonatim, quod ante non fiebat, niſi tantum recitabantur epiſtolę Pauli & S. Euangelium, & ſic Miſſæ fiebant*. Quomodo autem hæc Pſalmorum modulatio intelligenda ſit, an de aliquibus tantum verſiculis, & de quibus: an de aliquo integro pſalmo diuerſo pro diuerſitate officiorum, an de antiphona ex pſalmis excerpta, obſcurum eſt. Amalarius *lib. 3. cap.* 5. poſtquam dixit additum Miſſæ, hoc officium à Cęleſtino, ait. *Quod nos ita intelligebamus, vt ex omnibus pſalmis excerperet antiphonas, quæ pſallerentur in officio Miſſæ. Nam antea inchoabatur Miſſa à lectione: qui mos adhuc retinetur in vigilijs* Paſchæ & Pentecoſtes. Conſentit Valfridus Strabo *cap.* 22. dicens: *Antiphonas ad Introitum dicere Cæleſtinus Papa inſtituit, ſicut legitur in geſtis Pontificum Romanorum; cum ad eius vſque tempora lectio vna Apoſtoli tantùm & Euangelium legerentur*. Subſcribunt Micrologus & Berno Abbas, vterque cap. 1. At Honorius in gemma animæ lib. 1. cap. 87. *Cæleſtinus*, inquit, *Pſalmos ad Introitum Miſſæ cantari inſtituit, de quibus Gregorius Papa poſtea antiphonas ad Introitum Miſſæ modulando compoſuit*. Ego autem Honorio, tametſi recentior ſit, libentiùs adhæreo, quàm Amalario. Priſcus enim auctor, qui geſta Pontificum ſcripſit, ait Cęleſtinum conſtituiſſe, vt pſalmi antiphonatim cantarentur. Quid eſt autem canere antiphonatim, niſi alternis choris? quem modum loquendi licet recenſeat Voſſius inter vitia ſermonis *lib. 4. cap.* 31. non audet tamen de hac voce vt barbara contendere, cum in re noua nouam fingere licuerit. *Antiphona*, teſte Iſidoro

lib.

lib. 6. cap. 19. Originum, *ex græco interpretatur vox reciproca*, *duobus ſcilicet choris alternatim pſallentibus*. Statuit igitur Celeſtinus pſalmos alternatim cantari ante Miſſam, ſed poſtea Gregorius Magnus vnam ex illis antiphonam ſelegit pro Introitu, & alias pro Reſponſorio, offertorio, & communione, quas in vnum congeſſit, & ex his librum compoſuit, quem Antiphonarium nuncupauit. Alij Gradualem vocant, quia nonnullæ ex illis, quæ poſt epiſtolam dicuntur, in loco eminentiori cantari ſolebant, ad quem Cantores per gradus aſcendebant. Cum autem Introitus & reliqua omnia reuerà antiphonæ ſint, in codice tamen Gregoriano ſolus Introitus antiphonæ nomen peculiariter ſortitus eſt; poſt quem olim integer pſalmus cani conſueuerat. Teſtatur Auguſtinus, qui eodem quo Cęleſtinus tempore vixit, *lib. 2. Retractat. cap.* 11. cœpiſſe tunc apud Carthaginem hunc morem, vt hymni ad altare de Pſalmorum libro dicerentur, ſiue ante oblationem, ſiue cum diſtribueretur populo quod fuiſſet oblatum: quod cum Hilarius vir Tribunitius acriter reprehenderet, aſſerens fieri non oportere, ſcripſit aduerſus ipſum Auguſtinus pro defěſione introductæ Pſalmodiæ: quem librũ ſic recenſet Poſſidius in Indiculo, *Contra Hilarium decanticis ad altare liber vnus*. Atque vtinã hic extaret, multa enim in ipſo haberemus, quibus hic tractatus illuſtrior redderetur. Genebrardus lib. de Apoſtolica Liturgia *c.* 17. manifeſti erroris eos arguit, qui dicunt Cęleſtinũ inſtituiſſe, vt Pſalmi in Introitu Miſſæ cantarentur, antiquiorē enim hunc ritum putat ex Dionyſio *lib. de Eccl. hierar. c.* 3. §. 2. vbi ait: *Pontifex precem ſacrã ad altare Dei celebraturus ab eiuſdem ſuffitione initiũ faciens vniuersũ circuit chori ambitum, donec rurſum ad altare diuinum rediens ſacrum inſit Pſalmorum melos, omni ordine eccleſiaſtico ſacram ipſi Pſalmodiam ſuccinente*. Supponit autem Genebrardus tamquam certum, id quod ſupra oſtendimus valdè dubium eſſe, hunc ſcilicet Dionyſium eſſe illum Areopagitam Pauli Apoſtoli prædicatione ad fidem conuerſum. Quod licèt ei concedamus, non tamen inde ſequitur erraſſe priſcos ſcriptores, qui hanc inſtitutionem Cæleſtino tribuerunt. Scimus enim diuerſos fuiſſe mores græcorum & latinorum, & forſitan Cęleſtinus conſuetudinē, quæ dudum viguerat in orientalibus eccleſijs, tranſtulit ad occidentales. Sunt etiam quidam recentiores aliàs non indocti, qui tempore Caſſiani Pſalmos in monaſterijs Aegypti ad Miſſam decantatos fuiſſe aſſeuerant, quia nimirum *lib. 3. Inſtitut. cap.* 11. ille ſcripſit *die Dominico vnam tantummodo Miſſam ante prandium celebrari, in qua Pſalmorum, atque orationum ſeu lectionum pro ipſius Collectæ vel communionis dominicæ reuerentia ſolemnius aliquid ac propenſius impendẽtes in ipſa Tertiam Sextamq; pariter conſummatam reputant*. Verum Miſſa hoc loco non pro ſacrificio, ſed pro conuentu Monachorum ad perſoluendum diuinum officium accipitur, quamuis in hoc conuentu ipſum etiam ſacrificium comprehendatur. Senſus igitur Caſſiani eſt, quod cum cæ-

teris diebus Tertiam & Sextam per interualla perſoluerent, ſicque fierent duæ Monachorum dimiſſiones, ſiue Miſſæ; die Dominico ſemel tantùm ad eccleſiam conueniebant, ac ibidem vnico contextu Tertiam, & poſtmodum Liturgiam, ac demum Sextam recitabant, qua peracta diſcedebant, & ſic vna tantùm Miſſa ſeu dimiſſio agebatur.

Poſt Introitum olim, vt dixi, integer Pſalmus; nunc vnus eiuſdem verſiculus decantatur cum *Gloria Patri*: qui verſus ab antiquis Patribus hymnus glorificationis dictus eſt. Nicephorus *lib. 9. Eccl. hiſt. cap.* 24. eius auctorem facit Flauianum Monachum Antiochenum: alij verò à ſynodo Nicæna inſtitutum aſſerunt; ſed vetuſtiorem eſſe & ab Apoſtolis traditum fuſiùs demonſtraui in Libro de diuina Pſalmodia *cap. 16. §. 6.* Athanaſij & Baſilij teſtimonio. Cum enim fideles ab initio Eccleſiæ in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti baptizati eſſent, ipſis tribus perſonis hunc hymnum glorificationis canere didicerunt. Primus qui eum mutauit Aëtius fuiſſe dicitur eccleſiæ Antiochenæ diaconus Arianiſmi inſtaurator ſic cani iuſtituens *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*: quæ verba licèt per ſe nullam hæreſim contineant, ſubdolè tamen ab Arianis vſurpabantur, vt illorum æquiuocatione ſuam impietatem celarent. Illis in ſenſu Orthodoxo vſus eſt S. Leo ſerm. 1. de Natiuitate dicens, *Agamus, dilectiſſimi, gratias Deo Patri per Filium eius in ſpiritu ſancto*. At verò Baſilius cum iiſdem verbis ſermonem ad populum concluſiſſet, catholicis diſplicuit, & pro illorum defenſione librum apologeticum edidit, quem de Spiritu ſancto ad Amphilochium inſcripſit, ſed non omnibus ſatisfecit. Adeò verum eſt oportere Catholicum Doctorem irreprehenſibilem eſſe, & à vocibus abſtinere, quæ communiter ſuſpectæ habentur, & pias aures offendunt, quamuis veræ ſint & Orthodoxæ in eo ſenſu quo ſcribentes vel prædicantes eas concipiunt & docent. Ideò Apoſtolus Timotheo præcepit vt depoſitum cuſtodiret, & profanas vocum nouitates deuitaret. Sed non eſt huius loci hæc fuſiùs proſequi. Additamentum *Sicut erat in principio*, putat Baronius *an.* 325. *n.* 173. hymno glorificationis acceſſiſſe concilij Nicæni decreto aduersùs Arianos, qui dicebant de Filio, erat quando non erat. Alij verò exiſtimant antiquius eſſe, & ad illud alludere Tertullianum lib. de ſpectaculis cap. 25. II.

In Antiphonario S. Gregorij omnes Introitus ex Pſalmis antiquo more deſumpti ſunt, paucis exceptis, quos Durandus *lib. 4. Rationalis cap.* 5. vocat irregulares, vt *Puer natus eſt nobis* in die Natiuitatis Domini: *Viri Galilæi* in die Aſcenſionis: *Spiritus Domini* in die Pentecoſtes: *Nunc ſcio verè* in die S. Petri: & alij pauci ex alijs ſcripturis. Sunt & aliqui qui nec quidem ex Scriptura ſacra excerpti ſunt, vt *Salue Sancta parens*, *Gaudeamus omnes in Domino*, *Benedicta ſit Sancta Trinitas*, quibus caret Antiphonarium Gregorianum. Dicto verſu *Gloria Patri* repetitur Introitus, quem nonnullæ eccleſiæ ter pſallunt in diebus ſolemnio- III.

lemnioribus. Ambroſiani nunquam repetunt, niſi in Miſſis defunctorum, ſed ipſa Ingreſſa, quàm vocant, ſemel ſine Pſalmo & Gloria recitata, Sacerdos dicit *Dominus vobiſcum*, & ſequitur immediatè *Gloria in excelſis Deo*, ſi dici debeat, alioquin oratio. Mozarabes poſtremam tantùm partem bis repetunt, eo ritu quo Reſponſoria cantat Romana Eccleſia: vt in Miſſa Natiuitatis Domini, *Benedictus qui venit, alleluia, In nomine Domini, alleluia, alleluia.* Verſus. *Deus Dominus & illuxit nobis. In nomine Domini. Gloria & honor Patri & Filio & Spiritui Sancto in ſecula ſeculorum Amen. In nomine Domini.* Ioannes Beleth *in ſuo libello de diuinis officijs cap.* 35. & Guilelmus Durandus teſtantur ſuis temporibus in quibuſdam eccleſijs tropos ante Introitum cantari conſueuiſſe diebus ſolemnioribus ad maius gaudium repræſentandum. Tropus autem idem eſt ac conuerſio, quoniam, vt ait Beleth, iſtic quædam fieri ſolent conuerſiones. Ad Troparia Græcorum huiuſmodi Tropos accedere ait Pamelius in Præfatione Tomi ſecundi Liturgicorum. Nullum eorum veſtigium inueni apud Scriptores, qui ante annum Chriſti milleſimum libros de diuinis officijs ediderunt. Quare Durando nullo modo credendum eſt illorum inſtitutionem Gregorio Magnò adſcribenti; nec Ioanni Petro Ferrero Rauennati viro alioquin erudito, qui Durandum ſequitur lib. 6. de mirifici verbi libamine, qui extat M. S. in Bibliotheca Vaticana. Aliquando tropus ponitur immediatè ante Introitum, vt in feſto Natiuitatis ante illud Introitum *Puer natus eſt nobis* præcedit Tropus iſte, *Ecce adeſt de quo Propheta cecinerunt dicentes*, Puer Aliquando ipſi intermiſcetur vna parte chori ipſum Tropum, altera Introitum concinente: quorum extant exempla in antiquis Monaſteriorum libris; à Monachis enim priuata quorumdam Abbatum auctoritate, vt priſca ferebant tempora, hæc additamenta originem traxiſſe puto, qui non ſolum Introitus, ſed alias etiam Liturgicas preces eodem modo, vt ſuis locis indicabo, interpolarunt.

In die Penteceſtes.

HOdie Spiritus Sancti gratia repleantur corda noſtra, dicite eia. Spiritus Domini, *Miſſus à ſede Patris*, Repleuit orbem terrarum alleluia, *igneis linguis.* Et hoc quod continet, *penetralia intuendo*, omnia; *omnipotentia Patri atque Filio æqualis*, ſcientiam habet vocis. *Quod dies teſtatur præſens & fidelibus & incredulis.* Alleluia, alleluia, alleluia. Addo me Tropos aliquando legiſſe exametro carmine compoſitos, quales ſunt iſti.

In die S. Stephani.

ETenim ſederunt Principes, & aduerſum me loquebantur. *Nulli vnquam nocui, neque legum iura reſolui.* Et iniqui perſequuti ſunt

me.

me. *Chriſte tuus fueram tantum quia ritè miniſter.* Adiuua me Domine. *Ne tuus in dubio frangar certamine miles.* Quia ſeruus tuus exercebatur in tuis iuſtificationibus.

Dominica Palmarum.

ISraël *egregius Pſaltes, clarusque poëta ſic quendam Chriſto David cantauerat almo* Domine ne longè facias miſerationes tuas à me. *Sed celerem mihi confer opem rex inclite cæli.* Ad defenſionem meam aſpice, libera me de ore leonis. *Qui cupit inſontem morſu lacerare ferino.* Et à cornibus vnicornium humilitatem meam.

Illud autem hoc loco non eſt prætermittendum, quod cum omnes IV.
Introitus ex pſalmorum verſibus vt plurimum compoſiti ſint, Gregorius eorum auctor non eam Pſalterij verſionem ſequutus eſt, qua hodie omnes eccleſiæ in diuinis officijs vtuntur; ſed veterem quæ ante S. Hieronymum in vſu erat, & à ſanctis Patribus Itala & vulgata dicebatur: atque idem in Reſponſorijs, Tractibus, Offertorijs, & Communionibus exactiſſimè obſeruauit. Quæ res cum nonnihil habeat caliginis, breuiter elucidanda eſt; plerique enim ignorant quæ fuerit iſta verſio, & ex quibus fontibus emanarit. Id vero vt clarius explicetur, paulò altius eius initium repetendum eſt. Notum eſt omnibus vel mediocriter eruditis quantæ olim auctoritatis fuit ante & poſt Chriſti aduentum ſeptuaginta duorum interpretum græca ex hebraico ſermone translatio. Illa enim Iudæi in Synagogis vtebantur, teſte Tertulliano, qui de ea differens cap. 18. Apologetici in fine ait, *ſed & Iudæi palam lectitant*. Eadem vſi ſunt Hebreorum doctiſſimi Philo, & Ioſephus, vt ex libris ipſorum liquet. Sed & Apoſtoli ac fideles in exordio naſcentis Eccleſiæ eam publicè in eccleſiaſticis conuentibus legebant, vt Cyrillus Hieroſolymitanus docet *Catech.* 4. in qua differens de his Interpretibus, eorumque auctoritate; *Hos*, inquit, *ſolos ſtudioſè meditare, quos & in eccleſia ſecurè tutòque recitamus. Multò prudentiores te erant Apoſtoli, vetereſque illi epiſcopi eccleſiæ antiſtites, qui hos tradiderunt.* Idem aſſerit Ireneus *lib.* 3. *cap.* 25. dicens poſtquam enarrauit ipſorum Interpretum hiſtoriam. *Apoſtoli conſonant prædictæ interpretationi, & interpretatio conſonat Apoſtolorum traditioni. Etenim Petrus & Ioannes & Matthæus & Paulus & reliqui deinceps, & horum ſectatores prophetica omnia ita annunciauerunt, quemadmodum Seniorum interpretatio continet.* Qua de cauſa apud Chriſtianos in magna ſemper veneratione fuit. Sed cum poſtea ſcriptorum vitio corrupta fuerit, vt Sancti Patres Iuſtinus martyr *in dial. cum Triphone*, Auguſtinus *de ciuit. Dei lib.* 15. *cap.* 13. & Hieronymus *epiſt.* 108. conqueruntur; eam primum Origenes, deinde Lucianus martyr, poſtmodum Heſychius, ac denique Hieronymus à

Pp men-

mendis expurgarunt. An verò Origenes prototypon viderit; quod Tertullianus loco citato Apologetici credidit ſuo tempore integrum Alexandriæ extitiſſe; & quando illud interierit, incertum eſt; nec mei inſtituti aut otij eſt in huius rei diſquiſitione immorari. Cum igitur græca iſta translatio tantæ apud omnes auctoritatis fuerit, omnes latinæ verſiones, quæ poſt Chriſti Domini in cœlum aſcenſionem ac deinceps primis illis temporibus ante ſanctum Hieronymum factæ ſunt, non ex Hebræis fontibus immediatè, ſed ex græco textu LXX. expreſſæ ſunt. Erant autem eæ verſiones innumerabiles, quia vt ſcribit S. Auguſtinus *lib. 2. de doctr. Chriſt. cap.* 11. quicunque ſibi videbatur aliquantulum facultatis vtriuſque linguæ græcæ & latinæ habere, auſus eſt nouam cudere interpretationem. Verum inter omnes illa præſtantiſſima, & communiter ac vbique recepta fuit, quæ Itala dicebatur, teſte ipſo Auguſtino qui libro citato cap. 15. ait: *in ipſis interpretationibus Itala cæteris præferatur, nam eſt verborum tenacior cum perſpicuitate ſententiæ.* Cum autem vulgatæ & veteris nomine tempore S. Hieronymi hæc inſignita fuerit, conſequens eſt eam cęteris antiquiorem fuiſſe, maioremque inter alias auctoritatem habuiſſe. Dicta eſt etiam Romana, quia illam ab initio recepit Romana eccleſia. Et fortaſſis hæc prima fuit ex græco textu translatio ab aliquo Apoſtolorum diſcipulo facta, & à primis eccleſiæ fundatoribus viſa & approbata, atque ab his ad Succeſſores ſimul cum depoſito fidei tradita, qua non ſolum ſedes Apoſtolica, quæ latina verſione nullo vnquam tempore caruit; ſed & reliquæ Occidentales eccleſiæ vtebantur: quamuis in eam aliquot mutationes irrepſerint vel Scriptorum audacia ſiue oſcitantia, vel Epiſcoporum licentia, qui quædam verba vel ſententias ad ſuæ regionis idiotiſmos accommodarunt. Porrò huius verſionis integrum corpus nullibi extat, ſolumque pſalterium remanſit cum canticis, quæ in diuinis officijs recitantur. Sunt & aliquot eius particulæ in expoſitionibus ſanctorum Patrum. Cum enim verſio S. Hieronymi, vt Iſidorus ſcribit *lib. 6. orig. cap. 3.* cæteris melior & Hebraicæ veritati magis conſona æſtimaretur, ac ideo cœperit in eccleſijs legi, in concilijs citari, in commentarijs exponi; vetus illa, quaſi iam minime neceſſaria eſſet, paulatim negligi cœpit, donec tandem omnino interijt, ac perpetua obliuione ſepulta eſt. Suſpicor autem id contigiſſe ducentis & amplius annis poſt Hieronymum: nam tempore Gregorij Magni vtraque in vſu erat & vetus & noua, vt ipſe in fine epiſtolæ dedicatoriæ expoſitionis in Iob ad S. Leandrum Epiſcopum indicat, vbi nouam verſionem, Hieronymi ſcilicet, ſe exponere dicit, & quando cauſa comprobationis exigit nunc nouam nunc veterem aſſumere: *vt quia*, inquit, *ſedes Apoſtolica, cui auctore Deo præſideo, vtraque vtitur, mei quoque labor ſtudij ex vtraque fulciatur.* Solum autem Pſalterium anri-

antiquiſſimæ illius verſionis, quæ fidem eccleſiæ naſcentis in Occidentalibus regionibus nutriuerat, deplorabile naufragium euaſit, quia cum illo in decantandis diuinis officijs vterentur fideles, ipſumque longo vſu memoriæ mandaſſent, non potuit ab illis obtineri, vt nouam translationem ediſcerent, ac veterem, cui aſſueti erant, dimitterent. Hoc eſt illud Pſalterium, cuius occaſione ad iſta digreſſus ſum, ex quo Gregorius Introitus & reliqua excerpſit, quæ in ſuo Antiphonario continentur. S. Hieronymus iuſſu Damaſi Papæ huius Italicæ verſionis errores quoſdam magis conſpicuos correxit: tum plebeios aliquot & ſoli Italiæ familiares loquendi modos vſitatioribus commutauit, reliquam verſionem ob perſpicuitatem latini ſermonis reliquit: iſtudque Pſalterium ſic emendatum illud eſt quod nunc in Breuiarijs & in corpore Bibliorum extat, atque ideò à veteri non differt, niſi in his quæ Hieronymus emendauit. Sed quia hæc verſio ſic correcta hebraicis fontibus in plurimis non reſpondebat, aliam iterum idem fecit quæ extat inter opera eius, & quoniam ex hebraico textu immediatè translata eſt à vulgata noua & veteri ex græco textu LXX. interpretum deſumpta plurimum diſcrepat tam in verbis quam in ſententijs, vt quiſque poteſt ex vtriuſque collatione perſpicere. Hæc autem ideò recepta non fuit, quia duæ priores quotidiano vſu in eccleſijs frequentatæ ſine magna diuini officij perturbatione non poterant abrogari. Priori editione pura, qualis erat ante. S. Hieronymum, vtebantur olim omnes eccleſiæ Occidentales, Romana præſertim cum omnibus ſuburbicarijs, vt conſtat ex antiquorum Patrum commentarijs in Pſalmos; donec idem Pſalterium ib ipſo Hieronymo interpolatum primum quidem in Gallia, neſcio quo tempore, vnde Gallicanum nuncupatum eſt, deinde in alijs regionibus introductum fuit. In omnibus autem Vrbis Romæ Eccleſijs vetus illud permanſit vſque ad Pium V. qui ipſum ſuſtulit, & in ſola Baſilica Vaticana reliquit, in qua nunc etiam religioſiſſimè recitatur, & nouiſſimè ſublatis mendis, quæ irrepſerant, priſtinæ integritati reſtitutum eſt.

Eadem verſione vtuntur hodie vetuſto more Ambroſiani, licet alicubi diſcrepet à Romana. In Breuiario quoque veteri Hiſpanico ſecundum regulam S. Iſidori, quod Mozarabicum dicitur, extat idem Pſalterium, quo vtuntur in diuinis laudibus Clerici ex inſtitutione Franciſci Ximenez Archiepiſcopi Toletani hoc ritu pſallentes. In Italia extra diœceſim Romanam & Mediolanenſem ſuſpicor eius vſum ſublatum ante annos plus minus ſexcentos, nam Bruno Aſtenſis ex Abbate Caſinenſi Epiſcopus Signienſis, qui obijt anno 1125. initio expoſitionis Pſalterij ait, *cum adhuc adoleſcentulus eſſem expoſui Pſalterium ſecundum aliam translationem, quæ videlicet translatio pluribus in locis tantum differt ab hac, qua vtitur Romana eccleſia, vt nullo modo ſecundum illius expoſitionem hac translatio intelligi poſſit. Et illa quidem multos habet ex-* V.

 poſitores:

poſitores: hanc autem ſi aliquis expoſuerit neſcio. Exponit autem Pſalterium illud vetus, quo ſuo tempore vtebatur Romana eccleſia, & poſtmodum ſemper vſa eſt vſque ad Pium V. vt dixi. Ex quo fit vt Romæ dumtaxat recitaretur, in alijs verò Italiæ Prouincijs illud in vſu erat, quod adoleſcens expoſuerat, quodque iam multos habebat expoſitores, vtpotè vbique receptum. Alexander IV. in ſua Conſtitutione quę eſt ſexta in Bullario ordinis Eremitarum S. Auguſtini, mandat Priori Generali & reliquis fratribus in Tuſcia, vt recitent officium iuxta morem Romanæ eccleſiæ, excepto Pſalterio, quia nimirum vetus illud iam ſolius Vrbis Romæ proprium erat. Miror autem cur Bruno dicat ſe neſcire an Romanum aliquis expoſuerit: nam expoſuit Caſſiodorus, cuius elegantiſſima Commentaria eo tempore non erant ignota. Auguſtinus quoque in ſua explanatione hanc verſionem ſequutus eſt, quam omnibus præferendam eſſe docuerat. Magnus item Gregorius ſemper in ſcriptis ſuis teſtimonia ex pſalmis ſecundum hanc verſionem profert, vt ex collectione S. Paterij conſtat. Qua de cauſa ſemper dubitaui ne expoſitio in ſeptem Pſalmos pœnitentiales, in qua verſio à Hieronymo interpolata explicatur, perperam illi adſcripta ſit. Licet enim Apoſtolica ſedes vtraque verſione noua & veteri vteretur, vt ex ipſo ſupra oſtendimus, Pſalterium tamen excluditur, quod ſemper Romæ ſecundum veterem tranſlationem permanſit. Accedit alia coniectura ex ipſa expoſitione, in qua ſtylus & ſpiritus Gregorij deeſſe videtur. Sed hoc obiter à me obſeruatum peritioribus diſcutiendum relinquo. In Bibliotheca Cardinalis Barberini extat Breuiarium M. S. in quo habetur Pſalterium Romanum. Inter Codices item M. SS. Bibliothecæ Chiſiæ ſunt aliquot Breuiaria ad vſum eccleſiarum ſeu monaſteriorum Romanæ diœceſis, in quibus idem Pſalterium legitur. At hęc ſcripta videntur circa annum Chriſti milleſimum: in alijs poſt annum MC. vel propè ſcriptis extat Pſalterium commune; ex quo ſuperior coniectura confirmatur, quod nimirum Italica verſio extra Vrbem deſierit ante annos propè ſexcentos. Atque vtinam qui huius mutationis fuerunt auctores rem attentius conſideraſſent, ſacrorumque rituum & eccleſiaſticæ antiquitatis peritos in conſilium adhibuiſſent; non tam facilè à Gregorij Magni inſtitutione diſceſſiſſent. Hoc enim ſemper & ſolicitè præcauerunt ſapientiſſimi Patres, à quibus diuina officia Deo inſpirante ordinata ſunt, vt ſumma vniformitas eſſet inter ea quæ in horis canonicis & in Miſſa cantari debent, ſibique mutuo conſonarent Miſſale & Breuiarium. Hoc Iſidorus & Ambroſius ſeu quicunque fuerunt antiqui ritus Hiſpanici & Mediolanenſis auctores in illis eccleſijs ſedulò obſeruarunt. Et ob hanc ipſam cauſam Romana eccleſia vetus Pſalterium non mutauit, quia ex illo Introitus & reliqua, quę ex Pſalmis in Miſſa cantantur, deſumpta ſunt. Inconueniens enim & meritò viſum eſt quod idem pſalmus & idem canticum alijs verbis in Miſſa,

alijs

alijs in officio cantaretur. Hæc autem diſſonantia ablato nunc veteri Pſalterio ſępè occurrit. Cęterum iſta hôc loco notare libuit, non vt quemquam carperem, ſed ne priſca Eccleſiæ diſciplina ignoraretur. VI.

Græci duplicem habent ad altare acceſſum ſiue introitum, paruum & magnum. Paruus ſeu minor fit, cum Diaconus traditum ſibi à Sacerdote librum Euangeliorum deſert ad altare: magnus, cum Sacerdos ſacra dona è protheſi ad ſanctum bema ſolemni ritu deportat. Parui ritus hic eſt. Diaconus petit à Sacerdote benedictionem, cui ille benè precatur dicens, *Benedictum regnum Patris & Filij & Spiritus ſancti, nunc & ſemper & in ſecula ſeculorum.* Tum à Diacono alta voce dicuntur preces, quas irenicas id eſt pacificas vocant, quia à precatione pro pace incipiunt. His intermiſcentur tres antiphonæ, ſeu vt illi loquuntur tria antiphona, vel typica aut alia cantica iuxta diei exigentiam. Quibus peractis Sacerdos acceptum librum Euangeliorum tradit Diacono, qui egrediens è porta protheſis eleuatum ante faciem ſuam deſert per eccleſiam præcedentibus luminaribus, & Sacerdotibus, ipſoque celebrante ſubſequentibus, & *Venite adoremus Chriſtum* alta voce concinentibus. Diaconus verò eleuans & oſtendens S. Euangelium dicit, *Sapientia: Recti*, monens populum vt ſapientiam teneat, quæ in Euangelio continetur, & erectus ſtet. Porrò omnes ipſum Euangelium profunda inclinatione venerantur, & modulis quibuſdam decantatis in altari collocatur. Maior introitus poſt dimiſſionem Cathecumenorum initio Miſſæ fidelium ſolemniori apparatu, præſertim cum Pontifex celebrat, fieri conſueuit. In porta enim, quæ protheſi proxima eſt, Clerici cereas faces accenſas præferentes Diaconos egredientes excipiunt & præcedunt longa per Eccleſiam proceſſione. Ipſi autem Diaconi thus continuò adolent; tum vnus Sacerdos panem in diſco repoſitum & opertum velamine geſtat; & alius calicem etiam opertum ante pectus defert. Hos ſequuntur Sacerdotes comcelebrantes more ipſorum, qui altaris ſacra inſtrumenta, lanceam, ſpongiam, librum, vel ſacras reliquias portant, cantoribus interim hymnum cherubicum concinentibus, donec ad altare peruenientes ſacranda in eo dona deponunt. Hi ſunt Introitus Græcorum, quos eleganter & diffusè explicant Cabaſilas in expoſitione Liturgiæ, Simeon Theſſalonicenſis lib. de templo, & S. Germanus in theoria rerum Eccleſiaſticarum.

CAP.

C A P. IIII.

Alterni cantus Origo. De precatione Kyrie eleiſon. *Eam ſẽper & vbique in vſu fuiſſe. Cur à latinis græcè dicatur. Quò ritu cantari conſueuerit. Ipſi addita aliquot verba. Prolixæ preces olim poſt* Kyrie eleiſon *Hymnus* Gloria in excelſis *à quibus compoſitus & auctus. Priſco more à ſolis Epiſcopis dicebatur. Inſerti eidem quidam verſiculi.*

I. POſt Introitum chorus diuinam implorat miſericordiam alternatim pſallens *Kyrie eleiſon*. Cantum verò alternum ſcribit Socrates *lib. 6. cap.* 8. à S. Ignatio Epiſcopo Antiocheno in Eccleſiam introductum fuiſſe, oſtenſa ei cœlitus Angelorum viſione, qui Hymnos alter ad alterum Sanctiſſimæ Trinitati concinebant. At Theodoretus *lib. 2. cap.* 24. eam conſuetudinem ad Flauianum & Theodorum refert, qui ſub imperio Conſtantij Antiochiæ floruerunt: quod tamen non abſolutè de quocunque alterno cantu, ſed de Pſalmis Dauidicis alternatim canendis intelligendum eſſe ex verbis ipſius Theodoreti colligitur. Dequo ritu pſallendi agens Baſilius Magnus *epiſt. 63. ad Clericos Neocæſarienſes*, eo teſtatur vſos fuiſſe Aegyptios, vtramque Lybiam, Thebæos, Palæſtinos, Arabes, Phœnices, Syros, & qui ad Euphratem, habitabant. Conſtantinopoli autem hunc morem inter Catholicos B. Ioannem Chryſoſtomum introduxiſſe aſſerunt Socrates *lib. 6.* & Sozomenus *lib. 8. cap.* 8. Verumtamen in monaſterijs ſerius receptus eſt, nam tempore Caſſiani, vt ipſe ſcribit *lib. 2. Inſtitut. cap.* 5. 8. *&* 10. vnus in medio cæteris audientibus & tacentibus pſalmos modulabatur. Quod ſi loquamur de eccleſia Occidentali, Paulinus in vita Ambroſij, & Auguſtinus in confeſſionibus *lib. 9. cap. 6. &* 7. teſtes ſunt ab eodem S. Ambroſio id primum Mediolani inſtitutum ſecundum morem Orientalium partium, cæteris per orbem Eccleſijs imitantibus. Hunc verò canendi ritum primus omnium Damaſus Papa Apoſtolica auctoritate confirmaſſe dicitur, & vbique ſeruari præcepiſſe. Porrò ipſum *Kyrie eleiſon* non humana inſtitutione, ſed occulto quodam naturæ inſtinctu vſurpari cœpiſſe manifeſtum eſt. Cum enim homo multis miſerijs ab ipſa infantia ob culpam primi parentis veluti hæreditario iure ſubiectus ſit, ad illius opem implorandam natura ipſa impellente ex-

citatur,

citatur, qui ſolus miſeris miſericordiam præſtare, & tot malis oppreſſam ſubleuare poteſt. Ideò in veteri teſtamento hæ precandi formulæ frequentiſſimæ ſunt, *Domine miſerere*: *Miſerere mei Deus*: *Miſerere noſtri Deus omnium*, & aliæ eiuſdem generis. Quin etiam gentes fidei lumine deſtitutæ, duce proculdubio natura, à ſuprema omnium cauſa præſidium ijſdem verbis poſtulabant, vt ſcribit Arrianus *lib. 2. differtat. Epicteti cap.* 7. dicens, *Deum inuocantes precamur eum Kyrie eleiſon*. Primæ ſiquidem notiones omnibus ratione vtentibus communes ſunt, vtque ait Minutius Felix, omnium iſte eſt conſenſus, vulgi iſte naturalis eſt ſermo, non ſolius Chriſtiani confitentis oratio. Eadem precatio in eccleſiaſticis officijs apud omnes nationes in vſu eſt. Sæpè enim repetitur in Iacobi Apoſtoli, Græcorumque Patrum Liturgijs: ipſamque ſuo idiomate vſurpant Syri, Armeni, & alij Chriſtiani Orientales, quorum ritus antiquiſſimi ſunt. Quis autem à Græcis eam ad Latinos traduxerit, incertum eſt. Amalarius, Strabo, Micrologus, & alij ferè omnes Officiorum Eccleſiaſticorum explanatores tam veteres quam recentiores Gregorio Magno hoc tribuunt. Sed multis annis ante Gregorium viguiſſe hanc conſuetudinem in Romana Eccleſia ex concilio ſecundo Vaſenſi ſub Felice IV. conſtat *c.* 3. *Quia*, inquit *tam in ſede Apoſtolica, quam etiam per totas Orientales atque Italia Prouincias dulcis & nimium ſalutaris conſuetudo eſt intromiſſa, vt* Kyrie eleiſon *frequentius cum grandi affectu & compunctione dicatur; placuit etiam nobis, vt in omnibus Eccleſijs noſtris iſta tam ſancta conſuetudo & ad Matutinos, & ad Miſſas, & ad Veſperam Deo propitio intromittatur*. Imò ipſeGregorius *lib. 7. epiſt. 64. ad Ioannem Syracuſanum* reſpondens quorumdam murmurationibus, qui dicebant ipſum velle in Romanam Eccleſiam ritus Conſtantinopolitanæ introducere, ait. Kyrie eleiſon *nos neque diximus, neque dicimus ſicut à Græcis dicitur: quia in Græcis ſimul omnes dicunt; apud nos autem à Clericis dicitur, & à populo reſpondetur: & totidem vicibus etiam* Chriſte eleiſon *dicitur, quod apud Græcos nullo modo dicitur*. Quod autem Gregorins aſſerit à Græcis ſimul dici, id nunc etiam obſeruant: vniuerſus enim cœtus ſimul concinit *Kyrie eleiſon*. Ex his item Gregorij verbis patet olim toties dici conſueuiſſe *Chriſte eleiſon*, quoties *Kyrie* dicebatur: at nunc ter tantum *Chriſte*, ſexies *Kyrie* dicimus. Cur verò hæc ſupplicatio græcè potius quam latinè à latinis dicatur, varias comminiſcuntur rationes ſacrorum rituum expoſitores, quas non eſt mei inſtituti examinare. Dicunt Latini in Miſſa *Kyrie eleiſon* græcè, dicunt etiam Hebraicè *Amen, Alleluia, Sabaoth, & Oſanna*: quia fortaſſis ſic ab initio eccleſiaſticarum precum inſtitutores voces iſtas vſurparunt, vt oſtenderent vnam eſſe eccleſiam, quæ ex Hebræis & Græcis primum, deinde ex Latinis coadunata eſt: vel quia myſteria noſtræ fidei tribus hiſce linguis ab Apoſtolis & Euangeliſtis, eorumque immediatis Succeſſoribus conſcripta fuerunt: quæ quidem linguæ in titulo crucis quodammodo

dammodo conſecratæ ſunt. Sed quæcumque fuerit cauſa huius inſtitutionis, certiſſimum eſt eam antiquiſſimam eſſe. Nam Auguſtinus epiſt. 178. quæ eſt publica ipſius altercatio cum Paſcentio Ariano, teſtatur quod ſicut hac voce *Homouſion* à cunctis fidelibus vna creditur Trinitatis ſubſtantia; ita iſta *Kyrie eleiſon* vnius Dei natura à cunctis latinis & barbaris rogatur vt miſereatur. Tum ait licere non ſolum barbaris lingua ſua, ſed etiam Romanis dicere *ſihora, armen* quod interpretatur *Domine miſerere*, lingua ſcilicet Gothica, quam Roma à Gothis capta didicerat.

II. In quorumdam monaſteriorum libris M. SS. ad vſum chori vidi ipſum *Kyrie* interpoſitis quibuſdam clauſulis interpolatum, quas priuata auctoritate introductas puto. Legi in Chronico Angliæ ſub nomine Ioannis Bromtoni Abbatis Ciſtercienſis inter X. ſcriptores rerum Anglicarum edito *pag.* 879. B. Dunſtanum ſemel ſoporatum Angelos audiuiſſe cum ſuaui nota *Kyrie eleiſon* pſallentes, cuius modulos armoniæ adhuc, inquit, continet tropus ille apud Anglos famoſus, *Kyrie rex ſplendens*, qui in maioribus feſtis Sanctorum cantari ſolet. Sed de armonia, non de tropo hic ſermo eſt: nam ſeculo X. quo Dunſtanus vixit, non credo huiuſmodi tropos in vſu fuiſſe, quorum nulla mentio ante ſeculum XIII. reperitur. Inſulſi ſunt vt plurimum, nec benè ſenſui cohærent. Quidam extant in Miſſali Romano ſub Pontificatu Pauli III. edito Lugduni hac præfixa inſcriptione. *Sequuntur quædam deuota verba ſuper* Kirie eleiſon, ſanctus, *&* Agnus Dei *ibi ob nonnullorum Sacerdotum paſcendam deuotionem poſita, licet non ſint de Ordinario Romanæ Eccleſiæ, tamen in certis Miſſis ibidem annotatis licitè dicenda.* Aliquot in exemplum ſubijciam ex eodem Miſſali, & ex libro 3. Elucidatorij Eccleſiaſtici Iodoci Clictouæi, itemque ex Miſſali M. S. Biliothecæ Vaticanæ Palatinæ n. 501.

In feſtis Solemnibus.

Kyrie fons bonitatis, à quo bona cuncta procedunt, *eleiſon*.

Kyrie qui pati natum mundi pro crimine, ipſum vt ſaluaret, miſiſti, *eleiſon*.

Kyrie qui ſeptiformis das dona Pneumatis, à quo cœlum & terra replentur, *eleiſon*.

Chriſte vnice Dei Patris genite, quem de Virgine naſciturum mirificè Sancti prædixerunt Prophetæ, *eleiſon*.

Chriſte agie, cœli compos regiæ, cui melos gloriæ ſemper aſtans pro munere Angelorum decantat apex, *eleiſon*.

Chriſte cœlitus adſis noſtris precibus, quem pronis mentibus in terris deuotè colimus ad te pie Ieſu clamantes, *eleiſon*.

Kyrie

Kyrie ſpiritus alme, cohærens Patri Natoque, vnius vſiæ conſiſtendo, flans ab vtroque, *eleiſon*.
Kyrie qui baptizato in Iordanis vnda Chriſto effulgens ſpecie columbina apparuiſti, *eleiſon*.
Kyrie ignis diuine pectora noſtra ſuccende, vt digni pariter proclamare poſſimus ſemper, *eleiſon*.

In feſtiuitatibus Chriſti Domini noſtri.

KYrie cunctipotens genitor Deus omnicreator, *eleiſon*.
Fons & Origo boni, pie, luxque perennis, *eleiſon*.
Saluificet pietas tua nos bone rector, *eleiſon*.
Chriſte Dei ſplendor, virtus, Patriſque Sophia, *eleiſon*.
Plaſmatis humani fator, lapſis reparator, *eleiſon*.
Ne tua damnetur Ieſu factura benigne, *eleiſon*.
Amborum ſacrum ſpiramen, nexus, amorque, *eleiſon*.
Purgator culpæ, veniæ largitor opime, *eleiſon*.
Offenſas dele, ſacro nos munere reple, *eleiſon*.

In feſtis B. Mariæ Virginis.

KYrie virginitatis amator, inclite Pater, & creator Mariæ, *eleiſon*.
Kyrie, qui naſci Natum volens de Virgine, corpus elegiſti Mariæ, *eleiſon*.
Kyrie qui ſeptiformi repletum Pneumate pectus conſecraſti Mariæ, *eleiſon*.
Chriſte vnice de Maria genite, quem de Virgine naſciturum ſtirpis Dauidicæ ſancti prædixerunt Prophetæ, *eleiſon*.
Chriſte vſiæ gigas fortis geminæ, qui pro homine homo ſine virili ſemine prodiſti de ventre Mariæ, *eleiſon*.
Chriſte cœlitus adſis noſtris laudibus, quas pro viribus ore, corde, actuque pſallimus, proles pie Ieſu Mariæ, *eleiſon*.
Kyrie Spiritus alme, amborum nexus, amorque, cœleſtis gratiæ rorem infudiſti Mariæ, *eleiſon*.
Kyrie, qui incarnato de Mariæ carne Chriſto ſub noſtra ſpecie ſemper florem ſeruas Mariæ, *eleiſon*.
Kyrie ſimplex & ſumme Chriſmate ſacro nos reple, vt digno carmine decantemus laudes Mariæ, *eleiſon*.

In alijs Feſtiuitatibus.

KYrie rex genitor ingenite, vera eſſentia, *eleiſon*.
Kyrie luminis fons, rerumque conditor, *eleiſon*.

Kyrie, qui nos tuæ imaginis ſignaſti ſpecie, *eleiſon*.
Chriſte Deus formæ humanæ particeps, *eleiſon*.
Chriſte lux oriens, per quem ſunt omnia, *eleiſon*.
Chriſte, qui perfecta es ſapientia, *eleiſon*.
Kyrie ſpiritus viuifice, vitæ vis, *eleiſon*.
Kyrie vtriuſque vapor, in quo cuncta, *eleiſon*.
Kyrie expurgator ſcelerum & largitor gratiæ, quæſumus propter noſtras offenſas noli nos relinquere, conſolator dolentis animæ, *eleiſon*.

Dominicis diebus.

ORbis factor, rex æterne, *eleiſon*.
Pietatis fons immenſe, *eleiſon*.
Noxas noſtras omnes pelle, *eleiſon*.
Chriſte, qui lux es mundi, dator vitæ, *eleiſon*.
Arte læſos dæmonis intuere, *eleiſon*.
Conſeruans te credentes, confirmanſque, *eleiſon*.
Patrem, Natum, teque Flamen vtrorumque, *eleiſon*.
Deum ſcimus vnum atque trinum eſſe, *eleiſon*.
Clemens nobis adſis Paraclite, vt viuamus in te, *eleiſon*.

Omitto alia eius generis, quibus homines ſimplices maius obſequium ac ſolemniorem cultum ſe Deo exhibere arbitrabantur.

III. Poſt *Kyrie eleiſon* ſequitur hymnus *Gloria in excelſis Deo*, ſi dicendus ſit, alioquin præmiſſa populi ſalutatione *Dominus vobiſcum* dicitur oratio, ſiue collecta, de quibus ſigillatim agendum erit, ſi prius notauero olim diebus, quibus omittitur *Gloria in Excelſis*, immediatè poſt *Kyrie* prolixas preces pro omni ſtatu hominum recitari conſueuiſſe, ijs prorſus ſimiles, quas Irenicas ſiue Diaconicas Græci vocant, & initio Liturgiæ Diacono præcinente, choro reſpondente decantant. Permanſit hic ritus in eccleſia Latina vſque ad ſeculum IX. vt obſeruat Goar in notis ad Miſſam Chryſoſtomi *n. 62.* & nunc etiam permanet in eccleſia Mediolanenſi diebus Dominicis Quadrageſimæ. Sicut enim alibi oſtenſum eſt, veteris eccleſiæ mos fuit, vt officium cum Miſſa conueniret, ac propterea quibus diebus preces in officio dicebantur, in Miſſa quoque dici ſolebant. Agit de his Columbanus in Regula *cap. 7.* vbi modum pſallendi deſcribens à Senioribus ſtatutum ait, *Cum verſiculorum augmento interuenientium pro peccatis primum noſtris, deinde pro omni populo Chriſtiano, deinde pro Sacerdotibus & reliquis Deo conſecratis ſacra plebis gradibus, poſtremò pro eleemoſynas facientibus, poſtea pro pace Regum, nouiſſimè pro inimicis, ne illis Deus ſtatuat in peccatum quod perſequuntur nos & detrahunt nobis, quia neſciunt quid faciunt*. Has autem preces pro varijs rebus & perſonis compoſitas Diaconus in Miſſa pronunciare ſolebat; Diaconi namque, vt ait Concilium Aquiſgranenſe

ſub Stephano Papa cap. 7. *clara voce in modum praconis admonens cunctos ſiue in orando, ſiue in flectendo genua, ſiue in pſallendo, ſiue in lectionibus audiendis*. Auctor antiquitatum Liturgicarum *tom. 3. pag.* 307. harum precum hanc formulam affert, quam Miſſalem Litaniam vocat, ex antiquo Codice Bibliothecæ Fuldenſis à Vuicelio tranſcriptam.

Dicamus omnes ex toto corde, totaque mente: Domine exaudi & miſerere.

Qui reſpicis terram, & facis eam tremere. Oramus te Domine exaudi & miſerere.

Pro altiſſima pace & tranquillitate temporum noſtrorum. Oramus te Domine &c.

Pro ſancta Eccleſia Catholica, quæ eſt à finibus vſque ad terminos orbis terrarum. Oramus te.

Pro Patre noſtro Epiſcopo, pro omnibus Epiſcopis ac Presbyteris & Diaconis, omnique clero. Oramus te Domine.

Pro hoc loco & habitantibus in eo. Oramus te Domine.

Pro pijſſimo Imperatore & toto Romano exercitu. Oramus te Domine.

Pro omnibus qui in ſublimitate conſtituti ſunt, pro virginibus, viduiſque, & orphanis. Oramus te Domine.

Pro pœnitentibus & catechumenis. Oramus te Domine.

Pro his qui in ſancta eccleſia fructus miſericordiæ largiuntur. Domine Deus virtutum exaudi preces noſtras. Oramus te Domine.

Sanctorum Apoſtolorum & Martyrum memores ſumus, vt orantibus eis pro nobis veniam mereamur. Oramus te Domine.

Chriſtianum ac pacificum nobis finem concedi à Domino comprecamur. Præſta Domine præſta.

Et diuinum in nobis permanere vinculum charitatis, Dominum comprecemur. Præſta Domine, præſta.

Conſeruare ſanctitatem ac puritatem catholicæ fidei, ſanctum Deum comprecamur. Præſta Domine, præſta.

Dicamus omnes, Domine exaudi, & miſerere.

His ſimiles ſunt preces, quæ ritu Ambroſiano hodie dicuntur Dominica Prima Quadrageſimæ immediatè ante Collectam, incipiente Diacono & choro reſpondente.

Diuinæ pacis & indulgentiæ munere ſupplicantes ex toto corde & ex tota mente precamur te. Domine miſerere.

Pro Eccleſia Santa Catholica, quæ hic & per vniuerſum orbem diffuſa eſt, precamur te. Domine miſerere.

Pro Papa noſtro N. & Pontifice noſtro N. & omni clero eorum, omnibuſque Sacerdotibus ac miniſtris precamur te. Domine miſerere.

Pro famulis tuis N. Imperatore, & N Rege, Duce noſtro, & omni exercitu eorum precamur te. Domine miſerere.

Pro pace Eccleſiarum, vocatione gentium, & quiete populorum precamur te. Domine miſerere.

Pro ciuitate hac & conſeruatione eius, omnibuſque habitantibus in ea precamur te. Domine miſerere.

Pro aëris temperie, ac fructu & fœcunditate terrarum precamur te. Domine miſerere.

Pro virginibus, viduis, orphanis, captiuis, ac pœnitentibus precamur te. Domine miſerere.

Pro nauigantibus, iter agentibus, in carceribus, in vinculis, in metallis, in exilijs conſtitutis precamur te. Domine miſerere.

Pro ijs qui diuerſis infirmitatibus detinentur, quique ſpiritibus vexantur immundis, precamur te. Domine miſerere.

Pro ijs qui in ſancta Eccleſia tua fructus miſericordiæ largiuntur, precamur te. Domine miſerere.

Exaudi nos Deus in omni oratione atque deprecatione noſtra, precamur te. Domine miſerere.

Dicamus omnes, Domine miſerere.

Aliæ huiuſmodi deprecationum formulæ extant apud Clementem *lib. 8. conſtit. Apoſtolic.* & in Liturgijs Græcorum, quæ cum ſupraſcriptis ferè coincidunt. Porrò Diaconus eas recitaturus aſcendebat ambonem, vt notat Goar in ordinem ſacri miniſterij *n.* 27. atque id obſeruant Græci. Quod ſi deſit ambon, in eccleſiæ medio ſtat, eiuſque centrum quæ ad ſe pertinent recitaturus occupat, quaſi vicarium ambonis locum.

De Hymno Gloria in excelſis.

IV. QVia initium huius hymni in Natiuitate Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti ab Angelis decantatum fuit, inde Angelici nomenclaturam accepit. Aptè verò inter hymnos numeratur, quia omnia illi conueniunt, quæ ad hymni conſtitutionem requiruntur, cantus ſcilicet in laudem Dei. Præclarè Auguſtinus in pſ. 148. *Si laudas Deum & non cantas, non dicis hymnum. Si laudes quod non pertinet ad laudem Dei, & ſi cantando laudes, non dicis hymnum. Hymnus ergo tria iſta habet, & canticum, & laudem, & Dei*. Addidit Beda *præf. in pſalmos* aliam conditionem, vt ſit metricè ſcriptus; ſed hanc non requiri ad rationem hymni conſtans eſt ſapientum ſententia, idque præter alios adnotauit Cœlius Rhodiginus *lib. 7. antiq. lect. cap.* 5. exemplo Platonis, apud quem in Sympoſio & in Phœdro hymni leguntur ſoluta oratione; vtque alia deſint exempla, hic ſolus ſufficit de quo hic loquimur; nam ab omnibus antiquis Patribus hymnus nuncupatur. Plura de hymnis, eorumque vſu ex ſacris & profanis ſcriptoribus congeſſi in meo tractatu de diuina Pſalmodia *Cap.* XVI. §. 9. Nullus autem hoc nobilior reperiri poteſt, ſiue auctorem reſpiciamus, ſiue antiquitatem, ſiue vſum, ſiue tandem diuinarum laudum, quæ in eo cantantur, excellentiam & ſublimi-

ſublimitatem. Nam quid nobilius, vt cætera omittam, quam quod Deo gratias agimus propter magnam gloriam ſuam? Hoc videlicet idem eſt ac ſi diceremus, Tibi proter te gratias agimus, non propter bonum noſtrum quod inde emanat, ſed propter gloriam tuam: quia gloria tua hæc eſt ſantificatio noſtra, & ad vnam tui gloriam eſt, quod ſancti ſumus: quia ſanctificans nos participes nos facis gloriæ tuæ in via & in patria; atque ideò noſtra intereſt, quod magni & glorioſi Domini ſerui ſumus; eamque vbique propagari, ac ea te perfrui magis gaudemus, quam ſi noſtra eſſet; quia tu ſolus laudabilis & glorioſus es, & nulla eſt vera gloria extra te. Prima huius hymni verba *Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, è cœlo ad nos Angelorum voce deriuata ſunt: cætera quis addiderit, incertum eſt. Quidam Apoſtolis tribuunt, eo quod integer habeatur *lib.* 7. *Conſtit. Apoſt. cap.* 47. ſed iam norunt viri docti quid de illarum Conſtitutionum auctore & ætate ſentiendum ſit. Alij auctorem faciunt Teleſphorum Papam, qui viuebat anno Chriſti 150. eiuſque ſententiæ ſunt Sigebertus in Chronico, & Innocentius III. *lib.* 2. *de myſterÿs Miſſæ cap.* 20. Alij Symmacho adſcribunt, qui anno quingenteſimo Chriſti floruit. Plerique recentiores ſequuti Alcuinum *cap.* 40. Hugonem Victorinum *lib.* 2. *de diuin offic. cap.* 11. Remigium Antiſiodorenſem *in expoſitione Miſſæ*, Honorium *in Gemma lib.* 1. *cap.* 87. & Ioannem Belethum *lib. de diu. Off. cap.* 36. à B. Hilario Pictauienſi Epiſcopo completum fuiſſe aſſeuerant: ſed in vita & ſcriptis Hilarij, & in ſcriptoribus, qui quatuor poſt ipſum ſeculis floruerunt, nullum huius rei veſtigium extat: atque inſuper obſeruo Athanaſium, qui Synchronus Hilario fuit, eius meminiſſe *lib. de Virginitate* verſus finem his verbis. *Matutino tempore hunc pſalmum dicito*, Deus Deus meus ad te de luce vigilo. *Vbi diluculum fuerit, hunc recitabis*, Benedicite omnia opera Domini Domino, *hymnumque dicito* Gloria in excelſis Deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Laudamus te: Benedicimus te: Adoramus te: *& quæ ſequuntur*. Ex quibus liquet iam eo tempore vſitatum fuiſſe, & per varias regiones diſperſum. Cautius loquuti ſunt Patres Concilij IV. Toletani, qui can. 12. aiunt. *Reliqua quæ ſequuntur* poſt verba Angelorum *Eccleſiaſticos Doctores compoſuiſſe*, quicumque illi fuerint. Auctor libri Pontificalis in vita Teleſphori ait ipſum conſtituiſſe vt ante Sacrificium hymnus diceretur Angelicus, hoc eſt *Gloria in excelſis Deo*, ſed non dicit ipſum reliqua adieciſſe: & tunc forſitan verba tantum euangelica in vſu erant, ſicut extant in Liturgia Iacobi, non autem integer hymnus. Symmachus verò præcepit vt omni die Dominico, & in natalitijs Martyrum diceretur: nam Teleſphorus in Miſſa tantum nocturna Natiuitatis Domini cantari decreuerat, ſi vera ſunt quæ Sigebertus & Innocentius prædicati tradunt. Statutum autem Symmachi ad totum hymnum extenditur, qui iam antea compoſitus

erat,

erat; vt ex Athanaſio oſtendimus. Etherius Epiſcopus & Beatus Preſbiter *lib.* 1. aduerſus Elipandum Archiepiſcopum Toletanum conſueuiſſe aiunt in Hiſpania cantari ritu Mozarabico, de quo ibi loquuntur, Dominicis diebus & in quibuſdam feſtiuitatibus. A Græcis magna doxologia nuncupatur, & ab ijſdem in matutinis laudibus recitatur. Iubent quoque dici ad laudes toto tempore Paſchali S. Valerianus Epiſcopus Arelatenſis, qui viuebat anno 550. & S. Tetradius in ſuis regulis.

V. Refert Anaſtaſius in vita Stephani IV. ſtatutum ab illo, *vt omni die Dominico à ſeptem epiſcopis Cardinalibus hebdomadarijs, qui in eccleſia Saluatoris obſeruabant Miſſarum ſolemnia ſuper altare B. Petri celebraretur*; & Gloria in excelſis *diceretur*. Ratio huius Edicti eſt, quia olim à ſolo Epiſcopo dici poterat, à Presbyteris verò in ſolo die Paſchatis dicebatur, vt initio libri Sacramentorum S. Gregorij legimus: non quia ad Epiſcopos maximè pertineat Miſſam celebrare, vt explicat Suarez *to. 3. in 3. p. diſput. 83. ſect.* 1. ſed quia reuera ſic ferebat mos priſcus eccleſiæ, vt ſoli Epiſcopi hunc hymnum dicerent, ſicut ſoli in prima populi ſalutatione dicunt *Pax vobis* ijs diebus, quibus *Gloria in excelſis* dici ſolet. Adeò verum eſt, quod ſæpius monui, non debere ex hodiernis moribus veterem eccleſiæ inſtitutionem æſtimari. Valfridus Strabo cap. 22. *Statutum eſt*, inquit *vt ipſe hymnus in ſummis feſtiuitatibus à ſolis Epiſcopis vſurparetur, quod etiam in capite libri Sacramentorum deſignatum videtur*. In Bibliotheca Vaticana Palatina Cod. 495. exſtat antiquiſſimus Ordo Miſſæ Romanæ initio ſic ſtatuens, *Dicitur Gloria in excelſis Deo, ſi Epiſcopus fuerit, tantummodo die Dominico, ſiue diebus feſtis. A presbyteris autem minimè dicitur, niſi in ſolo Paſcha*. Fruſtra hunc ritum conuellere nititur Berno Augienſis cap. 2. de rebus ad Miſſam ſpectantibus. *Cur non liceat*, inquit, *omni die Dominico vel natalitijs Sanctorum Presbyteros illum hymnum canere, quem nato in carne Domino Angeli cecinere? Quod ſi conceſſum eſt illum cantare in Paſcha ſecundum prætitulationem Miſſalis, non multò minus licitum puto in Natiuitate Domini, quando primum cœpit audiri ab hominibus in terris, qualiter ob Angelis canebatur in cælis. Proferant contradictores in medium vbi nam ſit à ſanctis Patribus vel ab ipſo Sanctiſſimo Papa Gregorio interdictum; & ſi ad hæc reſpondere non valemus, meritò manus damus*. Hæc ille, quem non diſputare, ſed obedire par erat, nam Gregorius id vetat initio libri Miſſalis, vt ipſe Abbas Augienſis agnoſcit, & illius auctoritas ſufficere ei debuerat, ne contradicere auderet. Nunc verò ſublata eſt illa reſtrictio, & ab omnibus idem hymnus cantatur, quod ſenſim introductum ſuſpicor paulò poſt Bernonem, qui viuebat anno 1040. ac deinde pro lege habitum.

VI. Scribit Iodocus Clictoueus lib. 3. Elucidatorij huic hymno Angelico inſertas fuiſſe quaſdam particulas ex Eccleſiaſtica conſtitutione, ſed quæ ſit iſta conſtitutio non liquet. Potius crediderim priuata quorumdam

dam licentia id primò cœpiſſe, poſtea inualuiſſe, adeò vt quibuſdam Miſſalibus huiuſmodi clauſulæ inſertæ fuerint. Paſſim in libris ad vſum chori tam editis quam M. SS. ſequens interpolatio pro Miſſa B. Virginis reperitur. Poſt *Domine Fili, vnigenite Ieſu Chriſte* additur: ſpiritus & alme orphanorum Paraclite. Poſt *Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris*: Primogenitus Mariæ Virginis matris. Poſt *Suſcipe deprecationem noſtram*: Ad Mariæ gloriam. Tum ſequitur: *Quoniam tu ſolus Sanctus*; Mariam ſanctificans. *Tu ſolus Dominus*: Mariam gubernans. *Tu ſolus altiſſimus*: Mariam coronans, *Ieſu Chriſte; cum Sancto ſpiritu* &c. Refert autem Paris Craſſus in ceremoniali ſummi Pontificis inedito cap. 67. Nicolaum V. prohibuiſſe, ne in ſua capella diceretur. Apud Pamelium in fine Tomi II. Liturgicorum duæ extant huius hymni interpolationes, quarum prima hæc eſt pro die Natiuitatis Domini,

Laudamus te. Laus tua Deus reſonet coram te rex *Benedicimus te.* Qui veniſti propter nos rex Angelorum Deus. *Adoramus te.* Glorioſum regem Iſraël in throno Patris tui. *Glorificamus te.* Veneranda Trinitas. *Qui ſedes ad dexteram Patris miſerere nobis.* In ſede maieſtatis tuæ. *Quoniam tu ſolus ſanctus.* Deus fortis & immortalis. *Tu ſolus Dominus.* Cœleſtium, terreſtrium, & infernorum rex. *Tu ſolus altiſſimus.* Rex Regum, regnum tuum ſolidum permanebit in æternum. *Ieſu Chriſte.*

Altera eſt in Dedicatione Eccleſiæ. *Gloria in excelſis Deo.* Quem ciues cœleſtes ſanctum clamantes laude frequentant. *Et in terra pax.* Quem miniſtri Domini verbo incarnatum terrenis promiſerant. *Laudamus te.* Laudibus cuius aſtra matutina inſiſtunt. *Benedicimus te.* Per quem omne ſacrum & benedictio conceditur, atque augetur. *Adoramus te.* Omnipotens, adorande, colende, tremende, Venerande. *Glorificamus te.* Vt creatura creantem, plaſma plaſmantem, figulus figmentum. *Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam.* Hymnum maieſtati, gratias autem pietati ferentes. *Domine Deus rex cæleſtis*, & reliqua vſque ad *Suſcipe deprecationem noſtram.* Quem quiſquis adorat in ſpiritu & veritate oportet adorare. *Qui ſedes ad dexteram Patris* vſque ad *altiſſimus Ieſu Chriſte*: Vnigenite, qui es vna *cum Sancto ſpiritu in gloria Dei Patris. Amen.*

Non deſunt alia exempla, ſed iſta ſuperflua ſunt, vt quiſque agnoſcat temerario quorumdam auſu, ſeu potius ſimplicitate, ac zelo qui non erat ſecundum ſcientiam, inſerta hæc Angelico hymno fuiſſe, quæ Eccleſiaſticam grauitatem minimè redolent, cultumque diuinum non augent, ſed diminuunt.

CAP. V.

Origo & vſus Sacerdotalis ſalutationis Dominus vobiſcum. *Græcorum ſalutatio* Pax omnibus. *Epiſcopi quoque pacem precantur. Quare præmitti ſoleat ante collectam* Oremus, *& aliquando* Flectamus genua. *Collectæ nomen æquiuocum. A quo primum collectæ ſiue orationes inuentæ, & quæ forma in ijs ſeruanda. Earum concluſio explicatur. Cur dum recitantur, manus & brachia extendantur. De Laudibus quæ olim poſt Collectam dicebantur.*

I. SAcerdos hymno Angelorum recitato ſalutat populum dicens *Dominus vobiſcum*, quæ ſalutatiò è veteri teſtamento in eccleſiam deriuata eſt. Booz enim, vt in Libro Ruth *cap.* 2. legimus, ſalutans meſſores ſuos ait, *Dominus vobiſcum*: & Propheta miſſus à Deo ad Aſam Regem Iudæ, cum victor è prœlio cum exercitu ſuo reuerteretur, dixit 2. *Paralip. cap.* 15. *Dominus vobiſcum, quia fuiſtis cum eo*. Vim autem & efficaciam accepiſſe videtur ex verbis Chriſti, *ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi*. Quia verò tamquam pluribus dicitur *Dominus vobiſcum*, decreuerant olim maiores noſtri, ne quis celebrare præſumeret, niſi duobus ſaltem præſentibus & adſtantibus, vt Lib. 1. Cap. XIII. dictum eſt. Sed hoc deinde antiquatum fuit, non quia celebranti adeſſe credantur Angeli, vt pie ſcripſit Innocentius III. *lib.* 2. *de myſt. Miſſæ cap.* 25. quaſi ex hóc inferret nunquam celebranti deeſſe adſtantes; ſed quia Miniſter licet ſit ſolus perſonam gerit eccleſiæ: alioquin cum quis recitat ſolus diuinum officium hanc ſalutationem prætermittere deberet, quod quam abſurdum ſit docet Petrus Damiani, in libro quem de hoc argumento ex profeſſo conſcripſit, eique propterea titulum præfixit. *Dominus vobiſcum*. Non ſolum igitur qui celebrat, ſed etiam qui miniſtrat, perſonam publicam gerunt, & ſicut ille ſalutat Eccleſiam, ita iſte eccleſiæ nomine ſalutanti reſpondet. Eſt autem hæc ſalutatio propria Sacerdotis, quam cum in Africa ex præſumptione Lectores vſurparent, vetitum id fuit can. 4. Concilij III. Carthaginenſis. Apud Græcos nullus eſt vſus huius ſalutationis, nec reperitur in eorum Liturgijs, & formula *Dominus ſit ſemper cum omnibus nobis* ſemel tantum extat in Liturgia S. Marci. Cum verò ſalutant populum dicunt *pax omnibus*, ſicut conſtat ex Liturgijs Baſilij & Chryſoſtomi. Hinc ipſum Cryſoſtomum, ſicut refert Socrates *lib.* 6. *cap.* 14.

ab exilio

ab exilio reuocatum rogabat multitudo eius reditu gaudens, vt in epiſcopali throno reſideret, & pacem populo pro more precaretur. Idem quoque Chryſoſtomus *hom. 3. in epiſt. ad Coloſſ.* de hoc ritu diſſerens ait, *Cum ingreſſus fuerit is qui præeſt eccleſiæ, ſtatim dicit*, pax omnibus. *Quando ſermonem facit & concionatur*, pax omnibus. *Quando benedicit*, pax omnibus. *Quando iubet oſculari*, pax omnibus. *Peracto ſacrificio*, pax omnibus. Ita etiam Cyrillus in Ioannem *lib. 12. Salutat diſcipulos vſitata illa forma pax vobis, legem veluti quandam conſtituens eccleſiæ filijs. Quo fit vt in ſanctis potiſſimum conuentibus & ſynaxibus circa ipſa myſterij initia hoc inuicem dicamus* Athanaſius tandem epiſtola ad Euſtathium inuehitur in quoſdam epiſcopos, qui cum initio ſacrificij & ſermonis blandum illud proferrent *pax vobis*, tragœdias tamen excitabant, & alios affligebant. Ex hac Græcorum conſuetudine, quæ ex Chriſti exemplo & doctrina traxit originem, dimanaſſe reor, vt etiam latini epiſcopi cum prima vice ſalutant populum, dicant *pax vobis*, illius vocem vſurpantes, cuius pontificio funguntur. Optatus Mileuitanus lib. 3. *Non potuiſtis*, inquit, *prætermittere quod legitimum eſt, vtique dixiſtis*, pax vobiſcum. *Quid ſalutas de quo non habes? quid nominas quod exterminaſti. Salutas de pace, qui non amas.* Huius item ſalutationis meminit Ambroſius *lib. de dignit. ſacerdot. cap. 5.* quam formulam cum quidam epiſcopi præter eccleſiæ conſuetudinem frequentarent, adeò vt altera presbyteris communi nunquam vti vellent, concilium Braccarenſe primum hoc decretum edidit can. 21. *placuit vt non aliter epiſcopi, & aliter presbyteri populum, ſed vno modo, ſalutent dicentes, Dominus ſit vobiſcum, ſicut in libro Ruth legitur; & vt reſpondeatur à populo & cum ſpiritu tuo: ſicut & ab ipſis Apoſtolis traditum omnis retinet oriens, & non ſicut Priſcilliana prauitas immutauit.* Priſcillianus enim, vt ad hunc canonem notat Garſias Loaiſa, non ſemel tantum vt moris eſt, ſed ſemper ab epiſcopis dicendum eſſe *pax vobis* contendebat. In hunc autem canonem mendum irrepſiſſe, vt pro occidens oriens legatur, dudum viri docti obſeruarunt: nam in Eccleſia Orientali alium fuiſſe vſum, quæ modo allata ſunt, manifeſtant. Omnes ferè recentiores de hac ſalutatione Dionyſium loquutum eſſe arbitrantur *cap. 3. eccleſ. hierarchiæ* S. 8. vbi eam diuiniſſimam vocat; ſed ex textu euidens eſt de oſculo pacis eum loqui, cuius rationem reddit his verbis. *Non enim poſſunt ad vnum colligi, atque vnius pacificæ vnionis participes exiſtere, qui ſecum ipſi diſſident.* Siue autem dicatur *pax vobis*, ſiue *Dominus vobiſcum*, teſſera hæc eſt mutuæ communionis & pacis, qua fideles in Chriſti fide & charitate copulantur. Ideò Tertullianus hæreticos reprehendit, quod omnes ſine perſonarum diſtinctione ſalutarent. *Pacem*, inquit, *cum omnibus miſcent.* Legimus etiam Marcionis ſalutationem à Polycarpo recuſatam, quia extra eccleſiam erat. Primis item eccleſiæ ſeculis hac ipſa de cauſa infideles, pœnitentes, & catechumeni ſermoni intereſſe non poterant,

quia epiſcopus ipſum inchoaturus prius populum ſalutabat. Non enim, inquit Optatus Mileuitanus, aliquid incipit epiſcopus ad populum dicere, niſi primò in nomine Dei populum ſalutauerit. Athanaſius *to. 2. edit. Commeliniana pag.* 245. peracturis ſacra aut docturis blandiſſima illa in ore eſt ſalutatio, pax omnibus. Notabile eſt quod Michaël Glycas refert 4. parte Annalium ex hiſtoria eccleſiaſtica Philonis Philoſophi, tempore ſcilicet perſecutionum, fuiſſe quendam eccleſiaſticum, qui ab epiſcopo à communione fidelium ſegregatus fuit. Accidit autem vt ab ethnicis comprehenſus pro teſtimonio fidei occiſus ſit; & ipſo loco templum conſtructum eſt. Cumque epiſcopus in eo celebrans verba illa proferret *pax omnibus*, E templo egrediebatur, idque pluries contigit; donec ab epiſcopo abſolutus, nunquam deinceps exire viſus eſt. Cum verò Sacerdotes dicunt *pax vobis*; ſiue *Dominus vobiſcum*, nos per ipſos ſalutat Chriſtus cupiens in nobis manſionem facere, & nos ſecum vnire, ac templum ſuum Euchariſtici Sacramenti perceptione efficere; ſicut Angelus B. Virgini dixit *Dominus tecum*, antequam in eius vtero carnem ſuſciperet. Reſpondet populus Sacerdoti, *& cum ſpiritu tuo*, quæ verba accepta videntur ex epiſt. 2. ad Timoth. cap. 4. vbi Paulus ait, *Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo*: & extant in antiquiſſimis Liturgijs. Optimè Chryſoſtomus hom. 18. in 2. ad Corinth. *In tremendis myſterijs vt Sacerdos pro plebe, ita plebs pro Sacerdote vota facit. Hæc enim verba* & cum ſpiritu tuo, *nihil aliud quam hoc ſignificant*. Olim vniuerſus populi cœtus Sacerdoti reſpondebat, vt ex Liturgijs, earumque expoſitoribus apparet; idque Micrologus ſtatutum ait in occidente à concilio Aurelianenſi, vt ſcilicet non ſolum clerici, ſed omnis populus reſponderet, *& cum ſpiritu tuo*. At nunc ſoli clerici vel miniſtri reſpondent, de qua re fuſius egi ſupra *Lib. 1. Cap. XXV. §.* 19. Senſum autem prædictæ reſponſionis Iſidorus Peluſiota *lib. 1. epiſt.* 122. ita explicat: *Illud quod à plebe reſpondetur* & cum ſpiritu tuo *hanc habet ſententiam. Pacem quidem nobis præbuiſti Domine, hoc eſt mutuam inter nos concordiam; pacem autem nobis da, hoc eſt huiuſmodi tecum coniunctionem, quæ nullo modo diuelli poſſit, vt cum ſpiritu tuo pacati, quam nobis in creationis initio indidiſti, a tua charitate diſtrahi nequeamus*. Et Florus magiſter in expoſitione Miſſæ ſcribit, nihil melius inueniſſe eccleſiam, quod optaret Sacerdoti, niſi quod Sacerdos optat eccleſiæ, vt idem Dominus, qui dignatur eſſe cum eccleſia, dignetur etiam eſſe cum ſpiritu Sacerdotis.

II. Sacerdos poſt ſalutationem & ſeipſum & populum excitat ad orandum dicens, *Oremus*. Qua monitione audita omnes ſacro adſtantes ſub ſilentio olim orabant, tum peracta breui oratione omnium preces Sacerdos breui item deprecatione concludens collectam alta voce recitabat. Cum autem Sacerdos exclamabat dicens *Oremus*, veteris eccleſiæ phraſi orationem dare dicebatur: quem ritum perſpicuè explicat Vra-

nius in vita S. Paulini deſcribens obitum S. Ioannis epiſcopi Neapolitani, *Ad eccleſiam* inquit, *proceſſit, & aſcenſo tribunali populum ex more ſalutauit, reſalutatuſque à populo orationem dedit, & collecta oratione ſpiritum exhalauit*. Eadem phraſi vtitur Anaſtaſius in vita Sergij II. ipſum referens eccleſiam ingreſſum cum Ludouico Francorum Rege, omnes autem proſtratos ad confeſſionem B. Petri oraſſe, *& data à Pontifice ſuper populum oratione* regreſſos eſſe. Synodus item Romana ſub Zacharia c. 14. decreuit, *vt epiſcopus aut presbiyer, dum ingreſſus fuerit ad Miſſarum ſolemnia celebranda, nullo modo audeat datâ oratione recedere, vt ab alio epiſcopo aut presbytero ſuppleantur Miſſarum ſolemnia, ſed qui initium ponit, ſuppleat vſque in finem*. Deſcribunt eumdem ritum acta S. Suſannæ apud Baronium *anno* 294. *n.* 10. ex quibus colligitur conſuetas tunc fuiſſe huiuſmodi preces non ſolum in eccleſiaſticis conuentibus, ſed etiam in priuatis domibus, cum Sacerdotes alios viſitabant, vel ad ſe venientes excipiebant. Narrant enim Gabinium presbyterum in aduentu aliorum eiuſmodi orationem dediſſe, *Oremus*, illiſque humi proſtratis ſic oraſſe: *Domine Deus qui diſperſa congregas, & congregata conſeruas, reſpice in opus manuum tuarum, & illumina omnes in te credentes, quia tu es lumen verum in ſecula ſeculorum*. Cui orationi omnes reſponderunt, *Amen*. Similiter Caius in domo Gabinij omnibus proſtratis *dans orationem* dixit, *Oremus*. *Domine Deus Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui omnibus ad ſalutem & vitam æternam miſiſti Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum, vt nos è mundi tenebris erueret, da nobis ſeruis tuis conſtantiam fidei, quia tu regnas in ſecula ſeculorum.* Reſponderunt omnes *Amen*. Aliquando indicta oratione per verbum *Oremus*, monebat Sacerdos pro quibus orandum foret ea formula, qua nunc vtitur eccleſia in officio feriæ ſextæ maioris hebdomadæ, cum pro omni ſtatu hominum preces fundit: ad quem morem alludit Auguſtinus epiſt. 107. ad Vitalem Carthaginenſem, qui perperam docebat non eſſe orandum pro incredulis. *Exeree*, inquit, *contra orationes eccleſiæ diſputationes tuas, & quando audis ſacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei orare pro incredulis, vt eos Deus conuertat ad fidem: & pro Cathecumenis, vt eis deſiderium regenerationis inſpiret: & pro fidelibus, vt in eo quod eſſe cæperunt, eius munere perſeuerent; ſubſanna pias voces*. In ordine Romano ſæpius memorato Reginæ Sueciæ ante annos nongentos ſcripto plures extant eiuſmodi formulæ. Vnam tranſcribo, pro ijs qui agapen faciunt. *Oremus dilectiſſimi nobis Deum omnipotentem pro filio noſtro* illo, *qui recolens diuina mandata de iuſtis laboribus ſuis victum indigentibus ſubminiſtrat, quatenus hæc deuotio ipſius ſicut nobis eſt neceſſaria, ita ſit Domino ſemper accepta*. Et immediatè ſequitur hæc Collecta. *Deus qui poſt baptiſmi Sacramentum ſecundam ablutionem peccatorum eleemoſynis indidiſti, reſpice propitius ſuper famulum tuum* illum, *pro cuius operibus tibi gratiæ referuntur, fac eum præmio beatum,*

tum, quem feciſti pietate deuotam. Per Dominum noſtrum. Certis diebus dicto à Sacerdote *Oremus*, Diaconus ſubdit, *Flectamus genua*: qui ritus in præcitato libro ſic deſcribitur. *Sacerdos dicit* Oremus, *& annuntiat Diaconus* Flectamus genua, *& poſt paululum dicit*, Leuate. Ex qua rubrica duo eruuntur; primum non à Subdiacono vt nunc fit, ſed à Diacono dictum olim *Leuate*: alterum flexis genibus poſt Diaconi monitionem aliquantulum oraſſe fideles, tum monitos vt leuarent ſe, ſurrexiſſe, & Sacerdotem illis ſtantibus collectam recitaſſe. Alludit ad hunc ritum Baſilius Magnus lib. de Spiritu Sancto cap. 27. dicens, *Quoties genua flectimus & rurſus erigimur, ipſo facto oſtendimus, quod ob peccatum in terram delapſi ſumus, & per humanitatem eius qui creauit nos in cælum reuocati ſumus.* De hac ipſa re Cæſarius Arelatenſis *hom.* 34. ſic loquitur plebi ſuæ. *Rogo vos & admoneo fratres cariſſimi, vt quotieſcunque iuxta altare à Clericis oratur, aut oratio Diacono clamante indicitur, non ſolum corda, ſed etiam corpora fideliter inclinetis. Nam dum frequenter ſicut oportet, & diligenter attendo, Diacono clamante* Flectamus genua, *maximam partem populi velut columnas erectas ſtare conſpicio, quod Chriſtianis omnino nec licet nec expedit.* Ieſſe item Ambianenſis in epiſt. de Baptiſmo: *Poſtmodum admoneantur à Diacono, Orate electi, flectite genua, & poſtquam orauerint dicit*, leuate. Et in Codice Remenſi apud Menardum, *Nuntiat Diaconus* Flectamus genua, *& populus ſilet*. & in Codice Tiliano apud eumdem in officio feriæ VI. maioris habdomodæ, *Dicat Diaconus*, Flectamus genua, *& oret diutiſſimè*: nam ea die prolixior fiebat oratio, qua peracta dicebat Diaconus *Leuate*. At hodie cum nullum fiat interuallum inter *Flectamus genua* & *Leuate*, ſancitum eſt vt primum à Diacono, & alterũ dicatur à Subdiacono. Quod autem Collecta omnibus erectis à Sacerdote recitaretur, Caſſianus confirmare videtur, qui *lib. 2. Inſtitut. cap.* 7. de diſciplina orandi agens ait: *Cum is qui orationẽ collecturus eſt è terra ſurrexit, omnes pariter eriguntur; ita vt nullus antequam inclinetur ille, genuflectere; nec cum è terra ſurrexerit, remorari præſumat.*

III. Nomen verò Collectæ æquiuocum eſt, nam ſumitur aliquando pro qualibet hominum multitudine in vnum congregata, vt in Capitulari Caroli Magni lib. 3. cap. 74. *Si quis ſuper miſſum dominicum cum collecta & armis venerit*. Et lib. 5. cap. 130. *De itinerantibus, vt eos per Collectam nemo auſus ſit adſallire*. Et magis preſsè pro conuentu & congregatione fidelium ad orationem ſimul conuenientium: atque hoc ſenſu phraſis eſt antiquis Patribus & hiſtoricis eccleſiaſticis valde vſitata, collectas agere, conuenire ad collectam, adeſſe collectæ; adeò vt hoc nomen ad ipſum diuinum officium & ad Miſſæ ſacrificium translatum ſit, vt ſupra oſtendimus, cum de nominibus Miſſæ ageremus. Etiam in veteri Teſtamento *Leuit.* 23. *Deuter.* 16. 2. *Paral.* 7. cœtus fidelium, dieſque ſolemnes Collectæ dicebantur. Eadem voce Paulus Apoſtolus vſus eſt 1. *ad Cor.* 16. pro eleemoſynis, quæ ad alendos pauperes colligebantur.

bantur. *De collectis*, inquit, *quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinaui eccleſijs Galatiæ, ita & vos facite, vt non cum venero, tunc collectæ fiant*. Extat apud Chryſoſtomum inſignis oratio de eleemoſyna & collectis: de quibus etiam agunt Iuſtinus Martyr *Apolog.* 2. Tertullianus *cap.* 39. *Apolog.* Cyprianus *epiſt.* 60. *ad Ianuarium & reliquos Numidiæ Epiſcopos*, & Leo Magnus *in ſermonibus de Collectis*. Hæ verò indicebantur intra Miſſarum ſolemnia, & ſæpius in ſermone pro ſubſidio indigentium, ſiue ad redimendos captiuos, de qua re diffusè tractat Ferrarius *lib.* 1. *de ritu Sacrarum concionum cap.* 26. Accipitur tandem Collectæ nomen pro breui oratione, quam Sacerdos ſalutato populo recitat, quæ ideò Collecta dicitur, quia populo in vnum congregato & collecto recitatur: vel quia Sacerdos legatione apud Deum pro omnibus fungens omniũ vota in vnum colligit: vel quia ex ſelectis ſacræ ſcripturæ & eccleſiæ verbis compendioſa breuitate colligitur: vel quia omnes collectis animis affectus ſuos & mentem ad Deum attollunt; quas notiones fuſius proſequitur Claudius Eſpencæus *tract. de Collectis Eccleſiaſticis*. Innocentius III. *lib.* 2. *de myſterijs Miſſæ cap.* 27. & Ioannes Beleth *lib. de diu. off. cap.* 37. Collectam propriè dici volunt eam orationem, quæ olim ſuper populum fieri ſolebat, quando collectus in vnum erat cum vniuerſo clero in vna eccleſia, vt ad aliam procederet, in qua ſtatio celebranda erat. Tunc enim epiſcopus ſiue ſacerdos collecta omni multitudine, breui oratione ſuper populum vti ſolebat; ex quo fieri potuit vt ad reliquas huiuſmodi orationes Collectæ nomen dimanarit. Hinc liber Sacramentorum S. Gregorij in feſto Purificationis S. Mariæ duplicem habet orationem, quarum vna inſcribitur, *Ad Collectam ad S. Adrianum*, vbi populus & Clerus colligebantur, vt inde procederent ad S. Mariam Maiorem, & incipit *Erudi quæſumus Domine plebem tuam*: altera dicitur ad Miſſam, ſcilicet, *Omnipotens ſempiterne Deus maieſtatem tuam &c.* Lego etiam tributum quandoque Collectis nomen benedictionis: nam in ordine coronationis Caroli Calui, quæ in eius Capitulari *pag.* 486. deſcribitur, Collectis, quas ſinguli epiſcopi ſuper Regem recitarunt, hic titulus præfigitur: *Benedictiones ſuper Regem Carolum ante Miſſam & altare S. Stephani*. Explicat luculenter huius nominis rationem Amalarius lib. 2. cap. 9. *Epiſcopus*, inquit, *vel ſacerdos dicit* Oremus, *ac deinde ſequitur benedictio. Vtroque nomine benedictionis & orationis vocatur oratio Sacerdotis. De benedictione dicit Apoſtolus*. Si benedixeris ſpiritu, qui ſupplet locum idiotæ quomodo dicit *Amen* ſuper tuam benedictionem, quia neſcit quid dicas? *Hanc benedictionem vocat Ambroſius orationem dicens, Imperitus audiens quod non intelligit, neſcit finem orationis, & non reſpondet* Amen, *id eſt verum vt confirmetur benedictio*. Hactenus Amalarius; ſed ſententia, quam tribuit Ambroſio, Hilarij Diaconi eſt, cuius eſſe commentaria in Paulum Ambroſio adſcripta nonnulli exiſtimant. Quod verò benedictio pro Collecta accipi ſoleat,

probatur

probatur etiam ex Regula S. Benedicti *cap.* 11. in quo diſponens vigiliarum ordinem pro diebus Dominicis præcipit, vt dicto hymno *Te Deum laudamus* Abbas legat Euangelium: lecto autem Euangelio, *& data*, inquit, *benedictione incipiant Matutinos*. Hæc autem benedictio nihil aliud eſt quam Collecta currentis officij, poſt quam laudes immediatè ſubſequuntur. Idem confirmat his omnibus antiquior Auguſtinus lib. de dono perſeuerantiæ cap. 23. *An quis Sacerdotem ſuper fideles Dominum inuocantem, ſi quando dixit, Da illis Domine in te perſeuerare vſque in finem, non ſolum voce auſus eſt, ſed ſaltem cogitatione reprehendere, ac non potius ſuper eius talem benedictionem & corde credente & ore confitente reſpondit Amen?* Ex hoc autem Auguſtini teſtimonio, & ex epiſtola ad Vitalem ſupra citata, itemque ex actis S. Suſannæ euidens fit Collectarum vſum, quocunque nomine vocarentur, viguiſſe in eccleſia ante Sanctos Pontifices Gelaſium, & Gregorium Magnum, quibus plerique primam illarum inſtitutionem attribuunt.

IV. S. Pontifex Cæleſtinus in Epiſtola ad Galliarum epiſcopos de Gratia Dei pro Proſpero, & Hilario cap. 11. ea quæ ſolemus in Collectis à Deo petere commemorans, eas orationes ab Apoſtolis traditas aſſerit his verbis. *Obſecrationum Sacerdotalium Sacramenta reſpiciamus, quæ ab Apoſtolis tradita in toto mundo atque in omni catholica eccleſia vniformiter celebrantur, vt legem credendi lex ſtatuat ſupplicandi. Cum enim ſanctarum plebium Præſules mandata ſibimet legatione funguntur apud diuinam clementiam humani generis agunt cauſam, & tota ſecum eccleſia congemiſcente poſtulant & precantur, vt infidelibus donetur fides, vt idololatræ ab impietatis ſuæ liberentur erroribus, vt Iudæis ablato cordis velamine lux veritatis appareat, vt hæretici catholicæ fidei perceptione reſipiſcant, vt Schiſmatici ſpiritum rediuiuæ charitatis accipiant, vt lapſis pænitentiæ remedia conferantur, vt denique cathecumenis ad regenerationis ſacramenta perductis cæleſtis miſericordiæ aula reſeretur.* Hæc Cæleſtinus, cuius verba libro Gennadij de Eccleſiaſticis dogmatibus *cap.* 29. & 30. eius interpolator inſeruit. Genebrardus quoque *lib. de Apoſtolica Liturgia cap.* 20. Collectarum inſtitutionem Apoſtolis adſcribit, ſed nullo prolato teſte. Mihi verò hæc diſtinctio adhibenda videtur: nam ſi præciſè de Collectis loquamur, quibus nunc vtimur, veriſſimum eſſe reor earum primos auctores fuiſſe Gelaſium & Gregorium: id enim omnes rerum Eccleſiaſticarum Scriptores aſſerunt, & antiqua monumenta euincunt. Quod ſi nomine Collectarum breues orationes collectis Gregorianis ſimiles intelligimus, quibus ſumma petendorum à Deo paucis verbis continetur, nulli dubium eſſe poteſt eas Gelaſio antiquiores eſſe, atque ab Apoſtolis eorumque immediatis ſucceſſoribus in ſacris conuentibus vſurpatas, vt ex actis S. Suſannæ, alijſque teſtimonijs ſupra citatis probatum eſt: quibus adiungi poſſunt ex Concilio Mileuitano *canon.* 12. & ex III. Carthaginenſi 23. præcipientes, ne quis orationes in Miſſa recitare

citare

citare præſumeret, niſi prius in Synodo approbatæ fuiſſent. Cum enim creſceret pro arbitrio cuiuſque epiſcopi earum numerus & diuerſitas, nimia licentia coërcenda fuit, ne quid in eccleſia audiretur aut à fide abſonum aut eccleſiaſticæ grauitati incongruum. Quod verò Gelaſius orationes compoſuerit, teſtatur Anaſtaſius in eius vita: *Fecit* inquit, *Sacramentorum præfationes & orationes canto ſermone*. Neq; Gregorius omnes quæ extant in eius libro Sacramentorum de nouo compoſuit; ſed vt ait Ioannes Diaconus in eiuſdem vita *lib. 2. cap.* 17. Gelaſianum Codicem de Miſſarum ſolemnijs multa ſubtrahens, paucà conuertens, nonnulla adijciens, in vnius libri volumine coarctauit. Et Valfridus cap. 22. *Curauit*, inquit, *B. Gregorius rationabilia quæque coadunare, & ſeclusis ijs quæ vel nimia, vel inconcinna videbantur, compoſuit librum qui dicitur Sacramentorum*. Obſeruo autem quod non obſtante Gregoriana correctione, Miſſales S. Gelaſij diu permanſerunt, nam vt ſupra notaui Lib.I.Cap.XXV. §. X. inter libros ſacros qui annò 831. in Monaſterio Centulenſi erant, tres Miſſales Gregoriani numerantur, & XIX. Gelaſiani, vbi videmus multò plures Gelaſianos fuiſſe quam Gregorianos; quia nimirum illis potius quam iſtis ibidem vtebantur. Nec dubito quin hodie alicubi lateat aliquod Gelaſij Sacramentarium, vt vocant: imò cum euoluerem codicem illum antiquiſſimum Ordinis Romani Petauianum, qui nunc eſt in Bibliotheca Reginæ Sueciæ, ſuſpicatus ſum ordinem S. Gelaſij in eo contineri, adeò multa habet diuerſa à Gregoriano, niſi fortè ex vtroque mixtum ſit. Sunt in hoc plures collectæ diuerſæ à Gregorianis, vt in Aſcenſione Domini: *Deus qui ad declaranda tuæ miracula maieſtatis poſt reſurrectionem à mortuis hodie in cælos Apoſtolis adſtantibus aſcendiſti, concede nobis tuæ pietatis auxilium, vt ſecundum tuam promiſſionem & tu nobiſcum ſemper in terris, & nos tecum in cælo viuere mereamur*. A Gregorianis item, paucis exceptis, diuerſæ ſunt Ambroſianæ à S. Ambroſio & ab alijs eius eccleſiæ Pontificibus compoſitæ. In Miſſali autem Mozarabum non ſolum diuerſæ omnino ſunt orationes, ſed diuerſa quoque ipſarum formula eſt: nam & longiores ſunt & ritu diſſimili recitantur. Vt in Dominica prima Aduentus immediatè poſt Introitum dicit Sacerdos alta voce, *Per omnia ſemper ſecula ſeculorum*. Reſpondet clerus, *Amen*. Tum Sacerdos hanc recitat orationem. *Deus qui per Angelicos choros aduentum Filij tui Domini noſtri Ieſu Chriſti annunciare voluiſti: qui per Angelorum præconia gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis adclamantibus demonſtraſti, concede vt huius Dominicæ reſurrectionis feſtiuitate pax terris reddita conualeſcat, & fraternæ dilectionis charitate innouata permaneat*. Reſpondet Clerus, *Amen*. Mox ait Sacerdos. *Per miſericordiam tuam Deus noſter qui es benedictus & viuis & omnia regis in ſecula ſeculorum*. Et reſponſo *Amen*, Sacerdos ſalutat populum dicens, *Dominus ſit ſemper vobiſcum*, In Liturgijs Græcorum quamuis multæ ſint precationes,

nes, nulla tamen extat in qua Latinæ Collectæ modus obſeruetur. Multas etiam Collectas compoſuerunt Alcuinus & Grimoldus Abbas, quas Pamelius collegit *tom. 2. Liturgicorum*: itemq; Muſæus Presbyter Maſſilienſis, & Voconius epiſcopus Caſtellanenſis in Mauritania, vt refert Gennadius *lib. de viris illuſtribus*; ſed quales hæ fuerint neſcimus, quia eorum opera interierunt. Sunt & aliæ à recentioribus editæ, quæ facilè dignoſcuntur, ſi cum antiquis & Gregorianis conferantur. Elucet enim in antiquis veteris Eccleſiæ ſpiritus: elucet in rebus ipſis apoſtolica quædam grauitas; in ſenſu & in collocatione verborum grata quædam & perſpicua concinnitas, adeò vt breui compendio multa contineantur. Et primò quidem Dei beneuolentia captari ſolet vel ab aliquo eius attributo, vel à commemoratione alicuius beneficij nobis collati, vel propoſita noſtra infirmitate & indigentia. Sequitur expoſitio rei quæ petitur, addito nonnunquam motiuo, quo Deus flectatur ad ea nobis concedenda, quæ poſtulamus. Addit eis venuſtatem ipſum genus compoſitionis non ſolutum & vagum; ſed certo ambitu definitum, varijſque ſchematibus exornatum. Docet Petrus Ciruelus Darocēſis in procemio expoſitionis libri Miſſalis editæ Compluti an. 1528. in prima Collecta explicari moraliter Introitum Miſſæ, in ſecreta offertorium, in oratione finali communionem: quæ obſeruatio quamuis in nonnullis locum habere poſſit; omnibus tamen aptari nequit, niſi ſenſus literalis violento quodam ingenij conatu ad eam moralitatem ſubtiliter quidem, ſed ſine vllo fundamento, vt in ſimilibus ſæpè contingit, pertrahatur.

V. Concluditur demum oratio obſecratione & obteſtatione per Chriſtum, qui eſt mediator & redemptor noſter. Ad Patrem enim dirigitur oratio, vt Concilium Carthaginenſe III. decreuit, & per Filium terminatur, ſicut ipſe olim præcepit dicens, *Quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Atque ideò Tertullianus dixit *cap. 21. Apolog.* Chriſtianos Deum per Chriſtum colere. *Dicimus & palam dicimus, & vobis torquentibus lacerati & cruenti vociferamur, Deum colimus per Chriſtum. Per eum & in eo ſe cognoſci vult Deus & coli.* Meminit eiuſdem ritus Optatus Mileuitanus lib. 3. *Paganum vocas eum qui Deum Patrem per Filium eius ante aram rogauerit.* Et Haymo Halberſtaten. in cap. 7. epiſt. ad Hebræos, *Vnde*, inquit, *& Sacerdotes eccleſiæ altari aſſiſtentes dicunt, Suſcipe Domine ſancte Pater preces populi tui, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Filium tuum.* Nemo autem copioſius & elegantius totam hanc clauſulam Orationum expoſuit, quam Fulgentius Ruſpenſis Epiſcopus in epiſt. ad Ferrandum Diaconum de quinque quæſtionibus, quarum quarta eſt iſta. *Vnum*, inquit, *regnum Patris & Filij & ſpiritus Sancti credimus & fatemur, ſimul eos dominari creaturis omnibus ſentientes: quare ergò in orationibus Sacerdotum* Per Ieſum Chriſtum Filium tuum Dominum noſtrum, qui tecum viuit & regnat in vnitate Spiritus ſancti *per*

vniuerſas

vniverſas penè Africæ regiones catholica dicere conſueuit Eccleſia; tanquam ſolus Filius cum Patre poſſideat regnum, in vnitate ſcilicet Spiritus ſancti, vt regnantes adunare, non ſimul regnare ſpiritus ſanctus intimatur? Reſpondet Fulgentius admodum prolixè aſſerens nos per Ieſum concludere orationem, quod ille mediator ſit. Tum ex doctrina B. Auguſtini ait ideò nos vnitatem Spiritus ſancti cum Patre & Filio prædicare, vt ex ipſo vnitatis nomine vna eſſentia, & ex hoc vnum regnum, & in eodem vno regno vna Trinitatis poteſtas, vnaque maieſtas à Fidelibus agnoſcatur: ne putetur aut Filius, aut Spiritus ſanctus ſecundum diuinam naturam ita cum Patre regnare, quemadmodum cum potiori regnat inferior; ſed illa vnitas Spiritus ſancti, quæ eſt communio Patris & Filij, dum in illo regno vnitatem Diuinitatis monſtrat, vnam eſſe regnandi æternitatem, vnam poteſtatem, atque maieſtatem, vnamque dominationem ſummæ Trinitatis edoceat. *Nullum* autem *praiudicium Filio vel ſancto Spiritui comparatur*, vt idem Fulgentius ſcribit lib. 2. ad Monimum cap. 5. *dum ad Patris perſonam precatio ab offerente dirigitur, cuius conſummatio, dum Filij & Spiritus ſancti complectitur nomen, oſtendit nullum eſſe in Trinitate diſcrimen: quia dum ad ſolius Patris perſonam honoris ſermo dirigitur, benè credentis fide tota Trinitas honoratur, & cum ad Patrem litantis deſtinatur intentio, ſacrificij munus omni Trinitati vno eodemque offertur litantis officio.* Ad ſolum igitur Patrem omnes ferè Collectæ directæ ſunt, paucæ ad Filium, nulla ad Spiritum ſanctum: non quia is donum eſt, & à dono donum non petitur, vt nonnulli cum Durando in ſuo Rationali philoſophantur; ſed quia Miſſa repræſentatio eſt eius oblationis, qua Chriſtus ſe Patri obtulit, ac propterea ad ipſum Patrem Liturgicæ precationes diriguntur. Porrò ex dictis antiquitas huius clauſulæ *Per chriſtum* dignoſcitur: quæ poteſt etiam ex Tertulliano confirmari, qui *lib. de ſpectaculis cap.* 25. æonas æonum id eſt ſecula ſeculorum alij omnino dicere vetat niſi Deo & Chriſto. Et ex Irenæo *lib.* 1. *cap.* 1. vbi redarguens Valentini Hæreſiarchæ portentoſum commentum de triginta Aeonibus, varijſque Aeonum generationibus refert diſcipulos Valentini conatos fuiſſe illius erroris participes facere Catholicos, quod in orationibus dicerent æonas æonum id eſt ſecula ſeculorum.

Poſt Collectam totus cœtus accinit *Amen*: de qua voce, eiuſque vſu poſt precationem loquitur Apoſtolus 1. *ad Cor. cap.* 14. & poſt eum antiqui Patres. Iuſtinus Martyr Apolog. 2. *Abſolutis precibus & gratiarum actione quilibet de populo qui adeſt fauſtis vocibus acclamat* Amen. Hieronymus *Præf. lib.* 2. *in epiſt. ad Galatas* in eccleſijs Vrbis audiri teſtatur quaſi cœleſte tonitru populum clamantem & reboantem *Amen*. Auguſtinus lib. 2. contra epiſtolam Parmeniani cap. 7. *cum Epiſcopus ſolus intus eſt, populus orat cum illo, & quaſi ſubſcribens ad eius verba reſpondet* Amen. Idem in fragmento ſermonis ad populum contra Pelagia- VI.

nos *Amen veſtrum ſubſcriptio veſtra eſt, conſenſio veſtra eſt, adſtipulatio veſtra eſt*. Dionyſius Alexandrinus in epiſt. ad ſummum Pontificem Sixtum apud Euſebium lib. 7. hiſt. cap. 9. *Qui gratiarum actionem frequenter audierit, & cum cæteris reſponderit* Amen. Theodoretus in epiſt. 2. ad Cor. cap. 1. *Non ſolus Sacerdos orans offert hymnum, ſed etiam qui* Amen *adiungit, eſt oblata glorificationis particeps*. Cyrillus Catech. myſtago 5. obſignari ait per *Amen* orationem; ſicut eâdem voce obſignatas olim epiſtolas, quas *formatas* vocabant, docet Ferrarius *lib. 1. de antiquo genere epiſtolarum Eccleſiaſticarum cap.* 5. Alia quædam de hac voce notaui in tractatu de Diuina Pſalmodia *cap.* 16. §. 17. *n.* 5. Quod verò attinet ad numerum Collectarum, ſunt quidam recentiores qui aſſerunt Eccleſiam Romanam à temporibus Apoſtolicis tres orationes recitare conſueuiſſe: nullum tamen huius aſſertionis teſtimonium afferunt: imò illi refragantur Ordo Romanus & antiqui Sacramentorum libri in quibus pro ſingulis Miſſis vna tantùm Collecta aſſignatur. Neque obſtat Concilium Laodicenum, à quo ſancitum fuit can. 19. tres in Miſſa orationes fieri, vnam pro cathecumenis, alteram pro pœnitentibus, tertiam pro fidelibus; cui ſanctioni fauet Chryſoſtomus *hom. 72. in Matth.* Nam ritus græcus in vſu Collectarum, vt ſupra indicauimus, diſcrepat à Latino; & in locis citatis tam Concilium quàm Chryſoſtomus non loquuntur de Collecta, quæ à nobis poſt Introitum dicitur; ſed de orationibus quæ poſt Euangelium & homiliam fieri ſolebant ſuper cathecumenos & pœnitentes, antequam veteri ritu dimitterentur, & ſuper Fideles qui in eccleſia remanebant. Puto autem orationes apud Latinos multiplicari cœpiſſe in Monaſterijs, quod ex Synodo Matiſconenſi habita, vt notat Sirmondus, an. 627. deduco. In ea ſiquidem Agreſtinus Monachus Luxouienſis vir praui & arrogantis ingenij regulam S. Columbani tanquam ſuperſtitioſam impugnauit, inter cætera obijciens Columbanum à cæterorum Eccleſiaſticorum more deſciſcere, & ſacra Miſſarum ſolemnia multiplicatione orationum vel Collectarum celebrare. Cui obſtitit Euſtaſius eiuſdem Monaſterij Abbas dicens, multiplicationem orationum omnibus proficere eccleſijs, quia dum plus Dominus quæritur, plus inuenitur; & cum vberiùs oratione pulſatur, eo citiùs exaudire probatur. Narrat diffusè hanc diſputationem Ionas Aurelianenſis in vita prædicti Euſtaſij ſiue Euſtachij, vt alij eum vocant. Huc etiam ſpectat quod Matth. Paris refert in vita Abbatum S. Albani, Ioannem ſcilicet eius Monaſterij Abbatem conſtituiſſe, ne numerus Collectarum in Miſſa Septenarium excederet. Non ſolum autem in Miſſæ, officiorumque diuinorum ſolemnijs Collectæ olim recitari ſolebant; ſed in quocumque Clericorum ſeu Monachorum conuentu, quoties ſimul orabant, qui præſidebat breui Collecta conuentum dimittere ſolebat. Teſtis eſt huius conſuetudinis Valfridus Strabo cap. 22. dicens, conſueuiſſe veteres Pa-

tres,

tres, qui cæteris eminentiores erant, non ſolùm inter officia Miſſæ; verùm etiam in alijs conuentibus, & colloquutionibus breui oratione opus concludere. *Quod*, inquit, *& in ſanctorum Patrum exemplis agnoſcimus, dum alij alios honorificentia causâ orationes colligere poſtulabant. Sicut etiam nunc ſolent ſacerdotes in concluſionibus nocturnæ vel diurnæ Synaxeos orationes breues id eſt Collectas ſubiungere. Sunt enim tales, vt non alibi quàm circa Sacrificij celebrationem ſint dicendæ. Sunt verò alia, quibus & in officio Miſſæ & non minus in alijs locis poſſumus vti.* Confirmatur ex regula Magiſtri cap. 15. vbi loquens de oratione pro fratre fluctuante ab vniuerſa congregatione facta, poſtquam omnes diutiſſimè oraſſent, ſurrexiſſe omnes ait, & ab Abbate completam fuiſſe orationem. Cæterum hoc loco præterire non debeo ab hoc Magiſtro, quicumque ille fuerit, Collectam inuſitato, ſibique peculiari, ac planè barbaro vocabulo vocari *Rogus Dei*. Sic ille paſſim in Regula. cap. 33. *Extra lectiones, verſum, & rogus Dei*. cap. 35. *Pſalmi matutini dici debent omni tempore ſex, reſponſorium vnum, verſum, lectionem Apoſtoli & Euangelij, quam ſemper dicit Abbas, & rogus Dei*. Et infra. *Poſt ipſam rogus Dei*. cap. 37. *Pſalmi completorij tres dici debent, Reſponſorium, lectionem Apoſtoli, lectionem Euangeliorum, poſt quam ſemper præſens Abbas dicat rogus Dei, & verſum cluſorem*. Gloſſator huius regulæ putat *rogus Dei* eſſe *Kyrie eleiſon*, ſed proculdubio Collecta eſt, vt ex ipſa officij ſerie, & ex communi vſu Monachorum manifeſtum fit. Credo autem ſic dictam, quia per illam rogatur Deus. Hæc obiter. Vſum verò collectarum extra diuina officia aſtruit etiam Gregorius Magnus *lib. 3. Dialog. cap.* 17. Agens enim de Mortuo, quem Monachus quidam fuſis ad Deum precibus ſuſcitauit, *cum diutiùs*, inquit, *oraſſent*, Monachus ſcilicet & Quadrageſimus Subdiaconus, *complere orationem Quadrageſimum Subdiaconum ſeruus Dei petijt: qua completa ab altaris crepidine puluerem collegit, atque cum eodem Quadrageſimo ad defuncti corpus acceſſit, ſeſeque ibidem in orationem dedit. Cumque diutius oraſſet, iam non ſicut prius fecerat, orationem compleri per Subdiaconum voluit, ſed ipſe benedictionem dedit*, Collectam nimirum recitauit, quam diximus ſupra benedictionis nomine intelligi, *ſtatimque ſurrexit*. Erant autem vt plurimùm huiuſmodi orationes, quæ ad complendum dicebantur, ferè ſimiles Collectis noſtris Liturgicis, vt ex antiquis Monachorum vſibus conſtat. In officijs Græcorum concluduntur orationes Dei glorificatione diuerſis formulis idem ſignificantibus. *Quia conuenit tibi omnis gloria, honor, & adoratio Patri & Filio & Sancto ſpiritui, nunc & ſemper & in ſecula ſeculorum amen. Quia tua eſt potentia, tuum eſt regnum, virtus & gloria Patris & Filij & Spiritus ſancti, nunc & ſemper & in ſecula ſeculorum amen. Quia tu es rex pacis & ſaluator animarum, & tibi gloriam referimus Patri & Filio & Spiritui ſancto, nunc & ſemper & in ſecula ſeculorum amen*. Ita quoque completam orationem à B. Maximo Reienſi Epiſcopo narrat in eius vita Dynamius Patricius,

Sſ 2 *His*

His verbis, inquit, *compleuit officium: ſit gloria Dei benedicta in æternum & in ſecula ſeculorum: reliquis reſpondentibus Amen*.

VII. Collecta expanſis manibus, brachijſque protenſis recitatur, eo ſcilicet habitu qui fidelibus orantibus in vtroque teſtamento ſolemnis fuit. Ideò pſallebat Dauid, *Dum extollo manus meas ad templum ſanctum tuum: In nomine tuo leuabo manus meas: expandi manus meas ad te*. Nam ſicut Adam extenſa manu ad vetitæ arboris fructum Dei præceptum tranſgreſſus eſt; ita credimus ipſum pœnitentem noxias manus ad Deum extendiſſe, cum ab ipſo veniam præuaricationis in oratione petebat; eumque ritum filios & nepotes ſuos edocuiſſe. Hac ipſa de cauſa Chriſtum in cruce manus ſuas extendiſſe aduersùs primi parentis manus incontinenter extenſas Nazianzeni ſententia eſt. *Idcirco*, ait ille orat. 1. *lignum aduersùs lignum, & manus aduersùs manum: illa fortiter extenſa aduersùs incontinenter extenſam; illa clauis confixa atque conſtricta aduersùs remiſſam & ſolutam; illa orbis fines coniungentes aduersùs eam qua Adamum è paradiſo exturbauit*. Vtroque autem myſterio Chriſtianos hac forma oraſſe exiſtimo, vt & Adami tranſgreſſionem, & Chriſti è patibulo pendentis ac pro nobis ſatisfacientis imaginem exprimerent. Apparent paſſim in cryptis & cœmeterijs Romanæ Vrbis virorum & mulierum extenſis brachijs, & eleuatis manibus orantium antiquiſſimæ picturæ, quas Boſius ſpectádas exhibet in Roma Subterranea. Nec aliud Apoſtolus ſignificat, cum Timotheo ſcribens ait, *Volo viros orare in omni loco leuantes puras manus*. Conſonant antiqui Patres. *Crucis ſignum eſt*, ait Minutius Felix, *cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur*. Et Tertullianus in Apologetico cap. 30. *Manibus expanſis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubeſcimus, precantes ſemper ſumus*. Idem lib. de orat. cap. 11. *Nos*, inquit, *non attollimus tantùm manus, ſed etiam expandimus è Dominica paſſione medulatùm & orantes confitemur Chriſto*. Eumdem vſum S. Pachomio familiarem fuiſſe ſcriptor vitæ eius tradit his verbis: *conſueuerat ſtans in oratione manus expandere, quas per aliquot horarum ſpatia minimè colligebat*. Et in hymno de ſanctis Fructuoſo epiſcopo & ſocijs eleganter Prudentius ait excidiſſe illis vincula in flammis, vt manus & brachia ad Deum leuarent.

Non auſa eſt cohibere pœna palmas
In morem crucis ad Patrem leuandas,
Soluit brachia, quæ Deum precentur.

Hunc ipſum habitum petentium à Deo auxilium ipſi etiam infideles natura duce agnouerunt, Apuleio teſte qui lib. de mundo ait, *Habitus orantium hic eſt, vt manibus extenſis ad cælum precemur*: qua de re plura congerit eruditiſſimus Briſſonius lib. 1. de formulis.

VIII. Non eſt autem prætermittendus, antequam finem imponam huic Capiti, ritus quidam Romanæ Eccleſiæ, qui olim poſt dictam à celebrante Collectam in Miſſa ſolemni ſeruabatur; & à Cencio Camerario tunc

præfecto

præfecto Ceremoniarum, poſtea ſummo Pontifice Honorio III. in ſuo Ceremoniali M. S. cap. 2. accuratè deſcribitur, Diaconi Cardinales, Subdiaconi, & alij ordines cum ſcrinarijs faciebant laudes Domino Papæ immediatè poſt Collectam hoc ordine. Archidiaconus cum alijs Diaconibus & Subdiaconibus ſtabant iuxta altare, & incipiebant alta voce, *Exaudi Chriſte*. Scriniarij verò ſtantes in choro cum Pluuialibus reſpondebant, *Domino noſtro Papæ vita.* Idque tertio repetebatur. Deinde Archidiaconus dicebat tribus vicibus *Saluator mundi*, ad ſingulas reſpondentibus ſcriniarijs *Tu illum adiuua*. Tum ſequebantur Litaniæ, videlicet *Sancta Maria*, *Tu illum adiuua. S. Michael*, *Tu illum adiuua*. Et quæ ſequuntur. Quibus finitis dicebat Archidiaconus, *Kyrie eleiſon, Chriſte eleiſon*, *Kyrie eleiſon*: idem ſemper reſpondentibus ſcriniarijs. Et poſt hæc Subdiaconus legebat Epiſtolam. Hodie laudes hoc loco fieri ſolent Domino Papæ eodem ferè ritu in die dumtaxat ſuæ coronationis. Similes laudes ſiue acclamationes intra Miſſarum ſolemnia fieri quoque ſolebant Imperatoribus, & illis abſentibus ipſorum imaginibus; ſicut legimus initio libri XI. epiſtolarum Gregorij Magni. *Venit icona Phocæ & Leontiæ Auguſtorum Romam, & acclamatum eſt eis in Lateranis in Baſilica Iulij ab omni Clero vel Senatu. Exaudi Chriſte: Phocæ Auguſto & Leontiæ Auguſtæ vita*. Excomunicatis autem ob varias hæreſes Græcis Imperatoribus, non ſunt factæ eis laudes, quas poſtea factas Carolo Magno à Leone Papa coronato more antiquorum Principum refert Chronicon editum ab Henrico Caniſio to. 3. antiquarum lectionum, & auctius to. 2. ſcriptorum hiſtoriæ Francorum Andreæ du Cheſne. Apud Goldaſtum to. 2. parte 2. antiquitatum Alamannicarum extant huiuſmodi Laudes & Litaniæ quæ ante epiſtolam fieri ſolebant in pleriſque Germaniæ eccleſijs tempore Nicolai I. Finita oratione poſt *Gloria in excelſis Deo* dicit ſacerdos tribus vicibus ſemper reſpondente clero, *Chriſtus vincit*, *Chriſtus regnat*, *Chriſtus imperat*. *Tum ait Sacerdos, exaudi Chriſte*. Reſpondet clerus *Nicolao ſummo Pontifici, & vniuerſali Papæ vita*. Sequitur Litania, *Saluator mundi*, *Tu illum adiuua*. *S. Petre*, *S. Paule*, *S. Andrea*, *S. Clemens*, *S. Xixte*, *S. Cyriace*. Et ſingulis reſpondetur, *Tu illum addiuua*. Sequitur. *Exaudi Chriſte. Ludouico à Deo coronato, magno & pacifico Regi vita & victoria. Redemptor mundi, Tu illum adiuua, S. Michaël, S. Gabriel, S. Raphael, S. Ioannes, S. Stephane, S. Theodule*, cum reſponſione ad ſingulos, *Tu illum adiuua*. Addit Sacerdos: *Exaudi Chriſte. Hemmæ Reginæ noſtræ vita. S. Felicitas, Tu illam adiuua*: eodemque modo inuocantur *S. Perpetua*, *S. Petronilla*, *S. Lucia*, *S. Agnes*, *S. Cæcilia*. Iterum ait Sacerdos. *Exaudi Chriſte. Nobiliſſimæ proli regali vita. S. Sylueſter, Tu illam adiuua. S. Laurenti*, *S. Nazari*, *S. Pancrati*, *S. Anaſtaſia*, *S. Genoueſa*, *S. Columba*: addita ſingulis reſponſione *Tu illam adiuua*. Rurſum dicit ſacerdos. *Exaudi Chriſte. Omnibus Iudicibus vel cuncto exercitui Francorum & Alamannorum vita & victoria.*

victoria. S. Hilari, Tu illos adiuua. S. Martine, S. Maurici, S. Dionyſi, S. Albane, S. Criſpine, S. Criſpiniane, S. Gereon: Tu illos adiuua. Poſt hæc repetit Sacerdos, *Chriſtus vincit, Chriſtus regnat, Chriſtus imperat*: & hæc quæ ſequuntur Chriſti attributa commemorat, atque ad ſingula reſpondet clerus *Chriſtus vincit*, &c. *Rex regum. Chriſtus vincit* &c. *Rex noſter. Spes noſtra. Gloria noſtra. Miſericordia noſtra. Auxilium noſtrum. Fortitudo noſtra. Liberatio & Redemptio noſtra. Victoria noſtra. Arma noſtra inuictiſſima. Murus noſter inexpugnabilis. Defenſio & exaltatio noſtra. Lux, via, & vita noſtra*. Chriſtus vincit &c. Denique Sacerdos ait. *Ipſi ſoli gloria, & poteſtas per immortalia ſecula ſeculorum*. Reſpondet clerus, *Amen. Ipſi ſoli honor, laus, & iubilatio per infinita ſecula ſeculorum. Amen. Ipſi ſoli virtus, fortitudo, & victoria per omnia ſecula ſeculorum. Amen. Chriſte audi nos*, ter. *Kyrie eleiſon*; ter. *Feliciter*, ter. *Tempora bona habeas*, ter, *Multos annos*, ter. Hæc Goldaſtus ex Codice M. S. Monaſterij S. Galli. Romanis verò Pontificibus quando fieri deſierint huiuſmodi laudes in ſingulis Miſſis, ignotum mihi eſt. Scribit Ioannes Lucius *lib. 2. de Regno Dalmatiæ cap. 6.* adhuc in ea prouincia laudum ſiue acclamationum intra Miſſarum ſolemnia conſuetudinem permanere.

CAP. VI.

Epiſtolæ nomen cur lectionibus Liturgicis tributum ſit. Earum vſus antiquiſſimus. Lectæ aliquando Pontificum Epiſtolæ. Ordo Lectionum à quo primùm inſtitutus. Quo olim ritu & à quibus legerentur. De Graduali ſeu Reſponſorio, eiuſque origine & varijs ritibus. Vox Alleluia quando primùm audita. Vſus eius in Miſſa. Cur omittatur in Septuageſima. Tractus quid ſit. De Sequentijs & illarum auctoribus.

I. ANtiqui Codices Sacramentorum tam editi, quam M. S. *Poſt Collectam*, inquiunt, *ſequitur Apoſtolus*, id eſt lectio ex Apoſtolo. Tametſi enim ipſa lectio ex alijs quoque libris veteris & noui Teſtamenti deſumatur, vt plurimum tamen ex epiſtolis Pauli accipitur, ac propterea ſolius Apoſtoli in prædictis codicibus mentio fit. Atque inde orta eſt

eſt epiſtolæ nomenclatura, quæ huic lectioni communiter tribui ſolet, licet non ex epiſtolis, ſed ex Prophetis ſiue ex alijs Scripturæ ſacræ libris deſumpta ſit. Valfridus Strabo cap. 22. non adeò certum eſſe ait quis ante celebrationem ſacrificij Lectiones Apoſtolicas vel Euangelicas primùm ſtatuerit. *Creditur tamen*, ait, *à primis ſucceſſoribus Apoſtolorum eandem diſpoſitionem factam, ea præcipuè cauſa, quia in Euangelijs eadem ſacrificia celebrari iubentur: & in Apoſtolo qualiter celebrari debeant, docetur*. Quod ſi de lectione ſacræ Scripturæ generaliter ſermo ſit nulli dubium eſſe poteſt, eam legendi in eccleſia conſuetudinem ab Apoſtolis emanaſſe, ad quos hic ritus è veteri teſtamento profluxit. Nam *Exodi* 24. aſſumens Moyſes volumen fœderis & immolatis victimis legit audiente populo coram altari: idemque *Deuteronomij* 31. verba eiuſdem libri legi præcepit omni populo in vnum congregato, vt diſcerent omnes timere Dominum, & verba eius cuſtodire. Sic Leuitæ 2. *Eſdra* 8. in conſpectu totius populi diuinæ legis codicem legebant diſtinctè & aptè ad intelligendum. Sic ipſe Chriſtus Redemptor noſter *Luca*. 4. intrauit ſecundùm conſuetudinem die ſabbati in ſynagogam, & ſurrexit legere. Sic Paulus *Act*. 13. Hebræos arguit voces Prophetarum ignorantes, quæ per omne ſabbatum legebantur. Hunc verò morem ſeruatum fuiſſe ab Apoſtolis, cum fideles ad ſynaxim conueniebant, ipſemet Paulus aſſeuerat ad Corinthios ſcribens, ep. 1. cap. 14. *Cum conuenitis vnuſquiſque veſtrum pſalmum habet, doctrinam habet*: quem textum de Pſalmis & lectionibus ante ſacrificium quidam interpretantur. Idem expreſſiùs ad Coloſſen. 4. *Cum lecta fuerit apud vos epiſtola hæc, facite vt in Laodicenſium eccleſia legatur; & eam quæ Laodicenſium eſt, vos legatis*. Et in fine epiſt. 1. ad Theſſalonicenſes, *Adiuro vos per Dominum, vt legatur epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus*. Quamuis enim præciſè non iubeat fieri hanc lectionem in Miſſarum ſolemnijs, veriſimile tamen eſt illi tempori reſeruatam, quo ſolebant fideles ad ſacra myſteria percipienda conuenire; com præſertim temporibus illis extra hanc occaſionem publicos cõuentus in eccleſia factos nuſquam legamus. Clarè item hic ritus in Liturgia Iacobi Apoſtoli præſcribitur, vt nimirum legantur ſingulis diebus in ſacra & diuina Miſſa oracula ſacra veteris Teſtamenti & Prophetarum, & incarnatio Filij Dei. Idem aſſerunt antiqui Patres, Tertullianus in Apolog. cap. 39. *Coimus ad literarum diuinarum commemorationem*. Et lib. 2. ad vxorem cap. 6. *vbi*, inquit, *fomenta fidei de Scripturarum interiectione*, ſiue vt Pamelius legit, *interlectione*? Quæ verba cum alijs, quæ ibidem leguntur, ad Miſſam pertinere ex antecedentibus euincitur. Iuſtinus Martyr Apolog. 2. Sacrum Chriſtianorum deſcribens ait, *& commentaria Apoſtolorum, aut ſcripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur*. Cyprianus epiſt. 33. & 34. Lectorum meminit, quorum munus erat legere in eccleſia. Dionyſius initio cap. 3. Eccl. hierarchiæ ordinem Liturgiæ deſcribens, *Conſequenter*, ait, *ſacrarum*

Scriptu-

Scripturarum lectio recitatur. Eadem in Apoſtolis Conſtitutionibus, & in Baſilij, Chryſoſtomi, aliorumque Liturgijs præcipitur, tamquam ſacri miniſterij notabilis pars, per quam ad diuini Sacramenti participationem fidelium animi diſponuntur. Auguſtinus *lib.22.de Ciu. Dei cap.* 8. Sinaxim diei Paſchatis commemorans, *ſalutaui*, inquit, *populum, & facto tandem ſilentio ſcripturarum diuinarum ſunt lecta ſolemnia.* Idem initio ſerm. 33. de verbis Domini vtriuſque lectionis argumentum proponit: *Lectiones ſanctæ propoſitæ ſunt, & quas audiamus, & de quibus aliquid ſermonis adiuuante Domino proferamus. In lectione Apoſtolica gratiæ aguntur Deo de fide gentium: in Euangelio ad cœnam vocati ſumus.* Et ſerm. 10. de verbis Apoſtoli: *Primam lectionem audiuimus Apoſtoli, fidelis ſermo & omni acceptione dignus.* Ita etiam ſerm. 49. de temp. *Audiuimus Apoſtolicam lectionem.* Et ſic paſſim in alijs ſermonibus. Leo Magnus ſerm. 4. Quadrag. prædicaturus ieiunium ex verbis Apoſtoli ſe incipere ait, & dicere quod lectum eſt, *ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis.* Chryſoſtomus hom. 3. in 2. ad Theſſalonic. *Quando lector dicit.* Hæc dicit Dominus: *& ſtans Diaconus ſilentio indicto omnibus os obſtruit, non lectori honorem habens hoc facit, ſed ei qui per illum cum omnibus loquitur.* Idem hom. de Dauid & Saule, qua elegantiſſimè declamat aduerſùs ſpectacula, eos redarguit qui iiſdem oculis, quibus obſcæna ſpectacula inſpexerunt, ſacram menſam intuentur, in qua tremenda myſteria peraguntur: & iiſdem auribus Prophetam & Apoſtolum audiunt, quibus ſcortum audierunt. Ex his autem, omiſſis recentiorum teſtimonijs, euidenter deducitur morem legendi in eccleſia, & ſpecialiter initio Miſſæ ſcripturam non ab Alexandro I. Romano Pontifice, vt quidam perperam ſcribunt, ſed ab Apoſtolis incœpiſſe.

II. Vſus veterum Patrum fuit non ſolùm ſcripta Prophetarum & Apoſtolorum legere in eccleſia, cum fideles ad Miſſarum ſolemnia conueniebant, ſed ſummorum item Pontificum, aliorumque epiſcoporum epiſtolas, eas præſertim quas Irenicas ſiue Pacificas, aut Communicatorias vocabant: quarum commercio vnitas, pax, & communio inter ſupremum eccleſiæ caput Romanum Pontificem, & reliquos Epiſcopos, atque vniuerſa eccleſiæ membra vnâ fidei conſenſione conſeruabatur; ita vt Orthodoxi ab Hæreticis facilè ab omnibus ex illarum literarum participatione diſcernerentur. Mittebantur enim ab vna eccleſia in aliam, vt ſcirent fideles cum quibus epiſcopis communicandum eſſent. Negat hac de cauſa Auguſtinus *epiſt.* 162. ſe literas communicatorias ſcripſiſſe Donatiſtis, quas iam olim ait, propter ſuam peruerſitatem ab vnitate Catholica, quæ toto orbe diffuſa eſt, non accipiunt, ſed priuatas, qualibus nobis vti etiam ad Paganos licet. Et quia cum illis, qui longo regionum interuallo diſſiti erant, communicatio per oſculum pacis fieri non poterat, neque per Euchariſtiam, aut per Eulogias; per huiuſmodi epiſtolas fieri ſolebat. Præclarè Chryſoſtomus hom. 30. in 2.

ad Cor.

ad Cor. *Vide quemadmodum omnes tam corporibus longè diſſitos, quàm vicinos inter ſe conciliet, hos nempe per oſculum, illos per literas.* Epiſtolam Clementis ad Corinthios publicè lectam in eccleſia teſtatur Hieronymus lib. de ſcriptoribus eccleſiaſticis. Apud Euſebium *lib.* 4. *cap.* 15. extat eius generis epiſtola Smyrnenſis Eccleſiæ ad omnes orthodoxos, qua S. Polycarpi Martyrium deſcribitur. Et infra *cap.* 23. agens de epiſtolis à Dionyſio Corynthiorum epiſcopo ſcriptis ait, ex quibus vna eſt ad Lacedæmonios rectæ fidei inſtitutionem continens, pacemq; & vnitatem inſinuans. Aliam ſimilem refert *lib.*5.*cap.* 1. eccleſiæ Lugdunenſis & Viennenſis ad eccleſias Aſiæ & Phrygiæ de Martyribus illius prouinciæ. In collatione Carthagine habitâ pro defenſione Felicis & Cæciliani legimus, quod pro executione impij edicti Diocletiani traditæ ſunt etiam literæ ſalutatoriæ ſimul cum ſacris codicibus, qui legebantur in eccleſia. Auguſtinus epiſt. 165. hæc de Donatiſtis ſcribit: *Legunt in codicibus ſanctis eccleſias, quibus Apoſtoli ſcripſerunt, & nullum in eis habent epiſcopum. Quid autem peruerſius & inſanius, quàm Lectoribus eaſdem epiſtolas legentibus dicere Pax tecum, & ab earum eccleſiarum ſe pace ſeparare, quibus ipſæ epiſtolæ ſcriptæ ſunt?* Seriem verò & ordinem lectionum, atque Epiſtolarum & Euangeliorum, quæ ſingulis diebus per annum in Miſſæ ſacrificio legi debent communis Eruditorum ſententia eſt, paucis licèt negantibus, S. Hieronymum diſpoſuiſſe in libro, quem Comitem inſcripſit, ediditque Pamelius tom. 11. Liturgicorum. Sed & Cornelius Schultingus initio ſuæ Bibliothecæ eccleſiaſticæ ſe eumdem Comitem M. S. habuiſſe aſſerit multo ampliorem quàm ſit editus à Pamelio, quem typis mandare non potuit deficientibus ad id ſumptibus neceſſarijs. Citant hunc librum nomine Lectionarij omnes antiqui ſacrorum rituum ſcriptores, quidam ſine nomine auctoris, alij expreſſo nomine S. Hieronymi, & titulo Comitis. Ita Micrologus cap. 25. *Liber etiam Comitis ſiue lectionarius, quem S. Hieronymus compaginauit.* Et Berno Augienſis cap. 1. *Beatum Hieronymum credimus ordinatorem Lectionarij, vt ipſius teſtatur prologus appoſitus in capite eiuſdem Comitis.* Sed hic prologus non extat in præcitato Codice Pamelij. Hugo item à S. Victore lib. 2. de off. eccl. cap. 11. *Hieronymus Presbyter lectionarium, vt hodie habet eccleſia, collegit: ſed Damaſus Papa, vt nunc moris eſt, legi inſtituit.* Verè autem hunc librum à Hieronymo conſcriptum eſſe ex eo quidam confirmant, quod Patres eo antiquiores lectionum dumtaxat vtriuſque teſtamenti generaliter mentionem faciunt: poſteriores verò certas lectiones ſingulis diebus aſſignatas commemorant. Sed certas fuiſſe ante Hieronymum lectiones ex Hippolythi Martyris canone Paſchali euincitur, in quo ſtatæ lectiones in cellulis ſiue laterculis deſignantur. Extat autem hic canon latinè translatus, & notis illuſtratus ab Aegidio Bucherio in eius commentario de doctrina temporum. Græcè verò legitur apud Gruterum in Inſcriptionibus pag. CXL.

ex eo deſcriptus, qui ſculptus eſt in latetibus antiquiſſimæ ſedis lapideæ cum ſtatua ipſius Hippolyti in ea ſedentis, è ruderibus Vrbis ante annos centum effoſſæ & in ingreſſu Vaticanæ Bibliothecæ collocatæ. Auguſtinus quoque, qui Hieronymo contemporaneus fuit, certas & proprias lectiones ſtatis diebus ſuo tempore in Africa lectas fuiſſe docet initio expoſitionis in epiſtolam Ioannis his verbis. *Meminit Sanctitas veſtra euangelium ſecundum Ioannem ex ordine lectionum nos ſolere tractare. Sed quia nunc interpoſita eſt ſolemnitas ſanctorum dierum, quibus certas ex euangelio lectiones oportet in eccleſia recitari, quæ ita ſunt annuæ, vt aliæ eſſe non poſſint: ordo ille, quem ſuſceperamus, neceſſitate paulùm intermiſſus eſt, non omiſſus*. Et infra tract. 9. eiuſdem expoſitionis, *interceſſerunt*, inquit, *vt intermitteremus textum huius epiſtolæ, quædam pro diebus feſtis ſolemnia lectionum, quæ non potuerunt niſi legi & ipſa tractari*. Hunc autem morem, qui tunc vigebat in Africanis eccleſijs, credibile eſt in alijs quoque ſeruatum: Hieronymum verò ſuum lectionarium per ſingulos dies diſtributum ordinaſſe iubente Damaſo Papa, qui ordinem illum in Romana Eccleſia ſeruari præcepit, ex qua ad alias dimanauit. A concilio Laodiceno cán. 59. & à Carthaginenſi, quod Tertium dicitur, c. 47. ſancitum fuit non oportere in eccleſia libros legere, qui ſunt extra canonem, ſed ſolos Canonicos veteris & noui Teſtamenti. Toletanum IV. c. 16. Apocalypſim legi mandauit Miſſarum tempore à Paſcha vſque ad Pentecoſten. Et Bracarenſe I. c. 20. decreuit, vt per ſolemnium dierum vigilias vel Miſſas omnes eaſdem & non diuerſas lectiones legant.

III. Solebant autem antiquitus tam epiſtola quàm Euangelium legi in ambone ſeu pulpito, ex quo etiam epiſcopus conciones habebat: quem locum antiqui Patres honoris cauſa tribunal eccleſiæ appellarunt. Cyprianus epiſt. 34. agens de Celerino, quem poſt confeſſionem lectorem ordinauerat, *Quid aliud*, inquit, *quàm ſuper pulpitum, ideſt ſuper tribunal eccleſiæ oportebat imponi, vt loci altioris dignitate ſubnixus & plebi vniuerſæ pro honoris ſui claritate conſpicuus legat præcepta & euangeliũ Domini, quæ fortiter & fideliter ſequitur*. Prudentius hymno de S. Hippolyto

Fronte ſub aduerſa gradibus ſublime tribunal
Tollitur Antiſtes, prædicat vnde Deum.

Gregorius Turonen. lib. 1. de gl. Martyrum cap. 2. *Denique oratione facta erigo oculorum aciem ad tribunal*. Sidonius carm. 16. Aram vocat:

Seu te conſpicuis gradibus venerabilis ara
Concionaturum plebs ſedula circumſiſtit.

Cathedræ item nomen accepit, vnde Eccleſia Cathedralis. Græcis propriè Ambones dicuntur loci excelſi & montani, ſiue montium cacumina, & quicquid in plano prominet & exurgit: atque inde tranſlatum eſt nomen ad eccleſiæ ſuggeſtum ſignificandum, in quo præter prædictas lectiones etiam Diptycha recitari, & ſermones haberi conſueuerant.

rant. Valfridus Strabo falſò credidit nomen eſſe latinum, & ab ambiendo deducit. In eo quoque ſtabant Cantores graduale & reliqua cantaturi: vnde concilium Laodicenum c. 15. non oportere ait præter canonicos cantores, qui ambonem aſcendunt & ex membrana pſallunt, alios canere in eccleſia. Et can. 33. Concilij Trullani quarumdam eccleſiarum damnatur abuſus, in quibus laici ſuggeſtum aſcendentes lectoris & cantoris officio fungebantur. Erat autem diſcrimen inter epiſtolam & euangelium, nam illa in inferiori, iſtud in ſuperiori loco legebatur. Ita Ordo Romanus. *Subdiaconus qui lecturus eſt, mox vt viderit poſt Pontificem Presbyteros reſidentes, aſcendit in ambonem vt legat, non tamen in ſuperiorem gradum, quem ſolus ſolet aſcendere, qui euangelium lecturus eſt.* In quibuſdam eccleſijs duo ſunt graduum ordines, vnus à ſiniſtris versùs orientem, quo aſcendebant; alter à dextris Occidentem ſpectans, quo deſcendebant. In alijs ſubdiaconus viâ vnâ, diaconus alterâ ibat. Adhuc Romæ extat veteris ambonis forma in eccleſijs S. Clementis, S. Pancratij, & S. Laurentij extra muros. Priſcis temporibus Lectoris partes erant epiſtolam & euangelium legere, vt notum eſt ex epiſtolis Cypriani 33. & 34. ſupra relatis: & ex concilio I. Toletano can. 2. quo ſtatuitur, vt pœnitens non admittatur ad clerum, niſi exigente neceſſitate inter Oſtiarios deputetur, vel inter lectores, ita tamen vt euangelium & Apoſtolum non legat: quod fruſtra prohibitum eſſet, niſi ad Lectoris officium id tunc ſpectaſſet. Accedit quod in antiqua Subdiaconi ordinatione, ſiue ex concilio Carthaginenſi, ſiue ex Aquiſgranenſi, ſiue ex Ordine Romano, nihil prorſus reperitur, quod ad legendam epiſtolam referri poſſit: idque fuſiùs oſtendunt Hallier de materia & forma Ordinationis §. 16. & Morinus de ſacris ordinationibus *P. 3. exerc.* 12. *cap.* 2. Lector autem olim per traditionem Codicis ordinabatur, qui ritus adhuc hodie perſeuerat, & in eccleſia orientali traditur eis codex epiſtolarum S. Pauli, quas publicè legunt in eccleſia. Quo verò tempore cœperint Subdiaconi legere epiſtolam, dubium eſt. Suſpicor autem ſeculo octauo id contigiſſe; Amalarius enim, qui initio ſeculi noni claruit lib. 2. cap. 11. *Miror*, inquit, *qua de re ſumptus ſit vſus in eccleſia noſtra, vt ſubdiaconus frequentiſſimè*, non ergo ſemper, *legat lectionem ad Miſſam, cum hoc non reperiatur ex miniſterio ſibi dato in conſecratione commiſſum, neque ex literis canonicis, neque ex nomine ſuo.* Et in fine capitis ſubdit. *Sed poſtquam ſtatutum eſt à Patribus noſtris vt Diaconus legeret Euangelium, ſtatuerunt vt & Subdiaconus legeret epiſtolam ſiue lectionem.* At quando id ſtatutum fuerit non dicit Amalarius, & ego exiſtimo ante cœpiſſe Diaconos legere euangelium, quàm epiſtolam Subdiaconos, vt oſtendam cum de euangelio ſermo erit. Fauet ſupradictæ coniecturæ concilium Remenſe I. anno 813. celebratum, in quo c. 4. aſſeritur, quod *præſidentibus cunctis lecta ſunt epiſtolæ Pauli, qualiter ſubdiaconi miniſterium eſt eumdem Apoſtolum legere,*

Tt 2 vt

vt officium ſibi commiſſum implere rectiùs potuiſſent. Apud Anaſtaſium Benedictus III. qui vixit in Pontificatu anno 856. librum perditum reſtituiſſe dicitur, *in quo erant lectiones, quæ à ſubdiaconibus more ſolito leguntur per cunctas eccleſiarum ſtationes: in quo græcas & latinas lectiones, quas die ſabbato ſanctæ Paſchæ, ſimulque & Pentecoſtes ſubdiaconi legere ſoliti ſunt, adiungi præcepit; miraque operationis tabulis argenteis decenter adornauit.* Ex quo vides hunc morem à Romana Eccleſia ad cæteras dimanaſſe. Atque id Micrologus cap. 8. confirmat dicens, *ſolis ſubdiaconibus inter inferiores gradus Romana auctoritas concedit, vt ſacris veſtibus induti epiſtolam legant ad Miſſam. Quod tamen non ex eorum conſecratione, ſed potius ex eccleſiaſtica conceſſione meruerunt obtinere.* Priſco ritu in multis eccleſiis lectioni epiſtolæ lectio aliqua ex Prophetis præmitti ſolebat, diebus præſertim ſolemnioribus, quibus in Comite S. Hieronymi aſſignata eſt; & extat etiam hodie in quibuſdam Miſſalibus pro vigilia Natiuitatis Domini, & pro tribus Miſſis eiuſdem feſtiuitatis; quibus etiam diebus olim erat in Miſſali Romano, vt Radulfus teſtatur *Propoſit. 23.* antequam ſcilicet fratres Minores Romanum ritum immutarent. Hic autem mos ab eccleſia Mediolanenſi quotidie ſeruatur, itemque à Mozarabica, vt in eorum Miſſalibus patet. Eumdem ritum viguiſſe in Gallia, priuſquam Romanis vſibus vterentur, Gregorius Turonenſis teſtis eſt lib. 1. Mirac. S. Martini cap. 5. *Factum eſt*, inquit, *vt illa Dominicâ, prophetica lectione iam lecta, ante altarium ſtaret, qui lectionem B. Pauli proferret.* De eccleſia orientali teſtimonium Pachymeris habemus, qui exponens cap. 3. eccl. hierarchiæ Dionyſij ait, *Deinde per lectores diuinarum ſcripturarum, Prophetarum, Apoſtoli, & Diuini Euangelij lectio fit.* Finita epiſtola reſpondent miniſtri nomine totius populi *Deo gratias*, quæ vox antiquiſſima eſt, nam eius meminit S. Benedictus *cap. 66. ſua Regulæ* tamquam à Monachis paſſim vſurpatæ: & Auguſtinus *in Pſal. 132.* Donatiſtas redarguit, qui Catholicorum *Deo gratias* irridebant.

IV. Dum perlectâ epiſtolâ præparat ſe Diaconus ad legendum euangelium, chorus Reſponſorium concinit, quod Graduale nuncupatur, non à gradibus altaris, vt quidam recentiores ſcribunt; ſed à gradibus ambonis ſiue pulpiti, vt docet Ordo Romanus dicens, *Finita lectione illis qui Gradualem & Alleluia cantaturi ſunt, iuxta pulpitum in inferiori gradu ſtandum eſt.* Et vetus eiuſdem ordinis expoſitio apud Caſſandrum in Liturgicis cap. 21. *Reſponſorium*, inquit, *quod ad Miſſam dicitur, pro diſtinctione aliorum Graduale vocatur, quia hoc pſallitur in gradibus, cætera verò vbicumque voluerit clerus.* Idem aſſerit Amalarius lib. 3. cap. 17. *Lector*, inquiens, *& cantor in gradum aſcendunt more antiquorum.* Nomen autem Reſponſorij inde accepit, quia lectioni conuenire & reſpondere debet: ſiue vt ait Rabanus *lib. 1. cap. 33.* quia vno deſinente alter reſpondet. Aſſerit Iſidorus *lib. 1. cap. 8. de eccl. off.* Reſponſoria ab Italis

inuenta

inuenta eſſe, ſed à quo præcisè & quo tempore inſtituta ſint, incertum eſt. Sunt qui eorum auctorem Celeſtinum faciunt, ſunt qui Gregorium Magnum. Et Gregorius quidem ea in ſuo Antiphonario per ordinem digeſſit, quæ in ſingulis Miſſis per annum cantari ſolent: at vſum pſallendi vel aliquot Pſalmi verſiculos vel integrum Pſalmum inter epiſtolam & euangelium multò antiquiorem Gregorio fuiſſe, ſaltem in Africa, ex Auguſtino clarè oſtenditur. Nam initio ſerm. 33. de verbis Domini recenſet quid in lectione Apoſtolica, quid in Pſalmo, quid in Euangelio lectum ſit. Et de verbis Apoſtoli ſerm. 8. *Apoſtolum*, inquit, *audiuimus, Pſalmum audiuimus, euangelium audiuimus: conſonant omnes diuinæ lectiones*. Et infra ſerm. 10. *Primam lectionem audiuimus Apoſtoli, deinde cantauimus Pſalmum: poſt hæc euangelica lectio decem leproſos mundatos nobis oſtendit*. Plerique Miſſæ expoſitores tam veteres quàm recentiores de Gradualis antiquitate agentes graui ſe difficultate inuoluunt propter decretum concilij quarti Toletani, quod celebratum fuit ſub Honorio Papa anno 633. In eo ſiquidem can. 12. non obſtante quod dudum Gregorius Magnus Reſponſorium poſt epiſtolam cantari ſtatuiſſet, ſancitum fuit vt immediatè poſt epiſtolam euangelium legeretur, nulla facta Reſponſorij interpoſitione. Verba canonis hæc ſunt: *In quibuſdam Hiſpaniarum eccleſijs laudes poſt Apoſtolum decantantur, priuſquam euangelium prædicetur; dum canones præcipiunt poſt Apoſtolum non laudes, ſed euangelium annunciari. Præſumptio eſt enim, vt antea ponantur ea, quæ ſequi debent. Nam laudes ideò euangelium ſequuntur propter gloriam Chriſti, quæ per idem euangelium prædicatur. Circa omnes igitur Sacerdotes hic ordo deinceps retineatur, excommunicationis pœnam ſuſcepturis, qui hunc ordinem perturbauerint*. Putat Berno Augienſis cap. 1. tempore huius concilij Gradualia frequentari cœpiſſe, & Hiſpanos nouitate rei perculſos reſtitiſſe; poſtea verò Romanæ Eccleſiæ auctoritate conſtitutum fuiſſe, vt Reſponſoria & Alleluia ante S. Euangelium canerentur. Idque ait Valfridus Strabo cap. 22. vſu Romano commendatum ad omnes deinde latinorum eccleſias perueniſſe. Sic omnes ferè ignorantia facti hunc nodum euadunt, ſed non ſoluunt. Ad ritum enim Mozarabicum, quo tunc Hiſpania vtebatur, & longo poſt tempore ibidem viguit, pertinet citatus canon: quem ritum cum quidam Sacerdotes peruerterent, meritò in illos Toletani concilij Antiſtites, Iſidoro Hiſpalenſi in eo præſidente, animaduerterunt. Sunt autem laudes, quæ poſt euangelium priſco more Hiſpaniarum dicuntur, non hymnus trium puerorum, vt ait in votis ad præcitatum canonem Garzias Loayſa, ſed verſiculus cum Alleluia ei prorſus ſimilis, qui ritu Romano poſt Reſponſorium cantatur. Ipſum verò Reſponſorium cantabant Hiſpani poſt lectionem veteris teſtamenti, quæ in eorum Miſſali epiſtolæ præmittitur. At poſt epiſtolam chorus reſpondet *Amen*, & ſequitur immediatè euangelium. Eodem ferè ritu vtuntur Ambroſiani, nam poſt le-

ctionem veteris Teſtamenti ſequitur Pſalmellus quem vocant inſtar Gradualis Romani. At verſum eum Alleluia concinunt poſt epiſtolam. In Liturgia Maronitarum poſt lectam epiſtolam dicit ſacerdos hæc verba. *Gloria Domino Pauli & Prophetarum & Apoſtolorum. Miſericordia Dei ſit ſuper lectores & ſuper auditores, & ſuper ciuitatem hanc, atque omnes habitatores eius in ſecula. Amen. Alleluia, Alleluia. Ferte oblationes, & introite in atria Domini, & adorate eum in templo ſanctitatis eius, & confitemini ei ac benedicite nomini eius, à quo vita datur. Alleluia.*

V. Quod verò attinet ad hanc vocem *Alleluia*, quæ poſt Reſponſorium certo anni tempore ſimul cum verſiculo, & tempore Paſchali ſine Reſponſorio geminato verſu decantatur, plura congeſſi in tract. de diuina Pſalmodia Cap. XVI. §.7. Auctor libri de vita & morte Prophetarum inter opera S. Epiphanij Aggæum Prophetam primum fuiſſe ait, qui Alleluia cantauit, cum nouam templi ſtructuram vidit. Sed ex pſalmis conſtat primum eius auctorem fuiſſe Dauid Regem, de qua re eleganter Caſſiodorus in Pſal. 104. *Hoc verbi decus, ait, à præſenti pſalmo fecit initium, nec ante à quoquam reperitur poſitum, quamuis multi ſcriptores fuerint primitus Hebræorum. Hoc eccleſijs votiuum, hoc ſanctis feſtiuitatibus decenter accommodum; hinc ornatur lingua cantorum, iſtud aula Domini læta reſpondet, & tamquam inſatiabile bonum tropis ſemper variantibus innouatur.* Extat etiam in libro Tobiæ *cap.* 13. nec alibi legitur in tota ſerie veteris Teſtamenti. At in noua lege Ioannes Apoſtolus in ſua admirabili Apocalypſi *cap.* 19. refert ſe audiſſe in cœlo ſupernarum virtutum choros pſallentes *Alleluia*: vt inde cognoſcamus nobiliſſimum hoc canticum è cœlis in eccleſiam deſcendiſſe. Quidam ſecuti Sozomenum *lib.* 7. *cap.* 19. exiſtimarunt eccleſiam Romanam in ſolo die Dominicæ Reſurrectionis cecinisse Alleluia: de qua re latinos reprehendit Michaël Conſtantinopolitanus; cui reſpondens Vmbertus Cardinalis ait nos toto anno pſallere Alleluia, exceptis nouem hebdomadibus, quibus id intermittere à Patribus noſtris accepimus, à Septuageſima nimirum vſque ad Paſcha. S. Auguſtinus epiſt. 119. cap. 17. diuerſas hac de re eccleſiarum conſuetudines fuiſſe teſtatur: *vt Alleluia*, inquit, *per ſolos dies quinquaginta in eccleſia cantetur, non vſquequaque obſeruatur. Nam & in alijs diebus variè cantatur alibi atque alibi, ipſis autem diebus vbique.* Idem in Pſalmum 106. ait, *Alleluia cantare certo tempore ſolemniter moris eſt, ſecundum eccleſiæ antiquam traditionem.* Gregorius Magnus lib. 7. epiſt. 63. murmuraſſe quoſdam ſcribit, quod Alleluia ad Miſſas dici feciſſet extra tempora Pentecoſtes, quibus ita reſpondet, *vt Alleluia hic diceretur de Hieroſolymorum eccleſia ex B. Hieronymi traditione, tempore beatæ memoriæ Damaſi Papæ traditur tractum.* Quod ita intelligendum eſt, vt cum olim tempore tantùm Paſchali cantaretur, tunc ſancitum ſit etiam extra illud frequentari. Cur verò nouem prædictis hebdomadibus omittatur, variæ traduntur cauſæ à ſcriptoribus

ptoribus rerum eccleſiaſticarum, quas Theophilus Raynaudus coaceruat lib. de attributis Chriſti *ſec. 2. cap. 11. n. 294. & ſequentibus*. Viuente S. Benedicto initio tantùm Quadrageſimæ dimitti ſolebat, vt conſtat ex cap. 15. Regulæ: verùm omitti Dominica ſeptuageſimæ paucis poſt ipſum annis cœpit, vt in Antiphonario S. Gregorij ſtatuitur, vbi pro Alleluia ponitur Tractus aliquot verſibus, & interdum integro pſalmo conſtans; cui à trahendo hoc nomen inditum eſt, quia tractim & grauiter, notarumque ſeu vocum prolixo decurſu cantatur. *Dum verò pſallimus* Alleluia, *iubilamus magis quàm canimus*, vt obſeruat Rupertus Abbas lib. 1. de diu. off. cap. 35. *vnamque breuem digni ſermonis ſyllabam in plures neumas protrahimus, vt iucundo auditu mens attonita repleatur, & rapiatur illuc, vbi ſancti exultabunt in gloria, & lætabuntur in cubilibus ſuis*. Sunt autem neumæ ſiue neumata, vel neumatum diſtinctiones, vt vocant Muſici, notæ illæ quæ in fine eius vocis Alleluia prolixè decantantur, de quibus Seraphicus Bonauentura lib. de expoſit. Miſſæ cap. 2. *Solemus*, ait, *longam notam poſt Alleluia ſuper hanc literam A, prolixiùs decantare, quia gaudium ſanctorum in cœlis interminabile & ineffabile eſt*. Et Stephanus Eduenſis lib. de ſacram. Altaris cap. 12. *Alleluiatici cantus modulatio*, inquit, *laudes fidelium Deo dicatas exprimit, & gratiarum actiones quibus ſuſpirant ad æterna gaudia. Verbum eſt breue; ſed longo protrahitur pneumate*. Porrò his notis, quæ poſt Alleluia ſine verbis cantantur, Iubili ſiue Iubilationis nomen tribuerunt Antiqui. Ab alijs Sequentiæ dictæ ſunt; quia ſunt quædam veluti ſequela & appendix cantici Alleluia, quæ ſine verbis poſt ipſum ſequitur. Vtriuſque nominis meminit Amalarius lib. 3. cap. 16. dicens: *Hæc iubilatio, quam cantores ſequentiam vocant, ſtatum illum ad mentem noſtram reducit, quando non erit neceſſaria locutio verborum; ſed ſola cogitatione mens menti monſtrabit quod retinet in ſe*. Et Ordo Romanus, *ſequitur*, ait, *iubilatio, quam ſequentiam vocant*.

VI. Hinc factum eſt vt Proſæ illæ ſeu Rythmicæ modulationes, quæ rariùs in Romana eccleſia, in alijs quibuſdam frequentiùs poſt Alleluia cantantur, ſequentiæ dictæ ſint, quia loco ſequentiæ pſalli cœperunt. Radulfus Tungrenſis propoſ. 23. *Abbas Notgerus ſequentias aliquas pro neumis de Alleluia compoſuiſſe dicitur*. Et paucis interiectis. *Iubili autem ſeu neumata gradualium & de Alleluia reſecandi non ſunt, niſi cum illorum loco ſequentiæ decantarentur*. Hugo Victorinus de myſterijs eccleſiæ cap. 7. *Quando ſequentia dicitur, poſterius Alleluia non habet pneuma; ſed chorus loco eius ſequentiam concinit*. Guibertus Tornacenſis lib. de offic. Epiſcopi cap. 23. *Additur ſequentia, & non protrahitur ſecundum Alleluia; ſed ſequentia loco eius canitur*. De Auctoribus ſequentiarum diffusè tractat Cornelius Schultingus *to. 1. p. 2. cap. 6. & 7. Bibliotheca eccleſiaſtica*, & de ſingulis iudicium ſuum profert, ſed non ſemper exactum: multas enim perperam tribuit ſanctis Pontificibus Gelaſio &

Gregorio

Gregorio alijſque Patribus, quas ſtylus euincit à recentioribus *ſcriptas eſſe*. Communis autem ſententia eſt primum earum auctorem fuiſſe Notgerum Abbatem S. Galli, qui earum volumen Lituuardo Vercellarum epiſcopo obtulit, vt Eccherardus Monachus in vita eiuſdem Notgeri ſcribit cap. 16. & ſequentibus, apud Goldaſtum to. 2. rerum Alamannicarum. Plures etiam ſeculo XII. compoſuiſſe fertur Adam de S. Victore. Creuit deinde earum numerus, & irrepſerunt nonnullæ prorſus ineptæ: non enim ſeruati ſunt canones concilij Mileuitani, & tertij Cartaginenſis, vt nihil publicè in eccleſia recitaretur, quod in ſynodo comprobatum non eſſet; ſed multi multas introduxerunt, vt ait Radulfus, quia quiſque gaudet ſuis nouitatibus. Lugdunenſes proprias habent in ſingulis ferè Miſſis: propriæ item extant in Miſſali Nouergiæ, & in alijs diuerſarum eccleſiarum, quarum maximam partem explicat Iodocus Clictouæus lib. 4. ſui elucidatorij. At in Romana Eccleſia quatuor dumtaxat cantari ſolent, Paſchalis nimirum, quæ incipit *Victimæ Paſchali*, cuius auctorem eſſe Notgerum Herrera ſcriptor recentior aſſerit *lib.* 2. *de origine & progreſſu rituum Miſſæ cap.* 12. Altera eſt diei Pentecoſtes, *Veni ſancte Spiritus*, quæ Roberto Galliarum Regi adſcribi ſolet, licet à nonnullis tribuatur Hermanno Contracto. Tertia eſt S. Thomæ Aquinatis pro feſto Corporis Chriſti, *Lauda Sion Saluatorem*. Quarta denique canitur in Miſſis defunctorum, *Dies iræ, dies illa*, quam diuerſis diuerſi tribuunt. Leander Albertus Latino Cardinali Vrſino ordinis Prædicatorum adſcribit: Lucas Vadingus Thomæ de Celano ordinis Minorum: alij apud eumdem Vadingum S. Bonauenturæ vel Matthæo Aquaſpartano ex Generali Minorum Cardinali. Poſſeuinus in Appar. ſacro tribui ait Auguſtino Bugellenſi Pedemontano ord. S. Auguſtini, ſubdens ibidem verum auctorem eſſe Vmbertum V. Generalem ordinis Prædicatorum. Arnoldus Vuion *lib.* 5. *ligni vitæ cap.* 70. à quibuſdam adiudicari aſſerit S. Gregorio Magno: nec deſunt qui S. Bernardo affingant. Notat autem Petrus Ciruelus in expoſitione Miſſalis *lib.* 2. *cap.* 115. impropriè dici ſequentiam in Miſſis Defunctorum, quia hoc officium nec Alleluia nec ſequentiam debet habere, quæ ſunt cantica lætitiæ: idque ex eo quod ſupra oſtendimus confirmari poteſt, nam Sequentia neumati poſt Alleluia addito ſuffecta eſt: atque inde deducitur hanc nulli Antiquorum tribuendam eſſe, ſed alicui recentiori, cum ritus eccleſiaſtici immutari cœperunt. Porrò ſequentiæ in vita Pauli Abbatis S. Albani Troparia nuncupantur. A Græcis aliter quàm à latinis epiſtola legi conſueuit. Nam præmiſſis antiphonis & precibus, ſequitur Triſagion, deinde Alleluia cum duobus verſibus ex pſalmis, qui Propoſitum dicuntur, poſt quos legitur epiſtola, & eâ completa iterum chorus pſallit Alleluia.

CAPVT

CAP. VII.

Lectum Euangelium in eccleſia à tempore Apoſtolorum. Non ſtatim hoc munus tributum Diaconis. Varij ritus legentium & audientium. Libro Euangeliorum habitus honor in eccleſia, in Synodis, publicè, & priuatim. Vetus quidam Monachorum mos. Sermones, homiliæ & monitiones ad populum poſt Euangelium. Quædam de ſolemni Pœnitentium abſolutione.

Morem legendi Euangelium in eccleſia antiquiſſimum eſſe, nemo dubitare poteſt, qui in euoluendis veterum Patrum monumentis verſatus ſit. Cœpit enim in ſolemni fidelium conuentu legi, ſtatim ac ſcriptum fuit. Et quidem de Lucæ euangelio teſtimonium perhibet Apoſtolus 2. *ad Corinth. cap.* 8. dum fratrem commemorat comitem ſuæ peregrinationis, *cuius laus*, inquit, *eſt in euangelio per omnes eccleſias*; quod non de Barnaba, vt Græci putant, ſed de Luca intelligendum eſſe Hieronymus & alij teſtantur; fauetque Ignatius Martyr, *qui epiſt. ad Epheſios* hoc Pauli elogio vtitur dicens, vt teſtatur Lucas, cuius laus eſt in euangelio. Clariùs autem Euſebius *lib.* 2. *eccl. hiſt. cap.* 15. ſcriptum à Marco Euangelium ait Romanorum precibus; *Quod cum Petrus per reuelationem ſancti Spiritus cognouiſſet, delectatus ardenti hominum ſtudio, librum illum auctoritate ſua comprobaſſe dicitur, vt deinceps in eccleſijs legeretur. Refertur id à Clemente in ſexto Inſtitutionum libro, cui teſtis etiam accedit Papias Epiſcopus Hierapolitanus.* Hæc Euſebius, cui quod attinet ad publicam Euangelij recitationem, adſtipulantur Iuſtinus Martyr, & Cyprianus ſuperiori Capitulo relati, & alij Patres, quorum teſtimonijs paginas implere in re clariſſima ſuperfluum foret. Neque obſtat canon XVI. Concilij Laodiceni, quo ſancitum fuit vt Euangelium cum alijs ſcripturis ſabbato legeretur: nam fortaſſis in ea prouincia die tantùm Dominico, & quarta ac ſexta feria, quæ tunc ſolemniores erant, & Miſſæ ſacrificio colebantur, vt ſuo loco oſtendimus, legi conſueuerat; cumque ritum Patres illius concilij ad diem quoque ſabbati extenderunt; vel aliam ſpecialem nobiſque ignotam illius edicti cauſam fuiſſe credendum eſt. Simili modo in Concilio I. Arauſicano tempore Leonis I. *can.* 18. ſtatutum eſt, vt Euangelia quæ ſolis fidelibus I.

antea legebantur, deinceps etiam Catechumenis legerentur. Idem decreuit Concilium Valentinum in Hiſpania c. 1. *Vt ſacroſancta Euangelia ante munerum illationem in Miſſa Catechumenorum in ordine lectionum poſt Apoſtolum legantur, quatenus ſalutaria præcepta Domini noſtri Ieſu Chriſti, vel ſermones Sacerdotis non ſolùm fideles, ſed etiam Catechumeni ac Pœnitentes, & omnes qui ex diuerſo ſunt, audire licitum habeant.* Vt nimirum Euangelium, quod excluſis catechumenis & cæteris qui myſterijs intereſſe non poterant, antea legi conſueuerat, mox illis præſentibus & audientibus legeretur. Neque etiam obſtat quòd Gregorius Magnus aſſerit in epiſtola ſæpius citata ad Ioannem Syracuſanum morem Apoſtolorum fuiſſe, recitatâ dumtaxat oratione Dominicâ oblationis hoſtiam conſecrare: ex quo infert Morinus *parte 3. exercit. 9. cap. 1. n. 12.* multorum annorum decurſu Euangelium in Miſſæ celebratione lectum non eſſe. Id enim omnino de illis annis intelligi debet, cum Euangelium nondum erat ſcriptum: alioquin mendacij arguerentur Clemens & Papias Apoſtolorum ſeculo proximi, qui vt vidimus referente Euſebio teſtati ſunt Euangelium Marci à Principe Apoſtolorum appobatum publicè in eccleſia lectum fuiſſe: quod de alijs quoque à Matthæo, Luca, & Ioanne ſcriptis contigiſſe non dubito. Nam cum Scripturæ ex priſco Synagogæ vſu in conuentibus legerentur, fidelium pietas & amor erga Dominum & Saluatorem nos credere compellit eius geſta à viris tantæ auctoritatis Deo inſpirante conſcripta publicè perlegi ſtatim cœpiſſe: cui lectioni tamquam ſacræ functioni deſtinatus ab initio fuit ordo Lectorum, ad quos ſpectabat tam Euangelium, quàm reliquas ſcripturas in eccleſia recitare, vt ſupra demonſtrauimus, donec ſucceſſu temporis munus legendi epiſtolam Subdiaconis, euangelium Diaconis tributum eſt. Certum verò eſt multò ante Diaconum Euangelium legere cœpiſſe, quàm Subdiaconum epiſtolam: nam de lectione epiſtolæ per ſubdiaconum nullum reperio teſtimonium, niſi circa finem ſeculi octaui: & lectionem euangelij tribuunt Diacono antiquiſſimi ſcriptores. Liber 2. Conſtitut. Apoſtolic. cap. 57. Hieronymus epiſt. ad Sabinianum, *Euangelium Chriſti quaſi Diaconus lectitabas.* Concilium Vaſenſe an. 529. celebratum, quod à nonnullis II. ab alijs III. dicitur, can. 2. *Si Presbyter aliqua infirmitate prohibente per ſeipſum non potuerit prædicare, ſanctorum Patrum homiliæ à Diaconibus recitentur. Si enim digni ſunt Diaconi quæ Chriſtus in euangelio locutus eſt legere, quare indigni iudicentur ſanctorum Patrum expoſitiones publicè recitare?* Iſidorus *lib. 2. de diu. offic. cap. 8.* inter Diaconi officia recenſet euangelizare. Sozomenus *lib. 7. hiſt. eccl. cap* 19. ſacrum codicem euangeliorum Alexandriæ à ſolo Archidiacono, apud alios à Diaconis, & in multis eccleſijs à ſolis Sacerdotibus, atque diebus ſolemnibus ab Epiſcopis legi teſtatur. Obſeruant tamen viri eruditi hanc ſolemnem euangelij lectionem non fuiſſe olim tributam Diacono ex vi ordinationis, licèt enim

antiqui

antiqui codices Sacramentorum mentionem faciant euangelij à Diacono lecti, in eorum nihilominus ordinatione nuſquam apparet traditum eis librum euangeliorum, nec ea verba prolata, quæ hodie in vſu ſunt, *Accipe poteſtatem legendi Euangelium in eccleſia Dei, tam pro viuis quàm pro defunctis in nomine Domini*. Imò hæc forma, quamuis habeatur in ordine Romano, à multis tamen antiquis codicibus abeſt, & Durandus 4. *ſent. diſt.* 24. *qu.* 3. non extitiſſe ait in antiquo Rituali Eccleſiæ Anicienſis, cui præfuit, & additam in margine manu ſua, ne ab alijs eccleſijs diſcreparet. Neque dicendum eſt cum quibuſdam ſcholaſticis illam eccleſiam in hoc erraſſe, nam multæ cum illa in eodem ritu tunc conſentiebant. Ratio igitur propter quam Diacono euangelica lectio ab antiquis Patribus demandata eſt, ab ipſa potius euangelij ſanctitate & maieſtate petenda videtur, quæ cum maximam exigat apreuerentiam & venerationem, & ſemper cum ingenti pompa atque apparatu legi conſueuerit, eccleſiaſticæ grauitati congruum fuit, tantum munus non lectoribus committere, qui vt plurimùm in puerili ætate eligebantur; ſed Diaconis, qui ad ſacerdotalem dignitatem proximè accedunt.

Priſcum morem legendi Euangelium ſic deſcribit Ordo Romanus. *Diaconus oſculans pedes Pontificis, petitâque benedictione venit ante altare, & oſculans euangelium, leuat in manus ſuas codicem, in quo lecturus eſt, & partem eius in dextero humero ponens vadit ad ambonem: & procedunt ante ipſum duo ſubdiaconi cum duobus thuribulis ſiue vno, leuantes thymiamaterium de manu ſubdiaconi ſequentis, mittentes incenſum. Et duo Acolythi portantes duo cereoſtates, venientes ante ambonem diuiduntur à ſe, & tranſeunt Subdiaconi & Diaconi cum Euangelio per medium eorum. Subdiaconi autem duo cum thuribulis ante euangelium in ambonem ex vna parte aſcendentes, & ex altera parte ſtatim deſcendentes, redeunt ſtare ante gradum deſcenſionis ambonis. Ille autem abſque thymiamaterio vertens ſe ad Diaconum porrigit ei brachium ſuum ſiniſtrum, in quo ponit Euangelium, vt manu Subdiaconi aperiatur ei locus, in quo ſignum lectionis poſitum fuerit. Inuentoque loco lectionis aſcendit in ambonem in ſuperiorem gradum, & dicit* Dominus vobiſcum. *Quo audito vertit ſe Pontifex, omnis Sacerdotalis gradus, ſicut & omnis populus fidelis ad Orientem. Et poſtquam dixerit* Sequentia ſancti euangelij, *facit crucis ſignum in fronte ſua idem Diaconus & in pectore, ſimiliterque epiſcopus & omnis populus, & reuertuntur ad euangelium. Sed & baculi omnium deponuntur de manibus, & in ipſa hora neque corona, neque aliud operimentum ſuper capita eorum habetur. Ipſe verò Diaconus ſtat verſus ad meridiem, ad quam partem viri ſolent confluere, aliàs autem ad ſeptemtrionem. Sed & candelæ in pauimento, prædicante eo euangelium, de manibus Acolythorum iuxta ambonem deponuntur vſque ad finitum tempus euangelij. Perlecto euangelio iterum ſe ſigno S. crucis populus munire feſtinat, & deſcendente Diacono de ambone, Subdiaconus qui in ſilo* II.

ſtat recipit euangelium, quod tenens ante pectus ſuum ſuper planetam porrigit oſculandum primùm Epiſcopo aut Presbytero, deinde omnibus per ordinem graduum qui ſteterint, & vniuerſo clero, necnon & populo, deinde conditur in loco ſuo. Hæc fuſiùs ex ordine Romano tranſcribere libuit, quo plura antiqui ritus monumenta vno aſpectu conſpicerentur. Occurrunt autem hîc multa notatu digna, nam primò Diaconus priuſquam legat, petit à celebrante benedictionem, licentiam videlicet legendi, quia vt dicit Rupertus Abbas *lib.1. cap. 12.* Nemo niſi miſſus aut permiſſus officium prædicandi vſurpare debet: quomodo enim prædicabunt, niſi mittantur? Porrò hic ritus benedictionis antequam publicè quidpiam legatur, antiquiſſimus eſt, in homilijs ſiquidem M. SS. hæc verba veteri more petendi benedictionem præfixa reperiuntur, *Benedic Pater*. Vulgata verò benedictio, *Dominus ſit in corde tuo & in labijs tuis*, extat in tertia Miſſæ deſcriptione ipſius Ordinis Romani. Hodie ante omnia librum euangeliorum defert Diaconus ad altare, tum genuflexus in inferiori ipſius gradu dicit orationem *Munda cor meum*, Poſtea accipiens librum de altari petit à celebrante benedictionem, & oſculata illius manu pergit ad legendum. Oratio *Munda cor meum* ſimilibus ferè verbis habetur in Liturgia S. Iacobi ante thurificationem. Etherius & Beatus *lib. 1.* aduersùs Elipandum Archiepiſcopum Toletanum de ritu ſacrificij diſſerentes aiunt: *Cum euangelium à Leuita ſuper altare leuatur, à Leuita primùm dicitur Laus tibi, & ab omnibus reſpondetur, Laus tibi Domine, Ieſu Chriſte rex æterna gloriæ*. Accepto libro de altari inſtituitur proceſſio ad ambonem præcedente cereorum lumine in ſignum gaudij & lætitiæ, quem ritum aduersùs Vigilantium S. Hieronymus eleganter defendit. Thus quoque præfertur more conſueto, vt ex antiquiſſimis Liturgijs liquet: & in quibuſdam eccleſijs præcedit etiam Crux, vt ſcribit Durandus *lib. 4. Ration. cap. 24.* Præcedunt & Subdiaconi, alijque miniſtri, modo in Ritualibus expreſſo. Apud Græcos ſolemnior eſt huiuſmodi proceſſio, quæ Introitus S. Euangelij dicitur. Sacerdos enim tollens de altari librum Euangelij tradit illum Diacono, & ambo exeuntes de ſacrario per portam ſeptemtrionalem veniunt ad locum conſuetum, vbi Sacerdos dicit orationem ingreſſus. Qua finita dicit Diaconus Sacerdoti, vt benedicat ſanctum introitum. Deinde accedit ad epiſcopum, ſiue ad ſacerdotem, eique porrigit librum oſculandum. Tum perſoluto quodam modulo leuat & oſtendit S. Euangelium dicens, *Sapientia, Recti*: ipſumque euangelium deponit in altari; & interiectis orationibus ac benedictionibus quinquies per interualla clamat Diaconus ante oſtium ſacrarij, *Attendamus*. Mox altari atque ſacrario thus adolet, ſuſceptoque euangelio & accepta benedictione præeuntibus cereis & thuribulis, factâque euangelio reuerentia accedit ad ambonem: & ſacerdos alta voce ait, *Sapientia, Recti: Audiamus S. Euangelium*. Cum verò Diaconus dixit, *Lectio S. Euangelij*, chorus reſpondet,

det, *Gloria tibi Domine*: & rurſum ait Sacerdos, *Attendamus*. Lecto autem euangelio Diaconus reuertitur ad fores ſacrarij, librumque reddit ſacerdoti, qui ei pacem precatur dicens, *Pax tibi*. In Miſſa Aethiopum Diaconus ſimiliter circuit eccleſiam elata voce dicens; *Surgite, audite euangelium & bonam annuntiationem Domini & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti*. Sacerdos autem accepto euangelio ter illud incenſat, & facta ſolemni benedictione introitus in eccleſiam ipſe cantat euangelium accenſis luminaribus, & reliquo apparatu ex more adhibito. Cum ſummus Pontifex Miſſam ſolemniter cantat, tam epiſtola quàm euãgelium græcè & latinè leguntur. Diacono latino, qui Cardinalis eſt, præcedunt ſeptem Acolythi cum ſeptem candelabris & cereis accenſis, eidemque legenti aſſiſtunt: & poſt ipſum idem euangelium græcè legit Diaconus græcus. Eumdem morem cantandi græcè & latinè epiſtolam & euangelium ſeruatum in monaſterio Caſinenſi narrat in Chronico *lib. 1. cap. 32.* Leo Oſtienſis: & hunc ipſum adhuc vigere diebus ſolemnioribus in monaſterio S. Dioniſij in Francia retulit mihi vir fide dignus. De aſcenſu in ambonem egimus ſupra. Præmittit Diaconus titulum euangelij ſignans primò librum, deinde ſeipſum ſigno crucis in fronte, ore, & pectore, quod etiam aſtantes faciunt veteri more: in fronte quidem ſede pudoris, vt profiteantur ſe non erubeſcere euangelium; *vſque adeò*, inquit Auguſtinus in Pſalm. 141. *de cruce non erubeſco, vt non in occulto loco habeam crucem Chriſti, ſed in fronte portem*: In ore autem, & in pectore, quia corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Reſpondet populus *Gloria tibi Domine*, quæ reſponſio græcis & latinis communis eſt. Reſpondemus, inquit Rupertus Abbas lib. 1. de diu. offic. cap. 36. *Gloria tibi Domine*, glorificantes Dominum, quia miſit nobis verbum ſalutis.

Item antiquo ritu ſtatim ac Diaconus incipiebat euangelium, omnes baculos deponebant: cuius rei plures cauſas ſed ſymbolicas afferunt Amalarius *lib. 3. cap. 18.* Honorius *lib. 1. Gemma cap. 24.* Durandus *lib. 4. Rationalis cap. 24.* & alij recentiores. Veram autem & literalem eam eſſe arbitror, quam inſinuat Amalarius his verbis. *Vſque ad iſtud officium baculis ſuſtentabamur, modò vt oportet ſeruos ante Dominum ſtare, humiliter ſtamus deponentes baculos è manibus*. Conſonat Hugo in ſpeculo eccleſiæ cap. 7. dicens: *Nunc conſidera quod plebs hic baculos deponit, reclinatoria relinquit, caput detegit, ſtans audit*. Quæ omnia vno verſiculo comprehendit Hildebertus lib. de myſterijs Miſſæ: *Plebs baculos ponit, ſtat, retegitque caput*. Qua igitur ratione à ſanctis Patribus ſancitum fuit, vt ad euangelium omnes adſtantes ſurgerent & recti ſtarent; eâdem introductum fuit, vt baculos deponerent, quibus ad ſuſtentandum corpus homines vti ſolent. Baculos item depoſitos eamdem ob cauſam à pœnitentibus, cum ad confeſſionem accedebant, antiquus Ordo Romanus docet apud Morinum *lib. 4. de Pœniten. cap. 18.* Omnes III.

autem

autem aſſurgere & ſtare dum legitur euangelium ritus antiquiſſimus eſt, vt tamquam ſerui ante Dominum ſe promptos & paratos oſtendant ad exequenda mandata Dei, quæ in euangelio promulgantur. Cumque in aliquibus eccleſijs irrepſiſſet abuſus ſedendi, Anaſtaſius Papa, teſte Anaſtaſio in eius vita, conſtituit, vt quotieſcunque ſancta Euangelia recitarentur, ſacerdotes non ſederent, ſed curui ſtarent in ſignum reuerentię. Damnat Nicephorus Calliſtus *lib. 12. hiſt. cap. 34.* morem eccleſiæ Alexandrinæ, in qua epiſcopus non aſſurgebat, cum euangelium legeretur. *Id verò*, inquit, *in nulla planè eccleſia antiquitus factum eſſe nemo vel vidit, vel audiuit*. Et ſupra *lib. 9. cap. 18.* à Theophilo, qui cognominatus eſt Indus, multa refert apud Indos correcta fuiſſe, quæ non ritè agebantur, præſertim quod ſedendo euangelium audirent contra placitum eccleſiæ. Hoc de Theophilo narrat Philoſtorgius *lib. 3. hiſt. eccl. cap. 5.* ipſum ſummis laudibus efferens, vtpotè eiuſdem cum illo ſectæ Arianæ, quod non ſatis aduertit Nicephorus, qui tacito ipſius nomine hiſtoriam eius exſcripſit, & ſuæ inſeruit. Optimè de hoc ritu Iſidorus Peluſiota lib. 1. epiſt. 136. *Cum verus Paſtor per adorandorum Euangeliorum apertionem accedit, tum demum epiſcopus aſſurgit, atque imitationis habitum deponit: hinc nimirum Dominum ipſum paſtoralis artis ducem ac Deum & herum adeſſe ſignificans.* Apud Græcos enim non ſolum ſurgit epiſcopus ad euangelium, ſed etiam Omophorium deponit, ſeruitutem & ſubiectionem ſuam erga Dominum demonſtrans, vt explicat Simeon Theſſalonicenſis. Ritus autem deponendi baculos diu manſit in eccleſia, nam Nicolaus du Ploue Presbyter Poſnonienſis, qui claruit an. 1434. in expoſitione Miſſæ ait: *Cum legitur euangelium, arma vel baculi deponuntur, in ſignum quod iuxta doctrinam euangelicam parati ſunt fideles non armis ſed patientia ſe defendere.* Nunc milites Religioſi & equeſtris ordinis viri enſi manum admouent, vel educunt de vagina, cum recitatur euangelium, vt eo geſtu teſtentur ſe paratos eſſe pro euangelij defenſione viriliter pugnare & ſanguinem effundere. Commendant in Polonis hanc conſuetudinem Matthias de Michouia Chronicorum Polonic. *lib. 2. cap. 1.* Alex. Guaguinus in Miecislao Rege, qui fidem Chriſti primus ſuſcepit anno 965. & eum morem introduxit, & alij qui gentis illius hiſtoriam ſcripſerunt. Antiquitus cum euangelium in ambone legebatur, erantque in templo pro viris & mulieribus loca diſtincta, Diaconus vertebat ſe versùs meridiem ad partem ſcilicet virorum: at nunc vertitur ad aquilonem, cuius mutationis cauſam & originem ex Miſſis priuatis proceſſiſſe, in quibus ſacerdos non in ambone, ſed in altari versùs Septentrionem legit euangelium, ſic Micrologus explicat lib. de eccl. obſeruat. cap. 9. *Quod Presbyteri ad legendum euangelium non ſe ad meridiem vertunt, hoc ideò inoleuiſſe credimus, quia nec ordo illi iniunxit vt in ambonem ad legendum ſicut Diacones aſcenderent, vbi neceſſariò ad maſculos potius quàm ad fœminas ſe vertere deberent.*

uent. Nam iuxta eccleſiaſticam conſuetudinem ad altare legunt, vbi nulla diuerſitas auditorum approximat, quæ legentes magis in hanc partem quàm in aliam conuerti exigat. Nuſquam ibi fœminæ, ſed ſoli Religioſi ad dexteram & ad ſiniſtram permittuntur ſtare. Ad ſiniſtrum verò cornu altaris habent librum cum legunt euangelium, vel cum ſacrificant, vt in dextera parte ſint expeditiores ad ſuſcipiendas oblationes, ſiue ad conficienda altaris ſacramenta. Vnde ad aquilonem magis quàm ad meridiem verſi videntur, cum annunciant euangelium. Hinc itaque illa vſurpatio emerſiſſe videtur, vt etiam Diacones in ambone contra Romanum Ordinem ſe vertant ad aquilonem, potiuſque ſe ad partem fœminarum quàm maſculorum vertere non vereantur. Quæ vſurpatio iam adeò inoleuit, vt apud pleroſque quaſi pro ordine teneatur. Sed quia certiſſimè contra ordinem eſt & inhoneſta à diligentioribus Ordinis ſeruatoribus meritò refutatur. Hinc apparet quàm verum ſit, quod à nobis in hoc tractatu ſæpius inculcatur, multa hodie pro lege haberi in his quæ pertinent ad eccleſiaſticas obſeruationes, quæ ſenſim ex abuſu irrepſerunt; quorum originem cum recentiores ignorent, varias conantur congruentias & myſticas rationes inuenire, vt ea ſapienter inſtituta vulgo perſuadeant. Porrò iſti vt ſcitè Hieronymus de Origene dixit, ingenij ſui adinuentiones faciunt eccleſiæ ſacramenta.

Lecto euangelio fideles olim dixiſſe *Amen* Beleth in explicatione IV.
diuinorum officiorum *cap.* 39. & Durandus *lib.* 4. *cap.* 24. teſtes ſunt; quod etiam in Miſſa Mozarabum, & in Regula S. Benedicti *cap.* 11. præſcribitur. Alenſis item 4. P. Summæ in tract. de offic. Miſſæ, *Perlecto*, inquit, *euangelio dicunt aſſiſtentes* Amen, *quaſi dicant Faciat nos Deus perſeuerare in doctrina euangelij. Alij dicunt* Deo gratias, *in gratiarum actionem pro beneficio tantæ doctrinæ & tam ſalutaris.* Nunc dicimus, *Laus tibi Chriſte.* Addit Alcuinus ex ordine Romano populum ſe ſigno crucis munire tunc conſueuiſſe, vt quod ex diuinis eloquijs ad ſalutem percepit ſignatum ſigillo crucis, atque munitum permaneat. Tandem ipſum euangelium tam celebrans quàm Diaconus oſculantur, quod olim vniuerſo clero, omnique populo ad oſculandum circumferri & porrigi à ſubdiacono ſolebat in ſignum venerationis & communionis cum Domino Ieſu Chriſto & doctrina eius, vt Ionas Aurelianenſis egregiè docet in Præf. lib. 2. de cultu imaginum aduersùs Claudium Taurinenſem. *Sacræ*, inquit, *religionis vſus in ſancta eccleſia adhuc ſeruatur, ſi tamen apud te, vt perlecta S. Euangelij lectione, ab epiſcopo vel presbytero, cæteriſque ſacri ordinis religioſis codex in quo euangelij lectio recitata eſt multiplicibus oculis veneretur. Sed hoc cuius cauſa, niſi illius cuius eſſe verba creduntur, agimus?* Liber enim euangeliorum typum gerit Chriſti in eo loquentis, qua de cauſa idem liber in concilijs honorifico apparatu in throno collocatur. Cyrillus Alexandrinus in Apologia ad Theodoſium id ſeruatum ſcribit in Synodo Epheſina: *Sancta Synodus*, ait, *in ſancta eccleſia quæ Maria dicitur congregata Chri-*

ſtum veluti caput conſtituit. Venerandum enim euangelium in ſancto throno collocatum erat, illud tantùm non ſanctorum ſacerdotum auribus inſinuans, iuſtum iudicium indicat. Idem in actis aliorum conciliorum apparet: Hinc etiam mos receptus tactis euangelijs iurandi, ac ſi Deus in ijs præſens agnoſcatur. Hinc euangelia collo item appenſa legimus tamquam amuleta: & in ſynodo octaua c. 3. idem honor ſacris imaginibus decernitur, qui ſanctis euangelijs exhibetur. *Sacram*, ait, *imaginem Domini noſtri Ieſu Chriſti æquo honore cum libro ſanctorum euangeliorum adorari decernimus.* Id verò ſancitum fuit aduersùs quorumdam Gallicæ epiſcoporum errorem, qui ſacrum quidem euangeliorum codicem & ſignum S. Crucis honorari debere docebant, imagines nòn item.

V. Non eſt omittendus hoc loco ritus quo Maronitæ legunt euangelium. Ante ipſius lectionem ponitur incenſum in thuribulo cum quibuſdam orationibus: tum dicit ſacerdos, *Pax omnibus vobis*: Reſpondet populus *Et cum ſpiritu tuo*. Miniſter ait, *Eſtote in attentione*. Subdit ſacerdos, *In tempore gubernationis Domini noſtri & Dei noſtri ac Saluatoris Ieſu Chriſti, dixit diſcipulis ſuis & turbis*. Populus, *Pater noſter benedic.* Sacerdos vertens ſe ad populum ſignat eum ſigno crucis & dicit: *Dextera Domini noſtri Ieſu Chriſti & brachium excelſum fortitudinis eius, ac virtus abſcondita maieſtatis eius, illa quæ continet omnes benedictiones ac omnia dona vitæ, illa quæ requieuit ſuper Apoſtolos ſanctos in cœnaculo ſancto Sion & ſanctificauit eos; & in monte oliuarum ac benedixit eos; ipſa veniat, habitet, & requieſcat ſuper fratres meos lectores atque auditores, & cuſtodiat eos; & cuſtodiat locum hunc & habitatores eius fideles in omni tempore & in omni momento in ſecula*. Populus *Amen*. Sacerdos, *In tempore itaque gubernationis Domini noſtri Ieſu Chriſti Saluatoris noſtri Verbi Dei, quod incarnatum eſt pro nobis, hæc ſic facta ſunt*. Populus, *Domine noſter miſerere noſtri*. Pòſt hæc Sacerdos legit euangelium, & in fine oſculatur librum dicens: *Et pax ſiue ſecuritas omnibus nobis*: Populus, *Amen*. Tandem Sacerdos ait: *Ipſi Ieſu Chriſto ſint laudes & gratiarum actiones & benedictiones propter verba ſua viua quæ ſunt erga nos; & Patri eius qui miſit eum propter ſalutem noſtram, & ſpiritui eius viuo & ſancto nunc & in ſecula. Amen*,

VI. Notat Rupertus *lib. 1. de diu. off. cap. vlt.* Euangelium eſſe principale omnium quæ dicuntur in Miſſa, cui cætera omnia intellectuali ratione conſentiunt. Idem aſſerit Petrus Ciruelus in proœmio expoſitionis libri Miſſalis, vbi ait euangelium inter cæteras partes Miſſalis officij eſſe veluti baſim & fundamentum veræ & rectæ intelligentiæ omnium aliarum auctoritatum tam noui quàm veteris teſtamenti, quæ in eodem officio adducuntur; ad quas talem habet anologiam, qualem ſubiectum ad totam ſcientiam, & centrum ad lineas. Difficile tamen eſt hanc conuenientiam in ſingulis reperire, niſi violentæ quædam & myſticæ explicationes adhibeantur, quæ vt plurimum voluntariæ ſunt, adeò vt ex

illis ſolida ratio haberi non poſſit, aſſerente Dionyſio Theologiam ſymbolicam non eſſe argumentatiuam. Accedit quod firmo manente reliquo officio ſæpè in aliquot Miſſis euangelia mutata ſunt: neque vna eſt cauſa propter quam hoc potius euangelium quàm illud in tali Miſſa recitetur. Vt enim obſeruat Beleth *cap. 39* aliquando legitur ſecundùm hiſtoriam, vt in die Reſurrectionis: aliquando ſecundùm allegoriam, vt in feſto Aſſumptionis B. Mariæ: aliquando propter aliquam partem, vt in feſto S. Crucis ponitur euangelium de Nicodemo ob extremam particulam, *ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet Filium hominis*: aliquando ſecundùm totum, vt in die Circumciſionis. Ritu monaſtico immediatè poſt euangelium fiunt ſolemnes Monachorum Profeſſiones, modo in eorum Ritualibus expreſſo. Verum hic mos non vbique viget, nam in aliquot Congregationibus fieri ſolent poſt Offertorium. Olim quoque poſt euangelium pueri à parentibus Monaſterio offerebantur inuoluta manu pueri in palla altaris, vt S. Benedictus decernit in Regula *cap. 59*. Puer autem panem & vinum pro vſu ſacrificij offerebat, quem ritum eruditè & diffusè explicat Menardus ad *cap.66.*concordiæ Regularum:vbi etiam oſtendit quod pueri ſic oblati, tametſi ad intelligibilem ætatem nondum perueniſſent, tenebantur in Monaſterio permanere, vota ſeruare, nec poterant poſt annos pubertatis parentum promiſſionem irritare, & ad ſeculum redire. Aequali enim vinculo Monaſterio obſtricti cenſebantur tam qui proprio arbitrio & voluntate profitebantur, quàm qui parentum deuotione offerebantur: idque ſancitum fuit can.48. concilij 4. Toletani his verbis. *Monachum aut paterna deuotio aut propria profeſſio facit: quicquid horum fuerit alligatum, tenebit. Proinde his ad mundum reuertendi intercludimus aditum, & omnes ad ſeculum interdicimus regreſſus*. Scio multa his opponi à recentioribus, qui ex moribus hodie vſitatis veterem diſciplinam æſtimant: at mihi propoſitum eſt à ſcholaſticis concertationibus abſtinere; neque ad hunc locum huius rei explicatio pertinet. Certum eſt pueros etiam quinquennes & ſeptennes olim hoc modo Deo in Religione dicatos,qui mos adhuc vigebat tempore S. Bernardi, ſed paulò poſt à Celeſtino III. ſublatus fuit, cuius de hac re decretum refertur *c. cum ſimus* de Regularibus.

Honorius in Gemma animæ lib. 1. cap. 25. *Deinde*, inquit, nimirum poſt euangelium de quo egit capite antecedenti, *epiſcopus ſermonem ad populum facit*. Hic mos nunquam interruptâ ſerie ab initio eccleſiæ vſque ad noſtra tempora ſeruatus eſt, vt proximè poſt euangelium ſermo ſiue homilia vel tractatus ad populum haberetur. Huc reſpexit proculdubiò Tertullianus iam in hæreſim lapſus *lib. de Anima cap. 9.* vbi Priſcillæ Montani ſociæ reuelationes commendans, quas in eccleſia inter Dominica ſolemnia diabolico ſpiritu decepta per ecſtaſim habebat, *Iam verò*, ait, *pro vt ſcripturæ leguntur, aut pſalmi canuntur, aut adlocu-* VI.

Xx *tiones*

tiones proferuntur, aut petitiones delegantur, ita inde materia viſionibus ſubminiſtrantur. Hæc ille Miſſam Cathecumenorum accuratè deſcribens, cantum ſcilicet Pſalmorum, orationes, lectiones, & adlocutiones ſiue homilias. Idem confirmat Iuſtinus martyr *Apolog.* 2. conuentum chriſtianorum die ſolis enarrans, in quo commentaria Apoſtolorum aut ſcripta Prophetarum legebantur. *Deinde*, inquit, *lectore quieſcente præſidens ſermonem habet, quo populum inſtruit, & ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur*. Auctor item Conſtitutionum Apoſtolicarum *lib. 8. cap. 4.* præcipit epiſcopo, vt poſt lectionem legis & Prophetarum atque euangelij populum alloquatur ſermonibus exhortatorijs. Eiuſdem ritus teſtimonia frequentiſſima ſunt apud Origenem, Hilarium, Ambroſium, Auguſtinum, Gaudentium, Chryſoſtomum, Cyrillum Alexandrinum, Chryſologum, Leonem, Gregorium Magnum, & alios quorum ſermones habemus. Extant etiam in concilijs ſanctiones multæ huc ſpectantes, & Caſſianus idem aſtruit iucunda narratione *lib. 11. Inſtit. cap. 15.* Quicquid autem pertinet ad hoc argumentum ſumma eruditione tractauit Ambroſiani Collegij Doctor Ferrarius libris duobus de ritu ſacrarum concionum. Hebræi, è quorum fontibus non pauci è noſtris ritibus emanarunt, poſt legis & prophetarum lectionem loqui ad populum in ſynagogis conſueuiſſe Lucas teſtatur tum euangelij *cap.* 4. narrans Ieſum ſecundùm conſuetudinem intraſſe die ſabbati in synagogam & legiſſe Iſaiam Prophetam, & cum plicuiſſet librum ſermonem habuiſſe: tum Actuum *cap.* 13. de Paulo & Barnaba referens poſt lectionem à principibus ſynagogæ inuitatos fuiſſe, vt ſermonem exhortationis ad plebem facerent. Conſonat Philo lib. *Quod omnis probus ſit liber* dicens: *Quoties ſacras ædes, quas ſynagogas vocant, adeunt pro ætatis ordine iuniores ad ſeniorum pedes conſidunt, & ad audiendum ſe componunt. Ibi alius ex libro prælegit, alius quiſpiam è peritioribus accedens quæ obſcura ſunt explicat*. Porrò munus prædicandi propriè & præcipuè ad epiſcopos pertinere tum vſus veteris eccleſiæ & omnium ſanctorum epiſcoporum exemplum; tum ipſa docet epiſcopalis conſecratio, in qua dicitur, *Accipe euangelium, vade, prædica populo tibi commiſſo*. Ideo Paulus ad Timotheum ſcribens, ipſum terribili adiuratione obteſtatur per Deum & Ieſum Chriſtum, eiuſque aduentum & regnum, vt inſtanter prædicet, moneat, increpet in omni patientia & doctrina. Et de ſeipſo ad Corinthios *ep. 1. cap. 9.* ait, *Si euangelizauero, non eſt mihi gloria: neceſſitas enim mihi incumbit; va enim mihi eſt, ſi non euangelizauero*. Teneri autem per ſeipſos hoc officium exercere Synodus Tridentina edixit antiquos canones ſecuta, niſi fuerint legitimè impediti. Quam obligationem ab omnibus epiſcopis, qui doctrina & ſanctitate floruerunt, agnitam fuiſſe euidens eſt; ſemper enim lecto euangelio in ſuggeſtum ipſi aſcendentes verbum ſalutis populo prædicarunt. Multa in hanc rem congerit Chriſtianus Lupus in notis ad canonem

nem XIX. concilij Trullani: mihi ſatis eſt hoc obiter tetigiſſe. Concilium Aurelianenſe apud Iuonẽ P. 2. decreti cap. 120. decreuit, *vt in diebus Dominicis vel feſtis poſt ſermonem intra Miſſarum ſolemnia habitum, plebem ſacerdos commoneat, vt iuxta Apoſtolicam inſtitutionẽ omnes in commune pro diuerſis neceſſitatibus preces fundant ad Dominum; pro Rege & epiſcopis & rectoribus eccleſiarum, pro pace, pro peſte, pro infirmis qui in ipſa parochia lecto decumbunt, pro nuper defunctis, in quibus ſingulatim precibus plebs orationem Dominicam ſub ſilentio dicat: Sacerdos verò orationes ad hoc pertinentes per ſingulas admonitiones ſolemniter expleat. Poſt hæc ſacra celebretur oblatio.* Idem generaliter præcipitur in Capitulari Caroli Magni *lib. 1. cap. 165. & 166.* Hanc verò functionem Galli *Pronum* ſiue Præconium vocant, cuius quatuor ſunt munia. Nam primò verſi ad populum ſacerdotes animarum curæ præpoſiti indicunt preces: ſecundò docent ipſum populum rudimenta fidei, Deique præcepta & eccleſiæ, ſicut conſtituit catechiſmus Romanus: tertiò admonent quæ feſta, quæ vigiliæ, quæ proceſſiones eâ hebdomada occurrant: quartò promulgant edicta, excommunicationes, futura matrimonia, & quicquid demum ad populi notitiam peruenire oportet. Olim hæc omnia fieri ſolebant ante communionem, poſtquam ſacerdos dixerat, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, vt ſuo loco indicabimus. Hincmarus Remenſis *epiſt. 7. to. 2.* mandat Presbyteris ſuis vt excommunicationem aduerſus quoſdam deprædatores non poſt euangelium ſicut mos erat populo denuntiarent, ſed ſtatim poſt epiſtolam; quia nonnulli eius criminis rei lecto euangelio protinus ab eccleſia recedebant. Item poſt euãgelium in pleriſque eccleſijs publici Pœnitentes abſolui & reconciliari ſolebant, vt oſtendit Morinus *lib. 8. de Pænit. cap. 14.* At verò in alijs hanc abſolutionem impendebant ſacerdotes poſt conſecrationem, antequam oratio Dominica recitaretur, cuius rei teſtis eſt lib. 2. Optatus Mileuitanus dicens; *Etenim inter vicina momenta dum manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare conuerſi Dominicam orationem prætermittere non poteſtis.* Alia quędam *de Pænitentium* abſolutione. Lib. I. in fine Capitis XVII. allata ſunt.

CAP. VIII.

Incipit Miſſa Fidelium. Symbolum eius initium. Traditum ab Apoſtolis ſine ſcripto. Quotuplex ſit, & quando cœperit in eccleſijs cantari. Offertorium, eiuſque ritus. Mos panem & vinum offerendi antiquiſſimus. Alia quædam his addita. De agno à Romanis oblato calumnia Photij. Diſcrimen inter munera & oblationes. Non omnium dona ab eccleſia recepta. Communio duplex. Non ſemper qui offerebant, communicabant. Offerentium nomina publicè olim recitabantur. Offerendi mos quando deſierit. Oblationum charta poſitæ in altari.

I. Electis extra eccleſiam Catechumenis, Pœnitentibus, & alijs, quibus peracto ſermone nefas erat in ea permanere, incipit Miſſa Fidelium, quæ cum ſeuerior diſciplina vigebat clauſis ianuis agebatur, eaſque cuſtodiebant Miniſtri, ne quis intraret immundus vel indignus; de qua re egimus ex profeſſo Cap. XVII. lib. I. Eius initium à ſymbolo; quod diebus Dominicis & in alijs quibuſdam feſtiuitatibus cantari ſolet. In eo præcipua Chriſtianæ fidei dogmata continentur, de quo Tertullianus initio libri de velandis Virginibus ait, *Regula fidei vna omnino eſt, ſola immobilis & irreformabilis; credendi ſcilicet in vnicum Deum omnipotentem, mundi conditorem & filium eius Ieſum Chriſtum, natum ex Virgine Maria, crucifixum ſub Pontio Pilato, tertia die reſuſcitatum à mortuis, receptum in cælis, ſedentem nunc ad dexteram Patris, venturum iudicare viuos & mortuos per carnis etiam reſurrectionem*. Et in præſcriptionibus cap. 37. *In ea regula*, inquit, *incedimus, quam eccleſia ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à Deo tradidit*. Loquitur autem de ſymbolo, quod ab Apoſtolis compoſitum fuiſſe priuſquam in varias orbis partes ad prędicandum Chriſti euangelium diſpergerentur, vt eo veluti ſigno ſeù teſſera veri fideles à falſis diſcernerentur, communis Patrum ſententia & vetus Eccleſiæ traditio eſt. Cur verò ſymboli nomen impoſitum illi fuerit, diffuſè explico *in tract. de diuina Pſalmodia cap. 16. §. 3.* Sicut enim ſymbolum apud profanos ſcriptores idem eſt ac ſignum, teſſera, collatio, & indicium: ita regula fidei religionis noſtræ ſignaculum eſt, breuis credendorum collectio, & mutua ac certa credentium conteſſeratio. Extat eius expoſitio inter opera Cypriani,

quæ conſenſu omnium Eruditorum eſt Rufini Presbyteri Aquileienſis,
vbi teſtatur non fuiſſe ab Apoſtolis ſcripto traditum, ſed ſola voce &
traditione, ne fortè ad infideles perueniret, aut à falſis chriſtianis de-
prauaretur. Cui conſonans Hieronymus epiſt. 61. ad Pammachium
cap. 9. ait, *In ſymbolo fidei & ſpei noſtræ quod ab Apoſtolis traditum, non
ſcribitur in charta & atramento, ſed in tabulis cordis carnalibus; poſt con-
feſſionem Trinitatis & vnitatem eccleſiæ, omne Chriſtiani dogmatis ſacra-
mentum carnis reſurrectione concluditur.* Sola igitur voce fidelibus tradi
conſueuit, vt tutò poſſent eos duntaxat ad communionem admittere,
qui hoc ſignaculum chriſtianæ profeſſionis tamquàm arcanam ſoliſque
fidelibus notam teſſeram memoriter proferrent: idque tanta ſecreti
fide inuiolabiliter ſeruatum eſt primis eccleſiæ ſeculis, vt nec quidem
à cathecumenis memoriæ iuuandæ cauſâ deſcribi permitteretur. Sed
nec vllus ſcriptor ante Conſtantinum Magnum ipſum libris ſuis inſere-
re auſus eſt, niſi ſolus Tertullianus loco ſupracitato, compendio tamen
vſus, & quibuſdam articulis prætermiſſis. Hermias item Sozomenus,
vt alibi ſcripſi, ſymbolum Nicęnum in ſua hiſtoria referre veritus eſt,
quod eum librum ab his qui initiati non eſſent lectum iri timeret. Ve-
rùm Athanaſius, Baſilius, Leo, alijque Patres illud ſcriptis ſuis inſe-
rere non dubitarunt, quia tunc pacatâ eccleſiâ nullas à gentilibus &
Iudæis inſidias metuebant. Trecentis & amplius annis ſolo Apoſtolico
ſymbolo vſa eſt eccleſia, donec Arius deteſtandæ hæreſis impijſſimus
auctor emerſit, pro cuius damnatione coacta Nicæna Synodus nouam
fidei teſſeram tradidit Orthodoxis, qua ab Arianis diſcernerentur.
Quare Athanaſius in epiſt. ad epiſcopos Africanos Nicænam ſynodum
trophæum & columnam eſſe dixit, in qua omnes hęreſes oſtentui in-
ſcriptæ ſunt & triumphantur. Et Gregorius Nazianzenus in encomio
Heronis Philoſophi Alexandrini eandem ait Diuinitatis doctrinam
certis finibus ac verbis circumſcripſiſſe. Hoc verò ſymbolo in eâdem
ſynodo recitato omnes epiſcopos exclamaſſe legimus, *Hæc eſt Catholi-
corum fides, huic omnes credimus, in hanc baptizati ſumus, in hac baptiza-
mus.* Poſtquam enim publicatum fuit, omnes eccleſiæ orientales illud
ſtatim receperunt, & catechumenis ac fidelibus ediſcendum tradide-
runt, adeò vt Arianus cenſeretur, quicunque ipſum non profitebatur.
In partibus verò Occidentalibus à quibuſdam eccleſijs citiùs, ab alijs
ſeriùs receptum fuit, pro vt ſeriùs vel citiùs Ariana hæreſi contaminari
cœperunt. Nouis poſtea exortis hæreſibus ſecunda ſynodus Oecume-
nica Coſtantinopoli coacta eſt, in cuius primo congreſſu aliud ſymbo-
lum editum fuit, quod Marcus Epheſinus in ſynodo Florentina tam-
quam ex communi Græcorum Patrum ſententia à Gregorio Nazian-
zeno compoſitum fuiſſe aſſeruit. Vtrumque autem tam Nicęnum quàm
Conſtantinopolitanum pro vno & eodem ſemper habitum fuit: & quod
nunc cantamus in Miſſarum ſolemnijs, quamuis ſit Conſtantinopolita-

num,

num, à Magiſtro ſententiarum *lib. 1. diſt. 11.* & ab alijs ſcholaſticis Nicænum nuncupatur. Vtrumque etiam confundunt Patres, quia quicquid additum eſt à Conſtantinopolitano, iam virtute in Nicæno continebatur: & cum fides vna ſit, vnum etiam ſymbolum eſt, quamuis Nicænum Apoſtolico, Nicæno autem Conſtantinopolitanum quædam maioris explicationis gratia adiunxerint. Hoc verò vltimum in Miſſa cantari potius quàm Nicænum antiqui Patres inſtituerunt, non quia modulis muſicis aptius ſit; vt parum rectè autumat Valfridus Strabo *cap. 22.* ſed quia in eo dogmata orthodoxa clariùs exprimuntur, & omnes hæreſes eò vſque exortę pleniùs confutantur.

II. Quis omnium primus illud Liturgiæ inſeruerit, aut cantari præceperit, incertum eſt. Radulfus Tungrenſis *prop. 23.* à Marco Papa Syluestri ſucceſſore ſancitum fuiſſe ait vt ſymbolum Nicænum in Miſſa diceretur. At Innocentius III. *lib. 2. de myſterijs Miſſæ cap. 49.* & alij paſſim ſcribunt S. Damaſum id recitari iuſſiſſe ad exemplum Græcorum. In hoc autem conueniunt omnes, quod publicè cantari cœperit in eccleſijs orientalibus aduersùs prauas hæreticorum opiniones, à quibus poſteà ad Occidentales laudabilis vſus transfuſus eſt. Verùm Gręci viuente Damaſo hunc ritum nondum admiſerant; ait enim Theodorus Lector *lib. 2. Collectaneorum* Timotheum Patriarcham anno 510. Conſtantinopoli inſtituiſſe, vt ſymbolum fidei per ſingulas ſynaxes diceretur, cum antea ſemel tantùm in anno diceretur in magno die Paraſceues, cum epiſcopus cathecumenos inſtruebat. Eandẽ ſymboli recitationem in omni conuentu Petro Gnapheo tribuit Nicephorus Calliſtus *lib. 15. cap. 28.* Sed hic fortaſſis in Anthiochena, ille in Conſtantinopolitana eccleſia hunc morem induxerunt; quem poſtea Hiſpani primi inter latinos receperunt. Extat de hac re decretum concilij tertij Toletani anno 589. c. 2. *Pro reuerentia ſanctiſſimæ fidei, & propter corroborandas hominum inualidas mentes, conſultu Pijſſimi & glorioſiſſimi Domini noſtri Reccaredi Regis ſancta conſtituit Synodus, vt per omnes eccleſias Hiſpaniæ & Galliciæ ſecundùm formam orientalium eccleſiarum, concilij Conſtantinopolitani, hoc eſt CL. epiſcoporum ſymbolum fidei recitetur, & priuſquam Dominica dicatur oratio, voce clara à populo decantetur, quo & fides vera manifeſtum teſtimonium habeat, & ad Chriſti corpus & ſanguinẽ prælibandum pectora populorum fide purificata accedant.* Exprimit hic canon ritum Hiſpanicum, qui adhuc permanet in Miſſali Mozarabico, in quo poſt conſecrationem & aliquot breuiſſimas preces dicit Presbyter, *Fidem quam corde credimus, ore autem dicamus.* Tum eleuat corpus Chriſti, vt videatur à populo, & dicit chorus ſymbolum fidei, videlicet: *Credimus in vnum Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli & terræ: Viſibilium omnium & inuiſibilium conditorem. Et in vnum Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium Dei vnigenitum. Et ex Patre natum ante omnia ſecula. Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero.*

Natum

Natum non factum, Omouſion Patri, hoc eſt eiuſdem cum Patre ſubſtantia: per quem omnia facta ſunt, quæ in cælo & quæ in terra. Qui propter nos homines & propter noſtram ſalutem deſcendit de cælis. Et incarnatus eſt de Spiritu ſancto ex Maria Virgine, & homo factus eſt. Paſſus ſub Pontio Pilato, ſepultus tertia die reſurrexit. Aſcendit ad cælos, ſedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Inde venturus eſt iudicare viuos & mortuos, cuius regni non erit finis. Et in Spiritum ſanctum Dominum viuificatorem, & ex Patre & Filio procedentem, cum Patre & *Filio adorandum & conglorificandum, qui locutus eſt per Prophetas. Et vnam ſanctam Catholicam & Apoſtolicam eccleſiam. Confitemur vnum baptiſma in remiſſionem peccatorum. Expectamus reſurrectionem mortuorum, & vitam venturi ſeculi. Amen.* Sic ibi cantatur ſymbolum, poſt quod dicitur oratio dominicalis. Hiſpanicas eccleſias Gallicanę & Germanicę poſtmodum imitatę ſunt regnante Carolo Magno poſt Felicis hæretici damnationem, vt Valfridus teſtatur *cap.* 22. Refert Baronius *to.* 9. *an.* 809. Dialogum de ſymbolo inter Leonem III. & Legatos Caroli Magni: cum enim Franci licentiam à Leone accepiſſent ipſum canendi in eccleſia, illudque canerent cum additamento *Filioque*, quod verbum aduersùs Priſcillianiſtas epiſcopi Hiſpani adiunxerant approbante & conſentiente Leone Magno, vt idem narrat Baronius *anno* 447. dubitatum fuit in ſynodo Aquiſgranenſi, non quidem de proceſſione Spiritus ſancti ex Patre & Filio, ſed vtrum illa particula *Filioque* licitè addita eſſet. Quam ob cauſam Legatos miſit ad Leonem Carolus Imperator, quorum cum Pontifice colloquium ſiue diſputationem Baronius refert loco citato. Ipſe autem Leo, teſte Anaſtaſio, duas tabulas argenteas penſantes libras XCIV. & vncias VI. in Baſilica S. Petri propè ipſius confeſſionem affigi mandauit, in quarum alterą latinè, in altera græcè ſymbolum legebatur abſque illo additamento *Filioque*; tum ob venerationem antiquitatis, cuius tenaciſſimus fuit; tum quia minimè neceſſarium putabat, vt omnia fidei dogmata ſymbolo infererentur. Poſtea tamen Romanorum Pontificum decreto hoc ipſum additamentum receptum fuit, vt oſtendit Baronius *anno* 883. ad retundendam Schiſmaticorum peruicaciam, qui catholicum dogma dę proceſſione Spiritus ſancti à Patre & Filio impugnabant. Quando cœperit Romæ in publica Miſſarum celebratione cantari narrat teſtis oculatus Berno Augienſis *cap.* 2. libri dę rebus ad Miſſam pertinentibus, *Romani*, inquit, ſymbolum poſt euangelium *vſque ad hæc tempora Diuæ memoriæ Henrici Imperatoris nullo modo cecinerunt. Sed ab eodem interrogati cur ita agerent; me coram aſſiſtente, audiui eos huiuſmodi reſponſum reddere, videlicet quod Romana* Eccleſia *non fuiſſet aliquando vlla hæreſeos fæce infecta; ſed ſecundùm S. Petri doctrinam in ſoliditate catholicæ fidei permaneret inconcuſſa. Et ideò magis his neceſſarium eſſe illud ſymbolum ſæpius cantando frequentare, qui aliquando vlla hæreſi potuerunt maculari. At Dominus Imperator non antea deſijt, quàm*

omnium

omnium conſenſu id Domino Benedicto Apoſtolico perſuaſit, vt ad publicam Miſſam illud decantarent. Contigit hoc anno MXIV. quo illud ſuis Annalibus conſignauit Baronius hæc verba ex ſolida ſua ſapientia adijciens. *Placent iſta, ſed nobis gratius, ſi venerandæ antiquitati annorum mille magis delatum fuiſſet, quàm nouitati.* Et iuſtam ſanè cauſam Romani Presbyteri attulerunt Imperatori, propter quam ſymbolum non canebant in Miſſa: nam Rufinus Aquileienſis S. Hieronymi celeberrimus antagoniſta initio expoſitionis in ſymbolum Apoſtolorum, in diuerſis eccleſijs ait aliqua ipſi ſymbolo adiecta fuiſſe. Tum ſubdit, *In eccleſia tamen Vrbis Romæ hoc non deprehenditur factum*: & rationem reddit, *quod neque hæreſis vlla illic ſumpſit exordium, & mos ibi ſeruatur antiquus.* Agit autem de ſymboli recitatione, quæ à cathecumenis audiente populo ante baptiſmi ſuſceptionem fieri ſolebat. Ab anno igitur Milleſimo decimo quarto iubente Benedicto VIII. cœpit Romæ cantari ſymbolum; & ideò nec in Ordine Romano, nec in priſcis Sacramentorum Codicibus, nec apud Alcuinum, Amalarium, Rabanum, Remigium, & alios qui ante prædictum annum Romanæ Miſſæ ordinem explanarunt, vlla ſymboli mentio reperitur: cum tamen multò ante in Hiſpania, Gallia, & Germania cantaretur. Extat in omnibus Liturgijs Græcorum, Maronitarum, & cæterarum gentium, quæ in Oriente ſunt.

III. Poſt ſymbolum, & quando non dicitur, poſt euangelium Sacerdos ſalutat populum & excitat ad orandum. Tum chorus canit Antiphonam, quæ Offertorium nuncupatur, quia antiquo more populus interim ſua dona offerebat. Nomine autem Offertorij ſiue offerendę, vt Amalarius & alij veteres loquebantur, ea omnia comprehenduntur, quæ à Sacerdote & Miniſtris fiunt & recitantur à prædicta ſalutatione vſque ad ſecretæ orationis concluſionem, cum excelſa voce ſacerdos intonat *Per omnia ſecula ſeculorum*. Quis eam antiphonam cantari inſtituerit, non liquet. Plerique à Gregorio Magno primò inſtitutam aſſerunt, quia in ſuo Antiphonario propriam ſingulis Miſſis aſſignauit. Sed iam vigebat in Africa hæc conſuetudo, vt ſcribit Auguſtinus *lib. 2. Retract. cap.* 11. Apud Gregorium ſingula offertoria plures verſus habent adiunctos, & quandoque integer pſalmus repetita poſt ſingulos verſus antiphona cantari ſolebat, vt toto illo tempore quo populus offerebat, pſallentium clericorum voces audirentur: ſicut olim in veteri teſtamento cum populus offerret holocauſta, in voce, & tubis & cymbalis laudes canebant Deo, vt ea nimirum modulatione ſe hilari mente munera Deo offerre indicarent. Hac ipſa de cauſa ſolent cantores eadem verba ſæpius repetere, ne citiùs finiat cantus quàm ſacra functio abſoluatur. Ideò non rectè quidam recentiores hanc repetitionem inter muſicæ hodiernæ abuſus enumerant, cum præſertim quædam eius exempla habeamus in ipſo Gregorij Magni Antiphonario, vt in Offertorio Quinquageſimæ bis dicitur, *Benedictus es Domine doce me iuſtificationes tuas.*

Et in

Et in offertorio hebdomadæ XXI. poſt Octauam Pentecoſtes in Verſu primo bis dicuntur hæc verba, *Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui*: verbum autem *Et calamitas* ter repetitur. Crebræ etiam repetitiones fiunt in ſequentibus verſiculis: in IV. *Quoniam non reuertetur oculus meus vt videam bona*, ter dicitur *Quoniam*, & nouies *vt videam bona*. Rationem huius repetitionis, ſed myſticam vt ſolet, affert Amalarius lib. 3. cap. 39. *Officij auctor*, inquit, *vt affectanter nobis ad memoriam reduceret ægrotantem Iob, repetiuit ſæpius verba more ægrotantium*. Hodie ab Offertorio ſublati ſunt verſus, ſed his reſecatis ipſum offertorium moroſiùs decantari debet, vt notauit Radulfus Tungrenſis *prop.* 23. Retinuerunt verſus Offertorij Lugdunenſes in aliquot Miſſis, Romani verò & alij eos ſuſtulerunt, tum quia populi oblationes ceſſarunt, quæ longam pſallendi moram exigebant; tum quia Organa introducta ſunt, quæ cum pulſantur, nec ipſum quidem Offertorium decantatur.

IV. Mos fuit in veteri eccleſia, vt qui ad ſacram ſynaxim conueniebant panem & vinum portarent & offerrent, ſicut ſupra oſtendi Lib.II. Cap. XXIII.§.3.ex concilijs & Patribus. Addo Optatum Mileuitanũ,qui initio libri VI. reprehendit Donatiſtas quod altaria frangerent, in quibus vota populi portabantur, *in quibus fraternitatis munera non iuſſit Saluator poni, niſi quæ eſſent de pace condita*. Loquitur autem de oblationibus quæ in altari conſecrabantur, nam ſubdit, *Quid eſt enim altare niſi ſedes corporis & ſanguinis Chriſti*? Ideò Tertullianus *lib. de exhort. Caſtitatis cap.* 7. omnes ſacerdotes eſſe dixit, non quod omnes poteſtatem conſecrandi habeant, vt Anonymus quidam perperam explicauit egregiè à Petauio confutatus in Diatriba de poteſtate conſecrandi; ſed quia omnes panem & vinum ad altare Dei offerebant. Ritus autem priſcus fuit ea dumtaxat offerre, quæ ſacrificio vſui erant, panem ſcilicet & vinum: reliqua ſuper altare offerri prohibet *can.* 3. Apoſtolorum. Permittit autem offerri & benedici oleum ad luminaria, & incenſum, nouaſque ſpicas & vuas ex quibus fiunt panis & vinum, quæ ſunt propria huius ſacrificij elementa. Reliquos fructus domum mitti iubet epiſcopo & presbyteris, qui diaconis & clericis diſtribuant. Hunc Canonem explicans Zonaras *Fructus*, inquit, *legumina & alia huiuſmodi offeruntur altari, non vt ſacrificium, ſed tamquam primitiæ. Oleum permittitur offerri, vt per hoc lumen vero lumini accendatur, & incenſum tempore oblationis*. Poſtea concilium Trullanum vuam vetuit offerri *can.* 28. propter abuſum, qui in diuerſis eccleſijs irrepſerat, vt eam miniſtri incruento ſacrificio coniungentes ſimul cum Euchariſtia populo diſtribuerent. Ideò decreuit vt Sacerdos ſolam oblationem populo porrigeret, & vuam tamquam primitias ſeorſim benediceret, & petentibus tribueret ad fructuum datoris gratiarum actionem. Idem ſanciuit *can.* 57. quod ad altare mel & lac offerre non oportet. Concilium verò Cartaginenſe

celebratum anno 397. vt habetur in codice Eccleſiæ Africanæ hæc omnia clariùs ediſſerit *can.* 37. his verbis: *Vt in ſacramentis corporis & ſanguinis Domini nihil offeratur, quàm quod ipſe Dominus tradidit, hoc eſt panis & vinum aqua mixtum. Primitia verò, ſeu lac & mel, quod vno die ſolemniſſimo in infantum myſterio ſolet offerri, quamuis in altari offerantur; ſuam tamen habeant propriam benedictionem, vt à ſacramento Dominici corporis & ſanguinis diſtinguantur: nec amplius in primitijs offeratur, quàm de vuis & frumentis.* Primitiarum igitur oblationem abſque vlla temporis limitatione concedit: mel autem & lac offerri præcipit ſemel tantùm in anno in die Paſchalis feſtiuitatis, quo ſolemne baptiſma celebrari, & egreſſis è ſacro fonte mel & lac dari conſueuerat, de quo ritu egimus Lib. I. Cap. XVI. Solebat etiã populus in die Cœnæ Domini oleum offerre in ampullis ipſa die ab epiſcopo conſecrandum, vt ex libro ſacramentorum S. Gregorij apud Pamelium, & ex Ordine Romano conſtat. Mos enim veteris eccleſiæ fuit non conficere ſacramenta, nec quidpiam ad ea pertinens benedicere, niſi ex oblatis.

V. Inter calumnias aduerſus Eccleſiam Romanam, quas Photius Bulgariæ Regi, hic Romano Pontifici Nicolao miſit, vna hæc fuit, quod in Paſchate more Iudaico Agnum ſuper altare ſimul cum Dominico corpore offerret & benediceret. Sed hoc putidum mendacium eſt: quamuis enim Romana Eccleſia Agni carnibus Sacerdotalem benedictionem impertiri ſoleret; non eas tamen aut ſuper altare collocabat, aut ſimul cum Chriſti corpore offerebat ſeu benedicebat. Extat Agni benedictio pro die Reſurrectionis in Ordine Romano, ipſa enim die Agni carnes ſacerdotali benedictione ſanctificatas Fideles comedebãt ob reuerentiam Chriſti Agni immaculati pro nobis occiſi: idque olim in eius figuram Domino præcipiente conſtituit Moyſes tamquam præcipuam Iudaici Paſchatis ceremoniam. Nimio zelo hunc ritum tamquam ſuperſtitioſum & erroneum Valfridus Strabo reprehendit *cap.* 18. nec video cur adeò acerbè morem antiquiſſimum ab eccleſia approbatum, & hodie adhuc vigentem inſectetur: cum præſertim fateatur quod neque in altari, ſed ſub ipſo vel iuxta ipſum poneretur, neque ſimul cum Dominico corpore, vt nequiter Latinis impoſuit Photius, ſed propria benedictione & à conſecratione corporis Chriſti multùm diuerſa benediceretur. Aliquem fortaſſis abuſum improbat, quem non indicat: aut reſpexit ad præcitatum canonem Africanum, quo inter ea quæ offerri permittuntur, Agnus non recenſetur. At omiſſo Strabone illud inſuper obſeruandum eſt, quod ſicut omnia indiſcriminatim offerre illicitum erat; ita Sacerdotes non omnium paſſim oblationes recipiebant. Nam primò omnia dona in locum deputatum ante Miſſam deferre mos erat, qui Gazophylacium ſiue Secretarium vocabatur, in quo & oblationum & offerentium diligens inquiſitio à Diacono præmittebatur, habitoque delectu qui digni reperti erant ad offerendum admittebantur. Deinde

eiectis

eiectis ſiue ſegregatis qui offerre non poterant, ipſa dona conſuetis ritibus, de quibus infra, fideles offerebant per manus Diaconorum altari inferenda. Mos autem antiquus erat, vt qui communicandi ius non habebant, iidem offerre prohiberentur, vt ex concilij Illiberitani can. 28. manifeſtum eſt. *Epiſcopum placuit ab eo qui non communicat, munera accipere non debere.* Omnes enim qui Miſſæ intererant & communicabant, panem quoque & vinum offerebant, ex quibus Euchariſtia conficeretur; atque ideò cum iure communicandi annexum erat ius offerendi. Lites ſerunt ſuper huius canonis intelligentia viri eruditi, ſed facilè componi poſſunt duplicis communionis, munerumque & oblationum adhibita & benè perpenſa diſtinctione. Quod enim attinet ad munera, Baronius *to.* 7. *anno* 523. hoc inter ea & oblationes ponit diſcrimen, quod munera ea dicerentur, quæ nulla habita ratione donantis in eccleſiam tamquam in Gazophylacium inferebantur: oblationes autem eſſent, quæ à ſolis Fidelibus Orthodoxis ſolemni ritu offerri & recipi conſueuerunt, de quibus ait Irenæus lib. 4. cap. 34. *Is qui offert glorificatur ipſe in eo quod offert, ſi acceptetur munus eius.* Et munera quidem etiam ab infidelibus acceptata fuiſſe ex eo probat Baronius quod Anaſtaſius refert in vita Hormiſdæ Theodoricum Italiæ Regem Arianum obtuliſſe B. Petro Apoſtolo cereoſtrata argentea duo penſantia libras LXX. Non ſemper tamen hoc obſeruatum fuit ob varias rerum & perſonarum circumſtantias. Cum enim Euſebius Conſtantij Imp. Ariani eunuchus multa B. Petro munera obtuliſſet, Liberius Papa cuſtodem eccleſiæ acriter increpauit, quod illa inferri in eccleſiam paſſus eſſet, ipſaque tamquam illicita & execranda ab eccleſia proijci mandauit. Rem narrat Athanaſius epiſt. ad ſolitariam vitam agentes. Imò aliquando ſi quid Hæretici eccleſiæ intulerant, antequam in hæreſim laberentur, id eis poſt lapſum reſtitutum fuit: idque Tertullianus de Marcione refert lib. de Præſcript. cap. 30. dicens; *Vbi tunc Marcion, vbi Valentinus? Nam conſtat illos in Catholicæ primò doctrinam crediidiſſe apud Eccleſiam Romanenſem ſub epiſcopatu Eleutherij benedicti, donec ob inquietam ſemper eorum curioſitatem, quam fratres quoque vitabant, ſemel & iterum eiecti; Marcion quidem cum ducentis ſeſtertijs quæ eccleſiæ intulerat, nouiſſimè in perpetuum diſſidium relegati, venena doctrinarum ſuarum diſſeminarunt.* Adeò munera illius hæreſiarchæ eccleſia deteſtata eſt, vt CC. ſeſtertia, quæ vt ſupputat Budæus quinque aureorum millia valebant, illi cum è cœtu fidelium expelleretur, vltro reſtituerit, nihil ipſius volens retinere. Hoc verò diſcrimen munerum & oblationum paſſim negligunt probati ſcriptores, nam quæcunque res Deo offeruntur ſiue teſtamento, ſiue alia quauis donatione; ſiue res ſoli, ſiue mobiles ſint; ſiue pertineant ad ſacrificium, ſiue pauperum vel eccleſiaſticorum ſuſtentationi deſtinatæ fuerint, oblationes dicuntur, qua voce vſus eſt Vlpianus in Pandectis *lib.* 24. *tit.* 1. *de donationibus inter vi-*

rum & uxorem l. 5. §. 12. vbi ait locum ſacrum fieri, ſi maritus ad oblationem Dei vxori donauerit. Veteres, teſte Feſto, offerumenta vocabant. Vnde colligimus oblationis nomen æquiuocum eſſe: nam primò ea munera ſignificat, quæ non altari, ſed eccleſiæ extra Miſſam offerebantur: ſecundò arctatur idem vocabulum ad ea quæ intra Miſſarum ſolemnia altari inferuntur, ſiue ad ſacrificium pertineant, ſiue ab eo aliena ſint. Eſt & alia magis preſſa ſignificatio, qua oblationis nomine ipſum ſacrificium à ſacerdote Deo oblatum intelligimus, de qua aliquid diximus, cum de nominibus Miſſæ ageremus.

VI. Eadem æquiuocatio in nomine communionis reperitur, quæ neceſſariò explicanda eſt, vt palam fiat, de qua communione loquamur, cum dicimus illorum oblationes non fuiſſe receptas, qui ad communionem ius non habebant. Quod ergo attinet ad præſentem Diſſertationem duæ erant communionis ſpecies. Vna erat participatio cum fidelibus in communi conuerſatione & conſortio, atque etiam in oratione, qua qui donati erant, poterant in omnibus cum fidelibns conuenire, ſed non in perceptione Euchariſtiæ. Altera, quæ maxima dicebatur, ius præbebat ſumendæ Euchariſtię. Qui vtrâque priuabantur, hi ab eccleſia omnino præciſi erant, quales ſunt hodie excommunicati, de quibus nullum eſt dubium quod nihil poterant altari offerre, cum ab ipſo eccleſię ingreſſu, ſicut & Pœnitentes primi gradus, arcerentur. Idem dicendum eſt de Cathecumenis & Pœnitentibus ſecundi & tertij ordinis, & de reliquis qui peracto ſermone ab eccleſia egrediebantur, & ianuis clauſis adeſſe myſterijs non poterant. Pœnitentes autem qui ad quartum gradum peruenerant, illi etiam qui ob aliquod minus graue peccatum ſola euchariſtię communione priuabantur, licet ſacris intereſſent & orationum participes fierent, atque pauperibus elemoſynas erogare poſſent; nihil tamen poterant offerre ad altare, cum enim non liceret eis Chriſti corpore refici, conſequens erat vt eorum oblationes reijcerentur, quia poteſtatem offerendi, & eius ſumendi corpus Chriſti ſibi inuicem connecti tunc eccleſia arbitrabatur; nec putabat gratas fore & acceptabiles Deo illius hoſtias & oblationes, qui à perceptione diuinorum munerum abſtentus erat. Confirmat hunc morem epiſtola Auguſtini nomine ſcripta ad Bonifacium virum illuſtrem, qui tempore Auguſtini viuebat & Romani imperij perduellis erat. Hæc eſt *6. in Appendice to. 2.* eamque Baronius *an.* 427. eſſe putat alicuius epiſcopi Africani. *Oblatio*, inquit, *domus tua à clericis ne ſuſcipiatur indixi, communionemque tibi interdico, donec peracta pro auſibus vel errore à me definita tibimet pœnitentia & tempore condonato, pro hoc facto corde contrito & humiliato dignum offeras ſacrificium Deo.* De vtrâque communione loquitur concilium Ancyranum, vt optimè explicat Baronius *to. 3. an.* 314. nam quibus dumtaxat permiſſum erat cum fidelibus orare, illos ait communicaſſe ſine oblatione: qui verò ad Euchariſtię perceptionem admit-

admittebantur, ij dicebantur communicare cum oblatione. De communione laica & peregrina ſuo loco commodiùs agam. De Energumenis ſtatuit concilium Illiberitanum *can.* 29. ne ipſorum nomen cum oblatione ad altare recitaretur. De Pœnitentibus autem ſubitò mortuis concilium Vaſenſe I. c. 2. decreuit, vt eorum oblationes reciperentur, & nomina recitarentur. Decreti cauſam reddidit Concilium Arelatenſe II. c. 12. quia pœnitentiam honorauerunt. Idem ſanciuit concilium Toletanum XI. can. 12. Atque inde originem accepit quorumdam in Africa ſuperſtitio, qui ori mortuorum euchariſtiam infundebant, vt communioni eccleſiæ reſtituti crederentur; quæ damnata eſt in codice canonum Eccleſiæ Africanæ c. 18. Cum autem in eccleſia primæuus rigor vigeret, ita fideles cum mortuis communicabant, quemadmodum communicauerant cum viuentibus: atque ita qui viuens inter *Flentes* erat, ſiue inter *Audientes*, aut *Subſtratos*, vel *Conſiſtentes*, etiam defunctus ſimilem gradum habebat, eiuſque corpus in eodem eccleſiæ loco collocabatur, in quo viuens ſtare conſueuerat, atque inde ad ſepeliendum efferebatur. De his verò qui animo iam deficientes pœnitentiam poſtulabant, & ante reconciliationem ſiue abſolutionem moriebantur, Leo Magnus *epiſt.* 92. ad Rusticum Narbonenſem epiſcopum ſic ſcripſit. *Horum cauſa Dei iudicio reſeruanda eſt in cuius manu fuit vt talium obitus vſque ad communionis remedium differretur. Nos autem quibus viuentibus non communicauimus, mortuis communicare non poſſumus.* Porrò communio in his verbis pro abſolutione & venia accipitur, quo ſenſu antiqui canones grauiorum quorumdam criminum reis hanc pœnam impoſuerunt, vt nec quidem in fine communionem acciperent, quod de reconciliatione & reſtitutione conſortij cum fidelibus omnino accipiendum eſt. Mitigata deinde fuit hæc ſeueritas, nec vlli ſeriò pœnitenti venia denegata eſt, adeò vt ſecunda ſynodus Aurelianenſis c. 15. illorum etiam oblationes recipi conceſſerit, qui in aliquo crimine fuerant interempti, ijs tantum exceptis, qui proprij ſibi manibus necem intuliſſent.

Sed regredior ad oblationes, & quia ſupra indicauimus ſimul cum VII.
oblationibus offerentium quoque nomina oblata ſeu recitata fuiſſe, ideò inquirendum quid ſit huiuſmodi nominum oblatio ſeu recitatio. Quidam putant hoc nihil aliud fuiſſe quàm pro illis orare, illorumque meminiſſe in orationibus ſeu publicis ſeu priuatis. Verè tamen alicuius nomen offerre idem erat, ac ipſum in ſancto ſacrificio recitare & enuntiare; qui ritus manifeſtè colligitur ex epiſtola decima Cypriani aduerſùs Presbyteros, qui lapſos nondum peracta pœnitentia ad conſortium fidelium, & ad oblationem ac perceptionem euchariſtiæ admittebant: *Ad communicationem*, inquit, *admittuntur, & offertur nomen eorum, & nondum pænitentia acta, nondum exomologeſi facta, nondum manu eis ab epiſcopo & clero impoſita euchariſtia illis datur.* Eidem adſtipulatur Innocen-

nocentius I. epiſt. qua reſpondet Decentij epiſcopi Eugubini conſultationibus, vbi ait: *De nominibus recitandis antequam precem ſacerdos faciat, atque eorum oblationes quorum nomina recitanda ſunt ſua oratione commendet, quàm ſuperfluum ſit, & ipſe pro tua prudentia recognoſcis, vt, cuius hoſtiam nec dum Deo offeras, eius ante nomen inſinues, quamuis illi incognitum ſit nihil. Priùs ergo oblationes ſunt commendandæ ac tunc eorum nomina, quorum ſunt oblationes, edicenda vt inter ſacra myſteria nominentur, non inter alia quæ antè præmittimus, vt ipſis myſterijs viam futuris precibus aperiamus.* Rurſum Cyprianus *epiſt.* 60. de redemptione captiuorum ad epiſcopos Numidiæ, eorum nomina ſe miſiſſe ſcribit, qui aliquid in opus illud contulerant: non fruſtra, vt ad eam notat Rigaltius, nec ſuperuacuè, nam in ſacrificijs ipſorum nomina offerebantur. Hæc autem recitatio ad Diaconum ſpectabat, teſte Iſidoro, qui epiſt. ad Ludifredum epiſcopum Cordubenſem de Diacono agens ait, *Ad ipſum pertinet officium precum & recitatio nominum.* Idem Hieronymus docet, in cap. 18. Ezechielis dicens, *Multos conſpicimus qui opprimunt per potentiam vel furta committunt, vt de multis parua pauperibus tribuant, & in ſuis ſceleribus glorientur, publicèque Diaconus in eccleſia recitet offerentium nomina: tantum offert illa, tantum ille pollicitus eſt: placentque ſibi ad plauſum populi, torquente eos conſcientia.* Ex quo diſcimus vitio reproborum in ambitionem degeneraſſe, quod pro Numinis cultu inſtitutum fuerat. Quare idem Hieronymus lib. 2. in Hieremiam cap. 11. ait: *Nunc publicè recitantur offerentium nomina, & redemptio peccatorum mutatur in laudem.* Græci nomina recitant, cum ſcindunt panes, & pro ſingulis tam viuis quàm defunctis particulam ſeponunt, & offerunt, ſicque eos ſacrificij participes faciunt. Latini in canone diſtinctis locis viuorum & mortuorum memoriam agunt, quod olim fieri ſolebat recenſitis nominibus. Ex verbis enim S. Innocentij modò citatis conſtat recitata fuiſſe nomina inter ſacra myſteria, id eſt in Canone, poſt munerum commendationem: idque confirmatur ex concilio Emeritenſi ſub Vitaliano Papa c. 19. quo ſtatuitur *Vt in ſingulis eccleſijs, in quibus Presbyter iuſſus fuerit præeſſe, ſingulis diebus Dominicis ſacrificium Deo procuret offerre, & eorum nomina à quibus eas eccleſias conſtat eſſe conſtructas, vel qui aliquid his ſanctis eccleſijs videntur aut viſi ſunt contuliſſe, ſi viuentes in corpore ſunt, ante altare recitentur tempore Miſſæ: quod ſi ab hac deceſſerunt aut diſceſſerint luce, nomina eorum cum defunctis fidelibus recitentur in ſuo ordine.* Nomina verò legebantur ex Diptychis, de quibus & de alijs ad hanc nominum recitationem ſpectantibus commodior agendi locus erit, cum verba illa Canonis explicabimus, *Memento Domine.* Occurrunt autem hoc loco duo quædam ex Valfrido Strabone, quæ pertinent ad oblationem nec mihi omittenda videntur. Nam primò ſic loquitur cap. 22. *Sciendum quoſdam inordinatè offerre, qui attendentes numerum oblationum potius quàm virtutem ſacramentorum, ſæpè in illis tranſeunter offerunt*

Miſſis, ad quas perſiſtere nolunt. Rationalibus ſiquidem eſt ibi offerre, vbi velis perſiſtere, vt qui munus Domino obtuliſti, offeras pariter pro eodem munere ſuſcipiendo poſtulationem deuotam. Non enim fruſtra in actione dicitur, Qui tibi offerunt: *non dicit*, Qui obtulerunt, *vt intelligamus eos perſiſtere debere in offerendo, donec oblata ad hoc perueniant ad quod oblata ſunt*. Ex quibus verbis diſcimus ſeculo nono, quo Valfridus claruit, eos qui offerebant non ſemper communicaſſe, imò aliquando facta oblatione ſtatim ab eccleſia diſceſſiſſe, quem abuſum acriter reprehendit. Deinde aliam perſtringit conſuetudinem dicens, *Sed & in hoc error non modicus videtur, quod quidam ſe non poſſe aliter plenam commemorationem eorum facere, pro quibus offerunt, niſi ſingulas oblationes pro ſingulis offerant; vel pro viuis & defunctis non ſimul æſtimant immolandum, cum verè ſciamus vnum pro omnibus mortuum, & vnum panem eſſe & ſanguinem, quem vniuerſalis eccleſia offert. Quod ſi cui placet pro ſingulis ſingulatim offerre, pro ſolius deuotionis amplitudine & orationum augendarum delectatione id faciat, non autem pro ſtulta opinione qua putet vnum Dei ſacramentum non eſſe generale medicamentum. Quodammodo enim in fide imperfectus eſt, qui putat Dominum non diſcernere, quando vna petitione pro multis rogatur, quid cui ſit neceſſe: vel faſtidire eum æſtimat, cum eadem oblatio nunc pro vno, nunc pro alio exhibetur*. Hactenus ille cuiuſque Sacerdotis arbitrio ſeu deuotioni relinquens vnũ pro multis offerentibus ſacrificium, aut ſingula pro ſingulis celebrare. Noſtrorum verò temporum alia conditio eſt, alij mores: nec vllus ignorat quid de hac re ab Apoſtolica ſede ſtatutum ſit.

Adhuc viget mos offerendi in multis eccleſijs pręſertim in pagis & VIII.
oppidulis Ruſticorum, qui cum priſcarum conſuetudinum tenaciores eſſe ſoleant, ſuperuenientibus mutationibus haud facile acquieſcunt. Verùm huiuſmodi oblationes non in vſum ſacrificij cedunt, ſed Parocho vel pauperibus tribuuntur, imò plerumque pecunia offertur, nam cum populi communio refrigeſcente charitate ceſſaſſet, & ad vſum celebrantis modica panis particula ſufficeret; panis verò pro vſu ſacrificij à clericis formaretur, cœpit populus, vt ait Honorius *in Gemma animæ lib. 1. cap. 66.* pro oblatione panis ſiue farinæ denarios offerre. Erat hoc in vſu tempore Petri Damiani, ipſe enim ſcribit *lib. 5. epiſt. 13.* quòd ſibi Miſſarum myſteria celebrãti vxores Principum Bizanteos obtulerunt: erant autem Bizantei nummi aurei. Porrò vſum offerendi eo tempore apud Latinos deſijſſe exiſtimo, quo Panis azymus à miniſtris altaris pro Miſſæ ſacrificio confici cœpit: nam ſi quid poſtea oblatum legimus, id nequaquam ad ſacrificium, ſed ad clericorum vel pauperum ſuſtentationem, vel ad eccleſiarum & monaſteriorum conſtructionem pertinebat; & ſic omnino intelligendæ ſunt Conciliorum ſanctiones, quæ poſt annum Milleſimum aliquid offerri præcipiunt. Synodus Romana V. ſub Gregorio VII. cap. vlt. *Omnis Chriſtianus procuret ad Miſſa-*

Miſſarum ſolemnia aliquid Deo offerre: aliquid inquit, non panem aut vinum; *& duci ad memoriam quod Deus per Moyſen dixit*, Non apparebis in conſpectu meo vacuus. *Etenim in collectis ſanctorum Patrum liquidò apparet, quod omnes Chriſtiani offerre aliquid Deo ex vſu ſanctorum Patrum debeant*. Synodus Eboracenſis ſub Celeſtino III. prohibet Sacerdotem aliquid accipere pro Miſſarum celebratione, niſi hoc dumtaxat quod oblatum fuerit. Sunt & alia ſtatuta quibus decernitur, ne quis laicorum de oblationibus participet, quæ offeruntur ad altare, quæ proculdubio non de his quæ ad ſacrificium ſpectabant, ſed de alijs rebus loquuntur ad vſum eccleſiæ vel pauperum oblatis: quæ quidem oblationes diu apud fideles permanſerunt. Agit de his Baronius *an.* 44. *n.* 68. vbi de indicta à Paulo collecta ſermonem habet, pluraque congerit ad comprobandum earum vſum ex Tertulliano, Cypriano, Iuſtino, & alijs Patribus, quibus nonnulla addit infra *an.* 57. *n.* 72. *&* 167. Eaſdem oblationes reſpiciunt decreta concilij Gangrenſis *c.* 7. *&* 8. Vaſenſis I. apud Sirmondum *c.* 4. Arelatenſis II. *c.* 28. Aurelianenſis primi *c.* 14. Matiſconenſis I. *c.* 4. Engilenheimenſis *c.* 8. Tempore Goffridi Vindocinenſis in vſu erant oblationes in eccleſijs Monaſterio ſubiectis, quæ in vtilitatem Monachorum cedebant, vti conſtat ex epiſt. 40. libri 3. Viuebat autem Goffridus anno 1130. Oblationum in eccleſiâ græcâ priſca formula hæc fuit: *Tua de tuis offerimus tibi Domine*. Similiter Latini, *Offerimus*, inquiunt, *præclaræ Maieſtati tuæ de tuis donis ac datis*. Nam quicquid homo habet Dei donum eſt, & ideò in his quæ offert, reddit Deo quod ſuum non eſt, illo recipiente quod ſuum eſt. In Capitulari Caroli Magni *lib. 6. cap.* 285. alia formula oblationum recenſetur his verbis. *Quiſquis noſtrum ſuas res eccleſiæ tradit, Domino Deo illas offert atque dedicat, ſuiſque ſanctis & non altari, dicendo talia & agendo ita. Facit enim ſcripturam de ipſis rebus, quas Deo dare deſiderat, & ipſam ſcripturam coram altari aut ſupra tenet in manu dicens eiuſdem loci Sacerdotibus atque Cuſtodibus: Offero Deo atque dedico omnes res quæ in hac chartula tenentur inſertæ pro remiſſione peccatorum meorum ac parentum & filiorum, aut pro quocunque illas Deo deliberare voluerit ad ſeruiendum ex his Deo in ſacrificijs, Miſſarumque ſolemnijs, orationibus, luminarijs, pauperum ac clericorum alimonijs, & cæteris diuinis cultibus, atque illius eccleſiæ vtilitatibus. Si quis autem eas inde, quod fieri nullatenus credo, abſtulerit, ſub pœna ſacrilegij ex hoc Domino Deo, cui eas offero atque dedico, diſtrictiſſimas reddat rationes*. Hoc antiquis ſolemne fuit vt chartas donationum ponerent ſuper altare, vt patet ex Marculfo Monacho, qui viuebat an. 660. lib. 1. formularum cap. 1. *Nec de hoc quod à Dominum timentibus hominibus tranſmiſſum, aut in altario offertum fuerit, auferre præſumat*. Anaſtaſius quoque in Adriano donationem factam Romanæ eccleſiæ à Carlo Magno poſitam ab eo fuiſſe refert ſuper altare S. Petri. Idem confirmat Gregorius Turonenſis *lib.* 1. *de gloria Martyrum*

tyrum cap. 61. vbi narrat baltheum ex auro puriſſimo cum omni apparatu ſtudioſiſſimè fabricatum ab homine deuoto oblatum ſuper altare baſilicæ S. Nazarij. Alia quędam teſtimonia affert Bignonius in notis ad locum citatum Marculfi; quibus plura addi poſſent ex breuiculis ſiue inſtrumentis donationum, quas eccleſijs & locis religioſis Reges, Principes, & alij paſſim fecerunt. Adhuc vigebat hæc conſuetudo tempore Innocentij III. qui *cap. ex literis, de conſuetudine*, reſcribens Archiepiſcopo Lundenſi in Dania, non Lugdunenſi vt perperam ſcribitur in Decretalibus, perfectæ donationis ſignum eſſe ait, cum quis modicum terræ illius poſſeſſionis quam offert eccleſiæ, ponit ſuper altari. Eodem modo Monachi cum per ſolemnem profeſſionem ſeipſos offerunt Deo, ipſius profeſſionis chartam ponunt in altari, vt S. Benedictus præcipit in Regula *cap.* 58. Et Regula Tarnatenſis, ſiue Agaunenſis Monaſterij *cap.* 1. agens de his qui ſeculo renuntiantes ſe & ſua donabant Monaſterio, *oblationem eius*, inquit, *ad integrum deuotio ſincera commendet, & ſuper altare ſtatuat*. Conſonat Regula Magiſtri *cap.* 89. dicens: *Si quis cum rebus ſuis introierit, tunc illa breuis & donatio rerum ſuarum Deo vel Monaſterio facta ipſius donatoris manu ſuper altare ponatur, dicente ipſo fratre: Ecce Domine cum anima mea & paupertate mea quicquid mihi donaſti tibi reconſigno & offero: & ibi volo vt ſint res meæ, vbi fuerit cor meum & anima, ſub poteſtate tamen Monaſterij & Abbatis, quem mihi Domine in vice tua timendum præponis*. Ad hunc morem alludere videtur Gregorius Magnus *lib.4.expoſit.in* 1.*Regum cap.* 4. cum de Nouitijs diſſerens ait, *Quod coram nobis promittunt, Deo offerimus, vt ipſe iam de manibus noſtris teneat, quod exquirat. Cum ergo ea quæ Nouitij promittunt Deo offerimus, quaſi chirographum quod nobis faciunt, illi damus*. Quia nimirum chartam profeſſionis poſitam à Nouitio ſuper altari Abbas Miſſam celebrans accipit, & loco Dei acceptat, & ipſi offert. Idem olim ſeruabant Abbates, cum benedictionis munere accepto ab epiſcopo diœceſano, obedientiam illi & reuerentiam pollicebantur, nam chartam eius ſponſionis ſeu profeſſionis altari imponebant: quem ritum commemorat Innocentius III. *lib.*1. *epiſt.* 58. ſic ſcribens epiſcopo Burgenſi: *Cum autem ab eo* Epiſcopo *fuerit benedictus reuerentiam ei ſuper his tantummodo quæ præſcripta ſunt repromittat, profeſſione huiuſmodi ſuper altare in ſcriptis oblata*. Ad quæ verba quædam eruditè obſeruat Franciſcus Boſquetus in notis. Eius autem profeſſionis formulam exhibet Honorius III. *cap.* 43. Ne Dei eccleſiam: de Simonia.

C A P. IX.

Ritus oblationum deſcribitur. An omnes offerentes accederent ad altare. Orationes, quibus munera offeruntur, diuerſas eſſe in diuerſis eccleſijs. Vinum aqua miſceri ex Chriſti inſtitutione. Græci bis aquam miſcent. Quo apparatu dona ſacranda deferant è protheſi ad altare. Quo ſitu olim collocaretur hoſtia ſuper altare. Thurificatio, & lotio manuum. Sacerdotis pro ſe ad populum deprecatio. Orationes Secretæ.

I. RItum olim in oblatione adhibitum ſic deſcribit Ordo Romanus. *Cantores cantant offertorium cum verſibus; & populus dat oblationes ſuas, id eſt panem & vinum, & offerunt cum Fanonibus candidis primò maſculi, deinde fœminæ.* Erant autem fanones ſindones, vt notat ipſius ordinis expoſitio apud Caſſandrum. *Nouiſſimè verò Sacerdotes & Diaconi offerunt, ſed ſolum panem, & hoc ante altare. Subdiaconus verò cum calice vacuo ſequitur. Archidiacono, & Pontifice oblationes populorum ſuſcipiente Archidiaconus ſuſcipit poſt eum amulas, & refundit in calicem maiorem.* Amula hic accipitur pro vaſculo, quo vinum continebatur: antiquis verò amula erat vaſculum quo religionis gratiâ aqua portabatur, qua voce vſus eſt Columella de cultu hortorum,

Aut habilem lymphis amulam, Bacchoue lagenam.

Oblationes autem à Pontifice ſuſcipit Subdiaconus & ponit in Sindonem, qua eum ſequitur, quam tenent duo Acolythi. Tunc epiſcopus redit in ſedem & lauat manus, quibus lotis *accedit ad altare. Tunc Subdiaconi leuantes oblatas de manu Subdiaconi ſequentis porrigunt Archidiacono, & ille componit altare. Ornato verò altari, Archidiaconus ſumit amulam Pontificis cum vino de Subdiacono, & refundit ſuper colum,* id eſt ſuper colatorium, *in calicem. Deinde deſcendit Subdiaconus ſequens in Scholam, & accipit fontem de manu Archiparaphoniſtæ & defert Archidiacono, & ille ex amula infundit faciens crucem in calicem.* Porrò Subdiaconus ideò ad ſcholam cantorum accedit vt ab eis aquam accipiat vino miſcendam, quia cantores, vt docet Amalarius *lib. 3. cap. 19.* propter inſtantem cantandi

neceſſi-

neceſſitatem non habent licentiam huc illuc diſcurrendi, & ne penitus extorres eſſent à ſacrificio, aquam pro cęteris offerebant. *Mox Pontifex ſalutat altare*, ipſum videlicet oſculando, *& ſuſcipit oblatas de manibus Presbyterorum & Diaconorum, quibus licitum eſt accedere ad altare. Deinde Archidiaconus ſuſcipit oblatas duas de oblationario, & dat Pontifici: quas dum poſuerit Pontifex in altari, leuat calicem Archidiaconus de manu Subdiaconi, & ponit eum ſuper altare iuxta oblationes Pontificis à dextris, inuolutis anſis cum offertorio ſuo*, id eſt cum velo, quod nunc quoque offertorium dicitur, quia eo vtimur, cum dona offeruntur, *quod etiam ponit in dextro cornu altaris. Poſt oblationem ponitur incenſum ſuper altare, & Pontifex inclinans ſe paululùm ad altare reſpicit ſcholam & annuit vt ſileant, & conuertit ſe ad populùm dicens, Orate*. Hæc Ordo Romanus in prima Miſſæ deſcriptione; idemque ferè repetitur in tertia, & quarta. An verò populus ſua dona oblaturus cancellos ingredi & ad altare accedere permitteretur, non poteſt facilè explicare, niſi tempora diſtinguamus & regiones. Apud Græcos omnes laicos à ſacrario ſemper excluſos, excepto Imperatore cum dona ſua Creatori offerre volebat, canon Trullanus LXIX. oſtendit, multique comprobant Græci ſcriptores, quos Leo Allatius citat in diſſertatione de templis recentiorum Græcorum. Eumdem morem diu apud latinos viguiſſe ex Ordine Romano liquet in ſecunda Miſſæ deſcriptione, quæ eſt Patrum occidentalium. *Pontifex*, inquit, *dum cantatur offertorium, à Presbytero & Archidiacono ad locum vbi oblationes à fidelibus laicis ſiue viris ſiue fœminis offeruntur, eaſdem accepturus ducatur*. Et in tertia, quæ propria Romanæ Eccleſiæ eſt: Pontifex deſcendit ad *Senatorium & ſuſcipit oblationes Principum*. Et infra *Pontifex antequam tranſeat in partem mulierum, deſcendit ante Confeſſionem & ſuſcipit oblatas Primicerij defenſorum*. Idem confirmat Capitulare Caroli Magni lib. 5. cap. 219. *Vt per omnes dies Dominicos oblationes Deo offerant, & vt ipſa oblatio foris ſepta altaris recipiatur*. Heraldus etiam Turonenſis Archiepiſcopus *cap.* 7. ſui Capitularis diſertis verbis conſtituit, *Vt populus extra cancellos ſtet, eius oblatio extra cancellos recipiatur*. At Teodulphus Aurelianenſis in ſuo item Capitulari cap. 6. ſolas fœminas excludit, quas in locis ſuis ſtare iubet, atque ibi ſacerdotem earum oblationes accipere. De viris nihil ſtatuit, ex quo licet inferre quòd illi ad altare accederent, & ibi offerrent. Sic paulatim euerſa eccleſiaſtica diſciplina omnes indiſcriminatim cuiuſcumque ſexus & conditionis ad ſacrum altare ſibi aditum vſurparunt.

In Ordine Romano nulla fit mentio orationum quæ dici ſolent à ſa- II.
cerdote, dum oblationes & reliqua peraguntur, quas nec Gregorius Magnus in libro Sacramentorum, nec Alcuinus, nec Amalarius, nec alij Romanæ Miſſæ expoſitores commemorant; quia vt obſeruat Micrologus *cap.* 11. Romanus Ordo nullam orationem inſtituit poſt Offerendam ante ſecretam; & ideò omnis iſta actio ſub ſilentio complebatur. Ex hac

autem conſuetudine Romanæ Eccleſiæ quorumdam Scholaſticorum opinio conuellitur aſſerentium oblationem iſtam cum orationibus eidem aſſignatis ad ſacrificij integritatem pertinere. Fatentur quidem & agnoſcunt omnes Theologi oblationem eſſe intrinſecam ſacrificio, ſed in qua eius parte conſiſtat; an cum Sacerdos præſcripto ritu panem & vinum offert· an cum peracta conſecratione ea verba profert, *Vnde & memores nos Domine ſerui tui offerimus præclaræ maieſtati tuæ hoſtiam puram*, & quæ ſequuntur; quæſtio inutilis eſt. Oblatio enim, cum ſit inſeparabilis à ſacrificio, à certa precum ſiue rituum formula non dependet; alioquin ſacrificium Apoſtolorum & cæterorum, qui nondum inſtitutis huiuſmodi orationibus vixerunt, oblatione caruiſſet. Quicquid igitur offertorij nomine comprehenditur, ſimplex ceremonia ac merè accidentalis eſt mox futuri ſacrificij præparatoria. Hinc etiam dicimus, qua de cauſa orationes quæ in offertorio dicuntur in diuerſis Eccleſijs diuerſæ ſint; quia cum diu Romana eccleſia illis vſa non fuerit, vnaquæque eccleſia ſibi peculiares inſtituit. Micrologus duas tantum profert ex Ordine Gallicano, nempè *Veni ſanctificator*, & *ſuſcipe S. Trinitas*. Ordo Romanus in ſecunda deſcriptione Miſſæ hanc ſolam commemorat, *Veni ſanctificator*, quæ non eſt Romanæ Eccleſiæ, ſed partium occidentalium. In antiquis Miſſalibus Monaſticis hac vnica oratione panis & vinum offeruntur.

Suſcipe S. Trinitas vnus Deus hanc oblationem quam tibi offerimus in memoriam beatæ Paſſionis, Reſurrectionis, & Aſcenſionis Domini noſtri Ieſu Chriſti, & in honorem B. Mariæ ſemper Virginis genitricis eiuſdem Domini noſtri, & omnium ſanctorum & ſanctarum, cæleſtium virtutum & viuificæ crucis: vt eam acceptare digneris pro nobis peccatoribus, & pro animabus omnium fidelium defunctorum. Qui viuis. Ita olim Ciſtercienſes.

Ritu Eccleſiæ Lugdunenſis cum Sacerdos calicem diſcooperit, ait. *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem ſalutaris accipiam & nomen Domini inuocabo.* Tum accipiendo calicem dicit: *Hanc oblationem quæſumus omnipotens Deus vt placatus accipias, & omnium offerentium & eorum pro quibus tibi offertur peccata indulge.* Deinde eleuat calicem dicens, *In ſpiritu humilitatis* &c. Et poſt incenſatumq; altare & lotas manus ait: *Veni ſancte Spiritus reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in eis ignem accende.* Tum inclinat ſe ante altare & dicit: *Suſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam Incarnationis, Natiuitatis, Paſſionis, Reſurrectionis, & Aſcenſionis Domini noſtri Ieſu Chriſti, & in honore Virginis Mariæ, & in honore omnium ſanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio mundi, ſeu eorum quorum hodie feſtiuitas celebratur, & quorum nomina & reliquiæ hic habentur, vt illis proficiat ad honorem, nobis autem ad ſalutem; vt illi omnes Sancti pro nobis intercedere dignentur in cælis, quorum memoriam agimus in terris. Per eumdem Dominum noſtrum.*

Ritu

Ritu Eccleſię Sariſburienſis panis & vinum ſimul offeruntur hac oratione. *Suſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam ego indignus peccator offero in honore tuo, B. Mariæ & omnium Sanctorũ tuorum, pro peccatis & offenſionibus meis, & pro ſalute viuorum & requie omnium fidelium defunctorum. In nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti acceptum ſit omnipotenti Deo hoc ſacrificium nouum.*

In Miſſali Hiſpalenſi ad hoſtiam offerendam dicitur hæc Oratio. *Acceptabilis ſit maieſtati tuæ omnipotens Deus hæc oblatio, quam tibi offerimus pro reatibus & facinoribus noſtris, & pro ſtabilitate ſanctæ Dei eccleſiæ catholicæ.* Ad calicem. *Offerimus tibi Domine calicem Chriſti filij tui humiliter deprecantes clementiam tuam, vt ante conſpectum diuinæ maieſtatis tuæ cum odore ſuauitatis aſcendat.*

In antiquo Miſſali M. S. Bibliothecæ Vaticanæ cod. 4772. quod alicuius Monaſterij fuiſſe conſtat, ſic fit oblatio. Quando Diaconus offert calicem Presbytero, calicem ſcilicet cum patena & hoſtia ſuperpoſita, dicit: *Immola Deo ſacrificium laudis, & redde Altiſſimo vota tua.* Et ſacerdos accipiens oblationem dicit: *Calicem ſalutaris accipiam & nomen Domini inuocabo. Laudans inuocabo Dominum, & ab inimicis meis ſaluus ero.* Et conſequenter dicit hanc Orationem. *Suſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro me peccatore, & noſtræ congregationis ſalute, & pro omnibus in Chriſto fratribus & ſororibus noſtris, & pro omni populo Chriſtiano, & pro omnibus eleemoſynas nobis facientibus, & pro his etiam qui ſe commendauerunt in noſtras orationes, & qui noſtri memoriam in ſuis orationibus habent, vt hic veniam recipiamus peccatorum, & in futuro præmia conſequamur æterna.* Cum ſuperpoſita fuerit oblatio in altari dicat. *Acceptum ſit Domino Deo omnipotenti iſtud ſacrificium altari ſuo ſuperimpoſitum, in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Sit ſignatum, & conſecratum, & benedictum ſacrificium.* Super oblata. *Sanctifica Domine hanc oblationem, vt nobis vnigeniti tui corpus fiat.* Super calicem. *Sanctifica quæſumus Domine hunc calicem, vt nobis Vnigeniti tui ſanguis fiat.*

In Miſſa codicis Tiliani apud Menardum, & in ea quam edidit Illyricus diuerſæ habentur formulæ oblationum generales & particulares. Sunt & aliæ in alijs Miſſalibus quæ ferè cum ſupraſcriptis coincidunt. Omnium breuiſſima eſt ſequens oratio, qua panem & vinum ſimul offerunt Fratres Prædicatores. *Suſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam paſſionis Domini noſtri Ieſu Chriſti, & præſta vt in conſpectu tuo tibi placens aſcendat, & meam & omnium fidelium ſalutem operetur æternam.*

Ritu Ambroſiano Sacerdos offerens hoſtiam dicit: *Suſcipe Clementiſſime Pater hunc panem ſanctum, vt fiat Vnigeniti tui corpus, in nomine Patris* &c. Et dum offert calicem ait, *Suſcipe clementiſſime Pater hunc calicem, vt fiat Vnigeniti tui ſanguis, in nomine Patris* &c. Deinde iunctis manibus & inclinatus dicit, *Omnipotens ſempiterne Deus, placabilis & acceptabilis*

ceptabilis ſit tibi hæc oblatio, quam ego indignus pro me miſero peccatore, & pro delictis meis innumerabilibus tuæ pietati offero, vt veniam & remiſſionem omnium peccatorum meorum mihi concedas, & iniquitates meas ne reſpexeris, ſed ſola tua miſericordia mihi proſit indigno. Tum ſtans manibus extenſis proſequitur. *Et ſuſcipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus pro regimine & cuſtodia atque vnitate catholicæ fidei, & pro veneratione quoque B. Dei genitricis Mariæ, omniumque ſimul Sanctorum tuorum: & pro ſalute & incolumitate famulorum famularumque tuarum, & omnium pro quibus clementiam tuam implorare polliciti ſumus, & quorum quarumque eleemoſinas ſuſcepimus, & omnium fidelium Chriſtianorum tam viuorum quàm defunctorum; vt te miſerante remiſſionem omnium peccatorum, & æternæ beatitudinis præmia in tuis laudibus fideliter perſeuerando percipere mereantur, ad gloriam & honorem nominis tui Deus miſericordiſſimè rerum conditor. Per Chriſtum Dominum noſtrum.* Diebus Dominicis & in feſtis Sanctorum dicit Orationem incipientem *Suſcipe ſancta Trinitas* parum differentem ab ea quæ ſupra deſcripta eſt in ritu Lugdunenſi. Deinde manus expanſas tenens ſuper oblata ait, *Et ſuſcipe S. Trinitas hanc oblationem pro emundatione mea, vt mundes & purges me ab vniuerſis peccatorum maculis, quatenus tibi dignè miniſtrare merear Deus & clementiſſime Domine.* Poſtea benedicit oblata his verbis: *Benedictio Dei omnipotentis Patris & Filij & Spiritus ſancti copioſa de cœlis deſcendat ſuper hanc noſtram oblationem, & accepta tibi ſit hæc oblatio Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, miſericordiſſime rerum conditor. Amen.* Tandem ſi ſolemniter celebrat, incenſat oblata.

Mozarabes dicunt duas orationes ex Miſſali Hiſpalenſi ſupra deſcriptas, quibus addunt *In ſpiritu humilitatis*, & *Veni ſanctificator*.

III. More Romano Sacerdos offert primò patenam cum hoſtia dicens orationem, *Suſcipe ſancte Pater omnipotens, æterne Deus hanc immaculatam hoſtiam* &c. De qua oratione Ioannes Hoffmeiſter ordinis S. Auguſtini in expoſitione Miſſæ ſibi cum viro docto magnam fuiſſe diſceptationem ſcribit, obijciente illo ſe mirari, quomodo auderemus panem & vinum vocare hoſtiam immaculatam, quam Deus ſuſcipiat pro ſalute viuorum & defunctorum: cui ipſe reſpondit. *Non panem & vinum vocamus immaculatam hoſtiam, ſed corpus & ſanguinem Domini, quæ ex illis conficiuntur. Igitur non ob hoc quod iam ſunt, ſed quod paulò poſt futura ſunt, tali digna æſtimantur appellatione, locutionis quodam modo à ſacris literis non alieno. Sicut Iudas ab initio ſuæ vocationis vocatus eſt proditor, quia talis futurus erat.* Dicimus ergo immaculatam hoſtiam per relationem ad terminum ſubſtantiæ panis & vini mox ſubrogandum: neque enim aliter pertinent panis & vinum ad rem immolatam, niſi quia ex Chriſti inſtitutione in his conficitur ſacrificium, & ſub eorum ſpeciebus per verba conſecrationis Chriſti corpus & ſanguis verâ & reali tranſubſtantiatione collocantur. Pane autem oblato ponit ſacerdos vi-

num in calice & aquam miſcet, idque ex Chriſti inſtitutione, vt antiquæ Liturgiæ Iacobi, Marci, Baſilij, & Ioannis Chryſoſtomi teſtantur dicentes Chriſtum poſtquam cœnauit accepiſſe calicem & vino aquam miſcuiſſe. Idem definitum fuit in concilio III. Carthaginenſi c. 24. *Vt in ſacramentis corporis & ſanguinis Domini nihil amplius offeratur, quàm quod ipſe Dominus tradidit, hoc eſt panis & vinum aqua mixtum.* Et in concilio IV. Aurelianenſi c. 4. *Vt nullus in oblatione ſacri calicis, niſi quod ex fructu vineæ ſperatur, & hoc aqua mixtum offerre præſumat; quia ſacrilegium iudicatur aliud offerri, quàm quod in mandatis ſacratiſſimis Saluator inſtituit.* At in antiquis editionibus huius canonis textum corruptum fuiſſe pridem obſeruarunt viri eruditi; nam ſic legebatur, *& hoc ſine aqua mixtum*: repugnat autem quod mixtum ſit & ſine aqua, quare delenda vox *ſine* vel in *niſi* mutanda, quod forſitan verius eſt. Concilium quoque Antiſſiodorenſe *c.* 8. Vormatienſe *c.* 4. Triburienſe *c.* 19. vinum aqua mixtum offerri decreuerunt, idque antea conſtituiſſe dicitur Alexander I. non quod auctor huius mixtionis fuerit, vt nonnulli perperam ſcribunt, ſed quia aduersùs hæreticorum errores, quod ex Domini & Apoſtolorum traditione acceperat, ſcripto firmauit. Longam de hoc argumento epiſtolam ſcripſit ad Cœcilium Cyprianus, quam laudat Auguſtinus *lib.* 4. *de doctr. Chriſtiana cap.* 21. hoc Domini præceptum eſſe affirmans, cuius tranſgreſſio grauiſſimum peccatum ſit, & huius ineffabilis ſacramenti mutilatio. Iuſtinus Martyr Apolog. 2. panem, vinum, & aquam offerri ait. Irenæus lib. 4. cap. 57. *Dominus*, inquit, *accipiens panem ſuum corpus confitebatur, & temperamentum calicis ſuum ſanguinem confirmauit.* Damaſcenus lib. 4. de fide Orthod. cap. 14. *Conſimili modo*, ait, *acceptum calicem & vino & aqua conſtantem impertiuit eis.* Gennadius de eccleſiaſticis Dogmatibus cap. 75. *In eucharistia non debet pura aqua offerri, vt quidam ſobrietatis falluntur imagine, ſed vinum cum aqua mixtum.* Ambroſius *lib.* 5. *de ſacram. cap.* 1. aquam vino miſceri docet, tum quia Chriſtus petra eſt, quam illa præfigurauit, ex qua Moyſes aquam eduxit: tum quia ex latere Chriſti ſanguis & aqua fluxerunt. Auguſtinus in ſermone ad Neophytos, *Hoc accipite in pane, quod pependit in cruce: hoc accipite in calice, quod manauit de Chriſti latere.* Teodulphus item Aurelianenſis duplicem eiuſdem mixtionis cauſam agnoſcit in libello de Ordine baptiſmi, quem edidit Menardus in notis ad librum Sacramentorum, *cap.* 18. ſiue quia de latere Domini aqua cum ſanguine fluxit: vel quia per vinum Chriſtus, per aquam populus ſignificatur. Hanc verò ſecundam rationem elegantiſſimè pertractat Cyprianus in laudata epiſtola ad Cœcilium. *Videmus in aqua populum intelligi, in vino oſtendi ſanguinem Chriſti. Quando autem in calice aqua vino miſcetur, Chriſto populus adunatur, & credentium plebs ei in quem credidit copulatur & coniungitur. Quæ copulatio & coniunctio aquæ & vini ſic miſcetur in calice Domini, vt commixtio illa non poſſit ab in-*

ab inuicem ſeparari. Vnde eccleſiam, ideſt plebem in eccleſia conſtitutam, fideliter & firmiter in eo quod credidit perſeuerantem, nulla res ſeparare poterit à Chriſto. Sic autem in ſanctificando calice Domini aqua ſola offerri non poteſt, quomodo nec vinum ſolum poteſt. Nam ſi vinum ſolum quis offerat, ſanguis Chriſti incipit eſſe ſine nobis: ſi verò aqua ſit ſola, plebs incipit eſſe ſine Chriſto. Hæc & alia multa Cyprianus, quæ Patres concilij tertij Bracarenſis *can.* 1. tranſcripſerunt. Hydroparaſtatas ſiue Aquarios & Encratitas, qui ſola aqua vtuntur in myſterijs; itemque Armenos, qui ſolum vinum adhibent, ſemper damnauit eccleſia. Aquariorum mentionem faciunt Clemens Alexandrinus *lib.* 1. *Stromatum*, Irenæus *lib.* 5. *cap.* 1. Chryſoſtomus *hom.* 83. *in Matth.* Auguſtinus *de hæreſibus cap.* 64. Epiphanius *hær.* 46. *aduerſus Encratitas*, Theodoretus *lib.* 1. *hæretic. fabul. cap.* 20. Aliam Aquariorum ſpeciem Cyprianus impugnat in prædicta epiſt. 63. eorum nimirum qui cum veſpere calicem cum vino & aqua, ſicut Dominus obtulit, offerrent; in matutinis tamen & antelucanis cœtibus ſola aqua vtebantur, ne Gentiles ex odore vini eos agnoſcerent. Armenos damnauit concilium Trullanum *can.* 32. eoſque egregiè confutat Clemens Galanus *Tomo II. ſecundæ partis Conciliationis eccleſiæ Armenæ cum Romana tract. de noua lege quæſt.* 4. §. 3. *ſect.* 2. Hi ſtultorum more, dum Aquariorum hęreſim vitant, in contrarium errorem lapſi ſunt ſolũ vinum offerentes: ſiue per ſolum vinũ vnam duntaxat in Chriſto naturam deſignarint à Iacobo Syro Eutychianæ blaſphemiæ propagatore ſeducti, vt Nicephorus indicauit *lib.* 18. *eccleſiaſt. hiſt. cap.* 53. ſiue aquam detraxerint vt à Græcis ſepararentur, vt ex quadam illorũ hiſtoria colligitur, quã ſupra cõmemorauimus *Lib. I. Cap. XXIII.* Refert Bernardus *epiſt.* 69. quorumdam opinionem exiſtimantium aquę mixtionem neceſſariam eſſe ad ſacramenti integritatẽ; ſed certa eſt Theologorum ſententia omiſsâ aquâ validam eſſe conſecrationem, quamuis omittens grauiter peccet. Cum verò aqua myſterij causâ apponatur, vel minima gutta ſufficiens eſt: de qua re Antonius Auguſtinus vir doctiſſimus in ſynodalibus Conſtitutionibus Tarraconenſibus Pij V. ad illius ciuitatis Archiepiſcopum conſtitutionem affert, in qua nonnullos arguit, qui non guttam tantummodo aquæ, ſicut fieri debet, calici infundebant; ſed plures aquæ quàm vini, aut tantumdem aquæ quàm vini, quod omnino corrigi & emendari præcepit. Hunc autem exceſſum præcauentes quædam eccleſiæ aquam vino miſcendam paruo cochleari excipere ſolebant, & ex eo in calicem fundere, qui mos adhuc permanet in eccleſijs Cartuſianorum. Romano ritu dum aqua miſcetur vino, dicitur Oratio. *Deus qui humanæ ſubſtantiæ dignitatem*, quæ extat in Miſſa veteri edita ab Illyrico, & in Tilliana apud Menardum. Eccleſiæ omnes Orientales & plures Latinæ in eâdem mixtione ſanguinem & aquam è Chriſti latere fluxiſſe commemorant. Sic enim Ambroſiani dicunt cum aquam infundunt, *De latere Chriſti exiuit ſanguis & aqua pariter, in nomine*

mine Patris &c. Sic Lugdunenſes, *De latere domini noſtri Ieſu Chriſti exiuit ſanguis & aqua tempore paſſionis: id eſt myſterium S. Trinitatis.* Ioannes *Euangeliſta vidit & teſtimoniũ perhibuit, & ſcimus quia verum eſt teſtimonium eius*. Sic Hiſpalenſes; *Ex latere domini noſtri Ieſu Chriſti ſanguis & aqua exiſſe perhibetur, & ideò pariter cõmiſcemus, vt miſericors Deus vtrũque ad medelam animarũ noſtrarum ſanctificare dignetur.* Sic Ciſtercienſes priſco ritu, *Sicut de latere domini noſtri Ieſu Chriſti exiuit ſanguis & aqua, ſic fiat pariter commixtio vini & aquæ in remiſſionem peccatorum noſtrarum.*

Gręci bis aquam miſcent, ſemel frigidam cum in protheſi ſancta dona IV.
præparant, pungente ſacerdote panem ſancta lancea & dicente, *vnus militum lanceâ latus eius aperuit, ſtatimque exiuit ſanguis & aqua*: & Diacono infundente vinum & aquam. Deinde calidam poſt conſecrationem, immediatè ante communionem petente diacono à ſacerdote vt aquam feruidam benedicat, illo verò benedicente his verbis, *Benedictus feruor ſanctorum tuorum iugiter, nunc & ſemper & in ſecula ſeculorum. Amen.* Tum Diaconus infundit in calicem dicens, *Feruor fidei plenus Spiritu ſancto. Amen.* Rationem reddunt huius ſecundæ mixtionis ſcriptores Græci apud Goar in notis ad Miſſam Chryſoſtomi *n.* 167. & apud Arcudium *lib. 3. ſuæ concordiæ cap.* 39. tum quia aqua calida è latere Chriſti exiuit, tum quia per eam feruorem S. Spiritus intelligi volunt. Addi poteſt Theodorus Antidorum epiſcopus apud Allatium in Hottingero conuicto cap. 9. *Dictum eſt*, ait ille in expoſitione Miſſæ, *in principio Protheſis quo præparetur modo à Diacono tunc infundente partem puſillam aquæ. Et ſic manent quouſque ſanctificentur & transſmutentur Spiritu ſancto, & ad tempus exaltationis pretioſi corporis Chriſti & Dei noſtri. Tum verò adducitur aqua calida in paruo lebete, ex eâque infundunt in ſacræ menſæ appoſita ſiue crateres ſint ſiue pocula: vt ſicuti ſupra naturæ vires tamquam ex viuente vtraque tunc proceſſerunt ex ſacro latere caliditatis plena; pari modo & aqua perquam maximè calida tempore communionis immixta perfectum typum abſoluit eorum, qui communicant ex calice, tamquam qui per illam lateri vitam exhibenti contigui fiunt.* Hunc autem Græcorum ritum quidam è noſtris Theologis ignorantes vel vtramque mixtionem confundunt, vt Eſtius vir alioquin doctiſſimus *orat. Theologica* 16. vel putant eos aquam non apponere, vt Guido Carmelita *lib. de hæreſibus*: vel aquæ calidę infuſionem impugnant, vt Vmbertus Syluę candidæ epiſcopus in inuectiua aduersùs Nicetam Pectoratum. Sed immeritò hac de cauſa Græci vexantur, hunc enim ritum in ſuis Liturgijs præſcribunt ſancti Patres Baſilius & Chryſoſtomus; vſuque perpetuo orientalis eccleſiæ Sacerdotes doctrina & ſanctitate conſpicui comprobarunt. Hunc eumdem Græcorum morem conuellit S. Thomas 3. *P. qu.* 83. *art.* 6. *ad* 4. dicens, *Nullo modo debet aqua vino iam conſecrato miſceri, quia ſequeretur corruptio ſacramenti pro aliqua parte.* Quæ doctrina ex ignoratione approbati ritus procedens occaſionem Latinis prębuit Gręcos

eos impugnandi in concilio Florentino, pro quibus optimè reſpondit Epiſcopus Mitylinenſis,& Eugenio Papæ plenè ſatisfecit. Solent etiam Græci ingenti pōpa & apparatu è Protheſi ad maius altare ſacra dona conſecranda deferre, quam ceremoniam maiorem ingreſſum vocant. Egreſſi enim tam celebrans quàm miniſtri è porta minoris aræ per eccleſiam procedunt incipientes à parte virorum. Antecedunt lectores cereas faces præferentes, & Diaconi cum thuribulis thus adolentes. Sequitur diaconus; ſiue ſacerdos, qui panem in diſco poſitum & opertum velamine in capite geſtat: & poſt illum alius, qui calicem item opertum ante pectus defert. Quod ſi adſint plures ſacerdotes concelebrantes, hi proceſſionem comitantur vacuos calices ornatus gratiâ & alia altaris inſtrumenta ſiue Sanctorum reliquias portantes. Cantores interim graui cantu Cherubicum hymnum modulantur, & epiſcopus omnibus benedicit. Populus verò procumbens ipſa nuda elementa panis & vini nondum conſecrata, ac ſi iam eſſent in corpus & ſanguinem Chriſti tranſmutata venerabundus adorat. Iacobus Goar ad Liturgiam Chryſoſtomi *n.* 110. hanc adorationem ſuſtineri poſſe tanquam Orthodoxam exiſtimat, vtpotè exuberans deuotionis argumentum, quo conſecratio præuenitur; & cultum exhiberi ait vel ſigno crucis in pane impreſſo; vel Chriſto ipſi, qui paulò poſt ſub illis ſpeciebus præſens aderit; fatetur tamen plebem erudiendam & admonendam, ne fortè Chriſtum iam ibi præſentem eſſe opinetur. At vir doctiſſimus natione græcus Petrus Arcudius *lib.3. de Euchariſtia à cap. 19. ad* 25. hanc adorationem inter Græciæ eterodoxæ errores connumerat, rudemque populum errandi occaſionem hauſiſſe docet ex pompa qua dona circumferuntur: vel ex eo quod non diſtinguat inter ingreſſum qui fit in Miſſa Præſanctificatorum in qua verum Chriſti corpus, & ingreſſum aliarum Miſſarum in quibus panis nondum conſecratus circumfertur. Scripſit librum pro hac adoratione Gabriel Archiepiſcopus Philadelphiæ, cui doctè & diffusè reſpondit Arcudius.

V. Sed regredior ad Sacerdotem Latinum, qui calicem aqua mixtum Deo offert dicens, *Offerimus tibi Domine calicem ſalutaris* &c. cumque in panis oblatione ſingulariter dixerit *Offero*, hic pluraliter ait *Offerimus*, quia nimirum Romano ritu eandem orationem ſimul cum Sacerdote in Miſſa ſolemni recitat Diaconus, qui antea vinum calici infudit, & olim ſanguinem populo miniſtrabat. Neque obſtat quod priuatæ Miſſæ ſine Diacono celebrantur, & nihilominus Sacerdos dicit *Offerimus*, quia formulæ pro ſolemni Miſſa inſtitutæ in priuata non mutantur. Huius verbi *Offerimus* meminit Auguſtinus *lib. 20. adu. Fauſtum Manichæum cap.*21.dicens: *Quis enim antiſtitum in locis ſanctorũ corporum aſſiſtens altari aliquando dixit, Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo qui Martyres coronauit.* Orat item Sacerdos in ipſa oblatione vt calix oblatus *in conſpectu diuinæ maieſtatis cum*

odore

odore ſuauitatis aſcendat : cum illo ſcilicet myſtico odore qui ex ipſo calice, cum conſecratus fuerit, ſuauiſſimè expirat. Poſt hanc orationem collocat Sacerdos calicem in altari, hoſtia ante calicem conſtituta. At in hoc Græci differunt à Latinis, non enim in longum coram ſe, ſed in tranſuerſum panem & vinum ordinant: qui mos etiam à Latinis diu obſeruatus eſt. Nam in Ordine Romano in poſtrema Miſſæ deſcriptione ſic legimus. *Archidiaconus ſuſcipit oblatas Pontificis de oblationario & dat Pontifici: quas dum poſuerit Pontifex in altari, leuat calicem Archidiaconus de manu ſubdiaconi regionarij, & ponit eum ſuper altare iuxta oblatam Pontificis à dextris*. Et Micrologus cap. 10. *Ita*, inquit, *iuxta Romanum Ordinem in altari componenda ſunt, vt oblata in corporali poſita, calix ad dextrum latus Oblata ponatur, quaſi ſanguinem Domini ſuſcepturus quem de latere Dominico profluxiſſe credimus*. His autem recentior B. Ioannes de Parma ſeptimus Ordinis Minorum Miniſter Generalis, qui obijt anno 1289. in epiſtola ad Fratres prouinciæ Thuſciæ, quam Lucas Vadingus refert in Annalibus, præcepit illis vt iuxta ritum Romanæ Eccleſiæ, à quo fortaſſis aliqui tunc deuiare incipiebant, hoſtiam ad ſiniſtram ſacerdotis, calicem ad dexteram ex tranſuerſo altaris componerent. Poſtea hic ordo mutatus eſt, nam calix in medio altaris, & inter calicem & ſacerdotem hoſtia collocatur. Sequitur deprecatio *In ſpiritu humilitatis* ex verbis Azarię apud Danielem, quæ in multis Miſſalibus M.SS. reperitur: itemque alia *Veni ſanctificator*, quæ communior & antiquior eſt, & dirigitur, vt plerique explicant, ad Spiritum ſanctum, vt veniat & præparatum ſacrificium benedicat. Inuocare autem Spiritum ſanctum ad oblationē ſanctificandam mos antiquiſſimus fuit eccleſię Africanæ, vt ex Fulgentio conſtat, qui *lib. 2. ad Monimum à cap. 6. & deinceps* hanc ſibi propoſitam quæſtionem ſoluit, cur ſancti Spiritus tantùm miſſio poſtuletur ad conſecrandum ſacrificium corporis & ſanguinis Domini, cum ipſum ſacrificium omni Trinitati offeratur. Ad eandem poſtulationem alludit Optatus Mileuitanus lib. 6. reprehendens Donatiſtas, qui altaria fregerant, *In quibus*, inquit, *vota populi & membra Chriſti portata ſunt: quo poſtulatus deſcendit Spiritus ſanctus*. His peractis adoletur incenſum, quod à Leone I. inſtitutum ex quibuſdam Chronicis ſcribit Radulfus prop. 23. Sed illis Chronicis nulla fides adhibenda eſt, nam ſi ſermo ſit de quocunque vſu thuris in Miſſa, iam ſupra oſtendimus ab initio eccleſiæ Apoſtolorum decreto thus adhibitum in ſolemni ſacrificio. Si verò loquamur de thurificatione oblatorum in altari, teſtis eſt Amalarius in præfatione librorum de eccleſiaſticis officijs Romanos poſt euangelium incenſum olim ſuper altare non obtuliſſe. Et Micrologus cap. 9. ait, *Romanus ordo præcipit, vt incenſum ſemper præcedat euangelium, cum ad altare ſiue in ambonem portatur: non autem concedit vt oblatio in altari thurificetur*. Et Amalario quidem teſti oculato credendum eſt, licèt Ordo Romanus vt nunc extat in prima

 deſcri-

deſcriptione Miſſæ poſt oblationem dicat incenſum poni ſuper altare: nam hæc deſcriptio recentior eſt, cum ſymboli poſt euanglium mentionem faciat, qui Romæ poſt annum Milleſimum cantari cœpit. Tertia verò & quarta, quę verè Romanæ ſunt, Amalario & Micrologo conſentiunt, tunc tantùm incenſi vſum præſeribentes cum legendum eſt euangelium. Porrò fideles fumum incenſi manu ad os trahere & naribus applicare ſolebant, vt Ordo Romanus ait in præcitata prima deſcriptione. Thure etiam vtebantur in Monaſterijs, in priuatis ædibus tam religioſi quàm laici ante priuatas orationes. Sed iſtæ & aliæ turificationes ad hunc tractatum non pertinent.

VI. Poſtquam Sacerdos thus adoleuit, lauat manus in ſignum puritatis animæ, vt ait Clemens *lib. 8. Conſtit. cap. 11.* Dionyſius quoque *cap. 3. eccleſiaſt. hierarch.* non ſolùm pontificem ſaeris operantem, ſed omnes etiam Presbyteros manus abluiſſe docet, cuiùs lotionis prolixa ibidem Theoria legi poteſt. Adſtipulatur Cyrillus Hieroſolymitanus initio catechefis quintæ myſtagogicæ dicens, *Vidiſtis Diaconum aquam lauandis manibus porrigentem ſacerdoti, & illis qui circum altare Dei ſtabant Preſbyteris.* Communis eſt omni nationi hic ritus manus abluendi poſt oblationem, Græcis, Latinis, Maronitis, & alijs Orientalibus. Sed ſingulare eſt quod ſcribit in expoſitione Miſſæ Nicolaus de Ploue preſbyter Poſnonienſis, hanc ablutionem in eccleſia ſua dilatam vſque ad finem præfationis immediatè ante canonem, & alios quidem recitaſſe tunc pſalmum *Lauabo inter innocentes manus meas*: ab alijs verò conuenientiùs omiſſum propter ſequentis canonis continuationem. Poſt lotionem recitat ſacerdos aliam orationem incipientem *Suſcipe ſancta Trinitas*, qua rurſum dona ſacranda offert Deo in memoriam paſſionis Chriſti, & in honorem B. Virginis, S. Ioannis Baptiſtæ, ſanctorumque Apoſtolorum Petri, & Pauli, & *iſtorum*, quorum videlicet Reliquiæ in eo altari conditæ ſunt. Franciſcus Archiepiſcopus Rothomagenſis in collationibus de Miſſa *parte 2. art. 3.* ait quoſdam pro *iſtorum* legere *iuſtorum* quam lectionem vulgatæ præfert, ſed perperam, nam illa vox *iuſtorum* non benè cohæret, & ſuperflua foret, cum ſtatim ſequatur & *omniū ſanctorum*. Quam antiqua ſit hæc oratio, non liquet. Extat paucis mutatis in codice Tiliano apud Menardum, & in Miſſa Illyrici quotidiana & generalis nuncupatur, ſitque in ea expreſſa mentio ſanctorum quorum ibi Reliquiæ habentur. Tum memor ſacerdos fragilitatis ſuæ, cum ſit & ipſe circumdatus infirmitate, orationum ſuffragia ab aſtantibus poſtulat dicens, *Orate fratres, vt meum ac veſtrum ſacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem*. In codice Tiliano hæc poſtulatio ſic exprimitur; *Orate pro me miſero peccatore ad Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, vt meum ac veſtrum ſacrificium ſit acceptabile in conſpectu diuinæ pietatis*. In Miſſa Illirici. *Orate pro me peccatore fratres & ſorores, vt meum & veſtrum ſacrificium acceptum ſiat Domino Deo* *omni-*

omnipotenti ante conſpectum ſuum. Aliæ eccleſiæ apud Alenſem P.4.ſummę tract. de off. Miſſæ dicunt: *obſecro vos fratres orate pro me, & ego pro vobis, vt meum pariterque veſtrum ſacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem.* Reſpondent Miniſtri vel circumſtantes ex Miſſali Romano, *Suſcipiat Dominus ſacrificium de manibus tuis ad laudem & gloriam nominis ſui, ad vtilitatem quoque noſtram, totiuſque eccleſiæ ſuæ ſanctæ.* Ab alijs præſcribitur hæc oratio, *Dominus ſit in corde tuo & in labijs tuis, ſuſcipiatque de manibus tuis ſacrificium iſtud; orationes tuæ aſcendant in memoriam apud Deum pro noſtra & totius populi ſalute.* In Codice Tiliano, *orent pro te omnes ſancti Dei. Memor ſit Dominus ſacrificij tui, & holocauſtum tuum pingue fiat. Exaudiat te Dominus pro nobis orantem. Miſereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua.* Eadem oratio additis nonnullis habetur in Miſſa Illyrici. Alij apud Alenſem ſic reſpondent: *Spiritus ſanctus ſuperueniat in te, & virtus Altiſſimi obumbret tibi.* Græci quoque ſacerdotes pro ſe in ſua Liturgia populi orationes poſcunt, vt notat Goar ad Miſſam Chryſoſtomi *n.* 113. Quod verò fideles circum aſtantes à ſacerdote fratres appellentur, id ex veteri conſuetudine ſimul cum religione exorta ad nos profluxit. Nam Chriſtiani fratres ſe inuicē mutuæ charitatis cauſa nuncupabant; ſed quia gentiles ſacris nominibus fratris & ſororis ad libidines tegendas abutebantur, vt ex Petronio & Martiali, alijſque conſtat; ideò Cæcilius apud Minutium Felicem hanc fratris & ſororis nomenclaturam Chriſtianis exprobrat, inde arguens ſtupra & libidines ab illis perpetrari. Cui reſpondens Octauius ait, *ſic nos, quod inuidetis, fratres vocamus, vt vnius Dei parentis homines, vt conſortes fidei, vt ſpei cohæredes.* Rectè Arnobius in Pſal. 133. *Vnde eſtis omnes fratres? De vno patre Chriſto, de vna matre Eccleſia.* Denique omnia ad offertorium pertinentia ſecretis orationibus concluduntur, quæ ſuper oblata recitantur, vt ea Deus ad gloriam ſuam, & ad ſalutem noſtram acceptare dignetur. Ad earum originem & antiquitatem ſpectant quæcumque de Collectis dicta ſunt ſupra. His vtuntur omnes eccleſiæ Latini ritus, & in fine ipſarum extollens vocem ſacerdos intonat *Per omnia ſecula ſeculorum.* Græci item aliquot Liturgiæ orationes ſecretò legunt, quarum poſtremam clauſulam voce elata pronuntiant, vt ab omnibus audiatur.

CAP. X.

Præfatio Miſſæ, eiuſque ratio, nomina, & inſtitutio. Vſus ipſius antiquiſſimus in omnibus eccleſijs, ſed formula diuerſa. Tot erant olim Præfationes, quot Miſſæ. Poſtea in Romana eccleſia redactæ ad nouem. Tributa perperam hæc reſtrictio Pelagio Papæ. Addita vna communis, & altera de B. Virgine. Clauditur Præfatio hymno Seraphico. Eius ritus & origo. Duplex Triſagion. Quot ſint hymni liturgici.

I. LEctis ſecretò orationibus ſuper oblata incipit Sacerdos Præfationem præmiſſa populi ſalutatione. Eſt autem Præfatio veluti proloquium aſtantes excitans & diſponens ad præcipuam actionem, in qua propriè ſacrificium conſiſtit. In vetuſtiſſimo codice Miſſarum Sereniſſimæ Chriſtinæ Reginæ Suetiæ ſæpius laudato Præfationi præfigitur hic titulus *Immolatio*, & interdum *Conteſtatio Miſſæ*, quia in ea ſacerdos audita voce populi, vel Cleri, ſiue Miniſtri aſſerentis dignum & iuſtum eſſe Deo gratias agere, conteſtatur veram eſſe hanc populi aſſertionem: tum ſolemni gratiarum actione ſe & fideles diſponit ad tremenda myſteria, quibus Chriſti corpus immolatur. In Miſſali Mozarabico inſcribitur *Inlatio*, quia ni fallor, ex verbis fidelium infert ſacerdos verè dignum & iuſtum eſſe Deo omnipotenti gratias agere, ipſumque laudare & prædicare. De primo Præfationum auctore hæc ſcribit Valfridus Strabo cap. 22. *Præfationem actionis, qua populi affectus ad gratiarum actiones incitatur, at deinde humanæ vocis ſupplicatio cæleſtium virtutum laudibus admitti depoſcitur, quis primus ordinauerit, nobis ignotum eſt*. Alij earum inſtitutionem Gelaſio I. tribuunt, ea ducti ratione quod in libro Pontificali ſacramentorum præfationes & orationes cauto ſermone compoſuiſſe dicatur. Sed quamuis concedamus plures à Gelaſio, plures item ab Ambroſio & à Gregorio Magno, alijſque Patribus editas fuiſſe; certum nihilominus eſt in ipſis eccleſiæ primordijs iam vſum Præfationum extitiſſe, earumque inſtitutionem vel Apoſtolis vel Apoſtolicis viris tribuendam; quod facilè probari poteſt: nam integra, noſtræque ſimillima legitur in Iacobi Apoſtoli Liturgia, eiuſque

que mentio reperitur apud ſanctos patres Gelaſio & Ambroſio antiquiores. Et vt incipiam à Cypriano, illi etiam ex nomine nota fuit, vt ex libro de oratione manifeſtum eſt. *Quando ſtamus*, inquit, *ad orationem, fratres dilectiſſimi, vigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis carnalis & ſecularis abſcedat, nec quidquam tunc animus, quàm id ſolum cogitet, quod precatur. Ideò & ſacerdos ante orationem præfatione præmiſſa parat fratrum mentes dicendo,* Surſum corda, *vt dum reſpondet plebs* Habemus ad Dominum, *admoneatur nihil aliud ſe quàm Dominum cogitare debere*. Hanc Cypriani ſententiam recitat & laudat Eligius Nouiomenſis epiſcopus *hom.* 11. Cypriano autem addo Auguſtinum, cuius plura afferri poſſunt hac de re teſtimonia. Epiſt. 57. ad Dardanum, *Noſti in quo ſacrificio dicatur,* Gratias agamus Domino Deo noſtro. Et ad Honoratum epiſt. 120. cap. 19. *Hinc gratias agimus Domino Deo noſtro, quod eſt magnum ſacramentum in ſacrificio noui Teſtamenti, quod vbi, & quando, & quomodo offeratur, cum fueris baptizatus inuenies*. Itemque ad Probam epiſt. 156. *Anima Chriſtiana non fruſtra audit Surſum cor, nec fruſtra reſpondet ſe habere ad Dominum*. Idem de vera Religione cap. 3. *Quotidie per vniuerſum orbem humanum genus vna penè voce reſpondet ſurſum corda ſe habere ad Dominum.* De dono perſeuerantiæ cap. 13. *Quod ergo in ſacramentis fidelium dicitur, vt ſurſum cor habeamus ad Dominum, munus eſt Domini: de quo munere ipſi Domino Deo noſtro gratias agere à ſacerdote poſt hanc vocem, quibus hoc dicitur, admonentur; & dignum & iuſtum eſſe reſpondent*. De bono viduitatis cap. 16. *Inter ſacra myſteria cor habere ſurſum iubemur, ipſo adiuuante id valemus, & ideò ſequitur, vt de hoc tanto bono Domino Deo gratias agamus; quia hoc dignũ, hoc iuſtum eſt recordari.* Eadem ferè ait in Pſal. 10. & 85. De ſpiritu & litera *cap.* 11. *& ſerm.* 44. *&* 54. *de tempore*. Concilium Mileuitanum, cui interfuit ipſe Auguſtinus, can. 12. *Placuit vt preces, vel orationes, ſeu Miſſæ, ſiue Præfationes, quæ probatæ fuerint in concilio, ab omnibus celebrentur*. His ſuffragatur Cæſarius Arelatenſis hom. 12. Conſonant etiam Patres Græci. Cyrillus Hieroſolymitanus catecheſi quinta myſtagogica diffusè & eleganter, *Clamat*, inquit, *Sacerdos* ſurſum corda. *Verè enim circa illam maximè tremendam horam ſurſum ad Deum corda leuare neceſſe eſt, & non deorſum ad terram terrenaque negotia deprimere. In hanc igitur ſententiam omnibus præcipit Sacerdos, curas ſcilicet vitæ huius omnes, & domeſticas ſolicitudines illa hora relinquere, & cor in cælo habere apud Deum generis humani amatorem. Vos deinde reſpondetis*, Habemus ad Dominum, *aſſentientes ei profitendo. Nullus autem ſic conſiſtat, vt ore quidem dicat,* Habemus ad Dominum, *mente verò circa vitæ huius curas vagetur. Dicit deinde ſacerdos*, Gratias agamus Domino. *Certè gratias agere debemus, quod nos adeò indignos ad tantam gratiam vocauit. Ad hæc vos ſubijcitis,* Dignum & iuſtum eſt. *Cum enim nos Deo gratias agimus, dignum profectò & iuſtum opus facimus*. Et paucis interiectis,

quibus

quibus totius Præfationis ſeriem texit, Angeloſque commemorat apud Iſaiam canentes *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus ſabaoth*; quem hymnum nos cum illis modulamur, huius modulationis rationem reddit dicens; *Propterea enim traditam nobis hanc ſeraphicam Theologiam recitamus, vt in illa cæleſti hymnodia cum ſupramundana militia communicemus.* Chryſoſtomus hom. 18. in 2. ad cor. *In tremendis myſterijs*, ait, *vt ſacerdos pro plebe, ita plebs pro ſacerdote vota facit. Neque enim ipſe ſolus gratias agit, ſed etiam plebs vniuerſa. Nam cum prius illorum vocem ſumpſit, atque illi aſſenſerunt id iuſtè ac dignè fieri, tum demum gratiarum actionem auſpicatur.* Et hom. de Euchar. *Quid facis ò homo? Non promiſiſti ſacerdoti qui dixit*, Surſum mentem & corda, *& dixiſti*, Habemus ad Dominum? Anaſtaſius ſynaita ſerm. de ſacra ſynaxi: *Hæc teſtatur nobis bis Sacerdos dicens* Surſum corda. *Deinde quid nos ad iſta reſpondemus?* Habemus ad Dominum. *Quid ais, quid facis? Mens tua ad corruptibilia & temporalia temerè attollitur, & tu dicis, Habeo ad Dominum?* Occurrunt paſſim aliorum teſtimonia, ſed in re clariſſimâ ſuperflua ſunt.

II. Præfationes autem vbique receptas atque vſitatas fuiſſe, ex Liturgijs omnium eccleſiarum & nationum palam fit. Diuerſæ quidem in diuerſis eccleſijs illarum formulæ fuerunt, omnes tamen idem argumentum proſequuntur. Nam primò ſacerdos corda ſurſum attolli iubet, quę verba ex Alcuino hunc ſenſum habent. *Iam Apoſtolicis & Euangelicis præceptis ſufficienter inſtructi & confirmati corda veſtra à terrenis curis ſurſum ad Dominum dirigite, vt ſacrificium, quod Deo offerendum mihi obtuliſtis, dignè offerre valeam.* Ait populus ſe cor habere ad Dominum, & ſacerdos iterum hortatur ad gratias agendas, quod populus dignum & iuſtum eſſe profitetur. Mox ille aſſumens fidelium vocem vertit ſe ad Deum Patrem omnipotentem, ipſique laudem concinit & gratias agit magnificis verbis. Demum Angelicis immixtus choris tam ipſe quàm omnis populus vnanimi concentu & quaſi vno ore ſacrum Triſagion modulantur. Quæ omnia Iacobus Apoſtolus in ſua Liturgia his verbis exprimit. *Verè dignum & iuſtum eſt, decens & debitum, vt te laudemus, te hymnis celebremus, tibi benedicamus, te adoremus, tibi laudem decantemus, tibi gratias agamus omnis creaturæ viſibilis & inuiſibilis opifici, theſauro æternorum bonorum, fonti vitæ & immortalitatis, omniũ Deo ac Domino: quem cæli & cæli cælorum laudibus celebrant, ac omnis virtus eorum, ſol & luna, vniuerſuſque aſtrorum chorus, terra, mare, & omnia quæ in eis ſunt, Hieruſalem cæleſtis congregatio, eccleſia Primogenitorum deſcriptorum in cælis, ſpiritus Iuſtorum & Prophetarum, animæ Martyrum & Apoſtolorum, Angeli, Archangeli, Throni, Dominationes, Principatus, Poteſtates, ac virtutes tremendæ, Cherubimque multos oculos habentia, & Seraphim ſex alis prædita, quæ duabus quidem alis operiunt facies ſuas, duabus verò pedes, & reliquis duabus volantia clamant alterum ad alterum inceſſabili voce, perpetuis laudibus hymnum triumphalem tuæ magnificæ gloriæ clara voce canentia.*

tia. *Sanctus*, *Sanctus*, *Sanctus*, *&c*. Hæc eſt Præfatio Iacobi, quam expreſſit ſupra relatus Cyrillus eius in throno Hieroſolymitano ſucceſſor; nec multum ab eo diſcrepat Baſilius in ſua Liturgia. Chriſoſtomus verò alijs verbis, eadem ſententia ait. *Dignum & iuſtum eſt te celebrare, te benedicere, te laudare, tibi gratias agere, te adorare in omni loco dominationis tuæ. Tu enim es Deus ineffabilis, qui nec mente percipi, videri, nec comprehendi potes. Qui ſemper es, eodemque & ſimili modo exiſtis tu, & Vnigenitus Filius tuus, & Spiritus tuus ſanctus. Tu è nihilo ad eſſe nos eduxiſti; & cum lapſi eſſemus, nos rurſus erexiſti; & omnia facere non deſtitiſti, donec nos in cælum deduceres, & futurum tuum regnum largireris. Pro his omnibus agimus tibi gratias, & Vnigenito Filio tuo, & Spiritui tuo ſancto; pro omnibus quæ neſcimus & ſcimus, manifeſtis & occultis tuis beneficijs. Agimus tibi gratias etiam pro hoc ſacro miniſterio, quod ex manibus noſtris ſuſcipere dignatus es: & ſi tibi adſiſtant millia Archangelorum, & myriades Angelorum, Cherubim & Seraphim ſex alas & multos oculos habentes, ſublimes & alti, qui triumphalem hymnum canunt, clamant, vociferantur & dicunt. Sanctus, Sanctus, Sanctus &c.* Eodem ferè tenore procedunt reliquæ orientalium gentium Præfationes, quas prolixi operis foret ſingillatim referre. Diffuſiſſima autem illa eſt, quæ tribuitur Clementi *lib.8, Conſtit. Apoſt. cap.* 16. In ea ſiquidem Dei perfectiones & attributa, ac æterna Verbi generatio, tum productio omnium creaturarum, earumque diſpoſitio, atque in eis regendis admirabilis Dei ſapientia & prouidentia, & erga homines benignitas eleganti ſermone recenſentur. Demum concluditur more vſitatò Angelorum commemoratione canentium & dicentium, *Sanctus, Sanctus*, &c. In Miſſa Maronitarum Sacerdos dicit, *Surſum ſint pendentes intellectus noſtri, mentes noſtræ, & corda omnium noſtrum*. Reſpondet populus, *Sunt ad te Domine*. Sacerdos, *Confiteamur Domino in timore, & adoremus in tremore*. Populus, *Dignum & iuſtum eſt*. Sacerdos, *Corde, intellectu, & lingua confiteamur tibi Domine Pater & Fili & Spiritus ſancte, qui es vnus Deus verus. In congregationibus inuiſibilibus & ordinibus innumerabilibus commiſceantur ſeraphicè voces noſtræ. Populus tuus fidelis Domine ter laudant, exclamant, & dicunt ter.* Sanctus, Sanctus, Sanctus, &c. Porrò Græci & aliæ in Oriente nationes vnicam habent Præfationem, quæ in ſingulis Miſſis repetitur; Latinis variæ ſunt: Ambroſiani vnam communem Romanæ ſimilem habent: at in Miſſis proprijs ſiue de feſto, ſiue de Dominica, aut de feria, propriam item canunt Præfationem. Simili modo Mozarabes proprijs ſemper vtuntur, in quibus vel myſteria eius feſtiuitatis quæ tunc celebratur, vel Sancti de quo eſt Miſſa laudes & encomia ſtylo ſublimi, varijſque ſententijs exornato decantantur. In libro Sacramentorum S. Gregorij propriæ item extant in ſingulis Miſſis ab Ambroſianis diuerſæ, quarum vſus diu permanſit, vt ex antiquis codicibus M.SS. conſtat. Extant aliquot libelli Præfationum in Bibliotheca Vaticana: & Cornelius

lius Scholtingius *to.* 1. Bibliothecæ Eccleſiaſticæ *parte* 2. *cap.* 12. laudat librum editum Coloniæ ab Henrico Grauio, in quo ſunt ducentæ quadraginta Præfationes propriæ. Apud Ennodium Ticinenſem vna etiam legitur dictione ſacra quinta pro Miſſa, in qua epiſcopus conſecratur.

III. Baronius *to.* 7. *Annalium an.* 590. & Binius *to.* 4. *conciliorum*, alijque paſſim citant & referunt Pelagij II. epiſtolam ad epiſcopos Germaniæ & Galliæ, qui ipſum rogauerant, vt ordinem Præfationum eis mitteret, quem S. Romana Eccleſia tunc habebat, quibus ſic reſpondet. *De veſtra voluntate & ſtudio bono multum gauiſi ſumus, & ſacrum Ordinem Romanorum, ſacraque conſtituta noſtrorum Anteceſſorum ſolerter relegentes inuenimus has nouem præfationes in ſacro Catalogo tantummodo recipiendas, quas longa retrò veritas in Romana Eccleſia hactenus ſeruauit. Vnam in albis Paſchalibus, aliam de Aſcenſione Domini, tertiam de Pentecoſte, quartam de Natali Domini, quintam de Apparitione, ſextam de Apoſtolis, ſeptimam de S. Trinitate, octauam de Cruce, nonam de ieiunio & Quadrageſima tantummodo dicendam. Has Præfationes tenet & cuſtodit S.R.E. Has tenendas vobis mandamus.* Hoc ipſum decretum in antiquis editionibus Gratiani de *conſecr. diſt.* 1. *c. Inuenimus*, Gelaſio adſcribitur. Sed hanc epiſtolam dum attentiùs conſidero, hac ſuſpicione vehementer perculſus ſum, ne alterius fortè Pontificis recentioris ſit, & Pelagio per errorem tributa. Si enim ætate Pelagij illis tantum Præfationibus Romana Eccleſia tamquam dudum in ea receptis & approbatis vtebatur, quomodo Gregorius eius immediatus ſucceſſor, ſacrorumque rituum tenaciſſimus cuſtos alias nouas inſtituit? Auget ſuſpicionem Ioannes Diaconus, qui cùm rès à Gregorio geſtas in vita ipſius minutiſſimè proſequatur, nullam tamen de Præfationibus ab eo contra morem diu receptum inſtitutis mentionem facit. Ipſe item Gregorius in epiſtola ſæpius relata ad Ioannem Syracuſanum, in qua de additis vel immutatis in ritibus ſacrificij, propter quæ reprehenſus fuerat, rationem reddit, de Præfationibus ſilet: ſicut & de epiſtola Pelagij ſilent ſcriptores illius & aliquot ſequentium ſeculorum. Quod ſi mea ſuſpicio æquo lectori non placet, hoc ſaltem negare non poterit vſum Romanæ Eccleſiæ, de quo Palagius teſtatur, poſt eius deceſſum antiquatum fuiſſe, eiuſque decretum de nouem Præfationibus nullibi receptum, nec executioni mandatum, niſi ſeculo X. vel XI. Euidens enim eſt in libris antiquis ſacramentorum, qui Romanæ Eccleſiæ titulum pręſe ferunt, plures reperiri Præfationes vixque vlla Miſſa eſt, cui propria & peculiaris non aſſignetur. Accedit teſtimonium Guitmundi ex Monacho S. Benedicti epiſcopi Auerſani, qui obijſſe dicitur anno MLXXX. Romanis ritibus iam vbique receptis. Nam *lib.* 1. de Euchariſtia aduersùs Berengarium, *Ne quis*, inquit, *exiſtimet me hanc ſententiam ex meo ſenſu commentatum, Præfationem iſtam, quæ per totum penè orbem Latinum inter Epiphaniam & Septuageſimam in quadam die Dominica habetur, hic ſuppo-*

ſui

ſui hac continentem. Aeterne Deus: Et tibi hanc immolationis hoſtiam offerre, quæ eſt ſalutifera, & ineffabile diuinæ gratiæ ſacramentum: quæ offertur à plurimis, & vnum corpus Chriſti ſancti Spiritus infuſione perficitur. Singuli accipiunt Chriſtum Dominum, & in ſingulis portionibus totus eſt, nec per ſingulos minuitur, ſed integrum ſe præbet in ſingulis. Propterea ipſi qui ſumimus communionem huius ſancti panis & calicis, vnum Chriſti corpus efficimur. Eiuſdem Præfationis auctoritate vtitur Algerus Monachus Cluniacenſis, qui anno MCXXX. floruit *lib. 1. de ſacram. Corp. & ſanguis Domini cap. 5.* Extat autem in libro ſacrament. S. Gregorij Dominica V. poſt Epiphaniam, & in hodierno Miſſali Ambroſiano VI. quamuis Algerus eam ex Ambroſio Dominica V. citet. Quo verò tempore tot Præfationes deſierint, non liquet; niſi quod in Miſſalibus ſcriptis poſt annum MCC. illæ nouem dumtaxat reperiuntur à Pelagio enumeratæ; quibus duæ additæ ſunt, vna communis antiquiſſima, quæ Gelaſij ſiue Gregorij creditur eſſe, altera de B. Virgine ab Vrbano II. inſtituta. Et hæ vndecim ſunt, quibus omnes eccleſiæ ritui Romano adhęrentes hodie vtuntur.

IV. Sequitur hymnus quem Epinicion, ſiue triumphalem vocant Græci. Hunc in omnibus Liturgijs eccleſia militans à triumphante edocta Deo exercituum modulatur, *cui*, vt loquitur Tertullianus lib. de oratione, *illa Angelorum circumſtantia non ceſſant dicere, Sanctus, Sanctus, Sanctus.* Vidit Iſaias *cap. 6.* Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & audiuit ſeraphicos Spiritus alterna modulatione pſallentes, *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum. Plena eſt omnis terra gloriâ eius.* Et Ioannes in Apocalypſi *cap. 4.* quatuor myſtica animalia plena oculis deſcribit, requiem non habentia die ac nocte & dicentia: *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens; qui erat, qui eſt, & qui venturus eſt.* Præclarè Ambroſius lib. 3. de Spiritu ſancto cap. 18. *Cherubim & Seraphim indefeſſis vocibus laudant & dicunt;* Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus ſabaoth. *Non ſemel dicunt, ne ſingularitatem credas: non bis dicunt, ne Spiritum excludas: non ſanctos dicunt, ne pluralitatem æſtimes: ſed ter repetunt & idem dicunt, vt etiam in hymno diſtinctionē Trinitatis & diuinitatis intelligas vnitatem. Hæc cum dicunt, Deum prædicant.* Additum hunc hymnum ſacrificio Miſſę à Sixto I. plerique ſcribunt, ſed liber Pontificalis hoc ſolùm à Sixto conſtitutum ait, vt ſacerdote ipſum incipiente, etiam populus eumdem cantaret. Quia verò progreſſu temporis quidam abuſus irrepſerat, vt non niſi in ſolemnibus Miſſis diceretur, eo tollendo hic canon à concilio Vaſenſi anno 529. editus eſt; *Vt in omnibus Miſſis ſiue matutinis, ſiue Quadrageſimalibus, vel quæ in defunctorum commemorationibus fiunt, ſemper* Sanctus, Sanctus, Sanctus, *eo ordine quo ad Miſſas publicas dici debeat: quia tam dulcis & deſiderabilis vox, etiamſi diu noctuque poſſet dici, faſtidium non poteſt generare.* Altera pars hymni, *Benedictus qui venit in nomine Domini. Oſanna*

 in ex-

in excelſis, Chriſto Domino à turbis in ſolemni Ieroſolymæ ingreſſu ante paſſionem decantata fuit. Antiqua Ritualia ſtatuunt vt Triſagion pſallentes inclinent ſe chorus contra chorum, & incipientes, *Pleni ſunt cœli*, erigant ſe. Idem pręcipit Lanfrancus in ſuis ſtatutis cap. 5. *niſi*, inquit, *verſus interponantur*. Solebant enim alicubi eo tempore verſus quidam interponi, licentia, quam vt alibi notatum eſt, ſequioris æui Religioſi ſibi inconſultò vſurparant. In vetuſto quodam Miſſali ſequentes rythmos interpoſitos reperi pro feſtis Domini.

Cæleſte præconium
Sonet vox fidelium
Ad Dei magnalia. Sanctus.
Virgo parit Filium
Caſtitatis lilium
Dei plena gratia. Sanctus.
Cuius natalitia
Stella prodit praua.
Quem paterna proprium
Vox teſtatur Filium
Ad Iordanis flumina. Sanctus.
Cuius ſancta Paſſio,
Mors, & Reſurrectio
Mundi lauit crimina. Pleni ſunt &c.
Iam in Patris dextera
Sedens ſuper æthera
Regnat ſuper omnia,
Cum paterno Numine,
Et cum ſancto Flamine. O ſanna in excelſis.
Ipſi laus & gloria, in excelſis.

Alia ſimilis interpolatio rythmica extat in Miſſa Thomæ Aquinati adſcripta de ſanctiſſimo Sacramento.

Sanctus. *Sanctum diuinum myſterium ſemper declaratur*,
Et mens infidelium tumens excæcatur.
Firma ſpes credentium fide roboratur.
Sanctus. *Fides eſt ſummopere credere in Deum*,
Panem ſanctum edere, & tractare eum,
Iubens dicit ſumite, Hoc eſt corpus meum.
Sanctus. *Panis prius cernitur, ſed dum conſecratur*,
Caro Chriſti ſic mutatur, quomodo conuertitur,
Deus operatur. Dominus Deus Sabaoth.
De vino ſimiliter ſi ſit benedictum,
Et tunc eſt veraciter ſanguis Chriſti dictum,
Credamus communiter verum & non fictum.
Pleni ſunt cœli & terra gloria tua, Oſanna in excelſis.

Nobis

Nobis celebrantibus iſtud ſacramentum,
Et cunctis fidelibus fiat nutrimentum,
Iudæis negantibus ſit in detrimentum,
Benedictus qui venit &c.

Sunt autem hoc loco duo quædam aduertenda. Vnum quod duplex V.
eſt Triſagion, iſtud nimirum de quo nunc agimus omnibus eccleſijs commune: & illud, quod Græci quotidie, Latini ſemel in anno græce ſimul & latinè concinunt in magna Paraſceue, nempè *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis miſerere nobis*, cuius originem Felix III. Pontifex narrat in epiſtola ad Petrum Cnaphæum. Cum enim Conſtantinopolis terræ motu quateretur, & populus in campo oraret cum Proclo Patriarcha, Puer paruulus ſpectante multitudine in cœlum raptus eſt, & poſt horam in terram demiſſus narrauit ſe hunc hymnum à cœleſtibus ſpiritibus cantari audiuiſſe, ſibique præceptum impoſitum, vt populo denuntiaret Deum illi propitium futurum, ſi eumdem hymnum deuotè cantarent; atque ita eo decantato ab imminenti clade liberati ſunt. Addidit poſtea huic hymno nequiſſimus vir Petrus Cnapheus Patriarcha Antiochenus hanc clauſulam, *Qui crucifixus es pro nobis miſerere noſtri*, eâ doloſè tegens hæreſim Eutychetis, qua infectus erat. Facti ſeriem, huiuſque additamenti condemnationem, & quicquid pertinet ad hoc Triſagion congeſſit in notis ad can. 81. concilij Trullani Chriſtianus Lupus.

Alterum notandum eſt quatuor eſſe Liturgicos hymnos vt ait Goar in notis ad Miſſam Chryſoſtomi, quorum primus eſt Angelicus *Gloria in excelſis Deo*, quem nato Domino Angeli cecinerunt. Secundus Cherubicus, quem Græci Cherubim voces æmulantes ante magnum introitum cantant dicentes, *Qui Cherubim myſticè repræſentamus, & viuificanti Trinitati ter ſanctum hymnum canimus, omnem ſecularem deponamus ſolicitudinem, tanquam Regem omnium ſuſcepturi Angelicis inuiſibiliter ſtipatum agminibus. Alleluia*. Huius inſtitutionem ad Iuſtini tempora reuocat Cedrenus. Tertius Triſagion, de quo ſupra, nempe *Sanctus Deus, ſanctus fortis*, &c. Quartus Epinicion, Deo tanquam Victori & omnium triumphatori ab omnibus poſt Præfationem decantatum. Obſeruo nihilominus plures ex Græcis ſcriptoribus ſecundum à tertio non diſtinguere, & tam illis quàm vltimo Cherubici & Seraphici nomen paſſim tribuere.

CAP. XI.

Tranſitur ad Canonem. Ipſum interpolare illicitum. Variaeius nomina. Origo & auctores inueſtigantur. Agitur de prima Canonis oratione. In ea mentio Papæ, Epiſcopi, & Regis fit. Orat ſacerdos generaliter pro cunctis fidelibus, tum ſpecialiter pro offerentibus. De nominum recitatione.

I. HActenus ſacerdos ſeipſum & aſtantes ijs omnibus quæ præceſſerunt ad tremenda myſteria in ſacra Synaxi perficienda tamquam præuijs initiationibus diſpoſuit & præparauit: iam propiùs ad ea accedit, & eleuatis in cœlum oculis, ſurſumque expanſis manibus, quaſi ingreſſus in Sancta Sanctorum, ſecretò cum Deo loquitur, vt rei diuinæ hac ſilentij grauitate maior reuerentia concilietur. Multa verò à ſacerdotibus ſecretò dici vſus antiquiſſimus eſt, vt ex Iacobi & aliorum Liturgijs, & ex *can.* 19. concilij Laodiceni euidenter oſtenditur. In vetuſtiſſimis Sacramentorum codicibus inter Præfationem & Canonem Chriſti crucifixi imago picta conſpicitur, qui ritus etiam hodie ſeruatur, vt eius aſpectus in mentem celebrantis reuocet cruentum illud ſacrificium, quod in cruce ſemel oblatum quotidie in eccleſia verè & realiter, ſed actione incruenta renouatur. Ipſi imagini oſculum figendum à ſacerdote, priuſquam canonem incipiat, ſcribit Nicolaus de Ploue in expoſitione Miſſæ, ſed ex more ſingulari ſuæ eccleſiæ. Poſnonienſis. Addit Petrus ab opmeer in aſſertione Miſſę *pag.* 362. hanc orationem poſt hymnum triumphalem canoni præmittendam. *Domine Ieſu Chriſte fili Dei viui adiuua infirmitatem meam, & conforta me nunc in hac hora: quia imperfectum meum vident oculi tui: Adoramus te Domine Ieſu Chriſte & benedicimus tibi, quia per ſanctam crucem tuam redemiſti mundum. Qui paſſus es pro nobis, miſerere noſtri.* At huiuſmodi interpoſitiones, vt ſępe dictum eſt, inconſulta quorumdam deuotione introductas nunquam approbauit Eccleſia. Vt enim rectè ait Micrologus cap. 12. *Nimis temerarium videtur, vt nos aliqua canoni ad noſtrum libitum adjciamus, niſi quæ à ſanctis Patribus adiecta vel adycienda eſſe cognouimus; præcipuè cum inter ipſos ſanctos Patres nulli aliquid adieciſſe legantur, niſi qui Apoſtolica auctoritate præditi hoc facere potuerunt. Optimum ergo videtur, vt in*

vt in hac cauſa terminos patrum noſtrorum non excedamus , nec nos Apoſto-
lica auctoritatis reos efficiamus , ſi quod ſoli Apoſtolicæ auctoritati competit ,
canonem noſtris interpoſitionibus augmentare præſumamus . Ideò expun-
ctæ ſunt ab ipſo canone diuerſę oratiunculę , quæ in antiquis Miſſali-
bus M. SS. varijs in locis interiectæ leguntur , quia tametſi ex ſe bonæ
ſint, ei tamen actioni non conueniunt: & hæc ſemper ſummorum Pon-
tificum cura fuit , ne quid irreperet inordinatum , ſuperfluum , aut ſu-
perſtitioſum . Incipit ab oratione *Te igitur clementiſſime Pater* , vſque
ad orationem Dominicam , quæ abſoluto canone alta voce recitatur .
Nomen canonis tempore Gregorij Magni in vſu erat , nam *lib. 7. epiſt.*
64. referens quorumdam aduersùs ſe murmurationes , hoc inter cætera
querelarum caput enumerat , quod orationem Dominicam mox poſt
canonem dici ſtatuiſſet . Et *lib.* 11. *epiſt.* 59. narrat Ianuarium epiſco-
pum Calaritanum tempore , quo ſacrificium celebrabat , tantam paſ-
ſum frequenter anguſtiam, vt vix poſt longa interualla ad locum cano-
nis , quem reliquerat , redire valeret . Canon autem regula eſt , qua
voce vſa eſt eccleſia, vt indicaret hanc eſſe regulam fixam & ſtabilem ,
qua noui Teſtamenti ſacrificium celebrandum eſt. Idem Gregorius *ea-*
*dem epiſt.64.lib:*7. precē vocat, eo loquendi genere, quo nonnunquam
Patres vtuntur, dum verba conſecrationis preces nuncupant, quia ſunt
verba ſacra : neque enim totus canon ex precibus contextus eſt . Hay-
mo Halbeſtatenſis explicans cap. 2. epiſt. 1. ad Timoth. *Orationes* , in-
quit , *ſunt , quas fundit Sacerdos in conſecratione Euchariſtiæ* . In concilio
Eboracenſi tempore Celeſtini III. *Secretum* Miſſæ nuncupatur his ver-
bis : *Quia* ſecretum *Miſſæ frequenter inuenitur , aut Scriptorum falſitate ,*
aut librorum vetuſtate corruptum , ita vt diſtinctè legi non poſſit , Archi-
diaconorum ſolicitudo prouideat , vt in ſingulis eccleſijs ad verum & proba-
tum exemplar canon Miſſæ cum omni diligentia corrigatur . Ab alijs Actio
dicitur , quia in eo , vt ait Valfridus , dominica ſacramenta conficiun-
tur . Atque hinc intelligitur , qua de cauſa cum aliquid in ipſo canone
in oratione quæ incipit *Communicantes* addendum eſt , quod in Chriſti
Domini feſtiuitatibus fieri ſolet , titulus apponatur , *Infra actionem* ,
ſiue vt melius in M. SS. codicibus legitur , *Intra actionem* : quia nimi-
rum actio ſacrificij ibi propriè continetur . Hic verò titulus *Infra actio-*
nem ante ipſum *Communicantes* in editis Miſſalibus paſſim reperitur .

Auctorem canonis quidam fuiſſe putant Gelaſium Papam , alij Mu- II.
ſæum Presbyterum Maſſilienſem , alij Voconium Epiſcopum Caſtella-
nenſem in Mauritania , qui teſte Gennadio libros ſacramentorum
compoſuerunt . Aldelmus epiſcopus *lib. de laudib. Virginitatis cap.* 23.
à Gregorio Magno editum exiſtimat . At ipſe Gregorius epiſt. præci-
tata ait à Scholaſtico compoſitum , ſed quo tempore id factum fuerit
non dicit . Iacobus Ianſſonius in ſuis Liturgicis *lib: 3. cap.* 11. per pre-
cem , quam Gregorius ait à Scholaſtico compoſitam , non putat cano-
nem

nem intelligi debere, ſed aliquam orationem actioni Miſſæ inſertam. Reuerà tamen de canone ibi Gregorium loqui, ipſe contextus epiſtolę euincit. Miras nugas de hoc Scholaſtico quidam ſcribunt, præſertim Eterodoxi Miſoliturgi; cum manifeſtiſſimum ſit in prædicta Gregorij epiſtola nomen Scholaſtici non eſſe proprium alicuius hominis, ſed accipi pro viro docto & erudito, quales olim fuerunt qui ſcholis chriſtianorum præficiebantur, vt conuerſos ad fidem erudirent. Auguſtinus tract. 7. in Ioannem, *Qui habent cauſam, & volunt ſupplicare Imperatori, quærunt aliquem Scholaſticum Iuriſperitum, à quo ſibi preces componantur*. Saluianus in Præfatione libri de guber. Dei, *Id facere anniſi ſunt, vt Scolaſtici ac diſerti haberentur*. Hieronymus de viris Illuſtr. *Serapion epiſcopus ob elegantiam ingenij cognomen Scholaſtici meruit*. Quicunque autem fuerit ille Scholaſticus, à quo canonem compoſitum indicat Gregorius, certum eſt antiquiorem fuiſſe Gelaſio & alijs ſupra nominatis. Nec credendum Polydoro Virgilio, qui *libro* 5. *de Inuent. rerum cap.* 10. à multis Pontificibus compactum aſſeuerat: licèt enim aliqui paucula quædam verba adiunxerint; ipſum tamen, vt ait Vigilius Papa epiſt. ad Eucherium, *ex Apoſtolica traditione ſuſcepimus*. Concilium quoque Tridentinum *ſeſſ.* 22. *cap.* 4. conſtare canonem docet ex ipſis Domini verbis, ex Apoſtolorum traditionibus, ac ſanctorum Pontificum inſtitutionibus. Obſeruandum nihilominus neminem ex Pontificibus poſt Gregorium Magnum quidpiam addidiſſe aut immutaſſe. Hoc ſolum legimus apud Anaſtaſium, quod ſæuiente Leonis Iſaurici Imp. aduersùs imagines & reliquias Sanctorum acerrima perſecutione, Gregorius III. Oratorium ædificauit in honorem omnium Sanctorum, quorum reliquias toto orbe collectas in eo collocauit, ac ibidem eorum natalitia à Monachis trium Monaſteriorum Baſilicæ S. Petri ſeruientibus celebrari præcepit; & à ſacerdote in ipſo Oratorio Miſſas agente hanc clauſulam in canone poſt illa verba, & *omnium ſanctorum tuorum*, dici inſtituit: *Quorum ſolemnitas hodie in conſpectu tuæ maieſtatis celebratur, Domine Deus noſter, in toto orbe terrarum*. At hoc ſpecialiter pro illo oratorio inſtitutum fuit, atque ideò vt notat Valfridus *cap.* 22. non eſt canoni, qui generaliter dicitur adnotatum: cumque plura viderim Miſſalia M. SS. in vno dumtaxat hæc verba adſcripta reperi, quod extat in Bibliotheca Barberina cod. 1858. Idem Valfridus canonem per partes compoſitum fuiſſe ex eo arguit, quia nomina Sanctorum in duobus locis poſita ſunt, quæ ſanè leuiſſima coniectura ſiue ſuſpicio eſt, nullâ veterum Patrum auctoritate comprobata. Primam verò partem ex eo conijcit antiquiſſimam eſſe, quia nomina Apoſtolorum non ſunt eo ordine digeſta, quo in emendatioribus euangelijs inueniuntur. Idque fortaſſe hac de cauſa eueniſſe putat, quia pars illa prius compoſita eſt, quàm euangelia ad eam veritatem, quæ nunc habetur apud Latinos, corrigeretur, cuius rei S. Hieronymum

teſtem

teſtem producit. Porrò Canon penè ad verbum reperitur apud Ambroſium *lib.* 4. de ſacramentis. Auctor item quæſtionum veteris & noui Teſtamenti apud Auguſtinum *to.* 4. qui *quæſt.* 44. ſe ſcribere teſtatur annis trecentis poſt elapſas Danielis hebdomadas, hoc eſt integro ſeculo ante Gelaſium, aſſerit *quæſt.* 109. Melchiſedech eſſe quidem ſacerdotem, ſed non ſummum, *vt*, inquit, *in oblatione præſumunt Antiſtites*: in oratione ſcilicet quæ incipit, *ſupra quæ propitio ac ſereno vultu*. Alludere etiam ad Canonem mihi videtur Optatus Mileuitanus *lib.* 2. his verbis *Offerre vos dicitis pro eccleſia toto terrarum orbe diffuſa.* Sed his generaliter præmiſſis operis ratio poſtulat, vt ſingulas eiuſdem Canonis partes percurramus.

Prima oratio eſt, *Te igitur Clementiſſime Pater*, quam referens Haymo Halberſtatenſis *in* 1. ad Timoth. *cap.* 2. omittit hæc verba *ſupplices rogamus*, breuitatis cauſa, vt puto, nam extant in omnibus M. SS. Ad hanc reſpexit Vigilius Papa ſic ſcribens in epiſt. ad Iuſtinianum Imperatorem: *Omnes Pontifices antiquâ in offerendo ſacrificia traditione depoſcimus, vt catholicam fidem adunare, regere Dominus, & cuſtodire toto orbe dignetur*. Et primò quidem offert Sacerdos pro eccleſia, deinde pro Papa. Hæc teſſera vnitatis eccleſiæ eſt, *in qua*, vt ait Cyprianus epiſt. 76. ad Magnum, *nonniſi concordes & vnanimes habitant*: hæc nota vnionis membrorum cum capite, quia vt idem Cyprianus ſcribit *epiſt.* 52. *&* 55. cum eccleſia catholica ille communicat, qui cum Romano Pontifice conſentit: & à Petri cathedra vnitas ſacerdotalis exoritur. Teſte item Irenæo *lib.* 3. *cap.* 3. Ad Romanam Eccleſiam propter potentiorem principalitatem neceſſe eſt omnem conuenire eccleſiam: quia nimirum, vt ſcrbit Auguſtinus epiſt 162. *ſemper in ea viguit Apoſtolicæ cathedræ principatus*. Vnde conſtat, inquit Pelagius Papa citatus ab Alcuino, ab vniuerſi orbis communione ſeparatos eſſe, qui qualibet diſſenſione inter ſacra myſteria Apoſtolici Pontificis memoriam ſecundùm conſuetudinem non frequentant. Refert Nicephorus *lib.* 16. *cap.* 17. Acacium Conſtantinopolitanum primum omnium Papæ nomen (erat tunc Felix II.) è ſacris tabulis eraſiſſe, quod nemo ante eum tentauerat, quamuis in eo throno plures epiſcopi hæretica labe infecti ſediſſent. Idem auſus eſt in eccleſia Alexandrina impius Dioſcorus, pronunciato aduersùs Leonem Magnum anathemate. Epiſcopi quoque orientales eodem ſpiritu diuiſionis imbuti Athanaſium cauſâ fidei perſequentes, vt ſcribit Sozomenus *lib.* 3. *cap.* 10. à Iulio Romano Pontifice receſſerunt. Patres verò orthodoxi ſemper Papæ nomen in Liturgicis precibus commemorarunt; quod cum in aliqua Galliarum eccleſia fortaſſis prętermitteretur, id concilium Vaſenſe II. pręcepit hac lege edita can. 4. *Nobis iuſtum viſum eſt, vt nomen Domini Papæ, quicunque Apoſtolicæ ſedi præfuerit, in noſtris eccleſijs recitetur*. Ennodius Ticinenſis in Apologia pro ſynodo, nullo vnquam tempore à nominis Papę,

III.

Symmachi videlicet, commemoratione ceſſatum eſſe aſſerit, dum ſacra Miſſarum ſolemnia celebrarentur, quo argumento oſtendit ipſum, non Laurentium, legitimum Pontificem fuiſſe. In Liturgia quæ Marci nomine inſcripta eſt, Papę mentionem ter fieri legimus, ſed cuius æui illa ſit ignoramus. In Liturgijs Iacobi, Baſilij, & Chryſoſtomi generalis commemoratio omnium epiſcoporum fieri ſolet hac formula: *Memento Domine ſanctorum Patrum, qui in eccleſia catholica ſunt, & fratrum noſtrorum ac epiſcoporum, qui per vniuerſum orbem orthodoxè adminiſtrant verbum veritatis tuæ.* An verò primis ſeculis Græcia orthodoxa mentionem fecerit Romani Pontificis, non liquet. Iſaacius Habertus *ad partem VIII. Pontificalis Græcorum Obſeruat.* 12. tunc putat Papam cœpiſſe in ſacris nominari, cum reliquorum Patriarcharum mentio fieri cœpit, cuius coniecturę nihil habeo quod opponam, niſi aliquid certius eluceſcat. Nunc teſte Arcudio *lib. 3. cap. 39.* Antiſtitum mentio à Gręcis hoc ordine fit. Presbyter pro ſuo epiſcopo orat, epiſcopus pro Archiepiſcopo ſeu Metropolita, is verò pro Patriarcha: Hunc autem oraſſe olim pro ſummo Pontifice addit Arcudius nullum afferens teſtimonium ad ſuæ ſententiæ confirmationem. Teſtatur Habertus in quibuſdam exemplaribus Liturgię Chryſoſtomi legi hęc verba, *Nicolai ſanctiſſimi vniuerſalis Papæ longa ſint tempora*, quę viuente Nicolao primo ab aliquo Patriarcha addita putat. Habemus autem huius rei antiquius monumentum in Diuali ſacra Conſtantini Pogonati Imperatoris ad Agathonem Papam concilio ſexto pręfixa, in qua aſſerit ſe Patriarchis illarum partium reſtitiſſe poſtulantibus vt nomen Papę à Diptychis expungeretur, donec eorum, quę inter Romanam & Conſtantinopolitanam ſedem controuerſa erant, inquiſitio fieret & ſatisfactio. Hinc quoties actum eſt de vnione vtriuſque eccleſię, id ſemper inter cętera ſtabilitum fuit, vt nomen Papę in ſacrificio recitaretur. Petijt hoc à Michaële Palęologo Vrbanus IV. vt ſcribit Nicetas *lib. 5.* Hoc idem exegit Gregorius X. teſte Nicephoro Gregora, qui factã refert concordiam ſub certis conditionibus, quarum prima fuit, vt in ſacris hymnodijs Papæ mentio fieret cum quatuor Patriarchis: quam conditionem adimpletam fuiſſe narrat Gregorius Pachymeres in hiſtoria nuper edita ex Bibliotheca Barberina *lib. 5. cap. 22.* duo aſſerens ſubſecuta eſſe ex aduentu legatorum pacem factam referentium, Patriarchę ſchiſmatici exauctorationem, & publicam Papę in ſacro commemorationem. Celebrata enim ſynaxi die prima Auguſti, mentio Papę proprio loco per diaconum facta eſt, & Gregorius ſummus Pontifex Apoſtolicę eccleſię ac Oecumenicus Papa proclamatus. Ducas quoque in hiſtoria Byzantina *cap. 36.* celebratam ait Conſtantinopoli Liturgiam in magna eccleſia anno 1452. pręſente Iſidoro Cardinali Legato, in qua Nicolai Papę facta eſt commemoratio, pleriſque repugnantibus, & à ſacris donis abſtinentibus ob initam concordiam cum Latinis, quos

acriter

acriter perſtringit Ducas, eoſque meritò ait in Turcarum manus deueniſſe, Summo Pontifici ſingulæ eccleſię proprij Antiſtitis commemorationem ſubiungunt, quæ in omnibus M. SS. ſacramentorum libris, & in omnibus Græcorum Liturgijs reperitur.

Addunt Græci nomen Imperatoris, & aliquot Latinæ eccleſiæ nomen Regis ex Apoſtolica traditione, præcipiente Paulo I. *ad Timoth. cap.* 2. vt fiant orationes pro Regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt, idque etiam pro infidelibus, quales erant qui Paulo viuente regnabant. *Sacrificamus pro ſalute Imperatoris*, ait Tertullianus ad Scapulam cap. 2. *ſed Deo noſtro & ipſius, ſed quomodo præcepit Deus, pura prece.* Idem hoc argumentum fuſiùs proſequitur in Apologetico *cap.* 30. & 31. ſic etiam Arnobius loquitur *lib.* 4. contra gentes. *Noſtra ſcripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter conuenticula dirui? in quibus ſummus oratur Deus, pax cunctis & venia poſtulatur, magiſtratibus, exercitibus, Regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, & reſolutis corporum vinctione.* Sic Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium lib. 7. hiſt. cap. 11. *Nos vnum Deum rerum omnium opificem, qui Valeriano & Gallieno ſacratiſſimis Auguſtis imperium tradidit, colimus & adoramus. Huic continuas preces offerimus pro imperio illorum, vt ſtabile & inconcuſſum permaneat.* Sic Origenes *lib.* 8. reſpondens Celſo qui Chriſtianos hortabatur ad gerenda bella pro Imperatore. *Laboramus*, inquit, *pro imperio Romano, dum iuſtè viuentes vota pro eo facimus.* Et ſupra iam dixerat nos ferre auxilia Imperatori, ſed diuina, idque Apoſtoli monitis obedientes. Conſonant Iuſtinus martyr *Apolog.* 2. Melito Sardianus in libro pro chriſtianis ad Antoninum Imperatorem, quem laudat Euſebius *lib.* 4. *hiſt. cap.* 26. Athenagoras in fine ſuæ legationis. Imò etiam pro Conſtantio Imperatore hæretico Liturgicas preces habitas teſtatur Athanaſius in apologia ad ipſum Conſtantium. Quod ſi pro impijs & infidelibus in ſacris conuentibus deprecationes fieri conſueuerunt, quanto magis pro chriſtianis & orthodoxis? Ita lib. 3. arguit Optatus Mileuitanus dicens, *Meritò Paulus docet orandum eſſe pro Regibus & Poteſtatibus, etiamſi talis eſſet Imperator, qui gentiliter viueret. Quantò magis quod Chriſtianus, quantò quod Deum timens, quantò quod religioſus, quantò quod miſericors?* Sequitur, *& omnibus Orthodoxis, atque catholicæ & Apoſtolicæ fidei cultoribus.* Quæ verba deſunt in antiquo Ordine Romano, & in libro Sacramentorum S. Gregorij M. S. Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ cod. 495. itemque in vetuſto Miſſali Vaticano cod. 4770. Eaque ſuperfluò poni notat Micrologus cap. 13. *Nam Ordo*, ait, *ſtatim in ſequenti verſu, vbi dicitur* Memento Domine, *nobis concedit, vt omnium viuorum commemoremus quoſcunque voluerimus.* Et *cap.* 23. deſcribens canonem ea omittit, ſequutus nimirum Ordinem Romanum, in quo non extant. Sed meritò addita eſſe, nec ſuperflua cenſeri ex eo euidens fit, quod per ipſa omnes fideles viui generaliter commemoran- IV.

morantur: at in ſequentibus *Memento Domine* offerentium dumtaxat commemoratio propriè fit, & ibi olim ex ſacris tabulis quorumdam nomina legebantur, vt mox videbimus. Ita ſanè Alcuinus. *Cum dicitur* Memento Domine famulorum famularumque tuarum, *& ſic deinde ſubiungitur*, & omnium circumſtantium, *manifeſtum eſt, quod quaſi quidam locus ſit, vbi aliquibus ſpecialiter nominatis, etiam cæterorum qui aſſiſtunt in eccleſia commemoratio adiungatur. In quo loco liberum eſt Sacerdoti quos deſideraueris peculiariter nominare. Aut certè illud ab antiquis eſt obſeruatum, vt ibi offerentium nomina recitarentur.*

V. Poſt illa verba *& omnium circumſtantium*, ſiue circumadſtantium, addunt quidam libri *omniumque fidelium*: ſed omnino reijcienda hæc additio tamquam ſuperflua; nam in fine præcedentis orationis præmiſſa eſt pro omnibus fidelibus deprecatio illis verbis, *& omnibus orthodoxis*. In alijs codicibus poſt eadem verba *& omnium circumſtantium*, hæc adduntur: *Et eorum quorum nomina ad commemorandum conſcripſimus, ac ſuper ſacrum altare tuum ſcripta adeſſe videntur.* Hæc autem ſuſpicor ſubſtituta à quibuſdam nominum recitationi, poſtquam prætermitti cœpit, vt ſaltem generalis eorum mentio fieret, pro quibus orandum erat, poſita ſuper altari charta, in qua ſingillatim omnes deſcripti forent. Hæc formula orandi per verbum *Memento* extat in omnibus Liturgijs Iacobi, Marci, Baſilij, Chryſoſtomi, & aliorum, & in quibuſdam ſæpius repetitur: quod à ſanctis Patribus ſapientiſſimè conſtitutum eſt, nam vt ait Auguſtinus, meminiſſe Dei adiuuare eſt. In quibuſdam M. SS. priuſquam ſacerdos pro alijs oret, hanc pro ſeipſo orationem præmittit. *Memento mei quæſo & miſerere, licèt hæc indignè tibi ſancte Pater omnipotens, æterne Deus, meis manibus offerantur ſacrificia, qui nec inuocare nomen tuum dignus ſum. Sed quoniam in honore, laude, & memoria glorioſiſſimi dilecti Filij tui Domini Dei noſtri Ieſu Chriſti offeruntur, ſicut incenſum in conſpectu diuinæ maieſtatis tuæ cum odore ſuauitatis accendantur.* In Miſſali Vaticano num. 4770. oratio incipiens *Memento* ſic concepta eſt. *Memento Domine famulorum famularumque tuarum, quorum commemorationem agimus, & qui nobis bona fecerunt, & qui de eleemoſynis ſuis commemorauerunt loca ſanctorum, & qui nobis confeſſi ſunt, & qui ſe noſtris orationibus commendauerunt, & pro quibus orare polliciti ſumus. Retributor omnium bonorum retribuas illis bona in vitam æternam. Et omnium circumſtantium.* Eadem ferè formula reperitur in Miſſali Palatino eiuſdem Bibliothecæ Vaticanæ num. 499. *Memento Domine mei peccatoris & peſſimi in bonum æternum*: & *omnium quorum ego eleemoſynas ſuſcepi, & quorum confeſſionem peccatorum audiui, & quorum manus in memoriam familiaritatis ſuſcepi, & qui mihi amicitia vel cognatione iunguntur, etiam illorum qui mihi emendabiles inimici ſunt; & famulorum famularumque tuarum* &c. In Miſſali Bibliothecæ Barberinæ num. 1858. poſt illa verba primæ orationis *Apoſtolicæ fidei cultoribus*,

hæc

hæc ſubduntur. *Mihi quoque indigniſſimo famulo tuo propitius eſſe digneris, & ab omnibus meis delictorum offenſionibus me clementer emundare dignare*. Et immediatè ſequitur *Memento*, præmiſſa hac inſcriptione, *Petitio ſecunda. Recita nomina*. In multis poſt *Memento* hæc vox parentheſi incluſa vel minio exarata legitur, *Nomina*; quia videlicet hoc loco nomina recitabantur. In alijs vel diuerſo charactere, vel in margine ſcriptum eſt: *Hic recitantur Nomina*. In Miſſali eiuſdem Bibliothecæ Barbarinæ circa annum 900. conſcripto num. 326. poſt verba *Et nota deuotio*, hæc interſeruntur, *Mihi quoque indigno famulo tuo peccatori propitius eſſe dignare, & cum his omnibus me à cunctis emunda delictis, pro quibus tibi offerimus &c.* In alio quod erat Cardinalis Beſſarionis in margine è regione verbi *Memento* ſcriptum eſt *Beſſarionis Epiſcopi, Theodula matris eius, Georgij, & Baſilij*. Hæc verba *Pro quibus tibi offerimus*, deſunt in antiquo Ordine Romano, & in aliquot M. SS. eaque omittit Micrologus *cap.* 23. & ſuperflua eſſe ait *cap.* 13. quia in antiquioribus & veracioribus ſacramentarijs offerentes non niſi in tertia perſona reperiuntur. At non eſſe ſuperfluas, vt alias rationes omittam, vſus omnium eccleſiarum euincit. In libro Sacramentorum ſæpius laudato ante annos nongentos ſcripto Dominica tertia Quadrageſimæ, in qua fieri olim ſolebat Scrutinium electorum, fit ſpecialis mentio ſuſceptorum his verbis: *Memento Domine famulorum famularumque tuarum, qui electos tuos ſuſcepturi ſunt ad ſanctam gratiam baptiſmi tui: & recitantur nomina virorum & mulierum, qui ipſos infantes ſuſcepturi ſunt*. Quo verò tempore omitti cœperit hæc nominum recitatio, incertum eſt. Remigius Antiſiodorenſis, qui viuebat anno Chriſti 900. lib. de celebr. Miſſarum, *etiam hodie*, inquit, *Romana Eccleſia recitat nomina ex Diptychis*. Auctor item Micrologi, quem poſt annum 1085. claruiſſe ex eo apparet, quod Gregorij VII. & Anſelmi Lucenſis meminerit, recitanda nomina monet poſt *Memento*, ſed non die Dominico. Idem mos recitandi nomina in ſacrificio vigebat eo tempore in Monaſterijs, vt patet ex Victore III. Rom. Pontifice olim Deſiderio Abbate Montis Caſini *lib.* 1. Dialogorum, vbi refert miracula Ioannis Lucenſis Præpoſiti Monaſterij. De ijſdem nominibus agit Honorius ſcriptor XII. ſeculi in Gemma animæ *lib.* 1. *cap.* 107. ea tamen ratione vt ſatis clarè indicet iam tunc illam recitationem in deſuetudinem abire cœpiſſe. Cur verò die Dominico nomina non recitarentur, fateor me ignorare.

CAP. XII.

Diptycha quid ſint, & quot eorum genera, qui vſus. Inſcripta eis nomina viuorum & defunctorum. De ſolis viuis hic agitur. Cur fiat in canone quorundam Sanctorum commemoratio. Quædam notatu digna de Coſma & Damiano. Diuerſos fuiſſe mores eccleſiarum in hac Sanctorum commemoratione. De oratione Hanc igitur oblationem, *eiuſque varijs formulis aqud Antiquos.*

I. QVoniam de Dyptychis ſæpe mentio facta eſt, & oratio quæ *Memento* incipit in quibuſdam Miſſalibus M. SS. *Oratio ſuper Dipthycha* inſcribitur, explicare hîc breuiter oportet, quid ea ſint, & quis eorum in ſacris vſus fuerit. Diptychorum nomen à Ptychis id eſt plicis deriuatur: vnde Diptycha tabulæ ſunt, quę duas habent plicas, de quibus, earumque profano vſu plura ex Ethnicis ſcriptoribus congerit Heribertus Roſuueydus in Onomaſtico ad Vitas Patrum. Erant & Triptycha atque Pentaptycha, triplices nimirum & quintuplices tabulæ, de quibus Turnebus *lib. 9. Aduerſar. cap.* 23. Publica etiam ratiocinia Polypthycha à Græcis dicta aſſerit Gothofredus *ad l. 2. de diſcuſſoribus lib.* 10. *Codicis*, quod illæ chartæ multas plicas haberent: quæ vox à Gregorio Magno *lib. 7. epiſt. 40. Indict.* 2. à Caſſiodoro *lib. 5. epiſt.* 16. à Marculfo in Formulis, & ab alijs paſſim Latinis ſcriptoribus eo ſenſu vſurpatur. Inuenio autem tria fuiſſe genera Diptychorum ſiue tabularum, quibus nomina in ſingulis eccleſijs inſcribebantur. Primum erat peculiare epiſcoporum, eorum præſertim qui illam eccleſiam rexerant, dummodo probitate ac ſanctis moribus claruiſſent. Secundum viuorum, in quibus eorum nomina deſcripta erant, qui adhuc viuentes dignitate aliqua, vel beneficijs illi eccleſiæ collatis conſpicui, vel alio titulo benemeriti erant. In his primo loco Romanus Pontifex, tum alij Patriarchę, & proprius Antiſtes, ac reliqui clero adſcripti recenſebantur: poſtea Imperator, Principes, Magiſtratus, & populus fidelis. Tertium erat mortuorum, qui in catholica communione deceſſerant. Vſum verò Diptychorum, eorumque lectionem intra Miſſarum ſolemnia vel ab Apoſtolis, vel ex illorum inſtitutione ſeu traditione ab immediatis ſucceſſoribus cœpiſſe ſatis cõſtat ex ijs quæ ſupra Cap. VIII. de

nomi-

nominum recitatione ex priſcis Patribus allata ſunt. Quod autem ſpectat ad primum genus pro ſolis epiſcopis cum opinione ſanctitatis vita functis, eam inſcriptionem ſpeciem quamdam habuiſſe canonizationis ſeu beatificationis fidem facit Dionyſius in theoria capitis tertij eccleſ. Hierarchiæ. *Sacrarum*, inquit, *tabularum recitatio deprædicat eos, qui ſanctè vixerunt, & ad ſtudioſæ vitæ perfectionem conſtanter peruenerunt. Nos quidem eorum imitatione ad beatiſſimum illum ſtatum quietemque deiformem adhortando ac manuducendo: illos verò ceu viuentes celebrando; quippe vt Theologia docet, nequaquam mortuos, ſed ex morte ad vitam diuiniſſimam translatos*. Ideò Eccleſia ſolicitè ſemper cauit, ne ſanctorum epiſcoporum nomina ob quorundam prauorum hominum calumnias, vel ob errores proborum è ſacris Diptychis expungerentur. Hæc enim expunctio pœnas erat illis ſolis irrogata, qui vel à fide defecerant, vel ob aliquod crimen à cõmunione Fidelium abſtenti erãt. Notæ ſunt diuturnę altercationes de Chryſoſtomi nomine in Diptycha referendo, in quibus ipſum ſcribere multi renuebant, eo quod à Theophilo Alexandrino exauctoratus, tametſi iniqua ſententia, & non abſolutus mortuus eſſet: qua de re reſcribens Theodoretus *lib. 5. hiſtor. cap. 34.* ait epiſcopos Occidentis non prius cum epiſcopis Aegypti, Orientis, Boſphoris, & Thraciæ communicare voluiſſe quàm nomen illius ſanctiſſimi viri in tabulas defunctorum epiſcoporum retuliſſent. Et quidem S. Cyrillus Theophili nepos & in Cathedra Alexandrina ſucceſſor diu renuit Chryſoſtomum recipere, vt ex eius & Attici literis conſtat, quarum partem Facundus Hermanienſis *lib. 4.* integras affert Nicephorus *lib. 14.* ſed tandem ceſſit, eumque recepit, ne gratiam & communionem Romanæ Eccleſiæ amitteret. Ex eodem more Adrianus II. in epiſt. commonitoria ad ſynodum Tricaſſinam epiſcopis mandat, vt deceſſorem ſuum Nicolaum Papam Apoſtolicæ recordationis in Diptychis eccleſiarum ſcribi, & nomen eius inter ſacra Miſſarum ſolemnia recitari faciant. Plures occurrunt ſimiles hiſtorię in actis Conciliorum, & in epiſtolis veterum Patrum. Nec ſolùm Epiſcopi, ſed etiã Oecomenica concilia Diptychis inſcripta ſunt. In ſynodo Cpolitana ſub Menna act. v. ſępius à fidelibus conclamatum eſt, vt Diptycha portarentur ad ambonem. *Quatuor ſynodos Diptychis, Leonem epiſcopum Romanum Diptychis, Diptycha ad ambonem*; nempe vt publicè legerentur, & populus audiret nomina quatuor ſynodorum & Leonis Papæ, & Macedonij, atq; Euphemij reſtituta. *Tempore autẽ Diptychorum cucurrit omnis multitudo cum magno ſilentio circumcirca altare: & cum lecta fuiſſent à Diacono appellationes ſanctarum quatuor ſynodorum, & ſanctæ memoriæ Archiepiſcoporum Euphemij & Macedonij & Leonis, voce magna vniuerſi clamarunt, Gloria tibi Domine, & poſt hoc cum omni modeſtia completa fuit cum Deo Diuina Liturgia*. Iuſtinianus item Auguſtus in epiſt. ad Epiphanium Cpolitanum, quam Codici inſeruit L. 7. de ſumma Trinitate §. 5. ait

ait: *Nullus fruſtra nos turbet ſpe vana innixus, quaſi nos contrarium quatuor concilijs fecerimus, aut faciamus, aut fieri à quibuſdam permittamus, aut aboleri eorumdem ſanctorum quatuor conciliorum piam memoriam ex eccleſia Diptychis ſuſtineamus.*

II. Cæterum cum de Diptychis ſermo eſt, id minimè prætermittendum, quod præter tabulas quæ ſola nomina in eccleſijs recitanda complectebantur, aliæ erant ab his diuerſæ, in quibus omnium, qui ad baptiſmum accedebant, nomina deſcribi ſolebant. Quam tabularum ſeu Diptychorum diuerſitatem quidam non attendentes exiſtimarunt omnium prorſus fidelium nomina intra ſacram ſynaxim à Diacono lecta fuiſſe. Atqui hoc abſurdum omnino eſt, Fide enim iam propagatâ & euerſâ idolatriâ ad eam recitationem nec menſes nec anni ſuffeciſſent; præſertim in ciuitatibus, quę innumerabilem populi multitudinem continebant. Delectus itaque habebatur, & in Diptychis tam viuentium quàm defunctorum, quæ publicè in eccleſia recitabantur, eorum tantùm nomina notabantur, qui inter cæteros aliqua ſpeciali nota pręeminebant, facta de reliquis generali commemoratione. Iacobus Goar in varijs lectionibus Liturgię Chryſoſtomi *pag.* 97. ex codice M. S. ducentorum & amplius annorum Bibliothecæ Chriſtianiſſimi Regis hanc breuem exhibet formulam commemorationis viuorum. *Memento mei, & cunctorum, & cunctarum. Ioſeph ſanctiſſimi & vniuerſalis Patriarchæ,* nempe Conſtantinopolitani, nomen enim Papæ ſcriptor ſchiſmaticus omiſit, *Philothei Alexandriæ, Marci Antiochiæ, Theophili Hieroſolymorum, & pro offerente Domino Deo ſancta dona N. honorando Sacerdote, Sacerdotum etiam adſtantium, venerandi Presbyterij, miniſterij in Chriſto, & omnis ſacri ordinis cætu. Pro ſalute, victoria, permanentia deuotiſſimorum & Chriſtum diligentium Imperatorum noſtrorum: deuotiſſimæ & Chriſtum amantis Dominæ noſtræ Hypomenes monialis: deuotiſſimæ & Chriſtum amantis Dominæ noſtræ Eugeniæ Monialis: deuotiſſimorum Chriſtum diligentium Imperatorum noſtrorum Ioannis & Mariæ. Pro pace & conſiſtentia totius mundi, & ſanctarum Dei eccleſiarum: pro redemptione fratrum noſtrorum captiuorum: proſperitate & firmitate Chriſtum diligentis exercitus: reſidui populi ſalute; & cunctorum & cunctarum.* Porro hæc formula contractior eſt, alias autem ampliores eſſe non dubito. De Diptychis mortuorum infra agam. Viui autem dicuntur offerre *pro ſe ſuiſque omnibus, pre redemptione animarum ſuarum, pro ſpe ſalutis & incolumitatis ſuæ:* memorię Sanctorum *communicantes* & eos venerantes; Eccleſia enim, quæ militat in terris, cum ea communicat, quæ in cœlis triumphat. Vſus autem commemorandi B. Virginem & Sanctos in Miſſa omnium eccleſiarum immemorabili conſuetudine comprobatur, vt patet ex earum Liturgijs. Cyrillus Hieroſolymitanus ſacram ſynaxim deſcribens Catech. V. Myſtagogica aſſerit Sacerdotem memoriam in ea facere SS. Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Mar-

Martyrum, vt Deus orationibus illorum & deprecationibus ſuſcipiat preces noſtras. Auguſtinus lib. de Virginitate cap. 45. *Fidelibus*, inquit, *notum eſt, quo loco Martyres, & quo defunctæ ſanctimoniales ad altaris ſacramenta recitentur*. Idem tract. 84. in Ioannem, *Ideo ad menſam Domini non ſic Martyres commemoramus, quemadmodum alios, qui in pace requieſcunt, vt etiam pro eius oremus; ſed magis vt ipſi orent pro nobis, vt eorum veſtigijs adhæreamus*. Et ſerm. 17. de verbis Apoſtoli, *Martyres eo loco recitantur ad altare Dei vbi non pro ipſis oretur: pro cæteris autem commemoratis defunctis oratur*. Agit de hac Sanctorum commemoratione apud Græcos Nicol. Cabaſilas *in expoſit. Liturgiæ cap.* 33. Maronitæ in ſua Miſſa hanc ipſam commemorationem ſic peragunt. *Memoriæ Domini Dei, & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, & totius diſpenſationis illius ſalutaris quæ eſt erga nos recordamur in hoc momento. Item patris noſtri Adam, & matris noſtræ Euæ, & omnium hominũ, qui placuerunt ante Deum ab Adamo vſque in hodiernum diem, ſcienter autem & nominatim ſanctæ & laudabilis Virginis, & in omni tempori beatæ genitricis Dei Mariæ, & Prophetarum, Apoſtolorum, Martyrum, Confeſſorum, Iuſtorum, Sacerdotum, Patrum ſanctorum, & Doctorum, Rectorum, Religioſorum, & omnium Virginum, & Sancti N. ſupra cuius altare offerimus.*

In canone Romano poſt B. Virginem & Apoſtolos, Martyres duodecim nominantur. Confeſſorum nulla fit mentio, vel quia Martyres paſſionem & mortem Domini, quæ in hoc ſacrificio repræſentatur, effuſo ſanguine imitati ſunt: vel quia canon editus eſt, antequam Confeſſorum memoria celebraretur, de quibus ſilent tribus prioribus ſeculis eccleſiaſtica monumenta. Quarto verò Gregorius Nyſſenus Baſilij laudes celebrauit in die anniuerſaria obitus eius, Gregorius quoque Nazianzenus Athanaſij. Obijt eodem ſeculo Martinus Turonenſis, cuius feſtiuitas ſtatim coli cœpit, vt alibi notauimus, & ideò ſolus ex Cõfeſſoribus officium proprium in vetuſtiſſimis Breuiarijs habet, quia ipſi primo publicus ab Eccleſia cultus tributus eſt. Cur autem Lini, Cleti, Clementis, & cæterorum potius quàm aliorum mentio fiat, euidens ratio aſſignari non poteſt, & fortaſsis non vna & eadem omnium & ſingulorum eſt. Porrò omnes, qui hîc nominantur, vel Romæ paſsi ſunt, vel in locis Romano Patriarchatui immediatè ſubiectis: ex qua conſideratione hæſi diu anceps, neſciens qua de cauſa ſoli inter orientales Coſmas & Damianus Arabes, & in Aegæa ciuitate martyrio coronati hoc loco recenſerentur. Sed tandem inueni tria fuiſſe paria ſanctorum eiuſdem nominis Coſmæ & Damiani: vnum Martyrum in Arabia, alterum Confeſſorum in Aſia, tertium Martyrum qui Romæ martyrium ſubierunt. Extat de his ex M. SS. græcis ſyntagma hiſtoricum Viennæ in Auſtria editum, interprete Simone Vuangnereckio. Arabum memoria in Menæis legitur die XVII. Octobris, Romanorum I. Iulij, Confeſſorum I. Nouembris. Quomodo autem Latini ſolos Arabes colant III.

die XXVII. ſeptembris, qua Romano Martyrologio inſcripti ſunt, quomodo confuſa ſint horum omnium acta, & quid in notis eius diei peccauerit Baronius, eruditè pertractat Reinoldus Dehnius in Præfatione Apologetica prædicto Syntagmati præfixa. Credibile eſt amiſſa fuiſſe acta Romanorum, & per ignorantiam ſeu negligentiam ſubſtitutos Arabes, quorum paſſio illuſtrior fuit. Omnes profeſſione Medici fuerunt, & dicti Anargyri, quia ſine pretio ægrotos curabant. Ex qua profeſſionis, & nominum ſimilitudine facilè æquiuocatio & confuſio oriri potuit. Agit etiam de his Florentinius in ſuo Martyrologio ad diem XXVII. Septembris, vbi optimè aduertit Romanis in Vrbe dicatam eccleſiam, eorumque Natalitia tum in veteri Kalendario, tum in libro Sacramentorum S. Gregorij V. Kal. Octobris inſcripta fuiſſe. Et hos proculdubio eſſe cenſeo, qui in canone nominantur. Ambroſiani poſt Apoſtolos addunt Xyſtum, Laurentium, Hippolytum, Vincentium, Cornelium, Cyprianum, Clementem, Chryſogonnm, Ioannem & Paulum, Coſmam & Damianum, Apollinarem, Vitalem, Nazarium & Celſum, Prothaſium & Geruaſium, Victorem, Naborem, Felicem, & Calimerum. In libro Sacramentorum Petauiano poſt nomina Coſmæ & Damiani hæc addita ſunt, Dionyſij, Ruſtici, & Eleuterij, Hilarij, Martini, Auguſtini, Gregorij, Hieronymi, Benedicti. In Codice Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ paris antiquitatis cum ſuperiori *num.* 495. adduntur nomina Hilarij, Martini, Auguſtini, Gregorij, Hieronymi, Benedicti, & manu recentiori Vuldarici, Adalberti. Codex item Vaticanus num. 4772. addit Donatum, Hilarinum, Laurentinum, & Pergentinum. Et alius num. 4770. Hilarium, Martinum, Auguſtinum, Gregorium, Hieronymum, Ambroſium, Benedictum, Iſidorum. Eadem nomina Hilarij, Martini, Auguſtini, Gregorij, Hieronymi, & Benedicti leguntur in libro Sacramentorum, quem edidit Menardus. At hæc additamenta particularium eccleſiarum fuerunt: nam Ordo Romanus eos tantùm Martyres admiſit, qui in hodierno canone ſunt, confeſſoribus ſemper excluſis. Quare nonnulli haud temerè exiſtimarunt Lucam & Marcum euangeliſtas non eſſe in canone, quia dubium eſt an fuerint Martyres. Adiungunt aliqui Codices nomen Sancti, cuius eâ die feſtiuitas celebratur, quod ex Liturgijs Baſilij & Chryſoſtomi deſumptũ eſt. Refert etiã Matthæus Pariſ. in vita Gulielmi Abbatis S. Albani interrogatum Innocentium III. an liceret addere in ſecreto Miſſæ nomen illius Sancti, cuius corpus in eccleſia requieſcit, reſpondiſſe id ſibi dignum iurique conſonum videri. Sed nihil addendum eſſe iam ſupra oſtenſum eſt.

IV. In ſequenti oratione, *Hanc igitur oblationem*, rogat Deum Sacerdos, vt oblationem ipſius, cunctæque familiæ ſuæ, omnium videlicet aſſiſtentium, qui olim oblatis muneribus, nunc voto & animo offerunt, placatus accipiat: tum pacem petit in præſenti ſeculo, ereptionem à

perpetua

perpetua damnatione, & æternam patriæ felicitatem. Hæc autem verba, *Dieſque noſtros in tua pace diſponas*, cum reliquis vſque ad finem orationis addidit Gregorius Magnus, vt referunt in eius vita Ioannes Diaconus & Anaſtaſius. In feſtiuitatibus Paſchæ & Pentecoſtes fit ſpecialis oblatio pro renatis ex fonte baptiſmatis, quæ in omnibus antiquis codicibus extat. In vetuſtiſſimo autem ſacramentorum libro Reginæ Suetiæ ſpecialis intentio ſæpe in hac oratione exprimitur, propter quam ſacrificium offertur.

In Miſſa Dominicæ tertiæ Quadrageſimæ pro ſcrutinio Electorum. *Hanc igitur oblationem Domine vt propitius ſuſcipias deprecamur, quam tibi offerimus pro famulis & famulabus tuis, quos ad æternam vitam & beatum gratiæ tuæ ..... dinumerare, eligere, atque vocare dignatus es.* Et recitantur nomina Electorum, & poſtquam recenſita fuerunt, dicis. *Hos Domine fonte baptiſmatis innouandos ſpiritus tui munere ad ſacramentorum tuorum plenitudinem poſcimus præparari*. Porrò hîc notandum quod in *Memento* huius Miſſæ recenſentur nomina ſuſceptorum, & hoc loco nomina electorum.

Feria V. in cœna Domini. *Hanc igitur oblationem Domine cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerunt ob diem ieiunij cœnæ Dominicæ, in qua Dominus noſter Ieſus Chriſtus tradidit diſcipulis ſuis corporis & ſanguinis ſui myſteria celebranda, quæſumus Domine placatus intende, vt per multa curricula annorum ſalua & incolumis munera tua tibi Domine mereatur offerre; dieſque noſtros &c.* In Miſſa de Paſcha annotino, quam feſtiuitatem, qui in Paſchate baptiſmi gratiam ſuſceperant, anno ſequenti celebrabant, die anniuerſaria ſuæ regenerationis. *Hanc igitur oblationem famulorum famularumque tuarum, quam tibi offerunt annua recolentes myſteria, quibus eos tuis adoptaſti regalibus inſtitutis, quæſumus Domine placatus intende, pro quibus ſupplices preces effundimus, vt in eis & collata cuſtodias, & promiſſa beatitudinis præmia largiaris; dieſque noſtros.*

In dedicatione nouæ Baſilicæ. *Hanc igitur oblationem famuli tui vel famulæ tuæ illius, quam tibi offerunt hanc dedicantes eccleſiam, quæſumus Domine placatus accipias, noſtraſque preces dignanter exaudias, vt ſint oculi tui aperti ſuper domum iſtam die ac nocte, templumque hoc in honorem Beatorum Martyrum tuorum illorum, vel illarum Sanctarum, & Confeſſorum ſacris myſterijs inſtitutum clementiſſimus dedica, miſerator illuſtra, propitius ſplendore clarifica. Cunctam familiam tuam ad aulæ huius ſuffragia concurrentem benignus exaudi, eiuſdemque conditorum omnia deſideria cordis complacita tibi pius adimple, votiſque reſponde. Augmenta eis annos vitæ & temporum felicitatem, vt per ſpatia longæua viuentes melioribus ornamentis ſtudio eorum locus iſte refulgeat: dieſque noſtros.*

In natali conſecrationis Presbyteri, qualiter ſibi Miſſam debeat celebrare. Mos enim antiquorum fuit ſingulis annis diem recolere ſuæ Ordinationis, ſeu Profeſſionis quoad Religioſos, qui ritus in ſola die

anniuerſaria conſecrationis Epiſcoporum hodie remanſit: & hunc diem natalem vocabant, diem verò natiuitatis ex vtero matris natalem genuinum nuncupabant. *Hanc igitur oblationem quam tibi offero ego tuus famulus hodie, ob diem quo me nullius dignum meriti, ſed ſolo tuæ miſericordiæ dono ad hunc locum perducere dignatus es Presbyterij, quæſo placatus accipias: dieſque noſtros,*

In conſecratione ſacræ Virginis, quæ in Epiphania, vel ſecunda feria Paſchæ, aut in Apoſtolorum natalitio celebratur. *Hanc igitur oblationem famulæ tuæ quam tibi offert ob diem natalis ſui, in quo eam tibi ſocians ſacro velamine protegere dignatus es, quæſumus Domine propitiatus ſanctifica, vt tibi Domino, ac ſponſo ſuo venienti cum lampade ſuo inextinguibili placitura occurrere mereatur,*

In Miſſa pro his qui Agape faciunt. *Hanc igitur oblationem Domine famuli tui illius, quam tibi offert cum iuſtis eleemoſynis ſuis, quas in pauperes tuos operatur, vt placatus ſuſcipias deprecamur, pro quo maieſtati tuæ ſupplices fundimus preces, vt adijcias ei tempora vitæ, vt per multa curricula annorum lætus tibi in pauperes tuos hæc operetur, atque annua tibi vota perſoluat,*

In trigeſimo vel annuali nuptiarum. *Hanc igitur oblationem famulorum tuorum, quam tibi offerimus ob diem trigeſimum vel annualem, quo eos iugali vinculo ſociare dignatus es, vt placatus ſuſcipias deprecamur, pro quibus tremendæ pietati tuæ ſupplices fundimus preces; vt pariter bene & pacificè ſeneſcant, & videant filios filiorum ſuorum vſque in tertiam & quartam progeniem, & te benedicant omnibus diebus vitæ ſuæ.*

In natali genuimo. *Hanc igitur oblationem famuli tui illius, quam tibi offert ob diem genuinum natalis ſui, quo eum de maternis viſceribus in hunc mundum naſci iuſſiſti ad recognoſcendum Deum viuum & verum, vt placatus ſuſcipias deprecamur: pro quo maieſtati tuæ ſupplices fundimus preces, vt adijcias ei annos & tempora vitæ, vt per multa curricula annorum lætus tibi hæc ſua vota perſoluat, atque ad optatam perueniat ſenectutem, & te benedicat omnibus diebus vitæ ſuæ.*

Pro defuncto. *Hanc igitur oblationem ſeruitutis noſtræ quam tibi offerimus pro anima famuli tui illius, quæſumus Domine placatus intende, pro quo maieſtati tuæ ſupplices fundimus preces, vt eum in numero ſanctorum tuorum tibi placentium facias dignanter adſcribi: dieſque noſtros, &c.* Sunt & alia multa eiuſdem generis in eo Codice, ſed hæc in exemplum allata ſufficiunt,

CAPVT

C A P. XIII.

De conſecratione, eiuſque forma & ritu. Olim Fideles poſt verba conſecrationis reſpondebant Amen. *Mos eleuandi ſacramentum antiquiſſimus apud Græcos. Quando cœperit apud Latinos. Explicantur reliqua vſque ad commemorationem defunctorum. Error Græcorum ſchiſmaticorum perſtringitur. Latini ab eorum calumnia vindicantur.*

ACcedimus ad conſecrationem, cui præmittitur hæc oratio, *Quam oblationem* &c. quę à Paſchaſio *lib. de corp. & ſang. Chriſti cap.* 12. ſic explicatur. *Rogamus hanc oblationem benedictam, per quam nos benedicamur: adſcriptam, per quam nos omnes in cælo adſcribamur; ratam, per quam in viſceribus Chriſti cenſeamur; rationabilem, per quam à beſtiali ſenſu exuamur: acceptabilemque facere dignetur; quatenus & nos per hoc quia in nobis diſplicuimus, acceptabiles in eius vnico Filio ſimus.* Hæc Paſchaſius ſub Auguſtini nomine citatus à Gratiano *de conſecr. diſt.* 2. *cap.* 72. & à S. Thoma 3. *P. qu.* 83. *art.* 4. Reperitur hęc ipſa oratio apud Ambroſium *lib.*4. *de ſacram. cap.*5. Tum ait Sacerdos, *Qui pridie quam pateretur, accepit panem*, & quæ ſequuntur, & poſſit in perſona Chriſti formam ipſam proferre, qua idem Dominus & Saluator vſus eſt in hoc ſacramento conficiendo. Obſeruat Innocentius *lib.* 4. *myſteriorum Miſſæ cap.* 5. tria hîc commemorari, quæ non ſunt in euangelio, videlicet *eleuatis oculis in cælum*: & in calicis conſecratione *æterni* teſtamenti, & *myſterium fidei*: quæ tamen aſſerit addita ex Apoſtolica traditione. Valfridus & Micrologus opinati ſunt ab Alexandro Papa additam hanc clauſulam, *Qui pridie*; ſed rectiùs ſentit Alcuinus etiam Apoſtolis in vſu fuiſſe. Extat autem in Liturgia Iacobi & Clementis, & apud Ambroſium *lib.4.de Sacramentis*. Chriſtum autem, cum gratias Patri acturus erat, oculos in cœlum eleuare conſueuiſſe, notum eſt ex euangelio: nec dubitare licet, quin eumdem ritum in hac maxima actione ſeruauerit, licèt non ſcripſerint Euangeliſtæ. Forma conſecrationis panis in Liturgijs Gręcorum hęc eſt: *Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis frangitur;* I.

gitur; addunt Iacobus & Marcus, *& datur* ſiue *diſtribuitur*, *in remiſſionem peccatorum*. In Miſſali Mozarabum, *Hoc eſt corpus meum*, *quod pro vobis tradetur*. Integra formula, qua vinum cõſecratur ex Euangeliſtis accepta eſt, his vocibus additis *aterni et myſterium fidei*: quæ in Liturgijs Græcorum non extant. In Miſſali Mozarabum ſic concepta eſt. *Hic eſt calix noui teſtamenti in meo ſanguine, qui pro vobis & pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum*. In Liturgia Iacobi, *Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro vobis & multis effunditur & datur in remiſſionem peccatorum*. Apud Baſilium & Chryſoſtomum eadem eſt, excepto verbo *et datur*. Hæc verba *Miſterium fidei* non ſunt in Ordine Romano; ſunt tamen in omnibus antiquiſſimis Miſſalibus M. SS. quos vidi. Eraſmus Roterodamus temeritatem ſuam ac impietatem oſtendit, cum in Annotationibus *ad cap.* 11.primæ ad Corinthios optare ſe ait vt Scriptura nobis exprimeret quibus verbis Chriſtus conſecrauit, & quibus nos oporteat conſecrare. Vtrumque enim Scriptura expreſſit, & manifeſtè tradidit Eccleſia diuino magiſterio edocta, debere nos facere quemadmodum fecit Dominus, à quo Apoſtolus accepiſſe ſe ait quod & tradidit nobis: & quandoquidem Eraſmus ad antiquos Patres prouocare ſolet, docere eum poterat, ſi aures audiendi habuiſſet, Latinorum antiquiſſimus Tertullianus, qui lib. 4. adu.Marcionem cap.40. ait: *Acceptum panem & diſtributum diſcipulis corpus illum ſuum fecit, dicendo Hoc eſt corpus meum.* De qua Tertulliani ſententia cum his qui ſequuntur, nos alibi fuſiùs. Græci & alij Orientales verba conſecrationis elatâ voce pronuntiant, & populus reſpondet *Amen*. Dionyſius Alexandrinus de hoc ritu teſtimonium perhibet epiſt. ad Xyſtum Romanum Pontificem apud Euſebium lib. 7.hiſt. eccl. cap.9. *Qui gratiarum actionem*, inquit, *frequenter audierit*, *& qui cum cæteris reſponderit* Amen, *qui ad ſacram menſam aſtiterit*, & quæ ſequuntur. Eumdem morem ſeruabat olim eccleſia occidentalis, omnes enim audiebant ſanctiſſima & efficaciſſima verba, quibus Chriſti corpus conficitur. Hinc Tertullianus *lib. de ſpectaculis cap.* 25. in eos inuehitur, qui *eo ore quo* Amen *in ſanctum protulerant*, gladiatori teſtimonium reddere non verebantur. Et Ambroſius lib. de ijs qui initiantur ait: *Ante conſecrationem aliud dicitur: poſt conſecrationem ſanguis nuncupatur. Et tu dicis* Amen, *hoc eſt, verum eſt*. Alcuinus idem aſſerit, & ex eo Florus magiſter in expoſitione Miſſæ: *Amen autem quod ab omni eccleſia reſpondetur, interpretatur verum non vbicunque & quomodocumque, ſed myſtica religione. Hoc ergo ad tanti myſterij conſecrationem, ſicut & in omni legitima oratione reſpondent Fideles, & reſpondendo ſubſcribunt*. Poſtea ſtatutum eſt, vt canon ſubmiſſa voce recitaretur, & ſic deſijt ea conſuetudo, ſeculo decimo vt conijcio, quia poſt Florum, qui nono labente vixit, eius mentionem non reperi apud æui poſterioris ſcriptores.

II. Latini peracta conſecratione, Græci paulò ante communionem, vt ex Li-

ex Liturgijs Iacobi, Baſilij, & Chriſoſtomi manifeſtum eſt, corpus Dominicum & calicem eleuant, vt à populo adoretur. Idque ab antiquo tempore fieri ſolitum indicant ſcriptores Græci. Dionyſius cap. 3. eccl. hierarchiæ, *Diuiniſſima*, inquit, *conſecrat myſteria, & in aſpectum ducit quæ celebrauit*. Et infra. *Obtecta munera in apertum producit*. Baſilius lib. de Spiritu ſancto cap. 27. *Inuocationis verba, cum oſtenditur panis Euchariſtiæ & poculum benedictionis, quis ſanctorum ſcripto nobis reliquit?* S. Germanus in contemplatione rerum eccleſiaſticarum circa finem: *elatio autem in altum venerandi corporis repræſentat crucis elationem*. Anaſtaſius Synaita ſerm. de ſacra ſynaxi: *ſacerdos poſt ſanctificatum ſacrificium incruentum, attollit panem vitæ, & omnibus illum oſtendit*. Maronitæ poſt orationem Dominicam & alias preces eamdem hoc ritu peragunt eleuationem. Sacerdos eleuat corpus Chriſti, & vocem attollens dicit: *Sancta ſanctis in perfectione, puritate, & ſanctitate dentur*. Reſpondet populus, *vnus Pater ſanctus, vnus Filius ſanctus, vnus Spiritus ſanctus. Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto*. Tum eleuat calicem dicens: *Ita Domine in veritate & verè credimus in te, ſicut credit in te Eccleſia ſancta catholica, quia es vnus Pater ſanctus, cui gloria, Amen: vnus Filius ſanctus, cui gloria, Amen: vnus Spiritus ſanctus, cui gloria & gratiarum actio in ſecula, Amen*. Eumdem ritum ſequuntur Aethiopes, nam ſancta dona eleuant ante communionem dicente Diacono, *Inſpiciamus*. Tum ait Sacerdos, *ſanctum date ſanctis*. Subdit populus, *vnus Pater ſanctus, vnus Filius ſanctus, vnus Spiritus ſanctus*. Et ſacerdos eleuans ſacramentum dicit alta voce, *Domine Ieſu Chriſte miſerere nobis*. Habet exemplum in veteri Teſtamento hæc hoſtiæ eleuatio: nam paſſim legimus partem victimæ à ſacerdotibus eleuatam coram Domino, *Exodi* 29. *Leuitici* 7. *&* 23. *Numerorum* 5. 6. *et* 8. Dauid quoque eucharistiæ noſtræ eleuationem prædixiſſe dicitur *Pſal.* 71. *verſ.* 17. Siquidem verba illa, *Et erit firmamentum in terra in ſummis montium*, paraphraſis Chaldæa ſic legit, *Erit placenta tritici in capitibus ſacerdotum*, ſicut in commentario eiuſdem pſalmi refert Genebrardus, quod Hebræorum magiſtri, qui ante Chriſtum vixerunt, de ſacrificio venturi Meſſiæ explicarunt, ſi vera tradit Galatinus *lib.* 10. *arcanorum catholicæ veritatis cap.* 4. & ante ipſum Raimundus Martinus in Pugione Fidei *Parte* 3. *diſt.* 3. *cap.* 15. De campana pulſanda, dum fit eleuatio, extat ſtatutum Gulielmi Pariſienſis epiſcopi To. VII. conciliorum Binij p. 1. cap. 14. *Sicut alias*, inquit, *ſtatutum fuit, in celebratione Miſſarum, quando corpus Chriſti eleuatur, in ipſa eleuatione vel paulò ante campana pulſetur, vt ſic mentes fidelium ad orationem excitentur*. Et Iuo Carnotenſis, qui eodem tempore vixit, eius ritus meminit *epiſt.* 142. qua gratias agit Matildi Anglorum Reginæ ob campanas quas dederat eccleſiæ B. Virginis, quarum ſonitu renouari ait in cordibus fidelium ipſius Reginæ memoriam, tunc præſertim, *quando illa ſalutaris hoſtia*

pro

pro nobis redimendis in ara crucis oblata per noui ſacerdotij miniſtros in Domini menſa quotidie conſecratur. Ex quibus diſcimus hanc piam conſuetudinem viguiſſe in Gallia initio ſeculi XII. At verò in Germania ſequenti ſeculo introducta fuit à Guidone Cardinali, qui prius fuerat Abbas Ciſtercij, cum legatus Apoſtolicæ ſedis Coloniam miſſus eſt ad confirmandam Othonis Imperatoris electionem. Hic enim, vt ſcribit Cæſarius Heiſterbacen. lib. 9. Dialog. cap. 51. *Bonam illic conſuetudinem inſtituit, vt ad eleuationem hoſtiæ omnis populus in eccleſia ad ſonitum nolæ veniam peteret, ſicque vſque ad calicis benedictionem proſtratus iaceret*. Contigit hoc anno 1203. vt refert Odoric. Raynaldus to. 13. Annalium eccleſiaſticorum. Quo verò tempore in Italia, alijſque regionibus hic mos incœperit, incertum eſt. Nec etiam liquet quæ prima origo fuerit in eccleſia Latina eleuandi ſacra myſteria ſtatim ac conſecrata ſunt: in antiquis enim Sacramentorum libris & in codicibus Ordinis Romani tam excuſis, quam M. SS. nec in priſcis rituum expoſitoribus Alcuino, Amalario, Valfrido, Micrologo, & alijs aliquod eius veſtigium reperitur. Ea dumtaxat in Ordine Romano eleuatio commemoratur, qua calix attollitur ante orationem Dominicam. *Cum dixerit* Per quem hæc omnia Domine, *erigit ſe Archidiaconus ſolus, & cum dixerit* per ipſum & cum ipſo, *leuat cum offertorio calicem per anſas & tenet exaltans illum iuxta Pontificem*. Stephanus Durantus *lib. 2. cap.* 40. ab ipſis eccleſiæ incunabulis conſuetum putat Euchariſtiam in altum tollere Græcorum Patrum teſtimonio ſuffultus, qui de Latinis ritibus nihil probant. Scriptor Eterodoxus id primum introductum comminiſcitur in Concilio Lateranenſi ſub Innocentio Tertio, ſed craſsâ iuris & facti ignorantiâ, vt ex Gulielmo & Iuone ſupra citatis euincitur, qui integro ſeculo Innocentium antecеſſerunt: quibus accedit Hildebertus Turonenſis ipſam eleuationem commemorans in verſibus de ſacrificio Miſſæ. Solent quædam Galliarum eccleſię, dum tollitur in altum hoſtia, eos verſiculos canere, *O ſalutaris hoſtia* &c. idque rogante Ludouico XII. ab epiſcopis illius regni ingruentibus vndique bellis ſtatutum fuit: cum tamen ſatius ſit Chriſtum in ſilentio adorare, ſicut conſueuit Romana Eccleſia: quod etiam ſancitum eſt in concilio Prouinciali Colonienſi *P. 2. can.* 14. Synodus verò Auguſtana c. 18. quamuis permittat Antiphonas ad ſacrificium pertinentes ſub eleuatione decantari, rectè tamen ſubdit melius fore & veteri eccleſię conuenientius pręſentiam Dominici corporis in altiſſimo ſilentio proſtratos venerari. Miſſale Carmelitarum poſt eleuationem calicis recitari pręcipit diebus ferialibus Quadrageſimę in Miſſa conuentuali pſalmum *Deus venerunt gentes*, cum hac oratione. *Pientiſſime Deus, qui iniquitatum ad te conuerſorum non recordaris, ſed eorum gemitus clementer exaudis, reſpice templa tua infidelium manibus profanata, & tui electi gregis afflictionem: reminiſcere hæreditatis tuæ effuſione pretioſiſſimi ſanguinis tui Vnigeniti acqui-*

acquiſitat vineamque tua plantatam dextera, quam ferus aper exterminare conatur, feruenter viſita: ac illius cultores aduersùs deuaſtantium rabiem tua virtute corrobora, victores effice, in eâque bene operantes tui fac regni poſſeſſores. Per eumdem. Diebus verò Dominicis & feſtis eodem loco dicunt Pſalmum. *Lætatus ſum*, cum orationibus *Eccleſiæ tuæ. Hoſtium noſtrorum. Deus à quo ſancta deſideria.*

Peracta conſecratione in omnibus Liturgijs Chriſti mandatum commemoratur præcipientis, vt ipſum ſacrificium in eius memoriam peragamus. *Hæc quotieſcumque feceritis in mei memoriam facietis.* Quis enim auderet ad altare Dei accedere, & auguſtiſſimum myſterium celebrare, niſi Dominus tanti ſacramenti inſtitutor præcepiſſet? Ideò, ait Gaudentius *tract.* 2. *de Paſchate*, diſcipulis mandauit, *quos primos eccleſia ſuâ conſtituit ſacerdotes, vt indeſinenter iſta vitæ æternæ myſteria exercerens, quæ neceſſe eſt à cunctis ſacerdotibus per ſingulas totius orbis eccleſias celebrari, vſquequò iterum Chriſtus de cælis adueniat; quo & ipſi ſacerdotes & omnes pariter fidelium populi exemplar paſſionis Chriſti ante oculos habentes quotidie, & gerentes manibus, ore etiam ſumentes ac pectore, redemptionis noſtræ indelebili memoriâ teneamus.* Propterea Eccleſia Domini mandato obſequens ſequentia verba recitari conſtituit: *Vnde & memores Domine nos ſerui tui, ſed & plebs tua ſancta*, fidelis ſcilicet & in eccleſiæ gremio conſiſtens; ſancta, non quidem actu, cum non omnes ſancti ſint, ſed vocatione, debito, & profeſſione; quæ vel præſens adeſt ſacrificio, vel vnitate Eccleſiæ vbique degens particeps eſt ſacrificij, *eiuſdem Chriſti filij tui Domini noſtri tam beatæ paſſionis, necnon & ab inferis reſurrectionis, ſed & in cælos glorioſæ Aſcenſionis, offerimus præclaræ maieſtati tuæ de tuis donis ac datis hoſtiam puram*, & quæ ſequuntur. Eadem hoc loco expreſſit Chryſoſtomus in ſua Liturgia his verbis. *Memores igitur ſalutaris huius mandati, & omnium quæ pro nobis facta ſunt, crucis, ſepulchri, triduanæ reſurrectionis, in cælos aſcenſionis, à dextris ſeſſionis, ſecundi & glorioſi rurſus aduentus, tua ex tuis tibi offerimus per omnia & in omnibus.* Auctor libri Pontificalis in vita Alexandri I. ait, *Hic paſſionem Domini miſcuit in precatione ſacerdotum, quando Miſſæ celebrantur.* Ad quæ verba notat in ſcholijs ineditis Petrus Vrbeuetanus, *ibi videlicet, tam beatæ paſſionis.* Alij etiam paſſim ſcribunt hanc orationem, *vnde & memores* ab Alexandro inſtitutam. Sed ſi præciſè de memoria paſſionis ſermo ſit, ſiue iſtis ſiue alijs verbis fiat, ea certè non fuit ab hoc ſancto Pontifice inſtituta, vt præclarè obſeruat Baronius *anno* 132. *n.* 3. habemus enim hac de re expreſſum in euangelijs præceptum Domini: & Paulus 1. *ad Cor. cap.* 11. luculentum eiuſdem rei teſtimonium præbet dicens, *Quotieſcumque manducabitis panem hunc & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis donec veniat*: quia nimirum durabit hoc ſacrificium vſque ad ſecundum Chriſti aduentum in fine mundi. Extat apud Ambroſium hæc oratio *lib.* 4. *de ſacramentis*, ſimul cum ſequenti, qua pro- III.

pitium Dei vultum ſuper munera noſtra precamur, quatenus noſtra ſunt, ne fortè propter iniquitates noſtras minus grata ſint Deo, quæ alioquin ex parte rei oblatæ, & ex parte primarij offerentis, qui eſt Chriſtus, ſemper illi placita ſunt. Similia habentur in Liturgia Iacobi & Baſilij, & ad ea verba, quibus Melchiſedech ſummus ſacerdos nuncupatur, reſpexit auctor quæſtionum veteris & noui Teſtamenti ſupra à nobis citatus Cap. II. §. 2. Anaſtaſius in vita Leonis Magni refert eum conſtituiſſe vt intra actionem ſacrificij diceretur *ſanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam*, quæ ſunt poſtrema verba huius orationis. An verò hæc ſola verba huic orationi, an ipſam integram orationem canoni Leo addiderit, Pamelius noluit definire *Tom. 1. Liturgicorum pag.* 572. At ego cenſeo nihil addidiſſe niſi prænotata verba, ipſius enim orationis memoratus auctor quęſtionum vtriuſque Teſtamenti mentionem fecit, qui Leone antiquior fuit. Maronitæ quoque in ſua Liturgia veterum Patrum ſacrificia commemorant hac oratione. *Deus qui acceptaſti ſacrificium Abel in planitie, & Noë in arca, & Abrahæ in ſummitate montis, & Dauidis in area Dośen Iebuſæi, & Heliæ in monte Carmelo, & quadrantes viduæ in gazephylacio, tu Domine Deus accipe oblationes iſtas, quæ offeruntur tibi per manus meas infirmas & peccatrices, & fac in eis Domine Deus memoriam bonam viuis & defunctis, pro quibus offeruntur, & benedic habitationem offerentium eas. Amen.*

IV. Poſt hæc Sacerdos externo geſtu ſummam indicans animi demiſſionem ſupplex Deum rogat vt perferri iubeat, non ipſa corporis & ſanguinis Chriſti myſteria; ſed vota, fidem, & preces fidelium in ſublime altare ſuum, de quo Irenæus ait lib. 4. cap. 34. *Eſt altare in cælis, illuc preces noſtræ & oblationes diriguntur*; per manus S. Angeli ſui, cuius miniſterio fidelium orationes in cœlum deferri teſtatur Scriptura, *Tobiæ* 12. *& Apoc.* 8. Vnde Tertullianus *lib. de orat. cap.* 12. eorum irreuerentiam acriter reprehendit, qui ſedendo orant, *ſub conſpectu*, inquit, *Dei viui, Angelo adhuc orationis aſtante.* Id autem à Deo poſcit Sacerdos, vt quotquot Chriſti corpus & ſanguinem ex ea altaris participatione ſumpſerint, omni benedictione cœleſti & gratia repleantur. Nam cum olim qui aderant communicarent, pro illis eſt hæc deprecatio; & hinc deducitur eam antiquiſſimam eſſe, cuius etiam meminit Ambroſius *lib. cit. de ſacramentis*. Ex hac oratione ſcriptor ſchiſmaticus Nicolaus Cabaſila in expoſitione Liturgiæ Latinis appingit recentioris Græciæ peſſimum ac deteſtandum errorem, conſecrationem ſcilicet non fieri verbis in perſona Chriſti à Sacerdote prolatis, ſed precatione eiuſdem Sacerdotis poſtea orantis & dicentis: *Fac hunc panem pretioſum corpus Chriſti tui*, quæ poſt verba conſecrationis extat in Liturgia Chryſoſtomi: ac ſi verba Chriſti ad conficiendum ſacramentum inefficacia forent, aut forma euchariſtiæ deprecatoria ſit. Sed præſtat verba Cabaſilæ audire, quibus Latinos huius hæreſis aſſertores efficere conatur ex verbis orationis,

tionis, *ſupplices te rogamus*, de qua nunc agimus, perperam intellectis, & ad prauum ſenſum violentâ explicatione pertractis. Poſtquam enim *cap. 29.* dixit verba Chriſti narratiuè tantùm proferri, & non ſufficere ad donorum ſanctificationem, ſubdit cap. 30. *Quod autem os eis, qui contradicunt, omnino obſtruit, eſt quod etiam Latinorum eccleſia, ad quam ſe referre videntur, poſt verbum Domini pro donis orare non recuſat. Ii autem ideò falluntur, quod Latini non ſtatim poſt Domini prolatum ſermonem orant, & quod non apertè petunt ſanctificationem & mutationem in corpus Dominicum, ſed aliis vtuntur nominibus eò ferentibus, & quæ tantumdem valent. Quæ eſt autem oratio? Iube ſurſum ferri dona hæc in manu Angeli ad ſupercæleſte tuum altare. Dicant enim quid eſt hoc, ſurſum dona deferri? Vel enim localem eis translationem precantur à terra & inferioribus locis in cælum, vel dignam aliquam & ab humilioribus ad altiora mutationem.* Et paucis interiectis. *Vnde manifeſtum eſt eos omninò ſcire ea adhuc eſſe panem & vinum, quæ ſanctificationem nondum ſuſceperunt, & propterea pro ipſis quidem orant, quæ oratione adhuc indigent. Orant autem vt ea ſurſum ferantur, vt quæ adhuc inferiùs ſita ſint; & ad altare, vt quæ nondum ſint ſacrificata, vt illic poſita ſacrificentur.* Hæc Cabaſilas Latinæ Eccleſiæ catholicam deprecationem ad ſuam hæreſim diſtortâ interpretatione detorquens. At Græci orthodoxi veterum Patrum ſuorum ac fidei ſententiæ adhœrentes hac de re in concilio Florentino à Latinis interrogati, apertè profeſſi ſunt panem & vinum in corpus & ſanguinem Chriſti per ipſius verba tranſubſtantiari: illam verò orationem, *Fac hunc panem pretioſum corpus* &c. quam poſtea adiungunt, hunc ſenſum habere, vt quod iam conſecratum eſt verbis Chriſti, fiat ſuſcipientibus in ſalutem. Hæc ipſorum verba ſunt *ſeſſ.* 25. Concilij. *Fateri nos diximus, per hæc verba* Hoc eſt corpus meum, *tranſubſtantiari ſacrum panem & fieri corpus Chriſti: ſed poſtea quemadmodum & vos dicitis,* Iube hæc perferri per manus ſancti Angeli tui in ſublime altare tuum; *ita nos quoque oramus dicentes: vt Spiritus ſanctus deſcendat ſuper nos, & efficiat in nobis panem hunc pretioſum corpus Chriſti ſui, tranſmutetque ipſa* dona *Spiritu ſancto ſuo, vt fiant communicantibus in purgationem animæ, in remiſſionem peccatorum, & non fiant in iudicium aut condemnationem noſtram.*

V. Hanc autem veram & orthodoxam eſſe illorum verborum *Fac hunc panem* &c. explicationem, hunc legitimum ſenſum, quem Græci Antiſtites profeſsi ſunt; quarumdam etiam in Occidente eccleſiarum conſenſus euincit. Ritus enim Mozarabicus, quo omnes Hiſpaniæ & Galliarum eccleſiæ olim vtebantur, vt Lib. I. Cap. XI. & XII. oſtenſum eſt, poſt conſecrationem breuem ponit orationem quæ *Poſt pridie*, ſiue *Poſt Secreta* inſcribitur; & in ea ſacerdos precatur, vt deſcendat Spiritus ſanctus & dona benedicat atque ſanctificet, ac ſi nondum benedicta & ſanctificata forent. Ita legimus in Miſſa S. Germani, quam ex

veteri codice M. S. tranſcripſimus ſupra Cap. XII. *Deſcendat ſuper hæc, munera tibi offerimus, verbum tuum ſanctum: deſcendat inæſtimabilis gloriæ ſancte ſpiritus, vt fiat oblatio noſtra hoſtia ſpiritalis.* Ita ſæpius in Mozarabico. In die Natalis Domini: *In altare tuum panis ac vini holocauſta proponimus, rogantes vt has hoſtias Trinitas indiuiſa ſanctificet.* Dominica ſecunda poſt octauam Epiphaniæ: *Quæſumus vt oblationem hanc ſpiritus tui permixtione ſanctifices, & corpus ac ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti plena tranſformatione conformes.* Dominica V. *Vt has hoſtias intendas propitius, ſanctifices, & benedicas.* Dominica I. Quadrageſimæ: *Remitte ſpiritum tuum de ſanctis cælis tuis, quo ſanctificentur oblata.* Dominica III. *Digneris hæc oblata ſanctificare.* In die Paſchatis: *Vt hic panis cum hoc calice in Filij tui corpus & ſanguinem te benedicente diteſcat.* Dominica III. poſt Paſcha: *His ſacrificijs propitiatus illabere, hiſque benedicturus deſcende.* Hæc & alia plura his ſimilia in Miſſali Mozarabico legimus iam peracta conſecratione. At ea prorſus eundem ſenſum orthodoxum habere, quo Patres Græci in ſynodo Florentina ſuam orationem *Fac hunc panem pretioſum corpus Chriſti tui* explicarunt, vt nimirum hoſtia iam conſecrata nobis noſtræque ſaluti ſancti ſpiritus illapſu ſanctificetur, ipſimet Mozarabicæ Miſſæ inſtitutores in hac ipſa oratione *Poſt pridie* euidenter declarant. Nam Dominica III. Aduentus hoc modo concepta eſt: *His quoque te quæſumus ſacrificijs noſtris ita ſanctificationem tuam infunde, quo ex his ſumpturi nullo decidamus in crimine, ſed ſanctificati tuum mereamur aduentum impauidi ſuſtinere.* Dominica VI. poſt Paſcha: *Oramus vt hæc libamina ſpiritus tui ſancti benedictione reſpergens ſumentium viſceribus ſanctificationem accommodes.* Dominica I. poſt Pentecoſten: *Impoſita hæc altaribus tuis munera benedicere nobis & ſanctificare digneris.* Nobis inquit, ideſt pro noſtra ſalute & ſanctificatione. Et hæc quidem vera & catholica expoſitio eſt, ſed recentioribus non eſt viſa ſufficiens ad vindicandam Græcorum precationem ab omni nota & ſuſpicione erroris: Ritum autem Mozarabicum in hoc conuenire cum Græco nemo hactenus obſeruauit. Ideò nonnulli exiſtimarunt Græcos ab initio ea precatione vſos ante conſecrationem; poſtea ad eum locum translatam, in quo nunc eſt. Sed huic coniecturæ obſtant antiqui Codices M. SS. in quibus legitur eo ipſo loco, in quo hodie reperitur. Omnes autem corruptos fuiſſe nefas eſt ſuſpicari. Deinde eadem extat eodem loco in Liturgijs Iacobi, Marci, Clementis, & Baſilij, paucis verbis additis vel immutatis, ſenſu tamen integro permanente. Extat etiam in Liturgia Armeniorum; quæ dum hæc ſcribo data eſt mihi examinanda à S. congregatione de Propaganda Fide in latinum tranſlata à Sacerdote illius nationis Baſilio Barſech. Verba eorum hæc ſunt. *Adoramus, rogamus & petimus à te benefactor Deus, mitte in nos & in propoſita hæc munera conſempiternum tuum & coeſſentialem S. Spiritum. Per quem panẽ hunc benedicens corpus verè facies Domini noſtri & redemptoris*

Ieſu

Ieſu Chriſti. & dicitur ter. *Et calicem hunc benedicens ſanguinem certè faciet Domini noſtri & redemptoris Ieſu Chriſti*. Et dicitur ter. Alij ipſam ſic intelligendam putant, vt reſpiciat non tempus quo profertur, ſed quod conſecrationem antecedit: ac ſi ſacerdos tanti myſterij ſublimitate extra ſe raptus, ſuæque memor fragilitatis, id quod iam factum ex fide credit, quaſi efficiendum conſideret, ac propterea oret, Fac panem hunc pretioſum corpus Chriſti tui: neque enim abſurdum videtur quod iam conceſſum eſt, ac ſi nondum conceſſum foret, iteratis precibus poſtulare. Alij dicunt corpus Chriſti duplex eſſe, verum quod ipſius verbis conficitur; & myſticum quod eſt eccleſia, ſupra quod ſacerdos Spiritum ſanctum iam facta conſecratione deſcendere precatur, vt participatione ſacramenti vnum corpus eccleſia cum Chriſto efficiatur. Alias aliorum explicationes omitto, ne actum agam. Tractant de hac controuerſia Beſſarion Cardinalis *lib. de Euchariſtia*, Goar *ad Liturgiam Chryſoſtomi num.* 139. Allatius *lib. 3. de perpetua vtriuſque eccleſiæ conſenſione cap.* 15. Diffuſiſſimè autem Petrus Arcudius *lib. 3. ſuæ concordiæ cap. 27. & nouem ſequentibus*.

CAP. XIV.

Refertur & reijcitur quædam interpolatio. Memoria defunctorum recitatis eorum nominibus. Cur Dionyſius ſola Diptycha mortuorum commemoret. Specialis ritus Mozarabum. Quare cum mortuis nomina ſimul Sanctorum recenſeant. Qua ratione ſacrificium oblatum pro Sanctis. De oratione Nobis quoque peccatoribus. *Olim poſt eam benedictiones frugum & aliarum rerum fieri ſolebant. Omnes ſacræ & eccleſiaſticæ functiones intra Miſſarum ſolemnia. Finis Canonis.*

IN Miſſali Bibliothecæ Vaticanæ *num.* 4770. ante annos ſexcentos ſcripto poſt orationem *Supplices te rogamus*, ante commemorationem defunctorum interponitur hęc oratio. *Omnipotens ſempiterne Deus dignare ſuſcipere hanc oblationem & hoc ſacrificium, quod ego peccator præſumo offerre in honorem Domini noſtri Ieſu Chriſti: in memoriam Incarnationis, Natiuitatis, Reſurrectionis, Aſcenſionis eius: in honorem Beatæ & glorioſæ ſemper Virginis Dei genitricis Mariæ, ſanctorumque omnium Angelorum, Archangelorum, Patriarcharũ, Prophetarũ, Apoſtolorũ, Martyrum, Confeſſorum, & Virginum, & omnium Sanctorum tuorum, & eorum ad quorum ho-* I.

honorem in iſto altario reliquiæ habentur, & cuius hodie feſta celebrantur, & pro me miſero peccatore, & pro omnibus meis parentibus, & pro omnibus benefactoribus meis. Vt & ipſi pro nobis intercedere dignentur in cælis, quorum memoriam facimus in terris. Per Chriſtum Dominum noſtrum. Amen. Conſtat autem vel ex ipſius orationis textura; priuata alicuius ſcriptoris licentia eam hîc alieno loco inſertam eſſe. In alio item Miſſali paris antiquitatis *num.*4772. eodem loco ſequens deprecatio ſcripta eſt, cuius meminit Durandus lib. 4. Rationalis cap. 45. *Memento mei quæſo peccatoris, Domine Deus miſericors, & miſerere mei, licet hæc ſancta indignè tibi, ſancte Pater omnipotens, æterne Deus, meis pollutis manibus offeruntur ſacrificia, qui nec inuocare ſanctũ ac venerabile nomen tuum dignus ſum; ſed quoniam in honorem & memoriã glorioſiſſimi & dilecti filij tui Domini noſtri Ieſu Chriſti tibi offeruntur, quæſo Domine tibi placeant; & ſicut incenſum in conſpectu diuinæ maieſtatis tuæ in odorem ſuauitatis accendantur. Per eundem Chriſtum Dominum noſtrum. Amen.* Sed & hæc inconſultò hîc poſita eſt; nam ſacerdos pro ſe orare debet, cum fidelium viuentium meminit ante conſecrationem. In eodem codice poſt hanc orationem hæc leguntur. *Sequuntur nomina. Ingizo Præpoſitus, Petrus Presbyter,* & alia nomina in ſequenti oratione, *Memento etiam Domine*, recitanda. In alijs Codicibus hæc ipſa oratio ſic inſcribitur: *Super diptycha*. Nomina enim fidelium defunctorum tabulis inſcribere, & intra Miſſarum ſolemnia recitare, vt ſupra indicaui, antiquiſſima conſuetudo eſt, & Apoſtolicum inſtitutum. Habent mortuorum commemorationem omnes Liturgiæ, & de hac ſalubri inſtitutione teſtimonium perhibent omnes ferè antiqui Patres, quos recenſui in *tract. de Diuina Pſalmodia cap.* 13. Chryſoſtomus hom. 69. ad pop. Antioch. *Non temerè*, inquit, *ab Apoſtolis hæc ſancita fuerunt, vt in tremendis myſterijs defunctorum agatur commemoratio*. S. Monica moritura filio Auguſtino, vt idem refert *in fine lib. 9. confeſſionum*, mandauit memoriam ſui fieri ad altare Dei. Et ipſe Auguſtinus *lib. de cura pro mortuis gerenda cap.* 1. vniuerſæ eccleſiæ conſuetudinem eſſe teſtatur, vt in precibus Sacerdotis, quæ Domino Deo ad eius altare funduntur, locum ſuum habeat commendatio mortuorum. Serm. item 32. de verbis Apoſtoli ait, *Hoc à Patribus traditum vniuerſa obſeruat* Eccleſia, *vt pro eis qui in corporis & ſanguinis Chriſti cõmunione defuncti ſunt, cum ad ipſum ſacrificium ſuo loco commemorantur, oretur; ac pro illis quoque id offerri commemoretur*. Epiphanius quoque *hær.* 75. antiquum morem fuiſſe teſtatur defunctorum nomina proferendi & pro eis orandi. Hinc aliquem poſt mortem excommunicari nihil aliud erat quàm nomen eius è ſacris diptychis eradi, & à ſuffragijs eccleſiæ excludi, vt oſtendit Pamelius *ad epiſt. 66 Cypriani*. Florus Magiſter in explicatione Miſſæ, cuius duo exemplaria M. SS. vidi in Bibliotheca Sereniſſimæ Reginæ Suetiæ *num.* 927. *&* 1348. ex quibus ſuppleri poſſunt multa, quæ in editis deſunt. *Vſus*, inquit, *antiquorum fuit,*

ſicut

ſicut etiam vſque hodie Romana agit Eccleſia, vt ſtatim recitarentur ex diptychis, id eſt tabulis, nomina defunctorum; atque ita poſt lectionem nominum ſubiungerentur verba ſequentia, Ipſis Domine &c. *Ipſis videlicet quorum nomina memorantur, & cæteris omnibus in Chriſto quieſcentibus.*

Hunc autem ritum orandi pro aliquibus prolatis eorum nominibus, & pro reliquis generali commemoratione commendat Auguſtinus eodem libro de cura pro mortuis dicens; *Non ſunt prætermittendæ ſupplicationes pro ſpiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Chriſtiana catholica ſocietate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcumque ſub generali commemoratione ſuſcepit Eccleſia, vt quibus ad iſta deſunt parentes, aut filij, aut quicumque cognati, vel amici, ab vna eis exhibeantur matre communi.* In Monaſterijs viguit olim hic mos, & in pleriſque adhuc manet, vt mitterent ſibi inuicem Fratrum, amicorum, & benefactorum defunctorum nomina, vt diptychis inſcriberentur. Poſtquam verò diptychorum vſus deſijt, in libro, quem Necrologium vocabant, ſcribebantur; & quotidie poſt lectionem Martyrologij ex ipſo Codice eorum nomina legebantur, qui ipſa die obierant, & pro ipſis pſalmus *De profundis* cum oratione competenti cantari ſolebat, ſicut hodie fit in cœnobijs benè inſtitutis poſt generalem defunctorum commemorationem. Ven. Beda *lib. 4. hiſt. Anglic. cap.* 14. loquens de obitu Oſuualdi Regis, *Quærant*, inquit, *in ſuis codicibus, in quibus defunctorum eſt adnotata depoſitio, & inuenient illum hac vt diximus die raptum eſſe de ſeculo.* Plura eiuſdem conſuetudinis teſtimonia exhibent epiſtolæ S. Bonifacij Martyris: nam *epiſt.* 24. Fratrum defunctorum nomina ſe mittere ſcribit Aldherio Abbati: & *epiſt.* 52. ſcripta nomine trium monaſteriorum ait, *Nomina noſtrarum defunctarum ſororum ego Cneuburg memorialiter te habere, ò Vnitberte Presbyter fidelis, deprecor, & omnibus circumquaque amicis tranſmittere quarum prima fuit Quongyth ſoror mea germana, & Ellu.* Epiſt. item 74. *Nomina Presbyterorum veſtrorum, Diaconorumque ac Monachorum vel Monacharum per monaſteria & eccleſias noſtræ diæceſis direximus.* Et ſic alibi ſæpe, *vt epiſt.* 62. 84. 95. 106. Similia leguntur in antiquis ſtatutis & Ritualibus Monachorum. Non eſt autem hoc loco prætermittendum, quod Dionyſius *cap. 3. eccleſ. hierarchiæ* diuinæ Liturgiæ myſteria ediſſerens nuſquam meminit nomina viuentium recitata tunc fuiſſe, ſed mortuorum dumtaxat, idque ante conſecrationem. Hoc in ſcholijs tanquam dignum obſeruatione à S. Maximo notatum eſt. *Notandum*, ait, *mortuorum tantùm eo Pontifice recitari ſolita fuiſſe nomina.* Cuius rei cauſam inueſtiganti illud venit in mentem, in ea eccleſia cui præfuit Dionyſius, omnes fideles, qui pauci erant nondum extincto ethniciſmo ſacris ſolemnijs interfuiſſe: atque ideò defunctorum, qui ſoli aberant, factam dumtaxat commemorationem. At vbi poſtea vel aucto fidelium numero, vel diminuto feruore, plures abeſſe cœperunt, illorum quoque nomina recitata ſunt, viuorum quidem ante II.

te conſecrationem, & poſt illam defunctorum. Sunt qui ſcribunt à Pelagio II. ſancitum, vt mortuorum memoria poſt conſecrationem fieret, ſed hi recentiores ſunt, nec vllam afferunt ex antiquis ſcriptoribus ſui dicti confirmationem.

III. Ritu Mozarabum nomina eodem contextu leguntur paulò poſt offertorium primò quidem viuorum, deinde defunctorum. Sacerdos enim generaliter Eccleſiam catholicam, omneſque lapſos, captiuos, infirmos, & peregrinos Deo commendat: tum ſacrificium offerri ait pro vniuerſa fraternitate dicens, vt ſuo loco notauimus: offerunt Papa Romenſis & reliqui pro ſe & pro omni clero. Item offerunt vniuerſi Preſbyteri, Diaconi, clerici, ac populi circũ adſtantes in honorẽ Sanctorum pro ſe & ſuis. Et chorus reſpondet: *Offerunt pro ſe & vniuerſa fraternitate*. Hîc verò recitabantur nomina viuorum offerentium, ſeu pro quibus ipſe celebrans offerebat. Deinde præmiſſa commemoratione B. Virginis, Zachariæ, Ioannis, Infantium, Petri, Pauli, & reliquorum Apoſtolorum, atque Euangeliſtarum, & omnium Martyrum, ait Sacerdos: *Item pro ſpiritibus pauſantium*. Et recitat nomina Hilarij, Athanaſij, Martini, & aliorum plurimorum, ex quibus nonnulli Sanctorum catalogo adſcripti ſunt, alij non item: quibus recitatis ait chorus, *& omnium pauſantium*. Tum ſequitur oratio in ſingulis Miſſis diuerſa, in qua ſæpe mentio fit offerentium, itemque defunctorum, & omnium ipſorum: ex quo palam fit ante hanc orationem ipſa nomina ex tabulis lecta fuiſſe. Inſcribitur autem *Poſt nomina*, eiuſque formula hæc eſt. Dominica III. Aduentus. *Tu offerentium nomina illuc adſcribe, quo ipſe præceſſiſti in corpore, vt quos hic aduentus primi gratia redemiſti, in ſecundi aduentus examinatione nulla exurantur pœna ſupplicij: ſicque nunc pro defunctorum quiete exaudiamur, quo te opitulante æterno cum illis pariter fruamur conſortio Beatorum*. In Miſſa S. Andreæ Apoſtoli. *Nominibus ſanctorum Martyrum, offerentiumque fidelium, atque eorum qui ab hoc ſeculo tranſierunt, à miniſtris iam ſacris ordinis recenſitis, te Dominum Deum noſtrũ per interceſſiũ ſancti tui Andreæ Apoſtoli & Martyris deprecamur, vt, & Martyrum patrocinia nobis ſemper opitulentur, & offerentiũ obſequia à te clementer accipiantur, ac defunctorũ fidelium animabus cœleſtiũ receptacula manſionum, & ſempiterna quietis tutamina tribuantur*. In Miſſa Circumciſionis in fine orationis. *Offerentium ſacrificia ſanctificanda ſuſcipias, atque ſpiritus quieſcentium, quorum eſt facta commemoratio nominum, in requiem electorum perducas*. Dominica antecineres. *Recenſita Domine tuorum Fidelium nomina quæſumus vt liber vitæ æternæ contineat: & defunctos eruas à tenebroſa infernali caligine*. In feſto Apoſtolorum Petri & Pauli. *Quorum nomina ore prolata ſunt recitantium*. Et ſic alibi ſæpe. Nullibi autem clariùs diſtinctio nominum, quæ legebantur, apparet, quam in Miſſa Dominicæ quartæ Aduentus, cuius orationem *Poſt nomina* hic exhibeo. *Sanctorum tuorum Domine communicantes memoriæ, Patriarcharum, Prophetarum-*

phetarumque tuorum non ſumus immemores,ipſis enim renũciantibus aduentus tuus claruit mundo. Memoramus etiam Apoſtolos tuos, qui aduentum tuum à Prophetis, Patriarchiſque prędicatum oculis ſuis cernere meruerunt. Facimus quoque & tuorum Martyrum mentionem qui te Dominum redemptorem iam veniſſe confeſſi, ad mortem vſque ſunt certati pro veritate. Fidelium praterea tuorum in hac adhuc peregrinatione degentium nomina recenſemus proteſtantes,vt eorum vitæ curſum & perfectionem conſummes,quos ſanctos tuos apud te in cæleſti habitaculo cautos perfectoſque iam retines (quos ſcilicet ad vitam æternam prædeſtinaſti) *Non obliuiſcimur quoque defunctos natura noſtra ac fidei ſocios: ſed precamur te Dominum ampliſſima pietatis, vt eis refrigeria tribuas ſempiterna quietis*. In Miſſali item antiquiſſimo Reginæ Sueciæ,de quo ſupra actum eſt Lib.I.Cap.XII.extãt huiuſmodi orationes *poſt nomina*, ex quibus idem ritus probatur, nomina enim offerentium & defunctorum audita & recenſita multoties commemorantur, oratque Sacerdos, vt ea Dominus in libro vitæ inſcriptione ſempiternâ figere dignetur.

Quia verò inter defunctos, pro quibus hoc ritu ſacrificia offerri dicuntur, illi etiam enumerantur, quos catholica Eccleſia ſancti ſpiritus infallibili magiſterio edocta cum beatis æternæ patriæ ciuibus veneratur; legentium ſcrupulo occurrendum eſt, ne mores antiquos ex præſentis æui vſu æſtimantes in ſuſpicionem erroris trahant, quod à ſanctis & orthodoxis Patribus inſtitutum fuit. Tempora igitur diſtinguenda ſunt, vt omnis offenſionis occaſio præcidatur. Quamuis enim tempus præciſum ignoremus, quo à ſanctis Hiſpanię Epiſcopis hæc Miſſa inſtituta fuit, credimus tamen eius originem illi æuo adſcribendam, quo ſolis Martyribus publicus & ſolemnis cultus concedi ſolebat: reliqui autem, præſertim epiſcopi, qui in pace eccleſiæ, etiam cum opinione ſanctitatis decedebant, ſacris defunctorum tabulis inſcribi, eorumque nomina promiſcuè legi conſueuerant: ita vt nullum diſcrimen eſſet inter illos qui poſtea ſancti nuncupati ſunt,quales fuerunt Hilarius,Athanaſius, Martinus, Ambroſius, Auguſtinus, Fulgentius, Leander, Iſidorus; & cæteros quibus hic titulus nunquam tributus fuit. Cum igitur eo tempore vtrorumque par cauſa eſſet, nec vlla eccleſiæ declaratione conſtaret quemquam ex illis Dei viſione perfrui, & conſequenter viuentium non indigere ſuffragijs, pro omnibus indiſcriminatim preces & ſacrificia offerebantur: eâdem prorſus ratione qua nunc ſolemus pro ſingulis defunctis orare, tametſi aliqui ex illis cum opinione ſanctitatis deceſſerint: nec tamen erramus, quia donec à ſummo Pontifice Sanctorum numero adſcripti ſint, certò ſcire non poſſumus in quo ſtatu reperiantur. Eccleſia autem per Sacerdotem miniſtrum ſuum ſacrificium offert pro mortuis intentione conditionata, vt ſi quidem eo indigent, illis proſit; alioquin alijs indigentibus applicetur. Illud inſuper aduertendum quod veteris Eccleſiæ phraſi etiam pro iuſtis & ſanctis, atque IV.

adeò pro ipſis Martyribus ſacrificium offerri dicebatur, non quidem pro eis orando, non enim ignorabant antiqui Patres ſuperfluum id fore, cum perſuaſiſſimum omnibus eſſet Martyres Chriſti ſtatim poſt obitum ſupernæ patriæ felicitate frui, ſed pro illorum honore & commemoratione. Teſtatur hoc Cyprianus *epiſt.* 34. in qua differens de Martyribus, qui *palmas à Domino & coronas illuſtri paſſione meruerant*, ait: *Sacrificia pro eis ſemper vt meminiſtis offerimus*: quod pro illorum commemoratione intelligendum eſſe idemmet clariùs ediſſerit *epiſt.* 37. dicens, *Dies eorum*, qui ſcilicet in carcere & vinculis propter Chriſtum detenti deceſſerant, *quibus excedunt, annotate, vt commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare poſſimus*. Et infra. *Celebrentur hic à nobis oblationes & ſacrificia ob commemorationes eorum*. Aliter explicat hanc phraſim, qua etiam in Liturgia vtuntur Græci, Nicolaus Cabaſila in eiuſdem Liturgiæ expoſitione *cap.* 33. vt offerri dicatur ſacrificium pro Sanctis in gratiarum actionem Deo pro donis ab ipſo eiſdem collatis. *Hi enim*, ait, id eſt ſancti, *ſunt eccleſiæ agendarum Deo gratiarum cauſa. Pro iis offert rationabilem hunc cultum, tanquam Deo gratiarum actionem, & præ cæteris omnibus pro Beata Dei matre, vt quæ omnem ſanctitatem excedat. Propterea nihil pro eis orat Sacerdos, ſed potius eos orat, vt ab eis in orationibus adiuuetur. Quia non ad ſupplicationem, ſed ad gratiarum actionem, vt dictum eſt, facit pro ipſis donorum oblationem*. Sic Caius Papa, vt refert Baronius *an.* 295. *num.* 9. à die quo Suſanna virgo neptis eius martyrio coronata fuit, in loco vbi percuſſa eſt, iugiter obtulit ſacrificium pro eius commemoratione. Innocentius quoque Tertius *c. cum Marthæ, de celebr. Miſſarum* ſecretam orationem S. Leonis, pro vt legitur in antiquis codicibus, videlicet: *Annue nobis Domine vt animæ famuli tui Leonis hæc proſit oblatio*, ita explicat vt proſit illi ad honorem, adeò vt magis à fidelibus glorificetur, quod fit eiuſdem annua commemoratione. Siue igitur in commemorationem, ſiue in gratiarum actionem ſiue in honorē modo explicato ſacrificium pro ſanctis offerri dicatur, nihil in hoc vel fidei catholicæ, vel eccleſiaſticis ritibus diſſonum eſt. Sed ex hoc diuerticulo in ſemitam redire oportet.

V. Orationi pro defunctis alia ſubnectitur incipiens, *Nobis quoque peccatoribus*, qua ſeipſum & adſtantes Deo Sacerdos commendat, vt ſibi & alijs ſanctorum ſocietatem, & partem aliquam beatitudinis donare dignetur. Rurſum autem aliquot Sancti hic recenſentur, quorum in priore parte canonis mentio facta non eſt. Et primo quidem loco nominatur Ioannes, non euangeliſta, vt putat Alexander Alenſis in expoſitione Miſſæ, non Marcus item euangeliſta, qui & Ioannes ex quorundam ſententia dictus eſt, vt Honorius aſſerit *lib.* 1. *Gemmæ cap.* 107. Sed Ioannes Baptiſta præcurſor Domini, quem etiam commemorant poſt conſecrationem Baſilij & Chryſoſtomi Liturgiæ. Cæteri ex diuerſis ordinibus ſelecti ſunt, vt idem Honorius obſeruat *ibidem cap. ſequenti*, ex

Diaco-

Diaconis Stephanus, ex Apoſtolis Matthias, ex diſcipulis Barnabas, ex epiſcopis Ignatius, ex ſummis Pontificibus Alexander, ex Presbyteris Marcellinus, ex clericis minorum ordinum Petrus, ex coniugatis Felicitas & Perpetua, ex virginibus, quas à Gregorio Magno canoni adiunctas ſcribit Aldelmus epiſcopus *lib. de Virginitate cap.* 25. Agatha, Lucia, Agnes, Cœcilia, Anaſtaſia. Florus magiſter poſt Marcellinum & Petrum addit Hilarium & Martinum, & in quibuſdam codicibus Vaticanis adiungitur Auguſtinus, in alijs Iuliana, & Euphemia: ſed ſolos Martyres in canone admitti, nec vlli licere aliquid adijcere, iam ſupra oſtendimus, *alioquin*, vt ait Honorius, *præſumptioni non deuotioni adſcribetur*. Finita hac oratione poſt illa verba *Largitor admitte*; ſi nouæ fruges, aut quælibet alia humanis vſibus inſeruientia benedicenda erant, ante altare collocari olim ſolebant, & hîc à Sacerdote benedici, & terminata benedictione ſolita clauſula *Per Chriſtum Dominum noſtrum*, ſequentem addebant orationem, *Per quem hęc omnia Domine ſemper bona creas*: quæ vt notat Lucas Dacherius in pręfatione ad Lectorem *tomo* 4. ſui ſpicilegij pręfixâ, non ſolùm referuntur ad oblata, ſed etiam ad res tunc benedictas, quas Deus continuò creat ſiue producit, eaſque petimus eius benedictione ſanctificari noſtris vſibus profuturas. In libro antiquiſſimo ſacramentorum Reginæ Suecię ponitur hoc loco benedictio iſta nouarum frugum in die Aſcenſionis Domini. *Benedic Domine & has fruges nouas fabæ, quas tu Domine rore cæleſti & inundantia pluuiarum ad maturitatem perducere dignatus es ad percipiendum nobiſcum gratiarum actionem in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, Per quem hac omnia Domine* &c. In antiquo item Miſſali Vaticano *num.* 4770. inſerta eſt eodem loco benedictio Agni in die Paſchatis, quæ legi poteſt in Ordine Romano. In alijs pleriſque tam Vaticanæ quàm Barberinæ Bibliothecę lac & mel benedicuntur pro Catechumenis in Miſſa ſabbati ſancti hac oratione: *Benedic Domine & has creaturas fontis lactis & mellis, & pota famulos tuos de hoc fonte perenni, qui eſt ſpiritus veritatis, & enutri eos de hoc lacte & melle. Tu enim Domine promiſiſti patribus noſtris Abrahæ, & Iſaac, & Iacob dicens, Introducam vos in terram fluentē lacte & melle. Coniunge Domine famulos tuos ſpiritu charitatis & pacis, ſicut coniunctum eſt hoc lac & mel, in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Per quem hęc omnia* &c. Antiqua ſtatuta Monaſterij Cluniacenſis edita à Dacherio *tomo* 4. *ſpicilegij* alterius benedictionis mentionē faciūt, *lib.* 1. *cap.* 35. quæ olim cōmunis erat in die Natalis S. Sixti Martyris, Vuarum ſcilicet, ſi tamen ea die eſſent maturæ. *Sed ſi nondum ſunt maturę*, inquiunt ſtatuta, *cuſtos eccleſię obſeruat quando primò matureſcant, vt faciat eas ad eccleſiam deferri: allatas Armario repręſentat, & Armarius Sacerdoti inter canonem ad horam competentem & pręnotatam, vt eas benedicat. Poſtea in Refectorio per Sacerdotem diſtribuuntur*. Porrò Armarius voce barbara is dicebatur, cui Armarij id eſt cellarij cura commiſſa

erat, quem Latini promum condum vocant. Eadem benedictio vuæ in die S.Sixti in libro ſacramentorũ S. Gregorij legitur apud Menardum, à quo quædam adduntur in notis. Hanc ipſam habent Græci die item ſexta Auguſti in Euchologio edito à Goar *pag. 695.* Ritus autem eius ſic deſcribitur ipſa die S.Sixti in Miſſali Lugdunenſi. *In canone Miſſæ antequam Sacerdos dicat*, Per quem hæc omnia Domine bona creas, *ponantur à Diacono ſuper altare ad partem dexteram propè manum Sacerdotis dexteram acini vuarum in vaſe mundo, & ſacerdos dicat:* Benedic Domine hos fructus nouos vuæ, quos tu Domine rore cœli, & inundantia pluuiarum, & temporum ſerenitate atque tranquillitate ad maturitatem perducere dignatus es, & dediſti eos ad vſus noſtros cum gratiarum actione percipere in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti. *Deinde Sacerdos aſpergat acinos vuarum aqua benedicta, & poſtea ſubiungat,* Per quem hæc omnia. *Diaconus verò eleuet vas acinorum de altari, & tradat Vicemagiſtro chori, quo accepto, ipſe videlicet Vicemagiſter chori diſtribuat acinos vuarum omnibus de conuentu in choro exiſtentibus, & omnibus alijs laicis in eccleſia.* Hęc nimirum maiorum noſtrorum religio fuit, vt omnes ſacrę & eccleſiaſticę functiones, ſacramentorum adminiſtrationes, & quęcunque benedictiones intra Miſſarum ſolemnia peragerentur; omnium enim, vt diximus ſupra Lib.I.Cap.III. vltima perfectio & conſummatio euchariſtia eſt, à qua vim energeticam & ſanctitatem accipiunt. Siue fœdus ſanciendum foret, ſiue ineunda concordia, ſiue aliquid Deo offerendum, ſiue hæretici excommunicandi; ſiue Sanctorum natalitia, alięque Feſtiuitates denunciandæ, ſiue indicanda ieiunia & Litaniæ, ſiue reconciliandi pœnitentes, ſiue imponendę manus ſuper initiandos, ſiue epiſcopi conſecrandi, ſiue Reges inungendi, ſiue chriſma conficiendum; hęc & alia eiuſdem generis ab euchariſtia auſpicari ſolebant, nec quidquam ſine ſacrificio rectè inſtitui exiſtimabant. Sed tepeſcente ſucceſſu temporis feruore multa ex his, ne Miſſa prolixior euaderet, ab ea paulatim ſeiuncta ſunt; adeò vt etiam ipſa communio poſt Miſſam differatur, non ſine magna rituum eccleſiaſticorum perturbatione; quia orationes, quæ poſt communionem à Sacerdote dicuntur, pro ipſis communicantibus ſunt. Porrò eccleſia finem canoni imponit hac oratione, *Per quem hæc omnia Domine ſemper bona creas,* qua veluti epilogo ſupremam Chriſti excellentiã ſtrictim commendat, quia *per ipſum, & cum ipſo & in ipſo eſt Deo Patri omnipotenti in vnitate Spiritus ſancti omnis honor et gloria.* Primam huius partem putant nonnulli apud Cyprianum reperiri *ſerm. de cœna Domini*, ſed dudum obſeruarunt Eruditi tractatum illum, qui de operibus Chriſti cardinalibus inſcribitur perperam tribui Cypriano, cum ſit Arnoldi Abbatis Bonæuallis.

CAP.

CAP. XV.

De priſco vſu Orationis Dominicæ in ſacrificio. Gregorij Magni hac de re ſententia expenditur. Ipſius orationis præfationes. Olim interdicta Cathecumenis. Breuis eius expoſitio. Addita oratio Libera nos *qua Emboliſmus nuncupatur. Hoſtiam frangi, & particulam in calicem mitti mos eſt omnium eccleſiarum. Horum rituum antiquitas.*

Dignum & conueniens fuit poſt actionem ſanctiſſimam ſacrificij, orationem recitari quam Chriſtus docuit, vt eius acerbiſſimæ paſſionis præmiſſa commemoratione fidelium petitiones faciliùs à Deo patre exaudiri mereantur. Errant autem qui putāt hoc à Gregorio Magno ſtatutum fuiſſe; veterem quippè & Apoſtolicam conſuetudinem eſſe ipſemet Gregorius teſtatur *lib. 7. epiſt. 64.* dicens, *Orationem Dominicam idcircò mox poſt precem dicimus, quia mos Apoſtolorum fuit, vt ad ipſam ſolummodo orationem oblationis hoſtiam conſecrarent*. Quæ verba qua ratione intelligenda ſint ſupra explicauimus Lib. I. Cap. V. §. 3. Deinde illa dictio exceptiua *ſolummodò* aut irrepſit in textum Gregorij, aut ad alias orationes reſtringenda eſt, quæ conſecrationem antecedunt & ſubſequuntur. Nam verba, quibus Chriſtus hoc ſacrificium inſtituit, Apoſtoli proculdubio recitabant non omiſſa memoria paſſionis eius, ſicut ille præcepit, *Hoc facite in meam commemorationem*. Hieronymus etiam ait *lib. 3. adu. Pelagianos* Apoſtolos quotidie orationem Dominicam ſolitos dicere in ſacrificio, ſed non addit ſolam. De priſco autē ipſius vſu in Miſſę celebratione teſtimonium perhibent tum omnes Liturgiæ, tum ſancti Patres Gregorio antiquiores. Optatus Mileuitanus lib. 2. *Inter vicina momenta dum manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare conuerſi dominicam orationem prætermittere non poteſtis*. Quia nimirum abſolutio Pœnitentium, de qua loquitur, fieri ſolebat ante orationem Dominicam & communionem. Auguſtinus *epiſt. 59. ad Paulinum* explicans de ſacrificio Miſſę obſecrationes & orationes, quas Apoſtolus commendat *1. ad Timoth. cap. 2.* orationes tunc fieri dicit, cum id quod eſt in Dominica menſa benedicitur & ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur: *quam totam petitionem*, inquit, *ferè omnis eccle-* I.

ſia do-

ſia dominicâ oratione concludit. Idem hom. 42. inter 50. *In eccleſia ad altare Dei quotidie dicitur oratio dominica, & audiunt illam fideles*. Cyrillus Hieroſolymitanus catech. myſtag. 5. *Poſt hac*, inquit, nempe poſt commemorationem fidelium defunctorum, *dicimus orationem illam, quam Saluator ſuis diſcipulis tradidit*. Cæſarius Arelatenſis hom. 12. quæ eſt de ſacrificio Miſſæ ait, *Quando oratio dominica dicitur, quis eſt qui humiliter aut veraciter clamet*, Dimitte nobis debita noſtra? Eiuſdem meminit Ambroſius *lib. 6. de Sacram. cap. vlt.* illique addita ait hæc verba, quibus caret hodiernus ritus; *Audi quid dicat ſacerdos. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, in quo tibi eſt, cum quo tibi eſt honor, laus, gloria, magnificentia, poteſtas, cum Spiritu ſancto à ſeculis, & nunc & ſemper & in omnia ſecula ſeculorum*. Quod ſi vſus vniuerſæ Eccleſiæ à temporibus Apoſtolorum fuit hanc orationem in ſingulis Miſſis recitare, neſcio cur Gregorius in præcitata epiſtola dicat, inconueniens ſibi viſum eam omittere, ac ſi ſuo tempore in vſu non eſſet: nec video cur hac de cauſa à quibuſdam reprehenſus fuerit, ac ſi nouos & græcanicos ritus introduxiſſet. An fortè in quotidianis Miſſis omittebatur, ipſe autem priſtinum morem reſtituit? Sanè hunc abuſum in eccleſijs Hiſpaniarum inualuiſſe, eodem ſeculo quo Gregorius deceſſit, concilium IV. Toletanum nos docet c. 9. *Nonnulli*, inquit, *ſacerdotum in Hiſpanijs reperiuntur, qui dominicam orationem, quam Saluator noſter docuit & præcepit, non quotidie, ſed tantùm die dominica dicunt*. Id autem vetat deinceps fieri, & ſingulis diebus dici conſtituit; eum verò qui præterierit, ordinis ſui honore mulctari iubet. Verùm ſi attentiùs verba Gregorij conſiderentur, & cum ijs conferantur quę de illo Ioannes Diaconus ſcribit *vita eius lib. 2. cap. 20.* nihil aliud à Gregorio ſtatutum fuiſſe conſtat, niſi vt loco congruo recitaretur. *Orationem dominicam*, ait Ioannes, *mox poſt canonem ſuper hoſtiam cenſuit recitari*. Notat autem Gregorius in eâdem epiſtola, apud Græcos ab omni populo, apud nos à ſolo ſacerdote dici, qui mos etiam hodie in vtrâque eccleſia græca & latina perſeuerat. Præmittitur item ab omnibus breuis Præfatio, qua ſacerdos ſe indignum & degenerem Dei filium agnoſcens proteſtatur ſe non audere Deum patrem compellare, niſi Chriſtus monitis & præceptis fiduciam præbere dignatus eſſet. *Dignos nos redde Domine*, aiunt Græci, *qui cum fiducia abſque condemnatione auſimus inuocare te Deum patrem cæleſtem, & dicere*: Pater noſter. Maronitæ hac formula vtuntur. *Aperi Domine Deus ora noſtra & labia noſtra, ſanctifica corpora noſtra atque animas omnium noſtrum, & purifica intellectus ac mentes noſtras, adeò vt ſuppliciter clamemus ad te Deus Pater miſericordiarum, atque oremus & dicamus*: Pater noſter &c. Mozarabes diuerſas habent formulas in ſingulis Miſſis, vt in die Natalis Domini. *Quod via, vt ſequeremur, oſtendit: quod vita, vt loqueremur, edocuit: quod veritas, vt teneremus, inſtituit; tibi ſumme Pater cum tremore cordis proclamamus è terris*, Pater noſter.

noſter. In die Reſurrectionis. *Chriſte Ieſu bone, qui ad Patrem de cruce clamaſti, tu nos in hac die, qua ipſe de tumulo ſurrexiſti, ad te clamantes exaudi; quo Reſurrectionis tuæ hilaritate, gaudentium ora repleantur iubilo laudis, & corda effectum percipiant exorationis, cum nunc exorauerint ea quæ præcepiſti, clamantes atque ita dicentes è terris*, Pater noſter qui es in cœlis. In Aſſumptione B. Mariæ. *Domine Ieſu Chriſte, qui ſic Virginem matrem honorificaſti, quo vſque Aſſumptionis gratia eam coram te euexiſti ſuffragatricem incomparabilem, indigni quæſumus diuinitatis tuæ clementiam, quatenus per obtentum illius Beatiſſimæ genetricis emundati ab vniuerſis contagijs audeamus exclamare & dicere è terris*; Pater noſter qui es in cœlis. Romana Eccleſia vno ſemper tenore dicit, *Præceptis ſalutaribus moniti, & diuina inſtitutione formati audemus dicere*, Pater noſter. Conueniunt ſemper cum Romanis Ambroſiani, exceptò die cœnę Domini, quo hac formula vtuntur. *Ipſius præceptum eſt Domine quod agimus, in cuius nunc te præſentia poſtulamus. Da ſacrificio authorem ſuum, vt impleatur fides rei in ſublimitate myſterij, vt ſicut veritatem cœleſtis ſacrificij exequimur: ſic veritatem dominici corporis & ſanguinis hauriamus, per eumdem Chriſtum Dominum noſtrum dicentes*, Pater noſter. Diſcrepant etiam aliquantulum in die S. Paſchæ, nam dicunt: *Diuino magiſterio edocti, & ſalutaribus monitis inſtituti audemus dicere*, Pater noſter. Huius autem formulæ antiquitatem indicat Hieronymus lib. 3. adu. Pelagianos: *ſic docuit Apoſtolos ſuos vt quotidie in corporis illius ſacrificio credentes audeant loqui, Pater noſter*. Ad eamdem alludit Chromatius Aquileienſis *tract. de octo beatitudinibus* Deum nobis indulſiſſe dicens, vt ipſum patrem dicere audeamus.

Hanc olim orationem recitare ſolis initiatis licitum erat; *Qui enim nondum initiatus eſt*, inquit Chryſoſtomus hom. 21. in Matth. *non poteſt patrem appellare Deum*. Ideò Competentibus tradi conſueuerat feria 4. poſt Dominicam quartam Quadrageſimæ, vt ex Ordine Romano conſtat: & in Africa feria 2. maioris hebdomadæ, vt oſtendit Auguſtinus *hom.* 42. ſuperiùs citata, quam dixit illa die. Tradebatur autem breui & neruoſa expoſitione adiuncta, quæ in Ordine Romano & in antiquis codicibus M. SS. extat: neque extra propoſitum meum erit, aut legenti inutile, eam hîc tranſcribere. II.

Pater noſter qui es in cœlis. Hæc libertatis vox eſt, & plena fiduciæ. Ergo nobis his moribus eſt viuendum, vt & filij Dei & fratres Chriſti eſſe poſſimus. Nam patrem ſuum Dominum qua temeritate dicere præſumit, qui ab eius voluntate degenerat? Vnde vos dilectiſſimi dignos exhibete adoptione diuina: quoniam ſcriptum eſt, Quotquot autem crediderunt in eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri.

Sanctificetur nomen tuum. Non quod Deus noſtris ſanctificetur orationibus, qui ſemper eſt ſanctus; ſed petimus vt nomen eius ſanctificetur in nobis, vt qui in baptiſmate eius ſanctificamur, in eo quod eſſe cœpimus perſeueremus. *Ad-*

Adueniat regnum tuum. Deus namque noſter quando non regnat maximè, cuius regnum eſt immortale? Sed cum dicimus, Adueniat regnum tuum, regnum petimus aduenire à Deo nobis promiſſum, Chriſti ſanguine & paſſione quæſitum.

Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra. Ideſt, in eo fiat voluntas tua, vt quod tu vis in cœlo, hoc nos in terra poſiti irrepræhenſibiliter faciamus.

Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie. Hîc ſpiritalem cibum intelligere debemus. Chriſtus enim panis eſt noſter, qui dixit, ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi. Quem quotidianum dicens, ita nos ſemper immunes præcipit eſſe peccati, vt digni ſimus cœleſtibus alimentis.

Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Hoc pactum eſt ſignificans nos non aliter peccatorum poſſe veniam promereri, niſi priùs nos in nobis delinquentibus alijs veniam relaxemus, ſicut in euangelio Dominus noſter dicit: Niſi dimiſeritis peccata hominibus, nec vobis Pater veſter dimittet peccata veſtra.

Et ne nos inducas in tentationem. Id eſt, ne nos patiaris induci ab eo qui nos tentat prauitatis auctore: nam dicit Scriptura, Deus enim intentator malorum eſt, diabolus verò eſt tentator, ad quem euincendum Dominus dicit, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Sed libera nos à malo. Hoc ideò ait, quia dixit Apoſtolus, Neſcitis quid vobis oporteat orare. Vnde Deus omnipotens ita à nobis orandus eſt, vt quicquid humana fragilitas cauere non præualet, hoc ille propitius nobis conferre dignetur Ieſus Chriſtus Dominus noſter. Qui viuit & regnat cum Deo Patre & Spiritu ſancto, per omnia ſecula ſeculorum. Amen.

Hactenus antiquus Paraphraſtes, qui in petitione 4. ſubobſcurè loquitur de ſacramento euchariſtiæ, quod ante baptiſmum non licebat Catechumenis clarè explicare. Sequutus eſt autem in huius petitionis expoſitione illorum ſententiam, qui putant hîc peti panem ſpiritualem ſiue euchariſticum. Et hunc quidem principaliter petimus, ſecundariò autem quicquid pertinet ad vitæ ſuſtentationem. Sacerdotes græci recitata à populo hac oratione dicunt elata voce: *Quia tibi conuenit regnum & virtus & gloria Patri & Filio & Sancto Spiritui, nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.* Qua exclamatione à Græcis omnes orationes terminantur. Poſtrema petitio latiùs extenditur ſequenti deprecatione, *libera nos*, quam priſci rituum expoſitores græca voce Emboliſmum vocant, latinè interpoſitionem, ſiue excreſcentiam, aut ſuperaugmentum. Ea ſiquidem magis exprimitur, à quibus malis liberari petamus, à præteritis ſcilicet, præſentibus, & futuris, intercedente B. Virgine cum beatis Apoſtolis Petro & Paulo, atque Andrea, qui primus ad Apoſtolatum vocatus fuit. Vſus erat antiquus hîc addere plu-

res

res ſanctos ad arbitrium ſacerdotis. Ita Micrologus aſſerit cap. 13. *Aliorum Sanctorum nomina annumerare non debemus, niſi quos in canone inuenimus antiquitus deſcriptos, excepto poſt* Pater noſter *in illa oratione* Libera nos, *vbi iuxta ordinem quorumlibet Sanctorum nomina internumerare poſſumus*. Honorius in Gemma *lib.* 1. *cap.* 109. idem teſtatur. Vetus Miſſale M. S. Bibliothecæ Vaticanæ Palatinę *num.* 483. poſt hæc verba, *atque Andrea*, ait: Hîc nominat quotquot ſanctos voluerit. In alijs pleriſque M. SS. additos legimus Patronos illius eccleſię, ad quam codex ille pertinebat. Ambroſiani addunt Ambroſium. Nonnulli teſte Schultingio *to.* 4. *Biblioth. Eccl. P.* 1. *pag.* 74. poſt hanc orationem, perperam vſurpata licentia, ſequentem recitant. *Reſpice Domine Ieſu Chriſte Deus noſter de ſancto habitaculo tuo, & de ſede gloriæ regni tui, & veni ad ſanctificandum nos, qui ſurſum cum Patre ſedes, & hic nobiſcum inuiſibiliter ades, & dignare potenti manu tua participes nos facere immaculati corporis tui & pretioſi ſanguinis, & per nos omnem populum. Qui viuis.*

Orationi *Libera nos* conſueta clauſula apponitur *Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum*, quam dum profert Sacerdos, hoſtiam frangit ritu antiquiſſimo, & cum ipſa huius ſacramenti inſtitutione exorto. III.
Chriſtus enim in myſtica cœna accepit panem, benedixit & fregit, deditque diſcipulis ſuis dicens, *Hoc eſt corpus meum*. Et quia præcepit Apoſtolis, vt idem in eius commemorationem facerent, eumdem morem & ipſi ſequuti ſunt, & eccleſiæ tradiderunt. Ideò in actis ipſorum legimus *cap.* 20. quod die Dominico conueniebant cum Fidelibus ad frangendum panem: ipſique fideles ſupra cap. 2. perſeueraſſe narrantur in communicatione fractionis panis. Non vtique panis communis, ſed euchariſtici, de quo ait Apoſtolus 1. *ad Cor. cap.* 10. panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini eſt? Hunc igitur ritum ex Domini traditione accepimus, qui paſſionem ſuam mox futuram ea fractione deſignauit. Ideò eccleſia, quæ hoc ſacrificio incruento eamdem paſſionem quotidie repræſentat, corpus eius ſub ſpecie panis immolatum quotidie frangit, quia quæ fiunt in ſpeciebus panis, in Chriſti corpore dicuntur fieri, quod ſub illis reipſa exiſtere non dubitamus. Frangitur autem & diuiditur ad diuiſionem ſpecierum, ipſo in ſe integro permanente & in qualibet particula exiſtente; ſicut anima rationalis, vt præclarè dixit Auguſtinus lib. 6. de Trinit. cap. 6. *Et in toto corpore tota eſt, & in qualibet eius parte tota eſt*. Aptè id explicat Cæſarius lib. 3. dialog. Interrog. 169. *Credimus ſecundùm ſermonem diuinum id eſſe corpus dominicum quod in diuina menſa ſanctè conſecratur, & vniuerſo cœtui ſacro abſque ſectione diuiditur, & abſque defectu participatur.* Hoc ſenſu Chryſoſtomus *hom.* 24. *in* 1. *ad Corinthios* exponens Pauli verba, *Panis quem frangimus*, ait: *Hoc licet videre fieri in euchariſtia, in cruce autem non item, ſed vtique ei contrarium, os enim, inquit, eius non conteretur; Sed quod non eſt paſſus in cruce, hoc in oblatione patitur propter te,*

& patitur frangi, vt omnes impleat. Diuiditur enim, vt ſcitè dixit Cęſarius, ſine ſectione; frangitur incruenta fractione, eodem modo quo Chriſtus in cœna corpus ſuum fregit abſque ſciſſura & dolore: quod multò magis nunc fit, cum eius corpus immortale eſt, nullique paſſioni obnoxium. Sed hæc obiter dicta ſint: nam fuſior huius myſterij explicatio ad Theologos ſpectat. Huius fractionis tamquam in eccleſia ſemper & vbique à temporibus Apoſtolorum vſitatæ mentionem faciunt ſancti Patres, & alij Eccleſiaſtici ſcriptores. Clemens Alexandrinus lib. 1. Strom. *Cum euchariſtiam, vt mos eſt, diuiſerint, permittunt vnicuique ex populo eius partem ſumere*. Dionyſius cap. 3. eccl. hierarch. §. 13. *Pontifex obiecta munera in apertum producit, ipſorumque vnitatem in plura diuidit*. Gregorius Nazianzen. epiſt. 240. ad Amphilochium. *O Dei cultor ſanctiſſime, ne cuncteris orare & intercedere pro nobis, quando dicto allicis Verbum Dei, quando incruenta ſectione corpus & ſanguinem Dominicum ſecas, vocem adhibens pro gladio*. Auguſtinus epiſt. 59. ad Paulinum loquens de pane euchariſtico, *Cum benedicitur*, inquit, *& ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur*. Omitto alios innumeros, præſertim recentiores. Liturgiæ quoque quęcunque extant hanc fractionem præſcribunt, eiuſque myſteria ediſſerunt ſacrorum rituum expoſitores, Amalarius *lib. 3. cap.* 31. Vualfridus *cap.* 22. Micrologus *cap.* 18. *&* 23. Iuo Carnotenſis *tract. de conuenientia vet. & noui ſacrificij propè finem*. Hugo à S. Victore *lib. 2. de eccl. off. cap.* 39. Honorius in Gemma *lib. 1. cap.* 63. Germanus in expoſitione Liturgię; quibus addi poſſunt S. Thomas *3. parte qu. 83. art.* 5. Ernulfus Roffenſis epiſcopus *epiſt. 2. to. 2. ſpicilegij, quaeſt.* 2. & alij paſſim.

IV. Latini diuidunt in tres partes, Græci & reliqui orientales in quatuor, Mozarabes in nouem. Olim fracta hoſtia vna pars ſeruabatur vſque ad finem Miſſæ, vt ex Sergio Papa refert Gratianus *de conſecr. diſt. 2. cap.* 22. quam pro infirmis reſeruatam fuiſſe aſſerit Micrologus. Ordo quoque Romanus ait particulam oblatę quam frangit Pontifex ab eo relinqui ſuper altare. Maronitæ, dum hoſtiam frangunt; *Credidimus*, inquiunt, *& obtulimus, ſignamus & frangimus euchariſtiam hanc, panem cæleſtem, corpus Verbi Dei viui in calice ſalutis & gratiarum actionis; ſignamus in face ardenti, propitianti, & plena myſterijs ab excelſo: in nomine Patris viui in vitam: & Filij Vnigeniti & ſancti, geniti ab eo, & illi conſubſtantialis in vitam: & Spiritus Sancti principij & finis & ſigilli totius quod factum eſt & fit in cælo et in terra, Vna virtus, vna poteſtas, vna voluntas; vnus Deus verus, benedictus et excelſus, in quo non eſt diuiſio, à quo eſt vita in ſecula ſeculorum*. Amen. Græci frangunt ſtatim poſt eleuationem hoc modo. Diaconus ſtans à dextris ſacerdotis ait: *Diuide Domine panem ſanctum*. Sacerdos verò frangit in quatuor partes dicens, *Frangitur et diuiditur Agnus Dei, Filius Patris; qui frangitur, et non comminuitur; qui ſemper comeditur et non conſumitur: ſed eos qui ſunt participes*

cipes ſanctificat. Tum accipit partem vnam, & in manu tenet, & Diaconus oſtendens ſacrum calicem dicit, *Imple Domine ſanctum calicem*. Ait Sacerdos, *Plenitudo fidei Spiritus ſancti*. Et exprimens ſignum crucis immittit in ſanctum calicem. Quid verò per plenitudinem Spiritus Sancti Patres Græci hoc loco intelligant, luculenter ediſſerit Iſaacius Habertus *ad Partem* X. *Liturgiæ ordin. obſeru.* 4. Ritu Ambroſiano poſt orationem *Per quem hæc omnia*, ſacerdos diuidit hoſtiam ſuper calicem dicens, *Corpus tuum frangitur Chriſte, calix benedicitur*. Tum aliam detrahit particulam dicens, *Sanguis tuus ſit nobis ſemper ad vitam, & ad ſaluandas animas, Deus noſter*. Mox particulam ponens in calicem ait, *Commixtio conſecrati corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti nobis edentibus & ſumentibus proficiat ad vitam & gaudium ſempiternum*. Interim chorus concinit Antiphonam, quam vocant Confractorium, ſtatimque ſequitur oratio Dominica, & poſt eam *libera nos*: deinde, *Pax & communicatio Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit ſemper vobiſcum*. Et Diaconus ſubdit, *offerte vobis pacem*: choro reſpondente *Deo gratias*. Romano more Sacerdos fracta hoſtia in duas partes æquales, vnâque depoſita ſuper patena, ex altera parte quam tenet ſiniſtra manu, aliam particulam decerpit, qua ter ſignans calicem dicit, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*: quæ ſalutatio in Ordine Romano, & in omnibus antiquis Miſſalibus reperitur. Illam verò particulam mittit in calicem dicens, *Hæc commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti fiat accipientibus nobis in vitam æternam*. Abeſt à quibuſdam codicibus vox *conſecratio*, quæ de exteriori quadam conſecratione ex corporis & ſanguinis mixtione intelligenda eſt: quamuis enim nec corpus ſine ſanguine, nec ſanguis ſine corpore ſit, quia tamen ſeorſum corpus ſub ſpecie panis, & ſanguis ſub ſpecie vini conſecrantur, iuſtis de cauſis, quas tradunt Miſſæ expoſitores, ſtatutum eſt vt corpus ſanguini miſceretur. Extat hęc mixtio in Liturgia Iacobi, & in vetuſtiſſimo Ordine Romano, alijſque Miſſalibus, ſed oratio quæ miſcendo dicitur in diuerſis codicibus alijs verbis concepta eſt, quæ tamen idem ſignificant, vt ex infraſcriptis formulis apparet. In codice Ratoldi apud Menardum: *Hæc ſacroſancta cõmixtio corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti fiat omnibus ſumentibus ſalus mentis & corporis, & ad vitam capiendã æternã præparatio ſalutaris.* In codice Tiliano apud eumdem: *Sancti ſanguinis cõmixtio cum ſancto corpore Domini noſtri Ieſu Chriſti proſit omnibus ſumentibus ad vitam æternã.* Apud Micrologũ cap. 23. *Fiat commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti accipientibus nobis in vitam æternam*. Ritu Maronitarum dum ſacerdos ponit particulam in calice, dicit. *Coniunxiſti Domine diuinitatem tuam cum humanitate noſtra, & humanitatem noſtrã cum diuinitate tua, & vitã tuam cum mortalitate noſtra, & mortalitatẽ noſtram cum vita tua. Tu noſtrum tuliſti, & dediſti nobis tuum in vitam & ſalutem animarum noſtrarum. Tibi gloria in ſecula. Amen.*

CAP. XVI.

Benedictiones epiſcopales ante communionem, & priſcus earum vſus. De duplici benedictione in Miſſa. Olim preces indicta poſt orationem Dominicam. Mos antiquus denuntiandi feſta, ieiunia, aliaſque functiones poſt fractionem hoſtiæ. Ritus dicendi Agnus Dei *quando & à quo inſtitutus. Orationes ante communionem. Oſculum pacis. Quædam obiter de oſculo.*

I. OLim poſt orationem *Libera nos*, antequam Sacerdos diceret, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, interponi ſolebat benedictio, quam Scriptores ſacrorum rituum epiſcopalem vocant, quia ad ſolum epiſcopum pertinebat. Extant huiuſmodi benedictiones in vetuſtis libris Sacramentorum, & in Romano Pontificali edito ſub Leone X. Sunt etiam ſeorſum M. SS. in codicibus Vaticanis. Conſtant tribus capitulis ſeu precationibus, & nonnunquam quatuor, addita concluſione, vt mox videbimus: ſingulis autem reſpondetur *Amen*. Ex recentioribus Pontificalibus expunctæ ſunt, earum tamen vſum in quibuſdam eccleſijs adhuc vigere teſtatur Menardus in notis ad librum Sacramentorum Gregorij *pag.* 30. Earum meminit Ordo Romanus in prima Miſſæ deſcriptione his verbis. *Poſt ſolutas, vt in his partibus mos eſt, Pontificales benedictiones, cum dixerit*, Pax Domini ſit ſemper vobiſcum, *mittit in calicem de ſancta oblatâ*. Et in ſecunda ait idem Ordo: *epiſcopo dicente per omnia ſecula ſeculorum*, nempe poſt libera nos, *accipiat Diaconus benedictionalem librum, & conuerſus ad populum dicat*, Humiliate vos ad benedictionem, *& clero reſpondente* Deo gratias, *porrigat epiſcopo librum. Expleta autem benedictione veniens Presbyter accipiat pacem ab epiſcopo, eadem cæteris oblaturus*. Eiuſdem benedictionis ritus ſic fuſiùs deſcribitur in Miſſali Vaticano M. S. cod. 4743. *Reſponſo* Amen, *poſt orationem* Libera, *Pontifex ponit particulam ſuper patenam. Tum Diaconus ad populum conuerſus cambucam*, ita baculum paſtoralem vocant medij æui ſcriptores, *in manibus tenens dicit alta voce*: Humiliate vos ad benedictionem, *& chorus reſpondet* Amen. *Et ſtatim cantat alta voce*, Princeps eccleſiæ, paſtor ouilis, tu nos benedicere digneris. *Mox diaconus rurſus ait*: Cum manſuetudine & charitate humiliate vos ad benedictionem. *Chorus dicit*: Humili voce clamantes atque dicentes Deo gratias ſemper agamus. *Quibus dictis Pontifex conuertit*

ſe ad

ſe ad populum ante medium altaris, & legit benedictionem ſolemnitati congruentem, qua data ait, Et pax eius ſit ſemper vobiſcum: *tum particulam mittit in calicem dicens*, Fiat commixtio. Idem ferè ritus habetur in Pontificali M. S. Bibliothecæ Barberinæ *n.* 1866. & in alijs codicibus apud Menardum *pag.* 27. Ritu Mozarabum non ſolum epiſcopi, ſed omnes presbyteri hanc benedictionem in ſingulis Miſſis impertiri ſolent; de qua re loquitur canon 17. Concilij IV. Toletani, *Nonnulli Sacerdotes poſt dictam orationem Dominicam ſtatim communicant, & poſtea benedictionem in populo dant, quod deinceps interdicimus, ſed poſt orationem Dominicam, & coniunctionem panis & calicis benedictio in populum ſequatur.*

Harum benedictionum formulam pro ſingulis Miſſis apud Pamelium II.
habemus Tom. 2. Liturgicorum poſt librum ſacramentorum Grimoldi Abbatis, quarum prima hæc eſt in Aduentu Domini.

Omnipotens Deus, cuius Vnigeniti aduentum & præteritum creditis & futurum expectatis; eiuſdem aduentus nos illuſtratione ſanctificet, & ſua benedictione locupletet. Reſpondet chorus: *Amen.*

In præſentis vitæ ſtadio vos ab omni aduerſitate defendat, & ſe vobis in iudicio placabilem oſtendat. Amen. Quo à cunctis peccatorum contagijs liberati illius tremendi examinis dies expectetis interriti. Amen.

Quod ipſe præſtare dignetur, qui cum Patre & Spiritu ſancto viuit & gloriatur Deus per omnia ſecula ſeculorum. Amen.

Benedictio Dei Patris & Filij & Spiritus ſancti, & Pax Domini ſit ſemper vobiſcum.

Item in Natiuitate S. Ioanni Baptiſtæ.

Benedicat vobis omnipotens Deus B. Ioannis Baptiſtæ interceſſione, cuius hodie natalitia celebratis, concedatque vt cuius ſolemnia colitis, patrocinia ſentiatis. Amen.

Illius obtentu ab omnibus aduerſis tueamini, & bonis omnibus perfruamini, qui aduentum Redemptoris mundi necdum natus agnouit, matris ſterilitatem naſcendo abſtulit, patris linguam natus abſoluit. Amen.

Quatenus ipſius Agni quem ille digito oſtendit, cuius immolatione eſtis redempti, ita virtutum lanis veſtiri, & innocentiam valeatis imitari, vt ei in æternæ patriæ felicitate poſſitis adiungi. Amen.

Quod ipſe præſtare. Benedictio Dei Patris, vt ſupra. Iſtę enim clauſulę ſemper poſtremo loco adiunguntur: & per vltimam, vt patet, connectitur antecedenti benedictioni ſubſequens ſalutatio, *Pax Domini.* Vltima verò clauſula in præcitato codice Vaticano *num.* 4743. his verbis concipitur. *Benedictio Dei patris omnipotentis et Filij et Spiritus ſancti deſcendat ſuper vos et maneat ſemper Amen*, Tum additur hęc notula. *Iſto loco Indulgentia pronuntiatur: et poſtea dicit*; Et Pax eius ſit ſemper vobiſcum; *faciendo cum hoſtia, ſicut eſt fieri conſuetum, tres cruces.*

Mozarabes hanc benedictionem conferunt hoc ritu. Dicit Diaconus, *Humi-*

Humiliate vos benedictioni. Tum ait Sacerdos, *Dominus ſit ſemper vobiſcum.* Reſpondet chorus, *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde Presbyter legit benedictiones: quarum formula hæc eſt. Dominica prima Aduentus.

Illuſtret vos Vnigenitus Dei Filius lumine aduentus ſui, qui vos redimere non dedignatus eſt pretio ſanguinis proprij. Amen.

Accingat vos virtutibus pacis, et ditet muneribus copioſis. Amen.

Ipſumque Dominum ſemper habeatis protectorem, quem omnipotens Pater ſuſcitauit de tribu Iuda victorem. Amen

Per miſericordiam ipſius Dei noſtri, qui eſt benedictus et viuit, et omnia regit in ſecula ſeculorum. Amen.

In veteri quoque Miſſali, quod Gallicanum ſupra nuncupauimus, ſimiles benedictiones reperiuntur, quę quatuor vel quinque continent petitiones, vt in Miſſa S. Cæciliæ.

Summe, optime, miſericordiſſime Deus, benedic famulos, & famulas tuas. Amen.

Tribue eis per interuentum S. Caciliæ virginis cor in tuo amore ſolicitum, in tuo timore deuotum, in tuo feruore perfectum. Amen.

Da eis tranquillitatem temporum, ſalubritatem corporum; ſalutem animarum. Amen.

Mereantur te fide quærere, operibus inuenire, gratia promereri. Amen.

Et illa ſtudeant agere te teſte, quæ digna fiant in remuneratione te iudice. Amen.

Quod ipſe præſtare digneris, qui in Trinitate perfecta viuis, dominaris, & regnas in ſecula ſeculorum. Amen.

De hac benedictione loquitur Cæſarius Arelatenſis hom. 8. inter eas quas nuper edidit Stephanus Baluſius, his verbis: *quia premiſſa oratione Dominica benedictio vobis non ab homine, ſed per hominem datur; grato & pio animo, humiliato corpore, & corde compuncto, rorem diuinæ benedictionis accipite, vt fiat in vobis fons aquæ ſalientis in vitam æternam.* Similes benedictiones plura capita continentes leguntur apud Hincmarum in coronationibus Regum Caroli Calui, & Ludouici in fine tomi primi. Huius item benedictionis tamquam communiter tunc vſitatæ mentionem faciunt Acta concilij Lemouicenſis apud Baronium *anno* 1034. in cauſa Apoſtolatus S. Martialis. *Cum ad horam fractionis Dominici corporis ventum eſſet, atque ex more Archiepiſcopus benedictionem populo funderet ſuper interinſeruit B. Martialis nominis mentionem, ita dicens.* Benedicat & cuſtodiat vos omnipotens Deus, domumque hanc ſui numinis præſentia illuſtrare, atque ſuæ pietatis oculos ſuper eam die ac nocte dignetur aperire. Amen. Concedatque propitius, vt omnes qui ad ſolemnitatem anniuerſariam huius Baſilicæ hodierna die conueniſtis, intercedente B. Martiale Apoſtolo, & cæteris Sanctis eius, quorum Reliquię hîc pio venerantur amore, vobiſcum hinc veniam peccatorum veſtrorum reportare valeatis. Amen. Quatenus eorum interuen-

uentione ipſi templū ſancti ſpiritus,in quo Deus Trinitas iugiter habitare dignetur,effecti poſt huius vitæ labētis excurſum ad gaudia æterna feliciter venire mereamini. *Et cætera quæ epiſcopali benedictione proferri ſolitum eſt*. Hactenus acta illius concilij.

Hunc ritum ignorantes quidam ſcriptores noſtri temporis, & priſcos mores ex hodierno vſu perperam æſtimantes, confundunt hanc benedictionem epiſcopalem cum ea quæ in fine Miſſæ ab omnibus Presbyteris dari conſueuit: & cum legunt in concilio Agathenſi ſub Symmacho cap. 44. *Benedictionem ſuper plebem in eccleſia fundere, aut pœnitentem in eccleſia benedicere Presbytero penitus non licebit*: vel hunc canonem intelligendum eſſe aiunt de benedictione extra Miſſarum ſolemnia,qualem epiſcopi per eccleſiam incedentes largiri ſolent: vel mendum in eum irrepſiſſe. Id verò confidentiùs aſſerunt, quia alia ſanctio in eodem concilio extat c.47.priori contraria, vt ipſi putant. *Miſſas*,inquit, *die Dominico ſecularibus totas tenere ſpeciali ordine præcipimus, ita vt ante benedictionem Sacerdotis egredi populus non præſumat*. Hoc igitur canone prior deſtrui vel corrigi videtur; nam hic præcipit vt populus non diſcedat ante benedictionem Sacerdotis; ille autem edicit nō licere Preſbytero benedicere.At nullo modo concilium duo ſibi aduerſantia conſtituit. In priori etenim canone ſermo eſt de benedictione epiſcopali intra Miſſarum ſolemnia, & de ſolemni ac publica pœnitentium reconciliatione, quæ duo ad ſolos epiſcopos tunc pertinebant: & hanc eſſe veram & communem illius canonis interpretationem aſſerit Micrologus *cap.* 21. Poſterior autem ſanctio vel nomine ſacerdotis epiſcopum intelligit, pro vt vſus illorum temporum ferebat; & benedictio de qua loquitur illa eſt, quam dabat Epiſcopus poſt Dominici corporis confractionem: vel vt indicat Micrologus benedictionis nomine intelligitur oratio quæ poſt communionem dicitur. Porrò hoc firmiùs ſtabilitur, quia aliunde non conſtat, quod eo tempore benedictio, pro vt hodie accipitur, in fine Miſſæ dari ſoleret: & nos ſupra oſtendimus nomen benedictionis olim Collectis ſiue orationibus tributum. Hanc meam expoſitionē confirmat Vualfridus Strabo *cap.*22.licèt concilium Aurelianenſe nominet pro Agathenſi. Illi adſtipulantur Amalarius & Rabanus, quorum verba expendens Menardus in notis ad librum Sacramentorum, licèt fateatur in antiquis Miſſis & codicibus M. SS.nullam reperiri in fine Miſſę benedictionem, canonem tamen Agathenſem loqui exiſtimat de benedictione, quæ datur peracta Miſſa: *nam ſi hæc benedictio*, ait ille pag. 28. *non daretur in fine Miſſæ, ſed ante communionem, illa data populus egrediens non intereſſet integræ Miſſæ, quia ante communionem diſcederet*. Sed hoc erat illi probandum, quod huiuſmodi finalis benedictio tunc eſſet in vſu, aliquid enim aſſerenti abſque legitima probatione non creditur:neque ſatis percipio quomodo ſequentia Cæſarij Arelatenſis verba, quibus ad confirmandam ſuam ſententiam III.

tiam vtitur, benedictioni in fine Miſſæ aptari poſſint. *Qui vult Miſſas*, ait Cæſarius hom. 12. *ad integrum cum lucro animæ ſuæ celebrare, vſquequo oratio Dominica dicatur & benedictio populo detur, humiliato corpore & compuncto corde debet ſe in eccleſia continere*. Sanè hîc benedictio connectitur cum oratione Dominica, & de illa proculdubio ſermo eſt, quæ poſt ipſam orationē ab epiſcopo dari conſueuerat. Idem ſancitum fuit in concilio III. Murelianenſi can. 28. *De Miſſis nullus laicorum ante diſcedat, quā Dominica dicatur oratio: & ſi epiſcopus præſens fuerit, eius benedictio expectetur*. Vbi vides præceptū concilij ad illos primitus dirigi, qui nondū recitata Dominica oratione ab eccleſia egrediebantur: tum ſubdit, quod ſi Epiſcopus præſens fuerit, ipſius benedictio, quæ poſt prædictam orationem dari conſueuerat, expectetur. Sed dices, ergo licitum erat ante communionem diſcedere, Miſſa nondum peracta. Ita planè, ſi mores attendantur illius æui, quo omnes qui aderant Miſſæ communicabant: quicunque enim aut non poterant, aut nolebant myſteriorum eſſe participes, abſoluto canone priuſquam oratio Dominica recitaretur ab eccleſia diſcedebant, quia quod reliquum erat, ad communionem pertinebat; ipſa ſcilicet oratio & benedictio Antiſtitis atque oſculum pacis tanquam diſpoſitio; vt his expiati puriores ad diuinam menſam accederent: mox ipſa communio ſequebatur, & poſt eam gratiarum actio. Iubet ergo concilium, vt ſaltem permaneant, donec recitata Dominica oratione epiſcopali benedictione muniti diſcedant. Idem præcipit, ni fallor, verbis citatis Cæſarius, quia fortaſſis ea tunc erat in illis regionibus conſuetudo ſiue abuſus. Obſeruo tamen canonem, de quo ſermo eſt, totidem verbis inſertum eſſe Capitularibus Caroli Magni *lib.* 7. *cap.* 201. cum hac additione, *Neque ante Miſſam expletam quis egredi præſumat*: quæ verba aliud mandatum à ſuperiori diſtinctum continent, permanendi in eccleſia vſque ad finem Miſſæ: at hoc fortaſſis addiderunt Epiſcopi, qui iuſſu Caroli Magni Capitulare compilarunt, trecentis ferè annis poſt dictum concilium, habita ſuorum temporum conſideratione. Nec obſtat his quæ hactenus dicta ſunt Concilij primi Aurelianenſis canon. 28. apud Binium. *Cum ad celebrandas Miſſas in Dei nomine conuenitur, populus non ante diſcedat, quàm Miſſæ ſolemnitas compleatur, & vbi epiſcopus non fuerit, benedictionem accipiat Sacerdotis*. Nam vt teſtatur Carolus le Cointe *to.* 1. *Annal. Eccl. Francorum an.* 511. aliter legitur hic canon in Codicibus M. SS. expuncta ſcilicet negatione, *et vbi epiſcopus fuerit, benedictionem accipiat Sacerdotis*. Quam ſanè negationem idem auctor à Collectoribus canonum adiunctam fuiſſe arbitratur, quia Sacerdotem hoc loco diuerſum ab epiſcopo putarunt, cum idem ſit. Loquitur ergo concilium de benedictione epiſcopali poſt Dominicam orationem, quia Presbyteri non benedicebant, nec vlla tunc erat in fine Miſſæ benedictio. Hinc autem liquet eradicandæ prauæ conſuetudini, quæ irrepſerat, exeundi

ante

ante communionem illarum partium epiſcoposſemper in Synodis incubuiſſe. Hæc occaſione epiſcopalium benedictionum dicta ſunt, quas ſolemnes vocat Guibertus Tornacenſis, qui viuebat an. 1260. lib. de offic. epiſcopi cap. 2. *Solemnes*, inquit, *benedictiones ad ſolemnes pertinent Sacerdotes, ſcilicet ad Pontifices, quas ſolemniter per ſolemnes exhibent dies, quæ cauſam & originem nanciſcuntur ex eis quæ in Numeris ſic leguntur.* Loquutus eſt Dominus ad Moyſen dicens: loquere Aaron & filijs eius, ſic benedicetis filijs Iſrael, & dicetis eis. Benedicat tibi Dominus & cuſtodiat te: oſtendat Dominus faciem ſuam tibi & miſereatur tui: conuertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem. *Tres igitur clauſulæ in hac benedictione tanguntur, & tres clauſulæ ſimiliter in benedictionibus epiſcopi ſolemnibus apponuntur.* Et poſt allatas earum myſticas rationes eaſdem ait pro feſtorum & temporum differentia variari. *Sunt & aliæ*, inquit idem cap. 3. *benedictiones non ſolemnes, quæ in fine Miſſæ conferuntur populo tam per epiſcopos, quàm per minores alios ſacerdotes*: iam enim ipſo viuente inſtituta fuerat benedictio expletâ Miſſâ. Alias quoque recenſet benedictiones minus ſolemnes cap. 4. *quæ vſitato & communi nomine benedictiones dicuntur, & quadrageſimali tempore conferuntur, cum humiliare Deo capita iubemur.* Hinc verò confirmatur quod ſupra dictum eſt, ſumi quandoque nomen benedictionis pro Collecta ſiue oratione, quæ in fine Miſſæ recitatur.

Nicolaus III. ad impetrandam pacem inter Principes chriſtianos IV.
ſtatuit in Miſſa ſolemni, poſtquam Sacerdos dixit *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, ante *Agnus Dei* cantari pſalmum *Lætatus ſum* cum aliquot verſiculis & Collecta pro pace. Idemque conſtituit Ioannes XXX. pro tollendo ſchiſmate, vt teſtatur Angelus Roccha in Paralipomenis commentarij de campanis. Idem pſalmus cum precibus extat in Miſſali Ciſtercienſi dicendus poſt *Pater noſter* pro pace eccleſiaſtica & tẽporali. Miſſale Sarisburienſe editum Pariſijs an. 1555. in Quadrageſima & certis ferijs tres pſalmos dici decernit, antequam dicatur *Pax Domini*, nempe *Deus venerunt gentes. Deus miſereatur. Domine in virtute tua*, cum Antiphona *Tua eſt potentia*, & poſt eam precibus ac tribus orationibus, quarum prima eſt pro recuperatione Terræ ſanctæ, altera pro Pontifice, tertia pro Rege. In libro Sacramentorum Romanæ Eccleſiæ ante annos nongentos ſcripto, quem ſæpè citauimus, poſt ſalutationem *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, hæc ex vſu illorum temporum adnotantur. *Poſt hæc commonenda plebs pro ieiunijs quarti, ſeptimi, & decimi menſis temporibus ſuis: ſiue pro ſcrutinijs, vel aurium apertione: ſiue orandum pro infirmis, vel annuntianda Natalitia Sanctorum.* Hæ ſunt autem in hoc codice formulæ Denunciationum.

Denunciatio ieiunij. *Anniuerſaria fratres cariſſimi, ieiunij puritate, qua &*

corporis acquiritur & anima ſanctitas, nos commonet illius menſis inſtaurata deuotio: Quarta igitur & ſexta feria ſolito conuenientes occurſu offeramus Deo ſpirituale ieiunium. Die verò Sabbati apud B. Petrum, cuius nos interceſſionibus credimus adiuuandos, ſanctas vigilias chriſtiana pietate celebremus, vt per per hanc inſtitutionem ſalutiferam peccatorum ſordes, quas corporis fragilitate contraximus, ieiunijs & eleemoſynis abluamus. Auxiliante Domino noſtro Ieſu Chriſto, qui cum Patre & Spiritu ſancto viuit & regnat per omnia ſecula ſeculorum. Ieiuniorum autem denunciatio neceſſaria olim fuit, quia ſtatam & definitam ſedem non habebant. Vetus quidem conſuetudo fuit vt ieiunium æſtiuum menſe Iunio, autumnale Septembri, hiemale Decembri fieret, in deſignanda autem hebdomada diuerſus diuerſarum Eccloſiarum mos erat, vt notat Sirmondus *ad epiſt. 23. lib. 3. Goffridi Vindocinenſis*. Gregorium VII. certam eis hebdomadam aſſignaſſe docet Micrologus, ſed eius decretum non ſtatim vbique promulgatum fuit: nam Goffridus ibidem, ac ſi res adhuc incerta foret, ab Hildeberto epiſcopo quærit, qua hebdomada Iunij ieiunium celebrari deberet.

Denunciatio pro ſcrutinio. *Scrutinij diem, dilectiſſimi fratres, quo electi noſtri diuinitus inſtruantur, imminere cognoſcite. Ideoque ſollicita deuotione illa feria circa horam diei ſextam conuenire dignemini, vt cæleſte myſterium, quo diabolus cum ſua pompa deſtruitur, & ianua regni cæleſtis aperitur, inculpabili Deo iuuante miniſterio peragere valeamus.*

Denunciatio pro Natalitijs Sanctorum. *Nouerit veſtra deuotio, ſanctiſſimi fratres, quod B. Martyris illius anniuerſarius dies intrat, quo diaboli tentationes exuperans vniuerſitatis creatori glorioſa paſſione coniunctus eſt. Ideoque Dominum collaudemus, qui eſt mirabilis in ſanctis ſuis, vt qui illis victoria coronam contulit, nobis eorum meritis delictorum indulgentiam largiatur. In illo igitur loco, vel in illa via, illa feria hanc eandem feſtiuitatem ſolita deuotione celebremus.*

Denunciatio cum reliquiæ Martyris ponendæ ſunt. *Dilectiſſimi fratres inter cætera virtutum ſolemnia, quæ ad gloriam pertinent Chriſti Domini noſtri, hoc quoque præſtitit Martyribus, qui pro nominis eius confeſſione morte ſuſceptâ cæleſtia præmia meruerunt, vt fidelium votis, eorum præclaris Reliquijs collocatis, integritas ſancti corporis eſſe credatur. Et ideò commonemus dilectionem veſtram, quoniam illa feria, illo loco, Reliquiæ ſancti illius Martyris collocandæ ſunt. Quæſumus vt veſtram præſentiam nobis admonentibus non negetis.* Has Denuntiationes in notis ad librum Sacramentorum commemorat Menardus ex Codice Remenſi *pag. 164. & 208.* vbi etiam teſtatur, poſtquam dixerat Sacerdos, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, eas legi conſueuiſſe.

Con-

Confracta hoſtia & immiſſa in calicem particula ſequitur deprecatio ad Chriſtum Agnum Dei tollentem peccata mundi, incruentè à Sacerdote immolatum, de quo ad ſe veniente teſtimonium perhibuit Ioannes Baptiſta dicens, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*. Ex quo Præcurſoris elogio mos emanauit pingendi Chriſtum in forma Agni, quem ſynodus Trullana *c.* 82. auſu temerario conuellere tentauit prohibens ne deinceps Chriſtus Dominus ſub Agni figura pingeretur. Sed pſeudoſynodi conatibus reſtitit Romana Eccleſia, quæ veterem vſum ſemper retinuit. Et Sergius I. ſummus Pontifex, teſte Anaſtaſio, *ſtatuit vt tempore confractionis dominici corporis* Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miſerere nobis, *à clero & populo decantaretur*. Apud Græcos antiquior eſt Agni Dei mentio in ſacris ſolemnijs, ſed non per modum precationis. Iacobus in Liturgia: *Ecce Agnus Dei filius Patris, qui tollit peccata mundi*. Et in Liturgia Chryſoſtomi Sacerdos diuiſurus ſanctum panem dicit, *Frangitur, & diuiditur Agnus Dei, filius Patris*. Hac autem Agni in græca ſynaxi commemoratione quidam decepti, & eam ad Latinorum precationem trahentes, ſcripſerunt ante Sergium cœpiſſe, & concilio Nicœno antiquiorem, vel certè coæuam exiſtimarunt. Et Sergius quidem inſtituit ter dici *Miſerere nobis*; ſed multis poſtea ingruentibus eccleſiæ aduerſitatibus, vt ait Innocentius *lib. 6. de myſterijs Miſſæ cap. 6.* ſiue ad tollendum ſchiſma, vt alij ſcribunt, ſtatutum fuit vt in tertio diceretur, *dona nobis pacem*: qui ritus vbique receptus eſt, excepta baſilica Lateranenſi, in qua adhuc ſeruatur antiqua forma dicendi ter, *miſerere nobis*. In antiquis Miſſalibus ante annum milleſimum ſcriptis hæc oratio tertiò reperitur cum clauſula *Miſerere nobis*: ex quo apparet prædictam mutationem poſt eum annum contigiſſe. A quo Pontifice ſtatuta fuerit, nuſquam memini me legiſſe. At ſi verax eſt Robertus Abbas Montenſis in ſupplemento Chronici Sigiberti, hanc pacis poſtulationem attulit è cœlo B. Virgo. Apparuit enim, vt ipſe refert *anno* 1183. cuidam fabro lignario opus facienti in ſylua, deditque illi ſigillum cum imagine ſua & Filij ſui, & cum hac inſcriptione, *Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem*: iuſſitque vt ferret ad epiſcopum, atque ei diceret, vt qui vellent pacem eccleſiæ, facerent huiuſmodi ſigilla, & portarent in ſignum pacis. In quodam Miſſali antiquo ſic interpolatam reperi priuatâ quorumdam licentiâ hanc precationem. Agnus Dei qui tollis peccata mundi, *crimina tollis, aſpera mollis, Agnus honoris*, miſerere nobis. Agnus Dei qui tollis peccata mundi, *vulnera ſanas, ardua planas, Agnus amoris*, miſerere nobis. Agnus Dei qui tollis peccata mundi, *ſordida mundas, cuncta fœcundas, Agnus odoris*, dona nobis pacem. V.

Ante communionem tres orationes Romano ritu præmitti ſolent, non ex antiqua ſummorum Pontificum inſtitutione, ſed ex Religioſorum traditione, vt ait Micrologus *cap.* 18. Prima eſt qua Sacerdos pa- VI.

cem precatur Eccleſiæ, poſt quam ſequitur oſculum pacis, quo ipſe Miniſtros; tum illi, omneſque fideles ſe inuicem ſalutant in ſignum vnionis & mutuæ charitatis. Apoſtolicum inſtitutum hoc eſt, vt per ſolemnia pacis ſacrificij conſummatio fiat. Et Romani quidem atque Ambroſiani hoc loco, Græci verò & alij Orientales, itemque Mozarabes ante Præfationem dant oſculum pacis, diuerſo ritu, ſed eâdem fide & religione, vt oſtendant ſe omnes in Chriſto vnum eſſe; eoſque dumtaxat diuinorum munerum participatione dignos cenſeri, qui pacem fratribus verbo & opere impendunt. In Liturgia Iacobi poſt ſymboli recitationem porrigitur oſculum præmonente Diacono, *Oſculemur nos in oſculo ſancto*. In Liturgia Chryſoſtomi ante ſymbolum ait Diaconus, *Diligamus nos inuicem, vt in concordia confiteamur Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum*. Apud Maronitas Sacerdos ante Præfationem dat pacem altari & myſterijs dicens. *Pax tecum altare Dei, & pax myſterijs ſanctis poſitis ſuper te*. Et dat pacem miniſtro dicens, *Pax tibi miniſter Spiritus ſancti*. Miniſter dicit. *Veni in pace Pater noſter, ſacerdos candide*. Et dant pacem in eccleſia. Mozarabes in ſingulis Miſſis proprias habent orationes pro oſculo pacis, quibus breuiter à Deo petunt, vt oſcula fidelia ſint, & pax ſincera: vt per exterioris hominis oſculum indiſrupta maneat interioris hominis pax: vt pacem quam ore annuntiant, opere impleant: vt vna dilectionis copula iungat, quos vnius fidei ſacramenta locupletant. Similes habentur precationes in Miſſali Gallicano, orat enim Sacerdos *in Miſſa Epiphaniæ*, vt oſculum quod in labijs datur, non negetur in cordibus: *in Miſſa S. Clementis*, vt qui in præſenti labiorum impreſſione illigati fuerint oſculo, Dei cuſtodia pacifici permaneant in futuro: *in Cathedra S. Petri*, vt qui ex præcepto iunguntur oſculo, liuore pectoris excluſo illuc per gratiam ducantur, vbi eſt Petrus ianitor cœli. Ritu Ambroſiano dicit Diaconus, *offerte vobis pacem*. Chorus autem reſpondet, *Deo gratias*. Et præmiſſa oratione *Domine Ieſu Chriſte, qui dixiſti Apoſtolis tuis*, pro vt in Romano, datur Pax. In quibuſdam Miſſalibus M. SS. Diaconus ait, *Habete vinculum pacis & charitatis, vt apti ſitis ſacroſanctis myſterijs*. Et circumſtantes ſe inuicem oſculantes dicunt, *Pax Chriſti & eccleſiæ abundet in cordibus noſtris*. In alijs ſunt orationes peculiares, quibus Sacerdos, dum ſe populus inuicem oſculatur, Deum rogat vt omnes pacificare dignetur. Errant qui Innocentio Primo huius oſculi inſtitutionem adſcribunt: non enim inſtituit, ſed abuſum emendauit, qui irrepſerat, vt contra vſum Romanæ Eccleſiæ Pax alicubi ante confecta myſteria traderetur, cum neceſſariò indicenda ſit poſt conſecrationem, vt pacis oſculo demonſtretur populum ad omnia quæ in myſterijs aguntur atque in eccleſia celebrantur præbuiſſe conſenſum. Ita ille ſcribit *epiſt.* 29. ad Decentium epiſcopum Eugubinum. Deinde eiuſdem oſculi tanquam ab Apoſtolis inſtituti mentionem faciunt veteres & orthodoxi

Patres. Tertullianus de Orat. cap. 14. *Alia iam conſuetudo inualuit, ieiunantes habita oratione cum fratribus ſubtrahunt oſculum pacis, quod eſt ſignaculum orationis. Quæ oratio cum diuortio ſancti oſculi integra? Quale ſacrificium eſt, à quo ſine pace receditur?* Et lib. 2. ad vxorem *cap.* 4. non paſſurum ait maritum infidelem vxorem fidelem alicui fratrum ad oſculum conuenire. Narrat Optatus Mileuitanus *lib.* 1. Lucillam fœminam potentem & factioſam, quæ ſchiſmati Donatiſtarum occaſionem præbuit, ſolitam fuiſſe ante communionem os cuiuſdam Martyris, ſi tamen Martyris, aut ſi Martyris necdum vindicati, oſculari: qua de re à Cœciliano tunc archidiacono poſtea epiſcopo Carthaginenſi correpta, ipſi Cœciliano irata ſchiſma aduersùs illum ſuſcitauit. Hanc autem mulierem ideò reprehenſam puto quod fraternum oſculum, quod ſibi mutuò ante ſuſceptionem corporis Chriſti præbebant fideles, vel dedignata vel eo non contenta, incertas inſuper reliquias oſculari præſumeret. Meminit eiuſdem oſculi Dionyſius *cap.* 3. *eccl. Hierarchia*, itemque Iuſtinus Martyr *Apolog.* 2. quibus ſuffragantur alij Patres græci & latini. Cyrillus Hieroſolymitanus initio Catecheſis quintæ: *Clamat Diaconus, cõplectimini & oſculamini vos inuicem; atq; tunc mutuo nos oſculo ſalutamus.* Hieronymus epiſt. 62. ad Theophilum Alexandr. *Quiſquamne extenſa manu vertit faciem, & inter ſacras epulas Iudæ oſculum porrigit?* Auguſtinus ſerm. 83. de diuerſis: *Ecce vbi peracta eſt ſanctificatio, dicimus orationem Dominicam, quam accepiſtis & reddidiſtis. Poſt ipſam dicitur, Pax vobiſcum, & oſculantur ſe Chriſtiani in oſculo ſancto, quod eſt ſignum pacis, ſi quod oſtendunt labia fiat in conſcientia. Id eſt quo modo labia tua ad labia fratris tui accedunt, ſic cor tuum à corde eius non recedat.* Chryſoſtomus lib. 1. de compunctione: *Oſculum pacis porrigere tempore, quo munera offeruntur, in vſu eſt; ſed vereor ne fortè plures ex vobis labijs hoc tantummodo faciant, cum Chriſtum pacem non ex ore, ſed ex corde deſideret.* Anaſtaſius Synaita orat. de ſancta Synaxi: *Propter hoc ipſum nos mutuò in oſculo pacis amplexamur, vt omni colligatione impietatis & cordis duritie abiecta puro corde ad Dominum accedamus.* In actis S. Mariæ AEgyptiacæ, *Pacis oſculum obtulit ſeniori, & ſic viuifica dona ſuſcepit.* Gregorius 3. *dialog. cap.* 36. nauim deſcribens tempeſtate agitatam, omnes qui in ea erant pacem ſibi dediſſe ait, corpuſque & ſanguinem Redemptoris accepiſſe. Huc pertinet quod non ſemel Apoſtolus hortatur fideles, vt ſalutent ſe inuicem in oſculo ſancto: ex quo inquit Haymo Halbeſtaten. in epiſt. ad Romanos cap. 16. *Mos traditus eſt Eccleſiæ, vt conuenientes fideles ad audiendum verbum diuinum, Miſſarumque celebrationem, poſt orationes oſculo dilectionis ſuſcipiant ſe inuicem.*

Erat autem oſculum non ſolius communionis, ſed & omnium Eccle- VII.
ſiaſticarum functionum ſignaculum & ſigillum, quod in omnibus ſacramentis adhiberi ſolebat. Nam epiſcopum baptizatum & confirma-

tum

tum collato ſacramento oſculabatur addita ſalutatione *Pax tecum*: quam cum Ordo Romanus, ac veteres Sacramentorum libri præſcribunt, oſculum quoque ſubintelligitur. Cyprianus *epiſt. 59. ad Fidum* de baptizandis infantibus; *Et ſi infans*, ait, *à partu nouus eſt, non ita eſt tamen vt quiſquam illum in gratia danda atque in pace facienda horrere debeat oſculari*. In ordinum collatione conſueuiſſe Epiſcopum initiatos oſculari teſtes ſunt poſt Dionyſium *in Eccl. hier.* Ordo Romanus, & antiqua Pontificalia. Mos item fuit oſculari mortuos, vt idem Dionyſius ſcribit *cap. poſtremo eiuſdem libri*, qui in pace & communione Eccleſiæ decedebant, cuius ea ſalutatio indicium & proteſtatio erat. Sed poſtea concilium Antiſſiodorenſe ſub Gregorio Magno c. 12. oſculum dari mortuis prohibuit. Miſſæ quoque defunctorum olim oſculo carebant, quia priuatæ & ſine communione erant; qui ritus etiam nunc permanet. Scribit etiam Albaſpinæus *obſeru. 17. lib. 1.* Miſſis Monachorum oſculum defuiſſe, quia priuatæ: & Durandus lib. 4. Ration. cap. 53. *Inter Monachos*, inquit, *Pax non datur, quia mundo mortui reputantur*. Contrarium tamen euincitur ex vetuſtis Monachorum Ritualibus, quæ oſculum ante communionem præſcribunt: & ipſe Monachorum Pater Benedictus *cap. 63. Regulæ* præcipit Monachos ſecundùm ordines quos conſtituerit Abbas, vel quos ipſi habuerint debere ad pacem & ad communionem accedere. Idem *cap. 53.* ſuſcipi hoſpites iubet in oſculo pacis. Subtrahitur ſimiliter oſculum feria VI. ante Paſcha in ſignum mœſtitiæ: quare Procopius in hiſtoria arcana Iuſtinianum & Theodoram infauſto omine imperium ſuſcepiſſe refert ea die, qua nulli pacem & ſalutem dicere fas erat. Signum igitur mutuæ dilectionis & pacis erat oſculum inter Chriſtianos, à quo procul aberat omnis ſuſpicio impuri affectus. Commendant eius ſanctitatem Clemens Alexandrinus *lib. 3. Pædag. cap. 11.* & Athenagoras circa finem Apologiæ. Aptiſſimè autem & eleganter Chryſoſtomus hom. 30. *in epiſt. 2. ad Cor.* agens de oſculo, quod communioni præmittitur: *De hoc*, inquit, *ſancto oſculo aliud quoque afferri poteſt. Templum Chriſti ſumus. Itaque templi veſtibula & aditum oſculamur, cum alij alios oſculamur. Neque enim vulgari quodam honore os noſtrum afficitur, cum corpus Dominicum excipit: eâque præſertim de cauſa tū mutua oſcula iungimus.* Veteri tandem ſimplicitate in malitiam degenerante ſubtractum paulatim eſt oſculum, & eius vice mos introductus porrigendi tabellam cum crucis vel Chriſti imagine, quam ſequioris ſeculi ſcriptores *oſculatorium* vocant, de quo vocabulo agit Spelmannus in Gloſſario. Hanc dum primùm Sacerdos, tum reliqui oſculantur, eandem mutuam charitatem & fidem ſe habere teſtantur, quæ olim per oſculum indicabatur. Alij mutuo amplexu idem munus perſoluunt. Oſculum oris adhuc vigebat tempore Innocentij III. qui de eo loquitur *lib. 6. myſteriorum Miſſæ cap. 5.* atque hinc inferre probabiliter poſſumus oſculi conſuetudinem permanſiſſe, donec à Fratribus

Fran-

Franciſcanis pleriq; ritus Romanæ Eccleſiæ, vt Lib.I.Cap.VII.oſtendimus, aut ſublati aut immutati ſunt.

CAP. XVII.

Ritus & vſus Antiphonæ, quæ communio nuncupatur. Orationes Sacerdotis ante communionem. Eius dandæ, & accipiendæ diuerſa conſuetudo. Quotidiana veterum communio. Ea ad Clerum, tum ad miniſtros altaris redacta. Olim Euchariſtia manu excepta, domi ſeruata, ad abſentes miſſa, delata in itinere, cuſtodita in eccleſijs, defunctis conſepulta. Hi mores an & quando deſierint. Qui fuerint alicubi in communione abuſus. Modus, ordo, ſitus communicantium.

POſt oſculum pacis ſuſcipit Sacerdos ſacra dona, quibus ipſe refe- I.
ctus ea populo diſpenſat, & interim chorus cantat Antiphonam, quæ ideo communio dicitur, quia populo communicante cantatur. Olim pſalmus ſimul concini ſolebat cum *Gloria Patri*, atque ipſius antiphonæ repetitione, vt tota actio cōmunionis laude Dei perſonante perficeretur. *Sciendum eſt autem*, inquit Micrologus cap. 18. *eandem antiphonam ſemper eundem pſalmum cum introitu habere, ſi non habet proprium, ex quo ſumpta videatur.* Cuius rei exemplum habemus in Antiphonario S. Gregorij, & in antiquis Miſſalibus manu exaratis. Teſtatur Auguſtinus *lib. 2. Retract. cap.* 11. hanc conſuetudinem in eccleſia Africana ipſo viuente cœpiſſe, vt hymni ad altare de Pſalmorum libro dicerentur, cum populo oblatio ſacra diſtribueretur. Ordo Romanus in prima deſcriptione Miſſæ eiuſdem ritus antiquitatem confirmat dicens: *Mox vt Pontifex cœperit communicare populum in Senatorio, ſtatim Schola incipit antiphonam ad communionem, & pſallunt vſque dum communicato omni populo, etiam in parte mulierum, redit in ſedem, & repetito verſu quieſcunt. Pontifex verò contemplans populum communicatum eſſe innuit per ſubdiaconum primo Scholæ, & ille reſalutato eo dicit* Gloria Patri, *&* Sicut erat, *& Verſum. Et finita antiphona ſurgit Pontifex cum Archidiacono, & veniens ad altare dat orationem ad complendum.* Eundem morem vigere apud Aethiopes docet eorum Miſſa his verbis. *Dum miniſtratur ſacramentum populo, pſallunt docti aliqua carmina in honorem ſacramenti, & ſanctorum quorum feſta celebrantur compoſita, quæ populus reiterat canendo.* Armenij quoque hymnos canunt & pſalmos non ſolum tempore communionis,

ſed

ſed etiam cum eulogiæ peracta ſynaxi diſtribuuntur. In Liturgia S. Iacobi, dum ſacerdos oblata in partes diuidit, cantantur Pſalmi, *Dominus regit me*, *Benedicam Dominum in omni tempore*, *Exaltabo te Deus meus rex*, & *Laudate Dominum omnes gentes*. Ante communionem ter dicit Sacerdos, *Domine non ſum dignus*: qui verſus in quibuſdam antiquis Miſſalibus M.SS. reperitur, at in pleriſque deeſt. Eius vſus commendat Origenes *hom.* 5. in diuerſa loca Euangelij, *Quando*, inquit, *ſanctum cibum, illudque incorruptum accipis epulum, quando vita pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus & ſanguinem Domini, tunc Dominus ſub tectum ingreditur. Et tu ergo humilians te ipſum imitare hunc Centurionem & dicito: Domine non ſum dignus vt intres ſub tectum meum*. Chryſoſtomus item hom. de S. Thoma Apoſtolo exhortans fideles vt puri accedant ad Dominum ait, *Dicamus Redemptori noſtro, Domine non ſum dignus vt intres ſub tectum animorum noſtrorum; quia tamen tu à nobis teneri vis, de tua freti indulgentia ad te accedimus*. Sunt & aliæ peculiares orationes à diuerſis eccleſijs in ſuis Miſſalibus præſcriptæ à Sacerdote recitandæ ante communionem, quarum nonnullæ cum Romanis ferè coincidunt, aliæ diuerſę ſunt. In Miſſali Romano M.S. quod mihi oſtendit vir multæ eruditionis Camillus de Maximis Patriarcha Hieroſolymitanus hęc indicitur, quam etiam legi in Miſſali Sarisburienſi. *Deus pater, fons & origo totius bonitatis, qui ductus miſericordia Vnigenitum tuum pro nobis ad infima mundi deſcendere & carnem ſumere voluiſti, quam ego indignus hic in manibus meis teneo, te adoro, te glorifico, te tota mentis ac cordis intentione laudo & precor, vt nos famulos tuos non deſeras; ſed peccata noſtra dimittas, quatenus tibi ſoli viuo ac vero Deo puro corde & caſto corpore ſeruire valeamus*. Tum immediate ante communionem. *Aue in æternum ſanctiſſima caro Chriſti, mihi ante omnia & ſuper omnia ſumma dulcedo*. Et ante ſumptionem ſanguinis. *Aue in æternum cæleſtis potus mihi ante omnia & ſuper omnia ſumma dulcedo*.

II. Dandę verò & accipiendę communionis diuerſæ olim fuerunt conſuetudines, pro vt diuerſa locorum, temporum, gentiumque conditio exigebat. In primordijs Eccleſię certum eſt & exploratum omnes fideles, quorum erat cor vnum & anima vna, quotidie perſeueraſſe in communicatione fractionis panis, vt acta Apoſtolorum teſtantur: nec vllus ſacris Myſterijs intereſſe permittebatur, ſicut alibi oſtenſum eſt, niſi qui offerre poterat, & de oblatis participare; quam conſuetudinem diu perſtitiſſe euidens eſt. Nam ex Iuſtino *Apolog.* 2. ex conſtitutionibus Apoſtolicis *lib.* 8. *cap.* 20. ex Dionyſio *cap.* 3. *Eccl. hierarchia*, & ex alijs conſtat Pontificem confectis myſterijs ſumpſiſſe Euchariſtiam & ſingulis præſentibus tradidiſſe ſiue per Diaconos, ſiue per ſeipſum. Cyprianus lib. de Oratione, *Hunc panem*, inquit, *dari nobis quotidie poſtulamus, ne qui in Chriſto ſumus & euchariſtiam quotidie ad cibum ſalutis accipimus, intercedente aliquo grauiore delicto, dum abſtenti & non communi-*

cantes

cantes à cæleſti pane prohibemur, à Chriſti corpore ſeparemur. Hieronymus *epiſt.* 50. Ad Pammachiũ, *Scio*, ait, *Romæ hanc eſſe conſuetudinem, vt fideles ſemper Chriſti corpus accipiant, quod nec reprehendo, nec probo.* Nec ſolũ Romę, ſed etiam in Hiſpania eumdẽ morem ſumẽdi quotidie Euchariſtiam eo tempore viguiſſe *epiſt.* 28. *ad Lucinium Bæticũ* affirmat. Auguſtinus hac de re varias in Africa extitiſſe ſentẽtias indicat *epiſt.* 118. *ad Ianuarium*, nec declarat cui ipſe adhæreat. Ambroſius *lib.* 5. *de Sacram. cap.* 4. hortatur ad quotidianam communionem, ſic tamen viuendum monet, vt quotidie mereamur accipere. Ex quibus liquet initio quinti ſeculi in quibuſdam eccleſijs occidentalibus nondum abrogatum fuiſſe vſum quotidie communicandi. Imò alicubi adeò inualuerat mos communicandi quoties quis aderat Miſſę, vt aliqui exiſtimarint eum qui pluribus eâdem die Miſſis intererat, debere in ſingulis communicare. Quęſtionem ex occaſione proponit & ſoluit Vualfridus Strabo prope finem cap. 22. his verbis. *Quia de cõmunicandi varietate quadam præmiſimus, hoc addendum videtur, eſſe quoſdam qui ſemel in die communicare, etiam ſi pluribus interfuerint Miſſis, pro dignitate ſacramentorum ſufficere credant: eſſe verò alios, qui ſicut in vna, ſic in omnibus quibus affuerint Miſſis in die communicare velint. Quorum neutros culpandos exiſtimo, quia ſicut Auguſtinus ait de his qui quotidie communicant, & illis qui rariùs, iſtos reuerentia ſanctarum retrahit rerum, illos verò amor ſalubrium inuitat ſacramentorum. Nam & ipſe ſacerdos quoties in die Miſſas facit, communicare non omittit. Quod ſi non faciat, canonico eſt feriendus iudicio.* Hæc Vualfridus, qui ſeculo nono viuebat. Citiùs autem in Oriente eorum qui ſacris myſterijs intererant, communio deſijt: nam Chryſoſtomus ſæpè, & aliquando Athanaſius, atque alij Patres Græci de infrequentia communicantium, vt ſuperiùs dictum eſt, in ſuis ad populum homilijs conqueruntur. Solidæ tandem pietatis in aliqua prouincia defectu eò redacta res eſt, vt in concilio Turonenſi II. ſub Leone III. c. 50. ſancitum fuerit, vt homines laici, ſi non frequentiùs, ter ſaltem in anno communicarent. Tum labente per vniuerſum orbem religionis ſtudio, cum rarior in dies fieret vſus communionis, in concilio Lateranenſi ſub Innocentio III. ſingulis fidelibus mandatum eſt, vt cum ad annos diſcretionis peruenerint, ſemel ſaltem in anno peccata ſua confiteantur, & in Paſchate ſacra communione reficiantur. In Miſſa autem ſolemni retenta eſt ab aliquibus eccleſijs communio Miniſtrorum, quæ Romæ nunc permanet in inſignioribus Baſilicis, & vbi deſierat, Apoſtolicæ viſitationis decreto reſtituta eſt. Sapientiſſimo ſanè conſilio, ne in deſuetudinem abeat antiquiſſimus eccleſiæ ritus, ſine quo vix poſſunt intelligi, quæ in Liturgicis orationibus quotidie recitantur.

Olim ante communionem clamabat Diaconus *Sancta ſanctis*: ac ſi di- III.
ceret, qui non eſt ſanctus non accedat. Eadem verba nunc etiam apud
Græcos dicit ſacerdos. Quæ verò ſanctitas ad hoc requiratur, quæſtio

perplexa eſt ante aliquot annos excitata, de qua plures circumferuntur libelli, partium potius quàm veritatis indagandæ ſtudio conſcripti. De lotione manuum ante Miſſam, deque nitidis & mundis veſtibus, quas ſumere ſolebāt ad hanc diuinā mēſam acceſſuri egimus ſupra Capite I. Ipſam autem eucharistiam ſumpturis tabellæ quædam ſpongiâ perpolitæ à miniſtris apponebantur, veluti menſulæ, vt ex Chryſoſtomo & Athanaſio obſeruat Baronius *anno 57. num. 146.* quibus hodie linteamina ſucceſſerunt, vt ſi quid fortè decidat, his excipiatur. At verò Sacerdos ſacramentum diſtribuens quid daret conteſtabatur dicens, *Corpus Chriſti*: & accipiens reſpondebat *Amen*, qua voce verum illud eſſe profitebatur. Auctor Conſtitut. Apoſtolicarum lib. 8. cap. 13. *Epiſcopus tribuat oblationem dicens corpus Chriſti, & accipiens dicat Amen, Diaconus verò tribuat calicem dicens, ſanguis Chriſti poculum ſalutis, & bibens dicat Amen.* Cornelius Papa epiſt. ad Fabium Antiochenum apud Euſebium *lib. 6. hiſt. eccl. cap. 43.* Nouatiani mores & ſchiſma deſcribens ait inter cętera eum quoſdam communicaſſe, & ab illis iuramentum exegiſſe quod nunquam ad Cornelium reuerterentur. Tum ſubdit. *Et cum panem illum accipiens dicere debuiſſet* Amen, *dicit*: *Non reuertar deinceps ad Cornelium.* Tertullianus *de ſpectat. cap. 25.* eos reprehendit, qui ex ore quo *Amen* in Sancta protulerant, teſtimonium gladiatori reddebant. Ambroſius lib. 4. de ſacram. cap. 5. *Dicit tibi ſacerdos, Corpus Chriſti, & tu dicis Amen, id eſt verum.* Hieronymus epiſt. 62. ad Theophilum Alexandrinum: *Qua conſcientia ad euchariſtiam accedam, & reſpondebo* Amen; *cum de charitate dubitem porrigentis?* Auguſtinus lib. 12. contra Fauſtum cap. 10. *Habet enim magnam vocem Chriſti ſanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus reſpondetur* Amen. Leo Magnus ſerm. 6. de ieiunio ſeptimi menſis: *Sic ſacra menſa communicare debetis, vt nihil prorſus de veritate corporis Chriſti & ſanguinis ambigatis. Hoc enim ore ſumitur quod fide creditur, & fruſtra ab illis* Amen *reſpondetur, à quibus contra id, quod accipitur, diſputatur.* Sunt alia quamplurima Patrum teſtimonia, quæ in re clariſſima coaceruare inutile foret. Tempore Gregorij Magni ſacerdos tradens euchariſtiam hac formula vtebatur, vt in eius vita ſcribit Ioannes Diaconus lib. 2. *Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti conſeruet animam tuam.* Auctor anonymus de Perſica captiuitate editus à Combefis, *Vt quid*, inquit, *his qui accedunt ais, corpus & ſanguis Agni Dei quod tibi datur in remiſſionem peccatorum.* Alcuinus hanc formulam habet. *Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat te in vitam æternam.* Helgaldus in vita Roberti Regis Galliæ, *A dante*, inquit, *ſacerdote dicitur, Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit tibi ſalus animæ & corporis.* Ipſa quoque ſacra communio antiquo ritu non ore excipi ſolebat, vt hodie fit, ſed manu: quam qui ſuſceperat ori reuerenter admouebat. Suppetunt hac de re ſanctorum Patrum Græcorum & Latinorum innumerabiles auctoritates; ſed ne prolixior ſim, modum

in ijs

in ijs recenſendis ſeruabo. Tertulliano primus locus tribuendus eſt. Is lib. de Idololatria exclamãs aduersùs Chriſtianos ab idolis ad eccleſias euntes, ingemit illos *eas manus admouere corpori Domini, quæ dæmonijs corpora conferunt*, quæ ſcilicet idola gentibus fabricant. *O manus præcidendæ!* Et in fine libri de baptiſmo agit de prima manuum cum fratribus apertione poſt lauacrum; vtique ad accipiendam euchariſtiam. Clariùs Magiſtro hunc ritum exprimit Cyprianus epiſt. 56. ad Thibaritanos, *Armemus & dexteram gladio ſpiritali, vt ſacrificia funeſta fortiter reſpuat, & euchariſtiæ memor, quæ Domini corpus accepit, ipſum complectatur*. Idem lib. de lapſis: *Quod non ſtatim Domini corpus inquinatis manibus accipiat, aut ore polluto Domini ſanguinem bibat, ſacerdotibus ſacrilegus iraſcitur*. Et pauló poſt. *Quidam & ipſe maculatus, ſacrificio à Sacerdote celebrato, panem cum cæteris auſus eſt latenter accipere, Sanctum Domini edere & contrectare non potuit, cinerem ferre ſe apertis manibus inuenit*. Alia Cypriani teſtimonia affert Pamelius *lib. 1. Liturgicorum*. Ambroſius apud Theodoretũ *lib. 5. hiſt. eccl. cap.* 17. increpans Theodoſium poſt cœdem Theſſalonicenſium, *Quomodo*, inquit, *manus extendes iniuſta cædis ſanguine adhuc ſtillantes? Quomodo huiuſmodi manibus Domini corpus accipies?* Auguſtinus lib. 2. contra literas Petiliani cap. 23: *Illum commemoro*, Optatum ſcilicet Gildonianum Donatiſtarum epiſcopum, *qui vobiſcum vixit, cui pacis oſculum inter ſacramenta copulabatis, in cuius manibus euchariſtiam ponebatis, cui viciſſim danti manus porrigebatis*. Dionyſius Alexandrinus epiſt. ad Xyſtum Romanum Pontificem apud Euſebium *lib. 7. cap. 9.* agens de quodam ab hæreticis baptizato, qui reconciliatus Catholicæ Eccleſiæ eius baptiſmum poſtulabat, ait: *Ego eum qui ad ſacram menſam aſtiterit, & manus ad ſuſcipiendum ſacrum cibum porrexerit, renouare non auſim*. Baſilius Magnus *epiſt.* 289. ad Cæſariam Patriciam, *Nam & in ipſa eccleſia ſacerdos partem aliquam* euchariſtiæ *in manus tradit, & illam apprehendit qui percipit cum omni libera poteſtate, atque ita ſuis proprijs manibus eandem ſuo ori admotam ingerit*. Chryſoſtomus hom. 21. ad pop. Antioch. *Cogita quid manu capias, & ipſam ab omni auaritia & rapina liberam conſerua. Reputa quod non tantùm manu capias, verùm & ori admoneas, & linguam cuſtodi à contumelioſis & turpibus verbis mundam*. Idem hom. in recens baptizatos edita à Franciſco Combefis: *Tene manu donum, animo id quod eſt occultum. Manus teneat, & mens iſta dicat, Deus meus & Dominus meus*. Gregorius Antiochenus orat. in diem ſabbati ſancti apud eumdem: *O cælorum rex ne nos repellas, cum de tua freti clementia ſceleſtis manibus ſacrum tuum corpus tenere auſi fuerimus*. Sozomenus *lib. 8. cap.* 5. & Nicephorus *lib. 13. cap.* 7. narrant factum mulieris Macedonianæ, quæ Chriſoſtomo ſacris operante, vt marito orthodoxo ſe fidei conſortem probaret, euchariſtiam accepit, quam manu retinens tradidit ancillæ ab ea accipiens panem communem domo allatum. Sed dum ori admotum

dentibus conterere conatur in lapidẽ conuerſum ſenſit. Conciliũ Trullanũ c. 101. illos reprehendit qui corpus Chriſti non manu excipiebãt, ſed quibuſdã inſtrumẽtis ſeu receptaculis ex auro vel alia materia pretioſa comparatis: quod licèt à religione profectum, vt ait Zonaras in huius canonis expoſitione, ſynodus tamen improbauit: quia nulla res ſenſibilis ipſo homine, eiuſque manu præſtantior eſt. Idem canon modum præſcribit, quo ſacra dona excipienda erant, dicens: *Si quis immaculati corporis particeps eſſe voluerit, & offerre ſe ad communionem, manus in crucis formam figurans ſic accedat.* Eamdem manuum compoſitionem antea docuerat Cyrillus Hieroſol. Catech. 5. Myſtagog. *Accedens ad communionem non expanſis manuum volis accede, neque cum disiunctis digitis, ſed ſiniſtram veluti ſedem quamdam ſubijciens dexteræ, quæ tantum Regem ſuſceptura eſt, & concaua manu ſuſcipe corpus Chriſti dicens Amen.* Hunc ipſum ritum commendat Damaſcenus lib. 4. orthod. fidei cap. 14. *Ardenti cupiditate ad eum adeamus, manibuſque in crucis formam compoſitis Crucifixi corpus ſuſcipiamus.* Eâdem ætate qua Damaſcenus in Oriente, vixit Beda in Occidente, qui vitam Cednonis Monachi enarrans *lib. 4. hiſt. Anglicanæ cap.* 24. ait ipſum de hoc ſeculo exiturum petijſſe ſibi afferri euchariſtiam, *qua accepta in manu, interrogauit ſi omnes placidum erga ſe animum haberent; ſicque ſe cæleſti muniens viatico vitæ alterius ingreſſui parauit.* Huius ritus ignorantia quidam apud Galanum in conciliatione eccleſiæ Armenæ cum Romana *Parte 1. pag.* 132. inter errores Iberorum, quos nunc Georgianos vocamus, hunc enumerat. *Aliquibus diebus feſtiuis multi ſacerdotes Miſſæ ſacrificio adſtantes communicant, ſed euchariſtiam ab epiſcopo celebrante recipiunt in proprijs manibus, quam ipſimet proprio apponunt ori.* Tangit autem hic articulus & alium veteris eccleſiæ morem, de quo ſuo loco dictum eſt, omnes ſcilicet presbyteros epiſcopo concelebraſſe, & ab eo communionem ſuſcepiſſe: qui & perperam errori adſcribitur. Porrò hîc notandum eſt in ſuſceptione euchariſtiæ inter viros & mulieres diſcrimen aliquod fuiſſe: nam viri nuda manu, mulieres ſubiecto linteolo, quod Dominicale dicebatur, illam accipiebant. Sic ſtatutum legimus in concilio Antiſſiodorenſi c. 36. *Non licet mulieri nuda manu euchariſtiam accipere.* Et c. 42. *Vt vnaquaque mulier, quando communicat, Dominicale ſuum habeat: quod ſi qua non habuerit, vſque ad alium diem Dominicum non communicet.* Auguſtinus item *ſerm.* 252. *de tempore*, diu ante hoc concilium inualuiſſe per Africam hanc conſuetudinem teſtis eſt dicens: *Mulieres quomodo nitidum exhibent linteolum, vbi corpus Chriſti accipiant, ſic corpus caſtum & cor mundum exhibeant.* Hanc tamen differentiam apud Orientales non inuenio, nam ſilent de ea Patres Græci, & ſynodus Trullana cenſuit nudam manum alia quauis materia digniorem eſſe.

IV. Hoc etiam hoc circa vſum euchariſtiæ ſeuiente perſecutione introductum fuit, vt cum in locis abditis ſacra ſynaxis peragebatur, qui ad

eam

eam conueniebant, non ſolùm de oblatis participarent, ſed particulas quoque acceptas à ſacerdote ſecum deferrent, & domi reuerenter cuſtodirent, vt quia quotidie vitæ periculum eis imminebat, quotidie ſeipſos poſſent ſacra communione ad certamen præparare. Id in primis Tertullianus oſtendit lib. 2. ad Vxorem cap. 5. *Non ſciet maritus quid ſecretò ante omnem cibum guſtes? Et ſi ſciuerit panem, non illum credit eſſe qui dicitur*. Et de orat. cap. 14. *Accepto corpore Domini & reſeruato, vtrumque ſaluum eſt, & participatio ſacrificij, & executio officij*. Cyprianus lib. de ſpectaculis, *Qui feſtinans ad ſpectaculum, & adhuc gerens ſecum, vt aſſolet, euchariſtiam*. Et lib. de lapſis: *Cum quadam mulier arcam ſuam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus indignis tentaſſet aperire, igne inde ſurgente deterrita eſt, ne auderet attingere*. Narrat Gregorius Nazianzenus orat. in funere ſororis ſuæ Gorgoniæ eam apud ſe in cubiculo reconditum habuiſſe corpus Chriſti, & fusâ ante ipſum oratione à graui morbo liberam euaſiſſe. Baſilius epiſt. cit. ad Cæſariam: *Quoniam verò per tempora illa perſecutionum cogebantur homines neceſſariò, ſacerdote vel miniſtro non præſente, proprijs manibus percipere communionem, non eſt niſi ſuperuacuum vt demonſtrem illam ipſam rem non eſſe grauiter & iniquè ferendam, eo quod inueterata conſuetudo hoc ipſum reuera confirmatum dederat. Nam & illi omnes qui per eremos vitam monaſticam inſtituunt, vbi copia non ſuppetit ſacerdotis, cum habeant domi communionem, de ſuis manibus illam percipiunt. Alexandriæ autem & per Aegiptum vnuſquiſque etiam de plebe vt plurimùm habet domi ſuæ communionem*. Et paucis interiectis. *Idem igitur quo ad poteſtatem eſt, ſiue quis de manu ſacerdotis partem vnam aliquam percipiat, ſiue partes ſimul quàm plurimas*. Hieronymus *epiſt. 50. ad Pammachium* illos obiurgat, qui poſt nocturnum concubitum eccleſiam ingredi non audebant diuinam timentes vltionem, domi autem accipere euchariſtiam non formidabant. *Ipſorum*, ait, *conſcientiam conuenio, qui eodem die poſt coitum communicant, & iuxta Perſium Noctem flumine purgant: quare ad Martyres ire non audent? quare non ingrediuntur eccleſias? an alius in publico, alius in domo Chriſtus eſt? Quod in eccleſia non licet, nec domi licet*. Philippicus gener Mauritij Imperatoris, vt Anaſtaſius Bibliothecarius in hiſtoria ſcribit, noctu ab eo accerſitus, timens vitæ ſuæ corpus Chriſti percipere quæſiuit, vtique domi aſſeruatum, antequam pergeret ad Imperatorem. Seleuciæ ſub Dionyſio epiſcopo miraculum accidiſſe narrat Ioannes Moſchus in Prato ſpirituali; quidam enim ſeruus fidelis ſumptam communionem in die cœnæ Domini ſecundùm conſuetudinem illius prouinciæ linteo mundiſſimo inuoluit, & repoſuit in armario; Dominus autem eius aperiens armarium vidit omnes ſanctas particulas culmos & ſpicas germinaſſe.

Ad abſentes quoque mitti conſueuit, quod multiplici veterum Scri- V.
ptorum teſtimonio probatur. Iuſtinus Apolog. 2. *Diaconi diſtribuunt*

vnicui-

vnicuique præſenti, & ad abſentes perferunt. Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium *lib. 6. cap.* 44. ſeni cuidam Serapioni miſſam refert à Presbytero partem euchariſtiæ per puerum laicum, qui eam aqua intinctam in os ſenis infudit, & protinus animam exhalauit. Romanum Martyrologium die XV. Auguſti Tharſicium acolythum commemorat, quem cum pagani inueniſſent corporis Chriſti ſacramenta portantem, cœperunt diſquirere quid gereret, at ille indignum iudicans porcis prodere margaritas, tamdiu ab illis fuſtibus & lapidibus mactatus eſt, donec ſpiritum emiſit: cuius corpore reuoluto ſacrilegi diſcuſſores nihil ſacramentorum Chriſti inuenerunt. Irenęus Martyr in epiſt. ad Victorem Papam, quam hiſtoriæ ſuæ inſerit Euſebius *lib.* 5. *cap.* 24. teſtis eſt à ſummis Pontificibus Victoris prædeceſſoribus diuerſarum eccleſiarum presbyteris ſeu epiſcopis tranſmiſſam euchariſtiam, in ſignum videlicet mutuæ communionis, vt alibi notatum eſt. Refert Palladius in hiſtoria Lauſiaca *cap. 9. & 52.* olim Monachos in ſolitudine habitantes non antea ſumpſiſſe cibum, quàm ſpiritale alimentum animæ accepiſſent, ſanctam nimirum communionem in cellis ſeruatam, quam ſacerdotes vel illis in eccleſia dabant, vel domum mittebant. Iuſtinianus *Nouella* 123. *de Epiſcopis & Monachis c.* 41. Sanctimonialibus fœminis presbyterum ſiue diaconum ab epiſcopo deputari ſtatuit *ad faciendum eis reſponſum, aut ſanctam eis communionem portandam*. Scriptor vitæ S. Laurentij Dublinenſis *apud Surium die* 14 *Nouembris* alium morem indicat ab antiquis vſurpatum, & ipſius viri ſancti, qui obijt anno 1181. temporibus adhuc vigentem, deferendi ſecum euchariſtiam, cum quis longè proficiſcebatur. Narrat enim quatuor ſacerdotes auguſtiſſimum Sacramentum ſecum portantes incidiſſe in latrones, qui ſacra dona irreuerenter tractantes eos ſpoliarunt, & mox iniuriam Deo vlciſcente ſuſpendio interierunt. Confirmant eumdem ritum, quę de Satyro fratre nauigante refert Ambroſius orat. in funere ipſius: de Maximiano epiſcopo Syracuſano Gregorius *lib. 3. Dialog. cap. 36.* de Monachis Conſtantinopolim nauigantibus Ioannes Diaconus in vita Gregorij *lib.* 1. *cap.* 33. de S. Birino epiſcopo Dorceſtrienſi Anonymus apud Surium *die 3. Decembris cap.* 1. Atque huc forſitan reſpexit Hieronymus cum in fine epiſt. 4. ad Ruſticum ita de S. Exuperio epiſcopo Toloſæ ſcribit, *Nihil illo ditius qui corpus Domini caniſtro vimineo, ſanguinem portat in vitro*. Idem mos etiam hodie ſeruatur à Monachis Græcis in longiori itinere, vt Petrus Arcudius teſtatur *lib. 3. de ſacramen. cap.* 59. Romanus quoque Pontifex cum extra Vrbem longum iter agit, euchariſtiam deferre ſolet, quæ cum magnifico & religioſo comitatu ipſum pręcedit: de qua re eruditum commentarium edidit Angelus Rocca Apoſtolici ſacrarij Pręfectus, vbi eius originem refert ad hunc priſcum morem de quo agimus.

VI. Quod ſi olim licitum fuit & domi priuatim habere euchariſtiam, & eam

eam ſecum in itinere deferre, multò credibilius eſt in eccleſijs conſeruatam fuiſſe, vt ſemper in promptu eſſet ad infirmos communicandos. Nec deſunt probationes. Nam Optatus Mileuitanus de conſeruata in templo Euchariſtia intelligendus eſt, cum à Donatiſtis inaudito ſcelere traditam canibus narrat *lib.* 2. non ſine ſigno diuini iudicij, canes enim accenſi rabie homines ipſos dente vindice laniauerunt. Victor epiſcopus *lib.* 1. *Africanæ perſecutionis* de diuinis quoque ſacramentis in eccleſia aſſeruatis agit, cum Valerianum epiſcopum viriliter dimicaſſe ait ne ipſa traderet, qua de cauſa ab impio Rege Geiſerico foras ciuitatem ſingularis iuſſus eſt pelli, addito præcepto, ne quis eum in domo aut agro permitteret habitare. Cyrillus Alexandrinus eiuſdem moris teſtis eſt in epiſt. ad Caloſyrium præfixa libro aduersùs Antropomorphitas, qua eos redarguit qui dicebant Euchariſtiam in ſequentem diem ſeruandam non eſſe. Idem colligitur ex Pœnitentiali Columbani Abbatis, in quo præſcribit quæ pœna ſit illis imponenda quorum negligentia Euchariſtia corrupta & putrefacta ſit. Eudocia martyr apud Henſchenium *die* 1. *Martij* antequam ad martyrium duceretur, breui morula à ſatellitibus impetrata ad ſacram ædem cucurrit, & arcula reſerata ſacri doni corporis Chriſti particulam acceptam ſinu recondidit, & cum militibus abijt. Eſt item de hac re canon Concilij II. Turonenſis, *vt corpus Domini in altari non in imaginario ordine, ſed ſub crucis titulo componatur*: videlicet non inter imagines, ſed ſub cruce in loco digniori ponatur. Ad quem ritum ſunt qui exiſtiment multò ante hoc conciliũ reſpexiſſe Paulinum Nolanum *epiſt.* 12. *ad Seuerũ* his verſibus.

Diuinum veneranda tegunt altaria fœdus,
Compoſitis ſacra cum cruce Martyribus.
Cuncta ſalutiferi coeunt martyria Chriſti,
Crux, corpus, ſanguis, Martyris ipſe Deus.

At hæc ſubobſcura ſunt: imò ex antecedentibus de ſolis Sanctorum lipſanis Paulinus loqui videtur. Clariora ſunt quæ Venantius Fortunatus ſcribit *lib.* 3. *carm.* 25. ad Felicem Bituricenſem epiſcopum, qui turrim auream fecerat, qua corpus Domini aſſeruaretur.

Quam bene iuncta decent, ſacrati vt corporis Agni
Margaritum ingens, aurea dona ferant.
Cedant Chryſolithis Salomonia vaſa metallis,
Iſta placere magis ars facit atque fides.

Similem turrim commemorat Gregorius Turonenſis *lib.* 1. *de gl. martyrum cap.* 86. quam è manibus impuri diaconi elapſam refert, ſeque in altari collocaſſe, ita vt eam diaconus nunquam aſſequi potuerit. Ad eundem vſum ſuſpenſas in altari aureas & argenteas columbas legimus in vita S. Baſilij Amphilochio adſcripta. Eas autem ſublatas à Seuero hæretico conqueſti ſunt clerici & monachi Antiocheni, oblato quintæ ſynodo ſupplici libello. Rectè verò obſeruat Morinus *lib.* 8. *de pœ-*

nitentia cap. 14. ſeruatum antiquitus in eccleſia corpus Chriſti propter infirmorum communionem, addens hodiernam conſuetudinem plures particulas reſeruandi ad fideles in ipſa eccleſia etiam extra ſacrificium communicandos à Mendicantibus primùm introductam, & ab alijs deinde vſurpatam, ipſo Romano Rituali refragante, in quo nunc etiam decernitur propter infirmos aſſeruari. Sanis veteri ritu nullus erat communionis vſus extra ſacrificij actionem, niſi cum permiſit eccleſia, vt accepta myſteria domum deferrent. Notabile eſt autem quod in præcitata Baſilij vita refertur; cum enim precibus à Deo gratiam obtinuiſſet, vt ſuis verbis ſacrificium offerre poſſet, accepto diuinitus pane & vino, ipſiſque conſecratis; tempore confractionis panem diuiſit in tres partes, & vnam quidem cum multo timore & veneratione ſumpſit, alteram verò vnà ſecum ſepeliendam ſeruauit, tertiam denique in columba aurea depoſitam deſuper ſacrum altare ſuſpendit. Quod ideò hoc loco adnotandum cenſui, quia olim viguit hic mos conſepeliendi mortuis euchariſtiam, non ſolum apud Græcos, ſed etiam apud Latinos. Extat ſiquidem exemplum S. Benedicti, qui vt Gregorius ſcribit *lib.* 2. *Dialog. cap.* 24. puerum monachum extra clauſtra defunctum ſepulturæ tradi iuſſit poſito ſuper pectus eius Dominico corpore, quod ad hunc effectum ipſemet dedit, ne terra defoſſum cadauer proijceret, ſicut antea bis acciderat. Siue autem id fecerint ſancti Patres peculiari inſtinctu, ne vnquam à Domino ſepararentur, ſiue ex conſuetudine tunc recepta, hæc tamen poſtmodum abrogata fuit. Alius quoque vſus olim irrepſerat mortuos communicandi, præſertim pœnitentes, qui ſine communione deceſſerant, credentibus nonnullis pia quadam ſimplicitate ipſos eccleſię ea communione reconciliari. Sed hic vetitus eſt c.6. Concilij III. Carthaginenſis, c. 12. Antiſſiodorenſis, & c.83. Trullani.

VII. Simili modo deſijt mos accipiendi manibus euchariſtiam, & eam domum deferendi, pœniſque grauiſſimis tranſgreſſoribus impoſitis ſancitum fuit, ne quis eam, exceptis miniſtris, attrectaret; nam paulatim abuſus irrepſerant, & fraudes multæ, & ſacrilegia. Ideò Concilium Cęſarauguſtanum ſub Damaſo c.3. decreuit, vt ſi quis probaretur euchariſtiæ gratiam in eccleſia non ſumpſiſſe, anathema eſſet in perpetuum. Et Toletanum I. anno Chriſti 400. c. 14. *Si quis*, inquit, *acceptam à ſacerdote euchariſtiam non ſumpſerit, velut ſacrilegus propellatur*. Idque primum in Hiſpania conſtitutum fuit propter Priſcillianiſtas & alios infideles, vt indicat hoc canone recitato Concilium Toletanum XI. anno 675. c.11. Et hi quidem canones hoc tantum præcipiunt vt ſtatim accipiatur, nec reſeruetur & domum deferatur: quando verò cœperit in os immitti, ſicut hodie fit, incertum eſt. Ordo Romanus in ſecunda Miſſæ deſcriptione ita de communione decernit: *Presbyteri erga & diaconi oſculando epiſcopum corpus Chriſti ab eo manibus acci-*

accipiant, in ſiniſtra parte altaris communicaturi: Subdiaconi autem oſculando manum epiſcopi ore accipiant corpus Chriſti ab eo. Quam ſententiam teſtatur Morinus *de ſacris Ordinat. p. 3. exercit. 12. cap. 3.* ſe totidem verbis legiſſe in Ordine Romano ante annos ſeptingentos conſcripto. Hinc autem deducitur nec ſubdiaconis quidem tunc permiſſum corpus Dominicum manu attingere, multò minus ſecularibus. Sed variæ fuerunt diuerſarum eccleſiarum conſuetudines nec omnia vbique vno eodemque tempore recepta & immutata ſunt. Quod ſi coniecturis in re obſcura aliquid tribuere fas eſt, ſatis mihi probabile videtur tunc cœpiſſe in Occidente corpus Chriſti ore accipi, cum in pane azymo confici cœpit: idque vbique receptum fuiſſe, cum panis conſecrandus ad eam formam tenuiſſimam, qua nunc vtimur, redactus eſt; ob periculum videlicet ne leuiſſima particula manu elabi, & in terram decuti poſſet. Eſt & alia cauſa, vt impiorum fraudibus, cunctiſque irreuerentijs & abuſibus, quantum fieri poterat, occaſio præcluderetur. Perpetuæ ſcilicet mutationi obnoxiæ ſunt res humanæ, nec quidpiam tam ſanctè inſtitutum eſt, quin aliquando in ſuperſtitionem & prauos vſus degeneret. Sic ex domeſtica communione, quæ olim omnibus licita erat, abuſus in quibuſdam locis exortus eſt, vt etiam intra eccleſiam, publicam ſibi euchariſtiæ adminiſtrationem laici homines vſurparent. Patres enim concilij Trullani c. 58. ſtatuerunt, ne quis eorum qui ſunt in ordine laicorum diuina ſibi myſteria impertiret præſente epiſcopo, vel presbytero, vel diacono. Sic ex more mittendi ipſa ſacramenta ad ægrotos vel abſentes deteſtabilis abuſus emanauit, quẽ proſcripſit ſynodus Remenſis apud Iuonem *p. 2. Decreti c. 39.* & apud Gratianum *de conſecr. diſt. 2. c. 29.* his verbis. *Peruenit ad notitiam noſtram quod quidam presbyteri in tantum paruipendant diuina myſteria, vt laico vel fœminæ ſacrum corpus Domini tradant ad deferendum infirmis: & quibus prohibetur ne ſacrarium ingrediantur, nec ad altare propinquent, illis ſancta ſanctorum committuntur. Quod quàm ſit horribile, quamque deteſtabile, omnium religioſorum animaduertit prudentia. Igitur interdicit per omnia ſynodus, ne talis temeraria præſumptio vlterius fiat; ſed omnimodis presbyter per ſemetipſum infirmum communicet. Quod ſi aliter fecerit, gradus ſui periculo ſubiacebit.* Alia item ſynodus habita Londoniæ in Anglia anno 1138. ſanciuit vt corpus Domini non deferatur ad infirmos niſi per ſacerdotem vel diaconum: at verò in neceſſitate per quemlibet deferri permiſit, vt referunt Ricardus Haguſtaldenſis & Geruaſius monachus inter X. ſcriptores antiquos hiſtoriæ Anglicanæ editi. Sed alia multò turpior & vix credibilis corruptela in quibuſdam Galliæ prouincijs occurrit, vt mulieres intolerabili impudentia ad altaria irrumpere auderent, atque ipſa diuina myſteria populis miniſtrare. Rem narrant, & qua par eſt ſeueritate execrantur epiſcopi in ſynodo Pariſienſi anno 829. congregati lib. 1. cap. 45. *Quidam*, inquiunt

noſtrorum verorum virorum relatu, quidam etiam viſu didicimus in quibuſdam prouincijs contra legem diuinam, canonicamque inſtitutionem fœminas ſanctis altaribus ſe vltrò ingerere, ſacrataque vaſa impudenter contingere & indumenta ſacerdotalia adminiſtrare: & quod his maius, indecentius, ineptiuſque eſt, corpus & ſanguinem Domini populis porrigere, & alia quæque quæ ipſo dictu turpia ſunt exercere. Miranda ſanè res eſt, vnde is illicitus in chriſtiana religione irrepſerit vſus, vt quod viris ſecularibus illicitum eſt, fœminæ, quarum ſexui nullatenus competit, aliquando contra fas ſibi licitum facere potuerint. Inhibent deinde ne hoc vlterius fiat, eiuſque rei curam ſeriò epiſcopis iniungunt. Hæc de abuſibus dicta ſint, nunc ad alios priſcæ communionis ritus tranſeundum eſt.

VIII. Ordo communionis hic erat, vt primò quidem celebrans ſeipſum communicaret, deinde epiſcopos ſi qui aderant, vel presbyteros ſimul cum eo ſynaxim agentes: tum diaconos, ſubdiaconos, & clericos; monachos, diaconiſſas, & ſacras virgines; nouiſſimè populum adiuuantibus presbyteris, primùm viros, poſtea mulieres. Idem in calicis diſtributione ſeruabatur, niſi quod presbyteri per ſe illum ſumebant, diaconi à presbyteris, reliqui à diaconis, vt ex Ordine Romano & ex Græcorum Euchologio conſtat. Præmittebatur communicantium exploratio & notitia, vnde illa vox in quibuſdam Liturgijs, *Agnoſcite vos inuicem*: & Græci nunc etiam hoc ſeruant, vt nomen communicantis inquirant, ſi ignotus ſit; & cum ſacerdos alicui porrigit euchariſtiam, nomen eius exprimit dicens: *Sumis ſerue Dei N. pretioſum & ſanctum corpus & ſanguinem Domini & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum tuorum & vitam æternam.* Quod ſpectat ad locum, celebrans in medio altaris, alij presbyteri in circuitu, diacono retro altare communicabant, ſubdiaconi & Clerici in limine Sanctuarij, ſiue in choro; reliqui extra cancellos. Græci ſanctuarium ingredi ſoli permiſerunt Imperatori *can. Trullano 69.* At Theodoſium, qui ex græca conſuetudine eum ſibi locum aſſumpſerat, inde amouit Ambroſius, & docuit purpuram Imperatorem facere, non ſacerdotem. Hic ordo diu permanſit in Romana eccleſia, vt latinorum rituum Scriptores oſtendunt; deinde paulatim tum Romæ, tum alibi mutatus eſt. Concilium Toletanum IV. ſub Honorio c. 17. Sacerdotem & Leuitam ante altare communicare conſtituit, in choro clerum, populum extra chorum. Bracarenſe I. tempore Ioannis III. c. 31. ſic decreuit: *Placuit vt intra ſanctuarium altaris ingredi ad communicandum non liceat laicis viris vel mulieribus, niſi tantùm clericis, ſicut & antiquis canonibus ſtatutum eſt.* Sub eodem Pontifice celebrata in Gallia II. ſynodus Turonenſis, in qua c. 4. ſancitum eſt ne laici intra cancellos ad Miſſam ſtare præſumant: ad communicandum verò ſtatuit vt tam viris quàm fœminis pateant Sancta Sanctorum. Ex quo apparet eodem tempore varias de eâdem re leges & conſuetudines in diuerſis regionibus extitiſſe. De ſitu com-

communicantium, ſi de Græcis ſermo ſit, nulla eſt dubitatio; quin ſtantes diuina dona percipiant; ita enim præſcribunt ipſorum Ritualia, quibus conſonant ſancti Patres: ſed prono capite, & demiſſis oculis, vt Cyrillus *Catech.* 5. & Chryſoſtomus *orat.in Encænia* monent. De latinis non auſim affirmare, nihil enim habeo ex antiquis ſcriptoribus, quo id confirmem, niſi quod etiam hodie in Miſſa ſolemni Romani Pontificis diaconus communicat ſtans, omnino ex veteri ritu. Deinde puto vt in reliquis, ita etiam in hac re ſimiles ab initio vtriuſque eccleſiæ ritus fuiſſe. Nunc ſolus ſacerdos celebrans communicat ſtans, reliqui omnes genibus flexis de manu ſacerdotis communionem accipiunt. Summus Pontifex cum ſolemniter celebrat, ſedens communicat hoc modo. Data pace epiſcopo & duobus diaconis aſſiſtentibus, qui os eius & pectus oſculantur, aſcendit ad ſedem ſuam comitantibus ipſum diaconis & epiſcopis. Tum diaconus euangelij apud altare patenam cum ſacramento reuerenter accipiens, ambabus manibus in altum eleuat vſque ad oculos habentem deſuper auream ſtellam cum nominibus XII. Apoſtolorum, ne hoſtia labi poſſit. Et primò vertit ſe ad latus epiſtolæ cum ſumma grauitate, & per eandem viam reuertitur ad medium altaris: poſtea eodem modo vertit ſe ad latus euangelij, vbi ſubdiacono genuflexo patenam tradit cum ſacramento. Tum ſurgit ſubdiaconus, & ipſe diaconus flectit genua, donec ille diſceſſerit portans ſacramentum Pontifici, qui ei aduenienti profundè inclinat, ac ipſum reuerenter adorat. Subdiaconus verò cum peruenerit ad Pontificem ſtat rectus ad eius ſiniſtram. Poſt hæc diaconus accipiens calicem paruo velo aureo coopertum eodem modo ſe vertit ad vtrumque latus altaris, ſicut cum patenam tenebat: & inde cum ipſo calice ad dextrum latus Pontificis accedit. Pontifex verò ſumit vnam partem hoſtiæ, & aliam in duas partes diuidit pro communione diaconi & ſubdiaconi. Sumpto autem à Pontifice Chriſti corpore epiſcopus Cardinalis aſſiſtens porrigit ei calamum aureum, quo ſanguinis partem ſugit, reſiduum dimittens pro diacono & ſubdiacono. Tum Pontifex communicat diaconum ſtantem & tenentem dextera manu calicem, calamum ſiniſtra; qui accepto corpore Chriſti faciem Pontificis oſculatur, & reuerſus ad altare partem ſanguinis ſugit. Eodem modo corpus Chriſti porrigit Pontifex ſubdiacono coram ſe genuflexo & patenam tenente, qui & ipſe ad cornu altaris accedens reſiduum ſanguinis cum calamo ſugit. Vnus autem ex ipſis particulam hoſtiæ, quæ calici de more immiſſa fuerat, ad labia ipſius calicis retrahit & ſumit. Hæc ex ceremoniali Romani Pontificis excerpta ſunt, quæ ab antiquiſſimo Ordine Romano in paucis diſcrepant, vt vtrumque conferenti manifeſtum erit.

CAP. XVIII.

Communio olim ſub vtraque ſpecie. Sub vna tantùm nunquam vetita, imò multoties vſitata à primis eccleſiæ ſeculis & deinceps. Quando & qua occaſione fieri deſierit ſub vtraque. Græcorum ritus in paranda euchariſtia, quam pro infirmis conſeruant. Mos eorum diſcutitur corpus Domini ſanguine intinctum communicantibus porrigendi. Viguit aliquando idem vſus in Occidente. Horribile exemplum damnationis hæreticorum calamo intincto in ſanguine Chriſti.

I. PRæter ea quæ dicta ſunt, ad veteres ritus euchariſtiæ pertinet communio ſub vtrâque ſpecie nouiſſimis hiſce temporibus inter catholicos & hæreticos acerrimè controuerſa. Omiſſis autem diſputationibus in his dumtaxat immorabor, quæ ad veterem adminiſtrandæ communionis ſub vna vel ſub duplici ſpecie conſuetudinem ſpectant, ad duo puncta breuiſſimè redigens quicquid ſpiſſis voluminibus de hoc argumento à viris præſtantiſſimis ſcriptum eſt. An videlicet communio ſub vtrâque ſpecie ſemper in vſu fuerit: & an permiſſum olim ſit ſub vna tantùm communicare. Facilè autem vtraque lis componi poteſt, ſi communionem publicam intra Miſſarum ſolemnia à priuata extra eccleſiam & ſynaxim diſtinguamus. Certum quippe eſt omnes paſſim clericos & laicos, viros & mulieres ſub vtrâque ſpecie ſacra myſteria antiquitus ſumpſiſſe, cum ſolemni eorum celebrationi aderant, & offerebant, ac de oblatis participabant. Extra ſacrificium verò, & extra eccleſiam ſemper & vbique communio ſub vna ſpecie in vſu fuit. Primæ parti aſſertionis conſentiunt omnes tam catholici, quàm ſectarij; nec eam negare poteſt qui vel leuiſſima rerum eccleſiaſticarum notitia imbutus ſit. Semper enim & vbique ab eccleſiæ primordijs vſque ad ſeculum XII. ſub ſpecie panis & vini communicarunt Fideles, cœpitque paulatim eius ſeculi initio vſus calicis obſoleſcere pleriſque epiſcopis cum populo interdicentibus ob periculum irreuerentiæ & effuſionis, quod ineuitabile erat aucta fidelium multitudine, in qua deeſſe non poterant minus cauti & attenti ac parum religioſi. In ordine Ciſtercienſi ſtatutum olim fuit, ne vlla perſona ordinis exceptis miniſtris altaris ſacris veſtibus indutis ad ſacrum calicem pro percipiendo ſanguine accedere præſumeret propter periculum & ſcandalum euitan-

dum

dum. Ob eamdem cauſam Rodulfus Abbas S. Trudonis, qui viuebat anno 1110. remoueri à laicis calicem ſuadet his verſibus:

Hic & ibi cautela ſiat, ne Presbyter agris
Aut ſanis tribuat laicis de ſanguine Chriſti,
Nam fundi poſſet leuiter; ſimplexque putaret,
Quod non ſub ſpecie ſit totus Ieſus vtraque.

Sic paulatim, vt dixi, introducta eſt communio ſub ſola ſpecie panis, poſteaquam intolerandi abuſus religioſos Antiſtites ad abrogandum communem calicis vſum induxerunt. Moribus enim immutatis leges quoque mutandæ ſunt, quę aliquando vtiles atque optimæ fuerunt. Hæc autem mutatio facta eſt primum à diuerſis epiſcopis in ſuis eccleſijs, deinde à Synodo Conſtantienſi canonica ſanctione pro omnibus ſtabiſita, nullo profectò ſpiritualis refectionis detrimento, vt fideles experiuntur; nulla diuinæ legis transgreſſione: quia communio ſub vtrâque ſpecie nec diuinitus inſtituta fuit, nec vnquam antiqui Patres eam ad ſalutem neceſſariam eſſe docuerunt. Obijciunt aliqui canonem Gelaſij apud Gratianum *de conſecr.diſt.2. Comperimus*, aduersùs eos qui ſumpta tantummodo corporis ſacri portione à calice abſtinebant: ſed ex ipſa lege manifeſtè cognoſcitur ſanctum Pontificem aſſertioni noſtrę non aduerſari. *Comperimus*, ait, *quod quidā ſumpta tantūmodo corporis ſacri portione à calice ſacri cruoris abſtineant, qui proculdubio, quoniam neſcio qua ſuperſtitione docentur obſtringi, aut integra ſacramenta percipiant, aut ab integris arceantur: quia diuiſio vnius eiuſdemque myſterij ſine grandi ſacrilegio non poteſt prouenire.* Illos igitur ferit hic canon, qui calicem reſpuebant, non quia crederent communionem ſanguinis non eſſe neceſſariam, cum integer Chriſtus ſub ſpecie panis ſumatur; ſed quia moti quadam ſuperſtitione à calice abſtinebant. Erat autem hæc ſuperſtitio Manichæorum, qui cum dicerent vinum eſſe fel principis tenebrarum & à diabolo creatum, communionem ſub ſpecie vini ſumere recuſabant, vt teſtatur Leo Magnus ſerm. 4. de Quadrag. in quo de illis diſſerens inter cætera ait: *Cumque ad tegendam infidelitatem ſuam noſtris audeant intereſſe myſterijs, ita in ſacramentorum communione ſe temperant, vt interdum tutiùs lateant: ore indigno corpus Chriſti accipiunt, ſanguinem autem redemptionis noſtræ haurire omnino declinant. Quod ideò veſtram volumus ſcire ſanctitatē, vt vobis huiuſcemodi homines, & his manifeſtentur indicijs, & quorum deprehenſa fuerit ſacrilega ſimulatio, notati & prohibiti à ſanctorum ſocietate ſacerdotali auctoritate pellantur.* Ex his apparet aduersùs Manichæos promulgatam hanc legem; qui, vt ait Anaſtaſius, temporibus Gelaſij inuenti ſunt in Vrbe Roma, & in exilium deportati, eorumque codices ante fores Baſilicę S. Mariæ incendio concremati. Vt igitur latitantes ſub catholico nomine proderentur, idem remedium adhibuit Gelaſius, quo pridem Leo vſus fuerat, præcipiens vt ſub vtrâque ſpecie omnes communicarent: ne ſi catholici à calice abſtine-

ſtinerent, ſe de hæreſi Manichæorum ſuſpectos redderent: aut ipſi Manichęi eo ſigno detegi non poſſent, ſi idem facerent quod catholici ſub ſpecie ſola panis communicantes. Cum verò rationem reddens ſanciti decreti ait diuiſionem myſterij ſine grandi ſacrilegio prouenire non poſſe, eoſdem Manichęos perſtringit, qui hauſtum vini reſpuentes tanquam fel diaboli diuina myſteria proculdubio mutilabant, ſeque grandi ſacrilegio obſtringebant. Notabile eſt quod Princeps Theologorum docet 3. p. qu. 80. art. 12. ad 2. *Perfectionem* videlicet *huius ſacramenti non in vſu fidelium, ſed in conſecratione materiæ ſitam eſſe, & ideò nihil derogat perfectioni huius ſacramenti, ſi populus ſumat corpus ſine ſanguine, dummodo Sacerdos conſecrans ſumat vtrumque*. Nec Manichæos à ſanctis Patribus reprehenſos & ab Eccleſia damnatos legimus, quod ſub vnica ſpecie communicarent, ſed quia, vt diximus, à conſecratione & communione calicis tanquam à re mala & diabolica abſtinendum eſſe ſacrilego errore dicebant.

II. Sic prima aſſertionis parte luculenter comprobata, ad alteram tranſeundum eſt, quæ veterum Patrum doctrina & praxi, totiuſque Chriſtiani orbis conſenſu, atque inconcuſſo catholicæ fidei firmamento ſtabilita, à nemine, cui ſcintilla rationis adſit, negari poterit. Quid enim clarius & frequentius in veteri hiſtoria, quam communio ſub vna ſpecie? Hanc euincunt exempla ſuperius allata de euchariſtia domi aſſeruata, ad abſentes tranſmiſſa, atque in longis itineribus ac nauigationibus à fidelibus delata, vtique in ſola ſpecie panis, cum ferret occaſio ſumenda. Nec aliter communicabant Anachoretæ in vaſtis ſolitudinibus, quàm particulis quas ſecum ferebant, cum in ſolemnioribus feſtis ad eccleſiam conueniebant; vel ad eos mittebant aut portabant Sacerdotes. Vinum ſiquidem diu conſeruatum aceſcit, & corrumpitur, nec poteſt ſine periculo effuſionis longè portari. S. Virgo Theoctiſte Lesbia, cum XXXV. annis in inſula Paro ſolitaria vixiſſet, inuenta à viro ſeculari & venatore rogauit eum vt anno ſequenti vnum ex intemeratis donis corporis Chriſti ad illam afferret, quod ille attulit, eoque accepto migrauit ad cœlum, vt narrat Metaphraſtes apud Surium die X. Nouembris. Lucas iunior Monachus, cuius vitæ excerpta edidit Franc. Combefis *tom. 2. Auct. Biblioth. Patrum*, cum à Corinthi Archiepiſcopo quęſiuiſſet, quomodo ſolitarij horrenda myſteria percipere poſſent, apud quos nec ſynaxis erat, nec ſacerdos. Reſpondit ille, decere Sacerdotem adeſſe, quod ſi non adſit, conſeruandas ſacras particulas, ſumptoque Chriſti corpore loco ſacri laticis vini poculum bibendum, vini ſcilicet non conſecrati, qui ſanguinis locum ſuppleret: idque ex more qui tunc apud ſolitarios vigebat. Semper etiam fuerunt homines vel ex natiuitate, vel ob infirmitatem abſtemij, qui nec quidem odorem vini ferre poſſunt. Acceſſit & conuerſio gentium Aquilonarium, apud quas nec vinum naſcebatur, nec facilè ferri poterat. Hos autem

vel

vel priuare debemus diuinæ menſæ participatione, vel dicendum ſola panis ſpecie communicaſſe. Legimus enim in quibuſdam regionibus vix repertum à fidelibus per eas iter agentibus vinum pro ſacerdote celebrãte. Græci ſub vna ſpecie communicant toto tempore Quadrageſimæ, quo Præſanctificatis vtuntur, exceptis Sabbatis & Dominicis. Alijs diebus quamuis doceant faciendam communionem ſub vtrâq; ſpecie, factam tamen ſub vna non damnant. Nec vnquã legimus ant Græcos à Latinis ob duplicem ſpeciem, aut latinos à græcis ob vnicam reprehenſos fuiſſe: nec ipſi Græci, qui poſt Schiſma nullam occaſionem prætermiſerunt vexandi Latinos, hoc diſſimulaſſent; ſi vtramque ſpeciem ex præcepto Chriſti neceſſario ſumendam credidiſſent. Imò ipſi ægrotis & moribundis ſub vna tantùm præbent; nam ſingulis annis feria V. maioris hebdomadæ panem recentem ſolito maiorem præparant & conſecrant, cuius quartam partem ſacerdos abſumit, tres reliquas in minutulas particulas comminuit, quas *Meridas*, & communiori vocabulo *Margaritas* vocant. Sed antea conſecratum panem Chriſti ſanguine leuiter humectant, tum ſacro diſco ignem ſubijcientes cunctum humorem exprimunt, & ſic adeò indureſcit, vt per totum annum à corruptione immunis ſeruari poſſit. A pane verò ea ratione exiccato modicum illud vinum quo imbutus fuerat omnino euaneſcit, & conſequenter remanet ſub ſola ſpecie panis corpus Chriſti, quod ad ægrotum, cum opus eſt, deferentes, prius extrahunt è pyxide margaritam vnam, & in cochleari vino communi perfundunt, vt emolleſcat, eâque ſic perfuſa illum communicant. Agit de hoc ritu Græcorum doctè & diffusè Leo Allatius *epiſt.2.ad Nihuſium in ſuis Symmictis lib.*1. Infantibus verò dant Græci more antiquo euchariſtiam ſub ſola ſpecie vini, cochlear ſanguine intinctum ori ipſorum inferentes vt lambant, quibus poſtea matres vel nutrices à ſanctuario recedentes vbera præbent, vt ſanguinem ſimul cum lacte deglutiant, vt idem Allatius aſſerit in annotationibus de communione Orientalium additis ad Tract. de conſenſione vtriuſque eccleſiæ. Extat ibidem teſtimonium Abrahami Ecchellenſis Maronitæ aſſerentis non ſolùm Maronitas, ſed & reliquas nationes Orientales ſub vnica panis ſpecie communionem præbere ægrotis, paſtoribus, ruſticis, & alijs qui eccleſiam adire non poſſunt, ad quos calicem deferre nec ſolent, nec tutum eſſet propter infideles, quorum dominio ſubſunt, & propter locorum diſtantiam, cum quatuor vel ſex vici Chriſtianorum longo itinere inter ſe diſſiti ſæpè vnicã habeant eccleſiam, ad quam omnes confluere nequeunt, & vnicum ſacerdotem, qui ad abſentes ſolum panem euchariſticum defert. Addit Gabriel Sionita *epiſt. ad Nihuſium in ſymmictis Allatij* eoſdem Maronitas & reliquos Orientales infantibus ſacro fonte nuper ablutis cochlear ſolo ſanguine delibutum ſugendum exhibere: iter quoque longum ingreſſuris & profecturis ad bellum ſacrum donum ſub vna ſpecie panis ſecum ferendum

con-

concedi, vt ipſum ſumant vitę diſcrimine imminente. Quod verò ſubiungit duobus hiſce caſibus exceptis cæteros omnes cuiuſuis ætatis & conditionis ſub vtrâque ſpecie communicare, id ſacerdotes Maronitæ in Vrbe degentes à me conſulti de his intelligendum teſtantur, qui intra eccleſiam communicant. Liber enim conſtitutionum Eccleſiæ orientalis, quem citat Abraham Ecchellen. epiſt. ad Nihuſium, poſtquam decreuit *cap. 3. ſect. 3.* non licere Sacerdoti præbere corpus ſine ſanguine, ſtatim ſubdit: *exceptis ægrotis, & qui longè diſtant ab eccleſia, & qui impedientibus ſunt diſtracti negotijs, vt ſunt paſtores & agricolæ qui incolunt villas, nec habent eccleſias, nec eccleſiam remotam adire poſſunt: ſimiliter quoque mulieres, præſertim cum timetur ne hinc accidat eis ignominia aliqua propter itineris diſtantiam: deferre autem ad hos calicem periculoſum eſt valde; ideoque corpus ſine ſanguine detur illis.* Simili modo apud Abaſſinos viaticum moribundis præberi ſub vnica ſpecie panis Lucas Holſtenius ad Nihuſium ſcribit ex certa & fida ſacerdotis Abaſſini relatione: idque mihi ſciſcitanti duo eius nationis Monachi viri graues & ſenio venerabiles, quos per interpretem allocutus ſum, confirmarunt. Ipſe Chriſtus duobus diſcipulis euntibus in Emmaus ſub ſola ſpecie panis corpus ſuum præbuit, vt aſſerit Auguſtinus lib. 3. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 25. vbi explicans verba illa, *Oculi eorum tenebantur ne eum agnoſcerent*, ait: *Non incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum à ſathana factum fuiſſe, ne agnoſceretur Ieſus: ſed tamen à Chriſto facta eſt permiſſio vſque ad ſacramentum panis, vt vnitate corporis eius participata, remoueri intelligatur impedimentum inimici, vt Chriſtus poſſit agnoſci.* Patet autem calicem à Domino conſecratum non fuiſſe, quia cum illis porrexiſſet panem, illicò euanuit. Non nego aliquando ſimul cum corpore Chriſti ſanguinem quoque extra eccleſiam delatum, in vita enim S. Mariæ Aegyptiacæ à Sophronio conſcripta legimus, quod cum in vaſta eremo annis XLVII. vitam rigidiſſimam egiſſet, ab Abbate Zozima Dei nutu reperta, ſibique mortem imminere cognoſcens, rogauit illum vt reuerſus in Monaſterium diuini corporis & viuifici ſanguinis portionem in vaſo ſacro ſibi afferret, quia nunquam communicauerat, ex quo deſertum ingreſſa fuerat. Ille verò ſtatuto tempore mittens in modico calice intemerati corporis & pretioſi ſanguinis portionem ad eam attulit, quę ſuſceptis ſacris myſterijs in pace quieuit. Sed hoc exemplum, & alia ſimilia, ſi quæ adſunt, vtramque ſpeciem neceſſario ſumenda eſſe non euincunt, & contraria totius eccleſiæ praxi obruuntur. Ideò Synodus Tridentina à Spiritu ſancto edocta, ac ipſius eccleſiæ iudicium ac conſuetudinem ſequuta declarauit & docuit Laicos & Clericos non conficientes nullo diuino pręcepto obligari ad ſumendam euchariſtiam ſub vtrâque ſpecie: deinde perpetuò fuiſſe in eccleſia poteſtatem in adminiſtratione ſacramentorum ea mutandi & ſtatuendi, quę ſuſcipientium vtilitati, & illorum venerationi; ſalua

manen-

manente ſubſtantia, pro rerum, temporum, & locorum varietate magis expedire iudicaret. Quare grauibus, ac iuſtis cauſis adducta veterem conſuetudinem ſumendi euchariſtiam ſub vtrâque ſpecie, quæ iam ferè deſierat, alterâ commutauit ſub vna duntaxat communicandi, atque hanc pro lege habendam decreuit. Quamuis autem ipſum concilium ſummi Pontificis prudentiæ diſcutiendum reliquerit, an communio ſub vtrâque ſpecie alicui regno vel nationi permittenda quandoque foret, docuit tamen experientia rerum magiſtra id nec vtile Reip. Chriſtianæ, nec ſalutare petentibus eſſe. Conſtat ex Actis conſiſtorialibus Pium IV. anno 1564. ſacro cętui Cardinalium ſępius repetitas Ferdinandi Imperatoris preces retuliſſe, quibus Germanicę nationi vſum calicis concedi poſtulabat. Id ni fieret, breui futurnm vt graſſantem in illis prouincijs hæreſim omnes amplecterentur: hunc verò vſum vnicum tanto malo remedium eſſe. Qua ſpe motus optimns Pontifex epiſcopis Germaniæ facultatem dedit deputandi ſacerdotes, qui ſeruatis quibuſdam conditionibus Fidelibus laicis communionem ſub vtrâque ſpecie præberent. Verùm nec fructus inde prouenit qui ſperabatur, nec petentium ſaluti aut deuiorum reductioni id profuit: imò ſtatim irrepſerunt abuſus, adeò vt Pius V. anno vix elapſo coactus fuerit quicquid de hac re Pius IV. permiſerat reuocare, præcipiens ſub pœna excommunicationis, vt decretum de communione ſub vna ſpecie ab omnibus inuiolabiliter ſeruaretnr.

Græci hodie traditâ ſibi ante aliquot ſecula à maioribus ſuis con- III.
ſuetudine ſub vtrâque ſpecie, non ſeorſum ſed ſimul mixta, populum communicant. Sacras enim particulas ſanguine perfuſas ſacerdos diſtribuit, ſingulis ſingulas præbens paruo cochleari, cuius tenue & oblongum manubrium eſt in paruam crucem deſinens, quas ſinguli ore excipiunt. Suſpicatur Arcudius *lib. 3. cap. 53.* hanc communionem originem traxiſſe ex facto mulieris Macedonianæ ſupra commemoratæ, quæ celebrante Chryſoſtomo ſe catholicam ſimulans de manu eius Euchariſtiam ſuſcepit, quam ancillæ occultè dedit, & alium panem ab eâdem acceptum ori impoſuit, qui in lapidem verſus eſt. Sed nuſquam lego hoc factum occaſionem dediſſe veterem ritum immutandi, & ex ſcriptis Chryſoſtomi conſtat Diaconum ſanguinem diſtribuiſſe: quo munere fungi deſijt, cũ panis ſacer ſanguine tinctus cochleari præberi cœpit. Potiùs crediderim non tam fraudis euitandæ gratia, quàm ob periculum effuſionis hunc vſum introductum, vt ſacra myſteria ſimul mixta populo diſpenſarentur. Humbertus Syluæ candidæ Epiſcopus in libro aduersùs calumnias Græcorum hunc ritum inſectatur, ſed acrius fortaſſis quàm oportuit, totius enim orientalis eccleſiæ, & ſanctorum Patrum, qui eoſdem ritus vſu approbarunt, auctoritatem reuereri par eſt. Idem mos intinctum panem porrigendi viguit etiam in Eccleſia Latina: nam Iuo Carnoten. P. 2. *cap.* 11. & 85. & Gratianus *de conſecr.*

diſt.2.c.Cum omne crimen, afferunt decretum Iulij I. vetantis communionem intinctam, quod iiſdem verbis extat in concilio Bracarenſi III. habito anno 675. c. 1. vbi cum inter abuſus qui irrepſerant, & hunc enumeraſſet, quod quidam intinctam euchariſtiam populis pro complemento communionis porrigerent, id vetat deinceps fieri, quia hoc non recipit prolatum ex Euangelio teſtimonium, vbi ſeorſum panis, ſeorſum calicis commendatio memoratur. Micrologus item cap. 19. *Non eſt*, inquit, *authenticum, quod quidam corpus Domini intingunt, & intinctum pro complemento communionis populo diſtribuunt, nam Ordo Romanus contradicit*. Exceptus eſt caſus neceſſitatis & cautelæ in canone concilij Claromontani ſub Vrbano II. quem refert Baronius To. XI. ex ſchedis Antonij Auguſtini. At verò Paſchalis II. etiam caſum neceſſitatis excluſit ep. 32. ad Pontium Abbatem Cluniacenſem præcipiens vt paruuli & infirmi, qui panem abſorbere non poſſunt, in ſolo ſanguine communicent, hoc decentiùs exiſtimans, quàm intinctam communionem permittere. Alicubi tamen inualuit vſus infirmos eo modo communicandi, adeò vt apud Iuonem *P. 2. cap. 19.* decretum hac de re ſancitum legamus à quodam concilio Turonenſi. *Omnis Presbyter*, inquit, *habeat pyxidem aut vas tanto ſacramento dignum, vbi corpus Domini cum diligentia recondatur ad viaticum recedentibus de ſeculo. Quæ tantùm ſacra oblatio intincta debet eſſe in ſanguine Chriſti, vt veraciter Presbyter poſſit dicere infirmo, corpus, & ſanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti proficiat tibi in remiſſionem peccatorum & vitam æternam*. Sic Patres Turonenſes decreuerunt, ſed ratio quam afferunt quanti ponderis ſit norunt Theologi: neque enim corpus Chriſti eſt ſine ſanguine. Alibi inualuit idem mos pro omni populo, non alia ſanè de cauſa quàm propter cautelam, ne ſanguis effunderetur. Ritus antiquus Miſſæ à Ioanne epiſcopo Abrincatenſi deſcriptus apud Menardum in Appendice libri Sacramentorum vetat ſacerdotem & miniſtros intincto pane communicare, excipit autem populum, *quem*, inquit, *intincto pane non auctoritate, ſed ſumma neceſſitate timore effuſionis ſanguinis Chriſti permittimus communicare*. In antiquis conſuetudinibus Monaſterij Cluniacenſis *lib. 2. cap. 30. tomo 4. Spicilegij* ſtatutum extat de communione intincta. In margine autem ex alio codice ratio addita eſt, id contra vſum aliarum eccleſiarum eſſe, permitti tamen propter nouitios & alios rudes, qui ſi ſanguinem ſeparatim acciperent, vix fieri poſſet quin aliquam negligentiam incurrerent. In Anglia adeò propagatus erat hic vſus, vt eum prolixè defendat Ernulfus Roffenſis Epiſcopus epiſt. ad Lambertum *To. 2. Spicilegij*. Concilium verò Anglicanum ſub Richardo Archiepiſcopo Cantuarienſi an. 1175. cap. 15. prohibuit, ne quis quaſi pro complemento communionis intinctam alicui euchariſtiam tradat. Erat autem duplex intinctio vna cum ſanguine, altera cum vino communi, & hæc etiam aliquando viguit pro pueris & infirmis, qui panem ſiccum deglutire

non

non poterant. In præcitatis ſtatutis Cluniacenſibus *lib. 3. cap. 28.* communio moribundi ſic deſcribitur. *Sacerdos corpus Domini incenſat, frangit, & partem quam allaturus eſt ſuper calicem tenet, & tam ipſe calix quam manus ſacerdotis linteolo candidiſſimo cooperitur. Interea curatur, vt infirmi bucca lauetur recepturi ipſum corpus Domini, quod recipit vino intinctum, quo epotato ebibit quoque ablutionem calicis*, ne videlicet aliquod fragmentum in eo remanſerit: nondum enim in vſu erat panis ille tenuiſſimus, quo nunc vtimur in ſacris myſterijs, vt alibi oſtenſum eſt. De hac ipſa intinctione loquitur, ni fallor, S. Proſper *cap. 6. dimidij temporis*, vbi narrat hiſtoriam mulieris energumenæ, quæ diebus ſeptuaginta nullum cibum, nullumque potum ſumpſerat. Huic ſacerdos particulam corporis Domini tinctam præbuit, vino ſcilicet non conſecrato ſiue aqua, vt eam faciliùs deglutiret. Nunc omnes intinctiones abierunt in deſuetudinem, cum enim ad tollendos abuſus decreta & præcepta non ſufficerent, cœpit tandem communio fieri ſub vna ſpecie, nulluſque locus intinctioni in eccleſia occidentali relictus eſt. Porrò cum agimus de corpore Domini ſanguine intincto, alia quædam ſingularis intinctio dictu horrenda mihi venit in mentem, quam ex Græcorum Annalibus ſic narrat Baronius *an. 648.* Cum perditiſſimus Pyrrhus Monothelita poſt recantatam palinodiam in priſtinum errorem lapſus eſſet, *Theodorus Papa plenitudine conuocata Eccleſiæ ad ſepulchrum verticis Apoſtolorum acceſſit, & diuino calice expoſtulato ex viuifico ſanguine in atramentum ſtillauit, & ita propria manu depoſitionem Pyrrhi excommunicati fecit.* Simili modo ſcribit Nicetas in vita S. Ignatij Conſtantinopolitani ſubſcripſiſſe epiſcopos damnationi Photij Pſeudopatriarchę calamo intincto in ſanguine Domini vice atramenti: quod ſane horrendum eſt: ſed illi peculiares ſui conſilij rationes habuerunt.

CAP. XIX.

Communio puerorum. De ea quid ſenſerint antiqui Patres, & quæ veteris eccleſiæ praxis fuerit. Communionis nomen æquiuocum. Perceptionē euchariſtiæ & mutuam fidelium ſocietatem ſignificat. Quæ fuerit communio laica, quæ eccleſiaſtica. Quibuſdam olim negatum in fine viaticum euchariſtiæ. Examinantur Doctorum ſententiæ de communione peregrina. De eulogijs, earumque vſu ac diſtributione.

QVia ſupra de communione puerorum mentio frequenter facta I.
eſt, operæ pretium erit, quid de illa ſenſerint antiqui Patres, &

quid tandem definitum ſit pleniùs explicare. Innocentius Papa ſcribens ad Patres concilij Mileuitani epiſtolam aduersùs Pelagianos, *quæ eſt 93. apud Auguſtinum*; & ipſe Auguſtinus *lib. 1. contra duas epiſtolas Pelagianorum cap. 22. & lib. 1. de peccatorum meritis cap. 20.* atque alibi ſæpe baptiſmi neceſſitatem ex neceſſitate euchariſtiæ inferentes in ea ſententia fuiſſe videntur, quod etiam infantibus rationis vſu carentibus tribuenda eſſet neceſſariò poſt baptiſmum euchariſtia, adeò vt ſine ea ſaluari omnino non poſſent. Sed aliam fuiſſe illorum mentem, ſi ſcripta ipſorum diligentiùs excutiantur, perſpicuum eſt. Neque enim de reali ſiue ſacramentali communione loquuti ſunt, ſed de eius effectu, qui eſt vnio & incorporatio cum Chriſto, quæ etiam per ſolum baptiſmum fit, ſine actuali euchariſtiæ ſuſceptione. Quamuis ergo reuera priſci Patres ſoliti ſint infantes communicare, non tamen ad communionem eis exhibendam ea ratione moti ſunt, quod eam crediderint ad eorum ſalutem neceſſariam. Plura congerunt Scholaſtici, vt hanc fuiſſe Auguſtini aliorumque Patrum ſententiam oſtendant, ſed his omiſſis inſtar omnium & ſuper omnes mihi eſt auctoritas concilij Tridentini. Seſſione ſiquidem 21. cap. 4. poſtquam declarauit paruulos vſu rationis carentes nulla obligari neceſſitate ad ſacramentalem euchariſtiæ communionem, ait: *Neque ideò tamen damnanda eſt antiquitas, ſi eum morem in quibuſdam locis ſeruauit. Vt enim ſanctiſſimi illi Patres ſui facti probabilem cauſam pro illius temporis ratione habuerunt: ita certè eos nulla ſalutis neceſſitate id feciſſe ſine controuerſia credendum eſt.* Neque aliter crediderunt ipſimet diſcipuli S. Auguſtini, is præſertim qui primum inter eos locum tenet Fulgentius Ruſpenſis epiſcopus. Is etenim epiſt. ad Ferrandum Diaconum de baptiſmo Aethiopis moribundi cap. 11. manifeſtè docet ex ea ſententia Saluatoris Ioan. 6. *Niſi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis*; non poſſe inferri actualem communionem poſt baptiſmum neceſſariam eſſe ad ſalutem; quandoquidem effectum euchariſtiæ in ipſa regeneratione baptizatus ſuſcepit factus corporis Chriſti verum membrum. *Quod etiam*, inquit, *ſanctos Patres indubitanter crediſſe ac docuiſſe cognoſcimus.* Tum ſermonem hac de re habitum à S. Auguſtino ſubiungit, ac tandem ſic concludit epiſtolam. *Arbitror ſancte frater diſputationem noſtram præclari doctoris Auguſtini ſermone firmatam, nec quicquam eſſe aliquatenus ambigendum, tunc vnumquemque fidelium corporis ſanguiniſque dominici participem fieri, quando in baptiſmate membrum corporis Chriſti efficitur, nec alienari ab illo panis caliciſue conſortio; etiam ſi antequam panem illum comedat & calicem bibat de hoc ſeculo in vnitate corporis Chriſti conſtitutus abſcedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ipſe hoc, quod illud ſacramentum ſignificat, inuenitur.* Hinc colligitur ſenſum Auguſtini non bene ab illis perceptum fuiſſe, qui perperam eum accuſant, quod euchariſtiam

ſtiam paruulis neceſſariam ad ſalutem eſſe docuerit; contra eccleſiæ definitionem, quæ hanc ſententiam inflicto anathemate condemnauit: Cautiùs loquutus eſt Hugo à S. Victore doctrinæ Auguſtini ſectator egregius, qui veteris eccleſiæ conſuetudinem attendens, tradendam quidem pueris euchariſtiam ſub ſpecie vini docuit *lib.* 1. *de Sacram. cap.* 20. ſed cum cautela & limitatione: nam *ſi in reſeruando ſanguine Chriſti vel miniſtrando pueris, immineat periculum, potius ſuperſedendum videtur.* Tum ait pueris nullum imminere ſalutis periculum, ſi eos contingat abſque communione decedere, quia membrum corporis Chriſti iam ſunt effecti per baptiſmum. Idem ſcribit Lanfrancus Cantuarienſis *epiſt.* 33. ad Domnaldum epiſcopum Hiberniæ, qua doctè & ſubtiliter de Infantium communione pertractat. Horum autem aliorumque Patrum doctrinam, & verborum Chriſti expoſitionem ab illis traditam non conſiderans Radulfus Ardens Hugoni contemporaneus loquens de Euchariſtiæ neceſſitate ſerm. in die Paſchæ, *Statutum eſt*, inquit, *vt pueris mox baptizatis ſaltem in ſpecie vini tradatur, ne ſine neceſſario ſacramento diſcedant.* Et Radulfo antiquior Gualterius Aurelianenſis, qui vixit ſeculo nono, cap. 7. ſui Capitularis mandat vt Presbyter ſemper euchariſtiam paratam habeat, vt quando quis infirmatus fuerit, aut paruulus ægrotauerit, ſtatim eum communicet, ne ſine viatico moriatur.

Quod verò Antiqui miniſtrare paruulis ſacra myſteria conſueuerint II.
ex eorum ſcriptis euidenter oſtenditur. Cyprianus epiſt. 63. ad Cæcilium, *Per baptiſmum*, ait, *ſpiritus ſanctus accipitur, & ſic à baptizatis & ſpiritum ſanctum conſecutis ad bibendum calicem Domini peruenitur.* Idem libro de lapſis ab indigna communione horrendis exemplis deterrens, celeberrimam hiſtoriam narrat, quam etiam ex ipſo refert & ponderat Auguſtinus *epiſt.* 23. cuiuſdam infantulæ, quę cum parentum incuria & nutricis delatione panem vino mixtum de idolothytis comediſſet, ipſo Cypriano ſacrificante aderat cum matre in eccleſia. *Vbi verò ſolemnibus adimpletis calicem Diaconus offerre præſentibus cœpit, & accipientibus cæteris locus eius aduenit, faciem ſuam paruula inſtinctu diuinæ maieſtatis auertere, & labijs obturantibus premere, calicem recuſare. Perſtitit tamen Diaconus, & reluctanti licèt de ſacramento calicis infudit. Tunc ſequitur ſingultus & vomitus. In corpore atque ore violato euchariſtia permanere non potuit.* Dionyſius in fine cap. 2. eccl. hierarch. *Omnibus*, inquit, *peractis eum qui initiatus eſt ad euchariſtiam vocat, & myſteriorum perficiendi vim habentium communionem illi tradit.* Et infra cap. 7. *Quod autem infantes, qui per ætatem nequeunt intelligere, diuinæ regenerationis, ſanctorumque diuinæ communionis myſteriorum participes fiant, videtur hominibus profanis non immeritò riſu dignum.* Mox huius facti rationem reddit: Vetus hæc conſuetudo fuit vt quicunque baptizabantur ſiue adulti ſiue infantes, ſacra ſtatim communione reficerentur. Liber Sacramentorum S. Gregorij editus à Menardo in officio Sabbati ſancti agens de

baptiſmo

Digitized by Google

baptiſmo infantium ait, *Qui etiam non prohibentur lactari ante ſacram communionem, ſi neceſſe fuerit*. Iobius Monachus apud Photium, *Primò*, inquit, *baptizamur, deinde vngimur, inde pretioſo ſanguine dignamur*. Theophanes Nicænus, cuius frontem verſibus conſcribi iuſſit impius Theophilus Iconoclaſta, aſſerit *epiſt. 3. ad ſacerdotes* ſtatim poſt baptiſmum datã omnibus communionem. Hieronymus aduersùs Luciferianos Hilarium ait non potuiſſe baptiſmum ſine euchariſtia adminiſtrare, quia presbyter non erat. Huc item reſpicit Tertullianus *lib. de pudicitia cap. 9.* vbi explicans filij prodigi parabolam, *Anulum*, inquit, *accipit tunc primùm, quo fidei pactionem interrogatus obſignat, atque ità exinde opimitate Dominici corporis veſcitur, euchariſtia ſcilicet*. Narrat Euagrius *lib. 4. hiſt. eccl. cap. 35.* deiecto Anthimo è throno Conſtantinopolitano, eique Menna viro orthodoxo ſubſtituto, hoc miraculum in puero Hebræo contigiſſe. Vetus fuit conſuetudo Conſtantinopoli, vt ſi quando multæ particulæ corporis Chriſti ſupereſſent, ſacerdotes pueros incorruptos accerſerent, qui eas comederent. Cum his adfuit aliquando puer Hebræus, & cum cæteris ſacrorum myſteriorum particeps effectus eſt. Quod cum Pater didiciſſet furore ac rabie ſuccenſus in clibanum ardentem, in quo vitrum formare ſolebat, puerum conie cit; qui triduo in igne, Deo protegente, illæſus permanſit, donec à matre eductus è fornace ipſe cum matre baptiſmum ſuſcepit, pater cruci affixus eſt. Hoc miraculum referunt Greg. Turonen. *lib. 1. de gloria martyrum cap. 10.* & Nicephorus Calliſtus *lib. 17. cap. 25.* atque hic poſtremus addit ſe cum puer admodum eſſet ſæpenumero cum alijs interfuiſſe, & reliquias ſacramentorum ſuſcepiſſe. Vixit autem Nicephorus ſeculo XIV. ex quo infertur hunc morem in Vrbe regia octo ſeculorum ſpatio perſtitiſſe, nam Mennas claruit ſeculo VI. Ioannes Moſchus *in prato ſpirituali cap. 19.* aliud miraculum narrans, quod pueris Apamienſibus accidit, qui per iocum ſacram ſynaxim celebrantes verba conſecrationis ſuper panem & vinum protulerunt, eos potuiſſe ait illa verba ediſcere, quia conſuetudo tunc erat in eccleſia, vt pueri ante ſacrarium aſſiſterent, & primi poſt clericos communicarent. Eundem morem reliquias ſacramenti pueris miniſtrandi in Occidente quoque, ſaltem in Gallia, viguiſſe docet nos concilium II. Matiſconenſe habitum an. 588. nam cap. 6. ait: *Quæcunque reliquiæ ſacrificiorum poſt peractam Miſſam in ſacrario ſuperſederint, quarta vel ſexta feria innocentes pueri ab illo cuius intereſt ad eccleſiam adducantur, & indicto eis ieiunio, eaſdem reliquias conſperſas vino percipiant.* Poſtea concilium Turonenſe III. tempore Caroli Magni c. 19. presbyteros admonendos eſſe ſanciuit, vt cum ſacra Miſſarum ſolemnia peregerint atque communicauerint, pueris aut alijs quibuslibet perſonis adſtantibus corpus Domini indiſcretè non tribuant. Et Odo epiſcopus Pariſienſis, qui viuebat an. 1175. in ſtatutis ſynodalibus cap. 39. *Communium præ-*

ceptorum

ceptorum diſcretè præcipit presbyteris,ne hoſtias licèt non ſacratas dent pueris vllo modo. Sic deſijt in Gallicana eccleſia ſeculo XII. mos pueros cõmunicandi,quem licèt optauerit inſtaurare eiuſdem ſeculi ſcriptor Hugo à S. Victore, aſſerit tamen loco ſupra citato iam ſuo tempore deſijſſe, aliquo eius veſtigio remanente; nam presbyteri retinentes veterem formam, ſed non rem, vinum commune pueris recens baptizatis dabant pro ſanguine, quod Hugo ſuperfluum & dimittendum arbitrabatur. Ne verò reliquiæ ſacramenti ſupereſſent, ſępe decretum eſt, vt tot dumtaxat particulæ conſecrarentur, quot erant parati ad communionem: & ſi quid reſiduum foret à ſacerdote ſeu miniſtris comederetur, aliquot tantùm particulis pro infirmorum communione reſeruatis, quæ ſtatis diebus renouarentur. Quod ſi contingeret vt miniſtrorum incuria putreſcerent,ſtatuit concilium Arelatenſe apud Iuonem *P. 2. c. 59.* vt igne comburantur & cinis iuxta altare ſepeliatur, idque in vſu fuiſſe docet Algerus *lib. 2. cap. 1.*

Eſt autem nomen communionis æquiuocum. Quamuis enim hodie nihil ſit, quod nomine communionis intelligatur, niſi ſola euchariſtiæ participatio, hæc tamen vox latiùs olim patebat, & præter euchariſtiam alia multa complectebatur. Congerunt in hanc rem plurima teſtimonia è veteris eccleſiæ praxi viri eruditiſſimi Gabriel Albaſpinæus *lib. 1. obſeruat.* & Ioannes Morinus *lib. 2. eccleſiaſtic. exercitationum.* Et primo quidem duo veluti genera erant Chriſtianæ communionis, communio ſcilicet commercij ſiue mutuæ cum cæteris Fidelibus ſocietatis; & communio euchariſtiæ, quæ prioris perfectio, finis, & centrum eſt. Illa habitudinem habet & relationem ad corpus Chriſti myſticum, quod eſt eccleſia: hæc verum corpus eiuſdem reſpicit, quod ſumitur in euchariſtia. Illa dicebatur communio ſine oblatione, vtpotè conſiſtens in ſola participatione orationum & conſortij fidelium: hæc communio cum oblatione ijs conceſſa, qui corporis & ſanguinis Domini participes erant. Quia verò eccleſia ex populo conſtat, cuius eſt inſtitui, dirigi, & perfici;& ex clero, ad quem ſpectat docere, ſacramenta adminiſtrare, dirigere, & perficere; ideò communio, quatenus reſpicit myſticum Chriſti corpus diuiditur in laicam & eccleſiaſticam. Eccleſiaſticæ tot ſunt ſpecies, quot ordinum gradus: aliter enim inter ſe & cum alijs clerici minorum ordinum, aliter ſubdiaconi, & diaconi, aliter presbyteri & epiſcopi communicabant. Cum ergo aliquis ordinis ſui munia in pœnam alicuius delicti obire non poterat, is communione priuari dicebatur, quia cum cæteris in his quæ ſui ordinis erant communicare vetitum illi & illicitum erat. De hac communione antiqui canones loquuntur, quoties clericos, diaconos, presbyteros, ſiue epiſcopos communione priuari præcipiunt. Quod ſi quis perpetua depoſitione à ſui gradus honore & functione remouebatur, is omne ius eccleſiaſticæ communionis amittebat, & inter laicos relegatus ipſorum III.

ſorum tantùm communione fruebatur. Vnde fit vt communio laica, quæ laicis honor eſt, eccleſiaſticis dedecus eſſet, quia illis in pœnam irrogari ſolebat, cum admiſſo aliquo crimine è loco & gradu ſuo detruſi cum laicis eſſe iubebantur. Recentiores qui audito nomine communionis, eius veteri notione neglecta, id ſolum concipiunt quod hodie ea voce ſignificatur, laicam communionem nihil aliud eſſe putant, quàm perceptionem euchariſtiæ ſub vnica ſpecie aut extra cancellos more laicorum, quod quàm falſum ſit vel ex eo liquet, quod ſæpe clericos ad laicam communionem detruſos legimus eo tempore, quo etiã laici ſub vtrâque ſpecie communicabant. Eſt igitur communio laica ius ſocietatis & communicationis cum cæteris fidelibus in rebus tam ſacris quàm ciuilibus more laicorum: ex quo conſequens erat, vt clerici ad eam damnati, quandoquidem à gradu clericali deiecti in ordinem plebis redigebantur, in perceptione euchariſtiæ inſtar laicorum ſe gererent, eam ſumentes extra ſepta altaris, aut ſub vna vel vtrâque ſpecie, ſicut ex vſu eccleſiæ tunc laici ſumere conſueuerant.

IV. Illud autem difficilius videtur, quod aliquando antiqui canones in fine tantùm vitæ, aliquando nec quidem in fine laicam communionem reis concedebant, vt c.2. concilij Sardicenſis & c. 18. Illiberitani. Sed quibus perſpecta eſt veteris eccleſiæ diſciplina, ignotum eſſe non poteſt hanc diuerſitatem animaduerſionis ex criminum diuerſitate prouenisse. Quædam enim crimina adeò grauia cenſebantur, vt eorum reus non ſolùm depoſitione puniretur, ſed etiam ad agendam pœnitentiam, tanquam indignus ipſa laica communione, extra limen eccleſiæ vſque ad finem vitæ inter *Flentes* ablegaretur, cui animam agenti concedebatur, vt tanquam laicus fidelis præuia peccatorum abſolutione euchariſtiam more laicorum acciperet. At qui ſcelera atrociora perpetrauerant, ijs ſeueriore ſententia abſolutio quidem à peccatis, quæ nemini verè pœnitenti in fine negari ſolebat, concedebatur; ſed viatico euchariſtiæ priuabantur, vt qui flagitijs ſuis clericalem gradum viuendo deturpauerant, nec viaticum quidem corporis Chriſti in morte ſuſciperent, quod nulli laico fideli ab hoc ſeculo decedenti negabatur. Hæc durior animaduerſio an fuerit mitigata can. 13. magnæ ſynodi Nicænę quo præcipitur, *vt ſi quis vita excedat, vltimo & neceſſario viatico minimè priuetur*, controuerſum eſt. Nam cum duplex apud antiquos viaticum eſſet, nempe abſolutionis & euchariſtiæ; hic per vltimum & neceſſarium viaticum putat Albaſpinęus ſacramentalem abſolutionem & ſolam admiſsionem ad conſiſtentiam à Patribus Nicænis indicatam, cui explicationi fauere videtur idem Canon ſtatuens quod ſi is ſuperuixerit, ſit inter eos qui communionem tantùm orationis conſequuntur. Habertus verò *ad partem X. Liturgia obſeru.X.* contrariam ſententiam ſuſtinet, de viatico euchariſtiæ canonem Nicænum loqui; idque deducit ex ſecunda parte eiuſdem qua ſancitur, vt cuilibet

bet generaliter in exitu poſito, & euchariſtiæ participationem poſcenti epiſcopus cum probatione oblationem impertiat. Vtraque ſententia probabili fundamento innititur, & per me liberum cuique erit cui maluerit adhærere. Quæcunque enim fuerit Nicænę ſynodi mens, certiſsimum illud eſt, cuius gratia huc digreſſi ſumus, quibuſdam pœnitentibus propter horrenda crimina negatum in fine viaticum euchariſtiæ, & ſolam precum communionem cum viatico abſolutionis conceſſam. Imò primis eccleſiæ temporibus, vt Lib. I. Cap. XVII. oſtenſum eſt, idololatriæ, mœchiæ, & homicidio ipſam etiam abſolutionem negatam, quorumdam ſententia eſt, qui ad hanc non ad euchariſtiam omnino referendos putant concilij Illiberitani canones, quibus decernitur, vt rei prædictorum criminum nec in fine ad communionem ſuſcipiantur. Arguitur hæc ſynodus à nonnullis nimiæ ſeueritatis, ſed ſic ea tempora & fidelium mores ferebant. Fuit ergo, vt Innocentius I. ad Exuperium epiſcopum Toloſanum ſcribit, *Obſeruatio prior durior, poſterior interueniente miſericordia inclinatior. Nam conſuetudo prior tenuit, vt concederetur eis pœnitentia*, id eſt vt admitterentur qui lapſi fuerant in ordine pœnitentium, *ſed communio*, id eſt participatio cum fidelibus & abſolutio ſine qua illorum conſortio frui non poterant, *negaretur. Nam cum illis temporibus crebræ perſecutiones eſſent, ne communionis conceſſa facilitas homines de reconciliatione ſecuros non reuocaret à lapſu, negata meritò communio eſt, conceſſa pœnitentia, ne totum penitus negaretur, & duriorem remiſſionem fecit temporis ratio. Sed poſtquam Dominus noſter pacem eccleſijs ſuis reddidit, iam depulſo terrore, communionem dari abeuntibus placuit*, nempe communionem reconciliationis de qua ab Exuperio interrogatus fuerat, *quaſi viaticum profecturis*. Idem ferè decernitur can. 3. concilij I. Arauſicani: *Qui recedunt de corpore pœnitentia accepta, placuit ſine reconciliatoria manus impoſitione*, publica ſcilicet & ſolemni quæ in eccleſia fieri ſolebat, *eis communicari. Quod morientis ſufficit conſolationi ſecundùm definitiones Patrum, qui huiuſmodi communionem ſufficienter viaticum nominarunt. Quod ſi ſuperuixerint, ſtent in ordine Pœnitentium, & oſtenſis neceſſarijs pœnitentiæ fructibus, legitimam communionem cum reconciliatoria manus impoſitione percipiant*. Legitimæ autem communionis tunc participes erant, cum plenè reconciliati ad diuina myſteria percipienda admittebantur.

Erat & aliud genus communionis, quæ peregrina dicebatur, de V.
qua variæ ſunt Eruditorum ſententiæ. Quidam, inter quos eſt Binius in notis ad concilium Ilerdenſe, eam cum laica confundunt: ſed non eſt credibile veterem eccleſiam eandem rem diuerſis adeò vocabulis expreſſiſſe. Ingens quoque inter vtramque diſcrimen fuit, clerici enim ad laicam damnati gradu ſuo in perpetuum carebant, peregrinâ verò mulctati, vt conſtat ex concilio Agathenſi c. 11. non ſemper ei pœnæ ſubiacebant. Alij exiſtimarunt communionem peregrinam nihil a-

liud eſſe, quam perceptionem euchariſtiæ ſub vna tantùm ſpecie. Verùm quid magis alienum à diſciplina veterum Patrum, quàm vt euchariſtiæ etiam ſub vna ſpecie ſumptionem tanquam pœnam irrogarent Clericis furti & aliorum criminum reis, qui etiam in fine vitæ conſtitutis & longa ac ærumnoſa pœnitentia functis eam aliquando denegabant? Franciſcus Boſquetus vir multæ eruditionis *In notis ad epiſt.* 174. *lib.* 1. *Innocentij* III. peregrinæ communionis nomine pœnam ſuſpenſionis intelligit, cum epiſcopus omni Pontificali poteſtate exutus, honorem dumtaxat habebat, & primam ſedem inter presbyteros: quæ pœna ad alios deinde ordines, vt ipſe putat, translata eſt. At hæc communio non pœna, ſed ſolatium fuit: idque tributum epiſcopis Nouatianis poſt abiuratos errores legimus can. 8. concilij Nicæni, vt honore ſeruato primi inter presbyteros ſederent. Nec aliter explicandus eſt canon 3. ſynodi Reienſis, quo nititur Boſquetus. Sermo enim in eo eſt de Armentario, qui Ebredunenſis epiſcopus à duobus tantùm ordinatus fuerat cum multiplici canonum tranſgreſſione: quam ordinationem irritam & nullam ſynodus pronunciauit, vetuitque illi conſiſtere intra fines Alpium maritimarum. Quia tamen facti pœnitens ſe ignoranter deliquiſſe dicebat, permiſit ei extra illam prouinciam manere, & in aliqua eccleſia ei miſericorditer attributa peregrina communione foueri, juxta decretum præcitatum concilij Nicæni. Patet autem hanc communionem in ſolatium amiſſæ dignitatis conceſſam, eique potius ornamento quàm pœnæ fuiſſe. Alia eſt ſingularis ſententia Gabrielis Henao, qui *lib. de ſacrif. Miſſæ p.* 3. *diſput.* 28. *ſect.* 49. *& ſequentibus* diffuſiſſimè agens de communione peregrina, eam tandem fuiſſe concludit, ad quam clerici admittebantur, quibus in pœnam alicuius peccati peregrinationes ſiue perpetuæ ſiue ad tempus impoſitæ erant. Sed quamuis multa dicat, non tamen probat, quæ & qualis fuerit peregrinantium communio. Et hoc deinde ab illo demonſtrari oportebat, quod quando canones de communione peregrina editi ſunt, ſolerent clericis ad expianda peccata peregrinationes injungi. Cellotius *lib.* 6. *de Hierarchia cap.* 16. nihil ſacrum reſpicere hanc communionem exiſtimat, ſed tantùm humanam ſocietatem & ſubſidia victus ac veſtitus clericis erogata, quibus hæc pœna peregrinitatis imponebatur: dictam autem peregrinam autumat, quia ſic mulctati non merebantur tractari vt ciues Sanctorum & domeſtici Dei, ſed tanquam aduenæ & peregrini. At hæc ingenioſa nominis explicatio eſt rem non attingens, de qua quæritur. Simili modo aberrant à ſcopo Scholaſtici & Canoniſtæ, qui cum ſolam euchariſtiæ perceptionem audito communionis vocabulo mente concipiant, eam peregrinam dici ſcribunt, quæ olim peregrinis ſpeciali aliquo ritu, ſeparatim ab incolis loci præberi ſolebat. Alij dicunt eam eſſe, quæ ad finem vſque vitæ reſeruabatur, quia ex hoc ſeculo migraturi quaſi in exteras regio-

nes

nes peregrinantur. Sed turpe eſt huiuſmodi ineptijs recenſendis tempus prodigere.

Sirmondus *in hiſtoria publicæ pœnitentiæ cap. vlt.* & Albaſpinæus *lib.* 1. *Obſeruat.* tunc peregrina communione mulctatos fuiſſe clericos crediderunt, quando in eo loco & ſtatu collocabantur, quo poni ſolebant clerici peregrini, qui ſine literis commendatitijs, quas *Formatas* vocabant, extra propriam diœceſim peregrinabantur. Excipi enim benignè conſueuerant, & ſumptibus eccleſiæ ali, nullo prætermiſſo humanitatis officio: nemo tamen clericorum cum illis tanquam cum clericis communicabat, nec vllis ſui ordinis muneribus fungebantur. Sic ſtatuiſſe legimus concilium Liptinenſe c. 4. vt epiſcopi vel presbyteri ignoti vndecunque venientes in eccleſiaſticum miniſterium non admitterentur ante probationem ſynodalem. Hoc autem aduenis nulla erat pœna, ſed ſic ferebat vſus eccleſiæ, vt clerici vagantes ſine Formatis ad ſuorum ordinum exercitia in aliena diœceſi non admitterentur: quæ cautio etiam hodie adhibetur, vt ignoti & extranei ſacerdotes non permittantur celebrare, niſi literas ſuæ ordinationis oſtendant, tametſi in reliquis omnia illis officia chriſtianæ charitatis impendantur. Cum verò clerici alicui eccleſiæ adſcripti functiones ſui ordinis exercere prohibebantur, id ſanè pœna erat in hoc ſita, quod licèt peregrini non eſſent, certumque domicilium & gradum in propria ciuitate & eccleſia obtinerent; ſic tamen cum eis agebatur, ac ſi peregrini forent, de quorum ſtatu & conditione non conſtaret. Cumque ſui ordinis exercitio carerent, non tamen abſtenti erant à perceptione euchariſtiæ, quæ nec peregrinis quidem & ignotis negabatur, cum ſe verè orthodoxos eſſe docuiſſent. Putat Albaſpinæus deſumptam hanc pœnã ex legibus Romanorum, quibus ſancitum erat, vt deportati & extorres ius ciuitatis & ea quæ erant iuris ciuilis amitterent, illa tantũ retinentes quæ ſunt iuris gentium, vt docent Vlpianus *l.* 1. §. 2. *&* 4. *ff. de legatis III.* et Marcianus *ibid. de pœnis l.* 17. Agit de his eruditè, vt ſolet, doctiſſimus vir Nicolaus Antonius *lib.* 2. *de exilio cap.* 5. *num.* 10. *& cap.* 7. *num.* 12. Teſtatur quoque Suetonius in Claudio *cap.* 16. redactos quandoque Romæ viros illuſtres ad peregrinitatem: *Splendidum virum*, inquit, *Græciæque prouinciæ Principem, verùm latini ſermonis ignarum, non modo albo Iudicum eraſit, ſed etiam in peregrinitatem redegit.* Huius communionis vt pœnę duo tantùm concilia mentionem faciunt, Agathenſe ſub Symmacho, & Ilerdenſe ſub Ioanne I. Agathenſe can. 2. ait: *Contumaces clerici ab epiſcopis corrigantur, & ſi qui prioris gradus elati ſuperbia communionem*, conſortium ſcilicet cæterorum, *fortaſſe contempſerint, aut eccleſiam frequentare vel officium ſuum implere neglexerint, peregrina eis communio tribuatur, ita vt cum eos pœnitentia correxerit, reſcripti in matricula gradum ſuum dignitatemque ſuſcipiant.* Idem can. 5. *Si quis clericorum furtum eccleſiæ fecerit, peregrina ei communio tribuatur.* VI.

tur. Ilerdenſe can. 16. *Si quis clericus quacunque occaſione de omni facultate* eccleſiæ *quippiam probatus fuerit abſtuliſſe, vel forſitan dolo aliquo ſuppreſſiſſe, reus ſacrilegij prolixiori anathemate condemnetur, & vix quoque peregrina communio concedatur*. Anathema autem hîc ſumitur in latiori ſignificatione pro quacunque eccleſiaſtica pœna. Patet autem ex c. 2. Agathenſi hac pœna mulctatos à cęterorum ſocietate ſubductos, ex matricula expunctos, gradu ſubmotos, & in ordinem redactos fuiſſe, donec per pœnitentiam diluto peccato matriculæ & corpori, à quo ſegregati fuerant, reſtituerentur. Sed quid propriè peregrinæ communionis nomine præcitata Concilia intellexerint, ex horum canonum contextu colligere non poſſumus. Probabilis quidem eſt Sirmondi & Albaſpinæi coniectura, nec aliquid mihi occurrit, quo eam falſi arguere poſſim; optarem nihilominus eamdem ſolidioribus magiſque perſpicuis ex antiquitate argumentis fulciri. Moueor autem ad dubitandum eo confidentiùs, quod legerim ſupraſcriptam ſententiam ipſi Albaſpinæo poſtea diſplicuiſſe, ſeque pleniùs & vberiùs de ea ſcripturum in altera editione promiſiſſe, quod tamen non fecit morte preuentus. Quid igitur verè ſit peregrina communio, libenter diſcam à peritioribus, mihi enim non liquet; licebitque fateri cum viro nec indocto nec ignaro antiquitatis Guillielmo Lindano *lib.4. Panopliæ cap. 58.* eam mihi non ſatis perſpectam eſſe.

VII. Poſtremum genus communionis illud erat, quod per eulogias fieri inſtituit vetus Eccleſia. Quid autem ſint eulogiæ, & qua de cauſa inſtitutæ diximus ſupra Lib. I. Cap. XXIII. §. 12. Erat enim panis qui ſupererat conſecrationi in particulas diſſectus, & in fine Miſſæ à Sacerdote iis diſtributus qui ob aliquod impedimentum non poterant, aut non erant parati communicare. Id Græci & Latini ſcriptores teſtantur Theodorus Balſamon *in can. 2. concilij Antiocheni*, Simeon Theſſalonicenſis *lib. de diuino templo*, Nicol. Cabaſilas *in expoſitione Liturgiæ*, Gemma animæ *lib. 1. cap. 67.* Durandus in rationali *lib. 4. cap. 53.* Illis verò dumtaxat eulogia præberi poterat, qui ius habebant ad communionem, cæteris negabatur quibus vel nondum patebat aditus ad euchariſtiam, vel ob aliquod crimen interclusus erat: quales erant Catechumeni, Pœnitentes, & abſtenti à communione. Hoc edicit Theophilus Alexandrinus can. 7. *Quæ in ſacrificij rationem offerunt, poſt ea quæ in ſanctorum vſum conſumuntur, clerici diuidant, & nec Cathecumenus ex ijs bibat vel comedat, ſed ſolùm clerici, & qui cum eis ſunt fideles fratres*. Quia enim, vt explicat Balſamon, altari oblata ſunt, & ex illis ſumptæ ſunt partes ad diuina dona, qui ſunt imperfectiores ex ijs edere non debent. Errant igitur qui de Catechumenis aliter ſentiunt decepti loco quodam Auguſtini, quem malè interpretati ſunt. Is lib. 2. de peccat. meritis & remiſs. cap. 26. ait; *Catechumenos ſecundùm quendam modum ſuum per ſignum Chriſti & orationem manus impoſitionis puto*

puto ſanctificari: & quod accipiunt, quamuis non ſit corpus Chriſti, ſanctum eſt tamen, & ſanctius quàm cibi quibus alimur, quoniam ſacramentum eſt. At Auguſtinus non hîc de pane, vt illi perperam exiſtimant, ſed de ſale loquutus eſt, quod Catechumenis dari ſolebat, vt Eruditis notum eſt. Negatas quoque Eulogias excommunicatis & grauiorum criminum reis exemplo ſuo docuit Gregorius Turonenſis *lib.5.hiſt.cap.* 15. agens de Merouco Apoſtata, & *lib.* 8. *cap.* 20. de Vrſicino epiſcopo Cadurcenſi. Eamdem ob cauſam cautum eſt in ſynodo Laodicenæ *can.* 32. & in ſecunda Bracarenſi *can.* 70. ne Fideles orthodoxi ab hæreticis eulogias acciperent, quia cum illis communicare non debent. Solebant autem comedi in eccleſia, de qua re extat decretum Synodi Conſtantinopolitanæ tempore Alexij Comneni habitæ ad quintam Monachorum quæſtionem: quem ritum etiam à Latinis ſeruatum legimus. Græci tamen recentiores, cum peregrè proficiſcuntur, Antidoron ſiue eulogiam ſecum deferre conſueuerunt tanquam alexiterium in tempeſtatibus & periculis, vt ſcribit Goar in notis ad Euchologium *pag.* 155. Monachos item Cluniacenſes eulogias in refectorio comediſſe antiquæ eorum conſuetudines teſtantur apud Lucam Dacherium *to.* 4. *ſpicilegij lib.* 2. *cap.* 30. his verbis. *Priuatis diebus hoſtiæ non conſecratæ portantur in Refectorio, vt his qui eo die non communicauerunt, per manus ſacerdotis diſtribuantur.* Et infra *lib.*3. *cap.* 12. Officium ſacriſtæ deſcribentes inter cætera ab eo agenda hoc recenſent. *Portat pyxidem cum hoſtijs non conſecratis in Refectorium, de quibus ſinguli prælibant, qui noluerunt aut non potuerunt communicare.* Apud Chriſtophorum Brouuerum *Antiquit. Fuldenſium lib.*3. *cap.* 12. extat libellus ſupplex Monachorum, quo inter cætera petunt, vt communionem fracti panis ante cibum quotidie ſumere non reſpuatur ſecundùm exempla præcedentium Patrum. Et in Aquiſgranenſi concilio *c.* 68. decernitur vt eulogiæ fratribus à presbyteris in Refectorio dentur, his nimirum qui non communicauerant. Hæc enim, vt diximus, potiſſima cauſa fuit inſtitutionis eulogiarum, vt vices agerent euchariſtiæ, & communioni ſuccederent, quæ olim frequentior erat. Nihilominus ſucceſſu temporis his etiam datæ ſunt, qui euchariſtia refecti fuerant. Codinus *lib. de officijs aulæ Conſtantinopol. cap.*17. Imperatoris coronationem deſcribens, *Poſtquam*, inquit, *diuinorum myſteriorum particeps effectus eſt, impoſita rurſus capiti corona egreditur ex tabernaculo, finitâque Liturgia & pane ſanctificato, quod antidoron nominamus, populo diſtributo, de quo poſtquam & ipſe participauit, & benedictionem à Patriarcha cæteriſque præſentibus epiſcopis accepit, eorumque manus deoſculatus eſt, aſcendit ad locum Catechumenorum.* Idem aſſerit Cantacuzenus *lib.* 1. *hiſt. cap.* 41. Permanſit huius ritus veſtigium aliquod in quibuſdam prouincijs in quibus panis die feſto benedicitur, & in fruſta diuiſus aſtantibus poſt Miſſam, etiam ſi communionem perceperint, diſtribuitur in ſignum

fra-

fraternæ communionis & charitatis. Ab hac verò publica & ſolemni eulogiarum diſtributione aliæ priuatæ exortæ ſunt inter eccleſiaſticos & religioſos, qui vt ſupra oſtenſum eſt Lib.I.Cap.XXIII. panes ſibi inuicem mittebant velut ſymbolum religioſæ fraternitatis. Atque hinc factum puto, vt nomen eulogiarum, ad cuiuſcunque generis munuſcula translatum ſit, loquendi formula ab Hebræis deducta, qui munus benedictionem appellant, vt 1. Reg. cap. 25. *Accipe benedictionem, quam attulit ancilla tua*: vbi in textu hebraico eſt *Beracah*, in græco *eulogia*, quæ voces idem ſignificant. Sic eulogias accipit S. Benedictus, cum *cap.* 54. *ſua regula* Monachis prohibet ne abſque licentia Abbatis ſibi inuicem eulogias mittant. Sic Marculfus *lib.* 2. *Formularum* exhibens formulam qua epiſcopus alteri epiſcopo in reſurrectione Domini eulogias mittit. Sic Magiſter in regula *cap.* 76. modum præſcribens quo debent ſuſcipi eulogiæ miſſæ ad monaſterium à ſummo Pontifice ſiue à Sacerdotibus. Sic alij ſcriptores paſſim, quos prætermitto; nam de eulogijs hoc ſenſu acceptis non eſt hîc locus differendi. Multa congerit de his Gretſerus lib. 2. de benedictionibus.

CAP. XX.

Ablutio & gratiarũ actio poſt communionem. Orationes pro his qui communicarunt. Oratio ſuper populum. Dimiſſio aſtantium dicente Diacono, Ite Miſſa eſt. *Cur hæc dimiſſio certis diebus omittatur. Conſummatio Miſſæ & populi benedictio. Eius origo & ritus diuerſi. Euangelium poſt Miſſam. Vſus ipſius recentior. Receſſus Sacerdotis ab altari. Hymnus trium puerorum. Sacrarum veſtium depoſitio. Finis Libri.*

I. DIutiùs in diſquiſitione communionis immorati ſumus ita exigentibus priſcis eccleſiæ inſtitutis, iam ad finem diuini ſacrificij accedendum eſt. Poſtquam omnes communicauerunt, ait Micrologus *cap.* 23. dicit ſacerdos, *Quod ore ſumpſimus Domine pura mente capiamus, & de munere temporali fiat nobis remedium ſempiternum.* Hanc orationem ſecretò recitandam plerique codices M. SS. inſinuant. Alterâ, quæ nunc dicitur cum digiti & calix abluuntur, videlicet, *Corpus tuum Domine quod ſumpſi, &c.* carent veteres libri, nec eam reperi niſi in Miſſa edita ab Illyrico. Lotionis manuum poſt communionem

men-

mentio fit in Ordine Romano, ſed non ablutionis, quæ nunc ſumitur à ſacerdote; tantummodo monet vt Diaconus cautè procuret, ne quid in calice aut patena ſanguinis vel corporis Chriſti remaneat. Ritus Miſſæ à Ioanne epiſcopo Abrincacenſi deſcriptus apud Menardum poſt communionem ſacerdotis & aliorum ait. *Particulam qua in calice remanſit ſacerdos ſumat, & poſt Diacono calicem ad mundandum & ſumendum quod remanſit porrigat, qui in ſiniſtrum cornu altaris calicem cum patena deferat, vbi partem ſibi accipiat, & partem ſubdiacono tribuat. Poſt mundato vtroque vtrique participent. Acolythus verò alterum calicem ſacerdoti ad mundandos digitos deferat.* Sed quid fieret de ablutione non dicit: puto autem proiectam in ſacrarium, nam in antiquis eccleſijs præſertim Monachorum ſingula altaria à parte epiſtolæ paruam habent piſcinam in hunc vſum paratam. In libro Vſuum ordinis Ciſtercienſis *cap.* 53. hic modus ablutionis præſcribitur. *Si quid reſiduum fuerit de ſanguine bibat illud Diaconus cum calice, poſtquam fiſtulam reddiderit ſubdiacono. Quam fiſtulam antequam reddat, in quantum potuerit, ab vtrâque parte ſugendo à ſanguine Domini euacuet, ſubdiaconus verò tenens fiſtulam contra faciem ſuam in tranſuerſo, eat ad ſacerdotem per retrò altare miniſtrare vinum in calice. Qui recepto calice reſpergat digitos ſuos in ipſo, quē ponens ſuper altare eat ad piſcinam abluere in ipſa digitos aqua. Quibus terſis redeat ad altare ſumere vinum quod dimiſit in calice. Quo ſumpto iterum aſpergat calicem vino. Quo hauſto ponat illum non reclinatum ſuper altare iuxta patenam.* Eadem ferè leguntur in alijs Ritualibus monachorum poſt annum milleſimum ſcriptis. Nihil autem antiquius occurrit, niſi quod ſemper ſumma diligentia miniſtri altaris curarunt, ne quæ reliquiæ ſacramenti, vt ſuperiùs diximus, peracta ſynaxi remanerent, iis particulis exceptis quæ pro communicandis infirmis conſeruabantur.

Diaconus verò ex præſcripto Ordinis Romani videns omnes communicaſſe faciebat ſignum crucis in fronte, vt Prior ſcholæ cantorum ex eo intelligeret, quando deberet poſt antiphonam, quę communio vocatur, gloriam S. Trinitati pſallere & verſum repetere. Olim enim poſt ipſam communionem pſalmus, & Diacono innuente verſiculus *Gloria Patri* cantari ſolebant, cum antiphonæ repetitione. Tum ſurgens Pontifex è ſede ſua & veniens ad altare dabat orationem ad complendum. Sic enim in libro Sacramentorũ S. Gregorij nuncupatur oratio, quę nunc dicitur Poſtcommunio, quia nimirum eà recitata pro gratiarum actione ſacrificium completur. Optimè Auguſtinus differens de ſacramentorum celebratione epiſt. 59. ad Paulinum, *Participato*, inquit, *tanto ſacramento, gratiarum actio cuncta concludit*. Porrò iſtæ orationes pro communicantibus inſtitutæ ſunt, quando omnes vel plerique qui aderant ſacrificio communicabant: nam & ipſum communionis vocabulum impropriè hic vſurparetur, niſi plures de eodem ſacrificio participarent. II.

parent. Quamuis autem mos ille defierit, nihil tamen in orationibus immutatum eſt; ſed ideò retentæ ſunt, vt ſciamus quid olim factum ſit, & ex ipſo precationum tenore ad priſtinum feruorem excitemur. Accedit & alia ratio, quam tangit Vualfridus Strabo *cap.* 22. quia licet totius Miſſæ decurſu pro his maximè & quaſi nominatim oretur, qui ibi offerunt atque communicant: cæteri tamen in fide & deuotione offerentium atque communicantium perſiſtentes, eiuſdem oblationis & communionis participes fiunt, tanquam eiuſdem actionis cooperatores. Hinc infert Radulfus Tungrenſis *propoſ.* 23. ante has orationes communicare eos debere, qui earundem orationum benedictione foueri deſiderant: neque vt fieri ſolet cum notabili ſacrorum rituum trangreſſione vſque ad finem Miſſæ differenda communio. Eſt & alia oratio quæ dicitur ſuper populum, quam Amalarius *lib.* 3. *cap.* 37. vltimam benedictionem vocat, & potiſſimum in Quadrageſima frequentatur, Diacono præcinente *Humiliate capita veſtra Deo*. Cur verò hæc addi ſoleat, diebus præſertim ſolemnis ieiunij ſic ediſſerit Micrologus cap. 51. *Orationem ſuper populum in Quadrageſima ideò frequentamus, quia oratio poſt communionem pro ſolis communicantibus ſolet orare. Populus autem & ſi quotidie in Quadrageſima conueniat, non tamen quotidie vt deberet communicat. Ne ergo populus ita oratione vt communione careret, adiecta eſt oratio ſuper populum, in qua non de communicatione, ſed pro populi protectione ſpecialiter oratur. In Dominicis tamen diebus non dicitur, quia genuflexio vitatur, quæ huic orationi à populo antiquitus perſoluebatur. Vel potius ideò quia omnes iuxta atteſtationem S. Ambroſij in Dominicis diebus communicare deberent, quibus & oratio poſt communionem pro benedictione ſufficere poſſet*. Aliam rationem affert Honorius in Gemma animæ *cap.* 67. dicens: *Statutum eſt vt panis poſt Miſſam benediceretur, & populo pro benedictione communionis partiretur: ſed quia hoc in Quadrageſima fieri non licuit* propter ieiunium, *orationem ſuper populum dici eccleſia inſtituit, vt per hanc particeps communionis ſit*. De hoc enim fideles ſemper ſoliciti fuerunt, vt ſecum inuicem vnionem & communicationem ſeruarent, vel Euchariſtiæ participatione; vel Eulogiæ ſeu antidori, quod loco ſacri doni dabatur, perceptione; vel ſaltem mutuo orationum conſortio. In libro Sacramentorum S. Gregorij, & in nonnullis Miſſalibus M. SS. ſunt in pleriſque Miſſis etiam extra Quadrageſimam huiuſmodi orationes ſuper populum quas ex veteri Anglicano Miſſali ſuæ Bibliothecæ Eccleſiaſticę *To.* 3. *p.* 2. inſeruit Cornelius Schultingus. Excepta autem hac oratione ſuper populum, tot ſunt numero Collectę ad complendum, quot initio dictæ ſunt: quibus recitatis ſalutat populum Sacerdos conſueta formula *Dominus vobiſcum*.

III. Tum Diaconus dimittit populum dicens, *Ite Miſſa eſt*: idem enim eſt Miſſa ac miſſio ſiue dimiſſio, vt initio Libri I. explicauimus. Græci quoque in fine Liturgiæ *Apolyſin* canunt, id eſt dimiſſionem. Nam

pera-

peracta communione ſacerdos dicit ſecretò orationem pro gratiarum actione; poſtea Diaconus hortatur populum ad gratias agendas, eumque dimittit his verbis: *In pace procedamus*. Reſpondet chorus, *In nomine Domini*. Deinde Sacerdos benedicit populum, & diſtributis Eulogijs facit apolyſin, cuius varias formulas pro varietate feſtiuitatum exhibet Euchologium *pag.* 922. Communis hæc eſt, *Gloria tibi Chriſte Deus noſter, ſpes noſtra, gloria tibi*. Apud Clementem *lib.* 8. *Conſtitut.* dimiſſio populi his verbis fit, *Ite in pace*. Ordo Romanus antiquiſſimus debere ait vnum ex Diaconis, cui præceperit Archidiaconus, finita oratione ad complendum dicere ad populum *Ite Miſſa eſt*. Etiam Ethnici ſacrificijs peractis licentiam abeundi à ſacerdotibus accipiebant, qui certa formula licere cunctis diſcedere alta voce indicabant. Apuleius *lib.* 11. *fabulæ Mileſiæ* ſacris peractis vnum inquit de ſublimi ſuggeſtu ſolemni ritu clamaſſe, *Populis miſſio*: quę vox abire omnibus fas eſſe ſignificabat. Putabant ſiquidem viri ſapientes indecens eſſe, vt qui ſimul conuenerant nulla habita licentia diſcederent. In funere Romanorum combuſto cadauere, collectiſque in vrna cineribus, Præfica nouiſſimum verbum alta voce pronuntiabat, *Ilicet*, quod eſt *Ire licet*: quo audito qui funus comitati fuerant domum redibant. Virgilius, *Luſtrauitque viros, dixitque nouiſſima verba*, id eſt *Ilicet*, vt Seruius exponit. Briſſonius *lib.* 2. *de formulis* dimiſſum ſenatum ſcribit his verbis, *Nil vos moramur Patres Conſcripti*. Concionis verò dimittendæ hæc erat formula, *Si vobis videtur, diſcedite Quirites*. Chriſtianis autem ſæpè præcipiunt canones, ne conuentum deſerant nondum expletis Miſſarum ſolemnijs, vt alibi notauimus & ideò tempus quo abire liceret, Diaconi voce indicendum fuit. Chryſoſtomus homil. de eccleſia non contemnenda, *Ingreſſus es in eccleſiam ò homo: ne exeas niſi dimittaris*. Cur verò certis diebus omiſſa dimiſſione per verba *Ite Miſſa eſt*, dicat Diaconus, *Benedicamus Domino*, hanc rationem affert Micrologus cap. 46. *Congruè in feſtiuis diebus* Ite Miſſa eſt *dicitur, quia tunc generalis conuentus celebrari ſolet, qui per huiuſmodi denunciationem licentiam diſcedendi accipere ſolet. Ad quotidiana autem Miſſarum ſolemnia non generaliter ab omnibus, ſed à Religioſis conuenitur, qui plus ſpiritualibus negotijs quàm ſecularibus inuigilant, qui & reliqua dum licet officia frequentant. Ergo conuenienter illis poſt Miſſam, vt non ſtatim diſcedant, ſed vt Dominum benedicant, denuntiatur. Huic aſſertioni & eccleſiaſtica conſuetudo videtur adſtipulari: quia cum* Ite Miſſa eſt *dicimus, ad populum vertimur, quem diſcedere iubemus: cum autem* Benedicamus Domino *dicimus, non ad populum, ſed ad altare, id eſt ad Dominum vertimur, noſque ipſos non ad diſcedendum, ſed ad benedicendum Domino adhortamur. Sciendum tamen quod* Ite Miſſa eſt *infra Aduentum Domini & Septuageſimam non recitetur; non quaſi eo tempore nullus fiat conuentus qui ſit dimittendus, ſed potius pro triſtitia temporis inſinuanda*. Hæc Micrologus non ſatis appoſi-

Nnn tè,

tè, illi enim probandum erat, quod olim quotidianis Miſſarum ſolemnijs populus non intereſſet. Crederem potius tunc omiſſam dimiſſionem, cum fideles Miſſa peracta non ſtatim abibant, ſed permanebant in eccleſia, donec recitatis canonicis precibus, & ſtatione ſoluta abire fas erat: deinde extenſum hunc morem ad Miſſas minus ſolemnes & quotidianas. Dimiſſo populo inclinatus ſacerdos in medio altaris recitat orationem incipientem, *Placeat tibi S. Trinitas*, quam in omnibus ferè Miſſalibus antiquis reperi, etiam in ſcriptis ante annum milleſimum. Extat item in Miſſa Illyrici, & in alijs apud Menardum. In Liturgia Chryſoſtomi orat ſimiliter ſacerdos pro omnibus pro quibus obtulit ſacrificium. In Miſſa Maronitarum ſic orat Sacerdos priuſquam diſcedat ab altari: *Mane in pace altare ſanctum, ad te reuertar in pace. Oblatio quam accepi à te ſit mihi in propitiationem debitorum & in remiſſionem peccatorum, vt adſtem ante thronum Chriſti ſine damnatione & confuſione. Neſcio vtrum reuertar efferre ſuper te aliam oblationem, vel non.*

IV. Sequitur recentiori ritu benedictio, quam olim ante communionem Epiſcopus largiri ſolebat, vt ſuo loco oſtendimus; illi enim potiſſimùm conuenit populum benedicere, qui peculiari quadam ratione Chriſtum sũmum ſacerdotem & epiſcopum animarum noſtrarum repræſentat. Cum autẽ in vſu erant Pontificales benedictiones, nulla in fine Miſſę præſcripta erat: & in Miſſali Vaticano M. S. *num.* 4743. in quo ritus epiſcopalis benedictionis fuſiùs explicatur, hoc peculiariter notatur, quod quando hæc ſolemnis benedictio datur ante communionem, non eſt neceſſe in fine Miſſæ iterum benedicere. Atque hinc vt puto factum eſt, quod tam in Ordine Romano, quàm in antiquis ſacramentorum libris nulla ſit mentio benedictionis in fine Miſſæ. Quod verò aſſerunt recentiores ex Amalario *lib. 3. cap. 36.* & ex Rabano Mauro *lib. 1. cap. 33.* datam olim hanc benedictionem antequam diaconus diceret, *Ite Miſſa eſt*; error eſt à nobis alibi indicatus & exploſus, ex eo proueniens quod lecto locis citatis nomine benedictionis, illud protinus mente conceperunt, quod nunc ea voce intelligitur, neſcientes vel non aduertentes olim Collectis ſiue orationibus tributum hoc nomen. Cum igitur Amalarius & alij eiuſdem æui dicunt conſummato ſacrificio populum à ſacerdote benedici de poſtrema oratione loquuntur, quæ Poſtcommunio vocatur; idque ex verbis Rabani manifeſtum eſt: *Poſt communionem*, inquit, *& poſt eiuſdem nominis canticum*, poſt antiphonam ſcilicet quæ communio nuncupatur, *data benedictione à Sacerdote ad plebem Diaconus prædicat Miſſæ officium eſſe peractum dans licentiam abeundi*. Clariùs Vualfridus in fine cap. 22. *Statutum eſt Aurelianenſi Concilio vt populus ante benedictionem ſacerdotis non egrediatur de Miſſa. Quæ benedictio intelligitur illa vltima ſacerdotis oratio*. Illa ſcilicet quę ad complendum dicitur, de qua paulò ante loquutus eſt. Et ad hanc procul-

du-

dubio reſpexit decretum Aurelianenſe Capitulari Caroli Magni inſertum lib. 1. cap. 71. *Vt fideles quando veniunt ad Miſſarum ſolemnia, non exeant ante completionem benedictionis ſacerdotalis.* Ritu veteri Ciſtercienſi, qui paucis ab hinc annis mutatus eſt, nulla extat in fine Miſſæ benedictio, ſed ſacerdos dicta oratione *Placeat tibi S. Trinitas*, oſculatur altare dicens, *Meritis & precibus iſtorum & omnium Sanctorum ſuorum miſereatur noſtri omnipotens Dominus. Amen.* Sicque ſignans ſe & inclinans recedit. Eodem ritu vtuntur Cartuſiani, cuius rationem ex Ioanne de Indagine hanc aſſignat Ioannes Bechoffen in expoſitione Miſſę edita Baſileæ an. 1519. quia qui populum non habent, non obligantur ad huiuſmodi benedictionem dandam: Cartuſiani autem non habent populum. Auctor libri de eccleſiaſticis obſeruationibus ſub nomine Micrologi, qui viuebat propè annum 1090. multa congerit *cap.* 21. de benedictione poſt Miſſam tum ex canonibus à nobis alibi perpenſis, tum ex epiſtola ad Ruſticum Narbonenſem perperam S. Hieronymo attributa; ſed his omiſſis hoc ſolum obſeruo vſum benedictionis in fine Miſſæ iam eo tempore in aliquibus eccleſijs introductum fuiſſe; ſic enim capitulum concludit. *Soli communicantes confectioni ſacramentorum antiquitus intererant, quibus oratio poſt communionē, qua pro ſolis cōmunicātibus inſtituta eſt, pro benedictione potuit ſatisfacere. Apud Modernos autem, cum iam populus communicare ceſſaret, nec tamen à diuinis myſterijs ſe ſubtraheret; neceſſariò permiſſum eſt, vt à Presbytero benediceretur, ne tam benedictione quàm communione priuatus diſcedere videretur. Siue autem ea occaſione, ſiue alia hoc Presbyteris permitteretur ab epiſcopis, adeò tamen in vſum iam vſquequaque venit, vt nequaquam abſque graui ſcandalo à Presbyteris in populo prætermitti poſſit, niſi fortè Apoſtolica ſedes generaliter & ſynodaliter prohibere voluerit.* Mozarabes pręter benedictionem, quę datur ante communionem, aliam dant in fine Miſſæ his verbis, *In vnitate Sancti Spiritus benedicat vos Pater & Filius.* Gręci ſæpè benedicunt, aliquando cum dicerio vel tricerio, cereo ſcilicet duplici vel triplici, aliquando ſola manu ſignum crucis efformantes. In fine autem Liturgiæ ſacerdos depoſitis ſacris veſtibus rurſum benedicit populum dicens: *Cuſtodiat Dominus Deus omnes vos ſua gratia & humanitate perpetuò, nunc & ſemper & in ſecula ſeculorum, Amen.* Et populus reſpondet: *Benedicentem & ſanctificantem nos Domine conſerua in multos annos.* Et in pace cum Deo diſcedunt. In Ordine Romano alia quędam benedictio commemoratur, quam dat Pontifex poſtquam peractis omnibus ad Miſſam pertinentibus receſſit ab altari. Eo enim deſcendente in Presbyterium epiſcopi primum dicunt, *Iube Domine benedicere*, et ille reſpondet, *Benedicat nos Dominus*. Hæc autem benedictio nihil aliud eſt quàm ſalutatio Pontificis & licentia abeundi. Maronitarum benedictio in fine Miſſæ hæc eſt. *Benedictio Domini noſtri Ieſu Chriſti veniat de cælo & requieſcat ſuper me & ſuper vos, ac ignoſcat debitis veſtris, &*

dimittat defectus veſtros, & requieſcere faciat animas defunctorum veſtrorum, & ſcribat nomina veſtra in libro regni cæleſtis, ac nos & vos eripiat Deus à damnatione & confuſione in die iudicij iuſti & recti. Pater & Fili & Spiritus ſancte tibi gloria in ſecula ſeculorum. Amen. In veteri Teſtamento *Numer. 6.* Deus ipſe formulam docuit, qua ſacerdotes filijs Iſraël benedicerent. *Benedicat tibi Dominus & cuſtodiat te. Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi & miſereatur tui. Conuertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem.* Ex hac autem deſumptam formulam epiſcopalis benedictionis iam ſupra dictum eſt. *Benedictio*, ait Tertullianus lib. de teſtim. animæ cap. 2. *Inter nos ſummum eſt diſciplinę & conuerſationis ſacramentum. Benedicat te Deus tam facile pronuntias, quàm Chriſtiano neceſſe eſt.* De ritu verò ſuſcipiendæ benedictionis, an & à quibus flexis genibus ſiue ſtando ſuſcipi debeat, extat diſſertatio Iſaaci Haberti aduersùs Franciſcum Menardum I. C. *ad partem XI. Liturgia Patriarchalis obſeru. 6.* in qua & in tribus antecedentibus diffusè agit de benedictione. In Miſſis pro defunctis omittitur benedictio, quia pertinet ad ſolemnitatem, qua carent officia defunctorum. In quodam tamen Miſſali M. S. hanc aſſignatam legi, *Deus qui eſt vita viuorum & reſurrectio mortuorum benedicat vos in ſecula ſeculorum.* Carmelitæ poſt benedictionem ante medium altaris genuflexi dicunt antiphonam *Salue Regina* cum verſu & oratione: tempore autem Paſchali dicunt ſtantes *Regina Cæli*.

V. Denique ſacerdos poſtquam à Deo benedictionem populo precatus eſt, legit initium euangelij ſecundùm Ioannem, in quo fidei orthodoxæ quædam veluti ἀνακεφαλαίωσις continetur. Præclarum de eo teſtimonium cuiuſdam Platonici refert Auguſtinus *lib. 10. de Ciuit. Dei cap. 29.* dicens: *Initium ſancti Euangelij, cui nomen eſt ſecundùm Ioannem, quidam Platonicus ſicut à ſancto ſene Simpliciano, qui poſtea Mediolanenſi eccleſiæ præſedit epiſcopus, ſolebamus audire, aureis literis conſcribendum, & per omnes eccleſias in locis eminentiſſimis proponendum eſſe dicebat.* Hoc in nouiſſima Miſſalis recognitione Pius V. legi præcepit, cum antea certa ſine lege ex ſola conſuetudine à quibuſdā dici ab alijs omitti pro cuiuſque arbitrio ſoleret, vt Paris Craſſus teſtatur in Ceremoniali ſummi Pontificis inedito *cap. 65.* Qua de cauſa in quibuſdam Miſſalibus tam editis quam M. SS. tam Romanis quàm aliorum eccleſiarum, nihil de eo decernitur, ſed dicta oratione *Placeat tibi ſancta Trinitas*, oſculetur, inquiunt, altare, & recedat dicens Canticum trium Puerorum. Ita Miſſale Romanum à Paulo III. recognitum & Lugduni editum an. 1550. Silent etiam de illo vetus M. S. Bibliothecę Barberinæ *num.* 1858. et aliud recentiori manu deſcriptum, quod oſtendit mihi vir natalibus & eruditione conſpicuus Camillus de Maximis inter R. E. Cardinales à Clemente X. nuper adſcriptus. Zacharias Andrianus Brixienſis in expoſitione Miſſæ quam edidit an. 1573. cum omnes eius

partes

partes minutiſſimè explicet, nihil prorſus dicit de euangelio in fine, ſed data benedictione recitandum eſſe ait canticum *Benedicite*. Miſſale M. S. *num.* 501. Bibliothecæ Palatinæ Vaticanæ, & aliud Vaticanum *num.* 3807. hoc ipſum euangelium dici ſtatuunt dum exuitur ſacerdos, vel poſt veſtium depoſitionem. Sariſburienſe editum poſt orationem *Placeat*, ſignat ſe inquit, & recedit, & in redeundo dicit euangelium *In Principio*. Ordo Miſſæ editus Romæ an. 1502. à Ioanne Burchardo Præfecto ceremoniarum ſummi Pontificis, & Miſſale pro regno Norvegiæ impreſſum Hafniæ anno 1519. Auguſtanum item an. 1510. & alia quædam typis excuſa ante Pium V. ipſum legi conſtituunt priuſquam ſacerdos ab altari recedat. Teſtes ſunt eiuſdem conſuetudinis Stephanus Brulefer Armoricus ordinis Minorum, qui viuebat anno 1480. in declaratione myſteriorum Miſſæ, & Ioannes Bechoffen ſupra citatus. Suſpicor autem hanc conſuetudinem à Pio V. lege firmatam ex eo traxiſſe originem, quod olim Fideles hoc initium euangelij collo appenſum tamquam amuletum geſtare ſolebant, vt refert Maldonatus *initio comment. in Ioannem num.* 15. cumque difficile foret, vt ipſum ſinguli ſibi in membranis exarari facerent, aut exaratum ſolicitè cuſtodirent; ſaltem curarunt vt ipſum poſt Miſſarum ſolemnia audirent: cumque hoc in ſuperſtitionem aliquando degeneraſſet, concilium Salegunſtadienſe an. 1022. can. 10. ne vlterius fieret hoc edicto ſanciuit: *Quidam etiam laicorum, & maximè matronæ habent in conſuetudine, vt per ſingulos dies audiant euangelium*, In principio erat Verbum, *& Miſſas peculiares, hoc eſt de ſancta Trinitate, aut de S. Michaele, et ideò ſancitum eſt vt hoc vlterius non fiat, niſi ſuo tempore, & niſi utiquis fidelium audire velit pro reuerentia S. Trinitatis, non pro aliqua diuinatione.*

Lecto demum euangelio ſacerdos ab altari recedens & ſacris veſtibus ſe exuens hymnum recitat trium puerorum ex veteri conſuetudine cuius meminit Micrologus *cap.* 22. Miſſa Codicis Tiliani apud Menardum, *Expletis omnibus*, inquit, *epiſcopus rediens ad ſacrarium cum Diaconibus & cæteris cantet hymnum trium Puerorum.* Idem ferè ait Miſſa Illyrici. Quod verò Micrologus & poſt eum recentiores à concilio IV. Toletano decretum fuiſſe aſſerunt vt hoc canticum à ſacerdote poſt Miſſam diceretur, id omnino falſum eſt, errorique cauſam præbuit ritus eccleſiaſtici, qui tunc in Hiſpania vigebat, ignorantia. In eo ſiquidem concilio multa ſancita ſunt, quæ ad ritum Mozarabicum pertinebant: atque inter cætera decretum eſt, ne hymnus trium puerorum omitteretur. Hunc autem non quotidie dicunt Mozarabes, ſed diebus tantùm Dominicis & in ſolemnitatibus Martyrum: nec in fine Miſſæ, ſed in principio ante Epiſtolã, iiſdem ferè verbis quibus canitur ritu Romano ſabbatis quatuor temporum, vt ex eorum Miſſali euidens eſt: atque ideò concilij decretum nullo modo ſpectat ad canticum quod poſt Miſſam à nobis recitatur. Clariſſimè hoc patet ex ipſius decreti tenore, VI.

can.

can. 13. qui in noua editione eſt 14. *Hymnum trium puerorum, in quo vniuerſa cæli terræque creatura Dominum collaudat, & quem eccleſia catholica per totum orbem diffuſa celebrat, quidam ſacerdotes in Miſſa Dominicorum dierum, & in ſolemnitatibus Martyrum canere negligunt: proinde hoc ſacrum concilium inſtituit, vt per omnes eccleſias Hiſpaniæ vel Galliæ in omnium Miſſarum ſolemnitate idem in pulpito decantetur, communionem amiſſuri qui & antiquam huius hymni conſuetudinem, noſtramque definitionem exceſſerint.* Quędam eccleſiæ pro cantico *Benedicite* recitant hymnum *Te Deum laudamus*.

Et hic finis eſt diuini ac tremendi ſacrificij, hæc meta ſuſcepti operis, cui multo tempore inſudaui, dubio ſanè, ac minus felici euentu. Sæpe enim volenti & conanti vel ingenij vires, vel rerum antiquarum notitia, vel alia ſubſidia defuerunt: nec fieri potuit, quin per loca ſalebroſa in tenebris ambulans interdum offenderim. Sed & aliquando, quod vltrò confiteor, labore & ægritudine feſſo ac defatigato ſomnus obrepſit. Viam nihilominus ſtraui, & facem prætuli peritioribus, atque minus occupatis vt penetralibus auguſtiſſimi myſterij intimiùs ſe inferant, abdita veteris eccleſiæ monumenta diligentiùs perquirant & ſubtiliùs excutiant: cumque aliquid incautiùs & negligentiùs à mę ſcriptum offenderint, ignoſcant primùm, meoſque conatus ac vigilias non deſpiciant; deinde amica manu corrigant & emendent, & quæ omiſi ſuppleant. Si quid verò boni repererint, Deo adſcribant non mihi; ipſique mecum gratias agant bonorum omnium largitori, cui eſt laus, honor, & gloria per infinita ſecula. Amen.

FINIS LIBRI SECVNDI.

APPEN-

APPENDIX.

VT fidem liberem quam ſupra dedi Lib. I. Cap. XII. addo hic veluti Appendicem Miſſam ante annos centum & ampliùs editam Argentinæ à Matthia Flacco Illyrico, de cuius antiquitate, vſu, & auctoritate quid ſentiendum ſit, non ſine diligenti examine ibidem expoſui. In editione Illyrici ſic inſcribitur. *Miſſa Latina, quæ olim ante Romanam circa 700. Domini annum in vſu fuit, bona fide ex vetuſto authenticoque Codice deſcripta.* Sed titulus mentitur; eſt enim ipſamet Miſſa Romana varijs orationibus interpolata.

MISSA LATINA.

INcipit Ordo Sacramentorum. *In primis, quomodo ſacerdos Apologetica celebrare debeat, antequam ad Miſſarum celebrationem accedat. Mox antequam ſacerdotalibus induatur veſtibus, ſi locus acciderit, vel tempus permiſerit, flexis genibus coràm Altare cantet VII. Pſalmos pœnitent. cum litania, qua finita dicat.* Pater noſter. Credo in Deum Patrem omnipotentem: *poſt has preces.*

Exurge Domine adiuua nos, & redime nos propter nomen tuum.

Dirige me in veritate tua, & doce me: quia tu es Dominus Saluator meus, & te ſuſtinui tota die.

Reminiſcere miſerationum tuarum Domine: & miſericordiarum tuarum, quę à ſeculo ſunt.

Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris Domine.

Secundùm miſericordiam tuam memento mei tu: propter bonitatem tuam Domine.

Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo; multum eſt enim.

Non derelinquas me Domine Deus meus, ne diſceſſeris a me.

Complaceat tibi Domine, vt eruas me: Domine ad adiuuandum me reſpice.

Fac mecum Domine ſignum in bono, vt videant, qui me oderunt, & confundantur, quoniam tu Domine adiuuiſti me, & conſolatus es me.

Ma-

Manus tuæ Domine fecerunt me, & pſalmauerunt me, da mihi intellectum vt diſcam mandata tua.

Seruus tuus ſum ego da mihi intellectum, vt ſciam teſtimonia tua.

Egredere Domine in ſalutem populi tui: in ſalutem cum Chriſto tuo.

Conuerte nos Deus ſalutaris noſter: & auerte iram tuam à nobis.

Dignare Domine die iſto: ſine peccato nos cuſtodire.

Miſerere noſtri Domine, miſerere noſtri.

Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos: quemadmodum ſperauimus in te.

Peccauimus cum patribus noſtris, iniuſtè egimus, iniquitatem fecimus Domine.

Domine ne memineris iniquitatum noſtrarum antiquarum: citò anticipent nos miſericordiæ tuæ, quia pauperes facti ſumus nimis.

Adiuua nos Deus ſalutaris noſter, propter gloriam nominis tui Domine libera nos, & propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum;

Domine non ſecundùm peccata noſtra facias nobis: neque ſecundùm iniquitates noſtras retribuas nobis.

Ne reminiſcaris Domine delicta noſtra, vel Parentum noſtrorum: neque vindictam ſumas de peccatis noſtris.

Libera nos Deus in mirabilibus tuis: & da gloriam nomini tuo.

Extende Domine brachium tuum: & libera animas noſtras, ne pereamus.

Memento noſtri Domine in beneplacito populi tui, viſita nos in ſalutari tuo.

Memor eſto Domine congregationis tuæ: quam poſſediſti ab initio.

Cuſtodi nos Domine, vt pupillam oculi: ſub vmbra alarum tuarum protege nos.

Protege nos Domine à facie impiorum; qui nos afflixerunt.

Eſto nobis Domine in Deum protectorem, & in domum refugij, vt ſaluos nos facias.

Eſto nobis Domine turris fortitudinis, à facie Inimici.

Da nobis Domine auxilium de tribulatione, quia vana ſalus hominis.

In Domino faciemus virtutem: & ipſe ad nihilum deducet tribulantes nos.

Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis.

Deus tu conuerſus viuificabis nos, & plebs tua lętabitur in te.

Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam: & ſalutare tuum da nobis.

Sacerdotes tui induantur iuſtitia: & ſancti tui exultent.

Domine Deus virtutum conuerte nos: & oſtende faciem tuam; & ſalui erimus,

Domi-

Domine exaudi orationem meam: Et clamor meus ad te veniat.

Hiſ autem precibus finitis, dicat ſacerdos has Orationes.

Dominus vobiſcum. *Oremus.*

OMnipotens mitiſſime Deus reſpice propitius preces meas, & libera cor meum de malarum tentatione cogitationum, & ſancti Spiritus dignum fieri habitaculum merear.

Deus, cui proprium eſt miſereri ſemper, & parcere ſuſcipe deprecationem noſtram, & quod delictorum catena conſtringit miſeratio tuæ pietatis abſoluat.

Exaudi quæſumus Domine ſupplicum preces, & confitentium tibi parce peccatis, vt pariter nobis indulgentiam tribuas benignus, & pacem.

Omnipotens ſempiterne Deus miſericordiam tuam nobis oſtende ſupplicibus, vt qui de meritorum qualitate diffidimus, non iudicium, ſed indulgentiam ſentiamus.

Omnipotens Deus miſericordiam tuam nobis placatus impende, vt qui te contemnendo culpã incurrimus, confitendo veniã conſequamur.

Poſtea ſurgens ad induendum ſe veſtimentis ſacerdotalibus primò dicat.

INteruenientibus pro nobis omnibus Sanctis, & electis tuis, actiones noſtras quæſumus Domine, & aſpirando præueni, & adiuuando proſequere, vt omnis oratio, & cuncta noſtra operatio à te ſemper incipiat, & per te cæpta finiatur.

Tunc lauet manus hunc verſum dicendo.

LAuabo inter innocentes.

Oremus.

LArgire ſenſibus noſtris omnipotens Deus, vt ſicut hic exteriùs abluuntur inquinamenta manuum, ſic à te mundentur interiùs pollutiones mentium, & creſcat in nobis augumentum ſanctarum virtutum.

Cum ſe exuerit quotidianis veſtibus, dicat.

COnſcinde Domine ſaccum meum, & circumda me lætitia ſalutari.

Hos pſalmos interim dum paratur epiſcopus, circumſtantes Clerici cantent.

QVam dilecta tabernacula &c. Benedixiſti Domine terram &c. Inclina Domine aurẽ tuam &c. Fundamenta eius in montibus &c. Domine Deus ſalutis meæ. Credidi propter quod locutus ſum. Memento Domine.

Induendum ad Ephot, vel Amictum.

HVmeros meos ſancti Spiritus gratia tege Domine, reneſque meos vitijs omnibus expulſis præcinge ad ſacrificandum tibi viuenti, & regnanti in ſecula ſeculorum.

Ad Albam.

CIrcumda me Domine fidei armis, vt ab iniquitatum ſagittis erutus valeam æquitatem, & iuſtitiam cuſtodire.

Oratio ad Albam.

OMnipotens ſempiterne Deus, te ſuppliciter exoro, vt fraude omnium fuſcatorum exutus, alba veſte indutus te ſequi merear ad regna, vbi vera ſunt gaudia.

Ad Cingulum.

CIrcumcinge lumbos meos Domine zona iuſtitiæ, & circumcide vitia cordis, & corporis mei.

Ad Præcinctorium.

PRæcinge me Domine virtute, & pone immaculatam viam meam.

Ad Stolam.

STola iuſtitiæ circumda Domine ceruicem meam, & ab omni corruptione peccati purifica mentem meam.

Oratio ad Stolam.

DIrumpe Domine vincula peccatorum meorum, vt iugo tuæ ſeruitutis innixus valeam tibi cum timore, & reuerentia famulari.

Ad Subtile.

INdue me Domine veſtimento ſalutis, & circumda me lorica fortitudinis.

Ad Dalmaticam.

INdumento hoc typico priſcorum patrum ritu in modum crucis tramitibus purpureis contexto veſtitus humiliter poſtulo, vt ex commemoratione paſſionis tuæ, fiam tibi Domine Ieſu Chriſte iugiter gratioſus, qui viuis &c.

Ad Caſulam.

INdue me Domine ſacerdotali iuſtitia, vt induci merear in tabernacula ſempiterna.

Oratio ad Caſulam.

INdue me Domine ornamento humilitatis, & charitatis, & concede mihi protectionem contra hoſtem inſidiatorem, vt valeam puro corde, & caſto corpore laudare nomen tuum ſanctum in ſecula ſeculorum. Amen.

Cum Mappulam acceperit.

INueſtitione iſtius mappulæ ſubnixè deprecor Domine, vt ſic operer in tenui conuerſatione, quatenus exemplo priorum patrum in futuro merear perenniter gaudere per omnia &c.

Cum mappulam induerit.

DA Domine virtutem manibus meis ad abſtergendam omnem maculam immundam, vt ſine pollutione mentis, & corporis valeam tibi ſeruire. Amen.

Ad induendas manus.

CReator totius creaturæ dignare me indignum famulum tuum indumentis iuſtitiæ, & lætitiæ induere, vt puris mentibus ante conſpectum tuum aſſiſtere merear mundus.

Ad Annulum.

CIrcumda Domine digitos meos virtute, & decora ſacrificatione.

Ad Rationale.

DA nobis Domine veritatem tuam firmiter retinere, & doctrinam veritatis plebi tuæ dignè aperire.

Poſt quam infulatus fuerit dicat hanc Orationem.

ROgo te altiſſime Sabaoth, pater ſancte, vt me tunica caſtitatis digneris accingere, & meos lumbos baltheo tui amoris ambire ac renes cordis, ac corporis mei charitatis igne perurere, quatenus pro peccatis meis poſſim dignè intercedere, & aſtantis populi peccatorum veniam promereri, ac pacificas ſingulorum hoſtias immolare, me quoque audactèr Domine ad te accedentem non ſinas perire, ſed dignare me mundare, lauare, ornare, & leniter, ac benignè ſuſcipere, Pater ſanctiſſime, qui cum Filio, & Spiritu ſancto viuis, & regnas Deus in ſecula ſeculorum Amen.

Inde confeſſio ſingularis.

DOmine Deus omnipotens, qui es trinus, & vnus, & vbique preſens tibi confiteor omnia peccata mea, quæ ſi non confiterer, te tamen latere non poſſunt, quia peccaui nimis in cogitationibus, in locutionibus, diuerſiſque operibus malis, & multis, & quia ego miſer, & miſerabilis Domine propter duritiam, & nequitiam cordis mei, niſi tu adiuues me, in ipſa peccatorum meorum morte perduro, propterea propter te miſerere mei, qui viuis, & regnas.

His omnibus ritè peractis dicat Epiſcopus preces has.

EXurge Domine adiuua nos: Et redime nos propter nomen tuum.

Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos: Quemadmodum ſperauimus in te.

Deus tu conuerſus viuificabis nos: Et plebs tua lætabitur in te.

Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam: Et ſalutare tuum da nobis.

Ne intres in iudicium cum ſeruis tuis Domine: Quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens.

Domine ne memineris iniquitatum noſtrarum antiquarum: Citò anticipent nos miſericordiæ tuæ, quia pauperes facti ſumus nimis.

Propitius eſto peccatis noſtris Domine: Propter nomen tuum Domine.

Domine exaudi orationem meam: Et clamor meus ad te veniat.

Sequuntur Orationes. *Oremus.*

FAc me quæſo omnipotens Deus ita iuſtitia indui, vt in ſanctorum tuorum merear exultatione lętari, quatenus emundatus ab omnibus ſordibus peccatorum conſortiũ adipiſcar tibi placentium Sacerdotum meque tua miſericordia à vitijs omnibus exuat, quem reatus proprię conſcientiæ grauat. Qui &c.

Alia.

AVres tuæ pietatis mitiſſime Deus inclina precibus meis, & gratia ſancti Spiritus illumina cor meum, vt tuis myſterijs dignè miniſtrare, atque æterna charitate diligere merear. Per &c.

Ad Incenſum imponendum.

IN nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti ſit benedictum hoc incenſum in odorem ſuauitatis Domino, & in remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum. Amen.

Ad oſculandum Euangelium.

PAx Chriſti in viſceribus noſtris permaneat.

Cum egreditur Epiſcopus de Sacrario dicat.

DEduc me Domine in via tua, & ingrediar in veritate tua, lętetur cor meum, vt timeat nomen tuum. Voluntariè ſacrificabo tibi, & confitebor nomini tuo. Domine, quoniam bonum eſt.

Eccleſiam intrans dicat.

INtroibo in domum tuam Domine, & adorabo ad templum ſanctum tuum in timore tuo.

Domine deduc me in iuſtitia tua propter inimicos meos dirige in conſpectu meo viam tuam.

Auerte Domine oculos meos, ne videant vanitatem, in via tua viuifica me. Deus propitius eſto mihi peccatori.

Interim cum Proceſsione egrediens ad gradus hunc pſalmum pro ſe cum deducentibus eum cantet.

DOminus regit me, & nihil mihi deerit &c.

Cum Verſu.

VIrga tua, & baculus tuus &c. *Quo finito ſubiungat orationem hanc* Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo.

Oremus.

DOmine Deus omnipotens, qui es magnus, & mirabilis Dominus, qui nobis donaſti introitum in Sancta Sanctorum incarnationem Vnigeniti Filij tui Domini noſtri obſecrantes, poſtulamus benignitatem tuam, quia in timore ſumus, & tremore, volentes aſſiſtere ante ſanctum, & glorioſum Altare tuum, vt emittas ſuper nos donum gratiæ Spiritus ſancti, & innoues animas noſtras, & corpora, vt mundo corde offeramus tibi ſacrificium, donum fructiferum in remiſſionem

pecca-

peccatorum noſtrorum, & populi tui per gloriam; & humanitatem Ieſu Chriſti filij tui, qui tecum &c.

Coràm Altare antem ſtans cum Proceſſione proferens confeſſionem det indulgentiam Miniſtris hanc.

INdulgentiam, & remiſſionem ipſe occultorum omnium cognitorum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium ſuum, vnà cum Spiritu ſancto contritionem ſpiritus, gemitum cordis, & confeſsionem oris veſtri blandè, & venerabiliter ſuſcipere dignetur, quique mulieri peccatrici omnia peccata dimiſerat lachrymanti, & latroni ad vnã confeſſionem clauſtra aperuit Paradiſi, ipſe vos redemptionis ſuæ participes ab omni vinculo peccatorum abſoluat, & membra aliquatenus debilitata ſuæ medicina miſericordiæ ſanata, corpori ſanctæ eccleſiæ redeunte gratia reſtituat, atque in perpetuum ſolidata cuſtodiat. Qui viuit, & regnat.

Data indulgentia adnectat has Orationes

Oremus.

OMnipotens ſempiterne Deus te humiliter deprecamur, vt non nos permittas perire, quia tua creatura ſumus, ſed concede nobis ſpatium vitæ viuendi, vt ante diem exitus noſtri per veram pœnitentiam, fidemque rectam, & puram confeſſionem tibi omnipotenti Domino in hac preſenti vita placere mereamur. Per &c.

Alia.

PRæſta quæſumus omnipotens, & miſericors Deus, vt reatus noſtri confeſſio indulgentiam valeat percipere delictorum. Per &c.

Alia.

FAmulorum tuorum quæſumus Domine delictis ignoſce, & qui placere de actibus noſtris non valemus Genitricis filij tui Domini Dei noſtri, & iſtorum, atque omnium Sanctorum tuorum interceſſione ſaluemur. Per eumdem &c.

Deinde in eodem loco presbyteris illum ducentibus, & diaconis prabeat oſculum pacis, ipſique poſt acceptam pacem ab epiſcopo, ſinguli aſcendant ad cornu altaris, oſculantes illud. Et redant presbyteri ad ducendum Epiſcopum ad altare, et in aſcendendo dicat orationem hanc.

DOminus Vobiſcum

Et cum ſpiritu tuo.

Oremus.

AVfer à nobis quæſumus Domine iniquitates noſtras, vt ad ſancta ſanctorum puris mereamur mentibus introire.

Et dum perueuerit ad Altare imponat per ſe Antiphonam.

INtroibo ad altare Dei, ad Dominũ, qui lætificat iuuentutem meam. *Cum pſalmo.* Iudica me Deus, & diſcerne cauſam meam de gente.

Quo

Quo finito has adnectat preces.

DElictum meum cognitum tibi feci,& iniuſtitias meas non abſcondi, iniquitates meas ego cognoſco, & delicta mea contra me ſunt ſemper. Auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me. Auditam fac mihi mane miſericordiam tuam; quia in te ſperaui.

Notam fac mihi viam,in qua ambulẽ,quia ad te leuaui animã meam.

Eripe me de inimicis meis Domine ad te confugi, doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam propter nomen tuum Domine viuificabis me in æquitate tua.

Educes de tribulatione animam meam, & in miſericordia tua diſperdes inimicos meos.

Et perdes omnes, qui tribulant animam meam, quoniam ego ſeruus tuus ſum.

Egredere Domine in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.

Tunc ſalutat Euang. dicens

PAx Chriſti, quam nobis per euangelium ſuum tradidit,confirmet, & conſeruet corda, & corpora noſtra in vitam æternam. Amen.

Deinde oſculetur Altare dicens hanc orationem.

OMnipotens ſempiterne Deus, qui me peccatorem ſacris Altaribus adſtare voluiſti, & ſancti nominis tui laudare potentiam, concede quæſo per huius Sacramenti myſterium meorum mihi veniam peccatorum, vt tuę maieſtati dignè miniſtrare, atque æterna charitate diligere merear. Per &c.

Poſt hæc ſecretò dicat hanc confeſſionem.

SVſcipe confeſſionem meam vnica ſpes ſalutis meæ Domine Deus meus Ieſu Chriſte, quia gula, ebrietate, fornicatione, libidine, triſtitia, accidia, ſomnolentia, negligentia, ira, cupiditate, inuidia, malitia, odio, detractione, periurio, falſitate, mendacio, vanagloria, leuitate, & ſuperbia perditus ſum, & omnino cogitatione, locutione, actione, atque omnibus malis extinctus ſum, qui iuſtificas impios, & viuificas mortuos, iuſtifica me, & reſuſcita me Domine Deus meus. Qui viuis &c.

Alia.

COnfiteor tibi peccata mea æterne Pontifex, & Sanctorum miniſter, & veri tabernaculi ſacerdos, qui ſemel in anno in myſteria ſancta intraſti, & ſanctum immaculatum agnum proprij corporis tui ad hoſtiam dediſti, pro peccatis meis. Tibi confiteor, quia debitor ſum tibi non ſolum decem millia talenta delictorum meorum, ſed totius vitæ meæ reddere rationem debeo, quia in omni vita mea nullum

manda-

mandatum tuum perfectè à me cuſtoditum ſcio, in quo ego ſermone, viſu, auditu, geſtu, greſſu, opere, cogitatione, aut ſuaſione, vel conſenſu me deliquiſſe profiteor. Sed nunc Domine præuenio faciem tuam in confeſſione, & in conſpectu Angelorum, & omnium ſanctorum confiteor tibi peccata mea, veniam poſtulo pro delictis meis, teque obſecro, vt in hoc tempore accepto exaudias me, & in his diebus ſalutis adiuues me, vt in præſenti perfectè valeam recognoſcere peccata mea, & æterno Iudici confiteri,& per id veniam mereri omnium delictorum meorum, quatenus ad tremendum iudicium tuum ſeuerum me ab omnibus accuſationibus inimici facias peruenire. Per &c.

Alia.

EGo miſer peccator, qui me præ omnibus Chriſtianis ſceleratiſſimum puto, & ſcio, confiteor Domino, & omnibus Sanctis eius, omnibus ſceleribus, & flagitijs infinitis ab ineunte ætate vſque in præſentem diem me ſemper occupatum fuiſſe, ſine aliquo Diuini timoris intuitu, maximè autem in fornicationibus nimijs, & varijs, ſedula ebrietate hoc perpetrante, negligentijs omnigenis, periurijs, mendacijs, inuidia, ſuperbia, malitia, gula, auaritia, rapina, furto, in vanagloria, in arrogantia, in inobedientia, in contumacia, in duritia mentis, in contradictione, in murmuratione, in indignatione, in detractione, in ira, in odio, in maledictione, in ſuſurratione, in triſtitia, in lętitia vana, in loquendo, in reticendo, in increpando immoderatè in remittendo incautè, in dilectione vana, in riſu, in ioco, in ſcurrilitate, in diſcordia, in ſeminando diſcordiam, in ficta amicitia, in dando, & accipiendo, & in omnibus ſenſibus corporis me corruptum eſſe confiteor, & in omnibus peſtibus, quæ ad mortem meam pertinent, me grauatum, & repletum eſſe profiteor; in tantùm vt nec homicidij me ſecurum confidam, quia plurimos per meam negligentiam fame mortificatos eſſe, quos aliquatenus viuificare potuiſſem, ſi de his, quæ ſuperflua erant, propenſiorem eis curam impendiſſem. Hæc omnia cum ſemper feciſſem, nunquam ea pura confeſſione purgaui, vel debita pœnitentia minui, ſed ſemper grauibus grauiora adieci, pro his omnibus, & alijs innumerabilibus, quæ non ſolùm non numerare, ſed nec ad memoriam reducere potero, veniam à miſericordiſſimo Domino peto, quia neſcio, vbi fugiam ab ira eius niſi ad illum.

Poſt confeſſionem ſingularem ſequuntur orationes.

TVam Domine clementiam deprecor, vt mihi veniam peccatorum meorum concedas, & me in mandatorum tuorum cuſtodias obſeruatione, nec non etiam me indignum exaudiri digneris pro omnibus, quorum confeſſiones, vel eleemoſynas ſuſcepi, vel qui ſe confidentia charitatis mihi commendauerunt, vt ſiue viuunt, ſiue in tuæ pacis ſpe requieſcunt tuæ propitiationis perpetualiter ſentiant adiumentum.

Salua me Domine Rex æternæ gloriæ, qui potes ſaluare, da mihi & velle

velle, & pperari, & perficere, quæ tibi placent, & mihi expediunt, da in perturbatione auxilium, in perſecutione ſolatium, & in omni tentatione virtutem, tribue de præteritis veniam, de præſentibus malis emendationem, de futuriſque digneris largiri cuſtodiam. Amen.

Alia.

OBſecro Domine Ieſu cunctas Ciuitatis meæ portas iuſtitiæ facias, vt ingreſſus in eas confitear nomini tuo, tuæque maieſtati cum miniſtris cæleſtibus eam crebriùs inuiſenti non fœtor elati cadaueris occurrat. Sed occupet ſalus muros illius, & portas eius laudatio.

Alia.

DEus Omnipotens miſerere ſupplici tuo, quia non ſum ſicut innumeri ſerui, contemptu ſeculi ſublimes, iuſtitiæ merito glorioſi, caſtitatis laude angelici, velut etiam multi illorum, qui poſt flagitia publica, pœnitendo tibi meruerunt eſſe deuoti, qui etiam, ſi quid boni, tua gratia largiente fecero, quo fine hoc faciam, quáue a te diſtrictione penſetur, ignoro.

Alia.

INdignum me Domine fateor tuis ſacris, qui innumeris quotidie fuſcor peccatis, nam qui te blandis verbis rogare præſumo, improbis ſæpiſſimè factis offendo, tu enim mihi medicinam ingeris ægro, ego ſanitati meæ indeſinenter contraria ago, legem tuam ſacris inditam paginis lego, ſanam verò diſciplinam infelix negligo, ad tuum quidem altare, quaſi deuotus accedo, ſed à præceptis tuis contumaci corde recedo, quaſi dignum me in oculis hominum oſtendo, ſed in tuo conſpectu; quem occulta non fallunt diuerſis ſceleribus pollutus ſordeo. Sed tuum eſt Domine Deus dare peccatori cor compunctum, fontemque lacrymarum, quo dignè valeam abluere multitudinem ſcelerum. Meum eſt, ſi donaueris delicta deflere, tuum eſt, ea, vt nubem, citò delere, & licèt palmam amiſerim innocentiæ Inimico ſuadente, ſaltem per confeſſionem veniam merear, te miſerante, vt tibi ſit gloria, laus, & honor, cuncta regenti in ſecula ſec. &c.

Alia.

DEus propitius eſto mihi peccatori, quia tu es immortalis, & ſine peccato ſolus Domine Deus meus indulge mihi indigno famulo tuo & peccatori, quia peccator ſum, & indignus, qui præſumo ad ſanctum Altare accedere, & inuocare te, quia peccaui coràm te, & coram Angelis tuis: ſed per illorum interceſſionem tribue mihi indulgentiam delictorum meorum, & confirma me in ſancta Eccleſia tua in fide Orthodoxorum, & doce me facere voluntatem tuam omnibus diebus vitæ meæ.

Alia.

DOmine Ieſu Chriſte Redemptor Mundi propitius eſto mihi peccatori omnibus modis in peccatis iacenti, quia tu ſolus Domine immor-

immortalis es, & ſine peccato; indulge mihi miſerrimo prẹſumenti accedere ad ſanctum altare tuum & inuocare te, quia peccaui ab infantia mea vſque nunc coram te, & coram Angelis, & omnibus Sanctis tuis, ſed per illorum interceſſionem tribue mihi diuinam clementiam, veniamque peccatorum meorum, & doce me facere voluntatem tuam omnibus diebus vitæ meæ, Amen.

Alia.

DEus miſericordiæ & veritatis, clementiam tuam ſuppliciter deprecor, vt mihi miſero innumerabilium veniam concedas peccatorum, quibus iram tuæ potentiæ prouocaui, quatenus te miſerante in hac vita ſecundùm tuam voluntatem purgatus ad æternę beatitudinis participationem pertingam, cunctis etiam in corpore, ſiue extra corpus viuentibus, qui mihi ſpiritali, vel carnali coniunctione cohęrent, & qui ſe mihi vel confitendo, vel rogando commendauerunt, nec nō & quorum pecunias, vel eleemoſynas ſuſcepi, vel qui per meam negligentiam, ſeu malitiam corrupti ſunt, manum miſericordiæ tuæ porrigas, & per ineffabilem largitatem tuam adoptatam eis indulgentiam peccatorum concedas & ad requiem beatorum ſpirituum perducere digneris. Per. &c.

Alia.

CLementiſſime Chriſte fidelium animarum redemptor, propitius quæſo adeſto meis indignis precibus exauditor, qui ad immolandam ſacræ tuę paſſionis hoſtiā tremens aſſiſto, dum multifaria, & noxia me accuſantia crimina recognoſco, debita altaribus tuis indignus ſacrificia tuo conſpectui offerre præſumo, qui ante tuæ Maieſtatis præſentiam iaceo, corpore, mente, cordeque pollutus, ſed habeas inter hæc tuum antidotum Chriſte, quo ſanare bone Medice animarum vulnera noſti. Conſcriptum quæſo contra me, Arbiter alme, dele peccati chirographum, ne vltor à me ſuum vltra valeat exigere nummum. Ob hoc tuam Domine clementiam indigno ore, menteque depoſco, vt ſereno familiam tuam, ſacri tui nominis officia præſtolantē digneris aſpicere vultu, ne per me indignum eorum ſalutis pereat pretium, pro quibus dignatus es tuum ſanctum fundendo ſanguinem eſſe redemptio, ſed tua nos ſemper, & vbique protectione conſerua, vt quos pretioſo ſanguine redemiſti in terris, æternâ facias cum ſanctis tuis gloria numerari in cœlis, qui cum æterno Patre, viuis, & regnas Deus in vnitate Spiritus ſancti in ſecula ſeculorum. Amen.

Has orationes interim dicat, donec cantentur Verſus ad introitum, & Kyrie eleiſon, & deinde carmen Angelorum.

GLoria in excelſis Deo, Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te, Hymnum dicimus tibi, Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam. Domine Deus Rex cœleſtis, Deus pater omnipotens; Do-

mine fili vnigenite Ieſu Chriſte altiſſime, Domine Deus, Agnus Dei, filius Patris, qui tollis peccata mundi, miſerere nobis. Qui tollis peccata mundi ſuſcipe deprecationem noſtram, qui ſedes ad dexteram Patris miſerere nobis, quoniã tu ſolus ſanctus, tu ſolus Dominus, tu ſolus Altiſſimus Ieſu Chriſte cum Sancto Spiritu in gloria Dei Patris. Amen.

Hæc ſequens Oratio dicatur ab epiſcopo interim donec hymnus Angelicus finiatur.

Oremus.

DEus, qui iuſtè iraſceris, & clementer ignoſcis, qui etiam non mortem peccatorum, ſed vitam deſideras, me miſerum, fragilemque peccatorem delictorum ſordibus plenum à tua pietate non repellas, neque reſpicias ad peccata mea, quæ malè viuendo commiſi, ſed ad immenſas miſericordias tuas, quibus gratuito munere peccantibus ſubuenire conſueuiſti, obſecro itaque Domine, vt immemor ſis peccatorum meorum, & memor miſericordiarum tuarum, vota, preceſque meas dignanter ſuſcipias, & diſſimulatis fragilitatis meæ peccatis labia mea aperias, & ad confeſſionem me tuæ laudis placatus admittas, qui per incarnationem, & humanitatem D. N. I. Chriſti filij tui dediſti pacem hominibus, & cęleſtium collegium Angelorum, da me & de tuæ pacis vbertate repleri, & de Angelicæ ſocietatis vnitate lętari; ſicque me facias his temporalibus officijs intereſſe, vt ad tuas miſericordias in æternum cum illis decantandas perpetuis electorum tuorum choris aggregari pręcipias. Per &c.

Finita Angelica laude miſſalem orationem dicat ſacerdos. Deinde lectio recitetur, & inter lectionem, & euangelium, ideſt tempore Gradualis, & Alleluia, ac Sequentiæ epiſcopus dicat has orationes.

ANte oculos tuos Domine Deus, conſcientiæ teſtis aſſiſto, rogare non audeo; quod impetrare non mereor, tu ſcis Domine, quæ aguntur in nobis, erubeſcimus fateri, quod non timemus admittere: verbis tibi tantùm obſequimur; corde mentimur, & quod velle nos dicimus, nolle noſtris actibus approbamus. Sed parce Domine confidentibus, ignoſce precantibus, miſerere te rogantibus. Et quia meus ſenſus in ſacramentis tuis infirmus eſt, & apud te non habent peccatores verba ſine crimine, præſta Domine, vt ſi ex nobis indignis, duri cordis verba non ſuſcipis per temetipſum veniam largiaris. Qui viuis &c.

Alia.

CHriſte parce miſerere mei, non ſecundùm merita mea, ſed ſecundùm miſericordiam tuam. Noli me deſpicere peccatorem. Noli me reprobare, ſed ſuſcipe me ſecundùm eloquium tuum, & viuam, & non confundas me ab expectatione mea, miſerere mei Domine, quia peccaui tibi, da mihi fontem lachrymarum, fons vitæ, & lux luminis, concede mihi in præſenti vita veram pęnitentiam de peccatis

meis,

meis, & in bono perſeuerantiam. Domine exaudi orationem meam; Qui viuis &c.

Alia.

QVęſumus immenſam pietatem tuam Deus ne nos pro noſtra iniquitate condemnes, ſed pro tua pietate in viâ rectâ diſponas, nec ſicut meremur delinquentibus iraſcaris, ſed fragilitati noſtræ inuicta bonitate ſubuenias, omnibuſque errantibus indulge iuxta magnitudinem pietatis tuæ.

Alia.

MOrdacis conſcientię ſtimulis, & delictorum noſtrorum recordatione commoniti Dominum indulgentię deprecamur, vt quidquid, dicto, facto, cogitatione deliquimus, ſiue lubricæ ætatis impulſu, ſiue errore ignorantiæ commiſimus, pietas Domini noſtri ſoluere, ac perdonare dignetur, vt te Domine annuente, valeamus quæ mala ſunt declinare, & quæ bona ſunt conſequenter explere, & quia nos feciſti ad tua ſacramenta pertinere, tu clementer in nobis eorum munus operare, omnibuſque errantibus indulge, iuxta magnitudinem pietatis tuæ.

Alia.

SI ante oculos tuos Domine, culpas quas fecimus, & plagas quas, vel duriſſimas in hac vita pati poſſumus conferamus, minus eſt, quod patimur, maius eſt, quod meremur; peccati pęnam ſentimus & peccandi pertinaciam non euitamus, in flagellis tuis fragilitas noſtra frangitur, & iniquitas non mutatur; mens ęgrota torquetur, & ceruix dura non flectitur, vita in dolore ſuſpirat, & tamen in opere non ſe emendat. Si expectamur, non corrigimur; ſi vindicas non duramus, confitemur in correptione, quod fecimus, obliuiſcimur in viſitatione, quod fleuimus; ſi impreſſeris manum facienda promittimus, ſi ſuſpenderis gladium promiſſa non facimus, ſi ferias clamamus vt parcas, ſi parcis iterum te prouocamus vt ferias; ſi anguſtiæ veniunt tempus petimus pęnitentiæ, ſi miſericordia ſubueniat, abutimur patientia, quæ pepercit: adhuc plaga illata vix præterit, etiam non recolit mens ingrata, quod pertulit: ſi citius nos exaudias, ex miſericordia inſoleſcimus, ſi tardiùs ex impatientiâ murmuramus. O Domine volumus te ſeruare, quod feceris, non timemus negligere, quod iuſſeris, habes Domine confitentes reos, parce quia pius es. Vonimus, quod niſi dimittas, rectè nos punias; ſed apud te eſt multa miſeratio, & propitiatio perabundans; præſta ſine merito, quod rogamus, qui feciſti qui te rogarent. Clamantibus autem ad te nobis Domine miſerere. Moueat pietatem tuam vox fidelis, & flebilis, atque illa de qua totum ſperamus pietas non reputet quod offendimus, dum reſpicit quod rogamus; & cum ſit grandis miſeria eſſe nos reos, maior tibi ſit clementia erga nos miſeros. Erige nos Domine Deus noſter, & alleua miſericor-

ſericordia tua, vt communione ſalutis, & gaudio charitatis, dum ipſi ſaluari ex munere tuo cupimus, etiam fide & pace cunctarum gentium gaudeamus. Per &c.

Alia.

ANte conſpectum tuæ inæſtimabilis maieſtatis, ſancta Trinitas, & vera Vnitas omnipotens æterne Deus non ſine debita reuerentia, attamen nulla officij dignitate vilis admodum precator accedo, & reus conſcientiæ aſſiſto teſtis, accuſo ego me, & non excuſo, ſed coram teſtibus; ſcilicet omnium Sanctorum tuorum reliquijs, vel omnibus Sanctis tuis in cœlo, & in terra, confiteor omnes iniuſtitias meas tibi, quatenus per eorum merita, & interceſſiones remittas omnem peccati mei impietatem, quia ego peccaui in cœlum, & coram te; etiam non ſum dignus vocari filius tuus, peccatorum ſordibus inuolutus, ſed tu occultorum cognitor miſerere mei, & reſuſcita me de morte animæ meæ, & ſeptiformis gratia Spiritus ſancti illumina cor meum, & doce me facere voluntatem tuam vbique, quia Deus meus es tu. Amen.

Alia.

MIſerere Deus omnibus errantibus, & ad te pertinentibus, & his omnibus miſereſce, pro quibus debitores ſumus exorare viuis, ſiue defunctis, vel quorum eleemoſynas, & confeſſiones ſuſcepimus, & nomina ad commemorandum conſcripſimus, quatenus his omnibus miſericorditer indulgeas, & vitam æternam concedas, nec non perſequentibus nos, & calumniantibus indulge iuxta magnitudinem pietatis tuæ. Amen.

Alia.

SVccurre mihi Deus meus antequam moriar, antequam me tormenta rapiant, antequam me tenebræ obuoluant; Deus enim iudicij tui teneor peccati pauore, iram tuam formido; ſi enim vix iuſtus ſaluabitur, ego impius vbi ero, quid faciam, dum venerit tremendi iudicij dies? Cum examen iudicis venerit, quid reſpondeam? quid verò dicturus ſum, cum ante tribunal Chriſti fuero præſentatus? Melius fuiſſet non in ſeculo procreatum, quàm æterna ſupplicia perpeti cruciandum; Peccaui enim ſæpè in verbo, in facto, in cogitatione, & peccaui crudeliter, nullum inuenitur peccatum, cuius ſordibus non ſim ego miſer inquinatus, nullus eſt morbus vitiorũ, à quo non contraxi contagium. Semper delicta mea iteraui: plurimos prauis moribus ad iniquitatem peruerti: exemplis vitæ meę multi ſubuerſi ſunt. Obſecro vos omnes choros ſanctorum Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Martyrum, & omnium ſanctorum, vt oretis pro me, vt miſereatur mei Deus, & deleat peccata mea, vti auferat iniquitatem meam, & recipiat me in gaudium ſempiternum. Tu Domine miſericors, clemens, & pius nullum relinquis, nullum reſpuis, nullum ſecludis à miſericor-

ſericordia tua. Conuerte animam meam in requiem Paradiſi. Tu ouem errantem requiſiſti, & inuentam tuis humeris reportaſti ad gregem; quæſo hanc viliſſimam animam manibus attrahe, & offer benedicto, & immortali Patri tuo, coram Cherubim & Seraphim, & coram ſanctis Angelis, vt delicijs paradiſi fruens cum eis dicere poſſim. Gloria Patri immortali, gloria Filio immortali, gloria Spiritui ſancto immortali, in ſecula ſeculorum. Amen.

Alia.

DOmine Ieſu Chriſte, qui me tuo ſanguine redemiſti exaudi me peccatorem quotidie peccantem, & in peccatis nimijs iacentem. Tibi ſoli peccaui, te Chriſte confeſſus ſum. Ego peccaui coram te, & coram omnibus ſanctis tuis, in verbis, & in factis, in omnibus cogitationibus meis, quibus excogitare potui. Infelix ego homo innumerabilia ſunt peccata mea: miſerere mei Deus, omnipotens Deus. Veniam peto coram te, & ſanctis tuis de vniuerſis peccatis meis præteritis, præſentibus, & futuris. Deus propitius eſto mihi peccatori, & da mihi licentiam in hac vita agendi pœnitentiam, per quam deleam omnia peccata mea, quia neſcio vbi fugiam, niſi ad te Chriſte, quia tu es vita viuorum, & reſurrectio mortuorum. Orate pro me miſero omnes ſancti Apoſtoli, atque Martyres, Confeſſores, & ſanctæ Virgines, atque Viduæ, & omnes Sancti, & electi Dei; orate pro me, vt Deus omnipotens illuminet vultum ſuum ſuper me miſerum, & miſereatur mei. Qui viuit, & regnat &c.

Alia.

DOmine Ieſu Chriſte integritatis amator muni cor meum ab omnibus ſagittis, & inſidijs inimici, & extingue in me omne incendium libidinis, & ad veram humilitatem, & patientiæ tranquillitatem conuerte, pectus meum ſuccende charitatis ſtimulis vt odio habens omnem viam iniquitatis poſſim cunctis diebus vitæ meæ tibi complacere. Qui viuis &c.

Alia.

TVam Domine clementiam precor, vt mihi famulo tuo remiſſionem cunctorum tribuas peccatorum, & omnibus pro quibus debitor ſum exorare, viuis ſiue defunctis, miſericordiæ tuę munus impendas, vt ad æternam vitam tua gubernatione perueniant, & tuæ vbique gratiæ dona percipiant. Per &c.

Alia.

PRoiectis nobis Domine in condemnationem operum noſtrorum, da capiti noſtro aquam, & oculis noſtris fontem infunde lachrymarum, vt peccati maculas abluendo vltrices pęnarum flammas fletuum vbertate vincamus, & quia tibi Domine non ſunt occulta, quæ geſſimus, concede, vt in nobis, non oris ſit tantùm confeſſio, ſed etiam cordis, nec excuſatio criminum, ſed lamentatio peccatorum,

Siqui-

Siquidem caſtos cordis noſtri oculos laſciuiæ violauit aſpectus, ſunt mores corrupti, diſciplina violata, ſimulatio in vultu, fallacia in verbis, dolus in corde, volubilitas in lingua, operatio ſtulta, mens dubia, concupiſcentia carnalis, ſollicitudo terrena, obliuio animæ, negligentia ſanctitatis, ſuper hæc autem mortis timor increuit. Miſerere nobis Domine, miſerere nobis, & da de præteritis malis veniam, de præſentibus emendationem, & de futuris cautelam. Qui viuis &c.

Alia.

IMpellit me peccatorem miniſtrandi officium, hoſtiam ſalutarem offerre pro populi delicto: ſed terret conſcientia indebiti ſacerdotij pro reatu, ſi à me omnium ſacerdotum peripſema ſacrificium offertur, pollutæ conſcientiæ crimen augetur. Si tantæ maieſtati, & vniuerſę carnis iudici non offertur, negligentiæ reatus adſcribitur, inter hæc tuæ omnipotens Deus libramen pietatis imploro, cuius vltionis diem accuſante conſcientia pertimeſco, ne me indignum, quæſo, miſericordiâ tuâ iudices, quem à tempore pęnitentiæ non excludis.

Suſpende, precor, interuentu iſtorum, & omnium ſanctorum meritis ſecurim, donec cultor vineæ admoueat cophinum ſtercoris ad radicem infructuoſæ arboris. Parce mihi Domine clementiſſime pęnitenti, qui Dauid poſt lapſum clementer ad veniam reuocaſti, qui Petri, Miſericors amarè flentis lachrymas reſpexiſti; qui Latronem in crucis patibulo tanti facinoris reum, diuina gratia illuſtraſti; cui mox obtinuit confeſſio propitium Dei filium, fides premium, pœna veniam, lamenta gaudia ſempiterna, dum ~~confeſſor in cruce~~ poſſeſſor extitit Paradiſi propter crucem, ſed quia verba veniæ tuæ pietatis indigent, quæ indigni ſacerdotis opera non commendant, ſaltem adſtantium vota ſuſcipe, vt & mihi ſuis apud te precibus veniam, & eorum meritis ſacrificia, noſtrorum vulnerum nobis conferant medicinam. At quia Omnipotens pro omnium peccatis factus es hoſtia ſalutaris, adſis nobis iuſtificatio pro delictis Ieſu Chriſte Saluator Mundi. Qui cum Patre, & Spiritu ſancto viuis, & regnas &c.

Oratio pro ſemetipſo.

SAlua me Domine Rex æternæ gloriæ, qui potes ſaluare, & da mihi, vt valeam & operari, & perficere, quæ tibi placeant, & mihi expediant: Domine ſancte Pater omnipotens Deus da mihi in tribulatione auxilium, in perſecutione ſolatium, & in omni tempore tentationis virtutem.

Domine ſancte, piiſſime pater da mihi de præteritis delictis veniam, de præſentibus emendationem, de futuris largire cuſtodiam, quia malum dimittere non poſſum, nec bonum facere, niſi ſuccurrat mihi miſericordia tua magna, vt te merear cognoſcere, & timere, & amare ex toto corde Domine Ieſu Chriſte Redemptor omnium, qui es refugium pauperum, & conſolator tribulatorum, per tuam magnam miſericordiam

diam ſis mihi conſolatio in omnibus anguſtijs, & tribulationibus meis, quia non habeo in alium ſpem niſi in te, quia tu es refugium meum, & virtus in tribulationibus meis, quæ inuenetunt me nimis. Propterea clamo ex toto corde ad te, vt exaudire me digneris, & hæc omnia, quæ indignus precor, clementia tuæ pietatis merear adipiſci, & quicquid illud eſt quod infelicitas mea à te petere non ſapit, aut non præſumit, id tu pro tua pietate, ac maieſtate tribue, quia tu es conſolatio, & protectio vitæ meæ in omni tempore &c.

Oratio in quacunque tribulatione.

DEus qui Contritorum non deſpicis gemitum, & merentium non ſpernis affectum, adeſto precibus noſtris, quas pietati tuæ pro tribulatione noſtra effundere præſumimus implorantes, vt eas clementer ſuſcipere digneris, tribuaſque, vt quicquid contra nos diabolicæ, atque humanæ moliuntur aduerſitates, ad nihilum redigas, & conſilio pietatis tuæ allidas, vt nullis aduerſitatibus læſi, ſed erepti de omni tribulatione, & anguſtia, lęti tibi in eccleſia tua ſancta gratias referamus per Chriſtum, per quem te ſumme Deus rogamus, vt preces has attendas, & propitiabili dignatione ad hanc noſtram orationem reſpicias, quam tibi pro ereptione, ac releuatione à preſſura noſtræ infirmitatis offerimus, iam Domine reſpice ſuper nos vultu placabili, & miſericordia ſingulari à nobis amoue, quod ſæuitia malorum promittit, quod inimicorum prauitas infert, quod prauorum in conſilijs aduerſitas alligat, quod ex iudicio imminet, quod ex ſententia pendet, quod conſpiratione machinatur, quod accuſatione confringitur, quod propriæ merentur iniquitates, quod alienis fictionibus alligamur, quod preſſuris deijcimur, quod cruciatibus premimur, quod anguſtijs anguſtiamur, non iuſtitiam tuam, quæſumus Domine in iniuſtitijs noſtris exerceas, ſed potiùs pietatem tuam in iniquitatibus noſtris manifeſta; non nos in perſecutione deijcias, non per intolerantiam perdas; ſed per tribulationem exerce, per pietatem attolle, per miſericordiam rege, quò te protegente ab inimicorum iaculis tuti, à præſenti tribulatione exempti, te Dominum viuum in Trinitate conſonâ laudemus voce. Qui cum Vnigenito filio tuo, ſanctoque Paraclito ſpiritu viuis, & regnas per infinita ſecula ſeculorum. Amen.

Oratio Paſtoris dicenda pro ſe, & pro ſubditis.

DImitte Domine Deus omnipotens quicquid per intemperantiam mordacis linguæ incauta oris noſtri increpatio momordit in ſubditos, quicquid minus de boni perfectione diximus parce, quicquid incongruum, vel minus temperatè protulimus ignoſce. Non incautum præſumptio puniat, ſed agnoſcentem me iniquitates meas, miſerationis tuæ pietas abſoluat. Et quia non mihi alibi eſt fiducia, niſi in miſericordia tua, Tu & os meum præconio veritatis perarma, & opus pleniore vbertate ſanctifica, vt & indignum ſalues, & commiſſum mihi

gregem

gregem pro tua pietate ſanctifices. Quidquid in illis vitiatum eſt ſana, & quidquid in me vitioſum inſpicis cura; ſi quæ vitio tepiditatis meæ, vel incuria contraxerunt delicta, propitius dimitte. Si quo etiam me ignorante, vel ſciente ceciderunt in crimine, atque ſi exempli mei offendiculo proruerunt manu miſericordiæ tuæ inde eripe, & pro talibus culpis miſero mihi non reſtituas vltionis vicem. His tamen, quibus increpationis viſus ſum adhibere iudicium, increpatio proficiat ad ſalutem. Et oratio hæc interpellans commiſſo eos reuocet ab errore, vt non perferant tartareos cruciatus, quibus vtpote mortalibus pænitentię indiximus leges, quo vtrorumque incommodis parcens, & illorum iniquitatibus tribuas veniam, & meam contractam abluas de regendi incommoditate offenſam. Præbe Deus aurem ſacrificijs noſtris, & me, mihique commiſſos tuis adſcribe in paginis, quò cum Grege mihi credito, & à cuncto eluar crimine, & ad te merear peruenire in pace. Pacatum redde Deus noſtrorum cordium habitaculum, expulſione carnalium vitiorum; & quia in ſubditis conor ſummam exercere virtutum, pacatis mentium corporumque incommodis pacificus merear te iudicante coronari cum Angelis. Fac ergo quæſumus nos pie Deus adſpicientes in conſpectu tuo flammeſcere tuæ gratiæ dono, vt zelus Domus tuæ nos comedat, atque ita per vigorem ſancti Spiritus regentes ſubditos temperemus, vt ex diſciplina noſtri regiminis capiant lucrum, & illorum duritia frangatur, ac vita ſanctificetur. Suſcipe Domine noſtrorum votorum libamina, & per hæc quidquid in ſubditos correctionis verbo, vel merito impertimur, non ad diſcordiam noſtri, ſed ad dulcedinis perpetuæ gaudium, & nobis, & illis profeciſſe gaudeamus: ablue nos omnipotens Deus, & alieno, & proprio delicto, vt in vtroque & ſpiritalis gratiæ efficientiam capientes, fiducialiùs tuo nomini ſupplicemus. Per &c.

Cum Incenſum ante euangelium in thuribulum mittitur dicat ſacerdos.

ODore cęleſtis inſpirationis tuæ accendat, & impleat Dominus corda noſtra ad audienda, & implenda euangelij ſui præcepta. Qui viuis &c.

Benedictio eiuſdem.

IN nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti benedicatur incenſum iſtud, & acceptabile fiat in odorem ſuauitatis.

Deinde inclinanti ſe diacono dat benedictionem Dei dicens.

BEnedictio Dei Patris omnipotentis, & Filij, & Spiritus ſancti, deſcendat ſuper te, & aperiat Chriſtus Dominus os tuum ad dignè, idoneèque pronunciandum ſanctum euangelium ſuum. Dominus Deus ſit in corde tuo, & in labijs tuis, vt nuncies competenter euangelium pacis,

Diaconus

Diaconus accipiendo, vel oſculando euangelium dicat.

DA mihi Domine ſermonem rectum, & bene ſonantem in os meum, vt placeant tibi verba mea, & omnibus audientibus propter nomen ſanctum tuum in vitam æternam. Amen.

Perlecto autem euangelio, Diaconus dicat.

PEr iſtos ſermones ſancti Euangelij tui indulge mihi Domine omnia peccata mea.

Et cæteri omnes dicant,

Pax tibi.

Tunc allato incenſo, ſimulque Euangelio ad ſalutandum dicant ſinguli.

PEr iſtos ſanctos ſermones Euangelij Domini noſtri Ieſu Chriſti, indulgeat nobis Dominus vniuerſa peccata noſtra.

Quando incenſum offertur dicant ſinguli.

DIrigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo Domine.

Tunc ſacerdos incipiat Symbolum, ideſt.

CRedo in vnum Deum Patrem omnipotentem factorem cœli, & terrę. Viſibilium omnium, & inuiſibilium; Et in vnum Dominum Ieſum Chriſtum filium Dei vnigenitum. Et ex Patre natum ante omnia ſecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Genitum non factum conſubſtantialem Patri per quem omnia facta ſunt. Qui propter nos homines, & propter noſtram ſalutem deſcendit de cęlis. Et incarnatus eſt de Spiritu ſancto ex Maria Virgine, & homo factus eſt. Crucifixus etiam pro nobis ſub Pontio Pilato, paſſus & ſepultus eſt. Et reſurrexit tertiã die ſecundùm ſcripturas, & aſcendit in cœlum, ſedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus eſt cum gloria iudicare viuos, & mortuos. Cuius Regni non erit finis, & in Spiritum ſanctum Dominum, & viuificantem. Qui ex Patre, filioque procedit, qui cum Patre, & Filio ſimul adoratur, & conglorificatur. Qui locutus eſt per Prophetas, & vnam ſanctam catholicam, & Apoſtolicam Eccleſiam. Confiteor vnum Baptiſma in remiſſionem peccatorum, & expecto reſurrectionem mortuorum, & vitam futuri ſeculi. Amen.

Finito Symbolo Apoſtolorum dicat Sacerdos.

DOminus vobiſcum.
Et cum Spiritu tuo.

Deinde lauat manus hanc Orationem dicens.

LArgire ſenſibus noſtris omnipotens Pater, vt ſicut hic exteriùs abluuntur inquinamenta manuum, ſic à te mundentur interiùs pollutiones mentium, & creſcat in nobis ſanctarum augumentum virtutum. Per &c.

Hac prædicta oratio dicenda eſt à ſacerdote cum manus lauat, ſiue ante Miſſam, vel interim, ſeù poſteà.

Tam diù autem, quàm diù offertorium, & verſus canuntur has dicat Orationes.

DOmine Deus omnipotens fac me peccatorem hodie, ſecundùm magnam miſericordiam tuam accedere ad ſanctum Altare tuum, & pręſta vt non ſit mihi hoc ſacrificium reatus ad pœnam, ſed ablutio ſalutaris ad veniam. Per &c.

Deus, qui de indignis dignos facis, de peccatoribus iuſtos, de immundis mundos; munda cor meum, & corpus meum ab omni cogitatione mala, & ſorde peccati, & fac me dignè, atque ſtrenuè ſanctis Altaribus miniſtrare tuis, & concede propitius, vt in hoc Altari, ad quod indignus accedo hoſtias acceptabiles offeram pietati tuæ pro peccatis, & offenſionibus meis, & innumeris quotidianis exceſſibus. Et pro Grege mihi commiſſo, & famulis, & famulabus tuis, qui mihi confeſſi ſunt peccata ſua, & ſuas eleemoſynas largiti ſunt. Et pro populo mihi ſubiecto, & omnibus circumſtantibus, omnibuſque mihi familiaritate coniunctis, atque omnibus odio execrabili inſectantibus, & eccleſię mihi commiſſę aduerſantibus, cunctiſque ſimul fidelibus Chriſtianis. Et per eum ſit tibi meum votum, atque ſacrificium acceptabile, qui ſe tibi Deo Patri pro nobis obtulit in ſacrificium, qui eſt ſummus Sacerdos, & Pontifex, & ſolus ſine macula peccati Ieſus Chriſtus filius tuus Dominus noſter, qui tecum viuit & regnat in vnitate Spiritus ſancti Deus per omnia &c.

Alia.

MAieſtatem tuam totis viribus Deus piiſſime humili prece depoſco, & exoro, vt remittas crimina, quæ caro fragilis à tentatione iniquorum ſpirituum nequiter admiſit, etiam reuerti ad ea vltra non ſinas, ſed confirma me in iuſtificationibus tuis, & perſeuerantiam mihi tribue in illis, & fac me dignum ante conſpectum Maieſtatis tuæ aſtare, & ſacrificium tibi Domine caſto corpore, & mundo corde dignè offerre. Per &c.

Cum autem ornatum fuerit Altare, antequam oblationes accipiat has orationes humillimè ante altare ſe flebiliter accuſans dicat.

ANte oculos tuos Domine reus conſcientiæ teſtis aſſiſto, rogare non audeo, quod impetrare non merear; Tu ſcis Domine, quę aguntur in nobis, erubeſcimus confiteri, quod non timemus admittere. Verbis tibi tantùm obſequimur, corde mentimur, & quod velle nos dicimus, nolle noſtris actibus approbamus. Sed parce Domine confitentibus; ignoſce peccantibus: miſerere te rogantibus: Et quia meus ſenſus in ſacramentis tuis infirmus eſt, & apud te non habent peccatores verba ſine crimine, pręſta Domine, vt ſi ex nobis indignis, & pec-

& peccatoribus duri cordis verba non ſuſcipis, per temetipſum veniam largiaris. Qui viuis, & regnas &c.

Alia.

DEus, qui te præcipis à peccatoribus exorari, tibique contriti cordis ſacrificium offerri, hoc ſacrificium, quod ego indignus famulus tuus confiſus de tua miſericordia, tuæ immenſæ maieſtati offerre præſumo, acceptare dignare; & vt ipſe tibi ſacerdos & ara, & templum, & ſacrificium eſſe merear propitiatus concede quo per miniſterij huius exhibitionem peccatorum meorum adipiſci merear remiſſionem, mihique & his omnibus pro quibus offertur tuam miſericordiſſimam propitiationem concede. Per &c.

Alia.

COnſcientia quidem trepidi Domine ad Altare tuum accedimus, ſed fiduciam de tua miſericordia retinemus,& licet ad celebranda ſacrificia ſemper inueniamur indigni, tamen ſi recedimus, veremur de inobedientia condemnari, pro qua re pietate paterna omnipotens Deus, atque placabili vultu cordis noſtri interiora purgare digneris, precamur etiam, licet culpabiles ſimus, noſtrorum tamen tibi ſint placita myſteria conſecrata.

Alia.

ANte conſpectum diuinæ Maieſtatis tuæ reus aſſiſto, qui inuocare nomen ſanctum tuum præſumo, miſerere mihi Domine homini peccatori, ignoſce indigno ſacerdoti, per cuius manus hæc oblatio videtur offerri. Parce mihi Domine præ cæteris capitalium criminum labe polluto, & non intres in iudicium cum ſeruo tuo, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens, ſcilicet vitijs, ac voluptatibus carnis aggrauatus ſum; recordare Domine, quod caro ſum, in tuo conſpectu etiam cœli non ſunt mundi, quanto magis ego homo terrenus immundus, ſicut pannus menſtruatæ. Indignus ſum Domine Ieſu Chriſte, vt ſim viuens, ſed tu, qui non vis mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat; da mihi veniam in carne conſtituto vt per pęnitentiæ labores vita ęterna perfrui merear in cœlis &c. Qui viuis &c.

Alia.

ALtiſſime Deus ignoſce mihi peccatori, quia totius vitæ meæ ſuperauit me iniquitas; quo vultu te conſpiciam Domine,vel quibus verbis me coram tuis conſpectibus excuſabo, nec enim potero abſcondi ante te, qui ſecreta cordis conſideras. Væ mihi peccatori, qui ſancto Altari tuo indignus aſſiſtens, nullum apud voluntatem tuam mentis ornatum exhibui: ſed tu Domine miſerator, & miſericors, qui creaſti cuncta ex nihilo, qui me quoque immeritum formaſti, & ſtatuiſti dignè tibi ſeruire, non me repellas à cœleſti tuo ſacrario, nec confundas me ante conſpectum tremendæ Maieſtatis tuæ.

Ego verò tibi ſeruire, tibi Domine placere propoſui, ſed per meam negligentiam non impleui; ego ergo tam in terris, quàm in cœlo deſtitutum, & nudum me eſſe conſpicio, quia mandatorum tuorum non cuſtodiui præcepta. Non eſt igitur mihi ſpes ſalutis in operibus meis, ſed anima mea in ſola pietatis tuæ immenſitate ſuſpenſa eſt, & in multitudine miſericordiæ tuę confidit, vt eam ſaluam facias Domine Ieſu Chriſte, qui non vis mortem peccatorum, niſi vt conuertantur, & viuant. Reſpice ſecundùm magnam miſericordiam tuam ſuper me miſerum, & rumpantur funes peccatorum meorum, vt non peream. Reſpice in me Domine de ſede Maieſtatis tuæ, & tenebras cordis mei radio tuæ lucis expelle; protege me Domine ſcuto veritatis tuæ, ac fidei, vt me diaboli iacula ignita non penetrent; Et quicquid illud eſt, quod infelicitas mea à te petere non ſapit, aut non præſumit, id tu Domine pro virtute tua tribue, quod animam meam ſaluet à morte, & exeunti mihi de hoc cęno tenebrarum manum porrigas, & lumen oſtendas, & illud indulge, quod feci, & concede ne amplius faciam. Amen.

Alia.

IGnoſce quæſo mihi Domine, quem maculatæ vitę conſcientia trepidum, & criminum meorum confuſio fecit eſſe captiuum, & qui pro me veniam obtinere non valeo, pro alijs rogaturus aſſiſto, profero ad te, ſi digneris Domine captiuorum gemitus, tribulationes plebium, pericula populorum, neceſſitates peregrinorum, inopiam debilium, deſperationes languentium, defectus ſenum, ſuſpiria iuuenum, vota virginum, lamenta viduarum, deſolationes eccleſiarum, ſed quoniam me eadem, quæ populum catena peccati conſtringit; ideo omnes lugeo paſſiones: non obſit Domine populo tuo oratio ſubiugata peccatis, per me offertur votum, per te Domine meum compleatur officium, quia viuis, & regnas &c.

Tunc accedens ad Altare, & illud oſculando dicat.

ORo te Domine Omnipotens Deus, vt per merita ſanctorum tuorum, quorum reliquiæ hic continentur eorum interceſſionibus indulgere digneris mihi omnia peccata mea. Qui viuis &c.

Tunc conuertat ſe ſuſcipere oblationes Presbyterorum aliorumque,
Quando quis oblationem in manum epiſcopi, vel preſbyteri offert, dicat.

TIbi Domino creatori meo offero hoſtiam pro remiſſione omnium peccatorum meorum, & cunctorum fidelium tuorum viuorum, ac defunctorum.

Pro ſemetipſo, & pro cuncto populo Chriſtiano.

TIbi Domino creatori meo offero hoſtiam placationis pro delictis meis, & populi tui, peto Domine, vt des nobis veniam omnium peccatorum noſtrorum.

Pro Rege, & Antiſtite noſtro, & pro cuncto clero, ac pro omni populo chriſtiano.

TIbi Domino creatori meo offero hoſtiam placationis, & laudis pro me, & pro Rege noſtro, & Antiſtite noſtro, ac pro cuncto populo chriſtiano, peto Domine, vt des nobis vitam æternam.

Epiſcopus verò, vel presbyter oblationes accipiens dicat.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offert famulus tuus N. & præſta, vt in conſpectum tuum tibi placens aſcendat &c.

Poſt acceptas oblationes à clero, vel plebe accipiat Diaconus de manu Subdiaconi oblatam ita dicendo.

ACceptum ſit omnipotenti Deo, & omnibus ſanctis eius ſacrificium tuum.

Veniensque diaconus ante epiſcopum offerat dicens hoc offertorium.

SVſcipe Domine ſancte Pater hanc oblationem, & hoc ſacrificium laudis in honorem nominis tui, vt cum ſuauitate aſcendat ad aures pietatis tuæ. Per &c.

Et epiſcopus accipiens oblationem à diacono dicat.

ACceptabilis ſit omnipotenti Deo oblatio tua.

Tunc puro corde offerat Domino oblatam ita dicens.

SVſcipe ſancte Pater omnipotens æterne Deus hanc immaculatam hoſtiam, quam ego indignus famulus tuus tibi offero Deo meo viuo & vero, quia te pro æterna ſalute cunctæ Eccleſiæ tuæ ſuppliciter exoro. Per &c.

Alia.

SVſcipe clementiſſime pater hoſtias placationis, & laudis, quas tibi offero ego indignus famulus tuus, quia tu ſcis figmentum meum, quia peccaui in conſpectu tuo, & non ſum dignus tibi hoſtiam offerre, ſed tu clemens, & miſericors indulge mihi, & indulgentiam quęrentem placatus ſuſcipe Clementiſſime. Qui viuis &c.

Iſta orationes cum oblationes offeruntur ad altare dicenda ſunt, & eſt hac prima quotidiana, & generalis.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam incarnationis, natiuitatis, paſſionis, reſurrectionis, aſcenſionis Domini noſtri Ieſu Chriſti,& in honorem ſanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio mundi, & eorum quorum hodie feſtiuitas celebratur, & quorum hic nomina, & reliquię habentur, vt illis proficiat ad honorem, nobis autem ad ſalutem, vt illi omnes pro nobis intercedere dignentur in cœlis, quorum memoriam agimus in terris. Per &c.

Pro

Pro ſemetipſo.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro innumerabilibus peccatis atque offenſionibus meis, vt præterita mihi dimittas, & de futuris me cuſtodias, pro ſalute corporis & animæ meæ, vt hîc te donante mandata tua cuſtodiam, & in futuro pręmia æterna conſequi merear. Per.

Alia pro ſemetipſo.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro me peccatore, & miſerrimo omnium hominum, & pro meis peccatis innumerabilibus, quibus peccaui coram te in dictis, in factis, in cogitationibus, vt præterita mihi dimittas, & de futuris me cuſtodias, & pro ſanitate corporis,& animæ meæ,et pro gratiarum actione de tuis bonis, quibus quotidie vtor. Domine auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

Exaudi Domine vocem deprecationis meæ, dum oro ad te, dum extollo manus meas ad templum ſanctum tuum. Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.

Apologia Sacerdotis.

SVſcipe confeſſionem meam vnica ſpes ſalutis meæ Domine Deus meus, quia peccaui in lege tua in cogitationibus, in verbis, in factis, & multa ſunt peccata mea, & negligens ſum de opere Dei, & de ordine meo, quia peccaui de vana gloria, de ſuperbia, de detractione, de fornicatione, de furto, de falſo teſtimonio, de periurio,de adulterio, de opere Dei, quod ego negligenter feci, de concupiſcentia carnali, de riſu, de auditu, de viſu, de gula, de crapula, vel de omnibus malis meis; quæ ego negligenter commiſi, veniam inde peto Domine, quia culpabilem me recognoſco.

Alia.

DEus, qui per os Dauid locutus es, vouete, & reddite Domino Deo veſtro, te ſuppliciter exoro, vt me famulum tuum vigilanter cuſtodias, & oblationem, quam tibi prome metipſo offero,interueniente Beata Maria ſemper Virgine, clementer accipias, qui viuis &c.

Alia.

SVſcipe ſancta Ttinitas hanc oblationem, quam ego indignus, & peccator famulus tuus tibi offerre præſumo pro abſolutione peccatorum meorum quatenus te Domino miſerante mihi remiſſio, & indulgentia peccatorum concedatur.

Pro familiaribus, ac fratribus, & ſororibus.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro me peccatore, & noſtræ congregationis ſalute, & pro omnibus in Chriſto fratribus, & ſororibus noſtris, & pro omni populo Chriſtiano, & pro omnibus eleemoſynas nobis facientibus,& pro his etiam,qui

ſe commendauerunt in noſtras orationes, & qui noſtri memoriam in ſuis orationibus habent, vt hîc veniam recipiamus peccatorum, & in futuro prœmia conſequi mereamur æterna.

Pro Rege, & populo Chriſtiano.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus pro Rege noſtro, & ſua venerabili prole, & ſtatu regni ſui, & pro omni populo Chriſtiano, & pro elemoſynarijs noſtris, & pro his, qui noſtri memoriam in ſuis continuis orationibus habent, vt hîc veniam recipiant peccatorum, & in futuro conſequi prœmia æterna mereantur. Per &c.

Pro Eccleſia Catholica.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam pro Eccleſia tua ſancta catholica tibi offero, vt tibi grata ſit, & ipſi ſalutaris ſemper exiſtat. Per &c.

Pro ſalute Viuorum.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro ſalute famuli N. tui, quatenus te donante perceptâ veniâ peccatorum, vitæ quoque ſempiternę immenſa gaudia percipere mereatur.

Pro infirmis.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro infirmo famulo tuo N. vt mentis, & corporis recepta ſanitate, in eccleſia tua ſancta tibi laudes referat, & de *verbere* tuo æterna prœmia conſequi mereatur.

Pro defuncto.

SVſcipe Sancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro anima famuli tui N. vt per hoc ſalutare ſacrificium purgata ſanctorum tuorum conſortio coadunari mereatur. Per &c.

Pro defunctis.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro animabus famulorum, famularumque tuarum, & requiem æternam dones eis inter tuos ſanctos, & electos, vt in illorum conſortio vita perfruantur æterna. Per &c.

Alia.

SVſcipe Sancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus pro omnibus in tui nominis confeſſione defunctis, vt te dexteram auxilij tui porrigente vitæ perennis requiem habeant, & à pœnis impiorum ſegregati, ſemper in tuę laudis lętitia perſeuerent. Per &c.

Pro omnibus vniuerſalis.

SVſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam pro ſeniore noſtro, & cuncta congregatione ſancti Petri, meiſque parentibus, fratribus, benefactoribus, fidelibus, amicis, meiſque propinquis, & omnibus circumſtantibus, cunctiſque, qui ſe mihi commendauerunt, &

qui

qui pro me orant, ſeù pro quibus debitor ſum exorare tam viuis, quàm defunctis, tibi offero, quatenus te Domino miſerante, eis & mihi remiſſio, & indulgentia peccatorum concedatur, & vita æterna condonetur. Per &c.

Tunc imponat oblatam altari, & dicat.

SAnctifica Domine hanc oblationem, vt nobis vnigeniti filij tui Domini noſtri Ieſu Chriſti corpus fiat. Qui tecum viuit &c.

Deinde Diaconus accipiat à Subdiacono vinum, & miſceat cum aqua in calice, dicens.

DEus, qui humanæ ſubſtantiæ dignitatem mirabiliter condidiſti, & mirabiliùs reformaſti, da nobis quæſumus huius aquæ, & vini myſteria eius diuinitatis eſſe conſortes, qui humanitatis noſtræ dignatus eſt fieri particeps Ieſus Chriſtus.

Tunc Diaconus calicem offerat ſuper altare & Epiſcopo dicat.

IMmola Domino ſacrificium laudis, & redde Altiſſimo vota, ſit Dominus adiutor tuus, mundum te faciat, & dum oraueris ad cęli exaudiat te.

Et Sacerdos calicem offerens dicat offertorium iſtud.

OFferimus tibi Domine calicem ſalutaris, & deprecamur clementiam tuam, vt in conſpectu diuinæ maieſtatis tuæ cum odore ſuauitatis aſcendat.

Sequitur Oratio.

DOmine Deus Ieſu Chriſte, qui in cruce paſſionis tuæ, de latere tuo ſanguinem, & aquam, vnde tibi Eccleſiam conſecrares, manare voluiſti, ſuſcipe hoc ſacrificium Altari tuo ſuperpoſitum, & concede clementiſſime, vt pro redemptione noſtra, & etiam totius Mundi in conſpectum Diuinæ Maieſtatis tuæ cum odore ſuauitatis aſcendat. Qui viuis &c.

Poſito Calice ſuper altare dicat ſacerdos.

OBlatum tibi Domine calicem ſanctifica, vt nobis vnigeniti tui D. N. Ieſu Chriſti ſanguis fiat. Qui tecum &c.

Tunc benedicat vtroſque eleuata manu, & dicat.

IN nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, ſit ſignatum, ordinatum, ſanctificatum, & benedictum hoc ſacrificium nouum.

Adiungat.

VEni ſanctificator omnipotens æterne Deus, & benedic hoc ſacrificium, tibi præparatum. Qui viuis &c.

Poſtea accipiens epiſcopus thus à diacono ponat in thuribulum, dicens.

PEr interceſſionem ſancti Gabrielis Archangeli ſtantis à dextris Altaris incenſi, & omnium electorum ſuorum incenſum iſtud Dominus dignetur benedicere, & in odorem ſuauitatis accipere,

Hæc

Hæc oratio dicenda eſt, dum Incenſo miſſo in Thuribulum ipſum Turibulum ſuper panem, & calicem circumducitur.

MEmores ſumus æterne Deus, Pater omnipotens, glorioſiſſimæ paſſionis Filij tui, reſurrectionis etiam eius, & aſcenſionis eius in cœlum. Petimus ergo Maieſtatem tuam, vt aſcendant preces humilitatis noſtræ vnà cum Incenſo iſto in conſpectum tuæ clementiæ, & deſcendat ſuper hunc panem, & ſuper hunc calicem plenitudo Diuinitatis: deſcendat etiam Domine illa ſancti ſpiritus incomprehenſibilis inuiſibiliſque maieſtas, ſicut quondam in Patrum hoſtias deſcendebat. Per eumdem eiuſdem &c.

Circumiens autem altare cum incenſo Epiſcopus aut Presbyter dicat.

INcenſum iſtud à te benedictum, aſcendat ad te Domine, & deſcendat ſuper nos miſericordia tua.

Sequitur.

DIrigatur oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu tuo Domine.

Quando odor Incenſi porrigitur ſacerdoti & fratribus, dicat vnuſquiſque eorum.

ACcendat in nobis Dominus ignem ſui amoris, & flammam æternæ charitatis.

Tunc ſacerdos humillimè ſe conuertat ad circumſtantes dicens.

ORate pro me peccatore fratres, & ſorores, vt meum, & veſtrum ſacrificium acceptum fiat Domino Deo omnipotenti ante conſpectum ſuum.

Tunc reſpondeatur ei à ſingulis.

SVſcipiat omnipotens Deus de manibus tuis ſacrificium, & orationes tuæ aſcendant in memoriam ante Dominum, ipſeque te exaudiat, qui te conſtituit interceſſorem pro peccatis noſtris.

Orent pro te omnes ſancti, & electi Dei, memor ſit omnis ſacrificij tui, & holocauſtum tuum pingue fiat.

Immola Domino ſacrificium laudis, & redde Altiſſimo vota tua.

Exaudiat te Dominus orantem pro noſtra omnium ſalute.

Miſereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua.

Dominus ſit in corde tuo, & in ore tuo, & ſuſcipiat ſacrificium ſibi acceptum de manibus tuis pro noſtra, omniumque ſalute.

Tunc conuerſus ſacerdos ad altare fundat pro ſemetipſo hanc orationem ante ſecreta.

DOmine Ieſu Chriſte fides, & fiducia noſtra, & tota in huius præſentis vitæ ærumna conſolatio noſtra, me indignum, & peccatorem propitius reſpice, & placatus exaudi, & mitte ſanctum Angelum tuum de cœlis, qui hanc oblationem ſuſcipiat, & ante conſpe-

ctum tuæ miſerationis repræſentet in memoriam mei ad laudem, & gloriam nominis tui. Qui viuis &c.

Tunc incipiat ſecreta, quibus finitis, & præfatione dicta,
quando alij ſanctus, ſanctus, ſanctus *decantant,*
hæc oratio curſim dicenda eſt à ſacerdote.

DOmine Deus, qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras peccatorum me miſerum, fragilemque peccatorem à tua non repellas pietate, neque adſpicias ad peccata, & ſcelera mea, & immunditias, turpeſque cogitationes, quibus flebiliter à tua diſiungor voluntate, ſed ad miſericordias tuas & ad fidem, deuotionemque eorum, qui per me peccatorem tuam deprecantur miſericordiam, & quia me indignum inter te, & populum tuum medium fieri voluiſti, fac me talem, vt dignè poſſim tuam exorare miſericordiam pro me, & pro eodem populo tuo.

Domine adiunge voces noſtras vocibus ſanctorum Angelorum tuorum, & ſicut illi te laudant inceſſabiliter, & infatigabiliter in æterna beatitudine, ita nos quoque eorum interuentu te mereamur laudare inculpabiliter in hac peregrinatione. Per &c.

Hac oratione finita, antequam ſacramenta incipiantur
iterum ſe Domino commendet dicens.

FActurus memoriam ſalutaris hoſtiæ totius mundi, cum illius dignitatem, & meam intueor fœditatem, conſcientia torqueor peccatorum: verùm quia tu Deus multùm miſericors es, imploro, vt digneris mihi dare ſpiritum contribulatum, qui tibi gratum ſacrificium reuelaſti, vt eo purificatus vitali hoſtiæ pias manus admoueam, quæ omnia peccata mea aboleat, & ea deinceps in perpetuum vitandi mihi tutelam infundat, omnibuſque fidelibus viuis, & defunctis pro quibus tibi offertur, præſentis vitæ, & futuræ ſalutis commercia largiatur. Qui viuis, & regnas &c.

Deinde cum ſumma reuerentia incipiat, Te igitur, *& Miniſtri*
ſtantes in gradibus ſuis cantent ipſos pſalmos,
vſque dum Te igitur *finiatur.*

EXaudiat te Dominus
Ad te Domine leuaui animam meam.
Miſerere mei Deus ſecundùm magnam
Domine refugium.
Qui habitat in adiutorio.

Deinde Preces.

SAluum fac ſeruum tuum Domine Deus meus ſperantem in te.
Deſiderium cordis eius tribuiſti ei Domine, & voluntate labiorum eius non fraudaſti eum.
Vitam petijt à te, & tribuiſti Domine longitudinem dierum in ſeculum, & in ſeculum ſeculi.

Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum.
Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos quemadmodum ſperauimus in te.
Exurge Domine adiuua nos, & redime nos propter nomen tuum.
Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.

Oratio pro ſacerdote.

GAudeat Domine quæſumus famulus tuus beneficijs impetratis, & cui fiduciam ſperandæ pietatis tribuiſti, optatæ miſericordiæ præſta benignus effectum.

Alia communis.

PRecibus noſtris quęſumus Domine aures tuæ pietatis accommoda, & orationes ſupplicum, occultorum cognitor benignus exaudi; vt te largiente ad vitam perueniamus ſempiternam. Per &c.

Infra actionem.

IN primis vnà cum famulo tuo Papa noſtro N. & pro omnibus orthodoxis, atque Apoſtolicæ Fidei cultoribus Pontificibus, & Abbatibus, Gubernatoribus, & Rectoribus Eccleſiæ ſanctæ Dei, & pro omni populo ſancto Dei

Memento Domine famulorum famularumque tuarum, cunctorum ſcilicet conſanguinitate mihimet, vel familiaritate, & amicitia coniunctorum, cunctorumque ſua mihi peccata confitentium, meque in tuo nomine bonis reficientium, & omnium circumſtantium.

Hanc etiam oblationem humilitatis meæ, & deuotionis, quam tibi offero pro peccatis meis, & criminoſis actionibus meis caſtigandis, & dimittendis, pro cæca, & lapidea cordis mei duritia diſſoluenda, & illuminanda, quæſo Domine, vt placatus accipias, & ſinum pietatis ſuper me expandas, meque illumines, ſenſum aperias, ſpiritum corrigendi tribuas, & ad te miſero mihi redeundi aditum per lamenta pœnitentiæ concedas. Per Chriſtum Dominum &c.

Quam oblationem tu Deus in omnibus quæſumus.

Iſtud profer in eodem canone, quando concilium, vel conſilium aliquod agitur, poſtquam dixeris æterno Domino viuo, & vero.

HAnc igitur oblationem, quam tibi offerimus pro huius negocij qualitate, de quo in pręſentis diſputationis actione ventilatur, vt benignè ſuſcipias ſuppliciter deprecamur, quatenus, non humano, ſed tuo ſancto conſilio æquoq; iudicio miſericorditer terminatum, vel directum, iuſtitiæ, veritatiſque termino finiatur, atque ſecundùm tuam voluntatem modis omnibus ordinetur, & compleatur. Per Chriſtum Dominum noſtrum.

Communicantes, & memoriam venerantes.

Pro ſemetipſo.

MEmento Domine, & miſerere mei, multi enim, & magni ſunt languores mei, mali ſunt & peſſimi, ſed maior eſt miſericor-

diæ tuæ multitudo, miſerere mei Domine qui veniſti in multitudine miſericordiæ, & ſana languores animæ meæ, miſerere mei Domine, & per hoc vnicum mundi remedium aliquod ſtillicidium cœleſtis gratiæ arido cordi meo infunde ad cognoſcendum te.

Nobis quoque peccatoribus.

Pro ſemetipſo, & pro debitoribus.

MEmento Domine famulorum, famularumque tuarum N. N. præcipuè deprecor pro his, qui memoriam mei coram te in ſuis precibus faciunt, vel qui ſe meis indignis precibus commendauerunt, quique etiam in tuo conſpectu, ſua mihi delicta confeſſi ſunt, & qui mihi, vel congregationi tuæ aliquid charitatis officio ſiue pietatis, vel largitatis ſuæ ſtudio impenderunt, quique etiam mihi propinquitatis, vel conſanguinitatis, ſeù tuæ charitatis affectu coniuncti ſunt, mihi quoque indigniſſimo famulo tuo propitius eſſe digneris, & ab omnibus delictorum offenſionibus me emundare. Per &c.

Nobis quoque peccatoribus.

Item pro ſemetipſo in eodem canone dicenda.

MEmento etiam mei, quæſo Deus, & miſerere: & licèt hæc ſancta indignis meis manibus tibi ſancte Pater omnipotens æterne Deus offerantur ſacrificia, qui nec inuocare ſanctum, ac venerabile nomen tuum dignus ſum, tamen, quæ in honore, laude, & memoria glorioſiſſimi & dilectiſſimi filij tui D. N. I. C. offeruntur, ſicut incenſum in conſpectu Diuinæ maieſtatis tuæ cum odore ſuauitatis accendantur. Per eundem Chriſtum Dominum &c.

Nobis quoque peccatoribus.

Item pro ſalute viuorum, & mortuorum.

MEmento etiam Domine famulorum, famularumque tuarum, & beatiſſimæ Virginis Mariæ, omniumque ſanctorum tuorum intercedentibus meritis ſuppliciter quæſumus omnipotens Deus, vt famulos, ac famulas tuas, quorum eleemoſynas accepimus, ſeù qui nobis familiaritate coniuncti ſunt larga miſericordia tua protegas, & ab omnibus impugnationibus defendas, vt tua vbique protectione ſaluentur, & animabus famulorum, famularumque tuarum, videlicet omnium orthodoxorum, quorum commemorationem agimus, & quorum corpora hîc, & vbique requieſcunt, vel quorum nomina hîc in libro vitæ ſcripta eſſe videntur, indulgentiam, & remiſſionem omnium tribuas peccatorum, & in conſortio electorum tuorum habere digneris.

Hic recites nomina quorum velis.

IStis, & omnibus in Fide catholica quieſcentibus locum pacis, refrigerij, & quietis, vt indulgeas deprecamur. Per Chriſtum &c.

Nobis quoque peccatoribus.

MEmento etiam Domine famulorum, famularumque tuarum N. N. qui nos præceſſerunt cum ſigno fidei, & dormiunt in

ſomno

ſomno pacis, ipſis & omnibus in Chriſto quieſcentibus locum refrigerij lucis & pacis vt indulgeas deprecamur. Per Dominum.

Nobis quoque peccatoribus.

Expletâ ſecretâ, & oratione Dominicâ cum dixerit.

PAx Domini ſit ſemper Vobiſcum.

Miſceatur corpus Dominico ſanguini, & dicatur.

HAec ſacroſancta commixtio corporis, & ſanguinis D. N. I. C. fiat omnibus nobis ſumentibus ſalus mentis & corporis, & ad æternam vitam capeſſendam præparatio ſalutaris. Per eumdem &c.

Fiat commixtio & conſecratio corporis, & ſanguinis D. N. I. C. omnibus accipientibus nobis in vitam æternam.

Non mittat epiſcopus in calicem partem oblatæ, vt presbyteri ſolent, ſed expectet, donec finita benedictione episcopus communicare debeat: & tunc accipiens partem, quam antea fregerat tenensque ſ. ſuper calicem immittat dicens.

SAcri ſanguinis commixtio cum ſancto corpore D. N. I. C. proſit omnibus ſumentibus ad vitam æternam.

Oratio.

COncede Domine Ieſu Chriſte, vt ſicut hæc ſacramenta corporis, & ſanguinis tui fidelibus tuis ad remedium contuliſti, ita mihi famulo tuo indigno, & omnibus per me ſumentibus, hæc ipſa myſteria non ſint ad reatum, ſed proſint ad veniam omnium delictorum per te Ieſu Chriſte &c.

Poſt hæc dicta oſculetur altare, dicens.

DOmine Ieſu Chriſte, qui dixiſti Apoſtolis tuis, pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, ne reſpicias peccata mea, ſed fidem Eccleſiæ tuæ, eamque ſecundùm tuam voluntatem pacificare, & adunare dignare.

Deinde conuertat ſe ad circumſtantes, pacemque ferat dicendo.

HAbete vinculum pacis, & charitatis, vt apti ſitis ſacroſanctis Miſterijs.

Et ipſi inuicem ſe pacificando dicant.

PAx Chriſti, & Eccleſiæ abundet in cordibus noſtris.

Quando corpus Dominicum ſacerdos in manus accipit dicat.

PAnem cæleſtem accipiam, & nomen Domini inuocabo.

Sequitur oratio.

PErceptio corporis tui Domine Ieſu Chriſte, quam indignus ſumere præſumo, non mihi proueniat ad iudicium, & condemnationem, ſed pro tua pietate proſit mihi ad tutamen mentis, & corporis, qui cum Patre &c.

Alia.

Alia.

FIat mihi obſecro Domine hoc ſacramentum tuum, quod indignus, & peccator præſumo percipere confiſus de tua larga clementia ad viſcera miſericordiæ tuæ, & gratiam ſalutis, ad ſanitatem animæ, & corporis, remiſſionemque omnium peccatorum, vt non ad iudicium, ſed ad remedium, illud merear percipere Saluator mundi &c.

Cum corpus ſumitur.

COrpus D. N. I. C. ſit mihi remedium ſempiternum in vitam æternam.

Quando calicem in manus accipit ſacerdos dicat.

QVid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi. Calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo. Laudans inuocabo Dominum, & ab inimicis meis ſaluus ero.

Sequitur oratio.

COmmunicatio, & confirmatio corporis, & ſanguinis D. N. I. C. proſit mihi in remiſſionem omnium peccatorum meorum, & conſeruet me ad vitam æternam.

Alia ad vtrumque.

DOmine ſancte pater omnipotens æterne Deus da mihi hoc corpus, & ſanguinem filij tui, ita ſumere, vt per hoc merear remiſſionem omnium peccatorum accipere, & tuo ſancto Spiritu repleri, quia tu es Deus, & pręter te non eſt alius, cuius glorioſum nomen permanet in ſecula ſeculorum Amen.

Cum ſanguis ſumitur.

SAnguis D. N. I. Chriſti cuſtodiat me in vitam æternam.

Poſt perceptam communionem.

DOmine I. C. Filî Dei viui, qui ex voluntate Patris cooperante Spiritu ſancto per mortem tuam mundum viuificaſti, libera me per hoc ſacrum corpus, & ſanguinem tuum à cunctis iniquitatibus, & vniuerſis malis meis, & fac me tuis obedire mandatis, & à te nunquam in perpetuum ſeparare digneris. Qui viuis &c.

Alia.

COrpus tuum Domine, quod accepi, & calix quem potaui, adhęreant in viſceribus meis, & præſta vt nulla ibi remaneat peccati macula, vbi tua ſancta introierunt ſacramenta. Qui viuis &c.

Deinde presbyteris, & diaconis corpus in manus accipientibus, & communicantibus dicitur ſingulis.

PAx tecum. ℟. Et cum ſpiritu tuo.

Alia.

VErbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.

Calicem

Calicem verò cum ſacroſancta commixtione dando vnicuique dicat.

HAec ſacroſancta commixtio corporis, & ſanguinis D. N. I. C. proſit tibi ad vitam æternam.

Subdiaconis autem, ac alio clero communicet hoc modo dicens.

PErceptio corporis, & ſanguinis D. N. I. C. ſanctificet corpus, & animam tuam in vitam æternam. Amen.

Populo quidem communicando dicat.

COrpus, & ſanguis D. N. I. C. proſit tibi in remiſſionem omnium peccatorum, & ad vitam æternam. Amen.

Interim dum communicant, dicat.

IGnoſce Domine, quod dum rogare compellor, dum per immunda labia nomen ſanctum tuum aſſumo, & immundorũ actuum ſecreta confiteor, non habeo apud te verba ſine crimine, tu enim conſcientiæ meæ vulnera, tu cogitationum mearum occulta noſti, & immunditias meas tu ſolus agnoſcis. Miſerere mei Domine, miſerere, mihi ignoſce myſterij tui ſecreta tractanti, nec indignum miſericordiæ tuę iudices quem pro alijs rogare permittis, & in quo teſtimonium boni operis non agnoſcis, officium ſaltem diſpenſationis creditæ non recuſes. Saluator miſerere mei.

Poſt perceptam communionem.

QVod ore ſumpſimus Domine, mente capiamus, & de munere temporali fiat nobis remedium ſempiternum. Per &c.

Oratio.

OBſecro etiam te pijſſime omnium auxiliator, ne ad damnationem æternam mihi proueniat, quod quotidie cum conſcientia polluta nomen ſanctum tuum præſumo inuocare, corpuſque Chriſti Filij tui, & ſanguinem indignus audeo accipere: quin magis per hoc me expurges ſedulò, & munias ab omnium inimicorum iaculo, ac per eum in me habitare digneris, quem ad hoc miſiſti, vt redimeret nos ab omni inquinamento ſpiritus, & carnis per ipſum vnigenitum Filium tuum Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, nos omnes ab omni libera malo, & in omni bono conſerua. Qui tecum &c.

Alia.

COnſeruent nos Domine munera tua, & æternam vitam tribuant nobis. Per &c.

Alia.

CVſtodi intra nos Domine gratiæ tuę munus, vt aduersùs omnia præſentis, & futuri ſeculi mala, euchariſtiæ, quam percepimus viribus, & virtute muniamur. Qui viuis &c.

Alia.

PRęſta Domine Ieſu Chriſte fili Dei viui, vt qui corpus, & ſanguinem proprium pro nobis indignis datum edimus, & bibimus, fiat nobis

nobis ad ſalutem,& ad redemptionis remedium ſempiternum omnium criminum noſtrorum. Per &c.

Poſtquam Diaconus dixit Ite Miſſa eſt, *veniat Sacerdos ante Altare, & oſculando dicat.*

PLaceat tibi Sancta Trinitas obſequium ſeruitutis meę, & præſta, vt ſacrificium, quod oculis tuæ maieſtatis obtuli,ſit tibi placens, mihique, & omnibus, pro quibus illud obtuli, ſit te miſerante propitiabile. Qui viuis &c.

Finitâ Miſſâ accedat ad Altare, & oſculetur illud dicens.

MEritis, & interceſſionibus Beatæ Mariæ ſemper Virginis, & iſtorum atque omnium ſanctorum ſuorum miſereatur noſtri omnipotens Deus, qui viuit &c.

Expletis omnibus, epiſcopus de altari ad ſacrarium rediens cum diaconibus, & cæteris quibus voluerit, cantet hymnum trium Puerorum.

Benedicite omnia opera Domini Domino.
Laudate Dominum omnes gentes.
Laudate Dominum in ſanctis eius.

Poſtea,

PAter noſter, qui es in cœlis.

Et preces.

COnfiteantur tibi Domine omnia opera tua, Et ſancti tui benedicant tibi.
Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis.
Exultent iuſti in conſpectu Dei: & delectentur in lætitia.
Non nobis Domine non nobis: ſed nomini tuo da gloriam.
Sacerdotes tui Domine induantur iuſtitia, & ſancti tui exultent.
Non intres in iudicium cum ſeruis tuis Domine, Quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens.
Domine Deus virtutum conuerte nos: Et oſtende faciem tuam, & ſalui erimus.
Benedicat nos Dominus Deus noſter, benedicat nos Deus, & metuant eum omnes fines terrę.
Domine exaudi orationem meam; & clamor meus ad te veniat.

Oremus.

DEus, quem omnia opera benedicunt, quem cœli glorificant, quem Angelorum multitudo conlaudant, quæſumus te,vt ſicut tres pueros de camino incendij, non ſolùm illæſos, ſed etiam in tuis laudibus conclamantes liberaſti; ita nos peccatorum nexibus obuolutos, velut de voragine ignis eripias, vt dum te pari benedictione laudamus, criminumque flammas, operumque carnalium incendia ſuperantes, hymnum tibi debitum iure, meritoque reddamus. Per Dominum noſtrum &c.

Alia.

Alia.

DEus, qui tribus pueris mitigaſti flammas ignium concede propitius per interceſſionem eorum, & merita omnium Sanctorum tuorum, vt nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum, atque tormentorum. Per Dominum &c.

Alia.

ACtiones noſtras quæſumus Domine, aſpirando præueni, & adiuuando proſequere, vt omnis oratio, & cuncta noſtra operatio à te ſemper incipiat, & per te cœpta finiatur. Per &c.

Explicit ordo de officio Miſſæ.

ALTERA APPENDIX.

COntinet hæc Appendix Fragmentum Miſſę ab initio vſque ad euangelium ad inſtar ſuperioris varijs precationibus interpolatæ hactenus ineditum, de quo legenda ſunt, quæ ſupra notauimus *Lib. I. Cap. XII.* §. 4. Atque vtinam integram Miſſam haberemus, ſed à codice M. S. auulſa erant in fine plurima folia. Erat codex Monaſterij S. Vincentij Ordinis S. Benedicti, nunc aſſeruatur in Bibliotheca Eminentiſſimi Cardinalis Chiſii.

Incipit Ordo qualiter Miſſa celebrari debeat. In primis ſacerdos dicat orationem ad calceandum ſe.

Calcea Domine pedes meos in præparatione euangelij pacis, & protege me in velamento alarum tuarum.

Ad manus lauandas. *Largire ſenſibus meis omnipotens Pater, vt ſicut exterius abluuntur inquinamenta manuum, ſic à te mundentur interius pollutiones mentis, & creſcant in nobis ſanctarum augumenta virtutum. Per Chriſtum &c.*

Ad mappam. *Da Domine virtutem manibus meis ad abſtergendam omnem maculam immundam, vt ſine pollutione mentis & corporis valeam tibi ſeruire. Per Chriſtum.*

Ad amictum. *Obumbra Domine caput meum vmbraculo ſanctæ fidei, & pelle à me nubila ignorantiæ.*

Ad albam. *Indue me Domine veſtimento ſalutis, & circunda me lorica fortitudinis.*

Ad zonam. *Domine accinge in me cuſtodiam mentis meæ, ne ipſa mens inſletur ſpiritu elationis. Amen.*

Ad ſtolam. *Stolâ iuſtitiæ circunda Domine ceruicem meam, & ab omni corruptione peccati purifica mentem meam.*

Ad caſulam. *Indue me Domine ornamento humilitatis, charitatis, & pacis, vt vndique munitus virtutibus poſſim reſiſtere vitiјs, & hoſtibus mentis & corporis.*

Ad manipulum. *Da mihi Domine ſenſum rectum & vocem puram, vt implere poſſim laudem tuam. Amen.*

Deinde cantet cum circumſtantibus clericis hos pſalmos, *Quam amabilia,* id eſt Pſal. 83. qui ſic incipit in verſione Italica & propria Romanæ Eccleſiæ, de qua egimus Lib. II. Cap. III. *Benedixiſti. Inclina Domine, Pater noſter.* Verſ. *Exurge Domine adiuua nos. Fiat Domine miſericordia tua ſuper nos. Deus tu conuerſus viuificabis nos. Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam. Non intres in iudicium cum ſeruo tuo. Propitius eſto Domine peccatis noſtris. Domine exaudi orationem meam.*

Oremus.

AVres tuæ pietatis mitiſſime Deus inclina precibus meis, & gratia S. Spiritus illumina cor meum, vt tuis myſterijs dignè miniſtrare, teque æterna charitate diligere merear. Per Dominum noſtrum &c.

Tum dicat apud ſe. *Rogo te Deus Sabaoth altiſſime, pater ſancte, vt tunica caſtitatis digneris me accingere, & lumbos meos baltheo tui amoris ambire, ac renes corporis mei igne charitatis exurere, quatenus pro peccatis meis te Dominum meum dignè poſſim intercedere, & aſtantis populi peccatorum veniam promereri, ac pacificas ſingulorum tibi hoſtias immolare, Me quoque indignum audacter ad te accedentem non ſinas perire, ſed dignare me tua pietate mundare, lauare, ornare, tibique idoneum & dignum miniſtrum efficere, leniter me ac benignè ſuſcipere. Præſta mihi hoc omnipotens Pater per Vnigenitum Filium tuum Dominum noſtrum, qui tecum viuit, &c.*

Fac me quæſo omnipotens Deus ita iuſtitia indui, vt in ſanctorum tuorum merear exultatione lætari, quatenus emundatus ab omnibus ſordibus peccatorum conſortium adipiſcar tibi placentium ſacerdotum, meque tua miſericordia à vitijs omnibus exuat, quem reatus propria conſcientia grauat. Per Chriſtum, &c.

Deinde cum clerici inceperint *Gloria* poſt Introitum, procedat antecedente cum diacono, & ante eum ſubdiacono cum libro euangelij, & ante ſubdiaconum acolytho cum thymiamate; ante quem duo alij acolythi præcedant cum candelabris & luminaribus, & ſic ordinatè exeant à Secretario cum Antiphona, *Redime me & miſerere mei, vt in eccleſijs benedicam te Deus Iſraël*: & Pſalmo *Iudica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingreſſus ſum*: & vt peruenerint ante altare incipiant Pſalmum cum Antiphona *Introibo ad altare Dei.* Pſal. *Iudica me Deus & diſcerne cauſam meam,* cum *Gloria Patri,* & repetitur Antiphona. Deinde inclinati faciant confeſſionem diacono ſtante ad dexteram ſacerdotis cum Acolytho, & ſubdiaconus à ſiniſtris teneat librum euangelij contra faciem eius.

Sequi-

Sequitur confeſſio.

COnfiteor Deo omnipotenti, & iſtis, & omnibus Sanctis eius, & vobis fratribus, quia ego miſer peccaui nimis in lege Dei mei cogitatione, ſermone, & opere, pollutione mentis & corporis, & in omnibus malis, quibus humana fragilitas contaminari poteſt, propterea precor vos, vt oretis pro me miſero peccatore.

Precibus & meritis ſanctæ Dei genitricis & Virginis Mariæ & omnium Sanctorum ſuorum miſereatur vobis omnipotens Dominus, & dimittat vobis omnia peccata veſtra præterita, præſentia, & futura: liberet vos ab omni malo, conſeruet vos in omni opere bono, & perducat nos pariter Chriſtus Filius Dei viui in vitam æternam. Amen.

Indulgentiam & abſolutionem & remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum, et ſpatium veræ pœnitentiæ per interceſſionem omnium Sanctorum ſuorum tribuat nobis omnipotens, pius, et miſericors Dominus. Amen.

Verſ. *Conuerte nos Deus ſalutaris noſter.* Reſp. *Et auerte iram tuã à nobis.*

Dignare Domine die iſta. Sine peccato nos cuſtodire.

Fiat Domine miſericordia tua ſuper nos. Quemadmodũ ſperauimus in te.

Domine exaudi orationem meam. Et clamor meus ad te veniat.

Oremus.

AVfer à nobis quæſumus Domine iniquitates noſtras, vt ad Sancta Sanctorum puris mereamur mentibus introire. Exaudi quæſumus Domine ſupplicum preces, & confitentium tibi parce peccatis, vt pariter nobis indulgentiam tribuas benignus et pacem. Per Dominum &c.

Quibus expletis ſubdiaconus apertum librum præbeat ſacerdoti oſculandum. Oſculato autem euangelio, quod eo die legendum eſt, dicat: *Pax Chriſti, quam nobis per euangelium ſuum tradidit, conſeruet et confirmet corda noſtra et corpora in vitam æternam, Amen.* Et ſubdiaconus claudens librum ponat ſuper altare in ſiniſtro cornu. Cum verò inceperint in choro *Kyrie eleiſon*, acolythi deponant candelabra in pauimento. Diaconus verò accipiat thuribulum de manu acolythi & accedens oſculetur altare, quem ſubſequitur ſacerdos, & inclinatus oret prius huiuſmodi.

Ad te Plaſmator meus, redemptor meus, ſaluator meus, ego miſerrimus ſeruus tuus ad te cordis deuotione confugio. Tu quia pius es miſerere mei & ſuſcipe confeſſionem meam vnica ſpes ſalutis meæ, Domine Deus meus, Nam gulæ, ebrietatis, & crapulæ vitijs quotidie ſine intermiſſione deſeruio, & delector. Fornicationis, pollutionis, & libidinis ſtercoribus ab ipſa penè pueritia putrefactus ſum: et omni ſpurcitia et immunditia libidinis intus exteriùſque maculatus ſum. Triſtitia, acedia, ſomnolentia, iracundia, concupiſcentia, cupiditate, auaritia, inuidia, malitia, odio, detractione, ſuſpicione, ſimulatione, periurio, falſitate, mendacio, negligentia, inobedientia, vanagloria, leuitate, ac ſuperbia perditus ſum: et omni mala cogitatione, locutione, ſiue actione, atque omnibus malis et inquitatibus ex-

tinctus ſum. Sed tu qui iuſtificas impios et viuificas mortuos, iuſtifica me et reſuſcita me Domine Deus meus.

Deinde ſurgat & oſculetur altare dicens. *Omnipotens ſempiterne Deus, qui me peccatorem ſacris altaribus aſtare voluiſti, & ſancti nominis tui laudare potentiam, concede quæſumus per huius ſacramenti myſterium meorum mihi veniam peccatorum, vt tuæ maieſtati dignè miniſtrare merear. Per &c.*

Et ſic accepto thuribulo de manu diaconi faciat incenſum ſuper altare, & reddat eidem diacono porrigens ei oſculum. Diaconus verò faciat incenſum circum altare, & reuerſus odorem præbeat ſacerdoti, redditoque thuribulo acolytho ſtet poſt ſacerdotem, & ſubdiaconus retrò poſt eum. Finitis in choro *Kyrie eleiſon*, ſi tempus fuerit, dicat ſacerdos *Gloria in excelſis Deo*. Deinde verſus ad populum, cum quo verti debet & diaconus, dicat *Dominus vobiſcum*, & orationem. Qua dicta ſubdiaconus contra altare legat epiſtolam, quam dum incipit, ſacerdos & diaconus ſedeant in ſedilibus ſuis ad dexteram partem altaris, iuxta quos & ſubdiaconus poſt lectam epiſtolam ſedeat. Deinde canatur Graduale, Alleluia, vel Tractus, ſeu Sequentia. Interim verò dicantur à ſacerdote vel miniſtris iſtæ Orationes.

Oratio.

BEnigniſſime ac miſericordiſſime, ſereniſſime ac clementiſſime Deus, cui omnis Angelica famulatur virtus, cuique quicquid ſanctum ac mundum eſt obſequitur, ante conſpectum diuinæ maieſtatis tuæ aſſiſto reus, ſacroſancti myſterij vſurpator ſatis indignus: quin & inuocare ſanctum ac venerabile nomen tuum non ſum idoneus, quippe qui ſum innumerabilibus criminibus prægrauatus, ſuperbia inflatus, cenodoxia turgidus, inuidia demolitus, acedia anxiatus, libidine fracidus, laſciuia diſſolutus, iracundia ſtimulatus, odio inueteratus, detractione perditus, proteruia tumidus, ventris ingluuie & gulę appetitu immoderatus, fallacia repletus, immunditia ſordidatus, amore ſeculi nimis detentus, auaritia irretitus, iactantia elatus, hypocriſi ſubdolus, contentione pertinaciſſimus, diſcordia fraudulentus, ſuſurratione promptiſſimus, rancore cordis & puſillanimitate affectatus, torpore ignauus, in iurando inconſideratus, ſcurrilitate aſſiduus, verbis otioſis & ſuperfluis atque criminoſis deditus, fornicatione tam ſpirituali quàm corporali grauiter pollutus, & in cunctis voluptatibus in quibus humana fragilitas labi poteſt miſerrimè pręcipitatus; & in omnibus omnino vitijs atque criminibus, in quibus cogitando, loquendo, & operando peccari poteſt, coram examine æquitatis tuæ me grauiter peccaſſe & reum eſſe recognoſco & confiteor. Sed tu pijſſime & miſericordiſſime Deus, ne intres in iudicium cum ſeruo tuo, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis homo viuens, quippe qui eſt fœnum areſcens, & corruptibilis caro, quotidièque ad non eſſe tendens omnino.

omnino. Quis ergo poteſt mundum de immundo conceptum ſemine facere, niſi tu qui ſolus es Deus? Sicut enim pannus menſtruatæ, ſic immundi ſumus ante maieſtatem claritatis tuæ Domine. In tuo namque conſpectu nec ipſi cœli ſunt mundi, quanto magis nos creati in carne corruptibili, atque homines terreni & immundi? Quid enim dignè offerat mortalis immortali, corruptibilis incorruptibili, mutabilis incommutabili? Sed vt hoc valeret fieri, incarnatus es pro nobis Fili Dei, mundus & incorruptibilis permanens ſicut es. Sacramentum quoque corporis & ſanguinis tui electis tuis tradidiſti, quo efficeremur de immundis mundi, de peccatoribus ſancti, de inceſtis caſti, & de fœditate nitidi, & quo poſſemus ante maieſtatem gloriæ tuæ apparere præclari. Ergo tu Domine ſacerdos ſumme, ſanctificator & ſanctificatio ſacerdotij, miſerere mihi homini peccatori, parce indigno ſacerdoti, ignoſce myſterij tui ſecreta tractanti, nec indignum miſericordiæ tuæ iudices, quem pro alijs rogare permittis, & in quo teſtimonium boni operis non agnoſcis, officium ſaltem creditæ non recuſes diſpenſationis. Et fiat mihi hæc ſacroſancti myſterij frequentatio omnium ſcelerum meorum indulta propitiatio, Saluator mundi. Qui viuis &c.

Alia oratio.

DEus miſericordiæ, & veritatis clementiam tuam ſuppliciter deprecor, &c. *Extat ſupra in Miſſa Illyrici.*

Alia oratio.

DEus qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras peccatorum. *Vt ſupra in Miſſa Illyrici.*

SEQVITVR LITANIA.

CHriſte audi nos.
Pater de cœlis Deus, miſerere nobis.
Fili redemptor mundi Deus, miſerere nobis.
Spiritus ſancte Deus, miſ. nobis.
S. Trinitas vnus Deus, miſ. nobis.
Sancte Sanctorũ Deus, miſ. nobis.
Sancta Maria, ora pro nobis.
S. Dei Genitrix, ora.
S. Mater Domini, ora.
S. Virgo Virginum.
S. Regina cœlorum.
S. Mater miſericordiæ.
S. Michaël.
S. Gabriel.
S. Raphaël.
Omnes S. Angeli & Archangeli.
S. Ioannes Baptiſta.
Omnes S. Patriarchæ & Prophetę.
S. Petre.
S. Paule.
S. Andrea.
S. Iacobe.
S. Ioannes.
S. Iacobe.
S. Philippe.
S. Bartholomæe.
S. Matthæe.
Omnes S. Apoſtoli & Euangeliſtæ.
S. Dionyſi.
S. Stephane.
S. Corneli.
S. Cypriane.
S. Sebaſtiane.
S. Chryſante.

S. Ge-

S. Georgi.
S. Aureli.
S. Proceſſe.
S. Ianuari.
S. Hermes.
S. Vite.
S. Mercuri.
S. Cæsâri.
S. Pancrati.
S. Adelberte.
S. Cyriace.
S. Euatici.
S. Phocas.
S. Ioannes & Paule.
SS. Tiburti & Valeriane.
SS. Fauſtine & Iouita.
SS. Prime & Feliciane.
SS. Sergi & Bacche.
SS. Nazari & Celſe.
SS. Feliciſſime & Agapite.
SS. Nicander & Marciane.
SS. Valentine & Hilari.
SS. Cirine & Maxime.
SS. Quadraginta Martyres.
S. Fortunate cum ſocijs tuis.
Omnes ſancti Martyres.
S. Gregori.
S. Martine.
S. Ambroſi.
S. Pauline.
S. Maxime.
S. Felix.
S. Nicolae.
S. Remigi.
Omnes ss. Pōtifices & Cōfeſſores.
S. Benedicte.
S. Maure.
S. Placide.
S. Seuerine.
S. Romane.
Omnes SS. Monachi & Heremitę.
S. Sholaſtica.
S. Cęcilia.
S. Daria.

S. Catherina.
Omnes ſanctæ Virgines.
Omnes Sancti & Sanctæ Dei.
Propitius eſto, Parce nobis Dñe.
Ab inſidijs dæmonũ lib. nos Dñe.
A periculo mortis. libera
Ab immundis cogitationibus.
A dominatu omnium vitiorum.
A cæcitate cordis.
Ab omni malo.
Peccatores, Te rogamus audi nos.
Vt parcas nobis, te rog.
Vt nobis ſpem certam dones.
Vt fidem rectam tribuas.
Vt charitatem perfectam cōferas.
Vt cunctorum in nobis vitiorum monſtra mortifices.
Vt omnium nos virtutum prærogatiua viuifices.
Vt nobis per incarnationem tuam introitum in ſancta ſanctorum pandas.
Vt per hoc ſacroſanctũ myſterium animas & corpora noſtra renoues.
Vt per hoc conſcientias noſtras purifices.
Vt hoc terribile myſterium non ſinas nobis fieri ad iudicium.
Vt iſtud ineffabile ſacramentum mundis manibus tractemus.
Vt puris mentibus ſumamus.
Vt indulgentiam omnium peccatorum per hoc conſequamur.
Vt per hoc tibi ſemper inhęrere valeamuș.
Vt per hoc & tu in nobis, & nos in te manere mereamur.
Vt gratiã S. Spiritus cordibus noſtris infundere digneris.
Vt cunctum populum chriſtianum pretioſiſſimo ſanguine tuo redemptum conſeruare digneris.
Vt locũ pęnitentiæ nobis cōcedas.

Pa-

Pater noſter. *Verſ.* Conuerte nos Deus ſalutaris noſter.
Dignare Domine die iſta.
Miſerere nobis Domine.
Fiat Domine miſericordia tua ſuper nos.
Delicta iuuentutis meæ & ignorantias meas.
Adiuua nos Deus ſalutaris noſter.
Non intres in iudicio cum ſeruo tuo Domine.
Domine non ſecundùm peccata noſtra facias nobis.
Non nobis Domine, non nobis.
Exurge Domine adiuua nos.
Domine exaudi orationem meam.

Sequitur oratio.

Adiuua nos Domine Deus noſter tuorum deprecatione Sanctorum, vt omnium beatorum Angelorum, Archangelorum, cunctorumque ſpirituum ſupernorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Euangeliſtarum, Martyrum, Confeſſorum, Sacerdotum, Leuitarum, Monachorum, Virginum, Viduarum, Innocentium, atque omnium fidelium tibi in cęlo & in terra miniſtrantium, quorum hodie feſta geruntur per vniuerſum mundum, eorum nos peccatores & indigni quod optamus & indigemus opportuno tempore ſentiamus auxilium. Per te Ieſu Chriſte Saluator mundi. Qui viuis &c.

Alia oratio.

Conſcientia quidem trepida omnipotens Deus ad altare tuum accedo, ſed ſi dimitto vereor de inobedientia condemnari. Parce ergo mihi Domine indigno famulo tuo, & licèt ad tanta myſteria celebranda ſemper indignus inueniar, tamen fiduciam de tua miſericordia retineo. Pro qua re Deus omnipotens dignare me paterna pietate, placidoque vultu reſpicere, & cordis mei interiora purgare; & ſi ego reatu culpabilis exiſto, beatæ tamen & glorioſæ ſemperque Virginis Mariæ, & omnium ſanctorum tuorum obtentu ſint tibi in omnibus placita mea miniſteria. Qui viuis &c.

Alia oratio.

Domine Deus omnipotens qui es trinus & vnus, vbique præſens, vbique totus, tibi confiteor omnia peccata mea, quæ ſi non confiterer, te tamen Domine, quem occulta non fallunt, latere non poterant: quia peccaui nimis in cogitationibus, loquutionibus, diuerſiſque operibus malis & multis. Et quia ego miſer & miſerabilis propter duritiam cordis mei, niſi tu adiuues me in ipſa peccatorum meorum morte perduro, propterea precor te, miſerere mei. Qui viuis & regnas in ſecula ſeculorum. Amen.

Alia.

Deus qui de indignis dignos, de immundis mundos, de peccatoribus efficis iuſtos, munda cor meum & corpus meum ab omni

ſorde

ſorde & contagione peccati, & fac me dignum ſacris altaribus tuis miniſtrum, & concede propitius, vt in hoc altari ad quod indignus miniſtraturus accedo, hoſtias acceptabiles atque placabiles offeram pietati tuæ pro omnibus peccatis & offenſionibus meis, & innumeris quotidianis exceſſibus, & pro omnibus qui ſe meis indignis precibus commendauerunt; ſed & pro omnibus fidelibus chriſtianis, & pro omnibus circumſtantibus, omnibuſque mihi familiaritate vel conſanguinitate coniunctis, & pro omnibus etiam qui mei memoriam in ſuis orationibus faciunt: & per eum ſit tibi meum votum atque ſacrificium acceptabile, qui ſe tibi Deo Patri obtulit in ſacrificium Ieſus Chriſtus Dominus noſter. Qui tecum &c.

Alia.

INdignum me Domine fateor tuis ſacris, qui innumeris quotidie fuſcor peccatis. *Extat totidem verbis in ſuperiori Miſſa Illyrici.*

Alia.

ALtiſſime Deus ignoſce mihi &c. *Extat etiam ſupra aliquot verbis additis et immutatis.*

Alia.

IMpellit me miniſtrandi officium hoſtiam ſalutarem offerre pro populi delicto, ſed terret conſcientia indebiti ſacerdotij &c. *Habetur item in ſuperiori Miſſa.*

Cætera deſunt.

FINIS.

IN-

INDEX
RERVM, ET VERBORVM.

A.

ABlutio. 463.
Abſolutio publicè pœnitētium. 123. 347.
Abſolutio quibus olim negata. 118. 457.
Acerra. 246.
AEthiopum, ſiue Abaſſinorum ritus. 54.
Agape Chriſtianorum. 3.
Agenda. 14.
Actio idem ac canon. 383.
Agnus Dei. 427.
Agnum offerri à Romanis calumnia Photij. 354.
Alleluia. 334.
Aliturgici dies. 125.
Albani & eorum ritus. 54.
Alba. 204.
Altarium vſus & origo. 148.
Altaria olim lignea, tum lapidea & argentea. 149. plura in eâdem eccleſia. 98. conſecrata cum reliquijs Martyrum. 146.
Altare portatile. 150.
Altaris veſtes & ornamenta. 253. 255.
Ambroſius an ſit auctor librorum de ſacramentis. 41.
Ambroſianorum Miſſa. 59.
Amen. 321. 398. 434.
Amictus. 203.
Amula. 362.
Anaphora. 17.
Anaboladium. 204.
Antimenſia. 150.
Anulus. 217.
Apologia ante Miſſam. 273.
Apoſtolorum prima Miſſa, eiuſque ritus. 25. 29.
Apoſtolorum Liturgia. 45. & ſeqq.
Apoſtolium. 145.
Aqua vino miſcenda. 368. eam Græci bis miſcent. 369.
Aquamanile. 241.
Areæ & cœmeteria. 143.
Armeniorum ritus. 55. vtuntur azymis. 179.
Archipresbyter. 265.
Archidiaconus. 265.
Armarius. 411.
Aſteriſcus. 242.
Audientes. 121.
Azymi & fermentati controuerſia. 180. eccleſiam latinam diu fermentato vſam. Ibid.
Azymorum vſus quando & qua occaſione inceperit. 194.

B.

BAculi olim depoſiti cum legeretur euangelium. 341.
Baculus paſtoralis. 220.
Baſilij liturgia. 51.
Baſilica. 145.
Baſilicarij. 264
Benedictio pro Collecta ſiue oratione. 317. 425.
Benedictiones frugum & aliarum rerum quo loco olim in Miſſa fierent.

Tt t

rent. 411.
Benedictiones epiſcopales poſt orationem Dominicam. 420.
Benedictio duplex in Miſſa, & alia quadam de Benedictionibus. 420.

C.

Caliga. 214.
Calix, & de eo multa. 229.
Calix baptiſmi. 236.
Calumnia Ethnicorũ aduersùs Chriſtianos. 22.
Camiſia. 204.
Campanarum origo. 172. ad quem ſpectet eas pulſare. 177.
Campanæ Religioſorum. 177.
Campanæ pulſatio ad eleuationem. 399.
Candelabra. 243.
Canon Miſſæ. 382. eius nomina, & auctor. 383.
Canonis interpolatio damnatur. 382. 406.
Cantatorium. 249.
Cantorum ordinatio apud Orientales. 269.
Cantores aquam offerebant. 362.
Cantorum ſchola. 267. olim populus cantare ſolebat. 266. 314.
Cantus eccleſiaſticus. 265.
Cantus alterni origo. 302. cur in cantu eadem verba repeti ſoleant. 352.
Canticum trium puerorum. 469.
Cappa. 225.
Carmelitarum preces poſt eleuationem. 400.
Caſula. 212.
Caſubula. 213.
Catechumenorum diſciplina & claſſes. 109. 115. 122.
Cemeliarches. 237.
Charta piarum donationum poſita in altari. 360.
Chirotheca. 217.
Chriſmale. 250.
Chriſtus ſacrificij inſtitutor. 20. pictus in forma agni. 427.
Chryſoſtomi Liturgia. 52.
Cingulum. 205.
Clauſula orationis, Per Dominum noſtrum. 320.
Clementis Miſſa. 48.
Clocca. 177.
Cœmeteria. 143.
Cochlear. 242.
Cola, colum, colatorium. 241.
Colchi & eorum ritus. 54.
Collecta. 13. 14. 316.
Colobium. 226.
Comes S. Hieronymi. 329.
Compagi. 214.
Competentes. 110. 114.
Communicatio cum Sanctis. 291.
Communio idem ac Miſſa. 15.
Communio duplex. 356.
Communio mortuorum. 357. 440.
Communio ſanguinis cur dicta confirmatio. 239.
Communio, id eſt antiphona populo communicante. 431.
Communionis varij ritus. 432. frequentia. 433. abuſus. 441. ordo. 442.
Communicantium ſitus. 443.
Communio ſub vtrâque ſpecie. 444. ſub vna tantùm. 446.
Communio intincta. 449.
Communio puerorum. 452.
Cõmunio laica, & eccleſiaſtica. 455.
Communio peregrina. 457.
Conciliorum origo, auctoritas, frequentia. 35.
Confeſſio ante Miſſam. 285.
Confeſſio ſacramentalis. 273.
Con-

Confeſſorum feſta quando agi cœperint. 104.
Conſecratio. 397.
Conſiſtentes. 121.
Conſtitutionū Apoſtolicarum ſub nomine Clementis auctoritas. 48.
Copti & eorum ritus. 54.
Coſmas & Damianus Martyres qui fuerint. 394.
Corporale. 249.
Cortina ante presbyterium. 251.
Crucis ſignum. 245.
Crux pectori appenſa. 215.
Crypta urbis. 142.

D.

D*Almatica*. 216. 226.
Defunctorum memoria. 406.
Denuntiationes in Miſſa quo loco fierent. 426.
Diaconi. 256.
Diaconiſſa. 259.
Diaconicon. 202.
Dicerion. 242.
Dies Aliturgici. 125. *Liturgici*. 129. *Polyliturgici*. 131.
Dionyſij Miſſa & de illo iudicium. 48.
Dioſcori Liturgia. 55.
Diptycha. 390. 406.
Diſcus. 237.
Dominus vobiſcum. 312.
Domine non ſum dignus. 432.
Dominicum pro Miſſa. 14. *pro Templo*. 144.
Dominicale. 435.
Durandi error. 137.

E.

E*Cclesia & tēpli diſcrimen*. 141.
Eleuatio euchariſtiæ. 399.
Emboliſmus. 416.
Energumeni. 118.
Encolpion. 215.
Ephrem Syri hymnus. 57.
Epiſcopi ſepulti ſub altari. 148.
Epiſtolæ Pontificum uſque ad Siricium cuius auctoritatis. 12.
Epiſtolæ Epiſcoporum lectæ in eccleſia. 328.
Epiſtola & euangelium olim à lectore legebantur. 331. 338.
Epiſtolæ nomen & uſus. 326.
Epitrachelion. 211.
Epigonatium. 221.
Epimanicion. 206.
Epomadion. 224.
Euangelium. 248. 337.
Euangeliorum libro qui honor habitus. 343.
Euangelium in fine Miſſæ. 468.
Eucteria. 145.
Euchariſtia manu excepta. 435. *domi aſſeruata*. 436. *ad abſentes miſſa*. 437. *item miſſa in ſignum communionis*. 193. *delata in itinere*. 438. *in templis cuſtodita in turri & in columba propter infirmos*. 439. *defunctis conſepulta*. 440. *pro infirmis quomodo conſeruetur à Græcis*. 447.
Eulogia. 199. 416.
Expulſio ſiue dimiſſio profanorum ab eccleſia. 115. 122.

F.

F*Acere idem ac ſacrificare*. 14.
Fanon. 206. 221. 253. 362.
Feria quinta cur olim Miſſâ careret. 126.
Fermentati uſus. 180. & ſeqq.
Fermentum miſſum eccleſijs à Pontificibus. 189.

Fiſtula. 238.
Flabella. 242.
Flectamus genua. 316.
Flentes. 120.
Floribus ornatum altare. 255.
Fontes in atrio templi. 153.
Fractio hoſtia. 417.
S. Franciſci epiſtola, & de ea iudicium. 101.
Fratres cur ſe mutuò vocent Chriſtiani. 373.

G.

Gallicana eccleſia ritus. 71. 76.
Gelaſij Miſſale. 247. 319.
Gemelliones. 241.
Gloria Patri. 295.
Gloria in excelſis. 308.
Gracorum ritus. 51. *& alibi paſſim*.
Gracorum maior ingreſſus. 370.
Gracorum oratio poſt conſecrationem, vt panis fiat corpus Christi, & eius explicatio. 402.
Graduale. 294.
Gremiale. 221.
Gregorius Magnus quid addiderit Canoni. 395. 413.

H.

Hanc igitur oblationem. 394.
Hora Miſſa celebranda deſtinata. 164.
Hoſtiarum quibus nunc vtimur origo. 197.
Hoſtia ſitus in altari. 371.
Hyemantes. 122.
Hymni Liturgici. 381.
Hymnus S. Ephrem. 57.

I.

Iacobi Apoſtoli Liturgia. 46.
Iacobitarum ritus. 54.
Iberi nunc Georgiani, & eorum ritus. 54.
Ieiunium ante Miſſam & communionem. 157.
Ieiunium eccleſiaſticum olim incompatibile cum perceptione eucharistia. 166.
Ieiunia quatuor temporum olim propriâ ſede carebant. 426.
Iliton. 249.
Illyricorum lingua in ſacris. 53.
Incenſi vſus. 246. 371.
Interpolatio Miſſa. 296. 306. 311. 406. *Miſſa interpolata*. 471.
Introitus Miſſa. 292.
Introitus paruus & magnus Gracorum. 301.
Ite Miſſa eſt. 464.

K.

Kyrie eleiſon. 302. *& ſequentibus*.

L.

Lac & mel datum recens baptizatis. 113.
Lancea. 242.
Laici excluſi ab altari. 363. *& à ſanctuario*. 156.
Laudes poſt Collectam. 325.
Lectiones in Miſſa. 326. *Ordo lectionum per annum*. 329.
Lectoratum ſolum inter minores ordines agnoſcunt Graci. 262.
Lectores olim epiſtolam & euangelium legebant. 331. 338.
Libera nos *poſt* Pater noſter. 416.
Libri Liturgici. 247.
Liber euangeliorum. 248.
Lignorum vſus pro campanis. 171.

Linea

Linea veſtis ſacerdotum ethnicorum. 205.
Linguæ variæ in ſacris. 29. 53.
Linguarum mutatio. 30.
Liturgiæ nomen. 15.
Liturgiæ multæ Orientalium. 59.
Lotio manuum. 372.
Luminum vſus in Miſſa. 26. 243.

M.

Mappula. 205.
Manipulus. 205.
Mantilia altaris. 253.
Maronitæ & eorum ritus. 56. 179.
Martyrium. 145.
Mediolanenſis eccleſiæ ritus. 59.
Melchitæ. 54.
Memento. 388. 406.
Minorum ordinum antiquitas & officia. 261.
Miſſale. 248.
Miſſale S. Gelaſij. 247. 319.
Miſſalis & Breuiarij conſonantia neceſſaria. 300.
Miſſæ nomen. 1.
Miſſa idem ac miſſio. 3.
Miſſæ nomen multa ſignificat. 7.
Miſſa pro die feſto. 9.
Miſſarum ſolemnia. 10.
Miſſas tenere. 11.
Miſſæ nomen antiquiſſimum. 11.
Miſſæ varia nomina. 13. *Patrum de illa teſtimonia*. 18. 23. *quis primus celebrauerit*. 36.
Miſſæ prima apparatus. 26.
Miſſæ Apoſtolorum formulæ. 28.
Miſſa olim qua lingua. 29. *cur non agatur lingua vulgari*. 30.
Miſſæ ordo corruptus ab hæreticis. 38.
Miſſa Romana. 39. 42.
Miſſa Africana. 39.
Miſſa Clementis. 48. *Dionyſij*. ibid.
Baſilij. 51. *Chriſoſtomi*. 52. *Ambroſiana*. 59. *Gothica, ſeu Mozarabica*. 62. *Gallicana ante Pipinum*. 71. 76. *edita ab Illyrico*. 72. *& in Appendice*. 471.
Miſſa antiqua in die S. Martini. 78. *S. Stephani*. 81. *S. Germani*. 85.
Miſſa ſolemnis, publica, generalis quæ ſit. 89.
Miſſæ olim aderant ſoli communicantes. 90.
Miſſæ publicæ vetitæ in monaſterijs. 90.
Miſſæ priuatæ. 91. *earum vſus antiquiſſimus*. 95. 129.
Miſſæ ſolitaria. 92.
Miſſæ de Sanctis. 97. 103.
Miſſæ pro defunctis. 98. 105.
Miſſæ plures in eadem eccleſia. 99.
Miſſæ ſine communicantibus. 100.
Miſſæ de Tempore. 103.
Miſſæ votiua. 104.
Miſſa Preſanctificatorum. 106.
Miſſa ſicca, ſeu nautica. 107.
Miſſæ plures in vnum congeſtæ. 108.
Miſſa catechumenorum & fidelium. 109.
Miſſe plures ab vno ſacerdote eâdem die. 131.
Miſſa aliquando extra templum & ſine altari celebrata. 142.
Miſſa vna à pluribus ſimul acta. 136.
Miſſæ nocturna & veſpertina. 160.
Miſſæ preparatio. 273. *omnes functiones ſacræ intra Miſſarum ſolemnia*. 412.
Miſſa latina interpolata. 471.
Mitra. 218.
Mortuorum memoria. 406.
Moſcouitæ & eorum ritus. 53.
Mona-

Monachi an quotidie antiquitus celebrarent. 129.
Mozarabes, eorumque ritus. 62. 408.
Mulieres an admiſſæ ad publicam pœnitentiam. 122.
Mulieres in templo ſeparatæ à viris. 155.
Myſtagogia. 16.

N.

Natalis calicis. 230.
Necrologium. 407.
Neſtoriani & eorum ritus. 54.
Neuma. 335.
Nobis quoque peccatoribus. 410.
Nominum notitia neceſſaria. 1. 6.
Nominum recitatio. 406. 408.

O.

Oblatio pro Miſſa. 15.
Oblationarij. 264.
Oblationis nomen æquiuocum. 356.
Non omnium oblationes receptæ. 354. *oblationum & munerum diſcrimen*. 355.
Oblationum ritus. 362.
Oeconomia pro ſacrificio. 18.
Offerumenta. 356.
Offertorium. 352. 363.
Offerentium nomina olim recitabantur. 357.
Offerentes non ſemper communicabant. 359.
Offerendi mos. 181. 353. *quando deſierit*. 359.
Officium Romanum mutatum à Fratribus Minoribus. 44. *olim Romæ diuerſa officia*. 43.
Officium Gothicum. 62.
Omophorium. 224.
Orarium. 209.
Orale. 221.
Oratorium priuatum. 150.
Oratio cur manibus expanſis fiat. 324.
Orationes dum ſacerdos induitur. 279.
Orationem dare quid ſit. 314.
Orationes in oblatione munerũ. 363.
Orate fratres. 372.
Orationes ſecretæ. 373.
Oratio Dominica. 413. *eius præfationes*. 414. *à Catechumenis dici non poterat*. 415. *eius expoſitio*. *Ibid.*
Orationes olim pro pace, & pro alijs neceſſitatibus poſt orationem Dominicam. 425
Orationes poſt communionem. 462.
Oratio ſuper populum. 464.
Orationes ſacerdotis cum diſcedit ab altari. 465.
Oremus. 314.
Organorum vſus & initium. 268.
Ornamenta altaris & eccleſiæ. 253.
Oſculum pacis ante communionem. 428. *item in omnibus ſacramentis*. 429.
Oſculatorium. 430.

P.

Palla linoſtima. 208.
Pallium Archiepiſcopale. 221.
Pallium Græcorum. 224.
Panis conſecrandus qualis eſſe debeat. 179. *quomodo præparari*. 198. *eius forma & figura*. 195.
Panis miſſus in ſignum communionis. 193.
Panis & vini præparatio ante Miſſam. 280
Panis conſecratus datus olim pro communione 40. dierum. 193.

Papa

Papæ nomen in Miſſa. 385.
Paratorium. 251.
Paſſionis Chriſti commemoratio. 401.
Paſcha annotinum. 133.
Paſtophorion. 202.
Patena. 236.
Pax vobis. 313.
Penula. 211.
Petrus Apoſtolus primus omnium celebrauit. 26.
Phelonium. 212.
Planeta. 211. *eius complicatæ vſus*. 214.
Planetæ omnibus ordinibus communes. 227.
Pluuiale. 225.
Pœnitentium claſſes. 118.
Pœnitentiæ opera. 120.
Polyſtaurion. 213.
Poſtcommunio. 463.
Prædicare munus epiſcoporum. 346.
Præfationes Miſſæ. 374.
Præparatio ad Miſſam. 273.
Præcinctorium. 221.
Preces olim recitatæ poſt Kyrie eleiſon. 306.
Proceſſio ſacerdotis ad eccleſiam & ad altare. 282.
Profani à ſacris remoti. 115.
Profeſſio puerorum. 345.
Profeſſionis ritus. 361.
Propheteum. 145.
Proſeucteria. 145.
Proſphora. 17.
Pſalmorum cantus. 294. *verſio* Italica. 297.
Puerorum communio. 452.
Pugillares. 239.
Puluinar. 248.
Pulpitus ad legendas lectiones. 330.
Purificatorium. 251.

Q.

QVadrageſima carebat olim Feſtis Sanctorum. 128.

R.

REgionarij. 264.
Regis nomen in Miſſa. 387.
Reliquiæ ſub altari. 146.
Reſponſorium. 332.
Ripidion. 242.
Rituum varietas in quo ſita ſit. 31. *non tollit vnitatem fidei*. *Ibid.* *cauſæ varietatis*. 33. *in ritibus innouandis nimia licentia arguitur*. 35. *in proprijs retinendis nimia quorumdam pertinacia*. 35. *pro varietate tollenda quid actum*. 37. *mutati à ſectarijs*. 38. *peculiares quomodo conſtituantur*. 42. *quomodo introducti*. 43.
Rogus Dei. 323.
Romæ olim diuerſa officia. 43.

S.

SAcerdotes ſine titulo & ſine eccleſia. 98.
Sacculi & ſindones ad recipiendas oblationes. 252.
Sancta Sanctis. 272. 276. 433.
Sanctus, Sanctus, Sanctus. 376 379.
Sanctorum memoria in Miſſa. 392. 417. *quomodo pro ijs ſacrificium offerri dicatur*. 409.
Sacramenta celata catechumenis. 110.
Sal datum catechumenis. 113.
Salutatorium. 202.
Sanguine Chriſti ſcripta damnatio quo-

quorumdam hareticorum. 451.
Sceuophylacium. 202.
Scholaſtici. 137. 384.
Sedes epiſcopi in eccleſia. 156.
Semanterion. 171.
Secretarium. 202.
Septuaginta interpretum auctoritas. 297.
Sequentiæ. 335.
Sermo ad populum poſt euangelium. 345.
Signi nomen pro campana. 175. *quo ſigno fideles olim ad ſynaxim conuocarentur*. 169.
Stationarij. 264.
Subſtrati. 121.
Subdiaconi. 227. 260.
Subcinctorium. 221.
Subtile. 227.
Superpelliceum. 228.
Supra quæ propitio. 401.
Supplices te rogamus. 402.
Symbolum Nicanum. 348. *quando cœperit Romæ cantari*. 351.
Synaxis. 16.

T.

Tabellæ appoſitæ communicantibus. 434.
Te igitur. 385.
Telete. 16.
Teletarchus. 21.
Templa, eorumque origo. 138. *nomina*. 144. *conſecratio*. 151. *ſtructura*. 152.
Tertulliani ſententia de Miſſa. 18.
Thuribulum, Thymiamatherium. 246.
Tituli. 145.
Tractus. 335.
Tricerion. 242.
Triſagion. 381.
Tropi ad Introitum. 296. *ad* Kyrie 304.
Tunica epiſcopalis. 216. *ſubdiaconi*. 227.

V.

Vaſa ſacra. 237.
Vela diuerſa ad vſum eccleſiæ. 251.
Velum offertorij. 253.
Verſio Italica pſalmorum. 297.
Veſtiarium. 202.
Veſtes celebrantium. 200.
Veſtes ſacræ Apoſtolorum. 26.
Veteris eccleſiæ mores ex præſentibus non æſtimandi. 124.
Vigiliæ ante Miſſam. 277.
Vinum ad vſum ſacrificij. 199.
Virginis Mariæ & Sanctorum commemoratio. 392. 417.
Vnde & memores. 401.
Vrcei. 240.

FINIS.

Monitio ad Lectorem.

VIX emerſit è prælo hic Liber, cum ſtatim intellexi diſplicuiſſe nonnullis rem non ſatis intelligentibus, aut in ſenſum à meo alienum detorquentibus, quòd Lib.I.Cap.XXIII.aſſerui vſum fermentati diu viguiſſe in Eccleſia Latina. Viſum igitur eſt mihi omnem ſcrupulum è mentibus illorum tollere; & ſtatum controuerſiæ clariùs explicare. Tres ſunt eius quæſtiones. Prima eſt, an Chriſtus, quando inſtituit Eucharistiam, azymo vſus ſit, vel fermentato. Secunda, an in vtroque valida ſit conſecratio. Tertia, in quo pane conuenientiùs fiat. Hæc tria ſunt, quæ magno ardore inter Græcos, & Latinos agitata ſunt. Egò autem ad I. aſſerui cum omnibus Orthodoxis Chriſtum in vltima cœna azymũ conſecraſſe. Ad II. quoque dixi validam eſſe conſecrationem tam in azymo, quàm in fermentato. Ad III. affirmo conuenientius omnino eſſe in azymis conficere, & Chrſti exemplum ſequi. Dixi tamen ex facto Chriſti non concludi ita neceſſariò faciendum: nam Orientales fermentato vtuntur, præcipientibus Apoſtolicis Conſtitutionibus, vt ſingulæ nationes ſuum ritum ſeruent. An verò Eccleſia Latina aliquando fermentato vſa ſit, res facti eſt, nullo modo ad dogma pertinens, ſed ad ritum, qui mutationem & nouitatem admittit, vt Lib.I.Cap.VI.§.1. oſtendo. Cum itaque in hoc Libro propoſitum mihi fuerit hiſtoriam ſcribere, quæ ſoli auctoritati innititur, ea tradidi, quæ apud priſcos Scriptores inueni. Obſecro autem viros doctos, vt primò obſeruent, me paſſim vti nominibus opinionis & coniecturæ: tum dixi, *Me paratum eſſe certiora docentibus ſtatim & ex animo conſentire*: & in fine Lib.II. Lectores precatus ſum, *vt ſi quid incautiùs ſcripſi, ignoſcant, corrigant, & emendent*. Rem ergo gratiſſimam facient, ſi prolatis ex antiquitate teſtibus amicè oſtenderint me erraſſe. Deinde obſeruare debent, quod initio §. 7. dico Apoſtolos panem conſecraſſe, *qualem in domibus fidelium reperiebant*, non dico fermentatum, ſed qualem reperiebant, ſiue azymum, ſiue fermentatum; præſertim apud Hebræos, qui certis diebus azymis vtebantur: qua in re Arcudio conſentio, qui *lib.3. de ſacram. cap.3.* ait veriſimile eſſe Apoſtolos pro varietate locorum, gentium, & temporum modò azymo, modò fermentatò vſos fuiſſe. Et §. 3. dixi quod ſæuiente perſecutione *Azymum ſemper habere non poterant*: ergo pro certo pono aliquando habuiſſe. At inquiunt me multa congerere ad probandum, quod vſus fermentati per octo ſecula perſtiterit in eccleſia Occidentali. Fateor, ſed non excludo vſum azymi; nam veterum Patrum, & hiſtoricorum teſtimonia, quæ profero, non niſi pro ſuis Eccleſijs, & prouincijs, & temporibus probant. Nec adeò Dialecticæ ſum ignarus, vt neſciam argumentum ab inductione non concludere

neceſſariò, niſi omnia ſingularia ſufficienter enumerentur, quod difficillimum eſt. Denique numquam dixi Eccleſiam aliquo præcepto vſum fermentati vniuerſaliter decreuiſſe: quod tamen aſſeueranter dicunt Principes Theologorum, S. Thomas à me citatus §. 5. S. Bonauentura 4: *ſent. diſt.* 11. *art.* 2. *qu.* 1. Scotus *ibid. qu.* 6. Durandus *qu.* 4. & his antiquior Alenſis P. 4. *de ſacr. Euch. qu.* 10. *memb.* 4. *art.* 1. *§.* 3. narrantes hiſtoriam Ebionitarum, de cuius fide ago eodem §. 5. Et hunc vſum docent, donec viguit illorum hæreſis, vbique permanſiſſe. Ergo vſus fermentati, vt iſti aſſerunt, eo tempore communis fuit, & ab eorum opinione ego non diſcrepo, niſi quod eundem vſum in quibuſdam locis ad plures annos extendo. Omitto plura, nam hominibus eruditis, & bonæ voluntatis iſta ſufficiunt: alijs nec integra volumina ſatisfacient. Hanc autem paginam claudo præclara Quintiliani ſententia, qua S. Hieronymus in caſu non diſſimili vſus eſt: *Felices artes, ſi de ijs ſoli artifices iudicarent.*

INDEX

KONSERVIERT DURCH
ÖSTERREICHISCHE FLORENZHILFE
WIEN 1967

005646374